DE NAVORSCHER

DE NAVORSCHER

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER BESTUUR VAN

J. F. VAN SOMEREN

Bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Utrecht

Vier en Veertigste Jaargang

NIEUWE SERIE

ZEVEN EN TWINTIGSTE JAARGANG

NIJMEGEN
H. C. A. THIEME
1894

GESCHIEDENIS.

AANTEEKENINGEN EN BRIEVEN VAN DEN RAADPENSIONARIS

MR. L. P. VAN DE SPIEGEL.

MEDEGEDEELD UIT ONUITGEGEVEN PAPIEREN.

I.

„Excerpta quotidiana, varii generis, ex lectione, meditatione et confabulatione collecta, 1765 et seqq. usque ad 1770." n⁰ 2. [1])

„Dagelijksche aanteekeningen van allerlei aart, uit lecture of invallende gedagten. 1771." n⁰ 3.

„Daagelijksche Aanteekeningen uit denken, leezen en hooren, meest betrekkelijk tot de politijke administratie, en inzonderheid van de Republijk. 1780 en volgende." 3. [1])

Dit zijn de eigenhandig geschreven opschriften van drie klein-octavo notitieboekjes, waarin de Raadpensionaris van Holland, Mr. Laurens Pieter van de Spiegel, datgene opteekende, wat hem der moeite waard scheen om aan de vergetelheid ontrukt te worden. De inhoud bestaat derhalve uit kleine uittreksels, korte beschrijvingen, invallende gedachten, puntige gezegden, scherpzinnige opmerkingen, kritische beoordeelingen van uitvindingen, gebeurtenissen, geschriften of personen uit zijn tijd of uit zijne omgeving. Dit mengelmoes brengt niet alleen mede, dat de aanteekeningen in waarde of belang aanmerkelijk verschillen, maar ook, dat er niet de minste samenhang tusschen bestaat. Om deze reden zal het niet moeilijk vallen, het doel, dat wij ons in deze voorstelden, te bereiken, namel. om het wetenswaardigste en in de eerste plaats het historisch

[1]) Een paar dezer boekjes schijnen dus zoek geraakt of in handen van anderen te zijn gekomen.

belangrijke daaruit mede te deelen, zonder nochthans de berichten van anderen wetenschappelijken aard geheel over 't hoofd te zien.

Opmerkelijk vooral zijn b.v. zijne verlichte idees over armoede en over armverzorging, dat vraagstuk van den dag!

De notitieboekjes en de later in dit tijdschrift mede te deelen stukken en brieven van dezelfde hand, berusten bij den hr. H. C. Nederburgh te Hees bij Nijmegen, een achterkleinzoon van den Raadpensionaris, die zoo welwillend was ze mij ter uitgave toe te vertrouwen. Red.

Plinius Hist. nat. Lib. VI c. 23 [26?]: „digna res nullo anno imperii nostri minus sestertium quingenties exhauriente India, et merces remittente, quae apud nos centuplicato veneant."

d. i. *f* 3.750.000 jaarlijks. Zulke immense sommen heeft men dan al voor veele eeuwen naar de Indien gezonden, en men zendt er thans oneindig meer naar toe. Waar blijft dit metaal? Waarom vindt men in Indien geen Romeinsche munten?

Te Middelburg heeft in de Oude Kerk gehangen het wapen van De Rijke, waarschijnlijk van den Pre[mier] Noble, met de volgende quartieren:

De Ryke		Egman
Wouters		Zype
Bode		Dierick
Goethals	1596.	Sanders

In de maand October 1779 in de Vergadering van HHM. zijnde, was er een zaak die tegen het advys van Holl. stondt geconcludeerd te worden, waarin sommige Provintien zwaarigheid maakten. Maar een der Heeren zeide mij in 't oor: „Wij hebben het Synode van Dordt wel geconcludeerd tegen Holland, dan kunnen wij dit ook wel doen."

Een Heer, die der zaaken zeer wel kundig was, heeft mij verklaard, dat toen in 't jaar 1745 de citadel van Doornik door de troupes van den Staat bezet zynde, werdt gesommeerd tot overgave door de Franschen, de Commandant een officier naar den Haag zondt om ordres te vraagen, of hy de plaats defendeeren zou of niet.

Men begreep in den Haag, dat van dit besluit afhing het al of niet deelnemen in den oorlog; derhalven werdt die zaak rypelyk overwogen. Maar in het besogne, 't welk duurde tot 's avonds zes uuren, kon men tot geen conclusie komen: eindelijk vondt men er dit op, dat de officier weder afgevaardigd werdt met twee besloten Resolutien, de eene houdende orde om over te geeven, en de ander, om te defendeeren, welke Resolutien buiten op het adres met een teeken gedistingueerd waren, en deselve moest hij overbrengen aan den Graaf van Koningsek [Königsegg], commandeerend Generaal der Oostenr. troupes, zynde toen ter tyd te Brussel, aan welken Generaal de keuze gelaaten werdt om zoodaanige Resolutie aan den Commandant van 't kasteel te doen overgeeven, als hij zou goedvinden. En deze koos, gelyk waarschynlyk te denken was, de ordre om 't kasteel te defendeeren.

De hr. Wagenaar XX D. bl. 10 zegt dat men in den Haag besloten hadt tot het defendeeren van 't kasteel.

De Prins van Waldek, Generalissimus van de Staatsche troupes in den bovengem̃. oorlog, moest alle jaaren of ydere campagne by HHmog. in die qualiteit gecontinueerd worden. Dit maakte, dat hy de campagnes dikwyls continueerde en de troupes geen rust gaf. En wanneer de tyd stondt te expireeren, waren er hevige debatten bij HHm., dewyl drie Provintien altoos stemden om den Prins van Oranje tot Capitein Gener. te doen verkiezen.

De Prins van Waldek eens over die affaire na den Haag gekomen zynde, meenende dat alles wel verzekerd was, kwam er op een morgen de tyding van het berennen van Brussel. De Griffier van HHm. daarvan communicatie doende aan Waldek, zeide deeze, dat het onmogelijk was. Evenwel 't was waarheid, en die absentie was oorzaak van 't verlies van Brussel.

Den 22 Oct. 1779 met den heer Griffier Fagel spreekende over de origine der Vergader. van de Staaten Generaal, zeide ZynE. met my van begrip te zyn, dat men deselve zoeken moest van de Pacificatie van Gend af, maar schoon de vergadering toen dikwyls van den anderen gescheiden was, dat er evenwel altoos eenige

Leden uit de voornaamste Provintien gebleeven waren om de loopende zaaken af te doen, en dat hy een lyst hadt van de presente heeren tot dat de Vergad. in 1593 permanent geworden was.

Dit discours in de kamer van Zijn Hoogh. voorvallende, werdt ook gesproken over het thans inkruipend denkbeeld, dat onze Regeeringsform slegts een representatyf is, en dat het geheel volk dezelve kan veranderen naar goedvinden. Onder andere argumenten tegen dat gevoelen, zeide ik, dat zoo dit waar was, de Regeering dan niet verbieden of straffen konde byeenkomsten van eenige misnoegden, welke verandering poogen te maaken, dewyl dezelve een deel van 't geheel uitmaaken, en misschien door den smaak der geheele natie zouden kunnen geapprobeerd worden. Dat is zeker waar, zeide de Prins, en dan zou de Regeering in 't willen beletten van de verandering, een crimen lesae majestatis begaan.

De Oost Indische Comp^e^ laat hier te lande munten, en geeft in haare etablissementen in Indien een verhoogde waarde aan die gemuntte penningen: dezelve is nogthans niet arbitrair, maar wordt gesteld na de volgende consideratien. Dat men 1° rekent wat de penning hier te lande waarlijk kost. 2° Verhoogd met een jaar interest welke de Comp. verliest, terwijl het geld is zonder employ, gerekend op 5 pct. 3° De risico van de zee, mede 5 pct. 4° De vragt nog 5 pct. Zoodat de penning in Indien 15 pct. hooger moet geëvalueerd zyn, dan ze hier waarlyk kost.

De Staaten van Holl. begeeren dat de Vergadering van de Staaten v. H. en Z., tot vaster verbond en Unie zouden jaarlyks ten minsten ééns vergaderen, in de eene en andere Provie, om 's lands zaaken tot goede onderlinge correspondentie te helpen rigten en maintineeren.

Staate N. Zeel. 27 Jany 1597.

Rapport gedaan ter Vergadering, dat de Heer van Kruninge desisteert van de qualiteit van Burggraaf van Zeeland, maar zegt, dat de titul van Baron hem toekomt jure hereditario 23 Mey 1597, en is derhalven met hem geconvenieerd, dat de titel van Burggraaf

zal afgelaaten worden, en dat in plaats van Baanderheer van Kruninge, zal worden gesteld, Baanderheer, heer tot Kruninge. Commissie als Gedep. in den R. v. S. en Miss. in de S. Not. 23 Mt 1597.

Men occupeert in de schoolen de jonge luiden dikwyls met onnutte quaestien. — Een Rector in dien smaak zynde, gaf een vraag op, welke de Discipels in Latynsche verssen moesten beantwoorden. Het onderwerp was: Cur Bileam cecidit de asino? De jongens zetteden zig aan 't werk, uitgezonderd één: zijne makkers vroegen hem, waarom hy ook niet ging zitten werken? Hy, al lagchende, omdat ik het al heb. Ja, zeiden de andere, gy zult er wel komen, als wy ons werk aan den Rector moeten toonen. — De tyd kwam eindelijk om de verssen over te leveren, en toen was het antwoord van onzen knaap, kort en goed:

„Quaeris cur cecidit? Quod male se tenuit."

Men hoort de predikstoelen dikwyls daveren van de vermeerdering der behoeftigen onder ons, by gebrek van werk, en van de vermindering der liefdegaven. Het eerste is, immers zooveel de genoemde oorzaak aangaat, niet waar, en het tweede is een verwyt dat op onze natie niet past. Indien er meer ledige handen waren, die werken willen, zouden de dagloonen moeten verminderen, welke integendeel stygen door gebrek aan arbeiders. Maar de vermeerdering der armen komt voor uit de toeneemende luiheid en het slegt toezigt op de armen.

De wyze van bedeeling in geld is vooreerst nadeelig: men behoorde een armen die gemeenlyk ook een slegt huishouder is, weinig meer geld in de hand te geeven, dan 't gene men hem laat verdienen met eenig werk: Voor 't overige moet men hem te hulp komen, met adsistentie in het doen onderwyzen zyner kinderen in een nuttig handwerk, met adsistentie in ziekte, met voedsel, deksel en kleederen. Men moet naaukeurig toezien hoe hy zyn zaaken inrigt, en niemand moet geheel uit de hand gehouden worden, dan die door ouderdom of ziekte geheel niet werken kan. Aan de overigen moet werk verschaft worden. 'T is waar, op alle zoodaanige fabryken zal

by verkoop verloren worden. Maar dit verlies kan niet evenaaren de kosten van de armen geheel uit de hand te houden. De schoolen, het onderwys in handwerken moeten ook een groot deel van het armbestuur uitmaaken.

Geen gezond mensch moet uit de arme kassen bedeeld worden, tenzy hy konne aantoonen, dat hy geduurende zyne gezondheid gewerkt heeft, zoo lang hy kon.

Het zoogenaamd jus primae noctis, 't welk de Heeren van sommige Heerlykheden in ons land in de middeleeuw zig toeeigenden, en met eenig geld lieten afkoopen, heb ik altoos gemeend, dat een overblyfsel was van de slaaverny, zoodat de lyfeigenen niet mogten trouwen als met verlof van den Heer. Maar in de Voyage littéraire de la Grèce par Mr. Guys, Tom. I, p. 239 vinde ik de volgende passage: „Les Grecs ne manquent pas d'observer par religion, la continence, la première nuit. On sçait que le 4me Concile de Carthage tenu l'an 398 (où assista S. Augustin et 114 Evêques) règla, que les époux, après avoir reçu la bénédiction garderoient entre eux la continence la première nuit du mariage, par respect pour le Sacrement. Cette continence si avantageuse à ceux qui avoient le droit d'en dispenser fut autrefois établie en France."

De middelen van constrainte om de Provintien te noodzaken tot voldoening van gedraagen consenten, moet men niet oorspronkelyk afleiden uit de bekende Acte van Verband van 1579, maar uit het 23e Art. der Unie; want de Provintien zig verbonden hebbende malkander met lyf en goed te beschermen, gaan in zooverre af van de onbepaalde vryheid van consent, en anders was de stipulatie van het 3de Art. onnut, 't welk egter te regt wordt geconsidereerd als het fundament van de Unie, en tot deezen bystand verbinden zy zig Art. 23 onder overgifte van verband en executie.

Zie dit gededuceerd in de Secreete Resoln v. Holl. 17 Jan. 1699, bl. 59, gearrest. 31 Jan.

Onder de redenen, welke men allegeerde tegen den Treves met Spanje in 1608, was ook de vrees voor het verval van Commercie,

en men gaf op, dat er toen jaarlijks 20 schepen voeren op de Kust van Guinea, 80 op de Cabo Verdische eilanden, 20 op America, en 40 op Oost-Indiën. Zoodat de geheele commercie van de Republyk bezuiden de straat van Gibraltar toen schijnt bestaan te hebben in 160 schepen.

De Admiraliteit te Amst. schynt een secreete kas te hebben, waarvan niet verrekend wordt. Men kan iets dienaangaande vinden in de verantwoording van den Equipagiemeester W. Sautyn.

N. B. Dit bestondt meest uit het verkoopen van spaanders, en werdt gebruikt tot het betaalen van kleine pensioenen en gagementen.

Zeker Regent van één der Provintien, die een rol gespeeld hadt in de vervolging tegen den Hertog van Brunswyk, zeide my eenigen tyd na dien: „De Hertog vertrouwde niemand, dan bediende hij zig van den een, en dan van den anderen, en als hy ze moede was, liet hy ze zakken. Wy zagen derhalven dat hy ons alle eveneens bedroog, en dus vereenigden wy ons, om hem op zyn beurt te doen springen."

Met zeker groot personage spreekende over de saamenstelling der Pruissische Monarchie, en hoe deselve genoegzaam alleen bestaat door de genie van den koning, en dus even schielijk vervallen moet als die genie ontbreekt, zeide ik, dat de Graaf d'Affry, voor eenige jaren Ambassadeur van Frankryk in 's Hage, Pruissen nooit wilde genoemd hebben „une Puissance," maar altoos de reflexie maakte, „que le Roi de Prusse est un prince puissant". En de gemelde personage was niet alleen van dezelfde gedagten, maar besloot met te zeggen, dat hy den Koning van Pruissen beschouwde als een „generaal met den rang van koning," dewyl doch alles in dat land militair is.

Met denzelven een anderen tyd sprekende over de Engelsche O. I. Comp. ende onze, souteneerde ik, dat de eerste te uitgebreidt was in bezittingen, om te kunnen staande blyven, maar dat ze *mole sua* zou bezwyken. Dat daarentegen de Nederl. Oost. Comp. zig meer en meer behoorde te ontdoen van het denkbeeld van een

Mogendheid te willen zyn, en zig houden op den voet van koopman. Waarop hy antwoordde : „Dat is met andere woorden gezegd : Wy zullen de Engelschen voor Alexander laaten speelen en wy zullen Salomo zyn. De eerste breidde zig uit door conquesten, en de ander deedt zyn land bloeien door commercie.

Ik weet uit de eerste hand, die het stuk zelfs gedirigeerd heeft, hoedaanig de Engelschen in den oorlog met de Americaansche Colonien eens meester geworden zyn van de geheele correspondentie der Gedeputeerden van America in Frankryk, Franklin, Deane en Lee, met het Congres. Zij hadden iemand gezonden, die door zig te veinzen een vyand van Engeland te zyn, toegang hadt weeten te krygen in 't huis van de Gedeputeerden, en een naauwe vrindschap hadt aangegaan met den Capitein van het Americaans schip, dat de depeches moest overbrengen. De Capitein zyne brieven en pacquetten ontvangen hebbende, hadt dezelve alle wel verzorgd, en in een valies of mantelzak opgesloten, en maakte zig gereedt om naar Brest te vertrekken en aan boord te gaan. Zijn vriend, zeggende hem niet te kunnen verlaaten, drong aan om hem tot het laatste toe, gezelschap te houden, en op het schip afscheid te neemen, op het punt dat de capitein onder zeil zoude gaan. Ondertusschen hadt hy een valies laaten maaken, in form en sluiting volmaakt egaal met dat van den capitein, 't welk hy op zyn afscheidneemen, behendig wist te verwisselen. De capitein ging onder zeil, en arriveerde in America, daar men zeer naar hem verlangd hadt, omdat men sedert zes maanden zonder depesches geweest was, die de Engelschen op zee hadden opgeligt. Onze capitein verzekerde het Congres, dat hy niet alleen de duplicaaten van die alle medegebragt hadt, maar ook andere depesches van 't Fransche Hof, van veel gewigt en leverde zyn mail over. Maar hoe verwondert stondt men niet, van in plaats van brieven, enkel wit papier in de mail te vinden. Men smeet den capitein in de gevangenis, en beschuldigde hem van verraad, terwyl zyn vriend en reisgezel met het regte valies naar Engeland was overgesteeken, daar hy tot belooning van zyn exploict een jaargeld van £ 500 bekwam.

Een van de voornaamste pligten eener goede administratie is, te zorgen dat er geene lediggangers in den Staat zijn. De lediggang of werkeloosheid van het volk is oorzaak van twee kwaaden: 1° berooft ze den Staat van het voordeel dat yder werkend lid aan de maatschappij verschaft, en ten anderen wordt de Staat met een menigte van armen belast, wier onderhoud groote kosten vereischt.

Behalven in Frankrijk en in Denemarken is er geen monarchie, die op een troon zit, die wettig aan zyn Huis toebehoort. Zelfs niet het Huis van Hanover, dewyl de Kroon van Engeland eigenlyk aan den Hertog van Orleans zou toekomen, als gesproten uit een ouder branche.

De Secretaris Six van Suriname heeft my gezegd, spreekende van de hooge belastingen in die colonie, dat dezelve waarlyk zoo excessif niet waren, en dat hy dezelve naaukeurig hadt gecalculeerd, en my durfde verzekeren, dat ze niet boven de 8 of 9 pct. bedroegen, terwyl een planter in goede jaaren wel 30 pct. won. Hy verhaalde my onder andere, dat een koopman by hem geweest was om zyn appui te vraegen op een request tot vermindering van lasten, 't welk stondt gepraesenteerd te worden, en dat hy aan denzelven gezegd hadt, hem gaarn te zullen helpen, mits hy koopman onder eede durfde verklaaren, in 't voorleeden jaar geen *f* 80.000 overwinst gehadt te hebben van zyn plantagie, die 630 oxhoofden suiker opgebragt hadt.

De Oost Ind. Comp. heeft sedert het jaar 1612 tot 1792 omtrent 3850 percent van haar capitaal uitgedeeld, 't welk voor het fonds van 6 millioenen beloopt aan interessen 231 millioenen. De particuliere fortuinen, die in Indien gewonnen zyn, kunnen eenigzins nagegaan worden uit een ruwe calculatie by Oudermeulen, Memorie, bl. 37, en men mag dezelve wel op een evengroote somme schatten als die der interessen.

Ik verwondere my, dat de Jooden nooit op den inval gekomen zyn, voornaamelyk in de 16e en 17e eeuw, toen de geest van ont-

dekkingen nog zoo leevendig was, om in America of elders een eiland op te zoeken, en zig aldaar neder te zetten onder hunne eigen overheid, godsdienst en wetten. Zy zouden aldaar hunne geloofsgenooten kunnen byeen verzamelen uit de verstrooiing, en hunne rykdommen en onderneemende aart zouden geschikt zyn, om hen tot een aanzienlyken commercieelen staat te maaken in wiens conservatie alle koophandel dryvende staaten belang zouden stellen. Misschien moet men de reden, waarom dit niet gebeurd zy, in een hooger bestuuring zoeken, welke de Jooden tot andere inzigten bewaart.

De schulden van een Staat verarmen het land niet, wanneer ze gemaakt zyn om in het land besteedt te worden. Door een zekere tooverkragt vermeerderen zy de rykdommen van het land, d. i. van een gedeelte desselfs ingezetenen; maar het zyn ingebeelde rykdommen, en bovendien al wat er weezenlyk in is, wordt verkreegen ten laste van het algemeen. Laat er b.v. *f* 100 m. geld zyn, 't welk onder de particulieren van een land circuleert, en de Staat leent daarvan *f* 50 m. om weder in 't land uit te geeven, aan betaalingen van differenten aart, zoo blyft dezelve *f* 100 m. circuleren. De Staat levert wederom *f* 50 m. tot hetzelve gebruik, dezelve massa blyft weder circuleeren. Maar de Staat moet aan de geldschieters interest betaalen; de geldschieters krygen dus een vermeerdering of byvoeging aan hun geld, en vermeerderen den rykdom, maar om dit uit te maaken, moet het algemeen, en gevolgelyk de geldschieters mede, die somme uitmaaken. Het gevolg is dat de geldschieters niet het geheel profyt van hun geld genieten, maar een gedeelte van dat profyt moeten missen, om den Staat bekwaam te maaken tot de uitgaave, en dat diegene welke geen geldschieters geweest zijn, een gedeelte van hunne andere inkomsten ten zelven einde moeten missen. Derhalven veroorzaaken de staatsschulden niet anders, dan den eenen af te neemen en den anderen te geeven. En zy zyn slegts middelen om de ongelykheid der fortuinen der ingezetenen te vermeerderen. En even daarom doen zy een groot kwaad, want wie draagt hier de last? Niet de

vermogende, want deeze zyn de geldschieters, en zoo dezelve met zooveel belast waren als er noodig was om hun den interest te betaalen, zouden zy niets winnen, maar met de andere hand uitgeeven, 't gene zy met de eene trokken. Ergo zyn het de minvermogende die voor hun moeten opbrengen. Deeze minvermogende haalen dit verlies weder in, want de ryker geworden ingezeetenen laaten meer werken, en de armere laaten zig meer betaalen. Het slot van de rekening, zou men zeggen, komt dan op één uit. Maar de slordige huishouders, lediggangers en waare armen die er altoos in een Staat zijn, meer geld noodig hebbende tot hun bestaan, en niet meer arbeid willende of kunnende doen, moeten noodwendig toeneemen. Van hier is dan de vermeerdering der armoede in een zoogenaamd ryk land.

Antwoord in 1791. Zoolang de Fransche zaaken in de tegenwoordige verwarring blyven, zullen onze PP. [1]) niets onderneemen, omdat ze op geen daadelijk soutien staat kunnen maaken. Indien de Franschen door de O [2]) en Pr. [3]) geslagen worden, zullen onze PP. nog veel minder iets durven onderneemen, omdat ze in 't geheel op geen hulp, maar op een sterken tegenstand moeten staat maken. Indien de Franschen triumfeeren, zal hun systema zig over geheel Europa verspreiden, en wij zullen er ons zoo weinig van kunnen bewaaren als een ander. Het best zal dan zyn, tegen de PP. te zeggen: Schikt het, zoo gy 't hebben wilt, en wij zullen malkander helpen om de confusie voor te komen.

II.

Briefje van afscheid aan zijne kinderen, geschreven waarschijnlijk den 20 Febr. 1796, toen hij als staatsgevangene zou worden overgebracht van de Gevangenpoort te 's-Gravenh. naar het Kasteel te Woerden. 4 blz. kl. 8°.

Behalven de boeken op het lystje staande, zou ik wel willen

[1]) Patriotten. — [2]) Oostenrijkers. — [3]) Pruisen.

medeneemen al *de papieren die ik op 't huis in 't Bosch geschreeven heb.* Dewyl de brieven naar en van huis alle geleezen zullen worden, en waarschynlyk naaukeurig geexamineerd, verzoek ik, dat my op *geenerlei maniere* iets geschreeven worde 't welk niet geleezen mag worden, gelyk ik ook niet doen zal.

Ik verzoeke doch goede aanteekening te houden van al wat gy zult uitgeeven in moeders absentie: één van U diende de post van administrateur wel op zig te neemen om verwarring voor te komen.

Aan den Ontvanger [1]) recommandeere ik doch verdubbelde oplettendheid op de securiteit van zyn comptoir, en de sleutels van de kisten altyd op een afzonderlyke plaats te houden: het is een schraale tyd, en de practyken van de gaaudieven verminderen er niet op.

Vergeet niet hartelyk te groeten en te bedanken allen die deelgenomen hebben in myne omstandigheden, inzonderheid den Heer en Mevrouw van Buren, als het God nog belieft my in de gelegenheid te stellen, zal ik toonen dat ik een erkennend hart heb, en is het anders, dan zullen onze Vrienden in hun eigen hart het genoegen hebben en de voldoening, van vrindschap beweezen te hebben aan ongelukkigen.

Ik gaa nu henen: ik worde uit myn huis en uit myn woonplaats gesleept, en misschien zie ik ze nooit meer. 't Is hard maar dankt God met my, voor zooveel goeds als deeze omstandigheid nog verzelt. Hoe zoude het niet erger hebben kunnen uitkomen, als wy zien op den tyd en op de menschen van den tyd! Voorts leeft eensgezind, leeft in de vreeze Gods, en het zal U wel gaan, in den tyd of in de eeuwigheid, jaa in beide. Gij hebt nog een Vader die U hartelyk liefheeft, wiens laatste zugt voor Uw geluk zal zyn, maar al hadt gy geenen Vader meêr hier beneden, gy hebt een Vader in de Hemelen, die geene menschen noodig heeft, om voor de zynen te zorgen.

Ik dank U allen ook voor de liefde die Gy my bewezen hebt, ik heb ze zeer wel opgemerkt, en ze is my dikwyls tot troost geweest.

---

[1]) Cornelis Duvelaer v. d. Sp., ontvanger te IJsselstein.

De voorzigtigheid in woorden of daaden behoeve ik U niet aan te beveelen, want Gy kent de noodzakelykheid.

Eindelyk zy de naaukeurige *zorg voor mijne papieren* U aanbevolen. Vaart wel alle, vaart wel!

Myn lieve Dolf, [1]) Studeert doch naarstig, niet omdat gy het nu doen moet voor Uwen Rector, maar voor U zelven, met lust, dan is er nog kans om met Eer door de waereld te komen, en zoo gy bekwaamheid hebt, kunt gy veele vrienden missen, want de vyanden zelfs zullen U noodig hebben. Wagt U voor de verleiding der jeugd, en komt gy in deeze of gene ongelegenheid, laat Uw moeder en broeders en zusters uwe beste vrienden en vertrouwelingen zyn.

III.

Koning George III van Engeland verleent aan de weduwe van den Raadpensionaris Van de Spiegel en aan hare kinderen een pensioen, 14 Maart 1801. Gelijktijdig afschrift, 3 blz. 4°. Van dit pensioen wordt in het werk van Vreede over v. d. Sp. geen melding gemaakt.

George R.

Whereas we are graciously pleased to grant and allow unto Digna Johanna van Ossewaarde an annuity or yearly Pension of Five hundred pounds, to commence from the fifth day of January 1800, and to continue during our Pleasure. And Whereas we are further graciously pleased to grand and allow an annuity or yearly Pension of Five hundred Pounds to the following children of the said Digna Johanna van de Spiegel uts.

Cornelis Duvelaer	sons	Maria Adriana	daughters
Adolph Westerwyk		Anna Maria	
Jacob Pieter		Digna Adriana	
Jacob Jan		Johanna Catherina	
		Sara Hendrica	

[1]) Adolph Westerwijk v. d. Sp., 1802 woonachtig te Londen.

to be equally divided amongst them or such of them as shall survive their said Mother, to commence from the day of her decease and to continue during our Pleasure.

Our will and Pleasure is that by virtue of our general Letters of Privy Seal bearing date the 5th day of November 1760, you do issue and pay or cause to be issued and paid out of any our Treasure or Revenue in the Receipt of the Exchequer applicable to the uses of our Civil Government unto the said Digna Johanna Van de Spiegel formerly Digna Johanna van Ossewaarde or to her assigns the said annuity or yearly Pension of £ 500 to commence from the said 5th day of January 1800 and to be paid quarterly or otherwise as the same shall become due and to continue during our Pleasure. And our further Will and Pleasure is that by virtue of our said General Letters of Privy Seal you do issue and pay or cause to be issued and paid out of any our Treasure or Revenue in the Receipt of the Exchequer applicable to the uses of our Civil Government unto the before mentioned

Cornelis Duvelaer etc.
(volgen de namen als boven) } Van de Spiegel

the said annuity or yearly Pension of £ 500 to be equally divided amongst them of such of them as may survive the said Digna Johanna van de Spiegel, formerly Digna Johanna van Ossewaarde the same to commence and take effect from the day of her decease and to be paid quarterly or otherwise as the same shall become due and to continue during our Pleasure. And for so doing this shall be your warrant. Given at our Court at Saint James's this fourteenth day of March 1801, in the forty first year of our Reign.

To the Commissioners of our Treasury.

By His Majestys command
W. Pitt J. Smyth J. H. Addington.

AANTEEKENINGEN OVER DE BAT. OMWENTELING,

VOORNAMELIJK BINNEN UTRECHT,

DOOR EEN OOGGETUIGE.

Deze aanteekeningen, beginnende met 1 Jan. 1793, zijn afkomstig van den Utrechtschen apotheker Hendr. Keettel, en werden in het Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden enz. van Utrecht, deel IV, door Dr. P. J. Vermeulen, mijn voorganger als bibliothecaris der Universiteitsbibliotheek, naar het handschrift, dat in genoemde bibliotheek berust, gedeeltelijk uitgegeven. Ik stel mij voor de uitgaaf dezer aanteekeningen in dit tijdschrift verder voort te zetten, daar juist met het jaar 1795, waarmede de hr. Vermeulen eindigde, hun belang voor de vaderl. geschiedenis, inzonderheid voor die van Utrecht, stad en provincie, in hooge mate begint toe te nemen. Ook zouden de hier verstrekte gegevens, bij gebrek aan betere, o.a. kunnen dienen om het zoo belangrijke werk van kapitein F. H. A. Sabron: *De oorlog van 1794—'95 op het grondgebied van de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Breda 1892) aan te vullen.

Ik geef ze geheel in den vorm, zooals de oranjegezinde apotheker ze opteekende en naliet, daar de naïeve en levendige beschrijving der gebeurtenissen, die hij beleefde, eene aantrekkelijkheid te meer zullen vormen voor den lezer. RED.

1795.

Eer dat wij met het verdere verhaal een aanvang maaken, moeten wij aangaande de door ons opgenomene titel, luidende: *Dagverhaal der voornaamste gebeurtenissen*, enz. *doormengt met die de stad Utrecht in het byzonder betreffen* — aanmerken, dat wij dezelve dienen om te keeren en te stellen: *Dagverhaal der voornaamste gebeurtenissen binnen Utrecht*, enz. *doormengt met die het algemeen of de gandsche Republiek betreffen*; dewijl de gebeurtenissen van de stad, die het eene jaar al na het andere heeft opgeleevert, die van

het geheele land in getal verre zullen te boven gaan. Onder het gebeurde in de stad zullen wy ook inlassen het in- en uittrekken als ook het garnisoen houden der troepes, waaruit de leeser zal kunnen opmaken, hoe onze stad Utrecht van tijd tot tijd met militairen opgevult, en de burger en inwoonder met eene daaruit voortkomende aanhoudende inkwartiering gedrukt is. Bij het einde van het vorige jaar was de stad overladen met de volgende troepes. 1° Drie compagnieen cavallerie van Van Tuyll; 2° het depot en de recruten van de Hussaren van Van Heeckeren; 3° twee compagnieen rydende artilleristen behalven het detachement dat na Gorinchem gemarscheert was; 4° het geheele corps Mecklenburgsche troepes, zijnde één Grenadier- en twee Musquettier battaillons; 5° het corps Emigranten van Damas, zijnde 180 Hussaren en een battaillon Infanterij, uitgenomen de detachementen van Gorinchem en de Grebbe; 6° het depot van Hohenlohe; 7° het depot van Bentink; 8° het depot van het 2de regiment van Waldeck; 9° veertig man Engelschen, die met de bagagie gekomen waren; 10° een compagnie Constapels en eindelijk 11° de Canonrijders, die bij het artillerijperk behoorden. Alle deeze militairen waren gecaserneert in de gewone barakken, het Pesthuis, de Manegie, eenige ledige huisen enz.: want by het toenmalig Gouvernement wierd de inkwartiering, die altijd hatelijke en zo zeer drukkende plaag voor den burger, vermijd, totdat het onvermijdelijk wierd. — Dan om ter zaake te komen:

De nacht ten einde zijnde, kreeg de dag van
1 Jan. het licht: en het jaar van Neerlands volkomene ondergang wierd geboren. De gewone Nieuwjaarswenschen waren bij alle wel denkenden verzelt met aandoeningen en verzuchtingen; maar bij de Franschgezinden, die uit de komst der Franschen alle heyl en zegen verwachtten, was de eenigste wensch, dat die komst toch spoedig zoude naderen. Het gebeurde van dien dag was niet anders, als groote beweging onder de Engelschen, veroorzaakt door het overgaan van Grave en de daarop gevolgde vermeerdering van vijandlijke troepes in en omtrent Nijmegen. Zij begaven zig voor het grootste gedeelte na de provintie Utrecht. Hunne zieken en

gekwetsten vervoerden zij na Amersfoort, alwaar zij vier kerken tot hospitalen in requisitie namen, de Gereformeerde, de Remonstrantsche, een Roomsche en een van de Cleregie.

Hun hoofdkwartier brachten zij over uit Arnhem na Amerongen en alle hunne magasijnen na Utrecht, welke op gepreste boerenwagens, die niet wijnig in getal waren, de gansche dag door aldaar binnenkwamen, hetwelk, gesloten dag zijnde, een gansche buitengewone beweging veroorzaakte. Tot localen wierden genomen, voor het hooij de Nieuwe baan bij het Hollandsch hooijmagazijn; voor de haver de Mariekerk: voor de sterke dranken de stadskelder; voor het brood en andere mondbehoeften de musiekzaal; en voor de deekens en meer andere noodwendigheden de gildekamers boven de Waag. Om dan uit deeze magasijnen de Engelschen hun nodig toevoer te doen geworden, en vervolgens dezelve magasijnen weder aan te vullen, zo was

2 Jan. het af- en aanrijden van geladene en weder ontladene boerenwagens het werk van de geheele dag. Zelfs vertoonden zig

3 Jan. treinen van 30 à 40 ja een van 50 dergelijke geladene boerewagens, die meest alleen door Hollandsche cavallerij geëscorteert wierden. 's Namiddags omtrent half 4 kwamen op het onverwachtst de stad inmarcheeren de Oostenrijksche Jagers van Löwensteyn Wertheym en omtrent een half uur daarna het geheele Corps van den Hartog De Laval. Met weerzin wierden zij ontfangen, vermits de stad zo vol van allerhande militairen was; dan, zij waren gekomen om, zo de nood het vorderde, schielijk tot hulp te kunnen toeschieten; dewijl men weder beweging onder de vijandlijke troepes bespeurt had, waarvan de gevolgen 's anderendaags

4 Jan. 's morgens vroeg zig al openbaarden; want voor eerst wierden de voorposten van Woudrichem bezet door Zwitschers van May en het corps van Lega met eenige artilleristen landzaten door de Franschen geattacqueert uit de Bommelerwaard. Na lange tegenstand wierd de vijand meester van de batterij aan de Olijmolen, alwaar zij het geschut vernagelde; doch een uur daarna wierd zij door het vuuren van Loevesteijn weder genoodzaakt gemelde batterij met veel verlies weder te verlaten. Loevesteijn was toen

bezet door de Grenediers-battailions van Van Solms en Panhuis. Van onze zijde waren 7 man gesneuvelt en verscheiden gekwetst. Ten tweeden kwam een sterke vijandlijke Colonne te Bommel over de Waal met zwaare artillerij; want de koude was zo streng, dat het ijs kasteelen kon dragen. De Franschen vielen de Engelschen en Hesschen hevig aan, dreven hen spoedig op de vlucht, en wierden weder meester van Tuijll en Waardenburg. Zij verzamelden aldaar een menigte troepes en trokken zelfs tot in Meeteren. Van dit alles kregen wij de tijding per expresse, die 's avonds ten 7 uuren aankwam; waarop de Vroedschap terstond geladen wierd en ook vergaderde, hetwelk veelen, die van de tijding nog onbewust waren, tot de nieuwsgierigheid bracht, wat toch hetgeen was, dat die spoedige vergadering zo noodzakelijk maakte. Dezelve afgelopen zijnde, wierd er niets van het geresolveerde bekend; maar de tijding verspreidde zig weldra door de geheele stad. 's Anderendaags *5 Jan.* deeden de Franschen weder een attacque op Woudrichem, welke evenals de voorige afliep; nochtans posteerden zij zig te Vuuren en Dalem. Hierop wierden de Hussaren van Damas, die nog in Gorinchem waren, weggezonden, omdat het emigranten waren. Zij begaven zig naar de Vaart, doch de bagagie zonden zij na hun Corps te Utrecht. De post van Werkendam, bezet door Dragonders van Hessen Cassel en Gardes te voet, onder commando van den colonel de Pagniet, wierd ook aangevallen en tot de retraite genoodzaakt; doch versterking bekomen hebbende van de Grenadiers van de Gardes en een detachement van Wartensleben, wierden de Franschen weder verdreven. De Dragonders en de Grenadiers hadden eenigzints geleden. Te gelijker tijd meende de vijand, evenals te Bommel, ook te Tiel de Waal te passeeren en die stad te vermeesteren. Er kwamen drie battaillions de rivier over met eenige artillerij, die de Engelschen te Thiel aanvielen; maar deezen, te voren door twee esquadrons Hessische Dragonders en de Hanoveranen, die, op de tijding van het naderen van den vijand, tot hulp waren toegeschoten, versterkt zijnde, boden zodanig een tegenstand, dat de Franschen hals over kop weder over het ijs de vlucht namen. Een andere colonne van Engelschen en Hesschen

trok op, om, zo het mogelijk was, de Franschen te Bommel ook weder over de rivier te verdrijven. De eerste ontmoeting was te Meteren alwaar men buiten verwachting de vijand sterk geposteert vond. Een hevig gevecht, waarbij de Engelschen en Hesschen gedeeltelijk geslagen en gedeeltelijk op de vlucht gejaagt wierden, maakte schielijk een einde aan die onderneming. De Franschen zetteden hen na tot door Geldermalsum; en de Engelschen weken terug zelfs tot in Schoonhoven, alwaar een corps cavallerij aankwam. Alle deeze gebeurtenissen brachten alweder veele goederen en vluchtelingen tot Utrecht over, die allerhande tijdingen behalve goede, meedebrachten! Van Wijck bij Duursteden kwamen ook verscheyde vluchtelingen herwaarts aan, uit hoofde van een aldaar voorgevallene opschudding, veroorzaakt door het inkomen van een corps Engelschen met de groote bagagie van hunne geheele armee. Op alle deeze tijdingen hadden de Staten van Utrecht weder buitengewone vergadering, waarin onder andere resolutien ook besloten wierd tot het verder opschorten van de betaling der eerste termijn van de honderste penning, waarvan wegens de laatste alteratie op het tevoren genomen decreet, in deeze lopende maand moest voldaan worden, tot in de volgende maand Februarij. Wat was de reden van deeze opschorting? Niet anders, als het meer dan waarschijnlijk vooruitzigt, dat voor die tijd de Provintie in 's vijands handen zou overgegaan zijn, waar door dan de geheele heffing buiten effect zou geraaken. De verdere gebeurtenissen van dien dag binnen Utrecht waren: het inkomen van een zeer lange treyn boerewagens met haver van Amsterdam, welke aan het magazijn van de Mariekerk gelost wierden; het aftrekken van 59 boerewagens met allerhande behoeftens voor de Engelsche armee, en het doorpasseeren van twee koetsen en twee zwaar geladene bagagiewagens, welke van het Stadhouderlijk Hof in 's Hage gezonden wierden na de Pruissische Staten, vermits de Erfprins met het Hollandsch leger na die landen zoude terugwijken, wanneer Z. H. in de noodzakelijkheid mogt geraken van het vaderland met de troepes te verlaten. Tot den

6 Jan. overgaande, viel deeze dag in de handen der Franschen de

stad Thiel. De Engelschen hadden hen door hunne groote overmacht niet kunnen wederhouden, en waren dus wijd en zijd afgedwaalt. Veelen van hen waren te Leerdam bij een gekomen; en ook veelen waren na de kanten van Utrecht komen afzakken. Alle steden en dorpen (om het ongelukkig Amersfoort niet aan te haalen) wierden overladen met Engelschen, Hesschen of Hanoveranen; als Wijck bij Duursteden, Rheenen, Werkhoven, Odijk, Neerlangbroek, Overlangbroek, Koten, Schalkwijk, de Vaart, Bunnick, Zeyst, de Bilt enz., maar Wageningen wierd door Oostenrijkers bezet, en na Schoonhoven wierd het Hollandsch hoofdkwartier uit Gorinchem overgebracht. Alle deeze nieuw aangekomene nabuuren brachten een verbasende opschudding teweeg in onze stad Utrecht. De gansche dag door waren de boerewagens met menigte in beweging. 150 wagens met haver en hooy geladen trokken achtereen na de nabij liggende legers. 60 wagens met meel en sterke dranken wierden afgezonden van de Stadskelder. 10000 brooden wierden met wagens afgeleevert na Buuren en Leerdam, want alle de broodbakkers moesten op last van de Vroedschap dagelijks de helft van hun gebakken voorraad afstaan voor de troepes. Alle de wollen deekens, die maar in de beddewinkels, bij de uitdragers en dergelijken te bekomen waren, wierden opgekocht en op wagens verzonden na de legers. Gedurende de geheele dag kwamen er wagens binnen met allerhande behoeftens van Amsterdam en van verscheyde boeredorpen, die aan de magasijnen gelost wierden. Telkens kwamen er vluchtelingen aan, van welken zommigen verhaalden, dat de Franschen bij meenigte de Waal passseerden en zig versterkten tot binnen Geldermalsum. Anderen weder vertrokken uit hunne logementen, om hun verblijf en vyligheid wat verder van de vijand af te zoeken. Eindelijk passeerde weder een rijtuig van het Hof door na Duitschland. Uit alle deeze op elkander volgende bewegingen kwam voort, dat eenige, zo burgers als militairen zig in den drank verre te buiten gingen; de een van vergenoeging en de ander uit misnoegdheid; zodat s'avonds laat eenige baldadigheden onder het uitgalmen van Franschgezinde liedjes langs de straten plaats hadden, die noch in tijds door de patrouilles gestuit

wierden. En zo brachten wij dan de anders vrolijke dog nu maar al te treurige Driekoningendag ten einde. De volgende dag

7 Jan. een conferentie zullende gehouden worden, kwamen achtervolgens de stad in HH. HH. de Erfprins en Prins Frederik van Oranje; Lord St. Helens, Grootbrittannische Ambassadeur; de Generaal Alvinzy, commandeerende de Keyserlijke troepes; de Generaal Walmoden, Commandant van het Engelsch leger en de Engelsche Generaals Fox en Harcourt, en nog verscheide andere voorname militaire personen, zo om de Conferentie bij te woonen als om de nodige orders af te wachten. De komst van alle die hooge personadieën verwekte alweder nieuwe beweging in de stad: er was kwalijk verblijf nog voor hen zelve, nog voor hunne paarden in de logementen te vinden; want eenige van hen kwamen met geen klijn gevolg van koetsen en bagagiewagens, meer uit inzicht van die goederen en rijtuigen wat verder van de vijand af te bevijligen, dan dat zij tot het houden van de Conferentie vereischt werden. 's Namiddags ten 2 uuren begon de vergadering. Dezelve wierd gehouden op het Duitsche Huis. Er wierd besloten 's anderen daags noch eene generale attacque te wagen; waarom alle de militaire Commandanten terstond na de vergadering met de nodige orders na hunne corpsen terugtrokken. Het vervoeren van goederen, en het inkomen en ook weder vertrekken van vluchtelingen was niet minder als daags tevoren, gelijk ook de drukte aan de magasijnen. Onder anderen wierden meer dan 60 boerewagens door Engelsche Cavallery geëscorteert na Amsterdam gezonden om haver te halen; en 's avonds of 's nachts ten half 12 uuren kwamen nog 28 wagens binnen met sterke dranken, zodat toen de nacht al zowel als de dag begon rusteloos te worden.

8 Jan. al 's morgens vroeg, terwijl het noch duister was, trokken de troepes uit alle de dorpen aan deeze zijde Gorinchem op, om de algemeene attacque te aanvaarden; zodat men 's voormiddags ten 10 uuren het geschut al in werking hoorden. Middelerwijl vertrokken de Prinsen van Oranje en Lord St. Helens weder van hier, de Erfprins na 's-Hage, Prins Frederik na Gorinchem en Lord St. Helens na Soestdijk. Het gebulder van het geschut bleef al aan-

houden; men kon het zelfs binnen de stad klaar en duidelijk hooren. Het aankomen van wagens met haver en meel was bij menigte; want op alle de molens, hoewel derzelver zwengels nacht en dag in beweging waren, kon niet genoeg gemalen worden. Het inbrengen van brooden, alle met gepreste boerewagens, was bij duizenden; want bij alle de bakkers kon verre na geen voorraad genoeg gebakken worden. Het aankomen van vreemdelingen was zo menigvuldig, dat de meeste logementen, reets meer dan opgevult zijnde, hen moesten van de hand wijsen. Het vertrekken van vluchtelingen was zodanig, dat noch paarden noch rijtuigen meer te bekomen waren; en terwijl dit alles gebeurde, bleef het canon maar onophoudelijk aan het vuuren. 's Avonds ten 8 uuren kwamen de eerste tijdingen aan, welke behelsden dat de gecombineerde armee de Franschen, die alreets tot aan deeze zijde de Linge geavanceert waren, had aangevallen; dat de Franschen weder over die rivier terug geslagen waren; en dat de Engelschen, die gedeeltelijk al tot aan de Leck geretireert waren, weder tot over de Linge waren opgemarcheert, alwaar zij een geduchte macht bijeenverzamelden. O beklagenswaardige landbewoners! wijl sommige dorpen, als onder anderen Zoelen en Maurik met 1800 à 2000 Engelschen, Hesschen of Hanoveranen gekwelt wierden. Het passeeren of verdrijven of retireeren over de rivieren was toen ter tijd van wijnig belang, want door de aanhoudende strenge vorst waren de rivieren geen rivieren meer. Land en water hadden eene gelijke vlakke grond. Tusschen Gorinchem en Dort meende men het ijs onbruikbaar te maaken met hetzelve door te laten zaagen, waartoe men meer dan 1200 man had in het werk gestelt. Dan wat baatte dit! Het was veel kosten en wijnig nut, want de vijand bediende zig van het ijs, daar het niet wierd doorgezaagt. Te midden van alle deeze vorderingen der Franschen konden de Staten van Holland noch besluiten alle in- en opgezeetenen hunner Provintie op te roepen om vrijwillig de wapenen op te vatten. Wat H. Ed. Gr. M. hiermeede bedoelden, was niet te beoordeelen, vermits waarschijnelijk het Vaderland in 's vijands handen zou overgegaan zijn, voor en aleer één opgeroepene tot den wapenhandel in staat konde wezen.

9 Jan. leverde maar twee klijne vijandlijke attacques op; de eene op eene voorpost van de Willemstad, alwaar maar drie Hollandsche rijdende artilleristen gekwetst wierden; de andere weder op Werkendam, waarbij de Franschen tot in Almkerk terug gedreven wierden. Te Utrecht was de beweging aan de magasijnen en onder de boerenwagens als na gewoonte. O.a. wierden 2000 jassen en 6000 paaren ijslandsche kousen binnengevoert, die op last van H.H.M. onder de meest benodigden van de troepes van den staat moest verdeelt worden. Tegen den avond kwamen in de stad weder terug de artillerijpaarden, die na Maarsen, Vleuten en meer andere dorpen gezonden waren, om plaats te maken voor de Engelschen, die aldaar eerstdaags verwacht wierden. Tenzelven einde wierden het kraamgasthuis en nog twee andere opgeruimt; en de oude mannen en vrouwen wierden gezamentlijk in een ander huis overgebracht of ieder afzonderlijk bij den burger besteld.

10 Jan. meenden de gecombineerde troepes noch een attacque op de vijand te ondernemen met hen uit Thiel weder over de Waal te verdrijven. Alle de Engelschen, Hesschen, Hanoveranen en eenige Hollanders, waaronder ook het 1ste regiment van Oranje-Nassau, hetwelk 's morgens vroeg uit Amsterdam langs Utrecht gepasseert was, trokken op. Doch — wat was het gevolg? Er kwamen achtervolgens de Waal over, 7 vijandelijke battaillons met een oneindig getal cavallerij en artillerij, die zig allen in en nabij Thiel verzamelden en versterkten; zodat de commandanten, hiervan bericht gekregen hebbende, onderling overeenkwamen, om het verder nutteloos bloedvergieten voor te komen, met de troepes halte te houden en na de kanten van Buuren terug te trekken. Een andere colonne trok op Loevesteijn aan en vuurde hevig op die vesting als ook op Woudrichem. Een wijnig van Woudrichem af was een voorpost van Gorinchem geposteert; deeze wierd tot de retraite genoodzaakt en door de vijand ingenomen; maar Loevesteijn en Gorinchem nog niet. Vervolgens wierd de post te Werkendam voor de derde maal aangevallen en toen ook vermeestert; de bezetting trok over de Merwe terug. Een derde colonne trok op Ochten aan en nam bezit van dat dorp; twee battaillons van dezelve vertoon-

den zig al tegenover Wageningen, hetwelk aldaar groote onsteltenis veroorzaakte. Terstond wierd een expresse met die tijding afgezonden na Utrecht. Deeze door Rhenen passeerende, wierden dadelijk de aldaar nog achtergeblevene zieken en gekwetsten van de Engelschen overgevoert na het hospitaal te Amersfoort. Het was omtrent 's avonds ten 9 uuren, dat de expresse te Utrecht aankwam. Om nu met het naderen van de nacht het patriotische gemeen niet op de been te haalen, wierd de tijding zooveel mogelijk geheim gehouden. Evenwel, daar er op die tijding nog die zelve avond omtrent 11 uuren de Emigranten van Hohenlohe de stad verlieten, om de woede van zo zeer naderende vijanden bijtijds te ontwijken, kwam er eenigzints gemompel, wat doch hetgeen mocht wezen, dat die uitmarsch zo spoedig verhaaste. Verders was dien dag niets voorgevallen. De drukte aan de magazijnen was ook minder geweest als de vorige dagen. Er was wel veel ingekomen, maar wijnig verzonden. Nu s'anderendaags

11 Jan. bij het aankomen van het daglicht bespeurde men al schielijk, dat er wat gaande was. Het was Zondag, maar het scheen geen Zondag te wezen. Overal verzamelden menschen bijeen. Men zag neerhangende hoofden — gesprekken met hoofdschuddingen — verzuchtingen. Er kwam beweging onder de militairen. Allengkens wierden de droevige gebeurtenissen van daags te voren bekend, van welker het naderen bij Wageningen nog het meeste indruk verwekte. De Staaten vergaderden; de Vroedschap vergaderde ook, beijde ten 10 uuren. Ten 11 uuren trokken 68 boerewagens de Wittevrouwpoort uit na het Engelsch leger, geladen met vaten, zakken, kisten, pakken, manden enz. en geëscorteert door een sterk detachement Engelsche cavallerij. Dit was dus geen gewone verzending van mond- of krijgsbehoeftens. Kort daarna kwamen 23 wagens hooij binnen, die met eenige anderen 's namiddags omtrent 1 uur almeede de Wittevrouwpoort uittrokken. Intusschen maakten alle de Emigranten corpsen zig gereed om te vertrekken. Daarop kwam de tijding, dat Wageningen dien morgen vroeg door de Franschen was ingenomen, nadat de Oostenrijkers zig verwijderd hadden; en dat reets eene vijandlijke patrouille zig niet verre

van de Grebbe vertoont had, al hetwelk door de geduurig aankomende vluchtelingen van Rhenen en Wijck bij Duurstede volkomen bevestigt wierd. De schrik en ontsteltenis vermeerderden niet wijnig. Ten 3 uuren marcheerde het Corps van de Laval uit en een kwartier daarna de Jagers van Loevenstein Wertheim. Aanhoudend kwamen er geladene wagens aan de magasijnen aan, hetwelk veel bezigheid verschafte. Verders, de molenaars maalden, de bakkers bakten, de smids smeedden; met één woord: het was geen Zondag. De vluchtelingen kwamen al meer en meer, ook van de kanten van Buuren. Deezen brachten de al verder ontzettende tijdingen meede, dat de Franschen in Thiel, Tuijl en Waardenburg zeer veel versterking bekomen hebbende, in aanmarsch waren op Buuren en dat zij zig alreets uitbreidden tot verre over de Linge; dat dus de troepes zig gereedmaakten om Buuren te verlaten. 's Avonds ten 9 uuren wierden 3 Engelschen binnengebracht, zijnde de voornaamste belhamels van de op dien dag te Achtienhoven gepleegde geweldenarijen, van plunderen, glazen inslaan en meer andere baldadigheden. Gewis moest dit alles het Patriotsche gemeen weder aanwakkeren, om hunne dolzinnige gevoelens weder te uitten met het schreeuwen en zingen van Franschgezinde liedjes langs de straaten, waarmeede wij dan ook de nacht intraden.

12 Jan. In de vroege morgen omtrent 3 uuren wierd Buuren al door de troepes ontruimt. Omtrent 6 uuren trokken de Franschen er binnen. Die van Leerdam, zig toen in gevaar bevindende van ingesloten te worden, verlieten meede die stad. De Franschen avanceerden al verder en vertoonden zig tot nabij Culenburg, doch trokken wederaf. Evenwel verlieten toen de aldaar achtergeblevene hussaren van Damas die stad en kwamen te Utrecht bij hun regiment terug. De Engelschen weken terug, meestendeels na de kanten van Utrecht, zodat 's namiddags ten 1 uur op het aller onverwachts 3 battaillons Engelsche infanterij voor de Tolsteegpoort verschenen, hetwelk veel sensatie verwekte. De schildwacht wijgerde hen in te laaten, zeggende geen orders te hebben. De Engelschen wilden met geweld de stad indringen. De commandant deed de poort sluiten, schaarde zig met zijn volk in orde buiten

voor de poort, en zeide de orders van den Commandant van het garnizoen te zullen afwachten. Deeze, de Generaal Hoeufft van Ooijen, begaf zig in persoon na de poort, gaf orders. En de Engelschen kwamen binnen: het waren twee battaillons van het 84ste en een van het 87ste regiment; zij wierden gecaserneert in de Geertekerk en in de Manegie, welke localen, ten dien eijnde vooraf ten volle ingericht zijnde, hen nogal scheenen te voldoen. Dit was niet afgelopen, of er kwam uit Dort binnen een gedeelte van de Hollandsche artillerij veldtrein; voor hen geen verblijf meer overig zijnde, wierden de canonrijders met de paarden, alsook die den 10de deezer teruggekomen waren, weder na de boeren op de dorpen gezonden, en de artillerij wierd op het Vreburg gezet. Terwijl dit alles gebeurde, waren weeder de Staten vergadert; onder veele deliberatiën wierd ook geresolveert een deputatie uit hun midden na 's Hage af te vaardigen om H.H.M. kennis te geeven van het gevaar, waarin de Provintie wegens de naderende vijandlijke troepes zig bevind; en vervolgens af te vraagen, wat H.H.M. het raadzaamst oordeelden, dat nog tot het meeste behoud der Provintie in die hachelijke tijdsomstandigheden zou kunnen gedaan worden. Er wierden benoemt de Heer de Perponcher wegens het eerste Lid, de Heer van Lunenburg wegens het tweede en de Heer van Herkenburg wegens het derde Lid van Staat benevens de Secretaris Laan, welke Heeren 's namiddags te 4 uuren alreets vertrokken. Omtrent half 6 uuren zag men Engelsche artillerij de stad naderen; deezen verschaften zig zelfs logement of inkwartiering. Toen zij de onmogelijkheid van te kunnen gecaserneert worden binnen de stad door de menigvuldige troepes vernamen, dwongen zij de burgers buiten de Tolsteegpoort ieder van hen twee man in te neemen, waarin deezen, hoewel met weerzin, maar schielijk bewilligden, om verdere onheilen voor te koomen. Het waren maar 80 constapels met 4 stukken geschut. De drukte aan de magasijnen was weder zeer groot wegens het aankomen en afrijden van geladen boerewagens. Om alle die tegenwoordig in de stad zig bevindende vreemde militairen en ook om de zo zeer aanwassende drift van het Patriotsche gemeen wierden 's avonds ten 6 uuren de gewone

nachtposten al bezet en de patrouilles verdubbelt. Ook vonden de meeste winkeliers het raadzaam vroegtijdig hunne winkels te sluiten, om niet door kooplieden zonder geld lastig gevallen te worden. En zo kwam de dag aan zijn einde, zonder dat er iets ten nadeele van de zo zeer gevreesde Engelschen kon aangehaalt worden.
13 Jan. De Engelschen te Culenborg de tijding gekregen hebbende dat de Franschen op die stad in aanmarsch waren, verbrandden alle de aldaar in de haven bevroren liggende schepen, waarvan zommigen aan hun eigen leger behoorden. Hetzelve deeden zij ook aan het Beusekomsche Veer. De Franschen dan Cuilenburg naderende, verlieten de Engelschen, hunne groote overmacht bemerkende, die stad; zodat de Franschen er als vrinden binnentraden. Van Loevesteyn liet de Commandant, de Prins van Solms, toen ook nog een recognosceering doen, die drie grenadiers het leven koste, en maar voor een onbezonne en nuttelose onderneeming gehouden wierd. Daar men dan te Utrecht op den Domstoren het vuur van de brandende schepen had gezien, verwekte dit veel opspraak en valsche geruchten door de stad. Met arendsoogen wierden buiten de Toesteeg de aankomende rijtuigen tegemoet gezien. Eindelyk de tijding gekomen zijnde, dat de Franschen binnen Cuilenburg waren, ontstond er eenigzints beweging in de stad. Veele vreemdelingen vertrokken met hunne goederen, hetwelk van eenige burgers wierd nagevolgt. Intusschen verwijderden zig ook al eenige Engelsche regimenten uit de Provintie. En dit niettegenstaande wierden nog verscheide wagens van de magasijnen alsook een transport van 70 nieuwe paarden afgezonden na het Engelsche leger. De bagagie van het Hollandsche leger, die eerst op de Heyde en naderhand op de nabijliggende dorpen by de boeren geborgen was, wierd ook vervoert, en dit alles genoegzaam over Amersfoort na het Overijsselsche. 's Avonds ten 11 uuren hoorde men alweder het gebulder van het geschut. Het was dat de vijand begon te vuuren op Heusden, maar de Commandant, het verder nutteloos bloedvergieten willende voorkomen, wierd de stad
14 Jan. 's morgens ten 8 uuren al bij capitulatie overgegeeven. De tijding hiervan kwam te Utrecht aan, terwyl de Staaten, op de

terugkomst van de deputatie uit 's Hage, extraordinair vergadert waren. Niets lekte uit van het geen er geresolveert wierd, hoewel hetzelve van het grootste gewicht was. Want er wierd besloten de gansche Provintie vrijwillig aan de vijand over te geeven. De stipste geheimhouding was dus wel hoog noodzakelyk, zo om het Patriotsche of Franschgezinde gemeen; dat al meer en meer begon te woelen, niet op de been te haalen, alsom de woede der Engelschen, die al meer en meer aanwakkerde, noch zoveel mogelijk in toom te houden. Die binnen de stad waren, hielden zig vrij rustig; het loopen in kroegen en herbergen zonder te betalen was het eenigste, dat hun kon te laste gelegt worden. Maar buiten de stad was het gruwelijk. Plunderen, rooven, ja zelfs moorden was hun werk van den dag. Onder anderen wierd zeekere Van der Schouw van Houten doodgeschoten, omdat hij hen weigerde zijn geld af te geeven. Hetzelve lot moest de boer aan den Doornboom ook ondergaan. Dit deeden de Bergschotten, die langs de stad passeerden de weg op na Amersfoort. Dit alles bracht veele boeren op de been, gewapend met gaffels, hooivorken en dergelijken, zodat een Engelsch Uhlaan, die een boer in de Ganssteeg gehakt had, dadelijk door vier anderen wierd doodgeslagen. En nog het een nog het ander wierd in deeze troebele tijden nagespoort, veel minder gestraft. De beweging onder de Engelschen was verbasend groot, zowel rondom de stad als er binnen. Wij zagen door de stad zwerven Engelsche infanterij van 4 à 5 verschillende regimenten, hussaren van 3 regimenten, jagers van 4 regimenten, Hanoversche jagers, Hessische cavallerij, Engelsche cavallerij van 3 soorten, en daarenboven veele vreemdelingen van allerhande landen en natieën. Onder dit alles bleef de groote zaak, die 's anderendaags stond te gebeuren, nog al geheim. Men bemerkte wel, dat er wat broeide, want Professor Brown vertrok met alle zijne goederen, die in den tijd van drie uuren wierden ingescheept, na Engeland. Burgemeester van Bronckhorst vluchtte met zijn geheele huisgezin na Amsterdam, en zo meer anderen, die wij zagen, dat de stad verlieten. De geheele artillerij, veldtrein, die gedeeltelijk nog in het Starrebosch gebleven en gedeeltelijk in de houten lootsen op het Vreburg geborgen was, trok weg na

Alfen, nadat tevoren de Canonrijders met de paarden uit de dorpen terug gekomen waren. Het Hollandsch hoofdkwartier passeerde langs de stad uit Vianen ook de Leydsche Vaart langs na Woerden. Alle klaare bewijsen, dat het einde naderde. De avond was stil, behalve een klijne beweging door het inbrengen van een gekwetsten Franschen hussaar, zodat wij met de grootste angstvalligheid den dag van *15 Jan.* te gemoet zagen en ook intraden. De nacht of de vroege morgen was ook stil: en in die stilte verlieten alle de Engelschen omtrent 3 uuren de stad, zonder iets ten hunnen nadeele achter te laaten. Zij trokken de Wittevrouwpoort uit den weg op na Amersfoort. Het daglicht daar zijnde, vergaderden de Staten weder als ook de Vroedschap. En toen wierd de Ritmr Barchman met een trompetter afgevaardigt na den Commandant der Fransche troepes te Cuilenburg met een brief, waarin H.Ed. Mog. op eenige voorwaarden de provintie aan hem Commandant aanboden. O hartgrievende maatregel, die nochtans niet te vermijden was! Middelerwijl begaven zig op marsch de volgende corpsen: 's voormiddags ten 9 uuren de Rijdende artilleristen na Schoonhoven; ten half elf de Hussaren van Timmerman na Woerden; ten elf uuren de Cavallerij van Hoeufft van Ooyen na Gouda. 's Namiddags ten één uur de Emigranten van Damas na Amersfoort en ten 2 uuren de depots van Waldeck, Bentink en Hohenlohe. Derhalven bleven nog in de stad de Cav. van Van Tuyll, het corps Mecklenburgsche troepes en eenige Constapels, zo om de stad niet aan de woede van het Patriotsche gemeen bloot te stellen, als om de wachten en posten na behooren aan de Franschen te kunnen overgeeven. Buiten om de stad passeerden de Engelschen, alsof er een geheele armee aan het wijken was. Men zag allerhande corpsen met allerhande bagagie. Alle namen zy hun weg over Amersfoort na de kanten van Zutphen. Wat de magasynen betrof, dezelve wierden met alle drift op wagens gepakt, zoveel er maar te bekomen waren, en verzonden. Zo waren er ook vele burgers, die hunne goederen van het meeste belang inpakten en verzonden. Anderen weder verbergden dezelve in hunne huisen of tuinen. Ja een ieder beijverde zig hierin ten uiterste, om zyne goederen niet aan een geduchten

vijand ten prooi te laaten. Eenigen, zo Regenten als burgers, die zich reekenden bij het Patriottisme gehaat te wezen, ontweken de stad, uit vreese van op de een of andere wijse mishandelt of ook opgepakt te zullen worden. En dit alles was met veel aandoening vergezelt. 's Namiddags ten vier uuren kwamen de patrouilles al op de been; ook wierden de nachtposten al bezet. Met het vallen van den avond sloot een ieder zijn winkel of huis, hetwelk groote stilte langs de straat veroorzaakte. De Patriotten hielden zig ook binnen op raad van de voorstanders van hunne leesgezelschappen, die veel invloed op hen hadden. 's Nachts tegen 12 uuren kwam de Ritmeester Barchman weder terug met het antwoord, dat de aangebodene voorwaarden van overgaaf volstrekt onaannemelijk waren, maar de Commandant begeerde met een Commissie van H.E.d. Mog. zelfs te spreeken, zodat

16 Jan. al 's morgens vroeg de Staten vergadert zijnde, dezelve heeren, die na 's Hage geweest waren, daartoe gecommitteert wierden met een onbepaalde last, van op de voor den burger nog het meest voordeelige wijse met den Commandant een vergelijk te treffen. Te gelijker tijd de Vroedschap vergadert zijnde, kwam tot hetzelve besluit van een Commissie uit haar midden na den Franschen Commandant af te vaardigen, om te capituleeren wegens de stad, waartoe benoemt wierden de heeren Wieling, van Romont en Van Dielen. Alle deeze heeren waren niet vertrokken, of er vertoonden zig twee Fransche Officieren met een trompetter voor de Tolsteegpoort, welken begeerden na den Commandant van de stad, hetwelk toen de Gen. Hoeufft van Ooyen was, geleyd te worden. Aanstonds kwam het Patriotsche gemeen op de been; en onder het aanhoudend geschreeuw van Hoezee, Hoezee! kwamen de Officieren bij den Commandant. Het was toen omtrent 11 uuren. Na een kort verblijf begaven zij zig, benevens de Commandant, na de vergadering van H.Ed. Mog. alwaar toen na een korte conferentie het doodvonnis van de provintie en dus ook van de stad wierd uitgesproken. Weldra verspreidde zig het geschreeuw van Hoezee! Hoezee! door de geheele stad. Ja, al verder. Er verscheenen al Fransche of drie coleurige cocardes op de hoeden, hetwelk

daags tevoren een oproersleus zou geweest zijn. O, hoe treffend was dit alles in de oogen en ooren van ieder weldenkend ingezeten! Het was toen omtrent 1 uur. Ten 2 uuren vergaderden de leesgezelschappen opentlijk. Wij hebben bij den aanvang van dit bedrijf vermelt, dat die gezelschappen bijeenkwamen ten huize van leden, die daartoe geschikte localen hadden. Na een kort verblijf begaven zij zig alle en corps, onder het uitboesemen van de grootste blijken van vreugde en vergenoeging opentlijk na hun gewezen societeitshuis, zijnde het Ysere Hek op de Breestraat, alwaar zij zig formeerden tot eene algemeene volkssocieteit. Van toen af wierden wij eerst aan eene tomelose onzinnige en naderhand aan eene bedaarde onkundige volksregeering onderworpen! Ik zegge: eene tomelose onzinnige, blijkens hetgeen al uit haare eerste vergadering voortkwam. (*Wordt vervolgd*).

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

OORKONDEN VOOR DE GENEALOGIE VAN

HET GESLACHT VAN ZWIETEN [1].

Onder de tallooze stukken, opgenomen in de ten Rijksarchieve berustende leenregisters der Grafelijkheid van Holland, bevinden er zich zeer vele, die bijzonderheden bevatten over de oude adellijke geslachten van Holland, en dus voor de genealogie en geschiedenis dier familien van het hoogste belang zijn. Vooral kunnen die stukken dienen om de bij Gouthoeven, Van Leeuwen en anderen opgenomene geslachtsregisters aan te vullen en te verbeteren. Ik wensch hier eenige akten te vermelden, welke betrekking hebben op het uitgebreide geslacht der Van Zwietens, en wel uitsluitend zulke, die met de door beide bovengenoemde schrijvers bewerkte genealogiën niet goed rijmen, waaruit blijken zou dat hun werk onvolledig, zoo niet foutief was. Daar mij zelf de gelegenheid ontbreekt om over het bedoelde geslacht eene nadere studie te maken, hoop ik dat de medegedeelde stukken hem, die zich op zulk een onderzoek meer speciaal zou toeleggen, ten goede mogen komen.

Volgens v. L. en G. had Gerrit Emmersz van Zwieten 3 zoons, waarvan alleen de oudste, Ramp, en de jongste, Jacob, nakomelingen nalieten. Nu wordt er in een stuk van 25 December 1316 reeds van een Boudewijn en een Dirk van Zwieten gesproken [2]. De laatste kan misschien dezelfde zijn, die in 1345 bij Staveren sneuvelde, doch van Boudewijn spreken de bedoelde schrijvers niet.

11 September 1319. Graaf Willem geeft Huge Gerardsz. van Zwieten het ambacht van Leiderdorp. [3] De bovenvermelde Gerrit had een kleinzoon Gerrit Jacobsz., doch onder diens kinderen wordt geen Huge genoemd.

[1]) Zie ook den jaargang 1856 van dit Tijdschrift, blz. 11, 284, 374.
[2]) Reg. E. L. 1 fol. 1. [3]) Reg. E. L. 1 fol. 7.

7 Maart 13$\frac{29}{30}$. Graaf Willem vergunt aan Hendrik Boudijnsz. v. Z., dat zoo hij zonder wettige zoons stierf, zijn leengoed aan zijne zuster Aleid zou versterven [1]. Van dezen Hendrik wordt nergens bij G. en v. L. gewag gemaakt, en ook is het duister, wie die Aleid geweest mag zijn. Wel had Boudewijn, die in het begin der 15e eeuw leefde, eene dochter Aleid, evenals Simon, de zoon van genoemden Gerrit Jacobsz., doch die leefden meer dan een eeuw later. Nog wordt van haar gesproken in een stuk van 30 Oct. 1330, waarin de graaf aan Dirk v. Z. belooft, dat ingeval Aleid Boudijnsdochter zonder kinderen stierf, haar leengoederen zouden komen op Willem en Claas, zoons van den voorzegden Dirk [2]. Nu doet zich de vraag op, wie die Willem is. Volgens v. L. en G. leefde er in het begin der 14e eeuw slechts één Dirk v. Z., de zoon van Ramp Gerritsz; deze had maar één zoon, Claas, en eene dochter Beatrix.

24 April 1358. Vonnis van hertog Albrecht tusschen den burggraaf van Leiden en Dirk en Huge van Zwieten, benevens meer andere edelen [3]. Gelijk ik reeds zeide, wordt door de vermelde schrijvers van geen Huge gesproken, die in de 14e eeuw zou leven.

25 Jan. 13$\frac{91}{92}$. Hertog Albrecht vergunt Dirk van Zwieten om zijn jongeren zoon Floris te goeden in zeker land te Zoeterwoude, welk land Floris na zijns vaders dood van zijn oudsten broeder Claas in leen zal houden [4]. Dirk, de zoon van bovengenoemden Claas, overleed zonder kinderen, zoodat hier dan alleen kan bedoeld zijn Dirk, die in 1385 en 1394 vermeld wordt, en gehuwd was met Catharina van Rietwijk. Doch deze had slechts éen zoon, Boudewijn. Nergens ook vinden wij in de aangehaalde genealogiën gesproken van een Philips v. Z.; toch verlijdde de hertog op 5 Oct. 1398 zekeren Dirk v. Z. Philipszoon met zeker goed, vroeger gehouden door Pauwels van Haestrecht [5]. Nog vond ik eene Aleid, die evenmin bij G en v. L. vermeld, en Jan Spierincsdochter genoemd wordt, 19 Mei 1446 [6]. Boudewijn van Zwieten Dirksz., bovenge-

[1]) Reg. XVIII. en E. fol. 2. [2]) Reg. E. L. 2 fol. 69. [3]) Reg. E. L. 3 fol. 20 v. [4]) Reg. Lib. V. fol. 29. [5]) Reg. Lib. V. fol. 298. [6]) Reg. Alpha cap. Arkel. fol. 80°.

noemd, had een zoon Jan, die in 1446 schout van Leiden was. Deze zou tweemaal gehuwd zijn geweest, 1° met Maria van den Abeele, 2° met Emerentia van der Marck. De naam zijner tweede vrouw trof ik in twee stukken aan:

16 Nov. 1454. Hertog Philips confirmeert den lijftocht door Jan v. Z. aan zijne vrouw Zoete Engelbrechtsdochter van der Marck gemaakt [1]).

20 Sept. 1480. Maximiliaan vergunt aan Jan v. Z. en Imme Zoete van de Marck zijne vrouw om over zekere leengoederen te disponeeren [2]). Daarna volgen een paar stukken, van 19 Juni 1475 en 2 Juli 1478, waarbij Dirk van Z. bij doode van Arend zijn vader met Scobbelands ambacht verlijd wordt [3]). Boudewijns oudste zoon Dirk, gehuwd met Johanna van Leyenberg, had een zoon Arend, die in 1468 baljuw van Rijnland was, gehuwd met Maria van Cats, doch deze had alleen een zoon Hendrik, geen Dirk.

17 Nov. 1478 verlijdt Maximiliaan Dirk van Zwieten bij doode van Willem zijn vader met zekere 6 pond 's jaars [4]). Boudewijns tweede zoon, Gijsbrecht, had een zoon Willem, die zonder kinderen overleed. Misschien is Boudewijn bastaardzoon Willem bedoeld, die in 1450 Procureur Generaal van het Hof was.

Den 18 Aug. 1441 nog vinden wij een Jan van Zwieten Florisz. met zeker land in Monster verlijd [5]). De eenige bij G. en v. L. vermelde persoon van dien naam, omstreeks dien tijd levende is de gemelde Jan Boudewijnsz., schout van Leiden.

Gelijk ik reeds zeide, geef ik deze stukken zonder commentaar, en alleen om het onvolledige der beide gedrukte geslachtslijsten in 't licht te stellen.

Rotterdam. W. BEZEMER.

Rataller (XLIII, 519). — Ook mij komt het nu voor, dat bedoelde Joris R. een zoon van Lodewijk en een kleinzoon van den rentmeester Johan is geweest. Dat evenwel Joris, die, volgens de

---

[1]) Reg. Principium, cap. Amstell. fol. 8 v°. [2]) Reg. Maria Maximil. cap. Noord-Holl. fol. 20 v°. [3]) Reg. Carolus A. cap. N-Holl. fol. 49. Maria Maxim. cap. Z. H. fol. 8. v°. [4]) Als voren, fol. 10. [5]) Reg. Alpha cap. Noord-Holl. fol. 4.

t. a. pl. vermelde verklaring van 1650, in 1484 leefde, een zoon was van den rentmeester Johan, dat schijnt mij minder aannemelijk toe, daar deze Johan van omstr. 1460 tot 1540 heeft geleefd, zoodat ik dezen Joris eer voor Johan's vader zou houden. In genoemde verklaring wordt hij betiteld als „ridder en camerling" en hij zal wel dezelfde persoon zijn als „Georgen Rathalten" (lees: Rattaller [1]) „Ritter und Herr von der Fienantzie" van keizer Frederik III, zooals Menckenius vermeldt [2]). Buchelinus (zie De Nav. XXXIX, 663, noot) beweert, dat er in 1419 een Thomas de Rottal leefde, gehuwd met Elisabeth Seidematerin, welke echtelieden een zoon zouden hebben gehad: Joris of George, gehuwd met Margarita Christofs-dr. de Rappach en overleden 31 Maart 1525 en eindelijk, dat hun zoon zou zijn geweest: Johan, de rentmeester. Maar meer waarschijnlijk acht ik hetgeen in eene M.S. aanteekening betreffende dit geslacht wordt gezegd, n.l., dat de ouders van George waren: een Jan Rattaller gehuwd met N. Boockles (welke Jan een zoon van Thomas kan zijn geweest) en dat de vrouw van dien George Elisabeth von Ausbach heette. 't Is van elders bekend, dat de moeder van Johan, den rentmr., eene Ausbach was.

Alles te samen genomen, kom ik tot het volgende schema, zijnde een uittreksel van eene thans door mij opgemaakte genealogie met aanteekeningen.

George R., † 31 Mrt. 1525, zoon van Jan (misschien zoon van Thomas) en N. Boockles, huwde Elisabeth von Ausbach en had 4 of 5 kinderen, nl.:

I. Johan, de rentmeester; II. Barbara; III. Ulrich; IV. Jeroen (grietman van ± 1531— ± 1543) en misschien V. Philips.

I. Johan huwde 2 maal. Zijne 1e vrouw stierf volgens zijne eigene verklaring kort na de verovering van Leerdam in 1497: „da ward mein Hausfrau kranck und starb"; zijn 2e vrouw was Geertruidt Sonck, die nog leefde in Sept. 1545. Drie zonen: 1. George, 2. Dirck en 3. Lodewijk. Van dezen had George: 8 kinderen, onder

---

[1]) Von Langenn in zijn werk: „Herzog Albrecht der Beherzte", bl. 349 vermeldt den naam als *Rottaler* .... oder auch *Rathalter*.

[2]) Deze schrijver wordt meermalen door Von Langenn aangehaald.

welke 2 zoons vroeg gestorven en een zoon Philips, die, voorzoover bekend, alleen dochters naliet; Dirck bleef ongehuwd en was o.a. canonik te Gorcum; Lodewijk had 3 zonen: 1e George (of Joris, zie boven), vader van Philips en Maria; 2e Jeroen, gehuwd met Johanna van Tautenburg en 3e Johan, vader van Johan de jongere.

II. Barbara, waarschijnlijk 2 maal gehuwd.

III. Ulrich wordt in het vroeger aangehaald adelsdiploma uit 1498 een broeder van Hans of Johan (rentmeester) genoemd.

IV. Jeroen ╳ N. Emstel, had 3 kinderen: 1. George?, 2. Johan, gehuwd met Ida van Loo, bij wie 3 dochters en van 25 Dec. 1549—1584 grietman en 3. Elisabeth gehuwd met den ridder Anthonius de Metz.

V. Philips, vader van Joris en Daniel ╳ (omstr. 1556) Cath. Cobels. „Philipe", mede-erfgenaam (zie De Nav. XLIII, 519) van Jeroen (× Joh. v. Tautenburg) zou ik liever houden voor den vollen neef van den erflater en dus niet voor den zoon van diens *broeder* George, maar van diens *oom* George, welke laatste werkelijk president van den Hove (van Utrecht) was, hetwelk mij van den ander niet bekend is. Johan, de andere erfgenaam, kan de zoon van des erflaters broeder Johan geweest zijn.

Overigens zie men over dit geslacht mijn opstel in „De Nederl. Leeuw", jaarg. VI, bl. 31; De Navorscher, passim en mijne Nalezing op de N. Naaml. van grietmannen van V. Sminia, die onlangs in druk is verschenen (uitgeg. door het Friesch Genootschap), waarin, behalve over de grietmannen Jeroen en Johan R., ook 't een en ander over den rentmeester Johan is medegedeeld in Aant. I. aldaar.

Kollum. A. J. ANDREÆ.

Wapens gevraagd (XLIII, 415, 416 en 417). — Vervolg op en aanvulling van de mededeelingen in Navorscher XLIII, blz. 681—689.

IV. Beter dan het vroeger door mij opgegeven wapen van Viglius, beantwoordt aan de vraag, behoudens eenig verschil in de helmteekens,

Von Hove—Allemagne. — Coupé: au 1 d'argent au lion naissant

de gueules, mouvant du coupé; au 2 d'azur à une gerbe d'or. Casque couronné. Cimier: le lion issant tenant de ses pattes la gerbe. Lambrequins: à dextre d'argent et de gueules; à senestre d'or et d'azur. (Rietstap, Armorial I p. 996).

V. Nevens de vorige opgaven stel ik nog

Attems—Frioul. D'argent à l'ours de sabre. (Rietstap, Armorial I, p. 78).

Balck—Westphalie, Silésie. Maison éteinte en 1706. D'argent à l'ours rampant d'or, supportant de sa patte dextre une bague du même. Cimier: trois plumes d'autruche de gueules, d'argent et d'or. (Rietstap, Armorial I p. 103).

Blanchart—France. D'or à l'ours rampant de sabre. (Rietstap, Armorial I p. 212).

VI. Bij mijne vorige opgave, waarin trouwens ook van Overijselsche geslachten sprake was, wijs ik nog op

Van Eerde (Barons) — Overysel, Gueldre, Province rhénane. D'argent au croissant de gueules. (Rietstap, Armorial I p. 594).

Uit een artikel van Jhr. A. van Sasse van IJsselt in het Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis (III, bl. 35): „De Heeren van Heesbeen" blijkt eenige betrekking op Brabant door bloedverwantschap tusschen de geslachten Van Eerde, Ripperda en Van Renesse; Frederik van Renesse toch, in 1631 beleend met Heesbeen in Brabant, stierf in Maart 1666 ongehuwd en vermaakte dat goed aan zijne beide zusters, van welke Sophia Adriana in 1657 was gehuwd met Maurits Hendrik Ripperda Heer van Vorden, zoon van Peter Vincent en Anna Van Eerde tot Buerse.

XV. In meergemeld Armorial vindt men op p. 227 van deel II:

Millinga.—Province de Groningue. D'argent à une croix latine de gueules, posée sur une colline au naturel.

Als, gelijk de vrager eenigermate schijnt te doen, betwijfeld mag worden of met de loodrechte lijnen de heraldieke aanduiding van rood is bedoeld, zou deze opgave kunnen beantwoorden aan de vraag, mits ook de woorden „gehouden door twee leeuwen" geen betrekking hebben op het Latijnsche kruis, doch eenvoudig doelen op schildhouders. Ik geef evenwel gaarne toe dat deze veronder-

stelling gewaagd is, te meer omdat bij nagenoeg geen enkel der zesendertig gevraagde wapens van schildhouders wordt gesproken.

Als voor het Latijnsche kruis een patriarchaal kruis mocht worden genomen, — het laatste bezit twee dwarsbalken — wordt aan de vraag beantwoord door

Gustarelli--Sicile. D'azur à une croix de Lorraine (ou croix patriarchale) accostée de deux lions affrontés, rampant contre la croix; le bout soutenu d'une terrasse; le tout d'or. (Rietstap, Armorial I, p. 857).

XVI. Behalve de vroeger door mij vermelde Brabantsche geslachten die aan de vraag voldoen, geef ik nog

Van Cassen—Brabant, Liége. D'argent au chevron de gueules, accompagné de trois merlettes de sabre (Rietstap, Armorial I, p. 382) en

Van Thoor—Vlaanderen, Zeeland. In sabel keper van zilver, vergezeld van drie meerltjes, 2, 1. (Navorscher XXX, bladzijde 107).

XVIII. Wat beduidt het teeken + van de vraag? Zijn beide schildhelften al dan niet volkomen aan elkaar gelijk? Is zulks niet het geval, dan vestig ik de aandacht van den vrager, als ten minste de lakafdruk minder duidelijk mocht zijn, op

Kormarsch—Allemagne. Parti: au 1 coupé d'azur sur argent, à une épée d'argent en bande et un sceptre d'or brochant en barre, passés en sautoir; au 2 de gueules à deux tiges avec leurs racines, passées en sautoir, fleuries chacune de trois muguets, le tout d'argent. Casque couronné. Cimier: un vol, l'aile dextre aux armes du 1, l'aile senestre aux armes du 2. Lambrequins: à dextre d'or et de gueules, à senestre d'argent et d'azur. (Rietstap, Armorial I, p. 1122).

Als voorbeeld uit meerdere wapens met schuingekruiste scepters of staven geef ik

Bruloch—Flandre. D'argent à deux sceptres fleurdelisés de sabre, passés en sautoir. (Rietstap, Armorial I, p. 317).

XIX. Aan mijne in September opgezonden opgave — van Stryen voeg ik toe

Houtman—Gouda. Coupé: au 1 d'or au lion de gueules; au 2 d'argent à une fleur de lis de sabre. (Armes des frères Houtman, navigateurs Hollandais);

Kammerer. Coupé: au 1 d'argent au lion léopardé de gueules; au 2 de gueules à une fleur de lis de ....;

Lange von Langenwald—Silésie. (Noblesse du St Empire 6 Septembre 1595). Coupé: Au 1 d'azur au lion naissant d'or; au 2 de gueules à une fleur de lis d'argent. Casque couronné. Cimier: trois plumes d'autruche de gueules, d'argent et d'azur. Lambrequins: à dextre d'or et d'azur, à senestre d'argent et de gueules; en

Scheller—Nurenberg. Coupé: au 1 d'azur au lion leopardé d'or; au 2 d'or à une fleur de lis d'azur. Cimier: la fleur de lis entre deux proboscides, coupées d'azur sur or, ou un lion issant d'or entre un vol du 2.

(Rietstap, Armorial I, p. 995 et 1063 et II, p. 19 et 693).

Wat van Stryen in betrekking tot Brabant betreft, in Vorsterman van Oijen's „Stam- en Wapenboek" komen voor

1° Mr. Quiryn van Stryen, geboren 21 Januari 1648, president van den Souvereinen Raad en Leenhove van Brabant en den lande van Overmaas, overleden 24 October 1719, begraven te 's-Gravenhage 31 October d. a. v.;

2° Cornelis van Stryen, gedoopt te Zevenbergen 5 November 1684, in 1724 schepen en daarna burgemeester van Niervaart gezegd de Klundert en Fynaart, † te Klundert in 1744.

XX. Van den Leemputte—Flandre, Brabant Septentrional. D'azur à deux étoiles accostées d'or. Casque couronné. Cimier: une tête et col de griffon d'or. Supports: deux griffons d'or. (Rietstap, Armorial II, p. 40).

Van der Leemputte of Van Leemputte wordt in Van der Aa, Biographisch Woordenboek, La L. bladzijde 76, een aanzienlijk en adellijk geslacht genoemd. Het was in de 16e en 17e eeuwen woonachtig o. a. te 's Hertogenbosch, daar in 1588 er geboren werd de geleerde Henricus van der Leemputte, later hoofd van het bisdom, overleden in 1657 en in Sassen „De protocollen der Helmondsche notarissen ('s Bosch 1890) op bl. 9 vermeld als Henricus Leemputten, in 1648 „canonninck binnen 's Hertogenbosch."

Ook in Utrecht komen Leemputte's voor; in Vorsterman van Oijen's Stam- en Wapenboek, Deel II bl. 28, sub voce Van Has-

selt, een geslacht, waarvan de stamvader, Gerrit van Hasselt, in 1530 te Gent werd geboren, wordt in de derde generatie vermeld Dirck van Hasselt van Zwanenburg, gehuwd met Aletta van Leemputten en wonende te Utrecht; uit het register van Overluidingen (Navorscher 1886 bl. 572 en 1892 bl. 526) blijkt het overlijden op XV Junii 1622 van Daniel Willems van Leemputten en op XXIX Januarii 1636 van Herman Daniels van Leemputten, jongman, terwijl onder de schepenzegels van Rotterdam, beschreven in Navorscher XL, bl. 580, wordt vermeld het zegel van Jan van den Leemputte (1621), twee zespuntige sterren naast elkander.

Het wapen Van Leemputte (Clara van Leemputte, 17e eeuw) is ook te vinden op de Wapenkaart der oude Utrechtsche geslachten door Langerak onder n° 286 (zie Navorscher 1853, bl. 342); Leemputte was verwant aan De Berghes van Essedelle, Van Zuylen van Harmelen, enz. (Navorscher 1854, bl. 339).

XXI. Een aan de geheele vraag beantwoordend wapen zocht ik vruchteloos. Misschien is hier sprake van eene alliantie; ik kan evenwel, bij gemis van voldoende bronnen, daarover niets met zekerheid vermelden en bepaal mij, nevens vorige opgaven, tot het opsommen van wapens passend voor een van beide gedeelten van de vraag, onder opmerking dat ik „bollen," „schijven," „penningen," „besanten," op zegelafdrukken dikwijls zeer moeilijk van elkander te onderscheiden, door elkander opgeef.

Bertincourt—Artois. D'or à trois tourteaux de sabre. Cri: „Boulogne";

Van Bleiswijk—Hollande [1]). D'argent à trois boules de sabre;

Blommen—Brabant. D'argent à trois tourteaux de gueules;

Bodégut—Bretagne. De gueules à trois tourteaux d'hermine;

Bondart—Bretagne. De gueules à trois tourteaux d'hermine;

Van Borculo—Province de Gueldre. D'or à trois boules de gueules;

Van den Bosch van Maesdam—Flandre. (Chevalier 29 Septembre 1618; maison éteinte). D'argent à trois tourteaux de gueules;

---

[1]) Ook wonende in Brabant; zie Vorsterman van Oijen, Stam- en Wapenboek, Deel III bl. 4.

Van den Bosch Baron de Meere—Flandre. (Barons 28 April 1659; maison éteinte). D'or à trois tourteaux de gueules;

Comtes de Boulogne—France. (Maison éteinte). D'or à trois tourteaux de gueules;

Cloot—Brabant. De gueules à trois boules d'or, rangées en fasce;

Van Gramsbergen—Gueldre et Clèves. D'argent à trois tourteaux de gueules;

Van Gramsbergen—Overijsel. D'or à trois tourteaux de gueules;

Gronsfeld—Prov. rhén. D'or à trois boules de gueules;

Peperlaken—Overijsel. D'or à trois boules de sabre;

(Vergelijk Rietstap, Armorial I, p. 184, 215, 219, 225, 242, 250, 257, 257, 268, 436, 818, 818, 834; II p. 409).

Aigremont—Normandie. D'or à la fasce echiquettée d'argent et de gueules de trois tires, au lion naissant de gueules mouvant de la fasce. (Rietstap, Armorial I, p. 20); en

Comtes de la Marck—Westphalie. (Maison éteinte). D'or à la fasce echiquettée d'argent et de gueules de trois tires, augmentée plus tard d'un lion naissant de gueules, armé et lampassé d'azur, mouvant de la fasce. Casque timbré d'une couronne d'or dont le cercle est échiquetté d'argent et de gueules de trois tires. Cimier: un vol à l'antique d'or. La branche qui portait le lion dans l'écu timbrait d'un casque couronné, ayant pour cimier le lion issant entre deux cornes de buffle d'or. (Rietstap, Armorial II, p. 152).

In S. de Vries „Doorlughtige Weereld", Amsterdam 1700, wordt op bladzijde 181 van deel II 't wapen van de Graven Van der Marck afgebeeld als gevierendeeld: 1 en 4 „een rood en silver geschakeerde balck van drie rijen op een goud veld" (Marck); 2 en 3 „een silveren luypaard op een blaauw veld" (Schleiden).

Eenige bladzijden vroeger zegt De Vries dat Van der Marck gesproten zou zijn uit Altena (zie over 't wapen mijne bijdrage in Navorscher XLIII, bl. 685), waarvan de oudst bekende Graaf was Adolph I, wiens afstammeling in den zesden graad, Engelbert, den naam van Van der Marck aannam. Het huis splitste zich eerst in de Marcksche en de Arenbergsche liniën, waarvan de eerste uitstierf in 1609 en de tweede, door de zonen van Johan

van Arenberg, zich verdeelde in de Arenbergsche, Sédansche en Lumeische liniën; tot de laatste behoorde het bekende hoofd der Watergeuzen.

Van der Marck zal in de vraag wel passen, doch met welke alliantie hebben wij dan te doen?

Omstreeks 1570 werd te Gend — dus in de nabijheid van Brabant — geboren Jacobus Cornelius van Lumene van der Marck, priester, overleden te Douay, terwijl Charles van Lummen, Lumene of Lumey van der Marck, geboren in 1520, genoemd wordt „afstammeling van een adellijk geslacht te Gend." Van der Aa, aan wien ik deze mededeeling ontleen, geeft in zijn Biografisch Woordenboek voorts nog op Robert van der Marck, Hertog van Bouillon enz., zoon van Robert en van Catharina van Croy, dochter van Philips van Croy Graaf van Chimay en van Walburga van Meurs; deze verwantschap met Croy — 't gevraagde wapen sub I — versterkt het vermoeden dat Van der Marck wordt bedoeld, evenals de verwantschap met Egmont, 't gevraagde wapen sub X; eene zuster toch van Maximiliaan van Egmont Graaf van Buren, 25 December 1548 te Brussel † en vermeld op bl. 684 van mijn opstel in den vorigen jaarg., genaamd Walburg, was geh. met Graaf Robert van der Marck, heer van Arenberg en van Naaltwijk.

Voorts wordt in „De bezitters der Heerlijkheden gelegen in 't kwartier van 's Hertogenbosch van 1471 tot 1473" (zie „Bijdragen tot de Geschiedenis van Noordbrabant, enz." 1847, 2e deel 4e stuk bl. 378 v.v.) op bladz. 382 gezegd: „Heer Everart van der Merke heer van Arenberch besit 't dorp van Empel ende Merwyck; daertoe behoeren hoge, middel ende lege gerichten."

XXII. Bij mijne vorige opgaven voeg ik nog

Van Renoy—Hollande, Zélande. De gueules à trois bandes d'or Cimier: un oiseau au naturel entre un vol de gueules et d'or. (Rietstap, Armorial II, p. 552).

XXIII. De Wils—Bruxelles. (Chevaliers du St Empire, 18 Janvier 1715; maison éteinte le 6 Juin 1737). De gueules à un cygne d'argent, becqué et membré d'or; au chef du second, chargé d'une roue de six rayons de gueules. Casque couronné. Cimier: le cygne.

Tenants: deux sauvages de carnot. (Rietstap, Armorial II, p. 1095).

XXIV. Mijne vroegere opgave moet vervallen en vervangen worden als volgt:

De la Cour de Morvilliers.--Dauphiné. D'azur au pal d'argent, chargé de trois chevrons renversés de sabre; of

Autris de la Court de la Cardonière.—Dauphiné. D'azur au pal d'or, chargé de trois chevrons renversés de gueules. (Rietstap, Armorial I p. 473 en II p. 1187).

In Navorscher 1882 wordt een alles behalve vleiende „korte caracterschets" gegeven van de mannen die in 1797 't plan van constitutie voor de Bataafsche republiek aannamen tot grondslag der deliberatien in de Nationale Vergadering; daarin wordt ook zekere de la Court bedacht, terwijl er tevens uit blijkt dat hij Brabander is; of hij evenwel tot een der beide opgegeven geslachten behoort kan ik niet zeggen.

XXV. Aan 't vroeger vermelde zij toegevoegd

Vissec de la Tude—Languedoc. Ecartelé d'argent et de sabre. (Rietstap, Armorial II, p. 1013).

XXVI. Als de schildzoom buiten rekening gelaten en een *halve* adelaar bedoeld wordt, misschien

Bannier—Hollande, Frise. Parti: au 1 d'or à la demi aigle de sabre, mouvant du parti; au 2 de gueules plein. (Rietstap, Armorial I, p. 109).

XXVIII. Geen volledig wapen, dat aan de vraag voldoet, hebbende gevonden, maak ik voor de deelen melding van

Cloeps d'Heernesse—Brabant. (Barons 14 November 1845). D'argent à trois glands versés d'or, tigés et feuillés de deux pièces de sinople, aux coques du même. Cimier: un gland de l'écu. Lambrequins: d'argent et de sinople;

Engelhard—Spire. Parti: au 1 d'or à trois barres d'azur; au 2 d'azur à une étoile d'or;

Gavre—Brabant. D'azur à trois glands d'or.

(Rietstap, Armorial I p. 435, 614 en 750).

Gavre is een oud geslacht; in Navorscher XXXVI (1886) wordt op de jaren 1286 en 1287, op bl. 56, vermeld Rasse de Gavre Sire de Liedekercke et de Breda.

XXIX. Onder enkele door mij aangetroffen, geen van allen Brabantsche, geslachten zij genoemd

D'Epinal—Lorraine. (Anobli 15 Juin 1641). D'azur à quatre bandes d'or. (Rietstap, Armorial I, p. 618);

Van Sassenheim—Hollande. D'or à quatre bandes de gueules. (Rietstap, Armorial II, p. 674).

XXX. Nevens vorige opgaven wijs ik op

Garjan de Kervessault—Bretagne. D'argent au lion de sabre accompagné de trois molettes du même. (Rietstap, Armorial 1, p. 743); doch vooral op

Guillemot de la Roselais—Bretagne. D'azur au lion couronné, accompagné de trois molettes, le tout d'or. (Rietstap, Armorial I, p. 851); alsmede op

Haïs—France. D'argent au lion de sabre, armé et couronné d'or, accompagné de trois molettes du second. (Rietstap, Armorial I, p. 873).

XXXII. Van Guele—Brabant — voert d'or à un saumon de sabre, posé en pal. (Rietstap, Armorial I, p. 845).

De „onherkenbare figuren" op het gevraagde wapen ontbreken evenwel; ik maak dan ook alleen melding van Van Guele, omdat het een Brabantsch geslacht is en wapens waarin één staande zalm voorkomt zeer zeldzaam schijnen te zijn.

Onder de schepenzegels in 't werk van J. H. W. Unger „Bronnen voor de Geschiedenis van Rotterdam", Rotterdam, 1892, wordt op plaat X van deel I afgebeeld het zegel van Claes Cornelisz. van Driel, schepen in 1568, een staande zalm, met den kop naar boven, tusschen twee schoorsteenhalen; halfaanziende helm met wrong; helmteeken: eene vlucht. Juist de overeenstemming van dit helmteeken met dat van het gevraagde wapen, waarin de figuren, die den zalm vergezellen, als „onherkenbaar" worden opgegeven, noopt mij de aandacht op dit schepenzegel te vestigen.

XXXIII. Bij du Molard, vroeger door mij opgegeven, voeg ik

Esmonard—Franche Comté. (Conception d'armes 1651). De sinople à la bande d'or, accompagnée de deux casques d'argent. (Rietstap, Armorial I, p. 627).

XXXIV. Hoewel er verschil is in de schildverdeelingen en ook de helmteekens niet overeenkomen, zij genoemd

Baldauf von Waldenstein—Tirol. Ecartelé en sautoir: aux 1 et 4 d'argent à deux pals de gueules; au 2 de sabre au lion contourné d'or; au 3 d'or au lion de sabre. (Rietstap, Armorial I p. 103).

Beter voldoet aan de vraag, hoewel ik het helmteeken niet kan opgeven,

Rudatz—Fribourg. Ecartelé: aux 1 et 4 d'or au lion de gueules; aux 2 et 3 d'argent à deux pals de gueules. (Rietstap, Armorial II, p. 628).

Wanneer er sprake mocht zijn van twee helmen zou, ongeacht de geringe afwijking in de kwartieren 1 en 4, voor zoover de leeuw aanziende is, en behoudens het verschil in de helmteekens, ook kunnen dienen

Comtes Wittgenstein—Westphalie. Ecartelé: aux 1 et 4 de gueules au léopard lionné d'or (Sayn); aux 2 et 3 d'argent à deux pals de sabre (Wittgenstein). Deux casques; le 1 couronné. Cimiers: 1e un chapeau piramidal d'or, le sommet courbé à senestre (Sayn); lambrequins: d'or et de gueules; 2e un chapeau de sabre retroussé d'argent, sommé de cinq plumes d'autruche, alternativement d'argent et de sabre (Wittgenstein); lambrequins: d'argent et de sabre. (Rietstap, Armorial II, p. 1107).

XXXV. Misschien Bigot de Kerjégu—Bretagne. D'argent à l'écureuil de pourpre, couronné d'or;

Bois-Glé—Bretagne. D'argent à l'écureuil de pourpre, couronné d'or; of

de Busscher of de Busschere—Flandre. D'or à l'écureuil assis de sabre.

(Rietstap, Armorial I, p. 201, 233, 243).

XXXVI. Ik vond geen wapen, dat ten volle op de trouwens zeer onvolkomen vraag zou kunnen passen; toch zij vermeld het, volgens sommigen wel, volgens anderen niet, sprekend wapen van

Rotteveel—Delft, Leyde. D'or à un violon au naturel, posé en pal ou en barre, le manche en haut, accompagné de trois rats

couchés de sabre, 2 en chef et 1 en pointe. (Rietstap, Armorial II, p. 618).

Assen. J. A. R. KYMMELL.

Zoutman (XXI, 122, 321; XXII, 75; XXIII, 442; XXIV, 264; XXVIII, 554; XXXI, 491; XXXII, 1, 2; XXXV, 603; XXXVI, 31; XXXVII, 603; XXXVIII, 76; XXXIX, 439; XL, 190). — Johan Arnold Zoutman, de te Geertruidenberg in het familie-graf „van Heusden" bijgezette, gevierde admiraal, had bij zijne echtgenoote Adriana Johanna van Heusden, 4 kinderen t. w.:

1. Johan Arnold Zoutman, geb. 3 Juli 1769, huwde Eva Magdalena Gavanon. Zij overleden beiden te 's-Gravenhage. Hij 26 Dec. 1807; zij 18 Juni 1803. — Zij wonnen: *a.* Johan Arnold Zoutman, die ten tijde der boedelscheiding van zijne moeder, in de Oost verblijf hield; *b.* Carel Adrianus Hendrik Zoutman, † 24 Juli 1818 te Soerabaija; *c.* Jacob Antonie Arnold Zoutman; *d.* George Christiaan Zoutman „lieutenant titulair in de Middellandsche Zee", voor wien als voogd optrad de Heer Willem van den Broek te Amsterdam.

2. Maria Elisabeth Zoutman, huwde Claude Louis Thierry, woonden te Chatelet Ambery in Frankrijk, welk huwelijk kinderloos.

3. Jacobus Anthony Adriaan Zoutman, overleden den 28 Maart 1818. Hij was gehuwd met Maria Willemse, die hem 8 kinderen schonk, t. w.:

a. Johanna Adriana Zoutman; *b.* Jacobus Adriaan Zoutman; *c.* Willem Hendrik Zoutman; *d.* Claude Louis Zoutman; *e.* Amelia Adriana Zoutman; *f.* Eva Magdalena Zoutman; *g.* Lodewijk Regnerus Constantijn Geertruderbo Rabo Zoutman; *h.* Jan Arnold Zoutman.

4. Waltherus Dirk Carel Zoutman, als 1e Luitenant in het 3e regiment Beiersche Chevaux-légers, te Neukirchen bij Breslau in Januari 1807 tengevolge van een verwonding overleden.

Zijn testament berust in het archief der Wees- en Momboir Kamer te 's-Gravenhage en luidt aldus:

„Militair testament,

„van den Heere Carel Diederich Zoutman Eerste Luitenant in het

„Koninglyk Beyersch 3de chev: leg: Regt Leiningen, welke te „Neukirchen omtrent Breslau den 6 January 1807 door een vijande-„lijke kogel zwaar gewond is geworden.

„Nadien den Heer Eerste Lieutenant Carel Zoutman door eene „bekome wonde in de borst zig zwak aan Lighaams maar niet aan „geestkrachten gevoelde egter zyne gesteldheid bedenkelyk stond, „zo besloot hy door na te meldene Commissie welke op zijn ver-„zoek in persoon voor hem verscheenen over zyne nalatenschap op „navolgende wijze te disponeeren.

„Eerstelyk steld hy tot universeele erfgenaamen over zijne be-„zittingen in Holland deszelfs drie nog levende bloedverwanten „namentlijk zyne beide broeders J. A. Zoutman en J. A. A. Zoutman „als mede zyne zuster M. E. Thierry geboren Zoutmann en wel in „drie gelyke deelen, vertrouwende den Heer Testateur omtrent de „eendragt zijner drie bloedverwanten, dat een ieder met deszelfs „toevallende $\frac{1}{3}$ deel tevreeden zal zyn en ten allen tyde daar mede „genoegen neemen. —

„Ten tweede heeft hy een zyner beide broeders geleend *f* 5000.— „zullende deze *f* 5000.— door die geenen's zoon Wilhelm Hendrik „Zoutman als een byzonder erfdeel worden genoten. —

„Ten derden begeert hij, dat zijne bezitting by het Regement „aldaar moet blijven en door zyne beste vrienden namentlijk den „Heer Regiments Auditeur Reisevegge en Regt Doctor Schosp moet „worden geerft wijl de eerste hem gedurende zyne diensttyd by „het Regiment menigmaal behulpzaam is geweest en vriendschap „heeft bewezen, en de laatste hem dikwijls en ook sedert zijne „verwonding behandelde, welke beide zig hier omtrend wel vriend-„schappelijk zullen verstaan. —

„Ten vierden legateert hy den chirurgischen practicanten Dull „voor zijne moeite ses carolienen. — Ten vyfden zijn oude knegt „Schwolb hetgeen hy te goed heeft by den Heere Regts quartier-„meester Frühmann. — Ten sesden aan den getrouwe Chev: leg: „Gabes het by zig dragende zakhorlogie. —

„Aldus gedaan geslooten en eigenhandig onderschreeven (getee-„kend) Zoutmann, Eerste lieutenant. —

„Van onzentwege (getekend) Gambs, Ritmeester, von Jones, „Lieutt, Gassner, auditeur. —

„In fidem Copia (geteekend) Lielem Scharb, auditor. — Onder „stond, getrouwelyk uit het Hoogduitsch getranslateerd en met „gelykluidende copie authentieq accordeerende bevonden bij mij „Koninglyk Notaris in den Haag resideerende deezen 3 Meij „1808. (get:) F. H. Schrijver, Koninglyk Notaris. Accordeert „met desselfs translaat geschreeven op een zegel van twee „Stuyvers. — 's Hage den 16 Meij 1808. (get:) W. J. Huijgens, „1808." —

De Haagsche courant van ... Jan. 1808 bevat eene advententie gedat. 26 Dec. 1807, waarbij I. A. A. Zoutman, M. Zoutman geb. Willeman; L. C. Thierrij; M. Thierry geb. Zoutman kennis geven van het overlijden van hun broeder Johan Arnold Zoutman, in leven „Directeur der Koninglijke Loterije in Holland, in den ouderdom van 38 j. en 5 m. —

Bij het overlijden van de echtgenoote van dezen Johan Arnold, zijnde Eva Magdalena Gavanon, bedroeg volgens den Inventaris, het onroerend goed: Een huis erff en tuin staande en gelegen aan de Noordzijde van het Westeinde in den Haag N° 329; een huis en erve naast het voorg. N° 328; een huis en erve naast het voorg. N° 327, welke bij publ. verk. den 10 Juli 1801, in combinatie voor de som van *f* 7700.— waren aangekocht. De aanwezige Effecten bestonden uit: obligatiën ten laste van het gemeene land van Holland en Westfriesland, totaal *f* 4700.— Nationale Schuldbrieven ten laste der Bataafsche Republiek, totaal *f* 21500.— Nationale losrenten, ten laste der Bat. Republ. totaal *f* 7400.— Recepissen uit de geforceerde heffing van 6% totaal *f* 10700.— Obligatie ten laste van het verhoogde last en veilgeld *f* 1000.— Obligatie ten laste der O. I. Compagnie *f* 1000.— Id. ten laste van de planters in Suriname *f* 1000.— Id. ten laste van den Vorst van Waldeck *f* 3000.— Id. ten laste van de Stad Neurenberg *f* 1000.— Lyfrente ten laste van Z: K: Maj: van Zweden (ten lyve van Johan Arnold Zoutman, geb. 3 Juli 1769), groot *f* 1000.— Meubilaire goederen, zilverwerk, enz. *f* 3000.—

Wie helpt mij aan meer bouwstoffen voor de samenstelling eener genealogie van dit uitgestorven geslacht?

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Geslacht Blockhuys, van Blokhuys en Blokhuis. — De navolgende aanteekeningen zijn hoofdzakelijk ontleend aan de trouw- en doopboeken der gemeente Bunschoten.

Jacob van Blockhuys of Blockhuys, geboren omstreeks 1625, woonde te Bunschoten en had drie zonen: I. Gijsbert van Blockhuys, II. Rickert Blockhuys, geboren omstreeks 1650, en III. Gerrit Blockhuys, welke in 1701 op „de Laak" onder Nijkerk woonde.

Van deze zonen trouwde Gijsbert Blockhuys den 19en Mei 1695 met Geertje Beerts, herkomstig uit Nijkerk. Zij woonden te Bunschoten op „de Burgwal." Uit hun huwelijk werd o. a. geboren: I. Jacob Blockhuys, die volgt; II. Hendrik Blockhuys, ged. te Bunschoten 14 Januari 1700.

Jacob Blockhuys, zoo even genoemd, werd te Bunschoten den 8en Mei 1698 gedoopt. Zijn zoon Gijsbert Blokhuis of Blockhuys, ged. te Bunschoten 8 Juli 1725, overl. aldaar 10 Juni 1799, was er achtereenvolgens kerkmeester, schepen en burgemeester, huwde te Voorthuizen den 24en Mei 1750 Lijze Riksen. Zij waren de ouders o. a. van:

I. Wouterus Blokhuis, die volgt;
II. Rikkert Blokhuis, ged. 24 September 1752;
III. Henderikus Blokhuis, ged. 14 Maart 1754;
IV. Gerrit Blokhuis, ged. 30 September 1751;
V. Geurt Blokhuis, ged. 13 Juni 1762;
VI. Jan Blokhuis, ged. 9 Februari 1766;
VII. Evert Blokhuis, ged. 19 April 1767;
VIII. Jacob Henderikus Blokhuis, ged. 26 Maart 1772;
IX. Jacob Blokhuis, ged. 17 Januari 1774.

Wouterus Blokhuis, zoo even genoemd, ged. te Bunschoten 23 December 1764, was o. a. van 1795—1811 secretaris aldaar. Hij was gehuwd met Geertruida Barendina van Dalen, vertrok in 1814 naar Nijkerk, alwaar hij 25 November 1832 overleed.

Wapen der familie Blokhuys, genomen naar eene ruit in de protestantsche kerk te Bunschoten:

In blauw een zilveren speerspits, vergezeld van drie gouden korenaren, geplaatst 2—1.

Wie kan nog nadere aanteekeningen betreffende dit geslacht verstrekken? E.

v. Cooth, v. Kooten (XLIII, 574). — Gerard v. Kooten, geb. 18 Dec. 1764 te Kulenburg, student te Utrecht, 30 Oct. '87, praeparatoir geëxamineerd, te gelijk met Lucas Egeling, door Ewaldus Kist, destijds pred. te Thamen aan den Uithoorn (*sic*), d. i. (den) Uithoorn, voorheen Tamen aan den Amstel, bij Amsterdam. De vermaarde, nog geenszins in de predikantenwereld vergeten Ew. Kist diende deze gemeente 1786—90, de Nederduitsche dichter Adam Simons '99—1816. Tusschen beiden in stond er de *Navr* t. a. pl. genoemde Fr. Ger. Immink. Gerard v. Kooten werd 5 Oct. 1788 pred. te Zuid-Beijerland gezegd den Hitzert (den Hitserd of Hitsaard, in den Hoekschen Waard, arr. Dordrecht). Hij verwierf 23 Aug. '90 op het kasteel te Wickrath de collatie van Lienden (Neder-Betuwe). Onder zijne leiding besloot de kerkeraad dezer gemeente 10 Oct. '92, met voorkennis van de heeren der plaats als Opperarmmeesters, — dat zij dit waren, blijkt uit de kerkeraads-notulen d. d. 14 Juli 1786, — geene acten van indemniteit [1])

[1]) bewijzen van schadeloosstelling van den kant der kerklijke armbesturen over de plaatsen vanwaar de lieden kwamen. Van zulke acten kon alleen sprake zijn in een tijd toen het domicilie van onderstand der hulpbehoevenden door de geboorteplaats, en niet, zooals thans, door de woonplaats, werd aangewezen. Al besloot de kerkeraad van Lienden in 1792, geene zoodanige acten meer met andere gemeenten te wisselen; ze bleven toch over 't geheel nog in zwang. In den jare 1803 arresteerde nog het Departementaal Bestuur van Gelderland te Arnhem een reglement op het geven en afvorderen van dergelijke acten. Toen moest er deze vorm bij worden in acht genomen: „De Diaconie (het Armbestuur of de Armbesorgers) van de Hervormde Gemeente binnen.... verklaren, dat N. N. is inboorling of inwoonder zedert de laaste Levensjaaren van bovengemelde (Stad of Dorp) en tot onse Godtsdienstige Geloofsbelijdenis behoorende. Waarom wij aanneemen en belooven om, wanneer deselven binnen de eerstvol-

meer te geven of te nemen, wegens de verwarringen, hieruit ontstaan; „zullende nogtans de stad Rhenen, wegens derselver betrekking tot de Heerlijkheid de Marsch, — een ingedijkte polder tegenover Rhenen, eene hooge heerl., en wel tweeheerig, deels tot Gelderland (o. Lienden), deels tot het Sticht van Utrecht behoorend, — niet onder deze Resolutie begrepen zijn". Hij vertrok in '96 naar Vlissingen, werd Maart 1801 bevestigd te Dordrecht, vierde 7 Oct. 1838 zijn 50-jarig jubilé, ontving toen de ridderorde van den Nederl. Leeuw, en † 5 Aug. '41. Tal van geschriften staan van hem vermeld in de „Nieuwe Uitgaaf van V. der Aa's Biogr. Wrdbk der Nederl.", hoofdred. Schotel.

L. M. v. Kooten verwierf 22 Febr. 1884 eervol ontslag als Rijksontvanger te Amsterdam 2de kantoor.

Aan het echtpaar Evert v. Kooten en Hendrikje v. Amerongen, te Venendaal, werd 28 Maart/4 April 1893 eene dr Willemijntje geboren. Neeltje v. Cooten, geb. v. Dijk, te Langbroek, gaf 16/23 Mei '93 aan eene dochter de geboorte.

Men lette op het verschil in schrijftrant, op korten afstand; want ook te Amsterdam treft men v. Cooten aan. JAC. A.

---

gende 7 jaaren onverhoopt tot armoede mogte geraken, hem (haar of hen) met sijne (haar of hun) kind of kinderen weder tot ons te sullen opneemen, of den Armbesorgeren sijner woonplaats wegens desselvs (of derselver) onderhoud op eene behoorlijke wijse schadeloos te houden", enz. enz. Ze werden vanwege de kerkeraden door de predikanten uitgereikt.

Deze acten van indemniteit mogen niet verward worden met de zoogenaamde „guarandbrieven" (actes of lettres de guarande, garant), d. i. documenten, uit welke blijken kon, dat de lieden niet verhuisden wegens armoede, of uit begeerte naar ruimere bedeeling.

KERKGESCHIEDENIS.

Concept-missive van Baron Van Lynden v. Blitterswijk, Repraes. den Eerste Edele van Zeeland, betreffende het beroep van Ds. J. H. van der Palm te Vlissingen, Mei 1791. Gelijktijdig afschrift met opschrift in andere hand: *Gezonden aan R. Pens^s met brief 1 July 1791.* 4 blz. fol. Medegedeeld uit de papieren van Mr. L. P. van de Spiegel, in 't bezit van den hr. H. C. Nederburgh te Hees.

De reede, waarom de Heer van L. sig. verpligt oordeelt de Heeren Borgemeesters van Vlissingen te versoeken sodaenige directie te willen houden dat by het aenstaende beroep in die stad te doen, geene reflexie werde gemaekt op Ds. Van der Palm, veel min, dat de keuse op hem valle, is uijt hoofde van schriftelijke informatien, des noods te produceeren, houdende in substancie:

Dat Ds. Van der Palm op sijne standplaats Maertensdijk in de Provincie van Utrecht de Gemeente op eene onbetaemelyke wyze heeft opgehitst tegens de voorstanders der oude Constitutie, so door ongemesureerde expressien op den Predikstoel, als door hun aen te setten, om sig te wapenen, en te exerceeren, in eijge persoon daerin voorgaande, en zelfs, so vermeent word, hun commandant zijnde. Dat hij hierdoor merkelyk ongenoegen aen veele sijner Gemeente hebbende gegeeven, is te raede geworden, om bij de komst der Pruijssische trouppes in de Provincie van Utrecht, van syne standplaats te vlugten, sonder ordre op zyne Predikbeurten te stellen, en dus Maertensdijk herderloos te laeten, so dat aldaer in eene geruime tijd niet gepredikt wierd.

Dat hij vervolgens vernomen hebbende dat zyne wederkomst aldaer niet zeer aengenaem zoude zijn, zig aen het Classis van Amersfoort (waaronder de kerk van Maertensdijk hoort) heeft geadresseert, met versoek om demissie, salvo honore, gevende voor reede van syne vlugt de beveiliginge van sijn leeven en persoon tegens eene gevreesde vervoeringe door de Pruijssische troupes na elders.

Dat de Classis hier in zwaerigheid heeft gemaekt; dog dat

naderhand door Ds Van der Palm vertoont sijnde, dat hy sig by de Heer v. d. Perre geëngageert had, en dat engagement aan de Classis hebbende laeten vertoonen met herhaelt versoek om sijn ontslag, de Classis toen eindelijk met meerderheid heeft geresolveert om hem sijne demissie te verleenen, en een a twee Predikanten van den ring te qualificeeren, om hem bij den Kerkenraed van Maertensdijk los te maeken, en kerkelijke attestatie te bezorgen.

Uijt dit bovenstaende blijkt dat Ds Van der Palm deel gehad heeft in de gepasseerde troubles: maar bovendien komt in consideratie, dat aen hem ten voorleede jaere te Middelburg is belet te prediken; en dat op syn beklag deswegens aen de Regeeringe gedaen, is verklaert: „Dat de opgekomene verhinderinge alleen veroorsaekt is door arrangementen, die, sonder het leggen van eenig grief aan den Supplt ten doel te hebben, om andere reedenen raedzaem zijn geoordeelt."

Nog minder raedzaem is het derhalven, ijmand, die sig partijdig tegens zijne Hooght heeft gedraegen, en die wegens deese presumsumtie te Middelburg niet heeft mogen prediken, te beroepen in eene stad van dewelke Zyne Hooght Heer is daer het zeeker te voorzien is, dat sulks niet soude konnen geschieden, sonder veele onaengenaemheeden, en misschien gevaerlijke troubles te verwekken.

Hiervan heeft de Heer Van Lijnden vermeent, de Heeren Borgemeesters te moeten prevenieeren, en dezelve daerbenevens instantelijk te versoeken, aen hem zodra mogelijk volleedige zeekerheid te willen geeven, dat Ds Van der Palm te Vlissingen niet zal worden beroepen, en dat de gerugten van dusdaenig voorneemen verspreid, abusief zijn.

Boven dit alles heeft de Heer Van Lijnden goede reedenen, om sig verseekert te houden, dat Ds Van der Palm in sijne tegenwoordige plaetsinge zo veel genoegen heeft en geeft, dat hij sig niet ligt soude laeten persuadeeren, om Predikant tot Vlissingen te worden, indien het beroep met geene eenstemmigheid geschiedede, en dit levert eene meerdere grond uijt, om hem van alle onaengenaemheidt ten desen opsigte te menageeren. [1])

[1]) Vergelijk over deze zaak ook: N. Beets, Het leven en karakter van J. H. van der Palm. Leyden 1842, blz. 34—46.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

EEN OUD VOLKSLIED.

(*Wijnken ghy sijt groene*).

Indertijd ontdekte Mr. Nanninga Uitterdijk in een boekband op het Kamper archief een aantal bladen van een overigens onbekend Liedboek uit het begin der 16de eeuw.

Van een der daarin bewaard gebleven liederen wordt door Dr. Kalff in zijn *Lied in de Middeleeuwen*, bl. 474, in het bijzonder melding gemaakt. Het is een aardig drinklied, waarvan het te betreuren valt, dat niet meer dan de eerste strophe tot ons is gekomen. Het Kamper Liedboek is een muziekboek en bevat alleen het begin der opgenomen liederen.

Aangenaam werd ik dus verrast, toen ik voor eenigen tijd ontdekte, dat dit lied tot op onze dagen in zwang is gebleven. Het geeft ons eenig inzicht in het lot onzer oude liederen en in de vervormingen, waaraan zij in den loop der tijden waren blootgesteld, en het is daarom, dat ik hier wil mededeelen, wat ik omtrent het bedoelde lied weet.

Het is een drinkliedje:

Wijnken ghy zijt groene,
Ghy maect my veel te doene,
Ghy moet deur minen hals;
Als ic u heb ghedroncken,
Ghelijck ghi my sijt ghesconken,
Soe kan ic duytsch noch walsch.
Nu wijnken, gaet daer in,
Wat baeten ons dusent nobelen,
Als wy begraven sijn?
    Dusent nobelen,
Wat baeten ons dusent nobelen,
Als wy begraven sijn?

Aldus luidt het in het Kamper Liedboek. Stellig is het op menige bruiloft gezongen. Als bruiloftslied bleef het in gebruik en als zoodanig weerklonk het op ouderwetsche bruiloften aan de Zaan nog tot in onzen tijd. Onveranderd is het echter in die drie eeuwen niet gebleven, en stukken en andere liedjes werden er aan toegevoegd.

De gang van den zang is de volgende: Terwijl de bruid den bokaal opheft, beginnen de gasten in koor te zingen: [1])

Ja wijntje, jij bent groen
En je gaat door (bruidjes) hals.
En als ze dan gedronken heeft
Dan zingt ze schot en walsch.
Ja wijntje, jij gaat in, gaat in,
Ja wijntje, jij gaat in, gaat in,
Ja wijntje, jij gaat in!

Onderwijl drinkt de bruid en zet bij het laatste „in" het glas neêr. Soms ook houdt het koor bij „gaat" op en wordt dit „in" door de bruid gezongen. Daarop zingt zij alleen:

Wie zal er 't wijntje drinken
Als (bruidje) dood is?

Waarop het koor invalt en onder toepasselijk wippen en voetstampen vervolgt:

Dan zal er wel een ander zijn,
Die zal drinken den koelen wijn.
Het gebeurt niet allen dag,
Dat men vroolijk wezen mag.
Laat gaan je gatje, laat gaan je gatje,
Laat gaan je gatje, Jan Tijssen.
Als Jan Tijssen turref trapt,
Gaan zijn beenen klapperdeklap,
Klapperdeklap, Jan Tijssen,
Wupperdewup, Jan Tijssen.
„Wupperdewup," zei bessie,
„Drink ereis uit mijn flessie"
Bessie trok van leer en leer

[1]) *Var.:* Vs. 1. Wijntje jij gaat inne, gaat inne. — 2 Je g. in (b) h. — 4 D. springt z. schotsch e. w. — 17 Dan g. z. voetjes trapperdetrap. — 18 *ontbreekt.* — 20—27 *ontbreekt.*

En bessie lustte niet meer.
En bessie zag in 't knekelhuis
En zei wat is de mensch?
Die langer leeft dan hij dagen heeft
Is een ongelukkig mensch.

Na de bruid is de bruigom aan de beurt om den bokaal ter hand te nemen, daarop volgen de gasten en het gezang ontaardt in een leven als een oordeel.

Ik dank deze opgaven aan Mevr. de Wed. Honig—Mulder te Zaandijk. Het lied werd mij ook medegedeeld door Mevr. Andriessen te Woudsend, die eveneens van Zaansche afkomst is, en ik geef de afwijkingen daarvan aan den voet der bladzijde.

Dat het lied tot heden is blijven voortleven, pleit voor zijne waarde; slechte liederen blijven niet bestaan, maar worden weldra door het volk voor nieuwere vergeten.

Maar er is nog een ander bewijs, dat dit lied vroeger zeer bekend is geweest. In de *Koddige en ernstige opschriften* van Jeroen Jeroensė, 1ste druk (A^{o} 1698), I 95 vinden wij deze inscriptie:

In een Glas, daar een man met een Romer wijn in geschildert stond.

O wijntje hoe soet sijt gy van smake!
Hoe dikwils leit, om uwent wil, mijn aarsgat zonder laken?
O wijntje gaat doch in! O wijntje gaat doch in!
Had ik noch duizend druppelen als ik begraven bin!

Ook dit is niets dan eene vervorming van het bedoelde lied. Dergelijke wijzigingen van bekende liederen komen meer voor. Ik wijs slechts op de volgende parodieën van het schoone *Het daghet in den Oosten*, die in dezelfde verzameling te vinden zijn. *Kodd. Opschr.* I, 33:

In een geschildert Glas, te Overveen.

Het daget uit den Oosten,
De Heer heeft ons verlicht.

Hij zal noch weer vertroosten
Jan Phlipsen, en sijn Nicht.

en IV, 53:

Twee Lichtmissen, die te Jutfaas met het Gelag deurliepen, schreven op de Tafel:

Het daget uit den Oosten,
Het licht schijnt over al.
Hoe weinig weet de Waardinne
Waar zij haar gelt halen zal.

Omtrent het onbekende gedeelte van het oude *Wijnken ghy sijt groene* valt uit het hierboven medegedeelde weinig op te maken. Waarschijnlijk bevatte de volgende strophe, evenals het Zaansche bruiloftslied, de conclusie, dat zich na onzen dood wel een ander menschengeslacht aan den koelen wijn te goed zal doen, maar dat wij toch verstandig doen door er zelf ook van te genieten. Met zekerheid is hieromtrent echter niets te besluiten.

Toch meende ik, dat het zijn nut kan hebben op dit lied de aandacht te vestigen, ook omdat daardoor iets aan den dag kan komen, dat nieuw licht verspreid.

G. J. BOEKENOOGEN.

Gedichten van H. K. Poot en D. v. Beke. — Op de achterkant van een scheurkalenderblaadje van Zaterdag 15 November (denkelijk van 1884, daar aan den voet van 't blaadje het aantal verloopen dagen van 't jaar met 320 en dat der nog overblijvende met 46 aangegeven is en het dus een schrikkeljaar moet geweest zijn) staat het volgende:

Daniel van Beke

„Schout van Bodegrave, doorluchtig Schilder en Poeet" zegt H. K. Poot, in een dichtstuk aan hem, 15 van Slachtmaent, 1711.

Antwoort aan Huijbert Poot, op zijne critique, gemaakt op woort of tytel Monsr, Monsr hem toegezonden.

Mijn hooggeeerde vriend!
Met tytels niet gediend,
't Sy van *monsieur* of *heer*,
Of hooger naam van eer,
Als ik laatst aan u gaf,
Al naamt ge 't qualijk af,
't Is uit bescheidenheyd
En agtinge gezeyd.
Waar vond men ooit een boer,
Wiens geest zoo hoogop voer
Als uwe zanggodin,
In digt vol pit en sin?
Al heet ge Huybert Poot,
Uw daaden zijn zoo groot,
Dat uw eerwaardigheyd
Daarin niet is misseyd.
't Misdeed niet aan uwe eer,
Schreef ik *mijnheer*, *mijnheer*,
Elk weet, mijn waarde vriend!
Wat eere gij verdient.

Mijn vraag is: waar zijn dit rijmpje en Poots dichtstuk, waarop het een antwoord is, oorspronkelijk afgedrukt?

Den Haag. CORN. HOFSTEDE DE GROOT.

Uitvinding der boekdrukkunst. — In 1558, dus lang vóór dat Hadr. Junius zijne *Batavia* opstelde en in druk gaf, en 3 jaar voor het verschijnen van Coornherts Officia Ciceronis, vinden wij de volgende getuigenis van een Noord-Nederlander over de uitvinding der boekdrukkunst.

„Hoe langhe het sy dat de bouckdruckerie, oft printerie ghevonden sy.

Na de gheboorte Christi, dusent vierhondert ende veertich Jaer, is opgheresen onder den Keyser Frederick III, de kunst des bouckdruckens. In de Duydtschen Landen, van Johā Gensevleesch, te Ments. Hoewel dat sommighe deser kunst vindinghe toeschrijven, Johan Guttenberch, van ende te Strasburch. De derde seggē dese kunst sy bedacht ende opghekomen van Johan Guttenberch, eenen Ridder te Ments, Anno dusent vier hondert, ende vijftich." Deze getuigenis staat achter den: „Catechismus, oft Kinderleere, die men te Londen, in de Duydsche Ghemeynte was ghebruyckende. Embden, G. Ctematius 1558. kl. 8°. RED.

Wilhelmuslied. Varianten (XLI, 166). — In 1813 verscheen: Het oude volkslied Wilhelmus van Nassouwen; gedicht in den j. 1568, vrij nagevolgd en toegepast op den tegenw. tijd 1813. Door M. M. te Leyden, bij Gebr. Murray 1813, 8° II en 8 blz.

Deze navolging telt 15 coupletten, en vangt aldus aan:

Wilhelmus van Nassouwe,
Uit Duitsch en Hollandsch bloed,
Aan pligt en eed getrouwe,
Waag ik en lijf en goed.
Als Prinse van Oranje,
Op Neêrlands grondgebied,
Met hulp van Groot-Brittanje,
Vrees ik den dwingland niet.

Slotcouplet:

Voor Willem van Oranje, —
Hij gaat, als Held, u voor:
Zijn moed blonk reeds in Spanje:
Gaat, volgt zijn roemrijk spoor.
Te wapen dan, ô Helden!
Dat Bonaparte beeft,
Als hem zijn benden melden,
Wat dappren Neêrland heeft. RED.

Oude(re) spreekwijzen (XLII, 606 vv.). — De volgende daargemelde zijn o. a. in Friesland ook wel bekend:

In de kous hebben. Thans nog dragen vele oudere landlieden hun baar geld bij zich in een zakje, „*pong*" of „*jildpong*" genoemd. Een der grootste soort, dienende tot bewaring van muntspecie heb ik wel „*hoas*" = *kous* hooren noemen. Zeker wegens de overeenkomst in vorm. Misschien werd door sommigen ook wel een heusche kous als geldzak gebruikt. Hij heeft ze „*in de kous*" wordt vooral gezegd van spaarzame luitjes of z. g. „potters". Veeltijds wordt de kous achter het linnen in een kast of kabinet geborgen. Hij heeft heel wat „*achter het linnen*", beteekent dan ook hetzelfde als „in de kous."

Kraam = kream wordt hier ook in de beteekenis van sponde of legerstede eener kraamvrouw gebezigd. De woorden „*kreamheinster*" of „*—warster*" beduiden: verzorgster, hoedster van de kraam = baker. De vrouw is „*in de kraam*" is de gewone term voor *bevalling*. „*In 't warm bed*" beduidt hetzelfde.

Iemand bij den kraag krijgen. Een stuk in den *kraag* hebben beteekent hier beschonken zijn. Beduidt *kraag* in beide gevallen niet *keel*, in welke beteekenis „*crage*" ook moet voorkomen in het opschrift eens bekers van „Jonker Sissenga van Groninga?

In de lapmand zijn. Hier wordt gebruikt: In de „*fodkoer*" = lorremand zijn. Dit wordt altijd en uitsluitend gezegd van oude vrijsters, als de kans op huwelijk voorbij is. „Met den eenen voet er in" is ook in gebruik.

Middelen. Het gemiddelde zoeken tusschen of van twee of meer grootheden.

Bij schattingen komt het *middelen* veel voor in den zin van het gemiddelde nemen tusschen twee of meer schattingscijfers om den eenstemmig getaxeerden prijs te bepalen.

Voorb. 1000 + 1050 maakt 2050 : 2 = 1025; en: 1000 + 1050 + 1040 maakt 3090 : 3 = 1030.

Hij zal een leelijke pijp rooken. Hier wordt gezegd: „*smoarge*" = *smerige* of *vuile* pijp. Een vuile pijp zal minder goed bekomen.

Bosum. S. V. D. BURG.

Aren (XLIII, 604). — Indien in de aangehaalde zinsnede stond „aren *met* paarden", zou men inderdaad het woord *aren* kunnen verklaren door *beploegen*. In de oostelijke streken van België toch noemt men beploegen *ären*, *eeren*, *eren* en *errien*, afgeleid van het lat. woord *arare* (Plantijn, Kiliaan, Schuermans, De Bo). Nu er evenwel staat „aren *van* paarden" kan het woord die beteekenis niet hebben.

Ik zou dus de voorkeur geven aan de verklaring van *aren* door *beslaan*, als afgeleid van *aar*, *aere*, *ere*, *neer* of *nère* = *area*, *pavimentum*, plaveisel, ook dorschvloer (Kiliaan, Schuermans, De Bo), en liefst aannemen dat door het woord wordt bedoeld het geschikt maken van paarden om gebruikt te worden op straten en straatwegen, in tegenstelling van paarden die niet beslagen zijn, en diensvolgens alleen kunnen gebruikt worden op zandwegen en bij den akkerbouw.

Er bestaat echter nog een derde woord dat veel gelijkenis heeft

met het genoemde, namelijk *arren* (Brab.) of *haren* (Limb.) waardoor men verstaat het scherpen van zeisen en sikkels door middel van een hamer en een aanbeeldje (Schuermans, De Bo). Zou het woord *aren* dus hier ook de beteekenis kunnen hebben van scherpen der hoefijzers van paarden, die daardoor geschikt werden om op ijs en op door sneeuw of ijs glad geworden straten of wegen te worden gebezigd? De bewerking van dit scherpen is wel is waar zeer verschillend van die waardoor zeisen en sikkels worden gescherpt, maar we weten allen hoe licht de beteekenis van een woord zich uitbreid.

Een geheugen als een garnaal (XLIII, 606). — Deze uitdrukking ziet waarschijnlijk op de omstandigheid, dat bij dit schaaldiertje de bijna ledige kop en wat hiertoe behoort de grootte van het overige gedeelte van het lichaam overtreft.

Zoo zegt men ook spottend, wanneer een kind zich koppig toont: „een garnaal heeft ook een hoofd."

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Haagloopers etc. (XLIII, 605). — Zoo ook *haag-* of *hegmunt*, d. i. munt van slecht gehalte, die 't volk niet kon onderscheiden van echte stukken, en die, geslagen door bezitters van kleine heerlijkheden, met groot voordeel in omloop gebracht werd.

Wat is hier de eigenlijke beteekenis van „haag"? W.

Hot en Haar (LXIII, 555) — wordt in de Meijerij van den Bosch verklaard als te beteekenen *vort* en *hier*. Zeer juist is de opmerking betreffende de voerlui. In N. B. zal men deze gedurig hun paard hooren toevoegen *hot, hot, hot!* als het rechts moet afwijken, en *haar* als hij verlangt dat het rechts gaat. Meest leeren zij hunne paarden aan bevelen te gehoorzamen. Ho! is sta! en Jú, met korte u, is vooruit, — Haarjú — is links vooruit (lange u), tru! (terug) „loop achteruit." — Voor „heen en weer" gebruikt men daar „herres en derres." De laatste e wordt meestal zoo uitgesproken dat het moeilijk is te onderscheiden of eene e of eene i gebruikt wordt. A. J. C. K.

Dat muisje heeft een staartje.... (XLIII, 612). — Met de hier opgegevene historische verklaring kan ik mij niet vereenigen. Zou de uitdrukking niet ontleend zijn aan de omstandigheid dat bij de muis de lengte van den staart gewoonlijk die der andere helft van het lichaam overtreft? De verklaring zou dan deze zijn: even als kop en romp bij de muis maar klein zijn in verhouding tot de lengte van den staart, die eigenlijk maar een aanhangsel is — want de muis kan ook zonder staart leven — kunnen ook kleine oorzaken een nasleep of gevolgen hebben die grooter, soms zelfs veel grooter zijn dan de oorzaak zelve.

Een soortgelijke vergelijking komt ook voor daar waar sprake is van een lengte of een afstand die vermoedelijk te klein is opgegeven, maar dan met betrekking tot den vos. Immers, men hoort dan wel eens zeggen: de lengte of de afstand is zoo en zoo, „maar de vos heeft die gemeten, en daarbij zijn staart vergeten", d. w. z.: de vos heeft die gemeten naar den maatstaf van zijn eigen lichaam, zonder daarbij rekening te houden van zijn ook bijzonder langen staart.

Tant de bruit pour une omelette (XLIII, 612). — De oorsprong dezer uitdrukking klimt vrij wat hooger op dan het jaar 1888, maar zij werd later dikwijls door andere schrijvers waaronder ook Voltaire, te pas gebracht. Vader daarvan is Jacques Vallée, sieur des Barreaux, 1602 † 1672. Deze, gedurende korten tijd raadsheer in het parlement van Parijs, bewoonde in de voorstad Saint-Victor een huis genaamd l'Ile de Chypre, dat er geheel op ingericht was om aan de grootste bandeloosheid en grofste zinnelijkheid den teugel te kunnen vieren. De man was overigens nog bekend door zijne ruwe en uitdagende godloochening, die echter in dweperij en zelfs in bijgeloovigheid veranderde, zoodra hij ook maar de geringste onpasselijkheid gevoelde.

Op zekere Goede vrijdag bevond le sieur des Barreaux zich met eenige vrienden van hetzelfde gehalte in een herberg te Saint-Cloud, waar het gezelschap, om opzien te maken, den waard last gaf spekpannekoeken te bakken. Deze, de openbare meening vreezende, weigerde eerst, doch op de bedreigingen van den bandeloozen hoop

gaf hij toe, en voldeed hij aan den hem opgedragen last. Op het oogenblik dat de vrienden gingen aanzitten en zouden beginnen te eten stak een hevig onweder op, vergezeld van donderslagen zoo geweldig dat men meende, dat het huis zou instorten. Alle aanwezigen toonden zich ontsteld, maar des Barreaux, zich verbeeldende of veinzende zich te verbeelden „que Dieu faisait tant ce vacarme pour lui", nam bedaard den schotel van de tafel en wierp dien uit het venster, zeggende: „Voilà bien du bruit pour une omelette", of volgens anderen: „Voilà bien du bruit pour une omelette au lard". (Zie o. a.: L a r o u s s e, *grand dictionn.*, i. v. *Barreaux* (*des*) en *omelette;* L i t t r é, *dictionnaire*, i. v. *omelette;* H o e f e r, *biographie* et M i c h a u d *biographie*, i. v. *Barreaux* (*des*).)

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

De Piraeus wordt voor een man aangezien (XLIII, 615). — Zie Fables de Lafontaine L. 4 T. 7. Een schip lijdt schipbreuk nabij Athene. Een dolfijn, volgens Plinius een vriend der menschen, snelt ter redding toe. Een aap, die aan boord was, en door den dolfijn voor een mensch werd aangezien, maakt ook van de gelegenheid gebruik en plaatst zich op den rug van het reddende dier. Onderweg vraagt de dolfijn hem bij toeval:

„Etes-vous d'Athènes la grande?
— Oui, dit l'autre; ou m'y connaît fort:
S'il vous y survient quelque affaire,
Employez-moi; car mes parents
Y tiennent tous les premiers rangs:
Un mien cousin est juge-maire."
Le dauphin dit: „Bien grand merci,
Et le Pirée a part aussi
A l'honneur de votre présence?
Vous le voyez souvent, je pense?
— Tous les jours: il est mon ami;
C'est une vieille connaissance."
Notre magot prit pour ce coup,
Le nom d'un port pour un nom d'homme.

De dolfijn draait even het natte hoofd om, ziet, dat hij een aap torst en gooit hem in 't water om menschen te gaan redden.

A. M. KOLLEWIJN NZ.

Hetzelfde ongeveer berichtte de hr. Th. J. I. Arnold te Gent.

Scadden (XLIII, 375). — Trekken? — In het derde spel. Spiegel der Minnen:

> *Jalours ghepeys.* Wil ik u zegghen dan watse maect?
> *Begh. von ho.* Ja ghy, wy moeten te samen *schatten.*

een weinig later in hetzelfde tooneel de in Navorscher aangehaalde verzen.

Is *schatten* hetzelfde als *schadden*? — *Schatken* beraadslagen, handelen, schaden? Kwaad doen? — Dit past in beide gezegdens.

Schakele (In den derden) hangen. (XLIII, 376). — Thans zegt men — „Zijn lip hangt op het derde knoopsgat" — van iemand die bedrukt is en pruilt.

Schyffelinghe (XLIII 380). — „Sy proven die schuyffelinghe." Ik meen: zij ondervinden wat het zegt uitgefloten te worden.

Ook hier alzoo schuijffelen = gelijk uitfluiten in Noord-B. Schijffelen of schuiffelen = hard op de vingers fluiten. A. J. C. K.

Nat- en droogbal. — In een keur van 1659, in het archief van Assendelft, komt voor: „Dat niemant hem vervordere langs de wech to schieten nat off droochbal, mede op de boete als vooren." — Kloot schieten en bal slaan op 's Heeren wegen worden herhaaldelijk verboden; maar wat moet men verstaan onder *nat-* en *droogbal?* Spoedige inlichting dieraangaande ware zeer gewenscht.

G. J. BOEKENOOGEN.

GESCHIEDENIS.

DE HOLLANDSCHE BRIGADE OP WIGHT.

Geschiedkundige Bijdrage.

In het belangrijke werk van den Overste De Bas, getiteld: Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd (Roelants, Schiedam 1889), wordt in de 13ᵉ aflevering o. a. ook eene korte geschiedenis gegeven van de Hollandsche Brigade op Wight.

Zooals vanzelf spreekt, is hiervan zeer weinig te vermelden, en werd door tijdgenooten of leden van dit legertje getrouwen, voor den nazaat weinig of niets aangeteekend.

Wel verscheen in 1837 te Utrecht, bij de firma Van der Monde, een geschrift van een onbekende, getiteld: Myne Emigratie in Duitschland, Engeland en Ierland, in de jaren 1799—1802, welk werkje ook in eene noot bij den verdienstelijken arbeid van den Heer De Bas wordt aangehaald.

Een en ander gaf mij aanleiding, de papieren van wijlen mijn grootvader, den 30 Dec. 1833 overleden Generaal-Majoor J. E. Wildeman, na te snuffelen.

Hij toch heeft ook deel uitgemaakt van die Brigade, werd in 1800 aangesteld als Luitenant bij het Regiment Jagers, in 1801 tot Luitenant Ingenieur, en in 1802 gelicentieerd met den rang van Kapitein.

Wat mij belangrijk voorkwam, deel ik hierachter mede, zoo goed als zeker zijnde, dat zijne stukken nog niet aan den druk zijn toevertrouwd.

Wat bijlage VI betreft, deze order is wel is waar te vinden in het bovenaangehaalde werk: „Myne Emigratie, enz.", doch de tekst is daar eenigermate veranderd, en het slot geheel weggelaten. — Daarenboven geven de woorden „conform met het by my ontvan-

gen origineel, get. W. du Pont. L. Coll.", ook meerdere geloofwaardigheid.

De onbekende vermeldde wel de missive van den burgemeester en inwoners van Lymington, tot Generaal du Pont gericht, waarin de spijt wordt uitgesproken, dat de troepen die plaats zullen verlaten. Het antwoord op dit blijk van ingenomenheid is hierachter te vinden in Bijlage n° VII. Mogen deze kleine mededeelingen nog belangstelling wekken! ik zie dan mijne moeite ruimschoots beloond.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

BIJLAGEN.

I.

Aan de commandeerende Officieren van de Regimenten of Corpsen der Hollandsche Troupes.

Newport den 2 Febr. 1800.

De Capitains of Commandeerende Officieren van Compagnien of divisien worden hiermede gelast en aangeschreven hunne onderhebbende manschappen aan te zeggen dat Zyne Groot Brittannische Majesteit de Holl. Troupes welke zig in 't Eyland Wight bevinden, in Hoogstgemelde Zyne Majesteyts Krygsdienst heeft genoomen en wel:

dat dezelve zullen zyn en blyven Holl: Troupes van Zyne Doorl: Hoogheyd den Heere Prince Erfstadhouder Erf Capitain Lt Admiraal en Generaal der Vereenigde Nederlanden &. &. &. in dienst van Zyne Majesteyt den Koning van Engeland en gecommandeert worden door Zyne Doorluchtige Hoogheyd den Heere Erf Prince van Oranje en Nassau &. &. &.

Dat dezelve den Eed van getrouwheyd aan Zyne Groot-Brittannische Majesteyt moeten afleggen, en voor den tyd van 7 Jaren zich engageeren, om niet naar de Oost of West maar alleen in Europa, dààr te dienen waar 't Z: G: Majesteyt zal goedvinden met onderwerping van alle reglementen en krygswetten voor de Brittische Troupes gemaakt, of nog te maken. Dat ieder onderofficier, tambour, en gemeene thans op 't Eyland Wight en voor

Z: M:s dienst bekwaam gerekend wordende, zal ontvangen een gratificatie van £ 2 = 10 = waaruit dezelve alleen de onkosten zyner kleyne monteeringstukken zullen betaalen en dat de Jaegers £ 3 =, =. zullen genieten uit aanmerking van de Buxenzak, die zy mede daaruit moeten bekostigen.

Dat ieder der manschappen welke zyne zeven jaren trouw en eerlyk uitdiend beregtigd zal zyn, om zyn paspoort te verlangen, en wanneer hem dezelve zal zyn gegeeven, hy nog bovendien 2 maanden vol tractement voor niets zal genieten van den dag af gerekend, dat de man voor rekening van 't Engelsche Gouvernement op 't vaste land van Europa zal zyn overgebragt.

Dat aan de manschappen de tyd die zy in Engeland dienen wanneer dezelve in de Republiek der Vereenigde Nederlanden terugkomen ter bekooming van hetzelve zal gereekend worden alsof zy dezelve de Republiek gediend hadden.

Dat wanneer zij door wonden of lange en getrouwe diensten onbekwaam tot verdere krygsdienst mogten worden, alsdan zullen beregtigd zyn tot dezelfde verhooginge als die van de Britsche militairen in Engeland, ten waare dat zy mogten verkiezen naar hun land terug te keeren, als wanneer zy daar eene belooning voor hunne getrouwe diensten zullen ontvangen eene somme gelds, evenals aan de manschappen van 't 60ste regiment, dewelke liever naar hun land teruggaan, dan in Engeland een pensioen genieten, is toegelegt.

Dat de manschappen van den dag dat de capitulatie is geteekent hetzelfde Tractement en Allowances als de Engelsche Troupes zullen genieten en hunne monteering van Engeland ontvangen dewelke ook uit dien hoofde een eygendom van 't Gouvernement blyven, en dat voorts alle de nadere verordeningen en voordeelen welke zijn Gr. Br. Maj: voor Hoogstdesselfs eygen Troupes zal beveelen en instellen zich ook over de Holl. Troupes zullen uitstrekken. —

Dat wanneer de Holl: Troupes op 't vaste land van Europa in verbindingen met vreemde Troupes dienen Z. G. B. M. alsdan de vrijheyd zal hebben hen op dezelfde voet van betaaling te stellen als deze overeenkomstig Z. M. goeddunken genieten.

Art: 23 van de Capitulatie:

„Ingeval dat het wettig bestuur der zeven Vereenigde Nederlan-„den zal zyn hersteld, of wel dat Z. D. Hoogheyd den Heere Prince „Erfstadhouder ofte den Heere Erf Prince van Orange en Nassau „uit kracht van overeenkomst, die de Concurrentie van Z. G. B. „Majesteyt zyn geplaatst, waardoor Hoogstdezelve in staat is, de „Holl: Troupes zelve te kunnen onderhouden, en op het vaste land „van Europa te gebruiken, zullen dezelve tot Z. D. Hoogheydt „dienste staan, zoodra ten dien eynde de aanvraging aan den Secre-„taris van Staat, en den Commandant en Chef der Britische Troupes, „3 maanden bevorens bij de Engelsche Krygsdienst van..... zal „worden gedaan. —

Dat wanneer de manschappen, alhoewel voor 7 Jan. geëngageert, in de Republieck der Vereenigde Nederlanden zullen zyn teruggevoerd, zes maanden na de order der zaken in dezelve zal zyn hersteld, hunnen paspoorten zullen kunnen bekoomen (mits dat de vreede gemaakt is), wanneer zij zulks verlangen. —

Hiermede wenscht Zyne Hoogheyd dat het thans rampzalig Vaderland weldra van deszelfs tegenswoordige overheerschers mag worden verlost, ten eynde Hoogstdezelve zich daardoor spoedig in staat bevinden, om allen dappere en getrouwe en welgezinde Holl: Krygsmannen, weder tot hetzelve en tot hunne vrienden en bloedverwanten terug te kunnen brengen, vertrouwende Hoogstdezelve, dat vermits zij door deze nieuwe organizatie weder zijn in staat gesteld, om bewijzen van hunne oprechte getrouwheyd aan de oude Constitutie, en het doorluchtig Huis van Orange te geeven, zy ook tevens de beveelen van hunne brave officieren stiptelyk zullen gehoorzamen, en voorts alles aanwenden, wat hunne daaden Roem, en hunne goede naam, Eer en Achting kan byzetten.

(was geteekend) C: Bentinck.
Gen: Major.

II.

Circulaire.

De Generaal Majoor Bentinck gelast hiermede de Commandanten

der Regimenten en Corpsen, dat aan de onder-officieren en gemeenen der Holl: Troupes van Zyne Hoogheyd den Heere Prince van Orange en Nassau &c. &c. &c. de Leeninge zal gegeeven worden overeenkomstig de wyze en op den voet als volgt en zulks te beginnen met den 25 dezer maand.

Aan een Sergt Major	2	Schill : daags		
Serg. Qr Mr	2	dito		
Serg. Paym :	1	Sch :	$6\frac{3}{4}$	pence
Cadt Sergt :	2	Sch :	$6\frac{3}{4}$	id
Sergt	1	—	$6\frac{3}{4}$	id
Corporal	1	—	$2\frac{1}{4}$	id
Cadet	2	—	—	—

Een Artillerist, Infanterist, Jaager, Musikant, Pionnier } 1 Sch : daags

Van deze leening zouden ingevolge order van Z. Hoogheyd worden ingehouden :

Voor 1 ℔ brood $1\frac{1}{2}$ pence
$^3/_4$ ℔ vleesch $4\frac{1}{2}$ pence
Kleyn monteering $2\frac{1}{2}$ pence daags

wordende door Zyne Majesteyt 't geen dat brood en vleesch meer kost als hier boven uitgedrukt staat, 't goed gedaan, en in tegendeel hetzelve ten voordeele van den soldaet begeert, wanneer de pryzen van vleesch en brood minder zyn, en daar Zyne Majesteyt 1 pence daags voor ieder man in plaats van smal bier verleent heeft, zoo last den Gen : Major, dat voor de menage, voordeelig in te richten, en hierdoor den Manschappen beeter Eeten te verschaffen, het tractement, dezelve zal uitbetaald worden, op de navolgende wijze :

In de 4 dagen bedraagt de Leening	£=, 4=
aan biergeld	=, =4
	£=, 4,=4.

Gaat af:

Voor 4 ℔ brood a $1\frac{1}{2}$ p	£= — =6
Voor 2 ℔ vleesch a $4\frac{1}{2}$ p	„= 1=6
In de menage	„= — =8
Voor kl: monteering	„= = =10
	£= 3=6
Dus blijft de leening	4=4
In de vier dagen	£=/=/10

welke aan den soldaat zal worden uitbetaald. De manschappen welke zich in de Hospitalen bevinden zullen geen brood of vleesch bij de Compagnie ontvangen maar zullen de Commandanten zelve zorge dragen dat promptelyk alle 8 dagen insgelyks te beginnen met den 25 dezer, 10 pence per dag aan ieder man aan den chirurgyn major tegen quitancie worde ter hand gesteld, moetende dezelve uit deze gelden, de kosten en extrakosten voor de zieken goed maken en alzoo met den 25e aanvangen, vleesch, brood, van de leveranciers op hunne eygen return en op derzelve eygen rekening te ontvangen. De Commandanten der Regimenten en Corpsen zullen van den Adjudant of een Officier de nevensgaande order wegens 't houden der Menage of Chambre getrouwelyk laten afschryven, en zoo wel deze als den inhoud der bovenstaande aan een ieder voor zoo veel dezelve hier aangaat bekend maken.

(: Was geteekend:) p. o. D. Ragay.
Adj: General.

III.

Order gegeven te Newport den 16 July 1800.

Ten uitersten noodzakelyk zynde, dat by alle Troupes eene behoorlyke subordinatie en discipline plaats heeft, en dezelve by nieuw opgerichte Corpsen terstond moeten ingevoerd worden, zoo kan ik zulks niet genoeg aan de Heeren Corps Commandanten aanbeveelen.

Ongelukkiger wyze heb ik maar al te veel bewyzen, dat eene behoorlyke subordinatie nog niet op die wyze by 't Corps Holle Troupes van Zyne Hoogheid onder myne beveelen plaats heeft als zulks

te wenschen was, en ik vinde my dus verplicht en ben zulks aan de Eer van 't Corps schuldig, de Heeren Corps Commandanten aan te maanen, hierop byzonder te vigileeren, dezelve verantwoordelyk makende voor alle disorders die in hunne onderhebbende Regim^ten in 't vervolg zullen plaats hebben; daarentegen kunnen zy ook overtuigd zyn, dat ik dezelve by alle gelegenheden zal soutineeren. — Ik heb veel te goede opinie van de Heeren Officieren van 't Corps om my niet overtuigd te houden, dat dezelve myne intentie omtrent de subordinatie kennende, derzelver gegrondheyd zullen inzien en gevoelen, dat zy een voorbeeld aan het volk hieromtrent moeten geeven, terwyl zy van die geene, die onder hen gesteld zyn, 't behoorlyk respect en gehoorzaamheyd eisschen en zulks doen moeten zy ook aan degeenen die boven hun gesteld zyn, hetzelve schuldig zyn. — Indien noghthans tegen verwagting de een of ander der Heeren officieren een ogenblik zyne verplichting hieromtrent uit het oog verloor, moeten de Corps-commandanten, hen weder tot dezelve brengen waartegens ik hem weder niet genoeg aanbevelen kan de officieren met die beleefdheyd te bejeegenen, dewelke iedereen aan het Character van een Officier en Fatzoenlyk man schuldig is, en by alle gelegenheden met de grootste onpartydigheyd te handelen.

Zoo wel als ik de Corps Commandanten verantwoordelyk make van Subordinatie en discipline dewelke in hun onder hebbende Corps moeten heerschen, kunnen zy hunne onderhebbende officieren voor die der respective Compagniën verantwoordelyk maaken, hoopende en vertrouwende ik, dat de mededeeling van myne zeer bepaalde intentie genoegzaam zyn zal om de Heeren officieren tot maintien van de Eer en goede Naam van ons Corps, alles toe te brengen wat ieder in zyn vermogen heeft, en my overtuigd houdende, dat dezelve zullen trachten, my gelegenheyd te geeven om hem by alle gelegenheden aan Zyne Hoogheyd te kunnen aanbeveelen.

(Was geteekend:) W. F. Erfprins van Orange.

IV.

Instructions for the Field officer of the Western District.

The field officer of the week is to visit all the Guards and Posts from Sconcepoint to Chale Bay; he will see that the orders are hung up in the guardhouses, he will examine into the state of the ammunitions for the small arms, and enquire into such particulars concerning the posts and guards, as he may think necessary.

The field officer will peruse the orders of one of the Guards which being similar to the others he will see what is required of the guards and sentries and be thereby enabled to judge if the duty is properly done.

The field officer will examine and report the states of the Batteries and works, he will also report such particulars as he may perceive relative to the posts and guards and he may think necessary the general should be informed of.

Annexed is a liste of the Forts and Guards, which are to be visited by the officer of the Western District. These instructions are to be delivered at the end of the week to the releiving officer.

Given at Newport this 14 Sept. 1800. —

Signed Gen. Don, Maj. General. —

Sconce point, Guard and Battery.
Round tower point, Guard and „
Colwell Bay, 12 Guards and 2 Battes.
Totland, Guard and Batt.
Allun Bay, Guard.
Freswater Gate, Guard and Batt:
Compton, Guard Batt.
Brookgreen id. id.
Chilton id. id.
Grange id. id.
Barneshole, Guard.
Atherfieldrock, Guard.
Chale, Guard. —

V.

Londres ce 23 Juin 1802.

Monsieur,

C'est avec le plus vif regret que je me trouve dans l'obligation, d'avoir l'honneur de vous informer, que toutes les représentations et toutes les demandes que S: A: S: le Prince Hériditaire a daigné faire auprès du Gouvernement Britannique pour conserver la Brigade Hollandaise au Service du Roi, jusqu'à l'expiration du terme énoncé dans la capitulation n'ont point eu l'effet de changer la détermination des ministres de S: M: de la licention. S: A: S: en conséquence m'authorise à vous annoncer la prochaine dissolution, dont les conditions sont à ce moment encore l'objet des soins et dissollicitations du Prince Hériditaire, qui manifeste le désir le plus prononcé de les rendre aussi favourables à Mrs. les officiers que cela lui sera possible, ce que je vous prie Mon Collonel de leur faire connaître de ma part, quant aux bas officiers et soldats S: A: S: met le même interêt à leur procurer au moins ce que leur engagement leur assure, et s'occupe aussi des moyens de leur obtenir la faculté de rentrer tous dans leurs foyers respectifs; arrivés sur le continent il leur sera délivré un congé absolu du Prince Herid: et ils recevront en même tems du Gouvernement Britannique ce que sera obtenu pour eux. Mrs les Cadets n'ont point été oubliés dans les sollicitations du Pr: Herid: — S: A: S: se réserve de manifester lui même ses sentiments envers les troupes comme aussi de leur faire parvenir ses ordres ulterieurs, dès le moment qu'il pourra leur faire connaitre ce qui aura été stipulé à leur égard. — Cette lettre n'étant qu'une notification préalable dont je recommande l'usage à votre prudence, sur laquelle je me repose à l'égard du choix du moment et de la manière que vous jugerez la plus convenable d'instruire les troupes de leur prochaine dissolution. Il sera très à propos dans cette circonstance de leur faire sentir, combien leur Honneur est interessé à soutenir jusqu'au dernier moment la réputation de bonne conduite qu'Elles se sont acquités, Elles seront assurées par là de donner aux Pr: Herid: un témoignage de leur soumission et attachement pour sa personne,

qui ne pourra que lui être fort agréable et qu'il considéra comme la dernière preuve qu'elles pourront lui donner de leur zèle et dévouement, dont le Prince conservera le souvenir. Je suis chargé de vous prier de faire dresser des Listes nominales de tous les hommes de votre Regiment de manière qu'on y puisse distinguer les pays d'où ils sont et pour cet effet je vous prie d'ordonner que les noms des Hommes du pays de Nassau soyent écrits en lettres rouges, ceux des autres Allemands et étrangers en encre noire souligné en rouge, et ceux des Indigènes de la République simplement en lettres noires, le plutôt que vous pourrez m'addresser ces lettres sera le mieux. Voudriez vous aussi mon Collonel communiquer le contenu de cette lettre à Mrs les Ingénieurs de ma part.

J'ai l'honneur d'être avec une considération distinguée

Monsieur,

Votre très Humble et très obéissant serviteur
(Signé) Le Baron de Constant Villars.
Gl Major.

(Au)
Lt Coll. du Pont.

VI.

De Erf Prince van Orange en Nassau kan niet zonder aandoening aan de Commandanten der Regimenten, Hoofdofficieren, Capitains en subalterne officieren als mede aan de Cadets van Zyne Hoogheyds Corps Hollandsche Troupes in soldy van Zyne Groot Brittanische Majesteyt te kennen geeven de resolutie door Zyne Majesteyt en Hoogstdesselfs Gouvernement ter afdanking en Licentieering van hetzelve genoomen, niettegenstaande de Erf Prince alles in het werk gesteld heeft om zulks voor te komen.

Dat dit niet hebbende kunnen voorgekomen worden, de Erf Prince bedagt is geweest om voor de Heeren Officieren en de Cadets zoodanig te zorgen dat dezelve levenslang een bestaan geproportioneerd aan hunne trouwe diensten zouden bekoomen.

Dat hoezeer de Erf Prince gehoopt en zich gevleyd hadde, om nog betere conditien voor hun te obtineeren hij egter in zoo verre

geslaagd is, dat de Heeren Officieren de keuze tusschen het genieten der voorige allowance voor hun leven of 2 Jaren Engelsche Tractement in eens zullen hebben, waaromtrent een Ieder zich zal moeten decideeren, en dat de Cadets een gratificatie van een shilling sdaags voor den tyd van 2 jaar zullen genieten ten eynde de tyd en de gelegenheyd te kunnen waarneemen om zich elders te plaatzen of hun fortuin te zoeken.

Het doet den Erf Prince van Orange ten uitersten leed, dat hij voor een corps officieren, hetwelk een diergelyk bewijs van trouwe en aanklevinge aan zyne wettige overigheyd en aan Hoogstdesselfs Heer Vader en Huis zoo generaal gegeven heeft, waarvan de Historie van alle Volkeren en Natien geen betere of een gelyk opwyst, geene favorablere Conditien heeft kunnen bewerken, doch welk nog meerder smert van een corps als het zelve is, het welk in zoo kort eene tijd tot diergelyke hoogte van orde en Discipline gekoomen is, en waarvan met regt bij tijd en gelegenheydt de nuttigste voordeelen te trekken geweest waren, nu, in een ogenblik gedissolveert en afgedanckt word.

De Erf Prince van Orange kan dus niet meer doen als hem en het geheele Corps, zoo in naame van Hoogstdesselfs Heer Vader voor hem en Zyn Huis te bedanken voor hunne oprechte trouwe voor hunne goed en waare diensten in het volbrengen hunner plichten beweezen, en daar hetzelve eerstdaags naar het vaste Land getransporteerd word, blyfft hem geen twyffel over of de Heeren Commandanten der Regimenten, de Heeren Officieren, en onderofficieren en gemeenen zullen tot op het laatste ogenblik toe die order en discipline observeeren die de troupes van den Staat ten allen tyen gekenmerkt hebben.

London den 12 July 1802.

(: was get:) W. F. Erf Prince van Orange.

Conform met het by my ontvangen origineel

(: was get:) W. Du Pont. L. Coll.

VII.

Lymington 22 Aug. 1802.

To the Major and Inhabitants of Lymington and its Neighbourhood.

Gentlemen,

It was with the deepest impression of gratitude, that I have to acknowledge the honor the Inhabitants of the Town and Neighbourhood of Lymington have been pleased to confer upon the troops under my command by their approbation of the order that had been observed during their stay here. — The officers are highly flattered to see, that their endeavours to preserve a proper discipline have met with success. The recollection of having had the honor to serve His Britannic Majesty will for ever be gratifying as it will be a great consolation to them after having left this country, to know that its inhabitants continue to enjoy those blessings and comfort, which they once participated with them.

I shall have great satisfaction in communicating to the Troops, I have the honor to command the very flattering testimony you have been pleased to give of their good behaviour. We entreat you to accept our most hearty thanks for the same, and the offer of our wishes for the continuancy of the prosperity of this hospitable and happy country.

I am at a loss how to express that just and proper sense, which I entertain for the very flattering manner in which I am mentioned in my private individual capacity, for which I request, you will accept my best and warmest thanks.

I have the honor to be with the highest respect and regard

Gentlemen!

Your most obedient and most humble servant

(signed:) W. du Pont,

Lt Collonel Commanding the Dutch Troops at Lymington.

EEN EN ANDER OVER ALVA'S KARAKTER.

Het karakter van Alva nauwkeurig te beschrijven, is niet gemakkelijk: partijdigheid brengt spoedig op een dwaalspoor en de beoordeeling van den Spaanschen Landvoogd door een' Nederlander kan haast niet onpartijdig geschieden. Zoo hij zich echter voorgenomen heeft, niet te veel zijn' volkaards uiting te geven, maar ook de zaak van den anderen kant te bekijken, gebeurt het dikwijls, dat hij, door onpartijdig te willen zijn, juist partijdig wordt, maar nu aan de andere zijde. Tiberius moge misschien niet zóó afschuwelijk zijn, als Tacitus en Seutonius hem ons teekenen, maar hij was waarlijk geen verdrukte onschuld.

Meent dus niet, dat ik trachten wil, Alva's daden van geweld weg te cijferen of hem als een voorbeeld voor oogen te stellen, maar m. i. worden de beweegredenen tot die daden, de hoofdtrekken van zijn karakter, die hem tot den strengen heerscher maakten, verkeerd opgegeven.

Lezen wij Motley's aangenaam geschreven karakterbeschrijving van den Hertog [1]), dan lijkt het, of de schrijver ons eerst een beeld wil schetsen, waarvan de lezer verwonderd zeggen zal: „Is dat Alva?" maar daarna stort deze historicus al zijn gal over den gehaten persoon uit in bewoordingen als (blz. 247) „zelfs zijne „verklaarde lofredenaars geven zijne grenzenlooze gierigheid toe, „terwijl de wereld eenstemmig geoordeeld heeft, dat zulk een „gedichtsel van bedrog en wreedheid, van geduldige wraakgierig„heid en algemeene bloeddorst in geen wild dier des wouds en „maar zelden in een menschlijken boezem gevonden werd." Velen hebben hem hierin gevolgd en zijn diep doordrongen geweest van de monsterachtige wreedheid van den IJzeren Hertog.

Mij schijnt het toe, dat er vooral drie karaktertrekken in Alva

---

[1]) Motley, Opk. der Vereen. Nederl. vert. d. Bakhuizen v. d. Brink 2e dr. dl II, blz. 244—249.

zijn op te merken, die hem tot al zijne daden gevoerd hebben, t. w.: godsdienstijver, volkomen, haast blinde gehoorzaamheid aan zijn koning en bovenmatige trotschheid.

Zijn godsdienstijver toonde zich natuurlijk het meest in den haat, dien hij den ketters toedroeg. Tegen hen was alles veroorloofd: hen vervolgen, verbannen, dooden was in zijn oog iets verdienstelijks, terwijl het bekende verhaal, dat „hij zich roemd', als oover „een heerlijk stuk werx, van meer dan achtien duizent menschen „verdelght te hebben door beulshanden, *om 't geloof oft om op-„roer*" [1]) door de laatste bijvoeging aantoont, dat hij het eerder uit haat tegen andersdenkenden en opstandelingen deed, dan uit wreedheid.

Den Paus stelde Alva in zijn' godsdienstijver boven alles. Toen hij voor Philips II in Italië tegen Paulus IV oorlog moest voeren, was hij zoo toegevend mogelijk, sloot spoedig eenen vrede, die voor den Paus veel voordeeliger was dan deze gedacht had en wierp zich te Rome zijnen vijand te voet [2]). Had hij hier tegenover ketters gestaan, voorzeker zou hij anders gehandeld hebben. Hij was het dan ook, die Karel V den raad gaf, Luthers lijk op te graven, eene daad, die wel te kennen geeft, dat zijn ijver hier tot fanatisme was overgeslagen.

Volkomen gehoorzaamheid betoonde Alva zijnen koning; daarom droeg hij oproerlingen zoo'n fellen haat toe. Zijn oordeel was, toen Karel V het oproerige Gent had veroverd, de stad te verwoesten, eene straf, die later meermalen in de Nederlanden door hem, als rechtvaardig gerekend, werd toegepast. Zijn haat tegen onze oproerige, kettersche voorvaderen was daarom ook bijzonder hevig en men kan er zeker van zijn, dat hij ook om die reden de bevelen van Philips, vrijwel overeenkomstig met zijne eigene inzichten, getrouw volbracht. Ook nadat de Hertog later in ongenade was gevallen, stelde hij zich eenige jaren later, toen de koning hem noodig had, om Portugal te veroveren, zonder voldoening te vra-

---

[1]) Hooft, Nederl. Historiën, uitgeg. door Hecker, dl. II blz. 117.

[2]) v. Meteren, Historie der Nederlanden 1748, dl. I blz. 135.

gen of die verkregen te hebben, [1]) aan het hoofd der troepen, om, gehoorzaam als altijd, 's konings bevel te volbrengen.

Zijne trotschheid eindelijk zal ieder toegeven, wanneer hij zich het standbeeld te Antwerpen herinnert, met het opschrift: „Ferdinando Alvares a Toledo, Alvae Duce, Philippi II Hispaniarum „apud Belgas praefecto, quod extincta seditione, rebellibus pulsis, „religione procurata, justitia culta, provinciis pacem firmavit, regis „optimi ministro fidelissimo positum" [2]). Verder verhaalt Van der Vynckt (II. 41, 42) ons, dat hij, ten teeken van minachting, ieder met den tweeden persoon meervoud aansprak. Maar verwonderen behoeft men zich om die trotschheid niet, want zijn landaard en zijn schitterende loopbaan hadden hem niet weinig gevoel van eigenwaarde gegeven. Bovendien beroemde hij zich af te stammen van een' Palaeologus, broeder van een Byzantijnsch keizer, die Toledo had veroverd [3]), terwijl daarbij nog zijn grootvader en opvoeder, Frederik van Toledo, een zusterszoon van Ferdinand den Katholieke was.

Drie ondeugden zijn er, die men Alva, meer of minder ten onrechte, toeschrijft, n l. wreedheid, trouweloosheid en gierigheid.

Vooral de eerste wil men gaarne in hem opgemerkt hebben; dat hij zachtzinnig was, zal ik niet beweren; evenmin, dat zijne strengheid in onzen tijd niet met wreedheid zou gelijk staan, maar wij moeten hem beschouwen in vergelijking met zijne tijdgenooten. Zijn krijgsmansleven had wel is waar hem ongevoelig gemaakt voor zachtere gevoelens, maar blijken van bijzondere wreedheid, aan enkele personen betoond, kunnen wij van hem niet vermelden Egmond en Hoorne heeft hij laten onthalzen, maar tot het einde toe heeft hij hun die kleine, pijnlijke krenkingen onthouden, welke b.v. Oldenbarneveld niet bespaard zijn.

Dat Alva echter weende bij hunne terechtstelling [4]), zal òf een

---

[1]) Hooft, dl. II blz. 118.

[2]) v. Meteren, dl. I blz. 540. Het „regis optimi ministro fidelissimo" ontbreekt ook hier niet.

[3]) Motley, II blz. 244. [4]) Motley, II blz. 344.

verzinsel òf een tooneelmatige zet van hem geweest zijn, want, behalve dat het niet in zijn karakter lag, voedde hij nog eene bepaalde afgunst omtrent Egmond, die bij Grevelingen overwonnen had, terwijl hij den roemloozen oorlog met den Paus voerde. Toen Alva Mechelen liet plunderen, had hij daarvoor, terecht of ten onrechte, een' reden en de trotsche Hertog gaf daarvan eene „Verklaring" in druk [1]), wel een bewijs, dat zulk eene wreedheid eene uitzondering was, dat zij kon verontschuldigd worden en dat hij haar daarom zocht te verontschuldigen. Was hij wreed van karakter geweest, voorzeker zou hij zoo iets, daar het dan te dikwijls moest voorkomen, niet gedaan hebben.

Stellen wij nu tegenover Alva Sonoy, wiens uitgezochte wreedheden, door Motley verhaald [2]), uit geschriften van landgenooten, Hooft en Bor, geput zijn; Lumey, wiens handeling tegen Pater Cornelius Musius overbekend is [3]); Noircarmes, het „wreede ondier" volgens Hoogstraten, die de terechtstelling der achttien edelen op den 1en Juni 1568 van uit zijn venster aanzag [4]); den trouweloozen Don Frederik en den beruchten Romero, dan kan men eerst zien, wat wreedheid in die tijden beteekende en zóó was Alva niet.

Ook zijn er sommigen, die hem zijne trouweloosheid verwijten, o. a. bij het gevangennemen van Egmond. Maar Alva was slim genoeg, te begrijpen, dat, wanneer hij in 't openbaar of in Egmonds paleis zijn slag had geslagen, hij den Graaf niet gemakkelijk of zonder verzet in zijne macht had gekregen. Zoo hij van karakter trouweloos was geweest, zou hij ook Lodewijk van Nassau niet ongehinderd, zelfs met krijgseer, uit Bergen laten trekken en de stad ongemoeid gelaten hebben, maar dan ware dit, en niet Naarden, het eerste voorbeeld geweest van woordbreuk van een Spaansch veldheer.

Vreemd blijft Motley's uitdrukking aangaande een anderen karaktertrek van Alva: „zelfs zijne verklaarde lofredenaars geven zijne „grenzenlooze gierigheid toe" [5]), waarin o. a. Stijl in zeer sterke

---

[1]) v. Meteren, II blz. 121. [2]) Motley, III blz. 266, 267.
[3]) Motley, III blz. 150. [4]) Motley, II blz. 335.
[5]) Motley, II blz. 247.

termen met hem overeenstemt [1]. Slaat men echter Spaanschgezinde schrijvers, b.v. Strada en Thuanus na, zoo zwijgen zij over Alva's gierigheid, hoewel de eerste vrij kras spreekt van: „odium ex „nimio rigore, superbiaque et aliorum despicientia promeritum" en dus niet behoefde te schromen, daarbij de ondeugd van gierigheid te noemen. Zien wij nu, wat de Nederlandsche bronnen daarvan zeggen.

Bor schrijft ronduit, met eene verklaring van zijne meening er bij [2]: „hij was oock seer gierich, soo het wel ghebleecken „heeft inden tijdt van sijne regieringhe in dese Nederlanden, want „hij die Landen met een onghehoorde ende ondraghelijcke schat„tinghe heeft ghesocht te onderdrucken ende uyt te putten, op „datse gheen middel en souden hebben hen eenichsins teghen de „Spaensche regieringhe te stellen, latende evenwel de soldaeten „onbetaelt." Dit is duidelijk en juist gezegd; ook zou men niet aan de waarheid er van twijfelen, indien van Meteren, die hem overigens geenszins spaart, niet even uitdrukkelijk zeide: „Hij was „noch gierig, noch milddadig, kostelijk en uitwendig glorieus in „zijn huis". [3] De laatste bijvoeging zou eene oplossing kunnen zijn van de vraag, waar het geld bleef, dat hem uit vele bronnen toevloeide.

Het voorzichtigst in zijne beoordeeling is zeker nog Hooft, waar hij schrijft [4]: „Van gierigheit, zijn 'er, die hem vrij schouwen; „anderen, die hem met boodemlooze baatzucht betichten; meldende „dat hij, om zijn eighe koffers te vullen; de betaaling der soldaa„ten verhongert hebbe, en hen aan 't muiten doen slaan". Bewezen is zijne gierigheid dus niet, want zijne verbitterde vijanden, zooals onze toenmalige historieschrijvers waren, durven hem niet eenstemmig daarvan beschuldigen. Leest men daarenboven, dat hij, bij zijn vertrek uit Amsterdam, niet in staat was of scheen te kunnen betalen en men cijfert niet zijnen door ieder erkenden hoogmoed

[1]) Opkomst en Bloei der Vereen. Nederl. 2e dr. 1778. blz. 142.
[2]) Nederlantsche Oorloghen, uitg. 1621. boek VI fol 350.
[3]) v. Meteren II blz. 207. [4]) Hooft. II blz. 120, 121.

weg, dan zou het m. i. het waarschijnlijkst zijn, dat hij inderdaad geen geld had. Immers een trotsche Hertog van Alva zou, als hij zooveel bezeten had, zich niet om betrekkelijk weinig geld tot eenen vluchteling vernederen, als hij zich zonder verachting kon terugtrekken.

Ten slotte hoop ik, dat men zal bemerkt hebben, dat het niet mijn doel was, Alva „schoon te wasschen" en onmiskenbare feiten te loochenen, maar dit wenschte ik volbracht te hebben, dat sommigen met mij geloofden, dat niet zijne haast klassieke wreedheid, maar de drie door mij genoemde karaktertrekken de voornaamste drijfveer tot zijn streng bestuur zijn geweest.

Amsterdam. L.

Naschrift. De geachte schrijver van bovengestelde bijdrage houde het mij ten goede, dat ik verklaren moet met zijne karakterschildering van Alva, uit een objectief oogpunt beschouwd, niet te kunnen instemmen. Het komt mij voor, dat hij de uitgegeven brieven en andere papieren van Alva's tijdgenooten, van mannen, die zijn geloof en zijn trouw aan den koning deelden, en die met hem in aanraking kwamen of van naderbij konden gadeslaan, niet nauwkeurig genoeg heeft geraadpleegd. Voor eene taak als deze, ware het in de eerste plaats noodig geweest, de briefwisseling van Hopperus en Viglius, van Granvelle en Margaretha v. Parma en meer andere staatslieden met aandacht door te lezen. Het lijdt m. i. geen twijfel, of men zou uit dergelijke bronnen van den eersten rang andere gevolgtrekkingen kunnen maken, dan de schrijver deed, en zeker zouden alsdan scherpere trekken van hebzucht en wreedheid aan den dag zijn gekomen. — Misschien zal er later gelegenheid zijn om in dit tijdschrift hierop terug te komen. RED.

OUDHEIDKUNDE.

Dijkers. — *Navr* XLIII, 392 leest men, dat bisschop Godfried de stichter is geweest van het slot Ter Horst. Doch zijn vader, ook Godfried (van Rhenen) geheeten, had het eigenlijk reeds beginnen te bouwen, op eene hem toebehoorende hoeve, welke bij de verdeeling zijner nalatenschap aan diens zoon Hugo was vervallen. Daar tengevolge van schermutselingen der Gelderschen tegen de Utrechtenaars, die hoeve met hare gebouwen verwoest geworden en langen tijd in 't ongereede, onbewoonbaar gebleven was, deed Hugo, wegens eigen onvermogen, aan zijn broeder Godfried, den bisschop, den voorslag, dat deze alles weder opbouwen, en daartoe grond naar keuze zich toeëigenen zou. De bisschop nam toen bijna de gansche hoeve in voor zijnen burcht, op één klein gedeelte na, waarop Hugo een houten huis plaatste. Na Hugo's kinderloos overlijden stond zijne weduwe dit gedeelte voor 100 marken gelds aan den bisschop af. Deze aldus eigenaar van het geheel geworden, schonk bij uiterste wilsbeschikking 9 April 1178 de hoeve in vruchtgebruik aan zijn broeder Gerlach, of, bij kinderloos overlijden van dezen telkens aan den eerstgeborene zijner nabestaanden. Doch den blooten eigendom der hoeve schonk hij aan de Utrechtsche Kerk. Het huis en den toren, de kapel, de poort en den ganschen burcht stond hij af ten dienste der Bisschoppen van Utrecht, zoo dikwijls als zij dit in verloop van tijd zouden willen en behoeven. De vruchtgebruiker of leenhouder mocht echter ook van den toren gebruik maken. Was deze niet in staat, de panden genoegzaam te beschermen, dan mocht de bisschop er zijne bezetting houden in vereeniging met de bewakers van den leenhouder; doch alzoo, dat dezen laatste geen geweld of overlast werd aangedaan. Dit alles werd door bisschop Godfried aldus bij testament nauwkeurig omschreven en bepaald [1]; terwijl hij gedurende drie

[1] Het oorspronklijk, in vloeiend Latijn geschreven stuk zie bij Bn. Sloet, „Oorkondenboek van Gelre en Zutfen," I, bl. 346.

dagen en drie nachten het vaandel van St. Maarten liet wapperen van den slottoren. 't Was etlijke weken vóór zijn dood; want den 27en Mei deszelfden jaars overleed hij.

Geen wonder derhalve dat deze burcht, het huis Ter Horst, van zijne stichting af dikwijls de verblijfplaats is geweest van Utrecht's Bisschoppen.

De veengenooten in de venen van Ede en Manen (van Eder- en Maanderveen) met den Graaf van Kulenburg aan 't hoofd, lagen in 1561 (21 Juni) in proces vóór het Hof van Gelderland te Arnhem met de zetters op de Veluwe; doch werden door dat Hof den 21 Juli niet ontvanklijk verklaard in hun eisch op vrijdom van de (halve) schatting, welke op dat veen geheven werd. Zij grondden hun eisch op de omstandigheid, dat zij tot de (destijds) nieuwe grift aldaar, contribueerden. Het hof beschouwde hen alével als contribuabel. In den jare 1596 had de momber (procureur-generaal) van Gelderland verschil met den procureur-generaal van Utrecht over des eerstgenoemden recht op zekere recognitie (uitkeering), welke ontvangen werd van de ontgronding (opgraving) van zekere „mate slicks" of turfgrond, gelegen op de grenzen van Utrecht en Gelderland, bij de „Bisschops Davids grafft." Ook in en tusschen de jaren 1616 en 1620 rezen er gedurig geschillen tusschen de veengenooten van Geldersch en Stichtsch Venendaal [1]) over het bezwaar (belasting) van de Geldersche turf op Utrechtsch grondgebied, waarvan de processtukken nog te Arnhem berusten [2]). Die belasting heette hontgeld, d. i. geld van ieder hont (zesde deel van een morgen, zevende deel van een bunder lands).

Om den aard dezer geschillen wel te verstaan, neme men in aanmerking, dat in gezegde venen veel turf gegraven werd. Had dit, toen het sterk toenam, in 1549 aanleiding gegeven tot de stichting van Venendaal, in het hart van het veenland; langs de (Bisschop-Davids-) Grift werd de opgemaakte en gedroogde turf

[1]) Aldus schrijve men; Veenendaal is wanspelling.

[2]) „Registers archief voorm. Hof van Gelre" door P. Nijhoff, (Arnhem, 1856), bl. 1, 369, 70, 80.

met schuiten gevoerd tot aan de sluis. Van de Grebbe, door welke men, bij laag water, als wanneer ze openstond, in den Rijn voer; doch als de sluis om het hooge water in den Rijn dicht gehouden werd, moest de turf ontladen, en aan de keerzijde der sluis worden overgedragen in andere vaartuigen, waarmede ze dan den Rijn werd op- en afgevoerd, meestendeels naar Gelderland.

Het land rondom Venendaal was ruim een uur gaans ver, in 1772 bijna geheel uitgeveend. Weleer was, geloofde men destijds, het land daaromstreeks wel acht voet hooger geweest. Op genoemd tijdstip stond het bijkans gelijk met het water, weshalve men, evenals in Holland 't geval was, het veen enkel baggeren kon, Het groeide zóó sterk aan, dat men na verloop van eenige jaren het opnieuw kon baggeren [1]. JAC. A.

Antiochus. — In het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's-Gravenhage berust sinds 1873 een schilderij van Claes Cornelisz Moeyaert, waarvan de voorstelling onbekend is. Achtereenvolgens figureert het in de catalogi als „Scène biblique," als „Nathan bij David?" en als „Saul bezoekt Samuel?" totdat in den nieuwsten, Engelschen catalogus de titel „Antiochus visits the Augur" aangenomen is. Deze titel is gebaseerd op de vermelding van ons stuk in de schilderijenverzameling Van der Linden van Slingelandt in het tweede deel van Hoet op blz. 491, waar het aan Nic. Berchem toegeschreven en aldus beschreven wordt:

Een bergachtig Landschap daar Antiochus bij den Wichelaar raad vraagt wegens zijn aan te vange strijd, die zijn wedervaren uyt de opmerking van de Ingewande der Dieren in een boek opschryft, en in 't verschiet eenige andere Persoonen, bij een vervallen tempel.

Wie weet mij te zeggen, welke episode uit het leven van welken Antiochus hier voorgesteld en waar het oorspronkelijk verhaal te vinden is?

Voor een spoedig antwoord houdt zich aanbevolen

Den Haag. CORN. HOFSTEDE DE GROOT.

---

[1] Zie Tegenw. Staat van Utrecht, (XXII) XII, 79, 80.

Aert, mak. — „Een darde van den halve tiende tot Meerten (o. Lienden) 1/4 van der Tienden tot Aelst 13 hond lands gelegen in Meertensbroek, die met den eenen eynde schieten op de Meren, en met den anderen eynde op de Egtelsche campen, voort twee dagen *aert* ende vier dagen *mak*, die Wyllem v. Middelwijk schuldig is uyt den goede to Kesteren gelegen, voort een dag *aert* en 2 dagen *mak* die Hillyn Bouck schuldig is uyt den Moutcamp ende een dag *aert* en 2 dagen *mac*, die Derk v. Aelst schuldig is uyt den Tolvelt, tot Zutphenschen regten geweest Des Abts van St. Pauls, ende ontfangen by Derk uyt den Assegate a° 1379. Manne (Mannen van leen waren) Wyllem v. Steynbergen ende Wyllem v. Poilwyck." Aldus in het Geldersch Leenregister, Afd. Nederbetuwe, art. Lienden. Wat beduidt het gecursiveerde?

JAC. A.

Carrariet (XLIII, 563). — Onder dezen naam wordt verstaan eene nabootsing van Carrarisch marmer. Zie *de Opmerker* van 7 October 1893, alwaar eene mededeeling voorkomt over de Rotterdamsche Carrariet-fabriek, die in Juli dezes jaars werd opgericht.

J. TIDEMAN.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Von Brandis. — Johannes baron van Brandis helpt Hendrik I, den Vogelaar, in 935 [1]) tegen de Obotriten [2]); won

Philippus b^n van Br., vermeld onder keizer Otto I de Groote, bij het tornooi te Rottenburg 942; won

Wolfgang b^n van Br., vermeld bij het tornooi te Tieveren [3]) 1019, ten tijde van keizer Hendrik II; won

Paulus vrij b^n van Br., vermeld 1080 onder keizer Hendrik IV, won

Ernfried vrij b^n van Br., beroemd in de oorlogen tegen de Welfen 1165, in welke ook Johannes van Br. vermeld wordt. Won

Wolfgangus vrij b^n van Br., bij het tornooi te Worms 1209, won

b. Albertus vrij b^n van Br., vermeld in het tornooi te Ravensburg 1311.

a. Wolfgangus Junior, b^n van Br., tr. eene gravin van Montfort, Tettnang, enz. Won

1. Turingus b^n van Br., vermeld 1352, 76 [4]).

2. Henricus, bisschop van Constantine 1356.

3. Wolfgang b^n van Br., huwde 1350 eene gravin von Thierstein [5]) (wier moeder een Gravin von Nydrauw), bij wie

1. Mangoldus, bisschop van Constantine, † 1373 [6]).

---

[1]) „Men meent, dat onder de regeering van den Duitschen keizer Hendrik den Vogelaar (919—36), wien men de invoering der steekspelen en tornooien toeschrijft, de Wapenkunde zich langzamerhand ontwikkelde", enz. (J. B. Rietstap, Handbk. d. Wapenkunde, bl. 18). JAC. A.

[2]) een machtig volk in het huidige Meklenburg, onder eigen koningen, door Hendrik den Leeuw, hertog van Saksen, in de 12de eeuw bijna geheel uitgeroeid. De Obotriten (Bodrici) maakten eenen stam der Wenden uit. JAC. A.

[3]) Waar gelegen? JAC. A.

[4]) Dezelfde, of een ander dan Eberhardus of Erhardus, vrij baron van Br., abt van Augia, als zoon van Wolfgangus Jr. bij de gravin van Montfort, vermeld?

[5]) vlek in Beijeren, ambt in Zwitserland.

[6]) Volgens eene andere opgaaf leefde hij nog in 1384.

2. Philippus [1]), bij het tornooi te Esslingen 1374.

3. Wolfhardus bn van Brandis huwde Verena gravin von Werdenberg [2]) enz., bij wie, behalve ander jonggestorven kroost, —:

1. Wolfhardus [3]) vrij bn van Br., prefect van Veldtkirch.

2. Ortlieb, bisschop van Chur [4]).

3. Udalricus [5]) huwde Praxedes gravin zu Helffenstein (dr v. Johannes bij Irmgard gravin von Kirchberg), bij wie

1. Ludovicus. 2. Wolfgangus.

3. Johannes vrij bn van Br., kanunnik van Argentine.

4. Sigismundus, laatste bn van Br., † 1507.

5. Verena, laatste van dit geslacht, tr. Alvicius graaf von Sulz, bij wien Rudolphus graaf von Sulz, die gehuwd met eene gravin von Sonnenberg, de stamvader is van het geslacht van Sulz.

Nog worden vermeld:

N. N. vrij bn van Brandis, onder keizer Otto III 990, misschien Wolfgang ao 1019 voornoemd.

Demuth vrij baronesse van Br., 996.

N. N. vrij bn van Br., onderscheidt zich in de oorlogen van keizer Otto III tegen Italië, en wordt deswege begiftigd met het graafschap Decia aldaar. Van wien de Graaflijke linie der Brandis in Decia afstamt.

Fredericus vrij bn van Br., onder Karel IV 1380.

Christophorus vrij bn van Br., vermeld bij het steekspel te Schaffhausen 1392.

Rotterdam. *Medegedeeld* door den hr. CROOCKEWIT.

Vanwaar nu de combinatie Brender à Brandis (vgl. *Nav.* XXXVI

---

[1]) Volgens die opgaaf, Udalricus, en wel als oudste zoon, terwijl Mangoldus daar de derde zoon is.

[2]) Volgens die opgaaf, Verena gravin zu Heilgenberg. Een bijgegeven kwartierstaat van Wolfhardus v. Br., prefekt van Veldtkirch, titelt haar Verena gravin von Werdenberg, dr van Albert (Albertszn bij Agnes burggravin van Nürenburg) en van Ursula gravin von Schaumberg (dr v. Johan graaf zu Sch. bij Agnes gravin von Görtz).

[3]) Volg. die opgaaf, Wolfgang, ongehuwd overleden, als tweede zoon.

[4]) Volg. die opgaaf, oudste zoon. [5]) In die opgaaf verzwegen.

683; 'VII 363)? Deze nóg zeer bekende Nederl. familie voert wat het eerste lid haars naams, Brender, betreft, een sprekend wapen, t. w. in 1. en 4. den Veluwschen „brandon"; zie over den „brandaire" (*Nav.* XXXVII 167). Brandis is een Saksisch stadje, in den Leipziger kreits, zoowel als een Zwitsersch slot en opper-ambt in Bern. *Nav.* ibid. 335, noot, telt onder Duitsche genealogen een v. Brandis op. JAC. A.

Orde van St. Antonie. — Van deze overoude Ridderorde, die slechts in weinige geschiedboeken vermeld is, geeft men het volgende als reden van ontstaan op. In het jaar 1382 heerschte er in het Graafschap Henegouwen een besmettelijke roodvonk of St. Antonis-vuur, welke zich ook naar de aangrenzende landen verspreidde. Als geneesmiddel hiertegen werd aangeprezen het bezoeken eener kapel, aan dien heilige gewijd en gelegen in het bosch van Havré, nabij Bergen (Mons). Bij deze gelegenheid nu werd de orde aan St. Antonie gewijd, ingesteld door Albert van Beieren, Graaf van Holland en Henegouwen, enz. Tot deze orde werden slechts die personen toegelaten, die hierop aanspraak hadden door aanzien en geboorte, dapperheid en geleerdheid. Het onderscheidingsteeken dezer orde bestond in eene gouden keten, waaraan van onderen eene T (= Teunis) hing, met een zilveren belletje daaraan.

De ridders hadden de gewoonte hun wapenschild met het ordeteeken te versieren, eene gewoonte, die later algemeener werd en ook op andere orden werd toegepast.

Het jaar, waarin deze orde werd opgeheven, is niet bekend, doch moet na 1470 gesteld worden. In het Rijksmuseum alhier bevindt zich nl. een portret van eenen onbekenden Oud-Hollandschen meester (Cat. n° 527), voorstellende Frank van Borsselen (overl. 13 Nov. 1470) met den ordeketen versierd, evenals dat zijner gemalin Jacoba van Beieren, (N° 526), van denzelfden meester.

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Van Kesteren. — Er woont te Roeselaar een Van Kesteren,

Jan of Johannes, wiens broeder Ferdinand in het Kamerrijksche of te Caudrij moet wonen. Hun vader was voorheen ambtenaar bij de belastingen te Geeraertsbergen, vroeger onder de kavalerie van het eerste keizerrijk en nog vroeger op eene soort flotille op de Hollandsch-Geldersche stroomen. Dezen dienst verliet hij *en* om dat het varensleven hem niet behaagde *en* omdat hij, hoewel alles behalven een lafaart, de gevechten te water te wreedaardig vond zoodat hij te lande overging en wel bij de kavalerie.

Napoleon I onderscheidde hem als stout en onvermoeid ruiter, en koos hem tot zijn *ordonnans particulier*, uit de manschappen van het bureau Lacoste (?) Hij heeft mij menige anekdote van Napje en diens afkeer van rook- en pruimtabak verhaald, en zoo zeer hij Nap. I als krijgsman vereerde, zoo zeer verachtte hij Nap. III en noemde hem ronduit „een Kepskind, 'n h.... jonk of van een ezel op een jaarmarkt gesch..." Hij werd in Rusland gevangen genomen en keerde vandaar in Nederl. dienst. Hij woonde onder Van Merlen den slag van Waterloo bij, werd naderhand marechaussée te paard en later ambtenaar. Hij leefde 't laatst als gepensioneerde te Maria Hoorebeke en te Oudenaarde. In 1830 leed hij nog al aanstoot wegens zijne bewondering van den Prins van Oranje (later Willem II). Na tot de Prot. kerk overgegaan te zijn, eindigde hij zijne dagen vreedzaam te Horebeke. 15 Augustus werd door hem wel eens al te luidruchtig gevierd, althans steeds herdacht. Hij was geboortig van Nijmegen. Weet iemand iets van zijn geslacht? G. P. ROOS.

Oudemans. — Fragmenten, hoofdzakelijk getrokken uit: „Losse bladen uit het leven van den Generaal Oudemans" (1884; niet in den handel).

A. N. N. O., was metselaar te Dordrecht, 1690; tr. ....? bij wie Anthonie O., geb. 1714, opgevoed in 't Burgerweeshuis te Dordrecht, schoenmaker; tr. omstr. 1740 Engeltje v. Prooijen, bij wie Johanna Maria, Jacobus en Cornelis O., geb. 26 Sept. 1748, schoenmaker; tr. 9 Maart 1790 te Rotterdam, Anna Maria v. d. Snoek, eene der 26 dochters van Christiaan, secretaris van Boxtel.

Wint Engelina Maria, geb. 8 Jan. 1791, en Christiaan Antonie, geb. 2 Juli 1794, die na in verschillende betrekkingen in 't leger te hebben gediend, † 1884 te Nijmegen, als gepensioneerd luit.-generaal, gehuwd met eene Havelaar, kinderloos; alsmede Antonie Cornelis, geb. 11 Mei 1798, † te Nijmegen 1 Oct. 1875, werkzaam geweest in verschillende betrekkingen bij 't onderwijs; tr. Jacoba Adriana Hammecker, bij wie zes zoons (nagenoeg allen professoren), en drie dochters.

Wapen dezer familie: In ? een figuur, gelijkend op een molenijzer van ..? welks rechteronderpunt is afgestompt; helmt.: een dier, met opgeheven rechtervoorpoot.

B. Herbert Oudemans, tr. Cornelia Havelaar, bij wie Sebastiaan, gedpt. Rotterdam 5 Aug. 1700; tr. Geertruijd Gezelschap, wint Johannes, gedpt. te R., 20 Jan. 1735, † Boxtel 15 April 1800, begr. te 's Bosch, secretaris der stad Boxtel en de heerlijkheid Liempde; tr. 1°. Cornelia Kudde (dr. v. Gerbrand bij Jacoba Dros?); begr. te Boxtel 6 Jan. 1777; 2°. (ondertr. Boxtel, 3 Mei 1792) Wilhelmina Jacoba v. Berten, (j. dr. geb. en wonende te Boxtel, bleef kinderloos, en leefde nog in 1800). Wint bij 1°. allen te B. gedoopt: Bastiaan, gedpt. 23 Sept. 1759; Cornelis Gerbrand, gedpt. 18 April 1762, (*volgt*) Gerardus gedpt. 6 Nov. 1763, Geertruijda, gedpt. 11 Aug. 1765, Geertruijda, gedpt. 16 Oct. 1768, ondertr. B. 7 April 1791, tr. Pieter Havelaar, j. m. geb. en wonende te Rotterdam (vanwaar de naam „Oudemans Havelaar"). Cornelis Gerbrand, straks genoemd, begr. te B. 9 April 1793, (ondertr. B. 9 Oct. 1789), tr. Jacoba v. Bertin, j. dr. geb. en wonende te B., die hem met kinderen overleeft.

C. Losse aanteekeningen. Cornelis O., makelaar, wonende Hoogstraat, Rotterdam, † Mei 1713; Adriaan O. werd in 1743 predikant te Noordwijk a. Zee, † 1789.

Wapen Oudeman, naar het Armorial, in groen eendje zonder pooten. Wapen Oudemans naar opgave van den heer de Groot Jamin (vgl. *Nav.* XXXVII, 270), in groen witte zwaan, met roode bek en pooten.

Vragen: Wie kan deze gegevens tot een geheel maken? Welk

is het wapen van O. te Rotterdam, en dat van Kudde, terzelfder stede? J. H.

Van de(r) Cap(p)ellen (XXXV, 673). — Herhaalde malen trof ik alhier den naam van der Capellen in oude stukken aan. Zonder eenig verband geef ik hier eenige leden van dit geslacht op. Van sommigen blijkt duidelijk, dat zij tot het Zutphensche geslacht van der Capellen behoord hebben. Deze lijst is echter geenszins volledig.

a° 1599 April 8. Simon Capelle in den Dam doopgetuige van Toennisz, zoon van Johan Strockel en Wendele.

a° 1592 ged. Marten, zoon van Thomas van der Capellen.

a° 1593 Febr. 12 ged. Marten, zoon van Thomas van der Capellen.

a° 1599 Mei 24 ged. Margaretha, dochter van Gerrit van der Capellen en Aaltje Tegeders.

a° 1601 Dec. 19 ged. Geertruid, dochter van dezelfde ouders.

a° 1604 Mei 3 ged. Thomas, zoon van dezelfde ouders.

a° 1611 Januari 17 ged. Geurt, zoon van Hendrik van Wezicke en Catharina v. d. Capellen.

Gehuwd 16 April 1637 Gerrit Hendrikszoon Crouse met Geertruid van der Capellen weduwe van Engelbert Temminck.

Gehuwd 1599 Juli 10 Willem van der Cappellen van Zutphen en Fenneken Dieterinck dr van wijlen Berend Dieterinck aan den Brink.

Geh. 1610 April 29 Hendrik van Wesicke (zn van Kameraar Bernard van W.) en Catharina v. d. Capelle dr van Thomas v. d. Cappellen, beide aan den Brink.

Geh. 1619 Mrt. 9 Marten van der Cappelle, (zn van Thomas v. d. C.) en Jenneke Daems wede van Herman Quadacker, in de Langebisschopstraat.

Geh. 1624 Aug. of Sept. Lubbert Coster (ruiter onder den Overste Smelsinck, en zn van Gerrit Coster) en Margaretha van der Capellen, dr van Gerrit v. d. C., in de Assenstraat. Gehuwd in het leger.

Geh. 1626 Aug. 20 Lubbert Fockink Rigter tot Delden, wedr. van Teuneken Meijerink, in de Langebisschopstraat en Swaandje v. d. C. dr. van wijlen Thomas van der Capellen.

Geh. 1630 Nov. 9. Jan Richteringh van Wesel en Jenneken van der Capellen dr van zal. Gerrit v. d. C. in de Assenstraat.

Geh. 1630 Nov. 16. Gerlich van der Capellen, (zoon van Willem) stadhouder tot Zutphen, en Claasken Cremers dr van wijlen Albert Cremer in de Boterstraat.

Volgens Ms. gen. Marienburg huwt Berend Marienburg burgemeester van Deventer 30 Januari 1569 Zwaantje (Swene) v. d. C. dochter van Thomas van der Capellen uit Zutphen en huwt a° ? Berends zuster Geertruid met Zwaantjes broeder Geerlich. Vergelijk Kok, Vaderl. woordenboek pag. 106 en 107 in voce v. d. Capellen.

Deventer. M. E. HOUCK.

Schwartzenberg (XLIII, 413, 518). — De bruine kruik, welke in 1883 te Tietjerksteradeel werd opgegraven, zal wel gelijk zijn aan die, welke in jaargang II blz. 77 van het toen onder mijne redactie staand *Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde* is afgebeeld en in 1835 werd opgegraven te Geertruidenberg. Die kruiken behooren tot het beroemd Raerensch fabrikaat. De daarop in de inscriptie voorkomende letters G: K: (en niet G: R: gelijk Navorscher opgeeft) beteekenen *genant Krummel.* De wapens zijn die van jonker Peter van Schwartsenberg Willemzoon, heer van Raeren en zijne echtgenoote, jonkvrouwe Margaretha Krummel van Nechtersem, met wie hij in 1566 was gehuwd. Hoewel dergelijke kruiken zeer fraai zijn en vooral in ongeschonden staat zelden voorkomen, is de prijs van *f* 2000,—, die er volgens Navorscher een Engelsman voor gaf, minstens 20 maal te hoog.

Helmond. AUG. SASSEN.

Corn. Soetens. — Waar was geboren 1 April 1618 Cornelis Soetens en wie waren zijne ouders? Hij was gehuwd met Cornelia

Cornelisdochter Onderwater, geboren in 1615, en was Commies-stapelmeester in het buskruitmagazijn te Delft, dat met 80 à 90 duizend ponden kruit op Maandag den 12 October 1654 des voormiddags te half elf ure, is in de lucht gesprongen, en bij welke ramp hij het leven verloor. MR. H. ONDERWATER.

Van Nijvenheim (XLIII, 412). — Het volgende uit de Fransche Intermédiaire kan misschien in het spoor leiden. „Le marquis de Champcenetz, gouverneur du palais des Tuileries en 1789, avait pour une de ses femmes (en tout cas, la dernière) une demoiselle de Neukirchen, soeur d'un riche Hollandais des Indes orientales, le baron de Neukirchen dit de Nyvenheim, dont la fille Idalie a épousé le 6 septembre 1790 Armand de Polignac."

Breda. J. D. WAGNER.

Officieele schrijfwijze van familienamen (XLIII, 354, 420, 527, 585). — Ook mij zij het vergund protest aan te teekenen tegen de vrijheid, welke De Vries en Te Winkel zich met betrekking tot de voorvoegsels van familienamen hebben veroorloofd.

Die voorvoegsels behooren bij de namen en zijn daarmede het eigendom der geslachten; het gaat dus niet aan, dat derden, die er niets mede te maken hebben, zich aan dit eigendom vergrijpen.

Het motief, dat men in vroegere eeuwen dikwerf slordig met de namen omging, kan tegenwoordig, nu er registers van den burgerlijken stand bestaan, niet meer gelden en aan niemand het recht verschaffen, om zich met het voorvoegsel van eens anders naam te bemoeien, onder voorwendsel, dat dit kind eens tot regel moet worden gebracht. „Hands off" mijne Heeren! Dat voorvoegsel behoort bijv. ook bij den naam van mijn geslacht en als de leden daarvan het anders geschreven willen hebben, zullen zij er zelf wel voor zorgen. Ik zou dan ook wel eens willen weten, welk openbaar ambtenaar het recht zou hebben, in officieele stukken verandering te brengen in de schrijfwijze van mijnen naam of van het voorvoegsel daarvan? Waarlijk niet alles behoeft in het keurslijf uwer regelen en voorschriften gewrongen te worden!

Het voorvoegsel behoort daaromtrent vrij te blijven evenals het hoofdwoord van den naam zelven. Het wordt dan ook bij verschillende familien verschillend geschreven: zoo heeft men bijv. een geslacht Ter Meulen, een ter Meulen, een Termeulen; zoo een Ter Horst en ter Horst; Ver Loren en Verloren enz. enz. Deze zouden zich allen volgens De Vries en Te Winkel op gelijke wijze moeten schrijven, waardoor echter de onzekerheid van geslachtsoorspròng of verwandschap niet weinig vermeerderen zou.

Voorts kan ik de verzekering geven, dat het weglaten van het voorvoegsel „van" in den gewonen familiaren omgang zeer algemeen is; volstrekt niet uit studentikoziteit, maar veeleer bij wijze van verkorting. Men spreekt wel degelijk een van Heeckeren, van Pallandt of van Lijnden aan als: Heeckeren, Pallandt, Lijnden en doet dit ook in Gelderland, waar ook ik, evenals de geachte Redacteur van dit tijdschrift geboren ben en vele jaren heb gewoond. Wordt het „van" er bij gevoegd, dan klinkt het reeds dadelijk deftiger, minder familiaar, terwijl het er slechts dàn altijd voor blijft, als het woord „mijnheer" vooraf gaat.

En welken waarborg heeft men, dat onze taalwetgevers niet nog verder zullen gaan? Waarom zouden die het op den duur bij het voorvoegsel laten en het hoofdwoord niet ook eens met hun aandacht vereeren? Wellicht beleven wij nog, dat zij zullen verbieden te schrijven: Bax, van der Chijs, Cramer, van Heeckeren, Sandberg, Quanjer, Quarles, enz. en dat deze familien uitgenoodigd worden hunne namen te schrijven: Baks, van der Sjijs, Kramer, Van Heekeren, Zandberg, Kwanjer, Kwarles, enz.

Heeft men hetzelfde niet reeds gedaan met de namen van steden en dorpen? Verklaren de taalgeleerden niet, dat men bijv. Zutphen moet schrijven: Zutfen, ofschoon die naam op de registers van den Raad van Adel volgens de eerste schrijfwijze staat ingeschreven? Is het niet dwaas, dat de gemeentelijke onderwijzers aan de kinderen leeren: Zutfen, ofschoon het gemeentebestuur volhardt bij de spelling: Zutphen? Verraadt dit niet eigenlijk een gebrek aan eerbied voor het eigendom der gemeente?

Leiden schreef zich in den aanvang dezer eeuw: Leyden, maar

later besloot de gemeenteraad zelf de spelling: Leiden aan te nemen. Dat gaat, doch een derde heeft er niet over te beschikken.

Ja maar, werd mij eens geantwoord, de spelling Zutphen met een *ph* is fout en vroeger schreef men ook met een *f*; wij doen dus niet anders dan een fout herstellen. Ei zoo, maar wie kan bewijzen, dat: Zutfen de ware spelling is en dat het bijv. niet „Zuidveen" moet zijn? Waarlijk, men moet het aan de gemeente zelf overlaten om voor een goede spelling van haren naam te zorgen.

Ook is mij wel eens tegengeworpen, dat men met geslachtsnamen niet zou doen, wat men nu reeds met de gemeentenamen doet. Waarom niet? Is men dan niet reeds met het voorvoegsel begonnen? En vindt men hier niet een dankbaar veld van bearbeiding? Is de spelling van veler geslachtsnamen niet evenzeer als die der steden, door den loop der tijden veranderd? Zou Backer niet weêr tot Bakker, van den Broeck tot Van den Broek, de Bruyn tot de Bruin, Buys tot Buis, Colenbrander tot Kolenbrander, van Dijck tot van Dijk, Hoffman tot Hofman moeten worden gebracht, wanneer men de naamsafleiding tot zijn recht bracht?

Och, als wij eenmaal die verandering van het voorvoegsel maar hebben geslikt en na de digestie tot kalmte gekomen zullen zijn, vrees ik dat evengoed als van de gemeenten ook de namen der geslachten aan de beurt zullen komen.

Gelukkig, dat men met die gemeenten nog niet klaar is! Wel begon zoo zoetjes aan die naamswijziging ook reeds tot in onze ministerieele departementen door te dringen en vond men bij wetsvoordrachten de nieuwe spelling gehuldigd, tot nu voor enkele jaren, ten gevolge van een opmerking in de Tweede Kamer onzer Staten Generaal, de Regeering het verkeerde er van inzag en de toezegging deed, dat voortaan geen verandering zou worden gebracht in de wijze, waarop de plaatsnamen in de officieele registers staan ingeschreven.

Aan het slot der beschouwing in „de Navorscher" lees ik, dat het niet wenschelijk zou zijn thans weder met den bijna algemeen geldenden regel van De Vr. en Te W. (met betrekking tot het

voorvoegsel) te breken, wijl die regel reeds door het spraakgebruik voor goed gewettigd zou zijn.

Door het spraakgebruik? Nu begrijp ik er niets meer van; of ligt dat soms aan mijn gehoor? Kan men nu ook al door het spraakgebruik bemerken of men „Van" of „van" schrijft? mij dunkt dit zal wel een vergissing zijn, en meent men de schrijfwijze, dan kan ik met gerustheid verzekeren, dat een brief, waarop het voorvoegsel van mijnen naam met een kapitale V voorkomt, even zeldzaam is als een witte raaf. En zoo zal het bij anderen ook wel zijn. Tot nog toe heeft het leeraren op de scholen hieromtrent al zeer weinig uitgewerkt. De natuur gaat boven de leer!

Trouwens zelfs zij, die het onderwijzen, zijn het in den grond van hun hart er lang niet altijd mede eens. Een merkwaardig voorbeeld werd mij daarvan bekend:

Een zeer geacht en kundig leeraar aan een onzer H. B. S. had voor enkele jaren de beleefdheid mij een present-exemplaar te zenden van een nieuwe uitgaaf eener door hem uitgegeven Nederl. spraakkunst. Het boekje doorbladerend, trof ik tot mijn ergernis den bekenden regel omtrent het voorvoegsel aan. Hoe kon nu zulk een verstandig man zich daar ook al bij aansluiten? Maar nog meer was ik verbaasd, toen ik het adres beziende, zag dat er netjes voor mijn naam een: „van" met een kleine v stond! Ik schreef hem hierover en wat was zijn antwoord? Wel, dat hij volkomen mijne meening deelde, maar het niet gepast vond, dat ieder leeraar er een spelling op eigen hand op na hield en zich daarom verplicht had geacht, zich in zijn boekje aan den regel van De Vr. en Te W. te houden, maar dat hij dien voor zich zelven nooit had opgevolgd.

Zou het niet wenschelijk wezen, mijnheer de Redacteur, indien de Regeering of de Minister van Binnenlandsche Zaken aan onze onderwijzers eens liet mededeelen, dat zij zich evenmin als met betrekking tot de plaatsnamen, ook voor de geslachtsnamen met inbegrip hunner voorvoegsels behoefden te storen aan de regelen of voorschriften, welke sommige taalgeleerden daarvoor mochten uitdenken?

Duidt het althans aan een niet-taalgeleerde, maar eigenaar van

een naam met een voorvoegsel niet ten kwade, indien hij recht meent te hebben tegen een aanranding van dat voorvoegsel op te komen.

's-Gravenhage. A. M. K. W. VAN ITTERSUM.

Het doet mij veel genoegen, dat mijn protest tegen den door niets gemotiveerden ministerieelen maatregel (Nav. XLIII, 354) zoozeer de aandacht heeft getrokken. Maar nog aangenamer ware het mij geweest, indien mijne geachte tegenstanders dat protest wat *beter* hadden gelezen of verstaan. Want ook nu weer komt de hr. Van Ittersum terug op het weglaten van het voorzetsel „van" n den *gewonen familiaren omgang*, iets dat — let wel — *nergens* door mij ontkend of bestreden is. Ik sprak t. a. pl. van het weglaten bij *officieele* gelegenheden of in *officieele* stukken.

Toch wil ik nog hierbij opmerken, dat in zake dat weglaten of „verkorten" van het woordeke „van" de getuigenissen der deskundigen niet eenparig zijn. Zie daarover o.a. C. baron van Breugel Douglas in De Nederl. Heraut, 1885, blz. 35.

De hr. v. I. begint met een nieuw argument in het debat te brengen, een argument, dat nog geen mijner bestrijders heeft aangevoerd. Hij zegt:

a. „Die voorvoegsels behooren bij de namen" en:

b. „Zijn daarmede het eigendom der geslachten."

1°. Ik beweerde: die voorvoegsels zijn integreerende deelen van de familienamen, geheel in overeenstemming met den regel van De Vries en Te Winkel-Van Helten en — met de naambordjes op de voordeuren, waar nimmer de voorvoegsels worden weggelaten.

Tot zoover dus zijn wij het volmaakt samen eens.

Maar — nu zou ik wel wenschen dit te vragen: indien de voorvoegsels naar uwe meening bij de namen behooren (wat ik gereedelijk toestem), waarom schrijft gij dan, ingeval er geen voornamen voor uwen geslachtsnaam staan, de V. niet met een groote letter, want het is dan immers de *aanvangs*letter van uwen naam? En schrijft men die niet altijd met een *hoofd*letter?

Waren de hr. v. I. en de door hem bedoelde burgerschooldocent bekend geweest met dezen regel van Prof. van Helten, dien ik Nav. XLIII, 530 geciteerd heb, dan zouden zij zeker geen van beiden met een bezwaar zijn komen aandragen. Een *taalleeraar* althans had hiervan wel beter op de hoogte mogen zijn!

Daar hij dien regel blijkbaar niet kent, heeft de hr. v. I. wel eenigszins den schijn van iemand, die in de lucht schermt.

2°. „De voorvoegsels zijn het eigendom der geslachten;" aldus de hr. v. I.

Ik zal het niet betwisten. Doch toegestemd, dat dit het geval zij, dan zou ik de volgende opmerking willen maken. De heer A. verkiest zijn naamsvoorvoegsel met een kleine v d of t te zien geschreven. Maar hij heeft een oom, een broeder óf een neef, die denzelfden naam als hij voert, en die bloedverwant prefereert

(met hetzelfde recht als A) het voorvoegsel, met een groote V, D of T geschreven. Hoe moet nu een derde, die met al die persoonlijke preferenties niet bekend is, en geen persoon wil kwetsen, zijne brieven adresseeren? Of moet hij soms van te voren informeeren, hoe de hr. A, B of C zijn naamsvoorvoegsel wil geschreven hebben? Dat is immers te zot om van te praten!

3°. Den naam „Zutphen" heb ik altijd geschreven met ph en zelfs aldus veranderd in stukken van anderen, voor De Navorscher aangeboden. Maar dat is geheel *iets anders* dan het schrijven met een groote of kleine letter der voorvoegsels van familienamen.

Als ik de namen Cramer, Bax, De Bruyn ga verhaspelen tot Kramer, Baks, De Bruin, dan wijzig ik de *spelling* van die namen, en geef aldus aanleiding tot verwarring tusschen Cramer en Kramer, De Bruyn en De Bruin enz., welke namen door in afkomst geheel verschillende familiën gevoerd worden. Maar als ik de voorvoegsels schrijf met een hoofdletter, dan verander ik niet de spelling, maar slechts de *schrijfwijze*, iets dat nimmer aanleiding kan geven tot verwarring, omdat het enkel dàn geschiedt, wanneer de voor- of doopnaam niet aan het voorvoegsel voorafgaat.

4°. Ik kan ook geenszins het bezwaar inzien van den hr. v. I., dat men te eeniger tijd, van regeeringswege namelijk, de *geslachtsnamen* aan een of anderen *spellings*regel zou trachten te onderwerpen. Dit is onmogelijk, in verband met ons burgerlijk recht en met de registers v. d. burgerlijken stand. Ik acht dit bezwaar geheel uit de lucht gegrepen. Immers, waar, zooals in ons land, de regeering den gemeentebesturen de vrije hand laat, om de gemeentenamen zoo te schrijven, als zij zelve raadzaam achten, is er niet de minste reden om in de kwestie van de spelling der familienamen een andere zienswijze van haar te verwachten.

5°. De thans bijna algemeen gebruikelijke schrijfwijs van De Vries en Te Winkel, Van Helten e. a. taalgeleerden wordt door het spraakgebruik bevestigd. Dat wil zeggen, dat ook in de *gesproken* taal het weglaten der voorvoegsels *uitzondering* is.

Ten slotte nog deze vraag: Houdt men dan de waarlijk groote geleerden, die de nieuwe spelling hebben ontworpen en onder regels gebracht, voor zulke onkundigen op elk ander gebied, dat zij niet van te voren zouden hebben overwogen, welke bezwaren er tegen hunne regeling zouden kunnen worden ingebracht? M. i. is een zoodanige veronderstelling niet aanneemlijk!

Uit mijne naschriften op de stukken van de hrn. Ter Gouw en Van Someren Brand (die de hr. v. I. waarschijnlijk nog niet gelezen had, toen hij het zijne opstelde) en uit deze repliek zal het hem zeker duidelijk zijn geworden, dat ik nog niets van mijn standpunt en van mijne bewijsvoering wensch prijs te geven. Toch constateer ik met genoegen, dat zijn uitgangspunt ook het mijne is, al trek ik daaruit geheel andere conclusiën dan hij.

En indien nu mijn laatstgenoemde bestrijder slechts *dit* wilde inzien, dat het rationeler is de persoonlijke gehechtheid aan de een of andere schrijfwijs, als zijnde min of meer een kenmerk van een onpractisch, doelloos *particularisme*, dat zooal niet tot verwarring, althans tot onregelmatigheid voert, op te offeren aan een ten *algemeenen nutte* ingevoerden en geldenden regel, dan zou ik mij dezen pennestrijd niet te beklagen hebben [1]).

Ten slotte herhaal ik ook nu weder, wat ik reeds bij eene vroegere gelegenheid heb uitgesproken: dat ik nog nooit een wèl overdacht bezwaar of een degelijk gemotiveerd bewijs tegen den regel van De Vries en Te Winkel-Van Helten heb hooren of zien aanvoeren. RED.

De Heere (XLIII, 495). — Gerrit de Heere, of de Heer, vermeld op blz. 497, secretaris van Maasland, baljuw, schout en secretaris van het eiland Rosenburg, welgeboren man van Delfland, was geb. 2 Nov. 1707 en † te Maasland 8 Juni 1782. Hij was gehuwd met Anna van Amelonse, dochter van Johan van Amelonse en van Anna van der Kloot (dochter van Hendrik Isaacksz. van der Kloot, geb. te 's-Gravenhage 25 Dec. 1657, en van Christina Ooms).

Uit dit huwelijk zijn geb.:

Philippus, Cornelis, Johannes Henricus en Hermanus de Heer.

Van dit geslacht zijn nog door mij vermeld gevonden:

Henrick Jansz. de Heer in 1553 woonachtig te Rotterdam (zie Rotterd. Historiebladen door Scheffer en Obreen, deel I, blz. 262); en

Lucas de Heere in 1571 ouderling van de Holl. gemeente te Londen (zie Algem. Nederl. familieblad 1883, N° 65).

V. R. V. D. K.

Matroos (XLIII, 519). — Ter aanvulling der juiste opgaven diene: dat Jacobus Beeldsnijder 22 Januarij 1733 stierf, dat zijne eerste vrouw is geboren 4 October 1675, en dat zijne tweede vrouw was Maria de Bye.

Den Haag. M. P. SMISSAERT.

[1]) Het curieusste van het geval is nog wel dit: dat èn de hr. v. Someren Brand èn de hr. v. I. in de kopij hunner stukken de namen De Vries en Te Winkel met groote D en T schrijven!

KERKGESCHIEDENIS.

BIJZONDERHEDEN BETREFFENDE DE MENNONIETEN TE BRIELLE.

MEDEGEDEELD DOOR

H. DE JAGER.

In de vergadering van den Kerkeraad der Hervormde Gemeente te Brielle, gehouden 5 Febr. 1575, werd door de Broeders over de Wederdoopers gesproken. In de Acta van die vergadering staat: „Desen dach is van den broederen gehandelt aengaende den inbreeck der Wederdooperen, dat men aen andere kercken oft classen soude scryven om ons met haer te beraetslaghen, opdat men tselve tot bequamer tyt aen de Hooghe Overicheyt soude moghen versoecken te mogen remedieren."

Den 19den Maart 1575 werd den Kerkeraad „aengedient de lasteringe der dooperen, waermede sy" de leer der broeders „lasterden." Wat er over en naar aanleiding van die mededeeling werd gesproken, is niet genotuleerd, maar uit volgende Acta blijkt, dat de Broeders van oordeel waren dat de geloovigen nauwlettend op zich zelven hadden te zien en geen aanleiding tot lastering van de ware leer behoorden te geven. Den 3den Mei 1575 werd door „diversche" ingebracht dat twee zusters „met malcanderen kijvende int openbare seer groote aenstoot den swacken gegeven" hadden, „soo dat velen ende namelijcken die wederdooperen over sulcke vruchten onse leer seer gelastert" hadden. Met het oog daarop werd besloten de zusters niet tot het avondmaal toe te laten en met haar „van hare saecken" te spreken.

De Broeders konden intusschen niet verhinderen dat er door de „dooperen" enkele proselieten werden gemaakt.

Om den overgang te voorkomen, werden geen pogingen gespaard

en eenmaal werd de Stedelijke Regeering door de Broeders in den arm genomen.

Het gold toen een zeeman Cornelis Cornelisze, ook Macharius genaamd. In de Kerkeraadsacta van 19 Junij 1587 staat: „Op het angeven van den dienaren, angaende onsen broeder Cornelis Cornelisze zeeman, die met een wederdoopersche weduwe in huwelicxe belofte getreden is ende van dezelve gedrongen wert om zijn geboden van het stadthuijs te laten gaen, nadijen hij in jegenwoordicheyt van de dienaren verclaert heeft, dat hij van de bekende ende angenomen waerheyt nijet en begeert te wijcken, ten waere saecke dat hem van de leraers der Mennoniten beter bericht ende onderwijs gedaen werde als hij bij ons gehoort heeft, hebben de broederen t'zamenlick goetgevonden, dat de dienaren op morgen bij mijn Heeren zullen verschijnen, versouckende dat dezelve geboden mogen opgehouden werden ter tijt toe de voorgeroerde onderwysinge in tegenwoordicheyt onser dienaren geschijet sall wesen".

Het verzoek werd aan de Magistraten gedaan en, zooals uit eene straks mede te deelen resolutie van 26 Maart 1588 zal blijken, voltrokken de Heeren het huwelijk, nadat de zeeman zekere belofte gedaan had.

Na de voltrekking zijns huwelijks scheen Cornelis over te hellen tot de gevoelens der Mennonieten en meermalen werd hij daarover „angesproocken", niet alleen door de leeraars der Hervormde Gemeente, maar ook door ouderlingen, in Febr. 1588 door den bekenden Coppelstock. In de Acta van 12 Febr. 1588 leest men: „Alzoo onsse broeders Cornelis Gerritszoon ende Jan Pieterszoon Coppelstock Cornelis Corneliszoon zeeman, die tot den doopers schijnt te inclineren, vuyt onssen last angesproocken hebben om hem te vermanen, dat hij van de angenomen waerheyt zoe lichtvaerdelick nijet en wilde afwijcken ende zijn swaricheyt, die hij mochte hebben, den dienaren openbaren, om van denzelven onderrechtinge te hooren, soe en heeft hij hierop geen ander antwoort gegeven dan dat hij met ons nyet en wilde te doen hebben ende dat wij hem wilden ongemoeyt laten".

Nadat den Broeders dit bescheid was gegeven, schijnt men zich

weer tot de Magistraten te hebben gewend en dezen te hebben verzocht den zeeman te herinneren aan de door hem op zijn trouwdag gedane belofte. Men leest althans in het Register der Resoluties van het jaar 1588 't volgende: „Upte resolutie, bij Burgemeesters ende Regierders der stede van den Bryele genomen den 20en Junij 1587 nopende het geven van de geboden van Cornelis Cornelisze alias Macharius ende Pietertgen Maertens dr, ende de beloofte, bij dezelve Cornelis Cornelisze den dienaeren des Goddelicken woorts indt trouwen van hem, Cornelis, gedaen, heeft de voors. Cornelis Cornelisze, in presentie van mynen Heeren voornoemt ende den dienaeren des Goddelicken woorts, belooft tzelve de leraers der Mennoniten aen te dienen ende daervan antwoort in te brengen tusschen dit ende Paesschen eerstcomende. Actum coram omnibus den 26en Maerte 1588".

Een weinig verder staat in hetzelfde register: „Up huijden Cornelis Cornelisze gecompareert zijnde upt stadthuijs der stede van den Brijelle, omme zijne andtwoorde inne te brengen waeromme hij van de Cristelijcke leere geweken ende aen de Mennoniten gegaen es, seijt dat zij, te weten de zijne, hem bevolen hebben mijnen Heeren te andtwoorden, dat zij bidden haer ten besten te willen houden ende haer laeten geneugen met de disputatie tEemden gehouden, ende dat zij hier geen geleerden en hebben omme in disputatie te treden. Ende hem gevraecht zijnde wie hem heeft bevoolen, seijt dezelve nijet te kennen dan eenen Cent Barentsze stoeldraeyer, daer hij wel mede gesproocken heeft. Actum coram omnibus den 3en Meye 1588." — „Ten zelven daege Cent Barentsze upt stadthuijs ondtbooden ende gevraecht zijnde, wije Cornelis Cornelisze met hem zulcxs bevoolen heeft mijn Heeren te andtwoorden, seijt op die tyt Daniel Tael mede daerbij geweest te hebben. Actum coram ut supra." — „Ende naedyen bij eenige van mijnen voorn. Heeren den voors. Cent Barentsze voorgehouden werde, dat zij de simpele menschen theurwaerts trecken ende verstricken, heeft daerop geantwoort, dat zij zulxs nijet en doen ende nyemant nae en gaen, maer die bij henluijden comen ende begeren rekenschap van haer geloove, dat zij dezelve onderrechten. Ende naede-

mael tzelve bij den voors. Cent Barentsze geseijt es in presentie van de dienaeren deser stede, die daeromme aen mijnen Heeren hebben versocht, dat hen gelieve te consenteren dezelve Mennoniten rekenschap van haer geloof af te vorderen ende daertoe te werden geprefigeert zeeckeren dach, soe zijn mijnen voors. Heeren geresolveert, dat de voors. Mennoniten gehouden zullen zijn die dienaeren mondelinge rekenschap te doen van haere gelooff in presentie van de Magistraet voors. binnen den tyt van twee maenden eerstcomende up pene van ongehoorsaemheijt, ende over zulcxs bij de Magistraet verder daerinne te werden voorsijen als naer behooren. Waerop Cent Barentsze voorn. geantwoordt heeft, dat hij zulcxs nijet en vermach te doen ende zijn zelven nyet clouck genouch en kent, ende alzoo men hem geseijt heeft andere daertoe te versoucken, die hij clouck genouch daertoe kent, heeft geantwoort dat hij hem vuyt de moeyte verhoopt te houden ende hem daertoe nyet clouck genouch en kent als vooren. Actum coram ut supra." — „Ten zelven daeghe hebben mijnen voornomden Heeren geauctorizeert beijde de dienaers dezer voors. stede omme, zoo wanneer zij vernemen dat eenige vergaederinge ofte bijeencompste der Mennoniten alhier binnen dezer stede zal geschyeden, haer in de vergaederinge derzelver te laeten vinden met eenige vuijt de Magistraet ofte Vroetschappe dezer voors. stede, omme te anhooren tgene aldaer zal geschieden ende tegen te spreken wes zij bevinden zullen te strijden jegens den woorde Goodes. Actum coram ut supra."

In het Register der resoluties van de Brielsche Regeering wordt verder van de zaak geen gewag meer gemaakt. Uit de Kerkeraadsacta van 17 Junij 1588 blijkt, dat de dienaren niet werden toegelaten in de vergadering der Mennonieten. Men vindt in die Acta: „Alzoe op Woensdach lestleden de dienaren met twee vuijten Magistraet ter plaetse geweest zijn, daer de Mennoniten hare vergaderinge hadden, om haren leeraer te anhooren ende alsdan metten zelven nae gelegenheijt te spreken, vuytwijsende zeeckere acte der Overicheijt daervan zijnde, ende nadijen wij, nyetjegenstaende dat wij geopenbaert hadden dat wij van de Overicheijt daertoe geauc-

toriseert waren, nijet toegelaten en zijn, soe hebben wij onsse wedervaren in onsse vergaderinge den broederen angegeven ende zullen op morgen met advys der broederen de Magistraet andijenen hoe het ons gegaen is." Later werd hieraan toegevoegd: „Sijn die dienaeren ten dage voors. by mijnen Heeren geweest, die tevreden syn, dat die dienaeren met enege vuijt de vroetschap in de plaetse, daer de Mennoniten vergadert syn, intreden, wanneer sy sulcx weten te doen, oeck sonder haerluyden ofte den huijsheere, waer de vergaderenge es, daeraff te adverteren."

De disputatie schijnt niet plaats te hebben gehad. In de Kerkeraadsacta van 22 April 1594 staat opgeteekend, dat Cornelis „vermaent" werd „van de belofte, die hij eertijts den predicanten hadde ghedaen, dat hij niet en soude van ons scheijden of hij soude ons hooren teghens de doopers spreecken." Aan Cornelis, die ontkende zulks te hebben beloofd, zou die vermaning niet toegediend zijn, wanneer de leeraar der Mennonieten met de predikanten der Herv. Gemeente in dispuut was getreden. Cornelis bleek zoo'n disputatie niet te behoeven. Ondanks alle vermaningen ging hij over tot de Mennonieten en werd in Mei 1594 „gheexcommuniceert" bij de gemeente, waartoe hij behoord had [1].

Hetzelfde gebeurde in 1581 met Maritje Jan Dansers [2], in 1587 met Leentge of Lijntge de „hoemaexster" [3] en in 1603 met Susanna [4], de huisvrouw van een kleermaker, die om zijn ongeregeld leven „geexcommuniceert" werd en daarna zich bij de Mennonieten aansloot. De Acta, welke over deze vrouwen handelen, toonen dat de moeite, die aangewend werd om Cornelis Cornelisze te behouden,

---

[1]) Zie de Kerkeraadsacta van 25 Nov. 1591, 3 Dec. 1593, 14 Jan., 11 en 25 Febr., 8 en 22 April, 4 Mei 1594.

[2]) Acta van 1 Maart en 30 Aug. 1578, 27 Nov. en 4 Dec. 1579, 26 Febr., 18 Maart, 22 April, 3, 10 en 24 Junij, 1, 9 en 15 Julij 1580, 3 Febr., 16 Junij, 13, 20 en 29 Oct. 1581.

[3]) Acta van 16 Junij 1581, 27 April, 12 Mei 1582, 16 Maart 1584, 26 Sept., 8 en 21 Nov. 1586, 1 en 17 April, 5, 12 en 19 Junij, 3 Julij 1587.

[4]) Acta van 30 Dec. 1588, 1, 5 en 29 Sept. 1595, 2 Febr., 13 en 26 Julij, 5 en 13 Nov. 1596, 19 Maart 1597, 5 Mei, 19 en 24 Julij 1602, 10 Jan. 1603.

te haren aanzien niet werd gespaard en dat ook om harentwille werd voorgesteld een disputatie in haar bijzijn te houden, wat evenwel niet raadzaam en onnoodig geacht werd. Voordat men tot de afsnijding overging, werd voor de „dwaelgeesten" herhaaldelijk op den kansel gebeden, eerst met verzwijging van den naam. Van de genoemde vrouwen keerde de eerste in 1587 weer terug tot de gemeente, die zij verlaten had. [1]) In 1599 werd tegen haar ingebracht dat zij „noch gheen recht ghevoelen hadde van de menschwordinghe Christi," en op dat punt „de dwalinghe van de doopers noch toestont." Zij ontkende dat niet, maar een dag daarna verklaarde zij „met tranen haer leet te wesen dat se te vooren in sulcken onverstant van de menschwordinghe hadde ghestaen" en „dat se de saecke nu beter verstont." Zij werd daarop toegelaten tot het avondmaal, maar met de conditie dat zij moest „anspreecken dieghene, bij dewelcke sij haer onverstant gheopenbaert" had en „die daerdeur versocht" geworden waren. [2])

Dat eene Brielsche doopsgezinde vrouw, Anneken Jans, om den wille van haar geloof werd gedood, is vooral sedert Bogaers hetgeen met haar is gebeurd bezongen heeft, [3]) eene overbekende zaak. Sporen van vervolging van doopsgezinden te Brielle heb ik in de oudste Memoriaelboeken niet gevonden. De Rekening van den burgemeester-thesaurier over 1569—1570 heeft fol. 41 den post: „Betaelt Allert Pietersze schipper voor een halff hondert steens verbesicht an de gevangenisse als de mennist vuytbreecken woude etc." Maar dat die „mennist" om zijn geloof in de gevangenis gezet werd, is mij niet gebleken. Na de invoering van de nieuwe religie werden de Mennonieten beschouwd als dwaalgeesten,

---

[1]) Acta van 19 en 26 Junij en 3 Julij 1587.

[2]) Acta van 6 en 10 Julij 1599.

[3]) Mijn vader handelde over Bogaers' gedicht en Anneken Jans in zijne Bijdragen, getiteld: *Bogaers' Pleegkind*, opgenomen in De Tijdspiegel, jaarg. 1877. — In 1540 werd te Utrecht veroordeeld om verdronken te worden Oede Willems dr. huisvrouw van Peter Aelbertz. Voor 7 jaar werd zij te Brielle herdoopt door eenen Arck van Tessel. Zie Dr. C. Hille Ris Lambers, De kerhervorming op de Veluwe. Bijlagen p. 109.

werd hun leer genoemd „de valsche wederdoopersche leere" en eene verzameling van „afgreislicher dwalingen", en de kerkeraad der Hervormde gemeente, na te vergeefs getracht te hebben hen tot andere gedachten te brengen, sneed hen als onwaardigen af, maar van geweldpleging was men afkeerig. Den 12den Nov. 1580 kwam in de vergadering van den kerkeraad een epistel ter tafel, welks schrijver uit naam van zijn Classe en zijn kerkeraad mededeelde dat zij door de „doperen" werden „beschuldicht dat zij uut naeme van de gereformeerde kercken souden begeert ende versocht hebben dat syne Exc. soude believen de dopers te lande uut te drieven." Daar „sulcx oock in druck uutgegaen" was, verzocht de schrijver verlof om ook den naam van de Voornsche „classe ofte kerckens" te „moegen gebruijcken om van synre Exc. by een requeste uut naeme van etlicke kercken antwoort te begeren ofte de kercken in sulcx als voors. schuldich sijn ofte niet." — Het besluit der Broeders is aldus genotuleerd: „Hierop hebben die broederen besloten voor antwoort te geven, soe alle kercken int gemeen van sulcx beschuldicht sijn, dat wij niet alleen lijden moegen, maar begeren dat die kercken onses kerckens naeme mede gebruijcken, want wij voor Godt betuijgen sulcx noyt gedacht te hebben, laeten dan staen dat wij tselve ofte door ons selffs ofte door yemant anders in de gehele werelt souden int werck gestelt hebben; maer soe sij enige kercke ofte kercken by naeme allene genoempt hebben ende deselvige daeraff allene in specie beschuldicht, dat laeten wij sulcke kercke ofte kercken dan alleen verantwoorden, begeren in sulcker wijse onse naemen niet gebruijct te hebben."

Evenmin als de kerkelijke, dacht de burgerlijke Overheid te Brielle er aan om tegen de Mennonieten geweld te gebruiken. Zooals uit hetgeen we betreffende den zeeman Cornelis Cornelisze hebben vermeld blijkt, was de Regeering niet afkeerig van het houden van disputaties met de Mennonieten, maar meer dan een woordenstrijd verlangde zij niet en reeds vóór 1600 gaf zij meer dan eens een blijk van welwillendheid aan de volgers van Menno. Den 14den Sept. 1577 ordonneerde zij, „dat alle de mennonisten

volgende de leste ordonnantie selffs in persone" zouden „moeten waecken, vuijtgenoemen Lenert Arensze jonge coomen, die van de wacht overmits zijn ouderdom" werd vrijgesteld. Maar toen zekere Mennonieten zulks begeerden, ontsloegen zij hen van de verplichting om te waken tegen betaling van zekere contributie. Eene Resolutie van 20 Nov. 1578 luidt: „Is geresolveert dat zeeckere mennoniten, begrepen ende genomineert in zeecker cedulleken, zullen contribueren tot de dachwaeckers deser stede gestelt elcx 5 stuvers ter weecke; des sullen zijluijden vrij wezen van de dach ende nachtwachten." In 1589 werd verlof gegeven om een Mennoniet te verkiezen in de Regeering. „Up huijden soe es geresolveerdt bij die van de vroetschappe, oudt ende nijeuwe gerechte der stede van den Briele, dat van nu voortsaen de voors. van de vroetschappe zall vrij staen te kijesen dengenen, die mennoets gesint zijn, omme in de Magistraet te moeten dijenen. Actum coram omnibus oudt ende nijeuwe gerechte der voors. stede den 9en Septembris 1589."

Welke bepalingen de Stedelijke Regeering maakte betreffende het trouwen der Mennonieten, heb ik reeds medegedeeld in De Navorscher, 1881, blz. 371—375. Aan het aldaar vermelde kan nog toegevoegd worden eene Magistraatsresolutie van 11 April 1622, luidende: „Es geresolveert dat men van nu voortsaen de Mennovisten (sic!) sal aenseggen dat se sullen comen opt stathuijs, als het dorde gebodt gaen sal, omme te trouwen, ofte dat men haer anders niet trouwen en sal." In de Kerkeraadsacta van 4 April 1625 leest men: „Alsoo de wederdoopers de ordonnantie van H. H. Staten misbruijckende int stuck van trouwen, latende haere houwelicksche geboden wel opt stadthuijs geven, maer trouwen in haere vergaderinge ende vergeten opt stadthuijs te comen, ofte verbeijden somwijlen sekeren langen tijdt ende vragen dan of de Heeren haer trouwen willen bevestigen: so is goedtgevonden tselvighe den heer Bailliu te kennen te geven deur Willem Crijnsse ende den burgemeester Commersteijn. Twelck geschiedt is ende heeft den Bailliu ter antwoordt gegeven dat hij daerop letten sal [1].

[1]) In de Acta van 29 Nov. 1622 staat: „Also de H. Staten van Hollant op

In de 17de eeuw was de Stedelijke Regeering niet minder welwillend dan in de 16de. Onder de resoluties van 4 Mei 1619 vindt men het volgende: „Es Gerrit Arensze schoenmaecker geaccordeert vrijdom van de schutters ende burgerswacht, d'wijle hij verclaerde menist te zijn, mits betalende ter weecke 6 stuijvers, ende als hij sal brengen attestatie dat hij es in de gemeente van de mennisten, sal naerder op zijn weeckgelt gelet werden. — Sijn Pieter ende Jan Arensze, gebroeders, timmerluijden, dewijle sij verclaerden menist te sijn, geaccordeert vrijdom van de burgers ende schutters wacht, mits dat Jan sal geven ter weecke als sijn vader 3 st. ende Pieter, overmits hij niet en es in de meniste gemeente, een st. ter weecke meer." — Den 15den Mei 1621 werd „Pieter de wever geaccordeert uijt de schutterije te mogen blijven, overmits hij hem verclaerde Mennoos gesint te sijn, mits ter weecke te betalen 6 stuijvers." Eene Resolutie van den Magistraat dd. 22 Nov. 1631 luidt: „Is Daniel Breijs, als de 60 jaeren al gepasseert sijnde, gelibereert ende ontslagen vant weeckgelt, twelck de Mennoniten ende andere vrijsitters in redemptie van haere wachten contribueren."

De gelden, welke door de Mennonieten werden gecontribueerd, werden blijkens eene Vroedschapsresolutie van 5 Maart 1625 destijds bestemd voor de armen der Hervormde Gemeente. Later [1]) werden zij genoten door de schutterij en daarna gestort in de kas van den ontvanger der arme middelen. Eene Resolutie van den Magistraat dd. 11 Julij 1656 luidt: „Es goetgevonden ende geresolveert dat het weeckgelt van de Mennonitten, voor desen getrocken ende genoten sijnde bij de schutterije, van nu voortaen sal werden betaelt tot sustentatie ende onderhout van de armen." En eene

den aenstaende dachvaert onder andere handelen sullen van de houwelijckse ordonnantie, specialijcken hoe haer daerin de wederdoopers sullen hebben te dragen, uut occasie eeniger swaricheden, daerover gevallen in den dorpe van Oelkensplaet: so ist dat de broeders hebben goetgevonden dat men daervan sal verwittigen de deputatos Sijnodi, opdat sij nae haeren last die saecke mochten helpen vervorderen, twelck van D. Volcero gesciet is."

[1]) Zie Res. Vroedsch. 26 Febr. 1655.

Res. Mag. van 31 Dec. 1659: „Gedelibereert sijnde op sekere lijste van de Mennonijten binnen deser stede, jaerlijcx voor haer exempten contribuerende aen de quartieren van de burgerij alhier, is verstaen ende goetgevonden de voors. tot noch toe gedane contributie int toecomende te doen cesseren, ende dat dienvolgens de voors. Mennonijten door een boode sullen werden geordonneert voortaen van de voors. contributie op te houden, maer dat sijluiden in plaetse van dien int toecomende soo veele aen de stadt ofte den armen deser stede, ofte aen dengenen, die daertoe wert geauthoriseert, sullen hebben te voldoen als waerop ijder bij haer E. naer sijn qualiteijt ende vermogen sal werden gestelt." Over 1 Sept. 1661 tot 31 Aug. 1662 werd door de Mennonieten gecontribueerd 193 £. [1])

De 17de eeuw is misschien voor de Brielsche Gemeente de bloeitijd geweest. Den 24sten Mei 1650 trouwden ten stadhuize vijf paren, 5 Mei 1654 één paar, 9 Mei 1655 drie paren.

Als vermaners vond ik vermeld vooreerst Maerten Jansze Arckenbout. Res. Mag. 5 Maart 1689: „Sijn die van de societeijt der Mennoniten, daervan vermaender is Maerten Jansze Arckenbout, [2]) geaccordeert den boedel van Mees Jansz Pestenake te mogen aenvaerden ende te gelde te maken, mits.... onderhoudende de vier onmondige weeskinderen, bij den voors. Mees Jansze achtergelaten." In de tweede plaats Frederik Volcaerts. Res. Mag. 29 April 1692: „Is Fredrik Volcaerts, Menoniste vermaender, geeximeert van toght, waght en begraven gaen, naer ingenomen advijs van de respective Capiteinen van de Burgerij." In enkele Resoluties van de 18de

---

[1]) Ress. Mag. 4 Sept. 1660 en 25 Aug. 1663.

[2]) Uit Res. Mag. van 6 Dec. 1766 blijkt, dat eene obligatie van *f* 400 aan de armen der Mennonieten vermaakt werd door zekeren Arkenbout. — In Res. Vroedsch. van 6 Febr. 1657 is sprake van een accoord, door weesmeesters en gecommitteerden uit de Vroedschap gemaakt met de executeurs van 't testament van Neeltgen Lambrechts dr. van Dalen, in leven weduwe van Jan Arentsze van der Dam, te Brielle overleden, „nopende de goederen, bij Neeltgen van Dalen gemaect aen den armen van de Mennonitte Gemeente" te Brielle. Bij dat accoord werden penningen bedongen, die in handen van den ontvanger van de „Arme middelen" werden gesteld.

eeuw [1]) wordt als laatste leeraar van de Mennonieten genoemd Maarten Jansze Arkenbout. Dat zulks onjuist is, blijkt uit de Resolutie van 29 April 1692.

Jan Kluit, die omstreeks 1780 over Den Briel schreef, heeft gewaagd van „verscheide kerken, die de Mennoniten eertijdts hadden" te Brielle. In zijn tijd waren er twee en van twee slechts vond ik in de Registers der Resoluties melding gemaakt. Het ééne kerkje bevond zich achter een huis, gelegen aan de westzijde van het Noordeinde, in 1778 gemerkt N° 516 en genaamd *De Roode Koe*. Blijkens Res. Mag. 15 Aug. 1778 werd het toen gebruikt „voor berging van hout bij den timmerman Hooghart", die daarvoor eenige huur betaalde aan de bewoners van het huis „De Roode Koe". Volgens Jan Kluit stond het „bij of agter de Remonstrantsche kerk", kwam het „met een gang aan de westzijde van 't Noordeinde" uit en werd het in 1789 geheel afgebroken. Het tweede kerkje vond men achter een huis, staande aan de oostzijde van „s'Heer Daniels ambacht", in 1790 gemerkt N° 77. Van dit huis zijn nog 14 huurcedullen aanwezig; de oudste is van 1749, de jongste van 1797. In die van 1749 wordt van het huis gezegd: „hebbende een vrije uitgang door de gang naast het kerkje tot op de Bierkaij. De huyrder sal het vrije gebruijk hebben van het kerkje, agter dese huisinge staande, maar in cas (dat haast niet te gelooven is) in 'tselve kerkje wierde gepredikt off eenige dienst verrigt, sal hij tselve moeten opruijmen en aanveegen." In de ceel van 30 Julij 1752 leest men van een „huijs en erve met een agterhuijs daaraan, voor desen het preekhuys deser (Mennonite) gemeente, uitkomende op de Turffkaaij". In die van 1771 wordt van het kerkje geen melding meer gemaakt. Wat er mee geschied is, zegt ons eene Magistraatsresolutie van 23 Maart 1771. Het kerkje verkeerde in zulk een slechten staat, dat besloten werd het voor afbraak te verkoopen en met de erve den tuin van het huis, waar het achter stond, te vergrooten. Den 27sten Febr. 1790 werd door de Magistraten besloten bedoeld huis te verkoopen.

---

[1]) Ress. Mag. 7 Junij 1727, 19 Febr. 1752.

Wat er van de gemeente geworden is, leeren ons de Acta der Remonstrantsche Gemeente te Brielle en eene Magistraatsresolutie van 5 Dec. 1722. In de Acta van 7 Julij 1715 worden eenige nieuwe communicanten genoemd en de opgave eindigt aldus: „en Pieter Zonnevijl op het gevoelen der doopsgezinden ten aenzien van het voeren der wapenen, als ook Leendert Brouwenaer." In de Acta van 6 Nov. 1722 staat aangaande Pieter Sonnevijl, die 26 Dec. 1716 bij de Remonstranten gekozen werd tot diaken, het volgende: „Den 6 Nov. is door onzen leeraer groote kerkenraed beleid, waerin is voorgedraegen, hoe de krijgsraed deezer stad onzen broeder Pieter Zonnevijl in de wacht zogt te trekken; dat deez zaek strijdig zou zijn tegens zijne conscientie en de voorwaerde, gemaekt bij het aenneemen van zijnen dienst, dat hij liever dan in krijgsraed te koomen zijnen dienst wilde verlaeten en het ook in zulk een geval genoodzaekt zou zijn te doen: weshalven hij verzogt, dat de Eerw. kerkenraed hieromtrend een middel geliefde uit te vinden: waerop door onzen leeraer een request is opgesteld aen d' Ed. agtbaere Magistraet deezer stad, 't geen den broederen voorgeleezen en door hen allen is goedgekeurd, luidende als volgt:

Geeven met behoorlijken eerbied te kennen de kerkenraeden der Remonstrantsche Gemeente deezer stad Brielle, dat hun ter ooren is gekoomen, dat de krijgsraed deezer stad den persoon van Pieter Zonnevijl, lidmaet en oud-diaken der voorschreeve Gemeente, zoekt te noodzaeken tot het waerneemen van wacht en andere krijgsdiensten, onder de burgerij deeser stad gebruikelijk; en dewijl de voorsz. Zonnevijl verklaert deeze zaeken strijdig te zijn tegens zijne conscientie en de voorwaerde, waerop hij den dienst van diaken onder ons heeft aenvaerd, te weeten dat hij ten aenzien van het voeren van wapenen verklaert te blijven bij het gevoelen der doopsgezinden, als blijkt bij schriftelijke aentekening, deswegen bij ons gehouden: dat daerenboven, zoo dit van uw Ed. achtb. den voorsz. krijgsraed wierdt toegestaen, niet alleen de voorsz. Zonnevijl, maer ook andere doopsgezinden, welken, als ontbloot van leeraeren, zich bij ons hebben gevoegd, hunnen dienst en onze Gemeente zouden moeten verlaeten, anderen daervan afgeschrikt en een zeer groote

schade aen haer zou worden veroorzaekt: zoo keeren zij kerkenraeden zich tot uw Ed. achtbaerheden, hen ootmoediglijk verzoekende, dat het uwe geliefte zij, om, volgens de loffelijke gewoonte der steden Amsterdam, Rotterdam en andere, een besluit te neemen, dat niet alleen deezen Zonnevijl, maer ook andere doopsgezinden, welken voor het tegenwoordige reeds onder deeze Gemeente behooren of zich in 't vervolg op de gemelde voorwaerde daertoe mogten begeeven, of den dienst als kerkenraeden aenneemen, van alle krijgshandelingen voor altoos moogen worden verschoond en bevrijd, opdat het alle goede ingezetenen deezer stad geoorloofd zij onder de wijze regeering uwer Achtb. hunne conscientie te beleeven.

'tWelk doende enz."

Blijkens eene Magistraatsresolutie van 5 Dec. 1722 werd dit request, na deliberatie, „gestelt in handen van de beijde burgemeesteren, om te dienen van haer advies." Deze resolutie wordt in 't Register, waarin zij voorkomt, niet gevolgd door het verlangde advies en evenmin door het door de requestranten gewenschte besluit; maar in de Acta der Remonstrantsche gemeente leest men na het medegedeelde request het volgende: „Hierop is door den heer Burgermeester Tael en Moolenwater aen onzen leeraer gezegd dat deeze zaek commissoriael was gemaekt en noit iemand daerover last zouden lijden, indien alleen by 't aenneemen van eenige doopsgezinden tot ledemaeten zorg gedraegen wierdt, dat in het resolutieboek deezer kerk wierdt aengetekend, dat zij aengenomen waeren met voorwaerde van ten aenzien van het voeren van wapenen te blijven bij hun gevoelen." Aan de gestelde conditie werd voldaan, zooals blijkt uit de Acta van den 1sten Paaschdag van 1723, vermeldende de viering van het avondmaal, waarin men leest: „Ook is aldaer verscheenen de persoon van Jan Vermeer, te vooren reeds lidmaet geweest zijnde onder de doopsgezinden, onder voorgaende betuiging van te blijven bij het gevoelen der doopsgezinden ten aenzien van het voeren der wapenen, waerin wij hem uit broederlijke liefde gaerne gezind zijn te draegen." Ook op den 25sten Dec. 1723 trad een nieuwe communicant toe, maar deze was één van

't vrouwelijk geslacht, genaamd Jacoba Vijg, en van haar staat alleen vermeld, dat zij „reeds veele jaeren bij de doopsgezinden gecommuniceerd hadt" en dat haar „derhalven geene belijdenis is afgevorderd."

Uit het medegedeelde ziet men dat de Mennonieten zich vereenigden met de Remonstranten. Dat er weldra geen mannelijk lidmaat meer was, zegt ons eene Mag. Res. van 21 Sept. 1754: „Vervolgens is door den heer Nicolaes Honigh, als bij speciale procuratie door de gesamentlijke ledematen van de oude Vlaamse Mennonite gemeente van dato den 27en September 1727 gequalificeert en aengestelt sijnde tot Rentmeester en Administrateur van de huijsen, landen en obligatien, aenkomende de voorn. Mennonite armen alhier, reeckening gedaen van de voorsz. arme goederen, vermits, zoo verre hem bekent is, geen mans en maar een of twee vrouwen ledematen dier gemeente meer overig zijn, ende dat sedert het sluijten van desselfs derde en laeste Reeckening, op den 22en Maert 1735 gedaen, tot het hooren en opnemen deser Reeckening toe: welke Reeckening is geapprobeert en den rendant voor sijne genomene moeijten en goede administratie bedankt." In 1758 woonde te Brielle Jacob van Soest. Deze man behoorde tot de „Mennonite gemeente" en op verzoek van den administrateur van de „arme goederen" werd besloten Van Soest „bij provisie weekelijks uijt dit middel met eene gulden te alimenteeren" (Res. Mag. 25 Febr. 1758). De gulden werd een daalder en den 31sten Maart 1770 werd bepaald, dat de 30 stuivers wekelijks zouden worden verstrekt „haar leven lang" aan de meer dan 76jarige weduwe „van wijlen Jacob van Soest, welke Jacob van Soest de eenigste en laatste was geweest, welke uit de goederen, aankomende de Vlaamsche Mennonite armen binnen deze stad, wierd bedeelt."

Uit het medegedeelde kan men reeds afleiden, dat met de lidmaten, die zich aansloten aan de Remonstrantsche Gemeente, aan haar niet overgingen de bezittingen, welke de gemeente der Mennonieten voor hare armen in den loop des tijds, hetzij door aankoop [1]), hetzij door erfmakingen gekregen had. In eene Mag. Reso-

[1]) Den 28 Febr. 1674 werd de Magistraat door de Vroedschap gemachtigd

lutie van 1 Febr. 1727 leest men betreffende die bezittingen het volgende: „Is door den heer oud-burgemeester Molewater alhier voortgebragt dat sijn Ed. was voorgekomen, dat de goederen van de Mennoniten armen binnen dese stadt, door het overlijden van Sr Evert van Eik, onder wiens bewaaringh deselve een geruijmen tijt hadde geweest, stonden uijt dese stad overgebragt te werden en off men daer niet in behoorde te voorsien: waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden en verstaen daertoe te versoeken beijde heeren burgemeesteren benevens den heer oud-burgemeester Molewater, omme met de executeurs, in den voorn. boedel sijnde, daerover te spreeken en ons te dienen van derselver advies." Dat de Heeren met succes werkzaam waren, blijkt uit Res. Mag. 7 Junij 1727: „Pieter Meese en Willem de Sitter, leeraer en bedienaer van de oude Vlaamse Mennonite Gemeente binnen de stadt Rotterdam, waervan althans leeraers sijn Cornelis van Haven ende den voorn. Pieter Meese, geadsisteert met het meerendeel der ledematen van de oude Vlaamse gemeijnte alhier, aen ons voorgedragen hebbende, vermits het overlijden van Ev. van Eijk, (die) in sijn leven laast hadde gehadt de directie en administratie van de goederen, gehoorende aen den armen van de Vlaemse Mennonite gemeijnte binnen dese stadt, waervan laest leeraer is geweest Maarten Janse Arkenbout, de ledematen van deselve gemeijnte alhier (vermits niemandt van deselve gemeijnte, binnen dese stad wonende, in staet was om voor bedienaer off diacon verkooren te kunnen werden) aen de opsienders van de voorsz. Mennonite gemeijnte van Rotterdam hadden versogt de voorsz. gemeene goederen onder haere directie en administratie te neemen, dat de gemelte opsienders van Rotterdam ook wel geneegen waeren en aangenomen

„om het capelletje van het Vrouwenhoff te inspecteren ende nopende het vercoopen van t' selve aen de Societeijt van de Mennonijten soodanich te disponeren, als ten meesten dienste van de stadt bevonden sal werden te behooren." — Van bezittingen der gemeente leest men nog in Ress. Mag. 8 Aug. 1676, 29 Apr. 1758, 23 Febr. 1760. — In 1752 werd aan den rentmeester Honigh toegestaan een huisje, en in 1754 eenige gemeten land te verkoopen; zie Ress. Mag. 19 Febr. 1752, 7 Sept. 1754, 23 Sept. 1758.

hadden de voorschreeve last op sig te neemen, en diensvolgens sig hadden geaddresseert aen de weduwe en executeurs van den testamente van den voorn. van Eijck, om de nog openstaende Reekening van de administratie van de meer voorn. arme goederen met haarlieden te sluijten en de goederen over te neemen, dog dat de voorsz. wede en executeurs daerinne swarigheit waeren makende, doordien haer van weegens ons was aengesegt deselve goederen niet over te geeven, voor en aleer wij waeren gerust gestelt en versekert, dat de voorsz. goederen niet buijten dese stadt wierden getransporteert en dat deselve en het innekomen van dien alleenlijck wierden geappliceert tot onderstandt van de arme en nootlijdende persoonen van de voorsz. Gemeijnte, dat sijlieden sigh daeromme aen ons waeren addresseerende en verklaarden tevreeden te weesen, soo voor haar selven als in de naem van haer medeopsienders der voorsz. oude Vlaemse gemeijnte der stadt Rotterdam, alleenlijk het opsigt en directie van de voorsz. arme goederen alhier souden hebben ter tijt en wijlen toe dat de voorn. gemeijnte alhier wederom sodanig was aengewassen, dat weder leeraars en opsienders daerover soude(n) sijn gestelt, soo nogtans dat sij aennamen de vaste goederen en obligatien niet buijten dese stad te sullen transporteeren, maar bij iemand binnen dese stad, ons nu en bij volgende tijden aengenaem, te sullen laten berusten en doen administreeren, waertoe voor het tegenwoordige aen ons waeren voordragende de persoon van Nicolaes Honigh, alsmede buijten onse kennisse en goetvinden geen vaste effecten daervan te sullen verkoopen, en eijndelijk deselve en het innekoomen van dien alleenlijk te sullen appliceeren tot sustentatie en onderhoudt van de soo oude als jonge arme en noodlijdende persoonen, woonende in en ontrent dese stad en gehoorende tot de gemelte oude Vlaamse gemeijnte alhier: waerop gedelibereert sijnde, is goedgevonden en verstaen de ledematen van de oude Vlaamse gemeinte alhier sullen werden geauthoriseert, sulkx deselve geauthoriseert werden bij desen, omme de opsienders van de oude Vlaemse Mennoniten gemeijnte der stad Rotterdam off derselver gecommitteerden te qualificeeren omme de nog openstaende Reekening van de voorsz.

arme goederen met de wede. en executeurs van E. van Eijk te sluijten, de gelden, goederen en verdere documenten van deselve over te nemen en wijders omme op de wijse, hiervooren gemelt, het opsigt en directie daerover te hebben, mits passerende ten onsen genoegen een behoorlycke acte van cautie voor deselver goederen, en dat deselve opsienders sig voorts allenthalven naer de bovenstaende beloffte en mits sullen moeten reguleeren, en verklaeren den persoon van Nicolaes Honig voor aengenaem."

Honig of Honigh, die met de administratie belast werd, stierf in 1757 en den 25sten Febr. 1758 werd de Rekening, loopende over 1754—1758, gedaan door de executeurs van Honigh's testament, N. de la Bassecour, D. Rolandus en Mr. Dominicus van Hoogwerf. Zij had een batig saldo van *f* 176 : 8 : 8. Bij provisie continueerde Van Hoogwerf de administratie, maar slechts voor een zeer korten tijd. Den 29sten April 1758 werd tot rentmeester aangesteld Albertus Johannes Sandra, die in 1761 aftrad en vervangen werd door den burgemeester Pieter de Graeff [1]. Den 26sten Mei 1761 deed Sandra zijn laatste Rekening over 1758—1 Mei 1761, welke een batig slot had van *f* 392 : 7. Den 1sten Oct. 1766 werd de burgemeester Jacob Roest door de Magistraten aangesteld tot rentmeester loco den overleden Pr. de Graaff, en de Rekening, door de erfgenamen van den overledene gedaan, loopende over 26 Mei 1761—1766, had een batig slot van *f* 795 : 5 : 10 (Res. Mag. 18 Nov. 1766). In plaats van Roest, overleden, kwam in 1769 de burgemeester Dr. Cornelis van Dam van Aerden (Res. Mag. 21 Oct. 1769). Den 30sten Dec. 1769 deden Nicolaes Daniel de Hoest en Pieter van Andel, als executeurs van het testament van Roest, rekening van de administratie der „arme goederen." Zij liep over 3 jaren en had een batig saldo van *f* 750—15—12. Van Dam van Aerden werd gemachtigd die gelden te beleggen en de eerste Rekening, die door hem werd ingeleverd en liep over 30 Dec. 1769 tot 18 Sept. 1773 had een batig slot van *f* 118—2—4. De batige

---

[1] Res. Mag. 28 Febr. 1761.

sloten van de rekeningen, die Van Dam vervolgens deed, staan opéén na niet vermeld [1]).

In 1792 werden niet alleen de revenuen, maar ook de bezittingen door de Stedelijke Regeering geannexeerd ten behoeve van de groote armen der stad. Uit de resoluties, die ik laat volgen, zal blijken op welke wijze die annexatie door haar gerechtvaardigd werd.

Res. Mag. 26 Sept. 1792: „Ter vergadering voorgedragen zijnde, dat het fonds van de goederen, aankomende de Mennoniten armen deeser stad, geadministreert wordende door de heer oud-burgemeester van Dam van Aerden, is een fonds, tot welkers revenuen zeedert een lange reeks van jaaren geen armen van die gezindheijd, als binnen deese stad niet exteerende, zig hebben opgedaan en, al zijnde, door de grooten armen deezer stad worden onderhouden, en ook daardoor de jaarlijkse inkomsten tot capitaal worden gebragt: is na voorgaande deliberatie goedgevonden en verstaan hun Ed. groot Achtb., de heeren van den Vroedschappe, daarvan ouvertures te doen en teffens in consideratie te geeven of hun Ed. groot Achtb. niet zouden kunnen goedvinden de revenuen van dat fonds, zoolang er geen armen van de Mennoniten gesindheid zig binnen deeze stad bevinden, die eenige wettige aanspraak op de revenuen van dat fonds souden kunnen maaken en niet door den grooten armen onderhouden worden, of ten behoeve van de stad of derselver godshuisen te affecteeren, en is de heer praesident-burgemeester de Wit versogt hiervan voordragt aan hun Ed. groot achtbaare te doen." Res. Vroedsch. 1 Oct. 1792: „De Heer praesident-burgemeester de Wit heeft, namens hun Edele achtbaare de Heeren van de Magistraat, ter vroedschappe kennis gegeeven en voorgedraagen...... dat bij de van tijd tot tijd zwaarder aangekoomene lasten en daardoor importanter gedaane betaalingen namens den grooten armen de zeer matige middelen van stads armemiddelen zeer dikwijls geheel ontoereikende zijn bevonden en daarom zeer frequentelijk bij resolutien van burgemeesteren en vroedschappen

[1]) Ress. Mag. 21 Sept. 1776, 11 Sept. 1779, 7 Sept. 1782, 11 April 1789, 7 April 1792, Res. Vroedsch. 1 Oct. 1792.

door den heer thesaurier-ordinaris uit stads cassa zijn moeten gesubsidieert worden met vrij importante furnissementen, en dat bij naauwkeurige onderzoekingen zeer klaar gebleeken zijnde, dat onder de voorgemelde zwaardere lasten, alimentatien en onderhoudingen, geschiedende onder de benaminge van den grooten armen, zijn sorteerende bevonden alderhande gezintens (geëxcipieert alleen Roomsche) van jaaren herwaarts, binnen deeze stad gebooren of geadmitteert, en in der tijd tot armoede vervallen en nog dagelijks vervallende, zonder eenige gedaane professie, nogtans (om reedenen) de gereformeerde kerken binnen deeze stad nu en dan frequenteeren: en dat verder in agting genomen hebbende dat onder de alzoo gemelde gesintens, zonder professie, meede zig zijn bevindende afkomstige van de zodanige, die bevoorens onder de benaaming van Mennoniten in professie, dog zeedert een geruijme tijd van jaaren in derselver gemelde professie alhier geheel opgehouden hebben te zijn in bekentenisse van professie, en dat even daarom al zeedert zeer veele jaaren zeekere goederen onder de benaming van *de Mennoniten armen goederen* bij verzuim van bestuur aan eene bijna totaale te niet looping onderhevig gebragt tot voorkoming daarvan, agtervolgens ordre van voorzieninge, bij een daartoe geordonneerd en gequalificeert administrateur zijn geobserveert en daarvan om de drie jaaren aan de Magistraat deser stad rekening en verantwoording gedaan word, zooals zulx consecutivelijk nog gedaan word door den heer oud-burgemeester van Dam van Aerden als administrateur derselver goederen, bij wiens laatste Rekening, gedaan op den 7 April dezes jaars, bevonden is een baatig slot van *f* 776 : 15 : 8, en waarop na deliberatie is geresolveert, hetzelve baatige slot, om reedenen, vooralsnog te laten blijven gereserveert onder gemelden heer administrateur, totdat daaromtrend nader zal zijn gedelibereert en geresolveert, zooals bevonden zal worden ten meesten dienste te behooren; dat hun Edele achtb., in consideratie van alle de voorgemelde gedetailleerde omstandigheeden, aan heeren Burgemeesteren en Vroedschappen, beheerende en besorgende de stads financien, waren voordragende of hun Edele groot Achtbaare niet zouden goedvinden en nodig oordeelen te besluijten

Eerstelijk (navolgende hetgeen bevoorens bij goede ordre van voorsiening word bevonden gedaan te zijn met opzigt tot de goederen en inkomsten onder allerhande benaamingen en capittels, ieder onder hun ressort, waaruit dezelve bestonden, als van Leproosen, van de Regulieren, weegens vicarijen, van de broodsusters, van het oude manhuis etc.) dat uit het voorgemelde batig slot van de gedaane verantwoording der goederen, onder de benaming der Mennoniten armen dezer stad, door den tegenwoordigen administrateur, de heer oud-burgemeester van Dam van Aerden, eene ronde somma van 700 guldens onder behoorlijke recepis werde gedemanueert aan den heer ontfanger van stads arme middelen, om te strekken tot beeter subsistentie en onderhoud van alle zoodaanige persoonen, die onder den naam van grooten armen sorteeren, als hiervooren omstandig geënnarreert staat, mits van de gemelde somma bij desselvs eerste te doene rekening der stads armemiddelen verantwoording te doen onder een apart capittel, spreekende van goederen van de Mennoniten armen binnen deese stad, evenzoo en in dier voegen als bij genoegzaam de meeste rekeningen der godshuisen deezer stad bij separate capittelen gedenoteert staan de aldaar overgebragte middelen van inkomsten, hiervooren nominatim opgegeeven.

Ten tweeden dat de verandwoording der gemelde Mennoniten armen goederen deeser stad (als na gewoonte om de 3 jaaren te doen) van nu voortaan en voor altoos bij vervolg aan heeren Burgemeesteren en Vroedschappen zal geschieden, met dat gevolg dat de batige slooten derselver consecutivelijk zullen worden gedemanueert (op zodanige wijze en bepalinge als bij het vorige articul vermeld staat) aan den heer ontvanger van de armemiddelen door den tegenswoordigen administrateur, de heer oud-burgemeester van Dam van Aerden, aan wien de gemelde administratie zal verblijven zijn leeven lang geduurende of tot eerder afstand van dien.

Laastelijk en ten derden dat bij gebeurtenis van een van de beijde der laatstgemelde gevallen de conclusive Reekening der gemelde geadministreerde goederen binnen den tijd van 6 maanden daarna alvooren gemeld zal moeten werden gedaan en dan onmid-

delijk daarop onder behoorlijken inventaris aan de heer ontvanger van de stads arme middelen werde gedemanueert alle de documenten en bewijzen der gemelde goederen met de contante penningen, zooveele er zouden moogen zijn, en alzoo alles gebragt worden ter zijner dadelijke administratie, en om onder een apart capittel, als vooren gemeld, te strekken ten behoeven en sustentatie van den geheelen grooten armen deezer stad en onder verandwoording aan Heeren Burgemeesteren en Vroedschappen, als hiervooren gemeld, en voorts onder het gewoone administratieloon alsmeede in alles onder deselvde leges en vacatiegelden etc., even zooals tot heeden is gedeclareerd en genooten geworden:

Waarop na algemeene admiratie over de attentie der Edele achtbaare Heeren van de Magistraat en dankbetuiging aan de heer praesident-burgemeester de Wit voor desselvs zeer omzigtige en in alles distincte voordragingen, namens de Magistraat aan Burgemeesteren en Vroedschappen gedaan, en na ernstige recapitulatie van alle de bijzondere omstandigheeden, hiervooren gedetailleert en voorgedragen, en de noodzaakelijkheijd daarvan gepenetreert te hebben, is na zeer rijpe en serieuse deliberatie met unanimiteit van alle de presente leeden goedgevonden en geresolveert, zooals goedgevonden en geresolveerd word bij deesen volkoomen te amplecteeren, zig te conformeeren met en als vroedschapsresolutie te arresteeren alle die voordragingen van weegens de Magistraat deezer stad woordelijk en zoals deselve zeer distinctelijk bij de drie verdeelingen, hier onmiddelijk voorgaand, omschreeven en genotuleert zijn, en zulx tot standvastige achtervolging in der tijd. En is deese resolutie alzoo zonder nadere resumtie gehouden voor geresumeert en den Secretaris gelast hiervan extracten te geeven zoo aan den tegenwoordigen heer administrateur tot desselvs qualificatie als aan den heer ontfanger der arme middelen, de heer praesident-burgemeester de Wit, zoo voor zijn Edele zelve als voor zijne successeurs in gemelde qualiteit tot derselver narigtinge." [1])

[1]) Er werd niet aan gedacht, naar het schijnt, om de resolutie mede te deelen aan den kerkeraad der Mennonieten te Rotterdam.

Den 23sten Nov. 1795 werd de rentmeester Van Dam van Aerden door den Provisioneelen Raad van Brielle gemachtigd om „van de goederen van de Mennoniten armen te betaalen 6 percent in de geforceerde geldnegotiatie, 't capitaal gereekend tot 5000 guldens, en dus eene somme van 300 guldens." [1]) Den 30 Julij 1796 werd aan de Municipaliteit van Brielle medegedeeld, dat de „revenuën van de Mennoniten Armen na aftrek der verponding geen *f* 300" beliepen.

Den 29sten Maart 1797 deed Van Dam zijne rekening en enkele maanden later trad hij af. Bij missive van 1 Oct. 1797 bedankte hij voor het rentmeesterschap met bereidverklaring om binnen 14 dagen „de weinige gelden, effecten en documenten, tot de administratie behoorende, over te geven". Daarop werd den 7den Oct. 1797 door de Municipaliteit 't volgende besloten: „Is geresolveert de missive aan te neemen voor notificatie en de praesident Minheer, de vice-praesident Sandifort, de burger Huigens en de secretaris van Lith te versoeken en te qualificeeren omme binnen 14 dagen van de burger Dr. C. van Dam van Aarden over te neemen alles, wat hij noopens de administratie der Mennoniten Armengoederen onder zig berustende heeft; voorts met hem te sluiten conform het voorstel door hem gedaan met afgifte van behoorlijke quitantie en acquit noopens al 't geene hij, aftreedend administrateur, ter deezer administratie zal koomen over te leggen. En werd voorschreeve Commissie al wijders gequalificeerd omme, conform aan de resolutie van de vroedschap de dato 1 October 1792, de administratie deezer goederen zelve te stellen in handen van den ontfanger der Arme middelen J. Minheer, en zulks onder alzulke precautien als bij zodanige geleegenheid gebruiklijk is." Eene aanteekening van 5 Jan. 1798 luidt: „De Commissie gedecerneerd tot overneeming van de goederen der Mennoniten Armen raporteerd dezelve in zeer goede order uit handen van den administrateur van Dam van

---

[1]) Den 8sten Sept. 1796 werd Van Dam gemachtigd 6 pct. in de laatst gedecreteerde geldheffing te betalen, en den 28 Julij 1797 *f* 100 om de goederen „te behoeden voor schade."

Aarden te hebben overgenoomen, en de staat van liquidatie geteekend teevens met overgifte derzelve goederen aan den ontfanger der Arme middelen J. Minheer. En is dit raport aangenomen voor notificatie."

In de Rekening van het „Arme-Middel" over 1797 is afzonderlijk verantwoord wat ten behoeve van dat middel werd ontvangen van „goederen der Mennonieten Armen" en 't bedrag, daar vermeld, is *f* 605—12—12. Onder de rubriek „huishuur" vindt men een post van *f* 70 en een memoriepost. Aan landpachten werd jaarl. *f* 152 ontvangen (één post is uitgetrokken voor memorie); aan interesten circa *f* 85. Eene aanwezige „Borderell van de 4de Rekening", gedaan door N. Honigh in Sept. 1754, vermeldt als ontvangen 1° aan huur van huizen en erven *f* 1252 : 15; 2° aan landpachten *f* 2068 : 4; 3° aan interesten *f* 826; 4° allerhande zaken *f* 60 : 10.

Met die borderel en de vermelde huurcedullen berusten in het Brielsche Archief nog koopakten van land, dat het eigendom werd der Brielsche Mennonieten.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Het sterrelied geparodieëerd. — Van de liederen, die tusschen Kersttijd en Driekoningen bij de ster gezongen worden, is het meest bekende dat van Herodes den koning, die zelvers kwam veur. Met tal van variaties is het nog in alle deelen van ons land bekend, en wij vinden het ook terug in België en Duitschland. Het is ongetwijfeld een zeer oud lied. Wel vinden wij het niet opgeteekend vóór de 17de eeuw, maar het is stellig veel ouder.

Voor het eerst wordt het vermeld in Bredero's *Moortje* (a° 1616), vs. 1542 vlgg., waar wij deze vier regels vinden aangehaald:

> Hier kamen wy Haeren mit onse steeren,
> Das Kindelyn Jesus willen wy liben ond eeren
> Der jungste Kuningh is wolle bekant
> Dat isser de Koningh aus Greeckenlandt.

Bredero geeft het lied dus in Duitschen vorm. Misschien is het ook werkelijk uit Duitschland bij ons ingevoerd. Op vreemden oorsprong wijst b.v. ook het on-Nederlandsche *herre(n)* in den eersten regel, dat nog in sommige lezingen van het lied is bewaard gebleven, waarschijnlijk omdat het rijmde met *sterre.*

Daarna vinden wij het lied terug in *De Marsdrager, of nieuwe Toverlantaren* (a° 1754), bl. 57:

> Wij komen getreden met onze starre,
> Lauwerier de Cransio,
> Wij zoeken Heer Jesus, wij hadden hem gaarne,
> Lauwerier de knier,
> Zijn Karels konings kinderen,
> Pater bonne Franselijn,
> Jeremie.
>
> Wij kwamen al voor Herodes zijn deur,
> Lauwerier, enz.

Verder vinden wij het in deze eeuw in allerlei lezingen opgeteekend. Slechts zelden echter zingt men het met een refrein. Als

voorbeeld volgt hier eene uitvoerige variant, die nog niet elders is medegedeeld. Het is een der sterreliederen, die thans nog aan de Zaan worden gezongen:

Hier kommen wij herren met üize sterre
Uit vreemde landen, het was er zoo verre.

We kwamen den hoogen berg opgaan
En de starre die ging stille staan,
Ja stille staan.

(*Pauze*).

Och starre, jij moet er niet stille staan.
We moeten nog t'avond na Bettelem gaan,

Tot Bettelem, die schoone stad,
Waar Maria met heur klein kindeke zat.

De starre ging veur, wij volgden naar,
Totdat ze bij keuning Herodes waar.

Ze klopten an keuning Herodes zijn deur,
Herodes de keuning kwam zelvers veur.

Herodes die keuning sprak met een valsch hart:
„Hoe komt er de oudste van drieën zoo zwart?"

„De oudste van drieën is welbekend,
Die is er de keuning van Orient."

„Zijt gij er de keuning van Orient,
Dan heb-je de zon en de mane verblend."

„Heb ik er de zon en de mane verblind,
Dan knielen we samen voor Maria's kind."

Wij hebben gezongen voor uw deur en uw huis,
Kom wil ons verblijden met penning of kruis.

Het is niet te verwonderen, dat een zoo algemeen bekend lied als dit aanleiding heeft gegeven tot navolging. Zoo werd er in het midden der 17de eeuw een „Starre-gesangh" uitgegeven te Amsterdam voor Dirck Cornelis Houthaeck [1]), op de stemme van: „Hier

[1]) Volgens mededeeling van Mevr. de Wed. J. Honig Jz. Jr.-Mulder te Zaandijk.

treden wi Heere met onse Steere" en zijnde een eenigszins komische omwerking daarvan [1]. Maar een formeele parodie leverde de rijmer Jan de Regt. Diens „Starredeun" (te vinden in zijne *Mengeldichten* 2de druk (a° 1718), bl. 86 vlg.) is echter te gemeen om hier geheel af te drukken en de daartoe noodige plaatsruimte niet waard. Ik laat dus alleen het begin volgen, dat duidelijk genoeg een denkbeeld geeft van het geheel.

Wy Heeren lopen met de star,
Gebonden aan een noordsse spar,
Wy reisden zonder kar of wagen
Vyfhonderd myl in dertien dagen
Wy klopten aan Herodes deur,
Die lach te bed, zyn wyf quam veur.
En riep; hoe razen deeze krengen,
Je klopt alsof je geld komt brengen,
Dat lieg je niet, antwoorden wy,
Waar is je man, jou malle pry?
Die leit, sei zy, al lang te ronken, enz.

Waarschijnlijk is dit lied wel nooit in werkelijkheid bij de ster gezongen. Maar dit is wel het geval met een andere parodie, waarop ik hier de aandacht wil vestigen. Zij werd mij onlangs medegedeeld door den heer M. Honigh, theol. stud. te Amsterdam, die haar opteekende te Purmerend uit den mond van boerenmenschen, afkomstig uit de Wijde-Wormer. Het bestaan van dit lied was mij reeds vroeger bekend, daar ik door overlevering wist, dat het aan de Zaan voor 40 jaar nog als sterrelied gezongen werd (Krommenie, Wormerveer), maar ik kon er niet meer dan enkele regels van machtig worden. Het luidt:

Wij Driekoningen, Antonia gezind,
Tierelierelette,
Wij komen van Gent,
En wij zijn van Marken gekomen,
Tierelierelette,

---

[1]) Voor het eerst medegedeeld in *Navorscher* XIV, 332 vlg. Ook te vinden bij Ter Gouw, *Volksvermaken*, 181.

Daar hebben we vernomen
Een vreemde ster,
Tierelierelet,
Die ons van allen gebracht heeft zoo ver.

Wij kwamen voor Herodes zijn deur,
Tierelierelette,
De vrouw die kwam er veur,
En zij kakelde als een Maartsche kater,
Tierelierelette,
Wat roerde zij haar snater.
Zij sprak zeer koen,
Tierelierelloen:
„Wat heb je zoo laat voor mijn deur te doen?"

„Juffrouw Herodes en wordt maar niet kwaad,
Tierelierelette,
Al is het wat laat.
Want wij komen met onze sterre,
Tierelierelette,
Van alle zoo verre,
En dat alhier,
Tierelierelier,
Juffrouw, schenk ons maar een glaasje bier."

En zij sprak met valsche harte,
Tierelierelette:
„Jou witte en jou zwarte,
Waar kom jij vandaan,
Tierelierelaan,
Nadat ge van Bethlehem zijt afgegaan?"

De koning Herodes sprong uiter zijn hoek,
Tierelierelette,
Al in zijn onderbroek.
„Wat doe je zoo laat aan mijn deurtje te kloppen?
Tierelierelette.
Ik wou gaan beuling stoppen
En worsten ook,
Tierelierelook,
Om ze te hangen in den rook."

„Met een vergulde modderschuit
Tierelierelette,

Zoo waren wij vooruit,
En met pijpen en met snaren,
Tierelierelette,
Zoo zijn wij gevaren
En dat zeer koen,
Tierelierelоen,
Om ze van Bethlehem de boodschap te doen."

Deze parodie zal wel niet in Noord-Holland ontstaan zijn: vergelijk den aanhef. Waarschijnlijk is er dus ook elders nog wel wat van bekend. Voor inlichtingen dienaangaande houd ik mij zeer aanbevolen. Ook is de 4de strophe corrupt. Er ontbreken twee regels. Kan iemand ze mededeelen? En hoe is de zangwijze?

Leiden. G. J. BOEKENOOGEN.

„'t Golden Zwoantien" (XLIII, 697). — De maker van het rijmpje was Mr. Janus Conradus Pruimers, in den ouderdom van nog geen drie en twintig jaren te Zwolle overleden den 31 Januari 1822, na aan de Utrechtsche Hoogeschool tot meester in de rechten te zijn bevorderd. Hij gaf in 1821 te Amsterdam in het licht „Rijmen", een bundeltje met drie en dertig dichtstukjes.

Assen. J. A. R. KYMMELL.

Hetzelfde berichtte de hr. E. Kempe te 's-Gravenhage.

Flesschentrekkers. — Kan er eenig etymologisch verband bestaan tusschen dit woord en het engelsche „flash" in zijne beteekenis van dieven, vagebonden, schurken?

Isaac Taylor zegt hiervan:

In a wild district of Derbyshire, between Macclesfield and Buxton, there is a village called Flash, surrounded by uninclosed land. The squatters of these commons, with their wild gipsy habits, travelled about the neighbourhood from fair to fair, using a slang dialect of their own. They were called Flash men, and their dialect Flash talk; and it is not difficult to see the stages by which the word Flash has reached its present signification.

N. C.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS
van het Vaderlandsche Schoolwezen.
(1619—1650).

door

H. de Jager.

Toen de Brielsche Regeering contra-remonstrantsch was geworden, werden de mannen, die aan de groote of latijnsche school verbonden waren, dat gewaar. Bij Vroedschapsbesluit van 19 Jan. 1619 werd het tractement van den rector Villerius, dat in 1615 vermeerderd was met 150 ponden, weer met 150 ponden verminderd; den conrector Abraham Ruteau werd de „dienst als conrector opgeseijt tegen meije eerstcoemende"; het tractement van mr. Carel Wijckhuijs werd van 350 guldens gebracht op 300 guldens, en de twee laatsten kregen hun afscheid als „voorlesers ende voorsangers in de kercke", waardoor zij jaarlijks *f* 50 moesten missen.

In overeenstemming met gezegd Vroedschapsbesluit willen wij achtereenvolgens handelen over de rectoren, conrectoren en schoolmeesters der groote of Latijnsche school in de jaren 1619—1650. Daarna zullen wij mededeelen wat wij hebben gevonden over alumni, curatoren en bijscholen in dat tijdvak.

Rectoren.

In Febr. 1619 zond de rector Franciscus Villerius een request aan de Vroedschap, om „in sijnnen dienst gecontinueert te werden" en er werd den 25sten Febr. besloten de zaak „in bedeincken" te

houden „omme ondertusschen te sijen hoe hij hem dragen" zou. 's Mans gedrag was naar den wensch der Regeering. De rector, in de vergadering der Classis op den 16den Sept. 1619 verschenen, onderteekende de akte „van de rectoren ende schoolmeesters, in den Synodo Nationali gestelt". Vóór en na die onderteekening verzocht hij aan den kerkeraad zijner woonplaats om tot het avondmaal te worden toegelaten (Kerkeraadsacta van 16 Julij en 5 Nov. 1619) en nadat de zaak telkens uitgesteld was, besloot de kerkeraad den 3den Jan. 1620 op zekere voorwaarde, die hij nakwam, te voldoen aan zijn wensch. In de Acta van dien dag leest men: „Van den Rector is mede gehandelt ende verstaen, dat men hem sal ten Avontmael toelaten, midts dat men hem alhier sal ontbieden ende hem voorhouden, dat hij de kercke Gods in verscheijden manieren heeft bedroeft, ende dat hij daerover sal moeten behoorlicke schultbekentenisse doen voor deze vergaderinge, hetwelcke daerna de Gemeente sal bekent gemaeckt worden. Ingeroepen sijnde, heeft soodanige schultbekentenisse gedaen, die de vergaderinge aengenomen heeft, ende is geresolveert dat men tselve in sijne tegenwoordicheijt sal op morgen de Gemeente bekent maecken". [1]) Dat de huisvrouw van den rector zich voegde bij haren man, zeggen de Acta van 9 Julij 1620, vermeldende personen, die ten avondmaal zouden mogen gaan. Eerst zijn twee personen genoemd, die belijdenis hadden gedaan. Dan volgt een rubriek, die aan 't hoofd heeft: *stille geseten*, en onder deze lieden vindt men Maritjen Claes, huisvrouw van den rector. [2])

De rector, die zich geheel naar den zin der contra-remonstrantsche Regeering gedroeg, werd niet alleen gecontinueerd, maar ook als vroeger begunstigd. Den 10den Aug. 1620 bracht de Vroedschap 's mans tractement weêr op *f* 650. Kort daarna werden er pogingen gedaan om Villerius als rector aan de school te Rotter-

[1]) Reeds in de Acta van 2 Jan. 1620 staat Franciscus Villerius rector vermeld onder de personen, die „van de remonstranten ofte stille gesetenen" werden toegelaten tot het avondmaal.

[2]) Zie over die vrouw en over kinderen van het echtpaar wat ik schreef in Alg. Ned. Familieblad, jaarg. 1892, blz. 225.

dam te verbinden, maar de Brielsche Regeering wilde hem niet laten gaan. Eene Res. Mag. van 9 Oct. 1620 luidt: „Es opt stadthuijs ontboden Franchois Villerius, rector deser stede Latinsche schole, ende es denselven aengeseijt, dat nae het laetste contract, met hem op den X^en Aug. lestleden aengegaen, voor den Magistraet sijn verschenen de gedeputeerden der stadt Rotterdam, versouckende ernstelijcken, met vele redenen van inductie, sijnne demissie ende dat den Magistraet soude toestaen, dat hij als rector van de schole tot Rotterdam soude mogen werden gebruijct, ende dat de voorsz. gedeputeerden daerop was reverentelijck geantwoort, dat mijnne heeren van de Magistraet onlancx t'voorsz. contract [1]) hadden aengegaen, dat hij int corste vant selve in de stadt was verbonden, gelijck oock de stadt bijt selve contract was verbonden de sijnne niet te verlaten om reden, buijten sijn schult toegecomen, te weten om ouderdom, siecte, declinatie van de schole ende andere accidenten, ende dat d' voorsz. heeren gedeputeerden geen verdere moeijte daeromme souden doen, dewijlle mijnne heeren van de Magistraet nimmermeer tot d' voorsz. commissie souden verstaen; ende dienvolgende den voorn. rector aengeseijt dat, soo het soude mogen gebeuren, dat hij van andere plaetsen wederomme soude mogen werden versocht, dat hij tselve socht wil affslaen ende voorcomen, dat mijn heeren van de Magistraet niet mogen werden gemolesteert".

Onder de Magistraatsresoluties van 2 Nov. 1619 komt het volgende voor: „Es den rector ende mr. Carel Wijckhuijs, schrijffmeester in de groote schoole, belast dat zij tot het opseggen van de vragen in de kercke sullen gebruijcken de bequaemste kinderen, oock uijt de Latinsche de cleijnste en die minst in haere studien sullen verletten, 't welck zij aengenomen hebben."

Den 2^den Mei 1622 werd den Rector „vergunt de visscherije de oostsijde van de stadtsgraften, omme die te bevisschen, als van

[1]) In Res. Vroedsch. 10 Aug. 1620 staat alleen: „Es Fr. Villerius rector wederomme geaccordeert sijn tractement van 650 guldens tsjaers, op de nadere conditien ende verbintenissen, tegen hem gestipuleert ende int Memoriaelbouck op sijn aenneminge in date den 22^en Sept. gestipuleert."

den beer van den Ossenbos tot het beer van de Swartewaelsche punt, voor 36 gulden." Op zijn verzoek om „wederomme vrijdom van de stadtsexcijnsen" te hebben, werd den 13den Mei 1623 eene gunstige beschikking genomen.

In 1625 moest er wegens het overlijden van Villerius een andere rector worden gekozen. Opdat de ouders hunne kinderen „bij de schoole laten" zouden, werd er na den dood van den rector, den 20sten Mei 1625 op voorstel van de Curatoren door de Vroedschap besloten een brief aan de ouders der schoolgaande kinderen te zenden met het bericht dat zoo spoedig mogelijk in de vacature zou worden voorzien. Aan Albinus, zoon van Villerius, werd opgedragen in plaats van zijn vader „de lessen waer te nemen" en den conrector werd aanbevolen „sijne devoiren te doen." Tegelijkertijd werd besloten Bekemannus, conrector te Rotterdam, te polsen of hij ook te „becomen" zou zijn. Den 22sten Mei 1625 vond de Vroedschap het „raetsaem" Bekemannus te beroepen als rector en om het „beroep te vorderen" werden twee heeren uit de Vroedschap en twee curatoren gecommitteerd. Den 25sten Mei 1625 werd aan de Vroedschap gerapporteerd, dat de conrector van de latijnsche school te Rotterdam het beroep had „affgeslagen" en er geen apparentie was om hem als rector te „becomen". Daarop werd een commissie gezonden naar Leiden om te vernemen of daar geen bekwaam persoon, geschikt voor rector, te vinden was. De aandacht der commissie werd gevestigd op Adrianus Junius, student te Leiden. Deze jonge man werd haar „ten alderhoochsten ende principalijcken" aanbevolen als iemand van „groote geleertheijt ende bequaemheijt", en nadat de burgemeester Van der Heul den 22sten Junij 1625 in 't midden gebracht had, dat, „bijaldijen men de Latijnsche schoole niet en wilde sijen comen tottet uijterste verloop ende ruijne", de benoeming van een rector hoog noodig was, werd door de Vroedschap besloten Adrianus Junius te beroepen „op een tractement van 500 ponden, te 40 grooten t' pondt." Om het beroep te „vorderen", werden twee vroedschappen en een curator naar Leiden afgevaardigd. Het beroep werd aangenomen en Junius aanvaardde het rectoraat vóór den 26sten Julij 1625.

Op dien dag werd door de Magistraten „den rector van de Latijnsche schoole geaccordeert ordonnantie van 25 car. guldens op den ontfanger van de Ecclesiastique goederen, Commersteijn, voor de oncosten, bij hem verschoten int transporteren van sijne goederen ende int schoonmaecken van sijn woonhuijs."

Den 11den Oct. 1627 werd besloten het tractement van den rector Junius te vermeerderen met *f* 150 en dus te brengen op *f* 650.

In de Vroedschapsvergadering van 31 Oct. 1629 verschenen 3 gedeputeerden van Rotterdam, de heeren Jongeneel, Hartichvelt en Hoogendorp. Zij deelden mede dat ter vervanging van Do. Bekenmans, gestorven rector der Latijnsche school te Rotterdam, beroepen was Adrianus Junius en zij verzochten mitsdien dat deze „van sijnnen schooldienst" te Brielle zou worden ontslagen. Het antwoord, dat den gedeputeerden gegeven werd, is aldus genotuleerd: „de voorn. gedeputeerdens is aengeseijt, dat de gelegentheijt van de stadt ende schole niet toe en laet, dat men den rector van sijnnen dienst soude licentieren, dat mede de stadt van den Brielle ende den rector den anderen reciproce sijn verbonden, dat den rector de stadt nimmermeer sal verlaeten, gelijck oock de stadt den rector niet sal mogen verlaeten ende sijnne gagie laeten volgen, ten waere hij contrarieerde de conditien, met hem gestipuleert, ende om wettelijcke redenen, sonder dat de stadt den rector sal mogen verlaeten om redenen, die buijten sijn schult souden mogen voorvallen. Sijn voorts de gedeputeerdens beleeffdelijck bedanct van de eere, de stadt gedaen, dat sij den rector alhijer capabel oordeelen tot den dienst van de Latijnsche schole der stadt Rotterdam geadmitteert te werden." Junius hield aan in het vragen om ontslag, dat hem ten slotte voorwaardelijk werd verleend. Res. Vroedsch. 12 Nov. 1629: „Is binnengestaen Adrianus Junius rector versouckende sijn ontslaeginge, alsoo hij bij de heeren Magistraten ende Regierders van Rotterdam totten schooldienst aldaer was beroepen ende toesegginge gedaen hadde binnen de voors. stede noch in de loopende maent te sullen coemen, bedanckende de Heeren van alle goede diensten, aen hem gedaen, eere ende vruntschap bewesen. Op welck versouck den voorn. Rector serieuselijck versocht is in

sijnnen dienst te willen continueren, ende is hem gegeven tijt om hem te beraden." Res. Vroedsch. 26 Nov. 1629: „Is andermael binnengestaen Adrianus Junius, alsnoch instantelijck versouckende, dat de Heeren souden gelieven hem sijnne dimissie toe te staen ende vant rectorampt te ontslaen, ende dat haer E. den geringen tijt, welck hij, volgens den contracte van sijn aenneminge gestipuleert, gehouden is in sijnnen dienst te continueren, gracieuselijcken wilden remitteren, onder die verseeckeringe dat om die saecke de schole in geen meerder decadentie sal coemen te vervallen. Op welck versouck gedelibereert sijnde, is verstaen ende geresolveert, alsoo den voorn. Rector sonder kennisse ende voorweten van de Heeren Vroetschappen den schooldienst van de stadt van Rotterdam lichtvaerdich aengenomen ende geaccepteert heeft, dat men denselven op sijn importuijn aenhouden van sijn dienst sal ontslaen, mits dat den voorn. Rector volgens tcontract van sijn aenneminge, daeraen hij hem selven schijnt te willen houden, de schoole den tijt van 3 maenden noch sal bijblijven, alsoo hij volgens tvoors. contract gehouden is de stadt gelijcken tijt te vooren van sijn vertreck te waerschouwen, ende midlertijt de joncheijt in haere lessen leeren ende onderwijsen, sulcx hij voor desen gedaen heeft, opdat de schole van een goet rector bij tijts weder mach wesen voorsien. Ende is den voorn. rector tot allen overvloet tot sondach eerstcoemende gegeven sijn beraet, omme sich alsdan eijntelijck te verclaeren aen den burgemeester off hij op de voors. conditien geresolveert is te blijven ofte vertrecken." Op den bewusten Zondag verklaarde Junius [1]) schriftelijk „dat hij in conformiteijt van de dimissie, hem op den 26 Nov. voorleden geac-

---

[1]) Den 17den Oct. 1641 werd te Nieuwenhoorn als predikant beroepen Dav. Junius, pred. te Neder-Hemert. Hij nam 't beroep aan en stierf als pred. van Nieuwenhoorn. Den 8sten April 1648 werd in zijn plaats te Nieuwenhoorn beroepen Abraham Clock. — Van den bekenden secretaris Junius is melding gemaakt in een Magistraatsresolutie van 15 Oct. 1633, luidende: „Is Folckert Magnus, glaeseschrijver in den Hage, ordonnantie verleent van 160 car. gulden, in betaelinge van een glaskasijn, waermede den heere Junius, secretaris van sijn Extie, van stadts wegen es vereert, op den burgemeester-thesaurier Gellinchuijsen."

cordeert, geresolveert was te vertrecken", en de Vroedschap besloot den 7den Dec. 1629 met de Curatoren „in communicatie te comen omme tot den vacerenden schooldienst een ander wel geleert, eerlijck ende vroom persoon te beroupen." Toen dat besluit werd genomen, hadden zich „alreede eenige geopenbaert ende de stadt haer dienst aengeboden." Door Curatoren werd een voordracht van 4 personen gemaakt. Die vier waren Henricus Nolthenius, predikant te Bommeneede, Eustatius Swartius, „doctor in de rechten, verdreven uijt de landen van den Phalts, tegenwoordich woonachtich tot Delft," Albinus Villerij, conrector te Brielle, en Petrus Gakelius, conrector te Leiden. Den 27sten Dec. 1629 werd aan de Vroedschap bericht, dat H. Nolthenius bij missive van den 21sten Dec. „hem serieuselijck ende met ernst hadde geexcuseert, met suffisante redenen, waeromme hij den dienst niet soude konnen accepteren" en dat door Curatoren „om de joncheijt van Albinus denselven geacht werde de schoole voor dees tijt met luijster niet te konnen bedienen, niettegenstaende dat aen sijn geleertheijt ende bequaemheijt niet werde getwijffelt." [1]) Curatoren „gaven derhalven de Heeren Vroetschappen in consideratie de personen van Eustathius Swartius ende Petrus Gakelius, met expresse verclaeringe dat sij om de goede getuijgenissen van beijden deen voor dander niet en konden prefereren, maer beijde hadden aengenomen in goede recommandatie; dat oversulcx de heeren Vroetschappen op de capiciteijten van de voors. twee personen off souden gelieven naeder te inquireren, ofte bij deselve te persisteren, ofte daerbij noch eenige andere te doen vougen sulcx haer E. ten dienste van de schole oijrbaerlijcxst duncken sal, versouckende daerop haer E. resolutie." De Vroedschap delibereerde over die propositie met het aldus genotuleerde gevolg: „is de Curatores tot antwoort gegeven, dat de Heeren eerst ende alvooren sullen vaststellen de conditien, waerop sij een rector willen beroupen, ende daernae uijtten haeren eenige committeren, die mette curatores op

---

[1]) Misschien omdat hij zich ten onrechte gepasseerd achtte, vroeg Albinus zijn ontslag als conrector; zie wat volgt.

de bequaemheijt ende capaciteijten van de voorn. genomineerde persoonen naeder sullen inquireren ende vernemen." De gecommitteerde Heeren informeerden persoonlijk te Leiden naar Petrus Gakelius, conrector aldaar, en de Vroedschap, „gehoort de loffelijcke getuijgenissen van verscheijden hoochgeleerde mannen ende professoren van sijn persoon, besloot den 13den Jan. 1630 Gakelius tot rector te „beroupen op een tractement van 550 car. gulden ende soodanige emolumenten als sijnne voorsaten genoten" hadden, „mits conditie dat, bij soo verre door sijn devoijr ende goede neersticheijt de schole merckelijck quaeme te accresceren ende floreren, dat men denselven sal geven hope ende doen belofte, dat hem sijn tractement sal werden verhoocht ter somme als den voorgaenden rector genoten heeft." Den 29sten Jan. 1630 werden de condities gearresteerd, waarop Gakelius beroepen werd. Den rector werd niet als vroeger vrijdom van „bierexcijns" maar vrijdom van den „stadtswijnexcijns" toegezegd „van de wijnnen, die binnen sijnnen huijse" gedronken zouden worden. Voorts vindt men onder de condities, die overigens luiden als de vroeger gestelde: „De rector sal hem verbinden de stadt binnen den tijt van 6 jaeren niet te verlaeten. De stadt sal den Rector tot allen tijden mogen verlaeten, ingevalle hij hem in sijnnen dienst quaeme te misdraegen, mits hem 3 maenden te vooren daarvan waerschouwende." Om het „beroup te bevorderen", werden twee vroedschappen gecommitteerd en Gakelius nam 't beroep aan. In de Kerkeraadsacta van 2 Mei 1630 staan onder de met attestatie ingekomen personen vermeld Petrus Gakelius, „rector deser stede", en Anna Engring, zijn huisvrouw. Weinig tijds nadat Gakelius te Brielle het rectoraat aanvaard had, stierf hij aldaar. Aan zijn weduwe werd door de Magistraten den 8sten Maart 1631 „uijt een gratuiteijt toegevoucht uijt den ontfangh van de ecclesiastique goederen de somme van 12 ponden grooten vlaems" en den 20sten Aug. 1631 werd haar „om seeckere goede consideratien geaccordeert ordonnantie van 65 £ 10 sc. tot supplement van noch een vierendeel jaers tractement nae tvierendeel jaers, daerinne den rector overleden" was. Den 28sten Sept. 1637 werd aan een zoon van Petrus Gakelius door de Magistraten

van Brielle „voor de dedicatie van seecker theses in theologia de fide in eenen toegevoucht 30 car. gulden". [1])

Den 10den Nov. 1630 handelde de Vroedschap over de voorziening in de vacature. Onder de resoluties van dien dag leest men: „De Curatores van de Latijnsche schole draegen de vergaderinge voor, dat sij, gelet hebbende op den dienst van de schole, dewelcke wederom met een goet rector dient voorsien (alsoo Do. Gakelius nu eenige maenden deser werelt is overleden) goetgevonden, hadden den Vroetschappe voor te stellen Do. Jann. Bodicherum, woonende tot Leijden, ende Abrahamum ab Elderen, conrector der Latijnsche schole tot Dordrecht, oordeelende de capaciteijten van deselve soodanich, dat sij vertrouwen dat de schole met een van beijden seer wel sal wesen voorsien, versouckende derhalven dat haer E. gelieven op de becleedinge vant voors. rectorschap te disponeren. Waerop gedelibereert sijnde, is verstaen ende geresolveert, alsoo den rector tot Gorcum bij de heeren Curatoren mede was genomen in consideratie, doch dat sij om redenen dat men meende, dat hij sijnnen dienst aldaer niet soude willen verlaeten, hem niet hadden willen voordraegen, dat men uijt dese vergaderinge twee heeren sal committeren, die, neffens eenne van de curatoren daerbij te vougen, haer sullen transporteren tot Gorcum, omme aldaer de humeuren van den voorsz. rector te gronderen, oft hij sijnnen dienst aldaer soude willen quijcten ende trectorampt van den Brielle aennemen, ende bijaldien hij sulcx van meeninge waere te doen ende hope gave eenige kinderen met hem te trecken, dat men beroup op sijn persoon sal doen op een tractement van 650 £; doch ingevalle sulcx niet soude willen vallen, dat men op gelijcke voet den Conrector tot Dordrecht, soo hij vertrout dat hem eenige kinderen alhijer sullen volgen, sal beroupen. Ende sijn daertoe gecommitteert den burgemeester van Schoor ende Paulus van der Nieustadt". Dat men te Gorkum evenmin als te Dordrecht

[1]) Den 19den Junij 1619 werd aan Tobias Damman, predikant te Brielle, „de somme van 18 £, te 40 grooten tpondt, toegeleijt ten regarde van sijnne thesessen, den heeren Magistraten toegededuceert."

slaagde, zegt ons eene aanteekening van 30 Mei 1631, luidende: „Sijn gecommitteert omme tberoup op Do. Holslinus, conrector tot Middelburch, als rector van de Latijnsche schole alhijer te bevorderen, de burgemeester Almonde ende Commersteijn". Dat de heeren slaagden, blijkt uit Res. Mag. 9 Aug. 1631, waarbij „ordonnantie verleent" werd van 135 £ 16 sc. „over doncosten, gevallen opt beroup van den rector, op den ontfanger Abraham Commersteijn, te betaelen uijt de vacante gagie van den rector", en uit Res. Mag. 22 Nov. 1631, luidende: „Is den jegenwoordigen rector deser stede Latijnsche schole toegeleijt voort transport van sijnne goederen van Middelburch de somme van 60 ponden, te 40 grooten tpont, gelijck mede den voorn. rector geconsenteert es ordonnantie van sijn eerste vijerendeel jaers tractement op den ontfanger van de ecclesiastique goederen, jegens 650 £ int jaer, verschenen den lesten Sept. 1631".

Naar aanleiding van de laatste mededeeling zij hier eene plaats ingeruimd aan een paar resoluties, betreffende de betaling van het tractement van den rector en den conrector. Res. Vroedsch. 11 Jan. 1632: „Is den burgemeester Abraham Commersteijn, ontfanger van de ecclesiastique goederen, in conformiteijt van voorgaende resolutie van date den 12 Febr. 1627 bij den Vroetschappe genomen, geaccordeert acte van dechergie over tgunt ten tijde van sijns ampts bedieninge als ontfanger voors. ter ordonnantie van de Stadt uijt sijnnen ontfangh betaelt es. Ende sijn de gedeputeerde deser Stede, ter dachvaert gaende, mede gelast te compareren voort collegie van de Heeren Gecommitteerde Raden ende aldaer devoijr te doen, dat den ontfanger Commersteijn mach werden gedechargieert van alsulcke posten, die ter ordonnantie van de Stadt aen den rector ende conrector deser stede van ouden tijden altijt betaelt sijn, alsoo de gelegentheijt van de Stadt niet toe en laet, die tot haeren laste te houden". Res. Vroedsch. 22 Junij 1632: „Op de propositie, gedaen bij den oudt-burgemeester Abraham Commersteijn, ontfanger van de ecclesiastique goederen, daertoe tenderende, dat hij nu tot twee maelen aent collegie van de Heeren Gec. Raden hadde versocht subsidie tot versterckinge van sijnnen comptoijre, dat haer

Ed. Mo. tot noch toe hadden gedifficulteert tvoors. comptoijr te subsidieren uijtte verpondinge vant Lant, gelijck tot noch toe was gedaen, ende den voors. ontfanger geordonneert hem te addresseeren aen de Heeren Staten, gevende derhalven dese vergaderinge in bedencken, off niet hooch noodich was, dat aen de gemelte Heeren Staten werde gepresenteert een wel geformeerde requeste, daerbij werde versocht, dat het voors. comptoijr als van outs met behoorlijckc middelen mach werden voorsien, ende behoorlijck devoijr aengewent, dat alle difficulteijten mogen werden wechgenomen, die nu onlancx bij eenige van de Heeren Gecommitteerde Raden zijn gemoveert over de betaelingen, die aen den rector ende conrector deser stede als aen de schoolmeesteren ten platten lande ende eenige andere, sonder haer Ed. Mo. ordonnantie, sijn gedaen, versouckende daertoe van stadts wegen behoorlijcke assistentie. Is verstaen ende geresolveert, alsoo de stadt aent voors. voorgestelde ten hoochsten es gelegen, dat men den voorn. ontfanger naer behooren bij de gecommitteerde, ter dachvaert gaende, sal assisteren, mits dat de costen van de deputatie van den voorn. ontfanger sullen gedraegen werden bijt comptoijr van de ecclesiastique goederen".

Reeds in 1632 moest er naar een anderen rector worden omgezien wegens het vertrek van Jeremias Holslinus als professor naar Leiden. Res. Mag. 7 Febr. 1632: „Is in de vergaderinge gecompareert. Do. Constantinus Lempereur, professor in de Hebreeusche tale tot Leijden in de universiteijt aldaer, proponerende dat de Heeren professoren, curatoren van deselve universiteijt, mits het vertrecken Do. Mag. Gerardi Vossij, professor van de Griecsche tale, naer Amsterdam, hadden goetgevonden tot becleedinge van de voors. vacante plaetse te beroupen Do. Ma. Jeremiam Holslinum, rector der Latijnsche schole alhijer, tot dien eijnde overleverende brieven van credentie, versouckende dat de Heeren Magistraten op de ontslaeginge van den voorn. rector souden gelieven te disponeren. Op welck versouck gedelibereert sijnde, es den voorn. professor tot antwoort gegeven, dat men de saecke mette heeren van den Vroetschappe sal communiceren. — Waernae de heeren van den Vroetschappe ende curatoren van de Latijnsche schole bij den

anderen geropen ende gecompareert sijnde, heeft den gemelten heere professor Lempereur, uijt den naeme van de heeren curatoren van de Universiteijt tot Leijden, geproponeert ende versocht tgunt voors. es: waerop den voorn. rector J. Holslinus door de gedeputeerde uijt den Vroetschappe (alsoo hij sieckelijck was) gesondeert sijnde, off hij genegen was de presentatie van de voorn. professie in de griecsche tale te accepteren, heeft denselven verclaert dat sijn genegentheijt daertoe strecte om de voors. professie aen te nemen, versouckende dat de Heeren Vroetschappen in sijnne dimissie gelieffden te consenteren. Waerop gedelibereert sijnde, es geresolveert, dewijle de aenneminge van den voorn. rector met dese conditie geclausuleert es, dat soo wanneer denselven tot eenige professie, tsij tot Leijden ofte elders, soude mogen beropen werden, dat de Stadt hem van sijnnen dienst gehouden sal wesen te ontslaen, dat men tberoup van de heeren Curatoren der Academie tot Leijden niet kan afseggen, dat men over sulcx in sijnne ontslaeginge sal consenteren, mits dat den voorn. rector niet sal vertrecken, voor ende aleer de schole met een ander bequaem ende geleert persoon wederom sal wesen voorsien. Welcke resolutie, den voorn. Heere professor Lempereur binnengestaen sijnde, es denselven aengeseijt dat den voorn. Holslinus tegens paesschen eerstcomende van sijnnen dienst wert ontslaegen, omme alsdan de voors. professie tot Leijden te comen aennemen".

Ter voorziening in de aanstaande vacature werd er een drietal gemaakt, niet door Curatoren, maar door de Vroedschap. In Res. Vroedsch. 11 Febr. 1632 leest men na de herinnering dat er een andere rector moest worden gekozen het volgende: „tot welcken eijnde onder de leden van den Vroetschappe voorgeslaegen sijn Michael Seroeijen, conrector alhijer, Do. Chabanus, rector tot Oudewater, ende Abrahamus Beeckeman, preceptor van de Latijnsche schole tot Dordrecht. Ende es geresolveert, dat men door vijff gedeputeerde de voors. 3 personen de curatoren van de schole voorstellen sal, omme mette selve rijpelijck te overwegen ende examineren de capaciteijten van dien, omme die tegens den anderen geponderereert sijnde, haer advijs te verclaeren, wijen van drijen sij

meijnen dat het voorn. rectoorschap tot meesten dienste van de stadts schole als proffijt van de joncheijt soude konnen becleeden, omme daervan aen den Vroetschappe rapport gedaen te werden". Den 22sten Febr. 1632 werd door de 5 gecommitteerden aan de Vroedschap bericht, dat de curatoren hadden „verclaert, dat sij geen comparatie van de bequaemheijt van de 3 voorgestelde personen konden maecken, ten sij sijluijden haer alvooren op de rapporten ende goede getuijgenissen van dien behoorlijck geinformeert" hadden, „twelck sonder deputatie niet geschieden" kon. Op zijn verzoek werd Michael Seroeijen, de conrector, in Junij tot rector benoemd. Res. Vroedsch. 22 Junij 1632: „Op de requeste, gepresenteert bij Michael Seroeijen, conrector van de Latijnsche schole deser stede, versouckende tot het vacerende rectoorampt gepromoveert te werden, onder conditie dat het tractement, van outs daertoe gestaen hebbende, gehouden sal werden in surcheantie, totdat alle inconvenienten gereddet ende uijt de wech sullen sijn genomen, ende de heeren Vroetschappen van de avance der schole ende sijnne actien ende comportement ten vollen geinformeert ende gecontenteert sullen wesen, omme alsdan een eerlijcke gagie geconstitueert te werden: is den voorn. Seroeijen mette meeste stemmen bij provisie ende tot wederseggen genomineert ende verkooren tot rector, mits dat op sijn tractement sal werden gedisponeert, als mijnne Heeren van de avance der voors. schole, sijnne comportement ende qualiteijten sal wesen gebleecken". Den 7den Aug. 1632 werd den rector „geaccordeert ordonnantie van een vierendeel jaers tractement tegens 600 car. gulden int jaer, op den ontfanger van de ecclesiastique goederen Abraham Commersteijn".

Den 7den Maart 1642 werd loco Michaël Seroeijen, overleden, tot rector der Latijnsche school te Brielle door de Vroedschap aangesteld Ds. Petrus Magerus, predikant „int Brielsche Nieulant", op een tractement van 600 car. guldens, zooals Seroeijen gehad had.

(*Wordt vervolgd.*)

Begin van het jaar in Overijsel. — In de Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te

Leiden 1892—1893, blz. 97, lezen wij een stukje van Mr S. J. Fockema Andreæ over het begin van het jaar in Overijsel. Hierin wordt betoogd, dat op verscheidene plaatsen in deze provincie, het jaar vóór 1456 begon met Kerstmis. Verschillende aanhalingen uit stedelijke oorkonden geven de gronden voor deze meening. Gaarne zou ik de door hem genoemde bewijsplaatsen nog met eene willen aanvullen.

Mr B. J. van Hattum schrijft in zijne „Geschiedenissen der stad Zwolle", deel I, blz. 294—314, over eene poging door de gildebroeders in het jaar 1416 gedaan, om meer macht te verkrijgen, welke opstand met de hulp van vreemd krijgsvolk werd onderdrukt. Op Sinte Luciendag (13 December) 1416 zijn, naar men wil, 103 aanvoerders der saamgezworenen zonder eenigen vorm van proces ter dood gebracht. Bovendien werden zeer velen verbannen; de meeste hunner oervedebrieven zijn bewaard gebleven; een van deze is onderteekend op Vrijdag na Sint Lucien (18 December) 1416.

Daarna werd door de regeering van Zwolle eene strenge wet gemaakt. Hierin lezen wij o. a. dat „enich man..... die in den jaer 1416 op Sanct Lucyendagh buyten Zwolle binnen Zwolle gekomen is omme..... die stadt te brengen in een ander regiment, zijn lijf ende al zijn goed verboirt had." Weder wordt hier Sanct Lucyendagh 1416 genoemd. Deze datum staat dus vast. Behalve de genoemde wet is ons nog een besluit van Frederic van Blankenheim, bisschop van Utrecht bewaard gebleven. Deze was zeer tevreden over de houding der gemeente Zwolle en vaardigde daarom eene wet uit, waarbij hij aan zijne onderdanen verbood om iemand te grieven of leed te doen, die de regeering van de stad Zwolle behulpzaam geweest was om de onlusten te bedwingen, welke op Sint Luciendagh lestgeleden plaats gehad hadden. Deze wet is gedagteekend Dynsdages nae den Heiligen Kerstdage (29 December) 1417. Sanct Lucyendagh lestgeleden is 13 December 1416. Hiertusschen ligt dus een Nieuwjaarsdag. De uitdrukking lestgeleden toont aan, dat er geen tweede Sint Luciendag geweest is tusschen het bedwingen der onlusten en het uitvaardigen der wet. Dus ligt er tusschen 29 December 1417 en 13 Decem-

ber 1416, een Nieuwjaarsdag, niettegenstaande dat er slechts 14 dagen tusschen zijn. De dagteekening van den oervedebrief, op 18 December 1416 bepaalt den datum nog nader. Tusschen 18 en 29 December, moet wel de eerste Kerstdag, de aanvang van het Nieuwe Jaar geweest zijn.

Ook van Hattum trekt reeds deze conclusie.

L. H.

Pamflet van 1672. — Het jaar 1672 was ook voor vele Amsterdamsche regenten noodlottig. Bij een brief van 10 September ontsloeg de Prins 2 regeerende burgemeesters, 3 regeerende schepenen, 10 raden en 5 oud-schepenen van hunne waardigheid en benoemde den 15den d. a. v. anderen in hun plaats, zeker niet ten genoege van *alle* burgers. Onderstaand stuk toch vond men eenige dagen later aangeplakt. De ontslagen regenten worden er in verdedigd en de verandering toegeschreven aan den burgemeester Gillis Valckenier, die, zeide men, alleen beoogd had zijn vrienden ter regeering in te dringen. Wagenaar geeft zoowel in zijne Vaderlandsche Historie als in zijne Geschiedenis van Amsterdam zeer beknopt den inhoud van een stuk, dat wel verdient in extenso medegedeeld te worden.

Copije van 'tgeen op 22 Settember 1672 aangeplackt stont aan Jan Roonpoorts Tooren.

Staatsucht, eygenbaat, vervloekte monsterdier,
Hoe swelt, hoe dijt ghy uyt, in 't hert van *Valkenier*,
Foeij 't is niet eens genoegh, ik stelt aan yders oordeel,
Dat men die eerlyk is, verschopt om eygen voordeel,
Gelyk als desen doet, die 't onheyl heeft gesmaakt,
Hoe hij van hoogh gezagh tot laagheyt is geraakt.
O avontuyrlyk radt, wat brouwt gij ons al wonder,
Die heden rijst ten top, daalt morgen weder onder.
Och, och, droef Nederlandt! wat leydt uw dapperheijdt,
Wyl ijder om zich selfs, niet om uw voordeel strijdt.
De wysen drijft men wegh, men roept een huys vol gecken;
Zoo heerst men naar zijn zin, zoo weet men 't recht te trecken.
O onverdraaglijkheyt! o wytberoemde stad!

Hoe wordt uw heerlykheyt door dese daadt bekladt,
Godt geve ons uytkomst, en bevrij ons van die peste,
Die om haar eijgen zucht, verraad 't gemeenebeste.

U. M. C. N.

Een oud effect (XLIII, 560). — Misschien is ook de mededeeling van den tekst van een ander oud effect de moeite waard. Het is niet een geheele leening, doch slechts eene obligatie op naam, uitgaande van de stad Aken ten jare 1703. — De tekst luidt als volgt:

Wir Bürgermeistere Scheffen und Rath des Königlichen Stuhls und freijer Reichsstatt Aachen, Bekennen hiemit offentlich das unss der herr Daniel Fraikin vorgestreckt und geliehen habe die summam von vier hundert Reichs Thaler a 56 Märck, welche wir also Baar auf unser accisskammer in der vierter vierzehnnacht Anno 1703 den 10 Julij wurcklich empfangen und zu unser Statt gemeinen nutz und Besten angewendet haben. Globen dahero und Bekennen vor unss und unseren Nachkomlingen in Krafft dieses das wir von vorbemelter summa der vier hundert Rthlr. Ihme Hn Danieli Fraikin dessen Erben oder rechtmessigen helderen gegenwertiger obligation die Jahrliche interesse darab a rato von vier pro cento von dato dieses anzurechnen, Biss das wir alsolchen capitale nach vorläuffiger Aufkundung eines halben Jahrs, widerumb erlegen mögten, Zahlen und entrichten sollen und wollen unter obligation und Verbindung unserer Statt gereidesten inkombsten ohne gefehrd und argelist. Urkundt hierunden getruckten Statt Insiegels und Secretarij unterschriffts so geben Anno Christi 1703 den 10ten Julij stylo communi

(was get.) C. A. de Coüet Secret.

Aan twee zwart- en twee geelzijden linten hangt er onder aan het groote stadszegel in was, met papier overdekt, in gaven toestand; dit zegel is afgebeeld bij Endrulat: Niederrhein. Städtesiegel Taf. I. n⁰ 1. — Op den achterkant der op perkament geschreven obligatie staan twee overdrachten, waarvan de oudste tevens eene conversie in $3\frac{1}{2}$ % behelst. W.

Uniform-schutterij (XLII, 623; XLIII, 82) — Wáárom deze vraag met de *initialen* en niet met den naam voluit geteekend is, merkt de Hr. S. v. S. aan?

Niet om geheimzinnig te zijn, evenmin omdat 't schande is eene vraag te doen, nog minder, omdat men niet voor zijn naam durft uit te komen (*geene beleefde* veronderstelling); doch 't geschiedde kortheidshalve; bovendien, zijn die initialen die meer in den Navorscher, (en vroeger *nog méér*), voorkwamen voor diegenen, die zich, een weinig slechts, met genealogie en heraldiek onledig houden, *geen* geheim of raadsel meer. — Bovendien, is de uniform nauwkeurig genoeg omschreven, om te kunnen constateren, door *welk* „corps", hetzelve gedragen werd. *Wáárom* is de naam *van een persoon noodig*, om dit vraagstuk op te lossen? Er bestaan toch werken over uniformen?

En bij het vinden van een *afbeelding of beschrijving* van een „uniform," zal er toch zelden of nooit, de naam „van een persoon" bij vermeld worden, die dat gedragen heeft; zoude het *dáárom niet* op te sporen zijn? Het opsporen van de *uniform zelve* biedt *méér* waarborg aan dan af te gaan op namen. *Zulks* is van *later* zorg; „eene proef op de som". D. G. J.

Domburg (*Afbeelding van*). — In: *Levensberichten van Zeeuwen*, door F. Nagtglas I 276, leest men, dat Cornelis Goliath een bekend landmeter en kaartmaker o. a. vervaardigde de „Afbeelding der stede en heerlijkheid van Domburg, zoo dezelve was gelegen als de Ed. Achtb. Heeren de magistraat van Middelburg daar zijn ingehuldigd den 12 Mei 1648."

Waar is deze afbeelding te vinden; is het misschien de plaat van Domburg in Smallegange's kroniek van Zeeland? K.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

SIGILLOGRAPHIE DES HAUSES VAN LINDE.

II.

A. Siegel des Conrard van der Lynden,

Diameter des Siegels 25 Millimeter; Höhe des Schildes 10 Mm.; Epicykloide 20 Mm.; Rand 4 Mm. Der Schild zeigt einen natürlichen entwurzelten Lindenbaum. Legende: S · KOENS · VAN · DER · LȳDEN.

S. Beilage K und Tafel IV, Siegel 36.

B. Siegel des Lambrecht van Linde, genannt van den Bosch.

Diameter 28 M.; Höhe des Schildes 12; Rand 5. Wappen: Eisenhutfeh, 4 . 3 . 2 ., mit Balken; letzterer belegt mit drei Lilien.

Legende: S · LAMBRECHT · VA · DE · BOSSCHE. Helmschmuck: zwei Büffelhörner.

Aus dem Jahre 1493; St. A. Maestricht, Museum des Archiv's.

S. Tafel I, Siegel 23.

C. Siegel des Lambrecht van Linde, genannt de Busco,
Schöffe von Lenculn.

Diameter 26; Höhe des Sch. 10; Epicykloide 20; Rand 4. Wappen: Eisenhutfeh, 4 . 3 . 2 ., mit Balken; letzterer mit drei Lilien belegt; Legende: S · $\bar{\text{LA}}\text{B}^{o}\text{H}_{o}{}^{o}{}_{o}$ DE ’ BUSCO SCOBI ’ L$\bar{\text{E}}$CULESIS.

S. Tafel I, Siegel 25, und Beilage P.

D. Siegel des Lambrecht van Lynde,
Schöffe von Maestricht.

Diameter 22; Höhe des Sch. 9; Rand 4. Wappen: Eisenhutfeh, 4 . 3., mit Balken; in letzterem eine *Rose* zwischen zwei Lilien. Schief angelehnter Schild von einem Löwen gehalten; Legende. S : LAMBRECHT : VA : LĪDE.

Aus dem Jahre 1484. Maestricht; Museum des Archiv's.

S. Tafel I, Siegel 24.

Sigillographie des Hauses van Linde II.

Tafel I.

21.

Laurent van Lynde
23. Februar 1499

22.

Laurent van Linde
3. Februar 1482

23.

Lambrecht van den Bossche
24. Merz 1493

24.

Lambrecht van Linde
9. November 1484

25.

Lambrecht de Busco
22. April 1414

E. Siegel des Lambrecht van Linde, Schöffe von Maestricht.

Diameter 27; Höhe des Sch. 10; Epicykloide 20; Rand 4. Wappen: ein aufrechtstehender, doppeltgeschwänzter Löwe; im h. rechten Obereck eine Eisenhutfeh, 3.3.; Legende; S · LABTI · DE · LIND · SCA · TIETIS.

A. d. J. 1475, Maestricht, Museum des Archivs. Der Originalstempel ist vollständig erhalten.

S. Tafel IV, Siegel 39.

F. Siegel des Arnold Collard van Lynden, Herr von Kessenich.

Diameter 25; Höhe des Sch. 9; Epicykloide 25; Rand unkenntlich. Wappen: Gespalten; h. rechts ein Hirschkopf mit Geweih; h. links ein Fisch.

S. Beilage L, und Tafel II, Siegel 30.

G. Die Siegel des Laurent van Lynde, Sohn des Arnold und der Anna Witthuys.

a. Diameter 25; Höhe des Sch. 11; Rand 4. Wappen: eine fünfblätterige, gebartete und besaamte *Rose*, am Stil mit Blättern. Schildhalter: ein aufrechtstehender, gekrönter, doppeltgeschwänzter Löwe. Legende: S · LAUREES : VA LYN̄ · [1]).

S. Beilage M, und Tafel I, Siegel 21.

b. Diameter 25; Höhe des Sch. 9; Rand 4. Wappen: eine fünfblätterige, unbebartete, unbesaamte *Rose*. Schildhalter: ein aufrechtstehender, gekrönter, doppeltgeschwänzter Löwe. Legende: S · LAUREES · VAN · LINDE.

S. Beilage Q, und Tafel I, Siegel 22.

---

[1]) Le Fort stellt dieses Wappen in einem seiner, im Staats-Archiv zu Lüttich deponirten Manuscripte (p. 83) in folgender Weise dar: In Silber ein schwarzer aufrechtstehender Löwe in welchem ein Herzschild der mit einer rothen Rose besetzt ist.

Wie aber aus den beiden Siegeln des Laurent van Linde (G. *a* & *b*) ersichtlich ist, beruht die Lefort'sche Darstellung dieses Wappens auf einem *Irrthum*: der in den beiden Siegeln repräsentirte Löwe, *ist nicht das Wappenbild, sondern nur der Schildhalter. Das Wappenbild der van Linde von Spauwen ist daher nicht ein Löwe, sondern eine Rose.*

H. Siegel des Johan van Linde, genannt van den Bosch.

Diameter 23; Höhe des Sch. 14; Rand 5. Wappen: Eisenhutfeh, 4. 3. 2., mit Balken; letzterer belegt mit drei Lilien. Fadenschrägrechtsbalken. Legende: s · iohan · van · den · bos.

An einer Urkunde vom 15 Dezember 1475, im St. Arch. Maestricht, Archivalien zu den zwölf Aposteln, deren defecter Zustand eine Copirung derselben unmöglich machte.

S. Tafel II, Siegel 28.

I. Siegel des Lambrecht van Mobertingen, Bastard, Schout van de heerlijkheid Mobertingen.

Diameter 26; Höhe des Sch. 10; Rand 4. Wappen: Ein Schild über welchem ein Helm mit Helmdecken. Der Schild zeigt eine Eisenhutfeh, 5. 5. 3. mit Balken; letzterer belegt mit drei unkenntlichen Figuren (unzweifelhaft drei Lilien). Fadenschräglinksbalken.

S. Beilage N, und Tafel IV, Siegel 37.

K. Siegel des Willem van Lynde, genannt van den Bosch.

Diameter 25; Höhe des Sch. 10; Rand 4. Wappen: Eisenhutfeh, 4. 3. 2., mit Balken; letzterer belegt mit drei Lilien. Fadenschrägrechtsbalken. Legende: . . . . . . bos.

S. Beilage O und Tafel II, Siegel 27.

L. Siegel des Johan van Lynde, genannt van den Bosch.

Genau dasselbe Siegel wie das Vohergehende (K) und an der nämlichen Urkunde hängend. Legende: s. iohan · van den bos.

M. Siegel des Lambrecht van den Bosch, heer tot Mobertingen.

Diameter 27 Millimeter; Höhe des Sch. 10; Epicykloide 23; Rand 4. Wappen: Eisenhutfeh, 4. 3. 2., mit Balken; letzterer belegt mit drei unkenntlichen Figuren (unzweifelhaft drei Lilien). Legende: . . . labti · de . busco . dm . · . . . .

An einer Urkunde vom 5 Juli 1435, Maestricht, Kruisheeren Kloster.

S. Tafel IV, Siegel 38.

26.

Willem van den Bossche
1429

27.

Willem van den Bosch
28. April 1477

28.

Johan van den Bosch
15. Dezember 1475

29.

Jan van den Bossche
9. August 1486

30.

Arnold Collard van Lynden,
heer van Kessenich
30. Juli 1480

N. Siegel des Jan van den Bossche.

Diameter 24; Höhe des Sch. 12; Rand 4. Wappen: Eisenhutfeh, 4. 3. 2., mit Balken; letzterer belegt mit drei Lilien. Fadenschrägrechtsbalken. Legende: S . IAN · VA . DE . BOS.

Schepenbrief von Maestricht, 1486, August 9.

S. Tafel II, Siegel 29.

O. Die Siegel des Johan van der Lynden und des Johan van Rode (Vetter).

Diameter der Siegel 25; Höhe der Schilder 9; Ränder $2^1/_2$. Wappen: ein Burgunder Kreuz zwischen dessen unteren Hälfte ein Schlüssel steht.

An einer Urkunde vom 1 September 1340, St. Arch. Düsseldorf, D. O. Commende Alten-Biesen N°. 48 [1]).

S. Beilage R, und Tafel III, Siegel 31 und 32.

P. Siegel des Bernd van der Linden, Sohn des Johan und der N . . .

Diameter 21; Höhe des Sch. 9; Epicykloide 15; Rand 2. Der Schild ist mit horizontal laufenden Stäben belegt auf welchen drei in Pfahlform gestellte (2. 1.) Löwen. Legende: S · BERNARDI . DE · THILIA.

S. Beilage S, und Tafel III Siegel 33.

---

[1]) Die Urkunde ist besiegelt durch die drei Aussteller, die drei Siegel hängen — mehr oder weniger beschädigt — an. *Das Wappen ist bei allen drei Siegeln das gleiche:* ein rechts blickender Adler, belegt mit dem Schild. Auf dem das eigentliche Wappen enthaltenden Schild befindet sich ein Burgunder Kreuz (ein nach Art des Andreas Kreuzes gebildetes AstKreuz (zwischen dessen unteren Schäften ein Schlüssel steht. Die Umschrift des rechten Siegels lautet (die ergänzten Buchstaben sind eingeklammert): [S]. Johann[is de] Tilia, die des zweiten: S. Johannis d[e] Roide, die des dritten ist schwer zu entziffern, höchst wahrscheinlich ist aber zu lesen: [S. Franconis] d. Rohde civi. Aqv. d. h. civis Aquensis.

Q. Siegel des Dirick van Lynden.

Diameter 25; Höhe des Sch. 11; Kreis um den Schild 14. Wappen: ein herald. rechtsspringender doppeltgeschwänzter Löwe. Legende: DIRC VA LIENDEN.

S. Beilage T, und Tafel III, Siegel 34.

R. Siegel des Willem van den bossche.

Diameter 28; Höhe des Sch. 11; Epicykloide 19; Rand 4. Wappen: Eisenhutfeh, 4 . 3. 2., mit Balken; letzterer mit drei Lilien belegt. Fadenschrägrechtsbalken. Legende: WILLEM · VA · BOSSCHE.

Schepenbrief van Herderen von 1429. St. Arch. Maestricht.

S. Tafel II, Siegel 26.

S. Siegel der Margaretha van Gennep, Herrin van Lienden.

Diameter 30; Höhe des Sch. 15; Epicykloide 22; Rand 4. Der Schild zeigt ein Doppelwappen: h. rechts, ein gemeines Kreuz (Linden); h. links ein Andreas-Kreuz zwischen dessen vier Schäften je eine Schafscheere ersichtlich ist (Gennep). Auf dem oberen Rand des Schildes ist ein laufender Hund dargestellt. Dieses Siegel hängt an der in der Beilage D (Sigillographie d. H. v. L. I) berichteten Urkunde vom 7 Dezember 1373.

S. Tafel III, Siegel 35.

T. Die Siegel des Herman van Lienden, Sohn des Dirick, Burggraf von Dormael und der Maria van Elderen.

a. Diameter 40; Höhe des Sch. 17; Rand 3. Wappen: Gemeines Kreuz. Helmschmuck: ein h. rechts sitzender behalsbandeter Windhund. Legende: HERMAN ..... LIENDEN.

S. Beilage U.

b. Dasselbe Siegel, jedoch bedeutend grösser; dessen Diameter ist, thatsächlich, 48 Mm.

S. Beilage V.

Tafel III.

31.

Johan van Rode
1. September 1340

32.

Johan van der Lynden
1. September 1340

33.

Bernd van der Linden
29. September 1360

34.

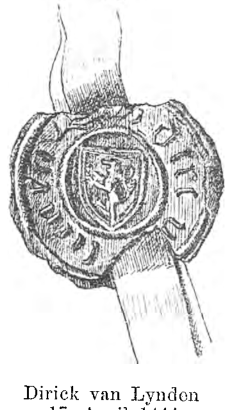

Dirick van Lynden
17. April 1444

35.

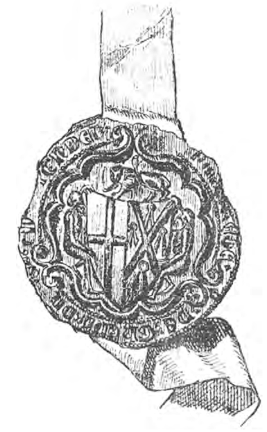

Margaretha van Gennep,
Herrin van Lienden
7. Dezember 1373

36.

Conrad van der Lynden
22. Merz 1438

37.

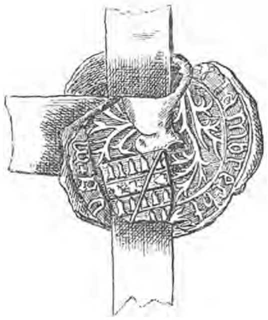

Lambrecht van Mobertinghen,
Bastard, schout van de heerlijkheid
Mobertingen
17. Juni 1482

38.

Lambrecht van den Bosch,
heer van Mobertingen
5. Juli 1435

39.

Lambrecht van Linde
1475

Durch die Güte des Herrn Jean Theod. de Raadt sind wir in die Lage gesetzt, unserer Sigillographie noch die folgenden *van Linde'schen* Siegel aus dessen zur Veröffentlichung bestimmten Werke „Sceaux armoriés des Pays-Bays" etc., anfügen zu können.

I.

JOHAN VAN LINDE, Kriegsgefangener in der Schlacht von Bastweiler, für den Herzog von Brabant unter dem Banner Robert's von Namur kämpfend (1371), erhält von diesem Bannerherrn eine Entschädigung aus dem Brabanter Fiscus (1374): *ein mit horizontalen Stäben belegter Schild* in dem ein aufrechtstehender *gekrönter Löwe mit einem Herzschild* (unkenntlich). Legende: S · JOHANNIS · DE · LINNE.

II.

GELDOLPH VAN DER LINDEN siegelt, 1374, für einen anderen, Bolle van den Hove, welcher bei Bastweiler unter dem Banner von Diest zum Kriegsgefangenen gemacht wurde: *ein gekrönter Löwe.* Legende: † S · GHELDOLF · VA · LINDE. Der Buchstabe L in der Legende ist zweifelhaft.

Geldolph van der Linden welcher, selbst, bei Bastweiler unter dem Banner von Diest zum Kriegsgefangenen gemacht wurde, siegelt mit *demselben Siegel* eine Quittung i. J. 1381 (n. St.) (gekrönter Löwe).

III.

WALTHER VAN DER LINDEN, Kriegsgefangener bei Bastweiler, unter dem Banner von Wilre, erhält Entschädigung in 1374: *geviert; im 1ten und 4ten ein Stern über welchem ein Turnierkragen; im 2ten und 3ten drei abgekürzte Pfähle und sechs Kreuzchen, drei oben, drei unten; im 3ten Viertel 3. 2. 1. gestellt.* Legende: . . . GILO WALTERI · DE · TYLI . . .

IV.

JOHAN VAN DER LINDEN, seiner Zeit Kriegsgefangener bei Bastweiler, unter dem Banner von Schoonvorst, siegelt in 1374: *drei*

(2. 1.) Lilien über welchen ein Turnierkragen mit fünf Latzen. Legende: † SIGLO . JOHIS · DCI · DE TILIA.

V.

JOHAN VAN DER LYNDEN, Schöffe von Löwen (Louvain), 1418, 1426: *damascirter Schildfuss mit einer ausgebrochenen Raute belegt; im Schildhaupt drei liegende Hämmer.*

VI.

ADAM VAN DER LINDEN, hält vom Schloss von Termonde ein Lehen in Hamme, 1430: *ein mit einem kleinen Ring belegter Balken über welchem zwei Merletten* (gestümmelte Amseln).

VII.

JOHAN VAN DER LYNDE, *welgheboren man van Zuythollant in myns ghenadichs heeren* (Phil. de Bourg.) *hoghe vierscair van Zuythollant tot Dordrecht*, 1454: *drei kleine Schragen* (Andreas Kreuze).

VIII.

Eine Familie VAN DER LINDEN, in St. Trond: *in grün ein goldener Balken, begleitet von drei* (2, 1) *silbernen Schragen;* Wapenboek ms. von St. Trond.

IX.

GILLES VAN DER LINDE, Schöffe des Philipp von Cleve, Herr von Ravestein, etc., in dessen Herrschaft von Boulers, 1525: *drei Rosen.*

X.

ADAM VERLINDEN (Contraction von van der Linden), Lehenshalter des Hofes von *Lechene* (Marquis[t] d'Anvers), 1508: *ein (rechter) Schrägbalken, belegt mit drei Sparren.* Schildhalter h. links: *ein Adler.* Legende: VAN DER LINDEN.

XI.

SANDERS, GENANNT VAN DER LINDEN: *ein aufrechtstehender Löwe mit einem Turnierkragen im Schildhaupte.* Legende: GIELIS SANDERS. Auszug aus der diesbezüglichen Urkunde: 1378, Gillis (id est Aegidius) Sanders, gen. van der Linden, als neeste ôir ende erfge-

name ons oems (seines Oheims) Gielis Sanders (todt), welcher seiner Zeit bei Bastweiler auf brabantischer Seite unter dem Banner des Herrn van Berg gefangen genommen war, erhält dieserhalb Entschädigung seitens des Fiskus.

XII.

Georg van Lienden, scoutet des Bischoffs von Lüttich in St. Trond 1585, 6, 7; den edelen ende erenfesten heer, heere Joris (Georg) van Lienden, heer tot Dormael, drossart des ampts von Montenaecken, 1587: ein Kreuz. Helmschmuck: ein sitzender Hund.

Gegensiegel, 1587: Abdruck eines Siegelrings; dasselbe Wappen und denselben Helmschmuck, darüber die Buchstaben G. v. L.

Die Originalsiegel „der Sceaux armoriés des Pays-Bays" des Herrn Jean Theod. de Raadt, sind im Schlosse Ordange (dem Baron Leon de Pitteurs-Hiegaerts gehörend) und in den Archivalien der Abtei von St. Trond im kgl. belg. General-Archiv zu Brüssell deponirt.

ADHÉMAR FREIHERR VON LINDEN.

BEILAGEN.

K.

Der Schultheiss und die Schöffen des Dorfes und der Herrschaft von Opcanne, unter welchen Conrard van der Lynden, erklären, dass vor ihnen Johan Marthea, natürlicher Sohn des verstorbenen Meisters Ludwig van den Bossche, zu seinen Lebzeiten, Domherr der Kirche zu Unserer Lieben Frau in Maestricht, an Georg van Limborch, Kurzwaaren-Händler und Bürger von Maestricht, eine jährliche und erbliche Rente von einem Muid Roggen, Maestrichter Mass, zahlbar am 30 November, verkauft hat. Johan Marthea hatte diese Rente mit noch anderen, auf Grund des Testamentes, des obgenannten Ludwig van den Bossche, erworben; sie war auf ein Gut, welches von dem Hofgericht, genannt van den Swerde, belehnt wurde, angewiesen.

22 Merz 1438.

Wir Peter Iekerman Scoutit, Willem Hagen, Thys Coenen, Sigelbrecht van Eymoele, *Coene van der lynden*, Ghyselbrecht Zellen,

Heyne van den Sweerde ende Peter Vurs, Scepenen des dorps ende herlicheyts van Opkanne, doen Condt allen luden ende gestoue mit desen brieve als hoeff, dat voer ons lyflich comen syn *Johan Marthea,* natuerlich Soen meister *loywichs* walne *van den Bossche,* canoncks du he leefde der kerken van ons liever vrouwen Triecht van eynen partyen; ende Goerdt van Lymborch, kremer, porter der stadt van Triecht vurscreven, van den anderen partyen. Der selve *Johan Marthea,* mit synen gueden vryen moetwille ende wailberodenen synnen kande ende lyde openbaerlic, dat he wale ende wettelich, in rechten coups ende vercoups stat, vercocht hedde den selven Goirde, geliker es kennende houme tegen den selven Iohan gegouden ende vercriegen te hebbene, soure ende voer eyne sekere somme gels, die Johan der vercouper kande van den voirgenoempden Goirde gehaven ende geboirdt te hebbene, te weten eyn modde roggen joirliken ende erflicken renten, moeten ende pachts der stat van Triecht, alle joers ewelich ende erfelich op Sinte Andries dach theyligen apostels te betalene ende bennen der Stat van Triecht in sekere vry behal (?) Goirdts voirscreven, ende synen erven in eynen huyse ende op eynen Zulre doe hoeme oft hon genuegen sall, te lieveren op cost, vueringe, anxt ende arbeyt des gheens off der gheenre die heldere ende besittere nu syn ende namale wesen seulen des lants noegenoempt als onderpants des modden roggen erflich vurscreven. Ende om den selven Goirde volcomelich genoech te doene ende hoefs gemuede te wervene van den selven mudde roggen, soe heet der vurgenumpde *Johan Marthea* den selve mudde roggen erflich opgedragen in des scoutiten hant vurscreven, gelyck ende in allsulcker manieren als hoeme dat selve mudde roggen geloten ende besat werde uit testament *meyster loywichs* walne vurscreven, aen ende op alsullich lant als der wenne in den hove van den Swerde van desselven hoefs wegen van den Swerde hantplicht ende wint bennen onsen gerichte van Opkanne gelegen met synen tubehoren, noe inhalt des testaments vurscreven, renuncieerende ende verteych daer op mit hande ende mit monde ten ewige daghen sonder hoeme eynich recht of aenseggen mer dairaen te hebbene offt te behaldene, als van desen mudde roggen vurscreven,

tot orbair ende behueff Goirtz vurscreven ende synre erven, voer wellich mudde roggen vurscreven van den selven Johan Marthea vercocht syn van synre besettinge des testaments vurscreven twe mudde rogge erfelike renten; in wilge mudde roggen alsus van Goirde vercrigen, dat versuekende ende ontfangende van den scoutit vurscreven, mit manisse ende vonnisse, noe inhalt des testaments vurscreven, gesat, geguedt ende geerft wairt ende is tugedaen ban ende vrede mit allen anderen solempniteyten ende gewoenlicheyden dair toe behoirlich te geschien, noe onss hoefs recht ende gewoenten, beheltens mallich syns rechs. De welcke sake alle ende yegelic wie die vurscreven stoen, die beyden partyen wale genoechden der scoutit inder huede ende ontheltenis onsser der scepenen vurscreven dare tegenwoirdich wesende gelacht heet ende bevolen, des Goirdt vurscreven syn recht ende orcondscap ane ons becande ende wale betaelde. In wilge dinge vurscreven getuichenis der wairheyt, soe hebben wir scoutit ende scepene bovengenoempt onse Siegele hier ane gehangen. Gegeven int joer ons heren dusent vyerhondert ende achtendedertich, des Soeterdachs voer halffvasten, tweentwyntich dage in meerte.

Original auf Pergament, zu den Archivalien der Kreuzbrüder (Staats-Archiv zu Maestricht) gehörend.

L.

Arnold Collart van Lynden, Herr von Kessenich, als Lehensherr, Dirick Pollart van Thoeren, Leonart van Stogbroick, Ortsvorsteher von Neeritter, Matthias Krenken von Thorn und Johan van den Bosch, als Vasallen, erklären, dass Leonart van Stogbroick, Ortsvorsteher von Thorn, an Catherina van Ghoer, Wittwe des Gerhard Haecks, einen in Kessenich gelegenen, Ghoeven Ceens genannten Laathof, mit allen von demselben abhängigen Einkünften verkauft hat. Dann, dass Dirick Hillen von Rurmund, Einnehmer des Kapitels von Thorn, die Investitur des besagten Laathof's, im Namen des in Frage stehenden Kapitels, welchem Catherina van Ghoer damit eine Schenkung macht, erhält.

30 Juli 1480.

Ich *Arnold Collart van Lynden,* here toe Kesseninck als leenher, inde wir dirick Pollart van Thoeren, Leonart van Stogbroick,

meyer indertyt toe Nederitter, Thys Krenken van Thoeren, inde Johan van den Bossch als leenmannen toe Kessenich, doen kont allen luyden, tugen ende bekennen dat voir onss comen ende verschenen is Leonart van Stogbroick, meyer toe Thoeren indertyt doe he alle des ghenen dat hir nae bescreven volcht mogich ende mechtich was ende dat wail met recht doen mocht, sittende in synen alingen bedde; inde heft geleydt ende becandt, voir hoem ende voir synen erven, dat he in eynen rechten steden erffcoup vercocht heeft der oirbere jouffrouwe Catherine van Ghoer, naegelaeten weduwe Seliger Gerart Haecks van Thoeren den Got benaede ende houre erven eyne laetbanck gelegen tot Kesseninck, geheiten der Ghoeven Ceents, met alle der laetscappen, alden groeten ende andere censse, capuynen, hoenre, cormoede, rogge, inde allen anderen houre rechten, soe wie die gelegen syn, nyet vitgescheiden, voer eynre sekere summe gelds die hoem ter beyden syden genoecht hefft; ende der selve Lenart kande dat hoem al wael vernoecht ende betaelt woere. Inde der vurscreven Lenart hefft sich ende synre erven dieser vurgenoempde laetbanck ende laetguets, soe sullich als dat voere genoemt steit voer ons lienher ende leenmannen vurscreven genslick ontmoet ende onterft metten recht. Inde hefft Dirick Hillen van Ruremunde, rentmeister in der tyt des eirwerdige Capittele Thoeren, in den naem van wegen des vurscreven Capitels ind vyt volcomenen bevele, wille, weten ende bywesen der vurgenoemde jouffvrouwe Katherine van Goer, inde tot orber ende behoeff der vyffentseventich armer mynschen te Thoeren mit mandaet synde, erfflick daer in geguet ende geerfft metten recht, soe als dat nae onsen lantrecht geboerlich was toe geschien, mit vurwairde dat die voirscreven vyffendeseventich armen ertten ende olye dair van hebben sullen van den Capittel alle iaere erffelick als sy int mandaet gelesen werden, soe als dat op des capittels legerbueck geordinert ende voerder vercleert steet, want die vurscreven jouffer Katherina van Goor dit vurscreven gevet ende merere andere guets her toe gecocht ende gegeven heeft. Inde der vurscreven Leonart hefft geloefft voer hoem ende voer synen erven dat he alle recht, aenspraeck aiffstellen ende

diese erffguedinge van werde te bliven erfflich weren sal, op synen cost, sonder weigeren oft wederseggen inde sonder alle argelist; inde want wir leenher ende leenmannen vurscreven tugen ende bekennen dat alle diese puntten aldus gelyck die vurscreven staen voer ons comen ende geschiet syn, soe heb ich Arnolt Collart van Lynden, here toe Kesseninck, als leenheer vurscreven, want dese vurscreven laetbanck eyn kloppel leen is, myne properen Siegel her onder toe getuige om beden wille beider partien aen diesen brieft gehangen. Inde wir Dirick Pollart ende Leonart van Stogbroick, meyer toe Nederittere vurscreven hebben als leenmannen vurscreven ouch ellich onssen properen Siegel, om beden wille beider partyen, voer ons ende voer Thys Krencken ende Johan van den Bosch onsse medegesellen ende leenmannen vuerscreven thoenre bede hier onder toe getuige aen diesen brieff gehangen. Wellicker Siegelen wir Thys Krencken ende Johan van den Bosch vurscreven bekennen gebeden te hebben om gebrecks wille onser Siegele inde tuigen daer onder alle vurscreven puntten des brieffs alsoe ghesciet te syn in den jaare ons heren dusent vierhondert ende tachtentich, penultima die julij.

Original auf Pergament; deponirt im Rijksarchief van Limburg (Staats-Archiv zu Maestricht) Section der Archivalien von Thorn, N° 429, annalysirt von J. Habets, Het archief van Thorn, Bd. I, p. 412.

M.

Der Schultheiss und die Schöffen von der Herrschaft von Spauwen, erklären dass Johan Randach, von Lüttich, an Walter In dye keye, von Maestricht, welcher im Namen und als Bevollmächtigter der Armen des Hauses, genannt van den Beylick, in Maestricht, vier Bünder und eine Ruthe, zwischen Spauwen und Membruggen gelegenen Landes, verkauft hat.

23 Februar 1499.

Allen den ghenen, etc. Wir schoutz ende schepenen der banck, heyrlicheyt ende ghericht van Groete Spauwen myt namen onder in desen breyff bescreven, doent kont, tuyghen ind ghestoen openbairliken myt desen openen brieff dat voer ons koemen synt als

voer ghericht Johan Randach van Ludich partie ter eynre syden, ende Wouter in dye keije, ingheseten burgher der stadt van Tryecht, als meyster ende voergenger ter tyt der armer des godthuysse van den Beylich ghelegen binnen der stadt van Tryecht in die begaerts straet partie ter andere zyden. De vurgenoemde Johan Randach kande ende lyde voer ons schoutz ende scepenen als wie dat he in rechten wyttigen erffkoupe ende in goder koupstadt erffeliken vercocht hedde, in synen vollen wyttigen alyngen stoele sittende myt synre wytiiger housfrouwen Margrieten, Wouter in die keuye voergenoempd veyr bonre ackerlants mit eynre lant royden lutter mynre off meer, tot orbare ind behoeff der armer des Godshuysen van den Beylick, onbelast ende onbeswert, nyet vorder noch hoeger dan mit eynen pennink chees alsoe Johan Randach voer ons schoutz ende scepenen becande ende werde ind den penninck chees joyrlixs te betalen op des goden Synte Dyonys dach te Spauwen. Ende voer ieder bonre ackerlants noegen ende vertich hornsche gulden, soe wes sich altyt vuytter maten hervyndt van desen voirscreven landen daer nae te betalen. Dye wylge Wouter vurscreven voer ons schoutz ende scepenen bekande erffeliken voer den voirscreven somme gecocht te hebben in oyrbaer ind behoeff der armer der gotzhuyzen van den beylick voergenoempd uyt macht nae inhalt ende vytwysinge Lambrechs van Myddelhoven testament zaliger gedachten dat willich he in leven syns lyfs volkomentlike gemaeckt, gheordineyrt ende gesloten hadde tot oyrbaer ende behoeff deser vurscreven armen des gotzhuyzen van den Beylick ten eweliken dagen te dorene. Op willich vurscreven lant ende onderpant tot acht bonre lantz toe Lambrecht van Myddelhoven testamentmeker zaliger twee mudde rogge in leven syns lyffs erffeliken dair op gecocht hedde tegen den vurscreven Johan Randach tot oyrbaer ind behoeff der armen vurscreven dye wilge Johan Randach wederumb wyt synen wayl gheleverden ind betaelde penningen beschodt hadde uyt macht ind verdrach der moderacien slants van Ludick ind van Loen, gemaickt ende gheordineert by onssen genedigen heren van Luydick her Johan van Horn bisscop tot Ludick etc., Ind by syne genaden drye staten, wilge somme

van penninghe komende synt meistedelich van desen vurscreven twe mudde roggen ende wederrumb erffeliken aengelaecht inde gekeyrt synt aen dese vurscreven veyr bonre ackerlants myt eynre lant royden luttel myn off mer tot orbaer ind behoeff der armer des gotzhuysse van den beylich vurgenoempd. Willich vurscreven lant gelegen is tusschen Grote Spauwen ind Cleyn Membrugge. In orconde ind ghetuychenisse der woirheyt alre voirscreven saken ende punten, soe kayn ich Heynrich van Puttem, als schoutz van Groete Spauwen tertyt, *Laureess van Lynde*, noelman Goertz Johan Prynt, Johan Wynantz, bartholomeus meyners, Ulryck van Weerst ind Johan van Montemaken, schepen der banck van Groete Spauwen bovengenoempt hebben onse proper eygen segelen onder aen desen open brief gehangen, ter begerden Wouters voerscreven, in naem ind behoeff der armen der godtzhuys van den beylick vurgenoempd mytt wyllen ind content. Johan Randachs vurgenumpd. Ghegeven onder ons segelen und is geschiet int jaer ons leyffs heren doussent veyrhondert ende noegenentnoegentich des drye entwyntichsten daechs in den sprockil maent, op Sinte matthys ovent des heyligen apostels.

Original auf Pergament in den Archivalien zu den zwölf Aposteln im Kgl. Staats-Archiv in Maestricht.

N.

Der Schultheiss und die Schöffen von der Herrschaft Mobertingen, gehörend dem Juncker Lambrecht, Herrn von Mobertingen, Hoelbeek & Chatelineau, mit Namen Lambrecht von Mobertingen, Bastard, als Schultheiss, Winand Pauwels, Ludwig Vrients, Henrich van Puttem, Paul van Jonckhout, Vrient van Amelsdorp, Winand Arnts, junior und Willem...., als Schöffen, erklären, dass Gordt Cobben, von Maestricht, an Johan van Oeteren, eine jährliche und erbliche Rente von neun Mass Roggen verkauft hat.

17 Juni, 1482.

Wir Scoutit ende Scepenen der heerlicheyt des dorps van Mobertinghen, tuebehoerende *Jonckeere Lambrecht heere tot Mobertinghen*, tot Hoelbeeck ende tot Castilinia, met namen *Lambrecht van Mobertinghen*, *bastaert*, als Scoutit, Wynant Pouwels, Loye

Vrients, Heynrick van Puttem, Pouwels van Jonckhout, Vrient van Amelsdorpe, Winaut Arnts der jonge ende Willem . . ., als Scoutit ende Scepenen der heerlicheyt des dorps vuerscreven doen cont ende maken openbaer allen liden, tugen ende gestaen met desen onsen openen brieve als Scoutit ende Schepenen als voere gericht in honnen properen persoen lyffelich erschenen ende comen syn eerbare ende bescheiden lude mit namen Goirdt Cobben ingesetenen bureger der Stadt van Triecht, partie ter eynre syeden, ende Jan van Oeteren, partie ter andere zyeden. Der vuergenoemde Geordt Cobben canende lyeden voir ons dat hy met eynre wetteliker comenscappen vercocht heet Jan van Oeteren vuerscreven te weten neegen vaet roggen erflick pachts moeten ende pachts der stadt van Triecht, omme eyn zekere somme gels dair van dat Gordt cande volcomelice vernuecht ende betaelt te syn. Hor omme was Gord also besonnen ende beraeden ginge affe ende droich over die noeghen vaet roggen vuerscreven in des Scoutheten hant tot orber ende behueff Jans van Oeteren renuntieerde ende verteich dair op luterlyke te ewegen dage met hande ende halme ende met monde, also vole hir toe gedoen alsoe dat indertyt des opdregenisse ende der vertienisse overall genoech geschieden, dat alsoe gheschiet der Scoutet vurscreven, noe menisse syns ende vonnisse onser der Scepenen verleenden Jan van Oeteren voergenoemd die noegen vaet roggen vurscreven, gueden, erfden Jan van Oeteren dare in als in syn wettich proper erve ende guet met allen den recht datter Scoutit vuerscreven hem dar sculdich was te verleenen noe onsen banck recht beheltenisse den here ende mallick syns rechts, daer tue gedoen ban ende vrede, noeder bankrecht ende alle andere solempniteyten die noer onser banckrecht sculdich weren te geschieden. ende welcke negen vaet roggen syn gelegen op eyn huys ende hoff is toebehoerende Hennen Gerken Arnts soen, willich huys ende hoeff ende gesete is gelegen in dorpe van Mobertingen ende daerom is reyngenoet Ghilis Cnoepe op die zyde te Roesmeer waert ende op die andere zyde te Eygenbilsen waert Winaut Ruttens. Ende Jan van Oeteren vuergenoempd heet voer ons becant dat Katheryn syn wettighe huysvrouw hoeren willen doen mach metten voergenoempde

negen vaeten roggen vuerscreven van weliken kennissen dat Jan van Oeteren syn orkenscappen daer van becande ende ons wael ende wettelyck daer van vernuechden ende betaelden ende der scoutet vuerscreven dat metter orkonde ter eweger gedenkenissen in onser der scepenen memorien gelacht ende bevolen heet. Torkonde der wairheyt allen deser punten ende saken vuerscreven alsoe hebben wir Scoutit ende Scepenen onss Ziegel onder aen desen onsen openen brieff gehangen. Gegeven int joer ons heren dusent vierhondert ende twee ende tachtentich in den moent geheyten broemoent seventhien daghe.

Original auf Pergament, deponirt im Rijksarchief van Limburg, Kruisheerenkloster, Maestricht.

O.

Der Ortsvorsteher und die Lehenshalter des Hofgerichtes, welches Antonie van Guygoven, Herrin von Werm und von Hardelingen in Millen besitzt, erklären, dass vor ihnen, Willem van Boelre von Herderen, an Willem van Berckingen, von Maestricht, eine jährliche und erbliche Rente von zwei Muids Dinkel, Tongrer Mass, verkauft hat.

28 April 1477.

Allen ende eynen eygeliken die dese tugenwoirdige letteren sullen aensien verstoin oft hoeren lesen sy kundich ende openboir dat voir ons Robeert van Hestert, meyer in der tyt, Willem Scolteten, Wirick van Heere, Everart Goddyns, Ghisebrechts Moes, *Jan van den Bossche*, joncker Lambrecht van den Bossche ende *Willem van den Bossche*, als geswoeren laeten des loithofs geleghen in den dorpe van Millen toebehoerende der edelre vrouwe Anthony van Gudegoven, vrouwe van Werme ende Hardelinghen, doen kont allen luyden, tueghen ende gestoin als meyer ende loiten des loithoefs voerscreven dat voir ons als voir hoeff comen ende herschenen sien eirbair persoenen met name Willem van Boelre van Herderen, aen die eyn zyde, ende Gertruet, lysbeth gesustere, wettige kynderen wilen Jan Scats van Herderen en syne huysvrouwen joffrouwe Gertruyden, aen die andere zyde, ende Willem van Berckkyngen, porter der stat van Triecht, aen die derde zyde.

Der voirgenoempde Willem van Boerle becande aldoe voir ons als meyer ende loiten voirscreven syns goetsmoits willen onbedwongen vercoecht te hebben Willem van Berckkingen voirgenoempd twee mudde spelt erfflic ende joirliker renten, paicht ende moeten der stadt van Tongeren. Ende noe gewoente der selver stadt voirscreven alle joir te leverenen ende to betaelen bennen Sinte Andries daich des heilichs apostels, ende onvervanghen te syn binnen onser liever vrouwe lichtmisse daich, dair toe neestcoemende, vernoempt ende bewesen op huys ende hoff Arde ende Lambrechs Partoens gelegen aen den dries tot Millen, reggenoet op die zyde teelstwairt Willems gerven van Leten op die zyde Tongeren wairt dat gemeyn velt, op die zyde Triecht wairt der dries van Millen. Ende omme den voirscreven Willem hyr van te voldoene ende vast te setten ende ter bede Willems van Boelre voirscreven soe heeft Gertruyt ende Lysbeth gesustere voirscreven, noe doet honre vaders ende moeders die selve twee mudden spelte erfelyc voirscreven opgehalden ende ontfanghen voir ons meyr ende loiten voirscreven. Ende mitten selven opten staenden voet wederomme overgedraighen in ons meyers hant tot orber ende behoeff Willems van Berckkingen voirscreven, renuntieerende ende verteighende dair op ten eywigen daegen sonder hon yts yet rechts oft toesegghens daer ane oft daer vanne te behalden. Alsoe dat noe denen opten stoenden voet der voirg. Willem ende by versueke van derselver, overmits menisse ons meyers, vonnisse ende gevolgenisse onss der loiten in die twee mudde spelte erffelic gegicht, gegeerft ende gegunt wairt, tugedoin ban ende vrede ende alle andere solempniteyt ende behuerlicheit van recht als dair toe gewoenlike ende vuechlick is te geschiene noe ons hoefe costume beheltenisse mallick ende eyn yegelike syns goits rechte. Noch mer toegedoin van Willem van Boelre, Gertruyt, Lysbet voirscreven ende oft Gertruyt, Lysbeth voirgenoempd hen jonge onmondige suster oft brueder Willem van Berckkingen voirscreven eynich hynder doin wolde oft dede bennen joirs oft bouten joirs oft andere vrienden, soe heeft Willem, Gertruyt ende Lysbeth voirscreven allen hon erffelike guede te burghe ende te pande gesadt voir allen lasten die Willem voirscreven

gevallen oft gesien mucht van den twee mudden erffelic voirscreven. Ende dit alles geschiet mits honnen gesworen momber overmitz meyer ende loiten voirscreven in eynen yegeliken voir all. Int getuigenisse der wairheyt soe hebben wir meyer ende gesworen loiten voirscreven ende bovengenoempt ons propere siegele die teeghewoirdighe openen brieff doin aenhanghen ten ernstigen versueken Willem van Berckkingen, by Wille ende consent Willems van Boelre, Gertruit ende Lysbetten voirscreven. Geschiet ende aldus gedoin int joir der zeliger gebuerte ons liefs heren Jesu Christi dusent vierhondert sevenenseventich des XXVIIIden daechs in de moent van April.

Original auf Pergament, deponirt im Rijksarchief van Limburg (Staats-Archiv zu Maestricht), Archivalien der Kreuzbrüder.

P.

Vor dem Schultheis und den Schöffen des Hofgerichtes von Lenculen, erkennt Dirick Kempe, Clerck, dem Prior und dem Dominikaner-Kloster in Maestricht, die Summe von 100 Mark Grundzins, zahlbar in vier Terminen vor dem Weihnachtsfeste des folgenden Jahres, schuldig zu sein; er gibt eine bei der, d e Z o e, genannten Oertlichkeit, zwischen einem Gut des Kapitels von St Servatius, und einem Gut des Adam van Guttencoven gelegene Parzelle Landes von 16 Ruthen, als Pfand.

22. April 1414.

Wir scoutit ende scepenen des hoefs van Lenculen, te weten Arnolt van den Swane, Arnold Clut, *Lambrecht van den Bossche*, Henric Bovyer, Mathees Dunnen, Johannes Peter van Valkenborch ende Goedart Warwellis, tuygen dat vur ons lyflic erschenen is *Dyeric Kempe*, clerck, hoem en syne guede hernoe bescreven in desen saken ten werentliken recht als leye ondergenerd ende kamde openberlic overmids ons, van rechter wettiger ende kenliker schout, sculdich te syn den priore ende conveyndt des ordens van den preeckeren in der stat vurscreven hondert marcke cyes, alsullich ceys als men te Triecht van erve sculdich is te betalene, die wilge hondert marcke vurscreven der vurgenoempde Dyeric geloefde in guden truwe den vurgenoempden priore ende conveyndt wale te

betalene te desen termyne hernoe bescreven, dats te wetene, vyfentwintich marcke ceys vurscreven tusschen dit ende Sinte Johans messe Baptiste nativitatis neest datam des briefs volgende. Item, vyfentwintich marcke daernoe te Kirsmesse neestcomende. Item, noch vyfendetwintich marck dan daertoe tsint Johans messe eerstvolgende. Ende die leste vyfentwintich marcke wederomme dan darnoe te Kersmesse vloechs ende neestcomende. Ende opdat die vurscreven prior ende conveynt der talinge op elken termyn vurscreven wale sekere sullen syn, soe heet der vurghenoempde Dyeric hon dairvur teynen rechten onderpande verbonden ende verobligeert in der bester voeghe, forme ende manyere dat he konde ende dat doen mocht, eyne stucke lants haldende sessetene groete roeden, gelegen bij die Zoe tusschen lant der heren van Sinte Servoes te Triecht teynre syde ende lant daemen van Guttencoven, ter andere, In voege oft saecke were dat den priore ende conveyndt vurgenoempd an eynige van den termynen vurscreven eynich gebreke were, dat sy dan darnoe, soe wanneer hon genuecht hore handen sullen moegen slaen om den alingen lande ende onderpande vurscreven ende denen vervolgen, noe ons hoefs recht ende gewoente, als dat behoirlic is, sonder yemans wederseggen ende te peynden mitter bueten. Gegeven int joer van der gebuerde ons heren dusent vyerhondert ende veertene tweyentwyntich dage in aprille.

Original auf Pergament, im Rijksarchief van Limburg (Staats-Archiv zu Maestricht), Archivalien der Dominikaner, Urkunde N° 41; analysirt in Franquinet, Inventaris der Predikheeren te Maestricht, p. 67, N° 41.

Q.

Das Inventaire des archives du Chapitre noble de Munsterbilsen von Henri van Neuss, berichtet unter N°. 1014 einen Act der Schöffen von Spauwen, betreffend die Zahlung eines Grundzinses von sieben Muids Roggen, welche Pauline van Bobarden, Beguine von Tongres, dem Kloster von St Amoris in Munsterbilsen, dem Spital des besagten Ortes und der Brüderschaft der Orts-Kirche von derselben Oertlichkeit, testamentarisch vermacht hatte. Original auf Pergament, mit fünf beschädigten Siegeln. Die Urkunde befindet sich im Staats-Archiv zu Hasselt (Belgien), und folgt hier deren Wortlaut. Es ist ein Transfix zu einem anderen Schriftstück vom 15 April 1445.

1482, 3 Februari.

„Allen den ghenen die dese onsen openen brief van transfixe „suelen aensien oft horen lesen, Wyr, scoutet ende scepenen der „banck ende herelicheyt van Overspauden, grute in onsen here „met kennisse der woerheyt doen cont ende maken openbaere, „noe dat voermoels voer ons comen is Jan Meren Van Cleynen „Spauden, in den name joffrouwen Paulynen van Bobarden ende „heet ontfangen seven vaet roggen noe opdragenisse Gherets Ha-„mekers, ingeseten burgers van Triecht op sekere diverse panden „in den principalen brief, doer dese onse transfixe brief doer trans-„fixert is, genoemt ende met honnen reigenoten gespecificert, ende „soe die voerscreven joffrouwe Paulyne, hors goitsmoits wille ge-„gont heeft ende geloten die selve seven vaet roggen aen ende op „die vorg. pande, willende die in heyle van hore zielen distribueren „ende deylen der heiliger kerken, heet geordineert ende gemaect „van den seven vaten der kellerien des goidshuys des gueden Sinte „Amoris tot Munsterbilsen drie vaet, den gasthuyse in den dorpe „van Munsterbilsen gelegen eyn vaet ende der bruderscappen in „der prochien kirken des selven dorps oec dry vaet roggen, maect „tsamen die seven vaet. Ende soe dan doer noe denen dry leden „honre talinge was gebrekende soe hebben sy doen dach doen „Jannen Gilis, heldere ende besittere der vorg. panden, omme doer „op te dimaneeren, haldende honne genachten noe der deechlicheyt, „vervolgens die eyne ende die andere; soe dat comen is der vor-„screven Jan Gilis van Althoesselt bekennende voer onss den vorg. „dry leden jorlix van denen panden sculdich te siende ende dat „die doer op geldende hedden seven vaet roggen, erflyc gelyc ende „in allen manire toe der principale brief, doer dese onse tranfixe „brief dore transfixert is, mencie maect ende dat die pande oec „vore nyet mere belest en sien dan derselve principale brief mencie „makende is, deswellichs sy partien konnen orkonden ende andere „gewoenlicke rechten becandt ende onss doer van vernuecht ende „betaelt hebben. In orkonden der worheyt allen der dingen vor-„screven soe hebben wyr Noelman Wynants oft Goris, scoutet

„ende scepene, Kerstioen Clerx, *Laurees van Linde*, Jan Swennen, „Jan Wynants, Jan Prent ende Cornelis Clerx, scepenen der banck „vors. onse siegeln aen dese onsen openen transfixe brief doen „hangen. Gesciet sien dese dingen in den joer ons liefs Heren „Jhesu Christi duysent vierhondert twe ende tachtentich in den „maent van februario den men noemt in duytschen Sporkille, op „den deerden dach."

Siegel. 1. Noelman Wynants oder Goris, verschwunden. 2. Christian Clerx, stark beschädigt. 3. *Laurent van Linde*, 4. 5. 6 & 7. Johan Swennen, Johan Wynants, Johan Prent & Cornelius Clerx, verschwunden.

R.

Michael van der Junckeyt, Bruder des Hospitals St. Maria in Jerusalem, hatte den Conrard van der Lynden getödtet. Johan van der Lynden und Johan und Frank van Rode, Bruder und Vetter des Conrard, versprechen dieses Verbrechen dem Deutsch-Ritter-Orden nicht nachzutragen, wenn aber Michael van der Junckheyt den Orden verlässt, um in die Welt zurückzukehren, werden sie ihn als ihren tödlichen Feind betrachten.

1340, 1 September.

Wyr *Johan van der Lynden* ende *Johan ende Franke van Rode* büyrgher van Ayghen dün küynt allen dengheynen dye desen begef solen syen of horen lesen, dat wyr den hersamen orden ende dye brüdere des ordens des hospytayls sente Marien van Jherusalem des düytschen hüys vür uns ende unse maÿghe ende helphere quyt schelden ende los ende ledych laÿzen ende nummerme ane gevorderen en solen noch en willen myt rayde noch myt dayde des ungevallis van deme doytslaghe, die geschyt is an *Conrade van der Lynden* unse brüder ende unsen neven van heren Mychaels weghen van der Jünckeyt, die des vürgenumden ordens brüder is. is. Ende want wyr diesen vurgenumden orden ende brüdere unschuldich kennen ende layzen sunder aleyne usgenomen de vorgenümden heren Mychael, ene wer of he weder us deme hersamen orden in ungehoyrsam in die werlt queme, den moycht wyr dan die wyle vür unsen doyt vyant halden. Uf dat alle diese vorgenümde stucke

vast ende stede bliven ende zŭ eyner gezŭychnisse der wayreyt, so hayn wyr vŭr uns ende vŭr unse mayghe ende helpere unse ingesegele an dyesen brief gehanghen. Dyese bryef wart gegheven na Goytz gebŭyrt do man schrief Dusent dryhundert vyrtzych jair ŭp sente Gyllys daych.

Original auf Pgt. (Commende Bissen N⁰ 48) mit anhangenden Siegeln der Aussteller. (Diese indentischen Siegel zeigen zwei gekreuzte lilienartige Stäbe, zwischen deren unteren Hälfte sich ein mit dem Bart (heraldisch) links gewandter Schlüssel befindet.

Auf der Rückseite der Urkunde steht von alter, dem 15. Jahrhunderte angehöriger Hand:

,vā yliartshouē jn̄ he'n m'ychijle'

Die Richtigkeit beglaubigt,

Düsseldorf, den 20. April 1889,

Königliches Staatsarchiv:

Harless.

S.

Ritter Roland Hagedorn und Genossen (darunter Knappe Bernd von der Linden) geloben dem Erzbischofe Wilhelm von Köln, den Johan von der Linden, ihren Neffen beziehungsweise Sohn, im Falle derselbe sich treulos gegen das Erzstift wenden sollte, weder heimlich noch öffentlich, direct noch ndirect zu unterstützen.

1360, 29 September.

Wi Rolant Hagedorn, Arnolt van Alpem here van Honepel, Johan end Henric van der Straten gebroedere, Johan van Ossenbroek, Arnt van Gestelen riddere, Zander van der Baetzeler end *Bernt van der Linden knapen* maken kont end kenlic allen luden mit desen apenen bryve, dat wi gelavet hebben end ons verbonden, gelaven end verbinden ons in desen bryve an hans des eerwerdigen in Gade vaders end heren, heren Willems van der gnaden Gaets ertzbisscops van Coeln end des heligen Rycs aver Ytalien ert canceller, ons leven genedighen heren, in deser maniren, dasz of *Johan van der Linden* ons neve end myns Bernts son vorgenant ommermeer mysdede of verbreke tgegen onser lyven genedigen

vader end here vorg, weder syn gesticht van Coeln of ymen deen bi verantwerden wolde of tgegen syns selves oerde end meynedich ende troweloes worde, dett God verbieden moet, dat wi dan doen selven Johan onsen neven ende son nummermeyr stillichlik of apenbaer avermits ons selven of ymen anders van onsen wegen, mit onsen wille of todoen raden noch daden en solen, sterken noch vorderen noch oek behulpelik wesen in eniger wys. Mer alsdan so ensolen wi oen anders neyt toekyren in eniger wys bi ons of ymen anders dan onvrintschap, hindernis end ongonst na al onser moeghe. In getuch end kontscap der waerheit so hebben wi malle ons zegel aen desen apenen bryef gehangen. Gegeven int jaer ons heren Dusent drihondert end tsestich, up sunt Michaelsdagh des Artzengels.

Nach dem Original auf Pergament Kurköln 838.

Es hangen ganz oder theilweise noch an: die Siegel der Hagedorn, v. Honopel, Johan van der Straten, v. Ossenbroek, van den Boetzeler (= Baetzeler) und das des *Bernt v. d. Linden.*

T.

Reyner van Bulloe erklärt, dass er von der Abtei Elten den Grundzins von Bulloe, zu Lehen habe, und dass er der Frau Aebtissin, welche zur Zeit der Investitur am Leben war, gehuldigt habe; dass er nach dem Tode der Aebtissin Namen's Van Kerpen, keine Belehnung von der neuen Aebtissin, Agnes van Bronchorst, habe. Er fügt hinzu, dass er das Lehen nicht übertragen kann, weil er keinen Sohn habe; dass er das Lehen weder seinem Neffen Robert van Bulloe, noch dem Dirik van Lynden, dem Sohne seiner Schwester, hinterlassen kann; dass nach seinem Tode die Aebtissin nach Belieben verfügen wird. Aber er bittet die Aebtissin, das Lehen sofort dem Dirick van Lynden um eine Summe von 60 Gulden zu geben. Dirick solle den Reyner van Bulloe, für dessen Dienstleistungen, so lange er lebt, zu sich nehmen. Er hofft dass die Aebtissin seinen Wünschen als Vergeltung der ihr von ihm geleisteten Dienste, entsprechen werde.

1444, 17 April.

Ic Reyner van Bulloe doe kont end tughe voir allen denghenen, die dessen openen bezegelden brieff sullen syen off hooren lesen, dat yk den tenden, die men gemeynlyck heytet Bulloes tende, gelegen in den Keirspell van Brummen, to leen geholden hebbe van den gestichte und abdien van Elthen ende hebbe dair hulde

ende ede voir gedain der abdyssen in der tyt, uytgesacht dat yk mynre genadiger vrouwen Agnesen van Bronchoirst abdissen des werlyken gestichtes to Elthen niet an oir versocht en hebbe den tenden voirgenoempt bynnen der rechter jairtyt ende myn hulde und eede daervoir niet gebaden noch gedain en hebbe als yk na den leenrechte sculdich was to doin na dode mynre vrouwen van Kerpen saliger gedeechten: so beken yk Reyner van Bulloe vorss: want yk ghene levendige man gebuert en hebbe und yk den tenden tot Brummen voirgenoempt niet versumet en hedde so vorss: steet, so en mucht ik des na den leenrechte niet erven op myns brueder soin Roebert van Bulloe noch up *Dirck van Lynden* mynre zuster soin ende solde den gestichte ind abdien ende mynre genediger vrouwen in der tyt to Elthen ledich loss ende onbecommert inkomen na mynre doot, oeren vryen wille dairmede to doin, want yk des na den vyffmerken leenrechte niet voirder erven en mach dan vurss: steet, des heb yk gebeden der edelre ende eerwerdiger mynre genadigen vrouwen Agnesen van Bronchoirst, abdyssen des werlyken gestichtes to Elthen, dat sy den tenden voirgenompt gonnen ind beleenen wolde mynen lieven neve Dirck van Lynden mynre Zuster soin ende nemen voir die versummenisse ende dat versterff na mynre doot tsestich Rynse guldene oft alsoe voell als oeren genaiden belieft te doin, op dien, off yk Reyner vurg: des yet genieten mucht, an Dirck van Lynden mynen neven vurss: myn leven mede the voeren, want yk olt ende kranck byn ende des wall behoeffde end hape, dat myne genadige vrouwe my wyll lathen genieten des truwen denstes, dye yk ind myn vriend der herscapien [1]) van Bronchoirst vake gedain ende bewesen hebbn. Want yk dan Reyner van Bulloe alle desse vurss: punten in gerechter bekentnissen ende tüge der wairheyt bekenne, so heb yk myn zegell an dessen apenen brieff gehangen ende hebbe gebeden mynen lieven neven Johan van Mermüeden, Roebert van Bulloe mynen neven ende brueder soin ende *Dirck van Lynden* mynen neven ende suster soin, dit so vurss: steet, mynre genadigen

---

[1]) So im Orginal. Zu lesen: herscaipen.

vrouwen to bidden, dat oir genaden dat doin ind believen wolden ende myne neven vurss: dessen selven breeff tot eenen rechten tughe der wairheyt aver ende mit my to bezegelen. Dat wy Johan Roebert ende Dirck vurss: an die eerwerdige onsse genadige lieve vrouwe voirgenoempt vrentlyk biddende ende in dessen brieve oitmuedelyk begerende syn ende hebben des ten waren tage ende om bede Reyners vorss: onsse zegelen malek an dessen selven apenen brieff gehangen. Gegeven int jaer ons heren Dusent vierhondert vier ende vietich, dess vrydages na den hiligen paessche dage.

Nach dem Original auf Pergament bei den Urkunden des Reichsstifts Elten, N° 31. Es hangen noch drei Siegel an: die des Ausstellers Reiner von Bulloe, des Johan von Mermueden und des *Dirck von Lynden;* das des Robert von Bulloe ist ab. Das schlecht ausgeprägte Siegel des D. v. Linden zeigt einen linksspringenden, doppeltgeschwänzten Löwen auf einem die Verlängerung des Corpus bildenden Stab oder Baumstamm; doch ist der Schein eines solchen Annexes möglicherweise nur Folge des schlechten Abdrucks.

Die Richtigkeit der Copie beglaubigt,
Düsseldorf, den 24 Mai 1889,
Königliches Staatsarchiv:
Harless.

U.

Herman von Linden, Herr zu Haultam, Tongernell, Kranenwick und Zoppenbroich, Fürstl. Lüdischer (Lüttich'scher) Rath und Hoch = Scholthiss, ermöglicht seines Vetter's und Freundes (sic) Stephan van Linden Aufnahme in den Deutsch Orden, ohne dass der Letztere die vorgeschriebene Abstammung von vier Ahnen edel und rittermässigen Geschlechtes, vorzuweisen hat.

N. B. Der Bruder des obigen Stephan von Linden, Gaspar van Lynden, Herr zu Mussenberg, war der letzte katholische Land-Commandeur des Deutsch-Ordens anno 1590 (S. Butkens, Annales de la maison de Lynden, p. 228 und Folge).

1590, 25 Februar.

Wir *Herman von Linden* Her zu Haultam, Tongernell Kranenwick und Zoppenbroich, Fürstl. Lüdischer Rath und Hoch-Scholthiss,

Wilhelm von Bocholdt, Thumbher zu Lüdich, Henrich von Wittenhorst, Drossardt zu Hussum, Jan von Nulandt [und *Carle von Linden*, Amptman in Overbetuwen] [1]) doen khundt, zeugen und bekhennen hiemitten vor Jedermanniglichen, das der Ehrwürdiger Edler und gestrenger Her Henrich von Ruischenberg, Teutschs Ordens, der Balley Biessen Landt Commanthur, Her zu Ghemmardt, Gruidrode und St. Peters-Vournen, unser grossgunstiger Her undt freundt, durch Godt almachtig und unser lieber Frauwen seiner ausserwelter Mutter, der hochgelobter Jungfrauwen Maria, auch umb unser vleiszigh pitt willen *Stephan von Linden* unsern lieben Neven und freundt zu dem loblichen und ritterlichen Teutschen Orden anzunehmen und zu empfangen bewilligt und zugelassen hadt, doch also, das derselb Stephan von Linden unser Neve und Freundt seiner vernunfft, glidder und ahm leib geschickt und ungebrechlich, auch zum wenigsten von seinen *vier Anichen* Edell und Rittermassigs geschlechts sey und sich zum hochsten verpflichtet, die Tagh seines Lebens in solchem Ritterlichen Orden vermog dasselben ordnung und satzungen gehorsamblichen zu pleiben und zu vollenden und alles zuthun und zu leisten so einer gehorsamer ergebener Ordens Person geburdt und dieselbe schuldig ist, mit verzeiung des funff und funfftzigsten Jars zu Augspurgh Reichsabscheidts, soviell den Puncten der Religion halber darinnen begriffen uffgericht betrifft und allen anderen, so khünfftiglich derhalben verdagt und gemacht wurden oder sich sonst zudragen und begeben mogten, Welches dann gemeltes Ordens statuten zuwidder gentzlich und gar nichts aussgenhommen: Also ist unss obernandten Herman von Linden, Wilhelm von Bocholdt, Henrichen von Wittenhorst und Johannen von Nulandt [und Carll von Linden] [2]) khundt und wissendt, das gemelter Stephan von Linden nnser Neve und freundt, seiner vernunfft, glidder und ahm leib geschickt und ungebrechlich, auch zum wenigsten von seinen vier anichen Edell und Rittermassigs geschlechts ist. Und wir sollen und wollen

---

[1]) Die eingeklammerten Worte sind durchstrichen.

[2]) Wieder ausgestrichen.

hieruff, dweill wir leben, das gemeldtes unseres lieben hern Landcommanthurs, Sr. Ehrwürden und Strengen Nachkhommen und den Ordens schaden wahren und frommen, nutz und bestes getreuwlich werben; und obs sach wehre, das gleichvoll Gott gnadiglich verhundte, das gemeldter unser Neve und freundt über kurtz oder lanck widder seine Obrigkeit, dessen Orden und dess Ordens gewonheidt sich haldten oder thuem würde, so sollen wir und wollen Ime darzu durch unss selbst oder andern von unsertwegen kheine zulegung, underschleiff, underhalt, hilff und beystandt thunn, in kheine wegh, sonder solchs nach unseren hochsten vleiss understehen zu wenden: Als wir dan solchs und das denn, wie obstehet, also sey, obgemeldtem hern Landtcompthure und seiner Ehrwürden Nahkhommen mit diesen unsern eignen underschriebenen handen und an eines rechten geschwornen aidts stadt, den Wir Ihrer Ehrwürde und Gewogenheidt in personen mit handtgebener treuw oder auch leiblich, do wir wegen dieser geforlicher zeidt nit daran verhindert, unpietig gewest zuleisten, sonsten Wir Herman von Linden und Wilhelm von Bocholt jegenwurtig mit handtgeben treuw und in eines rechten geschwornen aidts stadt, anglobt und zugesagt haben, alle gewehedt und argelist hierinnen gentzlich ausgeschlossen. Und noch zu mehren bekrafftigung dieses hadt unser jedwidder sein angeboren Insiegell unden ahn diese brieff gehangen. Und dweill ich Stephan von Linden vorss: bissher zu mich keines Insiegels gebraucht, so hob ich den Edlen und Ehrenvesten Carll von Linden, meinen freundlichen lieben Vattern, gepetten vor mich und von wegen meiner person und vorberurts verzigs halber, auch wass mich sonst hierin betrifft, seinen angebornen Insiegell mit hieran zu hangen, wilchs ich Carll von Linden itzgemeldt uff pitt und begern gemeldtes meines lieben Sohn Stephani gern gethan. So geschehen uff Sontagh Sexagesima den funff und zwanzigsten Monats Februarii im funffzehnhondert undt neuntzigsten Jare.

(gez.) Heinrich von Wyttenhorst. J. Nulandt.
Coerll von Lynden.
Herm. von Lynden. Wilhelm von Bocholtz.

(gez.) Diss vurschreven bekenn ick Steffen van Linden alles wie obstehet mit meinem vorwissen und gouden willen beschehen, urkhunt dieser meiner eignen Handt,

Nach dem Original auf Pergament bei den Urkunden der Deutschordens Commende Bernsheim, Balley Altenbiesen, N° 234, mit 5 Siegeln, von denen das 1. und 5. (die Siegel des Herman und Carl v. Linden) ganz undeutlich sind, doch scheint ein Kreuz im Schilde bei beiden noch einigermassen erkennbar.

Die Richtigkeit bescheinigt,

Düsseldorf, 22. Mai 1889.
Königliches Staatsarchiv:
HARLESS.

V.

Vergleich des Koadjutor Erzbischoff Ferdinand von Köln über die aus der Schenkung des Obristen von Linden herrührenden Geldforderung. Anerkennung des Schuldbriefes an den Rahtt und Grossmayern von Lüttich, Herman von Linden, vom November 1584. Rückzahlung mittelst jährlicher Verzinsung. — Ueberschreibung aller Forderungen des Herman von Linden, auf Wilhelm von Flodorff, Herrn zu Leuth.

1605, 31 Dezember.

1605, Dezember 31. Bonn (den letzten Decembr. zu endt des sechzehnhundert vünfften jars). (Kur Köln Nr. 3096).

Koadjutor Erzbischof Ferdinand von Köln vergleicht sich mit den Jesuiten in der Stadt zu Köln über die aus den Schenkung des Obristen von Linden herrührende Geldforderung derselben an ihn. Er erkennt den Schuldbrief vom November 1584 an, worin sein Vorgänger. „dem Rahtt und Grossmayern zu Lüttich *Herman von Linden*," der in dem damaligen „Kriegswesen" Obrister „etlicher Fähnen Reutter und Fussvolks" gewesen, für dessen geleistete Kriegsdienste schuldig geworden sei eine Hauptsumme von 3860 Goldgulden, die der Erzbischof bis zu ihrer Rückzahlung mit jährlich 193 Ggld. aus dem Rheinzolle zu Linz zu verzinsen habe, ferner 2 Hauptsummen von 6000 und 4000 Ggld. mit 300 und

200 Ggld. jährl. aus dem Rheinzolle zu Bonn zu verzinsen. Gen. von Linden habe diese Forderungen, von denen die auf den Zoll zu Bonn gestellten 10,000 Ggld. später auf Wilhelm von Flodorff, Herrn zu Leuth, überschrieben worden seien, und welche sich zur Zeit ausser den Hauptsummen an rückständigen Jahrespensionen auf ad 1) 3206, ad 2 und 3 nach Abzug einer von dem Zollschreiber zu Bonn dem von Linden gethanen Abschlagszahlung von 672 Ggld. auf 3838 Ggld. für 9 rückständige Jahreszinse beliefen, an das Jesuitencollegium in Köln geschenksweise überlassen. Nachdem nun dieses ihn, den Erzbischof, um Zahlung angegangen, er aber aus „nitt zumahl unerheblicher ursach" nicht habe „verstatten konnen" die Jesuiten „zu wurklicher niesung obberurter renthen und pensionen" zu zulassen, hierauf hinwieder die Patres sich an des verstorbenen Obristen von Linden nachgelassene Erben gewandt und diese sich bereit erklärt hätten gegen Rückgabe des Schenkungsbriefes die Patres anderweit zu entschädigen, so sei Gefahr gewesen, dass durch Abtretung der gen. Forderung seitens der von Lindenschen Erben an andre Personen dem Erzbischofe und Stifte viel Unheil und Nachtheil entstehen mochte. Darum habe er, der Erzbischof, mit den Patres Verhandlungen angeknüpft und auch erlangt, dass sie ihre „iura wie oben" niemand anders übertragen lassen wollten, endlich dass sie heute, datum des Briefes, sich mit ihm dahin verglichen ihre gegenwärtig nicht unter 10894 Ggld. betragende Forderung auf 2000 Ggld. ermässigen zu wollen: diese soll der Erzbischof in 4 Terminen, unbedingt aber binnen 3 Jahren bezahlen.

Papierurkunde mit aufgedrucktem Siegel.

Die Richtigkeit beglaubigt,

Düsseldorf, den 24. Mai 1889,

Königliches Staatsarchiv:

HARLESS.

Tresling (XLIII, 568). — Aan het verlangen van den hr. H. Tr. te Winschoten kan door mij terstond voldaan worden.

Ds. Georgius Tresling werd den 30 Juli 1742 te Leeuwarden geboren, waar zijn vader, Samuel Tresling, toen organist was van de Westerkerk. Na volbrachte studie, den 24 April 1770 praepa-ratoir geëxamineerd bij de Classis van Leeuwarden door de predikanten H. Sypkens en J. Drage, zag hij zich tot proponent bevorderd. Als zoodanig op het einde van 1776 tot predikant te Nes op Ameland beroepen, aanvaardde hij ten volgenden jare aldaar de H. bediening en bleef er werkzaam tot 1787, toen hij, door de tijdsomstandigheden daartoe genoopt, zijne predikantsbetrekking aldaar nederlegde, en den 23 Sept. 1787 van deze zijne eerste gemeente afscheid nam. Hij begaf zich nu naar zijne geboortestad Leeuwarden, waar hij tot tweeden praeceptor bij de Latijnsche school werd aangesteld, zich tevens verbindende, om bij de Nederl. Herv. gemeente te dier stede op bepaalde tijden geregeld eenige predikbeurten waar te nemen. Den 1 Januari 1791 tot pred. te Burgh op het eiland Schouwen beroepen, hield hij den 1 Mei 1791 zijne afscheidspredicatie te Leeuwarden, en werd den 29 dier maand te Burgh bevestigd. Aldaar staande, bedankte hij achtervolgens voor de beroepen, den 15 Febr. 1792 te Zonnemaire, en den 14 Aug. 1794 te Wissekerke op N.-Beveland, op hem uitgebracht. Een beroep naar Ter Neuzen evenwel daarna aangenomen hebbende, predikte hij 25 Juni 1797 te Burgh afscheid, en werd den 2 Juli te Ter Neuzen bevestigd, van welke gemeente hij den 18 Sept. 1808 afscheid nam als zijnde den 26 Febr. van dat jaar naar Schore, c. a. in Zuid-Beveland verroepen. Aldaar den 9 Oct. bevestigd, stond hij bij die gemeente tot 1811, toen hij er den 1 December afscheid predikte, als zijnde den 4 Oct. naar Meliskerke, c. a. verroepen, waar hij den 15 Dec. 1811 zijne intrede deed. Bij die gemeente bleef hij zijnen dienst vervullen, totdat de dood hem, den 28 October 1824 van zijnen post afloste. Hij bereikte den ouderdom van 82 jaren, en liet zijne echtgenoote Frena Vollenweider als weduwe met 4 gehuwde kinderen na. De rouwpredicatie werd den 7 November 1824 aldaar over hem gedaan door Dr.

Johannes Grims, Pred. te Westkapelle, terwijl ook aan de overige 4 gemeenten, waar hij in dienst geweest was, achtervolgens op 14 en 28 Nov. en 12 Dec. van zijn overlijden kennis gegeven werd.

Uit de kerkeraads-acte en lidmaten-boeken van Ter Neuzen hebben wij zijne 4 kinderen leeren kennen;

1. Trijntje Tresling, in 1799 tot lidmaat dezer gemeente aangenomen, is later vertrokken naar 's Gravenhage.

2. Johanna Barbara Tresling, in 1801 aldaar aangenomen, is den 2 Sept. 1807 van daar vertrokken met haren echtgenoot Pieter Eekman.

3. Janke Tresling, in 1805 aldaar aangenomen, vertrok in 1808 met hare ouders naar Schore, en in 1811 van daar naar Meliskerke. Zij huwde 14 Maart 1813 met ds. Jacobus de Rochefort, destijds predikant bij de naburige gemeente te Westkapelle.

4. Johannes Georgius Tresling, in 1806 aldaar aangenomen, vertrok naar Goes en in 1811 van daar naar Ter Neuzen wedergekeerd, vertrok hij opnieuw, den 27 Sept. 1813, naar IJzendijke, waar hij den 8 Juni 1847 als organist van de Herv. Kerk aldaar overleden is.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

Tack (XLIII, 501). — Tot verbetering en gedeeltelijke aanvulglin strekken de volgende eigenhandige aanteekeningen:

1815 24 Januarij Maria Catharina Scharff is bevallen van een zoon welke gedoopt is in de Oude Kerk 's avonds door Ds. Wolterbeek, met name Jan Frederik Tack.

1845 6 Februarij getrouwd Jan Frederik Tack, zoon van Jan Frederik Tack en Maria Catharina Scharff met Johanna Petronella Rudolphina de Burlett (den 23 January 1845 aangeteekend te Tiel(in de Kleine Kerk door Ds. P. van der Willigen.

1845 26 December, beviel Johanna Petronella Rudolphina Tack, geb. de Burlett des namiddags om tien minuten voor $4^1/_2$ uur van eene dochter, welke gedoopt is in de Westerkerk den 22 February door Ds. Posthumus Meyes met name Maria Catharina, waarover Peter zal zijn Eduard Cornèlis Scharff, oom van vaderszijde, en Maria Elisabeth Tack, Peettante van vaderszijde.

1846 22 Junij, overleed Maria Catharina Tack in den nog zeer jeugdigen leeftijd van geen 6 maanden aan de gevolgen van kinkhoest en is begraven in de Nieuwe kerk.

1847 10 Maart, beviel Johanna Petronella Rudolphina Tack geb. de Burlett 's avonds om kwartier voor 8 uur van een zoon, welke gedoopt is den 11 April in de Westerkerk door Ds. v. Berk Kolenbrander, met name Eduard Wessel, waarover Peter is Eduard Cornelis Scharff, oom van vaderszijde, en Maria Elisabeth Tack, Peettante van vaderszijde.

1850 8 October, beviel Johanna Petronella Rudolphina Tack geb. de Burlett den 7 October des nachts om $12^1/_2$ uur van een zoon, welke gedoopt is den 29 December in de Westerkerk door Ds. Zwaluw met name Everhard Jan Frederik.

1856 12 December, overleed Johanna Petronella Rudolphina Tack geb. de Burlett des nachts om $2^3/_4$ uur en is begraven op het kerkhof te Arnhem.

1863 23 April, overleed Jan Frederik Tack in den ouderdom van 53 jaar, echtgenoot van Johanna Petronella Rudolphina de Burlett, en is begraven op het kerkhof te Zutphen.

Den Haag. M. P. SMISSAERT.

Van de Wall. — Men zou mij zeer verplichten door mij mede te deelen, wie de ouders en kinderen waren van:

Petrus van de Wall, getr. met Cornelia Arents (ook geschr. Aertsen).

Hij was in 1664 Cand. praetor van het Caecilia concert te Arnhem en voerde het oude wapen v. d. W. gevierend. van zwart en zilver. — De ouders van: *Gillis van de Wall*, overl. te Arnhem 25 Aug. 1736, getr. met Catharina Mouwe(n); (haar wapen?); en van *Hendrik van de Wall* overl. te Arnhem 7 Maart 1743.

Uit welken tak stamden

I. C. E. v. d. Wall, „richter" te Emmerich.

Nicolaas van de Wal, geh. met Gesina de Roos, die later hertr. met B. C. Ruijsch, overl. te Huissen 8 Mei 1806 (zie Navorscher XXX bl. 253). (zijn wapen?) Wie waren zijn ouders en grootouders?

Jelis van de Wall, schepen te Arnhem; in de jaren 1796 en 97 heeft hij bij verscheidene transporten van huizen gefungeerd.

Hoe was zijn schepenzegel?

Iedere mededeeling, ook buiten deze gegevens, betreffende het geslacht v. d. W. zal mij hoogst aangenaam zijn.

Arnhem V. D. WALL.

De Brigeanteau.—Van de Graaf. — Wie helpt mij aan de kleuren van het wapen van de familie De Brigeanteau, uit welke familie eene Jeanne was gehuwd met Pierre l'Oiseleur de Villiers, geboren te Rijssel omstreeks 1530?

Van de Graaf. — Wie waren de ouders van Marija van de Graaf, in Mei 1637 gehuwd met Boudewijn Onderwater Janszoon, geboren te Rotterdam 10 Junij 1607, later woonachtig in Dordrecht en in de regering aldaar?

Sliedrecht. MR. M. A. H. ONDERWATER.

De ouders van Godefr. Franc. Cromhout. – De heer F. A. Hoefer in zijn belangrijk opstel „Het Huis te Werve bij Rijswijk," voorkomende Nav. 1893, blz. 275 en volgg., vermoedt op blz. 288 dat Godefridus Franciscus Cromhout „een zoon was of van *Elisabeth* of van *Catharina*" Wuytiers.

Uit eene genealogie, welke ik van het geslacht *Wuytiers-Cromhout* bezit, blijkt dat genoemde Godefridus de *oudste* zoon was van „Dirck Cromhout en *Elisabeth* Wuytiers. Het „Geslachts-Register der Cromhouten," uitgegeven door Pater H. J. Allard S. J. in de „Bijdragen v. d. Gesch. v. h. Bisdom Haarlem," Deel 2, blz. 287, „en Geschiedenis „van het R. C. Maagdenhuis te Amst. door T. C. M. H. v. Rijckevorsel," blz. 65, bevestigen deze mijne mededeeling. De heer A. de Roever Nz. in zijn „Het Geslacht Barchman-Wuytiers," voorkomende in het „Amsterdamsch Jaarboekje van 1890," zegt daarentegen dat Godefried geboren werd uit het huwelijk van *Catharina* Wuytiers met Jacob Cromhout.

Er bestaat dus verschil in opgave. Welke opgave is nu de juiste?

De benoeming van Godefridus tot heer van het Huis te Werve pleit voor mijne genealogie.

Uit eene oude traditie blijkt dat het leenheerschap begeven werd aan den *oudsten* zoon of bij ontstentenis aan de *oudste* dochter. Godefridus was de oudste zoon van de oudste zuster van den vorigen leenheer, terwijl de jongere zuster Catharina geen zonen, maar dochters had.

Bovengemelde traditie wordt bevestigd door de onderstaande begevingen.

Willem van der Wiele van de Werve vermaakte aan zijn zoon Johan „de huysinge van der Werve" op voorwaarde evenwel, indien voorn. zoon zonder wettige geboorte na te laten kwam te sterven, dat alsdan zijn *oudste* dochter zoude genieten „d'voorz. huisinge." Johan kwam vóór zijn vader te sterven en nu werd Maria, als *oudste* dochter, leenvolgster. Maria huwde Govert Wuytiers, waaruit geboren werden o. a.:

Elisabeth geb. 1655.
Dirck „ 1656.
Catharina „ 1657.

Dirck als *oudste* zoon werd leenheer. Hij stierf kinderloos, weshalve het Huis te Werve kwam aan den *oudsten* zoon van zijn *oudste* zuster, genaamd *Elisabeth Cromhout geb. Wuytiers.* Godefridus liet uit zijn drie huwelijken geen kinderen na. Bij onstentenis van een broeder, droeg Godefridus het leenheerschap over aan de *oudste* dochter van zijn *oudste* zuster Elisabeth, die geen zoon bezat. Elisabeth Maria Cromhout werd toen leenvolgster; enz.

BERNARD J. M. DE BONT.

Hartsinck en **Van Marselis.** — Voor de samenstelling der geslachtslijsten dezer familiën wordt medewerking verzocht. Waar en wanneer is o. a. Carel Hartsinck geboren en overleden? In leven was hij Directeur-generaal der Oost-Indische Compagnie in Nederlandsch Indië. —

G. J. V. E.

Sweertveger (XLII, 570, 71). — Het geslacht de Swertvegere behoort tot de oudste geslachten van Brabant, en werd reeds in de 15e eeuw gerekend onder de patricische familiën van Leuven. Het voert het wapen der gravin de Limminghe of Vtenlimmingen (d'or à trois pals d'azur, au chef de gueules) chargé d'un sautoir denché d'argent.

Aan een uitgebreide verzameling van geslachtrekenkundige aanteekeningen (302 dln. in 8e) te zamen gebracht door bon. Phil. de Pret van Wesembeek, welke verzameling thans berust in de boekerij der Hoogeschool te Gent, ontleen ik het volgende:

Godefroy de Swertvegere, échevin de Louvain in 1269,
Wautier de S., échevin de Louvain, 1278, 1279, 1280,
Erembauld de S., échevin de Louvain, 1278,
Arnould de S., conseiller à Louvain, 1326,
Jean de S. „ „ „ 1328,
Franco de S. „ „ „ 1360,
Jean de S., allié, 13 . . à . . .
Fils: Jean de S., conseiller à Louvain 1376, 1380 et 138 . .
Wautier de S., échevin de Louvain, 142 . .
Elisabeth de S., alliée 13 . . à Josse Absolons.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Rumpff-Harel (XLI, 523). — Zie belangrijke gegevens in „De Tijdspiegel" 1892, blz. 185—7, alwaar ook naar Mr. C. bn v. Breugel Douglas in Nederl. Heraut VI (1890) no. 2 verwezen wordt.

JAC. A.

Wapen van Devrient. — „Der Deutsche Herold" XXV (ao 1893) no. 6 (Juni) S. 80 *b*, van de huwelijken gewagend van Wilhelmine Schröder—Devrient, dochter van de treurspel-speelster Antoinette Sophie Burger, vraagt naar het wapen der uit *België*, Holland of Frankrijk stammende familie de Vrient, welke zich in Duitschland later „Devrient" schreef. Rietstap's Armorial 1e éd. 1875 p. 1097a nu geeft als wapen van een *Vlaamsch* geslacht de Vriendt (*sic*)

op: In blauw drie meerltjes van zilver; Helmt.: een meerltje van 't schild, tusschen eene antieke vlucht van blauw en zilver.

JAC. A.

Van Thuyll (XLIII, 501). — Hertog Ernst van Beieren († 1612) werd in 1581 tot bisschop van Luik en in 1583 tot aartsbisschop van Keulen gekozen. Als zoodanig heeft hij tot aan zijn dood in Keulen geregeerd. Als R. K. geestelijke zal hij wel niet gehuwd zijn geweest, terwijl zijn voorganger, Gebhard Truchsess, juist om een huwelijk afstand heeft gedaan. L.

Wapen v. Brederode—v. Teylingen (XLIII, 578). — Het geslacht van Brederode is gesproten uit dat van Teylingen en wel uit Diederik (van Teylingen) gezegd Drossaet, aldus bijgenaamd naar zijne bediening van drossaard, die eene hoogst aanzienlijke was. Zijne vrouw was Alverade, dochter van den Heer van Heusden.

Deze Diederik, de eerste Heer van Brederode, en als zoodanig vermeld in 1248, is vóór 4 September 1252 overleden. Hij had een zoon Heer Willem van Brederode, Ridder, de tweede Heer van Brederode, en een kleinzoon Diederik van Brederode, de derde Heer van Brederode.

Willem voornoemd moet nog tot in het jaar 1285 hebben geleefd. Vóór het jaar 1244 (toen hij wordt vermeld) wordt de naam van Brederode in gelijktijdige schrijvers of charters niet gevonden.

Wilhelmus, Procurator der abdij van Egmond, gewezen kapellaan te Brederode, die in 1321 leefde, heeft het volgende geschreven:

„Eodem anno" (1321) Henricus, Dominus de Brederode, nobili „Dominae, Filiae videlicet Domini de Fontaynes, matrimonio copu-„latur. Et quia— Capellaniae meae locum; Brederode videlicet; „duxi attollere et modis omnibus honorare, noveritis, quod primus „ibidem Dominus, Frater Domini de Theylinge, Theodoricus Drossaet „dicitur, cui Domina Alveradis, Filia Domini de Huusdune, conjugio „sociatur. Istis Willelmus, secundus ibidem Dominus, gignitur, cui „Hildegondis, Domini de Vorne Filia, copulatur. Quibus tertius „ibidem Dominus, Theodoricus nomine, nascitur, et super Remis

„moritur, cui Maria, Domini de Lecke Filia, conjugatur. Istis praesens „Henricus oritur, cujus sponsa Elysabeth nominatur."

Wat op blz. 579 (regel 4 tot 6 van onderen) wordt medegedeeld nopens hetgeen in het Necrologium Egmundense zou voorkomen, wordt daarin niet aangetroffen. Ik laat hier volgen hetgeen nopens personen van den naam van Brederode in dat Necrologium wel wordt vermeld gevonden.

(2 Aprilis) Maria, Domina de Brederode, uxor Domini Theodorici pii, filia Domini de Lecke, anno M°CCC VII, qui legauit conventui X libras.

(6 Aprilis) Hildegondis, uxor Domini de Brederode, filii Domini Theodorici Drossaet, filia domini de Voerne, anno M°CCC° XII°, que legat conventui X libras.

(9 Julius) Elisabeth, domina de Brederode, uxor Henrici, Domini de Brederode, que inter cetera dona, contulit monasterio ornamenta preciosa.

(16 December). Theodoricus de Brederode, piissimus, anno M°. CCC°XVIII, qui legat unam libram annuatim.

Het bovenstaande is door mij ontleend aan het werk getiteld: „Huiszittend Leeven" van Mr. Henrik van Wijn, Amsterdam 1812, waarin de artikelen „Over den Oorsprong van het Geslagt der Heeren van Brederode" en „Necrologium Egmundense" voorkomen.

Simon, de eerste Heer van Teylingen, voerde in goud een roode leeuw, met een zilveren barensteel van drie hangers, over de borst van den leeuw gaande.

Er heeft nog een zeer aanzienlijke tak van dit geslacht bestaan met een ander wapen, namelijk: doorsneden van goud op zwart, het goud beladen met een opkomenden rooden leeuw (zie van Leeuwen, Batavia Illustrata, blz. 1117). Daartoe heeft behoord Cornelis Florisz. van Teylingen, in 1579 burgemeester van Amsterdam.

Volgens het werk van Rietstap: „de Wapens van den tegenwoordigen en den vroegeren Nederlandschen Adel," 1890, is het wapen van Mr. Diederik Gregorius van Teylingen van Kamerik

en de beide Houtdijken, die in 1815 tot den adelstand werd verheven: in goud een blauw getongde en genagelde roode leeuw, met een blauwen barensteel van drie hangers, over de borst van den leeuw gaande, en dat van Diederik Gregorius van Teylingen, die in 1836 tot den adelstand werd verheven, hetzelfde, behalve dat de barensteel van zilver is.

Vermits die personen tot den adelstand zijn verheven, zou mogen worden verondersteld, dat zij niet hebben kunnen bewijzen tot het oud adellijk geslacht van Teylingen te behooren.

De barensteel in het wapen van het geslacht van Brederode, welke men niet aantreft in het schild van Reinoud, Heer van Brederode en Vianen, in 1456 ridder van het guldenvlies, is sedert Mei 1534 weder in het wapenschild van zijn geslacht moeten worden opgenomen. Die barensteel, boven den leeuw geplaatst, is blauw. V. R. V. D. K.

Nagenoeg hetzelfde berichtte Mr. J. A. van der Does te Arnhem. RED.

Wapen v. Brederode—v. Teylingen (XLIII, 578). — Aangaande dit onderwerp treft men eene breedvoerige beschouwing aan in het belangrijk opstel „De afstamming der laatste Heeren van Brederode" van J. A. Alberdingk Thijm (Dietsche Warande, D. VII, jg. 1866, blz. 297—331 en D. VIII, jg. 1869, blz. 19—54), waarin de geachte vrager m. i. een bevredigend antwoord zal vinden.

A. J. E. V. D. CRAB.

Wapens (XLIII, 145). — Het aldaar bedoeld vrouwelijk wapen is dat der familie Duymaer van Twist; het mannelijk hoogstwaarschijnlijk dat der familie van Stapele (zie ook Nav. XLIII blz. 417). De reden, waarop dit gegrond is, is de volgende: Maria Jeannette Duymaer van Twist, geb. 26 Nov. 1770, huwt 17 Mei 1789 met J. C. van Stapele, burgemeester en ontvanger van Tholen. (Zie wapen van Stapele bij Rietstap, Armorial général, geheel overeenkomstig met het opgegevene). Uit dit huwelijk zijn waarschijnlijk 3 kinderen geboren. 1e Susanna Cornelia, geb. 10 April 1790, gehuwd 19

Juni 1816 met A. de Vulder van Noorden; 2e Jacob Johannes, geb. 26 October 1792, gehuwd met A. M. van Citters; 3e Jan Lambertus, geb. 1 Augustus 1800, gehuwd met.... Vermaten. In verband met hetgeen voorkomt in Nav. XLIII, blz. 502, kan ik mededeelen, dat Anna Catherina, een zuster van Maria Jeannette Duymaer van Twist, in Mei 1792 gehuwd is met J. A. Keuchenius, uit welk huwelijk 13 kinderen zijn gesproten.

Gouda. L. F. DUYMAER VAN TWIST.

Wapens. — Van welke geslachten kunnen de volgende wapens geacht worden te zijn? De beide eerste komen voor op een in mijn bezit zijnde, in lood gevatte vensterruit; het laatste is als haardplaat van anno 1647 in een schoorsteen geplaatst.

1o. Gedeeld; In sinopel 3 klaverbladen van goud, geplaatst 2,1; 2. gesneden; *a.* in keel een naar links uitkomende bok van goud; *b.* in keel een St. Andrieskruis van goud. Helmteeken de uitkomende bok.

2o. Gedeeld; 1. gesneden: *a.* in keel drie benedenwaarts gekruiste zwaarden van... *b.* in sinopel 3 cannettes van... 2,1; 2. in goud twee pluimen van... op een... Helmteeken: een wildeman met knods.

3o. Gedeeld; 1 in... een adelaar van...; 2 gesneden; *a.* in... een 5 puntige ster of roos van... waaronder 3 krabben van..., 2,1 *b.* in... een klimmende hond of vos van... in 't hartschild van... een zwijnskop van... Rondom het wapenschild krijgsattributen, gedekt door een hertogelijken of grafelijken hoed. Helmteeken: een uitkomende centaur. Kleuren onbekend.

D. N. TH. LADENIUS.

HET DOOPBOEK DER NED. HERV. GEMEENTE

TE KATWIJK AAN DEN RIJN.

1727—1812.

1728. 23 May, Hendrik, Gerrit Le Maire, Anne Merentia van 's Gravendijk, (Getuigen) Hendrik van 's Gravendijk, Juff. de Wede. Jen.

1730. 3 December, Dirk, Willem Deedel, Anna de Graef. (Get.) Trijntje Langevelt.

1732. 11 Meij, Anna, (alsvoren Dedel) Neeltje de Graef Peetje.

1733. 16 Dec. Klaas (alsvoren) Annetje Lipsius.

1736. 4 Jan. Huibertje, (alsvoren) Huibertje Benjaminse de Graef.

1737. 11 Aug. Marijtje (alsvoren) Antje Jans Lipsius.

1738. 16 February, Willem Lodewijk, (ouders) De HoogWelgebore Heer Frederik Henrik Baron van Wassenaar, Heer van Rynsaterwoude, beschreven in de Ridderschap van Holland, Raadsheer in den Hove van Justitie van Holland etc. etc. etc. — De HoogWelgebore Vrouw Jacoba Josina Isabella Baronesse van Wijhe etc. etc. etc. (Getuigen) De HoogWelgeboren Heer Carel Lodewijk Baron van Wassenaar, Bailluw van 's Gravenhage etc. etc. etc. — De HoogWelgeborene Vrouw Hermelina Petronella Schaap van den Dam, Douairiere Baronnesse van Wassenaar etc. etc. etc. — De HoogWelgeb. Vrouw Louisa Isabella van Brakel, Douairiere van Liere, Vrouwe van beide de Katwijken en 't Zandt etc. etc. etc.

1739. 26 Julij, Kaspar, Willem Dedel Anna de Graaf Grietje Willems Dedel.

1743. 24 Februarij, Dirk, (ouders en get. alsvoren).

1745. 9 Meij, Johanna Maria, Andreas Francitens Immens, Cornelia Maria de Mauregnault. (Getuigen) Johan de Mauregnault, Maria Agatha de Leeuw.

1757. 18 September, Klaas, Klaas Dedel, Stijntje Lammens, Catharina Knotters.

1762. 26 September, Petronella, Catharina, Andries de Wallencourt, Neeltje van Rooijen, Johannes Toth, Catharina de Wallencourt.

1764. 16 September, Johanna, Petronella, Jan van Polanen, Sara Macqueleijn, Elisabeth Macqueleijn.

1764. den 23 dito, Cornelis Pieter Carpentier, Willemijntje Vergunst, Roelant Carpentier, Catrina Rensing.

1771. 1 Augustus, Maljaerd van Rhijnsburg, Jan Nagtergaal, Jannetje Dedel Daniel de Noot, Hester Nagtergaal.

1772. den 29 Nov. Clemenz. David Benedictus, Paulina Emilia Keuchenius, Clemens Keuchenius.

1773. 23 December, Michaël (moeder alsvoren) Michaël Keuchenius.

1774. 31 Julij, Johannes Cornelius, (alsvoren) Johannes Cornelius Benedictus.

1775. 25 Junij, Engeltje, Leendert de Tombe, Catrina Rysevoort, Abraham Dusaar, Engeltje Dusaar.

1776. 18 April, 's namiddags, Johanna Theodora, David Benedictus, Paulina Emilia Keuchenius, Getuige Theodora Francina Schermer, Huisfrouw van Wilhelmus Matheus Keuchenius.

1777. 26 October, Wilhelmus Paulus (alsvoren) Paulus Keuchenius.

1779. 31 Januarij, Helena Emilia (alsvoren) Helena Gerarda Keuchenius.

1780. 19 Maart, Nicolaas, Adrianus van Diemen, Jannetje van Ginhove, Nicolaas van Diemen, Dirkje de Graaf.

1780. 10 September, Christina Elisabeth, David Benedictus, Paulina Emilia Keuchenius, Johanna Christina Hooft, Elisabeth van Zon, Huisvr. van Ds. Petrus Abrahams Naleesting.

1782. 6 October, Maria, Adrianus van Diemen, Jannetje van Ginhoven, Zacharias van Ginhoven, Maria van Wassenaar.

1784. 1 Februarij, Wilhelmina Francina, David Benedictus, Paulina Emilia Keuchenius, Wilhelmus Matheus Keuchenius, Theodora Francina Schermer deszelfs Huisvr.

1784. 12 September, Nicolaas, Adrianus van Diemen, Jannetje van Ginhooven Nicolaas van Diemen, Dirkje de Graaf.

1784. 12 December, Petronella Wilhelmina Cornelia, Pieter Willem Boers, Jacoba, Lijdia Maria Engelbert van Bevervoorden, Willem Cornelis Boers.

1786. 28 Meij, Henricus Johannes (ouders alsvoren), Henricus Johannes Engelbert van Bevervoorden, Maria Anna de Jonckheer.

1787. 3 Junij, Cornelia Jacoba Sara, ouders alsvoren, Sara Johanna Boers in naam van Lubertus Cornelis van Bamma, Jacoba Carolina Boers.

1787. 15 Julij, Jan Willem Andries, Jan Casper Hartsink, Anna Catharina Nagel, Vrouwe Anna Faas weduwe van de Heer Jan Willem Nagel, Andries Hartsink Sr.

1787. den 22 Julij, Jakoba, Adrianus van Diemen, Jannetje van Ginhoven, Zacharias van Ginhoven, Neeltje van Ginhoven.

1787. den 29 Julij, Maria Geertruij, Benjamin van Sandwijk, Maria Maartensd. Peek, Truij van Doorn, Johannes Gerardus van Sandwijk.

1789. 13 September, Neeltje, Adrianus van Diemen, Jannetje van Ginhoven, Jac. van Gorssem, N. van Diemen.

1789. den 21 Augustus geboren, 23 dito gedoopt, Petrus Adrianus Leunissen, Joannes Jacobus van Steenbergen V. D. M., Catharina Adriana Leunissen. Getuijgen Pieter van Steenbergen, Judith Laverman.

1789. den 27 April, geboren den 3 Maij gedoopt, Maria Petronella, Pieter van Steenbergen Pieterszoon, Neeltje Langelaan, Get. alsvoren.

1790. geb. 13, gedt. 21 Januarij, Andries Ferdinand, Jan Casper Hartsink, Anna Catharina Nagel, Nemo.

1791. den 3den Februarij gebooren, den 6den dito gedoopt Jacobus, Pieter van Steenbergen Pieterszoon, Neeltje Langelaan, Jacobus Langelaan, Catharina de Zwart.

1791. den 23 dito gebooren, den 27 dito gedoopt, Joannes Jacobus, Joannes Jacobus van Steenbergen, Catharina Adriana Leunissen.

1791. 24 October geb., 30 dito gedoopt, Johanna Carolina Maria, ouders Pieter Willem Boers, Jacoba Lijdia Maria Engelbert van Bevervoorden, Doopgetuijge Jan Boers, Maria Anna de Jonkheere wede. Engelbert.

1794. 12 Januarie, Bernard Philip, (ouders alsvoren) Bernard Philip Engelbert van Bevervoorden.

1796. 27 Februarij geboren, Maart 6 gedt., Geertruij Hillegonda, Arend Prins en Jansje van Loon, Geertruij van Loon, Hillegonda Sluijter.

1798. geb. 21 Junij, gedt. 24 Junij, Jan (ouders alsvoren) Jan van Loon, Hildegonda Prins.

1798. 5 Oct. geb., 21 gedt., Diderik Jacobus, Nariekus Eliza Anna Stroi, Johannis Swaving.

1799. 20 Oct. Jacobus Johannis, Pieter van Steenbergen, Neeltje Langelaan, Neeltje Langelaan geb. Thelting.

1799. 26 Oct. geboren, 3 Nov. gedt., Deliana Glaudina Catharina, ouders Pieter Tegel Pred. Glaudina Cornelia Ripperdina van Roijen, Getuigen Mr. Jan van Roijen, Anna Maria van Roijen geb. Hoogvlied.

1800. 23 Aug. geb., 31 gedt., Adriaan Jan, Mr. Everard Jacob van Roijen, Wilhelmina Geertruida Adriana van Neck, Getuigen Mr. Jan van Roijen, Anna Maria van Roijen geb. Hoogvliet.

1800. Maij 6, Maria Elisabetha, Johannes Coenraad Kapelle, Alida Brummelkamp, Elsje Pijpers.

1801. 6 Maart geb., 22 gedoopt, Jan Pieter Marinus, P. Tegel Pred., Glaudina Cornelia Ripperdina van Roijen, Maria Tegel.

1801. 19 April, Hendrika, Coenraat Capelle, Alida Brummelkamp. Elsje Pijpers,

1801. Augustus 2 geb., 30 Aug. gedt. { Magdalena Maria Wilhelmina / Johanna Wilhelmina Carolina } Tweelingen. ouders Johan Christiaan Schoter, Catarina Maria Sprangers, De getuigen van het eerste kind Magdalena Maria Douglas, Wilhelmina Geertruijda Adrina van Royen geb. van Neck en van het 2de kind Johanna Wilhelmina Leyendorffer wede. J. Sprangers, Carolina Wilhelmina Sprangers.

1802. 19 Julij geb., 25 gedt., Geertruijda Wilhelmina, Arend Prins, Jansje van Loon, Geertruij van Loon.

1803. 20 Januari geb., 6 Februari gedt., Albert Gerard, P. Tegel Pred., Glaudina Cornelia Ripperdina van Roijen, M. Tegel.

1803. 2 Febr. geb., 6 Maart. gedt., Jacoba Catharina Adriana, Mr. E. J. van Roijen, Wilhelmina Geertruida Adriana van Neck, Getuige Catharina Adriana van den Sandheuvel.

1803. 22 Maij, Pieter, Pieter van Steenbergen, Neeltje Langelaan, Adriana Langelaan.

1804. 23 August. geboren, gedt. 16 Sept., Adriana Ripperdina, Mr. E. J. van Roijen, Geertruijda Wilhelmina Adriana van Neck, Peet Mr. Rippert van Roijen, Getuijge Glaudina Cornelia Ripperdina van Roijen.

1805. 27 Maart geboren, 7 April gedoopt, Everard Adriaan, P. Tegel, Glaudina Cornelia Ripperdina van Roijen.

1805. 26 May geboren, 23 Junij gedoopt, Johann Georg, Johannes Mattheus Mohr, eerste luytenant van het Battaillon Bataafsche Infanterie, Elisabeth Lansen,

1805. 10 Dec. geb., 10 gedt., Johanna Margreta, Arend Prins, Jansie van Loon, Getuige B. S. Prins.

1806. April 2 geboren, 13 gedt., Christiaan, Cornely, Everard Rappert, Levina van de Voorda.

1806. 13 Aug. geb., 17 gedt., Claas, Pieter Lammens, Antje van Roijen, Maartje Haiu de Man.

1807. April 3 geb., 26 gedt., Hendrik Willem, Mr. Everard Jacob van Roijen, Geertruijda Wilhelmina Adriana van Neck, Getuyge Mr. Diderik Henrik van Roijen.

1807. 30 Augustus, Huijbert, Pieter Lammens, Antje van Roijen, Jacob van Roijen, Grietje Huuck.

1809. ged. Januari 1, geb. 22 Dec. 1808, Gerrit (ouders alsvoren) Maartje.

1809. Decemb. 2, Cornelia, Willem Willems, Alida Zeegers, Hermanus Tegel, Cornelia Boslan?

1810. 7 Oct. geb., 11 Nov. gedt., Nicolaas Hendrik, Johan Arnoldus Hambroek van Dooren, Anna Christina van Haansbergen, Getuyge Mr. Nicolaas Hendrik Mulder.

1810. 1 November, Jacobus, Pieter Lammens, Antje van Roijen, Lijtje van Rooijen.

1811. 8 April geboren, 30 Junij gedoopt, Hendrik Pieter, Antonij Le Clercq, Maria Huijgens, Maitho Le Clercq, Pieter Le Clercq.

Harderwijk. Medegedeeld door D. C. J. VAN DOORNINCK.

Utrecht. Overluidingen. Vervolg van *Nav.* XLIII, blz. 343.

1638. III Jan. overluyd Juffr. Geertruyt Michælis, dr̄ v̄ wijlen den Hr̄ Gerard Michaelis, in sijn leven secretaris der stadt Dordrecht; is de moey van den domhr Duyck.

VIII Jan. 't kint v̄ Mr̄ Gerard v̄ der Nijpoort, raedt ords.

XII Jan. Dirck Breyes, wijnkoper.

XIII Jan. het soontie v̄ Mr̄ Gerard van̄ Nijpoort, raedt ords.

1638. XIX Jan. de ed. Jor v̄ Dirck v̄ Gronsvelt.

XX Jan. Joffr. Agnes de Roode.

XXII Jan. Reynier Gosensz Hack.

XXIV Jan. den ed. hoochgel̄ Hr̄ d' Hr̄ Rocus v̄ den Honaert, in sijn leven eerste presiderende raedt v̄ den hove v̄ Hollant etc.

XXVIII Jan. Gerard v̄ Straten, apothecaris.

I Febr. overluyd Arien van Broeckhuysen.

III Febr. d' ed. geboore Juffr. Juffr. Maria de Malapart, huysvr̄. v̄ d' ed. Jor *Jacob van Teylingen.*

Eod. d. Mr Willem Aerynsz., outste vicaris van Ste Marie.

IV Febr. Antonia Both, huysvr. van Johan van̄ Poll.

VI Febr. Joffr. Regina van Weede, dr v̄ za. Everhard van Weede.

XIX Febr. Gerardus Bor, apothecarius.

XXIII Febr. 't kint van de heer v̄ Wulven.

VI Maert Mr Paulus Moreelsz, out-schepen, raedt en eerste cameraer in de vroetschap der stadt Utr̄.

VII Maert d' ed. Joffr. Mejoffr. Ermgard van Speulde.

XI Maert de ed. Heer Christopher Heuft, oom van de domhr̄ Heuft.

XVII Mart. 't kint v̄ de ed. Lubbert v̄ Westrenen v̄ Wickenborch.

Eod. d. *'t kint van̄ weled. Jor Beernt van Reede,* maerschalck.

XIX Mart. d' ed. Joffr. *Deliana v̄ Merenborch,* huysvr. v̄ de ed. Jor Floris Diderick Cloeck.

XX Mart. d' weled. Joffr. *Cornelia Ruysch,* we v̄ za. Jor Aelbert van̄ Hulsen.

XXVI Mart. Joffr. Agnes v̄ Bijler, we v̄ za. Jor Gerardt v̄ Dashorst.

VIII Apr. overluyd d' weled. en manhafte *Johan de Coninck,* in sijn leven capn over een compagnie infanterye.

XIV Apr. Henrick van Malborch, scopator der kerke ten dom.

XVI Apr. Gellina van de Vene, huysvr. v̄ Cornelis v̄ Steenberch.

XIX Apr. Joost v̄ Sindert, in sijn leven gewesen deurwaerder der stadt Utr̄.

XXI Apr. de weled. Vr. *Cornelia v̄ Eck,* huysvr. v̄ de weled. Hr̄ Jor *Wernaer v̄ Lennip,* schout der stadt Rheenen.

XXIV Apr. Heyltgen Jans, huysvr. v̄ Jan Jansz Comani.

XXV Apr. Hermannus v̄ Vianen v̄ Jaersvelt, jongman.

XXX Apr. Jor Jacob v̄ Westrenen; gestorven t' Amersfoort.

VII Mey overluyd Joffr. Elisabeth v̄ der Gall, huysvr. v̄ de Hr̄ Francois Halewijn, canonick t' Oudemunster.

Eod. d. Jōā v̄ Drielenborch dr v̄ Vincent v̄ Drielenborch.

XII Maii d' ed. Joffr. Elisabeth de Wilt, huysvr. v̄ de domhr̄ Manert.

Eod. d. Hester v̄ Muyden, huysvr. v̄ Pieter ten Hagen.

XVII Maii d' ed. erentf. Joffr. *Hillegonda v̄ Lanscroon,* we v̄ Jor Lambert Canter, in sijn leven raedt in de vroetschap der stadt Utr̄.

1638. XVIII Maii capn *Adriaen Booth*, majoor deser stadt.
XIX Maji Stephanus Verborcht, jongman.
XX Maji 't kindt v̄ Jor Henrick v̄ Eede, commissaris v̄ de monstering.
XXIII Maji 't kindt v̄ de Hr Francois Halewijn, canonick t' Oudemunster.
II Jun. overluyd Everard Both v̄ der Eem, zn̄ v̄ Gerard Both v̄ der Eem, canonick v̄ St Pieter t' Utr̄.
IV. Jun. Jacob v̄ Mijnden, der Rechten doctr, en advt in den hove prov. v̄ Utr̄.
X Jan. Mr̄ Herbert v̄ Detten, advt vóór den ed. hove v̄ Utr̄.
XIII Jun. 't kint v̄ d Hr̄ Francois Halewijn, canonick t' Oudemunster.
XVIII Jun. Barbera Elzevier, huysvr. v̄ Frederick Berninck.
XXIV Jun. 't kint v̄ Jor Hendrick v̄ Eeden, commissaris vañ monstering.
XXVII Jun. Mr̄ Michiel Bom, advt vóór den ed. hove v̄ Utr̄.
XXIX Jun. d' ed. welgeb. Hr̄ Hr̄e *Aelbrecht v̄ Schagen*, vrijhr̄ tot Schagen Schagercoppe etc.
I Jul. overluyd d' Hr̄ Francois v̄ Noortwijck, der Rechten Dr̄ eñ canonik, St Pieters.
X Jul. de weled. Vr. *Geertruyt v̄ Eussum*, geboore dr̄ tot den Nijenoort, huysvr. v̄ de hr v̄ Sandenborch.
XIII Jul. Margareta v̄ Mierlo, we v̄ za. Adriaen Hessels.
Eod. d. 't kint v̄ Hr Jacob Casenbroot, schout der stadt Rheenen.
XXI Jul. de weled. gestr. Jor *Frederick Adolph v̄ Rheede tot Amerongen*, cornet v̄ Sijn Geñ den Rijngraef, en domhr̄ t' Utr̄.
XXV Jul. Nicolaes Manart zn v̄ den ed. domhr̄ Johan Manart.
XXVII Jul. Joffr. Mechtelt v̄ der Borch, huysvr. v̄ Mr̄ Cornelis de Vianen, advt.
Eod. d. Grietge Fredericx, jongedr̄ v̄ Amsterdam.
XXX Jul. de weled. Joffr. Philiberta de Bruxelles, we wijle den weled. Jor *Hendrick v̄ der Borch*, in sijn leven hr v̄ Velthuysen etc.
II Aug. Joachim Antonisz. Wttewael, oudt-raedt der stadt Utr̄.
IV Aug. den e. Peter v̄ Lingen, oudt-burgem̄r̄ en schepen der stadt Utr̄.
VI Aug. Anna Libaerts, huysvr. v̄ Quirijn v̄ Lobbrecht, controlleur van de fortificatiewercken, etc.
X Aug. Adriaen v̄ den Dorp, in sijn leven gewesen capiteyn etc.
XIV Aug. het dochterke v̄ Sr Hendrick v̄ Verstraten.
XV Aug. de weled. Jor *Frederick van Zuylen v̄ Nijvelt.*
XVIII Aug. Dirck Bosch, in sijn leven procureur vóór den ed. hove v̄ Utr̄.
XXI Aug. Mr̄ Hendrick v̄ den Steen, Licentiaet in beyde Rechten.
Eod. d. Joffr̄. Anna de Vyanen, huysvr. v̄ Mr̄ Reynier v̄ Heemskerck.
XXV Aug. Jacob v̄ Steenre, griffier v̄ den ed. hove v̄ Utr̄.
III Sept. Magdalena Wttenbogaert, huysvr. v̄ Johan v̄ Halen, eerste clerck ter admiraliteyt tot Rotterdam.

1638. v Sept. Joffr. Nicolaa v̄ den Honart, we v̄ Mr Francois Kegelingh.

ix Sept. Mr̄ Reynier v̄ Heemskerken, hoochdijckheemraet 's lants v̄ Vyanen.

Eod. d. Mr̄ Pauwels v̄ Geresteyn, vicaris deser kerck.

Eod. d. *'t kint v̄ den dijckgraef Zoudenbalch.*

xi Sept. de weled. Joffr. *Catarina Pieck,* dr̄ v̄ de heer v̄ Wolffsweert.

xv Sept. Andries Gerritz. Vosch.

xvi Sept. d' ed. Vr. *Agnes v̄ Brakel,* douagiere v̄ d' ed. Heer *Diderick v̄ Zuylen, hr̄ v̄ Drakenborch.*

xviii Sept. Joffr. Catharina Poth, huysvr. v̄ Sr Johan v̄ Vierhuysen.

Eod. d. Anna de Veer, huysvr. v̄ Mr̄ Justus v̄ Ewijck, advt in den hove v̄ Utr̄.

xix Sept. Cornelia Verborcht, huysvr. v̄ den domhr̄ Dirck v̄ Cuylenborch.

xx Sept. Mr̄ Johannes Heurnius, der Mediceynen Dr.

xxi Sept. Hendrick Dirckz. v̄ de Kemp.

xxii Sept. Dirck Adriaensz Vereem.

xxiv Sept. d. weled. Vr. Vr. *Gisberta v̄ Baecxen,* huysvr. v̄ de weled. Hr̄e Hr̄e *Johan Ernst v̄ Renesse v̄ Moermont.*

xxv Sept. de weled. gestr. Hr̄ Hr̄ *Adriaen v̄ Winssen,* halfhr̄ in Hoencop etc.

xxvi Sept. Agneta, Egberts van Cleeff dr, huysvr. v̄ Jacob Wilts.

xxviii Sept. de e. Hr̄ Hendrick Bor, Doctor in beyde Rechten, advt in den hove v̄ Utr̄.

Eod. d. de weled. Vr. Vr. Barbara v̄ Panhuys, huysvr. v̄ de Hr Caspar van Vosbergen, Rr etc.: 't is de moey van den domhr̄ Godin.

i Oct. overluyd den e. Jōēs van Erckel.

ii Oct. overluyd de hoochwelgeb. Hr Hr *Florens, vrij banderhr̄ tot Merode* eñ Peterschem, marquis tot Westerloe, grave tot Oelem, burchgr tot Montfoort, baron v̄ Diepenbeeck, Steyn etc., hr̄ v̄ Isselmonde Ridderkerck etc.

v Oct. overluyd die eerbare Anna v̄ de Poll, we v̄ za. Balthazar Paulusz van der Heul.

viii Oct. overluyd Jacomijntge v̄ Velthuysen, dr̄ v̄ Herman Jacobsz. v̄ Velthuysen.

xii Oct. overluyd de weled. gestr̄. Hr̄ *Cornelis v̄ Spangen,* Rr, hr̄ v̄ Spangen, Boudry, Ter List en in Brecht; gestorven t' Antwerpen.

xvi Oct. overluyd Joff. Gabriela v̄ Someren, we wijlen den e. Mathijs Jansz. van Sonsbeeck; gestorven t'Amsterdam.

xvi Oct. overluyd Cornelia v̄ Hartom, we v̄ za. Gijsbert v̄ der Well.

xxi Oct. overluyd Aeltgen Jansz v̄ Batenborch, huysvr. v̄ Herman v̄ Velthuysen.

xxvi Oct. overluyd 't kint van Johan v̄ Westrenen.

1638. XXIX Oct. overluyd Mr Aernt Ruempst, secretaris der kercke v̄ Ste Marie t' Utr̄.

II Nov. overluyd die weled. Joffr. Joffr. *Philippa de Wael v̄ Vronesteyn,* huysvr. v̄ den ed. Jor Wilhelm v̄ Geloes, hr v̄ Beverdt [1]) etc.; te Hasselt in 't lant v̄ Luyck gestorven.

XIV Nov. overluyd *het soontge v̄ den weled. Hr Jor Hendrick Schaep v̄ den Dam.*

XXVI Nov. overluyd Jacobgen Crieck, huysvr. v̄ Anthonis Martensz Dierboudt.

XXX Nov. Robbert Petersz v̄ Vollenhove, steenhouder der staten en v̄ den dom.

Eod. d. overluyd Mechtelt v̄ Leyenberch, we v̄ zal. Abraham Sonselle, der Medicine Doctor en conrector der Latijnsche school.

II Dec. overluyd Nicolaa, Simon Claesz. v̄ Blanckendaels dr, huysvr. v̄ den e. Henrick v̄ Mansvelt, raet in de vroetschap der stadt Utr̄ en drost op de Vaert.

III Dec. overluyd Alidt Schipperius, we v̄ zal. Anthonis v̄ Voorst.

IV Dec. overluyd Juffr. Aletta v̄ Cuylemborch, huysvr. v̄ den ed. Hr̄ Guillaume t' Kindt.

XI Dec. overluyd den weled. gestr̄ Jor *Frederick v̄ Baexen, hr tot Hermelen,* Hermelerweert, Haenwijck en Bijlevelt, gecomm̄. in 't lidt der ed. en riddersch. ter vergadering der ed. mo. HH. staten 's lants v̄ Utr̄.

XII Dec. overl. de weled. Jor Henrick v̄ Arcloch, erfgeseten in Romitten, in Pruyssen.

XIII Dec. overluyd de weled. Joffr. Anna Catharina v̄ Harteveld, tweede dr v̄ de weled. gestr̄. Hr̄e Heere Gijsbert v̄ Hartevelt, in sijn leven geëligeerde raedt van de ed. mo. HH. staten deser provintie.

XIV Dec. overluyd *'t dogterke v̄ Jor Adriaen Duyck,* capn-majoor v̄ 't regiment v̄ Sijn Genade de graef van Solms.

XXVIII Dec. overluyd de weled. Joffr. Joffr. *Elisabeth v̄ der Does v̄ Noortwijck,* dr v̄ den weled. gestr. Hr Jor Diderick v̄ der Does v̄ Noortwijck, hr v̄ Bergesteyn etc. (*Wordt vervolgd.*)

De Heer (XLIII, 495). — Der Redactie mijn dank voor hare mededeeling. Lucas de Heere [2]), D' heere, gelatinizeerd Derus, een

---

[1]) Lees: Beverst.

[2]) Deze schijnt de oorspronkelijke schrijfwijze geweest te zijn; eerst later treft men na te noemen variatiën aan.

Zijn oom was Mr. Omaer Coolman, advocaat voor den gerechte der stad

vermaard schilder, dichter en oudheidkundige, werd in 1534 te Gent geboren uit den bekenden bouwmeester en beeldhouwer Jan D'heere, ook wel genaamd Jan Mijnheere, en jonkvrouwe Anna Smijters of de Smijtere, volgens Carel van Mander „eene uitgenomene verlichster, die zeldzaem kunstige dingen met verwe en pinseel te wege heeft gebracht, en van wonderlyke netheit en scerpheit". In zijne jeugd bezocht hij Frankrijk en Engeland; keerde later echter wederom binnen zijne geboortestad terug en opende aldaar eene schilderschool, welke door vele jonge lieden bezocht werd, waaronder Carel van Mander [1]) en Joos Borluut, heer van Boukele, zich een blijvenden naam verwierven. Lang bleef hij zijnen koning en de oude kerk getrouw, en laakte in zijne gedichten den beeldenstorm, waarbij zijne beste werken, alsmede die van zijnen vader verloren gingen. Zijne vrijzinnige doch gematigde begrippen deden hem echter later openlijk tot de hervorming overgaan en zich aansluiten bij de partij der Pacificatie van Gent, welke, onder leiding van den prins van Oranje, de vrijheid van godsdienst was toegedaan. Bij dezen vorst was hij in bijzondere achting; werd later diens pensionaris, alsmede griffier van de Rekenkamer. Tot de meeste geleerden zijner eeuw stond hij in

---

Gent, zooals men ziet in zijn *Hof en Boomgaerd der Poësien*, blz. 109. Deze familie komt reeds vroegtijdig aldaar voor:

Pierre Coolman was a° 1370 schepen van den Ghedeele (des Parchons) der stad Gent en werd a° 1378 tot schepen van de Keure aldaar verkozen (Ph. de l'Espinoy, Recherche des Antiquitez et Noblesse de Flandres, p. 529 et 543). Jan Coolman bekleedde mede het schepenambt aldaar, enz. (Ibidem).

[1]) Vermoedelijk één in wezen met Charles van der Mandere, geb. te Meulebeke bij Kortrijk in Mei 1548, overl. te Amsterdam 11 Sept. 1606, bekend schilder en schrijver, wiens oudste zoon Carel van der Mandere, geb. te Kortrijk omstreeks 1579, mede een bekwaam en vindingrijk schilder was; deze stierf te Delft in 1623 en was gehuwd met Cornelia van Rijswijke, bij wie hij een zoon verwekte: Carel van der Mandere, waarschijnlijk geboren te Delft, eveneens beroemd als schilder, die met zijne moeder na den dood zijns vaders naar Kopenhagen vertrok, alwaar hij in 1672 overleed en nakomelingen achterliet. Zie: Vorsterman van Oyen, Stam- en Wapenboek, D. II, blz. 257—60, art. Van der Mandere; Van der Aa, Biogr. Woordenboek, in voce, en de aldaar aangehaalde schrijvers.

vriendschappelijke betrekking. Dat hij een vermogend man was, blijkt uit het feit, dat zijn aandeel in de op te brengen zesmaal honderd duizend pond Tournois de zeer aanzienlijke som van 1050 ponden bedroeg. In 1577 vestigde De H. zich te Middelburg, vertrok echter later wederom naar Gent en overleed 29 Aug. 1584 te Parijs. Zijne weduwe, de rijk begaafde Eleonora, dochter van Pieter Carbonier, burgemeester en rentmeester der stad Veere, was in Oct. 1584 wederom te Middelburg woonachtig. Zijn levensbericht, waarin zijne voornaamste geschriften en schilderwerken vermeld worden, bewerkt door Jhr. Philips Blommaert, is uitgegeven in de Annales de la Société Royale des Beaux-Arts et de Littérature de Gand, année 1851/52, p. 249—83. Zie ook F. Nagtglas, Beroemde Zeeuwen, D. I, blz. 352—54.

Aangaande eene nakomelingschap vond ik nergens iets aangeteekend. Heeft hij wellicht kinderen nagelaten? Hoe genaamd, waar en wanneer geboren?

Ongemeene gaven en bijzondere aanleg voor de schilderkunst schenen wel haast erfelijk in dit geslacht. Op de naamlijst der dekens, gezworenen en meesters van het St. Lucas- of Kunstschilders- en Beeldhouwersgilde te Gent [1]), loopende van 1338 tot 1540, treft men niet minder dan zes personen dezer familie aan:

Andries de Heere, *schildere*, werd a° 1459 tot *meester* verkozen en a° 1477 tot *gheswoerene.*

Joris de Heere, *schildere*, a° 1472 *meester.*

Jan de Heere, f[s] Joris, *beeldesnidere*, a° 1481 *meester*, a° 1490 *gheswoerene*, a° 1502 *deken.*

Pieter de Heere, f[s] Joris, a° 1490 *meester*, a° 1500 *gheswoerene*, a° 1508 *deken.*

Jan de Heere, f[s] Jan, a° 1499 *meester.*

Pieter de Heere, f[s] Pieter, *schildere*, a° 1521 *meester*, a° 1534 *gheswoerene.*

---

[1]) Deze lijst vindt men in zijn geheel opgenomen in het lezenswaardig opstel: *l'École gantoise aux XIVe, XVe et XVIe siècles*, van de hand van Félix Devigne, verschenen in de Annales de la Société Royale de Gand, année 1851/52, p. 284—333.

Ook het oud geslacht Smijters of De Smijtere vindt men daarop talrijk vertegenwoordigd:

Lucas Smijters, *schildere*, a° 1413 *meester*, a° 1425 *gheswor*ene, a° 1439 *deken*.

Jan de Smijtere, *beeldesnidere*, a° 1459 *meester*.

Govaert Smijters, f^s^ Lucas, *schildere*, a° 1461 *meester*.

Jan Smijters, *schildere*, a° 1472 *meester*.

Joos Smijters, f^s^ Jan, *schildere*, a° 1476 *meester*, a° 1489 *gheswo-rene*.

Jan Smijters, f^s^ Jan, a° 1480 *meester*, a° 1486 *gheswo*rene.

Jan de Smijtere, *beeldesnidere*, a° 1482 *meester*, a° 1494 *gheswo-rene*, a° 1497 *deken*.

Vorsterman van Oyen, Stam- en Wapenboek, art. Scheltema, gewaagt van eenen Lucas de Heere, levende te Aalst in de eerste helft der 16de eeuw, wiens beide zonen Jacob en Philips wegens geloofsvervolging naar Friesland vluchtten, waar zij tusschen 1545 en 50 de eerste wolweverij te Harlingen vestigden. Lucas' kleinzoon, Jan Jacobsz., zou uit eerbied voor God zijnen naam *De Heer* hebben afgelegd en de stamvader zijn geworden der Scheltema's. Het behoeft wel geen nader betoog, dat hier sprake is van twee verschillende personen, die slechts den naam gemeen hebben.

Nog vond ik vermeld:

Gerrit de Heere, a° 1742 secretaris van Maasland, vermoedelijk identiek met den reeds genoemden schout, baljuw en secretaris van Rozenburg.

Jan de Heere, in 1722 te Dordrecht gehuwd met Johanna Immens, dochter van Petrus, geb. te Oirschot 26 Oct. 1664, predikant, 1688 in zijne geboorteplaats, 1691 te West-Souburg, 1695 te Zalt-Bommel, 1698 te Middelburg, overl. 18 Nov. 1720 (zie F. Nagtglas, Beroemde Zeeuwen, in voce), en van Catharina de Smidt.

Johanna Maria de Heere, overl. in 1778 als huisvrouw van H. J. W. Liens, schout en secretaris der heerlijkheid Kruiningen op Zuid-Beveland, gesproten uit het aanzienlijk Zeeuwsch geslacht van dien naam, zoon van Joachim, geb. 3 Febr. 1714, predikant, in 1738 beroepen te IJsselmuiden bij Kampen, 1752 te Koudekerke

op Walcheren, 1761 te Tholen, 1775 emeritus aldaar, overl. te Kruiningen 19 Nov. 1779, en van Clara Nagel. (Zie: M. Smallegange, Cronyk van Zeeland; Boekzaal der Geleerde Wereld, 1768, Augustus, blz. 192 en 1780, Januari, blz. 55 en vlg.; F. Nagtglas, Beroemde Zeeuwen, D. II, afl. 3, blz. 76—80).

Ter rectificatie mijner voorgaande aanteekeningen moge dienen, dat Gerrit de Heere, landvoogd van Ceylon enz., tot wapen voerde: een gouden wagenrad in rood; helmteeken: het wagenrad, getopt met eene zilveren lelie (zie Lapidarium Zeylanicum, blz. 12, alwaar de kleuren echter slechts ten deele zijn aangegeven).

Het aanzienlijk Limburgsch geslacht Van Heer, De Heers of De Heere, hetwelk reeds a° 1300 te Tongeren vermeld wordt, en aldaar verwant was aan de familiën De Bethue, Van der Meer, Nicolaerts, Vaes, Van Houthem, Scronx, Pex, Moersmans, De Hinnisdael, Vinkedes, De Corswarem enz., voerde in rood een gouden wagenrad, verzeld van drie zilveren leliën en tot helmteeken eene zilveren lelie (Vgl. de Herckenrode, Collection de Tombes, Epitaphes et Blasons, p. 385, 386 et 714).

Wijl beide wapens in hoofdzaak overeenkomen, is het vrij wel als zeker aan te nemen, dat Gerrit de H. uit het Limburgsch geslacht van dien naam gesproten is. A. J. E. VAN DER CRAB.

Geslacht Du Toict — Aangaande dit geslacht bezit ik het volgende:

Dionys du Toict geb. .... getrouwd 17 April 1663 te (Leiden?) met Sara de Roo, geboren te Amsterdam 26 Febr. 1640, overleden te (Leiden?) 8 October 1730 (dochter van Jacob de Roo en Sara Becqu). Hieruit tien kinderen:

1. Jacob du Toict, geb. 1 Mei 1664, sterft 19 Juni 1665.
2. David du Toict, geb. 22 Oct. 1665, sterft 11 Mei 1669.
3. Sara du Toict, geb. 19 Maart 1667, sterft 16....
4. David du Toict, geb. 7 Maart.... is twee malen gehuwd geweest, en volgt.
5. Jacob du Toict, geb. 5 January 1672, sterft 2 Maart 1672.
6. Hester du Toict, geb. 1 July 1673, sterft 12 Augustus 1673.

7. Jacobus du Toict, geb. 5 Nov. 1675, predikant te Hensbroek (1703), daarna te Leiden (1710), getrouwd Januari 1712 met Suzanna van Akeren, geboren te , overleden te Leiden 5 Aug. 1735 (uit welk huwelijk éene doodgeboren dochter).

8. Izaak du Toict, tweeling van laatstgenoemde, geb. 5 Nov. 1675, gestorven 26 December 1675.

9. Dionys du Toict, geb. 17 Mei 1677, gestorven 20 Juni 1677.

10. Hester du Toict, geb. 9 April 1679, leeft nog ongetrouwd. (Waarschijnlijk is in 1742 ongeveer, bovenstaand samengesteld geworden).

David du Toict hierboven, sub 4 vermeld, geb. 7 Maart..... trouwt 1°. te Leiden 22 April 1703 in de Fransche kerk met Catharina Woessen (dochter van... Woessens en Sara du Vivié) uit welk eerste huwelijk 3 kinderen; trouwt 2°. Sara des Champs, uit welk tweede huwelijk, 1 kind.

1e. huwelijk:

A. Dionysius du Toict, geboren te Leiden 11 Febr. en aldaar gedoopt in de Walenkerk 20 Febr. 1704, sterft te Utrecht 25 December 1774, en aldaar begraven in de Weeskerk (bij zijne begrafenis werden 16 el laken gescheurd), herv. predikant te Berkoude, te Katwijk aan Zee, te Brielle, en laatst te Utrecht, was getrouwd met zijne nicht Catharina de Vinder (of *de Winter?*) Hieruit geene kinderen.

B. Jan du Toict geboren te Leiden..... sterft te Leiden November 1739, wijnkooper, trouwt te Leiden in de Fransche kerk 9 Juli 1735 Alida von Poelgeest, geb. te Leiden, en ook in November 1739 aldaar overleden (dochter van... van Poelgeest en Sara van Leeuwen). Hieruit 2 kinderen:

a. Sara Catharina du Toict, geb. te Leiden, 4 November 1736, getrouwd met Dr. Dirck Fruijtier.

b. Catharina du Toict, geb. te Leiden 2 November 1739 (ruim drie weken vóór den dood van hare ouders), gedoopt aldaar 5 November 1739 in de Hooglandsche kerk, sterft te Monnikendam 10 November 1772, trouwt aldaar in de Pieterskerk 7 April 1767 Michaël Buys, predikant te Den Helder (later te Utrecht), geb. te

Grave, sterft te.... (zoon van Ds. Petrus Buys, en Jacoba Johanna Jamin).

Hieruit één kind, jong overleden.

C. Sara du Toict, geboren 17..... trouwt Christoffel Flaman, die Juni 1741 overleed, zijne weduwe nalatende met drie kinderen:

a. Christoffel Flaman, geb. 6 Sept. 1737.

b. Catharina Flaman, geb. 2 Sept. 1739.

c. Anna Sara Flaman, geb. 29 Sept. 1741.

D. (2e. huwelijk) Antonia du Toict, geb...... was omstreeks 1742 nog in leven.

Dit genealogisch fragment werd destijds opgemaakt door Ds. Jaçobus du Toict (sub 7 hierboven genoemd) en moest volgens een daarbij geschreven aanteekening *als aanvulling of supplement* dienen op eene genealogie van het geslacht Du Toict, welke zijn vader Dionys du Toict (gehuwd met Sara de Roo), van *zijn geslacht en van dat zijner echtgenoote* had opgemaakt, „zoo hoog als hij konde, en met de zijliniën „uitgebreid."

Is nu wellicht aan een onzer lezers toevallig bekend, *wáár* deze door Dionys du Toict samengestelde genealogie berustende is, en in *wiens* bezit dezelve zich *thans* bevindt?

Bestaan er nog leden van *dit* geslacht? Hoe zijn de juiste familiewapens van de geslachten Du Toict, Becqu, Van Akeren, Woessens, Des Champs, Van Poelgeest, Van Leeuwen, Fruytier? Onze Leidsche navorschers worden hierop aandachtig gemaakt.

Amsterdam. J. G. DE G. J. JR.

Van Rijswijk de Jong. — Wie kan mij eenige inlichtingen verstrekken, omtrent het geslacht van: Hendrikus van Rijswijk de Jong, geboren te Zalt-Bommel 9 Jan. 1831, gehuwd met Margaretha, Florentine, Sophia, baronesse van Lynden tot Oldenaller.

In 1870 werd aan Hendrikus toegestaan zijnen tegenwoordigen naam te dragen. Tot dien tijd droeg hij dien van Balk; doch oorspronkelijk schijnen zijne voorouders De Jong geheeten te hebben. Kan de naam van Balk ook in verband staan met het volgende, en hoe?

Jan de Jong, geb. te Colijnsplaat in 1623, gestorven te Amsterdam 2 Januari 1675, huwde voor de 2e maal 27 September 1661 met Sara Haack, (dochter van Pieter Haack en Maria *Bal(c)k*) geb. te Amsterdam Sept. 1635. Uit welk huwelijk geboren werd de bekende burgemeester uit Utrecht Mr. Pieter Haack de Jong.

Elke inlichting zal hoogst welkom zijn aan

Gouda. D.

Bruynsvelt (of **Brunsvelt**), **Theodorus**, — zn. v/d Schout b/n. Hendrick had, volgens Stbk. v/d Fr. Adel II p. 59, aant. 13, uit zijn 2e huw. met Margaretha (Tjacomina) Emmius, vier kinderen. Een daarvan was Johanna Maria geh. met Hieronymus de Blaeu. Wie waren de drie anderen en welke afkomelingen hadden deze?

Theodorus zelf is ongetwijfeld dezelfde als „Secret. Bruinsveld tot Groningen", die in het Stemcohier v. 1728 voorkomt als Eigenaar van n° 13 te Kimtwerd en n° 1 te Berlicum, waarvan in 1698 de wed. v/d Schout b/n. (zijne moeder?) eigenares was. Deze woonde, volgens dat cohier, toen ook te Groningen. S. H. / B.

Stowig — moet, volgens het Tooneel d. Vereen. Nederl. of Wdbk. v. F. Halma & M. Br. v. Nidek, 1725, 'twelk dit aan Houve's Handv. en Kron. ontleent, een slot of huis in de Friesche Grietenij *Wijmbritseradeel* zijn, dat niet bij Winsemius genoemd wordt. — Welk slot kan daarmee worden bedoeld en onder welk dorp heeft het behoord? S. H. / B.

Lord Huntingfield. — In een werk getiteld: Myne Emigratie in Duitschland, Engeland en Ierland in de jaren 1799—1802. (Utrecht, N. van der Monde, 1837), zonder aanduiding van den naam des schrijvers, vind ik op bl. 275:

„Om myn voornemen ter bezigtiging van de landstreken te vol-„brengen, maakte ik party met een' myner vrienden, een' *Hollan-„der* die met eene Londensche vrouw gehuwd, werkzaam was op „het kantoor van de Heeren *Josua van Neck & Co.*, die zich voor „geld den titel van *Lord Huntingfield* had „g e k o c h t".

Vrage: Wie is deze Hollander; had hij nakomelingen, of zijn er nog personen, die den titel van Lord Huntingfield voeren?

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Kreuzwendedich von dem Borne (XLIII, 582). — Ernst Wilhelm Kreuzwendedich von dem Borne, geboren te Neuwedell (Pruissen) den 8sten Augustus 1835, gewezen sergeant-majoor bij den topographischen dienst van het leger in Nederlandsch-Indië, laatstelijk landmeter der eerste klasse bij het kadaster daar te lande, in Sept. 1883 eervol uit 's lands dienst ontslagen en daarna gepensionneerd, versierd met het Eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven, ingesteld bij Kon. besluit van 19 Febr. 1869, N°. 13 (Ind. Staatsblad 1869, N°. 41), werd bij de Wet van 17 April 1874 (Ned. Staatsblad 1874, N°. 52) als Nederlander genaturaliseerd en bij Kon. besluit van 3 Mei 1877, N°. 30, met al zijne wettige zoo mannelijke als vrouwelijke afstammelingen in den Nederlandschen adel ingelijfd.

Die inlijving is geschied op grond van een attest van het Koninklijk Herolds-Ambt te Berlijn, dd. 30 Juni 1875, N°. 468, van den volgenden inhoud: „Das unterzeichnete Amt bescheinigt hierdurch, dasz der am achten (8n) August 1800 fünf und dreiszig (1835) geborene Ernst Wilhelm von dem Borne, des Ritterguts-besitzers Carl Kreuzwendedich von dem Borne auf und zu Schlossgut bei Neuwedell und dessen Ehefrau Hulda geb. von Waldaw Sohn, zu demjenigen bis in das dreizehnte Jahrhundert hinaus reichenden adeligen Geschlechte von dem Borne in der Neumark und in Pommeren gehört, welches drei Rosen im Wappen führt."

Blijkens het aan het hoofd van dat attest, onder de woorden: „Wappen der Familie v. d. Borne", in het papier gestempeld wapen, is dat: in blauw een linker schuinbalk beladen met drie rozen. Helmteeken eene vlucht op den gekroonden helm.

Aangezien v. d. B. de kosten wegens adeltaxe, leges en zegel niet binnen den daarvoor vastgestelden termijn had voldaan, is het diploma niet kunnen worden uitgereikt, waardoor de hem verleende adelsgunst is komen te vervallen krachtens de laatste alinea van

art. 1 van het Kon. besluit van 18 Oct. 1868 (Ned. Staatsblad 1868, N°. 142), houdende vaststelling van nieuwe bepalingen ten aanzien van het ligten der opene brieven van verleende adelsgunsten.

Ter voorkoming van eene dergelijke onregelmatigheid, welke vroeger ook wel eens plaats had, ware het wenschelijk dat aan hen, die adelsgunsten aanvragen, de verplichting werd opgelegd vooraf eene voldoende som bij een ontvanger der registratie hier te lande te storten, om daarmede de verschuldigde kosten te kunnen doen verrekenen evenals bij aanvragen om naturalisatie, ingevolge art. 3, 2de alinea, der Wet van 12 Dec. 1892 (Ned. Staatsblad 1892, N°. 268), moet geschieden met het geheel daarvoor verschuldigd bedrag van *f* 100. V. R. V. D. K.

Wintgens (Wyntgens). Zie Nav. XLIII, 498. — *Claes Wyntges* getrout aan Geurtsen Munters. Hij is op 29 Nov. 1559 met syn soon Henrik buiten de poorte van Deventer vermoort; testat hoc etiam Revius Dav. illustr. lib. 3. pag. 326.

Henrik Wyntges getrout met Hilleken de Vrede procreerunt:

Casper Wyntges getrout met Nate van Ray en na dode van haar met Armgart Geemer.

Jan Wyntges een goutsmit getrout met...? procreerunt Aaltjen Wyntgens getr. aen een horologemaker in Spanjen.

Balthaser Wyntges Muntm. tot Deventer en den landschap van Overyssel getrout met Anna Flaminks van Nymegen.

Anna Wyntges getrout met Thomas van Bemmel.

Truiken Wyntges getrout aan Carel Rietan.

Peterken Wyntges getrout aen Bonhuyse.

Griete Wyntges eerst getrout aen Wyntges daarna met Hutereus ..... Muntm. in Braband.

Henrik Wyntges na dode van Hilleken de Vrede met Geertjen van Tuil ex qua ipse natus.

Henrik Wyntges getr. met....

Van alle deze personen ben ik in staat de nazaten op te geven van 1558 tot ongeveer 1740. Het minst benijdenswaarde lot trof zeker wel den kleinzoon van Balthaser Wyntges en Anna Flaminx,

zoon van Melchior Wyntges en Geertruid van den Blok, namelijk Balthaser Wyntges, waarvan in mijn familieboek staat: „in Indien van de wilden gegeten."

W. H. T.

Gansneb gnd. Tengnagel (XLIII, 412). — Uit een ms. genealogie G. gnd. T. blijkt het volgende:

Otto Gansneb gnd. Tengnagel
tr. Alethea Stegeman.
Otto G. gnd. T.
tr. Margaretha van Wissel uit het Kleefsche.
Otto G. gnd. T.
tr. Elisabeth Clant.

Reinier en Arend G. gnd. T. zijn broeders van den in de tweede plaats genoemden Otto.

Breda. J. D. WAGNER.

R....au, alias F. G. Meyer. — Wie was de in het volgende werkje genoemde graaf R.?

„The life opinions character and tragic death of Count R.... au, commonly called F. G. Meyer, by J. Sharp, Minister of the Gospel." London (laatst der vorige eeuw).

Weet iemand ook eenige levensbijzonderheden van hem?

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Rantzau? RED.

Tetterode (Tettroy?). — Aan het slot van een verlijbrief van de Ridderschap van Holland en West-Friesland, a° 1638, komen de volgende woorden voor: „Hier waeren by aen ende over, als onze leenmannen van Hollant, Dirk Cool onzen griffier van leenen, Pieter van Tetroede, contrerolleur van 't Cleijn Segel van Hollant enz.

Kan deze Tetroede familie geweest zijn van den persoon Tettroy, vermeld Nav. XLIII, 261?

Fijnaart. W. A. C. VAN DER COLFF.

Hiltze, Hiltjes, Illies. — Men vraagt naar het wapen van het oud-friesche geslacht Hiltze of Hiltjes, waarvan het tegenwoordige aan den Weser woonachtige geslacht Illies meent afkomstig te zijn.

Mededeeling zal welkom zijn aan de RED.

Van Nyvenheim (XLIII, 412). — Louis Antoine de Brancas, duc de Villars-Brancas, pair de France, comte de Maubec, baron d'Oise de l'Isle-Champtercier, markies d'Apilly, comte de Lauraguais, gouverneur de la ville d'Aix, chevalier des ordres du Roi, né le 2 août 1682 eut un régiment d'infanterie de son nom en 1702, qu'il quitta pour celui d'Orléans en 1709, après avoir servi en qualité d'aide de camp auprès du duc de Bourgogne en 1708. Il obtint le 2 Septembre 1716 des lettres patentes de surnanation pour l'enregistrement de la pairie de son duché de Villars, et prit séance au parlement le 7 suivant. Il fut reçu chevalier des ordres du Roi le 3 juin 1714. Il avait épousé le 14 dec. 1709 Marie-Angélique Fremyn de Moras, dame d'honneur de la Dauphinè, fille de Guillaume comte de Moras, président à mortier au parlement de Metz et de Marie-Angélique Cadeau.

Louis de Brancas, II du nom, comte de Maubec, né le 5 Mai 1714, connu d'abord sous le nom de comte de Lauraguais, duc de Lauraguais en juillet 1731, colonel du régiment d'Artois, infanterie, le 10 Mars 1734, brigadier le 20 febr. 1743, colonel d'un régiment d'infanterie de son nom, le 6 mars suivant, maréchal de camp le 1er Mai 1745, chevalier de l'ordre de la Toison d'or le 1er janvier suivant, lieutenant-général des armées du Roi le 10 mai 1748, reçu au parlement comme pair le 18 février 1751, pourvu du gouvernement de Guise le 2 sept. 1758, titré duc de Brancas 19 février 1760, avait épousé, 1° le 27 août 1731 Adélaide-Généviève-Félicité d'O., marquise de Franconville, comtesse de Manicamp, dame de Baillet, de Herbeville et de Barmont, morte le 26 août 1735, fille unique et héritière de Simon-Gabriel marquis d'O., brigadier des armées du Roi, colonel-lieutenant du régiment de Toulouse, infanterie et d'Anne-Louise de Madaillau de l'Esparre, 2° le 29 janvier 1742 Diane Adélaide de Mailly, dame d'atours de

madame la Dauphine, morte et inhumée à Saint-Sulpice le 1er decembre 1769, fille de Louis de Mailly, IIIe du nom, marquis de Nesle et de Mailly, prince d'Orange et de l'Isle-sous-Montréal, comte de Bohain, etc., chevalier des ordres du Roi, et d'Armande Félice de la Porto-Mazarin, 3° Catherine Frédérique Guillelmine de Nivenheim, ci-devant chanoinesse de Boue à Clèves et d'Orzindorp à Nesel, sans enfants.

Nobiliaire Universel de France etc. par M. de Saint-Allais, tome IX, p. 382/383.

Deze laatstgemelde is waarschijnlijk de dame, naar wie gevraagd wordt.

Misschien geeft het volgende werk nadere inlichtingen: „Continuation d'Anselme. Histoire généalogique et chronologique de la maison royale de France, des pairs, grands officiers de la couronne et de la maison du roi, et des anciens barons du royaume etc." par M. Pol Potier de Courcy. Paris 1873—81.

Tot opheldering voeg ik hier nog bij, wie de aartsbisschop van Sens enz. (vermeld in den brief) was. Etienne Charles de Loménie graaf van Brienne, geb. in 1727, werd in 1760 bisschop van Condom, 21 Maart 1763 aartsbisschop van Toulouse en vervolgens van Sens. In 1787 werd hij controleur-generaal der financiën en kort daarna, in plaats van Calonne eerste minister, was echter kort na 25 Aug. 1788 genoodzaakt zijn ambt neder te leggen. Hij werd in 1793 te Sens gevangen genomen, niettegenstaande hij den eed der geestelijkheid op de burgerlijke constitutie had afgelegd en † te Parijs in de gevangenis 16 Febr. 1794, niet zonder vermoeden van zich te hebben vergeven. Hij was een zoon van Louis Henri de L. graaf van Brienne en van Jacqueline Charlotte Brûlart.

E. M. Oettinger vermeldt in zijne Moniteur des Dates N. N. de Champcenetz, Fransch publicist, geb. te Parijs in 1759, geguillotineerd aldaar 23 Juli 1794.

Le Chevalier de Champcenetz, officier aux gardes françaises, connu par son esprit, né en 1759 à Paris, était neveu du gouverneur des Tuilleries. Il attaqua la Révolution avec l'arme du ridicule, il travailla avec Rivarol à plusieurs écrits de circonstance et

eut la principale part à la rédaction du recueil périodique intitulé les „Actes des Apôtres." Il fut arrêté et mis à mort en 1794.

(M. N. Bouillet, Dictionnaire univ. d'histoire etc. Paris 1866, p. 378.

Het geslacht Champienetz vond ik nergens vermeld, zoodat er waarschijnlijk Champcenetz moet gelezen worden en de c voor eene i is aangezien.

Amsterdam. A. VAN DEN BERG.

Van Nijvenheim (XLIV, 94). — Volgens mijne aanteekeningen was de markiesin de Champcenetz dochter van Johan Gijsbert Ludolf Adriaan van Neukirchen gen^d^. Nijvenheim, heer van Driesberg, Kessel en Moock, in de Cleefsche ridderschap, later in die van Nijmegen, en van Syna Margriet van Wijhe, erfdochter van Eck en Wiel.

's-Gravenhage. M. P. SMISSAERT.

De Heere (XLIII, 495). — Een bijdrage omtrent de familie De Heere kan men vinden in de genealogie van het geslacht *Liens*, welke, naar ik hoop, binnenkort in De Navorscher zal verschijnen.

Gouda. L. F. DUIJMAER VAN TWIST.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

NALEZINGEN

OP OUDEMANS' MIDDENNED. WOORDENBOEK

DOOR

A. M. MOLENAAR.

(*Vervolg.*) [1])

Schribbelen. Slecht, achteloos schrijven. — Rodenburg, Keyser Otto, I. 31:

Wech zotte taeffel-boeck —
Het *schribblen* op uw' blaen, wiens stomheyt wij vertrouwen
Veroorsaeckt dat wij zelfs niet in ghedachten houwen.

Dietsche Warande, IV. 467: Hetghene den Heer Ambassadeur aengaet, had ick gheschreven; maer siende, dat het wat te seer *gescribbelt* was, heb dat door eenen anderen doen overschrijven.

Schrikkel-stap. Verspringing van tijd. — Oudaan, Gedichten, 161:

De Tyden gaan haar gang; doch afgedeelt in dagen,
Die op haar stonden staan,
Of zomtyds in den loop een *schrikkel-stap* verdragen,
Na leiding van de Maan.

Schrickelen. Een' dag overspringen. — Huyghens, Korenbloemen, II. 467:

O uyt den Almanach, vervloeckste dagh der dagen;
Begaerft u in den nacht, past nemmer weer te dagen;
En gaet, ghy, Sprockelmaend den negensten soo quijt,
En *schrickelt* soo twee mael, en schrickt soo voor altijd.
(Sterfdag van Karel I).

Schrinkel. Naam, aan de mug gegeven, wegens hare schraalheid. — Six van Chandelier, Poësy, 554:

Die vlugge *schrinkels* maar geschaapen
— Om volk te plaagen, meest bij nacht.

[1]) Zie Navorscher XLIII, blz. 385.

Scrincken. Doen vallen. — Van Velthem, fol. 68:

— die felle, en tie quade
Her Symeon, die met valscen rade
Ons heeft bedrogen, God onse Here
Moeten *scrinken* nu vort mere!

Ald. fol. 102:

— die hier saten nu ter tijt
Bi uwer siden eten ende drinken,
God hi moetse alle *scrinken!*

Schrobbe. Vrouw, die lijken opgraaft (blijkens de plaat bij het bijschrift). — Moerman, De Cleyn Werelt, 33:

Hoe dat Priapus seer groot van machte
Een deel oude *Schrobben* heeft verstoort bij nachte.

Schu. Naam van den duivel. — De Casteleyn, Konst van Rhetorijcke, 97:

Mint ghy my niet zo zal dy Helsche *schu* vaen:
Draeght goe druven wildy ick laet u staen.

Het woord is hetzelfde als *Schuw*, „vogelverschrikker", dat ook in de *Bijdrage* voorkomt, doch met bijzondere toepassing op het booze wezen.

Schuddeboef. Schelm. — Oudaan, Voorschaduwing, 187:

Wie ziet dien *schuddeboef* niet boven alle Goden...
Verheven, daar hij 't al vertrappende veracht?

Schuddemakooi. Schelm. — Het bedurv. Huishouden. Kluchtspel (Amsterdam 1703), 36:

Jou Schandvlek van alle braave Vrouwen, jou *schuddemakooi.*

Schuymsel. Schuim. — Vlaerd. Redenr.-bergh, 180:

En *schuymsel* van der Aerd', en volcxken ongeacht,
En lompe Boeren grof, waer in bestaet u macht.

Schuyt. Boef. — Houwaert, Lusth. der Maechden, I. 9:

Roffianen, gilden, en lichte *schuyten,*
Die volchden de rijcke al om den kost in post.

Misschien is dit woord niet anders dan een wisselvorm van *schudde,* dat in gelijke beteekenis in de *Bijdrage* voorkomt.

Schuyveren. Trillen. — Van Dans, Thyrsis Minnewit, II. 6:

Aen het Noorden *schuyvren* Boomen.

Schuyveringh. Beving. — Van Dans, Thyrsis Minnewit, I. 105:

En dan slijtje uwe nachten
En by daegh u gantsche tijdt
In een *schuyveringh* van spijt.

Schuvage spelen. Zich verbergen. — De Casteleyn, Pyramus en Thisbe, 65

Couzijn, wij moeten *spelen schuvage*,
Ick zie de vrienden al in roere.

Zydich. Ter zijde, van ter zijde. — Const Riick Beroep, 41:

— Een ander hert heeft God in ons gewracht
Hoe wel het strydich vleesch, dees cracht ons soeckt t'onschaken
T'vermoeden dringhend' sterck, dat d'kaerts ghestelde macht
Het oogmerck *zydich* heeft, bysonder yet te raecken.

Rodenburgh, Vrou Jacoba, 36:

Maar soo haer hert besluyt haer ziel met Godt te trouwen,
Soo stelt zy *zijdich* af het gun de wereld raeckt.

Ik heb hier twee bewijsplaatsen aangehaald, omdat uit de tweede de beteekenis van *zijdig* zoo duidelijk is, dat zij de eerste voldoende opheldert. Kan iemand mij echter inlichten omtrent de uitdrukking: „d' *kaerts* ghestelde macht?" Of is de lezing foutief. Ik kan dit laatste niet nazien.

Ziende. In 't oog vallend, openbaar? — Vlaerd. Redenr. bergh, Voorrede, 8:

't Is de uyrsaeck gants en gaer
dat Reden-rijck quam in haer,
En voor dit, heur *ziende* quaet,
Schafte middel ende raet.

Siffel. Fluit. — Antw. Spelen van Sinne, 289:

Maer myn hert verlicht, als ick u hoor commen;
Herpen en luyten, *siffels* en bommen
Tgheschot teender sommen doet syn gheluyt hooren.

Siffelen. Schuifelen, als een slang. — Levens van Plutarchus, fol. 522 verso: O slanghe, immer ten laetsten salstu ophouden te *siffelen.*

In de *Bijdrage* komt het woord, uit Kiliaan vermeld, voor, doch zonder bewijsplaats.

Sinste (*T*). Het verstandigst? — Antw. Spelen v. Sinne, 466:

Een hope drijft my tot deser spraken
My willende doen naer consten haken
Maer daer af te rustene dunct my *tsinste*

Versta ik deze plaats wel, dan is *tsinste* eene samentrekking van *het zinste*, en is *zinste* de superlatief van *zin*, als adjectief gebezigd. Is deze verklaring juist, dan is een van beide mogelijk; of *zin* was het oude adjectief, waarvan later *zinnig* (thans verouderd, doch nog over in *zinnigheid*) is gevormd; of *zinnig* is de oorspronkelijke vorm en *zin* is er bij verkorting uit ontstaan.

Slaefheyt. Slaafschheid, onderworpenheid. — Vlaerd. Redenr.-bergh, 454:

Men sal de oude seen weder moeten verversen,
Want 't is hartneckigh volck, de *slaefheyt* niet gewent;
D' oude gerechtigheyt staet haer in 't hert geprent.

Slaen (*Int beste*). Ten beste opnemen. — Antw. Spelen van Sinne, 376:

Al machmen met v mallen
Willet *int beste slaen*
Soo sal de feeste al wel vergaen.

Slaapspreken. Magnetisch spreken in den slaap. — Vervolg op Wagenaar, XXIV, 250: Dat deeze Geneezing (door middel van het magnetisme) met zeldzaame verschijnzelen van *Slaapspreken* was vergezeld geweest.

Slangelijck. Slangvormig, kronkelend. — Vlissings Redens Lusthof, 241:

Geen donder noch geen yselijcke storm,
Geen water-vloet, noch *slangelijcke* worm,
Geen Monarchy, geen geesten van de hel
En konnen hinder quale of gequel
Den goen aen doen, —

Slangen. Slingeren. — Den Nederd. Helicon, 106:

Te woonen bij een Klip, al waer van boven neder
Cristaelsche borne stort, en *slangt* al heen en weder.

Slapernye. Slaapzucht, luiheid. — Van der Cruycen, De Spreeckw. van Salomo, 549: De *slapernye* sal met ghescheurde kleederen ghekleet worden.

Sledderig. Slap neerhangend. — Jonctys, Tooneel der Jalousien, I. 643: Een gefronst voorhoofd, *sledderige* wangen, en eene gerimpelde kinne.

De *Bijdrage* heeft het woord in den zin van „modderig, slijkerig, slibberig."

Sleeplenden. Bijnaam voor eene trage vrouw. — Zoet, De Adel. Huisvader van Tasso, 90: Wanneer... de vrouw een morssebel, sloftoffel, en *sleeplenden* is.

Sleepooghen. Toelonken. — De Casteleyn, Pyramus en Thisbe, 7:

Ter werelt en was niet behaghelicx
Bequame, voor dees jonghe wichten,
Dan lonckende amoureuse ghesichten,
Tsleepooghen en mocht hen niet vervelen.

Sleggke. Mistregen. De Harduyn, Goddel. Wenschen, 575:

Gheen waeters door de kille vorst
En ligghen daer in-een gheschorst;
Men sieter *slegghe,* mist oft roock
Off gheenderlije vuyle smoock.

In de *Bijdrage* komt het woord in dezen zin, uit Kiliaan overgenomen, zonder bewijsplaats voor.

Sleggerich. Mistig, nattig. — Despars, Cronijcke van Vlaenderen, III. 197: Tcontinueel... *sleggerich* weder, daer die zaytijt grootelicx by verachterde. In de *Bijdrage* uit Kiliaan en Meyer vermeld.

Slechtelijc. Slechts, eenvoudig. — Delfsche Bijbel, Deuteronomium XXVII, 8: Du sults op die stenen scriven alle die woerden deser wet, *slechtelijc* ende claerlijc. — Levens van Plutarchus, fol. 117 verso: Dat het niet *slechtelick* wercken des ghelucx zijn gheweest, maer van wel *gheluckige*, voorspoedige vromicheyt.

De *Bijdrage* heeft het woord in den zin van, ondoordacht, onnoozel, onhandig."

Sleyp-voeten. Met slepende voeten loopen. — Houwaert, Lusthof der Maechden, II. 325:

Sy quam al *sleyp-voeten* als een mancke
Trugghelersse staen op den dorpel van der deure.

Slem. Eten en drinken. — Paffenrode, Gedichten, 100:

De lui loeren hedendaags op de *slem*, als een hond op een sieke koe.

De *Bijdrage* heeft het woord in gelijken zin uit Kiliaan.

Slet. Gemeen man. — Cats, Wercken, I. fol. 267:

Maer vintse (de bij) daer een droncken *slet*,
Soo is haer strael op hem gewet,
Sy prickt, sy steeckt, sy valt hem aen,
Tot hij ten lesten ruymt de baen.

De *Bijdrage* heeft het woord wel in andere beteekenissen, ook in den aangegeven zin, maar alleen in toepassing op eene vrouw, gelijk wij het nog bezigen.

Sletteren. Scheuren. — Coornhert, Wercken I. fol. 469 verso: Eenen langhen statighen tabbaert... daer onder een deel vuyle ende *ghesletterde* vodden bedeckt waren.

Sleurig. Naar den sleur. — Vervolg op Wagenaar, XII. 178: Dit was, zints Jaaren herwaards, *sleurig* toegegaan.

Slibberachtig. Glad. — Delfsche Bijbel, Jeremia XXIII, vs. 7: Hier om sal haer wech wesen als *slibberachtich* in donkerheden.

Slibberachtigheit. Onvastheid. — Cardanus, Neroos Lof, 68: Indien de *slibberachtigheit* van mijn jonkheit ergens doolt, breng haar weêr op de rechte baan.

Slibberbaen. Gladde weg. — Maria Heyns, Bloemhof van Doorl. Voorbeelden, 198: Dat een Staet, daer in yder Zijn eigen nut zoekt... in waggeling is, en op de *slibberbaen* van een algemeene ondergang staet.

Slibbergladt. — Onzeker. Pers, Bellerophon, 2: (Het geluk) is wanckel, rondt, en *slibbergladt*.

Slibberigh. Wankelbaar. — Baardt, Deugdenspoor, 115: Der Vrouwen *slibherich* gemoet, altoos meer ende meer tot nieuwe vreemdicheyt genegen.

Slickaert. Smuller. — Don Quichot, II. 305: Toont u noch ook een vraet of een *slickaert.*

Slikker-mikjen. Smulster. — Zoet, Uitst. Digtk. Werken, 24:

Gut zy had een Zoo, zoo groot,
Of ze z' haalde uit de sloot;
Heer z' had zulken lekker stikjen,
Trouwen 't is een *slikker-mikjen.*

Slikkertanden. Smullen. — De schermerh. Vrystermarkt, 8:

Gans bloed, hoe zal ik *slikkertanden*;
Ik voel mijn maag van honger branden.

Slimmeren. Verslimmeren, verergeren. — Bara, Galteno en Alimene, 40:

— Ik bid, vergeef die schuld,
En *slimmert* met geen leed mijn vorig ongeduld.

Slindich. Verslindend, invretend. — Const.-Riick Beroep, 98:

Merckt Himeneus en oock Philetus welckers woorden
Als kancker *slindich* fel verkeerden dier naar hoorden.

Slinger-airsen. Heen en weer slingeren. — Valentijn, Werken van Ovidius, II. 74: Den ouden dronken Silenus, die met sijn kruk het *slinger-airsen* stut.

Slingerschorten. Aanslingeren. — Valentijn, Werken van Ovidius, III. 61: Dien sleep... waar onder een natte bes met haar bestooven bestevaar quam *slingerschorten.* Hoogvliet, Ovidius Feestdagen, 100:

Waar bij een dronke best, met zwieren em met horten,
Met dronken bestevaâr gearmt, quam *slingerschorten.*

Slyplenter. Treuzelaar. — Kristal. Bril van Jan Klaasen, 8: Wat dunckt u van... sulcken *slyplenter*, half blanks Juffrou.

Slipperachtig. Glad. — Poirters, Masker van de Werelt afgetrokken, 145: Laet ons soo verre gaen van de *slipperachtige* plaetse, als het mogelijck is.

Slipperen. Uitglijden. — Wtenhove, Hond. Psalmen Davids, 40 verso:

Op dat sy sick niet verhueghen
End verhooghen
Over 't *slipperen* mijns voets.

De Bijdrage heeft het woord in den meer figuurlijken zin van „nederstorten."

Slipperich. Onzeker. — Coornhert, Wercken I. fol. 426 verso: Geen *slipperich* padt, maer een seker wegh trede ick nu inne.

Slippert. 1°. Misgreep, vergissing. — Julfus, Blijspel (Amst. 1679), 43:

Se loert op 't gelt, dat ik terstont
Nae huys droeg. 't Varken is soo schrander.
Maar dat's een *slippert*: want een ander
Het nouw het luk, het zij 't verstand.

2°. Feil, gebrek. — Den Verl. Grijn bedrogen, 26:

Als hy u gaan laat, en als hy een *slippert* vindt
Aen my, wort gy haast weer zyn grootste vrindt.

Slippert (Een) maken. Ontslippen. — Valentijn, Werken van Ovidius, III. 52: Om dat op die tijd de winter begint *een slippert te maken.*

Slippertje (Een) maaken. Zelfde beteekenis. — Van Hoven, Leedige Uuren, 95:

Weet meester Fuskus, als 't zijn beurd is, om het woord
Te voeren, heimelyk *een slippertje* te *maaken*.

Smaeckrich. Met smaak gebruikend? — Elf Baladen, 46:

Als wy den smaeckrighen wijn-suyper, tot den wijn saghen
Deur twijn-geurich doch fenijn-barich inghedroncken graen
Der laetdunckenheyt, daers' hun in met den wyn-suyper laen
Droncken slobb'ren; —

Smadelen. Smaden. — Comenius, Ontsloote Deure der Taalen (Amst. 1666), 206: Wacht u dat ghy niet yemant sonder oorsake tegenstreeft... en *smadelt* of ragchelt en in een quaet gerucht brengt.

Smadinge. Lastering. — Statenbijbel, 4 Esdras XI, vs. 43: Daerom is uwe *smadinge* gekomen tot den Allerhoochsten.

Smagterig. Inhalig. — Van Swaanenburg, Arleq. Distelateur, 27: Eenige hondert en duizent lasten rog in de schuur te verzamelen, tot opjaging der granen voor de *smagterige* Broeders.

Smagtig. Hevig. — Alewijn, Latona, II: Hoe de arme zwerfster zal klaegen, van *smagtige* dorst. (*Wordt vervolgd.*)

Petrarca's vriend Lodewijk. — Toen ik in *Nav.* XLIII, 698, 99 een en ander over hem in 't midden bracht, had ik mijn eigen artikeltje ibid. XXXIII, 214,5 uit het oog verloren; dit was mij geheel ontgaan. Gelukkig, dat er, bij overeenkomst, ook verschil is, inzóóver dat beide artikelen elkander aanvullen, alsmede op onderscheidene bronnen wijzen. En het resultaat is éénerlei, nml. Petrarca's vriend een Lodewijk van Kempen (Ludovico di Campinia), en geen Lodewijk van Kampen (in Overijsel). Intusschen staat het

oord zijner herkomst nog niet vast. Want volgens de in *Nav.* XXXIII, 215 aangevoerde Italiaansche bronnen moet hij, die in 1362 te Avignon aan de pest bezweek, een Vlaming (Fiammingo) van geboorte zijn geweest. Misschien verhindert dit „Vlaming" van die dagen, toen de topografische kennis nog zóó gebrekkig was, niet, te denken aan Kempenland in N.-Brabant, a°. 1203 als Cempinne, Kempinia vermeld in charters van B^n Sloet's „Oorkondenboek van Gelre en Z.," bl. 409,15. Is daar sprake van de Eeninge der Kempen (unitas tocius Cempinne, que unitas vulgariter Eninge dicitur; omnigena unitas de Kempinia); B^n Sloet beschouwt bl. 1126^b die Eeninge der Kempen, als „Kempenland, la Campine in N.-Brabant en België." Men weet, dat nog heden ook in Z.-Brabant deze plaatsnaam bestaat, in Klein-Kempen of Petite Campine, gehucht o. Beckevoort, arr. Leuven. Doch dit Kempen(land) heeft met den Rijn niets van doen? Daarom gevraagd, hoe „Fiammingo" zij overeen te brengen met „nato alle rive del Reno"?

JAC. A.

Fusiek (XLIII, 438). — Ik voor mij geloof dat het woord *fusiek* of *fusique* wel degelijk afkomstig is van het woord *fusil*, en dit wel op grond van de afkomst van het laatstgenoemde woord zelve, dat oudtijds *vuurslag* beteekende: „La devise de Philippe le Bon „duc de Bourgogne était un *fusil.* Il portait cette devise parce „qu'un B, qui signifie Bourgogne, est fait en forme de fusil. Ce „duc ayant institué l'ordre de la Toison d'or, donna aux chevaliers „un collier richement orné de sa devise, c'est à dire de *fusils* entrela„cés avec des pierres étincelantes"(*Dictionn.* de Trevoux). Later kreeg het woord een meer uitgebreide beteekenis, en werd het toegepast op de doos waarin de verschillende benoodigdheden om vuur te maken werden bewaard: „Panurge portoit dans une „bougette ... un *fouzil* garny d'esmorche (amorce) d'alumettes, de „pierre a feu, et tout aultre appareil a ce requis" (Rabelais, l. II. c. 16). Alles ziet dus op vuur maken door middel van een vuurslag, en daar nu bij het oude geweer, de snaphaan, de vonk die het kruit moest aansteken ook door een vuursteen en een vuurslag

(de haan) moest worden opgewekt, ging de naam van het gedeelte over op het geheel, waarschijnlijk in den aanvang der XVIIIe eeuw, toen het geweer met vuurslag meer en meer de oude musket verdrong die met een lont moest worden aangestoken. Opmerkelijk is het dat, terwijl bij de Franschen de naam van het vuurslag (fusil) op het geheel overging, bij de Duitschers hetzelfde plaats had met betrekking tot den steen, *flins* (vuursteen) op *flinte*. Merkwaardig is het tevens dat het woord *fusique* voor *fusil* in Frankrijk niet werd gebezigd, maar slechts in Vlaanderen en wel voornamelijk in Fransch Vlaanderen, waar het echter thans ook uitgestorven schijnt te zijn (zie: Vermesse, *dictionnaire du patois de la Flandre française*, Douai, 1867, blz. 258).

Een *fuseye* (fusée) daarentegen was oorspronkelijk een stok, en werd later gebezigd voor een stok met ijzeren punt, een lans, of met meer figuurlijke beteekenis voor een vuurpijl, als wilde men zeggen een stok, een lans van vuur.

Een punt zuigen (XLIII, 616). Ik hoorde in mijn schooljaren deze uitdrukking steeds bezigen met een andere beteekenis dan „daaraan kunt ge een voorbeeld nemen," en wel in deze: een jongen had een schoonen bal, een mooien hoepel, fraaie klepspanen, enz. en stofte daarop. Uit plagerij begon dan soms een makker het voorwerp te verachten of te bespotten, waarop de gelukkige bezitter, om zich te wreken, hem toevoegde: „ja, jij zoudt het [hem of haar] wel willen hebben, maar kunt daaraan een punt zuigen," als wilde hij zeggen: „ja, al zou jij aan dien bal, dien hoepel, enz. zoolang zuigen dat hij een punt [een spitse zijde] kreeg, dan zou je hem toch niet krijgen of hebben". Van zakelijken oorsprong, werd de uitdrukking misschien later ook in figuurlijken zin gebruikt.

Hij zal een leelijke pijp rooken (XLIII, 616). — Deze uitdrukking wil zooveel zeggen als de fransche: „il passera un mauvais quart d'heure," welke ziet op een onaangename gebeurtenis die moet plaats grijpen, en die wel niet zoo heel lang zal duren, maar toch hoogst onaangenaam of pijnlijk zal zijn. Ik houd het er dus voor dat ook bij het gezegde: „Hij zal een leelijke pijp rooken," sprake

is van een tijdruimte, b.v. van een kwartier, d. w. z. van den tijd dien men noodig heeft om een pijp te rooken. Tot het bepalen van een afstand toch hoort men, vooral onder het geldersche landvolk, dikwijls zeggen: de afstand van hier tot daar is een [twee of drie] pijpen rookens.

Verkortingen (XLIII, 558). — De verkortingen zijn hier waarschijnlijk onjuist afgeschreven. Het eerste citaat zal wel een verkorting moeten zijn van *pater noster ende ave maria.* Wat het tweede aangaat, dit is minder duidelijk. Kan hier ook sprake zijn van *Psalmi poenitentiales* en van *Ave Maria* met of zonder *Pater noster?*

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

Spreekwoorden (XLIII, 701). — Ter toelichting moge het volgende den heer Van Gelder kunnen dienen:

1°. „*Het is weer in den emmer*" (*in 't vergeetboek*). — Terecht wees de redactie reeds op het meer gebruikelijke „in den doofpot." Met emmer echter is een dekselemmer bedoeld (in slaapkamer of elders), waarin het onnutte vuil wordt verwijderd. „*In den doofpot*" wijst meer op „het vurig redetwisten doen ophouden"; „in den emmer" meer bijzonder op „het niet weer in opspraak komen eener onaangename kwestie." Voorts worden zeer zeker beide zegswijzen promiscue gebruikt — waaraan dan in 't algemeen de gedachte is ontleend van „in 't vergeetboek zetten"; hoewel men bij dèze uitdrukking te denken heeft aan „het schuldboek", hetwelk men liefst in de lade laat besloten.

2°. „*Hij is erg in zijn kuif geprikt*" (*nijdig*). -- Deze spreekwijze, afkomstig van het lawaai en de toornende woede van een in zijn kam gestoken haan, wordt door 't volk toegepast op den hanigen militair, die niet de minste beleediging zijner waardigheid kan uitstaan. Dat de hanenkam of kuif ook zinspeelt op de statige pluim of kokarde van het militaire hoofddeksel, behoeft geen nadere aanwijzing. (Zie onder 5).

3°. „*Iets opschrijven in Mozes*" (*in zijn geheugen prenten*). — Niet in de eerste plaats heeft deze spreekwijze den bijgevoegden zin.

Mozes als type der wet, die ieder goed Israeliet in 't *hoofd* heeft, symboliseert zeer zeker „de heldere kennis van zaken;" doch, daar Mozes de „zachtmoedigste der menschenkinderen" was (Num. 12 : 3), doelt het „opschrijven in Mozes" ter eerste instantie: het schrijven in 't gemoed op de tafel des *harten*, dat liefdevol wèldoet, wààr het maar kan, en nooit de liefdadigheid vergéét.

4°. „*Iemand in den neus boren*" (*bedotten*). — Over 't bedotten of bedodden van „dod" is geen navraag. Dies dus het boren van den neus alleen besproken. De neus, van ouds het symbool der scherpzinnigheid des verstands, gelijk de mond dat der wijsheid, brengt de spreekwijze met „mond en neus hooren" van zelf voor de aandacht, en doet desgelijks denken aan het „nasus" der Latijnen, en hun „naso suspendere adunco", alsmede aan wat de psalmdichter zei van „de neuzen der goddeloozen," dat zij God niet zoeken *noch* bespeuren (ψ 10: 4). Maar niet minder is de neus symbool des toorns (ψ 18 : 9 & 16). Doch, kwaad of goed van stemming, die „geneusd" is, gaat door voor een wijs en verstandig man. En de booze duivel blijft slim, hoe Sant Dominicus hem ook met een gloeiende tang bij den neus heeft genomen. De Grieken noemden een slimmen bedrieger „trupanon" (boor) doch blijkbaar ontleend aan het chirurgisch trepaneeren, waarbij de patient werd gecureerd als met een zorge van Dr. Eisenbart.

Het „boren" van den neus echter blijkt ontleend aan de oostersche gewoonte van neussieraden dragen. En als wij zien, dat de Salomonische wijsheid in het Spreukenboek (C. 1 : 9 & 4 : 9) wordt aangeprezen als „uwen hoofde een „liwjath-chén," " dan is hier blijkbaar op het neus- en mondsieraad gezinspeeld, wijl er ook volgt „en een keten voor uw gorgel." Immers met gorgel, neus en mond zijn dan de spraakorganen aangegeven, die de wijsheid in het leven openbaren. — En evenals, den neus snuiten, bij den neus nemen, pakken, hebben, leiden enz. kan het „*bòren van den neus*" ook ten onzent zijn verstaan, voor het wègnemen der wijsheid en des verstands. Maar de oorspronkelijke zin is klarelijk hieraan ontleend, dat men ieder maar den neus doorboorde, om neussieradien te dragen, al was men ook nog zoo dom — en dat de verkoopers

dier sieradien in hun aanprijzen — als echte joden — den koopers het symbool der wijsheid hoogelijk hebben verheven, om vooral „goeje zaken te maken" — „Zal 'k u den neus maar boren," was al 't eerste, wat de voortvarende goudwolf dan liet hooren.

5°. „*Den gebraden haan uithangen.*" — Het volk zègt niet gebraden, maar *gebràjen*. In dit *brajen* ligt een zinspeling op *breien*, dat plàt-hollandsch òòk bràjen wordt uitgesproken. Wie nu weet dat het begrip „hanig" niet op meesters alleen, maar vooral op militairen van rang is toegepast van ouds, die in hun groot tenu met pluimen, kokarden en epauletten, opgedirkte hanen gelijk, met opgezetten borst voor het volk uittreden, dan verstaat men den gebrajen haan, als gebreiden haan in dezer voege, dat al wat hem hanig siert niet van kammen en veeren maar van gebreid gouddraad en andere stof is vervaardigd. In hoeverre hierbij wordt inbegrepen het smullen en brassen nà dè paradeering of andere festiviteiten, als wanneer de gebrajen hanen liefst voor aller oog met de meest hanige taal zitten te genieten, moge de historiekenner der praktijk des levens toelichten, zoo breed hij wil. B.

De jagers van Van Dam (XLIII, 702). — Aan den geëerden medewerker wordt hier gaarne mededeeling gedaan van den tekst van 't in de dagen van 1830 en '31 zoo populaire

JAGERLIÊD.

Wij vrije Jagers van Van Dam,
  Hoerah! Hoerah! Hoerah! [1]
Die met ons mee de buks opnam!
  Hoerah! Hoerah! Hoerah! [1]
Op 't voorbeeld van dien Groot-Majoor
Ging 't lustig heg en struiken door —
  Voor Vaderland en Koning! } [1]
  Hoerah! Hoerah! Hoerah! }

Als ginds in 't hout de horen schalt —
  Hoerah! Hoerah! Hoerah!

---

[1]) Deze regels worden in alle coupletten in koor gezongen, de overige door éene stem.

Wat lief muziek! de kogel knalt —
Hoerah! Hoerah! Hoerah!
De knie gestrekt, en 't lijf gebukt,
Zoek uit je man! en — losgedrukt,
Voor Vaderland en Koning!
Hoerah! Hoerah! Hoerah!

't Gepiefpaf in den damp van 't kruit, —
Hoerah! Hoerah! Hoerah!
Hoe harder 't ons om de ooren fluit —
Hoerah! Hoerah! Hoerah!
Dan hijgt de borst, dan stijgt de moed —
't Is „Vuur!" al stroomt ook 't jagerbloed
Voor Vaderland en Koning!
Hoerah! Hoerah! Hoerah!

Als vrije Jagers streden wij —
Hoerah! Hoerah! Hoerah!
Lang leef Majoor Van Dam er bij,
Hoerah! Hoerah! Hoerah!
Want Neerlands trouwe legermacht
Heeft weer haar eed en plicht volbracht
Voor Vaderland en Koning!
Hoerah! Hoerah! Hoerah!

A. AARSEN.

Eene bladzijde uit Brandts Historie der Reformatie. — Prof. Dr. Reitsma vestigt in zijn *Gesch. van de Herv. en der Herv. Kerk der Ned.* bij vernieuwing de aandacht op het feit, dat uit bovengenoemd werk pag. 419/20 van deel III is weggesneden.

Volledigheidshalve zij even herinnerd, dat genoemde pag. een paskwil bevatte op de Dordsche Synode. In sommige ex. is een verbeterblad *ingeplakt* met een onbedrukte halve pagina, zoodat het spotvers ontbreekt. Andere ex. hebben een *ingeplakt* blad, waarop ook het paskwil voorkomt. Bovendien bestaan er ex. (o. a. een in de Prov. Biblioth. te Leeuwarden) waarin *tweemaal* blz. 419/20 is ingeplakt, nl. één zonder, en één met het booze rijm.

In jaarg. 1858 van *De Navorscher* deelt Dr. L. Proes mee, dat er van het paskwilblad twee verschillende drukken bestaan, ter-

wijl Prof. Rogge in jaargang '59 het bestaan van meer dan twee verschillende drukken constateert.

Men heeft getracht de vragen te beantwoorden: Wanneer, en waarom is pag. 419/20 weggenomen en door een inplaksel vervangen? Over de laatste vraag kan ik niets zeggen. Over de eerste een enkele opmerking. Dr. Proes beweert, dat de wegneming heeft plaats gehad voor het afdrukken van de geheele oplaag geëindigd was. Het bewijs hiervoor put hij uit het feit, dat er een ex. bestaat, waarin het halfwitte blad oningeplakt voorkomt. Ik wijs hierbij op eene omstandigheid, die tot heden aan de aandacht schijnt ontsnapt te zijn. Door mij zijn nl. de *registers* vergeleken van ex. met- en zonder het hekeldicht. Mij bleek daarbij, dat in alle ex. de registers gelijkluidend waren, en wel klopten op de pagina's zonder, doch niet op die met het beruchte rijm. Hoogstwaarschijnlijk volgt ook hieruit, dat het register is gemaakt, althans gedrukt, na de uitlichting van het paskwilblad.

En eindelijk — om te komen, waar ik wezen wil — Dr. Proes zegt: „Alleen hij, die een ex. aanwijzen of bezitten mocht, waarin het paskwilblad in oorspronkelijken staat, zonder latere kunstbewerking, met de rechterzijde van het vel één ongeschonden geheel vormt, zou, mijns inziens, eene overgroote zeldzaamheid vertoonen."

Welnu, die overgroote zeldzaamheid is in mijn bibliotheek aanwezig. Eene nauwkeurige toetsing aan de kenmerken door Dr. Proes gegeven van een inplaksel, dat hij voor een origineel houdt, doet mij zien, dat Dr. P. zeer juist opgemerkt en geconcludeerd heeft.

De dubbele pag. 749--54 komen ook in mijn ex. voor en worden ook in het register aangewezen. J. TER BORG.

Oude woorden (XLIII). —

Pluckschulden (bl. 272), z. v. a. loopende schulden, als tegen „quade schulden" overgesteld (ib. 394).

Raek (bl. 387). In Neder-Betuwe nóg steeds in gebruik, in den zin van „kaak". „De *raken* doen er me zeer van", zegt men hier bij het bijten in een harden appel of noot.

Rees, *Reeze*, *Reest* (bl. 353). „Redege" op bl. 354, r. 3 v. b. is eene drukfeil, waarvoor men leze Redeze, zie Nom. Geogr. Neerl. I, 123, waar juist op a° 1398 Redeze voorkomt (bij v. Hattum, „Geschied. van Zwolle" V, 150). Nom. t. a. pl. ontmoet men ook de varianten Reedse a° 1387, Reedze omstr. 1390, Redesse a° 1456, Reetse, Reddese a° 1456, Reedtze a° 1583. Het watertje de Reest komt er voor als Resca (? lees denklijk, Resta), a° 1176 Reste, a° 1181 Resta en Reeste. Ware het woord niet plaats- en waternaam tevens, dan zou men misschien zeggen mogen, dat hier de stam *raden* (roden) in veranderden klanktrap *reden*, met versterkten nevenvorm als *redsen*, speelt; welk werkw. wijd en zijd in plaatsnamen voorkomt en gebezigd wordt nopens het nieuw-aanmaken van gronden. Rijs beteekende bies, maar ook kreupelhout, bosch, zelfs woud (foreest); doch dit past niet op water, tenzij men aan een soort Biesbosch (land *en* water in Zuid-Holland en Noord-Brabant) denke. Het werkw. rijsen, in zijne dubbele beteekenis van verheffen, opkomen, en van vallen, dolen, past op land en water tegelijk. Die het beter weet, onderrichte ons.

Rijf (bl. 387). Nog steeds in Neder-Betuwe, met het werkw. „rijven" (reef, gereven) = harken. Kiliaan geeft ook rieu voor hark.

Rins (bl. 388). In Neder-Betuwe „rijns".

Rogghelinghe (bl. 388). In Neder-Betuwe spreekt men van „iemand oproggelen", d. i. heimelijk aanzetten tot het doen van iets verkeerds, vooral tot het zoeken van twist.

Drakennamen. — Wie kan de ± 700 v. Chr. in Kanäan bekende drakennamen Fannin, Rahab en Livyathan historisch-linguistisch verklaren; en daarbij duidelijk aangeven:

1e. *òf* en voor *hoevèrre* deze woorden in Assur, Aram en Egypte gangbaar waren.

2e. *òf* en voor *hoevèrre* hieronder voornámelijk krokodillen zijn te verstaan.

3e. *òf* en voor *hoevèrre* deze benamingen hoofdzakelijk aan de koppen dier monsters zijn ontleend.

Hallel. — Was het „Hallel" der Israëlieten, zij het ook met

veel zinrijker strekking, evenals het „Paean" der Grieken oorspronkelijk een *zegezang*, een loflied der victorie in den krijg, òf een *offerzang* bij den priesterlijken maaltijd, in casu bij Israël het pascha? — Zoowel bij Mozes voor Israël, als bij Xenophon voor de Grieken zijn voor beide gedachten bewijsplaatsen te vinden. Doch wie kan historisch-kritisch den oorspronkelijken zin van 't Hallel verklaren?

Heilige Berg. — Wie kan een zoo volledig mogelijke opgave doen van de bij ieder(?) heidensch volk van ouds vereerden „heiligen berg", waarop de religie van den hoogsten god haar meest verheven eeredienst had; en mededeelen:

1e. of die religie van oorsprong een zonneculte was.

2e. „ „ heilige berg dan ook als zonneberg wierd beschouwd, en met een zonnetempel was voorzien.

3e. hoe bij ieder(?) volk die heilige zonneberg heette?

Kosmologische Mythen. — Wie kan uit de culten der oud-germaansche volkeren kosmologische mythen noemen, soortgelijk als die van Assurs „Bel en den Draak" en ze historisch toelichten?

Machten des Doods. — In hoeverre ligt er in de noordsche mythologie aan Jormingandur, Fenriswolf en Hela, als machten des doods en verderfs een gedachte ten grondslag, soortgelijk aan die van Sjeôe, Mánet en Abaddôn in het O. T. en Zee, Dood en Hel in Openbaringen 20: 13, welke in Openb. 20 : 10 als *'t Beest de Valsche Profeet* en *de Duivel* gepersionifieerd staan? Duivel n. m. als Abaddon gedacht volgens Openb. 9 : 11.

Slangenstroomen. — Wie kan aantoonen, dat de door de steenrotsen kronkelende bergstroomen naar hunne slangenvormige verschijningen ook wel met slangenbenamingen zijn benoemd geworden, zoowel in de oude als in de nieuwe wereld, en de namen daarvan opgeven met bijgevoegde verklaringen?

Spreekwijzen. — Wie kan den oorsprong dezer spreekwijzen verklaren 1e. in de kaken des doods zich bevinden,

2e. uit „ „ „ „ verlossen,

en den zin dezer beeldspraak historisch toelichten? B.

Schanspeljoen (XLIII, 695) — kan niet anders zijn, dan *schampelioen*, een woord, dat Kiliaan vertaalt met *specimen*, *exemplaar*, en gelijk stelt met het Fransche *échantillon*, of, naar zijne schrijfwijze *escantillon*, een *monster*, een *proef*. E. LAURILLARD.

Een schrijfvoorbeeld heette in de 17e, 18e eeuw een exemplaar-boeck. RED.

Hij gaat naar Brummen om raadzaad te halen (X, 323). — In mijn werkje *Op uw stoel door uw land* nam ik, in voce *Brummen*, die woorden op, en wel, op grond van de hier aangehaalde plaats uit *De Navorscher*. Naderhand ontdekte ik, dat het woord *Brummen* vervangen moet worden door *Bremen*. De Bremers schijnen den naam gehad te hebben van verwaandheid, aanmatigende wijsheid. 't Spreekwoord zal dus ironisch beduid hebben: hij zal langs den door hem gekozen weg het ware licht wel krijgen! In verband hiermee staat het spreekwoord: *Hij is zoo wijs, als het Raadhuis te Bremen, dat van wijsheid omver viel.* E. LAURILLARD.

Een oud volkslied (XLIV, 54). — Dit zelfde drinkliedje is ook te Leeuwarden bekend en in gebruik; in mijne jeugd, tusschen de jaren 1850 en '60 heb ik het aldaar nog hooren zingen, op bruiloften en andere feestelijke bijeenkomsten, in dezer voegen:

Wijntje, wijntje roode,
Gaat in ons Willems hals.
En als dat wijntje gedronken is,
Dan doet hij een Schotsche wals,
Schotsche wals, Schotsche wals.
Wie zal d'r dat wijntje drinken, als Willem dood is?
Dan zal d'r, dan zal d'r een andere Willem zijn.
Het gebeurt niet alle dagen,
Dat men vroolijk wezen mag.
En als ons Willem vroolijk is,
Dan gaat zijn gatje van wipperdewip,
Wipperdewip, Jan Tijssen.

Dit liedje wordt door het geheele gezelschap beurt om beurt iederen gast toegezongen (natuurlijk telken male met verandering van den naam), terwijl deze zijn glas moet leeg drinken. Bij de

beide laatste regels van het liedje moet de toegezongene op zijn stoel zittende, op en neer wippelen, en dit telkens herhalen, als een volgende gast wordt toegedronken, tot op het laatst alle gasten zitten te wippelen, welk koddig schouwspel dan veel pret en gelach oplevert.

Men kent te Leeuwarden nog een ander soortgelijk drinkliedje, dat eveneens, tot opwekking en verhooging der vroolijkheid, beurt om beurt iederen gast, (twee aan twee) wordt toegezonden. Het is dit:

Wij mannekes van Keulen,
Wij zijne zoo verblijd.
Wij dragen onze mandtjes
Met de handtjes in de zij.
Zoo draait de meulen,
De wijn die komt van Keulen,
Van Keulen komt de wijn,
Komt, laat ons drinken en vroolijk zijn!

Ook onder het zingen van dit liedje moeten de toegezongenen sommige bewegingen maken, die van samengestelder aard zijn als die welke bij het vorige liedje te pas komen. Twee buurlieden aan tafel, de toegezongenen, rukken hunne stoelen zóó, dat de personen tegen over elkanderen, knie aan knie, komen te zitten. Bij den derden regel van het liedje zetten zij zich een mandtje, grooter of kleiner, ledig of met iets gevuld, soms ook een tafelbord, op het hoofd, 't welk daarop moet blijven tot het liedje uit is. Bij den vierden regel moet de linkerhand in de zijde geplaatst worden. Bij de drie volgende regels moeten zij de rechterhanden, elk met een gevuld wijnglas daarin, molensgewijze om elkanderen henen draaien, en bij den laatsten regel de voorarmen, met gekromden elleboog, om elkanderen strengelen, en in die houding ieder zijn glas uitdrinken, (juist zooals de Duitschers doen, bij het „Bruderschaft" of „Schmollis" drinken), terwijl meestal een zoen de vertooning besluit. Het komt er maar op aan de bewegingen geregeld uit te voeren, te zorgen dat het mandtje niet van het hoofd valle, de linkerhand in de zijde blijve, en dat er bij het draaien en drinken geen wijn gemorst worde.

JOHAN WINKLER.

Flesschentrekker (XLIII, 697). — De hr. C. L. Vinck, openbaar onderwijzer te Schoonhoven schrijft mij het volgende: „Door mijn geboorte en 27-jarig verblijf in Sint-Jansteen (Z.-V.) ben ik bekend met eenige uitdrukkingen, die daar nog in de volkstaal voortleven, en betrekking hebben op het „flesschentrekken" . . . . . In Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen, waar *bier* de volksdrank is, bestaat bij de herbergiers de gewoonte, om het laatste gedeelte van het vat, dat minder geschikt is om den bezoeker voor te zetten, door de kraan in flesschen te laten loopen en door bijvoeging van suiker en gerst weer drinkbaar te maken. — Dit werk noemt hij *op flesschen trekken.* Wordt *het vat op flesschen getrokken*, dan is dit een bewijs, dat er niet veel meer te halen is. — Het volk heeft overeenkomst gezien tusschen *zoo'n vat* en een man, *die* steeds meer en meer in zijn zaken *achteruitgaat.* Van zoo iemand zegt men dan ook: *hij* gaat *op de flesch.* — Is de kogel door de kerk, m. a. w. heeft hij alles verloren, dan zegt de volkstaal: *hij* is *op de flesch.* — De flesschentrekker (eigenl. bet.), die van het vat op die wijze nog haalt, wat hij kan, heeft in het oog van het volk veel overeenkomst met *uitzuigers*, *woekeraars*, bedriegers. — Een flesschentrekker (fig. bet.) is dus iemand, die op listige, slimme wijze van anderen wat weet te halen."

Ik zeg den hr. Vinck dank voor zijne mededeeling, en geloof, dat wij nu met de verklaring van het woord een heel eind verder gekomen zijn.

Eene andere uitlegging geeft mij de hr. A. Langerveld te 's-Gravenhage, volgens wien een *flesschentrekker* iemand is, die een fijne flesch drinkt van eens andermans geld, die bij Mijntje en Trijntje verteert, wat hij door list en bedrog verkregen heeft.

Ik geef aan de eerste oplossing de voorkeur.

Mag ik van deze gelegenheid nog gebruik maken om op eene drukfout te wijzen, die in mijn vorige stukje geslopen is? In het verhaal van Gustaaf Segers waarvan ik melding gemaakt heb, komt niet de uitdrukking *op stopkens trekken*, maar *op stoopkens trekken* voor. Een *stoop* is een kruik. Mogen wij aannemen, dat het laatste gedeelte van het vat, evenals op flesschen, ook op stoopen

of kruiken wordt getrokken, dan past ook op die uitdrukking de verklaring van den hr. Vinck. MR. C. BAKE.

Bernhuyter. — God gev' u vrede, sprack een Paepje tot een Ruyter.
Vre', sei de Ruyter, wel wat quelt mij de *bernhuyter!*
God gev', uw Vagevier verdwijnen mogh' in roock,
Soo magh ick bedelaer gaen worden, en ghy oock.
Huygens, *Korenbl.* 1672, II, bl. 136.

De bedoeling van dit epigram is duidelijk. Een priester begroet een soldaat met den gewonen herderlijken groet: God geve u vrede, waarop deze antwoordt: Wel! wat ligt mij die kerel aan het hoofd te malen; God geve, dat het vagevuur der katholieken in rook moge opgaan en wanneer dan ons beider wenschen vervuld worden, dan kunnen wij bedelaar gaan worden; *ik*, omdat er in tijd van vrede voor mij niet te vechten is en *gij*, omdat gij als priester overbodig zijt, wanneer er geen vagevuur meer is.

Van het woord *bernhuyter* weet Oudemans in zijn *Wdb.* geen verklaring te geven. Hij zegt: *Schimpnaam*, welke mij nergens anders is voorgekomen. Zou zulks ook, omdat de priesters in het zwart gekleed gingen, moriaan (verbrand vel) kunnen beteekenen?" *Bernhuyter* is echter niets anders dan het Hoogduitsche „*Bärenhäuter*, *Bernheuter*, homo ignavus, nebulo, ein vieldeutiges, oft zur schelte, aber auch gutmütig (etwa wie *kerl*) verwandtes wort." Zie Grimm, Wörterbuch i. v. Ter verklaring van het woord, zegt Grimm, wordt in Von Grimmelshausen's *Simplicius Simplicissimus* (een schelmenroman, die ten tijde van den dertigjarigen oorlog speelt) een verhaaltje aangevoerd, volgens hetwelk een uit den krijg gevluchte landsknecht van een gedooden beer de huid aftrekt en langen tijd als mantel draagt, totdat hij zich eindelijk in den Rijn baadt en van zijn woeste levenswijze afstand doet. Tuinman in zijn *Fakkel*, weet het volgende te vertellen: „*Bernhuiter*, uit het Hoogduitsch, is *beerenhuider*, eigentlijk een vadzige luyaard, dien den tijd doorbrengt met op de beerenhuid (ouds tyds gebruikt tot een bedde) te liggen." Zie *Fakkel*, I, bl. 22 in voce *beersteker* en ook Tuinman, *Spreekw.* I, bl. 215. Het Hgd: *Auf der Bärenhaut liegen* is dan ook *faulenzen*.

Hoe het ook zij; het woord is dus in onze taal als een germanisme te beschouwen. Bovenstaand *Sneldicht* is door Huygens ontleend aan „Hooghduytsch Ondicht;" terwijl op de beide andere plaatsen, waar ik het woord ontmoette, het eens in den mond wordt gelegd van een kromsprekenden „Mof" en het den anderen keer voorkomt in een klucht, welke wederom uit het Hoogduitsch vertaald is. Ziehier de bedoelde plaatsen:

Saegh heer doe *barnhuter*, weer hat mich itsunder gecollyonniert?

I. de Vos, *Iemant en Niemant*, 1670, bl. 11.

Ja. Kupido, jou *Beerenuiter*,
Jy hebt bedurven een goeden Ruiter.

A. Leeuw, *Kl. v. Pyramus en Thisbe,* 1669, bl. 7.

Grijpskerk. K. POLL.

Snok (XLIII 552). — Het woord *snok* of *snuk* heeft meerdere beteekenissen (zie: De Bo, *West-vlaamsch idioticon*, *heruitgegeven door* Samyns, Gent 1890—92, blz. 915) die echter alle betrekking hebben op een korte of afgepaste gewaarwording, uitdrukking of handeling. De zin waarin het woord in de opgegevene verzen voorkomt is echter niet twijfelachtig. Het beteekent hier *ronduit, zonder omwegen.* „Wel Lijs! 't is snok maar braaf, dat lied!" wil zeggen: het lied wat ge daar zingt is *ronduit*, *kortaf*, *zonder omwegen*, misschien *onvriendelijk*, *spijtig* of *bits,* maar het is braaf.

Spekdief (XLIII, 552). — Dat *spekdief* een epitheet zou kunnen zijn voor smokkelaars geloof ik niet, het woord toch is te speciaal om voor smokkelaars van allerlei waren (alcohol, tabak, zout, enz., enz., enz.) te kunnen worden gebruikt. *Spek* heeft echter in de volkstaal ook de beteekenis van iets begeerlijks, iets lekkers, zooals o. a. blijkt uit de uitdrukking: *dat is geen* [of *wel*] *spek voor mijn* [of *voor jouw*] *bek.* Vooral in oude tooneelstukken komt die uitdrukking dikwijls voor, daar waar sprake is van een mooi, lief meisje. Dit gezegd, zou ik de regels

En schoon ik dan een spekdief hiet,
Ik stoor me aan die smokklaars niet...

aldus verklaren: Zoolang een verliefd paartje in het geheim vrijt, en dus *smokkelt*, kan dit anderen geen aanstoot geven. De zaak verandert echter wanneer de toestemming der ouders is verkregen en men dus niet meer behoeft te *smokkelen*. Dan kan men in het openbaar vrijen, maar dan kunnen kameraden die misschien ook een oog op het meisje hadden, den uitverkorene ook *spekdief* noemen, want dan heeft hij hun „het spek voor den neus weggekaapt."

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT [1])

DOOR

JAC. ANSPACH.

Dat gaat van Sassen bloede — zegt men naar *Navr* III (a⁰ 1853) bl. 190, als iemand niet gemaklijk afschuift. Volgens ibid. IV, 148 is dit „Sassen" verbasterd uit „'s harten"; in dezen zin, dat wat van 's harten bloed gaat, zeer zwaar, zeer hard moet vallen. In „Het Leven onzer Voorouders" (Amsterdam, 1891), I, 135 schrijft Mr. N. de Roever: „Deze groote gestrengheid (in het straffen van diefstal), waaraan het denkbeeld van afschrikking ten grondslag lag, schijnt aan te duiden, dat aanranding van den eigendom geene zeldzaamheid was. In verband met de bekende *armoede* der Sassers is dit verklaarbaar". Als men dit laatste in aanmerking neemt, zou men bij de spreekwijs wellicht liever aan eigenlijke Sassen denken. Maar misschien bestaat hiertegen dit bezwaar, dat men vroeger, nog in de eerste helft dezer eeuw, steeds „Saksen" sprak en schreef. Ik voor mij hoorde in mijne jeugd (omstr. 1840) nooit anders dan van „Saksen" spreken; Mr. J. v. Lennep schrijft in zijn „De Voornaamste Geschiedenissen van Noord-Nederland" a⁰ 1845: „Saxen" (naar „Saxones"). In de vroege Middeneeuw

---

[1]) Vervolg van Nav. XLIII, 617.

evenwel was „Sassen" in zwang; denk aan Sassenheim en v. Zassenem, Sassem (*Navr* XXXI, 436; 'II, 137). Tegenwoordig schrijft men daarentegen „Sassen"; zoo bijv. Mr. N. de Roever in zijn straks aangehaald werk. En terecht, omdat, — zie b. v. dezen auteur a. w. I, 52, — die volksstam zijnen naam ontleende van zijn krom zwaard in den vorm eener zeis; vgl. Brockhaus, „Real-Encyclopädie", XII (1878), S. 900: Sachsen, dessen Name man von einer Waffe, dem Sahs, d. i. Messer, eigentlich Stein und Steinwaffe, ableitet". Daar „Sassen bloede" naast „'s harten bloede bestaat; is natuurlijk de eerste vorm de oudste, dus de oorspronkelijke; vermits het volk er eerder toe kwam „Sassen" in „'s harten", dan omgekeerd „'s harten" in een veel minder vóór de hand liggend „Sassen" te veranderen. „Dat gaat uit 's herten bloede", zegt men te Sluis.

Hij heeft eene schildpadden-natuur, d. i. heeft aan zichzelf, is zichzelf genoeg. „Het bestaan van eene schildpad, die in haar wezen het symbool schijnt van het zichzelf genoeg zijn, dunkt hem (Peer Gynt) een onoplosbaar raadsel" — zegt G. Slothouwer in zijne beschouwing van Henrik Ibsen, den Noorschen dramaturg („Tijdspiegel" 1893 bl. 78).

Daar komt een schip met zure appelen aan. Vgl. *Navr* III, 94. Waarom juist dit bij het opkomen van Maartsche of April-buien, enz. enz.? Is het drijven der wolken = het zeilen van een schip, de grimmige aanblik der buien = het zuur zien van iemand die in een wrangen zuren appel bijt, — hier het tertium comparationis?

Ik zal de schuurdeur maar loszetten, d. i. hard beginnen te schreeuwen; nml. ter verlichting van mijn pijn. Neder-Betuwsch gezegde. In Zeelst en omstreken spreekt men van „een mond als een schuurdeur" (N.-Brabantsche Almanak 1891 bl. 441).

A la silhouette. In zijn „Na Vijftig Jaar" (1887) bl. 201 zegt Dr. N. Beets: „Weet men nog algemeen waar ze (omtrek-portretten of schaduwbeelden) silhouetten naar heetten? Niet naar een uitvinder, die er niet voor noodig was geweest; maar naar een franschen minister van financiën, Etienne de Silhouette, zóó zuinig, dat men te Parijs onder zijn bestuur, — 't was omstreeks het

midden der vorige eeuw, — „alles wat goedkoop te verkrijgen was" (de bedoelde omtrekportretten waren het, en juist in dien tijd sterk in de mode) „ „à la Silhouette" " noemde". Niet alleen alles wat goedkoop te verkrijgen was, — vandaar dat zijn naam in 1759 (het jaar van zijn bestuur) prijkte op de rekeningboekjes der winkels van het paleis, — maar in 't algemeen „alles wat zich bekrompen voordeed, alles wat er armelijk uitzag, werd „à la Silhouette" geheeten en hierdoor als gebrandmerkt. Over dien minister van Lodewijk XV, die als financier een lauwerkrans verdiend had, zie *Navr* I, 275, 302; XXII, 292, 3. Over silhouetten vgl. ibid. XVIII, 99, 220, 274, 474; XIX, 22. De uitvinding schrijft ibid. XII, 51 aan de Grieksche oudheid toe.

Daar loopt wat van St. Anna onder (vgl. *Navr* XXXVII, 613, enz.). Eenen variant vertoont „De Tijdspiegel" 1892 bl. 3: „Het eenige waarmede hij (de arme Kobus) zoo nu en dan nog wat geld ophaalde, bestond in het verrichten van boodschappen voor studenten, waar soms vrij wat onder liep d a t St. A n n a's p r u l m a n d j e r a a k t e, d. i. wat niet pluis, niet zuiver was.

De volledige verklaring van deze zegswijze wordt o. a. gegeven in het tijdschrift Taal en Letteren, dl. IV, blz. 60 en vv. RED.

't Heeft slot noch zin — van een verward opstel, enz. Volgens aanhaling van Oudemans, Mid.-Nederl. Wrdbk, komt in P. C. Hooft's Gedichten 261, 6 v. o. „slot hebben" voor in den zin „met de gezonde rede of het verstand overeenkomen". Hooft zegt: „Heeft dit ook slot, met een out arm man, as ik bin, te drijven de spot?"

Onlangs las men in „Een Haarlemsch Buitenverblijf a° 1748", een geestig stuk van Mr. G. H. Betz (te 's-Gravenhage; voorkomend in „De Tijdspiegel" 1892 bl. 15): „hetgeen hij zegt (of schrijft) h a n g t n o c h k l e e f t".

Het schuurtje bij het walletje houden, d. i. de zaken recht houden, de financies goed beheeren. „Van een ambtenaar, die ieder kwartaal zijn traktement ontving, hoorde men eens zeggen, dat hij gaarne twee percent van zijn inkomen zou willen missen, wanneer hij elke week uitbetaling ontving. Want, zeide hij, dan zie ik kans het schuurtje bij het walletje te houden, terwijl eene groote som

ineens mij in de eerste dagen te vèr doet gaan, en mij in de laatste dagen noodzaakt gebruik te maken van crediet" („Tielsche courant", Bijvoegsel van 2 April 1893 n° 40).

Scullebode, boe. Het tweede woord is z. v. a. boede, bode, d. i. in 't algemeen een huisje, schuurtje, woninkje of vertrekje (Kiliaan). „Item enen knecht, die Jacob den tymmerman siin boede bewairde, ter wilen dat men tymmerde, 4 β, 8 gr." (Meerman, „Beleg van Leyden", in de „Verhandd. der Mij v. Nederl. Lett.", I, 336). *Navr* XLI, 338 leest men van „boesakker, boesdoer" en „bossdoer" a° 1466, 75; d. i. bodes-akker, bodes-deur. Geen open veehuis, want dit staat nooit op den akker, maar midden in het weiland, noch vindt men daaraan deuren; maar schuurtje (voor gereedschap, enz.).

Onder de steedlijke inkomsten te Deventer behoorde a° 1357, 8 staangeld op de markt „de cramis caseorum (in nundinis) et scullarum" (Dev. Cameraarsrek. II, 480, 558); a° 1359 „de cr. cas. et scularum (in nundinis) (ibid. bl. 650). Item a° 1360 (ibid. bl. 745). Onder de uitgaven van laatstgenoemd jaar behoorde „pro scullis" 14 schellingen, 4 duiten (ibid. bl. 761). Scul(l)a beduidt schol. Laur. Diefenbach's Glossarium mist dit woord, maar biedt sculicus, en vraagt dan, of dit z. v. a. sculus is? Dit laatste verklaart hij als „sporta" (teenen korf) in qua casei portantur". Mij dunkt, sculicus beduidt scholletje, als verkleinwoord van scul(l)a. Heeft (Carolus Dufresne, dominus) Du Cange dit woord? Zoo neen, dan is 't denklijk eigen fabrikaat geweest, van de Deventer vroedschap, als proeve van „latinitas *infimi* aevi". In 1353, 5 inde de stad geld „de casis (vertrekjes) dictis sculleboden (Camer.-rek. II, 201, 318); en de „Inleiding tot de Rekeningen a° 1337—66" (Deventer, 1888) bl. LVII, verklaart hiermeê geen weg te weten. Blijkens het bovenstaande waren die „sculleboden" afgeschoten plaatsjes ter bewaring van schol. Als 't geene „casae" waren, zou men licht aan scholvaten denken; dewijl wat in de eerste (de Latijnsche) rekeningen een doleator (kuiper) is, in de Nederduitsche rekeningen bodeker, bodi(c)ker luidt (zie de Bladwijzers I, II, III, alsmede „Inleiding" bl. XCVIII; en dit woord, bij Kiliaan boddeker, klonk ook „boedeker";

zoo leest men in het Tijnsboek der Abdij van Elten (zie „Nieuw-Archief voor Kerkgeschied." II, 147) van „Gherijt die rademaker off boedeker". Welk laatste tevens leert, dat kuipers ook rademakers of wagenmakers waren. Doch het „casae" der Latijnsche rekeningen spreekt duidelijk genoeg, en laat omtrent „sculleboden" geen twijfel over.

Een beroeps- of geslachtsnaam Sculleman komt a° 1352 te Deventer voor (Camer.-rek. II, 128).

Secret d'Arlequin — is in de taal der beau-monde een geheim, hetwelk ieder in vertrouwen en onder belofte van geheimhouding aan zijn buurman mededeelt; zoodat binnen den kortst-mooglijken tijd het ter kennis van jong en oud gebracht is. Heeft dit gezegde een bepaald historischen oorsprong?

Verg. de analoge uitdrukking: un secret de polichinel. RED.

Sjalot. — Dit soort van look, of bieslook is genoemd naar Askalon, in Palestina, welke stad bij de Hebreën Aschkelon luidde. Sjalotten z. v. a. Ascalonitae, fr. échalottes (ciboules), hgd. Schalotten (Zwiebel, Schnittlauch), eng. scallions (shallot, porret).

Uit zijn (haar) slof schieten, d. i. door de mand of ben vallen, eene gulle bekentenis doen. „Een harer schoot nu uit haar slof, en verklaarde onder een vloed van woorden, dat die vrouw, tegen wie zij zoo'n wrok koesterde, haar man van haar had afgetroggeld", enz. („Het Nieuws v. den Dag" 11 April 1893 blz. 10 kol. 2).

Hy is niet goed snik, d. i. niet goed wijs. Van waar dit? Staat „snik" in verband met „snok" (*Nav.* XLIII, 226)?

Soerensche daghuurder. Aldus heet op de Veluwe een reiger (Geld. Volksalm. 1878 bl. 177, noot). Ik vermoed, dat deze betiteling stamt uit de dagen van prins Willem III, koning van Engeland, toen in het Soerensche bosch eene plaats was afgezonderd voor het onderhoud der reigers tot de valkenjacht. Die plaats heette nog in 1794 de Reigerskooi. Heet ze nog zoo?

Een soppe maken. „De soupe (soep) of sop, suype", — zegt Mr. G. v. Hasselt, „Arnh. Oudhh. I, 160", — gaf deze spreekwijs aan de hand. De dienaar van Juffer v. Ruytenborg had eenigen lieden verzekerd, dat „syn Joffer hon (*hun*) een soppe maecken solde,

daerop sy geantwort, dat zy morgen of overmorgen wederom hon een soppe maicken wolden, dat hon dat hert jn den lyve craicken solde" (Schepen-aktenboek van Arnhem a° 1546). „En daarmede", — gaat de schrijver voort, — „komt overeen het tegenwoordig (a° 1803) Van de koteletten krygen en van de taart geven". Zijn deze spreekwijzen nog in zwang? Zoo neen, dan zouden ze weder in gebruik kunnen komen, — in de praktijk echter hoe minder hoe liever! — sedert hier te lande zoovele kookscholen in werking zijn getreden.

In de eenvoudiger volkstaal bezigt men in denzelfden zin „iemand een bokking (Neder-Betuwsch, bukking) geven, d. i. eene berisping *toedienen*, waarvoor in de platte volkstaal ook „uitschrobbeering gezegd wordt. Dat bij dien *bokking* niet aan den bekenden visch te denken valt, leeren *Navr* V, 106; XIX, 626.

Hij heeft het Spaansch = treft het ongelukkig — wordt vermeld door Dr. N. Beets in zijn „Na vijftig jaar. Opheld. der Camera Obscura" 1887 bl. 203 [1]). In Nederland noemde men sedert de Spaansche verdrukking, alles Spaansch wat verkeerd ging, pijnlijk of noodlottig was. In denzelfden trant: „het gaat er Spaansch toe", „het ziet er Spaansch uit" (vgl. *Navr* XXIV, 323 met ibid. bl. 207, 65, enz.); waarin Spaansch menigmaal wordt afgewisseld met „schuins". — Zie ook aldaar over het voormalig pandspel „Spaansch speksnijden". In de Kaap-kolonie noemt men eene meloen „Spaansch spek."

Iemand er vóór spannen of *vóór den ploeg spannen*, d. i. hem het werk laten doen, dat men zelf had moeten verrichten; werk, waartoe men den noodigen tijd miste, of zich niet bekwaam achtte, of ook dat men niet aandurfde. Wordt daarom ook wel gebezigd in den zin: iemand (een' ander') de kastanjes uit het vuur laten halen. — In uiterst realistischen trant eigenaardig toegepast door de vrouwen in de Meijerij van 's-Hertogenbosch. Wanneer een man zijne vrouw, tot ergernis der omwonenden, mishandelt, steken de buurvrouwen

---

[1]) Ald. bl. 190: het zal Pruisisch zijn, met den door v. Dale (Wrdbk o. h. w. Pr.) er aan toegekenden zin: het zal niet goed afloopen.

vaak op een goeden dag de hoofden bij elkaar, en besluiten den wreeden echtgenoot maar eens voor den ploeg te spannen, en hem dezen zóólang te laten voorttrekken totdat hij beterschap belooft. Dit geschiedde, volgens de nieuwsbladen, half Februari 1893 te Stratum, waar eenige vrouwen zulk een ontaarden man de handen bonden en hem vóór den ploeg spanden. Nu moest hij, terwijl eenige vrouwen vóór hem uit, en andere, met stokken dreigend, naast hem liepen en een aantal nieuwsgierigen joelend volgde, den zwaren ploeg voorttrekken. Toen de vrouwen na eenigen tijd in eene herberg van hare vermoeienis even gingen uitrusten, werd de man zoolang aan een boom vastgebonden, ten spot van velen. Nadat de vrouwen wat bekomen waren, begon de strafoefening opnieuw; doch vrij spoedig liet men den afgematten man nu vrij. Zulk eene gevoelige les moet wel baten. (Hierin leeft de narrenploeg der Middeneeuwsche vastenavondkluchten nog voort, zie vooral „Geldersche Volksalmanak" 1888, bl. 174).

Hij zit (*er*) *voor spek en boonen* (*bij*). Vgl. *Navr* XXXV, 601. Heeft dit gezegde aangaande iemand, die als nul in 't cijfer met eenvoudigen teerkost — het rantsoen der dienstboden bijvoorb., in een deftig gezin, — wordt afgescheept, een historischen oorsprong?

Het is (*was*) *alsof het spel* (*spul*) *spreekt* (*sprak*) — wordt wel gezegd als men bevindt, dat iets gebeuren, dat het zoo wezen moet (moest). Vanwaar dit? Oogt het op zoogenaamde tooverkaarten, dan wel op een wassenbeeldenspel of iets dergelijks?

Hij heeft zijne sporen verdiend, d. i. hij is nu iemand van gewicht, van beteekenis, van invloed en gezag geworden. De schildknapen dongen naar den ridderslag, welken de ridders ontvangen hadden; zij moesten dien door hunne geschiktheid in den krijgsdienst, geoefendheid in den wapenhandel en dappere daden zich waardig maken. Als zij tot ridders geslagen werden, ontvingen zij, ten teeken van hun nieuwen rang, een vergulden (gordel-)riem en gouden sporen. In de Haarl. courant van 9 Dec. 1875 (Bijblad) las men: „De archivaris van Haarlem heeft bij de herstellingen van 't kasteel van Brederode zijne sporen gewonnen."

Hij vloog te hoog van stal, d. i. begon te groot, te weelderig te leven. Te hoog vliegende bijen kunnen geen honig puren.

Een analoge uitdrukking is: Hij liep te hard van stal. Paarden, die in 't begin van een wedren hunne krachten niet sparen, houden het meestal niet lang uit. RED.

Het aan den stok krijgen (met iemand). Wil dit zeggen: *tot* aan den stok; zoodat het krakeel op slaan dreigt neêr te komen?

Een storm in een glas water — wordt wel gezegd van een geschil, dat geen belang, geene vèr-strekkende gevolgen heeft. Vanwaar dit? Is 't Shakespeariaansch? Vgl. diens tooneelstuk „Much ado about nothing" = veel geschreeuw, maar weinig wol.

Daar loopt een streep door (Er loopt een streep bij hem door), nopens iemand, die niet goed snik is. „Wat het meest in het oog viel, was de levensgroote beeltenis van Koning Willem III, die persoonlijk zeer ingenomen was met Zeeland, en vooral hulde bracht aan den tuinbouw en de bloemkweekerij, waarmede de koning bizonder vertrouwd was. Nog zag men er eene schilderij van het in 1863 gesloopte Popkensburg en het model van den „geelgeverfden" Abdijtoren, waar, naar de zegswijze, „een streep doorloopt", zijnde het gemeniede looden bekleedsel van den bliksemafleider". Aldus J. G. Frederiks (Amsterdam) in „Het Nieuws van den Dag" 6 April 1893 blz. 5, kol. 2.

Vloeken, zuipen als een tempelier. Deze spreekwijzen houden het aandenken levendig aan de in 1118 gestichte, in 1312 op eene kerkvergadering te Vienne door Clemens V opgeheven ridderorde der door hunne rijkdommen al te weelderig geworden Templarii, van wie sommigen groote buitensporigheden en misdaden bedreven, en omtrent wie in 't algemeen dient gezegd, dat hunne „Sitze die Schauplätze des Luxus und des Wohllebens wurden; feine Genüsse, *Wein*, Weiber und Gesang, Festspiele waren in den Tempelhäusern an der Tagesordnung. In den Capiteln hingegen herrschten *Hader* und *Cabalen*" (Brockhaus, Real-Encyclopädie, o. h. w. Tempelherren). Hierop komt ook het gevoelen neder van Pierre du Pui in zijne „Histoire de l'ordre militaire des Templiers" (Brussel, 1751, 4°), die bovengenoemde spreekwijzen op hen toepast. Dit staat dan ook

historisch vast, en is algemeen bekend. Desniettemin ziet men in het nummer van 10 Juni 1889 van den in Frankrijk's hoofdstad uitkomenden Intermédiaire des Chercheurs et Curieux (XXII, 332, 3) in besliste termen beweerd: „Templier se disait ici par corruption de T e m p r i e r, vieux mot qui signifiait „„verrier"" (glasblazer); et le travail auquel se livre un verrier justifie assez aisément une soif extrême". Doch alzoo blijft „vloeken als een tempelier" onverklaard; en dit „vloeken" oogt natuurlijk op de „Hader und Cabalen" van hier boven. Buitendien mag men oordeelen, dat deze uiterst gezochte duiding werd uitgelokt door de zucht om pro aris et focis te strijden, aangezien de bewuste spreekwijzen eene (trouwens alleszins verdiende) blaam werpen op eene geestelijke orde. Die zucht is te zonderlinger, omdat de orde juist door eenen Paus opgeheven, vernietigd is. Ziehier dus eene dubbele inkonsekwentie.

Gunstiger oordeelt F. Wilcke in zijne Geschichte des Ordens der T. 2e Ausg. Halle 1860. Er zijn in de laatste jaren stukken aan het licht gebracht, die eer vóor dan tegen de orde pleiten. RED.

Om den tuin leiden, d. i. foppen, misleiden, valsche beloften doen. *Tuin* beduidt heining, schutting, rondom of langs perceelen gronds. Anna Bijns lichtte de spreekwijs treffend toe door haren uitroep: „Hoe leyd men malkander om den thuyn, zonder in den hof te brengen!" (Banck-Werk, bl. 141). Hoor haar ook zingen:

Krijghszaecken wiss'len alle dagh,
Die ghister gaf, krijght nu de slagh,
En tusschen hoogh en langh fortuin,
En light er maer een *stroyen thuyn*.

In Neder-Betuwe bezigt men o p d e n t u i n h a n g e n in denzelfden zin waarin men spreekt van „aan den kapstok hangen", opzichtens ambten of posten die men laat varen, voorwerpen of zaken waarvan men scheidt. In dienzelfden trant gewaagde evengenoemde Anna Bijns in hare Refereynen bl. 102 (uitgave a° 1548) van monniken, die „hanghen haer cappen op te tuynen", van nonnekens, die „haer wielen (sluiers) hanghen opten tuyn" [1]). En

[1]) „Geen woorden kan zij (Anna Bijns) vinden, sterk genoeg om haar afgrij-

heette het vroeger van een emeritus geworden predikant: „hij heeft zijn mantel en bef aan den kapstok gehangen"; terwijl men tegenwoordig, bij verschil van kleederdracht, ook in de spreekwijs „mantel en bef" door „toga" vervangt. — In Neder-Betuwe zegt de volksmond van een verkwister: „hi smittet (smijt het) òver den tuin"; omtrent een zuinig mensch: „hi zal 't nie (niet) òver den tuin gooien". Wat nml. geworpen wordt over de schutting, die het erf van den boomgaard scheidt, komt in dezen terecht, en wordt eene prooi van het daarin grazend vee.

Uilen naar Athene dragen, d. i. iemand die uit zichzelf goed op de hoogte is van eene of andere kunst of wetenschap, willen voorlichten. „Ik stel den Carillonist van het Paleis op den Dam (te Amsterdam) voor, om de (reeds zoo dikwijls gespeelde) „ „Fischerin" " eens voor eene poos op non-activiteit te stellen. We hebben immers genoeg echt-Hollandsche balladen en romances? Bijv. „ „Aan d'oever van een snellen vliet" ", of „ „Ik was er pas vijftien jaren, Ik was er nog maar een kind, Toen vroeg hij mij om te paren; Ik werd er door hem bemind" ", of de schoone ballade van „ „Scheele Pauwelien" ", beginnend: „ „Ik heb een vogeltje gevangen, Maar het beestje kan niet zien" ". Dit zijn allen zuiver nationale liederen, die even schoon zijn als „ „Fischerin, du kleine" ", en zoo zijn er nog veel meer. Doch *waartoe uilen naar Athene te dragen?* Een artist, als die het carillon van het Paleis zoo heerlijk bespeelt, zal wel een uitgebreid repertoire hebben". („Nieuws v. d. Dag" 20 Maart 1893 blad 3 blz. 2 kol. 1). — Naar Pallas Athene, bij de Romeinen Minerva, als hare beschermgodin, was Attica's hoofdstad, oorspronklijk Cecropia, vernoemd, en aan deze godin toegewijd; vgl. het art „Stedemaagd" in *Navr* XL, 636—8. Omdat de uil aan Minerva gewijd was, gold dit dier, hoewel nachtvogel, wel voor een wijsheid-symbool. Die vogel toch ziet in 't duister. Hier ligt dus de nadruk op *zien*. Bij „uil" of „nachtuil" = domkop ligt de nadruk op *nacht* (duisternis). En zoo kan deze vogel in twee lijn-

---

zen te kennen te geven over monniken, die hun kappen op de tuinen hingen, en hun kruinen lieten bewassen" („Stemmen voor Waarheid en Vrede" 1881 bl. 651).

recht tegenovergestelde beteekenissen ter sprake komen; vgl. ibid. XXXIX, 213. — Voordeelen bezorgen, geschenken aanbieden aan een bemiddeld persoon, noemt men alhier te Ek-en-Wiel (dat aan den Rijn ligt), *water in den Rijn dragen.*

Eten als een vaatdorscher. Bizonder veel eten. Een vaatdorscher was vóór ruim eene halve eeuw een arbeider, die bij den boer niet voor eene bepaalde daghuur in geld, maar voor het „vat" dorschte, d. i. voor eene bepaalde hoeveelheid van het koren, dat hij met den vlegel had uitgeslagen. Een „vat" toch was een zeker gedeelte van een mud, maar overal niet dezelfde hoeveelheid. In Gelderland stonden eertijds 3 vaten met 2 schepels gelijk. — Hoe harder men dorschte, hoe meer koren men derhalve verdienen kon. Maar dan werd de eetlust ook bizonder sterk opgewekt. Vanhier de (Neder-Betuwsche) spreekwijs.

Vale paarden. Oudemans herinnert ons in zijn Woordenboek aan 't Middeneeuwsch spreekwoord „met vale paarden rijden" (*mennen mit valen*), met aanhaling van

> Tpat dat butenomme leecht,
> Dair wort die mensche by ontweecht,
> Wantmen *ment* daer in *mit valen.*

De uitdrukking beduidt „verkeerde wegen inslaan", gelijk bij ons nog de zegswijze leeft een slecht paard berijden, ook in zedelijken zin. In 't Hoogduitsch kent men ook „das fale Pferd". Mij dunkt, Openbar. 6 vs. 8 gaf aanleiding tot dit Middeneeuwsch spreekwoord. Daar toch is het vale paard (*ἵππος χλωρός*, equus flavus, pallidus) met zijn berijder, den dood, het zinnebeeld van allerlei plagen, die dood aanbrengen en verderf. En zóó spreekt men niet alleen van „de *vale*, bleeke dood, maar zegt ook: „dat is de hoefslag van het vale paard", omtrent iets dat aan den dood herinnert, of van dezen een voorbode is. Vgl. Cats:

> Denk, denk, beminde ziel, ja denk ter aller tijd
> En om het vale paard èn die het paard berijdt.

Ook Dr. E. Laurillard, „Papierentasch" bl. 80 gewaagt, met dit

Bijbel-vers voor oogen, van eene tragisch-grootsche doodsgedachte". — Alleen, bij de overeenstemming bestaat toch dit groot verschil, dat wat Openb. 6 vs. 8 objectief maalt, — de dood ment het vale paard, ten verderve zijner slachtoffers, — in gezegd spreekwoord subjectief wordt voorgesteld, als daarin sprake is van bewandelaars van 't dwaalspoor, die *zichzelven* verderflijk zijn.

Eene witte veer laten zien. „Laat Karel, die in Spanje strijdend roem of den dood zoekt, met mannenmoed de hoogten van Torres Vedras beklimmen, en niemand zal het aan de treurende moeder bij haren eenzamen haard komen vertellen, om haar genoegen te doen; maar zoodra er gefluisterd wordt, dat hij in het gezicht van den vijand „eene witte veer heeft laten zien", zullen twintig gedienstige tongen het met waar genot en geveinsd medelijden overbrieven" („Cora, naar het Engelsch van Mevr. Wood", Leiden, de Breuk en Smits 1873, II, 229). Blijkbaar wordt met deze uitdrukking hier bedoeld: „op de vlucht is gegaan". Zinspeelt ze niet op de tot in den nek achteroverhangende hoedpluim of hoedveder?

Het ventje zijn. Pieter Corneliszn Hooft bezigt in zijn „Warenar", — dus omstr. 1626/27 (vgl. *De Navr* XXX, 35 met ibid. XXVI, 556), — de uitdrukking „Het ventje alleen zijn", in de beteekenis „de eenige wezen die helpen kan; van wien dus de anderen afhangen". In Neder-Betuwe, misschien ook elders, zegt men: „nu ben", of „dan word ik weer het ventje", waarmede men bedoelt: „nu ben, of dan raak ik er weêr boven op", bijv. als men uit eene ziekte hersteld of herstellend is, in gunstiger tijdsomstandigheden verkeert, of deze tegemoet ziet, enz.

'k Zit niet bij 'n (of *den*) *boer in 't vengster* (venster) = ik heb den tijd wel, om u eens te bezoeken, wat langer te blijven, enz. Ontleend aan de omstandigheid, dat knecht of meid, of ander persoon van minderen stand, die maar even binnenkwam om koffie te drinken, op eene boodschap te wachten, enz. eene plaats bij het raam innam, afgezonderd van het huisgezin of den bij den haard gezeten familiekring. Insgelijks heet 't in die landstreek 't ligt niet bij 'n boer in 't vengster, d. i. 't ligt niet vóór de hand, 't is goed bewaard.

(*Wordt vervolgd.*)

KUNSTGESCHIEDENIS.

Hemony (Gebr.). — Zie *Nav.* XLI, 168. In de Vondel-uitgave van Van Lennep, herzien en bijgewerkt door Unger, staat in eene noot [1]) te lezen: „Pieter Hemony, die den 17 Februari 1680 overleed, was waarschijnlijk zijn (d. i. François Hemony's) broeder". Het woord waarschijnlijk moet hier wegvallen. Vergel. een opstel in den Nederlandschen Kunstbode van 1880, blz. 81—84. [2]).

Zutphen. J. GIMBERG.

Physionotrace-portretten van Nederlanders (XLII, 162, 302). — Zoude *Chrétien* zonder er aanspraak op te kunnen maken, zich genoemd hebben de uitvinder der Physionotrace? Het komt mij onwaarschijnlijk voor. Op eenige dier geestige, artistieke portretjes staat: „Dess. et gr. p. Chretien inv. du Physionotrace rue St. honoré en face l'Oratoire N°. 45 à Paris." Op andere: „Dess. p. Fouquet. gr. p. Chretien inv. du physionotrace, Cloître St. honoré à Paris."

Het laatste onderschrift draagt mede het afbeeldsel 't welk ik nergens beschreven vond, borstbeeld, rechts, van *Hendrik Jan* baron *von Loë*, geb. 1753, overl. te Doesborgh 1832, gep. ritmeester der Gardes te paard en schrijver van een paar brochures. Die van 1790, 31 ps.: „Apologie du Baron de Loë contre Monsieur le Baron de Heeckeren, Seigneur de Zuideras" maakte eenigen opgang. Hij betuigt zich gekrenkt omdat niet hij, maar Mr. Herman Hasebroeck tot burgemeester van Zutphen was benoemd.

De eindregelen van zijn vlugschrift: „La vraie ambition consiste à bien faire, et à ne s'en point laisser détourner, par qui que ce puisse être" beaamt ten volste A. VER HUELL.

---

1) In het deeltje, bevattende gedichten van 1660—1662, blz. 92.

2) De schrijver van dit opstel is volgens sommigen de heer Martin Boltes, organist der Eng. Episc. Kerk te Amsterdam. Deze deelde me echter onlangs mee, dat hij niet de auteur ervan is.

Theodoricus à Lonen (XLIII, 464). Een zeer volledig artikel over Theodoricus à Lonen of Theodoor van Loon, met opgave van een groot aantal van de werken des meesters, die door zijne tijdgenooten wel eens een mededinger (rival) van Rubens werd genoemd, en wiens portret door Ant. van Dijck werd geschilderd, is te vinden in: *Biographie nationale, publiée par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, dl. XII, kol. 385—393. Dit artikel, naar de beste bronnen bewerkt, is van de hand des heeren Alphonse Wauters, archivaris der stad Brussel.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

GESCHIEDENIS.

AANTEEKENINGEN OVER DE BAT. OMWENTELING,

VOORNAMELIJK BINNEN UTRECHT,

DOOR EEN OOGGETUIGE [1]).

Zij hadden de dolligheid van 30 à 40 van de driftigsten van hunne medeleden, allen pronkende met nationale cocardes, dat is van rood, wit en blaauw, af te zenden, eerst na de provoost, om de Fransche Hussaar, die twee dagen te voren was opgevat, te ontslaan; en vervolgens, om eenige gevangenen, die van hunne gevoelens waren, in vrijheid te stellen. Aan de provoost liep het bedaard af: de deur geopend zijnde, drongen zij binnen, en de hussaar wierd los gelaaten; maar vandaar na het tuchthuis gaande, kwam het gemeen van alle kanten toevloeijen; en zij kreegen aanhangers en meedehelpers bij menigte. Aan het tuchthuis gekomen zijnde, wijgerde de vader, die van die naderende woeste hoop verwittigt was, de deur te openen. Waarop zij, de deur met een ijzeren koevoet opengeslagen hebbende, als een zwerm beijen er binnen vlogen, en, na vooraf de vader eenigzints mishandelt te hebben, uit hunne gevangenis verlosten St. Aubin, Achterberg, de beruchte Gerrit de Auxiliair, Van Bachum en nog vier andere minder bekenden, waarna zij onder een verbasend geschreeuw van Hoezee! weder na hunne vergadering terugtrokken, om hunne Committenten van het verrichte rapport te doen. Wat een verontwaardiging verwekte dit alles bij de waare weldenkende patriotten: deezen zagen toen al met het grootst verlangen op de komst van de Fransche troepes, om door hunne tegenwoordigheid dergelijke

[1]) Vervolg van Nav. XLIV, blz. 31.

woedende driften van die dolle regeerders verder in toom te houden. Dan, zij bleven dien dag noch achter. Wijck bij Duurstede en Rhenen waren alreets door Infanterij bezet; maar wegens Utrecht was de commandant der Franschen met de heeren van de Commissie, die omtrent 5 uuren weder terugkwamen, overeengekomen, dat de troepes tot 's anderendaags zouden terug blijven, vermits alle de Engelschen nog niet waren afgetrokken. Twee battaillons van deezen, door Zeijst passeerende, konden nog hunne plunderzugt niet bedwingen. Zij vertoefden aldaar twee uuren en roofden in die tusschentijd, alwat hun geleek. Zij namen allen hun weg op Campen, Deventer of Zwol, om bij het verlaten van het land spoedig het Graafschap Bentheijm te kunnen intrekken. Nog was men te Utrecht de gansche dag bezig met goederen te verbergen en te verzenden. Tegen den avond wierden alle winkels gesloten. Er heerschte groote stilte door de geheele stad. En onder die stilte verwijderden zig Mylord van Athlone en zijn schoonzoon Graaf Bentink, de secrs Laan en de Advocaten Croese en Rutgers. Athlone nam zijn verblijf in Engeland en Bentink in Oost-friesland; maar Laan en Croese bleven het lot van de stad en met hetzelve hun eigen in Amsterdam afwachten.

Ziedaar dan het toneel geopent van het treurspel *De vlucht van Willem de Vijfde.* — Nu Utrecht verloren was, was het gansche land verloren. — De geheele Stadhouderlijke Familie verwijderde zig uit 's Hage, na vooraf alle haare waardigheden en militaire charges in de schoot van H.H.M. nedergelegt te hebben. Zij vertrok na Scheveningen om met een visscherspink over te steeken na Engeland, achterlatende alle haare goederen en bezittingen. — Ik wil niet beoordeelen, hoe het toen aan het Hof, in de Hoge vergaderingen en in geheel 's Hage gestelt was. Na het vertrek van Hunne Hoogheden maakten alle de Ambassadeurs en Ministers van die Hoven, welke met Frankrijk in oorlog waren, dat is, van den Keyser, Engeland, Pruissen, Spanjen en Sardinien. De Ambassadeur van Rusland is nog gebleven tot 1ste Febr., dog nam toen ook de reys aan en keerde na Rusland terug: alhoewel dat Hof niet met Vrankrijk in oorlog was.

De dag van
17 Jan. kwam aan. — En wij beleefden D e t w e e d e o m w e n t e l i n g. De eerste had in den jaare 1787 het geheele Patriottisme ter nedergevelt door de komst der Pruischen: en deeze tweede zette hetzelve weder op den troon door de komst der Franschen. — Niemand verscheen op straat, of dorst te verschijnen zonder de nationale cocarde. Die zulks had durven ondernemen, had zig aan allerhande mishandelingen blootgestelt; want al vroeg in de morgen kwam het Patriotsche gemeen op de been, hetwelk op haar beurt ook al regeerde. Zij waren wonderbaarlijk uitgedost met nationale cocardes, linten of strikken. Zij dansten, schreeuwden langs de straaten en vergden van de burgers geld af om vrijheidsboomen te planten, en gewis dezelve dan ook met een goed teugje te besproeijen. En kwamen zij aan huisen van die niet van hunne reuk waren, dan wierd het afvraagen afpersen, verzelt van verwijtingen en uitjouwingen. Ik zeide hier: het Patriotsche gemeen. Het woord *Patriotsche* had ik kunnen achterlaten; want al het gemeene volk, hetwelk voor het grootste gedeelte onbestendig is, helt altijd over na die kant, vanwaar zij het meeste heyl verwachten. Het was dan Zaturdag, maar geen marktdag; want alle de dorpelingen en vrachtwagens waren uit eigen verkiesing teruggebleven. Alle de werkzaamheden zo van den Raad als van het Gerecht, die gewoonlijk Zaturdags plaats hadden, gelijk het voltrekken der huwelijken als anderzints, bleven ook achterwege. 's Voormiddags ten 9 uuren vergaderden de Staten als ook de Vroedschap, allen pronkende met de nationale cocardes op de hoeden. De Commandant, de Gen. Hoeufft van Ooijen, begaf zig na de Statenvergadering: en toen werden uit dezelve de nodige orders gezonden aan de Commandanten van alle de Corpsen van het garnisoen, om tegen 11 uuren op de Neude in de wapenen te komen. Zij alle aldaar in order geschaart staande, wierd hen de overeenkomst, die tusschen H. Ed. Mog. en den Commandant der Franschen getroffen was, voor zoover dezelve hen betrof, voorgelesen. Deeze behelsde, dat het geheele garnisoen de stad zou verlaten, na vooraf al hun geweer en wapenen te hebben nedergelegt.

Dit wierd ten uitvoer gebracht buiten verwachting zonder eenige opschudding. Zij trokken alle, na hunne ontwapening de Cathrynepoort uit, onder geleyde van een woeste hoop Hoesee-schreeuwers. Het waren drie Compagnieen Cavallerij van Van Tuijll, het Corps Mecklenburgsche troepes en eenige Constapels. Alle de overige troepes hadden reets te voren de stad verlaten. Van de Mecklenburgers wierd 25 man toegelaten in de stad te blijven bij hunne bagagie, die zo schielijk niet konde vervoert worden, en wel op een van de gildekamers boven de Waag. Terwijl dit alles gebeurde, begaven zig de leden van de leesgezelschappen, die in haar societeitshuis bijeen gekomen waren, allen in eene trein, gaande twee aan twee, met musiek na buiten de Tolsteeg, om hunne verlossers met veel plechtigheid in te halen. Aldaar verzamelde een groote meenigte volks van allerleij rang en staat, behalve oprechte vaderlanders. Te dier tijd veranderde ook het van ouds bekende liedje *Wilhelmus van Nassouwen* op het klokkenspel van den Dom in een Patriotsch.

Het was dan s'namiddags omtrent half een uur, dat de eerste verlossers buiten de Tolsteeg aankwamen. — Nu was het land gered, — de Stadhouder op de vlucht, — de heylbrengers gekomen. — Nu zou de tijd wel roosen baaren. — Maar — o Jemini! — het was een slavernij, een onderdrukking van 19 jaaren. — Het waren omtrent 130 man, Hussaren van Lausane. Zij wierden binnengeleyd vooreerst door de leeden van de leesgezelschappen, die met haar musiek vooruit gingen; maar ten anderen door eene ontelbaare menigte vrijheidschreeuwers, die niet te bedwingen waren. Kort daarna kwamen de Generaals Daendels [1]) en Van Salm; de eerste nam zijn intrek in het kasteel van Antwerpen op de Gansenmarkt en de laatste werd gebilletteert in het verlaten huis van Burgem^r^ Van Bronckhorst. Ten 2 uuren kwamen binnen vier canonnen en 6 caissons, en een kwartier daarna een batt. Infanterij.

---

[1]) De Generaal Daendels was een gewezen Hollandsche Generaal, die om zijne Patriotsche gevoelens in den jaare 1787 Holland verlaten had en na Vrankrijk gevlucht was, evenals het zogenaamde corps Bataven.

Deeze Infanterij had het meeste van een bende omzwervers, die gewapent waren. Zij waren zonder uniform, zonder kousen, zonder sabels, zij hadden allerhande soorten van mutsen op het hoofd, en een ieder van hen had een wolle deken om het lijf. Zij wierden gecaserneert in de gewoone barakken, en de officieren wierden ingekwartiert bij de Leden van de regeering, hetwelk alles nogal gewillig wierd aangenomen. De Vroedschap nog bij aanhoudendheid vergadert zijnde, begaven de Commandanten van alle de Corpsen zig dadelijk na hun aankomst derwaarts. En toen wierd op hun orders van het stadhuis afgeleesen, geen eetwaren aan de troepes af te leeveren meer, dan tot de consumptie van éénen dag vereischt wierd. Ook wierd aan het postcomptoir aangezegt hoegenaamt geen brieven te verzenden, na wat land of stad het ook wezen mogt. Ten 3 uuren wierd door de trompetters appel geblazen door de gansche stad dat de Hussaren moesten in de wapenen komen op de Neude. En toen wierden 40 man gezonden na de Nieuwersluis en 40 na Woerden. De Nieuwersluis wierd zonder tegenweer bezet, zijnde de Hollanders reets afgetrokken, maar Woerden niet, dan na een klijne actie. Montfoort wierd te zelver tijd bezet door een batt. dat buitenom getrokken was. Ten 4 uuren marscheerde de helft van het batt. na Zuilen; en de andere helft bezette de hoofdwacht en de Tolsteeg en Waardpoorten, van welke drie wachten alle de schildwachten wierden uitgezet. Alle de andere poorten wierden gesloten, om het klijn getal militairen, dat overig bleef. Te gelijker tijd begonnen de Hussaren te patrouilleren door de gansche stad. Dit patrouilleren belette niet het vrijheidsgeschreeuw en dolle vreugde, hetwelk de gansche dag in alle hoeken en straaten plaats had. 's Avonds omtrent 6 uuren kwam er een koets de Tolsteegpoort inrijden, van alle kanten omringd van woeste schreeuwers, dansende en zingende allerhande Patriotsche liedjes, als: *Geluk o Burgerij*, de marsch van het Exercitie-genootschap als anderzints. Men vroeg elkander, wie of doch in dat rijtuig mocht zitten, die zooveel geluk en zegen aanbracht? Het was dan de in Utrecht maar al te zeer bekende hr. Ondaatje, een der voornaamste vrijheidsbezorgers van de jaaren 1786 en 87, die bij

de toenmalige omwenteling ook na Vrankrijk gevlugt was. Hij nam zijn intrek in de Place Roijal. De militairen zagen dit alles met bedaardheid aan, en spotteden met die dolligheid. Deezen hielden zich rustig langs de publieke wegen, maar onrustig bij de burgers in de huisen. Zij vroegen met eenige aandrang om eeten, drinken, wijn, genever, enz. en vertrokken niet, dan nadat zij het genoten hadden. Anderen begaven zig na de herbergen, dronken haar zat, en zakten af zonder betaalen. Anderen weder gingen in de winkels, kochten veel, en betaalden met assignaten, [1]) zodat men de vruchten van die gezegende verlossing al schielijk smaakte. 's Avonds was de toeloop na de Patriotsche herbergen zeer groot: dansen, zingen, drinken en andere vermakelijkheden waren aldaar het werkje tot laat in de nacht. Daarentegen waren die van de andere partij gesloten, om niet door die vol geladene vrijheidminnaars, nog door de niet betalende Fransche broeders lastig gevallen te worden. Langs de wegen en straaten was het zeer stil. De Hussaaren patrouilleerden van uur tot uur. De schildwachten riepen de voorbijgaanden toe *Qui?* hetwelk door de meesten met *Citoyen* beantwoord wierd, hoewel zij liever hoorden *Ami.* En zo nam die dag, die nooit uit het geheugen zal geraken, haar einde.

Zondag 18 Jan. De kerkediensten van alle de gezindheden wierden ongestoort na gewoonte volbracht, behalven dat niet voor de Stadhouderlijke Familie gebeeden wierd. De Hussaren patrouilleerden nacht en dag. Ten 9 uuren begon de Infanterij ook te patrouilleeren. Ten half 10 kwam weder een batt^{n} Infanterij binnen. Ter zelver tijde reden de blasende trompetters weder door de stad om het volk te vergaderen, vermits de Gen. Pichegru, Commandant en Chef van de Rhynarmee verwacht wierd. Ten 10 uuren vergaderden de Staten als ook de Vroedschap. Ten 11 uuren arriveerde de Gen. Pichegru met zijn Aides de Camp als ook de Gen. Macdonald. Pichegru nam zijn intrek op het Duitschenhuis, hetwelk tot zijn ontvangst in gereedheid gebracht was, en Macdonald wierd

---

[1]) Assignaten waren papiere geld, gangbaar in Vrankrijk, maar niet in Holland. Een ieder wijgerde volstrekt die in betaling aan te nemen.

ingekwartiert bij de Vroedschap van Muyden aan de Garebrug. Dadelijk begaven zich alle de Leden van Staat na het Duitschenhuis om dien Grooten Man te complimenteeren. O! Hoe stuitte dit tegen de borst! Dan, overheert moet lijden. Ten 12 uuren was het parade op de Neude: er wierden wachten van 48 man gezonden na de Tolsteeg- en Waardpoorten. Alle de overigen bleven nog gesloten. Ten 1 uur de Vroedschapsvergadering afgelopen zijnde, ondervond men al schielijk, tot welk een onaangename resolutie H. Ed. A. op last van den Commissaris van Oorlog, welke dien morgen ook al in de stad gekomen was, hadden moeten overgaan. Het was, dat ieder burger zonder tegenspraak zou moeten afgeeven één wollen deken en een stroomatras om de troepes, die in groote menigte verwacht wierden, te kunnen caserneeren, en dan daardoor vooralsnoch de huiselijke inkwartiering voor te komen. Tot die belangrijke expeditie wierden de zakkedragers verkoren, die zig met korwagens langs de huisen begaven, geassisteert door de bodens van de Compagnieën respectivelijk. Al hetgeen wierd aangebracht, zoowel de dekens als de matrassen, was oud, half of heel versleten, ja niet van de geringste waarde. Want een ieder had zijn slechtste opgezocht en die er geen, slecht genoeg, bezat, had zig te voren daarvan voorzien. Terwijl dit werkje, dat van alle kanten veel toekijkers na zig lokte, volbracht wierd, kwam er weder een batt. Infanterij binnen, hetwelk even daarna nog door een ander gevolgt wierd. Het was toen omtrent 4 uuren, en ten 5 uuren kwamen er drie esquadrons Hussaren binnen marcheeren. Deezen, de drukke beweging, die nog bij het caserneeren van de Infanterij plaats had, bespeurende, gingen de kortste weg maar op, en kwartierden zig zelfs in bij de burgers, hetwelk doch echter zoveel mogelijk wierd afgeweert. Onder deeze Hussaren bevonden zig de Heeren Visser en Van Lidt de Jeude, almeede twee uitgewekene grote vrijheidsvoorstanders van het jaar 1787. De laatste was ook een voorstander van het Schiedammer nat, waarvan hij zig zodanig had voorzien, dat hij terstond op order van den Gen. Pichegru wierd in arrest gezet. Zodat dan deeze Zondag wierd doorgebracht met gebeurtenissen, die het behoorlijk vieren van een

Zondag ganschelijk wegnamen. Een ieder hield zig maar bij honk, om bij de hand te zijn, wanneer hem de eene of andere mishandeling of onaangenaamheid, hetzij klijn of groot, aan zijn huis of goederen mogt aangedaan worden. Alle de winkels, die Zondags na kerktijd geopent wierden, bleven gesloten, ook al uit vrees voor de assignaaten, die deerlijk in omloop kwamen. Alle de herbergen waren, als daags tevoren, de Patriotsche vol vreugde, en de Prinsgezinde dichtgesloten. Langs de straten was het zeer stil; de Hussaren, die 's avonds ten 9 uuren door de stad taptoe bliezen, haalden eenigzints menschen op de been; dog deze ruimden ook al schielijk weer op.

De Franschen dan zedert de laatste tijden zig maar alleen beijvert hebbende om het land binnewaarts in te dringen, zonder zig aan de vestingen te kreunen, zagen wij hen deeze onderneming al verder doorzetten. De gansche dag door passeerden de troepes, zo Infanterij als Cavallerij, in groote menigte aan beijde zijden van de stad, meestendeels hunne weg opnemende langs de Vecht, om op Amsterdam aan te marscheeren. De Commandanten der vestingen hadden zig ook al een en andermaal vervoegt bij H. H. M., hoe verder in die netelige omstandigheden zig te moeten gedragen, totdat eindelijk H. H. M. met H. Ed. Gr. M. de Staten van Holland overeenkwamen den Franschen de Provintie aan te bieden, in verwachting, dat dan de Staten der overige provintien dezelve weg wel zouden inslaan. Geertruidenberg gaf zig het eerste over. Breda en Bergen op Zoom volgden schielijk en zo alle de overige steden, de een al na den ander, zoals het vervolg van het verhaal zal aanduiden. Arnhem wierd ook op dienzelven dag door de Franschen uit Nijmegen ingenomen.

Maand. 19 Jan. De poorten bleven gesloten, en de militairen, het voetvolk zowel als het paardevolk bleven patrouilleeren, evenals de twee vorige dagen. Geen posten kwamen aan, zelfs niet van die landen of steden, welke reets door de Franschen bezet waren. Wij waren dus beroofd van alle brieven en ook van de gewone dagbladen, waardoor wij veele tijdingen ontbraken en dus in de nieuwsgierigheid bleven, hoe het al in andere steden en dorpen

toeging. De gansche dag door was er groote beweging van troepes, zo die in kwamen, als die uittrokken. 's Voormiddags ten 10 uuren kwamen drie esquadrons Hussaren binnen. Kort daarna een Artillerijtrein van 10 stukken geschut, evenveel caissons en eenige bagagiewagens, en omtrent een uur daarna achtervolgens vier battaillons Infanterij. Het caserneeren geraakte geheel uit zijn verband. Het inkwartieren wierd noodzakelijk. De vroedschap, die alle dagen vergadert was, en waarvan drie à vier leden beurtelings altijd, zelfs bij nacht, zig op het stadhuis bevonden, hetzelve zo geregeld, als mogelijk was, trachtende te bewerken, benoemde eene Commissie van inkwartiering van drie leden uit hun midden, namelijk de heeren Brouwer, Van Dulken en Post, welke terstond vergaderden, en, nog staande hunne vergadering, eene waarschouwing aan alle burgers deeden afpubliceren, van geene militairen, van wat rang zij ook mochten weezen, in te neemen, dan die met een behoorlijk biljet van inkwartiering zouden voorzien zijn. Onder het aflezen hiervan kwamen alweder een corps Hussaren, een Artillerijtrein van 5 canonnen en 16 ammunitie en bagagiewagens binnen. Het was toen omtrent half 2, en ten 2 uuren kwam een Fransch officier de Waardpoort in met de tijding, dat Amsterdam zig had overgegeeven. Terstond wierd de Gen. Van Salm met eenige troepes door Pichegru derwaarts gezonden, die dan ook, de een na den ander afmarscheerden: als eerst twee esquadrons hussaren; vervolgens een Artillerijtrein van 10 stukken geschut met de daarbij behorende caissons en bagagiewagens; daarna een batt. voetvolk; toen een comp. Rijdende Artilleristen met 2 canonnen en 8 caissons; en eindelijk nog een batt. Infanterij, alle de weg neemende na Amsterdam. Niettegenstaande deeze vermindering bleef de stad nog vol van allerhande militairen, zodat de levensmiddelen duur en schaars wierden; en evenwel wierden wij nog genoodzaakt de nabijliggende dorpen met dezelve bij te staan en daardoor in staat te stellen, om de doorpasseerende troepes, die aldaar overnachtten, het nodige te kunnen verschaffen. Ten dien einde wierden verscheide wagens met brood, vleesch, genever en andere behoeftens afgezonden, meestendeels na de dorpen aan de Vecht. Omtrent 4

uuren stroomden de leden van de leesgezelschappen van alle kanten in alle haast na hun societeitshuis. Men vroeg elkander, wat doch die overhaastige bijeenkomst beduidde. Men wierd nieuwsgierig, wat die ongeletterde regeerders nu weder voor den dag zoude brengen. — De zaak was dan — de hoofden of directeuren van de leesgezelschappen hadden aanschrijving gekregen van die van Amsterdam, dat die stad was overgegeeven, enz. dat de burgers (wel te verstaan de burgers, leden van de leesgezelschappen aldaar) hunne regenten hadden afgezet, en anderen in hunne plaats aangestelt, onder den naam van Repreesentanten des Volks; zijnde dit volgens de toenmalige regeeringsvorm in Vrankrijk. Er moest derhalven geen tijd worden verzuimt, om dit werkje alhier ook tot stand te brengen, want de burgers van Leijden waren die van Amsterdam ook al opgevolgt. En daar juist de heeren Perné en Sigal, die op het einde van het afgelopen jaar om hunne woelzieke bedrijven tegen de besluiten van de Regeering aan gebannen waren, even te voren waren teruggekomen, en ook in die luisterrijke vergadering tegenwoordig waren, zo gaf dit nog des te meer aandrang, om alle de stemmers tot dit bannissement van het bestuur te verwijderen. Er wierd dan een request opgestelt en door alle de tegenwoordigen ondertekent, waarin men de begeerte van de burgers te kennen gaf, om de tegenwoordige regeering verandert te zien; maar Pichegru, liever willende zelfs regeeren, dan geregeert te worden, liet de societeit met een wacht bezetten, en gaf order, dat niemand er mocht uit- of ingaan zonder zijne toestemming; hetwelk toen die willekeurige onderneming verder deed staken. Toen alle die heethoofdigen zo driftig na hunne vergadering toevloeiden, kwam het niet minder heethoofdig gemeen ook op de been. Al dansende en schreeuwende vroegen zij van den burger geld of om vrijheidsboomen te planten, en dezelve dan ook na gewoonte te besproeijen. Inderdaad zag men tegen den avond verscheijde van die onvrugtbare boomen geplant, als in de Smeesteeg, de Jufferstraat, op de Vuile Sloot, de Lange Nieuwstraat en meer anderen, als ook buiten de Wittevrouwe en Cathrijnepoorten, vlak voor de bruggen. Het waren lange staken, rijk met nationale linten

en strikken verciert, en waarop een vrijheidshoed met een afwaaiend nationaal lint om de bol gestelt was. 's Avonds wierden alle die boomen ingehuldigt met dansen, zingen, springen en schreeuwen om deselve heen. Onder al die vreugde kwamen vijf Repraesentanten van de Nationale Conventie uit Parijs de stad inrijden, zijnde de Heeren Gillet, Bellegarde, La Coste, Joubert en Portier de Loise. Veelen verlieten hunne vrijheidsbomen en vergezelden met dezelve vreugde de rijtuigen, waarin gemelde Repraesentanten zaten, die in die inhaling veel genoegen scheenen te neemen. Het was toen omtrent 10 uuren. Het overige van den avond liep weder stilletjes af.

Dinsd. 20 Jan. De poorten bleven nog alsvoren allen gesloten, behalven de Waard- en Tolsteegpoorten; zodat de aankomende troepes, hoe hart brommende genoodzaakt waren de weg om te neemen om de stad te kunnen inmarscheren. Het waren de orders van Pichegru; en dit was maar genoeg. Zulks gebeurde met een trein van drie battaillons Infanterij en 2 esquadrons Hussaren, die van Wageningen afkwamen en de Waardpoort introkken. Onder deze battaillons was er een, dat tot de Fransche reguliere troepes behoorde. Alle, die tot nog toe gekomen waren, waren opgericht uit het gemeenste volk, het schuim, ja uit dieven en vagebonden van geheel Vrankrijk, die geprest wierden om met hen de geheele wereld te winnen. Zij wierden gewonelijk bestempelt met de naam van *Carmignolen*. Sneuvelden er van deezen duisend of tweeduisend op eenen dag; het Goevernement kreunde er zig wijnig over: er moest dan terstond weder een dergelijk getal of zomtijds een dubbel getal opgelicht worden. Elk deezer reguliere battaillons had zijn eigen artillerij. Wanneer men dan zo een battaillon zag binnen komen, trok vooruit een avantgarde, dan 2 canonnen met de nodige caissons, vervolgens het battaillon, daarna de bagagie, die gemenelijk zeer gering was, en eindelijk een dernière garde. Behalven de gemelde esquadrons Hussaren, kwamen nog twee anderen van hetzelve regiment van Amersfoort, die zig ook al moesten getroosten de stadscingel langs en de Waardpoort in te trekken. Door het inkomen van zoveele militairen vermeerderde de inkwar-

tiering deerelijk. Beginnende van Turkeijen af en zo vervolgens tot aan de Handvoetboog wierd ieder burger bezwaart met twee man. Alle predikanten, pastoors, schoolmeesters, oude weduwen, zieken, die bedlegerig waren, als ook alle onvermogenden wierden van die drukkende last nog vrijgelaten, waardoor veele kwalijk tevredenen, die zig zelven ook onder die vrijgelatenen telden, opkwamen en zig bij de Heeren van de Commissie vervoegden, van welken de een dan met een gunstig, de ander met een ongunstig antwoord wierden afgewezen. Terwijl die inkwartiering plaats had, kwamen nog binnen het overschot van het Hollandsch regiment van de Petit en eenige Meckelenburgers, alle ontwapent en van Fransche Infanterij geëscorteert. Derhalven alweder nieuwe inkwartiering, en ook nieuwe neerslachtigheid vooral onder die burgers, die hunne beurt tegemoet zagen. Maar — maar — die neerslachtigheid wierd eenigzints afgebroken door een statige — voorwaar een statige optocht, die op alle die militaire bewegingen volgde. De leden van de leesgezelschappen, na bekomene toestemming van de regeering op de Neude een vrijheidsboom zullende planten, wierd dezelve eerst door de stad rondgedragen, gaande vooraf een corps musicanten van de Fransche Infanterij en achter aan de leden van de leesgezelschappen. De boom wierd gedragen door burgerdochters juist niet van de eerste rang. Op de Neude gekomen zijnde, wierd dezelve aldaar in het midden geplant onder het speelen der musicanten en een aanhoudend geschreeuw van Hoezee! Lang leeve de Vrijheid! Terwijl men hiermede beezig was, passeerden de Generaal Pichegru en de vijf Fransche Repraesentanten over de Neude, om zig na Amsterdam te begeeven, waarop het Hoezee! geschreeuw verdubbelde en de rijtuigen tot aan de Waardpoort door die schreeuwers vergezelt wierden. De Generaal Dessausey wierd in de plaats van Pichegru commandant van het garnisoen. 's Avonds was het buiten verwachting zeer stil, omdat veele herssenen door de sappen van de vrijheidsboom waren aangedaan. Het sluiten van de winkels was ook eenigsints oorzaak van die stilte.

Woensd. 21 Jan. Nog bleven de poorten evenals de vorige dagen.

De winkels bleven ook nog gesloten; doch dit was maar alleen uit vrees voor de assignaten; want meest alle de Franschen betaalden met die hatelijke papieren, die in Holland van geen waarde waren. Zij gingen in de winkels, kochten voor de waarde bij voorbeeld van een schelling, gaven een assignaat van vijf francs en eischten dan voor het overige goėd Hollandsch geld terug. Zo nu de een of andere winkelier zig verstoutte daartegen te morren, stelde hij zig bloot aan allerhande brutaliteiten en mishandelingen. De winkels gesloten te houden was dan nog het beste middel om van alle die onaangenaamheden bevrijd te blijven. Alle de militairen, die daags te voren waren ingekomen, het battaillon reguliere Infanterij, alleen uitgezondert, trokken weder af; de twee battaillons Infanterij ten 10 uuren, en de vier esquadrons Hussaren ten 12 uuren, alle na Amsterdam; en ten 1 uuren de krijgsgevangene Mecklenburgers en van de Petit na 'sHage. Nog vertrok na Amsterdam een Artillerijtrein van 4 canonnen, 10 caissons en bagagiewagens en een smitswagen; alsook een groote hoop schaapen, ossen en koeijen, die door Franschen gedreven wierden. Van alle kanten moesten de levensmiddelen na de kwartieren van Amsterdam toegevoert worden, want er kwam gebrek door de menigte van troepes, die aldaar bijeenkwamen. Gaf die vermindering van militairen eenigzints verlichting van inkwartiering, het was van korte duur, want 's namiddags ten 4 uuren kwamen alweder twee andere battaillons binnen, en kort daarna een trein van 28 Fransche bagagiewagens, die alle alweder opnieuw moesten ingekwartiert worden. Te midden van alle deeze militaire bewegingen openbaarde zig weder een zonderlinge plechtigheid van onze 20 ieverige leesgezelschappen. Een lid van een van dezelve, de vrouw van de schoenmaker Venro, overleden zijnde, wierd begraven 's voormiddags ten 11 uuren op de volgende wijze. Het lijk wierd gedragen door acht leden en voorgegaan door alle de overigen van het gezelschap, waarvan de man van de overleedene lid van was, allen zonder rouwmantels. Het was met toestemming zo van den Commandant als van Burgemeesteren, en om den schoenmaker, die arm was, van veele kosten, zelfs die van de kerkelijke rechten, te bevrijden. Zeer verschillend

wierd die buitengewone rouwplechtigheid bepraat, bespot en beoordeelt, nadat de beoordeelaars van gevoelen waren. Goed gekeurt en gepresen door de Patriotten; afgekeurt en veracht door de Prinsgezinden. Voorts viel er dien dag niets meer voor, als alleen, dat, op last van Burgemeesteren, alle lombarden gesloten wierden, zoodat er niets mogt ingebracht of uitgehaalt worden. 's Avonds, alhoewel het Woensdag was, was er geen beedestond. Zonder eenige bekendmaking of afkundiging, zonder eenig verbod of bevel, bleef dezelve geheel en al achter. Het zoude ook kwalijk te pas gekomen hebben, de zegen van den Hemel over de wapenen af te smeeken, om daardoor de vijand (de Franschen namelijk) van het Vaderland af te weeren. — Nu eens van Utrecht afgestapt. Nadat de Franschen een goed aantal troepes in en omtrent Amsterdam bijeen verzamelt hadden, wierd een gedeelte derzelven na de kanten van Weesp gezonden, welke stad diezelve dag wierd ingenomen. Een ander gedeelte marscheerde Noordholland in. Alkmaar, alwaar de burgers alreets hunne regenten hadden afgezet, ontving hen met opene armen. Hoorn en Enkhuizen maakten zig gereed, om ze op dezelve wijse te ontvangen; en zo wierd in een korte tijd geheel Noordholland door Franschen bezet. Van eene andere kant was een geheele divisie Gelderland ingemarscheert. In tijds was al het geschut van de linie aan de Grebbe over Zutphen na Coevorden vervoert; want de Franschen waren toen al zover doorgetrokken, dat almeede op dien zelven dag Harderwijk door hen bezet wierd. De Cavallerij van Van Tuijll verliet toen Zutphen ook, om hen te ontwijken, en trok Vriesland in. Daar dan de Franschen reets meester geworden waren over een groot gedeelte van het Vaderland, waren zij tegelijk meester over alle de Bestuuren, zelfs over de Hooge Regeeringen in 's Hage. Geen van hen, die de minste resolutie dorst te neemen tegen de wil en de begeerte der Franschen. Blijkens hiervan, dat de Commandant van Crevecoeur, die door een bijzonder daartoe benoemde krijgsraad zou te recht gestelt worden, wierd onschuldig verklaart en vrijgesproken. Dat de burger Des Villattes, van Amsterdam, die om zijne verregaande oproerigheden na 's Hage vervoert was, om door den Hove van Holland

en Zeeland gevonnist te worden, wierd losgelaten en in vrijheid gestelt. En zoo meer andere besluiten, die voor de komst van de Franschen op eene gansch andere wijse zouden behandelt geweest zijn. *Dond. 22 Jan.* Deeze dag bragt geene vermeerdering of vermindering of verwisseling van militairen meede; alleen uitgezondert een corps constapels met een lange Artillerijtrein van houwitzers, canonnen, caissons en 28 bagagiewagens van allerhande soort, die, komende van Cuilenburg af, tegen de middag binnentrokken. Maar daarentegen was er zooveel te meer van wagens, door al hetgeen, dat het Fransche leger omtrent Amsterdam moest toegevoert worden. 's Voormiddags ten 10 uuren trokken de Waardpoort uit omtrent 80 gepreste boerenwagens met brood en andere mondbehoeften. Het broodmagasijn was in twee vertrekken van het stads Vendutiehuis. Alle de bakkers, schoon nacht en dag arbeidende, waren buiten staat het aan hun opgegeven aandeel aan hetzelve te verschaffen. Ten 12 uuren passeerden door de stad 34 wagens met allerhande bagagie. 's Namiddags ten 1 uur trokken weder af de 28 Fransche bagagiewagens, die daags te voren waren ingekomen. Ten half 3 passeerde door de stad een groot transport ossen en koeijen, die weder door Franschen gedreven wierden. Eindelijk 's avonds ten half 5 een trein van 32 karren en 7 wagens. Zij namen alle de weg op de Vecht langs na de kanten van Amsterdam. Hetgeen door passeerde, kwam alles de Tolsteegpoort in en trok de Waardpoort weder uit, want met de poorten bleef het al in dezelve omstandigheeden. Evenzo met de winkels. Maar de combinatie met Holland geraakte weder open. De gewoone brievenpost die de laatste dagen terug was gebleven, kwam weder aan, waardoor wij toen verscheijde tijdingen bekwamen, hoe het al met onze landgenoten op andere plaatsen was toegegaan. In de eene stad was de regeering afgezet voor en in de andere na de komst der Franschen. In de eene waren repreesentanten en in de andere een Municipaliteit aangestelt, doch alle maar provisioneel. Bij voorbeeld: in Gouda waren de regenten afgezet, en 20 andere als repreesentanten aangestelt, en eenige uuren daarna was het eerste batt[n] Franschen eerst binnengekomen. In Schoonhoven wierd, dade-

lijk na de komst der Franschen, de regeering afgezet, en 12 leden van dezelve opnieuw verkozen om provisioneel het bestuur op zig te neemen. Alkmaar, Hoorn en Edam waren ook alreets door de Franschen bezet, voordat de regeering verandert was. Te Alkmaar waren 19 repreesentanten, provisioneel maar voor de tijd van twee maanden aangestelt. Te Hoorn vijftien en te Edam 12, allen ook voor een bepaalde tijd. Te Weesp was een Municipaliteit van 9 leden aangestelt. Te Haarlem waren ook alle regenten afgedankt en een gelijk getal anderen opnieuw verkozen. Eenige klijnere steden waren haare nabij liggende grootere in alle die bedrijven opgevolgt. Zodat onze zo ijverige leeden der leesgezelschappen al meer en meer gebelgt waren over die laatste onverwachte verhindering in deeze van den Generaal Pichegru.

Vrijd. 23 Jan. Onze reets zo sterke militaire bezetting wierd alweer met twee battaillons Jagers vermeerdert. De inkwartiering wierd dus eene plaag, die geen einde nam. De burgers vervoegden zig, de een na den ander bij de Commissie, maar wierden meest ongetroost weder afgewezen. Met goedkeuring van de Vroedschap had de Commissie zig reets van kribben, matrassen, dekens, lakens en verdere behoeften voorzien, om het volk na behoren te kunnen caserneeren. De Mariekerk was ook al ten dien einde ingericht; een schoorsteen in dezelve gemetselt, maar alles vruchteloos. De Commandanten der inkomende troepes sloegen het caserneeren terstond af, voorgeevende, dat volgens de Fransche wetten alle doorpasseerende troepes, moesten ingekwartiert worden. Doorpasseerende troepes! die dan somtijds 8 ja 14 dagen lang rustdag bleven houden. Verders gebeurde dien dag in onze stad niets. Met de poorten en winkels bleef het al in dezelve omstandigheid. Het gewone weekelijksche Vrijdags erfhuis bleef ook achter, zo omdat het locaal broodmagazijn was geworden, als omdat eenieder huiverig was, in deeze tijdsomstandigheden zijne goederen opendlijk ten toon te stellen. Al hetgeen door de Franschen gevraagt wierd, moest zonder eenige tegenspraak gelevert worden, zonder in acht te neemen, of het doenlijk was, of dat zulks aan het een of ander eenige hinder toebracht. Zo was dan het Vendutiehuis ingericht

tot een broodmagasijn; de Buurtkerk tot het hooijmagasijn; de Mariekerk tot dat van de haver; het huis van den Heer Pesters in de Domsteeg tot dat van de veldketels, tuigen enz.; het IJzere Hek op de Breestraat tot dat van allerhande kleederen; het huis van den Heer Grote achter den Dom tot dat van de hembden; het huis van den Heer Van Bosveld aan de Bakkerbrug tot dat van de schoenen; de poort van den Heer D'Averhoult tot dat van allerhande houtwaren; de Manegie tot een magasijn van rundvee, hetwelk aldaar ook geslacht wierd; de stal van den H^r^ Ivoy achter-stapel tot een smedereij; de poort voor het huis van den H^r^ Hunnes ook tot een smedereij; het huis van den Marquis de Chateler op de Kromme Nieuwe Gracht tot het hospitaal; en zo meer andere localen tot andere magasijnen. En op het Janskerkhof midden onder de boomen brachten zij hun artillerijpark.

Tot andere steden overgaande, wierden op deeze zelve dag de regeeringen afgezet in Dort, Rotterdam, Schiedam en Delft, als ook te Westzaandam. Te Dordrecht wierd een Municipaliteit van 12 leden aangestelt. Te Rotterdam wierden niet alleen 24 Raden van de Vroedschap, maar ook een Bailliuw, 8 schepenen en 2 secretarissen verkozen, doch alle maar provisioneel voor de zes eerstvolgende weeken. Te Schiedam werd een Municipaliteit van 8, en te Delft een van 9 leden aangestelt. Alle deeze steden waren een of twee dagen tevoren door de Fransche troepes bezet geworden. In 's Hage waren nog geen militairen binnengerukt, had ook nog geen remotie van regeering plaats gehad, maar de Generaals Moreau en Salm kwamen tegen den avond aldaar aan met de tijding dat op de volgende dag de Fransche Repreesentanten, die thans in Amsterdam waren, zig met den Commandant en Chef de Gen. Pichegru na deese Residentie zouden begeeven, om met H. H. M. een conferentie te houden, en als dan eenige schikkingen en bepalingen te maaken. Met de diepste neerslachtigheid zagen H. H. M. die Conferentie te gemoed, wel inziende, dat uit dezelve niet veel goeds zoude voortspruiten. *(Wordt vervolgd).*

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS

VAN

BUTKENS' GENEALOGISCHE VERVALSCHINGEN.

Na al wat door Freiherr Adhémar von Linden in dit tijdschrift aan het licht is gebracht betreffende de vervalschte stukken, waarmede de bekende genealoog Christoffel Butkens de Annales généalogiques de la maison de Lynden heeft trachten op te sieren, acht ik het niet onbelangrijk om thans eens mede te deelen, hoe eenige nederlandsche beoefenaars der geslachtkunde, mannen van erkende bevoegdheid en tijdgenooten van den schrijver, over zijn werk geoordeeld hebben. Dat oordeel is vervat in een paar onuitgegeven brieven, berustende in de zoo belangrijke verzameling van onzen geachten medewerker Jhr. M. P. Smissaert te 's-Gravenhage, die de goedheid had de origineelen ter uitgave in De Navorscher beschikbaar te stellen. Aan het eind volgen twee brieven van Butkens zelven, aan dezelfde verzameling ontleend, waarvan de mededeeling ten doel heeft aan te toonen, dat Butkens zichzelven wel bewust was van de fouten, die zijn werk onbetrouwbaar maken, maar ze niet willens en wetens daarin heeft opgenomen. RED.

I.

Klad voor een brief van den bekenden Utrechtschen oudheidkenner Dr. Corn. Booth, burgemeester van Utrecht (geb. 1605 † 1678), aan een onbekende. Onget. hs. [van 1643?] 4 blz. fol.

Myn Heere,

Dat ick UEd[t] voor alsnoch geen rechtmatich oordeel geven can van de Trophées de Brabant par F. Christophore Butkens a° 1641 in fol° tot Antwerpen doen drucken, is veroorsaeckt, door dien ick tot het lesen ende examineren

vant selve boeck weynich tijts vermits myne menichvuldige occupatien, ende noch minder lust ghehadt hebbe ob fidem authoris non parum mihi suspectam. Want in een ander boeck insgelijcks in fol° tot Antwerpen a° 1626 gedruckt (ende geintituleert „Annales généalogiques de la maison de Lynden, divisées en XV livres, vérifiées par chartres, tiltres, recuillées par Fr. Chr. Christophore Butkens" etc.) heeft hy sich soo groflyck vergeten in onwaerheden, dat ick gelove door 't wtgeven vant selve boeck de voorm͞e seer oude ende edele familie meer ondienst dan dienst geschiedt te sijn, als dewelcke, by yder voortreflijck geacht sijnde, niet en behoefde haer luyster te trecken uit sodane fabulen, als hy doorgaens stelt, daertoe allegerende een deel onbekende quanten, als *pag. 37, 45, 55* Guillaume Vien monick in de Abdye tot Egmondt *pag. 56, 68, 100* Zweer Almus religieus tot Marienweerdt, *pag. 67, 74, 80* Mathieu van Wee, Chronyckschryver van Gelderlandt, en noch eenen Johan van Maersen, van alle dewelcke niet een gelooft wordt in rerum natura geweest te sijn. Ja dat meer is tot sijn fundament neemt *pag. 36* et alibi gefabriceerde ende vervalste diplomata. *Pag. 44* deriveert hy d'oude Burchgraven van Montfoort van die van Randenrode in Gulickerlandt et nominatim *pag. 85* van Bernard van Randenrode die hy seght a° 1270 Casteleyn ofte Burchgrave van Montfoort geweest te sijn, daer nochtans ontrent die tijdt de Rovers (voerende drie molenysers) het voors. Borchgraefschap becomen hebben van Wauter Gerard (die ses starren in sijn wapen voerde) ende aldaer Casteleyn was al voor den jare 1262. *Pag. 90* noemt hy noch Baudewyn van Randenrode Burg-grave oft Casteleyn van Montfoort a° 1287, daer nochtans wel vijftien jaren te voren Henric sone van Roelof de Rover 'tselve Casteleynampt door dode van vrouw Alid sijns moeders zuster bezat. Vide Geneal. 808, 818. Ibid. worden gespelt verscheyden heeren, die noyt in rerum natura geweest sijn. Vide Geneal. 205, 454, 480, 1207.

Pag. 82 wordt by hem geproduceert een verheven tombe van vrouw Agnes van den Boetzelaer, vier voeten hoogh uuter aerden met uutgehouden figure, die tot Marienweerdt in Gelderlandt gesteldt soude sijn al in den jare 1247, als wanneer geen souveraine heeren aldaer, nochte t'Uty [?] nochte in Hollandt soo prachtigen graff gehadt hebben. Daerenboven *pag. 121* een copere tombe van vrou Margarite van Lynden van den jare 1409 int clooster te Renen met XVI quartierwapenen, alle sonder enige de minste brisure. Wat vorst ofte prince soude sich alsdoen sulck aengematicht hebben? Sijn oock van genighe oudtheytslievende de minste vestigia van enich van beyde oyt gesien, selfs oock niet van sodanich verheven sarcksteen, als hy poseert *pag. 166, 167* noch ten huydigen dage inde Buyrkerck t'Utrecht te legghen met de figuren van heer Dirck van Lijnden, heere van Hemmen en vrou Alidt van Winssen, sijn huysvrou daer inne gehouden, ten zy men gelove dat d'een en d'ander t'sampt onder d'aerde aldaer gedolven sijn.

Pag. 234, 235, noemt Butkens verscheyden ridders, die noyt ridders geweest

sijn, also vooreerst Willem de Wael van Vronesteyn, ende sijn soon Hubert de Waell, die hy beyde intituleert ridders ende schouten der stadt Utrecht, daer nochtans de vader alleen schout, ende de soon noch ridder noch schout t'Utrecht geweest sy. Item Godschalck van Winsen, soone van Willem van Winssen, die hy te wyve geeft Joffr. Alfarda dochter van Jan Ruysch ende Joffr. Walrave Zoudenbalch daer nochtans Godscalck voorsz. a° 1558 ende Joffr. Ermgardis Ruysch sijn huysvrou a° 1540 overleden sijn, als wanneer Joffr. Walraven voornoemt, haer praetense moeder nog niet houbaer was.

Pag. 327, 328 steldt hy een genealogie van Amstel die allesins vol faulten is. Gelijck oock doorgaens de andere genealogien int selve boeck van grote misslagen niet vry en sijn, zelfs die van des autheurs eygen familie.

Daerenboven tot bewijs van sijn Annales généalogiques compt int eynde vant voorsz. boeck *le livre des preuves* continueerende verscheyden bewijs-stucken, onder welcke *pag. 3.* Het eerste is een vervalst Diploma Regis Caroli 'twelck geconfereert sijnde met het oude *apud Hedam edit. antiq. pag. 225* et *edit. nov pag. 41*, salmen bevinden, dat in plaetse van Lisiduna (Leusden, een dorp bij Amersfoort) gesteldt is Lindinium (Lijnden, een dorp in de Betue) ende van Hemi alveo (de riviere de Eem) gemaeckt is Heymenberch by Renen, boven Lijnden. Waerover de heere *Buchel in notis ad Hedam*, *pag. 42* den autheur deses boecks seer scherpelijck censureert, in verbis „At hoc diploma nuper „quidam impostor, ut magno alicui viro blandiretur, corrumpere et pervertere „non dubitavit, et pro Lisiduna Lindinium reponere, qui locus est in Betua; „qualis sane homines pestes sunt in antiqua historia, et odio omnibus veritatis. „antiquae amatoribus esse debent." Ende daerna *pag. 239*, *lit. a*, in verbis: „impostor ille qui stemma Lindinium ante paucos suis mendaciis conspurcatum „dedit" etc.

Pag. 4. De tweede charte (in dato III° kalend. Maii 1138 ende beginnende Nos Andreas episcopus etc.) of niet t'enemael gefabriceert sy, geve ick alle oudtheyts-cundige te bedencken, sonderling als sy insien de segelen, die alle met geslacht-wapenen onder de selve wtgedruckt staen, ja oock dat van Andreas Episcopus Trajectens, van wien my gedenckt een originele gesien te hebben veel van dit verschelende. De Bischoppen t'Utrecht, selfs die vande voortreflijckste huysen gesproten waren, hebben in meer dan anderhalf-hondert jaren daerna noch geen andre tekenen in haer segelen gevoerdt dan een Sanct, ofte Bischop, ofte diergelycke, sonder enige 't minste wapenschildt; de andere twee Arnoldi Asprimontii militis et Helenae ejus conjugis non minus se produnt met hare segelen ende stamwapenen. Dat vande Graven van Habsburgh, wt dewelcke de Eerts-hertogen van Oostenrijck gesproten sijn, is niet soo oudt als dese gefabriceerde teste curioso illo *Guillimanno.*

De oudste wapenschilden vande souverainen hier te lande, die met eenen Leuw bevonden worden, sijn noch jonger, namentlijck dat van Philippus Grave

van Vlaenderen de a⁰ 1161. *Oliv. Vred. p. 18, 19;* van Theodoricus Grave van Hollandt de a⁰ 1198. Vide *id. lib. β 67. b. Prob. LI, 2 b. lib. C 23 b.;* van Henricus Hertoge van Lotheringen ende van Brabandt ontrent de selve tijdt. *Jos. Geld. a Rijckel Abbas S. Gertrudis in vita sua diva, pag. 629*, addens inde non immerito posse colligi circa haec tempora insignia familiaria initium habuisse. Ja dat meer is, *Butkens* selfs erkendt geen ouder met den Leuw van Brabant, als van desen Hertoch, ende dat van denjare 1195, als blijckt *pag. 47 des Preuves du Livre II des Trophées de Brabant.* Hetgene men leest de Graecorum et Romanorum annulis et signis antiquis en heeft geen gemeenschap met de moderne erfschilden ende wapen-segelen.

Soodat hierwt lichtelijck afte nemen is dat desen brieff mette segelen tsamen gefabriceert sijn.

Pag. 5 et pag. 6. De darde ende vierde charte, de a⁰ 1180 ende 1190 sijn niet min suspect, indien de letters, die op de randen van de segels aldaar geexpresseert staen, met andere van deselve euwe geconfereert worden, sonderling somen insiet dat segel van Brederode onder de vierde charte, twelck is een ectypon sigilli Diderici de Brederode, die hondert jaren nae die tijdt geleeft heeft.

Ende want hy in meer naevolgende syne gepretendeerde bewysstucken niet min suspect is, soo comt daerdoor niet alleen des autheurs gelooff te corrueren, maer worden oock bij vele in dubium getogen selfs de ware ende authentycque instrumenten in dit boeck vervat. Want die onwaerheden voortbrengt, wordt niet geloofdt, selfs als hy waer spreeckt.

Soodat door 't wtgeven van dit boeck den heere Grave van Rechem, in wiens faveur 't selve geschreven is, meer ondienst dan luyster becomen heeft, alsoo andersints syne oude, ende edele familie altijdt voortreffelijck bij alle ende een yder te voren geacht was.

II.

Carel van Riedtwijck aan Arn. van Buchell. Hij bespreekt verschillende genealogische zaken en wekt v. Buchell op om zijne verbeteringen op de Annales van Butkens mede te deelen. Eigenh. 2 blz. fol.

Monsieur van Buchel, Aleer ick vertreck naer den lande van Ludick verhope UE. noch te komen congratuleren willende vrintscap en d'oude kennisse onderhouden zoo langhe ick leve. Ick hebbe tot Dordrecht besocht die Weduwe Gouthouven. [1]) Zy heeft noch alle zijn brieffven ende genealogycke boecken in handen, ende hebbe zynen groete, geschreven by sijn hant genealogieboek lichtveerdich duerloepen maar nyvers vermanen vant geslacht Stheenhuys, maer principalijck van Hollantsche huyszen, soo dat my verwondert dat de

[1]) Gualth. van Gouthouven, de kroniekschrijver, overleed in 1628.

brouder van den religieux Butkens tot Pier[re] Potz [1]) binnen Antwerpen, my stoutelyck verclaert heeft den voersz. groeten boeck voer groote somme gecocht te hebben, ende citeren uyten selven extract tenderende tot extraordinarisse illustratien bij die van Steenhuyssen, waervan copie heeft onse Dongelberg [2]) binnen Brussel. Transeat cum ceteris erroribus.

Heb oyck duerloepen zijn achtergelaten gescreven geldebryven waervan zy my eenighe geschoncken heeft, die ik u.E. coram sal communiceren, onder andere eenen brieff gesegelt by Willem van Winssen naemens Goedschalck van Winssen synen neve etc. de dato 1436 — den segel is heerlick ende ten dynste van mijnheer van Winssen. — Ick sal denselven met brenghen, ende in dijn mijnheer van Winssen daermede gedient is, sal denselven hem laten volghen.

Tot Rhenen van d'Epithapien geciteert in Annalibus verstaen datter geen sepulture en is, maer wel dat een Sophia van Linden aldaer begraven is die hun eenige goederen achtergelaten heeft.

My ist leet geweest om [te] hoiren, dat Vranz van Hertsbeken van Montfoort vercopen sall d'antiquiteyten van de kerck aldaer, by memorie hebben.

Ick soude wel willen weten die huysvrou van heer Arent van Huekelom met haer vader ende moeder, welcke heer Arent achtergelaten hadde Jenne vrou van Leyenburg erfdochter huysvrou van Dirck van Zwieten.

Ende oock het helmteeken van die van Nyenrode.

Ick sal die stouticheyt nemen u.E. te bidden ten eynde u.E. gelieven uwe correcties t'annoteren op de Annales soe wy besproken hadden, ne videamur brouilleurs nec fatui ignari. Ick bidde uEd. andermael wilt hier in wat uwe naersticheyt doen.

Ende om uE. huysvrou nyet te vergeten, ben haer seyndende een silveren schaelcken [3]) daer mijn huysvrou za. inrtyts uytgedroncken heeft. Ick hope sy salt aenverden uyt vrintscap nyet aensiende die kleen ghift maer het goe hert. Vaertwel met uE. beminde. Ik sal blijven

Monsieur van Buchel

Van UE. goethertighe vrint ende dienaer
Carel van Riedwijck. [4])

---

[1]) Pierre Potz; zoo heette naar den stichter het klooster, waarvan Butkens prior was.

[2]) Met Dongelberg wordt waarschijnlijk bedoeld de diplomaat, dichter en geslachtkundige: Henri Charles de D., geb. 1593, † 1660, of zijn broeder Henri, burgem. v. Brussel van 1633—'45, † 1648.

[3]) Op den kant deze aanteekening: Ick hebt bij den goudtsmit laten vernieuwen.

[4]) Deze v. Riedwijck is dezelfde persoon, aan wien Butkens een schrijven richtte, gedagt. 1 Oct. 1642, waarin hij de schuld der gepleegde vervalschingen werpt op zijn lastgever: Ernst van Lijnden, rijksgraaf van Reckheim. Zie de Biographie nat. publ. par l'Acad. roy. de Belg. in voce Butkens, en Nav. XLII, blz. 114—117.

Uyt den Gouwe desen
iersten Junius 1629, —
rescribatur ten huyze van
Heymo Gerritsz. Bick.

Het adres luidde: *Edele wyse ende hoochgeleerde*
Monsieur van Buchel
wonende op de Camp
binnen
francq *Utrecht.*
met een silvere schaeltien.

III.

Verklaring van C. v. Riedwijk betreffende de geschilderde glazen in de kerk van Heukelom, de wapens op het huis ter Lee, en de graftombe in de kerk te Rhenen, door Butkens in zijn werk vermeld. Eigenh. 2 blz. fol.

Tot Huekelom vande venster geruert in Ann. is gheene memorie vant glas, jae meene dat inde vensters van den Choer aldaer sulck glas gelijck gerepresenteert wort nyet gevoechelijck en soude hebben kunnen passen. Men weet van sulck glas aldaer nyet te spreken daer hij nochtans scrijfft dat ment hedensdaeghs a° 1620 noch siet: In d'eerste venster aende noortzijde inden choer staet het wapen Huekelom au lambel ende van Leerdam; in de tweede twapen van Hollant met die maeght inden thuyn; in de middelste twapen van een dochter van Arckel gehout met d'or à la bordure d'azur, à l'escusson d'argent au lyon de guel sa queue en sautoir, et à la bordure d'azur, ende beneden in de venster eenighe wapens rakende die van Ghelder puto etc.

In d'ierste venster op de zuydzyde is 't wapen met die bordure voersz. getimbreert, portant pour cimier une cigne entre deux aisles, couvert, d'or et de guel, tenu de deux léopards; staende beneden inde vinster eenige wapens rakende Merwyck, maer die bovenste helf wel uytgeworpen. Inde die tweede twapen van Renier Robijn in dato 1602, ende van Fredrick van Losecaet drossart van Huekelom. In die derde ende leste thien wapenen van d'or à lyon naissant du guel, gestelt ter wederzyden een pal etc. etc. [1])

---

[1]) Selon Butkens derrière le gran autel à Heuclum est un verre où d. Isabeau de Linden avec Otto de Heuclū son mary est au genoux decorez de leurs armes comme Arckel, Lecke, Hoorn, Putte, Linden, Keppel, Polanen, Bredenrode.

Wert bevonden fluiten te syn, nihil n tale quid invenitur nec horum ulla ap: quenquam est memoria.

Aanteek. in Hs. van Arn. van Buchell.

Van de sepulture in die Cappel van ons Lief Vrou ende elders te Marienweert en staen geen teeckenen daer aff, als wesende de kerck inde troublen met het cloester verdestrueert; de kerck nu wesende bogaert, daerin men noch weynich fondamenten siet vant choer, oversulcx en weet men van de tomben ende sepulturen in Ann. geruert nyet te spreken.

Opt thuys ter Lee ofte Lede gehoirende onder die kerck van Lienden, dat onnae niet soe heerlick is alst in plaet gesneden is, heeft geschildert geweest alleen het ordinaris wapen van Lienden getimbreert, op de schouwe inden sael, van welck wapen den calck op veel plaetsen affgevallen zijnde, is over vijfftich jaren geleeden herplaestert ende herwit, soe Joncheer Floris van Brakel tegenwoerdich drossaert ter Lee op den huyse woenende, my verclaert heefft mede dat men van Aspremont noch vant doersteken hert int wout aldaer, peerdt, hont, noch van dry wapens respective nyvers weet te spreken, noch noyt sulcx opthuys, noch inde sael op de schouwe ter Lee geschildert geweest is, gelijck oyck 't dorp Lienden draecht de guel à la croix d'or [1]). Hunne oude heeren daer sy gevolcht hebben.

Tot Rhenen int clooster heeft noyt sulcke tombe, in catholycke tyden veel min nae geweest, als is tuygende suster Maria van Aken d'oudste vande religieussen, zijnde geprofessijt dat Rhenen noch Catholijck was ende anderhalff jaer daernaer onder 't gebijt vande Heeren Staten quam, maer opt kerckhoff vant voersz. cloester is begraven suster ende jonckvrou Sophia van Lijnden, Alarts dochter, haer moeder was Brynen. Droech d'argent à la licorne de guel rampant [2]) blijckt in seker tafreel by haer Sophia gegeven noch in bewarinck vande voersz. suster Maria. Jouffr. Sophia van Lienden voersz. sterf 1503 — op St. Cecilien dach op libro obitus vant cloester tot Rhenen (daer veel

---

[1]) A Renen au monastère des relligieux S. François (comme dict Butkens) est une sepulture de ceux de Linde où sont, si on le peut croire, les 16 armoiries ou quartier cõme sensuit:

Linden	Hoorn abarst
Gennip	Duffle
Keppel	Cleve
Both vã Eme	Wesemale
Hazlaer	Brabant
Azwyn	Habsbourg
Bronckhorst	Bouchout
Arckel	Beaufremont.

Doch dit is bevonden beuselingen te syn noyt aldaer sulcke sarcke nochte plaetse geweest te syn.

Aanteek. in Hs. van Arn. van Buchell.

[2]) Verg. hiermede het stuk van Freiherr von Linden, Nav. XLIII, blz. 668 n.

Edele dochters in geweest zijn) oyck in handen van die voersz. suster Maria.

Item voer Aelert van Lienden ende Gartruyd sijn huysvrou ende Jouffr. Fy van Lienden ende voer Jouffr. Geertruyd van Gacl vj gulden sjaers, ex dicto libro obitus. — Zy Sophia brocht daernaer haer vaders goet daerin ende was een eenige dochter soe ic wel verstae uyt die voersz. suster Maria.

Vidi et audivi respective den 14 ende 15 Julij stilo novo, den 4 ende den 5 veteris, a° 1629.

Carel van Riedwijck.

IV.

Christoffel Butkens aan Gysbrecht Lap van Waveren te Utrecht. Hij verklaart, dat de fouten in zijn werk niet opzettelijk door hem zijn begaan en biedt aan, op zijne kosten de bladen van de onderhanden zijnde nieuwe uitgave van Heda te laten herdrukken, waarin Buchelius zijne Annales censureert. Eigenh. 1 blz. fol.

Edele ende seer Eerweerdige Heere,

Het schryven van Uw E. van ultimo Sept. ijs my eerst geworden 23 der loopende maent op het welck ick sal seggen tot antwoorde dat met mijn vorgaende niet anders en hebbe gepretendeert als aen Uw E. te verclaren, dat ick met wete en wille niet en hebbe gecommitteert de fauten die wylen den Heere Buchel soo bitterlijck censureert tot mynen laste. Evenwel wete ick het ongemack dat my daer wt volgen mach ende de quetsinge van myne reputatie ende fame, die daer wt staet te spruyten. Ende oversulcx hebbe een eeuwige obligatie tot Uw Ed. die sonder dat ick iet hebbe gemeriteert in Uwen dienst my heeft gelieft te adverteren van sulck een swaer inconvenient ende de goede hant gelieft aen te houden om te ontcommen ende my te bevryen van eene soo schampere peine, waerover ick Uw Ed. duzent werven bedancke. Biddende dat syne geliefte sy te continueren inden selven goeden wille, ende de saken soo te berechten dat deselve conclusie worde soo gemodereert dat de quetsinge daerwt staende te volgen niet en sy gemengelt met injurien, tot welcken eynde ick geerne sal betaelen het herdrucken der blaederen, daervan Uw Ed. my sal gelieven den prijs te laeten weten [1]. Ende daerenboven en sal niet laeten te

[1]) Zonder twijfel worden hier bedoeld de bladz. 41 en 42 van de uitgaaf van Beka en Heda: De episcopis Ultrajectivis, rec. et notis hist. illustr. ab Arn. Buchelio. Ultraj., ex. off. J. à Doorn 1643. fol. Voor de: *Historia episcoporum Ultraiectensium, auct. Heda*, staat een: Vita auctoris ex memoriis Lappii (d. i. G. Lap van Waveren). Het is om deze reden waarschijnlijk dat Butkens Lappius, die in de uitgaaf gemoeid was, aanzocht om de op blz. 42 voorkomende schampere noot van Buchelius bij de „Traditio Caroli de Lisiduna sub Albrico" te

beckennen met een danckbaar present de weldaet die ick seer geerne sal ontfaen van Uw E. hant die ick dies halven al mijn leven sal beckennen voor mijn patroon. Ick bidde dan dan dat u E. gelieve gedient te sijn dese myne begerige versoekinge met den eersten aent werck te leggen ende my adviseren vanden prijs der blaederen te herdrucken ende sult sien dat ick terstont sal ordre geven om in alles te voldoen de oncosten, ende dat ondanckbaerheyt in my geene plaetse en heeft. Dit is myne bede ende versoeck het welck ick hope u Ed. my sal te gevalle doen, ende my houden onder het getalle van syne vrinden. Sal uEd. bevelen aenden Alderhoochsten die deselve wil spaeren veele jaeren met d'affluentie van syne godlycke gratien en benedictien. My schryvende

Edele seer Eerweerdich Heere

Van Uwe Ed. ootmoedich ende verobligeert dienaer

23 Octob. 1642 wt Antwerpen. Christoffel Butkens.

V.

Christoffel Butkens aan C. van Riedwijck. Hij dankt hem voor zijne bemiddeling bij den hr. Lappius (Lap van Waveren), die de bewoordingen, waarin de hr. Arn. van Buchell zijne afkeuring heeft te kennen gegeven over de feilen in de Annales, zal verzachten bij het drukken van den Heda. Eigenh. 1 blz. fol.

Edele Erntfeste Heere,

Den xxii der loopende maent is my geworden een bryef vande Heere Lappius van date ultimo Sept., welck is antwoort op den brief by my aen hem gesonden. Ick hebbe groote obligatie aen denselven heere, ende aen Uw Ed. die my voor vrint by hem hebt gelieft te dienen. Waerover ick U Ed. paslijck ben bedanckende, wenschende occasie om tselve te mogen beckennen. Ende gemerckt denselven Heere Lappius gelieft my behulpich te wesen om te mitigeren de bittere censure van wylen de Heere Buchel soo ist dat ick uw Ed. bidde de goede hant gelieve te houden dat tselve comme tot effecte. Ick sal geerne die oncost draegen vande blaederen die herdruckt moeten wesen, ende daerenboven eene danckbarige beckentenisse doen aenden voorsz. heere Lappius oft daer hy sal gelieven te ordonneren.

My dunckt dat Uwe Ed. desen winter noch schickt te passeren in Hollant,

---

doen weren. Het is hem nochtans niet gelukt, daar wij t. a. pl. aangeteekend vinden: „At hoc diploma nuper quidam impostor, ut magno alicui viro blandi„retur, corrumpere et pervertere non dubitavit; et pro Lisiduna Lindinium „reponere, qui locus est in Betua; quales sane homines pestes sunt in antiqua „historia, et odio omnibus veritatis antiquae amatoribus esse debent." Men vergelijke hiermede de zinsnede uit den brief van Booth, op blz. 260 hiervoor.

gemerckt het saysoen verre gaet oversulcx bidde dat wy ondertusschen mogen hooren van Uw Ed. gesontheyt. De onse Godtlof is tamelijck ende ben nochal besich om mijn tweede deel [1]) te schrijven, ende op eenen goeden voet te brengen. Ick wenschede wel dat uwe Ed. in dese quartieren waere, dat het onder de perse geraecke............. [2]).

VI.

C. van Riedwijk aan Gysbrecht Lap van Waveren. Hij sluit twee brieven in van Butkens, en beveelt verder de afgesproken zaak bij hem aan. Eigenh. 1 blz. fol.

Edele Hoochgelerter Eerwaerdiger Heere,

De tyt en laet my niet wel te scryven, alsoe ic oyck geheel melankolis ben, dan verhope sal passeren staende in deliberatie oft ic sal vertrecken duer den Bosch oft noch blyven.

Ic overseynde twee bryven vanden heere prior Butkens. In illis non agitur de teruncio addendo, maer wilt alles volcomenlijck voldoen, soe aenden drucker, als aen uw Ed. voor zyne moeiten ende getrouwe advertentie; hy is een man met ere, ende hy en sal u niet misslaen. Ik blyv er geerne borghe voer tgene uw Ed. sal debourseren, oversulx ben dese sake uyter herte recommanderende. Vande boecken sal de voersz. hr. Prior naerder maenen tzijnder tijt.

Scriverius en hebbe te Leyden niet gevonden, hy was in zyne bouwinghen; Boxhornius en is niet te heel rechtuyt, ic heb oirsaeck sulx van hem te scryven. Mijn heer Ruys, u Ed. brouder, ende andere vrinden sullen uyter herten gegroet zijn, ende sal blyven

Edele Hoochgelerter Heere

Die all uwe

27 October. C. v. Riedwijck.

Het Huis „te Sonnevelt." — Van Leeuwen geeft in zijne Bat. Ill. pag. 1268, eene kleine aanteekening aangaande deze Heeren Hofstede.

Het volgende, uit het Repertorium der Leenen van Noord-Holland, f° 583 v^{50} diene in alle deelen ter aanvulling:

---

[1]) Der „Trophées de Brabant."

[2]) De rest van dezen brief, behelzende allerlei nieuwstijdingen uit Frankrijk en Lotharingen enz., is voor de hier bedoelde kwestie van geen belang en blijft dus achterwege.

De Hofstede ende Wooninge van Sonnevelt, mit den
Erfleen. Lande daeromme gelegen ende is groot achtien mergen vier hond landts.

Libro V folio 27 v^{so} dit goet wort Jorgel Artwyns soon gegeven syn leven lanck soe dat Her Coenraet Cappelaensz ende Joncvrou Andel te besitten plagen anno 1391 et Repertor. A folio 59 verso.

Verlyt Jorgel Artwyns soon by gifte van Hertoge Aelbrecht tot eenen onversterfelycken Erffleen, dat Jorgel eerst tot synen lyve gegeven was anno 1396 patet libro V f° 200 v^{so} et folio 139 v^{so} et Repertor A, f^{o} utš:

Verlyt Jorgel Arnewynsz Anno 1421 li^{o} IX f° 21 nota hic Coenraet eñ Andel. Repertor: A folio utš:

Verlyt Pieter Jorgelsz by doode van Jorgel syn vader Anno 1429.

Verlyt Floris Paetsen by overgifte van Pieter Jorgelsz Anno XIIII^{c} vier en dertigh.

Verlyt Jacob v. Sonnevelt by doode van Florys Paedsen syn vader Anno XIIII^{c} acht en veertigh.

Verlyt Gerrit v. Sonnevelt by doode van Jacob v. Sonnevelt syn vader Anno 1470.

Verlyt Andries Willemsz van Sonnevelt by opdr. van Joncfrou Hillegont van Sonnevelt Anno XV^{c} negen en dertigh.

Verlyt Willem van Sonnevelt Andriesz. by doode van Andries voorschreven syn vader Anno XV^{c} ses en vyftigh.

Verlijdt Pieter van Sonnevelt by doode van Willem voorschreve synen vader, den 9 September anno 1570.

Verlyt Geertruyt van Sonnevelt by dode van Pieter van Sonnevelt haer vader Anno XV^{c} acht en seventigh.

Verlyt Mathias van Bekesteyn by doode van Geertruyt van Sonnevelt syn moeder den 13 Aprilis 1604.

Verlydt Juffrou Hester van Sonnevelt by doode van Mathias van Bekesteyn haer neef den 15 Mey 1620.

Verlydt Cornelis van Mierop ten behoeve soo van hem selven als van syn Broeders en Susters by doode in maeckinge van juf-

frou Hesther van Sonnevelt heurlieder moeder, den 10 Juny 1626.

Verlydt Pieter van Mierop by opdr. van syn Broeder Cornelis van Mierop, soo voor hem selven als van wegen syne Broeders ende Susters, gedaen tot voltreckinge van de scheydinge, deelinge ende cavelinge van de naergelaten goederen van heurluyder voornoemde moeder, den 18 Aug. 1632.

Verlydt Frederick Louys Cuyck van Mierop out omtr. 34 j. by doode ende overlyden van Frederick van Cuyck van Mierop syn vader, den 10 Sept. 1670.

Verlyt Mr Jacob Havius, advocaet voor de Hoven van Justitie als bij den Hove van Holland gestelt tot administrateur over de goederen van de kinderen van wijlen Jo^r^ Hugo Francoys Cuyck van Mierop, ten behoeve van Jo^r^ Henrick Cuyck van Mierop voor hem ende syne suster Maria Anna Cuyck van Mierop voor haar selven voor de eene helfte, ende voor Jo^r^ Cornelis Cuyck van Mierop haren oom paternel voor de andere helfte, by doode en overlyden van Jo^r^ Pieter van Cuyck van Mierop haer Grootvader ende Vader respectieve, ende volgens de cavelinge voor Heeren Commissarissen van den Hoogen Rade in dato 4 Maert XVI^c^ een en seventigh, den 11 Nov. XVI^c^ vier en seventigh.

Verlyt Margarita Johanna Cuyck van Mierop oud 34, wonende onder Valckenburgh, bij dode ende overliden van de voorn: Mr Jacob Havius ende van de voorn: Frederick Louis Cuyck van Mierop haer vaeder volgens brieven van relief met de twee helften van de voorschreve woninge, ende landen ende daarnae met deselve woninge ende landen tot een ongesplitst leen, volgens de clausule van combinatie in de voorschreve brieven van relief geïnsereerd den 8 Mey 1699, voor haer eed gedaen bij Frederick Le Vasseur de Thouars haer man.

Verlyd George Cornelis Le Vasseur, marquis de Thouars, Lt Collonel en Capitain van het Regiment van den Lt General Elias by dode van Margareta Johanna Cuyck van Mierop, zyn moeder, den 9 Oct. 1749.

Verlyd Louis le Vasseur, Marquis de Thouars, oud 8 j., by dode van G. C. le Vasseur M. de Th. den 16 Juny 1751.

Verlyd Mr Pieter Boers, Balliuw van beyde de Catwyken en Mr Carolus Boers by opdrachte van Wilhelmina Armgarda Baronnesse du Tour, Douarière van wijlen Willem George Cornelis Marquis de Thouars als moeder en voogdesse van haar onmondigen zoon Louis Marquis de Thouars den 6 April 1752.

Verlyd Carel Jan Boers, onderkoopman van de Nederlandsche Oostindische Comp[ie] wonende te Batavia by opdrachte van Mr Carolus Boers, Secretaris der stad Gouda met de helft pro indivisio 8 Dec. 1773.

Verlyd Carel Jan Boers, opper-koopman en Sabandhaer in dienst van de Nederl. Oost-Indische Compagnie, wonende te Batavia by donatie inter vivos en afstand van M[r] Pieter Boers zyn vader, met de wederhelft pro indivisio, en dus nu met het geheel den 15 April 1779.

Verlyd M[r] Willem Cornelis Boers, independent fiscael aan Cabo de Goede Hoop by dode en overlyden van Carel Jan Boers, syn broeder den 6 Febr. 1783.

Verlyd Gerrit Cornelisz Duindam, wonende in den Ambachte van Valkenburgh by opdragte van M[r] Willem Cornelis Boers, met de Hoffsteede voorn. den 24 Juny 1784.

Verlyd Pancras den Boer by opdragte van Gerrit Cornelisz Duyndam, den 9 Mey 1797, patet libro het Welzyn van 't Vaderland Cap. Noortholland fol: ....

's-Gravenhage. *Medegedeeld door* M. G. WILDEMAN.

Van der Stel. — In de „Chronicles of Cape Commanders," door George M[c] Call Theal, cape Town 1882, staat bl. 214, dat de Kommandeur der Kaap-Colonie, Simon van der Stel, geb. 14 Nov. 1639 te Mauritius, zoon van Adriaan, kommandeur van gemeld eiland, en van ...... met zich bracht 4 zoons, maar dat „the commanders lady was unable or unwilling to accompany him from Amsterdam. She remained there with her friends and never again saw her husband, though he continued to regard her with much affection". — Hoe heette die „unwilling lady"? — Constantia met haar doopnaam, want blz. 235 staat: „this farm (groot 891 morgen

380 roeden en 28 □ voeten) the commander named Constantia in remembrance of his lady who was then living in Amsterdam", terwijl op bl. 214 gezegd wordt, dat van der Stel was „connected by marriage with an ancient and influential family of Amsterdam."

28 Febr. 1685 werd in de groote kerk te Den Haag ged. Simon, zoon van Willem Adn van der Stel en Maria de Haese, waarbij als get. hoewel afwezig, genoemd wordt Simon van der Stel te Kaap de Goede Hoop en Catha Velters, wed. Jacob de Haese, waaruit ik besluit dat deze Willem Adriaan een der 4 zoons was, vooral doordien ik gelezen heb in de op het Rijksarchief alhier bewaarde documenten van de Kaap, dat de Commandeur v. d. Stel een of meer zijner zonen naar Europa zond, om niet ten laste der Compie te blijven.

27 Jan. 1734 werd de heerlijkheid, stede, slot en land van Heukelom met zijn toebehooren, vrijheden, rechten en privilegien verlijd, bij opdracht van Philippe René Hyacinthe Thiennes Graaf van Rumbeke aan Jan van der Stel won. te Amstm.

Bij diens dood ging de heerlijkheid over aan zijn broeder Mr. Simon van der Stel, won. Leiden 15 Maart 1758, en na diens overlijden werd met de heerlijkheid verlijd diens zoon Mr. Franç. Theodorus van der Stel, pro indivisio zoo voor hem zelven als ten behoeve van zijne zusters Barbara Hillegonda en Johanna Elisabeth v. der Stel 10 Aug. 1786, die haar overdroegen aan Justinus van Gennep Jz.

Simon Witbols chirurgijn te Ooltgensplaat ongeveer 1707, was geh. met Cornelia Dingemans wed. Jan van der Stel, broeder van Cornelis, die in 1705 Ooltgensplaat verliet en zich vestigde te Kleef, waar hij in October 1707 overleden was, als erfgename nalatende Maria van der Stel, toen 19 jaren oud, dochter van Jan en Corna Dingemans.

In 1711 vind ik Willem Adriaansz. v. d. Stel c. s. erfgenamen van Cornelia van Dusseldorp contra Cornelis de Voogt.

Wie weet iets meer mede te deelen van het geslacht van der Stel, welks wapen door Rietstap beschreven wordt „d'or à 3 tours de gu., zonder cimier?

Zoo ver mijne vraag, toen mij ter hand kwam „Het patriciaat

van Amsterdam vertegenwoordigd door de genealogie van 't geslacht Boelens enz.," waar op fol. 29 staat: „Catelina Hinlopen tr. 1° Willem Six, 1659 raad tot Amm en 2° Joan de Mariau. Uit haar 1° huw. alleen 5 kindn o. a. Johanna Jacoba Six tr. Simon van der Stel, extr. raad van Oostindien en gouverneur van de Cabo de bona Esperanca, verder op fol. — doch hiermede eindigt de aanteekening. Is Johanna Jacoba eene fout voor Constantia of omgekeerd?

's-Gravenhage. FRED. CALAND.

Jan van Borsselen wapenheraut onder den naam van „Vrieslandt" 16 Juni 1395. — In de Vaderlandsche Chronyck of Jaarboek van Holland, Zeeland en Friesland enz. Leyden en Amsterdam 1784 [1]). staat blz. 304 „op 16 derzelver maand (Juny) maakte hij (Albrecht) Jan van Borsselen zijn knecht om zijn getrouwe diensten tot zijn heraut en gaf hem den naam Friesland (waarschijnlijk omdat hij toen reeds den oorlog met de Friezen had vastgesteld) met een jaarlyks inkomen van 2 hoed tarwe, te betalen uit de inkomste van Zeeland Bewester Schelde."

Ik laat het charter, te vinden in het reg. Liber V (Albrecht) 1390—1401, fol. 174, berustende op het algemeen Rijksarchief alhier, volgen, alsmede de daarop onmiddellijk volgende, waarin Albrecht verspreekt, dat na Frieslands dood de wede hebben zal haar leven lang even als het kind, dat „zi bi Vrieslandt droech" een hoed tarwe.

Jan van Borselen.

Aelbrecht etc. doen cond allen luden, want onse knecht Jan van Borselen ons in tiden voirleden menighen dienst ghedaen heeft ende hi corteliken om onsen wille onse wapen aengenomen heeft ende wijne onse hieraut gemaect hebben ende *Vrieslant* genoemt, Soe hebben wy him gheg ende gheven mit desen brieve twee hoet tarwen elx jaers wt te reyken ende te betalen wt onsen

---

[1]) Volgens van Wijn, Huiszittend leven I deel IV bl. 626, is de schrijver de griffier H. van Alphen.

rentemeysterscip Bewesterscelt in Zeelant tot bamisse, dat is te weten op ten eersten dach in Octobrj. Ende ombieden ende bevelen onsen Rentemeyster Bewesterscelt in Zeelant die nu t(er) tijt is of namaels wesen sullen dat sy wtreyken ende betalen onsen Heraut *Vrieslant* voirn. op ten t(er)mine alle jare die twee hoet tarwe voirscr. ende dan of van him nemen syn brieve van q̄(uy)tanc(ie) om voir ons mede te rekenen. Ende sullen onsen rentemeyster voirsz. van also vele alle jare quame in sȳnre rekeninge Dit sal gedueren Vrieslants voirn. leven lang. In oirc(onde) etc. Geḡ(even) in den Hage op ten xvjsten dach van Junio anno xcv. (1395).

Jan van Borselens wijf.

Item na Vrieslant doot dede miin hē(re) sine(n) wijve gracie en gaf hair vtten rentemeysterscip voirscr. een hoet tarwe siaers te betalen na inhouden des briefs voirscr. durende hoir leven lang ende na hoirre doot so sal die voorscr. hoet tarwen comen op dat kint dat sij bi Vrieslant droech die dat oic hebben sal siin leven lang.

Noch Smallegange, noch Ermerins spreken van dezen Jan van Borsselen, zoodat zij hem vermoedelijk niet gekend hebben. Onder mijne verzamelde aanteek. over die eenmaal de aanzienlijkste en machtigste Zeeuwsche familie vind ik dat deze „onse knecht" was zoon van Frank van B., ridder, beleend 1368 (liber IIII Aalbrecht fol. 115 Vso) met de heerlijkheid St Maartensdijk en in 1374 met het dorp en huis, in 1382 ontvanger-generaal van Zeeland Bewester Schelde, dood in 1385 en van Eleonora van Zuylen, dr van Dirk en Marga van Baer. Deze Eleonora wordt 1386 met St Maartensdijk beleend en leefde nog in 1398. Zij hadden vijf kinderen waaronder Jan [1], van wien verder gemeld wordt, dat hij kinderloos sterft (misschien in een der oorlogen met de Friezen) zoodat het in 1395 te verwachten kind of bij de geboorte of jong overleden moet zijn, en dat hij was gehuwd met Maria Pieter Hendriksdr, welk huw. in

[1]) Ook Floris, heer v. St Maartensdijk en Zuylen, die geh. met Oda van Boutershem, van Bergen op Zoom, de vader werd van den graaf van Oostervant Frank van Borsselen, geh. 1433 met gravin Jacoba v. Holland.

1394 of 95 moet hebben plaats gehad. Wannneer zij stierf en welken geslachtsnaam zij droeg, is me tot heden niet gebleken.

's-Gravenhage. FRED. CALAND.

Ds. Van der Crab (XLIII, 603). — In antwoord op hetgeen de hr. Van der Crap te 's-Gravenhage schrijft en vraagt, zij het mij vergund 't volgende mede te deelen: *Jan van der Crab* of *van der Krap* kwam 11 Sept. 1702 van de kamer van Rotterdam als krankbezoeker of ziekentrooster te Batavia, ging in Nov. van hetzelfde jaar uit Batavia met de vloot naar het vaderland terug, en kwam opnieuw in 1705 voor de kamer van Rotterdam te Batavia. Nergens vond ik dat hij predikant geweest is, dan zou hij vermeld moeten zijn in mijn Biogr. woordb. v. O.-Ind. pred. Het is mogelijk dat hij in familiepapieren of in eenig particulier of publiek archief als zoodanig genoemd is. Hij is slechts bekend als krankbezoeker en daarom nam ik hem op in mijne alphabetische lijst van ziekentroosters, welke (nog) niet gedrukt is, maar die de hr. Van der Crab had kunnen raadplegen. In die lijst, door mij voltooid 5 Apr. 1876, komen over de 800 namen voor. Na dien tijd vond ik er nog meer. Het gebeurde meermalen dat iemand predikant genoemd werd, zelfs in gedrukte boeken en in officieele stukken, hoewel hij het eigenlijk niet was. Een voorbeeld hiervan is Filippus Pietersen van Delft. Vele voorbeelden daarvan noemt mijn woordenboek.

Heeze. C. A. L. VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN.

Van Someren.—Kracht.—Van Eldik.—Buddingh. — Wie der lezers van De Navorscher in staat is de volgende genealogische gegevens aan te vullen, zal mij zeer verplichten.

Evert van Someren, geb. den ..... 17 .. te Arnhem, † den ..... 18 .. te ....., huwt 9 Mei 1790 te Neerbosch met *Catharina Kracht* (Cracht, Craght), geb. den ..... 17 .. te ..... † den ..... 18 .. te .....

Wie waren zijne en hare ouders?

Bart van Eldik, geb. den ..... 17 .. te ....., huwt den ..... 17 .. *Cornelia Feyten*, geb. den ..... 17 .. te ....., † den ..... 17 .. te .....

Hun zoon:

Derk Anthony van Eldik, geb. den ..... 1768 te Doodewaard, † den ..... 1817 te Nijmegen, huwt den ..... 1795 *Eva Buddingh* geb. den 8 Mei 1775 te Dodewaard, † den ..... 18.. te Lochem.

RED.

Officieele schrijfwijze van familienamen (XLIII, 354, 420, 527, 585, XLIV, 94). — Met veel belangstelling heb ook ik tot nog toe gevolgd alles wat over deze quaestie, zoowel in De Nav. als elders, gezegd en geschreven is. Het zij ook mij vergund in het kort mijne zienswijze daaromtrent mede te deelen.

Eerstens vermeen ik, dat men wel als uitgemaakt kan beschouwen, dat de voorzetsels of voorwoordjes: *van, de, te*, enz. vóór, of liever bij, de familienamen, thans een integreerend deel dier namen uitmaken, er dus bij behooren, er één geheel mede uitmaken, onverschillig of de bewuste familienaam een oud-adellijke of een burgerlijke is, of de oorsprong van den naam te danken is aan eene voormalige heerlijkheid, aan eene plaats van herkomst of aan welke andere omstandigheid ook. Er is in deze zaak al veel met de haren bijgesleept, wat er niets mede te maken heeft: noch de historie, noch de dichtkunst, noch de willekeur in de spelling van namen in vroegere tijden, noch de wijze van zien en handelen in dit opzicht in andere landen doet hier iets ter zake. De vraag, die mijns inziens alles afdoet, is eenvoudig: wat zegt de Nederl. wet? Aan hare uitspraak moeten wij ons onderwerpen; noch ik, noch wie ook, zelfs niet de heeren de Vries en te Winkel, hoe groote en alom — ook door mij — geachte taalgeleerden, mogen haar verkrachten of ontduiken. — Art. 63, B. W. nu zegt duidelijk: Niemand mag zijnen geslachtsnaam veranderen, enz. — Nu zal men mij wellicht toevoegen, dat hier van *verandering* van namen geen quaestie is, dat de naam volstrekt niet *verandert*, als men bijv. in plaats van van Ittersum — om maar eens bij dezen naam te blijven — Van Ittersum schrijft. — Maar als men het recht heeft of had om van de v in den naam van Ittersum eene V te maken, dan mag men ook van de I eene i maken, en wie zal dan nog,

op grond van aangehaald art. 63 of op welken anderen grond, iemand het recht ontzeggen, om de twee woorden, waaruit deze naam bestaat, aaneen te voegen, en zoo krijgen wij al: Vanittersum. Voorts is er dan ook geen bezwaar, om de s te veranderen in S en de derde lettergreep van de vierde te scheiden. Zoodoende krijgt men: Vanitter Sum. Als nu iemand, die van Ittersum heet, in eene officieele acte zijn naam gesteld wilde hebben als Vanitter Sum, dan zou men waarschijnlijk vragen, of de man dol was, maar nog waarschijnlijker zoude het zijn, dat men dit zoude weigeren op grond van art. 63 B. W. Toch ben ik door consequente redeneering tot dien dollen naam gekomen, en evenzeer als zulk eene verandering wettig ongeoorloofd is, evenzeer is dat met de verandering van: van Ittersum in: Van Ittersum. De heer van Ittersum heeft dus groot gelijk als hij schrijft: „dat voorvoegsel *van* behoort ook bij den naam van mijn geslacht, en als de leden daarvan het anders geschreven willen hebben, zullen zij er zelf wel voor zorgen." Zeer juist, art. 64—67 B. W. wijst hun den weg, hoe zij, desverkiezende, dat *van* in *Van* zouden kunnen veranderd krijgen. Doch de heeren de Vries en te Winkel kunnen hun daartoe het recht niet geven (veel minder nog door een taalregel hunner vinding dwingen), dat kan, volgens de wet, alleen het hoofd van den Staat, de Koningin-Regentes.

De redeneering van den heer v. S. op blz. 98, sub 2, dat als de heer A. zijn naamsvoorvoegsel met eene kleine v, en diens oom of broeder dit met eene groote V verkiest te schrijven, enz. enz. vervalt dus geheel en al. De heer A., noch zijn oom, noch wie ook heeft in dit opzicht iets te verkiezen. Hij heeft zijn geslachtsnaam en dien houdt hij onveranderd, tenzij hij langs wettelijken weg verandering vraagt en bekomt.

Mijns inziens is het zaak voor allen, die hun geslachtsnaam liefhebben en in eere wenschen te houden, en niet minder voor allen, die zich met geslachtkunde c. a. onledig houden, zich zoo ernstig en zoo lang mogelijk te blijven verzetten tegen het algemeen invoeren van den fatalen, theoretisch schoonen, doch praktisch onzinnigen en in elk geval tegen de wet strijdigen taalregel der heeren

de Vries en te Winkel. Het is de eerste stap op een slechten weg. Wat er het gevolg van wordt, zien wij bij onze naburen, de Belgen. Evenals dáár van der Haeghen en van den Peerenboom, veranderd zijn in Vanderhaeghen en Vandenpeerenboom, zou het ook bij ons gaan. Laten wij dit nu eens toepassen op de familienamen Vertholen de Salve de Bruneton en van de Merwede Quarles van Ufford, dan krijgen wij: Vertholendesalvedebruneton en Vandemerwedequarlesvanufford, wat zou dat bijzonder gemakkelijk en duidelijk worden! En dan; Juckema van Burmania Rengers van Warmenhuizen, verandert in: Juckemavanburmaniarengersvanwarmenhuizen! Wordt daar maar eens wijs uit, als men dien naam niet kent! 't Is of men in Griekenland of Matabelenland verplaatst is; in één woord om van te duizelen! Laat ons hopen, dat ons volk nimmer aan dergelijken naamsveranderingswaanzin gaat lijden. Doch de zoo hoog geroemde taalregel der heeren de V. en te W. is zonder twijfel de eerste stap op dien weg. — Et ce n'est que le premier pas qui coûte!

Brummen. H. M. WERNER.

Van Cooth (XLIII, 161, 162). — In de oude kerkregisters te Harderwijk komen o. a. voor:

Doopboeken.

1684 Dec. 9 Wouterus, s[oon] v. Maurits (of Mourits) van Koot en Johanna Perck.
1686 Aug. 4 Cornelia, d. alsvoren.
1688 Aug. 17 Henderikus, s. alsvoren.
1691 Maart 15 Catharina, d. alsvoren.
1692 April 24 Catharina, d. alsvoren.
1694 Oct. 7 Cornelia, d. alsvoren.
1696 Oct. 7 Henrica, d. alsvoren.
1698 Jan. 21 Henderica, d. alsvoren.
1699 Sept. 27 Wolterus, s. alsvoren.
1701 May 3 Johanna, d. v. Johannes Carel van Hoef en Elisabet van Coot.

1703 May 23 Willem, s. alsvoren.

1704 Oct. 29 Willem, s. v. J. C. v. Hooff en Aaltje Klos.

1723 Jan. 26 Jacobus, s. v. Gerard Rosendaal en Cornelia van Coot.

1726 Juli 14 Hendrica, d. alsvoren.

1731 Jan. 30 Gerard en Mourits Hendrik, s. alsvoren.

1751 Aug. 18 Geertruyd Jaquelina, d. v. Marten Steven van Cooth en Philippina Jacoba Marchant.

1752 Dec. 12 Everdina Elisabeth, d. alsvoren.

1753 Dec. 26 Everdina Johanna, d. alsvoren.

1755 Nov. 18 Joanna Elisabeth, d. alsvoren.

1759 April 29 Eleonora Sophia, d. alsvoren.

1762 May 9 Everhard Eusebius, s. alsvoren.

Trouwboeken.

1679 July 20. att. n. Nunspeet om te trouwen Maurits van Coot, j.m. van ..... Wachtmeester van de lijfcompagnie Dragonders van syn Hoocheyt den Heer Prince van Orangie ende Jannetjen Hyckes Perc j.d. van Harderwijk.

1713 May 10 Everhard v. Cooth j.m. v. Harderwijk ende Elisabet Benninga j.d. van Leeuwarden beyde wonende tot Harderwijk.

1745 Oct. 19 te Hierden Stanislaus van Koot en Aleida Maria van Rosendaal beyde v. Hard:

1747 Mai 24 Marten Steven van Cooth, Med. Doct^r^ en Philippina Jacoba Marchant beide te H:

Doodboeken.

1790 Juni 21 E. E. van Cooth, Geweesen stads dokter van munke Dam [Monnikendam?] bygeset ben. in de kerk *f* 18.10.

1801 Nov. 4 Mevrouw van Cooth alsvoren.

1803 Maart 11 B^r^ van Choot alsvoren.

1817 Mey 8 Agnes Eusebia van Cooth alsvoren.

1826 Juffrouw G. J. van Koot alsvoren.

1776 April 2 D^r^ van Coot syne dogter alsvoren.

1779 Dec. 29 Joffr. Wede v. Cooth alsvoren.
1757 't kint van Dr van Koot 5.10.

Kerkelijke ontvangsten.

1733. De erfgenamen van Maurits van Cooth geven jaarlijks uit haar Huys aan den Broederen (de markt te Harderwijk) 22 stuiv. debet paasschen 1733, 8 jaren.

Overlijdensregisters.

1817 Mey 4 Agnes Eusebia van Cooth, oud 99 jaren, d. v. Everardt Eusebius van Cooth en Elisabeth Clara Benningga.
1824 Jan. 26 Johanna Elisabeth van Cooth, ongehuwd, n. 18 November 1755, d. v. Marten Steven hiervoor genoemd, nalatende eene zuster.
1826 Maart 16 Geertruijd Jaquelina van Cooth ongehuwd, n. 18 Augustus 1751, 74 j. nalatende neven en nichten.

Nog meer opgaven betrekkelijk dit geslacht zal ik later mededeelen. VAN DOORNINCK.

D'Arnaud, De Ceva, etc. (XL, 368, 604; XLI, 241; XLIII, 296). — De op bladzijde 298, Jaargang 1893 (XLIII) genoemde Marie Catharine Charlotte de Ceva, en Guillaume Anne de Ceva zijn wel degelijk te 's-Gravenhage gedoopt en wel in de Engelsche Kerk. — Woordelijk luidt de inschrijving aldus:

1735, Oct: 6: William Anne Cyva, son of Claud Cyva and Mary Cox his wife, was baptised by me, Robert Milling. God Father His Highness the prince of Orange, and God mother Her Royal Highness the princes of orange.
1737, July: 16: I Baptized, Mary-Caterine-Charlotte, the daughter of Claude Cevaz, and Mary Cox.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Gimberg. — Te Breda werd 12 Nov. 1787 geboren Martinus Fredrik Gimberg, zn van Johannes Hendrik Gimberg(en) en Anne Marie van Namen. Is deze opgave juist?

Wie kan mij eenige inlichtingen verstrekken aangaande de voorouders van dezen Martinus Fredrik Gimberg? J. GIMBERG.

FOLKLORE.

PICARDT'S „ANTIQUITEITEN."

DOOR

Dr. L. Knappert.

Bij de betrekkelijke armoede van gegevens, waarmede de beoefenaar van den godsdienst der heidensche Germanen pijnlijk te kampen heeft, is het plicht telkens naar nieuwe bronnen te zoeken en de reeds bekende aan een nieuw kritisch onderzoek te onderwerpen. „Pauperis est numerare pecus" en wij mogen niet tegen de moeite opzien om ook de schraalste berichten ernstig onze aandacht waardig te keuren.

Terwijl ik, door deze overtuiging geleid, elders de Levensbeschrijvingen der Christenzendelingen in de Germaansche landen spreken laat, is het hier de plaats om oudvaderlandsche schrijvers met dit doel na te slaan. In de „Navorscher" van 1893, aflevering 4, sprak ik over Balthazar Bekker's „Betoverde Werelt"; thans zij het mij geoorloofd de aandacht te vestigen op Picardt's „Antiquiteiten der provintiën en landen gelegen tusschen Noord-zee, IJssel, Emse en Lippe", 1660. Met deze dubbele bedoeling: eerst om te zien of het boek ons misschien eenig materiaal levert voor onze kennis der Germaansche mythologie; dan om er door te komen tot de bepaling van wat men in het midden der 17e eeuw ten onzent van den godsdienst onzer heidensche voorvaderen wist.

Over den schrijver zelven, zijn persoon en levensloop behoef ik hier niet te handelen: dat is reeds genoegzaam geschied [1]). Ik

[1]) „Levensschets van Johan Picardt", Drentsche Volksalm. 1842, blz. 3 vlg. van P. (mr. J. Pan, die het stuk later opnam in zijne „Kleine opstellen", 1862 met een portret van Picardt op den titel.) „Bijdragen tot de levensschets van Johan Picardt", D. Volksalm. 1846, blz. 3 vlg. van A. L. Lesturgeon, over

mag aanstonds zijn boek openslaan, waarvan ik, ofschoon mij voornamelijk bepalende bij wat het geeft voor ons onderwerp, toch vooraf enkele punten onder de aandacht breng.

Het eerste hoofdstuk of distinctie draagt tot titel: „Van de eerste afkomst en oorspronck deser onser natie", en Picardt komt daarin tot de slotsom, dat wij afstammen van Jafet, Noach's zoon, en wel door diens achterkleinzoon Tuisto, van wiens naam ook 't woord Duitsch afstamt. Hoofdstuk II handelt nader over de nakomelingen Jafet's, waarbij de auteur ons tot blijdschap opwekt, dat wij niet tot Cham's geslacht behooren. Want „dese menschen zijn alsoo genaturaliseert, soo wanneer zij in vrijheidt ghestelt of lieftalligh gekoestert worden, soo en willen sij niet deugen en weten haarselfs niet te gouverneren: maar bij aldien men gedurigh met rottingen in hare lenden woont en dat men deselve telkens sonder genade bastoneert, soo heeft men goede diensten van deselve te verwachten: alsoo dat hare welvaert bestaat in slavernije". Een niet juist christelijke beschouwing, waarvan vele van „Cham's zonen" in de dagen der O. I. Compagnie de kwade gevolgen ondervonden hebben. Van de volksverhuizing verhaalt in zeer oorspronkelijken stijl het IIIe hoofdstuk: hoe de natiën „hunne wijven en kinderen op karren setteden, koijen, ossen en paarden daarvoor spanden en alsoo wandelden naar een ander landt, aanpackende onderweeghs wat nagellos was. En dese optochten kosteden bloedt, want of zij gaven slagen of zij ontfingen slagen."

De IVe distinctie bepaalt onze aandacht bij de „eerste oorsprong

's mans verdiensten ten opzichte der kultuur van woeste gronden. „Twee brieven van Dr. Joan Picardt", Dr. Volksalm. 1848, blz. 106 vlg. van een anonymus. De brieven, gericht aan Johan Struyck d° 23 Mei en 24 Juni 1663, dienen ter begeleiding van medicamenten en tot dankbetuiging voor een vat bier. Voorts behelzen de protocollen der Drentsche Synode, waarvan de heer Kymmel zoo vriendelijk was mij een uittreksel te verschaffen, menige bizonderheid over Picardt's verhouding tot de kerkelijke en burgerlijke overheid. Hij was nalatig in het prediken der dominicale teksten en „hadde weynigh werck gemaeckt van de catechismi predicatiën." Een voorbeeld zyner homiletische kundigheden levert zijn „Afscheedts-Sermoon, gedaan in de volckrijcke, kercklijke vergaederinghe tot Egmondt op Zee, 19 April 1643." Groningen.

en afkomst der Vriezen", die volgens onzen auteur dezelfden zijn als de Firaesi in Gothia (Zweden); dat „de gansche natie van Friso haren naem soude ontfangen hebben en meriteert geen credijt". Op de Noorsche afkomst der Friezen, aldus Picardt, duidt reeds hun taal en de namen van tallooze hunner steden en dorpen; immers Groningen b.v. is duidelijk het Zweedsche Grönge en Norg herinnert aan den naam voor Noorwegen, Norge. Ook mag men niet voorbijzien, dat de Friesche prinsen en hertogen hunne huwelijken aangingen met de dochters, geprocreëerd van de Noorsche koningen. Want indien hun hart niet getrokken had naar 't Noorden hadden zij evengoed hunne „parturen" kunnen bekomen uit Engeland en Frankrijk. Deze Gothische Friezen hebben zich nu 't eerst nedergelaten in Drenthe (welke naam identisch is met Drontheim), waar zij hunne eerste koloniën stichtten en waar natuur en land 't meest met hun aard strookten, want de Gothen waren van ouds groote jagers en meesterlijke schutters, liefhebbers van wouden en bosschagiën.

Ik zou op een mij geheel vreemd terrein den voet zetten, indien ik in eene beoordeeling trad van Picardt's voorstelling. Alleen merk ik op, dat reeds in de oudste tijden, waarvan wij berichten hebben, een Germaansche stam de eilanden en kusten der Noordzee tusschen Rijn en Ems bewoonde en dat hun taal een tak is van den Engelsch-Frieschen taalstam, die zich uit het Westgermaansch ontwikkeld en haar naaste familie in 't Oudsaksisch heeft. De naam Fresa (het land Freslônd) leidt Siebs af van Germ. „frisan", d. i. de in gevaar verkeerende, nml. in gevaar van de zee [1]). Doch den invloed van Noorwegen op Friesland zal niemand ontkennen. Wat Drenthe aangaat, men weet, hoe onlangs door mr. S. Gratama, de stelling verdedigd is, dat deze provincie niet door Saksers, maar door Franken bevolkt werd.

De groote steenhoopen vormen 't onderwerp van het vijfde hoofdstuk. P. beschrijft de afmetingen dezer „hunnebedden" en verklaart op geen hunner eenig letterteeken gevonden te hebben.

---

[1]) In Paul's Grundrisz I, 723.

Merkwaardig, dat hij er nooit aan schijnt gedacht te hebben ze nader te onderzoeken. Ook Zijne Excellentie prins Maurits bewandelde zeker niet den goeden weg, toen hij een stuk van een dezer steenen liet afslaan en in den Haag door eenige geleerden liet „inquireeren". Daarna worden een aantal gissingen omtrent hun oorsprong ter zijde gezet, waaronder die, dat wij hier zouden hebben tropeeën van de Romeinen. „Bij aldien de Romeynen den ingesetenen van Drenth sooveel veltslagen afgewonnen hadden alser wel steenhoopen zijn, daer soude noch kadt noch hondt afghekomen sijn en al het Drentse bloedt soude onder den Hemel uytgeroyt geworden sijn". Hij houdt ze voor begraafplaatsen van gruwzame reuzen of giganten, kinderen Enaks, uit Noorwegen, waar het oudtijds „gekrield" heeft van reuzen, naar hier gekomen. Misschien, vermoedt onze schrijver, zullen sommigen die reuzen maar voor fabeltjes houden. „Doch deese goede joolen dienen wegen hare simpelheydt veel meer beklaeght als in haar tegenspreken wederleght te werden". Volgt eene uitvoerige schildering van dit gruwelijk geslacht, dat met „extraordinaire boosheden besmet gheweest" is. Eene niet zeer fraaie plaat komt hier onze verbeelding te hulp.

Over de hunnebedden zelve is het hier niet de plaats om te spreken [1]). Maar Picardt's geloof in die reuzen is zóo vast en zóo rijk in afzonderlijke trekken; hij is daarbij zoo ontwijfelbaar de tolk der volksmeening, dat hij bewijst hoe diep geworteld het reuzengeloof toen nog was, gelijk het in den godsdienst onzer vaderen eene groote rol heeft gespeeld. De reuzen zijn bij de Germanen de personificaties geweest der grootsche natuurkrachten, van vuur en stormwind, van hooge bergen en ijsvelden en wouden en daarom is het vaderland van den reuzenmythus niet in Midden-Duitschland, maar onder Noord- en Zuidgermanen te zoeken. Echter hebben zij

---

[1]) Onder de vaderlandsche schrijvers over deze grafsteden uit het vóorhistorisch steenentijdvak noem ik van den Bergh, Woordenb. Ned. Myth. sub Reuzen. Dr. L. J. F. Janssen, Oudheidk. Verh. I (1853) blz. 5 vlg. Cf. ook Kälund in Grundr. II, ɪɪ, 209.

zich naar overal verspreid, en wat nu de reuzen van Picardt aangaat — in hen mogen wij voor een groot deel te zien hebben de voorstelling van een vroeger, grooter menschengeslacht, zeker leeft in hen ook nog de heugenis aan het Oudgermaansch reuzengeloof. Ik meen dit te meer te mogen aannemen, omdat een lijst van reuzennamen, die hij blz. 31 geeft, merkwaardigerwijze een groot aantal Scandinavische reuzennamen bevat, ook van elders bekend. Een nader onderzoek zal ons dit leeren.

Starkuter. In de Saem. Edda (Helgakv. Hundingsb. II) is Starkadhr de derde zoon van koning Granmarr. Voorts kent Nornag. VII Starkadhr Stórverksson, die bij Saxo Grammaticus, ed. Müller, p. 273 geworden is tot Starcatherus Storverkii filius, een reus en kampvechter. In de reuzenlijst van Skaldskaparmál LXXV komt wel Stórverkr, niet Starkadhr, voor. Ook de Hervararsaga ok Heidhreks konungs c. 1 kent een reus Starkadhr, door Thórr gedood [1]).

Arngrim. In hetzelfde hoofdstuk der Hervarar S. komt Arngrimr voor, reus en bergbewoner, wiens naam volgens Uhland („Thórr" S. 181) wijst op een stortbeek, die zich als een adelaar (örn, gen. arnar, arend) hoog van de bergen afwerpt. Hij is bij Ama, dochter van den welbekenden Ýmir, vader van Hergrimr, die sterk was als de reuzen [2]) en door Starkadhr wordt gedood. Hyndluliódh 24 laat Arngrimr zonen hebben bij Eyfura wat niet met Hervarar S. overeenstemt. Maar Saxo p. 248 heeft den naam als Ofura, vrouw van „Arngrimus, pugil Sueticus". De twaalf zonen uit dit huwelijk, die hij opgeeft, stemmen nagenoeg met die uit Hyndlul. overeen. Het blijft onzeker welke Arngrimr door Saxo is bedoeld, maar in elk geval is hij oorspronkelijk een reus. De lijst in Skalds. mist den naam.

Arverod kan ik niet terugvinden. Heeft Picardt op een of andere manier eene verbastering onder oogen gehad van Aventrod, den

---

[1]) Weinhold „die Riesen" S. 35 f. Uhland, „Mythus von Thorr" S. 176.

[2]) Hergrimr heet halftröll, omdat hij dan eens bij de bergreuzen, dan weer bij de menschen was. Zóo ook halfrisi.

reus uit Vilkina S. 18.50. enz.? Mèt Aspilian, Etgeir, Widolf met den stang is A. daar zoon van Nordian. Of is het woord een foutieve spelling van Hervardhr of Hiörvardhr, twee van de bovengenoemde twaalf zonen Arngrims uit Hyndlul.? Of kan aan Picardt de naam Oervarr-Oddr voor den geest hebben gezweefd, den held der Oervar-Odds S., die echter met reuzen niets uitstaande heeft en met wien ik niet zou weten hoe P. bekend kon geraakt zijn. Het onderzoek wordt in hooge mate bemoeielijkt door het feit, dat hij nooit zijne bronnen noemt. Dit geldt ook van den nu volgenden naam:

Uffo. In het „register van de namen eeniger scribenten", die hij gebruikte ontbreekt Saxo Grammaticus, wiens Historia heel wat (sterk gewijzigd en soms onherkenbaar) mythisch materiaal bevat. Saxo kent Uffo, filius Asmundi (p. 46 enz.) en Uffo, filius Vermundi (p. 161 enz.) die echter met reuzen niets uitstaande hebben. Of mag men denken aan den vaak voorkomenden reuzennaam Úlfr (wolf)? De wolf staat met reuzen in nauw verband. Fenrir is een wolf; op de ruggen van wolven rijden reuzinnen; reuzen veranderen zich in wolven. In Hyndlul. 22 meergenoemd heet een reus Úlfr gínandi (muil opensperrende wolf) en zoo komt ook als reuzenaam voor Sám (eig. de geelbruine, samr, dan wolf) [1].

Rolvo. Bij Saxo (p. 83) is hij de zoon van Helgo, een reus, „vir corporis animique dotibus venustus, qui staturae magnitudinem pari virtutis habitu commendaret". De geschiedenis is geput uit de Hrólfs Saga konungs kraka, de sage van koning Hrólf den kraai (kraki), wier vaderland Denemarken is en die Saxo heeft uitgebreid [2]. Ook de Snorra-Edda, Skáldsk. 54 kent koning Hrólfr kraki en ook zijne moeder Yrsa, die Saxo Ursa noemt. Hij is een held, die wonderdaden verricht en wien het vuur geen leed kan doen. P. kan in zijn zegsman den naam Rolvo gevonden hebben als van een sterk held en hem bij zijne lijst van reuzen hebben gevoegd.

Ingolf noch *Halsten* vermag ik thuis te brengen. Reuzen of reus-

---

[1]) Weinhold, „Riesen" S. 69 anm. 4. [2]) Saxo p. 83 vlg.

gelijken van dien naam komen, voorzoover ik weet, niet voor [1]).

Hartbeen. Hier hebben wij wederom eene aanwijzing, dat P.'s berichtgever Saxo moet gekend hebben, zooal niet hijzelf. Want de „Historia Danica" verhaalt p. 327 vlg. van Harthbenus, die „tanta vero corporis magnitudine erat ut novem cubitis proceritatis ejus dimensio tenderetur", wat denken doet aan Og, den koning van Bazan, uit het geslacht der reuzen, wiens bedstede, volgens Deut. 3, 11, negen ellen lang was naar eens mans elleboog. Harthbenus bij Saxo is een reus, dien twaalf sterke mannen nauwelijks kunnen vasthouden en die, wanneer hij in berserkr-woede geraakt, zijn schild tusschen de tanden vermorzelt, vuur eet en zijne dienaren met éen slag doodt. De tweekamp met Haldanus maakt een einde aan zijn leven. De naam Hardhbeinn komt ook in 't Noorden voor b. v. in de Laxdoelasaga, terwijl voorts de Edda reuzennamen kent met ,hardh' samengesteld: Hardhverkr, een reus, Hardhgreip, eene reuzin.

Hater is misschien Hatherus Lennonis filius, een strijdbaar held, bij Saxo p. 397 vlg.

Hithin doet aanstonds denken aan Hithinus bij Saxo, p. 238 vlg., het verhaal uit het V^e^ boek, dat eene omwerking is van de Oudnoorsche saga over den „Hjadhninga víg", den Hedingen-slag, waarin Hilda-Hildr de lijken der gevallenen opwekt. „In oude liederen wordt gezegd, dat de Hedingers moeten voortvechten tot aan Ragnarök" [2]). Hithinus is bij Saxo „rex aliquantae Norvagiensium gentis", die Hilda, Högni's dochter, rooft; in de Noorsche berichten heet hij Hedhin; een reus is hij niet.

Tanna. Saxo kent p. 281 een reus van dien naam, „gigas, corporis viribus frestus", door Starcatherus (zie boven) te Byzantium verslagen. De naam is Noorsch. Sturlunga S. noemt Tann Bjar-

---

[1]) De eerste kolonist, die in 874 uit Noorwegen naar IJsland kwam heette Ingólf, zijn broeder Hjörleifr. Maurer, Bek. II, 250. Lasonder, „Saga van Thorwald" blz. 83 vlg. Hallsteinn is een bekende Noorsche naam o. a. van een bekeerling en dienstman van koning Olaf Tryggvason, Hrormundar thula C. 5 bij Maurer I, 347.

[2]) Skaldskap. C. 50 in fine.

narson, een skalde, die om zijn spot- en hoonliederen, nídhskár werd bijgenaamd [1]).

Hier eindigt Picardt's reuzenlijst. Ik beweer niet, dat zij ons iets nieuws leerde voor het Germaansche reuzengeloof zelf; ik wenschte, dat het zoo ware! Maar dat hij de reuzen, in wier voormalig bestaan hij ontwijfelbaar gelooft, noemt met Noorsche namen, ontleend aan Saxo of aan een op dezen steunend auteur, die ook uit Noorsche bronnen putte, dat wijst eenige bekendheid bij hem aan met den Oudgermaanschen reuzenmythus, die voor hem geen mythus, maar historie was.

Picardt's verdere uitweidingen in dit hoofdstuk over de hunnebedden zijn voor ons huidig doel van geen belang, evenmin als hoofdstuk VI, „over den oorsprong der veenen en moeren in deze landen"; VII, „van eenige oude heydense legerplaatsen en wallen"; VIII, „van de ronde bergjes of heuveltjes", welke, zegt P., blz. 44, „onfeylbaerlijcke sepulturen der Romeynen" zijn, die in deze koude landen wegen groote ongewoonte gestorven, of „hier en daar in 't heymelijck capot gemaakt" zijn. In 't voorbijgaan herinner ik aan zijn fraaie naamsafleiding: Romeynen, d. i. Rerum domini, Heeren van alles.

In hoofdstuk IX betoogt onze auteur verder, dat de grootste dezer heuvels, naar algemeen gevoelen, woonplaatsen der Witte Wijven geweest zijn. Wat hij van deze witte juffers verhaalt, stemt overeen met wat ook in andere provinciën van ons vaderland en in een groot deel van Europa van haar verteld wordt. Elders spelen elven en elvinnen dezelfde rol, met name in het hulp verleenen aan barende vrouwen, „ook dan wanneer alles desperaat was". [2]) Gelijkluidend bij Picardt en anderen zijn de berichten over de groote pracht en rijkdom, die in de witte-wijven-kuilen gevonden worden, over de gouden tafels, waaraan rijkelijk wordt gegeten en

[1]) Grundr. II, 104.

[2]) Omgekeerd komen elven aardsche vrouwen te hulp roepen om de hunne in tijd van bevalling bij te staan. Grimm, Irische Elfenmärchen. Asbjörnsen, Norske Huldreeventyr, I, 16: „Egebergkongen."

gedronken, over stoutmoedige stervelingen, die de witte juffers tartten en tot straf door haar werden doodgedanst. Zij wonen ook in Oostenrijk, Duitschland en Engeland. Ten onzent zijn vooral bekend de witte juffer van Monferland en die van Barchem bij Lochem. Den oorsprong van het geloof in witte wijven, waarover veel is getwist, zoekt men het best in den Germaanschen dodenkultus. De zielen der afgestorvenen, in wier voortbestaan de Germanen geloofden, wonen te zamen in bosschen of bergen en vertoonen zich somwijlen alleen of in getale aan de menschen. In een latere periode (en er is geen grond om dit te ontkennen) zijn op haar overgegaan trekken van hoogere godinnen; liever nog: herinneringen aan die godinnen hebben zich aan de witte wijven gehecht en zijn door haar in reeds christelijken tijd bewaard gebleven. Dit geldt met name van de Duitsche godin Holda, die ten deele chthonisch van karakter is, onder de aarde hare paleizen en schatkameren heeft, animalen en vegetalen wasdom schenkt en barenden vrouwen ter hulpe komt [1]).

De aandacht dient er op gevestigd, dat P. in de verte niet aan haar bestaan twijfelt; hij weet wel, dat er menschen gevonden worden, die door ignorantie van oude dingen, voor fabeltjes houden al wat van deze witte wijven verhaald wordt. Maar dezen zijn al even wijs en scherpzinnig als die anderen, die spotten met alle spokerijen, alsof die ook al te zamen fabelen waren. Dit is een compendieuse weg tot de vervloekte leer van David Jorisz, die eerst spotte met de spokerije en daarna zelfs leerde, dat er geen duivelen waren! (blz. 47) [2]) Picardt is hier eenvoudig de tolk van

[1]) Eenige literatuur over 't onderwerp verzamelde ik in mijne „Holdamythen" blz. 150—156.

[2]) David Jorisz, een sacramentist uit het eerste kwart der 16e eeuw, een fel bestrijder van de leer der Mis, „'t welck hij groitelick blasphemeerde.... alsof dair twarachtigh lichaem ende bloet Christi onder dexel van de geconsacreerde hostie niet en waire" ; dichter van een liedeboek, met roerende beden om hulp in deze tijden „als windt en stormen op hem willen sweven". Bij een groote processie (21 Mei 1528) waarschuwt hij openlijk tegen de dwalingen van den Mariadienst. De Hoop Scheffer, Gesch. der Kerkherv. II sparsim. Van een polemiek tegen de leer der duivelen vind ik daar niets vermeld.

zijn tijd en dus een klaar bewijs voor de algemeenheid van dit geloof, alleen uit zijn hoogen ouderdom te verklaren. In te schooner licht vertoont zich ons Balthazar Bekker, die in zulk een eeuw den moed had spoken en duivelen al te gader naar het gebied der verbeelding te bannen [1]).

De buurtschap Witten bij Assen heeft misschien, zegt onze schrijver, van deze juffers haren naam ontvangen; hoewel, voegt hij er niet zeer hoffelijk bij, „deze verckens met recht hadden behoort genoemt te zijn geweest de Swarten".

Zijn hoofdstuk over de natuur, het leven en de zeden der inwoners dezer landen blijft voor de kultuurgeschiedenis van belang, al geeft het niet veel nieuws. Ik kan er hier niet uitvoerig op ingaan en vermeld alleen, dat het handelt, eerst van de krachtige natuur der Germanen. „Dat wij" (en hier, gelijk af en toe elders, verheft zich de stijl tot dien van Hooft's „Historiën") „menigmaal in den zomer niet beter bekleed waren als zij in den winter, wij zouden krimpen als natte honden". Dan over hunne neiging tot oorlogvoeren, „doch dit cesseerde merkelijk van dien tijd af, dat zij de Romeinen op den hals kregen"; voorts over kleeding en woning, jacht en visscherij, drank en spel, huwelijksleven, kuischheid en gastvrijheid. Picardt put hier veelvuldig uit Tacitus' beroemd boekje, ja sommige berichten schijnen letterlijk vertaald [2]). Ook bij hem vindt men nog de dwaling dat de Germanen, behalve

---

1) „Navorscher" 1893 blz. 248. Scholten, Leer der Herv. Kerk, II, 577 v.

2) Vergl. P. blz. 53: „achtende voor dwaasheidt met sweet en suyren arbeidt te verkrijgen 't gene met bloedt te bekomen was", mèt Tac. Germ. 14: „pigrum quinimmo et iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare". P. blz. 55: „van overspel wierde weyniger als niet gehoort; indiender eenige gebeurden soo stont de straffe daarvan in 't believen van den man", mèt Tac. 19: „paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens et maritis permissa". P. blz. 55: „doch den voornaemsten (der afgoden) achteden zij Mercurium, dien zij ook op sekere tijden levendige menschen hebben opgeoffert. Marti en Herculi hebben zij gediend met de offerhande van allerhande dieren," mèt Tac. 9: „deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant...." En vele andere plaatsen meer.

met dierevellen, niet gekleed waren, eene onjuiste meening, o. a. weerlegd door dr. L. J. F. Janssen [1]). Terecht vermeldt hij der Germanen groote gastvrijheid, „zoodat zij voor schande of oneer achteden eenigen passagier, vreemdeling of gast buiten hare hutten te sluiten", want inderdaad heeft deze karaktertrek de Germanen in hooge mate gekenmerkt. Voor gastvrijheid zweeg zelfs de bloedwraak en zij maakte de ongebaande wegen effen en de moeielijke reis in het barre Noorden licht. Evenals Tacitus (aan wiens cap. 21: „quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur" enz. Picardt ook hier ontleent) hebben Caesar, Bell. Gall. VI, 23 in fine, Adam Brem. IV, 21 in medio e. a. zich in warme woorden over de Germaansche gastvrijheid uitgelaten, niet anders dan de heilige letterkunde der Noormannen zelve treffende uitspraken over deze deugd bevat:

„Met laster en hoon overlaad niet
  Den vreemdeling noch den vrager;
Zelden weet hij, die thuis zit
  Hoe edel hij is, die inkeert." [2])

Of ook:

„Hoor Menglada een man is gekomen,
  Ga en beschouw den gast;
De honden zelfs verheugen zich,
  De deur ging van zelf open." [3])

Zoo blijft dan dit hoofdstuk van belang als een maatstaf (en hoe weinige bezitten wij er!) van 17e eeuwsche kennis van Oudgermaansche zeden en gewoonten. Maar, gelijk ik zeide, mijn bestek verbiedt mij er verder op in te gaan. Alleen vermeld ik nog (tevens als proeve van 's mans te veel gesmaden stijl) hoe Picardt, zelf overweldigd door de schildering van zoovele voortreffelijke Germaansche deugden, aan 't einde aldus uitbarst: „o, Land! O, Land! Hoe zijt gij nu gedegeneert!... Zullen de mannen van Ninive en

[1]) „Over de kleeding onzer Germaansche voorouders ten tijde van Tacitus", Oudheidk. Verh. II, blz. 5 vlg. Het „intecti" van Tacitus beteekent niet, dat de Germanen *nudi* liepen, maar dat zij binnenshuis alleen het sagum droegen.

[2]) Loddfanismál 133. [3]) Fiöllvinsmál 44.

de Coninginne uyt Morenlandt, die heydenen waren, in het toekomende oordeel opstaen en veroordeelen de Joden, die beroemden, datse de waerachtige kennisse Godts hadden, en datse Godts kinderen waren, maer waren snooder als die Heydenen zelfs: wat hebben wij verbasterde Christenen anders van onse eygen Heydensche voorouders te verwachten in dat verschricklyck toekomende oordeel Godts?" —

Minder hooggestemd wordt de toon van onzen Coevorder geleerde als hij iets zal verhalen van den ouden heidenschen godsdienst dezer landen (hoofdstuk XIV), die, wat hem betreft, „veel meer meriteerde een duyvels-dienst genoemt te werden." Met dat al is deze 14e distinctie der Antiquiteiten een welkome bijdrage tot onze kennis van het standpunt, waarop in 't midden der 17e eeuw de godsdienstwetenschap in 't algemeen en die der Germaansche mythologie in 't bizonder stond.

Picardt begint met de mededeeling, dat onze Germaansche voorvaderen geen tempels „of kerken" hebben gehad, wat ook nog heden de gangbare voorstelling is. In tempels van ongekorven hout denkt men zich hen gaarne, hunnen goden offerend. Dit mag intusschen slechts tot op zekere hoogte waar heeten. De kultus in heilige bosschen, op de toppen der bergen, aan den oever van een stroomende beek is oorspronkelijk, die in tempels secundair; voorts zijn de laatste aan de goden, de heilige plaatsen in bosch en veld, in huis en schuur meest aan de lagere demonen gewijd. Deze tweeledige beschouwing moet in 't oog worden gehouden. Tempels behooren in een latere, ontwikkelder periode; daarvóor ligt de tijd, dat men offerde in de vrije natuur b.v. onder een heiligen boom of een heilig drie- of zevental midden in het woud. Met dien verstande evenwel, dat ook daarna, toen er reeds tempels bestonden, de boomkultus onverminderd voortduurde, ja voortduurt tot op dezen dag. Mannhardt heeft in zijn standaardwerk aangetoond, hoe diepe wortelen heilige boomen en bosschen in den Germaanschen grond geslagen hebben, zoodat men ze tot heden toe niet heeft kunnen uitroeien.

Van lieverlede ontstond het gebouwde heiligdom, de tempel, oorspronkelijk het middenpunt van het stamverband, de plaats der volksvergadering (thing), zooals zich in het Noorden duidelijk laat aanwijzen. Die de samenkomst leidt offert tevens aan de goden; als zij daarna is opgeheven staat het heiligdom eenzaam. Dan komen (zóo althans in Scandinavië) de tempels voor een of meer goden, opgericht door een stam of familie; in Noorwegen en op IJsland wordt ons ook verhaald van particulieren, die een tempel (blóthús) bouwen voor hunnen lievelingsgod, vaak Thórr. Zoo doet b.v. Thórólf mostrarskegg, in dat vierde hoofdstuk der Eyrbyggja Saga, dat eene klassieke IJslandsche tempelbeschrijving heeten mag en waarin vorm en inrichting nauwkeurig geschilderd worden. Merkwaardig, dat wij ook hier een soort van koor vinden, waar een altaar stond en de bloedketel (hlautbolli). Om dit altaar (stallr) heen of er op stonden de godenbeelden [1].

Intusschen werden ook zulke tempels gaarne gebouwd op reeds van vroeger heilige plaatsen, in een bosch of aan een stroom. Voor Scandinavië zijn wij omtrent tempels uitvoerig ingelicht, veel schraler voor Duitschland, doch ten tijde van de invoering des Christendoms vindt men ze alom, ook in deze landen. De „Vitae" der heidenapostelen, die hier hebben gearbeid (Willebrord, Liudger, Bonifacius, Willehad, Liafwinus e.a.) maken herhaaldelijk van tempels gewag, die dan dikwijls door christelijke kerken vervangen werden, naar het beroemde voorschrift in den brief van paus Gregorius aan den abt Melittus [2]. Eveneens kan men ze aanwijzen bij Longobarden, Alemannen, Franken, Saksers, Bourgonden, Angelsaksen en, zooals ik reeds zeide, over geheel Scandinavië. Onder alle stonden wederom bovenaan sommige groote centra van eeredienst, een Germaansch Delfi of Silo: de tempel van Upsala voor Ódhin,

---

[1]) Het mag overbodig heeten in bizonderheden te treden. Tempelbeschrijvingen vindt men voor Noorw. en IJsl. bij Maurer, Bek. II, 190 ff.; Mogk in Grundr. I, 1130 ff.; Meyboom, G. d. N. blz. 545 vlg.

[2]) Bij Beda, Histor. eccles. Anglorum I, 30 (van 18 Juli 601. Winkelm. 40.)

Thórr en Freyr [1]; die te Lethra in Denemarken [2]; die op Helgoland voor Fosete [3]; die van Nerthus, de Duitsche terra mater [4].

Voor de vraag of er reeds ten tijde van Tacitus tempels waren (55 n. C. — 117?) heeft ook Picardt oog gehad. Nadat hij eerst, op voetspoor van den Romein, heeft verhaald, dat zij ontbraken [5], maakt hij daarna toch melding van den Tanfana-tempel der Marsen, zooals ook Tacitus doet, en trekt daaruit het zonder twijfel juiste besluit dat men aan den Taciteïschen tijd tempels niet geheel ontzeggen mag. Ook de Nerthus-tempel, reeds genoemd, pleit daarvoor. Wie Tanfana was, ligt geheel in 't duister. Tacitus verhaalt alleen, Annal. II, 51, dat Germanicus den beroemdsten tempel van dit volk, dien zij (den tempel voor) Tanfana noemden, met den grond gelijk maakte [6]. Meer weten wij niet [7]. Picardt vindt eene herinnering aan de Marsen in den plaatsnaam Ootmarsum, welke gissing ik zelf niet zou durven beoordeelen. Maar Mr. S. Gratama had de goedheid mij mede te deelen, dat Ootmarsum is „Oedmers heim" en dat dus de naam van den stam der Marsen er *niet* in ligt opgesloten. Zij hebben wel in deze streken gewoond, althans tusschen Rijn en Elbe, dicht bij Cherusken en Chatten. Van den Bergh, Middeln. Geogr. sub Tuvanti (de gouw Twenthe) maakt er geen gewag van [8].

Hoogst merkwaardig is het, dat Picardt reeds iets bevroed schijnt te hebben van de waarheid, dat sommige goden algemeen Germaansch, andere lokaal waren. Merkwaardig, omdat deze onderscheiding behoort tot de jongste resultaten onzer wetenschap. Wij

---

[1] Adam Brem. IV, 26, 27.

[2] Thietm. v. Mersseburg Chron. I, 17, die Lederun spelt.

[3] Cf. over Fosete-kultus op Helgoland o. a. mijn artikel over „vita Liudgeri" Theol. T. 1892 blz. 437 vlg.

[4] „Germania" 40.

[5] „Ceterum nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine caelestium arbitrantur." Cap. 9.

[6] „profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfanae vocabant, solo aequantur."

[7] Grimm, D. M[4]. S. 213. Nachtr. S. 35. Grundr. I, 1111.

[8] T. p. blz. 177 vlg.

mogen niet spreken van een Germaansch pantheon, dat in alle Germaansche landen gelijkelijk zou zijn gediend. Om iets te noemen: Freyja, Baldr, Loki zijn alleen in Scandinavië, indien al niet enkel op IJsland bekend; Holda en Berchta zijn zuiver Duitsch, Wôdan is oorspronkelijk een Middenduitsche windgod, Freyr's vaderland is Zweden, Thórr is de nationale god der Noren, schoon deze laatsten van lieverlede zich over het gansche Germaansche gebied zagen gediend.

Tot de „gemeyne afgoden" telt Picardt Mercurius, Mars, Hercules en Isis. De Latijnsche namen dezer godheden hebben hem op een wonderlijken dwaalweg gevoerd. Hij houdt hen voor Romeinsche goden, onder de Germanen „ingevoerd". Immers „in dit werck heeft den Duyvel zijne personagie meesterlijck gespeelt, dat hij niet alleen den Heydensche Griekse, maar ook selfs den Africaensen Egiptischen Afgoden hier te Lande plaetsen ingeruymt heeft, dieselve herwaerts gevoert en op den Throon der Landtgoden gestelt om van de Ingesetenen gedient te werden." Het is moeielijk zich in dezen gedachtengang in te denken. Er schijnt mij duidelijk uit te blijken, dat Picardt, gelijk b. v. de Christenzendelingen vóor hem, aan het bestaan dier afgoden niet twijfelt; alleen rangschikt hij ze natuurlijk onder de duivelen, door hunnen hoogsten koning Lucifer uitgezonden, om de zielen te verderven.

Begrijpelijk is het ook, dat, als hij bij Romeinsche schrijvers leest dat de Germanen Mercurius het hoogst hebben geëerd, hij aan den Latijnschen god van dien naam denkt, in deze landen ingevoerd. De ware toedracht der zaak is inderdaad geheel anders. Toen de Romeinen, éen voor éen de volken van het Germaansche ras voor hun macht deden bukken, leerden zij ook hunnen godsdienst kennen. En wanneer zij een god of godin zagen dienen, die hen deed denken aan een hunner eigene, noemden zij hem met hunnen vaderlandschen naam. In de mythologische wetenschap staat deze methode bekend als de „interpretatio Romana". Gelukkig, dat zij niet altijd zoo te werk gingen. Maar zij waren, gelijk men weet, uiterst verdraagzaam tegenover vreemde godsdiensten, ja geneigd om in de streken waar handel of oorlog hen deden wonen

ook de goden des lands te dienen. Zoodat, wanneer een koopman of een centurio of een Romeinsche matrona b. v. uit dankbaarheid een geloftesteen aan de hemelsche machten toewijdden, dikwerf de inheemsche godheid het huldebewijs ontving. Inzonderheid hebben de Romeinen als zij zulk een geloftesteen wijdden aan een lokale godheid b. v. aan de deae matres, de moedergodinnen, die meestal in een groep van drie als de beschermheiligen van een stad of dorp voorkomen, de inlandsche namen behouden en ze ons op die wijze bewaard. En daar deze gelofte- en altaarsteenen in menigte gevonden zijn, vooral natuurlijk in de nabijheid van vroegere Romeinsche nederzettingen en legerplaatsen, leveren zij ons een niet te versmaden materiaal [1]).

Maar zelfs, waar onze berichtgevers hunne eigene godennamen gebruiken, behoeven wij nog niet immer in 't duister rond te tasten. Vooreerst geven Tacitus en Caesar e. a. den naam hunner godheid niet aan de Germaansche, voor zij zich, schoon niet altijd nauwkeurig, overtuigd hebben, dat beider karakter overeenkomt. Dan ook vindt men in oude berichten de Romeinsche en de Germaansche benaming menigmaal naast elkander geplaatst. Zoo b. v. met den god, dien ook Picardt terecht laat vóorgaan, Mercurius. Tacitus zegt, dat de stammen aan den Benedenrijn van alle goden 't meest Mercurius hebben gediend [2]). Wij behoeven niet te twijfelen welken Germaanschen god de Romein bedoelde. Want oude berichten spreken van „Mercurius, die bij hen Wôdan wordt genoemd" [3]). In de tweede plaats moesten de Romeinen wel aan-

[1]) Corpus inscriptionum latinarum. Uitg. Pruis. Acad. — Brambach, corpus inscriptionum Rhenanarum 1867. — Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio, ed. Orelli 1828. — Sander, la Mythologie du Nord, éclairée par des inscriptions. — De Wal, Moedergodinnen. — Aldenbrück, de religione Ubiorum. — H. Kern, „Germ. woorden in Lat. opsch. aan den Benedenrijn," Acad. Verh. 2° R. Dl. II. — W. Pleyte, „Mars Thincsus", ibid. 3° R. Dl. II. — Id. „Geloftesteen aan Hludana", ibid., 3° R. Dl. VI. — Boissevain, „Rom. steen te Beetgum", Vrye Fries 1888. —

[2]) Germ. IX: „deorum maxime Mercurium colunt." Caesar, Bell. Gall. VI, 17.

[3]) Paulus Diakonus, Hist. Long. I, 8: „Wodan sane ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur." Jonas Bobb. Vita Columb.: „deo suo Vodano, quem

stonds aan hunnen Mercurius denken, die immers god van den wind en doodengod was, als zij Wôdan leerden kennen, die ook windgod is en tevens doodengod, die de zielen der afgestorvenen in den stormwind aanvoert. Van dezen zijnen laatsten karaktertrek is ons de herinnering bewaard gebleven in menige Wilde-Jacht-Sage. Het lijdt dan ook geen twijfel of Wôdan heet naar de interpretatio Romana Mercurius. Indien het iemand vreemd mocht toeschijnen, dat de Romeinen den hoogsten god der Germanen overeenbrachten met een godheid van den tweeden rang ten hunnent, dan bedenke hij, niet alleen, zooals Grimm 99 wil, dat Mercurius ook onder de Galliërs de hoogste eer genoot, maar vooral, dat Wôdan niet aanstonds dàt hoogtepunt innam, waarop hij later (bij de Scandinaviërs als Ódhin) stond. Het is aan te wijzen, dat Wôdan zijn loopbaan begint als een zijde van den Oudgermaanschen hemelgod Tyr-Tiwaz, d. w. z. dat een karaktertrek van dien god of een verschijningsvorm van den hemel afzonderlijk, persoonlijk wordt gemaakt en wel de hemel, waar de stormen waaien, wat ook in den naam Wodanaz schuilt. Als afzonderlijke windgod dienen hem de Middenduitsche stammen; eerst langzamerhand wordt hij de hoogste der goden, als Ódhin drager der verhevenste geestelijke eigenschappen, een proces, waarbij het hier de plaats niet is stil te staan [1]).

Als Picardt vervolgens Mars noemt als een algemeen gediende Germaansche godheid, dan heeft hij wederom juist gezien. Want Mars is niet anders dan de Romeinsche benaming voor den reeds vermelden Duitschen God Zio, dien de Noren Týr noemen. Hij is de oudste god der Germanen, god van den stralenden, lichtenden daghemel en in dat karakter reeds gediend vóor de onderscheiden Indogermaansche volken uit elkander gingen. Maar bij de latere Germanen is hij van dien hoogen rang afgedaald, in dezelfde mate als Wôdan-Odhin zich verhief, en, tengevolge van hun leven, dat

---

Mercurium vocant alii." Libri Varlamc. bij Grimm D. M[4]. S. 100: „coluérunt Mercurium, Voden anglice appellatum" ....

[1]) Cf. Mogk's kapittel X, over Wôdan-Odhin en Bijbl. Herv. 1892, blz. 161 vlg.

door oorlogvoeren voor de grootste helft werd gevuld, wordt hij krijgsgod, in welk karakter b. v. onze Edda's hem kennen. Daaruit wordt meteen duidelijk, waarom Latijn schrijvende auteurs hem met Mars, Grieksche hem met Ἄρης weêrgeven. De derde dag der week heet bij alle Germanen Dinsdag — dag van Zio — en bij de Romeinen dies Martis, zooals Woens- of Wodansdag bij hen dies Mercurii, Mercredi, is. Ook hebben wij berichten van Germaansche stammen, die hem den opperste, den hoogste der goden noemen, b. v. de Tencteren, de Gothen, de Hermunduren [1]. En een aanschouwelijk beeld van de vereering van dezen alouden hemelgod Zio geeft ons alweder Tacitus, als hij verhaalt hoe de Semnonen, oudste en geëerdste stam van het volk der Sueven, op vaste tijden zich in hun heilig woud vergaderen, waar men slechts met gebonden handen mag binnentreden, en hoe zij daar Zio menschen offeren [2].

Langs denzelfden weg van onderzoek herkent men in Hercules, dien Picardt in de derde plaats noemt, den Germaanschen Donar-Thórr, den dondergod, in Noorwegen 't meest en het oudst, maar algemeen bij alle Germanen gediend. Gewoonlijk wordt hij weêrgegeven door Jupiter, maar talrijke inschriften noemen hem ook Hercules, b. v. Hercules barbatus, gelijk Thórr een langen, rooden baard draagt [3].

Welke godin echter met Isis bedoeld wordt, is duister. Van haar vermeldt Tacitus, Germania 9, dat een deel der Sueven haar diende en dat haar zinnebeeld een schip was [4]. Ook na Grimm's scherpzinnig onderzoek [5] is die duisternis niet opgeklaard.

---

[1]) Praecipuus deorum Mars" (Tac. Histor. IV, 64). „Praesul deorum" (Jordanes, Orig. Getarum C. 5.) Tacitus, Annal. XIII, 57: „Quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere". Cf. ook Grimm D. M⁴. S. 35 vlg.

[2]) Tac. Germ. 39.

[3]) Ook Hercules magusanus, de sterke (misschien bewaard in Thórr's zoon Magni); Hercules invictus. Alle opschriften bij Brambach, Corpus inscript.

[4]) „pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum liburnae figuratum, docet advectam religionem."

[5]) D. M⁴. S. 213—220. Hij is geneigd Isis met Holda gelijk te stellen.

Zoo kent dan Picardt terecht als algemeen-Germaansche goden Wôdan, Zio, Donar. Maar kenmerkend is, dat hij ook niet meer noemt dan hunne namen. Een verder onderzoek scheen hem der moeite niet waardig, wat wel niet anders kon bij een man, die er zich op deze onsmakelijke wijze van afmaakt: „doch ik krijgh een walge in het roeren van dat stinckende privaet aller deser verduyvelder Afgoden; en met één woort geseght zij zijn al te samen gheweest H...... en Boeven, Toovenaers, Tyrannen, Doodtslagers en Bloedtschenners. En daarom heeftse den Duyvel op 't tooneel der Goden gestelt". Waren zij eerlijke lieden geweest, de duivel zou er niet van gedroomd hebben hen tot goden te maken [1].

Waar zóo wordt gedacht kan er van een wetenschappelijk onderzoek, sine ira et studio, geen sprake zijn. En nog lang zou het moeten duren, vóor men in het geloof der Germanen aan hunne goden en godinnen de poging zag om hunne hoogste deugden te belichamen, de werkingen der natuur te verklaren en de openbaring van het verlangen om de aarde te verbinden aan bovenzinnelijke machten, die haar beschermden en regeerden, een verlangen, dat onzen voorouders, zoo min als eenig volk. vreemd is geweest.

Toch heeft Picardt zijn afkeer in zooverre overwonnen, dat hij ook nog enkele lokale landgoden noemt. De wetenschap heeft er echter weinig baat bij. Van de meeste maakt deze 17e eeuwsche mytholoog zich af met te zeggen, dat het vuil en snood gespuis was, ten deele in het vergetenboek gesteld. Sommige dezer „kwanten" echter kent men wel en men weet van wat „stof zij zijn opgelegd geweest".

Zoo b. v. Nehalennia, volgens Picardt eene afgodinne, in oude tijden in Zeeland gediend. Inderdaad komt haar naam voor op een standbeeld en tal van altaarsteenen aan de kusten van Walcheren bij Domburg gevonden, toen eenmaal, het was in 1647, een sterke oostenwind de zee ver had doen afloopen. Terwijl de opschriften

[1]) Blz. 66—67.

alle gewagen van eene godin Nehalennia, stellen de afbeeldingen haar voor als een vrouw, staande of zittende, alleen of met twee andere, in boven- en onderkleed, dikwijls met een korf vruchten in de rechterhand, een hond aan haar voeten, scheepsattributen (roer, voorsteven) bij zich. Ik kan hier niet ingaan op alle gissingen omtrent haar wezen en afkomst geopperd [1]), maar vermeld alleen, dat men haar tegenwoordig vrij algemeen houdt voor een moedergodin, éen uit de vele, een lokale verbizondering van de éene, weldoende, vruchtgevende Moeder Aarde, zooals zij bij de Germanen algemeen werd vereerd. Haar vaderland is zeker Zeeland en sommigen maken haar tot de schutsgodin van Nehalennium, ons tegenwoordig Helvoetsluis. Anderen denken bij haar naam aan de beteekenis „verbergen" (oudd. helan = verbergen), die ook in den naam der Noorsche godin Hel opgesloten ligt, zoodat zij eene doodsgodin zou geweest zijn [2]). Intusschen heeft hare opvatting als plaatselijke moedergodin de meeste waarschijnlijkheid vóor zich, waarbij trouwens het chthonisch element niet geheel uitgesloten is.

Onder zijne godinnen rekent Picardt ook Velleda. Een oogenblik later noemt hij haar „die vermaerde kol, die zich met wichelarij een grooten naem gemaeckt heeft". Afgescheiden van zijne onvriendelijke titulatuur, waaraan wij nu reeds gewend zijn, is dit juist. Velleda is die schoone en tragische figuur uit den grooten opstand van Claudius Civilis (in de romantiek door Dahn geschilderd), die op haren hoogen toren den wil der godheid openbaarde, later gevangen genomen werd en te Rome aan een triomftocht (van Vespasianus) moest deelnemen. Zij was Civilis' priesteres, uit den stam der Brukteren en dat zij de toekomst voorspelde, was geheel naar Oudgermaansche wijze, volgens welke vrouwen als min of meer heilig werden beschouwd. Ook in Scandinavië komen telkens pries-

---

[1]) Van den Bergh, Woordenb. Nederl. Myth. s. v. „Nehalennia". Utrecht Dresselhuis, „Godsdienstleer der oude Zeelanders". Sander, a. w. pag. 105 vlg. ziet in haar de derde Norne, Skuld, en in haar wederom „une transcription pour l'idée de Freyja".

[2]) Zóo b.v. Mogk, Grundr. I, 1108. —

teressen voor. Naar ons gevoel is er iets stuitends in de manier, waarop Picardt het treurig lot mededeelt van deze aanzienlijke, Bruktersche jonkvrouw, tegen wie haar landgenooten met eerbiedigen schroom opzagen, als hij plomp en plat vertelt, dat zij als een „sonderlinge present naer Roomen is gebracht en aldaer in een Triumph opentlyck vertoont". [1]) Maar van eenig gevoel voor deze schoone, voorbijgegane Germaansche wereld is bij hem ook geen spoor te vinden.

Aulrinia, eerst onder de godinnen gerangschikt, wordt even later bij Picardt de tooverwortel, alraunn, de welbefaamde mandragora, die zulk een rol speelt in het bijgeloof aller eeuwen om zijne wonderlijke gedaante, die, met eenige verbeelding, aan een klein, verschrompeld menschenlichaam denken doet [2]). Omdat echter onze schrijver Aulrinia noemt aanstonds na Velleda, komt het mij waarschijnlijker voor, dat zij, in de door hem gebruikte bron, bedoeld is als Aurinia, door Tacitus onder de heilige, waarzeggende vrouwen der Germanen, aanstonds na Velleda genoemd [3]).

Zelfs der Germanen hoogste vrouwelijke godheid wekt ook geen oogenblik Picardt's belangstelling, Frija zooals haar de Duitschers noemden, Frigg onder welken naam haar de Scandinaviërs aanriepen, de hooge, heerlijke vrouw, als Hera, gemalin van den opperste der goden, beschermster van haard en huwelijk, maar ook met

---

[1]) Tac. Histor. IV, 61: „Velleda, virgo nationis Bructerae late imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et augescente superstitione arbitrentur deas." IV, 65: „Velleda edita in turre: delectus e propinquis, consulta responsaque, ut internuncius numinis, portabat." „Germania" VIII: „Vidimus sub divo Verpasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam."

[2]) Eene verhandeling over dit bijgeloof b.v. in „Gartenlaube" 1893 n° 2, S. 29 vlg.

[3]) Germ. VIII: „Sed et olim Auriniam et complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas". Jordanes, de origine Getarum Cap. 24 verhaalt van *magae mulieres,* die *Halibrunae* heeten en uit wier verbinding met boschgeesten het volk der Hunnen ontstond. Grimm vergelijkt den naam Aliruna met Noorsch ölrún. D. M[4]. 1025. Het middeleeuwsche bijgeloof kent Alraunen, huisgeesten, die geld schenken.

Wôdan-Odhin beraadslagend over het lot der volken en naast hem gezeten op zijn troon, vanwaar hij alles overziet, de godin in wier gestalte zich het Oudgermaansche ideaal der vrouw belichaamd heeft [1]).

Picardt spreekt van „Frea de befaemde patronesse van alle vrijers en vrijsters" (en van nog andere soorten van menschen), naar welke godin onze zesde dag Vrijdag heet. Hier is eene verwarring, die niet alleen bij hem voorkomt. Eigenlijke liefdesgodin is niet Frija-Frigg, maar Freyja, „die het goed is in liefdeszaken aan te roepen". Maar zij was nimmer eene algemeen Germaansche godin, zelfs Zweden en Denemarken dienden haar niet, Noorwegen nauwelijks. Nog noordelijker is haar vaderland: een IJslandsche Afrodite, maar krachtiger dan de Grieksche. Op IJsland viel haar de hoogste vereering ten deel en dáar zijn hare mythen ontstaan, die de Edda's ons hebben bewaard. Maar het is niet naar háar, dat onze zesde dag Vrijdag is genoemd, wat reeds niet mogelijk zou zijn, omdat Freyja alleen op IJsland bekend is en de Vrijdag over het gansche Germaansche gebied. Van den Vrijdag is Frija de patrones, daarom heet hij Oudd. Friatag, Middend. Fritac, Oudn. Friggjardagr, ook Freadagr, Oudfr. Frigendei. De vorm „Frea" van Picardt is reeds zeer oud en komt al voor in het verhaal van Paulus Diaconus, Histor. Long. I, 8, waar Frea, Wôdan's gemalin, door een aardig verzonnen list aan de Winilen de overwinning over de Wandalen bezorgt [2]). In het latere folklore is de naam verbasterd in Frêke, frû Frêen. Uit dit alles volgt, dat het ook onjuist is haar tot een *lokale* godin te maken, gelijk Picardt (in zijn onschuld) doet.

Behalve deze godheden, van wie hij althans iets vermeldt, geeft

---

[1]) Oorspronkelijk was zij denkelijk gemalin van Triwaz, den Oudgermaanschen hemelgod (Zio Týr), maar reeds zeer spoedig is zij verbonden aan Wôdan, den Middend. windgod. Zij deelt met hem zijne verheffing en wordt zoo, vooral als Frigg, koningin van hemel en aarde.

„... Freamque consilium dedisse, Winilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem componerent,... quas cum Wodan conspiceret oriente sole, dixisse: qui sunt isti Longobardi?" Etc.

hij nu voorts nog eenige namen zonder eenige bijvoeging. De wetenschap behoeft hier niets te verwachten. Schrijvers uit de 17e en 18e eeuw bevatten een menigte godennamen, b. v. uit een onbetrouwbare kroniek geput, maar aan wie onze Germaansche voorouders nimmer hebben gedacht [1]). Tot schade van het onderzoek blijven zij echter de ronde doen. Toch is het misschien voorzichtig uit Picardt's lijst nog te vermelden Siba, omdat hij misschien in zijn bron gelezen heeft Siva, die elders vergeleken wordt bij Ceres, de godin van het koren [2]) en dus wellicht wijst op de Noorsche Sif, Thórr's gemalin, de schoonharige. Grimm althans wil eene Duitsche godin Sippia [3]).

Wat van dit hoofdstuk nog rest levert voor ons doel weinig meer op. Het handelt met een enkel woord van de offers der Germanen, waaronder ook menschenofferanden, van krijgsgevangenen of anderen, daartoe door het lot aangewezen. Een algemeen bekend feit, dat ook onze vaderen, zooals alle volkeren der oudheid, hunnen goden menschen hebben geofferd. Voorts spreekt Picardt met een enkel woord van toovenarij en wichelarij, zonder daaromtrent eenig nieuw gezichtspunt te openen. Hij noemt auspicia uit vogelge-

---

[1]) Zie als voorbeeld de geschiedenis van den god Crodo, door mij medegedeeld in Bijbl. Herv. 1892, blz. 55 vlg.

[2]) V. d. Bergh, Woordenb. Ned. Myth. blz. 206.

[3]) D. M[4]. S. 257. In deze noot geef ik de andere namen van Picardt: *Lahra* een godinnenaam, voorkomend in Letzner's Vita Bonif. 1603, maar overigens onbekend. *Retto*, ook misschien uit Letzner. Beda kent eene Angels. godin Rheda. *Jecha* heet ook door Bonifacius verwoest (Scheller 146). *Radigast* is een Slavische godheid, met Mercurius vergeleken (Grimm. D. M[4]. S. 108, 206.) te wiens eere heilige paarden gevoederd werden. Omdat nu kultus van heilige paarden ook voorkwam bij een anderen Slavischen god, Svantewit of Svantovit, indien men althans Saxo Gramm. p. 321 gelooven mag, vermoed ik dat *Swanterist*, ook nog door Picardt vermeld, eene verschrijving of foutieve lezing voor Svantevit is. Maar daarmeê is nog niet verklaard, hoe hij ze onder zijne lokale Drentsche godheden rangschikt. Scheller's „Mythologie der Nordischen und andern teutschen Völker" 1820, die in zijn godenlijst ook al deze namen opneemt (S. 140—163) is een bewijs hoe lichtvaardig men het Germaansche pantheon uitbreidde, op zeer onbetrouwbare berichten afgaande.

schrei [1]), uit het snuiven en hinniken van paarden [1]) en ook uit de ingewanden der offerdieren, welk laatste gebruik ik niet weet of Germaansch geweest is. Hij vergeet de wichelarij uit droomen, waaraan, ook door de Germanen, groote waarde werd gehecht. In den laatsten tijd zoekt men den oorsprong der waarzeggerij, gelijk van zooveel, in doodenkultus. De zielen der afgestorvenen kennen de toekomst, hen te raadplegen of van hen eene verschijning te hebben, deelt aan stervelingen die kennis mede [2]).

Ten slotte maakt Picardt nog melding van huisgoden, die hij echter ongelukkig met den Latijnschen naam Laren noemt. Wij zouden zeer wenschen, dat hij ons had medegedeeld welke inheemsche benamingen, nog in zijnen tijd voor deze beschermgeesten werden gebruikt, die in geloof en kultus der Germanen zeer belangrijk hebben ingegrepen en als kobolden (kobvalt, die de kobe, den stal, bewaakt) vooral bekend zijn [3]). Hunne verschijning is als die der dwergen: klein, donker, met vurige oogen; hun karakter goedig, hulpvaardig, beschermend. Zij huizen gaarne in de zware balken, waarom nog immer het kraken der balken in het bijgeloof van zekere beteekenis is. Van eenig belang is alleen deze opmerking, dat in de huizen, waar zich deze spokerije openbaarde „den huysvader een hoeckjen afgeschut hadde tot een vermeende woonplaets deser huysgoden", omdat dit wijst op de voorstelling, dat de kobolden oorspronkelijk hunnen kultus hadden in de huizen te midden van het gezin.

Hiermede kan ik van Johan Picardt als mytholoog afscheid nemen. Alleen vermeld ik nog, hoe hij als christenzendelingen in deze landen noemt Willebrord, Swibertus, Marcellinus, Lebuinus en voor Drenthe bepaaldelijk den zwarten en witten Ewald. Hij schijnt niet te kennen Willehad, in wiens levensbeschrijving nadrukkelijk van Drenthe gewag wordt gemaakt, als een landstreek, die nog geheel

[1]) „... et illud quidem etiam hic notum avium voces, volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque praesagia ac monitus experiri; publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis...." Germ. 10.

[2]) Zóo b.v. Mogk, Gr. I. 1135.

[3]) Andere namen: heinzelmännchen, Pottergeist, Rumpelgeist, Butseman, boesman (friesch), poock, puck.

heidensch was, Willehad, die de apostel van Drenthe zou mogen genoemd worden [1]).

Een oordeel over Picardt's verdiensten als hiërograaf en mytholoog naar den maatstaf onzer dagen zou dwaasheid zijn. Beter is het, in plaats van hem naar deze onzuivere maat te meten, hem dankbaar te gedenken als de man, die in een tijd, waarin hier te lande [2]) misschien niemand aan den godsdienst der heidensche vaderen ook zelfs maar dacht, er een deel van zijn onderzoek aan heeft gewijd. Dat onderzoek moest behalve door geheel onvoldoende bronnenkennis ook zeer lijden door gebrek aan liefde voor het onderwerp. De Calvinistische theoloog en predikant zag in den godsdienst der Germanen uitsluitend bedrog en listen des satans en voor zijne schoonheden had hij geen oog. Doch wij, die zoo weinig weten van de geschiedenis onzer wetenschap op vaderlandschen bodem, hebben reden dezen „rara avis" met ingenomenheid te gedenken.

---

[1]) „Qui inde transiens venit Thrianta, ibique dum praedicaret verbum Domini, plurima multitudo gentilium credidit ac baptismi sacramentum percepit." Maar nadat een al te vurig leerling des apostels enkele altaren had verwoest, „barbari, qui adhuc forte increduli perstiterant... irruerunt super eos..." „Vita Willehadi" van Anskarr, cap. 4, bij Pertz, Monum. II, 381. Willehads sterfjaar is 789; zeventig jaar daarna schrijft Anskarr. Picardt blz. 113: „Ende voorwaer den Christelijcken Godsdienst is in die tijden geweest zeer swaer en moyelijck. Hoe veel Landtschappen en Provinciën zijnder geweest, die maer gehadt hebben een Capelletjen of Oratorium! Hoe hebben de kerckelijcke Persoonen de Landen moeten doorswerven met peryckel hares levens om de bekeerde te verstercken en de onbekeerde te winnen! En evenwel heeft men in die tijden gehadt de ijverighste Predickers en de vroomste Christenen. Want als de meeste kercken-kelcken waren van hout, doen waren de Predickers van goudt; maer nu de meeste kercken-kelcken zijn van goudt, nu zijn veel Predickers van hout". Vergelijk Ruysbroek's woord: „Christus en de apostelen waren arm in goud en rijk in deugd; thans zijn de priesters rijk in goud en arm in deugd." O. a. bij Hofstede de Groot, Honderd jaren enz. blz. 16.

[2]) De „Antiquiteiten" zijn van 1660; Elias Schedius' de diis Germanis verschijnt 1648; de „theologia gentilis" van onzen Vossius is zeven jaar ouder.

OUDHEIDKUNDE.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS

VAN HET VADERLANDSCHE SCHOOLWEZEN.

(1619—1650).

DOOR

H. DE JAGER [1]).

CONRECTOREN.

Dewijl Abraham Ruteau de dienst als conrector opgezegd was, werden den 18den Mei 1619 Willem Allertsze van Coudenhoven en de rector Villerius gecommitteerd door de Magistraten „omme te reijsen tot Amsterdam aen den rector Sladus ofte tot Leijden aen eenige andere goede ende geleerde luijden, omme uijt te zien naer een goet conrector, zijnde een notoir contra-remonstrant". Den 23sten Mei 1619 brachten de mannen, wien opgelegd was uit te zien naar een „eerlick, godtsalich ende geleert man" voor het conrectoraat, in de vroedschapsvergadering rapport uit en daar zij „goede getugenissen van den persoon van Egidius Jhovius (?), woonende tot Leijden", gaven, werd er besloten dat „denselven door de voorsz. Gecommitteerden beschreven" zou worden „omme te besien off men met hem soude connen handelen". Het „beschrijven" had niet het gewenschte gevolg en den 8sten Junij 1619 werden gearresteerd de condities, waarop *Petrus Poesius* werd aangenomen tot conrector van de latijnsche school. Die condities waren dezelfde als die, waarop Ruteau was aangenomen, maar er werd

[1]) Vervolg van Nav. XLIV, blz. 141.

het volgende aan toegevoegd: „De voorn. conrector sal gehouden zijn, voordat hij in de schole compt, te brengen goede ende suffisante getugenisse, dat hij es goet, vroom ende geschict van leven ende oprecht ende suver in de gereformeerde religie, sonder dat daer iet aen ontbreeckt, ende soo namaels t' selve contrarie bevonden werde, sullen mijn heeren hem vermogen datelicken te licentieren". Aan Poesius werd opgelegd „alle sonnendagen voor ende naer de middach met den rector statelick met de kinderen in ende uijt de kercke te gaen", en zijn tractement werd bepaald op 350 ponden, „te 40 grooten t' pont". In de Kerkeraadsacta van 30 Junij 1619 staat: „Petrus Boëtius, conrector van de Latijnsche schole, heeft (binnenstaende) versocht toegelaten te worden totten H. Avontmale: ende gevraecht sijnde na sijne attestatien, heeft verclaert geene kerckelicke attestatien mede ghebracht te hebben, niettegenstaende hij seijt bij de 16 jaren in Duytschlant bij de Gereformeerde kercke hem gehouden ende gecommuniceert heeft. De Broederen, op de saecke gelett hebbende, ende oock eenige quade geruchten van hem gehoort hebbende, hebben goedtgevonden hem aen te seggen, dat men hem noch niet en can toelaten, maer dat men hem eerst voor eenigen tijdt sal moeten beproeven". En in de Kerkeraadsacta van 16 Julij 1619 leest men: „Also de Classe overmorgen binnen den Briel sal vergaderen, is goedtgevonden dat men de vergaderinge sal raedt vragen, hoe dese kercke alderstichtelickste sal handelen so met den rector, dewelcke versoeckt ten avontmael toegelaten te worden, als metten conrector, die sonder attestatie gecomen is". De notulen der Classe vermelden niet, dat den 18den Julij over Poesius werd gesproken, maar volgens de Acta der Classis van 4 Sept. 1619 werd na het scheiden der vergadering door gedeputeerden van de Classe aan „Petrus Boësius Bipontinus, conrector der stede van den Briel, Franciscus Villerius, Mr. Carel van Wijchuijs, mr. Joan van Dorsten" en anderen „voorgehouden d' onderteijckening van de acte van de rectoren ende schoolmeesters, in den Synodo Nationali gestelt" en beraad gegeven tot 17 Sept. „om middelertijd den catechismum, Nederlantsche Confessie ende de Canones Syn. Nationalis neerstelijc

te overlesen, ten eijnde deselvige met goede kennisse ende versekertheyt haeres gemoets van haer souden mogen onderteijckent worden". Den 16den Sept. 1619 werd de vereischte akte niet alleen door den rector Villerius, maar ook door den conrector onderteekend en deze heet in de Acta van dien dag wederom niet Poesius, wat men in het Register der stedelijke resoluties vindt, maar Petrus Boësius Bipontinus. „Opt rapport" van de curatoren der Latijnsche school vonden de Magistraten den 11den Jan. en den 1sten Febr. 1620 goed den conrector tegen Mei den dienst op te zeggen. Den 23sten April 1620 werd aan Petrus Poesius, „gelicentieert conrector, geaccordeert sijn tractement tot den 8en Meije ende voor reijsgelt omme te vertrecken 25 guldens".

Nadat het besluit was genomen om de school van een anderen conrector te voorzien, verzocht de ontslagen Abraham Ruteau om „wederomme als conrector aengenomen te worden," maar eerst niet met het gewenschte resultaat. Eene Resolutie van den Magistraat dd. 13 Febr. 1620 luidt: „es verstaen ende geresolveert, dat men hem sal affseggen alle hoope als conrector ende dat men met der tijt nae een ander conrector sal uijtsien, maer hem wel dragende, dat mijn heeren hem sullen nemen in recommandatie ende hem in alle manieren vorderen, t'sij tot een bijschole ofte andere diensten, daer men sal connen ofte mogen, ofte die souden mogen voorvallen". Spoedig daarna werd eene andere beschikking genomen. Res. Mag. 18 April 1620: „Alsoo Abraham Ruteau, eertijts conrector van de Latijnsche schoole, den Magistraet oitmoedelijcken heeft vertoont ende te kennen gegeven sijn groote faulte, dien hij begaen heeft, niet alleen houdende de partije van de factie der Remonstranten, maer dat hij hem in de publijcque diensten van deselve genouchsaem heeft gedragen als haer hooft, versouckende in genade aengenomen ende wederomme als conrector in de latinsche schoole aengenomen ende geadmitteert te werden, belovende alle fauten, die hij gecommitteert heeft, te beteren, hem voortaen soo in sijn leven als de bedieninge van de schoole wel eerlijck ende naerstich te dragen: waerop bij mijnen heeren gedelibereert ende op alles geleth sijnde, dat in sijnnen persoon in consideratie compt,

hebben mijn heeren, genegen sijnde tot commiseratie over hem, sijn huijsvrouwe ende kinderen, denselven goetgevonden in genaden op te nemen onder de naervolgende conditien, te weten, dat hij eerst ende voor alle saecken de waere gereformeerde kercke binnen deser stede sal doen alle behoorlijcke satisfactie tot haeren genougen; t'welck gedaen sijnde, dat hij daernae voor den tijt van drije maenden bij provisie sal werden aengenomen op een preuve, om te besien hoe hij hem in sijnnen dienst sal dragen, ende wat vorder contentement hij de kercke, de religie aengaende, sal geven, midts conditie dat, als d' voors. drije maenden sullen sijn geexpireert, dat hij sijnnen dienst van nieus sal versoucken, ende sal alsdan staen in de dispositie van mijnen heeren omme den voorsz. Ruteau te licencieren ofte continueren, naerdat sij sullen hebben bevonden, dat hij hem sal hebben gedragen. Ende sal hem voorts gedragen naer de conditien, eertijts op sijne aenneminge gemaect, ende den rector in alles gehoorsamen". De vereischte satisfactie bleef niet achterwege. In de Kerkeraadsacta van 30 April 1620 staat onder de „stille gesetene," die tot het avondmaal werden toegelaten, vermeld mr. Abraham Ruteau, conrector, en in margine vindt men een nota van dezen inhoud: „Mr. Abraham Ruteau is wederom toegelaten, nadat hij voor den kerckenraedt hadde verclaert leedtwesen te hebben van sijne afwijckinge der kercke, hem houdende aen de zijde der Remonstranten, versakende nu de leere derselver in allen poincten ende deelen, strijdich sijnde mette Gereformeerde, hetwelcke in sijne tegenwoordicheijt van den predickstoel sal afgecondight ende van hem met sijn ja-woordt bevestight worden. 'T is geschiedt."

Den 25sten Julij 1620 en ook den 14den Aug. 1621 werd Ruteau als conrector gecontinueerd, maar na verloop van enkele jaren moest hij om zijn slecht gedrag worden ontslagen. Den 13den Dec. 1625 werd zijne huisvrouw [1]) begraven, en hij bleef zich misdra-

[1]) Aefjen Ambrosius, huisvrouw van Mr. A. Ruteau, verliet in 1620 de zijde der Remonstranten en werd den 27sten Febr. bij de Gereformeerde Gemeente toegelaten tot 't avondmaal. In het doopregister heet die vrouw Eva Ambrosii en Ambrosia Brunsdorp. Als kinderen van A. Ruteau staan geboekt: Elisabeth,

gen [1]). Eene Res. Mag. 24 Mei 1627 luidt: „Is geresolveert dat men den rector provisionelijcken sal aenseggen, dat hij den conrector Abraham Ruttiaeu, die nu eenige weecken sonder consent uijt de schole geabsenteert heeft, niet en sal totte lessen admitteren dan bij naeder ordre van de heeren Magistraten". Gesuspendeerd zijnde, diende Ruteau twee „ootmoedige supplicatien" in; hij verklaarde dat hij leed had over zijne „fauten ende mesusen", vroeg vergiffenis, beloofde beterschap en verzocht dat men hem „ten minste voor een maent in sijnnen dienst soude willen continueren, omme midlertijt tot een andere goede conditie te mogen geraecken". Den 11den Junij 1627 delibereerden de Magistraten over het verzoek en „uijt compassie tot sijnne kleijne kinderen continueerden zij Ruteau voor een maand met de bepaling dat hij na verloop van die maand wederom „continuatie" moest vragen en dat hij terstond zou worden ontslagen, indien hij zich „eenichsints met droncken drincken ende oneerlijck geselschap quaeme te

---

gedoopt 31 Mei 1622, getuige: Elisabeth Frans dr.; Adrianus, gedoopt 20 Sept. 1623, getuigen: Adrianus Ruteau, Petrus Ambrosij, Elisabeth Goverts.

[1]) Kerkeraadsacta van 16 Dec. 1622: „Alsoo verstaen wordt, dat den conrector Ruteau hem niet seer stichtelick en draeght, frequenterende het geselschap eeniger Arminianen, ende dat oock van de bitterste, mitsgaders dat hij onlangs is geweest in sekere niet seer stichtelicke plaetse, daer hij vechtender wijse twee blaeuw oogen gecregen hadde, so is goedt gevonden, dat hij deur eenen predicant ende ouderling sal daerover aengesproken ende vermaent worden". Ondanks zijn gedrag werd hij te Brielsch-Nieuwland als predikant sterk begeerd. Kerkeraadsacta van 6 Julij 1625: „Is gesproken van Mr. Abr. Ruteau, conrector, of namelick de kerckenraedt hem wel goede attestatie soude willen geven, ingevalle de beroepinge vant Nieuwelandt op sijnen persoon quaeme voort te gaen: waerover sekere disputen gevallen sijn om dieswille sekere geruchten van hem liepen, ende spetialick dat hij ontrent October des voorleden jaers in de Roode Leeu met sekere personen, remonstranten sijnde, soude gedroncken, gespeelt ende lichtvaerdige propoosten gebruijckt hebben. Hetwelcke van Ruteau ontkent sijnde ende (soo 't schijnt) het contrarie bewesen, is goedtgevonden, dat men eens de waert ende de waerdinne soude vragen, wat hun van de saecke bekent was, dewelcke daerop geene duijdelicke antwoorde en hebben weten te geven". 't Beroep werd op Ruteau uitgebracht, maar de Classe approbeerde het niet.

ontgaen". De beloofde beterschap volgde niet en Ruteau werd ontzet. Res. Mag. 27 Sept. 1627: „Is Abraham Ruttiaeu, conrector, om sijn quaet comportement, droncken drincken ende frequenteren van oneerlijck geselschap, als insonderheijt dat hij de leste Oostvoornsche kermis, 14 daegen geleden, hem aldaer in de tente van Huijch van Beijeren seer leelijcken ende oneerlijck heeft gedraegen, van sijnnen dienst gedeporteert, ende is den Rector gelast op de schole provisionele ordre te stellen, dat de joncheijt geleert ende onderwesen mach werden". Den 27sten Nov. 1627 werd den ontslagene met het oog op zijn „soberen staet" uit „puijre gratie geaccordeert sijn vierendeel jaers tractement, int welcke hij is gedeporteert".

In plaats van Ruteau werd ultimo Sept. 1627 tot conrector aangesteld Albinus Villerij, zoon van den vroegeren rector Franciscus Villerius. De condities, waarop hij werd aangenomen, waren eensluidend met die, waarop Poesius of Boëtius aangesteld werd met uitzondering van het artikel betreffende het overleggen van attesten betreffende leer en leven. Dat artikel werd weggelaten. Den 5den Jan. 1630 verkreeg Albinus op zijn verzoek zijn ontslag als conrector en accordeerden de Magistraten hem „attestatie in behoorlijcke forma". De opvolger van Albinus is genoemd in Res. Mag. 16 Jan. 1630: „Is Michael Seroeijen op de goede getuijgenissen van de Heeren Magistraten van Wijck te Duijrstede ende Kerckenraedt aldaer, alwaer hij den dienst als rector den tijt van twee jaeren in de Latijnsche schole becleet heeft, met advijs van de Curatores deser schole geadmitteert tot conrector van de voors. schole, mits dat den voors. Seroeijen hem in sijn ampt in alle sedicheijt ende eerbaerheijt sal comporteren tot een goet exempel van de jonge jeucht". Blijkens Res. Mag. 25 Mei 1630 verdiende Seroeijen 87 £ 10 sc. in het kwartaal. In 1632 werd hij, zooals is medegedeeld, bevorderd tot rector te Brielle. Den 22sten Aug. 1632 authoriseerde de Vroedschap Magistraten en Curatoren „te letten op de jegenwoordige gelegentheijt van de Latijnsche schole, off die sulx is, dat de rector met een conrector behoort geadsisteert te werden" en ingeval er een conrector noodig mocht zijn,

„uijt te sien na een goet ende bequaem conrector". Een conrector werd noodig geacht en de Magistraten droegen den 14den Oct. 1634 aan de Curatoren op „uijt te sien naer bequame personen, omme daerna tot nominatie van een conrector geprocedeert te werden". Den 7den Nov. ontvingen de Magistraten van de Curatoren eene voordracht van 2 personen, „Adrianus Montanus, jongman tot Amsterdam, ende Jacobus Useel, student tot Leijden, in litterature seer wel ervaren, die de schole tot Noortwijck nu eenige jaren als conrector becleet heeft". De Magistraten vonden goed „door de gedeputeerden, „ter dagvaert gaende, na de voors. personen nader te vernemen". De afgevaardigden ter vergadering van de Staten informeerden te Leiden naar „Useel, conrector tot Noortwijck" en den 13den Nov. 1634 werd door de Magistraten „verstaen, dat men Useel tot conrector beroepen" zou. Daartoe werden door hen afgevaardigd de „gedeputeerde, ter dagvaert sijnde, neffens een van de curateuren". De condities, waarop de nieuwe titularis, Jacobus Uselius (ook Oselius genoemd), tot conrector werd aangesteld door Burgemeesters en Regeerders van Brielle en de Curatoren der Latijnsche school, werden den 20sten Nov. 1634 gearresteerd. Aan die condities, luidende als de laatstelijk gestelde, werd een bepaling toegevoegd betreffende het tractement, luidende aldus: „Ende alsoo de voors. conrector groote instantie dede, dat de voors. gagie van 350 ponden ten aensien van sijnen dienst te geringh was ende dat hij hem daermede in desen costelijcken tijt qualijck soude konnen generen, hebben mijne heeren hem belooft ende toesegginge gedaen dat, soo wanneer haer gebleken sal sijn van sijne neerstigheijt ende devoir, die hij int onderwijsen van de jonge jeugt sal bethoonen, dat sij bij den Vroedschappe sullen bevorderen dat t' eijnde het jaer 't voorn. tractament met 50 gel. ponden werde verhoogt". Tot gezegde verhooging werd den 5den Jan. 1636 besloten en van 20 Nov. 1635 af had Oseel een tractement van 400 gulden. Den 8sten Mei 1638 werd „Jacobus Ouseel, conrector, op sijn versouck van desselffs dienst ontslagen, als van voornemens sijnde omme sijn studie te vervolgen ende te effectueren in de faculteijt van de H. Theologie tot Leijden". Den secre-

taris der stad werd gelast „omme hem van stadts wegen te geven attestatie ende affscheijt omme hem selven ter academie jegens eenen igelijck te mogen behelpen". Pogingen om een anderen conrector te krijgen werden vooreerst niet gedaan. Er is althans niets van genotuleerd. M. Seroeijen nam bij het rectoraat het conrectoraat waar en na zijn dood werd met 't oog daarop eene voor zijn weeskind gunstige beschikking genomen. Res. Mag. 21 Junij 1642: „Es het weeskint van Michiel Seroeijen, rector in zijn leven, toegevoucht voor een recongnietie eens de somme van 250 car. guldens over tgunt de voors. rector het rector ende conrectorschap eenigen tijt alleen heeft waergenomen, welcke somme betaelt sal werden uijt den ontfangh van de conventuale goederen". Den 9den Aug. 1642 werd „op het versouck ende te kennen geven van de Curatores van de Latinsche schoole" door de Magistraten geresolveerd „dat men tot beneficie van de schoole deselve wederom met een conrector versijen" zou en de burgemeester Johan Swinnas werd gecommitteerd om met de Curatoren uit te zien naar een „bequaem" persoon, die de school „dienstich" zou zijn. Reeds den 8sten Sept. 1642 konden de curatoren eene voordracht doen. Zij droegen toen als conrector voor Theodorus Schuijlius, broeder van Harmannus Schuijlius, predikant te Brielle. Hij werd terstond door de Magistraten „aengenomen op een tractement van 400 car. guldens int jaer", zooals zijn voorganger gehad had. Van langen duur was zijn verblijf te Brielle niet. In 1643 werd hij vervangen door Daniël Brouwerus. Res. Mag. 9 Sept. 1643: „Opt raport ende de goede getuijgenisse, bij de heeren curateurs van de Latinsche schoole gedaen van den persoon van Daniel Brouwerus, es deselve aengenomen tot conrector in plaetse van Theodorus Schulius, die jegenwoordich es geworden conrector tot Leijden, ende dat op het voorgaende tractement van 400 £ int jaer ende genietende de helft vant schoolgelt van de kinderen, onder hem behoorende, mits datten voorsz. conrector belooft heeft de ordere van den rector ende van de voors. schoole in alles te obedieren". Den 26sten Maart 1644 werd den conrector door de Magistraten „geaccordeert vrijdom van stadts bijer ende

wijnexcijns". Nog in hetzelfde jaar werd hij weder bevoordeeld. Res. Mag. 3 Sept. 1644: „Opt versouck, bij requeste gedaen bij Danielis Brouwerus, conrector, es denselven opt goet rapport, van de neersticheijt van sijn persoon gedaen, tot vervallinghe van sijnne huijshuijre toegevoucht de somme van 50 car. guldens int jaer, ingaende 1 Oct. 1644, te betalen bij provisie t' eerste jaer huijshuijre, dat verschijnnen sal bamis 1645, bij forme van verschot, uut den innecomen van de Brootsusteren, mits dat de voors. betalinge teijnden t'jaer wederom bij den ontfanger van de pastorijegoederen sal werden geremplaceert ende dat daernaer van tijt tot tijt de voors. huijshuijre buijten laste van de voorn. Brootsusteren uutten innecomen van de Pastorijegoederen sal werden voldaen". In 1648, den 11den Jan., namen de Magistraten deze beschikking: „Opt versouck van D. Brouwerus, conrector, es denselven toegevoucht tot een recognitie ten reguarde van sijnnen dienst, door ordere van de Curateurs de voorleden somer gedaen in de opsichte, bij hem genomen over de schoolkinderen, op de vacantiedagen, ende om andere goede consideratien, eens de somme van 18 carolus guldens, te betalen bij ordonnantie op Abraham van Bramen, ontfanger van de Sustere goederen". Niettegenstaande hij nu en dan financieel werd begunstigd, veranderde Brouwer van loopbaan. Wat hij werd, zegt ons eene Res. Mag. van 3 Dec. 1649: „Es Danielis Brouwerus, gewesene conrector ende jegenwoordich beroupen predicant tot Hellevoetsche Sluijs [1]), geaccordeert noch een jaer huijshuijre tot 50 £, verschijnende bamis 1650, op Abraham van Bramen, ontfanger van de Sustere goederen, ende voorts sijn tractement tot ult. Dec. 1649". Den 11den Jan. 1650 besloot de Vroedschap „wederom te stellen een conrector van de Latinsche schoole, op een tractement van 250 £".

[1]) Van Hellevoetsluis vertrok Brouwer naar O. Indië. Deze en andere bijzonderheden zijn door mij medegedeeld in 't Alg. Ned. Familieblad, jaarg. 1890, blz. 96 en 133.

Schoolmeesters in de Latijnsche School.

Aan Mr. Carel Wijckhuijs „franchoise schoolmeester", die evenals Villerius en Ruteau de vereischte akte teekende ten blijke dat hij de „gereformeerde religie" toegedaan was en den 2den Jan. 1619 met Lievijntjen Jans, zijn huisvrouw, weer werd toegelaten tot 't avondmaal, werd den 25sten Jan. 1620 door den Magistraat vergund tot den 20sten Mei 1620 „de groote schoole als schrijffmeester te bedienen". Na dien datum zou hem nog „een half jaer gagie" worden geschonken, maar hij moest zich daarvoor verbinden, om bij gemis van een plaatsvervanger nog eenigen tijd dienst te doen, indien zulks door de Magistraten begeerd werd. In de Acta van den kerkeraad van Brielle dd. 7 Dec. 1621 staat: „Alsoo van Mr. Carel gehoort wordt, dat hij groote argernisse gegeven heeft met vechten in sekere herberge, behalven dat hij oock sekere godloose propoosten soude, soo nu so dan, gesproken hebben: is goedtgevonden, dat men, op de argernisse fonderende, hem voor ditmael sal afhouden van de taeffel des Heeren. Ende wat de propoosten belangen, sal bij gelegenheijt misschien breeder van d'een of d'ander vernomen worden". In volgende Acta leest men niets meer over deze zaak. Uit de Resoluties der Brielsche Regeering van 1623 en 1624 blijkt, dat de baljuw zich genoodzaakt had gevonden Mr. Carel Wijckhuijs te apprehendeeren o. a. omdat hij „seer lasterlick gesproken" had „van de salicheijt ende het eeuwich leven" en dat hij met den baljuw in proces was. Men kan daarover raadplegen de Resoluties 1, 17, 23, 24, 30 Dec. 1623, 2, 6 Jan., 10 Febr., 22 Julij, 16 Nov., 22 Dec. 1624. Over Van Wijckhuijs, vader en zoon, kan men nog raadplegen Ress. 21 Mei 1628, 1 Nov. 1631, 2 Julij 1633, 9 Oct. 1634, 16 Jan. 1644, 19 Junij 1649.

De diensten van Mr. Carel waren na 20 Mei 1620 voor de school niet noodig. Den 29sten Jan. 1620 werd Claes Crijnsze „bij provisie voor een jaer, ingaende 20 Meije", aangenomen „tot schriffmeester ende omme de kinderen te instrueren in de fransche taele". Den 18den April 1620 werd Claes Crijnsze „geaccordeert" 1 Mei

als „schrijffmeester in de groote schoole te comen". Den 27sten April 1621 werd hem op zijn verzoek „geaccordeert continuatie als schrijffmeester in de Latinsche groote schole, op gelijcken voet als het voorgaende jaer". Uit Res. Mag. 20 Julij 1621 blijkt, dat zijn tractement was „300 gulden jaerlijcx". Eene Res. Mag. 13 Sept. 1623 luidt: „Es Claes Quirijnsze schoolmeester geaccordeert avontschole te mogen houden in stats schoole, aldaer hij jegenwoordich over dach schoole es houdende". Bij de Herv. Gemeente fungeerde Claes als ouderling (Acta van 4 Oct. 1620, 26 Sept. 1623, 22 Sept. 1626) en een korten tijd als voorlezer. In de Acta van 10 Sept. 1619 leest men: „Alsoo men gesproken heeft van eenen voorleser in de kercke, ende men voor dese tijdt geenen bequaemen persoon en wiste te bedencken, is goedtgevonden, dat Niclaes Crijnsse voor eenen tijdt ende tot een proeve het voorlesen sal waernemen, midts dat de predicanten na de predicatien sullen voorsingen". Hij schijnt als voorlezer niet voldaan te hebben. Den 12den Dec. 1619 toch werd Willem Jansze, soldaat, aangewezen voor het „voorlesen ende voorsingen." In 1628 moest er een andere schrijfmeester worden benoemd wegens het overlijden van Claes Crijnsze [1]). Met eenparige stemmen werd den 30sten Oct. 1628 door de Magistraten „toegestaen, dat de weduwe ende erffgenaemen van wijlen Niclaes Crijnsze, in sijn leven schrijffmeester in deser stede duijtsche schole [2]), de gagie vant voors. schoolmeesterampt sullen trecken totten lesten Dec. 1628 toe, soo ten respecte dat de schole onder den voorn. Niclaes seer is geaccresseert alsmede omdat denselven in den aenvanck drie maenden heeft moeten dienen sonder gagie".

Niclaes werd opgevolgd door een man, die schepen en vroedschap te Brielle was, Heijndric Willemsze Boom. Den 2den Oct. 1628 werd hij „vercooren tot schoolmeester ende schrijffmeester in de Latijnsche schole" op een tractement van 300 £ en „op soodanige instructie als hem bij de Magistraet gegeven" zou worden.

---

[1]) In 1623, den 15den Febr., werd gedoopt Crijn, zoon van Claes Crijnsze, schoolmeester, en Neeltjen Joris dr.

[2]) In Res. Mag. 9 Maart 1630 is sprake van zal. Nicolaes Crijnsze, „schrijff- ende reeckenmeester van de groote schoole".

Op zijn verzoek werd hij op dien dag „ontslaegen van den eedt", door hem als vroedschap gedaan, en ook „het ampt van schependom" werd door hem „gequijeteert" (Res. Vr. 3 Oct. 1628).

In plaats van Mr. Hendrick Boom, overleden [1]), werd den 23sten Sept. 1644 „vercooren tot schoolmeester ende schrijffmeester van de groote schoole op een tractement van 300 gulden int jaer [2]) Adriaen van Praet, schoolmeester op de Stadt". Den 27sten Nov. 1644 werd zijne „Instructie, geconcipieert bij de Curatoren", gearresteerd. Zij luidde aldus:

art. 1. „Dat eerst Mr. Aert van Praet sijnne schoole sal houden in de groote schoole deser stede ende aldaer dienen als schoolmeester onder de directie van de Heeren Curatoren ende d'opsichte van den Rector van de Latinsche schoole".

art. 2. „Dat denselven schoolmeester geene kinderen in sijnne schoole sal aennemen als knechgens, hebbende den ouderdom van 6 a 7 jaeren ende daerboven, ende deselve te leeren lesen, scrijven ende cijfferen, ende de voorsz. kinderen te houden in goede opsichte ende discipline soo wel binnen als buijten de voors. schoole".

art. 3. „dat voorts den voorsz. schoolmeester sal gehouden sijn soo wel bij somer als wintertijt voor sijnne kinderen schoole te houden des morgens van 8 uuren tot 11 uuren toe, ende s'naermiddaechs van een uuren tot 4 uuren toe. Ende dat hij voorts de Latinisten, soo onder den rector als conrector staende, sal leeren schrijven ende cifferen des morgens van halff elve tot elff uuren, ende des naermiddaechs van halff vijer tot 4 uren toe uutgenomen des maendaechs ende donderdaechs, dat hij de voorn. Latinsche kinderen alsdan sal leeren van 10 tot 11 uuren toe, sonder dat

[1]) Hij liet eene weduwe na. Haar werd door de Vroedschap „toegevoucht het halff jaer tractement, daerinne Mr. Boom overleden" was (Res. Vr. 23 Sept. 1644).

[2]) Aan „den fransoijschen schoolmeester van Rotterdam, Sijmon Adriaensze, die tot verscheijden reijsen door ordere was overgecomen om tvacante schoolmeesterampt", werd „toegevoucht de somme van 25 guld. tot vervallinghe van sijn verlet ende gedaene reijs ende teercosten".

hij buijten de voors. uuren de school sal mogen gebruijcken, om eenighe kinderen ofte meijskens te leeren ofte instrueren, t' sij bij avonde ofte anders, maer dat hij sulcx sal mogen doen tot sijnnen huijse buijten de voors. schoole".

art. 4. „Ende sal den voors. schoolmeester sijnne kinderen mogen oirloff geven des maendaechs ende donderdaechs s' naermiddaechs de clocke halff drije uuren."

art. 5. „Item sal den voors. schoolmeester gehouden sijn hem ten voorgenoemden tijde ende uure preciselijcken in de voors. schoole te laten vinden".

art. 6 gelijkluidend met art. 7 van de Instructie voor Van Wijckhuis (zie vorig artikel).

art. 7 „dat de kinderen gehouden sullen sijn des sondaechs voormiddaechs ten halff negenen ende naermiddaechs ten een uuren precijs in de schoole te comen, omme daernaer tijdelijck in der kercken gebracht te werden, ende naer de predicatie ordentlijcken in de schoole te gaen, om daernaer te werden gelicentieert".

art. 8. „Den voors. schoolmeester sal tot schoolgelt genieten van degene, die hij sal leeren schrijven ende cijfferen, 8 guldens t' siaers, ende van degene, die hij alleen sal leeren leesen ende schrijven, t' siaers 6 guldens, behalven de kinderen van der aelmoesen levende, die om Godts wille sullen werden geleert".

art. 9. „Gelijck mede den voors. schoolmeester geen schoolgelt sal genieten van de kinderen, ter Latinscher schoolen gaende, maer dat deselve bij hem op sijn toegevouchde tractement van 300 Carolus gulden jaerlijcx sullen werden geleert".

art. 10. „Voorts sal den voorn. schoolmeester voor den aenvanck van sijn voors. ampt ende bedienninghe gehouden sijn te onderteijckenen ende naer te comen de acte ende reglement, bij den Synodus nationael, in den jaere 1618 gehouden tot Dordrecht, nopende Schoolordere gemaect ende gearresteert".

art. 11. „Ende indijen de heeren Burgemeesteren ende Vroetschappen ofte den Curateurs tot eenigen tijden geraetsaem vinden dese Instructie te veranderen, t' sij te vermeerderen ofte te verminderen, sal den voorn. schoolmeester gehouden sijn t' selve tot

allen tijden naer te comen, te onderhouden ende te observeren".

Mr. Aert Dirckse van Praet kwam met zijn huisvrouw met kerkelijke attestatie van Stad te Brielle (Acta van 2 Maart 1645) en kocht een huis op de „Warmoesmarct" of „Groenmarct" naast „de vleeshalle" (Bodtboeck, beg. 1641, pag. 187 en 370). Den 9den Sept. 1645 werd hem door de Magistraten toegestaan „omme in de groote schoole publijcque avontschoole te houden". Den 7den Oct. 1645 werd „Curatoiren van de Latinsche schoole" door de Magistraten „geconsenteert omme haer te informeren opte ongelegentheijt, die geseijt wert den rector te lijden doort houden van de avontschoole van duijtsen schoolmeester ende daervan te doen rapport". Van het rapport is in de resoluties geen sprake. Den 14den Aug. 1649 gaf Mr. Van Praet aan de Magistraten te kennen „dat hem tot Benschop het schoolmeesterschap was geoffereert", en dat hij „van meijninge was" dat „te amplecteren, oordeelende hetselve hem proffitelijker te sullen sijn als het schoolmeesterampt deser stede". Hij bedankte „derhalven de Heeren van alle vruntschap ende courtoisie, ten tijde hij t' voors. ampt bedient hadde, van haer genoten" en verzocht dat de „ontfanger van de ecclesiastijcque goederen" zou aangemaand worden „tot betaelinge van sijn verschenen gagie. Ende alsoo den voorn. ontfanger sulcx difficulteerde te doen, vreesende dat het hem in sijnne Rekeninge bij het Land niet moghte geleden werden, versoght hij in sulken gevalle dat het hem dan aen de stadt van den Briel moghte valideren". De Magistraten beloofden hem dat, bedankten hem „voor sijnnen dienst, de stadt als schoolmeester gedaen" en gaven hem zijn ontslag met een „attestatie van sijn leven ende comportement" (Res. Mag. 25 Sept. 1649).

Den 11den Jan. 1650 vonden de Vroedschappen goed „wederomme te stellen een stadtsschrijffmeester in de groote schoole, op een tractement van 200 £ jaerlijcx", en op dezelfde instructie als de vertrokken Van Praet werd den 15den Jan. 1650 door hen aangesteld tot „schoolmeester ende schrijffmeester in de groote schoole Mr. Hendrick van Rossum". Van hoe korten duur 's mans verblijf te Brielle was, blijkt uit Res. Vroedsch. 13 April 1650, luidende:

„Alsoo mr. Heijndrick Rosch [1]), gewesene schoolmeester in de groote schoole, jegenwoordich es beroupen tot predicant van Bommeneede [2]), sulcx dat daerdoor t'voors. schoolmeesterampt es vacerende: waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden de vacerende plaetse metten eersten wederom met een ander bequaem persoon te voorsijen, ende es daertoe vastgestelt een tractement van 150 £ int jaer". Ofschoon 't tractement weer met 50 £ verminderd was, werd de vacature spoedig vervuld. Den 2den Mei 1650 werd door de Vroedschap „geeligeert tot schoolmeester ende schrijffmeester van de groote schoole mr. Daniel Leseur, in plaetse van mr. Hendrick van Rossum, jegenwoordich beroupen tot predicant van Bommeneede". Vóór zijn benoeming tot stadsschoolmeester zal D. Leseur een bijschool hebben gehad. In de Kerkeraadsacta van 29 Aug. 1641 staat onder de op belijdenis aangenomen personen vermeld Daniel Lesseur en hij heet daar reeds „schoolmeester".

(Wordt vervolgd.)

Milaan. — Bij het nazien van het kerkarchief van Ochten vind

[1]) Nu heet hij Rosch, dan Ros, en dan weer Van Rossum en ook Van Rossem. Dezelfde man toch zal wel bedoeld zijn, als men leest dat 2 Oct. 1642 te Meerkerk getrouwd zijn Henricus van Rossem wedr. en Adriana van der Goes j.d. te Meerkerk, na 14 Sept. te Brielle ondertrouwd te zijn. — De naam Van Rossem kwam mij meer voor. Den 4den Oct. 1667 en den 7den Maart 1668 werden te Brielle kinderen gedoopt van Pieter van Rossem (ook Rossum genoemd) en Aechje Thomas. — 't Kohier van den 200sten penning spreekt fol. 17 verso van Claes Arensze van Rossum, in een akte van 14 Junij 1663 genoemd timmerman. Den 28sten Julij 1679 zijn te Brielle getrouwd Willem de Beer j. m. en Metje of Machteld van Rossum j.d. te Gorkum. Het echtpaar won: Adriaen, gedoopt 23 Mei 1681, getuigen: Hendrik van der Strande, Frederik de Graef, Lijsbeth de Beer, Anneken van Eijck; Adriaen, gedoopt 29 Junij 1683, getuige Maria van der Bel. De moeder werd 9 Sept. 1691 begraven en W. de Beer is 7 Mei 1692 hertrouwd met Sara Mantels, weduwe. — Den 20sten Maart 1654 werd gedoopt een kind van Maerten Willemsze van Rossen. Waarschijnlijk heette de man Van Rossem.

[2]) Henrick van Rossum, proponent te Brielle, werd loco Georg. Nolthenius, vertrokken naar Dreischor, in April 1650 te Bommenede beroepen. In 1667 werd Henricus van Rossum emeritus en van Bommenede kwamen hij en zijn huisvrouw met attestatie te Brielle (Acta van 26 April 1668).

ik in een „Kerkenboek" van Ochten beginnende met het jaar 1755, meermalen in de ontvangsten geboekt: van de $^{2}/_{3}$ der vicarijen van Milaan; of ook wel: van de tertien der v. v. M. Waarvan kan deze benaming haar oorsprong hebben?

L. B.

Heesmarkt. — Reeds in de Middeleeuwen vond men te Zutphen eene heesmarkt, ook hessenmarkt genoemd. In verband met hessenkarren, hessenwegen, enz. meen ik dit woord in verband te moeten brengen met den volksnaam Hessen. Bezochten dezen reeds zoo vroeg ons land, om daar handel te drijven? Bestaat er misschien eene monographie over dien handel? J. GIMBERG.

Rees. — Welke is de beteekenis of de naamsafleiding van dit woord? *Rees*, stad in de Pruisische Rijnprovincie. Wat daarover geschreven staat in: „Het kabinet v. Ned. en Kleefsche Oudh. VIII, 322" is mij bekend. *De Rees*, landgoed bij Brummen, vroeger ook wel *de Reest* genaamd; *Rees*, baai in Oost-Indië; *Reese* of *Rheese*, buurschap in Zalland; *Reest* of *Rest*, riviertje in Overijssel; *Reesbroek*, gehucht in de voormalige heerlijkheid Borculo; enz. *Rees*, *van Rees*, geslachtsnaam, zoowel oud-adellijk in vorige eeuwen, als thans burgerlijk.

Brummen. H. M. WERNER.

Colombine-vendel. — Wie weet iets mede te deelen betreffende dit vendel der *Haagsche schutterij?*

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Hagemunt, hagapoorter, (XLIV, 61). — In deze en dergelijke uitdrukkingen is *haag* hetzelfde woord als ons *haag* (heg), doch in de gewijzigde beteekenis van het *platte land*, in tegenstelling met de *stad*. In samenstellingen heeft *hage* uit de bet. *van buiten* of *van buiten af* een ongunstigen zin ontwikkeld. Zoo b. v. geeft Kiliaen op: haeghklerck, discipulus infrequens in scholis, raro scholas frequentans; haeghmunte, numisma reprobatum, malae

monetae, malae notae, quod in usu non est, infrequens, reprobum; haeghpape, acephalus sacerdos; qui sub nullius episcopi disciplina gubernatur; haeghpoorter, buytenpoorter, civis paganus; haeghschole, schola non publica, non celebris, infrequens, obscura; haeghspel, ludi pagani, non publici aut communes, non celebres; haeghtap, taberna non publica, exigua, obscura et latens. Vgl. ook de tijdens de hervorming zoogenaamde hagepreek, d. i. de prediking van het Evangelie (niet in eene kerk, maar) op eene geheime plaats, in een schuur, enz. Bij de Bo: hageweduw, ongehuwde dochter, die moeder is, dus eene onwettige, onechte weduwe, evenzoo Schuermans: haagweef, haagweduwe. Plantijn en Kiliaen hebben tengevolge eener verkeerde opvatting haechweduwe, dat Kiliaen verklaart met mulier mariti absentis adventum avide affectans. — Aldus *Mnl. Wdb.* III 27 en Kluyver *Critiek op Kiliaan* 67. B.

EXTRACTEN UIT DE CRIMINEELE ORDONNANTIEN VAN HOLLAND.

Voor mij liggen 22 deelen in-folio (*niet* chronologisch), bevattende Crimineele ordonnantien enz. van den Hove van Holland en van den Hogen Rade, benevens requesten, beschikkingen enz. Het is natuurlijk niet doenlijk den inhoud van die 22 deelen in dit tijdschrift over te nemen, doch hierna zullen door mij worden vermeld de namen van de in elk stuk voorkomende personen, benevens een enkel woord — zoo mogelijk en zoo noodig — tot toelichting.

Mocht iemand daarbij een „bekende" ontmoeten en meer van diens zaak willen weten, dan ben ik bereid inzage van het geheele stuk te geven op een nader in overleg met mij te bepalen dag en uur.

Naarden. J. G. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL.

1e Boek.

12 Febr. tot 30 Julij 1544. Over het gevangen houden van *Reijer Willemsz* te *Leiden*.

18 Sept. tot 13 Oct. 1544. Over *Janne*, poorteresse van *Amsterdam* wegens het plegen van insolentie te Purmerend. — *Mr. Ypolitus* Procureur Generaal.

21 Nov. 1544 tot 7 Febr. 1545. Over een request van *Reyer Willemsz* francijnmaker te *Leiden* om onderstand.

7 Febr. tot 9 April 1545. Over het overbrengen van *Cornelis Andriesz* van *Gouda* naar *'s Hage*.

7 Maert 1545. *de Milde, Hooglande.* — Over eene missive roerende de Jurisdictie.

5 Nov. tot 16 Nov. 1546. *Mr. Hendrick Dircksz* en *Nicolaas Bastiaansz* Burgem^{rs} van *Amsterdam*, benevens *Mr. Floris* te *Mechelen* en de Heer *van Assendelf.* Over het verschijnen van de twee eerstgenoemden voor den Grooten Raad.

30 Jan. 1552. Over onderstand aan *Reijer Willemsz* van *Leiden.*

10 July 1553 tot 21 Maert 1554. Over het overbrengen van *Engel Willemsz* priester, gevangen zittende op de Voorpoort te *'s Hage*, naar *Utrecht.* — *Dr. Sonnius* Fiscaal; de Heer *van Assendelft.*

10 Oct. 1554 tot 5 Febr. 1555. Besluit om den president *Viglius* te spreken over de executie van de pastoors van *Heenvliet*, *Rotterdam* en *Ouwerschie.* — *Dr. Sonnius*, advocaat.

19 Maii tot 5 July 1557. Resolutie van *Boot, Treslong* e. a. op een verzoek van *Cornelis Maertensz*, gevangene op de Voorpoorte te *'s Hage.* — *S. Monijck*, commissaris, *Mr. Jacob de Milde* gecommitteerde, *Mr. Aelbregt Bouwensz*, procureur van de Staten.

5 Julij tot 23 Julij 1557. Over *Mr. Jacob van der Goude*, pastoor van de Oude Kerck te Delft, omtrent de inquisitie.

20 Augusti 1560. Op begeerte van juffrouw *van Cruningen* wordt de bailliu van *Heenvliet*, onder cautie van 2000 gld. voor den tijd van 10 dagen uit de gevanghenisse ontslagen.

12 October 1560. Rapport van *Hooglande* en *Debburg* over het geweld bij die van Waspick gedaan aan *Joachim Gijselings*, collecteur van den impost en aan *Elias Tack*.

2 Maij tot 26 September 1565. Over het geven van pardon, enz. — *Jan Michielsz* Boode.

5 Junij 1566. Over het rapport omtrent Placaten en Inquisitie op het stuck van heresien.

12 Maij tot 2 October 1568. Over het request van *Dirck van Alkemade* en *Sasbout Beukelsz* tot ontslag van *Mr. Jacob van den Eijnden*, advocaat, gevangen te Vilvoorden.

9. September 1574. Over het verzoek van *Pieter Joostensz Gruijter* om ontslagen

te worden uit de gevangenis, met advies van *Sr. Alexander Haultain* Capiteijn van de Guarde.

18 September 1574. Over een dergelijk verzoek van *Nanne Paats.*

18 October 1574. Verzoek om gratie door *Catharina Reiniers* voor haar zoon *Reinier Dircksz* te *Gouda*, gevangene aldaar.

24 November 1574. Over het verzoek van *Marcus de Klerck* om ontslagen te worden uit de gevangenis. — *Mr. Pieter Wasteels* en *Anthonij Gennits.*

27 November 1574. Beschikking op verzoek van den Procureur Generaal *Paulus van Hove* om te hebben een substituut of *f* 600 meer gagie.

10 December 1574. Over verzoek van *Adriaan van de Velde* en *Adriaan Gouthoven*, gevangenen, om expeditie van justitie.

16 December 1574. Regeling van justitie. — De Heer *van Kenenburgh.*

22 December 1574. Last om te vangen en naar *Delft* te brengen *Jan Augustijnsz Stalpaert* en *Jan Joppen* Pastoor van *Voorburgh.*

22 December 1574. Last om *Marcus de Klerck* naar *Woerden* te brengen.

23 December 1574. Last om *Mr. Adriaan Heythoven, Adriaan van den Velde* en *Jan van den Riviere* onder zekere voorwaarden te ontslaan uit de gevangenis.

23 December 1574. Last om *Dirck Huygensz*, gekomen van *Amsterdam* en gevangen genomen in *Leiden*, over te brengen naar *Delft.*

11 Februari 1575. Beschikking op een request van *Fooij van Broekhoven*, Baillu van Rhijnland en Schout van *Leyden.*

5 Maert 1575. Beschikking op het verzoek om pardon van *Paulus Paulusz* van Leymuijden.

4 September tot 5 September 1576 Zijn gecomitteerd *Obdam, Buijs* en *Bovetis.*

18 September 1576. Zijn gecommitteerd *Mr. Jacob Pauli, Dirck Jansz Uijtenbroek* met den Heer van *Obdam.*

2 September 1577. Schrijven aan *Mr. Jan Dimmer* Procureur van Vriesland over twee gevangenen, die buiten Schiedam een engelsch koopman vermoord en in de Maas geworpen hadden.

6 May 1579. Beschikking op het verzoek van *Jonker Frederick van Sevender.*

25 Junij tot 18 Augusti 1579. *Dirk Anthonisz* Schout van *Oestgeest* moet gevangen worden genomen omdat hij de Roomsche religie weêr wil invoeren.

11 July 1579. Authorisatie aan *Mr. Barnardus Welij* om met assistentie van den Overste *van der Aa* en diens soldaten den schout van *Leerdam* gevangen te nemen.

28 July 1579. Last om met Capiteyn *Jan Robaert* in *Edam* gevangen te nemen *Jan Nanninx Barucken* gewezen Capitein op het schip *„de Inquisitie."*

28 Julij 1579. *Pieter Heyndricksz* alias *Prince* ontslagen uit de gevangenis, maar mag binnen 3 maanden *Delft* niet verlaten.

28 July 1579. Over het appel voor den Hove van Holland door *Claas van Dam* en *Mathijs van Banchem* omtrent de verbanning uit *Leyden, Rhijnland, Hage* en *Haagambacht.*

20 Augusti 1579. Confiscatie van goederen van den *Grave van Egmond.*

28 October tot 24 November 1579. Dagvaarding *Mr. Hendrick Meijster. Cornelis van Coolwijck.*

5 November 1579. Is geresolueerd dat met de excecutie van *Pieter Gerijn van Susteren* voort geprocedeerd sal werden, niet jegenstaande een Jonge dogter hem ten huwelijk heeft versogt.

19 November 1579. Voorspraak van den *Grave van Hohenloo* en die van *Bommel* voor eenige gevangenen.

7 December 1579. Last aan *Jacob van Gent* om met assistentie van de soldaten van den Heer *van der Aa* gevangen te nemen zekeren *Schreefbeek* en zijn zoon *Jacob.*

28 January 1580 tot 18 Maart 1581. Beschikking op het verzoek van *Mr. Schipio Bovetis* om ontslag uit de gevangenis.
Jonkr. Johan van Vliet; Jonkhr. Johan, Heere van Mathenes; Mr. Adriaan van der Mijle; Cornelis Koninck; Gerard Mortangie; Gerard van Wijngaarden; Leonard Casembroot en *Artus van Brederode.* Nog *Mr. Joost de Menijn;* de Heer *van Warmond.*

13 Junij 1580. Beschikking omtrent *Egbert Jansz* verdacht als spion. — *La Motte.*

17 Augusti 1580. Beschikking op het verzoek van *Cornelis Jansz van Amsterveen.* — *Johan Partijcq,* secretaris.

22 Maij 1581. Verbod aan den Heer *van Kruijningen* om vrijgeleide te geven aan doodslagers.

27 Maij 1581. Last om *Meijnard de Vries,* zeeroover, te straffen.

6 tot 27 Juli 1581. Last dat *Dirck Vincentsz,* brouwer in de Kandelaer te *Delft* op de voorpoort gelogeerd zal worden. — *Leonard Jacobsz* uit *Brielle.*

6 tot 9 November 1581. Over *Jan Wolle* en *Frans van Mechelen,* soldaaten onder *Aper van Dijck* wegens verkrachting van *Annetje Gerrits* van *Breda.*

23 Februarij 1582. Over toepassing van boeten. — *Jonckhr. Willem van Zuijlen van Nijeveld.*

30 October 1582. Over ontslag van *Harmen Muijs* onder cautie.

4 Julij 1584. Last om *Richard Vasquel* te ontslaan uit de gevangenis.

9 tot 14 Julij 1584. *Francois Cornelisz van Sevenbergen* alias *Le Grand Villageois* gecondemneerd tot den dood met „de Koorde."

11 tot 14 Julij 1584. Rapport, examinatie en vonnis *Balthazar Geerards,* zich noemende *Francois Guijon* (zoon van *Pieter Guijon*). — *Prins van Parma; Christoffel d'Assonville; A. van der Meer.*

24 Julij 1584. Justitie van moordenaars. — President *Meerkerken; Mr. Nicasius Sille.*

17 Augusti 1584. Verzoek om pardon van *Jan Brouwer.*

13 October 1584. Verzoek om pardon door *Grietje Leendertsz,* huisvrouw van *Jan Cornelisz,* van *Delft.*

9 November 1584. Beschikking op verzoek *Cornelis Jansz Vlieg*, wegens doodslag op *Lambregt Gerritsz Alsfados* gebannen.

21 November 1584. Beschikking op een verzoek van *Willem Adriaansz Donker*, cipier van de „Voorpoorte", die *Mr. Jan van Bekerken* en *Jaques van Hevendonck* heeft laten ontsnappen.

19 December 1584. Ontslag uit de gevangenis van *Jan Anthonisz.*

9 January 1585. Beschikking op een verzoek van *Barent Corsz*, hebbende manslag gepleegd op *Jacob Claasz.*

15 January 1585. Beschikking op een verzoek van *Jan Meeuwsz* van *Melissant.*

4 Maert 1585. Aan *Cornelis Vegters* van *Obdam* is verleend remissie van een manslag aan *Simon Frericksmaker* in de *Schermeer.*

4 Maert 1585. Idem aan *Jacob Jacobsz Weer* van *Lammerschagen* wegens manslag aan *Jacob Andriesz*, klootschieter.

4 Maert 1585. Beschikking op een verzoek om landwinning voor een jaar van *Frederick Outgers* van *Ursem*, die *Klaas Baerts* heeft nedergeslagen.

4 Maert 1585. *Jan Pieter Luitjes* van *Opmeer* manslag aan *Thijs Jacobsz.*

4 Maert 1585. *Willem Hendriksz* te *Eenigenburg*, manslag aan *Aris Arisz.*

9 Maert 1585. Beschikking op een verzoek om remissie van een manslag door *Jacob Claasz*, adelborst onder capiteijn *Aper van Dijck.*

19 tot 26 Augusti 1585. Eenen van Haerlem en *Vranck* gecommitteerd om aan Vice Pres. *Borre* te verzoeken te *Vianen* twee muntgezellen gevangen te nemen.

22 September 1585. Aan *Claas Davidsz* van *Hillegondsberg* is verleend remissie van den neerslag begaan aan *Adriaan Adriaansz Ouwerkerk.*

1586. *Steven Perret* en *Jaques Reingout* (Hieromtrent verder niets vermeld).

15 Junij 1587 tot 4 Februari 1591. Over het brengen ter torture van *Maerten Parijs* muntgezel van den muntm^r^ *Anthonij van Embrugge. Jacob Florisz* Schout van *Enkhuijsen; P. van der Meer; D. Sille; Francois Vranck* en *Boijmer;* Generaal *Jacob van Slooten;* Raad *van Leuwen, Francois Maalson; Mr. Johan van der Wercken.*

Over het ontslag uit de gevangenis van *Steven Paret* (ook Perret).

Secretaris *de Glarges; Mr. Jeronimus Borre; Verhorst; Mr. Joost de Menijn,* Pensionaris van Dordrecht; *Leonard Voogd,* Pens^s^ van Delft; *Rombout Hogerbeets,* Pens^s^ van Leiden; *Mr. Pieter Iniosa Raud.*

Anthonij van Embrugge wordt ten slotte veroordeeld geexecuteerd te worden met den koorde.

13 November 1587. Over eene beschikking door het Prov. Hof verleend op een verzoek van *Mr. Ambrosius Martini.* — Adv. *N^s^. Diert.*

15 Februarij tot 4 April 1588. Beschikking op een verzoek om absolutie van den neerlage van *Dirck Josephs* door den Heere *van Warmont.*

14 Julij 1588. Verzoek van *Dirck van Ypelsteijn* om hem over te leveren den vaandrig door hem gisteren gevangen binnen *de Swaan.*

25 October 1588. Beschikking op een verzoek van *Jacob Adriaansz*, schipper te *Enkhuijsen* om te hebben remissie van een neerslag op *Jan Dircksz*.
Luijtje Sijvertsz. Schout van *Enkhuijsen*.

19 November 1588. Brieven van remissie verleend aan *Gerrit Evertsz Jes* poorter van *Enckhuijsen*, die in 1582 dienende onder Capitain *Ellert Jansz Vliethop*, met *Ecko Alensz; Hendrick Dircksz; Roobol van Texel* en *Vaertgen van der Goude* te *Borcum* bij den landvoogd gingen drinken en te scheep ontboden zijnde, krakeel kregen over de wagenvracht, waardoor hij een blanck te veel moest betalen, doch toen geholpen werd door *Leenderd Adriaansz Vlissingen*, poorter van *Enckhuijsen*.

1 Februarij tot 10 November 1589. Om *Pieter Molenijser* 5 à 6 maanden in sijn vadershuijs te confineeren wegens geweld aan Capitain *Blundt* Engelsche gedaan. Hij wordt ook *Pier Cornelisz Molenijser* genoemd.

4 October 1589. Proc. Gen. *Gillis* te committeeren om te *Beverwijck* te hooren de zuster van den Biersteeker *Maerten Dircksz*, gevangene op de Voorpoort.

3 November 1589. Last tot ontslag uit de gevangenis van *Jan van Cats Cornelisz*., Schout tot *Swammerdam*.

14 December 1589, 12 Januarij 1590. Over het appel van *Cornelia* en *Engel van Assendorp*.

14 Februarij 1590. *Geerlof Cluijt*, Bailliu van *Schoonhoven*, *Hendrickje Jansz* en *Dirck Jansz*. over het gieten van valsche munt.

22 Maart 1590. Beschikking op een verzoek van *Arent Dircksz* Linnewever om remissie van een nederslag op *Claas Heertgens*.

4—6 Maij 1593 tot 14 Maert 1596. Over *Sion Lus*, tafelhouder te *Dordrecht* (bank van leening).
Gerrit van der Burgh; Mr. Erick Dimmer; Cornelis van Cuijck; Jonker Willem van Zuijlen van Nijevelt; Mr. Johan van Banchem; Cornelis van der Nieustad; Diderick van Leuwen; Jonkhr. Johan van der Does, Heere van *Noordwijck; Cornelis de Vries; Pieter Cool;* Mr. *Gerrit Doensz, Mr. Amelis van Rosendaal; Mr. Engelbert van der Laan; Arnold Duijck de Jeude; Frederick Verhorst; Amelis van den Bouckhorst; Leonard Voogd; Leonard Casembroot; Mr. Jacob Jes; Mr. Sebastiaan Loosen*.

6 tot 16 December 1594. *Arent van Dorp; Mr. Joost de Menijn; Otto Hartius;* over briefwisseling over vrede met den vijand. — *Cromhout; van der Meer*.

2 Februarij 1595. *Puppius*, student, over manslag in het collegie te *Leiden*.

8 September 1595. Over het gevangen nemen van *Joost van der Elst*, wegens het willen trecken van onbehoorlijke brieven van *Alexander Rosenthal*.
Overste *Manderslo*.

16 September 1595. Brieven van pardon aan *Jeremias Paschier* van Vlissingen, gevangene op de St. Janspoort te *Haarlem*. — *Gerrit van Berken Roede; Pieter Maraan; Pieter Mortier; J. van Oldenbarneveld; C. de Regtere*.

14 December 1595. *Jacob Evertsz*, zusterszoon van *Jan Simonsz Hooftack*, wegens het overboord werpen van twee jonge Italianen.

19 Februarij 1596. Last aan *Hendrick van Nispen*, Bailliu van het land van *Althena*, om te procedeeren tegen *Zadin Daamsz van Wijmen*, op schrijven van Captn. *Jan de Witt*.

18 Maij 1596. Beschikking op een verzoek van *J. Woutersz*, eertijds conventuaal binnen het convent van de Carthusers binnen *Geertruidenberg*, om pardon voor eene valschheid in eene ordonnantie.

21 Maij 1596. Beschikking op een verzoek van *Pieter Jansz* uit *Vriesland* over een neerslag.

21 Maij 1596. Idem van *Heijerick Setters*.

21 Junij 1596. *Gijsbert Vos*, alias *Ligum* kan de kosten zijner gevangenis niet betalen.

31 October 1596. *Pieter Daensz* verzoekt gratie wegens het gieten van valsche munt.

24 Januarij 1597 tot 8 Augusti 1599. *Adriaan Doest*, als vader van *Pieter Adriaansz* verzoekt pardon voor zijn zoon. — *Dirck Pietersz*, baljuw van Gouda.

18 October 1597 tot 20 February 1598. Beschikking op een verzoek om pardon van *Marytje Joppen*, huisvrouw van *Claas Cornelisz*.

22 October 1597. Verzoek van *Ludolph van Landskroon*, om in plaats van *Dirck van Zijpesteijn*, gecommitteerd te worden als Baljuw en Schout van den *Hage*.

27 May 1598. *Pieter Pan* over manslag. — *Klaas Adriaansz*, Burgmr. van *Leiden*, *Zeyst*, *Mr. Francois Vrank* en *Leonard Casembroot*.

25 October 1598. Last aan *David Colterman*, Bailliu van *Kennemerland*, om *Gosen Vogelesang* te vatten, die een vervloekt kettersboekje heeft laten uitgaan.

1 tot 17 February 1599. Nader onderzoek wordt bevolen van de zaak van *Claas Jansz*, Schepen en *Dirck Claaswaal*, kerkmeester te *Slooten*.

8 Juli 1599. *Amelis Rosendaal*, *Jan Jaspersz van Goudveld* en *Mr. Simon van Veen* worden gecommitteerd om te hooren *Bernardin Monsleo*.

18 October 1599, 9 Junij 1600. *Daniel Gleser*, getr. met *Anna van Swieten* over de beschikking van 16 morgen land. — *Engelbrecht van den Sande*.

13 November 1599. Over klachten door *Wouter Willemsz*, Commissaris in 't *Vlie*, over *Jan Joosten*, Schout aldaar. — Adv. fisk. *Veen*.

6 tot 8 April 1600. *Huig Willemsz*, secretaris van *Sluijpick*, is uit de apprehensie ontsprongen. De landdrost *Pieter van Beest* moet hem binnen 3 of 4 dagen op de Voorpoort leveren. — *Hogerbeets*; adv. fisc. *Veen*.

22 Junii 1598 tot 18 December 1600. Over *Hendrick Anthonisz Wissel*, die den Fiskaal niet geantwoord heeft. — *Anthonij Crook*, *Hendrick Vegtersz*, *Dirck Jansz Sonck* (of Jonck).

9 Augusti 1600. Beschikking op een verzoek van *Marco Vernero*, Edelman van *Venetien*; *Roberti Strossi*, *Antonio Colbri* over schuld van *Melchior van Kerckhoven* en *Pieter Verhagen*.

2e Boek.

Het 2e boek bevat geen stukken van eenig belang voor het hier beoogde doel.

20e Boek.

Twintig (Dit boek staat tusschen het 2e en 3e boek).

Julij 1746 tot Julij 1758. Memorie van *Herman Smith*, Heer van *Langeweide*, Drossaard van *Vianen* over den Deurwaarder *J. R. van Amster* en daarbij behoorende stukken. *Mattheus van Eeten, Jan Croese: Mr. Johan Pessers; Aris van der Mieden; Gijsbert Janssen de Rie; Jan Swanenburg; Hermanus van Naarlé; Jacobus van Ryssel; P. Dankaarts; Jacob Cambier; Th. Rappardus; Boerman; IJsbrand van Dulst; Pieter Heckhuijsen; Josua van Schounderwoerd; Adriaan van der Werf; Mr. Everhard Francois Schimmelpenning; Jacob Gilles; C. Boeij; Samuel Verhoef; Engelbertus Rijnders; Cornelis Ramot; Carel van Zijll; Lodewijck Huijgens; Johan van Banchem; Willem Stoop; Dirck van Zijpesteijn; Sophia Noordwyck; Willem Pennewaert; Sara Dutrij; Mr. Gerard Callenburg Baertmans; Pieter van der Pijl; Willem Kelderman; Pieter Boellaard; Jan Nicolaas van Eijs Isaacsz; Cornelia Willemina Schimmelpenning; Everhard Willem Schimmelpenning; Bartholomeus Planta; Bentinck* Heer *van Rhoon; Beelaerts; Testart d'Acquet; van Leyden; de la Court; Quarles; van der Stael; d'Escurij; Vinck; J. Thierrij de Bije.*

Het is een lijvig bundeltje, waarin *Smith* o. a. wordt beschuldigd, dat hij de Gemeente op verregaande wijze tegen de Camer van Justitie heeft aangehitst en getracht tot muyterije en oproer te verwecken. Het volk zong dan ook voor de Herberg *Roos*:

„*Vivat de Drost, de drost boven, de camer onder,*
„*Die anders segd, dien slaat de Donder.*"

en ook:

„*Vivat de Drost van Vianen, vivat de Schepenen,*
„*De Drost boven, de Camer onder,*
„*Wij schijten in al den Donder,*
„*Wij hebben niet anders als den Drost en Schepenen van doen.*"

23 October 1759 tot 8 December 1760. *Dirck Sieren de Boo*, gevangene op de Voorpoort beschuldigd van diefstal van een paard uit de weide van *Jan Muijlwijck.*

Jacob Philip Baron *van Boetselaer; Buijs; Mollerus; Jan de Roij; Iman Pauw; v. Nispen; v. Sandheuvel; Dierkens; Mauregnault; Hoeuft; van Hees; de Grande; Aris van der Mieden; Cs. van der Kop; Wigbold Slicher; Jacob Arent van Wassenaer; van Bleijswijck; van Roijen: Graafland; de Gyselaar; Vailliant; Jan Leenderts de Jong; Nicolaas Leydekkers*, Deurwaarder; *Moselagen*, kok; *F. O. Becker*, Wijnkooper.

12 April 1758 tot 9 February 1759. *Johanna Brouwers*, (eerder weduwe van

Christiaan Brand, later huisvrouw van *Zacharias Burgers*), contra *Mr. W. Huijgens*. *Allegunda George*, moeder van J. B.

Jan Jacob Reuteling (*of Reudlinger*); *Schadée*, Notaris; *de Waal* Adv^t^; *van Brugge*, Notaris; *Sandheuvel; Mollerus; Pauw; v. Nispen; Dierkens; Mauregnault; Hoeuft; v. Hees; Buijs; de Grande; Richard Davids; Johannes Sweers.*

Bovendien vindt men in dit boek eenige brieven van *W. Pauw* aan den President *de Grande* waarvan één gedateerd 9 September 1760, alsmede een brief van *Jan Wijbo*, gedateerd 13 November 1760.

Ook bevat dit boek eenige opgaven van personen, die ter torture zijn gebracht als:

7 Julii 1582. *Jacob Jansz* van *Warder;*

30 Julii 1601. *Jan van Edam*, alias *Jan Barendsz.* te *Munneckendam;*

9 September 1620. *Vranck Cornelisz;*

17 September 1622. *Guilliam van der Plate;*

26 Januari 1641. *Godaard Vranken van Vlijmen;*

27 November 1674. *Jacob Jansz de Jager.*

31 December 1723. *Cornelis Santvliet* alias *Bickbergen.*

Nog komen in dit boek losse aanteekeningen voor omtrent *Iman Pauw*. 24 Julii 1760; *Cornelis Mirop* c. s. kinderen van wijlen *Pieter Boon* van Westvoorne; *Claas Aams; van Heezel; Pieter Tijken; Hoger van Brakel; Mr. Thomas Jan Woutenaer; van der Ven; J. van der Lelij; J. van den Honert; Jacob van Catz; van Strijen; G. van Slingelandt.* Tevens bevat het boek eene benoeming van *Mr. Adriaan de Grande* tot President van den Hoogen Raad, na het overlijden van *Mr. Hendrick van Hees*, Heere van den *Tempel, Berckel* en *Rodenrijs;* gedateerd op 14 November 1754.

3e Boek.

6 April tot 12 Meij 1582. Overbrenging naar de Voorpoort van *Jacob Jan Heerts*, en dagvaarding van *Everd Melisz* en *Dirck Melisz.*

7 Julii 1582. *Jacob Jansz* van *Warder*, zijnde *Jacob Jansz Heerts*, geboortig van *Warder* zal ter torture worden gebracht.

20 Julii 1582. Proces tegen *Dirck van der Laan Pauwelsz* en *Marij van der Laan Pouwelsdr* over eene erfenis van *Joncker Jan van Duvenvoorden*, tegen *Huijg van Alkemade Hugens.*

Nog worden genoemd *Nicolaas van der Laan; Jacob van der Moelen; Johanna van Kerckwerve* dochter van *Cornelis van Kerckwerve; Cornelia van Kerckwerve* getrouwd met *Pauwels van der Laan; Boudewijn Lambregtsche; Mayke van der Laan; Pieter Drijel.*

5 October 1582. Request van *Dirck Dircksz Edam, Eeuwout Melisz* en *Jan Jansz. Rol*, poorters van *Hoorn* over vechterij bij *Lysbeth* in „*het Landwijf*" *Mr. Claes Boelensz.* Schout; *N. Diert.*

15 Junii 1584 tot 10 Mey 1596. Request van *Jacob Muys van Holy*, Bailliu van

Zuyd-Holland omtrent den door hem gevangen genomen *Willem Willemsz* van *Streefkerke*. Nog genoemd *Coninck; A. Gennits; Jan Weusen; Mathijsz Raaphorst; A. Snoek; Mr. Cornelis* van *Nieuwstad.*

10 tot 22 November 1582. Request *Harman Muijs* of *Nuijs* om ontslag uit de gevangenis. Nog worden genoemd; *J. Riviere; F. Vranck;* *A. Gennits;* Capteyn *du Boys;* Commissaris *Kamerling; Jacob Muijs.*

12 Mey 1583. Approbatie van de sententie van *Arent de Paap Gerritsz.*

26 Oct. tot 19 November 1583. Request van *Nicolaas Diert.* Advocaat van den Hoogen Raad. — Nog genoemd *Jonckr. Gerrit van Rhoon; Dirck van Duvenvoorde* met zijne vrouw *Baerte van Rhoon; Anthonis van Cats; Jacob Adriaansz.*

22 December 1583. *David Lambregts* en *Jan Weijten.*

1 November 1584. Request van *Willem van Zuijlen van Nieuveld,* Bailliu van *Goyland,* over een neerslag door *Pons Willemsz* van *Muiden* op *Elbert Jansz Schoon,* aldaar. — *A. van Dijck.*

2 Maart 1585. *Hendrick Davidsz Engelsman* te *Delfshaven* beklaagt zich over *Adriaan Willemsz Pomp,* Schout aldaar, die hem verweten heeft dat hij te *Schiedam* publiquelijck de sotskap gedragen had, enz. — *Herweyers.*

21 Augustus 1585. *Philippus Maertensz* te *'s Hage* beklaagt zich over zijne gevangenneming wegens controversie en kijffelijke woorden met zijne vrouw *Neeltje van Kronenburg,* door *Aelbert van Egmond,* Bailliu aldaar. — Nog genoemd *J. H. Caesarius.*

1 October 1585. *Hans van Haastregt* te Middelharnis heeft oneenigheid met *Storm Sebastiaansz* over eene boedelscheiding. De eerste wordt gewond. — Nog genoemd *R. van Amsterdam.*

19 Maert 1586 tot 29 Januari 1587. Over een schuld over leder van *Hendrick Egbertsz* aan *Hendrick Adriaansz Laef* (*of Loef*) en *Cornelis Maertensz.* Schoenmakers te *Delft.* — *Pieter Sangwijn* Deurwaarder; *Ruysch Nicolai; Nijenburg; Wijngaarden; Banchem; Foreest; Wenszen* en *Nieuwstad.*

25 Junii 1587 tot 28 Januarii 1591. Over het ontslag uit de gevangenis van *Steven Parret.* Nog genoemd *Mr. Pieter de Hinniosa; Ruijsch Nicolai.* — *S. Parret* had fameuse libellen gemaakt en uitgegeven en de E. Mog. Staten groffelijck geinjureerd.

Over den muntmeester *Anthonis Reiniersz van Embrugge* te *Enckhuijsen.* — Nog genoemd: *Mr. Joost de Menijn; Leonard Voogd; Rombout Hogerbeets.*

29 Julii 1587. Verzoek van *Dirck Gijsbertsz Potter van der Loo* te *Delft* over eene obligatie op *Ermpje Ariensdr.* weduwe van *Andries Stevens.*

2 Aprilis 1588 tot 16 November 1599. Over *Jaapje Jacobs* de Uytdraagster te *'s Hage,* over koop van gestolen goederen. Haar man is *Jan Hermensz.* — Nog genoemd; *Heerman; Cornelis Stalpart,* goudsmit by het Stadhuis; *Simon Jansz. van Hoorn.*

2 April 1588 tot 16 November 1599. Over *Jaques de Villeers* Lombaerd en tafelhouder te *'s Hage,* over het koopen van gestolen goederen. — Nog genoemd: *Cornelis Stalpart*; *Jaapje Jacobs* en haar man *Jan Harmensz,* zich uitgevende voor *Catharina Jansdr.*; *Aafje Cornelis,* moeder van *Simon Jansz. van Hoorn*; *Jenneke Pietersdr.*, huisvrouw van *Cornelis Pietersz.*

12 Junii 1589 tot 16 Februarii 1590. *Johan Dircksz* te *Hoorn* wegens het violeeren van *Jannetje Jacobs.* — *Mr. Nicolaes Boelisz.* Schout; *J. C. van Kuijck.*

14 November 1589 tot 12 Januarij 1590. Request van *Cornelia Jansdr.* van *Assendorp,* wed^e^. wijlen Cap^n^. *Corneli,* en beschikking daarop. — Nog genoemd: *J. Dimmer; Engeltje Jansdr.* zuster van *Cornelia.*

2 Januarii 1590 tot 16 November 1599. Verzoek van *Jan Claasz de Lange,* gevangen en verbannen wegens zijne vijandige houding tegen de Gereformeerde Religie en tegen de Regeering. — Nog genoemd: *Jacob Muijs,* Bailliuw van Zuyd Holland; *R. van Amstelredam; Aart Smits.*

31 Julii 1590. *Marike van Schaeck,* schamele dienstmaegd wonende te *Oudewater,* zich beklagende over hare gevangenneming door den Bailliu.

17 Augusti 1590. Over *Willem Cornelisz Zeedyck,* wonende in het *Zuijdland,* beschuldigt van overspel met *Heijltje Jansdr.* — Nog komen voor: *Jonker Pieter van Rhoon,* bailliu van *Putten; Mathijsz Raaphorst.*

10 Octobris tot 12 Decembris 1590. Over het gevangen nemen van *Jan Jansz Sprong* brabander en van diens huisvrouw *Marritge Lenaerts* door den bailliu *Hendrick Jansz Bock* te *Bergambacht.* — Nog genoemd: *J. v. Zaijs.*

8 November 1590. *Arie Adriaansz Hector,* alias *Adriaan Bal,* geboren te *Rosendaal* (zoon van *Adriaan Adriaansz Hector,* balmaker) te *Naaldwyk* en te *Rijswyk* te laten geesselen, en laaten kennen voor de volken sijne valschheijd en ten laatsten in den *Hage* te laaten geesselen en stigmatiseeren op syn wang met *A. B.* en op sijn rugge met het selve en verbannen; een en ander wegens vagabondagie.

9 Februari 1591. Request van *Adriaan Jacobsz* en *Dirck Adriaansz* te *Bergambagt.* — Nog genoemd: *Hendrick Jansz Bock,* bailliu van *'s Heeraartsberge*; *H. Caesarius.*

5 April tot 1 Junii 1591. Over de gevangenneming van *Dirck Cleuter,* poorter tot *Amsterdam,* door *Willem van der Does,* Schout aldaar. — Nog genoemd: *R. van Amsterdam.*

19 Aprilis 1591. Over *Hendrick Duijst,* wegens beleediging van zyn vader en zyne zusters *Johanna* en *Catharina,* gevangen genomen. — Nog genoemd: *Gerrit Fransz* Schout te Delft; *Adriaan Menijnz; Belijke Lourisdr.* weduwe van *Maerten d'Assignij*; *R. van Amsterdam*;

13 Junii 1591. *Dirck Courtz,* man en voogd van *Jannetje Jansdr.*, alias *Jannetje Moer,* vroedmoeder te *Enckhuijsen,* tot contentement van al de wereld, beklaagt

zich over de gevangenneming van zijne vrouw beschuldigd aan *Sijburg Dircksdr.* een drankje ingegeven te hebben, waaraan deze is gestorven. — Nog genoemd: *Dr. Herweyers.*

4 Maart 1592. Over Tovereye door *Neeltje Andries*, huysvrouw van *Maerten Paulusz* Houtkoper *te Schiedam.* — Nog genoemd: *J. Vermeren; Melchior Willemsz van Welhoek*, Bailliu van Schiedam; *Johan van Banchem; Diderick van Leuwen; Marritje Arentsdr.* huysvrouw van *Jacob Adriaansz* (*); *Frans Krijnen* bode; *Neeltje Rochus; Pietertje Jans* (betoverde), dogters dogter van *Rochus Pietersz de Vrijese; Theuntje* (betoverde), dogter van *Leonard Rochusz*, schoenlapper te Schiedam; *Marritje Quepe* (betoverde), huysvrouw van *Barthout Bernards; Wijnant Jacobsz; Willem Dircksz* schipper (betoverd); *Barbara Jansdr.* (ook al zoowat betoverd); *Marritje Reijnen* met *Marritje Schoenmakers, Anna Honderdtheunen, Anna Claas Loensche* en *Baaij Buyens*, als ook *Marritje Cornelis* (allen betoverd *onder* of *door* het zingen van:

„*Wij sullen van avond niet thuijs gaan*
„*Die ton moet op den bodem staen.*"

De beschuldigden worden 13 en 22 Julii 1593 volkomen vrijgesproken.

1 October 1592. *Arent Christoffelsz.* heeft gehandeld contrarie de placaten van der Munte. — Nog genoemd: *Willem van der Does*, Schout van *Amsterdam; J. Dimmer; Jan Claazs. de Lange; Dirck Cleuter; Hogendorp*, wisselaar.

13 November 1592. Request van *Mr. Gijsbert van Cromvliet*, advocaat van den Hove, gevangen genomen te *Bommenede* door *Cornelis Hendricksz Senje*, wegens eene boete. — Nog genoemd *C. van Kuijk.*

19 December 1592. Request van *Pieter Thielman*, huijsman in *Oud-Beyerland*, gevangen genomen door *Anthoni Blankvliet*, Bailliu en diens dienaar *Omeri de Montignij.* — Nog komt voor: *A. Snoeck.*

23 Junii 1593. *Wolpherd Adriaansz* verzoekt lichting van stukken om te informeeren tegen *Jan van Hout*, secretaris te *Leijden.*

4 Maert 1594. Last aan den Bailliu van *Woerden* om gevangen te nemen *Heer Arent*, eertijds Paap geweest zijnde te *Delft.*

5 Maert 1594. Beschikking op een request over *Barthoud Wernards* en *Lenard Rochusz.* — Nog genoemd *Heer Arent;* Pietertje Jans; *Frans Quirijnsz.* (Zie 4 Maart '92 en 4 Maart '94).

20 September tot 10 November 1594. Over *Mr. Arent van Steeland*, geboren te *Hulst*, eerst te schrijven aan *Aart Dircksz van Leyden* (1 November 1594 wordt *A. v. Steeland* gevangen genomen). — Nog genoemd: *Johannes Uijttenbogaart; Neeltje van Meldert Cornelisdr*, bagyn te *Mechelen;* priester *Ysbrand* te Utrecht;

(*) Dit is vermoedelijk *Jacob Adriaansz v. Hodenpyl.*

Dirck van der Goude, minrebroeder; Proost *Montzima*, pastoor te *Cudelstaert*; *Swarten Broer Jan*, minrebroeder. — (Zie ook 4 en 5 Maart 1594).

5 Meij 1594 tot 2 Meij 1598. Request van *Sijon Lus*, tafelhouder (bank van leening) te *Leijden*. Minder goede administratie.

Nog genoemd: *Jonker Pieter van der Does*, Schout; *J. Dimmer*; *Carel Rana*, cassier van Lus; *Mathijs Raaphorst*; *Jacob Andriesz*; *M. Trompert*; *Mr. Joost de Menijn*; *Dirck, Heere Philips*, en Burgemr. van 's heeren wegen; *Willem van Buuren*, Rentmr. van Zuijd Holland; *Jan Berck*; *Bonaventura Wannerts*; *Victor Brechthoeck; Geerte Jansdr.*; *Griete Harmens*, huijsvrouwe van *Bouwe Claasz*; *Maijke Ens* en *Christina Claas* beyde van *Nyenkerke* in Vlaanderen; *Jan Gyselen*, baeijdrappier; *Maertje Vechters*, weduwe van *Cornelis Jansz Polen; Niesje Pietersdr.*; *Sujanna Roocx; Catharina Quirijnsdr.*

11 November 1594 tot 22 Februarii 1595. Request omtrent *Guilliam de Vray* coopman (Peltier) te Amsterdam. — Nog genoemd: *Gerrit van der Burgh*, Procureur voor den Hoogen Raad; Notaris *Grapheus*; *Jan de Paep*, Deurwaerder; *Anthoni Boomhof*; *Mr. Adriaan de Jonge Dircksz*; *Ruijsch Nicolai.*

8 Maert tot 11 April 1595. Over trouwbelofte door *Zegelijn van Alveringe* aan *Elisabeth van Baerle* nicht van *Adriaan van Weresteyn.* — Nog genoemd: *Frans van Kerckwijck, Brienne de Feijtere*; *Hans de Ruijtere*; *S. van Veen.*

29 April 1595. Request van *Gerrit Adriaansz*, wonende op het Zand bij *Catwijck*, beschuldigd door *Jonker Andries van Wassenaer*, bailliu, van overspel met *Belij Jans* uit *Valkenburgh.* — Nog genoemd: *J. v. Dijck.*

21 Junii 1595. Over *Pieter Willemsz Brouwer* te *Munnickendam.*

8 September 1595. Over *Joost van der Elst*, koopman te *Delft*, wegens schuld aan *Alexander Rosenthal.* — Nog genoemd: Overste *Ernst van Mandersloo.*

11 Januari 1596. Over *Leenderd Cornelisz Steijl*, wegens verwonding van *Claasz Cornelis Augustijnsz.* — Nog genoemd: *Adriaan Joppen Gijbelsz*, Bailliu van *Dircksland; C. de Cocq; Dirckje Willemsdr.; Thonis Arentsz Buijck; Pieter Engelsz Hen; Claas Jansz Westen; Leenderd Leenderdsz Dekker.*

21 Februari 1596. Over *Pieter Sanguin*, tegen *Pauwels van Thorenvliet* (ook *Toornvliet*).

14 Maert 1596 tot 1 September 1602. Over *Floris Jansz* te *Coudekerck*, gevangen genomen door *Gerrit van Poelgeest*, Heer van *Homade.*

Nog genoemd: *S. van Veen*, *Jan Dirksz*, ballemaker; *Pieter Huijggensz* en *Barbara Huijgensdr.*, kinderen van *Huijgh Pietersz* en *Meijnsje Jansdr.*

(*Wordt vervolgd.*)

Kerkregisters van St. Omer (XLIII, 567). — Ik vestig de aandacht van den vrager op den „Catalogue de livres à prix marqués" der firma Fred. Muller en C° te Amsterdam, 1887.

Daarin komt op blz. 219 onder n° 3553 een belangrijke verzameling documenten in hs. voor, betreffende de kerkelijke gemeente der uitgeweken Nederlanders te St. Omer. Hieronder bevond zich ook het „Kerkenraads Acte Boek voor de Hollandse vlugtelingen te St. Omer" van 28 Nov. 1788 tot 7 Maart 1791, als ook een „Doopregister". Deze bescheiden zijn afkomstig van de familie van W. Huygens, voormalig predikant te Hellevoetsluis, daarna te St. Omer. — Misschien is deze verzameling nog te koop voor den prijs (*f* 12.—) die er voor gevraagd werd. Zoo niet, dan zal de firma Fred. Muller & C° zeker gaarne bereid zijn den vrager te melden, waar deze stukken beland zijn. *Red.*

Marken. — Op blz. 215 der jongst verschenen bundel schetsen van Js. van Rennes [1]) wordt eene legende verhaald betreffende het ontstaan van het Marker wapen, dat *in een azuren veld een gouden moorekop* vertoont.

Een zeerooverschip werd op het strand geworpen, juist toen de geheele mannelijke bevolking ter vischvangst uitgezeild was. De roovers sprongen aan wal; sleurden de vrouwen op 't schip en voeren er mede weg, niettegenstaande eenen hevigen storm.

Hoe is deze legende ontstaan? Zijn er wellicht andere lezingen over het ontstaan van het wapen?

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

---

[1]) *Menschen en Dieren, Schetsen van Js. van Rennes.* Amsterdam, H. J. W. Becht 1893.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

JOHAN LA ROCHE.

ONBEKEND WAPENTEEKENAAR.

Bij de Staten Generaal was een verzoekschrift ingekomen van Johan La Roche, luitenant van de komp. grenadiers van Z. H. te 's-Gravenhage, om octrooi tot het in koper laten snijden, drukken, uitgeven en verkoopen der door hem vervaardigde wapens van alle de „notabelste familiën der Ver. Nederl. met haere alliantiën" —

Het geschrift kwam Sabbathi 13 Sept. 1687 ter tafel, doch het gevraagde octrooi werd toen niet verleend, doordien de Gedeputeerden van Holland en Westfriesland en van Zeeland, het verzoek eerst ter vergadering van hunne principalen moesten brengen.

Vijf maanden verliepen en nog liet de beslissing op zich wachten, zoodat de St. Gen. in hunne vergadering van 14 Feb. 1688 de voorn. gedeputeerden moesten verzoeken zich ten spoedigste te verklaren.

Doordien de verzoeker nu wel zal gedacht hebben te zullen slagen, herhaalde hij bij de St. Gen. 12 Maart 1688 zijn verzoek, maar weder vruchteloos en weder na maanden wachtens vinden we den 12 December van dat jaar zijn verzoek nogmaals herhaald; uit dat laatste geschrift leeren we de reden kennen waarom de voorn. gedeputeerden of hunne staten tegen de zaak waren en haar op de lange baan trachtten te schuiven en vernemen tevens iets meer omtrent den inhoud van het werk.

Hij zegt „van ter zijden" te hebben gehoord, dat de Gedep. „zwaricheyd vinden" dat de onadelijcke familien voor adelijcke mochten gestelt worden, en 't gez. octroy sou (kunnen) dienen om sodanige abuysen te helpen foveren", waarop hij verzekert „niet

genegen te zijn eenige descriptie te maecken van de familien, welckers wapens zullen werden gepresenteert, maar alleen daer bij te stellen het employ of officy dat deselve hebben bedient off alsnoch bedienen" — en dat de „uytgevinge nergens anders toe en tenderen, als om de families te discerneren, ende die ten toon te stellen die de wapens van andere familien mochten hebben geusurpeert" —

'k Meen reden te hebben te gelooven dat deze nadere uitlegging ook niet heeft gebaat; te vergeefs heb ik de uitgifte van 't verlangde octrooi gezocht — misschien is La Roche spoedig daarna vertrokken of gestorven — 'k weet het niet — doch zoover mij bekend is, bestaat er geene verzameling wapens door Johan La Roche vervaardigd en uitgegeven —

Kan iemand iets naders omtrent Johan La Roche en zijne wapens mededeelen? —

Resolutie Staten Generaal Sabbathi 13 Septr 1687.

Is ter vergaderinge gelesen de requeste van Johan la Roche, lieutenant van de Comp^ie. van Zijn Hoocheyt den Heere Prince van Orange, houdende dat den suppliant met groote costen ende moeyte hadde weten bij den anderen te colligeren alle de wapens van de notabelste familiën deser Vereenichde Nederlanden met hare alliantien en alles wat daeraen dependeerde tot groot licht ende voordeel van de voors. familiën, werdende alles distinctelijck daerinne geobserveert, dat den supplt genegen was deselve in copere platen te laten snijden, ende drucken, alsmede uyt te geven. Versoeckende om geallegueerde redenen, dat haer Hoog Mogende den supplt geliefden te begunstigen met derselver octroy, om de voors. wapens in cooper gesneden voor den tijt van 15 jaren alleen te mogen laten drucken, uytgeven ende binnen de geunieerde Nederlanden vercoopen, met verboth aen allen anderen van deselve elders naegedruckt, in den voors. tijt, in den voors. lande te brengen off vercoopen, onder seeckere groote boete ende breucke jegens de contraventeurs te statueren ende den supplt daervan te verleenen octroy in optima forma; waerop gedelibereert sijnde hebben de

Heeren Gedeputeerden van de provinciën van Hollandt en Westfrieslandt ende van Zeelandt de voors. requeste copielijck overgenomen, om in den haren breeder gecommuniceert te worden.

Aen de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael
der Vereenigde Nederlanden —

Geeft reverentelijck te kennen Johan La Roche, lieutenant van de Compagnie granadiers van Sijn Hoocheyt, dat hij suppl[t] met groote costen ende moeyte hebbende weten bij den anderen te colligeren, alle de wapens van de notabelste familiën deser Vereenigde Nederlanden, met haere alliantiën, ende alles wat daer aen dependeert tot groot licht, ende voordeel van de selve familien, als alles distinctelijck daer in werdende geobserveert; ende genegen sijnde de selve in coopere platen te laeten snijden ende vervolgens drucken, mitsg[rs] uyt te geven, hij suppl[t] echter beducht is, dat hij excessive costen daer toe hebbende gedaen, yemant anders de selve mochte comen naer te snijden, drucken, in dese landen brengen ofte vercoopen, tot des suppl[ts] merckelycken prejuditie 't geen (onder reverentie) niet redelijck soude wesen, om 't welcke voor te comen, Soo keert den suppl[t] hem tot U Ho. Mo. ootmoedel(ijck) versoeckende, dat U Ho. Mo. hem gelieven te vergunnen ende octroyeren, om de voors. wapens, alsoo in cooper gesneden, binnen den tijt van vijfthien eerst comende jaeren, alleen te drucken, ofte doen drucken, uytgeven, ende binnen de geunieerde Nederlanden te vercoopen ofte doen vercoopen met verbodt aen allen anderen van de selve elders naegedruckt, in den voors. tijt in den voors. landen te brengen, ofte vercoopen onder seeckere groote boete, ende breucke jegens de contraventeurs te statueren ende hem suppl[t] daer toe te verlenen octroy in forma. Twelck doende etc.

(get.) J: La Roche.

S. Geschreven op een zegel van 2 stuivers;
op den rug staat 13 Sept. 1687.

Aen de Ho. Mo. heeren Staten Generael der
Vereenigde Nederlanden.

Geeft reverentel. te kennen Johan la Roche, lieutenant.... dat

hij suppl. hem bij requeste hebbende geaddresseert aen U Ho. Mo. eñ(de) versocht octroy omme te mogen alleen ende privativel. laeten graveren in cooper, ende uytgeeven de wapens van de principaelste familiën van de voorsz. Ver. Ned., de selve req. copyelyck is overgenomen by de heeren Gedeput. van Hollant, Westfr. eñ(de) Zeelant, om in den haeren breeder gecommuniceert te werden; volgens U Ho. Mo. resolutie van dato den 13 Sept. 1687, dat den suppl. sigh by naedere req. hebbende geaddresseert aan U Ho. Mo. eñ(de) alsnoch versocht derselver octroy ten fine voorsz., U Ho. Mo. bij resolutie van den *14 febr. 1688* hebben goetgevonden, eñ(de) verstaen mits dien te versoecken hooghgem. heeren Gedeput. haer daer op ten spoedighsten te verklaeren, en alsoo den suppl. niet wil twyffelen, off de gemelte heeren Gedep. van hooghgem. provintien sullen haer dien aengaende hebben verclaert, soo keert den suppl. hem iterativelyck tot U Ho. Mo. alsnoch ootmoedelijck versoeckende dat U Ho. Mo. hem suppl. gelieven het voorsz. versochte octroy te verleenen. 'T welk doende etc.

(get.) C. de Berch $\frac{3}{12}$ (1688.)

Aan de Ho. Mo. heeren Staten Generael der Ver. Ned.

Geeft reverentl. te kennen Johan la Roche lieutenant... dat hij suppl. eenige maenden geleden sigh bij req^{te} geaddresseert hebbende aan U Ho. Mo. ende versocht octroy om privativelijck te mogen doen snijden in coopere platen eñ(de) laeten drucken, de wapens van de voornaamste familiën van de Ver. Ned. mitsgaders die uyt te geven; U Ho. Mo. bij hare resolutie van 13 Sept. 1687 hebben gelieven die req^{te} te laten overnemen bij de heeren Gedeputeerden van de prov. v. Hollant ende Westvrieslant ende van Zeelant, om in den haren breeder gecommuniceert te werden, t'is nu sulcx dat den suppl. van ter zijden verstaet, dat hooghgem. heeren Gedeputeerden eenige swaricheyt daer in bevinden, daer inne bestaende dat onadelijcke familien voor adelijcke mochten gestelt worden, ende 't voors. octroy maer t'avont off mergen soude dienen, om sodanige abuysen te helpen foveren; om welcke difficulteit te amoveren so wil den suppl. U Ho. Mo. wel onder-

danighlijck te gemoet voeren, dat hij niet genegen is eenige descriptie te maecken van de familien, welckers wapens sullen werden gerepresenteert, maar alleen daer bij te stellen het employ of officy dat deselve hebben bedient, off alsnoch bedienen, soo dat daer uyt geen voordeel off nadeel sal connen werden gemetieert, ende alsoo den suppl. vertrout daer op gesolveert te hebben de voorsz. difficulteyt, ende hij suppl., in cas van verdere difficulteyten, als U Ho. Mo. maer de goetheyt gelieve te hebben van deselve hem ter handen te laeten comen, vertrout deselve schriftelijck sodanigh te sullen *solveren*, dat U Ho. Mo. geene difficulteyt meer sullen maecken van hem suppl. met het voors. octroy te begunstigen, aengesien de uytgevinge van de voorsz. wapens nergens anders toe en tenderen, als om de families te discerneren ende die ten toon te stellen, die de wapens van andere familien mochten hebben geusurpeert. Soo keert de suppl. hem tot U Ho. Mo. ootmoedelijck versoeckende dat U Ho. Mo. gehoord het advys van hooghgem. heeren Gedeputeerden en hem suppl. het voorsz. versochte octroy gelieven te verleenen. 'T welck doende etc.

(get.) C. de Berch $^{12}/_{11}$ 1688.

's-Gravenhage. FRED. CALAND.

AANTEEKENINGEN OVER ERFPACHT- EN LEENRECHTEN

VAN MR. TH. E. VAN GOOR.

De volgende bizonderheden uit een hs. van den Bredaschen geschiedschrijver Van Goor, in ons bezit, zijn niet zonder belang voor de kennis van N.-Brabantsche, speciaal Bredasche geslachten.

„Wij Hendrick van den Kerckhoven, Jan van de Werck ende Gillis Baije, Schepenen in Ginneken, 'oirconden ende kennen met desen brieve, dat voor ons quam Jan Diemen van Bavel, ende

leyde, dat hij hadde genomen wittelijck ende in rechten erffpachte van Jannen van Ypelaer, die hoeve tot Galre (Galder) gelijck alse Peeter van Ypelaer sijn vaeder daer liggende hadde, in welcken dat sij daer gelegen sij, eest in hoogchen, eest in leeghen, eest in harden oft in weecken, om vijff pont swarter tornoyse tsjaers erffchijns; eenen goeden ouden tornoysen van des Conincx munte van Vranckrike gerekent over sesthien penninghen off waerde daeraff in goeden andren payemente, alle jaer te gelden te Sinte Bavensdach; ende om thien sester roghs tsjaers erffpachts, goet ende cijnsbaer te leveren tot Breda metter maette van Breda, alle jaer te gelden tot onser Vrouwen lichtmissedach Janne oft sijnen nacomelinghen eeuwelijck ende emmermeer. Ende want wij Schepenen geene proprie segel en hebben, soo hebben wij gebeden ende bescheyden de wijsen luyden Gielise van Boevenijen, Pauwelse van der Daesdonck ende Sebrecht Sebrechtsen sone was over de brugge, alse mannen sheeren van Breda, dat sij desen brieff voor ons willen besegelen. Ende wij Gielis, Pauwels ende Sebrecht voirsz., om beden wille der Schepenen voirsz., soo hebben wij desen brieff met onsen segelen besegelt.

Gegeven int jaer ons heeren Duysent Dryhondert dry en veertich acht daegen naer Sinte Martensdach (19 November) in den wynter".

Voor schepenen en raad der stad Antwerpen werd op 18 Mei 1618 de acte gepasseerd, waarbij de heer Antoni van Berchem verkocht aan kapitein jonker Robrecht van Eeckeren verscheidene partijen goederen, tienden, renten, enz.; daaronder eene erfrente leenpacht van elf sesteren roggels jaars, te leen gehouden van het manschap van Klein Oeckel onder Rijsbergen.

Op 8 Juli 1626 kwamen voor den notaris Daniel Eelbo te Dordrecht de echtelieden Rogier Meijers en Anna Biekens om hun testament te maken, waarbij werd bepaald dat den langst levende de roerende goederen in vollen eigendom en de erfgoederen in tochte zou

verkrijgen, onder verplichting van alimentatie hunner kinderen.

Veertig jaar later, op 12 Maart 1666, voegde de wed. Meijers, voor den notaris Prasers te Breda, een codicil aan dat testament, waarbij zij aan haar zoon, de heer Johan Meijers, besprak als zijn eigendom het leen den Acker, gelegen op den Emer onder Prinsenhage, behoorende onder het leenhof van Burgst aldaar.

Zij had nog twee dochters Maria en Ida genaamd.

De vrouwe van Moermont verkocht in 1642 hare huizing, hoeve en landerijen, genaamd Coeckelberg, onder Ginneken, alles leenroerende van den huize en leenhove van Breda. Zij zonderde daarvan uit een stuk land, groot driekwart bunder, en een manschap, bestaande uit tien perceeltjes land, beiden leen en verheven wordende onder Coeckelberg; welke zij in 't zelfde jaar verkocht aan den heer Izaak Noirot, rentmeester der domeinen van den prins van Oranje onder Steenbergen en Rozendaal.

Noirot deed daarop een huis bouwen, voegde door aankoop eenige landerijen bij dit eigendom, en gaf het ook den naam van Coeckelberg.

In 1668 stelde Noirot dit goed te koop en liet door aanplakbiljetten in en buiten Breda als „het heerlijk leen en leenhof van Coeckelberg met zijne achterleenen en manschap, mitsgaders de huizing, schure," enz. aankondigen.

De secretaris van Ginneken, Vereyck, als lasthebber van Noirot, deed op 26 Sept. 1668 het goed als boven gequalificeerd bij voorslag inzetten en koopen door den heer Frederik van Hove, die evenwel bij de overdracht ontdekte dat het niet was „het heerlijk leen van Coeckelberg onder de stamnamen van Brabant gerekent en gelijk het aldus in de registers van Brabant bevonden wordt". Hij verzocht om die reden vernietiging van den koop, daar „de naam van Coeckelberg competeert aan het stamhuis en de hoeve en niet gehecht mag worden aan het gereserveerde partijtje leen bij desen verkogt".

Jonker Erasmus van Falckenhayn en vrouwe Jacoba van Heerdt krijgen in 1647 bij octrooi van den prins van Oranje, als heer en baron van Breda, vier bunders heide, gelegen onder Ginneken langs den Molenvliet, tot een smalleen en met zulke rechten als deze vier bunders door Engelbert van Nassau, heer van Breda, op 10 Febr. 1502 aan zijn rentmeester, Adriaan van Bruhese, zijn uitgegeven geweest. Deze echtelieden hadden drie kinderen, een zoon Johan of Hans en twee dochters Louisa en Helena.

Jonker Francois Hinckart, heer van Lille, gehuwd met vrouwe Johanna Schoof, hadden twee zonen Philips en Charles genaamd.

Philips trouwde Maria van Spangen en wonnen drie zonen Jan, Philibert en Maximiliaan, allen zonder oir gestorven, en eene dochter Elisabeth.

Charles nam in huwelijk Charlotta van der Straten, dochter van Isebrand van der Straten en Catharina van Schoonhoven, bij welke hij verwekte een zoon Charles en eene dochter, Johanna geheeten.

Deze Charles Hinckart Charleszoon erfde uit hoofde zijner moeder verscheidene leen- en andere goederen, gekomen uit de familien van der Straten en van Schoonhoven, en van Catharina de Bye, getrouwd geweest met jonker Jan van der Straten, namelijk de leengoederen van Tichelt onder Rijsbergen.

Bij zijn afsterven liet Charles Hinckart geene afstammelingen achter, zoodat zijne zuster Johanna in 't bezit zijner goederen kwam, die ook kinderloos kwam te sterven.

Zij beschikte met octrooi over hare bezittingen voor schepenen en secretaris van Etten op 19 Oct. 1651, waarbij zij bepaalde dat hare goederen van Gageldonck, het huis Ten Houte te Etten, Tichelt en het hof Ter Elst, leenroerende van den huize en leenhove van Breda, ingeval jonker Petrus D'Assignies geene wettige kinderen naliet, zoude volgen aan hare naaste bloedverwante Elisabeth Hinckart Philipsdochter, vrouwe van Terbrugge, Lille, enz., gehuwd met jonker Jan Guilliam van der Schuuren.

Medegedeeld door CH. C. V. VERREYT.

---

v. Lawick (XLIII, 413). — Ter voorkoming van overtollig geschrijf, d. w. hier z. van toezending door meerdere personen van gegevens uit dezelfde bron of bronnen; 't navolgende. De heer P. v. Lawick v. Pabst, majoor infant. Ned.Ind. Leger, schrijver van een „Genealogisch Overzicht van het Oud-Geldersch Geslacht v. (der) La(u)wick" ('s-Gravenhage, 1893), verzond aan belangstellenden een gedrukten brief i. d. 20 April l.l., met verzoek om aanvullingen enz. van dat „Overzicht" (16 blzz. klein-8vo), beantwoording van eenige aan 't slot daarvan gestelde vragen, en met bericht, dat Bn v. Spaen's MS.-genealogie, de werken van Bn d'Ablaing v. G. (Zutfen, Veluwe), Vorsterman v. Oyen's Stam- en Wapenboek, en Rietstap's Wapenboek v. den Nederl. Adel reeds benuttigd waren. De gegevens te adresseeren aan Mr. Victor v. Lawick te Brussel (Chaussée de Charleroi, 90). — Ook ik voldeed aan dit verzoek zooveel mij mooglijk was, door opgaaf van 'tgeen Nijhoff's „Oorkondenverzameling", „De Geldersche Volksalmanak" 1883 bl. 179 enz., „De Navorscher", „De Herald. Bibliotheek", v. Doorninck's „Geslachtk. Aanteek.", „Deventer Cameraarsrekeningen", „Tijdrekenk. Register op het oude prov. Archief van Overijsel" en „Bijdragen tot de Geschied. v. Overijsel", alsmede Scheffer's Familie-Archief in „Algem. Nederl. Familieblad" 1883/84 in meerdere of mindere mate opleverden. Ik verzond dit een en ander aan genoemd adres. Nu ik bemerk, dat ook in dit tijdschrift gegevens worden gevraagd, zal door dit orgaan zijn weg wel vinden wat ik daarna nog aantrof, — 't zij tot aanvulling of ter rektificatie.

Het Lauwickerslag aan De Steeg, bij Arnhem, bestond reeds in 1481. In dit jaar toch werd aan Truda v. Delen Daemsdr „togedeelt des vaders huysinge met de schuiren (schuren) aen der Stegen gelegen, met drie schaer weijdens en het Lauwickerslag aldaer („Nederl. Heraut" 1889 bl. 145).

Bij Wageningen ligt de Lawiksche allée.

In het archief van 't voormalig Hof van Gelre (te Arnhem) zijn nog (in het Boek van verbalen van gecommitteerden I, 49—56) stukken aanwezig betr. de schadevergoeding i. d. 16 Mei 1555 toegekend aan de weduwe van Ernst v. der Lawick, wegens door

haar afgestane gronden, benoodigd voor de fortifikatiën der stad Wageningen (zie de „Registers" op dat archief door P. Nijhoff, Arnh., 1856 bl. 357). Waaruit dus tevens blijkt, dat de Jella Martena van 't „Geneal. Overzicht" (bl. 10) in dato nog leefde.

Onder de kwartieren van Maximiliaan v. der Lauwick, heer van Deil („Geneal. Overzicht", bl. 4, 5), van moederszijde, komt Pieck voor. Die moeder was Anna v. Asperen, dr v. Herbert bij Josina Pijlijser. Herbert was zoon van Otto v. A. bij Willemina Pieck, dr v. Otto bij Johanna v. Vianen („Herald. Biblk 1882 bl. 184). Het 30ste kwartier van moederszijde, van Evert Jan v. Neukirchen genmd Nyvenheim, heer van Ek-en-Wiel, geb. 5 Apr. 1736, † 1812 (alhier begr.), was „v. Lawick tot Deil". Zijn dito 26ste kwartier „v. Lawick tot Geldermalsen".

Behalve eene dr, die met Roelof Mom trouwde, hadden Aelt v. Harderwijck en Gueda v. Lennep een niet genoemden zoon, met wiens vrouw Jouffrouw Hillen v. Harderwijck (mooglijk geb. v. der Lauwick) cum sociis, gezegde Roelof in 1477 een maagscheid opricht („Herald. Bibliotheek" 1883 bl. 233).

Dirk v. der Lauwick, verwierf in 1530 het borgerschap der stad Tiel (te gelijk met Alert of Allard v. Ysendoern) „Algem. Nederl. Familieblad" IX (1892 bl. 139a).

In 1601 staat vermeld als hopman de „Edele, Erntfeste en Manhafte Ernst v. Lauwick („Geneal. Overzicht" bl. 10, H 1), onder wien Johan (de) Ruyter (Hendrikszn bij Gertruidt v. der Hell), destijds als luitenant diende „Familieblad" (ibid. bl. 70b).

Maximiliaan v. der Lauwick tot Deil werd 15 Maart 1611 door het Hof van Gelre veroordeeld tot teruggave van den Naaldwijkschen weerd, gelegen o. Zuilichem, aan Herman v. Cortenbach, heer tot Schoonbeek, c. s. Maximiliaan's beroep op zijn langdurig en vreedzaam bezit baatte hem niet (Registers Archief voorm. Hof van Gelre, bl. 38, 9).

In 1617 hebben de leden van het geslacht v. der Lawijck onderling vóór het Hof van Gelre geprocedeerd over het recht op het goed Westerholt bij Geldermalsen. Een folioband van die procedure bevindt zich in 't archief van dat Hof, te Arnhem in het Rijks-archief.

F. v. Lauwik, kapitein, was, 5/6 Dec. 1632 getuige bij den doop te Burik a/d Rijn (bij Wezel) van Ernestus Loke, geb. aldaar, zoon van Maarten Michielszn L. bij Belijken Servaas („Familieblad" VIII a° 1891 bl. 129^b).

In een geschil der geërfden en ingezetenen van Winterswijk en Aalten met George Nicolaas v. der Lawijk, drost en richter van Bredevoort, over het regelen der lijf-buiten- en binnendiensten en het onderhouden van de jacht onder Bredevoort, verklaarde het Hof van Gelderland hen 19 Dec. 1657 niet ontvanklijk, maar bevestigde de hoogheid dezer landen en den Prins van Oranje alsnog bij het trekken van de bepaalde diensten, bij informatie van a° 1615 uitgedrukt, en bij het onderhouden van de jacht, naar oud gebruik („Registers arch. voorm. Hof van Gelre", bl. 181).

Hessel v. Lawijck, geh. m. Helena v. Middachten, c. s., werden 22 Oct. 1663 tegenover Cornelis v. M., op last van het Hof hersteld in 't bezit van de leengoederen de halve Heecker- of Middachtertiend en een derde deel der Heeckerpassen, o. Steenderen, leenroerig aan Keppel (Ibid. bl. 196).

Past hier Magtelina Lauwick, j. dr te 's-Gravenhage, ald. 22 Mei 1672 ondertr. m. François Maurice Marchal, j. m., pred. bij de Waalsche gemeente te 's-Hertogenbosch (*Navr* XLI, 198)??

Onder den titel „Lienden. Een huys ende hoffstat met sijnen tobehoren ende vijff mergen lants daerbij gelegen, tot Zutphenschen rechten", d. i. 's Gravenhoeve te Aalst (kerspel Lienden), gesloopt in 't begin dezer eeuw, — leest men in het „Register der Leenen in het Quartier Nijmegen" f° 158:

„Zeger Jan v. Lauwick" (zoon van den Overste Joseph Maximiliaan Bn v. Lawick, heer van Kolverschoten, te Lienden) [1] „laet 16 April 1736 approbeeren het maeggescheidt den 18 Meert 1736 opgerigt tussen hem comparant ter eenre en Wilhelmina Lucretia de Win, gebore v. Vinceler cum suis ter andere sijde over de goederen als door Wilhelmina Vonk van Linden [begr. in de kerk te

---

[1]) De in 't „Geneal. Overzicht" bl. 15 vermelde Zeger Jan en Seger zijn m. i. één persoon.

L. 2 Febr. 1736 als douairière (*sic*) van den kapitein Gysbert V. v. L.] den 20 Jan[i] 1736 aan hem en Wilhelmina (W. Lucretia) de Win voornoemd sijn gemaeckt", onder verplichting, die goederen binnen 20 jaren tijds niet te verkoopen of te vervreemden. Uit kracht van dit maagscheid werd Wilhelmina Lucretia de Win, geb. v. Vinceler, als erfgename van Wilhelmina Vonk v. L., 29 Jan[i] 1737 met 's Gravenhoeve beleend, waarbij haar man Daniel de Win hulder was.

Ernst v. der L. † 1749 („Geneal. Overzicht" bl. 12) was als heer van den Lakenburg te Wamel, ambtsjonker van Maas-Waal. Hij werd ook 1 Juni 1746 als erfgenaam zijner moeder Sibilla Elisabeth v. Balveren, beleend met Heukelom (op Veluwe) (Geld. Leenreg[r]).

Lydia Françoise v. Lawijck („Geneal. Overzicht" bl. 12) tot Cortenberg, *weduwe* Johan Anthony v. Pabst, had 23 Juni 1761 verschil met F. Suurmondt c. s. over het uitsluitend recht tot de konijnwarande op het goed den Cortenberg of Kortenburg, o. Wageningen en Renkum. Het Hof van Geld. verklaarde haar niet ontvanklijk („Registers Archief voorm. Hof van Gelre" bl. 318).

D. W. v. Lawiek v. Pabst tr. 10/16 Oct. 1891 te Djokdja eene A. Wallaardt Sacrée.

J. A. A. v. Lawick v. Pabst, geb. Kalkhoven, te Djokdja, schonk 13/19 Mei 1893, gelijk M. v. L. v. P, geb. v. Delden, aldaar, 8/14 April '93 aan eene dochter de geboorte.

Ek-en-Wiel. JAC. A.

Schwartz (XLI, 619). — Fahne geeft een wapen Schwarz van 1230. In een veld van ? een dubbele keper, vergezeld door drie moorenkoppen zonder wrong. Boven twee, beneden een. —

Eene familie Schwarz voert in zilver één moorenkop zonder wrong. In wapens van het oude geslacht Schwarz of Schwarts zal derhalve een moorenkop zonder wrong het hoofdfiguur zijn.

De oudste tante van mijn grootvader Arnold Kremer, Johanna Catharina Dorothea Kuper, is gehuwd geweest met Karel Christoph Schwarz, in 1763 predikant te Gevelsberg (Mark), in 1771 te

Wallach (Kleef), alwaar hij in Maart 1792 overleed. Zijn vader, Heinrich S., werd in 1728 predikant te Sonsbeek (Kleef), alwaar hij in Maart 1761 stierf, oud 54 jaar. Hij was 32 jaar predikant geweest en een zoon van Christopher Schwarz, die hetzelfde ambt bekleedde. Kinderen van K. Ch. S. en J. C. D. K. waren (voor zoover mij bekend) Arnold S., te Sonsbeek gehuwd met Luisa Christina Elbers, F. D. Schwarz te Wesel, Wilhelm Schwarz te Hasenarcken en Isabella Schwarz. Al deze kinderen schreven iets in het album van mijn grootvader.

Mogelijk behoorde Theodora Hermina Schwartz tot deze familie.

A. J. C. KREMER.

Cox (XLIII, 299, 409). — Ter aanvulling van het aldaar vermelde, diene het volgende:

Michael Cox, jongste zoon uit eene deftige familie uit Wiltshire (waartoe o. a. behoorde de geleerde Dr. Cox, voogd van Edward VI en onder de regeering van Elizabeth, Bisschop van Ely), woonde te Kilworth (York) in het begin der 17de eeuw, en liet o. a. na:

Richard Cox, Kapitein bij het Reg. Dragonders van Generaal-Maj. Jephson, streed in dienst van Karel I en Cromwell. Hij huwde Catherine, dochter van Walter Bird, van Cloghnakilty en stierf in 1651, eenen zoon nalatende:

I. *Richard Cox*, die in 1690 eenen zetel kreeg in de „Court of Common Pleas". In 1692 werd hij tot Ridder geslagen; in 1692 Opperrechter en in 1703 Lord-Opperkanselier van Ierland. Hij stierf 3 Mei 1733. Uit zijn huwelijk met Mary Bourne had hij 2 kinderen:

1. *Richard*, wiens zoon van denzelfden naam zijnen grootvader opvolgde.

2. *Michael*, 1754. Aartsbisschop van Cashel, die huwde met Anne, dochter van James, derden zoon van William, Graaf van Inchiquin, en één' zoon naliet:

Richard, geb. 1745. Huwde in 1766 met Mary, oudste dochter van Francis Burton. — Kinderen:

a. Michael, van Castledown, geb. 1768, huwde met Mary, dochter van Lord Dunalley. — Uit dit huwelijk *Richard*, 8e Baronet, *Henry* (ongehuwd overleden) en *Catherine*, gehuwd met William Villiers-Stuart.

b. Francis, 9e Baronet.

c. Richard, Rector van Caherconlish (Limerick), huwde met Miss Hawtrey en had kinderen

1. Hawtrey, 10e Baronet; *2. Francis Hawtrey*, huwde 6 Maart 1853 Emma Catherine, jongste dochter van Duncan McKellar van Grove House, Battersea; *3. William Saurin*, huwde Mary, dochter van Majoor Miller, van Derry; *4. Anne*, geh. met Rev. Thomas Lyon.

d. Benjamin. —

Sir Richard Cox, bart., werd opgevolgd door zijnen kleinzoon:

II. *Sir Richard*, Lid van het Lagerhuis voor Cloghnakilty, geb. 23 Nov. 1702, huwde in 1725 met Catherine, jongste zuster van George Evans, Lord Carbery.

III. *Rev. Sir Michael*, werd in 1772 opgevolgd door zijnen eenigen zoon:

IV. *Sir Richard Eyre*, huwde Maria, oudste dochter van John O'Brien, van Limerick. Sir Richard verdronk 6 Sept 1784 en werd opgevolgd door:

V. *Sir Richard*, achterneef van den tweeden Baronet, kleinzoon van Kolonel Michael Cox, uit diens huwelijk met Anna-Maria, eenige dochter van Daniël Shea, een rijk Westindisch planter. Hij stierf 1786, zijn broeder:

VI. *Sir John*, geb. 4 April 1771, stierf 23 December 1832, waarna het baronetschap aan diens broeder overging.

VII. *Sir George Matthias*, Generaal-Majoor te Bombay, overleed 28 Juni 1838. Opgevolgd door:

VIII. *Sir Richard*, van Castletown (Kilkenny), zoon van Michael Cox, (zie boven). Overleed 7 Mei 1846 en werd opgevolgd door zijnen oom:

IX. *Sir Francis*, geb. 23 Juli 1769, huwde in 1803 met Anna Maria, tweede dochter van Sir J. Ferns.

X. *Sir Hawtrey* (zie boven) diens opvolger.

Wapen. Op een schild van goud, 3 faazen van azuur. Op een veld van keel in den rechter (heraldisch) bovenhoek (canton) een zilveren leeuwekop. Helmteeken: Azuren geitekop met gouden horens. Devies: Fide et fortitudine (Door geloof en kracht).

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

v. Wittenhorst. — Wat *Nav.* XLIII, 521, 3, 7 omtrent v. Wyenhorst wordt opgemerkt, past hier niet; omdat mij nader is gebleken, dat v. W. en v. Wyenhorst gansch onderscheidene geslachten waren, met gansch verschillend wapen; v. Wittenhorst Kleefsch, voerend twee dwarsbalken, v. Wyenhorst Meursch-Keulsch of Westfaalsch, voerend drie meerlen van zwart of van rood (volgens Rietstap's Armorial 1e éd.). Dit laatste wapen komt geheel overeen met dat van v. Hoenselaer (Honseler), behalve misschien inzóóver, dat in den Armorial de meerlen bij v. H. in een schildhoofd, bij v. W. in de bovenhelft van het schild geplaatst worden. Ook wordt bij v. H. de kleur der vogels als enkel rood opgegeven. Precies hetzelfde wapen voert insgelijks v. Boetberg, zie *Navr* ibid. bl. 508. En omdat alles zoo geheel gelijk is, mag men vragen, of de aan v. Boetberg alhier voor helmteeken toegekende vossekop niet ook de brakkekop van v. H. en v. Wyenhorst zij! Komen bovendien de vossekoppen wel ooit gehalsband voor? Met v. Hoenselaer en v. Boetberg wordt v. Wyenhorst beschouwd als één van stam. Fahne's „Bocholtz" enz. moet van al deze geslachten de genealogie bevatten.

De *Navr* ibid. blz. 525 genoemde Jor Wolfert Everard v. Wittenhorst (van der Horst) had tot gade Josina Margriet v. Malsen, dochter van Guy (of Guido) bij Sibilla v. Rossem, na den dood haars broeders Otto († 1602) vrouwe van Rossum en Broekhuizen (ambt van Kessel, in het Overkwartier van Gelderland).

Margareta Wilhelmina v. Wittenhorst, wordt 6 Aug. 1633 beleend met een bouwhof groot ongeveer 58 morgen, in den gerichte van Ophemert en Est gelegen. Deze bouwhof was 14 Dec. 1609 (destijds in pacht bij Johan Weijerszoon) door Guido van Malsen,

heer van Broekhuizen, Kessenich enz., als een bizonder Zutfensch leen opgedragen aan Goris Claaszoon, wiens zoon (Claas Goriszoon) als erfgenaam zijns vaders er mede beleend, hem 24 Sept. 1613 had opgedragen aan Adam v. Lockhorst, die evengenoemde M^{ta} W^{na} v. W. tot leenvolgerse had. Haar (tweede) echtgenoot, Karel Diderik b^n v. Pallandt (Charles b^n de Palland en de Moriaume) droeg 26 Juli 1634 zijne „actie" met betrekking tot dien bouwhof, op aan Filips de Merode, markies van Westerlo; doch herriep ze, en zag zich 21 Juni 1639 opnieuw beleend, 19 Dec. 1656 in dat pand opgevolgd door Elisabeth v. Reede.

Nog kan 't volgende vermeld worden.

Johan v. Wytenhorst a° 1371. „Vp Dertyenden auont (5 Jani) Willam onser (Deventer) stad messelgier (*messager*, *bode*) die tot Dozeborch (*Doesburg*) tot Dyedem (*Didam*) ende tot Rees ghelopen was an Joh. van Wytenhorst alse van Berent Stijckers zaken XXX s." („Deventer Cameraarsrekeningen" door Mr. J. I. v. Doorninck, Deventer, de Lange, 1889 bl. 328).

„Des wonsd. vp s. Pontianus dach (19 Nov.) Wilhem messelgier die tot Rees ghelopen was an die *ghebroder* v. Wytenhorst alse van Berent Stijckers zaken XXX s." (Ibid. bl. 329).

Wegens het gemis van het praedicaat „her" vóór „Johan v. Wytenhorst" behoeft men niet aan de burgerfamilie v. W. van *Navr* XLIII, 527 te denken. Want men ziet bijv. „Jo^r Robert v. V(i)ernenborch (bl. 366, 71) afgewisseld met „R. v. V." (bl. 366, 411).

Aangaande de zaken van Berend Stijcker trof ik deze posten aan:

„Des vryd. daerna (*nà Midvasten*, d. i. den derden Zondag vóór Paschen) her Dyric van Elten ende her Gheuerd die mit eynre schuten gheuaren weren tot Emmeric an den deken mit eynre appellatien (*appèl*, hooger beroep) van Berent Stijckers zaken xij ℔ xv s. viij d." (Ibid. bl. 343); d. i. 12 $\times$ 20 stuivers, 15 solidi (stuivers), 8 denarii (penningen of $^2/_3$ stuiver).

„Des vryd. na s. Laurentius dach (10 Aug^s) Otten bode van Bellinghoue die onser stad (Deventer) eynen breef brochte van dat hi eyn bestand ghedeghedinghet (*getroffen*) hadde van Berent

Stijckers zaken, to drincghelde xv s." A° 1372 (Ibid. bl. 415). Destijds betaalden Peter v. Lyenen en Berend Stijcker een tijns van 24 solidi (stuivers) van drie boghen [1]) op den Brink te Deventer (Ibid. bl. 354, 442).

Catharina v. Wittenhorst, gehuwd met Elbert v. Honnepel, heer van Groen, drost van Isselborg, had tot kleindochter Elberta v. H. genmd Impel tot Groen, in 1596 gehuwd met Godert v. Steenhuys, heer van Oploo („Herald. Bibliotheek", red. J. B. Rietstap, 1880 bl. 14).

Van de weduwe v. Wittenhorst kocht in 1700 Adam Jacobszoon v. Half-Wassenaer de heerl. van Stad aan 't Haringvliet (Ibidem. 1879 bl. 47). JAC. ANSPACH.

Rompius of Romphius (XLI, 522). —

Protocollen van Zutphen.

3 Maart 1696. Huwelijksche voorwaarden tusschen Abrahamus Rompius en Geertruit Lammers.

7 April 1696. Sara Roemen wede van wijlen den predikant Abraham Romphius Haar zoon Wijnand Romphius heeft geld te goed van de O. I. C. te Amsterdam.

15 Junij 1699. Erschenen Abram Rompius voor hem selffs en Geertruit Lammers syn huisvrouwe, als mede als volmt van Benjamin Rompius crach. volmt voor Burgemen en Regeerders der stadt Amsterdam in dato den 14 Aug. 1698, aldaer gepasseert, voorts Jannes Egginck mede voor hem selffs en syn

---

[1]) A° 1372 is sprake van „den erue ende van eynen boghen", alsmede van „vj boghensteden bi der Noerdenberghe poerten" te Deventer (Ibid. blz. 439). Insgelijks bl. 440 van „enen boghen onder der trappen", en „eynen raemsteden van vj boghen". Van die „boghen" en „boghensteden" moest tijns betaald worden aan de stad. Mr. J. I. v Doorninck in zijne „Inleiding tot de Cameraars-rekeningen a° 1337—66" (Deventer, de Lange, 1888) bl. LVII, vermoedt, dat hier sprake is van overwelfde bogen in de stadsmuren gemetseld, in welke de magistraat lieden van de smalle gemeente liet wonen. Die bogen verbonden de in de stadsmuren aanwezige torens. De raamsteden, waaruit van lieverlede tijnzen in de stadskas moesten vloeien, waren de plaatsen, waar de ramen tot het drogen van geverwde lakens waren opgeslagen. Naarmate ze meerdere „boghen" besloegen, d. i. grooter uitgebreidheid hadden, werd er een hoogere tijns voor betaald.

huisvrouwe Eva Helena Rompius, item Jan Coolhais en Catarina Rompius sijn huisvrouwe de vrouwens geassisteert met haere mans als monboiren en dan noch Hedrica Rompius geassisteert met haeren broeder Abraham Rompius voornt te saemen broeders en susters van eenen Winandt Rompius in den jaere 1685, nae Oost Indien gevaeren ende aldaer overleden, en hebben geconstitueert haeren comparanten swager Jan Stockers om haerentwegen van de Oost Indische Compagnie tot Amsterdam op te beuren ende t' ontfangen soodaene pennn als aldaer wegens opgemelte Winandt Rompius te goede syn en noch t' ontfangen staen daer voor te quiteren en voor alle naemaeninge te caveren voorts daeromtrent te doen ende te laeten geschieden watter saecken noodtdruft sal comen te vereyschen cum clausulis rati indemnitatis caeteraque de jure solitis atq. de consuetis latiori extensione Solva S. St. L. —

30 Juni 1706. Abrahamus Rumpius Wede van Geertr. Lammers.

12 Nov. 1708. Huis van Abraham Rumphius te Zutphen in de Korte hofstraat naast dat van Ignatius Fredericus Roeloffs. —

Protocollen Bredevoort.

28 Maart 1623. Warner Romp en Lysbeth Roreyns, echtel.

Zutphen. Mededeeling van J. Gimberg.

Spaansche gezant. — In het Nav. '94, bl. 65 aangehaald werk „Myne Emigratie, enz." geeft de schrijver eene korte beschrijving van de verschillende praalgraven, toen aanwezig in de Westminster-Abbey te Londen, en werd o. a. diep getroffen door de aanschouwing van een looden kist met glazen deksel, het lijk bevattende van een Spaanschen gezant, waarop beslag gelegd was door schuldeischers en dat om die reden niet begraven kon worden.

Noch de Spaansche Kroon, noch de nabestaanden van den overledene zouden de schulden hebben willen betalen, en hoewel de schuldeischers, zooals de schrijver het uitdrukt „reeds lang den tol aan de natuur hadden betaald" stond dit lijk nog steeds boven aarde!

Bevat dit verhaal eenige waarheid? Is die gezant bij naam bekend? en wanneer werd zijne assche begraven of opgeruimd?

Het bedoelde werk, eerst uitgegeven in 1837, bevat eene reisbeschrijving in de jaren 1799—1802.

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Lambel (XLIII, 580). — Waar Rietstap in zijn „Handboek der wapenkunde" (1857) zegt, dat de lambel het onderscheidingsteeken

van den oudsten zoon is, had hij daaraan moeten toevoegen: in Engeland. Op het vasteland is het echter dat van jongere zonen. Zie bijv. het wapen van den Hertog van Orleans, tweeden zoon des Franschen Konings. Het huis Anjou voerde eenen barensteel van keel met vier hangers in het met gouden leliën bezaaide azuren schild.

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Huyckqueslooth (vgl. XLII 567, XLIII 82). – In het 1e deel fol. 20 der registers van de leenen der heerlijkh. van Naaldwijk, staat:

Robbert graaf v. d. Marck en Arenberg, heer tot Naaldwijk, geeft een huis ende hofsteede mitten heymwerff mitten boomgaert en 8 hondt. lands gelegen in den ambachte van N, tot behoeff van Mr Joest van Hoyquesloot Jansz. en zijne nakomelingen tot een erfleen, te verheergewaden met een roode sperwer of 5 schell. holl. 31 Jan. 1540.

1541 18 Maart versocht Jan Joostz v. H. dit leen, mits dood van zijn vader.

1569 19 Sept. versocht Cornelis Jansz v. H. dit leen, mits dood van zijn vader.

1577 14 Febr. droeg Corn. Jansz v. H. dit leen op aan de vrouw van Naaldwijk, tot behoef van François van Lantskroon. [1]

Te 's-Gravenhage huwde 5 Aug. — aanget. 15 Juli —1618 Jhr Cornelis van der Laen j. m. van Haarlem met Jonkv. Maria van Heukesloot j. d. beide won in Haag.

In 't begin der XVIJe eeuw woonde te Middelburg C. van Hoyque Sloot als notaris.

Volgens eene acte van 15 Maart 1623 verscheen voor schepenen van Gorinchem Sn Joh. van Huyckesloot, kap. eener comp. ten dienste van heeren Ho. Mo. als man en voogd van Maria van Verhyen, zuster van Geertruida geh. met Willem Jansz. Brakelman, dochters van Pieter Jansz. en Maryken Willemsdr.

FRED. CALAND.

---

[1]) 15 Juni 1770 werd daarmede voor 't laatst verlijd Jkv. Agatha van Slingeland.

Hallincg. — „Bij Balen komt op blz. 1071 voor Aert Hallincg, die driemaal gehuwd was, te Leeuwarden overleed, en een groot aantal kinderen naliet, waarvan ook verscheidene genoemd worden. De verschillende leden der familie, die in de eerste helft der zeventiende eeuw in den Haag in de regeering zaten, blijken daaruit van dezen Aert af te stammen. De gegevens over hen zijn echter vrij onvolledig, en doen vermoeden, dat Balen van dezen tak weinig op de hoogte was. Kan ook misschien een der lezers van „de Navorscher" over deze *Haagsche Hallincgen* meerdere inlichtingen verschaffen? R. R. VAN DEN HEUVEL JZ.

Van Cooth (XLIII, 573). — Te Tilburg † 10 Mei 1893 L. C. E. E. v. Cooth, oud 51 jaar. — Aan het echtpaar Evert v. Kooten en Hendrikje van Amerongen te Veenendaal, werd 28 Maart, 4 April '93 eene dochter, Willemijntje, geboren. Neeltje v. Cooten, geb. v. Dijk, te Langbroek, schonk 16/23 Mei '93 aan eene dochter de geboorte. Te Amsterdam bestaat ook v. Cooten. Maar evenzeer v. Kooten: Aan L. M. v. K. werd 22 Febr. '84 eervol ontslag verleend als Rijks-ontvanger, 2e kantoor, te Amsterdam.

Men bespeurt den verschillenden schrijftrant der namen.

JAC. A.

v. **Zelst** (XLIII, 354, enz.) — Aan het slot der MS.-Acta van de Geldersche synode, 18—25 Aug. 1658 te Nijmegen gehouden, staat „Johannes Selstius, v. d. m. tot Oirschot", onder de „afgestorvenen" vermeld. JAC. A.

Wapen. — Wie kan mij inlichtingen verschaffen omtrent 't volgende wapen: Gedeeld schild. Boven doorsneden. Rechts (heraldisch) bundel pijlen (?) links drie dergelijke bundeltjes, geplaatst 2 en 1.

Onderaan: eene heraldisch links gewende meermin, eenen spiegel in de linkerhand houdende. Als helmteeken doet mede dienst een bundel, geplaatst tusschen twee adelaarsvluchten. H. J. SCHARP.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

NALEZINGEN

OP OUDEMANS' MIDDENNED. WOORDENBOEK

DOOR

A. M. MOLENAAR.

(*Vervolg.*) [1])

Smackmonden. Vurig verlangen. — Bodecheer Benningh, Leydsche Oorlofdaghen, 168:

Hij *smackmond* nae een kus en grijpt haer in sijn armen.

Smeeck. Smeker? Smeking? — De Casteleyn, Diverse Liedekens, 54:

Wat dient dien loosen *smeeck*,
Dijn zeem is al vol gals.

Smeerdagge. Vuilpeak. — Oudaan, Agrippa, 406:

Een ouden kok... noch *smeerdagge* als hy was, druipende van den droop.

Smeichelaar (germanisme). Vleier. — Bekker, Betov. Weereld, II. 154.

Dat sich David... door den eenen of anderen grootschen hoveling en *smeichelaar* heeft overreden laten.

Smeichelen (als boven). Vleien. — Pers, Urania, 75:

Antiochus, der wreedtheyd sat,
Den jongsten Soon socht t' overreden,
Op dat hy sijn geloof aftrat,
En *smeicheld'* hem door soete beden.

Smektongen. Smakken met de tong. — Berkhey, Dichtm. Redenv. over de Plichten der Weezen, 23:

— hoe zalig dat het is,
Als 't Weesje *smektongt*, en men geeft hem laeffenis.

Smets. Lafzoet. — Moons, Sedel. Vermaecktonneel, 13:

---

[1]) Zie Navorscher XLIV, blz. 212.

Want ick sien 't over al soo gaen,
Dit te *smets*, dat te sout,
Dit te heet, dat te kout.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan en Meyer, doch zonder voorbeeld.

Smetsbroer. Smulbroeder. — Six v. Chandelier, Psalm 35, vs. 8:

Hun *smetsbroers*, die, om slempery
Hun tong verhuuren, —

Smik. Dronken. — Van Overbeke, Rijmwerken, 226.

Dus songen vier geselle, niet vuyl;
Dees van de Liefde blinde; die *smik* als een uyl.

Smikker. Smokkelaar. — Van Hoven, Leedige Uuren, 954.

Ik wensch je 's jaarlyks zo veel plaaten...
Ja, zo veel daalders, als 'er kikkers
In 't heetste van de zomer zyn:
En zo veel poen als all' de *smikkers*
Van Engeland (is dat niet fyn)
In korten tyd staan te verdienen.

Smicse. Slemper. — Antw. Spelen van Sinne, 374:

Buyten der stadt moecht ghy wel luysen en vloyen...
Smicse, hoef, loerman, botten. —

Smicksmack. Smuller. — Antw. Spelen van Sinne, 608:

Thuyswaert wever *Smicksmack*, dwijf moet boter coopen
Ghy sult uwen willecom hebben om een mijte.

Smijten. Smeden. — Heinsius, Ned. Poemata, 158:

Int midden van de locht heeft Jupiter een kamer
Van klaren diamant, *gesmeten* met den *hamer*
Van Mulciber zijn soon, —

De *Bijdrage* heeft het woord wel in den meer algemeenen zin van „slaan, treffen."

Smodderbekje. Lief bekje (vleiende naam voor een meisje), Krispijn, Smit en Baron (Amst. 1775), 74:

Maar jij, mijn engel, bent toch waardig,
Jou *smodderbekje* als je bent,
Voorwaar een rondom kante vent.

Smodderen. Smullen. — Huygens, Korenbloemen, I. 459:

'k Sal als in een' Byen fuyck
Komen *smodd'ren* in het puyck.
Van de Goysche Honigh-raeden.

De *Bijdrage* heeft het woord in denzelfden zin uit Kiliaan, doch zonder bewijsplaats.

Smodderig. Bezoedeld. — Huygens, Korenbloemen, I. 43:

Voor wien ick desen dagh mijn vuyle ziel ontklee
Van 't *smodderigh* gewaed van veertigh jaer en twee.

Smodderije. Vuiligheid. — Bolswert, Duyfk. ende Willem Pelgrimagie, 191: Nu en kan ick de blauwe *smodderije* niet weder van de vinghers krijghen, wat dat ick doe.

Smoddermuil. Zelfde beteekenis als *Smodderbekje.* — Krook, De Boerekermis (Amst. 1709), 27:

Ha! benje daer, myn zoete Griet?
Myn *smoddermuil*, nou niet te pruilen.

Smoddermuiltje. Zie het vorige artikel. — Van Halmael, De Gewaande Prins, 31:

Maar zie, zie, daar komen onze Princessen aantreeden,
Bij die lieve *smoddermuiltjes* moet ik nog een oogenblik besteeden.

Smoddersmoeltje. Zie *Smoddermuil.* — Rosseau, Verjaarfeest van Venus, 11:

— die zoete lieve sloof;
Met haar dikke *smoddersmoeltje.*

Smockelbieren. Heimelijk bier drinken. — Poirters, Masker v. d. Wer. afgetrokken, 247:

Men *smockelbiert* daer aen den hert,
Men weeft daer aen het ticktack-bert.

Smots. Gemeen vrouwspersoon. — Oudaan, Agrippa, 260: Reijingen en dansingen, daar men de *smotzen* vrijlijk spreken mag, en zoenen dat het klapt.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan in andere beteekenissen,

Smuysteren. Smullen — Belg. Museum, II. 253:

Als die (braadpannen) gesmeet zijn, soe ghaen wy te wijne,
'Tvolck moetse hebben, men sal der *smuysteren*
In alle huysen.

Anna Bijns. Referynen, II. 28:

Men derf' niet vasten. Al dat gheerne *smuystert*,
Dat steeckt hier ane haest sijnen seghele.

De *Bijdrage* heeft als beteekenis van dit woord „smeren" aangegeven en als

voorbeeld de laatstvermelde plaats aangehaald. Het is, m. i., echter duidelijk, dat in beide plaatsen de zin van dit werkwoord door „smullen" moet weder-gegeven worden.

Smul. Smulpartij. — Riemsnijder, Fabelen en Vertelsels, 154:

Zij braken veilig in, en vraten
Zig dik aan Ganzen. Bovenmaaten
Heeft wis aan 't paar die *smul* gesmaakt.

De *Bijdrage* heeft het woord in andere beteekenissen.

Smulleken. Kindje met een smul voor. — De Harduyn, Goddel. Wenschen, 297:

Kleyn *smulleken,* die nu ter tijdt
Mijn soete lieve broerken zijt.

Snabbe. Sneb, bek. — Vondel, Herschepp. van Ovidius, 360:

Een ent, dat 's havix klaeu en *snabbe* wil ontrennen.

In de *Bijdrage* uit Kiliaan, Plantijn en Meyer vermeld, doch zonder voorbeeld.

Snabbel. Snavel, mond. — Gheschier, Proefsteen, 12:

In 't cort, desen grooten clapper
Liep hier inne wel soo dapper,
Dat ick met een grammen sin
Sloegh daer mynen *snabbel* in.

Snaken. Snakken. — De Swaen, Leven en Dood van J. C., II. 162:

— wie onder al de menschen
Soud naer sulk eene jonst niet *snaken* ende wenschen?

Snaphaen. Minnaar? — Antw. Spelen v. Sinne, 372.

Om dat hier veel schoon mans sullen sijn te siene
Soo come ick wel over der mijlen tiene
Om een *snaphaen* te crijghen als v nichte
Die goet schoon en rijck waer.

Bij gissing slechts geef ik deze beteekenis aan. In de *Bijdrage* komt het woord voor 1°. in den zin van „vrijbuiter, roover, plunderaar" en 2° in dien van „zeker geldstuk van vijf of zes stuivers". Het verband doet mij denken aan „minnaar" en zoo opgevat, kan de zin van het woord zich aan den eerstvermel-den, hoewel sterk gewijzigd, aansluiten.

Snaps (Ter). Vluchtig. — De Brune, Bancketwerck, II. 127: Proeven... met het tipjen van de tonge, bij snocken, en *ter snaps,* daer over loopende, zonder te kouwen, of te verdouwen.

Snatersnel. 1o. Babbelaarster. — Van Rusting, Ovidius, 77:

Want foppe kortswijl... kan by vrouwen
Die *snatersnellen* zijn, geen huys met vrede houwen.

2° Rad met den mond. — Werken van Rabelais, I. 95:
Van nature kluchtige Snaaken, en zeer *snaater-snel* om allerley deuntjes te berde te brengen.

Snats. Snater, mond. — Rosseau, Verjaarfeest van Venus, 1:

'k Wil geen *snats* tot zingen zetten,
Of 't moet weezen van de Goôn.

Snave. Snavel, bek. — Roemer Visscher, Brabbelingh, 19:

Soo sijt ghy van ooren, Mieuwes, dooff en van *snave* slecht.

Snebel. Snavel, mond. — Wolsschaten, De Doodt vermaskert, 29:

— wy wetent wel
Dat ghy dijn clappich *snebel* slaet
In 't geen dat ju niet aen en gaet.

De *Bijdrage* heeft het woord uit Kiliaan, doch zonder voorbeeld.

Sneercken. ? — De Casteleyn, Konst van Rethorycke, 5:

Mercurius, by dat ick koeste bemeercken,
Ontfijnck een *sneercken,* als ick hem dus ontpaeide
Syn gramschap besief ick an syn gheweercken.

Kan iemand mij aan de beteekenis van dit woord helpen?

Sneirts. Teug. — Dryd. Refereynen (Rott. 1614), 85:

Ghy die uytveghen kondt volle kannen
Met eenen *sneirts,* als 't u lieflijck toe wert ghebracht.

Snel. Kan. — Moons, Sedel. Vermaeck Tonneel, 154:

Drinckt gy veel met volle *snellen?*
Gij u lichaem sult ontstellen.

Het woord komt in gelijken zin in de *Bijdrage* voor, doch zonder bewijsplaats.

Sneppen. Snijden. — Van Teylinghen, Paradys der Wellusten, 247: Soo Jacobus sijn hooft uyt een venster stack, ende den windt om sijn aensicht *snepte.*

De *Bijdrage* heeft uit Kiliaan de uitdrukking *sneppende wind* in gelijken zin.

Snepper. Snippenschieter. — Huygens, Korenbloemen, I. 132:

Een *Snepper* by den dagh; een *Jaeger* boven wind.

Dezen naam geeft onze dichter aan den alchimist en Bilderdijk, in zijne *Aanteekeningen op Huygens,* v. 107, verklaart hem door „die *sneppen* wil vangen bij den dag."

De *Bijdrage* heeft het woord als adjectief in den zin van „snapachtig".

Sneuffelen. Snuffelen. — Brandt, Leven van De Ruyter, II. 248: Een der Negers... die in de Negery liep *sneuffelen.*

Sneukelen. 1° Met smaak eten. — Croon, Crocus Bonus, II. 298:

Een vrauwe preyst de leckerheyt,
En *sneuckelt* geiren soetigheyt.

2°. Verboden minnehandel drijven. Vermaak. Lottooneel van Holland, II. 81:

Piet hoort van *sneuk'len* graag, en houd nog veel van vrijen.

Sneukeling. Mingenot. — De honigbije, II. 171:

Wat is hier al gestoeijs, al *sneukelings*, al pleizier.

Snoeuen. Zeker spel. — Porphyre en Cypriane, XV:

Dan ben ick oock een craey om te gelderen en te troeuen,
Om te trossenteren, te hocken en te *snoeuen*,
Ick wou wel eens proeven die my meester waer.

Snureel. Zekere ziekte, door overmatig drinken veroorzaakt. — De Casteleyn, Konst v. Rethorycke, 191:

Een vierendeel vaetkin was rechts syn potie:
Noch keeck hy omme naer eens anders deel,
Van drijncken haddy dickwils den *snureel*.

Sobbelaar. Drinkebroer. — Oudaan, Agrippa, 232: Roffianen, dobbelaars, slampampers, *sobbelaars*, giftmengers.

Sobbendoppen. Drinken. — Belg. Museum, III, 40:

Soete wijnen, stercke dranken
Connen soo ons sinnen krancken
Dat men weynig goets verhopt
Van die altijdts *sobbendopt*.

Zoeckelen. Struikelen. — Houwaert, Lusthof der Maechden, I. 290:

Men vint weynich schoon Vrouwen zoo ghetrouwe,
Die alle Mans ooghen maken onderdaen,
En daer elck met begheert spacieren te gaen,
Die niet en *zoeckelen* oft en vallen,
Al werden sy scherp gewacht.

Sokses. Iemand, die met zich laat sjokken, sul. — De Verl. Lubbert (Kluchtspel), 5:

Hy referijnt, en rondeelt, hy termt, en hy rijmt,
Die puursteken *sokses*, datter een mensch schier van swijmt.

Sollebollen. Over elkander vallen. — Wolsschaten, De Dood vermaskert, 80:

De tafelboeck, de pen, de schacht,
Met al daer hy med' was bevracht,
Dat *sollebolt* hier over een,
Dat wort versuckelt in 't ghemeen.

De *Bijdrage* heeft het woord opgeteekend uit Meyer, doch zonder voorbeeld.

Solt. Soldij. — Levens van Plutarchus, fol. 500 vs.

Oock dede hy slaen veel stucken goudts ghenaemt Philippus waer van hy *solt* gaf groot getal van volc.

Sondachs (*Inden*) *hoeck driven.* Bedriegen? In 't nauw brengen? — Van Rijssele, Spieghel der minnen, 145:

Jalours ghepeys.
Soudy mans ghelooven?

Katherina.
Och ja ick dies ween ick,
Dat my de tranen duer dooghen springhen.
Jalours ghepeys.
Hy moet elders vanden lijve dinghen,
Ghy zijt *inden sondachs hoeck ghedreven.*

Sondachs (*In dē*) *hoec schrijven.* Voor niets rekenen? — Van Ryssele, Spieghel der minnen, 184:

Alsulcke liefde *schrijve* ick met waesschen,
In dē sondachs hoec, acht dagē naer paesscen.

Bij gissing slechts heb ik den zin der beide laatste uitdrukkingen bepaald. Wie geeft mij meer licht, zoowel omtrent den oorsprong als omtrent de beteekenis van beide?

Zotterinneken. Zottinnetje? Zotheid. — Neghentien Refereynen, 19:

De zee roept, bulderende, oock daer teghen
By my en isse mee niet, dus eens liever, toelacht
T'*zotterinneken*, dan als menigh te zijn gheneghen
Na te groote wijsheit. —

Versta ik deze plaats wel, dan is *zotterinneken* een door den rederijker gesmede vorm van *zottinneke*, en hebben wij hier aan eene personificatie der zotheid te denken. Of is *zotterinneken* mogelijk een drukfout voor *zottezinneken*, uit *zotte* en *zinneke*, diminutief van *zin*? Dan blijft de beteekenis van „zotheid" toch dezelfde.

Soubatteeren. Soebatten. — Van Rusting, Geh. Duvel, 187:

Mits dat sijn haat zy onversoenlijk,
Alschoon syn vyand *soubatteert.*

Souffelen. Blazen. — Numan, Strijt des Gemoets, 16:

Van *soufflen* en blasen waren hun kaken root.

Souteren. Hard worden. — Ypermans, Cirurgie, 170: Dat bloet sal... worden hart, waer bi dat dus *ghesoutert* bloet sal weren dat dinne.

Spreekwijzen. (XLIII, 701). — „Het is weer in den emmer" (in 't vergeetboek). Daar emmer en doofpot elkander geheel uitsluiten, tenzij men aan een luchtledig overdekten emmer denkt; de vraag, of in de spreekwijs „emmer" niet als „prullenmand" dienst doet? Schriftelijke verzoeken, rekwesten, waaraan men niet voldoen wil, die men ad calendas graecas wil verschuiven, worden in stukken gescheurd, en geworpen in een prullemand, waarvoor men eertijds, bij eenvoudiger zeden, een emmer kan gebruikt hebben.

„Hij is erg in zijn kuif geprikt", d. i. erg boos; kan een tegenhanger zijn van „hij is erg op zijn teen getrapt", beleedigd, en daardoor gegriefd, boos geworden. Men trapt iemand op zijn teen; men prikt met zijne vingers een ander in de kuif of tast hem in den krullebol (gelijk men hier in Neder-Betuwe spreekt), grijpt hem in de haren, figuurlijk voor „men maakt hem boos".

„Iets opschrijven in Mozes" in den zin van „iets in zijn geheugen prenten". Kan 't zijn „iets opschrijven in Mozes en de Profeten"; zijnde het voornaamste gedeelte van het Oude-Testament? Of ook „iets opschrijven in de vijf boeken van Mozes"? Met het oog op der Israëlieten gewoonte, om daarvan in kindschheid, jeugd en jongelingsjaren zóóveel van buiten te leeren (in 't Hebreeuwsch natuurlijk!) als 't geheugen in staat is op te nemen? Want bij allen gelukt de proef niet even best, zooals men begrijpen kan. Er zijn blokkers, er zijn ook sukkelaars onder die proefnemers.

„Iemand in den neus boren" (bedotten). Ik hoorde altoos; „iemand *iets* in den neus boren", bijv. een ei, als men een hotelbezoeker meerdere eieren in rekening brengt dan hij bij zijn ontbijt gebruikte, enz. enz. enz. Misschien ontleend aan de landontdekkers of kolonisten, die den Indiaan allerlei prullen, o. a. *neusringen*, zonder waarde, als groote kostbaarheden in de hand stopten. Omdat de spreekwijs „bedotten" beteekent, hieraan m. i. liever gedacht, dan aan het ringen van varkens; want dezen dieren boort men een ring door den snuit, niet met oogmerk om hen te bedriegen, maar om hun het wroeten onmogelijk, ze derhalve onschadelijk te maken.

„Den gebraden haan uithangen". Zal wel aan een uithangbord, beschilderd met een gebraden haan, ontleend zijn. In herbergen toch, waarvóór zulk een uithangbord prijkte, werd gewis goede sier gemaakt. JAC. A.

Spreekwijzen (XLIII, 701). — Ik denk, dat 2 ontleend is aan vechtende hanen of duiven en dat 3 eene verkorting is van: opschrijven in Mozes' boeken of Mozes' wet, waarvan de voorschriften immers alom en altijd in gedachtenis moesten zijn. Voor 4 komt ook voor: iemand een gat door den neus boren. Kan dat in verband staan met hetgeen men met de varkens doet? Maar dan weet ik toch niet, hoe. En wat 5 betreft: die een haan tot uithangteeken heeft, zegt daarmeê niets bijzonders, maar — een gebraden haan, dat is een teeken van een smulhuis, een huis van gastmalen, en, bij gevolgtrekking, van grootschheid des levens.

E. LAURILLARD.

Spreekwijzen (XLIII, 701). — „Den gebraden haan uithangen" wordt verklaard in de *Uithangteekens* I bl. 114: „De Pasteibakkers hadden vroeger *de Gebraden Haan* uithangen, waarvan de spreekwijze herkomstig is: „Hij hangt den gebraden haan uit," voor: „hij schaft goed op." J. E. TER GOUW.

Flesschentrekker (XLIII, 697, XLIV, 128, 224). — Mr. L. Stevens, vroeger Burgemeester van Sas-van-Gent, schrijft mij: „Ik kan als afkomstig uit Z. Vl. de mededeeling van den „Heer Vinck uit St. Jansteen volkomen bevestigen doch meen, „dat men nog wat verder zal moeten gaan; omdat ik reeds ver„scheidene jaren — voor in Nederland het woord flesschentrekker „gehoord werd — in België heb hooren spreken van *tirer en bouteille*, „(iemand beet nemen).... Wanneer men wijn aftrekt, begint men „met een klein gaatje van onder in de ton te boren en ongemerkt „trekt men het geheele vat af. Ik zou daarom denken, dat de „uitdrukking van Frankrijk afkomstig is en van latere dagteekening „als het woord chevalier d'industrie."

Intusschen komt noch bij Littré noch bij Larousse *tirer en bouteille* voor in figuurlijken zin; de eerste geeft alleen: *tirer du vin*, *tirer bouteille.*

In het Hoogduitsch — een belangstellend lezer van mijn eerste stukje vestigt er mijne aandacht op — zegt men *Wein auf Flaschen ziehen* voor wijn in flesschen aftappen, afbottelen. Men zie het woordenboek van Sicherer en Akveld; in den zin van bedriegen, foppen wordt het daarin *niet* vermeld.

Anders in de Vlaamsche woordenboeken. Een der Redacteurs van het Woordenboek der Nederlandsche taal deelt mij mede, dat de bewuste figuurlijke uitdrukking gebezigd wordt in Antwerpen en Brussel, en verwijst mij voorts naar het *Haspengouwsch Idioticon* van Rutten, dat ik niet zelf heb kunnen raadplegen, en naar L. W. Schuermans, die in zijn *Algemeen Vlaamsch Idioticon* opgeeft: „*Iemand op flesschen trekken*: iemand bedotten of voor den aap houden en vandaar *op flesschen trekkerij* (Br., Antw. Limb. en in 't Noorden)." In het werkje van Am. Joos, *Schatten uit de volkstaal, Eenige duizenden volksspreuken gerangschikt en verklaard*, Gent 1887, vind ik op blz. 71/72: „Bedriegen: iemand op flesschen (of stoopen) [1]) trekken," en op blz. 81/82: „Foppen: iemand op stoopkens trekken."

Eindelijk heb ik *op stoopen trekken* (voor den gek houden) nog aangetroffen in eene novelle van Fr. van den Bergh, *Fritz Fierens*, Gent, 1894 (uitgaven van het Taalverbond no. 9), blz. 134: „en hij gevoelde niet eens, dat hij op stoopen werd getrokken en de artisten met hem „balleken over" speelden."

In Holland heb ik, voor zoover ik mij herinner, de uitdrukking *op flesschen trekken* noch in eigenlijken noch in oneigenlijken zin ooit hooren bezigen. Wel zegt men: *wijn* of *bier op flesschen*, waarbij misschien het woord *getrokken* verzwegen is.

Oorspronkelijk — ik leid dit af uit hetgeen Schuermans opgeeft — schijnt men in Vlaanderen gesproken te hebben van *op-*

---

[1]) Er staat eigenlijk t. a. p. „op *stoppen*", doch in de opgave van drukfouten is dit verbeterd in *stoopen*.

flesschentrekkerij en *opflesschentrekker*; gehoord of gelezen heb ik die woorden echter nooit. Komen die uitdrukkingen bij Vlaamsche schrijvers voor, dan vindt de uitlegging van den Heer Vinck en mij daarin eenen krachtigen steun.

Ten slotte moet ik nog melding maken van eenen pennestrijd, over dit onderwerp gevoerd in de *Schoonhovensche Courant*, waarvan mij eenige nommers door den Heer Vinck en den Bestuurder van dit tijdschrift zijn toegezonden.

In het nommer van 14 April jl. heeft de Heer A. M. J. Moussault verklaard, aan de uitlegging van den Heer Langerveld de voorkeur te geven, en voorts den oorsprong van de uitdrukkingen *op de flesch gaan* en *op de flesch zijn* toegeschreven aan de gewoonte der zeelieden om bij schipbreuk eene flesch in zee te werpen met een afscheidsgroet aan magen en vrienden. Deze laatste meening is nadat de Heer Vinck in het nommer van 25 April opgemerkt had, dat „op de flesch gaan" geen zeemansterm is — de zeeman zegt: „wij gaan naar den kelder", — bestreden door den Heer J. E. K. van Wijnen, die in het nommer van 5 Mei eenige lezenswaardige opmerkingen ten beste heeft gegeven met betrekking tot de verklaring van spreekwoorden of zegswijzen. De schrijver van dat opstel is van oordeel, dat de beteekenis, waarin *op de flesch gaan* en *op de flesch zijn* gebezigd worden, in strijd is met de opvatting van den Heer M., waarbij komt, dat *hij* in de zegswijze *hij gaat* (of *is*) *op de flesch* dan den afscheidsbrief zoude moeten aanduiden; de overgang van den brief op den briefschrijver zou nog een nadere verklaring behoeven. Nochtans heeft de Heer v. W. ook enkele bedenkingen tegen de verklaring van den Heer Vinck, waarvoor ik den weetgierigen lezer naar de *Schoonhovensche Courant* verwijs.

Tegen de meening van den heer Langerveld, dat een flesschentrekker iemand zijn zou, die een fijne flesch drinkt van eens andermans geld, voert de schrijver der „Opmerkingen" aan, dat hij niet begrijpt, dat de eenvoudige en noodzakelijke handeling van het *opentrekken* van eene flesch, die toch een ieder (dus ook hij, die niet van eens andermans geld eene fijne flesch drinkt) moet

doen, wil hij een glaasje kunnen nemen, genoemd moest worden, om de bedoelde bedriegelijke handelingen juist te karakteriseeren.

Eene andere verklaring geeft in het nommer van 21 April „een vijand van alle soort van flesschentrekkerij": „Zou het woord" — vraagt hij — „ook zijn oorsprong kunnen vinden in een soort van „vaardige, beurslichtende personen, die nog maar weinige jaren „geleden op onze jaarmarkten of kermissen te vinden waren en er „een bank in 't klein exploiteerden, waarvan menig jongen of ab- „normale kermisgast de dupe werd? Ik bedoel de zoogenaamde „rollebollen, bij de plattelandsbevolking maar al te goed bekend! „Die heeren hadden bij eene menigte andere geldwinnende of geld- „ontwoekerende spelen er ook een, waarin een flesch de hoofdrol „vervulde, nl.: boven een tafeltje met opgestelde kegels hing eene „flesch aan een touwtje, zoodanig dat zij de kegels raken kon, — „die flesch trok men naar zich toe en liet haar dan los, bij welken „teruggang zij geen der kegels mocht omverwerpen; met het vol- „brengen van dit kunststuk (dat door den bankhouder telkens met „goed succes werd voorgedaan) was eene verdubbeling van de inge- „zette som te verdienen; maar het goedgeloovige publiek liep ne- „gen- van de tienmaal in den val en den ondernemer stak de winst „op. — De overeenkomst van dit gilde van markt- of kermisschui- „mers (flesschentrekkers enz.) en het gilde van de beruchte kaart- „spelers en oplichters, die thans niet het platteland, maar juist de „groote steden tot hunne operaties hebben gekozen, en zoodoende „zoovele plattelandbewoners er in laten loopen (z. g. flesschentrek- „kers) duidt, dunkt mij, zich zelve aan, — beide is het om je „beurs te doen, beide om te speculeeren op de hebzucht van het „domme publiek; beide, die door lokaas op veel gewin hunne slacht- „offers met groot verlies beschaamd laten aftrekken."

De Heer Van Wijnen merkt in zijn genoemd opstel hiertegen op: vooreerst, dat als die kermisschuimers behalve een flesch aan een touwtje nog een menigte andere spelletjes hadden, het de vraag is, waarom zij juist door dat éene spel met de flesch moesten gekarakteriseerd worden; in de tweede plaats, dat het toch meer voor de hand lag, hen aan te duiden met dien algemeen bekenden

naam van *rollebollen;* in de derde plaats, dat er in de praktijken van de „kwartjesvinders" van den laatsten tijd veel meer sluw overleg en fijn bedrog steekt, dan in 't spel met de flesch, dat een ieder dadelijk kan bekijken en begrijpen, zoodat slechts deze of gene onnoozele „jongen" of een „abnormale kermisgast" er door in kan loopen.

Hiermede meen ik thans mijne mededeelingen te kunnen eindigen. Mocht ik later nog iets naders aangaande dit punt te weten komen, dan hoop ik de lezers van dit tijdschrift er weder mede in kennis te stellen.

MR. C. BAKE.

Flesschentrekkers (XLIII, 697). — Ik heb mijzelven wel eens afgevraagd, of deze uitdrukking in verband kon staan met het trekken van loten uit eene flesch of glazen buis, hetgeen soms een bedrieglijk werk is? Doch het Vlaamsche „iemand *op* flesschen" of *op* stopkens trekken," d. i. bedriegen, deed mij dit verband weder onaanneemlijk achten. Thans echter lees ik in *Navr* XLIV, 128 het citaat uit Isaäc Taylor's werk, — waarom het *jaar* der uitgave onvermeld gelaten! — omtrent Flash-men, die in de buurt van markt tot markt *trokken*, met wilde, Zigeunerachtige manieren behept, en onderling een boeventaal sprekend. En nu kom ik, dunkt mij, tot zekerheid. Want de uitdrukking wordt gebezigd nopens lieden, die koopwaren bestellen, maar niet (voornemens zijn te) betalen. En dit juist is een eigenschap van *markt*geboefte. „Flesschentrekker" zal dus eene verhaspeling van *Flashtraveller* zijn. Overeenkomstig hiermeê kan de Duitscher gewagen van Flaschen*bruder*, al is Flasch de naam van een dorp in Grauwbunderland. Tenminste de uit zijn Wilhelmine-Buchholz-cyclus bekende humorist-novellist Julius Stinde doet het.

Overigens, niet „flash" beduidt in 't Engelsch „schurk" enz. (*Navr* t. a. pl.), maar „flash*man*" heeft deze beteekenis, en ook die van „valsche speler", gelijk ik opgegeven zie. Maar ik geloof zeker, dat het citaat uit Taylor hier de deur dicht doet. En, toen men Flash als dorpsnaam uit het oog verliezend, aan eene „flesch", —

Eng. flask, — ging denken, zal de Vlaming door zijn „op flesschen (stopkens) trekken", de verhaspeling hebben voltooid. [1]) JAC. A.

Nat- en droogbal (XLIV, 64). — In mijn jonge jaren maakte ik deel uit van een kegelclub in Buitenlust in de Maliebaan. Als 's zomers door groote warmte de plank te droog was werd ze begoten; ook de ballen werden nat gemaakt. Ze liepen dan stroever, maar bleven beter in de verlangde richting.

J. D. OORTMAN GERLINGS.

Schanspeljoen (XLIII, 695; XLIV, 222). — De naam welke door de arbeidende klassen in het Westland aan de aldaar voorkomende eetbare champignon wordt gegeven, is „schampeljoen". Wellicht helpt dit iemand om het ontstaan van „schanspeljoen" te verklaren.

J. DE F.

Schanspeljoen (XLIII 695; XLIV, 222). — Op 't eiland Goeree-en-Overflakkee verstaat men onder *schampeljoen* het patroon van een japon of dergelijk kleedingstuk. Ik houd het voor eene verbastering van *échantillon.*

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Aren (XLIII, 699). — In aansluiting bij 'tgeen door den heer Aarsen omtrent dit woord is meegedeeld, breng ik in herinnering, dat op 't eiland Overflakkee een *haartouwer* een werktuig is, dat de maaiers gebruiken om hunne „sekel" (sikkel) te scherpen. 't Bestaat uit een hamer en een aanbeeldje: als de zicht eene stompe snede heeft verkregen, slaat men die op het aanbeeldje weer scherp.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

---

1) Canon Isaac Taylor, Words and Places, 1e druk, 1864. 2e druk bij Macmillan in 1873. 6/-

Flashman is volgens de engelsche woordenboeken „a knave who tries to appear as a gentleman."

Flash language is dieventaal (Harper's Magaz. LXXVI, 611); flash notes zijn nagemaakte banknoten. C.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

DIRICK VAN LIENDEN

CANONIKER ZU LÜTTICH (1538—1603)

I.

Das Ex-libris dieser persönlichkeit.

Der Baron Léon Pitteurs-Hiegaerts auf Schloss Ordange bei St Trond, hatte die Güte, uns, aus seiner Antiquitäten-Sammlung, eine Original Kupfer-Platte deren Abdruck auf der gegenüberliegenden Seite folgt, abzutreten.

Diese Kupfer-Platte stellt, wie die auf derselben angebrachte Inschrift zeigt, die 16 Ahnen des Dirick van Lienden [1]), Canoniker zu St Lambrecht in Lüttich, dar.

Die heraldische Farbenbezeichnung.

Erst in der ersten Hälfte des 17ten Jahrhunderts kamen, nach mehreren anderen Versuchen, die Farben der Wappen zu bezeich-

[1]) Dirick van Lienden war der vierte Sohn des Dirick van Lienden, Ritter, Burggraf von Dormael, Herr von Othey etc. und der Marie van Elderen. Butkens hat uns, in seinen Annales de la maison de Lynden, ein Porträt dieser Persönlichkeit hinterlassen, welches in 1596 im Alter von 58 Jahren gemalt wurde, was, deren Geburtsjahr in das Jahr 1538 legt. Er starb am 11 Juli 1603 und ward in der Cathedrale von St Lambert in Lüttich beigelegt. Auf dessem Epitaph stand folgende Inschrift: Theodoricus de Lienden, Archidiaconus Ardennae in hac Ecclesia Leodiensi, nec non Beatae Mariae Traiectensis et Dionantensis Praepositus et Abbas secularis, ac Serenissimi Principis et Episcopi Leodiensis in spiritualibus Vicarius generalis et sigillifer. Ad Gloriam Sanctissimae Trinitatis, et honorem Patronorum huius altaris, vivens sibi posuit in profesto Divi Lamberti anno MDXCIV. Postea verò Decanus huius Ecclesiae, qui obijt anno MDCIII.

Requiescat in pace.

S. Annales de la maison de Lynden von Butkens, p. 251 & 252.

nen, zwei verschiedene Systeme [1]) der Farbenbezeichnung durch die *Schraffirung* auf.

Die Schraffirung an sich war nichts Neues; vielmehr sehen wir dieselbe schon im 16ten Jahrhundert vielfach angewendet. Sie hat aber bis dahin nur den Zweck, die verschiedenen Felder von einander abzuheben, oder die Verwechslung der Farben deutlicher hervortreten zu lassen. Ein bestimmtes System ist dabei nicht in Anwendung gebracht; die Schraffirung folgt meist der Richtung der heraldischen Figur; die verschiedenen Felder sind einmal mit Quereinmal mit Schräglinien schraffirt (S. Siebmacher, Geschichte der Heraldik, IV. 2. p. 592).

Dieser Excurs in die Entwicklungsgeschichte der heraldischen Farbenbezeichnungssysteme gibt uns, da die Farben der Wappen-Symbole in der obigen Original-Kupfer-Platte noch nicht durch Schraffirung bezeichnet werden, den positiven Aufschluss, dass die Zeit der Anfertigung dieses Stiches in das 16te Jahrhundert zu legen ist, und zwar, höchst wahrscheinlich, in das Jahr 1587 [2]), in welchem Dirick zum Gross-Vikar oder General-Vikar von Lüttich ernannt worden ist. Denn sein Titel als Gross-Dekan (Grand-Doyen) [3]) der Cathedrale von Lüttich befindet sich noch nicht auf der Inschrift der Platte. Hätte er diese Würde bereits zur Zeit der Anfertigung

---

[1]) Zur Farbenbezeichnung, *systematisch* angewendet, findet sich die Schraffirung *zuerst* in dem Werke: Pompa funebris optimi potentiss. principis Alberti Pii, archiducis Austriae etc. veris imaginibus expressa a *Jac. Francquart.* Brux. 1623. fol.

Ein *anderes* System stellte der Jesuit *Silvester Petra Sancta* in seinem 1638 zu Rom erschienenen Werke Tesserae gentilitiae auf.

[2]) En 1587 le vicaire-général du diocèse de Liège, le célèbre Livinus Torrentius, fut promu à l'évêché d'Anvers et fut sacré le 10 Septembre. *Thierry de Lienden* lui succéda dans ses fonctions de vicaire général (S. Paquot, Hist. litt. des Pays-Bas, Bd. II, p. 93; Daris. l. c. p. 571) Il occupa ces fonctions jusqu'en 1598 et fut succédé par Chapeauville.

En 1598 Thierry de Lienden quitta les fonctions de vicaire-général et fut élu grand doyen du Chapitre de St Lambert (S. Abry, Recueil héraldique des bourgmestres de Liège, p. 346).

[3]) S. Annales de la maison de Lynden, p. 251.

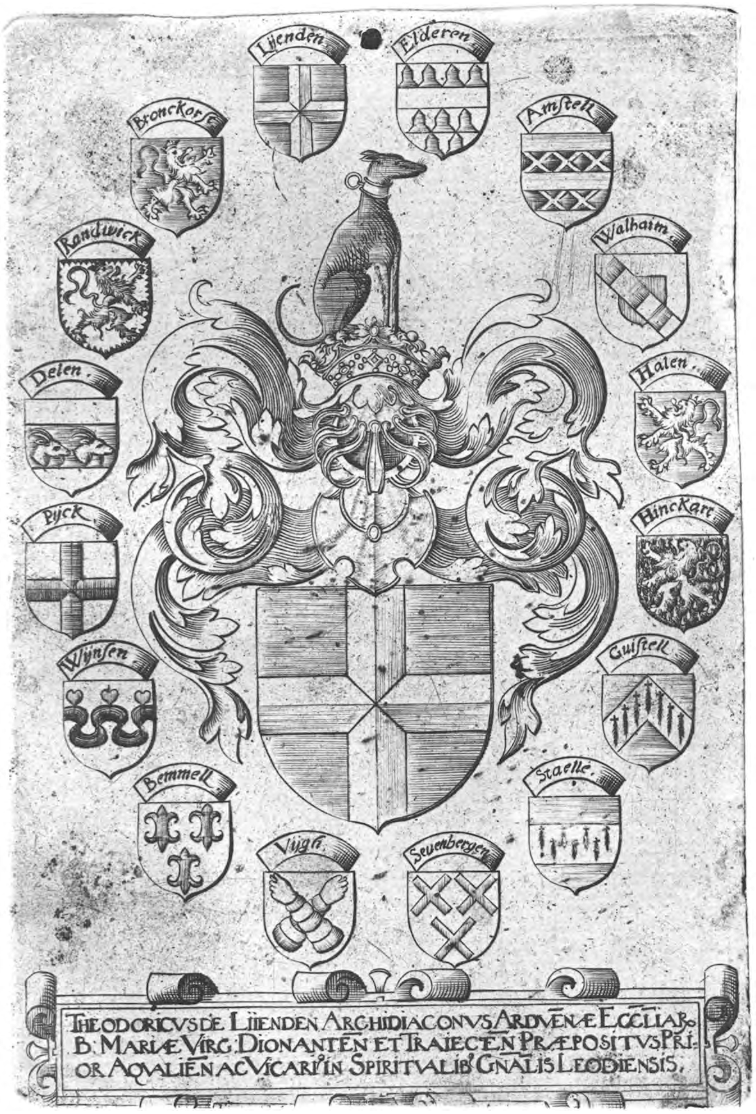
Liienden
Elderen
Bronckorst
Amstell
Randwick
Walhaim
Delen
Halen
Pyck
Hinckart
Wynsen
Guistell
Bemmell
Staelle
Vlight
Sevenbergen
THEODORICVS DE LIIENDEN ARCHIDIACONVS ARDVĒNÆ ECCLIAR
B. MARIÆ VIRG. DIONANTĒN ET TRAIECĒN PRÆPOSITVS PRI-
OR AQVALIĒN AC VICARIꝰ IN SPIRITVALIB' GNĀLIS LEODIENSIS.

der Kupfer-Platte begleitet, so müsste dies auf der Inschrift derselben erwähnt sein, da sie einen *höheren* Rang als denjenigen eines General-Vikars bezeichnet.

Man kann daher beinahe mit Bestimmtheit annehmen, dass die Anfertigung der Platte in das Jahr 1587 fällt.

Zu welchem Zwecke diente diese Kupfer-Platte? Darüber kann kaum ein Zweifel herrschen: dieser Stich mit den 16 Ahnenwappen des Dirick van Lienden [1]) repraesentirt das *Ex-Libris* dieses hervorragenden kirchlichen Würdenträgers; denn gerade zu jener Zeit, war der Gebrauch allgemein, sich der in Kupfer gestochenen Ex-Libris in den grossen Privat-Bibliotheken zu bedienen, da die Kupferstechkunst um diese Zeit in ihrer Blüthe stand.

Die auf der Kupfer-Platte dargestellten Wappen sind:

Väterlicherseits:

1. Lienden: ein gemeines Kreuz;
2. Bronckhorst: einen aufrechtstehenden, gekrönten Löwen;
3. Randwick: einen aufrechtstehenden, gekrönten Löwen; um den Schild ein gezackter Rand;
4. Delen: einen mit zwei Widderköpfen besetzten Balken;
5. Pyck: ein gemeines Kreuz;
6. Winsen: einen Wellenbalken mit drei im Schildhaupt befindlichen, auf dem Balken stehenden herzförmigen Beizeichen, aus derem mittleren eine Flamme herausschlägt;
7. Bemmel: drei schachförmig gestellte Thürhaspen;
8. Vygh: zwei in's Andreaskreuz gestellte, gestückte Arme mit geschlossenen Händen.

Mütterlicherseits:

1. Elderen: eine Eisenhut-Feh mit Balken;

---

[1]) Wir haben die Schreibart *Lienden* nicht *Lynden* angenommen, weil das Testament des Dirick mit dessen eigenhändiger Unterschrift versehen ist, und dieser schrieb *Lienden*. Das vom 9 Juli 1603 datirte Original dieses Testaments, von welchem wir eine Abschrift besitzen, befindet sich im Staats-Archiv zu Lüttich in einem Actenstoss, welcher die Testamente der Domherren von St Lambrecht, von 1600 bis 1618, enthält.

2. Amstel: zwei mit 3 und 2 Andreaskreuzen besetzte Balken;
3. Walhaim: einen Mittelschild mit einem über den ganzen Schild gezogenen Querbalken;
4. Halen: ein aufrechtstehender gekrönter Löwe;
5. Hinckart: einen aufrechtstehenden Löwen, mit Längsschindeln besät;
6. Guistell: einen mit Hermelin besetzten Sparren;
7. Staelle: einen mit Hermelin besetzten Balken;
8. Sevenbergen: drei kleine Andreaskreuze.

Das auf dem Stich repraesentirte genealogische System.

Mütterlicherseits ergibt sich — bei Bezifferung der Wappen von oben nach unten — 1. 2. 3., etc.

1 7 3 5 2 8 4 6

Elderen Stalle Walhaim Hinkart Amstel Sevenberg Halen Guistell

Elderen Walhaim Amstel Halen

Elderen Amstel

Elderen

Nun aber ist diese Stammtafel genealogisch richtig.

Wir werden die Ahnen väterlicherseits symmetrisch aufstellen.

Man würde erhalten:

1 7 3 5 2 8 4 6

Lienden Bemmel Randwick Pieck Bronckhorst Vygh Delen Winsen

Lienden Randwick Bronckhorst Delen

Lienden Bronckhorst

Lienden

Indem man die Ahnen dem Epitaph des Dirick van Lienden-Dormael [1]) gemäss aufstellt, wird man erhalten:

B 1 B 2 B 3 B 4 D 1 D 2 D 3 D 4

Elderen-Stalle | Walhaim-Hinckart | Amstel-Sevenberg | Halen-Guistell

und väterlicherseits

A 1 A 2 A 3 A 4 C 1 C 2 C 3 C 4

Lynden-Randwyck | Winsen-Pyck | Bronckhorst-Delen | Bemmel-Viegh

---

[1]) S. De Navorscher, N° 1/2, 1892 p. 11 & 13.

Es ist ein Unterschied wie Tag und Nacht zwischen diesem genealogischen System und dem Vorhergehenden, und es unterscheidet sich abermals von dem dritten aus dem Manuscript N° 915 von van den Bergh in der Kgl. Bibliothek in Brüssel, welches wir hier folgen lassen:

Quartiers de Thierry de Lienden, chanoine de Liège.

Lienden	Winsen	Randwyck	Bemmel	Bronckhorst	Pyck	Delen	Vyghen
de gu. á la croix d'or; T. couronné à un levrier entier de sa. accollé d'or.	la fasce ondée de gu. a 7 wèfles du même, 4 dessus, 3 dessous. T. wefle sur couronne d'or.	d'arg. au lion de gu. couronné armé d'or. T. levrier d'argent ferme.	d'argent à 3 de sa. T. un levrier d'arg. ferme.	gu. au lion d'arg. couronné lampassé d'or.	arg. à la croix de gu. T. couronné au coq entier de gu.	arg. à la fasce de gu. a 2 têtes de bouc d'arg. accornes d'or. T. tête de femme chevelu.	porte Hardevuyst.

Theodoricus — Randwick — Bronckhorst — Van delen

Stephanus — Walburgis

Theodoricus, père du chanoine de Liège

Elderen Stalle Walhaim Hinckart Amstel Sevenberg Halen Ghistelles

Elderen — Walhaim — Amstel — Halen dit Mirabel

Godenoul d'Elderen — Elisabeth van Amstel

Marie van Elderen, mère du chanoine

Van den Bergh sagt: Puto alicubi inveniri Hincart allié avec Stall. Videndum ergo an haec quarteria bene sint disposita. Van den Bergh sagt nicht wo er dieses System gefunden hat, aber es beweist nichts desto weniger, dass der Conflict in betreff der Genealogie der van Lienden im 17ten Jahrhundert allgemein war, was seinerseits beweist, was wir hier unten sagen werden.

Auf dieser Original-Kupfer-Platte ist, ebensowenig wie auf dem Epitaph des Dirick van Lienden und der Marie van Elderen in der Kirche zu St. Peter in Löwen [1]), die Aufstellung der väterlichen Ahnen, nach den gegebenen Namen welche diesen Ahnen beigelegt sind, symmetrisch mit derjenigen der mütterlichen Ahnen. Bei Vergleichung der Aufstellung dieser Ahnen auf dem Epitaph mit derjenigen auf der Kupfer-Platte, ist das genealogische System

[1]) S. De Navorscher N° 1/2, 1892, p. 10—57.

des Epitaph's, nach der gegebenen Aufstellung der mütterlichen Ahnen, in betreff der väterlichen Ahnen in Conflict mit demjenigen auf der Platte. Wir schliessen hieraus, dass die aus Dirick van Lienden-Dormael und der Marie van Elderen hervorgegangenen Lienden, die Filiation mit den Geldrischen Van Lynden herstellen wollten, ohne die Genealogie der Letzteren zu kennen; die Allianzen können ihnen bekannt gewesen sein, aber nicht die Art deren Aufstellung in genealogischer Ahnenreihe. Den Beweis für diese unsere Behauptung liefert die Verschiedenheit der für die väterlichen Ahnen befolgten Systeme auf der Platte und auf dem Epitaph und in dem Manuscript von van den Bergh.

Es war daher, wie wir bereits erwähnt haben, der Conflict in betreff des genealogischen Repräsentationsystems ihrer väterlichen Ahnen unter den Mitgliedern der Familie Van Lienden-Dormael allgemein.

Dies ist ein weiterer Beweis, dass die Abstammung, welche sich dieselben beilegen wollten, eine Erfindung war. Auch haben wir nun, durch die Uebereinstimmung in der Darstellung des Groesbeeck'schen Wappens auf dem Stich des Ex-libris, und auf der Van den Bergh'schen [1]) Zeichnung des Epitaph's des Dirick Van Lienden-Dormael in der Kirche zu St Peter in Loewen, die Gewissheit, *dass auf diesem Epitaph das Groesbeeck'sche Wappen* — nicht das Winsen'sche — in den väterlichen Ahnen des Dirick dargestellt war, und dass daher die Fälschung, d. h. die Unterschiebung des Winsen'schen Wappens, *erst in der für die Annales de la maison de Lynden von Butkens* [2]) *bestimmten Zeichnung des Epitaph's bewerkstelligt worden ist*, um hiedurch die gefälschte Genealogie in den Annales durch ein Monument zu bekräftigen.

Es ist nicht zulässig, dass diejenigen, welche ihre mütterlichen Ahnen so genau kannten, nicht in Uebereinstimmung über ihre väterlichen Ahnen sein sollten, ausgenommen der Fall, dass eine

---

[1]) S. De Navorscher N° 1/2, 1892, p. 13, Viereck A.

[2]) S. De Navorscher N° 3, 1892, p. 116 über die Mitarbeiter von Butkens bei den Fälschungen in den Annales de la maison de Lijnden.

Fälschung vorhanden sei, über welche sie nicht zu einer Uebereinstimmung gelangen konnten.

Die Art wie das Winsen'sche Wappen auf der Platte dargestellt ist [1]), markirt den offenbaren *Uebergang* der Fälschung durch welche in die Genealogie van Lienden eine *van Winsen* an die Stelle einer *van Groesbeeck* eingeführt worden ist, und bekräftigt in eclatanter Weise, *durch das Zeugniss der Familie van Lienden-Dormael selbst*, die Richtigkeit unseres Fälschungsbeweises über die väterlichen Ahnen des Dirick van Lienden-Dormael auf dessen Epitaph in der Kirche zu St Peter in Löwen (S. „De Navorscher" N° 1/2, 1892, p. 10—57).

Arnold, Ritter von Linne, ist Herr der Herrschaft Linne und ist der Vater des Thomas, Herrn von Linne. — Die van Lynde und die De Busco repräsentiren ein und dieselbe Familie.

Abermals [2]) ist uns die Ehre wiederfahren mehrere Punkte in unserer in „De Navorscher" 8/9, 1892, p. 431—482 neu aufgestellten Genealogie des Hauses van Linde, von dem eminenten Lütticher Genealogen und Historiker, Herrn Chevalier Camille de Borman, in Zweifel gezogen zu sehen. Er behauptet:

1. dass Martenslinde nie eine Herrschaft gewesen sei;
2. dass die Lesart Arnold, Ritter van Linne, nicht richtig aufgefasst sei, d. h., dass hier das Wort Ritter nicht einen Titel sondern einen Familiennamen bezeichne;
3. Dass die van Lynde nicht identisch seien mit den De Busco.

Es drängt sich uns daher die gebieterische Pflicht auf diese

---

[1]) Auf der Kupfer Platte ist dem Wappen des Ahnen *Groesbeeck* der Name *Winsen* unterschoben, während in der Zeichnung des Epitaph's auch das Wappen Groesbeeck durch das Wappen Winsen verdrängt ist.

[2]) S. De Navorscher 8/9, 1893, p. 503—508 und 11/12, 1893, p. 680 (Nachschrift).

Punkte durch unwiderlegliche Dokumente zu beweisen. Wir lassen unsere diesbezüglichen Ausführungen hier folgen.

A. Martenslinde sei nie eine Seigneurie gewesen, sagt Herr de Borman.

Dieser Behauptung setzen wir entgegen:

1. das Dokument *a* p. 446 in De Navorscher 8/9, 1892, aus dem Laatboek der Archivalien der D. O. Ballei Alten-Biessen (1280—1213)

1281 Ar. riddere van Linne
1285 Linne, Ar. riddere
1287 Linne, Ar. riddere
1288 Linne, Ar. riddere

Was soll *Ar. riddere van Linne* sagen?

Das wort *miles*, sagt der gelehrte Baron van Spaen, zwischen den Taufnamen und den Familiennamen gestellt, bezeichnet das Eigenthumsrecht eines militairischen Gutes, die Eigenschaft eines *ingenuus*, bedeutet also so viel als *Herr von* (Heer van, seigneur de etc.); während *miles*, hinter den Familiennamen gestellt, das Zeichen des *Ranges eines Ritters* ist. Der Unterschied, in den mittelalterlichen Zeiten, zwischen *miles* und *dominus*, *Ritter* und *Herr*, bestand ohne Zweifel darin, dass der Ritter eine Gerichtsbarkeit zu Lehen hatte, während der Herr eigenthumsrechtliche Gerichtsbarkeit besass. (Inl. tot de Gesch. van Gelderland, Bd. IV p. 178).

Soviel für das erste Citat. Die drei anderen sind viel kategorischer: *in Linne, Arnold, der Ritter*, sagt dies nicht absolut deutlich *Arnold, der Ritter von Linne, welcher Linne besass.*

2. Das Dokument *e* (ibid. p. 447) wo man zu wiederholten Malen erwähnt sieht: *Lambrecht van Linne, h. van Linne.*

Und wenn man einigen Zweifel hat über die Auslegung welche man der Abkürzung *h.* für *heer* (Herr) geben soll, so nehme man das Dokument *aa* (ibid. p. 448), wo man voll ausgeschrieben liest: *Lambrecht,* HEREN *Moes son van Linne.*

dann *gg. a.* (ibid. p. 451) *Lambrecht* HEREN *Moys son van Linne.*

Wenn, in diesen Acten die Eigenschaft eines *Herrn von Linne* dem an der Spitze der genealogischen Tafel in „De Navorscher"

repräsentirten Thomas und dem Lambrecht nicht in absolut klarer Weise beigemessen wird, dann haben wir kein sprachliches Verständniss mehr.

Lambrecht oder vielmehr Thomas ist die letzte Persönlichkeit, welche wir als Herrn von Linne finden.

Die nach den Urkunden der Adels-Abtei Munsterbilsen und der D. O. Ballei Alten-Biessen entworfene genealogische Nachfolge der van Lynde von Spauwen, beweist ausserdem, *zur Gewissheit*, dass es sich in den obigen Acten um Martenslinde und nicht um irgend ein anderes Linne oder Linde handelt.

B. Mit dem obigen erbrachten, unwiderlegbaren Beweise, dass die van Linne zu Ende des 13. und zu Beginn des 14. Jahrhunderts, die Herren der Herrschaft Linne (Martenslinde) waren, ist auch jeder Zweifel behoben über die Lesart Ar. riddere van Linne: Linne ist ein Familienname, riddere eine Eigenschaft und Arnold der Vorname. Das ist sonnenklar, und niemals wird riddere, *in den obigen Citaten*, als ein Familienname angesehen werden.

C. Dass Thomas van Linne, Herr von Linne, der Sohn des Arnold, Ritter van Linne, ist, ist hinlänglich bewiesen durch die Erbnachfolge des Thomas in der Herrschaft Linne und durch den Titel heer welchen er führt, der gleichbedeutend ist mit Ritter, dem Titel des Arnold, und daher von Letzterem herkommt.

D. Die van Lynde und die de Busco, repräsentiren ein und dieselbe Familie.

1. In der Zehentliste von Munsterbilsen [1]), welche wir dieser Arbeit beifügen, ersehen wir einen Zins von 25 Maas Gerste und von 5 Maas Dinkel, welcher in 1370, 1378 aus Grundstücken gezahlt wurde, welche dem *Lambert de Busco* gehörten.

Diese nämlichen Grundstücke gingen, vor 1400, in den Besitz des

[1]) Kgl. Belgisches Staats Archiv Hasselt.

Johan van Linde über, später an seinen Sohn Arnold, dann an dessen Wittwe, welche noch in 1462 den Zehenten für dieselben bezahlte. Und in 1478 bis 1504 finden wir die Grundstücke in den Händen des Laurent van Linde, dem Aelteren, von Spauwen, um dann in diejenigen seiner Nachkommenschaft, repräsentirt durch Laurent Boelen und Johan, Sohn des Gilson van Linde, zu übergehen. (S. die Beilage).

2. In dem Register 302 von Munsterbilsen, p. 3. (Jahr 1400), wird ein dem Adels-Kapitel daselbst von Johan Wils schuldender Zins auf folgende Art erwähnt:

Item, Winandus Wils de Rosmeer ij vasa ordei cum coppo siliginis de ix virgatis terre juxta vivaria Lamberti de Busco juxta terras Johannis condam de Linde.

Johannes condam de Linde, welcher in diesem nämlichen Jahre 1400 als Johan van Linde, Schuldner der Rente von 25 Maas Gerste und von 5 Maas Dinkel genannt wird, ist offenbar der Vater des Letzteren, welchen die Genealogie der van Linde unter N° 14 erwähnt [1]).

Auf der Seite 4 desselben Registers finden wir:

Item Mechtildis filia Wilhelmi condam neven de v virgatis sitis iuxta vivaria Lamberti condam de Busco prope terras Arnoldi de Linde vij copposordei et dimidium vas siliginis.

In 1417, den 12 Februar wurde Lambrecht van Linde, alias de Busco, mit den Gütern des Ritters Willem, seines Onkels, belehnt, und, da er ohne Erben starb, ist es leicht erklärlich wie, in 1514, diese Teiche sich noch, durch den Gerichtshof von Millen, im Besitz des Laurent van Linde, dem Aelteren, von Spauwen, Nachkomme des Arnold van Linde, Bruder des Lambrecht befanden, und von demselben erhalten wurden.

Die beiden obigen Acte von Munsterbilsen sagen uns, dass die Teiche des Lambert de Busco an die Grundstücke des Johan van Linde, von Spauwen grenzten. Andrerseits, zeigt uns der Act des

---

[1]) S. „De Navorscher" 8/9, 1892, p. 429—482.

Gerichtshofes von Millen von 1514 Laurent van Linde, Nachkomme des Johan van Linde, als Besitzer oder über Rechte und Hypotheken auf die Grundstücke des Bois de Melin Verfügender, und zu Gunsten des Willem van den Bosch, Nachkomme des Lambert de Busco, auf dieselbe verzichten. Dass Johan van Linde in Spauwen Grundstücke besass, welche an die Teiche des Lambert de Busco grenzten, könnte man als eine stützende Thatsache ansehen. Aber diese nämlichen van Linde sich noch einmal mit den de Busco in Grundbesitzangelegenheiten im Bois de Melin begegnen zu sehen, das ist eine andere Sache. Hier sind also zwei Familien, welche in Spauwen aneinanderstossenden Grundbesitz besassen, welche ebenfalls Grundbesitz in dem nämlichen Bois de Melin hatten, welche mit einem Verwandtschaftstitel (Vetter oder *neve*) bezeichnet sind; wie kann man an ihrem gemeinschaftlichen Ursprunge zweifeln, wenn man noch andrerseits sieht, dass die Güter des Stammhauptes der einen derselben, Lambert de Busco, in die Hände des anderen übergehen in der Person des Johan van Linde, welcher in 1400 als bereits gestorben erwähnt wird, *Johannis condam de Linde.*

Man könnte uns entgegensetzen, dass die *vivaria* von Spauwen auf eine ganz andere Art als derjenigen einer genealogischen Verwandtschaft aus den Händen des Lambert de Busco in diejenigen der van Linde hätten übergehen können. Aber warum einen anderen Transmissionsweg dieser vivaria voraussetzen, wenn wir Belehnungsacte besitzen wie diejenigen von 1390 und von 1417, welche die Transmission auf eine ganz natürliche Art beweisen, indem sie die Verwandtschaft derjenigen, welche belehnt werden, mit denjenigen von welchen die Grundstücke herstammen, mit der unzweideutigen Benennung von *avunculus* [1]), und von denjenigen welche das Uebereinkommen von 1514 treffen, mit der Benennung *Vetter* bezeichnen? Kann man denn in dem Acte von 1514 etwas anderes sehen, als eine von Laurent van Linde gemachte gerichtliche Zurückforderung jenes Familienbesitzes; einer Zurückforderung welche gemacht wurde um

[1]) Avunculus nach Ducange und Brinckmeyer: 1) für patruus, *dies das gewöhnliche*, 2) blosser Ehrentitel, 3) soviel wie agnatus, zumal in der Bretagne.

in Spauwen alle seine Patrimonialgüter intakt zu erhalten, selbst um den Preis der Preisgebung aller seiner Rechte und seiner Grundstücke im Bois de Melin, von welchen der grössere Theil in die Hände dieser anderen Linie der Familie, welche dazumals durch Willem van den Bosch, *seines Vetters*, repräsentirt wurde, übergegangen war?

Eine Thatsache, namentlich, bestätigt diese Ansicht. Am 9 September 1522, wurden diese nämlichen Teiche der Gegenstand einer neuen Abmachung vor dem Gerichtshof von Spauwen, welche abermals beweist, wie sehr den van Linde daran gelegen war, diese Teiche als Familienerbgut zu erhalten. An diesem Tage, tritt, thatsächlich, Gilles van Linde, der Enkel des Laurent van Linde, dem Aelteren, an seinen Bruder Arnold van Linde, den Ober-Teich von Spauwen mit den an denselben grenzenden Wiesen, ab; aber er tritt ihn nur auf die Lebenszeit des Arnold ab; nach dem Tode desselben müsste dieser Teich wieder auf ihn selbst oder auf seine Nachkommenschaft zurückfallen (S. Spauwen, Bd. II p. 45). Und diese Klausel wurde gewissenhaft eingehalten, in derselben Weise, wie das vor dem Gerichtshof von *Millen* in 1514 getroffene Uebereinkommen auch eingehalten wurde, da die Belehnungen von Munsterbilsen uns klar sagen, dass nach dem Tode des Willem van den Bosch von *Millen*, und demjenigen des Laurent van Linde, er die Teiche erhielt, in betreff welcher Uebereinkommen getroffen worden war (Ibid. Bd. VIII fo 73 p. 1).

Weist nicht Alles in dem Uebereinkommen von Spauwen vom 9 September 1522 darauf hin, durch die Lage der Grundstücke selbst, dass es sich um die nämlichen Grundstücke handelt als die, welche die Acte von Munsterbilsen als diejenigen angeben, welche im 14 Jahrhundert, zum Theile dem Johan van Linde, und zum Theile dem Lambert de Busco gehört haben? Und erweckt dies nicht den Gedanken einer Gütertheilung in ein und derselben Familie.

Aber, wer ist in unserer Genealogie der van Linde [1]), dieser Lambert de Busco? Die zwei oben erwähnten Acte von Munsterbilsen weisen genügend darauf hin, dass Lambert de Busco ein

[1]) S. De Navorscher, 8/9, 1892.

Zeitgenosse des, in 1400, als verstorben bezeichneten Johan van Linde war, also des Johan van Linde dem Aelteren. Es kann somit kein anderer sein als Lambrecht Sohn des Thomas und Bruder des unter N⁰ 16 der genealogischen Tafel erwähnten Willem. Wir haben von ihm nirgends eine Nachkommenschaft gefunden, ebenso wenig wie von seinem Bruder. Die Uebertragung der vivaria in die Hände seines Vetters Willem van Linde ist somit eine ganz natürliche Sache.

Aber, sagt M. de Borman, er wolle gerne zugeben, dass eine Allianz zwischen den van Linde und den van den Bosch stattgefunden habe, ohne desshalb die Identität der beiden Familien zuzugeben. Nie, sagt M. de Borman, haben die van den Bosch den Namen van Linde geführt.

Dieser Behauptung setzen wir, ausser dem Acte von 1417, in welchem Lambrecht van Linde, alias de Busco genannt wird, einen Act vom 30 September 1447 aus dem *Burgerboeken* im St. Archiv von Maestricht entgegen. Es handelt sich um die Zulassung des Lambrecht van den Bosch zum Bürgerrecht von Maestricht: 1447. *Lambertus van den Bossche van Millen (diese beiden Worte van Millen wurden von späterer Hand ausgestrichen) geheyten van Lynde, effectus est oppidamus in officio sartorum per gubernatorem de nobili prato cum litteris suis consuetis, proclamatus est* 30 *Septembris.*

Darauf setzen wir entgegen, die, ebenfalls im St. Archiv von Maestricht deponirten Gerichts-Rollen der Gemeinde Nedercan.

Auf Seite 1. des Registers 1487—1530 liest man:

„Anno xiv^c^lxxxvij in den mert des xij daechs wesen die scepenen „*Willem van der Lynden* synen kommer op Ghys Vrancken ind „Johan Loverix noe inhalt der yersten ind noe der banckrecht."

Die dritte Tagfahrt in dieser Angelegenheit wird auf derselben Seite erwähnt, wie folgt:

„1487 in april des ij daechs wesen die scepenen *Wilhem van den* „*Bosch* als in name synre dochter den iij kommer op Ghise Vran- „cken, nae inhalt der yerste ende ij^de^ ind noe der banckrecht.

Daher van der Lynden = van den Bosch.

Wir setzen schliesslich entgegen das Wappen der van Lynde von Maestricht. Gleiches Wappen, gleiche Familie bis zum Gegenbeweis. Nun ist das Wappen der van Lynde von Maestricht, mit Ausnahme eines kleinen Beizeichens, dasselbe als dasjenige der van den Bosch von Millen, und das erwähnte Beizeichen, eine *Rose* im Balken zwischen zwei Lilien, erbringt zu gleicher Zeit den Beweis, dass die van Lynde von Maestricht von den van Lynde von Spauwen, deren Wappen eine *Rose* ist, abstammen.

Im Jahr 1414 den 22 April. Voor Schout en Schepenen van 't hof Lenculen bekent Dyeric Kempe, klerk, schuldig te zijn aan Prior en convent der Predikheeren de som van 100 marken cijns, te betalen in vier gelijke termijnen vóór kersmis van 't volgend jaar, stellende hij tot onderpand een stuk land, groot 16 roeden, gelegen *aan de Zoe* tusschen land van 't Kapittel van St. Servaes en land van Adam van Guttenkoven.

Unter den Schöffen welche siegeln, führt *Lambrecht van den Bossche: Eine Eisenhut-Feh mit Balken; letzterer belegt mit drei Lilien;* Legende: S. LAB... DE-BUSCO-SCA-LENCULEN. (*S. Franquinet*, Preedikheeren te Maestricht, n^0 41).

Im Jahr 1491 den 8 August. Pauwels Mous, prior, Ghysebrecht Metzmeker, supprior, Dieryck van Scoluchteren, leermeester, en Art Proenen, in naam van hun klooster, vergunnen, ten overstaan van Schepenen van Maestricht, aan Johan Clut, waard in den Windmolen, om in den muur, die aan 't klooster toebehoort, vier vensters te breken naar de zijde van 't kerkhof en van St Joris, doch onder voorwaarde geene onvledicheyt ofte vulenisse eruit te werpen en ze bij eerste aanzegging van 't klooster weer toe te maken. Gesiegelt von dem Schöffen von Maestricht *Lambrecht van Lynde: Eisenhut-Feh mit Balken; letzterer belegt mit einer Rose* [1])

[1]) Wie soll man sich die absolute Gleichartigkeit der Wappen der van den Bosch, geheyten van Lynde, und der van Lynde, alias de Busco oder van den Bosch, die nur durch das Beizeichen der Rose, bei den Letzteren von einander unterschieden sind, anders erklären, als dass beide Familien einen gemeinsamen

zwischen zwei Lilien; Schildhalter: ein gekrönter aufrechtstehender Löwe; Legende: S. LAM...... (S. Franquinet, ibid. n⁰ 88).

Wir könnten hier noch zahlreiche Erwägungen über die Vornamen der van Linde und der de Busco, welche sich bei denselben fortwährend wiederholen, anstellen. Es ist jedoch nicht nothwendig, da die erbrachten Argumente für die Identität der van Linde und der de Busco uns genügend entscheidend und genügend treffend scheinen.

BEILAGE.

Zehent welcher der Adels-Abtei von Munsterbilsen von den Familien de Busco und van Linde gezahlt wurde.

Im Register 69 — Jahr 1370 — liest man p. 3.
„Pactus in Spauden dictus *tiendpacht* vel *maldercoren*
„It. Lambertus de Buscho xxv vasa ordei,
„ Id. v vasa siliginis
„It. Wilhelmus Aleydis de Linde ij tercias ordei
„Id. . . . . iij tercias ordei

Im Register 70 — Jahr 1378 —
„Pactus in Spauden dictus *teendepacht* vel *maldercoren*
„It. Lambertus de Busco xxv vasa ordei
„ Idem v vasa siliginis
„Dominus Godefridus de Linne, presbiter, ij vasa ordei

Ursprung haben? Thatsächlich, gehen die van den Bosch, geheyten van Lynde, von Maestricht, direct aus den van Linde, genannt van den Bosch von Mopertingen, hervor, und führen daher der Letzteren Wappen (Eisenhüte mit Balken; letzterer belegt mit drei Lilien), während die van Lynde, genannt de Busco oder van den Bosch, aus den van Linde von Tongres ihren Ursprung ziehen, welch Letztere, durch Gerhard van Lynde, direct aus den van Lynde von Spauwen hervorgehen, und um diese letztere Abstammung hervorzuheben, haben die van Lynde genannt van den Bosch von Maestricht, die *Rose* als Beizeichen in ihrem Wappen angenommen, da es das Wappen der van Lynde von Spauwen repräsentirt.

Niemals wird daher der Grund zur Annahme der Rose als Beizeichen, angesichts der diesbezüglichen genealogischen und heraldischen Thatsachen, eine Allianz zwischen einem van Linde und einer de Busco bedeuten, da eine derartige Hypothese, in diesem speciellen Falle, vollständig überflüssig ist.

„Lula de Linne iiij vasa ordei
Eadem iiij cop. ordei

Im Register 71 — späteres Datum als das Vorhergehende.
„Lambertus der Buscho xxv vasa ordei
„Id. v vasa siliginis
„Dominus Godefridus de Linne, presbiter, ij vas ordei & dimidium-vas siliginis

Im Kapitel mit dem Titel „*Ordeum*"
„Johannes de Buscho v vasa

Im Kapitel „Census pertinentes ad villicaturam de Spauden solvendi in die beati Dyonisii
„Dominus Godefridus de Linne, presbiter, iiij d. de xxv virgatis t.
„de quibus xiij virg. jacent prope Linne supra Cockange et xij
„virg. prope Nonnespauden iuxta Crucem.
„Wilhelmus filius Jo. de Linne de Fleytingen ij den. de viij virg.
„sitis prope iuxta pratum Lenaldi de Amelsdorp."

Im Register 302 — Jahr 1400.
f⁰ 1. „Item Johannes de Linde de bonis que fuerunt Lamberti de
„Busco (In späterer Handschrift hinzugefügt Relicta Arnoldi de
„Linde) xxv vasa ordei & v vasa siliginis
„Idem Johes — iij copp. ord. cop. silig
„de terris (iiij virg.) que fuerunt Johannis
„de Hegge sitis inter Spauden et Biessen,
„iuxta terram dominorum de Juncis
„Idem, de bonis Wilhelmi de Grimertingen, iiij vasa ord. j v. sil.
„de xj virgatis sitis iuxta terras mense Sti
„Spiritus in Spauden et v virg. prope pratum
„Ghi[ti] Proest et v virgatis prope lange haghe.
„Idem — ij vasa ord. iij cop. sil.
„de uno orto sito iuxta ortum suum qui fuit
„Philippi Margarete.
„Idem — ix cop. ord. ij terc. sil.
„de bonis qui fuerunt Thome maelplume.
„It. Idem — iij vas. ord. cop. sil.

„de bonis qui fuerunt Johis meyer de Nonne-
„spauden
„Idem vij cop. ord. jv. siliginis.
„de j bon. terre quod fuit Lamberti de Amels-
„dorp.
„Idem. ij cop. ord. j copp. silig.
„de iij virg. terre que fuerunt Arnoldi Duren-
„dael de Vletingen.

Summa Johis de Linde xxxviij vasa iij
Cop. ordei viiij vasa siliginis.

Im Register 305 — Jahr 1462 — f⁰ 1⁰ v⁰ liest man genau denselben Zins und die Beschreibung der nämlichen Güter, sie haben aber als Schuldner vom Kapitel: *Relicta Arnoldi de Linde.*

Im Register 308 — Jahr 1478 —
„It. Leys van Linde van dem guede die
„Lambrecht van den bosch tuebehoerden. xxv v. gerst. v vat rog.
„derselve van iiij r... lants die Jan van
„der Heggen toebehoerden gelegen tusschen
„Spauwen en Biessem by der heren lant van
„den biessen. iij cop. gherst. j cop. rog.
„derselve van Willem van Grimertingen
„gueden te weten van xi roed. lants ghelegen
„by des heylighen Gheyst landen van Spau-
„wen end v roeden gelegen by..... (op
„den wepperlinck daer die voetpaet doer
„geyt reyg. die heren van den biessem) ende
„v roeden geleghen by die langhe haghe
„(aen den heren wech die van den biessem
„tot Rosmeer gheet). iiij v. gherste i v. rog.
„Der selve van eynen hoefken by synen
„hoef gelegen dat plach toe te hoeren Phi-
„lippen Margareten ij v. ghersten iij cop. rog.
„den selve van den gueden die plogen toe

„te hoeren Maes Maelplumen ix cop. gherst. ij derd. cog.

„der selven van den gueden die jan „Meyerken van Nonnespauden toebehoer- „den iij v. gherst. 1 cop. roggen.

„der selve van een bonder lants gele- „gen ... dat liebrecht Van Amelsdorp toebe- „hoerden vij cop. gherst j v. rog.

„der selve van iij roeden lants die Aert „van Durendael toe te hoeren ploghen van „Vlytingen ij cop. gherst. j cop. rog.

„der selve van xv roed. lants die Willem „Heynen moeren ghelegen op den wech daer „men gheyt van Grotespauwen tot Cleynen „Spauwen by Joen Swalen landen, ter eynre „ziden Tongren wert ende ter andere ziden „by des ghelichs landen van Cleyne Spau- „wen en gheeden thiende vj dendel gherst.

Im Register 309—Jahr 1504 ist dieselbe Aufzählung der Güter, mit Ausnahme der oben eingeklammerten Beifügungen.

Ueber dem N° 3 liest man als späteren Schuldner: *Lees Bolen = Laurent Boelen;*

über dem N° 4 und 8 *Jan Ghilson = Johan Sohn des Gilson van Linde.*

Wir sehen, dass der Grundzins von 25 Maas Gerste, sich in allen diesen Acten in identischer Weise zeigt, ebenso wie derjenige der 5 Maas Dinkel; in den letzten, viel vollständigeren Acten, hat man die Grundstücke, welche die Schuldner des Zehent nacheinanderfolgend vom Adelskapitel von Munsterbilsen erhalten haben, hinzugefügt.

Wir finden somit, die folgende Erbnachfolge für diese Schuldner:

Lambert de Buscho 1370—1378 ... ?

Johan van Linde 1400.

Die Wittwe des Johan van Linde .... 1462.

Laurent van Linde 1478—1504.

Dann Laurent Boelen und Johan van Linde, Sohn des Gilson.

Adhémar, Baron von Linden.

II.

Die Adels- und Ahnenprobe des Dirick van Lienden.

Im ersten Abschnitt dieser Abhandlung, sehen wir auf der Original-Kupfer-Platte, welche die 16 Ahnen des Dirik van Lienden vorstellt, die *Unterschiebung* des Ahnen Winsen, in der väterlichen Ahnenreihe, an Stelle des Ahnen Groesbeeck. Das nun hier folgende Dokument wird zeigen, *dass Dirik nicht in der Lage war, seinen Geldrischen Ursprung zu beweisen.* Das, was Wissocq, der Autor dieses Dokumentes, der um die Mitte des 17. Jahrhunderts schrieb, uns hinterlassen hat, ist Alles was er, 40 Jahre nach dem Tode des Dirik van Lienden, in dem Archiv der Cathedrale von St Lambert in Lüttich finden konnte. Er war vollständig davon überzeugt, dass über den Ursprung des Dirik Zweifel bestanden, und er glaubte sich diesbezüglich auf die Annales von Butkens stützen zu können. Die Wappen und Ahnen des Dirik, welche er in den Kirchen von Lüttich gesehen hat, und von denen Le Fort eine Beschreibung gibt, wurden von Dirik selbst aufgestellt, und bieten daher keine Garantie für ihre Genauigkeit.

Guilbert de Wissocq de Bomy, Catalogue des Chanoines de l'église Cathédrale de St Lambert, p. 228 de la copie de Lefort, Original p. 190.

Etienne de Lynden (seigneur de Mussenberch), fils de Jean de Lynden et Fulswine de Randwyck.	Walburge de Bronckhorst, fille de Jean et de Anne de Delen	Godenoul d'Elderen, chevalier, seigneur de Sart St Gilli, fils de Jean d'Elderen et de Cathérine de Walhain.	Elisabeth d'Amstel fille de N. d'Amstel et de N. de Halen.

Thierry de Lynden, chevalier, vicomte de Dormael, seigneur de Mathivaux, la Bouverie, Rochen, premier conseiller et maître d'Hotel de Corneil de Berghes, évêque de Liège.	Marie d'Elderen, heritière de Sart St Gilli.

Thierry de Lynden, prouven par résignation de Baptiste de Langhe le 2 d'octobre l'an 1563.

Ses lignes se trouvent toutes quatre nommées et surnommées par nos registres, ainsi que je les ai branchées [1]. Voici les termes des dits registres:

Nomina et cognomina, nec non dicta et depositiones testium per nobilem et generosum D. Theodoricum a Lynden super suis qualitatibus, nobilitate et generositate productorum die 2 mensis septembris a° 1563 in capitulo capitulariter congregato specialitervocatis etqui furent:

1. Monsieur Arnold de Lynden, auquel comme aux autres suivants l'escolâtre de notre église en vertu du serment par eux prêté premièrement les interrogatoirs supersua propria nobilitate lequel repondit d'estre tel ex 4 quarteriis nobilium et pro tali tentum, habitum et reputatum in loco originis privilegiis nobilium etc. Item interrogatus super familia et nobilitate stirpis seu generis et familia de Lynden et an ne antiquitus, a tempore memoriam excedente, talis progenies sive stirpis fuerit in loco originis sive residentiae illorum inter nobilis reputata, respondit quod sic etc.

2. Damoiseau Thierry de Lynden qui disait que son grandpere paternel et celui du produisant avaient été deux frères et se habere litteras feudales a Caesare Sigismundo quibus posset ostendere quod fuerint domini de Lynden prope Bronckhorst [2], etc.

---

[1]) *Anmerkungen.* — Ses lignes etc.... Diese Behauptung von Wissocq ist nicht gleichlautend mit dem Wortlaut der Register welche folgen. Sie beweisen, thatsächlich, nichts über die obenstehende Genealogie. Arnold van Lynden sagt nur, dass seine Voreltern, ohne sie zu nennen, für adelig, auf vier Ahnen, gegolten haben. Die Angaben dieses Arnold van Lynden sind ausserdem ganz unbestimmt. Weiter unten sagt übrigens Wissocq ausdrücklich, dass er seine Lienden'schen Ahnen aus den Annales von Butkens, und nicht aus den Registern des Archiv's von St Lambert geschöpft habe, und, wie nun bekannt, können die Annales de la maison de Lynden von Butkens nicht mehr als eine wissenschaftliche Quelle angesehen werden.

[2]) Die Worte *Lynden prope Bronckhorst* sind ein eigenthümliches Attest. Diese zwei Ortschaften waren neun Meilen von einander entfernt, jedes $4^1/_2$ Meilen von Arnhem. Sie beweisen, dass der Zeuge nicht einmal wusste, wo Lynden gelegen war. Diese Angabe aus dem Munde des Herrn von Hemmen ist, zum mindesten, unverständlich, da dieser Ort ganz nahe bei Lynden liegt. Denn man muss wohl annehmen, dass dieser Zeuge niemand Anderer war als Dirik van Lynden, Gemahl der Judith van Wylach, Herr von Hemmen.

3. Damoiseau Arnold de Pyck:

4. Damoiseau Jaques de Herschem lequel interrogé super stemmate de Elderen, au fuerit Stemma nobile ex antiqua nobilitate, respondit quod audivit a parentibus suis, quod fuerint duo fratres alter Gosuinus, alter Gisbertus qui fuerint tenti et habiti pro nobilibus ante annos centum et quinquaginta.

Un autre témoin examiné ultérieurement sur les lignes maternelles disait qu'Elisabeth d'Amstel avoit toujours été tenue et reputé ex vera familia d'Amstel quae est apud Hollandos et novit aliquos ex ducatu Guelriae a quibus hoc audivit, neque etiam audivit familia hanc comaculatam aliqua mecanica etc. qui est tout ce qu'on a déposé de plus considérable sur les dites lignes [1]), mais on a oublié d'enregistrer l'acte de reception, même les droits ordinaires ne furent payés selon qu'il est noté en marge par ces termes [2]) : Jura non sunt cgrata, quorum statim prestito per Lynden juramento sigillifer illa ad se recepit dicens Lynden eundem solvisse officiatis de curibus, nec unquam fuerunt reproducta. Cependant s'at esté hors des cedulles des vins payés que j'ai tiré le jour prefix de son admission dans ce college, lesquelles cedulles disoient de plus qu'il avoit obtenu sa prébende par résignation d'un baptiste de Langhe qui en avoit été provu par la mort de maître Gerard Nuyens, mais si j'ai bien lu nos registres disent autrement et que ce fut par la mort de Nicolas de Woestenraedt. Il semble cependant que cela ne peut avoir été, puisque j'ai fait voir que le dit Nicolas eut seulement un successeur l'an 1592, au reste, il appert ici des productions et preuves faites sur sa noblesse, qu'il devait avoir satisfait suffisamment à l'article des statuts de notre Eglise, touchant la réception des nobles et quoy que le devie ne s'en trouve couché par écrit comme j'ai dit, je fais voir néanmoins cy après sur la fin du siècle passé et au commencement

---

[1]) *Qui est tout ce qu'on a déposé de plus considérable.* Man muss zugeben dass die Angaben nicht viel bedeuten.

[2]) Warum wurde die Aufnahme des Dirik van Lynden nicht registrirt? Man hat dies ja bei allen anderen *aufgenommenen Canonikern* gethan.

de celuy a present qu'il déposa en notre chapitre sur la noblesse de plusieurs messieurs de St Lambert en qualité de Chanoine noble, lui même fut reçu en notre Eglise, comme il est specifié très particulièrement, de plus l'on m'at communiqué la copie d'une attestation que notre chapitre doit avoir fait relaxer par après pour le reguard du quartier de Lynden de laquele en voicy les termes de mot à mot qui justifie encore mon dire [1]):

„Nous prévôt, doyen et chapitre de l'église cathédrale de Liège „scavoir fesons a chascum et a tous qui ces présentes nos lettres „verront ou lire oront que, comme il n'y a chose plus juste et „raisonable que de rendre attestation et temoignage de la verité, „pour ce est-il qu'étant requis de par le noble et généreux Sr „messire Jean de Mérode de Gehaye, souverain mayeur de Liege, „certifions et attestons a qui il appartiendra que reverend, noble „et généreux Sr messire Thiery de Lynden de bonne mémoire, „chanoine de notre dite église et archidiacre d'Ardenne, grand „vicaire de S. A. S. notre Prince et depuis doyen de notre dit „eglise, a ete reçu chanoine pour noble et mis au rang des nobles „et chevaliers, comme procédant de famille noble et génération, „ayant iceluy prouvé en notre dit chapitre ses qualités de noblesse „par plusieurs nobles & généreux sieurs chevaliers, tellement qu'après „avoir satisfait à nos statuts approuvés par le S. Siège apostolique „touchant la reception de nobles et chevaliers, le dit Sr doien a „été mis en possession de sa prébende, et reputé pour noble „memement fait sa résidence en tele qualité auprès de nous jusques „a sa mort, en témoignage de quoy et pour plus grande approbation „de verité des choses susdites, avons, au blanc de cette, fait „imprimer notre grand seel aux causes duquel usons en tels et

---

[1]) Aus all dem Vorhergehenden ergibt sich, dass Wissocq die adelige Abstammung des Dirik van Lynden, durch die Archivalien von St Lambert nicht feststellen konnte. Er glaubte sie genügend bewiesen, weil er wusste, dass die Kapitels-Statuten diesen Beweis erforderten. Die Erklärung selbst des Kapitels, welche folgt, enthält nur unbestimmte Sachen. Warum wurde sie abgegeben, wenn nicht schon zu jener Zeitperiode, irgendwelche Contestationen über den Rang der Familie stattgefunden hätten.

„semblables cas et icelle soubsigner par notre notaire et secrétaire „sermenté l'an de grace 1614 du mois de septembre le 3 jour. „En bas estoit écrit: par commendement des reverends nobles et „illustres seigneurs Messeigneurs prévôt doyen & chapitre susdit „capitulairement assemblé. Signé Gauth. doupaye, notaire, 1614. et „scelé en cire verde; puis plus bas estoit escrit cette collation: „concorde avec l'original quod attestor Lambert Stregen pub. sac. „imp. auctoritate notarius [1]).

D'ailleurs qui voudra estre plus particulièrement informé de ses qualités, qu'il prenne la peine de lire les annales genéalogiques de la dite maison de Lynden par f. Christophe Butkens, religieux de l'ordre de Citaux au monastère du S. Sauveur en Anvers. Il verra les charges et dignités qu'il a possedé et l'éloge que le dit auteur luy donne, d'avoir été l'un des plus renommés prélats de son siècle et qu'il faut dériver sa maison de celle d'apremont en Lorraine. Item que son père Thierry de Lynden avait été crée chevalier des mains propres de l'Empereur Charles V à son couronnement à Aix qu'il titrait comme j'ai dit (Car nos registres font mention simplement de noms et surnoms [2]) et qu'il épousa l'an 1532 celle d'Elderen, riche héritière, si dit-il, des terres et seigneuries telles que j'ai aussi déchiffré, laquelle mourut au dit Mathivaux, près de Liege, le 3 de janvier l'an 1574 et y gist dans l'église sur un marbre que j'ai vu [3]), sur lequel sont cisèlés ses quatres quartiers et ceux de son dit mari, lequel était trepassé dans la ville de Louvain le 5 d'avril 1566 et enterré dans lé'glise St Pierre du côté du grand autel où

---

[1]) Das nun folgende beweist, dass Wissocq seine Genealogie auf Grund der Annales von Butkens, dessen Angaben er blindlings berichtet, festgestellt hat.

[2]) Die Register geben somit den Eltern und Grosseltern des Dirik van Lynden keinen Titel.

[3]) *Un marbre que j'ai vu.* Hat Wissocq den von Butkens berichteten Grabstein genau untersucht? Hat er nicht denjenigen des Godenoul van Elderen und der Isabeau van Amstel, welcher noch existirt, gesehen? Wenigstens, sagt er nicht, dass der Grabstein zu seinen Zeiten existirte. Wahrscheinlich hat er hier aus dem Gedächtniss geschrieben, und als er den Grabstein der Annales von Butkens sah, muss er gedacht haben, dass es wirklich derjenige den er gesehen hat, gewesen sein muss.

il dit d'avoir une sépulture avec ses 16 quartiers et contre le pilier un tableau où il est reprèsenté au vif armé de sa cotte d'armes au dos. Le même auteur denommant le père grand, Etienne de Lynden, titré aussi comme j'ai fait, trespassé l'an 1507 le 18 septembre et enterré dans l'église de la ville d'Arnem et celle de Bronckorst sa femme morte 3 ans auparavant; l'ayeul il est aussi qualifié chevalier baron de Hemmen, Sr de Boedelenham et de Mussenberch, échanson héréditaire de Gueldre, que lui donna le duc Arnould de Gueldre avec l'ordre de chevalerie; puis mourut le 13 d'avril de l'an 1473 sa femme y quant et quant dénommée Fulswine de Randwick et l'ave du cote la grand mère paternelle, Jean seigneur de Bronckhorst sur la Wael [1]), avec celle de Delen sa compagne, — quant au cote maternel, le père grand y est encore qualifié chevalier, Sr de Sart St Gilli etc., sa femme Isabeau d'Amstel que Mr de Cartembach par ses mémoires dit d'estre trespassé le 17 de sept. l'an 1559 et son mari le 14 d'octobre 1546 et qu'ils y gisent tous deux dans la susdite Eglise paroichale de la Bouverie faubourg de Liege. Les deux derniers aieux me viennent encore des annales ci devant citées et de la disposition que j'ai remarque en couleurs et avec leurs cimiers tant en notre église qu'en plusieurs autres dudit Liege données jadis par notre Thierry de Lynden, lequel je trouve de plus avoir été protonotaire apostolique, en quele qualité je lui ai fait orner son écu extérieurement d'un chapeau tel que lui appartenait et que ou qu'il portait quelquefois.

Un imprimé en taille douce de l'an 1597 m'est tombé en mains où ses armes étaient gravées avec le timbre tel que portait son père et était environné de 16 autres petits écussons rangés comme s'ensuit: Linden, Bronckhorst, Randwick, Delen, Pick, Winsen, Bemmel, Vygh, Elderen, Amstel, Walhain, Halen, Hinckart, Gistelles, Staal et Zevenbergen, avec un écriteau des Etats qu'ils possédait lors, à savoir d'Archidiacre d'Ardenne, de prevôt de Dinant &

---

[1]) Bronckhorst ist nicht an der Wael, sondern an der Yssel gelegen.

Maestricht et de Prieur d'Aqualiensis et de Vicaire Général de Liege [1]).

De plus j'ai rencontré son testament [2]) originel qu'il disait d'avoir fait et ordonné dans sa maison a Liege le 9 de juillet l'an 1603 signe de sa main et cacheté de son cachet, timbré comme dessus, par lequel il se disoit doyen indique de l'église cathédrale de Liege et clisait sa sepulture in antiquo choro, devant le grand autel, donnat aux Soeurs noires de Louvain une rente de deux florins pour qu'elles auroient soin d'entretenir une chandelle à perpétuité devant certain tableau posé aux environs de la sepulture de feu son père et frère Conrad, près de l'autel du St Sacrement erigé à Louvain dans l'église de St Pierre, afin aussi que ses parents et chacun jour de dimanche ils auraient eté recommendés, ainsi que c'était la coutume de ce quartier là. Item a notre Eglise pour y faire célébrer son anniversaire toujours le lundi ou mardi devant la fête du St Sacrement, il legatait 300 fl. une fois, mais les cédules de nos obits n'en font pas de mention. Il laissait aussi deux florins de rente pour avoir un anniversaire entre les confrers de St Luc, puis faisait des dons particuliers à Georgine de Lynden sa nièce, aux enfants de Monsieur de Lyntres de Hoechland et Suys, ses neveux et nièces de par ses frères et soeurs, a son neveu Thierry de Lynden, chatelain de Curange, fils de George son frère ainé, a Marie de Blitterswick sa niece, aux enfants de sa nièce Anne de Guydgoven qu'elle avait engendrés de messieurs Taviers et Biron ses deux marits, en accomplissement du légat que feu son père d'heureuse mémoire avait fait en faveur de sa fille Cathérine, mère de la dite Anna de Guydgoven, à son cousin religieux à Lobbes frère Antoine de Lynden et le résidu de ses biens il les

---

[1]) Es handelt sich hier um das im ersten Abschnitt dieser Arbeit beschriebene Ex-libris des Dirick van Lynden. Die Anschaffung dieses Ex-libris muss dem Dirick zugeschrieben werden. Auf demselben sind 16 Ahnen repräsentirt. Warum also, wenn er seine Ahnen kannte, hat er sie nicht bei seiner Aufnahme als Canoniker vorgezeigt?

[2]) Wie Eingangs erwähnt, ist eine Abschrift dieses Testament's in unserem Archiv.

laissait à son frère Robert et à Jean de Merode, grand maieur de Liege, son neveu, avec prière que le dit Robert laisserait par après son héritance a Charles son fils, et le dit Jean de Mérode, à Ernest fils de Herman de Lynden son frère, puis entre ses executeurs il dénommait Charles de Lynden, son neveu, chanoine de Liège et archidiacre d'Ardenne.

Il fut enseveli au même lieu qu'il avait désiré comme m'ont temoigné ceux qui l'ont vu mettre en terre, auquel il avait fait eriger l'an 1594 la table d'autel qu'on y voit encore aujourd'hui avec son portrait au naturel sur le dehors d'un des feuillets et un ecriteau en lettre d'or au piedestal qui est de marbre & jaspe poli contenant ce qui suit:

D. O. M.

Theodoricus de Lynden, archidiaconus Ardennae in hac ecclesia leodien. nec non B. Mariae ecclesiarum Traiectensis et dionanten. praepositus et abbas secularis, ac Serenissimi Principis et Episcopi leodiensis in spiritualibus vicarius generalis et sigillifer ad gloriam SS^ae^ Trinitatis et honorem patronorum huius altaris vivens si bi posuit in profesto Divi Lamberti a° 1594 postea verodecanus huius ecclesiae qui obijt 11° Julij a° 1603.

Ses armes timbrées avec 8 quartiers ciseles en oval y servent d'enrichissement et au pied d'une croix rouge qui fait le sommet de la dite table d'autel on lit ce distique:

Res fidei Lynden texerunt sanguine prisci
Sic rubro his clypeo crux quoque fulva nitet.

ADHÉMAR BARON VON LINDEN.

OUDHEIDKUNDE.

BESCHRIJVENDE CATALOGUS

der Huismunten van Nederland en zijne Koloniën.

door

Henri J. Scharp.

Dit onderdeel der vaderlandsche numismatiek, tot dusverre door de schrijvers over deze wetenschap zoo stiefmoederlijk bedeeld, wensch ik in de volgende bladzijden zoo uitvoerig te behandelen als de gegevens, waarover ik kan beschikken, mij dit toelaten. De eerste en eenige, die over dezen tak der penningkunde eenige wetenschappelijke mededeelingen deed, was onze geachte stadgenoot, de hr. Joh. W. Stephanik [1]), wiens uitgebreide en fraaie collectie sinds 1888 eene waardige plaats heeft gevonden in het Rijksmuseum. De volgende lijst zal, naar ik hoop, kunnen dienen bij het samenstellen van catalogi van verzamelaars, alsook bij die van publieke verkoopingen. Den naam huismunt heeft men gegeven aan die stukken onedel metaal, die, met een waardemerk bestempeld, in omloop zijn in bepaalde inrichtingen, en daar de functie verrichten, welke het gewone geld in onze maatschappij uitoefent. Hiermede gaat gepaard het verbod om rijksmunt als betaalmiddel uit te geven of te ontvangen. Hoofdzakelijk geschiedt dit om den aankoop van sterke dranken te beletten.

I. *Maatschappij van Weldadigheid.*

Omstreeks het jaar 1818 werd door den toenmaligen Generaal-Majoor J. van den Bosch (later Gouverneur-Generaal van Indië)

[1]) Geschiedk. Cat. der verzameling Munten van Nederlands bezittingen en Koloniën, bijeengebracht en beschreven door Joh. W. Stephanik, Amst. 1888. Met pl.

het eerste plan ontworpen tot het oprichten dezer maatschappij om verarmden landgenooten de gelegenheid te verschaffen door eigen vlijt in hun onderhoud te voorzien. Successievelijk ontstonden de volgende koloniën:

Kolonie I en II. Frederiksoord (Drente, ten Noorden van Meppel).

Kolonie III. Willemsoord (ten Noorden van Steenwijk).

Kolonie IV. Wilhelminaoord (ibidem).

Kolonie V. Ommerschans, langen tijd bedelaarskolonie, welke voor eenige jaren naar Hoorn is verplaatst.

Kolonie VI. Bij Willemsoord.

Kolonie VII. Bij Wilhelminaoord. Later werd de Strafkolonie Veenhuizen gesticht, welke tegelijk met Ommerschans in 1859 aan den Staat overging. — In het financieel verslag van 18 Augustus 1826 (Achtste dienstjaar) wordt medegedeeld:

1°. „Om de kolonisten zooveel mogelijk te beletten hunne verdiensten aan snoeperijen en nuttelooze zaken te verspillen; *2*°. Om 't vertier van de voortbrengselen der koloniën, door eigen verbruik of door verruiling tegen benoodigdheden, die de koloniën niet voortbrengen, te verzekeren; *3*°. is besloten dat de verdiensten der kolonisten zullen worden uitbetaald in een nieuw aangemaakte munt, welke uitsluitend door de winkelhouders en door hen, die de koloniën verlaten, ingewisseld kan worden."

Deze munt bleef tot 1859 in omloop en werd toen voor *f* 7000 nominaal uit den omloop teruggetrokken.

N°.			
1.	100 cent.	Voorz.: M. V. M. (= Maatschappij van Weldadigheid) 100 Ct. Keerz.: G. K. (= Gewone Koloniën, vrije koloniën in tegenstelling met de bedelaarskoloniën Ommerschans en Veenhuizen).	roodkoper

2.	50 Cent.	. . . .	roodkoper
3.	25 „	Cat. Stephanik 3975—81	„
4.	10 „	Cat. Vertholen [1]) 1257.	tin
5.	5 „	Cat. Teding van Berkhout enz. [2]) 1489.	„
6.	1 „	. . . .	„
7.	½ „	. . . .	„

De volgende munten zijn hoogstwaarschijnlijk geslagen bij tijdelijk gebrek aan pasmunt [3]).

8.	Cent....	F,	daaronder	KN 1.	Ingestempeld	I....	roodkoper
9.	½ Cent....	„	„	„	„	½....	„
10.	Cent....	„	„	KN 2.	„	I....	„
11.	½ Cent....	„	„	„	„	½....	„
12.	Cent....	„	„	KN 3,	„	I....	„
13.	½ Cent....	„	„	„	„	½....	„
14.	Cent....	„	„	KN 4.	„	I....	„
15.	½ Cent....	„	„	„	„	½....	„

Kolonie V of Ommerschans.

Hier waren nog in omloop de volgende gegoten ijzeren stukken (ovaal van vorm).

16.	5 Cent.	Voorz.: 5. Keerz.: O S	gegoten ijzer
17.	2½ Cent.	„ 2½ „ „	

Kolonie Veenhuizen.

Voor de gestichten te Veenhuizen werden de volgende éénzijdige stukken geslagen. Sommige dezer treft men aan met M ingestempeld.

---

[1]) Auctie G. Theod. Bom. Amst. 6—11 April 1891.

[2]) „ „ „ „ 13—17 Maart 1893.

[3]) De Heer Stephanik vermeldt in eene noot:

„De Heer T. A. Löhnis, Directeur te Frederiksoord, was zoo vriendelijk mede te deelen, dat niemand der ouden zich deze muntsoort herinnert, wel die met G.K."

18.	40 Cent.	Bovenaan en relief 2—G (2e gesticht), daaronder K. V (= Kolonie Veenhuizen) benevens de waarde ingestempeld.		geelkoper
19.	30 Cent.	Als boven		„
20.	25 Cent	„ „	. . . .	„
21.	20 Cent	„ „	Cat. Stephanik 3989—96.	„
22.	10 Cent	„ „	. . . .	„
23.	5 Cent	„ „	. . . .	„
24.	1 Cent	met K.MV	. . . .	„
25.	1 Cent	met KMV	. . . .	„
26.	40 Cent.	Geheel als boven, doch		roodkoper
27.	30 Cent.	„ „ „	. . . .	„
28.	25 Cent.	„ „ „	. . . .	„
29.	20 Cent.	„ „ „	Cat. Stephanik	„
30.	10 Cent.	„ „ „	3997—4005.	„
31.	5 Cent.	„ „ „	. . . .	„
32.	1 Cent.	„ „ „	. . . .	„
33.	½ Cent,	op 't geheele muntstuk slechts 2—G.		„
34.	½ Cent,	„ „ „ „ K—V.		„

Ommerschans en Veenhuizen.

In 1859 liet de Regeering de volgende tinnen huismunt slaan:

35. Cent. Voorz.: O. & V (*cursief*) . . . . tin.
Keerz.: R. Gest^{n} (id.) = Rijks gestichten.
1. C^{T}.

Stedelijk Armenhuis (vroeger Werkhuis) te Amsterdam.

Toen in Nov. 1782 het Werkhuis op 't Weesperveld, hoek Kerkstraat, voltooid was, werden hier geplaatst de vrouwelijke tuchtelingen en bedelaars uit het Armen-Spinhuis (sedert 1597. O. Z. Achterburgwal bij 't Rusland), de mannelijke dito uit 't Willige-Rasphuis (sedert 1650 in eenige pakhuizen der W. J. Comp. aan den IJkant tegenover Kattenburg) en tevens werd aan een ieder

de gelegenheid geboden hier door werken tijdelijk in zijn onderhoud te voorzien. Sedert 1857 zijn in 't Werkhuis geene gevangenen meer geplaatst en houdt de bevolking, uit ± 400 personen bestaande, zich onledig met spinnen, breien en weven.

De Heer Stephanik deelt in zijne Catalogus het volgende mede:

„'t Was den suppoosten veroorloofd verschillende artikelen aan de verpleegden te verkoopen, doch de hieruit ontstane misbruiken noopten een der regenten, den hr. De Wildt, op de vergadering van 9 Dec. 1823 voor te stellen eene cantine in 't Werkhuis op te richten, den suppoosten allen verkoop aan de verpleegden te verbieden en de gewone munt te vervangen door eene huismunt; slechts deze munt zou in de cantine gangbaar zijn. Dit voorstel werd 23 Dec. 1823 goedgekeurd en de nieuwe munt 24 Januari daaraanvolgende ingevoerd. Zij bestond ten bedrage van *f* 1000 uit stukken, representeerende 50, 10, 5, 1 en ½ cent. Reeds in de vergadering van 29 Augustus 1825 wordt Catharina Tiggen tot 2 dagen opsluiting veroordeeld wegens 't herhaald uitgeven van valsche huismunt en 27 Dec. 1826 moet opnieuw het: „Onder zich houden van gereede munt anders dan de huismunt" op straffe van verbeurte verboden worden. — 30 Mei 1827 werd besloten de in omloop zijnde *f* 800 huismunt in te stempelen met 1827. — Slechts voor *f* 765,685 werd ter stempeling aangeboden — doch deze som weder tot *f* 800 aangevuld. — Door uitbreiding der betalingen echter schoot langzamerhand de huismunt te kort, men begon haar met zilvergeld voltallig te maken; de administratie der huismunt was lastig; de looden muntspeciën waren onaangenaam in de behandeling, zoodat 't zilveren geld dra agio genoot bij de verpleegden onderling; daarbij bestond het personeel thans bijna [1] uitsluitend uit vrijwilligers, die ieder oogenblik op hun verzoek 't gesticht met ontslag konden verlaten, allemaal redenen waarom de huismunt nutteloos werd verklaard en in de vergadering van 22 Nov. 1837 hare afschaffing in principe gearresteerd werd. De

[1]) Tot 1853 vertoefden hier nog eenige civiel-gegijzelden en tot 1857 requestranten.

hoofdprovoost rapporteerde 27 Dec. 1837 hare inwisseling tot een bedrag van *f* 776,50 (voor *f* 23,50 was dus weer verloren geraakt) en verantwoordde 7 Febr. 1838 de som van *f* 32,39 als opbrengst der verkochte looden huismunten."

36.	50 Cent.	Voorz.: Wapen der stad. Daaronder 1824. Keerz.: 50 Cs. Huismunt van het Werkhuis.	lood.
37.	10 Cent.	Voorz.: Wapen der stad, zonder jaartal. Keerz.: als no. 36, doch met 10 Cs.	„
38.	5 Cent.	Als voren, doch met 5 Cs.	„
39.	1 Cent.	„ „ „ „ 1 Ct.	„
40.	½ Cent.	Voorz.: Als voren, zonder jaartal. Keerz.: ½ Ct. Huismunt van het W. H.	„
41.	50 Cent.	Als no. 36. Ingestempeld met 1827.	„
42.	10 Cent.	„ „ 37. „ „ „	„
43.	5 Cent.	„ „ 38. „ „ „	„
44.	1 Cent.	„ „ 39. „ „ „	„
45.	½ Cent.	„ „ 40. „ „ „	„

Zie: G. van Orden, Bijdragen tot de Penningkunde. 1830 Plaat VI no. 12—16.

De Catalogus der Historische Tentoonstelling van Amsterdam 1876 vermeldt onder no. 745 van 1824. Stel Huismunten van het Werkhuis, *met de namen der Regenten* (van Orden, plaat IV, lees VI). Eigenaar de hr. F. H. Maschhaupt.

III. *Strafgevangenis te Leeuwarden.*

In het jaar 1660 richtten de Friesche Staten in deze stad eene nieuwe gevangenis op, genaamd: Lands Tucht- en Werkhuis. Dit gebouw stond in het Z. O. der stad bij 't Blokhuis. Na den brand in den jare 1754 weer herbouwd, werd 't in 1821 tot Rijksgevangenis van crimineel veroordeelden bestemd. Toen in 1824 eene cantine werd ingericht, voerde men ook huismunt in, die eerst bij ontslag der gevangenen voor gewoon geld werd ingewisseld en in 1861 afgeschaft werd. —

46.	Gulden.	Voorz.: waardeaanduiding tusschen 2 leeuwtjes. Keerz.: L. strafgevangenis.	tin.
47.	50 Cent.	. . . .	„
48.	25 Cent.	. . . .	„
49.	10 Cent.	. . . .	„
50.	10 Cent.	. . . .	ijzer.
51.	5 Cent.	. . . .	tin.
52.	1 Cent.	. . . .	„
53.	$^1/_2$ Cent.	. . . .	„
		(Cat. Stephanik no. 4012—4019.)	

IV. *Strafgevangenis te Woerden.*

54.	50 Cent.	(Heussner [1]) blz. 99 no. 3099.)	koper.
55.	50 Cent.	(Vertholen no. 1361 *a.*).	tin.
56.	25 Cent.	(Heussner no. 3098.).	koper.
57.	25 Cent.	(Vertholen no. 1361 *b.*).	tin.
58.	10 Cent.	(„ „ 1361 c.).	tin.
59.	5 Cent.	(„ „ 1361 *d.*).	tin.
60.	2 Cent.	(Heussner „ 3097.).	zink.
61.	1 Cent.	(„ „ 3096.).	zink.
62.	1 Cent.	(Vertholen „ 1361 *e.*).	tin.
63.	$^1/_2$ Cent.	(„ „ 1361 *f.*), ...	tin.

V. *Tuchthuis te 's Hertogenbosch.*

64.	50 Cent.	(Heussner 3094.)	blik.
65.	25 Cent.	(Teding van Berkhout 1547 *a.*)	„
66.	10 Cent.	(Heussner 3093.).	„
67.	5 Cent.	(„ 3092.).	„
68.	1 Cent.	(Teding v. Berkhout 1547 *a.*)	„

VI. *Strafgevangenis te Hoorn.*

69.	1 cent.	(Heussner 3095.)	zink.

[1]) Auctie F. Heussner. Brussel. November 1857.

N e d e r l a n d s c h-I n d i ë.

VII. *Tabaksonderneming Wampoe.*

Langkat — Sumatra.

70. Dollar (*f* 2,50) (Vertholen 1345.) . . . . geelkoper.

VIII. *Deli-Langkat.*

Onderneming Lingga.

71.	50 Cent.	. . . .	geelkoper.
72.	20 Cent.	Vertholen 1344, Eberson [1]) no. 2224.	„
73.	10 Cent.	. . . .	„

IX. *Tabaksonderneming Rimboen.*

(Deli—Sumatra.)

74.	Dollar.	. . . .	koper.
75.	50 Cent.	(Vertholen 1343; Eberson 225.)	„
76.	20 Cent.		
77.	10 Cent.	. . . .	„

De lezers van „de Navorscher" worden beleefdelijk verzocht hulpmunten, welke in deze lijst ontbreken, zooveel mogelijk mede te deelen.

Penning. — Verzoeke de volgende penning te determineeren. Op de voorzijde Ludovicus XIIII. Rex Christianissimus. Op de keerzijde Regina Suecorum . . .Urbem Regie Excepta. M. DC. LVI.

Breda. J. D. WAGNER.

Wolfglazen. — Waarom heeten sommige oude glazen bekers aldus? Men vond ze op de 26 April 1894 publiek geveilde ridderhofstad Bolenstijn, aan de Vecht, te Maarsen; waar de heer Abels,

---

[1]) Auctie Bom. Amsterdam 14—21 December 1891.

broeder van den kunstschilder, eene halve eeuw geleden, veel antieks bijeenbracht. Er waren er acht, van eene met den diamant gestipte teekening voorzien. JAC. A.

Black letter. — Waarom duidt het Engelsch de Gothische letter als „black letter" aan? Zijn dan de Latijnsche letters ook niet zwart?

Waarom noemt men in Engeland den 2den Paaschdag „black-monday" (zwarten Maandag)? Figuurlijk beteekent „black-monday" een ongeluksdag, dag van terechtstelling. Hadden op dien dag voorheen terechtstellingen plaats? Zoo ja, zonderlinge keus dan van dien dag; welken men veeleer als een dag van gratie had dienen aan te merken, wegens Ev. Matth. 27 vs. 15, Mark. 15 vs. 5, Luk. 23 vs. 17, Johs. 18 vs. 39. In Spanje geeft de koning nog gratie op den Goeden Vrijdag." „Black" beduidt ook somber, treurig. Kan die benaming soms wijzen op de sombere stemming, waarin het kerkelijke en kerksche Engeland alsdan verkeert? Doch het Paaschfeest is uitteraard een bij uitstek *blijde* hoogtijd. En waarom dan Pinkstermaandag ook niet betiteld? JAC. A.

Vlaamsche plaatsnamen. — Kan ook iemand de beteekenis enz. der volgende plaatsnamen opgeven?

In Oostvlaanderen: Hemelverdeghem, Godverdeghem, Sotteghem, Matere, Liesde in St. Maria-Liesde. De eersten doen mij denken aan iets heiligs Verdig, vaardig voor den hemel, vaardig voor God, waren 't kloosters? Is Matere Moeder? Ze liggen allen in de buurt van Oudenaarde.

In Westvlaanderen, niet verre van Ingelmunster: (H)emelghem? en in Fransch Vl. Godewaarsvelde en Ghyvelde?

Wat beteekent de naam Swalm voor een riviertje, waaraan Munck (Monniks) Swalm en Neder Swalm (aan haren mond in de Schelde) liggen? G. P. ROOS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Beresteyn. — Dat aan eene ernstige en grondige beoefening van het vak der wapenkunde bezwaren zijn verbonden, valt niet te ontkennen. De schaduwzijde dezer studie is ook al weder, dat hoe meer men zijne kennis op dit gebied verrijkt, hoe eerder men tot de ontdekking komt van fouten, die aan onkunde moeten worden toegeschreven, en die anders òf niet, òf slechts in geringe mate zouden worden ontdekt of bemerkt.

Er zijn in de laatste jaren wel prachtige werken met afbeeldingen en beschrijvingen van wapens verschenen, maar hoogst zelden zal men daarin iets aantreffen, dat op de wapenkunde betrekking heeft, in dien zin namelijk, dat tevens over den oorsprong en de ware beteekenis van een of ander wapenfiguur, met opgave nopens het tijdstip der schenking of aanneming, iets wordt geleverd.

Ik heb hierbij alleen het oog op wapens van oude geslachten, zoodat niet wordt bedoeld den oorsprong te willen kennen van die ontelbare wapens, die, bij een ernstig onderzoek, naar gissing, voor zevenachtsten gedeelten zouden blijken geen recht van bestaan te bezitten, of althans niet met een helm, helmteeken en tenants of supports behooren te worden afgebeeld.

Als een oud en aanzienlijk geslacht is zeker dat van Beresteyn aantemerken. Een belangrijk en uitvoerig bericht omtrent dit geslacht wordt aangetroffen in het werk: de Nederl. Historiepenningen van Mr. Gerard van Loon (deel II, blz. 161—163), bij de beschrijving van den penning op de gouden bruiloft den 21 April 1624 gevierd door Paulus Cornelisz. van Beresteyn, Heer van Maurik en Volckera Nicolaasdr. Knobbert, in gezelschap van hunne twaalf kinderen en zesendertig kleinkinderen.

Tot mijne verwondering las ik dezer dagen de beschrijving van het wapen dezer familie, voorkomende in het Handboek van den Ned. Adel door Rietstap, luidende als volgt: „in goud een zwarte beer, zittende op een platten vierkanten blauwen steen, dien men

van (heraldiek) rechts af overhoeks ziet; de beer die den rechtervoorpoot opgeheven heeft, doch nederwaarts laat hangen en den linkervoorpoot op den steen laat rusten, is aan den muil geketend met twee zilveren kettingen, die evenwijdig naar beneden hangen en vastgehecht zijn aan een zilveren ring voor op den steen."

Aldus schijnt bijgevolg het wapen vastgesteld bij gelegenheid der verheffing tot den adelstand op 1°. Oct. 1825 van vijf heeren van dit geslacht.

De naam van Beresteyn is een echte oud-Hollandsche geslachtsnaam, en de mededeeling in het werk: „Oud Nederland," van Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, Nijmegen 1846 (artikel kasteel Maurik) dat dit oude en adellijke geslacht uit Bohemen afkomstig is, schijnt mij wel aan twijfel onderhevig.

Het gevoelen nopens die vreemde afkomst kan toch zeker niet gegrond zijn op het woord steyn, vermits een groot aantal geslachts- en plaatsnamen daarmede eindigen, als o. a. van Blommestein, van Kittenstein, van Lodensteyn, van Schroyestein, van IJsselstein, van Bekesteyn, van Boekelsteyn, van Drakestein, van Ravesteïn, Larestein, Leeuwestein, Loevestein, Remmerstein, enz.

Voor zoover mij bekend, was de stamvader van dit geslacht Jan van Beresteyn, geboren omstreeks 1460 vermoedelijk te Haarlem of te Amsterdam. Zijn zoon Gijsbert Jansz. v. B. werd 1530 schepen en 1532 raad te Amsterdam, en was van 1535 tot 1545 excijnsmeester aldaar. Hij was gehuwd met Cecilia Pietersdr. de Vries en stierf 2 Febr. 1557.

De stamvader heeft klaarblijkelijk een sprekend wapen aangenomen, zijnde een mannetjes-varken (beer) op een steen geketend, welk wapen dan ook tot 1825 door alle leden van het geslacht werd gevoerd.

Dat met den naam beer hier te lande steeds een mannetjesvarken werd aangeduid, blijkt uit de geschiedenis van den zoo berucht geworden hof-beer, die, naar gissing, op grond dat 's Gravenhage in 1528 door de Gelderschen onder Maarten van Rossum werd geplunderd, sedert dien tijd tot 1615 jaarlijks op 21 Nov. als een „homagie" door de regeering der stad Utrecht aan den Hove

van Holland is moeten geleverd, en in 1615 door levering van konijnen en naderhand door eene som van *f* 340, beere-geld genaamd, werd vervangen (zie de Riemer, beschrijving van 's-Gravenhage, d. I., blz. 163—166).

Vermits aan de juistheid der wapenbeschrijving, door Rietstap gegeven, niet behoeft te worden getwijfeld, mag de wijziging in het wapen der familie van Beresteyn aangebracht, behoudens betere inlichting, alleen aan eene fout, door onkunde ontstaan, worden toegeschreven, omdat er in 1825 niet de minste aanleiding voor bestond een meer dan drie eeuwen gevoerd sprekend familiewapen te veranderen. V. R. V. D. K.

Geslacht Blokhuys, Blokhuis (XLIV, 49). — *Gijsbert Blokhuys*, ged. te Bunschoten 8 Juli 1725, was burgemeester aldaar, † ald. 10 November 1799, was 2° gehuwd met *Lyze Riksen*; zij hadden o. a. een zoon:

Gerrit Blokhuys, ged. te Barneveld 30 September 1759, aldaar overleden 15 September 1839, gehuwd te Nijkerk 6 Mei 1787 met *Everarda van de Ploeg*, te Barneveld overleden 7 October 1814. Zij hadden o. a. een zoon:

Gijsbert Blokhuis, ged. te Barneveld den 18en Mei 1788, huwde 1° te Lisse 10 April 1813 *Gerharda de Graaff*, aldaar geboren 10 November 1787 en overleden 2 Augustus 1820, dochter van Cornelis de Graaff en Jacoba Verschuur. Zij hadden 2 zoons:

1° *Cornelis Blokhuis*, geb. te Nijkerk den 15en September 1815, overleden te Lisse den 2en October 1876, aldaar gehuwd den 26 Juli 1839 met *Cornelia van Parys*, geb. in dezelfde plaats den 7en Maart 1817 en ald. overleden den 4en Januari 1892, dochter van Govert van Parys en Margaretha van Konijnenburg.

2° *Gerrit Blokhuis*, geb. te Lisse 20 Maart 1817, gehuwd te Sassenheim in 1841 met *Elisabeth Kruyff*.

Kinderen van Cornelis Blokhuis en Cornelia van Parys.

a. Gerharda Margaretha Blokhuis, geb. te Lisse 30 Juli 1840 met *Johannes Corts*, gemeente-ontvanger, geb. aldaar 18 Maart 1841, zoon van Bertram Corts en Christina van Rossem.

b. Goverdina Blokhuis, geb. te Lisse 13 December 1842, aldaar gehuwd 26 Juli 1869 met *Gijsbert van Parys*, geb. te Lisse 21 Januari 1843, zoon van Gerrit van Parys en Maria Kramer.

c. Margaretha Blokhuis, geb. te Lisse 16 October 1844, gehuwd 14 Juni 1867 met *Reinhard Frederik Reuter*, geb. te Amsterdam 23 Augustus 1835.

d. Gijsbert Blokhuis, geb. te Lisse 21 Juni 1846.

e. Gerrit Blokhuis, geb. te Lisse 6 October 1847, overleden te Bussum in Augustus 1880, gehuwd te Amsterdam 26 October 1875 met *Mathilda Kingma.*

f. Cornelis Blokhuis, geb. te Lisse 26 Augustus 1852, gehuwd 14 Juni 1876 met *Geertruida van Parys*, geb. 21 Mei 1857, dochter van Gerrit van Parys en Maria Kramer.

g. Geertruida Blokhuis, geb. te Lisse 26 Juli 1854, aldaar overleden in Augustus 1872.

Zoon van Gerrit Blokhuis en Elisabeth Kruyff.

Gerrit Blokhuis, geb. te Barneveld 22 Februari 1842, aldaar overleden 1 Juli 1870, was burgemeester van die gemeente, huwde er den 22en Februari 1865 *Elisabeth Johanna Kuys*, geb. te Voorschoten den 4en November 1842, dochter van Jean Jacques Abraham de Chavonnes Kuys en van Adriana Zegwaard. Uit hun huwelijk werden geboren 4 kinderen:

aa. Elize Blokhuis, geb. te Sassenheim 7 Januari 1866, aldaar overleden 1 Mei 1870.

bb. Arnoldus Philippus Kuys Blokhuis, geb. te Sassenheim 6 Januari 1867, overl. 23 September 1870.

cc. Johan Diederik Blokhuis, geb. te Sassenheim 14 Januari 1868, aldaar overleden 1 September 1868.

dd. Adriaan Frans Blokhuis, geb. te Sassenheim 26 Mei 1869, aan wien bij Kon. Besluit van 19 October 1885, N°. 31, vergund werd zich te schrijven en te noemen Adriaan Frans van den Bosch Blokhuis.

Helmers. — Het tijdschrift „Europa" jrg. 1858 bevat de volgende aanteekening betreffende de familie van den bekenden dich-

ter der „Hollandsche Natie," Helmers. Kan iemand deze gegevens ook aanvullen? DE VOOGD.

GOZEN HELMERS.

geb. Oost-Vriesland 1680.

×

Heyltje Kok.

Vier (4) zonen ééne (1) dochter.

Na zich eerst in het Oldenburgsche te hebben gevestigd, trokken zij naar Amsterdam, waar zij in de Vierwindenstraat eene smederij voor de zeevaart oprichtten, in welker voorgevel men las:

Het ijzer, hart van natuur,
wordt gezegend door wind en vuur.
Met zware hamerslagen
Krijg ik 't naar mijn behagen.

N. Helmers (zoon van een dier vier), geb. 1705, † 28 Julij 1779.

huwde 1741

Sara Wilhelmina Hilletjesdam, † te Kampen 90 jaren oud.

Hendrikus Hermanus.
geb. 20 Mei 1742.
† 2 Mei 1824.
×
18 Mei 1766.
Elisabeth de Vries.
† 10 September 1795.

A. Jan Frederik. geb. Amsterdam 7 Maart 1767. † Amst. 26 Febr. 1813. × 27 Mei 1794. Catharina Wessels. † 1 Dec. 1839.
Fredrik Helmers. × Johanna Wilhelmina Geertruyda Gaaswyck. † 19 Febr. 1856.
Jan Frederik Helmers.

B. Catharina. geb. 19 Mei 1771. × 21 April 1805. Jacob Christiaan Meyerholtz.

C. Sara Elisabeth. geb. 24 Febr. 1774.

D. Hendrik. geb. 26 Sept. 1776. † 13 Maart 1777.

E. Anna Heilmina. geb. 4 Aug. 1778.

F. Hendrik. geb. 5 Oct. 1779. † 5 Oct. 1779.

G. Hendrik. geb. 6 Sept. 1782. † 26 Nov. 1783.

H. Elisabeth geb. 13 Maart 1784. × 12 Nov. 1803. C. Loots.

Officieele schrijfwijze van familienamen (XLIII, 354, 420, 527, 585 en XLIV, 94). — Niet om gelijk te hebben, maar dewijl ik mij wezenlijk niet met de door den geachten redacteur aangevoerde tegenwerpingen vereenigen kan, verzoek ik beleefdelijk nog eenmaal het woord.

Het groot verschil tusschen den redacteur en mij, komt mij voor hierin te bestaan, dat volgens mij de eigennamen met hun toebehooren, (d. i. met hun voorvoegsels) niet aan de regelen der schrijftaal onderworpen zijn, terwijl de redacteur vermeent dat dit, althans met betrekking tot die voorvoegsels, wèl het geval is. Ja maar, antwoordt hij, „als ik de voorvoegsels schrijf met een hoofdletter dan verander ik niet de spelling, maar slechts de schrijfwijze, iets dat nimmer aanleiding kan geven tot verwarring, omdat het enkel dàn geschiedt, wanneer de voor- of doopnaam niet aan het voorvoegsel vorafgaat." Met uw verlof, in dat laatste geval, dunkt mij, juist wel degelijk. Als ik schrijf: „Ik heb Ter Horst gesproken," kan iemand dan daaruit opmaken, of *ter* Horst dan wel *Ter* Horst is bedoeld?

Bovendien, met welk recht wordt aan de registers van den Burg. stand wèl gezag met betrekking tot de *spelling*, maar niet tot de *schrijfwijze* toegekend? En zulks, terwijl men weet, dat de schrijfwijze bij verschillende geslachten bepaaldelijk onderling weder verschilt.

Voorts lees ik de vraag: „indien de voorvoegsels naar uwe (d. i. mijne) meening bij de namen behooren, waarom schrijft gij dan, ingeval er geen voornamen voor uwen geslachtsnaam staan, de V niet met een groote letter? Want het is dan immers de *aanvangsletter* van uwen naam. En schrijft men die niet altijd met een hoofdletter?"

Maar dit zou immers van uit mijn standpunt inconsequent zijn, dewijl ik van het beginsel uitga, dat zoowel spelling als schrijfwijze, zoo van het hoofdwoord als van het voorvoegsel, *onveranderlijk* volgens de inschrijving in de registers van den Burg. Stand behooren te blijven. De redeneering van den redacteur zou m. i. opgaan, indien wij hier te lande de Belgische gewoonte volgden en

voorvoegsel met hoofdwoord tot één woord maakten. Doch 's lands wijs, 's lands eer; als de Belgen willen schrijven: „Vandenpeereboom" en „Vandewoestijne" of zelfs hun namen willen laten verfranschen, als bijv. „Delawoëstine" enz., dan moeten zij dit weten. In Nederland zal dergelijk gebruik niet licht ingang vinden.

Wat voorts in mijn opstel aanleiding kan hebben gegeven tot het vermoeden, dat niet alleen ik, maar zelfs ook de door mij bedoelde leeraar onbekend zouden zijn geweest met den bewusten regel van De Vries en Te Winkel, o. a. medegedeeld in de spraakkunst van Prof. v. Helten, zoodat ik met mijn geschrijf eigenlijk zoowat in de lucht schermde, verklaar ik niet te begrijpen. Immers mijn geheele doel was bestrijding van dien regel. Waarlijk, Mr. d. Redacteur, wanneer ik tegen die taalgeleerden en tegen u opkom heb ik allerminst het gevoel van „in de lucht te schermen." Ik heb den meesten eerbied voor onze groote taalbeoefenaars en acht mij voor een strijd tegen hen op taalkundig gebied geheel onbevoegd. Maar hier geldt het iets anders. Naar mijn innige overtuiging zijn die geleerden in hun ijver te ver gegaan en hebben zij de grenzen van hun gebied overschreden. Ik blijf beweren dat een geslachtsnaam, met hetgeen daartoe behoort, is een: *eigen*-naam; alzoo wat mijn naam betreft, het eigendom mijner familie. En wanneer ik bemerk, dat men daaraan, in welk opzicht ook, de hand slaat, dan zal ik mij daartegen verzetten en houdt voor mij ieder autoriteitsgezag op.

Moet dit verzet „particularisme" heeten, dat zoo al niet tot verwarring, althans tot onregelmatigheid leidt? Volgens mijn stelsel wordt toch ook een regel gevolgd, maar eenvoudiger dan de uwe en zal die bij het publiek tot minder verwarring aanleiding geven.

Immers eenvoudig is de door u in verdediging genomen regel voor het groote publiek niet, want dat zal al de finesses daarvan wel nooit begrijpen of leeren toepassen. Zoo om slechts enkele voorbeelden aan te halen, leest men in uwe naschriften, o. a.:

XLIII bl. 530 „de regel van De Vries en Te Winkel (zie v. Helten" enz."

XLIV bl. 98 „de hr. Van Ittersum, de hr. v. I., Prof. v. Helten.

XLIV bl. 99 „de hrn. Ter Gouw en Van Someren Brand en de hr. v. I."

Alzoo weer een regel: als het voorvoegsel „van" verkort door de eerste letter wordt aangeduid, dan gebruikt men nimmer een kapitaal letterteeken. Waarom niet? (althans van uit uw standpunt beoordeeld).

In een noot wordt het curieus geacht, dat zoowel de heer v. Someren Brand als mijn persoon in de kopij onzer stukken, de namen De Vries en Te Winkel met groote D en T hebben geschreven.

Maar mag ik anders handelen? Ik moet toch aannemen dat ieder zijn naam juist schrijft, zoolang het tegendeel niet is gebleken en ben toch niet verplicht voor iederen persoon zelf een onderzoek bij den Burg. Stand te gaan instellen? Elkeen is verantwoordelijk voor de juiste schrijfwijze van zijn naam en een derde kan volstaan met dien te schrijven, gelijk de eigenaar dat zelf doet, althans wanneer die derde niet beter is ingelicht of wanneer het geen officieele acten betreft. In dit laatste geval is hij, die het stuk opmaakt, wel degelijk verplicht, zich vooraf omtrent de juiste schrijfwijze bij den Burg. Stand te vergewissen.

De vraag, hoe een derde moet handelen, wanneer van een zelfde geslacht het eene lid het voorvoegsel anders dan het andere gelieft te schrijven, vindt in het bovenstaande hare beantwoording. Tegen een dergelijke bandeloosheid, die gelukkig tot de uitzonderingen behoort, valt weinig te doen. Maar recht heeft men niet, de schrijfwijze van zijn naam naar willekeur te veranderen.

Wenscht een lid van een geslacht zijn naam voortaan anders geschreven te zien, dan kan hij dit gedaan krijgen volgens de wettelijk daaromtrent bestaande voorschriften, maar dan wordt ook na de afkondiging van het besluit, daarvan in de Reg. van den Burg. Stand aanteekening gehouden.

Die registers zijn de eenige leiddraad en iedere afwijking van de daar aangegeven schrijfwijze, hetzij op naambordjes, visitekaartjes, of waar ook, is ongeldig, al is het dat er geen straf op staat.

Hoezeer het mij dan ook spijt met den geachten redacteur van meening te moeten blijven verschillen, kan ik toch niet nalaten mijne ingenomenheid te betuigen met het besluit der Regeering

(zie XLIII 354), hetwelk mij werkelijk bleek door den Minister van Binnenl. Zaken dd. 22 Dec. 1892 onder No. 8057 afd. A. Z. C. genomen te zijn en waarbij ter kennis van de chefs der verschillende afdeelingen alsmede van den Directeur der Nederl. Staatscourant is gebracht: „dat voortaan bij het gebruik van kapitale letters bij het vermelden van eigennamen in de Nederlandsche Staatscourant moet worden gehandeld als tijdens het volgen der spelling van Siegenbeek gebruikelijk was; bijv.: men schrijve van de V..., van der H. enz.." Let wel, er staat niet, volgens den regel van S., maar als vroeger „gebruikelijk" was. Zoover mij bekend, heeft Siegenbeek zich van het geven van eenigen regel voor de eigennamen onthouden.

's-Gravenhage. A. M. K. W. VAN ITTERSUM.

Kwartierstaten Crillaerts, Snellen, Strikken en Scharlaken. (XLII, bl. 581). — Jan Crillaerts, burgemeester van Geertruidenberg, was een zoon van Jan Jacobsz. Crillaerts, regent van het Gasthuis te Breda in 1602, en van... van Griensven Hendriksdr. (in zwart veld drie klimmende leeuwen van goud, gepl. 2 en 1).

Elisabeth Snellen (geh. met Jan Crillaerts) was eene dochter van Bartholomeus Snellen, burgemeester van Breda in 1624, schepen in 1615 en 1616. tienman in 1610 e. v. j.; regent van het weeshuis; kapitein der burgerij, en van Maria van Giffen (in blauw drie zilveren zwanen, gepl. 2 en 1), eene dochter van Willem Jansz. van Giffen, gest. in 1600, tienman van Breda in 1594 e. v. j. en van Christina Woutersdr. van Haren.

Bartholomeus Snellen, was geboren uit het huwelijk van Pieter Snellen, tienman van Breda in 1593 e. v. j. met Elisabeth Mercelisdr. van Deurne, en had tot grootouders Willem Snellen, geb. ± 1515, gest. te Breda vóór 1580, regent van het gasthuis te Breda, en Elisabeth Ruysseners.

Aletta van Scharlaken, gehuwd met Reynier Strikken, was eene dochter van Pieter van Scharlaken, gehuwd met Maria Rijzer, en kleindochter van Cornelis, in 1574 gehuwd met Lucretia Oem. (zie Balen, gesl. van Scharlaken). MR. P. A. J. V. D. B.

R..., alias F. G. Meijer (XLIV, 202). — Bedoelde persoon was een jonge Deensche graaf uit de familie Rantzow. Door een liederlijk leven, naar ik meen te Londen, geheel aan lager wal gekomen, leefde hij te Rotterdam onder den naam van Meijer en geneerde zich van de opbrengst van diefstallen, die hij 's nachts met ongeloofelijke behendigheid door inbraak pleegde. Eindelijk liep hij in den val en voor zijn terechtstelling werd hij in de gevangenis vaak bezocht door den predikant J. Scharp, die niet weinig verwonderd was in den inbreker, wiens vertrouwen hij langzamerhand won, iemand te ontdekken niet slechts van hooge geboorte, maar ook van groote geestesgaven. De langdurige gesprekken over godsdienst, zedelijkheid en wijsbegeerte met hem gehouden, waren, gevoegd bij zijn avontuurlijke loopbaan en diepe gezonkenheid, belangrijk en leerzaam genoeg om in den vorm van „*Brieven van .... Scharp over .... Meijer*," aan het publiek te worden medegedeeld in een vrij dik boek, waarin als titelvignet een portretje voorkomt van den misdadiger, die den 26 Mei 1796 op het schavot zijn leven eindigde. Het in de vraag vermelde Engelsche boek is ongetwijfeld een vertaling van het werk van Scharp.

D. C. M. JR.

v. d. Tocht. — Pieter Mesdach, geb. te Rotterdam circa 1645, st. ald. 26 en begr. 30 Sept. 1708, fiscaal van Bengalen (zoon van Pieter Mesdach Pietersz. secretaris van den gouverneur-generaal van Indië 1640—'45, en van Adriana Schoute of Schouytte) tr. circa 1665 Susanna van der Tocht, geb. te Rotterdam (doch evenmin als haar echtgenoot in de doopregisters te vinden), st. 1687.

Deze Pieter Mesdach, wiens grootvader Pieter uit Vlaanderen gekomen was, voerde, gevierendeeld: 1 en 4 in rood 3 gouden spoorraderen (Mesdach), 2 en 3 in hermelijn een roode schuinbalk (van Stavele). Susanna van der Tocht voerde gevierendeeld: 1 in zwart een klimmende zilveren goudgehoornde bok, 2 in zilver een roode dwarsbalk, beladen met een uitkomenden gouden leeuw en vergezeld van 13 groene liggende blokjes (4, 3, 3, 2 en 1), 3

in zilver een uitgerukte groene boomstam, 4 in rood een gouden kan.

Wie kan iets meedeelen aangaande de ouders en grootouders van deze Susanna? Ook komt het wapen niet geheel overeen uit met de bij Rietstap opgegevene.

Volgens eenen onbetrouwbaren kwartierstaat van haren kleinzoon zou het niet onmogelijk zijn, dat hare moeder Van Banken heette, voerende tot wapen het 2de kwartier van Van der Tocht. Van die familie vond ik nergens iets. B. V. B.

Bolck. — Kan iemand mij ook mededeelen, waar Georgius (van den) Bolck in 1696 predikant te Houten, in 1698 te Montfoort, en aldaar overleden 28 Mei 1700, voor zijn ambt studeerde?

De academie-albums te Leiden en Utrecht vermelden hem niet.

Waar en wanneer werd hij geboren?

Aangezien personen van dien naam te Herenthals (België) zijn voorgekomen, is 't mogelijk dat hij in België studeerde. Kan iemand dit voor mij nazien?

Doesburg. FRIESWIJCK.

Oudemans (XLIV, 90). — Uit het geciteerde werkje blijkt nog dat Engeltje van Prooijen een weesmeisje was uit eene familie van houtzaagmolenaars en dat zij te Dordt een neef had: Jan Schouten van Prooijen. Verder dat Anna Maria v. der Snoek eene zuster Christina had, gehuwd met Krieger, heel- en breukmeester te Rotterdam, en een vollen neef: Dominé Hendriksz, broeder van den hoogleeraar te Groningen. Familieblad (1e jaarg.) meldt te Rotterdam: Kornelis O., 1718 brandmeester van de 8e wijk. Hij had een graf in de Groote Kerk (Zuidpand nº. 303). Balen bl. 986 en 1176 meldt: Gerard Oudmans, tr. Johanna Everdsdochter (hertr. Nicolaas Hocken), dr. van Everhard Adriaanszoon en Antonia van Bladegem. Zij hadden twee kind.: Dirk, die nakomelingen had, en Antonia, geh. m. Cornelis Oem, schepen en thesaurier van Dordrecht 1485, gest. 26 Oct. 1486, zoon van Jacob, schepen van D., Kerkmr. der Groote Kerk 1495, burgemr. van 's Heeren wegen 1476 en van

Lutgera de Jonge. In de familie O. is verder nog de traditie dat de weesjongen Anthonie vóór 't verlaten van 't weeshuis gedwongen werd een stuk te teekenen, waarbij hij afstand deed van een aanzienlijke erfenis. De vrager kan in de Dordtsche registers laten onderzoeken of zelf zoeken tegen betaling van *f* 0.50 per uur.

U. H. J. SCH.

Van Winter, Oskamp. — Sara Elisabeth Marcus, geb. 9 Juli 1730, overl. 22 April 1780, dr. van Rudolph en Elisabeth van der Nolck, huwt te Amsterdam 6 Mei 1755 met Pieter van Winter (broeder van den bekenden dichter Nicolaas Simon van W., geh. 1° met Johanna Muhl en 2° met de dichteres Lucretia Wilhelmina van Merken), geb. te....? den....?, overl. te....? den....?, zoon van Pieter en Elisabeth van Leeuwaarden.

Hunne dochter Maria Elisabeth van W., geb. 3 Juni 1771, overl. te....? den....?, huwde te....? den....? met..... Oskamp, geb. te....? den....?, overl. te....? den....?, zoon van....?

Uit dit huwelijk eene dochter, genaamd.....?, geb. te.....? den....?, overl. te....? den....?, die in den echt trad met Mr. G. Schimmelpenninck Jzn., geb. te....? den....?, overl. te....? den....?, zoon van....?

Wie heeft de goedheid het ontbrekende aan te vullen? Heeft voornoemde heer Oskamp wellicht meerdere kinderen bij M. E. v. W. verwekt?

VAN DER CRAB.

Van der Houve. — Van Leeuwen, Batavia Illustrata, folio 993, geeft aan dit geslacht: drie violen van sabel op een veld van zilver.

Wie kan mij inlichten in hoeverre een geschilderd bord in olieverf, met na te noemen wapens versierd, op deze familie betrekking heeft en op welk lid daarvan?

Op het bord hangt in het midden aan een bruinen boomstam een zilver schild, beladen met drie violen van sabel, besnaard van goud. Dekkleeden van zilver en sabel. Helm van metaal, naar voren gewend, met 5 gouden tralien en dito beslag, van keel

gevoerd. Daarboven een wrong van zilver en sabel en als helmteeken een zwarte jachthond, met wit en bruin gevlekte kop, borst en pooten. Een dergelijke hond ligt onder het schild door een ketting aan den boomstam verbonden. Beider halsbanden zijn van rood leder met gouden knoppen beslagen.

Het midden schild is omringd van de volgende acht wapens.

1°. Rechts bovenaan:

a. Van zilver met 3 violen van sabel, besnaard van goud;

b. Een meermin oprijzende uit de zee, alles au naturel. In de linkerhand houdt zij een klaverblad van sabel, in de rechterhand een lint waaraan een schild hangt van goud beladen met 3 klaverbladen van sabel.

Rechts onderaan:

c. Van lazuur met gouden keper vergezeld van 3 vijfbladige rozen (?) van zilver met gouden harten.

d. Gevierendeeld:

I en IV van lazuur met een klimmenden leeuw van zilver, getongd en genageld van keel; II en III van goud met een onthoofden leeuw van keel, genageld van sabel.

2°. Links bovenaan:

e. Van sabel met 3 grijze (of zilveren?) leeuwenkoppen, getongd van goud.

f. Gevierendeeld:

I en IV van goud met een fasce bretessée et contre bretessée van keel; II en III van zilver met 3 leeuwenkoppen van keel, getongd van goud.

Links onderaan:

g. Van lazuur met een klimmenden leeuw van zilver getongd en genageld van keel met een bandje van sabel over het midden-lijf gebonden.

h. Van lazuur met 3 St. Jacobsschelpen van zilver, waartusschen een vliegende vogel (raaf?) van sabel.

In welke betrekking staat Robbert Apersz. van der Houven, in 1613 door Mierevelt geschilderd, evenals in het voorafgaande jaar zijne echtgenoote Elisabeth van der Wolff, tot het

geslacht van der Houve door S. van Leeuwen t. a. p. behandeld?

R. C. SIX.

Oetgens van Waveren en Bors van Waveren. — Rietstap geeft in zijn Armorial Général aan de geslachten Oetgens en Oetgens van Waveren: d'or au chevron de gueule acc. de 3 fleurs de lis de même. Tallooze zegelafdrukken en kwartierstaten toonen aan dat dit *onjuist* is. Het moet zijn: trois flanchis de même. Stamt dus de familie Bors van Waveren, die geheel hetzelfde wapen voert, uit Oetgens?

S.

Rollin Couquerque. — Gaarne ontving ik mededeelingen aangaande dit geslacht, waarvan mij bekend is: Louis Marie R. C., den 15 Aug. 1791 of 92 geboren te Nielles-lez-Ardres, departement Pas de Calais, zoon van Jean Louis R. C. en Marie Antoinette Hochard.

Genoemde Louis Marie trad op jeugdigen leeftijd in Franschen dienst, was luitenant tijdens den Russischen veldtocht, en begaf zich na den val van Napoleon naar Nederlandsch-Indië, waar hij tot assistent-resident van Banjoe Wangi opklom. Hij huwde 13 Juni 1838, Johanna Frederika Pichot, bij wie hij zeven kinderen verwekte. Na zijne pensionneering naar Holland teruggekeerd werd hij aldaar genaturaliseerd (Wet van 31 Aug. 1855, Stbl. 35), en overleed te Maastricht in Maart 1855.

Kan een onzer navorschers mij ook het wapen dezer familie opgeven?

's-Gravenhage. M. G. WILDEMAN.

Van den Berch. — In het verslag van de Commissie der Kon. Academie van wetenschappen tot het opsporen, het behoud en het bekend maken van de overblijfsels der vaderlandsche kunst uit vroeger tijden 1867, blz. 75, komt onder de opgenoemde zoogen. sprekende wapens ook voor *„van den Berch"*, voorst. een hert van een bergtop afspringende.

Onder de familie *van den Berg* te Ochten berust een signet, waar ook een hert van een berg afspringt; aan elke zijde des bergs staat een boom; het schild is gedekt met een aanziende (?) gesloten helm, waaruit een hamer met steel recht opwaarts staat. Bestaat hier verwantschap? Wie wil en kan dit ophelderen?

L. B.

Van Kesteren (XLIV, 89). — Eene familie „van Kesteren" woonde in de vorige eeuw in het schependom van Nijmegen.

In het raadsignaat van Nijmegen over het jaar 1700 vond ik: „Mercurii 3 Janrii

Op requeste van Derck van Kesteren en Geertruijd Dercksdr. van Lijndenholdt, echtel. versoeckende met haare twee kinderen, Herman en Lijsbeth van Kesteren, gunstelick met deser stads borgerschap gebeneficeert te worden, hebben HEd. en Achtb. het voorsz. versoeck geaccordeert en suppleanten met haare voorsz. twee kinderen met deser stads borgerschap gebeneficeert, doende sulcks bij dese."

In de registers der R. C. kerk in het schependom vond ik voorts:

I. Herman van Kesteren, huwde te Neerbosch 18 Mei 1749 met Johanna van Kessel, waaruit deze drie kinderen:

1. Johanna van Kesteren, gedoopt 27 Febr. 1750.
2. Johannes, die volgt II.
3. Elisabeth van Kesteren, gedoopt 3 Jan. 1756.

II. Johannes van Kesteren, gedoopt 27 Sept. 1751, huwde 18 April 1784 met Hermina Hendriksdr. Arnoldussen; waaruit:

1. Maria Hermina v. Kesteren, ged. 2 Febr. 1785.
2. Arnoldus v. Kesteren, ged. 4 Nov. 1786.
3. Elisabeth v. Kesteren, ged. 22 Maart 1788.
4. Johanna v. Kesteren, ged. 4 April 1790.

In dezelfde registers komen nog voor:

Matthias (ook Thijs) van Kesteren, gehuwd met Grietje Coenen, welke echtelieden de navolgende kinderen laten doopen:

1. Henricus v. Kesteren, ged. 6. Aug. 1766.
2. Theodorus v. Kesteren, ged. 19 April 1771.

3. Wilhelmus v. Kesteren, ged. 12 Maart 1777.
4. Antonia v. Kesteren, ged. 14 Febr. 1780.
5. Theodora v. Kesteren, ged. 3 Dec. 1781.
6. Johanna v. Kesteren, ged. 21 Febr. 1785.

en Gerard van Kesteren bij zijne echtgenoote Johanna van der Linden vader van:

1. Johanna v. Kesteren, ged. 23 Juli 1774.
2. Maria v. Kesteren, ged. 22 Maart 1776.
3. Andries v. Kesteren, ged. 29 Mei 1781.

Eindelijk vond ik nog in het raadsignaat van Nijmegen over het jaar 1795:

„Saturni 4 Julii.

Gelezen de requeste van Johannes van Kesteren, gebooren te Neerbosch in deeser stadsschependom en de Roomsch Catholicque Godsdienst toegedaan, verzoekende zoo voor hem, als voor zijne vier kinderen met het recht van deser stads Burgerschap te mogen worden gebeneficeerd; waarop gedelibereerd zijnde is goedgevonden den suppleant neffens zijne vier kinderen, Geertruijd, Jacoba, Elisabeth en Johannes Franciscus van Kesteren, met deeser stads borgerschap teegens betaling van de gerechtigheid daartoe staande, eens voor hem, en eens voor zijne voornoemde kinderen te beneficeeren en hun tot burgers aan te nemen, gelijk geschied bij dezen et praestitit juramentum.

Archief van Nijmegen J. C. F. VAN DER MEER VAN KUFFELER.

Van Kesteren (XLIV, 89). — Deze familie woont thans te Amsterdam. De heer J. H. Graadt van Roggen te Nijmegen is gehuwd met M. W. van Kesteren, die te Amsterdam werd geboren. Zij is de dochter van Johannes Christoffel van Kesteren en Elizabeth Welkens. Kan dit weinige ook helpen om op het juiste spoor te komen?

Amsterdam. J. F. VERSTER.

Soetens (XLIV, 93). — Zie advertentie N. v. d. D. 5 Dec. 1893 (oproeping van erfgenamen) Melchior Wittens, zoon van Witte

Wittens en Adriana Dridsman, trouwt met Maria Soetens. Zij hebben geen kinderen nagelaten. Jobus Wittens, broeder van Melchior, huwt Marya Bosvelt, beide ouders verdronken 5 Juni 1687, nalatende eene dochter, genaamd Adriana Wittens.

Amsterdam. J. F. VERSTER.

Van Harinxsma-De Cock. — In de Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging t. u. der br. v. h. Oud Vaderl. recht, I, n°. VI, komt voor op bladz. 462, '4 en '6 de naam van Henrick van Harinxma. Deze H. v. H., wiens eigenlijke voornaam Haringh was, vindt men vermeld in het Stbk. v. d. Fr. adel, (van Halmael c. s.) op: H. thoe Heeg, gen. 4, als zoon van Douwe († omstr. 1516) en Ael N.—Haringh was drost van Abcoude en huwde Peter de Cock van Eel. (zie Stbk. en ook Ferwerda's Wapenboek.)

Volgens de aangeh. plaats in de bovenbedoelde Verslagen leefde hij nog in 1535, maar in het Beneficiaalboek van Friesland, van 1543, bl. 453, worden vermeld: „Haringh Harincxma van Apkows-erffgenamen."

Gaarne zou ik iets naders vernemen van zijn vrouw Peter de Cock, b. v. waar en wanneer en uit wie zij geboren en waar en wanneer zij overleden was.

Kollum. ANDREÆ.

Van Rhoon. — In 1411 is Pieter van Roon, heer van Rhoon en Pendrecht, gehuwd met Adriana Saijt. Hoeveel kinderen zijn uit dit huwelijk geboren en hoe zijn hunne namen? — In 1555/67 zijn van het eiland IJsselmonde uitgeweken o. a. Blaise (Blasius?) van Roon en familie. Welk beroep oefende deze uit en waarheen vertrokken dezelve? Verzoeke zooveel mogelijk de namen der echtgenooten, die hunner kinderen enz. op te geven. — Met wien is Raso van Roon te Leuven gehuwd? Hij was de 3e zoon van Pieter van Roon, heer van Rhoon en Pendrecht en van Margareta van Wena (1455).

A. V. R.

Wapen gesl. de Gimmer. — Mr. Herman Hendrik Otters, burgemeester van Arnhem overleden te... 23 Sept. 1768, was gehuwd met Abigail Martha Tulleken, overl. te Arnhem 21 Juni 1779 (dr. van Oswald en Josina Christina Tulleken). Hij was de zoon van.... Otters en.... de Gimmer.

Indien behalve het wapen ook nog genealogische bizonderheden van... de Gimmer of ook van Otters, haren echtgenoot (wiens wapen bekend is), kunnen gegeven worden, zullen deze in dank worden aangenomen. W. F. G.

Gansneb gnd. Tengnagel (XLIV, 202). — Zou de hr. Wagner ook zoo vriendelijk willen zijn nog meer uit deze M. S. genealogie mede te deelen, vooral indien daarin iets voorkomt over Matthijs en andere in de eerste helft der 17e eeuw te Amsterdam levende leden dezer familie? D. C. MEIJER JR.

Schotten (XLIII p. 635). — Hieromtrent zijn bijzonderheden te vinden in Ned. Jaerb. v. *1774* p. 1048/9, '*75* p. 736 v.v., '*77* p. 271/2, '*83* p. 76/9 en 766; terwijl in deze laatste jg. p. 394 v.v. een „*Historiesch Berigt van de Schotte Brigade*" voorkomt, dat loopt v. 1570—1747. Ook in die van *1786* p. 1448, '*87* p. 3103 en wellicht in latere jgn. zal men nog het een en ander vinden.

S. H.
B.

v. Limburg-Stirum. — On désirerait connaître les parents de la comtesse Marie van Limburg Stirum, née à New-Amsterdam (New.-York) le 8 Septembre 1768; cette dame a eu des frères et soeurs qui sont morts jeunes. Elle a épousé en Amérique . . Boogaerd ou Boogart, Néerlandais, dont elle a eu des enfants, mais sa postérité n'est plus représentée que par une dame.

D'après les souvenirs de la famille de cette dame, le père de Marie van Limburg Stirum aurait eu un frère qui fut au service des Etats-Unis pendant la guerre de sécession. DE L. ST.

Kwartierstaat v. Bemmel. — Wie in staat is, den hierna vol-

genden kwartierstaat tot 16 of minstens 8 kwartieren op te voeren, wordt vriendelijk verzocht daarvan mededeeling te doen aan den ondergeteekende.

Adrian v. Bemmel zu Bemmel.	Adelheid Maria v. Ewijck zu Benchebai.	Johann v. Heems-kerk.	Gertrud v. d. Werven zu Beckesteijn.
Johann		Maria Anna	
Johann Baron van Bemmel zu Bemmel u. Fohrst (heirathet 1708).			

Darmstadt. Maj. VON BOTHMER.

v. Chessel, v. Chesseler. — Der Helmstadter Professor Joh. Caselius († 1613) entstammte einer adligen Gelderschen Familie, die eigentlich „Chessel" oder „Chesselier" geheissen haben soll. Der Vater wurde durch die Religionsunruhen im Exil getrieben. Das Schloss seiner Väter soll noch um 1620, wenn auch bereits in Ruinen, gestanden haben. Sollte es nicht möglich sein, mir über die Familie und ihren Burg Näheres mit zu theilen?

Braunschweig. Prof. Dr. KOLDEWEY.

Der Namen v. Chessel oder „v. Chesseler" wird wohl ein Schreib- oder ein Druckfehler sein, dann ein solcher adliger Name hat nie in der Provinz Geldern existirt. Wohl aber „v. Kessel, welches Geslecht im 14ten Jahrhundert blühte. Eine andere Familie, mit Name „van Gesseler" existirt noch jetzt. Jan van Gesseler zog unter Wilhelm I von Oraniens Fahnen in die Niederlanden, a° 1572. RED.

Jac. Tollius. — Op de auctie der beroemde handschriftenverzameling van Dam v. Noordeloos, te Rotterdam 1873, bevond zich o. a.: Vita Jacobi Tollii Conscripta per Henri Christ. Henninium. Men vraagt mij of dit handschrift in druk is uitgegeven? En zoo niet, waar het tegenwoordig berust, en of het te raadplegen is? Mededeeling daaromtrent zal zeer aangenaam zijn aan de

RED.

KERKGESCHIEDENIS.

DE REMONSTRANTEN TE BRIELLE

NA DE ZEGEPRAAL DER TEGENPARTIJ IN 1618.

DOOR

H. DE JAGER.

Den 10den September 1618 verscheen Prins Maurits in de vergadering der Brielsche Vroedschap en voor de remonstrantsche regeeringspersonen, die hij ontzette, stelde hij ijverige contra-remonstranten in de plaats [1]. Pieter Jacobsze, de man, die in den tijd hunner verdrukking de ziel der contra-remonstranten geweest was, werd burgemeester en weldra met medewerking van den kerkeraad der Hervormde Gemeente baljuw van Voorne en Den Briel, in plaats van Jhr. Otto van Zevender.

Zooals verwacht kon worden, werd spoedig door de nieuw aangestelde, vroede mannen besloten om de Groote Kerk, waarin, sedert Willem Crijnsze [2] zich bij de doleerenden gevoegd had, alleen door remonstrantsche leeraars dienst was gedaan, voor de contra-remonstranten open te stellen [3] en op den 21sten October 1618 werd voor hen de eerste predikatie in die kerk gehouden door Daniël van Laren, predikant te Vlissingen. Willem Crijnsze, wien den 3den September 1618, en dus enkele dagen voordat de stedelijke regeering door den Prins veranderd werd, op zijn verzoek toegestaan was in de stad terug te keeren, trad den 28sten Octo-

[1] Zie 't Eerste Stuk van mijn werk *De Brielsche Archieven,* blz. 25—27.

[2] Over dezen leeraar handelde ik in 't „Archief voor Ned. Kerkgeschiedenis" van Acquoy en Rogge, D. III, blz. 338 en volgg.

[3] Ress. 14 en 20 Oct. 1618.

ber voor de eerste maal na zijne verbanning in de Groote Kerk op en den 4den November werd aldaar de dienst waargenomen door Tobias Damman, die de Brielsche gemeente een korte poos „bij leeninge" bediende, en daarna haar wettige leeraar werd.

Voor de Remonstrantsche predikanten, die destijds te Brielle waren, Theophilus Rijckewaert, Cornelis Pietersze Burgvliet en Nannius Geisteranus, werd de Groote Kerk niet toegankelijk gesteld, maar op denzelfden dag, waarop de Vroedschap definitief bepaalde, dat voor de contra-remonstranten „possessie" zou worden genomen van de Groote Kerk, besloot [1]) zij aan de remonstranten tot nader order het gebruik toe te staan van de Engelsche kerk, een kerk in de Voorstraat of het Noordeinde, vroeger de kerk van het Oude Mannenhuis of St. Jakobs gasthuis, en genoemd de Engelsche kerk, nadat in haar, tijdens Den Briel verpand was aan de Kroon van Engeland, in de taal van dat land werd gepreekt ten behoeve van het Engelsche garnizoen.

Met gezegd besluit hadden de Remonstranten geen vrede. Zij wenschten dat er in de Groote Kerk om de beurt nu door een remonstrantschen, dan door een contra-remonstrantschen leeraar zou worden gepreekt en zij wendden zich daartoe met een request niet alleen tot de Brielsche Vroedschap, maar ook tot de Staten van Holland [2]). Den 3den November 1618 kwamen die verzoekschriften bij de Magistraten ter tafel. Dewijl de requestranten aan Zijne Excellentie hadden medegedeeld, dat er, wanneer er voor hen dienst werd gedaan, wel twaalf of dertien honderd toehoorders en onder dezen 500 „communicanten" waren en aan die mededeeling toegevoegd was de verklaring, dat ter staving naamlijsten zouden kunnen worden ingeleverd, vond de Stedelijke Regeering goed aan de requestranten overlegging van de lijsten te vragen en hun te laten weten dat na ontvangst der lijsten op hun verzoek zou worden gedisponeerd.

Van eene dispositie vond ik geen melding gemaakt. Zij zal achterwege gebleven zijn, waarschijnlijk omdat men verzuimde de

[1]) Res. 20 Oct. 1618.

[2]) Res. Holl. 27 Oct. 1618, p. 325.

verlangde lijsten over te leveren. In welken geest zij geweest zou zijn, is niet twijfelachtig. Nog voordat het jaar ten einde was, bleek den Remonstranten herhaaldelijk, dat zij van de zijde der Stedelijke Regeering volstrekt niet te rekenen hadden op gelijkstelling met de tegenpartij. Ik zeg dit vooreerst met het oog op eene resolutie van 28 Nov. 1618, waarbij door de Vroedschap bepaald werd om aan de diakens van de Remonstranten „egeene ordonnantie meer te verleenen" en „soo zij daerover doleren" mochten, hen te gelasten „haer reeckeninge te doen ten overstaen van de gedeputeerden van de Magistraet," die alsdan „naeder" op de zaak zouden „letten." In de 2de plaats met het oog op eene beschikking, in December genomen. Den 26sten dier maand werd door de Vroedschap besloten dat de kerkeraad der Remonstranten „in handen van den kerckenraet van de groote kercke" zou „overleveren de sulvere vier beeckers en het taeffellaecken, bij Abel Fransze tot het uijtdeelen vant avontmael gemaeckt", alsmede „het singnet van de kercke". Aan Burgvliet werd opgedragen dat besluit aan de belanghebbenden mede te deelen. Deze kweet zich van die opdracht en den 29sten Dec. 1618 verschenen Pieter Engebrechtsze, Daniël Jansze Perve, Wouter Lambrechtsze en Elias Jansze, als gecommitteerden van de Remonstranten, voor de Heeren met het verzoek dat zij de avondmaalsvoorwerpen „bij gebeurte souden mogen gebruijcken". Dat over het verzoek gedelibereerd werd, staat niet genotuleerd. Men leest alleen dat de Heeren bepaalden te persisteeren bij de 26 Dec. genomen resolutie.

In Januarij 1619 gaf de Vroedschap een bewijs, dat zij geen beschikking wilde nemen, zonder advies te hebben ingewonnen. Caspar Selcart, een door de Synode afgezet predikant van Abbenbroek, deed den 19den Jan. aan de Vroedschap het verzoek om te Brielle te mogen komen wonen. Hij moest voor vrouw en kinderen den kost verdienen en dat was hem op een dorp niet mogelijk. Na deliberatie besloot de Vroedschap het advies in te winnen „van zijnne Prince. Excellentie ende eenige steden." Met welk gevolg het geschiedde, zegt ons eene resolutie van 13 Febr. 1619, waarbij aan Selcart zijn verzoek werd „ontseijt."

Met dit besluit stemde de behandeling overeen, welke de Remonstrantsche predikanten van Den Briel ondervonden [1]). Nadat den 19den Jan. aan Th. Rijckewaert de jaarlijksche subsidie van *f* 100 ontnomen was, die hem vroeger toegestaan was ten behoeve van „de studie van zijnnen soon," werd den 18den Maart 1619 door de Vroedschap besloten hem te „insinueren door een billiet" om tegen 1 Mei a. s. „zijnne huijsinge te ruijmen" [2]). Gelijk besluit werd dienzelfden dag genomen ten aanzien van N. Geisteranus en aan Burgvliet werd medegedeeld, dat hem na den 1sten Mei de honderd gulden, die hem jaarlijks voor huishuur toegezegd was, niet meer zou uitbetaald worden. Omtrent het tractement der 3 predikanten werd den 21sten Mei 1619 door de Vroedschap besloten het hun van 1 Jan. 1619 niet te laten uitbetalen door den ontvanger A. Commersteijn, tenzij zij mochten brengen „ordonnantie van de Gecommitteerde Raden van de Staten van Hollant" [3]).

Enkele dagen voordat de laatste resolutie genomen werd, hadden de beide predikanten der Hervormde Gemeente, vergezeld van twee ouderlingen, aan de Magistraten uit naam van den kerkeraad „geremonstreert dattet hooch noodich was Nannium Geysteranum de facto te verbieden te predicken, opdat de Gemeente niet langer en wierde verleijdt ende in partijschappe gehouden." [4]) De vingerwijzing had niet het gewenschte gevolg en vernomen hebbende dat de Vroedschap den 12den Junij vergaderen zou, gaf de kerkeraad der Herv. Gemeente den dag te voren aan eene deputatie de opdracht om aan de Vroedschap te verzoeken „dat het haer gelieven" zou „de openbaere exercitie van der Remonstranten religie te verbieden". De Vroedschap ontving de deputatie en vond goed „de saecke te

---

[1]) Over de behandeling van het onderwijzend personeel zie men mijne „Bijdrage tot de Geschiedenis van het Vaderlandsche Schoolwezen (1619—1650) in De Navorscher van 1894.

[2]) Den 12den April 1619 werd aan zijn huisvrouw vergund „noch een cleijnen tijt in haer huijs te blijven tot wederseggen van de Magistraet."

[3]) Den 8sten Junij 1619 werd gelijk besluit genomen ten aanzien van de „gesuspendeerde predicanten ten platten lande." Vergel. Res. 5 April 1619.

[4]) Kerkeraadsacta van 10 Mei 1619.

communiceren met mijn Heeren de Staten ende in bedeincken te houden tot saterdach eerstcoemende". Uit eene Resolutie van 15 Junij 1619 blijkt, dat toen toch door de Vroedschap het besluit was genomen „omme te doen surcheren der Remonstranten predicatie". Door gedeputeerden uit het College van Gecommitteerde Raden werd aan de Vroedschap beduid dat zulk een besluit „praematuur" was, daar „het was in forma een executie van de decreten nationael, die alsnoch niet en waeren geapprobeert". Zij zocht het genomen besluit te rechtvaardigen en trachtte van de Gedeputeerden toezegging te verkrijgen, dat zij „de goede hand daerthoe souden willen bieden dat de predicant Geysteranus in den Haege soude werden beschreven", maar de afgevaardigden bleven er bij dat er met de uitvoering van het genomen besluit nog moest worden gewacht. De Vroedschap vond daarop goed „de saecke voor als noch op te houden", en eerst den 19den Julij 1619 werd haar door de Staten van Holland geraden de kerk der Remonstranten te sluiten. Eene Statenresolutie van dien datum luidt: „Pieter Jacobsz, Burgermeester van den Brielle, dient aen, dat de Magistraet van den Brielle haer wat beswaert vinden in de exactie van het Placaet, ten aensien hare Remonstranten tot noch toe vrye oeffeninge in eene kercke hebben gehadt, niet wetende hoe hen te gedragen, hetzy van de kercke toe te sluyten of anders: versoeck raedt ende advis, is hem geraden de sleutel hen af te vorderen ende de kercke te doen houden gesloten".

Uit verschillende resoluties en enkele publicaties blijkt dat de tegenpartij de Stedelijke Regeering niet ongemoeid haren gang liet gaan. In April 1619 verscheen er eene publicatie van de Regeering, waarin eerst een belooning toegezegd werd voor de openbaring van den naam desgenen, die een „fameus libel, geintituleert Cristalijnen Spiegel, streckende tot groote versmaetheyt van den Prins en de Staten", gedrukt of geschreven had, en waarin vervolgens gehandeld werd over een „calumnieus pasquil". Het 2de gedeelte luidde namelijk aldus: „Voorts alsoo op gisteren nacht binnen deser steden bij eenige ongeruste, twistgierige ende faemroovende menschen is gestroijt seecker calumnieus pasquil, streckende tot groote injurie

van die van den Gerechte deser stede, ende insonderheijt van de personen van de heeren burgemeester Pieter Jacobsze ende Gerrit Adriaensze Meeuwesteijn, vroetschap deser stede, soo ist dat die van denselven Gerechte eenen yegelijcken mits desen kennelijck ende openbaer maecken, dat soo wie den autheur sal weten te ontdecken ende te voorschijn brengen, tot eene vereeringe genieten sal de somme van 200 ponden, te 40 grooten tpont. Ende ingevalle yemant raet ofte daet tot het maecken, uijtstroijen ende divulgeren van de voorsz. pasquil mochte hebben gegeven ende de andere sijne medecomplicen ons ontdect ende kennelijck maect binnen den tijt van acht dagen, sal hem tselve wesen geremitteert. Ende soo daer yemant mochte sijn, die dvoorsz. pasquil heeft gecopijeert ofte verdubbelt, dselve sal gehouden sijn alle soodanige copije ofte copijen, als hij heeft ende onder hem berusten, ons van stonden aen ter handen te stellen, sonder eenige derselver onder hem te behouden, op peijne dat dengene, die in gebreecke blijft tselve te doen ende onder wien men naderhandt diergelijcke copijen meer bevindt, arbitralijck gecorrigeert sal werden ten exemple van andere; interdicerende oock wel expresselijck mits desen alle ende eenen yegelijcken, die dvoorsz. pasquil soude mogen hebben gesien, gelesen ofte hooren lesen, den innehouden van dien niet te verspreijden ofte divulgeren aen yemande, wie het soude mogen wesen, dan alleen aen die van den Gerechte deser stede, op peijne van arbitrale correctie als voren".

Zooals deze publicatie herinnert, was de man, op wien men het inzonderheid had geladen, de burgemeester Pieter Jacobsze. Aan zekeren burger Pieter Jansze Stooffgen, die in Jan. 1619 de „burgerie" getracht had tot „oproer" te brengen door „seditieuse" woorden te spreken en de dienaars, welke op last van de Magistraten „eenige moetwillige schutters" in de gevangenis brachten, „een hoop schelmen" te noemen, was „int regart van zijn huijsvrouwe ende cleijnne kinderen" gratie geschonken, maar daarna verviel hij „van quaet tot arger". Hij „vervorderde" zich „seer quaelick ende verachtelick te spreecken" van de Staten en „particulier van den burgemeester Pieter Jacobsze, seggende dat degene,

die de predicanten hadden uijtgebannen, waeren een hoop schelmen ende dat den burgemeester Pieter Jacobsze een schelm moeste wesen" [1]).

Govert de wever bepaalde zich tot „qualick spreecken van de gereformeerde religie" [2]), maar erger maakte het de timmerman Aren Roelantsze. Hij noemde „de soldaten, die zijn Exc. dienende waeren, een hoop dieven ende schelmen" en zei dat, „soe sijn Exc. arminiaens waere, zij altemael oock arminianen souden wesen", terwijl hij „den kerckenraet van de slickgeusen" uitmaakte voor „een hoop vagabonden ende buijckdienders" [3]).

Deze Aren Roelantsze, wien op zekere voorwaarden gratie geschonken werd evenals aan Pieter Stooffgen [4]), had geen hooge gedachten over de vastheid van der lieden geloof en de ervaring was niet geschikt om hem andere gedachten te geven. Toen de contra-remonstranten de overwinning hadden behaald en op het kussen zaten, voegden zich bij hen onderscheidene personen, die tot de remonstranten hadden behoord en onder dezen schoolmeesters, die zich op den voorgrond hadden gesteld. Onder de lidmaten, die in 1619 bij de Hervormde Gemeente te Brielle werden toegelaten tot het avondmaal, waren 19 voormalige remonstranten of

[1]) Res. 24 Julij 1619. Eene Res. van 7 Junij 1619 luidt: „Gedelibereert weesende opte moetwille, geperpetreert bij Jo. Adriaen van Seroskercke, lieutenant van de Compangie van Don Guilliame, Prince van Poortegael, int huijs van den burgemeester Pieter Jacobsze met dreigementen jegens desselffs burgemeesters vrunden, vloeckende ende swerende, nietjegenstaende hem alle vruntschap int huijs van den voorn. burgemeester was geschiet, ende dat.... dat hij belast heeft de poorten te doen sluijten, omme met een van des voors. Burgemeesters vrunden te gaen vechten: es verstaen dat men den voors. Seroskercke d'voors. misdaet sal vergeven, mits dat hij sal compareren ten huijse van beijde de burgemeesters ende sijnne faulte (bekennen) ende beloven hem voortaen daervan te wachten."

[2]) Res. 12 Junij 1619.

[3]) Res. 27 Julij 1619.

[4]) Zij moesten met gevouwen handen en gebogen knieën God en de justitie om vergiffenis bidden, verklaren hartelijk leedwezen te hebben over hetgeen zij misdeden en beloven zich voortaan daarvoor te wachten en zich te „dragen als een geschickt ende gehoorsaem burgher toestaet".

„stille gesetenen;" in 1620 was het getal dezer lieden 20 [1]). Voor een deel was de toetreding dezer personen zeker te danken aan de bemoeijingen der predikanten. Den 12den Febr. 1619 nam de kerkeraad dit besluit: „Is geresolveert dat voortaen in de visitatien voor het avontmael sal ommegaen eenen dienaer des woordts, vergeselschapt met een ouderling, ende dat ondertusschen de dienaren, elcks in haer quartier, aenspreken sullen de oude lidtmaten, die van de Remonstranten misleijdt sijn". In de Acta van 3 Dec. 1619 leest men: „Is goedt gevonden, dat men volgens den 78en articul des Synodi particularis, nu laetstmael gehouden binnen Leyden, sal aenspreken de lidtmaten deser Gemeente, dewelcke door de Arminianen van de kercke afgeleijdt sijn ende haer noch absenteren van 't gehoor des Goddel. Woordts. Welcke aensprake sal geschieden deur de predicanten, elcx in haer quartier, geassocieert met eenen ouderling off een uyt de diaconen, beginnende eerst aen dengenen, die men acht van de sachtste ende buychsaemste te sijn. Sal oock geschreven worden aen de Gemeente van Rotterdam om te vernemen, hoe dat sijluijden haer in desen deelen dragen."

Den 9den Dec. 1619 werd aan Jan Leunisze, die loods was, zijn

---

[1]) In 1624 werd de rentmeester Cornelis Briel „toegelaeten om van nieus, aen de tafel des Heeren te verschijnen, met belijdenisse" (Acta van 31 Oct. 1624). Van dezen vroegeren burgemeester werd gezegd dat hij „staende de troubles, jegens de gecommitteerde van den kerckenraedt op het stadthuijs in groote furie geseyt" had: „ghij sijt een hoop schelmen ende rabbauwen". Briel ontkende zulks gezegd te hebben en toen hij in 1622 verzocht om ten avondmaal toegelaten te worden, werd hem beduid dat hij op gezag der broederen gelooven moest dat hij aldus gesproken had en dat hij schuld moest bekennen. Briel bleef bij zijn ontkentenis en hij werd niet toegelaten. In 1624 werd aan Briel tot voorwaarde gesteld te bekennen dat „indien hij de injurieuse woorden gesproken" had, hij „daeraen qualijck gedaen" had, en te verklaren de personen, die vroeger voor hem op 't stadhuis verschenen waren, te houden voor godzalige en vrome mannen. Aan die voorwaarde moet hij hebben voldaan, daar hij toegelaten werd tot 't avondmaal (Acta van 10 en 22 Febr. 1622, 11 Junij 1624). Met andere afgezette heeren werd Briel weer vroedschap (Res. Vr. 16 Junij 1624).

plaats in de loodsboot ontnomen, inzonderheid omdat hij „de goede luijden, die in de gereformeerde kercke" kwamen, „verweeten" had dat zij „haer mantel" omkeerden. Die beschuldiging was niet uit de lucht gegrepen; de Kerkeraadsacta der Herv. Gemeente zijn daar ten bewijze; maar nevens de afvalligen waren er, die trouw bleven aan het vaandel, waaronder zij zich hadden geschaard en dat werd openbaar, toen er uitvoering gegeven werd aan het plakkaat van de Staten-Generaal tegen het houden van vergaderingen of conventiculen, den 3den Julij 1619 gearresteerd [1]).

Na de publiceering van het Plakkaat werd door Jan Arensze brouwer en Elias Jansze „cousmaecker" uit naam van de Remonstranten een request gepresenteerd aan de Brielsche Magistraten. Wat het request inhield, staat niet vermeld, maar het antwoord luidde dat de requestranten zich naar het Plakkaat te regelen hadden [2]).

In het begin van Augustus delibereerde de Vroedschap over de „manieren van executie", te gebruiken tegen de overtreders van het Plakkaat en het besluit was aldus: „is geresolveert, dat men sal gebruijcken de maniere van executie, te vooren gebruijckt, te weten dat men voort sal haelen alle de deuren, veijnsters, raemen ende oock de poorte ende die houden in bewaringe, totdat sij de boete sullen hebben betaelt, ende soo sij haer vervorderen die open plaetsen te stoppen, dat men die datelick weder sal affbreecken". Omdat zij weigerden zich te laten gebruiken ter uitvoering van dat besluit, werden bij resolutie van 6 Aug. 1619 6 personen ontzet van hunne betrekking, namelijk de beide stadssmeden Pieter Laurensze en Jan Maertensze, de „carreman" Lenart Harmansze, de timmerman Maerten Maertensze, de „slootmaecker" Heijnderick Jobsze en de bode Michiel Been.

Dat het weghalen van vensters enz. niet altijd hielp, mag men afleiden uit Res. Mag. van 10 Aug. 1619, waarbij Gerrit Gerritsze „in de caetsbaene" gelast werd, „de boete te betalen van de con-

---

[1]) Men vindt het Plakkaat Res. Holl. 15 Julij 1619, p. 176—181.

[2]) Res. 27 Jul. 1619.

traventie vant Placcaet, op peijne van binnen 24 uijren te vertrecken uijt de stadt ende t' lant van Voorne". Met dezen Gerrit overtraden 't Plakkaat Jan Arensze brouwer, die daarom als „servitiemeester" en als dekenmeester van het St. Nicolaasgilde ontzet werd [1]) en de kleermaker Maerten Mantelsze. De laatste woonde niet alleen tegen het Plakkaat eene „predicatie tot Oostvoorn" bij, maar toen eenige Magistraten op zekeren dag naar het stadhuis gingen, sprak hij hen aan en noemde „de vergaderinge van de Magistraet een bloetraet". Hem werd, op dezelfde voorwaarden als vroeger aan Aren Roelantsze en Pieter Stooffgen werden gesteld, gratie geschonken [2]), maar toen hij daarna, ten stadhuize eenige exemplaren van de Synodale Acta ziende liggen, spottenderwijze zich over de Synode had uitgelaten, werd hem bevolen binnen 24 uren Den Briel en Voorne te verlaten [3]).

De maatregelen, die genomen werden ter handhaving van het Plakkaat, schrikten intusschen de Remonstranten niet af en uit eene Publicatie van 10 Oct. 1619 blijkt, dat er „den voorleden nacht" een „seer groote vergaderinge" gehouden was ten huize van den bakker Pieter Jansze van Eeckeren, één van de hoofden der Remonstranten of „oproermaeckers", zooals de Regeering in hare Publicatie zei. In die vergadering werd gepreekt door eenen vreemdeling, en daar het voor de rust gewenscht was, dat „alsulcke perturbateurs, hen aennemende den naem van predicanten," ontdekt werden, loofde de Stedelijke Regeering 100 car. guldens uit aan den persoon, die dien prediker zou „ontdecken ende te voorschijn brengen, tzij door zijn accouterment, twelck in handen

---

[1]) Res. Vroedsch. 23 Aug. 1619, Res. Mag. 28 Dec. 1619. De laatste resolutie gewaagt ook van Wouter Lambrechtsze, om dezelfde reden als Jan Arensze afgezet als dekenmeester. — Om dezelfde reden werden volgens Res. Vroedsch. 15 Dec. 1619 als dekenmeesters van 't Bakkersgilde afgezet Frans Jansze en Dirck Jansze, bakkers.

[2]) Res. Mag. 10 Aug. 1619. Als dekenmeester werd hij den 5den Oct. 1619 vervangen, omdat hij geweigerd had den eed te doen als schutter.

[3]) Res. Mag. 26 Junij 1620. Den 2den Jan. 1621 werd hem op zijn verzoek op zekere voorwaarden geaccordeerd weer in de stad te komen.

van den „Magistraet" was, „ofte anders". Aanwijzing van den man, die in de vergadering gecollecteerd had, alsmede van den persoon, die „de luyden tot de vergaderinge aengesproocken" had, zou beloond worden met 25 ponden, te 40 grooten 't pond, en de boete voor 't bijwonen der vergadering zou den ontdekker niet worden afgevorderd. Iefgen Willems, de huisvrouw van den bakker Van Eeckeren, die zeker vermoed werd op de hoogte te zijn, werd gevangen genomen, maar uit de „detentie ontslagen", na den volgenden eed te hebben gedaan: „Dat sweer ick, dat ick niet en ken nochte noeijt hooren noemen en hebbe den predicant, tot mijnnen huijse gepredict hebbende, dat hij tot mij nnent eerst alleen, sonder met iemant vergeselschapt geweest te sijn, es ingecoemen; dat ick oock te vooren van zijnne compste niet en hebbe geweeten, ende dat ick mede niet en ken de persoonen ofte eenige derselver, die daernae met den predicant tot mijnnent innegecoemen zijn. Zoo waerl. moet mij God almachtich helpen".

De resoluties van October 1619 maken geen gewag van ontdekking van den predikant. Men leest wel van 3 loodsen, die „bij nachte in de verbooden vergaderinge" geweest waren en daarom „gedeporteert" werden, geheeten Pieter Heijndricxze, Aren Jansze en Jan Arensze [1]; van Anna Noormans, die „voor de contraventie" van 't Plakkaat gestraft werd met een boete van 25 ponden en bovendien met het verbod om hare vischnering voort te zetten, omdat zij „eenige luyden aengesproecken" had, waarvoor anders een boete van 200 gulden opgelegd werd; voorts van Gillis Zijmonsze, secretaris en penningmeester van Rockanje, die niet alleen beboet, maar ook „gedeporteert" werd van zijn „voors. officien", wegens het frequenteeren van verboden vergaderingen; en van 3 adelborsten, die om dezelfde reden werden ontslagen, Meeus Cornelisze schipper, Pieter Jacobsze backer en Thobias

[1] Res. Mag. 11 Oct. 1619. Pieter Heijndricxze kreeg vergiffenis en werd weer toegelaten in de loodsboot, nadat hij beloofd had dat hij zich „stil ende geschickt dragen" zou; Res. 15 Oct. 1619.

Corvincx [1]). Dat het „executeeren" wel aanleiding gaf tot tumult, blijkt uit Res. 20 Oct. 1619, vermeldende waarom Cornelis Willemsze Potael, die vroeger reeds om zijn „ongerusticheijt ende moetwille ontschuttert" was geworden, veroordeeld werd tot de betaling van boeten en kosten en het vragen om vergeving. Toen de Magistraten den 10den Oct. „executie souden doen jegens Meeus Cornelisze schipper, stond er voor de deur diens mans „eene groote meenichte van zeeluijden, tot oproere genegen zijnde". Zij „resisteerden de justitie", haar werpende met steenen; Potael was bij die gelegenheid „een hooft van de oproermaeckers" en zette anderen aan door het uiten van „oproerige woorden" [2]).

Potael was in staat de hem opgelegde boete van *f* 50 te betalen, maar met anderer kas was het zoo goed niet gesteld. Volgens eene Publicatie van 18 Oct. 1619 bevond de Magistraat, dat de lieden, die „de leste seditieuse vergaderinge" bijwoonden, meest waren „van geen sorte ofte vermogen omme de boete aen te verhalen". Dat slag van menschen werd daardoor, naar de Regeering verklaarde, „te stouter ende moetwilliger" en met het oog daarop achtte zij het noodig in gezegde Publicatie 15 car. guldens toe te zeggen aan den persoon, die een verboden vergadering zou weten te „ontdecken". Bij die gelegenheid werd tevens bepaald dat aan degenen, die in een verboden vergadering werden aangetroffen, moesten afgenomen worden „haer mantelen, heucken, keurssen ende opperste clederen, omme de boeten daeraen verhaelt te werden. Ende wat aen de voorn. cleden soude mogen ontbreecken, souden zij daervooren in gevanckenisse gestelt werden", totdat „de boete ten volle" betaald zou zijn [3]).

[1]) Res. Mag. 15 Oct. 1919. Dat om dezelfde reden de secretaris van Rugge ontzet werd, zegt ons Res. Holl. 14 Oct. 1619, p. 239. Tot secretaris van Rockanje werd den 18den Oct. 1619 benoemd Daniël van Stralen en tot secretaris van Rugge Pouwels Meeuwesteijn.

[2]) Bij dit oproer gedroeg zich Thonis Jansze Gouwenaer, een scheepstimmerman, „oneerlick jegens Niclaes Reijersze van der Loeten, sergiant majoor"; hij kreeg pardon van zijn Excellentie, maar het pardon was „gelimiteert met hoonorable ende profitable amende"; Res. 6 Nov. 1619.

[3]) In de vergadering der Staten van Holland van 1 Aug. 1619 vroegen de

Dat de Stedelijke Regeering niet gesteld was op de inwoning van afgezette Remonstrantsche predikanten, toonde zij niet alleen in Febr. 1619 ten aanzien van Selcart, maar ook later. Op het verzoek van Nannius Geisteranus om weer te Brielle te mogen komen wonen, „immers voor de aenstaende winter", werd den 16den Sept. 1619 door de Vroedschap dit besluit genomen: „Es geresolveert dat men niet can oordelen zijnne compste in de stadt dienstelijck te zijn, maer dat zijnne compste geene andere vrucht soude baren dan dat hij van nieus de stadt soude perturberen ende dat men hem met de beleeffste manieren de stadt sal ontseggen". Hugo Steur, afgezet predikant van Oostvoorne, had zich met zijne familie te Brielle gevestigd, maar hij kreeg den 9den Nov. 1619 bevel binnen 14 dagen de stad te verlaten. Hij voldeed niet aan het bevel, ook niet toen het tot 3, 4 maal herhaald werd „om de quade offitien", die hij, volgens de Magistraten, „in de stadt ende t' lant van Voorne" deed. Den 9den Mei 1620 werd op de ongehoorzaamheid van het bevel een boete van 50 gulden gesteld en binnen 8 dagen vertrok hij met zijn huisvrouw en verdere familie [1]). Ten aanzien van Burgvliet, die vóór 1619 de bête noire was, werd een uitzondering gemaakt. En men vergunde hem niet alleen in de stad te blijven wonen, hij kreeg ook nog wat tractement. Eene Res. Mag. 17 Aug. 1619 luidt: „Es Cornelis Pietersze Burchvliet, predicant, geaccordeert zijn halff jaer gagie, verschenen den 1en Junij 1619 voorleeden". De reden van die goedgunstigheid geeft ons Res. Mag. 28 Dec. 1619: „Es verstaen dat den Burgemeester Commersteijn, ontfanger van de Ecclesiastique goederen, aen Corn. Burchvliet sal betalen de ordonnantie van 400 gulden, hem opten 17 Aug. 1619 verleent, ende dit opt leetweesen, bij den

---

gedeputeerden van Brielle „raedt ende advis op het executeren van de boeten jegens degene, die buyten ter kercke gheweest zyn", en de raad luidde: „eerst by maninghe hetselve te doen ende in cas van weygeringhe by pandinge in te winnen op de gevoeghlijckste wyse".

[1]) Ress. 30 Nov. 1619, 18 Jan., 22 Febr., 28 Maart, 23 April, 4, 7 en 9 Mei 1620. Over Carpentier, afgezet pred. van Middelharnis, wien eveneens inwoning geweigerd werd, zie men „De Brielsche Archieven", p. 114.

voorsz. Burchvliet bethoont, dat hij hem hadde vergrepen int distribueren van eenige boucken ende opte beloffte dat hij hem voortaen niet alleen stil ende gerust sal dragen, maer dat hij oock alle zijnne actien tot ruste ende vreede vant lant ende particulierlick van de stadt sal dierigeren". Den 22sten Febr. 1620 werd den baljuw door de Magistraten „gelast met de Heeren Gecommitteerde Raeden te communiceren beijde de saecke van Burchvlijet ende Hugo Steur". Welke „saecke van B." bedoeld is, staat niet gemeld. In 1621 werd Burgvliet door de Magistraten „genomineert tot directeur der W. I. Compagnie". Den 1sten April 1622 droegen Maerten Dircxze brouwer, Franck van Uijttenbrouck notaris en Barendijn Ormea 4 personen aan de Magistraten voor om één van hen te benoemen tot „curateur in den boel van Jan Arentsze Spoor" en gekozen werd Cornelis Pietersze Burgvliet. Reeds den 28sten April vroeg en verkreeg hij zijn ontslag als curateur in dien boedel. Zijne huisvrouw voegde zich weer bij de Contra-Remonstranten. Hij stierf in 1622 [1]).

Pieter Jacobsze deed den 2den Jan. 1620 den eed als baljuw en fungeerde daardoor niet meer als vroedschap en schepen, maar zijn uittreden uit de Vroedschap en het College der Magistraten bracht geen verandering in de handelingen der Heeren ten aanzien van de remonstrantschgezinden. Hugo Steur ondervond dat en hij niet alleen. Gerrit Jansze Delff, die een Arminiaan was, had een zoon, die „proffessie van de religie" deed. Om dezen zoon „aen te spreecken tot het H. Avontmaal", vervoegden zich een predikant en een ouderling bij Gerrit Jansze Delff, maar hij weigerde hun „den inganck van sijn huijs". De Vroedschap, daarvan in kennis gesteld, droeg den 17den Aug. 1620 aan den burgemeester en den secretaris op, te zorgen, dat Gerrit, die „commissaris van de charsers" [2]) was, verplaatst of van zijne betrekking ontheven zou worden. Het Register, dat zulks vermeldt op blz. 214, heeft op de

---

[1]) Zie over hem art. LXXXVI van „De Brielsche Vroedschap in de jaren 1618—1794", te vinden in 't Alg. Ned. Familieblad, jaarg. 1894.

[2]) Aldus leest men in Res. Vr. 12 Sept. 1617.

keerzijde dier bladzijde eene aanteekening van 8 Sept. 1620, luidende: „Es Willem Jansze Oostdijck ter oorsaecke van eenige seditieuse bijbelen, bij hem gevonden, geordonneert niet sonder consent uijt de stat te vertrecken". Blijkens eene Resolutie van 6 Nov. 1620 werd deze Oostdijck „in apprehentie gestelt" en ontboden naar Delft. Later, den 27sten Febr. 1621, werd Willem Jansze Oostdijck te Brielle geadmitteerd „tot poorter".

In overeenstemming met het Plakkaat van de Staten-Generaal liet de Stedelijke Regeering in 1621 en 1622 evenmin als vroeger toe, dat personen, die verboden vergaderingen hadden gefrequenteerd, fungeerden als dekenmeesters van een gilde (Res. Mag. 5 Junij 1621 en Res. Vroedsch. 4 Jan. 1622). In 1623 werd hare tusschenkomst niet tevergeefs ingeroepen om bij den baljuw het deportement te verkrijgen van „Jacob Pouwelsze Cuijper", secretaris van Zwartewaal, aangaande wien werd ingebracht dat hij „niet alleen en was een spotter van de religie, maer oock ongedoopt ende de partie van de Remonstranten was houdende ende niet de kercke frequenterende". De Magistraten vonden de aanstelling van zulk een man „niet alleen schandaleus, maer oock periculeus" en evenals de Kerkeraad der Herv. Gemeente, die de zaak bij hen aanhangig had gemaakt, besloten zij, indien de baljuw onwillig mocht blijken den man te deporteeren, hooger op te gaan [1]).

Prins Maurits, die na de afzetting van de Remonstrantsche regeeringspersonen nog eens, een paar jaren vóór zijn dood [2]), Den Briel bezocht, was niet lang gestorven of ook te Brielle verstout-

[1]) Res. Mag. 18 Febr. 1623, Kerkeraadsacta van 20 Junij en 8 Aug. 1623. In 1622 werd door den kerkeraad aan de Vroedschap „voorgedragen de groote ongeregeltheijt opte begravinge der Remonstranten" en verzocht „een seeckere ordere te maecken opte begravinge van dagen ende uijeren". Er werd besloten later „een goet reglement daerop te maecken" (Res. Vroedsch. 12 Febr. 1622).

[2]) Res. Vr. 23 April 1623: „Es geresolveert opt inhalen van den prince van Orangien dat de burgerie aen die van de wacht haer plaetse sullen hebben, daer sijn Exc. sal incomen, ende daeraen de soldaten. Es geresolveert dat die van de Vroetschappe als nieuwe magistraet metten anderen sullen gaen congratuleren den Prince van Orangien".

ten de Remonstranten zich dingen te doen, die verboden waren. Aan de Magistraten werd medegedeeld, dat de Remonstranten zich vervorderden „veele ende diverse predicatien te doen, soo hijer als daer", inzonderheid ten huize van Maerten Mantels, waar zelfs een kind gedoopt zou zijn. Maerten, die daarop roem droeg, werd ontboden ten raadhuize; met den stadsbode verscheen hij aldaar, maar toen de bode naar binnen gegaan was om den Heeren de komst van Mantels te berichten, verwijderde deze zich en ofschoon de bode hem riep, hij kwam niet terug (Res. Mag. 4 Junij 1625). Voor de tweede maal werd hem toen 't verblijf in de stad ontzegd. Dit is mij gebleken uit eene Res. Mag. van 30 Aug. 1625, luidende: „Bij burgemeesters ende regierders gelet sijnde opte remonstrantie ende supplicatie van Maerten Mantels, hebben omme sonderlinge consideratiën, haer daerthoe moverende, geaccordeert in te mogen comen omme sijne saken ende indaginge, bij den heer officier jegens hem gedaen, te mogen comen verantwoorden etc."

Uit de handelwijze tegenover Maerten Mantels en uit meer dan ééne resolutie van 1625 [1]) blijkt dat de Stedelijke Regeering niet lijdelijk aanschouwde wat er gebeurde, maar weldra kwamen er herhaaldelijk bij de Magistraten klachten in van den Kerkeraad der Hervormde Gemeente over de „stouticheyt" der Remonstranten, die dagelijks grooter werd en niet naar eisch werd tegengegaan. De „predicatien" werden „genoechsaem opentlijc gehouden" en de sacramenten bediend [2]). De klachten van den Kerkeraad hadden in Mei 1626 tot uitwerking, dat het Plakkaat der Staten Generaal tegen de verboden vergaderingen opnieuw werd gepubliceerd, maar daarbij bleef het, en de Remonstranten lieten het vergaderen niet na. Daarover geïnterpelleerd, wierpen de Magistraten de schuld op den baljuw Pieter van Leeuwen, in 1623 in de plaats van Pieter Jacobsze opgetreden, en ook de Kerkeraad wees hem als den schuldige aan. Aan aansporingen en vermaningen om krachtig

---

[1]) Ress. 2, 5, 12 Julij en 9 Aug. 1625.

[2]) Res. Mag. 24 Jan. 1626 en Res. Vroedsch. 4 Mei 1626; Acta van 24 April en 5 Mei 1626.

te voorschijn te komen ontbrak het hem niet. Den 23sten Mei 1626 werden in de Vroedschapsvergadering twee brieven gelezen van de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland, waarin zij mededeelden dat tot hunne kennis gekomen was dat gepasseerden Zondag te Brielle des voormiddags eene „groote Arminiaensche vergaderinge" gehouden was. In die vergadering hadden zich „eenige affgesette Magistraten" bevonden en lieden, die „met officien ende beneficien voorsijen" waren. De stadhouder, die vergadering „ontdect" hebbende, had „henluijden belast te scheijden"; maar zij hadden niet willen „obedieren" en waren des namiddags en op den volgenden Hemelvaartsdag weer „vergadert" geweest. Aan de Vroedschap, op die feiten gewezen, werd door Gec. Raden opgedragen te berichten „wat devoir bij den officier gedaen was int executeren van de boeten ende licentieren van haere officien ende bedieningen van degeene, die daer geweest waren"; tevens werd zij vermaand „in de voors. zaecke recht ende justitie te administreren, sonder daerinne eenige slappicheijt ofte conniventie te gebruijcken", en ten slotte uitgenoodigd om eenigen te committeeren, die met de Heeren Commissarissen Mrs. Persijn en Dedel zouden kunnen spreken over de „middelen" ter „stuijting van d'arminiaensche factie". De Vroedschap committeerde daartoe een 7tal mannen en gelastte den Officier of baljuw om degenen, die tegen het Plakkaat der Staten hadden gehandeld, te ontbieden en „voor de boeten aen te spreecken". De baljuw voldeed aan dien last, [1]) maar een maand later had de kerkeraad weer stof tot klagen, en uitgenoodigd door den kerkeraad van Rotterdam om in vereeniging met hem en den kerkeraad van Gouda de „groote insolentie" der Remonstranten aan de Staten van Holland te „remonstreren", was hij dadelijk daartoe bereid en in den boezem der Statenvergadering werden ook klachten uit Den Briel gehoord. [2]) Daarop ontving de baljuw eene instructie van het Hof van Holland over hetgeen hij tegen de Arminianen te doen had

[1]) Ress. Vroedsch. 23, 27, 31 Mei 1626.

[2]) Res. Holl. 3 Julij 1626, p. 85. Res. Vroedsch. 29 Junij, 2 Julij 1626.

en de Vroedschap liet hem weten, dat hij „sijn last ende instructie te executeren" had [1]. In de laatste maand van 1626 moest de Kerkeraad constateeren, dat „de verbode conventiculen der Remonstranten alle dage stoutelijcker gehouden" werden (Acta van 1 Dec. 1626) en de Vroedschap had er nog bij te voegen dat men deed „innecoemen verscheijden uijtgebannen predicanten, die sich onderwonden te predicken, de H. Sacramenten te bedienen ende allerleij ouffeningen van godtsdienst te plegen". Eenige leden van de Vroedschap legden dien predikanten ten laste dat „sij met leugenen ende valsche calumnien de leere van de contra-remonstranten becladden, souckende met diergelijcke practijcken de ledematen, professie doende van de gereformeerde religie, tot haere vergaderinge te trecken ende die van de gereformeerde kercke alle spijt aen te doen, die sij konnen ende mogen." Zoowel de Kerkeraad als de Vroedschap richtten zich daarover weer tot den baljuw; het laatste college vermaande hem niet alleen „serieuselijck sijn schuldige plicht te doen", maar zegde hem ook aan, dat men over hem zou gaan klagen bij het Hof van Holland [2], ingeval hij zich aan „negligentie ende wandevoyren" mocht schuldig maken (Res. Vroedsch. 30 Dec. 1626). De bedreiging had niet het gewenschte gevolg. Volgens de Kerkeraadsacta van 16 Febr. 1627 betoonden „de Remonstranten hoe langs so meer haer stouticheyt met haere verbodene vergaderingen oock met opene deuren te houden" en „yet merckelicks tot weeringe van dien"

[1] Res. Vr. 18 Julij 1626.

[2] Dit Hof toonde zich in 1627 verdraagzamer dan de meerderheid der toenmalige Brielsche Regeering. Door de officieren en leden van het Blauwe Vaandel werd in 1626 tot vaandrig verkozen Jacob Cornelisze Musch, een remonstrant. Aan de Stedelijke Regeering werd zulks bericht en hare meerderheid wilde den gekozene niet als vaandrig erkennen en verlangde eene nieuwe verkiezing. Over die zaak kreeg men geschil en in 1627 werden 2 heeren gezonden naar Den Haag om advies. Het advies van 't Hof van Holland luidde, dat Musch moest toegelaten worden als vaandrig, daar de electie was „toegegaen ende gedaen met nominatie ende alsulcken ordre" als men gewoon was „in gelijcke saecken te gebruijcken". Men kan over deze zaak raadplegen Ress. Mag. 7 Dec. en 15 Dec. 1626, 5 Jan. 1627, Ress. Vroedsch. 6 en 30 Dec. 1626, 5 en 10 Jan. 1627.

werd niet „gedaen". Alzoo het „na alle apparentie aen sijnen persoon aldermeest ende sonderlinge was mangelende", werd de baljuw door den Kerkeraad opnieuw aangesproken en de baljuw antwoordde „dat hij de naemen van sekere aengeteyckende personen, die in de verbodene vergaderingen geweest waren, den burgemeester hadde in handen gegeven", en dat hij was „verwachtende den rechtdach, in denwelcken sij souden gecondemneert worden, om daerna de executie te doen." Tien dagen later was de toestand nog dezelfde en de Kerkeraad wendde zich tot de Vroedschap, die aan de Broeders te kennen gaf, dat de baljuw, die van huis was, beloofd had „nae sijn wedercomen met alle naersticheijt tot weringe der Remonstrantse conventiculen te sullen arbeiden" [1]. De baljuw bleef in gebreke en daarover door den Kerkeraad geïnterpelleerd, zei hij dat hij „diegene, die voor desen van hem aengeteeckent" waren, „saterdach toecomende met den ban inroepen" zou en „voorts tot de condemnatie procederen" [2].

Enkele dagen nadat de Kerkeraad het besluit had genomen om evenals de kerken van Rotterdam, Gouda en Woerden gedeputeerden naar Den Haag te zenden „om in de vergaderinge der H. Staten eenige dingen bekent te maeken tot weringe der Remonstrantse conventiculen [3], ontving de Vroedschap een deputatie [4] van de „remonstrantsgesinde", die een request overhandigde, „waerbij sij versochten haere godtsdienst libere ende ongemolesteert te mogen plegen". Het verzoek werd „in bedencken" gehouden, „alsoo teen saecke was van grooter importancie, concernerende niet alleen de stadt van den Brielle, maer de provincie van Hol-

[1]) Acta van 26 Febr. en 2 Maart 1627, Res. Vroedsch. 28 Febr. 1627.

[2]) Acta van 23 Maart 1627.

[3]) Acta van 27 April 1627.

[4]) Afgevaardigden waren Daniël Jansze Parve, Jan Adriaensze brouwer, Wouter Lambrechtsze van Groenewegen, Augustijn Dircxze Nagge, mr. Jan Sismus (chirurgijn), Lenaert Willemsze Potael, Fr. Braet, Elias Jansze, Christiaen Gillisze en Tobias Corvincxze. Daniël Parve was getrouwd met Grietje van Almonde en deze vrouw werd vervolgd, omdat van haar werd gezegd, dat zij de verboden vergaderingen bezocht had. Zie wat ik mededeelde in Alg. Ned. Familieblad, 1892, blz. 101 en 102.

lant ende Westvrieslant int gemeen". Ook wilde de Vroedschap „afwachten tgunt bij den Heeren Staten", die vergaderd waren, „tot accommodatie van de ontruste gemoederen soude werden gearresteert [1]). In 't begin van Junij herhaalden de Remonstranten hun verzoek. Res. Vroedschap 9 Junij 1627 luidt: „Alsoo eenige van de Remonstrantsgesinde op Saterdach lestleden in seer competenten getaele tot in de dertich persoonen buijten ordre ende kennisse van de Heeren Magistraten waeren binnengestaen ende aen burgemeesteren ende regierders deser stede beneffens haer versouck, bij monde gedaen, gepresenteert hadden seeckere requeste, daertoe tenderende, dat hun, Remonstranten, de vrije exercitie van hunnen godtsdienst onverhindert mocht werden toegelaeten, is op huijden op de voors. requeste gedisponeert ende den versouckers gegeven de naevolgende appostille: Burgemeesteren ende Vroetschappen der stede van den Brielle ordonneren den supplianten sich nae den inhouden van de placcaten ende bevelen van de Ho. Overicheijt te reguleren, midtsgaders volgens de renovatie van deselve, door haere Ho. Mo. missive, nu lestelijcken daerop gevolcht ende gepubliceert". Op deze apostille volgde een krasse maatregel. Den 11den Junij 1627 besloot de Magistraat het volgende: „Opt versouck van den bailliu deser stede is geresolveert, dat men de plaetsen, alwaer de remonstranten haere vergaderingen tegens de placcaten hebben gehouden, collegialiter sal inspecteren ende de stadtstimmerluijden ordonneren de stoelen, bancken ende andere commoditeijten, aldaer gemaect, te ontruijmen, ende de possesseurs van de voors. huijsen aenseggen, dat sij in geener manieren sullen toelaeten, dat eenige vergaderingen in deselve sullen werden gehouden, op peine dat deselve huijsen volgens de placcaten voor de boeten sullen werden geexecuteert". Dat in de dagen, die op den 11den Junij 1627 volgden, boeten werden afgeëischt van personen, die tegen de plakkaten hadden gehandeld, blijkt niet alleen uit de Magistraatsresoluties van 15, 16 en 19 Junij 1627, maar ook uit de Kerkeraadsacta van 2 Julij 1627. In die Acta leest men: „Pieter

---

[1]) Res. Vr. 3 Mei 1627.

Almonde, ontboden sijnde, is verschenen in dese vergaderinge ende is hem aengeseit van den praeside uijt naeme van allen, dat hij sich hadde te buijten gegaen door hatelijcke dingen te spreken van den Kerckenraet, streckende tot haeren naedeel ende om deselvige aen de inwoonders deser stat afkerich te maeken, specialijck dat hij voor weinich weken, sijnde hier kermis, ende de Here bailliou exercitie doende door sijne dienaers om de boete te eischen van eene der Remonstranten, hadde op de strate openbaerlijck geseit: Mannen, dit en komt u niet van de Heeren, maer van den Kerckenraet." (*Wordt vervolgd.*)

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Sjalot (XLIV, 231). — *Bieslook* is lof, loof, 't groene uitspruitsel, prikkelend van smaak, dat op kleine worteltjes in onze Veluwsche tuinen groeit. 't Is een overblijvende plant, en onze huismoeders koken er trouw wat van in 't melk- of kruidmoes. *Sjalotten* daarentegen zijn kleine lookjes, hier en misschien ook elders Sint-Jansuitjes genoemd. Omstreeks den tijd van 't aardappels-poten worden ze in den tuin gezet, en om Sint-Jan (24 Juni) worden de planten opgeplukt. Dan, als 't goed is, zijn de vruchten rijp, worden ze een poosje te drogen gelegd en vervolgens van 't verdorde loof ontdaan. Dan worden de sjalotten in azijn ingemaakt, en 't verder gebruik van die zuurtjes is bekend.

Reigerskooi (id. id.). — Tusschen de buurtschap Hoogsoeren en de vroegere uitspannnigsplaats Berg en Bosch liggen nog altijd de in de historie bekende boschvakken de Vanenbosch (1672) en de Reigerskooi, roemruchter gedachtenis!

Eten als een vaatdorscher (id. 237). — Daarvoor zegt men hier „eten a's 'n heetsniiër". Een „heetsniiër" is een man, die zijn werk vindt en zijn brood wint met het snijden van heide voor onze bezems of met het plukken van dopheide, eene andere soort, voor boenders. Vóor dag en dauw gaat zoo'n man, een stuk brood in den zak, de kruik met drinken op den rug, een bos stroo-banden onder den arm en den sikkel (het heetmes) in de hand, de bosschen in en naar de door hem of zijn werkgevers gepachte heidevelden. Al naar de heide „dik" (vol) staat of 't werk meevalt, snijdt hij een vim (104 bossen), een half vim of een vierel. 't Is een vermoeiend werk en altijd in gebogen houding en rustende op éen knie. Dat voortdurend verkeer in de buitenlucht en die verre wandelingen doorgaans van en naar huis laten niet na bij zoo'n werkman een flink beroep op de maag te doen.

Aan 't Uddelermeer. A. AARSEN.

Hemsterhuis—Gallitzin. — Toen Dr. L. S. P. Meyboom bij zijne uitgave [1]), van de filosofische werken van Frans Hemsterhuis een studie over dezen filosoof wilde voegen, stuitte hij daarbij op éene moeilijkheid. Hemsterhuis had namelijk briefwisseling gehouden met een russische vorstin van Gallitzin, die destijds te Münster i. W. woonde en die hij zijne Diotime noemde, terwijl hij haar Socrates was: met dit verschil echter, dat hij naast haar geen Xantippe bezat. Die briefwisseling met andere papieren ging na haar dood over in het bezit van haar arts, den heer von Drüffel. Bij den zoon van dezen arts klopte de heer Meyboom aan, om inzage der brieven. Tevergeefs.

Niet afgeschrikt, door dit mislukken waagde de heer Dr. Emile Grucker [2]) een nieuwen aanval. Trots de tusschenkomst van 2 professoren der Academie van Münster e. a. bleef de heer von Drüffel onverbiddelijk. Wel mocht de fransche geleerde eenige papieren doorsnuffelen, maar het belangrijkste, de briefwisseling tusschen den platonischen filosoof en de romantische prinses, bleef voor hem met zeven zegelen gesloten.

Ook een derde poging leidde tot niets. De geschiedenis daarvan deel ik hier mede. Einde 1893 schreef ik aan een vriend in Duitschland, dat ik plan had een kleine studie te leveren over Hemsterhuis en zijn verhouding tot den geest van het neohumanisme in Duitschland. Ik maakte in mijn schrijven ook melding van bovengenoemde briefwisseling. Na eenigen tijd berichtte mijn vriend mij, dat hij iets vernomen had omtrent den dood van zekeren baron von Drüffel, misschien wel bezitter van het door mij gewenschte. Dadelijk was mijn plan gevormd. Den 21 Jan. d. j. wendde ik mij tot den magistraat der stad Münster i. W. om inlichtingen, die mij binnen 8 dagen met de grootste welwillendheid verstrekt werden. Het toeval wilde, dat sedert den 22 Jan. de bibliotheek van den Kreisgerichtsrath Baron von Drüffel onder den hamer was. In den mij toegezonden Catalogus stond het volgende n°. aangestreept:

[1]) Oeuvres philosophiques de François Hemsterhuis, III tom. Leeuwarden, chez Eekhoff 1846—50.

[2]) François Hemsterhuis. Sa vie et ses oeuvres, p. 43 ss. Paris 1866.

5350 **Gallitzin. Lettres d'Amalia Gallitzin. Briefwechsel der Fürstin Gallitzin mit dem bekannten Philosophen Hemsterhuys aus dem Jahre 1782 u. 83. 4°. Pp.**

„Dieser stattliche Quartband mit 3 hübschen Federzeichn. enthält die unzweifelhaft echten und bisher ungedruckten Original-Briefe aus dem Jahre 1782—83 an Hemsterhuys, von der Fürstin in französischer Sprache selbst geschrieben (aber ohne deren Unterschrift), datiert von Angelmodde (bei Münster) u. Hofgeismar (bei Cassel) aus 1782 u. 83. Die Briefe beginnen mit „Mon cher Socrate" u. endigen „A Dieu, mon cher Socrate, je vous embrasse" oder ähnlich, und sind von ihr selbst „A Monsieur Monsieur Hemsterhuys La Haye" adressiert. 2 Briefe tragen die Unterschrift: „Mimi Gallitzin" u. „Mitri" (ihrer Kinder). (Äusserst seltene Stücke). Einige Briefe sind während der Krankheit der Fürstin in deren Auftrag von Fürstenberg geschrieben u. unterzeichnet. Nach dem Urteile eines bedeutenden Kenners ohne Zweifel die wertvolle französische Orig.-Korrespondenz der berühmten Fürstin, mit dem grossen Philosophen, von einer ausserordentlichen Vollständigkeit u. inhaltlich grosser Wichtigkeit. Was den äusserst interessanten Inhalt anbelangt, fehlt hier leider der Raum, näher darauf einzugehen. Wer sich jedoch darüber orientieren will, möge rechtzeitig im Auktionslokal von diesem interessanten Briefwechsel Einsicht nehmen. Der starke Band verteilt sich auf ca. 130 schöne Quartbriefe (teilweise v. 4—8 S. gross) von der Fürstin selbst geschrieben, 20 von Fürstenberg, 3 von Marcoff u. a., 1 von J. Müller in Cassel an d. Fürstin u. 3 Briefe von den Kindern d. Fürstin, Mime u. Mitri, an Hemsterhuys. Ein solch hervorragendes Objekt kann mit Recht ein „**Unicum**" genannt werden."

Tegelijk werd mij medegedeeld, dat de brieven voor de familie zouden ingehouden worden. Had ik dat 8 dagen vroeger geweten! Een correspondentie, die, hoewel geen familiestukken bevattende, een eeuw lang met de grootste zorg, vermoedelijk zelfs bij testamentaire beschikking, voor wetenschappelijke belangstelling en piëteit verborgen gehouden werd, nu in een verkooplokaal, door reclame in den catalogus aanbevolen, prijsgegeven aan nieuwsgierige blikken!

De familie heeft ze dan toch behouden. Den 28 Jan. d. j. heb ik haar het vriendelijk verzoek gedaan, mij op ev. te stellen voorwaarden te vergunnen, genoemde correspondentie door te zien. Tot nu toe had ik de eer niet daarop een antwoord te ontvangen. Mogen anderen gelukkiger zijn.

Opmerking verdient echter, dat in den catalogus alleen sprake is van brieven der vorstin aan Hemsterhuis, niet van dezen aan haar.

Wirdum bij Leeuwarden. DR. T. J. DE BOER.

Haeren, herren, her, heern, harn. — Dit woord, in den eersten regel van het sterrelied, noemt onze geachte medewerker G. J. B. „on-Nederlandsch" (XLIV, 124). Indien hij het „on-Hollandsch" genoemd hadde, ware zijn beweren nauwkeurig geweest. Ziet B. dit woord misschien ook aan voor het woord *heer* (*dominus*), in meervoudsvorm? — zooals Bredero schijnt te doen, waar hij „*Haeren*" met eene hoofdletter schrijft:

„Hier kamen wy Haeren mit onse steeren."

En zoo als Jan de Regt doet in zijne zoogenoemd boertige omwerking van het sterrelied:

„Wy Heeren lopen met de star."

Intusschen, dit woordje moge dan al geen bijzonder-Hollandsch zijn, goed-Nederlandsch is het wel. Als eene versterking van het gewone *hier* leeft het in Nederland, in onze Sassische en Friso-sassische gouwspraken, en in onze Friesche taal, op zich zelven of in samenstelling met *hier*, volkomen als *her*, *hieher* in het Hoogduitsch. Voorbeelden: in Sassischen vorm uit Twente en de Graafschap Zutfen:

„Hier kümt wi heern —
mit use steern."

In het Friesch: „Hjir komme wy harn." Op zich zelven, in het bekende Hoogduitsche kerstlied:

„Vom Himmel hoch —
da komm' ich her."

En in Tiede Roelofs (Dykstra)'s voortreffelijke verfriesching van Hebel's liefelijk gedicht Das Habermus:

„Berntzes, dy bry is ré!
Kum ringen harren um t' itan." —

De sterreloopers zongen hun lied voor alle huizen, bij boer en burger, bij heer en vrouw. Zoo zoude 't ook niet gevoegd hebben, in hunnen zang enkel de „Heeren" aan te spreken — en dan nog wel in het meervoud! —

Voor de niet-Hollandsche Nederlanders is de onredelijke hebbelijkheid veler Hollanders om slechts datgene als goed-Nederlandsch te erkennen, wat bijzonder-Hollandsch is, zoo ergerlijk en verdrietig.

Haarlem. JOHAN WINKLER.

Noten en ploten. — In het XIIe dl. V. stuk, blz. 427, enz. der Hedendaagsche Historie (uitg. 1740) lees ik: „zij die vermoeden regt op eenig leen te hebben en verzuimen hetzelve te komen verheffen en de hoffelijke pligten af te leggen, is de Superintendent verpligt het leen in te dagen, 't zelve te noten en te ploten," enz.

Naar noten kan ik slechts gissen en denk daarbij aan genot, genieten, want eene speling van ons rijmziek volkje zal 't wel niet wezen, daar is de zaak wat te bijzonder voor en onder 't volk te onbekend. Er volgt in den aangehaalden tekst, onmiddellijk na dat noten en ploten, dat de Superintendent de vruchten zulker leenen, onmiddellijk moet genieten en na verloop van drie jaren het leen zelve ten verkoop aanslaan. Hij heeft dus eerst het *genot* van de vruchten en daarna van de koopsom.

Ploten komt mij voor 't zelfde te zijn als in 't Vlaamsch vellenploter, huidevetter of leerlooier. Ploten is een vuil werkje, dat veel stank geeft, maar waarbij de huiden van alle hair- en vleeschdeelen door een soort van kunstmatige verrotting gezuiverd worden. Ploten zegt men ook van aankomende kinderen, die in weeke klei spelen en figuren vormen en ook van jongere kinderen, die met de handjes in kop of schaal met melk en brood morsen, ze zitten te ploten of elders te plamooten. Beide woorden zullen wel

aan de volkstaal ontleend zijn, zooals blooten, boschgrond van boomen en struiken ontdoen, den oogst t'elken jaarschare scheren, (afmaaien of snijden, onnoodig geworden dijken vellen), slechten door afvoeren en met de omliggende gronden gelijk maken, en dergelijke uitdrukkingen meer. G. P. ROOS.

Shakespeare—Bredero. — Bekend is de versregel in Hamleth: *Frailty thy name is woman.* Minder bekend, dat Bredero ongeveer hetzelfde gezegd heeft in Griane vs. 1745, waar wij lezen: „In vrouw de wanckelheijdt recht uytghebeeldet wart."

MR. C. BAKE.

OUDE(RE) EN NIEUWE(RE) SPREEKWIJZEN

IN HERINNERING GEBRACHT EN TOEGELICHT [1])

DOOR

JAC. ANSPACH.

Hij haalt mij een heelen doorn uit den voet, d. i. biedt mij goed de behulpzame hand. Nederbetuwsch gezegde.

= Hij neemt mij een pak (een steen) van het hart? RED.

Een *ezelstroost* — is een troost, welken men, bij het maken van spel- of taalfouten, bij het doen van dwaze dingen of het begaan van feilen, put uit de gedachte, dat anderen, en wel menschen van meer beteekenis en zwaarder allooi, ja zelfs vermaarde personen, groote mannen ook wel fouten maakten, ook wel gebreken hebben. Uit eene eigenaardige verzameling van autografen bijv., — om alleen spel- en taalfouten te noemen, — blijkt het, dat Victor Hugo, Emile Augier, Ch. Nodier, Alfred de Musset, Sainte-

---

1) Slot van Nav. XLIV, 238.

Beuve, Prosper Mérimée, Chateaubriand, Scribe [1]), enz. enz. wel eens zondigden tegen spel- en taalregels.

Op zoo'n geissel past zoo'n brandmark. Na zulk eene geeseling dient een zoodanig brandmerk te worden toegepast. Oud Over-Betuwsch gezegde, bijv. te Driel, ter aanduiding, dat na een goeden maaltijd, (bij welken men als 't ware zijn maag *gegeeseld* heeft) een goede *sigaar* dient gerookt te worden. Evenals weleer op geeseling het brandmerk volgde, daarvan onafscheidlijk was, behooren een goede sigaar en een goede maaltijd bij elkander.

Zijn haring braadt daar niet. Vgl. *Navr* X, 68, 270. Hij is daar niet welkom. Pan- of braadharing wordt in de pan of op den rooster gebakken. Deze ouderwetsche spreekwijs zal zijn uitgelokt door art. 5 van het „Reglement ofte Verordeninghe van den Poesjenellenkelder in Oud-Antwerpen", welk reglement reeds in 1560 bestond, dus luidend: „Haeringh mach hier niet ghebraeden worden".

Dat gaat er Harleveensch naar toe, het zit er Harleveensch — nopens zaken, die eene verkeerde richting nemen, en ongunstig afloopen. „Harleveensch" wordt in deze spreekwijzen ook wel door „schuins" vervangen. „Op zijn oud-Harleveensch" (d. i. Aarlanderveensch) wordt *Navr* II, 209, 10 geduid als „eenvoudig, zonder omslag, ietwat boersch". Maar hoe heeft dan datzelfde om zijne eenvoudige zeden spreekwoordelijk geworden landelijke Aarlanderveen (in Zuid-Holland) tot de eerstgenoemde ongunstige duiding aanleiding gegeven? Die Aarlanderveensche vrouw toch van *Navr* t. a. pl. drong met „Harleveensch" (of verbasterd, „Harlevinksch") = „scheef" wel deeglijk tot de ware interpretatie door.

In den hoek (of het hoekje) staan, waar de slagen vallen, het kind van de rekening zijn, ongelukskind wezen. „In vroeger tijden had iedere stad hare straatberoemdheden, een stompzinnige of verschoppeling, die in de maling werden genomen telkens als men niets beters te doen had; die tot niets anders schenen voorbestemd dan om eenig vermaak te verschaffen aan zich vervelende straatslijpers, baliekluivers en huiswaartskeerende schoolkinderen. Het is een

---

[1]) Zie „Het Nieuws van den Dag" 29 Sept, 1893 blz. 5, kol. 2.

roem onzer dagen, dat zulk een „Zotte Koen" of „Kruikje-zondernek" van de straat verwijderd en behoorlijk verzorgd wordt" („Nieuws van den Dag" 7 Mei 1894, blz. 1, kol. 1). — Heeft bovenstaand gezegde een historischen oorsprong? Bijv. in 2 Sam. 11 vs. 15—17, het geval van Uria, die op koning Davids last, vooraan gesteld werd in het leger, *opdat* hij sneuvelen zou?! Of kwam 't toevalligerwijs in de wereld?

Hij loopt goed op zijn kant — is een oppassend jongeling of man. Nederbetuwsch gezegde, waarbij wordt gedacht aan een schepershond, die aan den kant van het korenveld zorgvuldig heen- en weer loopt, om er de schapen uit te keeren.

Iemand in de maling nemen. Voor den gek houden, beet nemen. *Maling* z. v. a. *malling.* Gerbrand Adriaanszn Bredero († 1618) bezigde mallery (dwaasheid); Kiliaan († 1607) heeft mallen (zotternijen begaan, dwaas of uitzinnig zijn), en mallaerd (uitzinnig, raaskallend mensch), Molenaar in *Navr* XXXIX, 542 mallaert (gek, dwaas). — Wordt dikwijls afgewisseld met *in 't ootje nemen;* welk *ootje* Oudemans' Bijdrage, in den zin van „zotheid, malligheid, gekheid" afleidt uit „ollotje"; vgl. „ollen" (loopjes, grollen, beuzelpraatjes), in navolging van Weiland. Nu, men zegt dan ook, in denzelfden zin, „'n loopje met iemand nemen". Is dit „ootje" niet eerder „kringetje", gelijk de letter *o* een kring vormt?

Er is een profetenkamertje in dat huis. Dat huisgezin of die familie oefent ruimschoots gastvrijheid jegens predikanten of evangelisten. Uit 2 Kon. 4 vs. 8—11: de Sunamitische vrouw, die den profeet Elisa herbergde, zoo dikwijls hij doortrok.

Als het op het uitgeven der lakens aankomt, heb ik niets in de melk te brokkelen. „Het vreemdst van al scheen aan „ „Het Centrum" " de „ „onoprechte onderscheiding " " tusschen eigen kwaliteit en de hare. Dit sluit hierop, dat „ „De Standaard" " haar slotwoord inleidde met de betuiging: „ „Wij zijn maar een dagblad, en niet, zooals Het Centrum, het orgaan van een invloedrijk Kamerlid. Krachtens die soberder positie hebben we, als het op het uitgeven der lakens aankomt, dus niets in de melk te brokkelen" („Het Nieuws van den Dag" 5 Maart 1894, blz. 13, kol. 2). — Hoe is men aan dit gezegde gekomen?

De vlammen zijn hem uit het gezicht geslagen. „Den achtbaren ingezetene, den voortreffelijken staatsburger en den wijzen wetgever is het toen te benauwd geworden; als een kwajongen heeft hij het huis verlaten (het ouderlijk huis eener door hem onteerde maagd). Weinig tijds daarna het (visite-)kaartje van den oud-luitenant-kolonel (den vader dier maagd) vindend, zijn de vlammen hem uit het gezicht geslagen, en is hij gedwongen te besluiten Magda te trouwen, opdat aan de eer voldaan worde en hij even voortreffelijk blijve" (in de schatting zijner stadgenooten). Aldus de tooneel-criticus, J. H. Rössing, in een uitnemend artikel over Hermann Südermann's „Heimat" of „Haar Thuis": zie „Nieuws v. d. Dag" 22 Maart 1893, Bl. 3, blz. 1, kol. 3. Deze uitdrukking, welke wij nooit eerder aantroffen, beduidt dan hier: „is hem het vuur te heet gestookt". In onderscheiding van: „de vlammen zijn hem uit het gezicht *gestegen*"; in den zin: 't werd hem al te warm of heet, al te benauwd. In den laatsten zin zegt men ook zeer populair: „hij begon van angst te zweeten".

Als vorsten bouwen, hebben de karrelui werk. Eene vertolking van Schiller's „Wenn die Könige baun, haben die Kärner zu thun". Is in een spreekwoord overgegaan, en wel betreklijk geestes-arbeid, lettervruchten; in dezen zin: als de koryfeeën (op het gebied van wetenschap en letteren) ongewone stellingen uitspreken of beweringen opperen, worden, tot staving, maar meesttijds tot weerlegging van deze soms de pennen in beweging gebracht van menschen, die niet in hunne schaduw kunnen staan.

Eten met vijf monden (bekken). Als in langdurigen regentijd de koeien het gras vertrappen, beztgt men dit gezegde — ook in Neder-Betuwe.

Wacht u voor de geteekenden, heet het wel in den volksmond, als men eenen gebochelde ziet. Het is bekend, dat bij sommige individuën zekere afwijkingen voorkomen, saamgegroeide of overtollige vingers, vreemde oorgroei, enz. Men noemt dat „teekenen". Het wetenschaplijk woord daarvoor is het Grieksche [1]) „stigma", dat ook in het Latijn overging, en eigenlijk beduidt „steek, prik,

---

[1]) Niet „Latijnsche" („De Tijdspiegel" 1893 bl. 334).

een teeken tot schande soms *ingebrand*, of ook wel door *snijden* veroorzaakt". Bij Aristoteles: teeken, en ook brandmerk. Het werkw. *στίζειν* beteekent in 't algemeen „pungere, steken", vervolgens „door kenteekenen (ook door de zoodanige, die ingebrand zijn) onderscheiden", kortom „kenmerken". — Bovenstaand spreekwoord sproot voort uit het (voormalig) volksvooroordeel, dat een wanschapene in zijne misvorming eene bepaalde Godsstraf zou dragen. Daarom heeft men het gezegde wel met Genesis 4 vs. 15 in verband gebracht, aangezien over Kaïn in vs. 11 een vloekvonnis wordt uitgesproken. Dat dit echter dwaas is, en enkel op den klank af, wegens het woord „teeken" geschiedde, ligt vóór de hand.

Waskaarsen. „Aan een inhalig mensch zijne behoorlijke portie lange, *brandende waskaarsen geven*", d. i. hem mild beloonen, bedenken, enz. Ontleend aan den R.-Katholieken eerdienst, waarbij op hoogtijdsdagen als anderszins ontstoken waskaarsen vóór de schilderijen en beelden der Heiligen worden geplaatst. De variant *de heiligen moeten hun waslicht hebben* (moeten erlangen wat hun toekomt) geldt ook gewoonlijk baatzuchtigen. Ook is aan dat kerkgebruik [1]) ontleend *hij (zij) zit goed in de was,* d. i. is goed bemiddeld, kan 't behoorlijk stellen.

[1]) Neen, aan het wrijven met boenwas van meubelen enz. Het is een schrijnwerkersterm. RED.

Hij is zeker te Wichen geweest, — luidt het, volg. *Navr* XLI, 276, te Nijmegen nopens iemand, die aan tafel geen eetlust toont. De oorsprong van dit gezegde is nog niet opgehelderd.

Wordt ook gezegd van iemand, die na den eten een dutje gedaan heeft. RED.

Iemand in zijn zak steken, d. i. hem ver overtreffen, te boven gaan, boven hem uitsteken, over hem zegevieren. Als aanleiding tot deze spreekwijs las ik eens het navolgende. Andreas Eberhard Rauber, ridder, lid des krijgsraads van Duitschlands Keizer; geboren in 1507 in het hertogdom Krain (Karniole), iemand van eene Herculische gestalte en verbazende lichaamskracht, dong naar de hand eener hoog-aanzienlijke jonkvrouw, welke hem betwist werd door een Spaanschen ridder, insgelijks een reus. De vader der dame,

die geen van beiden den voorrang geven wilde, besloot dat hun lichaamskracht het pleit beslechten zou. Hij liet dus twee zakken maken van dezelfde grootte, en overhandigde er aan elken der beide ridders eenen. Wien hunner het nu gelukte zijn tegenpartij in zijn zak te steken, die zou als prijs de hand der jonkvrouw verwerven. Na eene hardnekkige worsteling gelukte het aan Rauber, en deze won den prijs. — Is deze afleiding juist?

Wijd en zijd. In de formule „hoge ende sijde" a° 1434,1502 beduidt „sijde" blijkbaar „laag", zie Nijhoff „Oorkonden" VI, bl. 272, die IV, bl. 116 noot verklaart, het woord in die beteekenis nooit eerder te hebben aangetroffen. „Daer hoert side lant in Inden broke (te Biljoen) en hogelant in den velde", leest men in het Tijnsboek van Elten [Nieuw-Archief van Kerkgeschied. II, 1854. 144] omstr. a° 1450. Over *sijd* in deze beteekenis, comparat, *sider(e)* a° 1293, handelt ook de schrijver over deze abdij, nml. prof. N. C. Kist. t. a. pl. bl. 200, en vooral bl. 476, volgens mededeelingen van den Haagschen raadsheer Evertsz. Zie ook *Navr* XXXVI, 196 (a° 1417, Leenregr). Hetgeen echter genoemde hoogleeraar in zijne classieke verhandeling t. a. pl. bl. 477 schrijft: „Ook in ons *wijd en zijd* schijnt dit syde nog bewaard gebleven", is aan rechtmatige bedenking onderhevig. Misschien is „wijd en zijd" een bloot stafrijm, en niets meer.

Een raar (of wonderlijk) zeeschip — heet het wel van een zonderling; of ook wel van een onhandelbaar mensch. Hoe komt men daaraan?

Met een zilveren lepel in den mond geboren d. i. een gelukskind wezen (vgl. *Navr* XX, 584). In sommige dorpen van Nieuw-Holland, — misschien ook elders, — bestond een kwart-eeuw geleden, — nog tegenwoordig? — het gebruik, dat het eerste kind, hetwelk een nieuwen leeraar, die er als proponent kwam, ten doop werd aangeboden, door dezen met een zilveren lepel begiftigd werd. Zulk een doopeling was (is) dan in dit opzicht als een gelukskind aan te merken.

Iemand in de zon (het zonnetje) zetten — wordt immers wel gebezigd in den zin van „voor den gek houden, foppen, verlakken, enz."?

Waarom? Men zou toch eerder aan de spreekwijs de beteekenis van „iemand een compliment maken" of iets dergelijks, toekennen; in welken zin ze *Navr* XXXVII, 619 dan ook inderdaad bezigt. Vergelijk naast de spreekwijs onmiddellijk hierboven, eenigermate de uitdrukking: „iemand in 't licht, in 't volle licht plaatsen". Maar stemt deze laatste beteekenis wel met het eigenlijk spraakgebruik overeen? Trouwens men zegt overeenkomstig hiermede ook: „zichzelven in het zonnetje zetten", gelijk bijv. de 19de eeuw doet, als die triumfeerend uitroept: „ei, ziet toch eens aan, hoever wij het gebracht hebben!" („Stemmen voor Waarh. en Vrede" 1888 bl. 453). Is zoodanig gebruik eigenlijk wel geoorloofd? Strijdt het niet met het spraakgebruik, al kan men wellicht voor dat spraakgebruik geen reden aanwijzen?

Als je in de zon gaat staan, valt er licht op je. „Zeker een grap van Justus? — Van wien zegt u, van Justus? — Ja, van Justus van Maurik. — o Zoo, het staat trouwens op 't affiche. De broeder-rederijker uit eene andere kamer wist dat wel; maar hij wou door dat met opzet zeggen „van Justus", eens laten hooren, hoe vertrouwelijk hij met den kluchtspelschrijver was. Hij had hem wel nooit gesproken, maar als je in de zon gaat staan, valt er licht op je". (J. H. Rössing in „Het Nieuws van den Dag" 26 April 1893, blz. 2, kol. 3).

Hij heeft al wat zwarte sneeuw gezien. In het Regr op *Navr* dl. XXI—XXX. bl. CCXXXI schreef ik: „hij heeft al heel wat" enz.; in de meening, dat het gezegde als variant van „hij heeft al heel wat Maartsche sneeuw gezien", beduiden zou: hij heeft vele lentes, — als wanneer de sneeuw, bij invallenden dooi, zwart wordt, — beleefd, heeft reeds menig jaartje achter den rug. Thans *Navr*. XXII, 472 eens nauwkeurig lezend, bespeur ik, dat een geletterde Zeeuw aan dit Zeeuwsche spreekwoord in den eerst aangegeven vorm, den zin toekent: hij heeft al heel wat armoede ondervonden. In dezen vorm en zin wordt het eigenaardig afgeleid uit het a° 1872 in Zeeland algemeen waargenomen verschijnsel van *Navr* t. a. pl.; bedorven bleekgoed toch baart den behoeftige, die geen verschot van ondergoed heeft, groote verlegenheid. Ingeval de spreekwijs

uit gezegd verschijnsel dient verklaard, moet dit laatste, omdat ze oud is, reeds lang vóór (26 Maart) 1872 zijn waargenomen. Welke resultaten had het destijds door Prof. Buijs Ballot ingestelde onderzoek?

Te Aiken (in Minnesota) viel April 1889 ook zwarte sneeuw. In den namiddag werd het plotseling zóó donker, dat men licht moest ontsteken. Er viel een dichte sneeuw met modder en zand vermengd, die zeer fijn was en op sommige plaatsen een metaalglans afwierp. Deze vieze zelfstandigheid bedekte den grond ter hoogte van een halven Engelschen duim. Er woei een zachte noordwestenwind, maar hooger in de groenachtig getinte lucht scheen een veel sterkere wind te waaien. Op enkele plaatsen vond men stukken ijs met zand vermengd.

Een Veluwsch drinkliedje. — Bij verjaarpartijtjes op de Veluwe, waar nog al een beetje volk, en dan jong volk, bij elkander is, wordt, de gezondheid drinkende en wenschende, ook aan 't zingen van vroolijke liedjes veel gedaan. Een dier liedjes, een soort verjaarliedje, op de bekende wijze van „Daar kwam een meisje van Scheveningen aan", zal nooit vergeten worden, met eene voortdurende wijziging in den eersten regel er van, in overeenstemming met den geboortedag van den feesteling, van familie of vrienden. Iemand die bijv. den achtsten November jarig is, wordt dit versje toegezongen:

„Wie den achtsten November geboren is,
Sta op!
Wie op acht November geboren is,
Die neme zijn glaasje van den disch,
Drink uit! Drink uit! Drink uit!"

Niet zelden wordt het liedje met Januari begonnen, en gaat zoo voort tot December. Als iemand in eenige maand, die genoemd wordt, van 't gezelschap opstaat, moet er gedronken worden. Is niemand in April bijv. jarig, dan zingt men: „Dat's mis! dat's mis! dat's mis!" en men drinkt ook niet, om maar weer 't beste van Mei te hopen. Aan twaalf maal inschenken evenwel moet niet

gedacht worden. Een glaasje doet meestal voor alle maanden dienst. Wel vindt de ongehoorzaamheid aan den vijfden zegel verschooning, niet waar?

A. AARSEN.

Blauwboekje v. 1788. — In 1788 moet bij Schalekamp te Amsterdam zonder naam van den schrijver, een boekje verschenen zijn, getiteld: „Aan mijne protestantsche mede-christenen in Frankrijk. Uit het Fransch." Ik zocht het vruchteloos in de verzamelingen van blauwboekjes uit dien tijd in de bibliotheken te Amsterdam, Den Haag, Leiden, Utrecht, Groningen en Leeuwarden. Mocht iemand in het bezit er van zijn, hij zou mij met de toezending voor enkele dagen zeer verplichten. Ook voor eenige aanwijzing omtrent de plaats waar het te vinden is, zal ik dankbaar zijn.

Amsterdam. H. C. ROGGE.

Bidmûth. — Wil een Hebraïcus de goedheid hebben mij uit de oude, exegetische studiën der Rabbijnen aan te wijzen, dat in plaats van *b*idmûth (Genesis V vers één) de originele lezing *k*idmûth heeft bestaan?

Amsterdam. B. J. LAND.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Physionotrace-portretten van Nederlanders (XLII, 162, 302, XLIV, 239). — „Zoude *Chrétien* zonder er aanspraak op te kunnen maken, zich genoemd hebben de uitvinder der Physionotrace? Het komt mij onwaarschijnlijk voor, schreef ik in het laatste artikel, en vind mijn vermoeden bevestigd in de: „Dictionnaire Général des artistes de l'Ecole Française par *Emile Bellier de la Chavignerie:* — *Chrétien* [Gilles-Louis,] graveur; inventeur du Physionotrace: né à Versailles [Seine-et-Oise], le 5 février 1754; mort à Paris, le 4 Mars 1811. — S. 1793. Cent portraits, d'après Fouquet. — S. 1796. Portraits exécutés à l'aide du Physionotrace. — S. 1798. Portraits d'après Fouquet. — S. 1799. Quarante-huit portraits dessinés au Physionotrace. — S. 1802. Portraits d'après différents maîtres. — S. 1808. Portraits dessinés au Physionotrace."

A. VER HUELL.

Grave (Jozua de). — Op eene verkooping, in November jl. door de firma Frederik Muller & C°. te Amsterdam gehouden, kocht ik eene teekening in O. I. inkt, die in dezen catalogus vermeld wordt voor te stellen „St. Jan ten Heeren-Klooster op het eiland Walcheren" en vervaardigd door genoemden de Gravc, omstreeks 1680. Op de teekening zelve vind ik den naam niet en evenmin den tijd van vervaardiging, terwijl het onderschrift kennelijk van later tijd is. Is genoemde Jozua de Grave een bekend teekenaar? K.

GESCHIEDENIS.

EENE AMBTSREIS IN DE ACHTTIENDE EEUW.

Vóór honderd en twee honderd jaren geschiedde de verkiezing der regeering van de verschillende steden van Holland en West-Friesland op eene geheel andere wijze dan in onze dagen. Thans beslist eene benoeming door het Hoofd van den Staat en ook ten deele de volkskeuze, wie de leiding van de zaken der gemeenten in handen zullen hebben, toen vulden eenige uitverkoren regeeringsgeslachten, volgens bestaande overeenkomsten, de openvallende plaatsen met familieleden aan. Het was destijds voor een gezeten burger, niet verwant aan een der Heeren Regenten [1]), zoo goed als onmogelijk, ooit deel te bekomen aan het bestuur zijner stad, want van oudsher berustte de macht, men kan wel zeggen, erfelijk in handen van een kleinen kring patricische poorters. Reeds in het begin der republiek was het aan dezen niet moeilijk geweest, hunne nabestaanden in de regeering te brengen en, naarmate hun geslacht al vaster en vaster op het kussen geraakte, zou het hun pijnlijker geworden zijn van het bewind te scheiden. Om derhalve in vervolg van tijd des te zekerder van hunne zaak te zijn, gingen de Regenten onder elkander en ook met hunne ambtgenooten in andere steden, formeele contracten van correspondentie aan. Het rondweg uitgesproken en met nauwkeurigheid omschreven doel daarvan was, alle ambten en bedieningen voor henzelven en hunne uitverkorenen te behouden en zoons, schoonzoons, kleinzoons, neven van regeeringsleden uit andere steden, wanneer daar gebrek was aan vervulbare plaatsen en de gunstelingen dus niet spoedig genoeg voortgeholpen konden worden, over te nemen, met het zekere voor-

---

[1]) Burgemeesters en andere machthebbers in Stad en Lande.

uitzicht van wederdienst in nijpend gebrek aan postjes voor naar ambten hunkerende familieleden.

Alle stedelijke bedieningen, om de eer en het aanzien, dat er van afstraalde, reeds benijdbaar en ter wille van de er aan verbonden geldelijke voordeelen niet verwerpelijk, waren dus voor een gewoon sterveling ontoegankelijk, dewijl zij werden behouden voor en met berekening verdeeld onder de gevestigde en erkende regeeringsgeslachten.

Dat geschiedde met stilzwijgende en berustende goedkeuring der burgerij; want wat zou men er tegen kunnen doen?

Een gevolg dier onderlinge verdeeling was ook, dat menigmaal een groot aantal meer of minder aanzienlijke ambten zich bevond in ééne hand en wat men niet zelden zag, wie veel had, jaagde nog het hardst naar meer. Maar er dient bijgevoegd te worden, dat er overal regeeringsleden waren, die boven hunne ambt- en standgenooten uitblonken en eene aangeboren geschiktheid bezaten voor het bekleeden van allerlei posten en waardigheden.

Men kan zich verzekerd houden, dat hetgeen hier is gezegd, toepasselijk was op alle stemhebbende steden van Holland en West-Friesland en zonder veel moeite zal men de juistheid er van kunnen bevestigd vinden in de geschiedenis der magistratuur van welke stad men slechts wil.

Na dit korte woord tot inleiding willen wij het oog wenden naar een lid van eene dergelijke bevoorrechte Regentenfamilie in Enkhuizen, Mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk, wiens voorouders jaren lang te Delft en ook te Schiedam in de regeering hadden gezeten.

Het bestuur van de stad Enkhuizen berustte in de tweede helft der vorige eeuw op den voet, gelijk hierboven is verhaald, in handen van de onderling verwante geslachten Blauhulck, Buijskes, Codde van der Burgh, Haak, van Loosen, Minne, Pan e. a. en slechts door aanhuwelijking was de vader van Mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk aldaar tot waardigheden gekomen.

Het volgende tafeltje zijner afstamming maakt dat duidelijk.

Mr. Hugo van Bleiswijk, ged. te 's Gravenhage 7 April 1677,

secretaris der Rekenkamer van Holland, † aldaar 5 Nov. 1755, trouwt 24 Juli 1708 Christina Houtingh, † 7 Juli 1752, waaruit:

1. Mr. Adriaan van Bleiswijk, geb. te 's Gravenhage vóór 1717, † te Enkhuizen 21 Sept. 1779, Raad en Burgemeester van Enkhuizen, Bewindhebber van de O. I. Compagnie, trouwt te Enkhuizen 18 Augustus 1737 Petronella Sibregta Codde van der Burgh, ged. te Enkhuizen 16 Feb. 1718 (dochter van Jan — Raad en Burgemeester aldaar, en van Geertruid van Genderen).

2. Eva Christina van Bleiswijk, geb. 1715, † te 's Gravenhage 26 Januari 1792, trouwt Adriaan Steenis.

3. Maria Elisabeth van Bleiswijk, geb. 1728, † te 's Gravenhage 10 Juli 1801, trouwt

1°. Mr. Carel de la Bassecour.

2°. Mr. N. Bosschaert.

waaruit:

1. Mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk, ged. te Enkhuizen 3 Januari 1740, † aldaar 19 Sept. 1821, Raad en Burgemeester in zijne geboortestad, enz. trouwt

1°. te Enkhuizen 12 Juni 1763 Margaretha Maria van Loosen, ged. te E. 24 Januari 1731, † aldaar 5 Dec. 1768 (dochter van Pieter — Hoofdofficier te E., Bewindhebber der W. I. Compagnie, en van Christina Cortleven.)

2°. te Enkhuizen 30 October 1774 Cornelia Pan, ged. te E. 8 Aug. 1756 † aldaar 31 Aug. 1790 (dochter van Mr. Everhard Pan, Raad en Burgemeester van E. en van Eva Willemina Haak.)

Van het tweede huwelijk nakomelingschap.

2. Jan van Bleiswijk, ged. te 's Gravenhage 16 Juli 1741.

3. Mr. Pieter van Bleiswijk, ged. te 's Gravenhage 17 Januari 1745, trouwt 12 Juli 1767 Hester Buijskes, geb. 22 Febr. 1746, (dochter van Gerrit — Burgemeester van Enkhuizen en van Margaretha van Rossen.)

Uit de talrijke bescheiden, welke omtrent Mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk in het Archief van Enkhuizen nog voorhanden zijn, blijkt, dat hij een zeer bruikbaar man was en vrij ruim voorzien van benijdenswaardige hoedanigheden. Hij was door huwelijk verbonden

aan de aanzienlijkste geslachten der destijds nog machtige hoofdstad Enkhuizen, zoodat zijne verkiezing tot Raad als eene wezenlijke aanwinst kon beschouwd worden. Er zullen ook te Enkhuizen wel mindere goden op het kussen hebben gezeten, want, wanneer verzekerd wordt, dat oudtijds in Amsterdam de zes en dertig leden tellende Vroedschap werd verdeeld in twaalf allen, twaalf mallen en twaalf niemendallen, kan men, niemand genoemd, niemand geblameerd, veilig aannemen, dat het overal zoo zal geweest zijn.

Eenmaal tot een ambt benoemd, verbreedde zich voor Mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk allengs de weg der bedieningen en eereposten bij stad en lande. Dientengevolge zijn de waardigheden, gaandeweg door hem bekleed, vrij talrijk geweest en, om een denkbeeld te geven, waarmede één man kon bedacht worden, of wil men, waarvoor een goed Regent kon in aanmerking komen, volge hier een lijstje zijner titels over verschillende jaren.

Schepen van Enkhuizen en als zoodanig commissaris der gemeene landsmiddelen

Raad in de Vroedschap

Burgemeester

Gecommitteerde wegens Enkhuizen in de Staten Generaal

Idem in den Raad van State

Gedeputeerde in de generaliteits Rekenkamer

Gecommitteerde ter admiraliteit in West-Friesland en het noorderkwartier

Ontvanger generaal ter admiraliteit

Wardijn van de West Friesche Munt,

Lid van het Departementaal bestuur van Holland

Commissaris politiek van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek op het christelijk Synode der Hervormde Kerk in Noord-Holland.

Lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal.

Maar wij hebben den man niet na te gaan op zijne ambtelijke banen, daar wij vertrouwen, dat hij in alle functien als rechtgeaard patricier zijn plicht betrachtte. Hoe vervelend zou het ook wezen, met hem tegenwoordig te zijn in alle vergaderingen, besoignes, sessien en soortgelijke bijeenkomsten ; rapporten en deliberatien aan te hoo-

ren, resolutien te nemen, rekeningen te sluiten, vonnissen te strijken.

Veel liever noodig ik mijne lezers uit, hem te volgen op eene ambtsreis door een gedeelte der generaliteitslanden, waartoe hij in het eerste jaar van zijn tweeden echt werd afgevaardigd, op welken tocht zijne jonge vrouw hem vergezelde en die, gelijk blijken zal, in zekeren zin als zijne huwelijksreis kan beschouwd worden.

Vooraf eenige opheldering omtrent den aard dier zending.

Sedert den Vrede van Utrecht (1712) en het daarop gevolgde Barrière-traktaat (1715), werden jaarlijks uit en door den Raad van State commissien afgevaardigd naar de Generaliteitslanden en naar de barrière-stad Namen in de Oostenrijksche Nederlanden. Dergelijke opdrachten waren eervol, gewoonlijk nog al aangenaam en voordeelig en dus lieten de leden, die er voor werden aangewezen, zich deze moeiten in den regel gaarne welgevallen.

Te nauwernood had Mr. Hugo Adriaan Van Bleiswijk in den Raad van State zitting genomen (1 Mei 1775), of het oog viel op hem voor gecommitteerde tot de verpachting der geestelijke tienden, domeinen enz. in de drie landen van Overmaze, Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade, mitsgaders tot visitatie der fortificatien en magazijnen der steden Maastricht, Wijck, Namen en Venlo, waartoe hij dan ook denzelfden dag werd benoemd, nevens den Heer Wigbold Johan Theodoor van der Does, geb. in 1726 † ... Heer van de beide Noordwijken, Gecommitteerde in den Raad van State, Voorzitter der Staten van Holland, Baljuw van 's Gravenhage, Commissaris van 's Lands Posterijen, Drossaart van Huisden, Hoogheemraad van Rijnland, Raad en Rentmeester generaal van de abdijen van Leeuwenhorst en Rijnsburg, Lid van de Ridderschap van Holland, en Curator der Leidsche Hoogeschool, getrouwd in 1751 met Wilhelmina Margaretha van Wassenaar.

Toen het vast stond, dat deze Heeren naar Maastricht enz. in Commissie zouden gaan, vonden zij goed, zich te doen vergezellen door hunne vrouwen, en waren er meer voorbereidingen noodig, werden grooter toerustingen gemaakt, dan wanneer men thans eene reis om de wereld zou willen ondernemen. Intusschen werd aan dergelijke opdrachten veel gewicht gehecht, vooral door de Gecom-

mitteerden zelven, want met welk oog de vestingcommandanten en militaire bevelvoerders een paar leden van den Raad van State zullen beschouwd hebben, die fortificatien en magazijnen van krijgsbehoeften kwamen inspecteeren, staat niet geboekt.

Met dat al werd aan dergelijke afgevaardigden vorstelijke eer bewezen, en, om zich op de hoogte te stellen van het ceremonieel, waaraan hij zich moest onderwerpen en dat ook diende te worden gevolgd, schreef de Heer Van Bleiswijk met eigen hand een verbaal af, dat door een paar voorgangers in officijs twee jaren te voren was opgesteld, en dat thans hem en den Heer van Noordwijk eene goede leiddraad zou kunnen zijn.

Om ook de lezers op de hoogte te brengen van de beteekenis van soortgelijke Commissie wordt dat stuk hier medegedeeld, waaruit tevens het officieel karakter der gecommitteerden genoegzaam zal blijken.

Extract uit het Verbaal gehouden bij de Heeren Heekeren tot Kell en van de Sandheuvel, Gecommitt. van Hun Ed. Mog. de Heeren Raden van Staaten der Vereenigde Nederlanden tot verpagtinge der geestelijke thiendens, domeijnen enz. in de drie landen van Overmaze, Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade, mitsgaders tot de visitatie der fortificatiën en Magazijnen der steeden Maestrigt-Wijck, Namen en Venlo, concerneerende het ceremonieel.

Vooreerst

Kennisse gegeeven aan den Gouverneur Prince van Weilburgh en bij absentie den commandeur- of eerst aanweesende officier commandeerende 't guarnisoen beneffens aan den indivisen Magistraat aldaar, van den praecisen dag van H. Ed. M. arrivement, 't welk was den 1 Julij 1773 des avonds tusschen 6 en 7 uuren.

Ceremonieel bij Hoogstderselver arrivement te Maastrigt.

Aldaar tot op een quartier úúr genaadert zijnde, wierden H. deselve in eene daartoe opgeslagene tent, buiten de Brúxelsche

poort door de ordinaris Gedeputeerden van den indivisen Magistraat dier stad, ingevolge Hun Hoogm. resolutie van den 1 April 1761 gerecipieerd en verwelkoomd, dewelke na H. Ed. M. kortelijk te hebben gecomplimenteerd, in hunne koetsen traden en Haar Ed. voorafrijdende langs de glacis deeser vestingh door de Boschpoort begeleijden na de Stad, hebbende ook bij deese gelegendheijd. de ontfanger van Schuilenburgh en rentmeester van Panhuijs bij bovengen. tent meede haar opwagting koomen maken en vervolgens na dat Haar Ed. Mogende in haare koetsen getreeden waaren, den treijn opgevolgd.

Niet verre van daar vonden H. E. M. voor die poort, op 't glacis, de in die stad garnizoen houdende cavallerie, bestaande in 't regiment van L Gen[l] de Famars, geposteerd, werdende in 't voorbijgaan door de officieren met den pallas en met den standaer gesalueerd.

Intusschen ontvingen deselve het eerste salut door 15 canonschooten, 't welke door een tweede bij Haar aankomst in de stad, met eeven zoo veel, en na eene tusschenpozinge nog door een derde, met soo veele schooten uit het canon, wierd gevolgd.

Binnen de eerste barriere gekomen zijnde, wierden Hoogstdeselve (bij absentie van den Gen[l] Prince van Weilburg, gouverneur deeser vesting) door den L[t] Gen[l] J. E. Baron van Burmania, comm[t], en door den Col[l] Grave van Welderen, Groot-Majoor dier stad, gerecipieerd en verwelkoomd, dewelke vervolgens in hunne koetsen traden en Haar Ed. Mog. verzelden na 's Lands Logement.

Bij 't inrijden der stad stonden 't geheele aldaar in guarnisoen liggende Infanterij onder de waapenen, bataillonswijze in ordre van parade gerangeerd (even gelijk het bij de entrees van Zijn D. Hoogh. in andere steeden gerangeerd was geweest), als zijnde deese methode met de ordre van den dienst of heedendaagsche gewoonte, meerder overeenkomstig dan gelijk het te vooren practicabel was, namentlijk in twee rijen gerancheerd.

Voorzegde Infanterij was geplaatst volgens hunnen rang, werdende vervolgens in 't voorbijrijden langs de Mattijskerk over de groote Markt en op 't Vrijthof van 't inkoomen der stad af tot

's Lands huis toe, alle militaire honneurs door 't salueeren met de vaandels en spontons als andersints aangedaan.

Aan 't zoo eevengenoemde 's Lands Huis onder het gewone escorte van een Wagtmeester, een Corporaal en zeven ruiters genadert zijnde, wierden Hoogstdeselve door de Magistraat gerecipieerd aan de trappen en daar op na binnen geleijd, waarna de Commandeur Baron van Burmania en Groot-Major Grave Van Welderen, Haar Ed. op nieuws hebben verwelkoomd, werdende door voorsz. Commandeur destijds de stadssleutels geoffereerd en 't parool afgevraagd, alsmeede de tijd wanneer Haar Ed. Moogendens, 't guarnisoen langs 's Lands Logement wilde zien defileeren, teffens versoekende den tijd te bepaalen om verders de Officieren, soo van 't guarnisoen als anderen zig in de stad bevindende, aan H. Ed. M. te kunnen presenteeren.

Wat laat gearriveerd zijnde, hebben H. E. M. aanstonds 't guarnisoen laten opmarcheeren en 't zelve zien paseeren voorbij 't Logement, aan 't hoofd hebbende den commandeur Baron van Burmania en Groot-Majoor Grave van Welderen, van welke Hoogstdeselve wederom, gelijk van de verdre voorbij defileerende troupes, de militaire honneurs hebben ontfangen.

Bepaalende voorts den tijd om het corps Officieren door den Commandeur aan Haar Ed. Mogende te zien praesenteeren, zoo ras de vaendels na de huisen der respective Commandanten teruggebragt en de troupes in de Casernen souden zijn geretourneerd, om daardoor de inconvenienten uit oorsaken dat anders de Bataillons van alle Officieren ontbloot, met de vaandels aan de ordres van de onderofficieren moesten blijven toevertrouwd, te praevenieeren en de ordre van den dienst soo veel meer te doen stand grijpen.

Vervolgens weeder na binnen getreeden zijnde, hebben Hoogstdeselve afzonderlijk, corpsgewijse in een seperaat vertrek ontfangen, den indivisen Magistraat, wordende door derselver Pensionaris Brull gecomplimenteerd, voorts meede door de Neederduitsche, Walsche en Lutersche Kerkenraaden.

Waar na de Commandeur aan H. Ed. M. op den bepaalden tijd

heeft gepraesenteerd, alle de Officieren van 't guarnisoen en corps volgens rang en ordre hunner respective corpsen, beneffens de verdere Officieren, zig destijds in deese stad bevindende.

Dienzelfden avond kwamen nog hunne opwagtinghe bij Haar Ed. maaken, de Colonel-Directeur du Moulin, de ontfanger-gen. van Schuilenburgh, de Commis van 's Lands Magazijnen Bosch de la Calmette, mitsgaders alle de substituut-Drossaarden van Valkenburgh, Daalhem en 's Hertogenraade.

Des anderen daags wierden Hoogstdeselve meede gecomplimenteerd door de Gedeputeerdens van de drie Landen van Overmaze, door 't Capittel van St. Servaas haaren Proost aan 't hoofd hebbende, alsmeede door den Proost van 't Capittel van Onze lieve Vrouwe. Voorts door alle de Geestelijke Ordens deeser stad, namentlijk de Kruisheeren, Predikheeren, Augustiners, Minnebroeders, Beggaerden, Capucijnen, Jesuiten en Cellebroeders, voerende bij die geleegendheijd de Predikheer voor de gansche Roomsche Geestelijkheijd het woord.

Eenige tijd na Haar Ed. arrivement kwam meede de Proost van St. Gerlach insgelijks Haar Ed. M. complimenteeren.

Den eersten dag na de aankomst wierden door den Secretaris der stad de kannen van eer (of eerewijn), gedragen door acht Stadsboodens, aangebooden.

Gedurende H. E. M. verblijf aldaar, heeft de Commandeur Lt. Generaal van Burmania dagelijks het woord bij Haar Ed. gehaald.

Ook heeft de Capitein van de Hoofdwagt tweemaal des daags schriftelijk rapport van 't gepasseerde overhandigd en 's avonds het woord mondelijk overgegeeven.

Voorts is ten tijde van gem. Heeren als Gecomm. van den Raad van Staaten althoos een Vaendel geweest op de Hoofdwagt.

Haar Edele Mogenden hebben de daar in de Stad liggende guarnisoen niet in de wapenen laaten koomen om voor Haar hunne exercitien te verrigten, om reeden Haar Ed. de Cavallerij en Infanterij bij Haar arrivement en op de Parade van tijd tot tijd hebben sien defileeren, maar hebben om het Corps mineurs, waarover zij ten uiterste voldaan waaren, nog meerder te bekwamen,

eenige fougassen laaten vervaardigen en vervolgens doen springen.

Ceremonieel bij het vertrek uit Maastrigt.

Na verrigtinge der zaaken aldaar ingevolge het hoofd dezes enz., zijn Haar Ed. Mog. gevalediceert door den Indivisen Magistraat deeser Stad, door den Commandant, den Groot Majoor, den Directeur en aanweesende Ingenieurs, door de Hoofd- en andere Officieren van 't guarnisoen, door den Ontfanger Generaal, Rentmeester Commies van 's Lands magazijnen, de substituut Drossaarden van Valkenburg, Daalhem en 's Hertogenraade, door de Gedeputeerdens uit de drie Landen van Over Maze, door de Nederduitsche, Walsche en Luthersche Kerkenraaden en verder Haar Edele Mogende Bediendens, en daags daaraanvolgende, onder 't gewoone saluut van 3 maal 15 schooten uit het canon, uit deese plaats vertrokken, na voorgaande advertentie van den vastgestelden dag van desselfs arrivement aan den Gouverneur der Stad Naamen den Luitenant Generl. Hertell, den 2den Augustus arriveerende te

Naemen.

Wordende Hoogstdeselven bij Haare aankomst aldaar met de gewoonlijke Canonschooten gesalueerd en aan Haar logement gekoomen zijnde, gecomplimenteerd en verwelkoomd door den Lt. Genl. Hertel, Gouverneur der Stad, de Commandeur Halkett was absent, voorts door den Directeur en Groot Majoor du Moulin, door den Colonel Gross, Commandeur van 't Casteel en door den Groot Majoor van 't zelve de Petit, door de aanweesende Ingenieurs, door de Hoofd- en andere Officieren van 't guarnisoen, Commies van 's Lands Magazijnen van der Hoop, door de Neederduitsche en Walsche Kerkenraaden en verdere Haar Edele Mogenden Bediendens, Hebbende Haar Edele Mogendens Gecommitteerden goedgevonden, 't guarnisoen aldaar van de exercitien te dispenseeren.

Maar het woord geduurende Haar Ed. verblijf aldaar, door gem. Gouverneur dagelijks afgevraagd zijnde, gegeeven, en vervolgens ter dier plaatse afgedaan hebbende, zijn Hoogstdeselve, onder het gewoone saluut van 't canon, van daar vertrokken, (hebbende het guarnisoen, de Kerkenraaden en verdere Bediendens van hunne pligt om Haar Ed. te koomen valediceeren, gedispenseerd) en na

op sommige plaatsen zigh eenigen tijd opgehouden te hebben, zijn Haar Ed. vervolgens des avonds laat wederom te Mastrigt aangekoomen, dog des anderen daags 's morgens vroeg zig weeder op reijs begeeven, na vooraf aan den Lt. genl. Grave van Regteren, Commandeur van Venloo en bij desselvs absentie aan den eerst aanweesenden officier (commandeerende 't guarnisoen), beneffens aan de Magistraat van die stad, van den tijd Haarer aankomst kennisse gegeeven te hebben, arriveerende dienselfden avond

Te Venlo,

Alwaar Hoogstdeselve met de gewoone eerschooten begroet zijnde geworden, voor Haar Logement vonden een wagt, bestaande in een Capiteijn, Luitenant en Vaendrig, met een compagnie van het daar leggende guarnisoen.

Aan 't Logement afgetreeden zijnde, wierden H. Ed. M. gecomplimenteerd en verwelkoomd bij absentie van den Lt. Genl. en Commandant Grave van Regteren, door den Major Commandant dier vestingh Collonel van Weingehuisen, voorts door den Collonel en Commandant van 't Fort St. Michiel, Pallardij, door den Major en Commies van 't Magazijn van voorsz. Fort Gersteijn, door den Collonel en Directeur du Moulin en aanweesende Ingenieurs, gelijk meede door de verdere officieren van 't guarnisoen.

Wijders ook door het Hof van Justitie van den Overkwartiere van Gelderland, door de Magistraat, door de Nederduitsche Kerkenraad, door den Landrentmeester van Aefferden en den Rentmeester der gereserveerde domijnen in 't ampt Montfoort Smitshuisen, door den commies van de Magazijnen van der Hoop en verder bediendens van Hun Edele Moogende.

Ook wierden de sleutels der Stad aan Haar Ed. gepresenteerd.

Gelijk meede door den Secretaris uit naam van de Magistraat de Eerewijn aangebooden.

Ontfangende voorts alle Militaire honneurs bij 't visiteeren der fortificatien en alle daagen door den commandeerende officier, het parool afgevraagd en gegeeven.

Aldus Haar Ed. als Gecomm. van Hun Edele Mogenden de Zaaken zoo hier als te Maestrigt, Wijk en Namen afgedaan heb-

bende, zijn Hoogstdeselve den 17n Augustij uit die stad vertrokken.

Tot de voorbereidingen, behoorde wel in de eerste plaats het huren van bedienden, die den 9 Mei 1775 zich voor de reis naar Maastricht verbonden en wel op de volgende conditiën:

Een camerdienaer.	's weeks	*f* 5 : 5 —
mits een portie hebbende van de profijten		
Een koetsier	's weeks	*f* 4 : — : —
niet mededeelende van de ordin. profijten		
Een knegt	„ „	3 : — : —
niet mededeelende van de ordin. profijten		
De kok te Maastricht geduurende 't verblijf		
aldaar te neemen daags *f* 3— dus	„ „	21 : — : —
mits een meid onder denselve à	„ „	2 : — : —
Een kamenier.	„ „	3 : — : —
niet van de profijten.		

Laaten maaken Een niew liverij en jas voor den koetsier,
een voorrijerspakje van een liverij.
nog te besorgen een mutsje
De koets met 6 tuigen en 't zaal
Van Naafs den huurkoetsier
Mijn (van Blijswijk's) wapen er op laten schilderijen voor *f* 14 : — : —

Maar de meeste beslommeringen baarde het opteekenen, aanschaffen en inpakken van de mond- en teerkost tot dezen gewichtigen tocht, die een kleine twee maanden zou duren, en waartoe een voorraad werd noodig geacht, welke, zou men zeggen, een half schip moest vullen.

De Heer Van Bleiswijk heeft met de meeste nauwgezetheid daaromtrent het volgende opgeteekend:

Lijst van het geene dient meedegenoomen te werden in de Commissie van den Raad van Staaten na Maestrigt in 1775.

Hammen.	20 stuks	Maager spek.	25 ℔
Laardeerspek.	210 ℔	gerookte worst.	10 „
gerookte ribbens.	80 „	Sausis de Pologne.	4 „
gerookt vleesch.	20 „	Brunswichse worst.	4 „

Beste Hollandsche booter	5/4 deelen
Comijne kaasen	2 stuks
Soete melkse d°.	2 „
Edamse d°.	1 „
Gebeukte lengvis	20 ℔
Gerookte Salm	1 stuk
1 Tonnetje Haring, maar vervolgens gedurende de Commissie alle week een tonnetje na te zenden.	
Parmesaanse kaas	3 ℔
Soute Vis	1 tonnetje

Specerijen.

Caneel	$1\frac{1}{4}$ ℔
N. Muscaat	$1\frac{1}{4}$ „
Foelij	$1\frac{1}{4}$ „
Nagelen	1 „
Witte Peeper	3 „
Bistasjes	3 „
3 soorten van Couleuren.	
Visleijm	4 „
Domisol	$^1/_2$ „
Harshoorn	3 „

Súúr.

Asia	1 Pot
Kappers	4 Vlessen
Olijven	4 „
Augurkies	4 „
Champignons	4 „
Confijte Gember	2 ℔
Soute Limesjes	
Soija	1 fles.
Lemoensap	2 „
Anschooves	1 tonnetje
Beste olij	11 vlessen
gemeene d°.	8 stoop
Suure morellen	2 flessen
Wijn asijn	$^1/_2$ aam
Vlier asijn	2 vlessen
Dragon asijn	2 „

Winkelwaaren.

Oranje snippers	1 ℔
Lange pelamandelen	5 „
Pruimedanten	5 „
Lange Rosijnen	3 „
Ordinaire d°.	6 „
Corijnten	4 „
Sucade	3 „
Rijst	10 „
Fermisselij	4 „
Macaronie	6 „
Beste thee	7 „
Ordinaire d°.	6 „
Groene d°.	1 „
Beste coffijboonen	15 „
Ordinaire d°.	10 „
Gepelde gerst	10 „
Witte Candij suiker	5 „
Bruine d°.	8 „
Beste chocolaad	7 „
Ordinaire d°.	5 „
Beste canarij suiker	10 brooden
d°. melis	15 „
Witte melis half gestampt	50 ℔
Rook tabak	4 „
Pijpen	3 mandjes
Poeder	25 ℔
Sitroenen	2 kisten
Chinaas appelen	1 kist
Wasse kaarsen, behalve die van 't land	60 ℔
Caarten	$1^1/_2$ gros
Poomaade	
Oranje suiker	$1^1/_2$ ℔
Dominees klontjes	1 ℔
Fanille	2 lood.

Wijnen.

Beste roode wijn	2 oxhoofden
Beste witte d°.	3 ankers
Ordin. roode wijn	8 „

Ordin. witte d°.	4 ankers
Beste Rijnwijn.........	½ aam.
Beste Moeselwijn......	½ „
Ordin. Moeselwijn..................	

Verdere drank en wijnen.

Rum...............	8 Flessen
Arrac..............	6 „
Mallaga............	1 anker
Malvoisie Madera....	15 halve Vlesjes
Roode Caapwijn......	15 „ „
d°. witte.............	15 halvevlesjes
Muscaat wijn.........	12 „ „
Anisette.............	3 Vlessen
Marasqueno..........	4 „
Rataffia..............	2 „
Eau de Quoin........	2 „
d°. van Bergamot.....	1 Vles
Een kist Bourgongne wijn	à 50 Vlessen
d°. Hermitagie „	„ 100 „
d°. Champagne „	„ 50 „
Twee citroen persers.	

Naarmate de dag van vertrek nader kwam, moesten er, ook met het oog op de vrij talrijke bedienden, die de Gecommitteerden zouden vergezellen, allerlei schikkingen gemaakt worden, vooral omtrent de verdeeling der taak, die ieder had te volbrengen; voorts diende er gezorgd te worden, dat alles goed in elkaar greep, dat de koetsen zich altijd zouden bevinden, waar ze noodig waren, bagage beschikbaar, paarden voorhanden zouden zijn.

Ook hiervoor werd een uitvoerig ontwerp gemaakt, dat in dezer voege luidt:

Pro Memoria.

De bagage te senden met het Bossche Schip Donderdag den 22^{n} Junij.

Lijst van de Domestiquen bij de Bagage.

De Boode, Zinner, de Kamerdienaar, de Jaager van de Hr. van Noordwijk, Postillon van deselve, Knegt van de Hr. Secretaris.

Route voor de Koetsen tot Heusden.

Sondag den 25^{n} Junij te senden 's namiddags te 4 uuren, de twee koetsen, ieder met vier paarden bespannen, tot den IJssel, van daar

's Maandags morge om 2 of 3 uuren na Crimpen, aldaar overvaaren van daar over Alblasserdam langs de Maasstroom tot Moolenaarsgraaff of Bleskensgraaff, aldaar pleijsteren, van daar op Hardixveld, aldaar pleijsteren, overvaaren en rijden van Werken-

dam op Sleewijk, aldaar pleijsteren, dogh nogh dieselfde avond rijden in Heusden.

Dingsdag rustdag houden.

Woensdag 's morgens om 2 of 3 uuren van Heusden door de Langstraat op Eijndhoven.

Donderdag van Eijndhoven op Maastricht.

NB. Te Heusden gecoomen sijnde, moeten de 4 paar tuijgen, schoon in een daar toe te maken houten kist gepakt, over 's Hertogenbosch na Maastricht ten eersten gesonden worden.

De voortuigen en de zaals (zadels) hier inpakken en mede over 's Hertogenbosch na Maastricht zenden.

Lijst van de Domestiquen die met de leedige coetsen tot Heusden en van daar met de losse paarden tot Maastricht rijden.

Johan, Coetsier van den Heer van Noordwijk

Hermanus, 2e Coetsier van denselve

Caspar Koetsier van den Heer van Bleijswijk

Jan knegt van denselve

Camerdienaar van den Hr. van Noordwijk op het Rijpaard

Reisroute voor de Heeren.

Woensdag den 28 Junij met een binnen jagt van 's Gravenhage op Rotterdam, en een buijten jagt, daar mede varen tot Heusden.

Saturdag van Heusden na Eijndhoven.

Sondag van Eijndhoven op (Maas) Bree

Maandag van (Maas) Bree over Bessemer na Maastricht

Lijst van de Domestiquen
die met de Heeren meedegaan

Kok van den Hr. van Noordwijk tot Heusden, van daar hij alleen over 's Hertogenbosch naar Maastricht

Pruikemaker, 3 cameniers en 2 knegts van den Hr. van Noordwijk, een van den Hr. van Bleijswijk, deese alle gaan met de Heeren tot Maastricht.

Maandag den 3 Julij moeten de ses losse paarden van den Heer van Noordwijk, en 6 huurpaarden welke soo en mooij mogelijk

moeten besorgd worden, 's ogtens om seeven uuren weesen aan de Bessemer, aldaar de paarden invlegten en de Heeren afwagten. De koets van de Heer van Bleijswijk moet gereeden worden door Casper met levereij van voorn. Heer, en een postillon, die bij de huurpaarden hoort, maar moet aan hebben de rijvest en op hebben een hoed of reijsmutz van de levreij van gem. Heer.

Als dan moeten nog aan de Bessemer besorgd worden, de ses paar tuijgen, het vlegtgoed en de groote levreijen, als meede wat koud gebraad, brood, roode wijn en witte d° etc. De jaager van den Heer van Noordwijk, alsmeede Jan de knegt van den Heer van Bleijswijk moeten ook alsdan aan de Bessemer weezen.

NB. De Heeren houden bij haar op reis ieder een coffer, die op de coetzen passen, waarin onder anderen de kleederen om bij de intree aan te hebben, alsmeede de nodige mantelsakken.

Het is opmerkelijk, dat onder de talrijke schrifturen van de hand van Mr. H. A. Van Bleiswijk over deze reis zich niets bevindt, dat betrekking heeft op het eigenlijk doel der Commissie en dat al zijn aanteekeningen slechts in verband staan met het genoegen, vermaak, gemak, eerbetoon, onthaal der beide Heeren Afgevaardigden en hunne dames. Een bewijs gewis, dat deze deftige ambtsreis, waarover later aan hunne lastgevers een ampel verslag zou worden ingezonden, metterdaad niet anders door hen werd beschouwd dan als een pleiziertocht en het staatsbelang door de Heeren Gedeputeerden juist zoo heel zwaar niet werd opgevat.

Deze verzekering wordt ten overvloede bevestigd door den inhoud der brieven, welke Mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk op de reis aan zijne ouders schreef en waarin hij een trouw verslag geeft van het wedervaren en de ontmoetingen der tochtgenooten. Al hetgeen voorafgegaan is, zij slechts te beschouwen als eene inleiding en tot beter verstand van den onderhoudenden en vermakelijken bundel, welke hierachter volgt, en waartoe eene luchthartig opgevatte ambtsreis de stof heeft geleverd.

Van nu af aan is het woord aan den Heer Van Bleiswijk, die aan zijne ouders alle bijzonderheden van den tocht gaat ontvouwen.

'sHage 16 Juni 1775.

Seer Waerde en veel Geliefde Ouders,

Na van UWELEd.Geb: ons afscheijd genoome te hebbe, zijn wij zeer plaisierig en welvaerende des avonds tot Amsterdam gearriveerd — beklagende ons egter tmeest na onse voerman geluistert te hebben en de straatweg te hebben gereede, daar wij allen weegen inziende zeer droog bevonden. Edog mijn lieve Keetje heeft er in tminste geen ongemak van gehad, alhoewel het nog al wat hoste —; had de Remonstrantsche Dominê van Hoorn de beleefdheijd niet gehad van ons in de roef te vragen, wij zouden genoodzaakt geweest zijn, wilde wij in de schuit niet zitten, een andere te laate aanlegge —, en tot Purmerend koomende, zond ik met vlugt mijn knegt om de roef —, maar kwam mij zegge dat Mijn[h] Duivensz die gehuurd had, — tgeen ik dagt dat hij kwalijk verstaan had —; dog bij de uitkoomst bemerkte tot ons genoege dat het de Heer Augustinus was, die reeds daar ook al theewater in besorgd hadde —, en mij accordeerde de gem. Dominê reciproque plaisier te kunnen doen; tot Amsterdam vonden wij reeds onse vriendelijke hospes aan de schuit en naamen aldaar weder ons oude Logement. Ik huurde dien avond een fransche Fargon voor *f* 15, die des morgens om 10½ uuren voor de deur kwam. Wij gaaven te Haarlem eens water en reeden deur tot Hillegom, daar wij om 1½ aankwaamen en aldaar zeer lekkertjes en smakelijk delicheuse meerbaarsen en kostelijk aarbeyen aeten — vertrokken om 3½ uuren van daar, gaaven te Sassenheijm water en reeden tot het Schouw, daar wij aan den Rhijn een kopje thee dronken en een uur daarna weder voortreeden na den Haag en kwaamen om 8 uuren zeer content van onse reijs, fris en springleevend in onse wooning. — Daar vonden wij direct een boodschap (onder eenige anderen) dat de H[r] van Noordwijk al tweemaal dien dag gezonde had, of wij al gearriveerd waaren, want dat wij teegen Woensdag buiten op het Huis ter Horst bij den Heer Caauw ten eete versogt wierden — maar wij vonden ook Oome Steenis

die commissie had om ons teegen dien zelfde middag bij de Raadsheer Graafland meede buiten te versoeken — zoo dat wij op persuasie van de laaste — en (bij verkiesinge van mijn lieve wijfje) omdat onse koffers nog niet gearriveerd waaren — het op Gantel Lust bij dHr Graafland aangenoome hebben — en alwaar Haar Ed. des smorgens met Mame de Bruin, Tante Pietje en Tante Steenis met een wagentje na toe is gereede — en ik met Oome en de Neeven in een ander na de Vergaderinge van den Raed — en des avonds door Rijzewijker Hoek weder geretourneert zijn. Gistere hebben wij bij Oome Steenis smiddags en savonds gegeeten. Heede bij Mevrouw de Bruin Sondagavond weekelijk geselschap en Maandagavond soupeeren wij familjaar met ons aanstaande reysgeselschap bij de Hr en Mevr. van Noordwijk. Onse reyze is en blijft bepaald op den 28 deeser maand — en wel met ons binnejagt om 7 uuren des smorgens van hier en vervolgens met het Princebuitejagt na Heusden — tgeen ons door zijn Hoogh. zeer gratieus is laate presenteeren. — Op mijn koets is reeds in medaillon mijn waapen geschildert en voorts maaken wij al zagjes, soetjes preparatie. —

Nieuws is hier niets — alleen een zeer moeilijk en droevig geval Mev. Gael, de Jonge, is 2 uuren na haar verlossing in een stuip dood gebleeven — dog t kind leeft — (God bewaare hier een yder voor —).

Wij zijn verlangende om te weeten hoe het is met de koorts van onse lieve Ceete Pietje, — en voorts de welstand van de geheele familie. — Tot Dordregt zijn de vrienden thans wederom beeter —, Nigt de Lille heeft egter bij contienuatie swaare pijnen in t agterhoofd en blijft swak; — Tante Steenis heeft voor onse komst ook wat geklaagd, en anders is de familie met en beneffens ons volmaekt wel en gezond.

In verwagtinge van schielyk een brief van UWELEd:Geb: en met versoek van deese aan Pepe & Pan te laate leesen en onse hartelijke groetenisse aan de geheele familie te hebbe gemaakt en

de lieve kinderen voor ons eens te soenen, zoo sluite deese in haast dog met alle eerbied en kinderlijke liefde

UWelEd:Geb: onderdanige dienaar
en gehoorsaame zoon
H. A. van Bleiswijk.

Mastrigt den 5 July 1775.

Seer Waerde en veel Geliefde Ouders,

Deese wensche wij, dat eerst in den Haag, door onse waerde Vader in eene volkoome welstand, en vervolgens met den eerste na Enchuisen gezonde zijnde, aldaar door Mama van Bleiswijk, die wij versoeken deese geleese hebbende aan Papa Pan te zende in volmaakte gezondheijd, alsmeede door de geheele familie zal ontfange werde. Ons aangaande, wij bevinden ons allen springleevendig — en ik kan niet genoeg uitdrukke hoe wel mijn lieve Keetje zig altijd op reyze bevonde en van geene de minste fatigue gesprooke heeft, nietteegenstaande het al een heele reyze is, en wy in continueele beweeging geweest zijn, gelijk UWElE^d^. uit dit navolgende korte Journael bemerken zullen.

Om 7 uuren zijn wij Woensdag den 28 Juny met het binnejagt van de Raed van Staate uit den Haag over Delft vertrokken na Rotterdam, alwaar wij een klijne wandeling door de stad deeden... en ons vervolgens aan boord van het jagt van zijn Hoogheyd begeeve hebbende, zijn wij, na eenige ververschinge scheep genome te hebbe om 12 uuren onder zeyl gegaan en alzoo met eene favorable wind, de stad met 7 schooten gesalueerd hebbende om 3 uuren tot Dordregt gearriveerd, edog dorste aldaar om de favorabele wind en t goede tij maar geen oogenblikje vertoeven om een loots aan boord te neemen — vervorderende verders onse reijze onder t losbranden van t canon de Maas op na Gorcum – alwaar wij om 7 1/2 uuren voor de wal aan den dijk ginge legge en toen direct het voornaamste van die stad gingen bezigtigen — d H^r^. Steenis en de Secret. Hartman gingen dien nagt in t jagt van de Admiraliteyt, dat daar lag om de Adm^r^. Heer te haalen, logeeren uit oorsaake de boejer, die uit s Hertogenbosch ter onser dispositie

ontboode was, bij misverstand niet ver genoeg was koomen opzeylen. — Den 29 maakten wij om 6½ uuren weder zeijl en kwamen omtrent 11 met zeer aangenaam weer onder Wijk ten anker, vlak voor eene alderschoonste uiterwaard, daar een considerable kostelijk koppel beesten en fraaie paarden op graasden, gelijk wij zulke in meenigte voorbijgezijlt waren, t welke een heerlijk gezigt uitleeverde. — Des nademiddags ging het gansche geselschap (t welk uitermaate strookt) met de boejer, die ons des ogtends bij t slot Loevesteijn was koomen teegenzeylen, na Heusden, alwaar wij, om 4 uuren aan de wal stappende, door de geheele Magistraet gecomplimenteerd en verwelkomd wierden, — ons geleijdende na het Loogement van de Heer van Noordwijk als Drost dier plaats onder de toeloop van eene meenigte van volk. Wij bezigtigde vervolgens de fraaye wallen en werken dier stad t geen ook t voornaamste is, — zagen verder onder t speelen van t orgel de tombe van de Genl. van Frieshem, die zeer mooy is — collationeerende daar op ten huise van eene Mev. Goodefrooy (alwaar het logem. van mijn confrater is). Daar zijnde, viel er een ligte donderbui, waarom wij ons tot 9 uuren aldaar moeste ophoude, en door dien het jagerspaard op hol had gelieve te gaan, kwamen wij pas om 11 uuren weeder aan t jagt en gingen na een zeer kort soupé ter ruste. —

Des Vrijdags den 30e op denzelve plaats ten anker liggende, gingen mijn lieve, lekkere Keetje en ik met onse boejer een visiete geeven aan Dominê de Jongh te Wel en Amerzoode, twelk zoo'n paar uurtjes zeylens was van de plaats, daar wij met tjagt laagen. — Deselve waaren uitermaaten zeer verheugd, zulke eene onverwagte visiete te ontvange; wij aten aldaar zeer lekker en kwamen om 8 uuren zeer content over dit springtogje weer aan tjagt. — Het ander geselschap was maar eeven te vooren ook aan boord gearriveerd, als hebbende een wandeling gedaan na den eeten na Wijk en vervolgens in t retour, om de alderliefste avondstond zig de Maze nog een wijnig liete oproejen. —

Zaturdag den 1 July om 12 uuren gedineert, bij ons te eete hebbende eene Mev. Goodefrooy en de Hr. Raus, als meede de Hr. Gerlag — zijnde de 2 eerste met ons jagt na Dort geretourneert —

en wij reeden om $1\frac{1}{2}$ uuren van boord, door 7 schooten van tjagt goede reys gewenscht zijnden. Ieder met onze koets met 6 paarden en een faeton met 3 paarden door tKuiksche Verlaat kort langs de Bosch heen door Vugt na Boxel, daar wij een wijnig collationeerde en aldaar onse Escortens gevonden hebbende van het Regiment van Eke uit den Bosch, reeden wij immediaet voort na Eijndhooven, alwaar wij ons logement namen in de Star en voor die plaetse zeer goed gelogeert waaren, doende nog dien zelfde avond een wandeling door de stad. Sondag den 2 July besaagen wij het Hof als meede de Roomsche en de Gereformeerde kerken aldaar — rijdende vervolgens om 10 uuren onder de voorige Escortens na Valkensweerd, alwaar wij door den Drost en Steedenhouder de Jongh zeer vriendelijk, gul en lekker ter maaltijd onthaald werden, hebbende ons des avonds te voore reeds tot Eijndhooven laate versoeken. — Om 12 uuren aldaar aangekoomen zijnde, gingen wij de valken van de Koning van Vrankrijk besien, zijnde die van de Stadhouder na tLoo) en namen vervolgens het plaisier van de valkenjagt, en dus in alles zeer voldaan over onse receptie, zettede wij onse reyse voort — na Bree. —

Dan eens de freulle van Wassenaar, dan eens Juffr. van der Hof — beide alderliefste meysjes — dan eens Mademoisselle Dochéé, een alderbraafst hupsch mensch, bij ons in de koets tot geselschap hebbende, trouwens wij zyn van beyde kanten zeer content over ons geselschap en strookt buitgemeen — Te Bree, een klijne gedevaliseerde stad, namen wij ons intrek in de Kroon, hebbende altoos voor onse logementen 2 wagten en deede voor tsoupê nog een wandeling door de klijne gedevaliseerde stad, die geheel Roomsch overal met kruisen en beelden versierd is — en wandelde des smorgens na den Bessemer, alwaar wij om $9\frac{1}{2}$ uuren arriveerde, zijnde dit de plaats, daar wij ons verkleedede (tgeen om de klijnte van het huis commieq in zijn werk ging) hier vonden wij eeten door onze coqu (kok ?) te Mastrigt klaar gemaakt, hier vonden wij onse eyge paarden, de boode en verdere domestiquen, alsmeede de Escortens van tRegimente Nassau-Weylburg. De wegen van Heusden tot Mastrigt toe verschilde hemelsbreedte met die van Holland — maar

wij hadden altijd braave koetsiers en postillons — en ik moet betuigen, dat mijn lieve wijfje zoo gerust, schoon de koets zomwijle heel op zij lag, als of zij thuis te bed lag. — Wij hadden den dag van onse plegtige intreede ontzaggelijke reegenbuien — maar ziet, het geluk schijnt ons te volgen, den hemel klaarde op — de son brak door op dat moment, toen wij de tent naderde, daar wij gerecipieerd wierden — van welke vorstelijke receptie, die verre mijne verwagtinge te boove ging, ik thans niets kan melden als zijnde de tijd te kort, hier van nader — tis reeds bij 9 uuren en wij hebben ten 9½ uuren verpagting — waar ik moet eyndige na dienstoffertes van theele geselschap — en de hartelijke groetenisse aan allen Haagsche en Enchuiser vrienden vooral naabestaande.

De Hr Steenis zal heede niet, maar bij volgende post schrijve, gelieve ondertussche aan het huis van Oome en Tante te laate zeggen dat hij wel is of deese zoo het niet ophoud te laate leesen, hebbe de brief van Broeder Piet wel ontfange, bedanke zijn Ed. zeer — versoeke vriendelijk aan de heele familie dat zij dog veel aan ons schrijven.

Waar meede blijven met alle hoogagting en eerbied
Seer Waarde en Veelgeliefde Ouders
UWELEDrs zeer onderdanige dienstwillige
dienaar en gehoorzame zoon
H. A. van Bleiswijk.

P. S. de nieuwe haring
kreegen wij in de Bessemer
en is dilicieus —
de postdagen van hier zijn
Maandag, Woensdag, en ik geloof
Vrijdags ook, en uit den Haag
Dingsdag, Donderdag en Zaturdag.

Mastrigt 12 July 1775.

Seer Waarde en Veel Geliefde Ouders,

Dat wij in volmaakte welstand tot Maesstrigt gearriveert waaren en hoe en op wat wijze wij onse reijse genoome hadde, als meede ons divertisement op deselve hebben UWELED. uit mijne voorige ver-

staan, gaa nu verder met UWELEDs een klijn wijnig, dog het voornaamste onse Commissie concerneerende te melden —, wat zoude ik ook al anders van hier kunne schrijven? Zoo mijn memorie mijn geen parten speeld, meene ik dat ik bij mijn leste geavanceerd waare tot onse intrede. Welke op deese wijze geschiede: — tot op een /4 uur van de stad genaadert zijnde, met onse koetsen ieder met 6 paarden, welke alle zeer mooi opgevlogten waaren, en met de niewe liveryen aan, zittende in de voorste dHr van Noordwijk en schrijver deeses, by zig hebbende den Hr Steenis en de Secretaris — en vervolgens in de 2e koets de beijde dames met de freulles van Noordwijk en Wassenaar — zittende tusschen die 2, Juffr. van der Hoff: dog niet verder als de tent staande ter boovengen. plaatse, (als zijnde daar een koets voor alle de andere dames): gem. tent stond buite de Bouxelsche Poort — aldaar wierden wij door de ordinaris gedeputeerde van den indivisen Magistraat gerecipieerd en verwelkoomd — eenige refrischementen gepresenteerd en gebruikt hebbende, traaden wij weeder in onse koetsen, door de Hr Hoofdschout en pensionarissen met hare koetsen in statie vooruit gereede zijnde stadwaarts geleyd wierden werden door een groot getal anderen koetsen, waarin de overige Heeren der Magistraat zaten gevolgd — alle de Cavallery van Hessen Cassel escorteerde ons, na voor af aan de tent in t voorbijrijden ons met de pallassen en standaart gesalueerd te hebben — intusschen ontvingen wij het eerste salut door 15 canonschooten — twelk door een 2de bij de aankomst in de stad — en met een 3de na een klijne tusschenpoozinge met eeven gelijke schooten telkens uit het canon gevolgd wierd —

Binne de eerste Barriere gekoome zijnde, wierden wij (bij absentie van de Prins van Weylburgh, als meede door de commandant gen. Bentink) door de Groot Majoor graave van Welderen en Onder-Majoor Hessels gerecipieerd en verwelkoomd — ons met haare koetsen na slands Logement versellende. Dien geheele dag had het ontzaggelijk met swaare buien gereegent (zijnde ook de slegste dien wij geduurende onse reyse gehad hebben) edog, de voorspoed en 't geluk verzellen ons tot hier toe (eeven voor onse aankomste

helderde de lugt op en de son brak door, 't welk geleegenheid gaf dat de straeten opgepropt met volk was en de huisen tot de boovenste verdiepinge toe. — Ja er was zulk een geschreeuw en gejuig op straat, dat men naauwelijks het canon, dat egter sterk gelaade was, konde hooren. — Bij het inrijden der stad stond het geheele aldaar in gaarnizoen leggende Infantery onder de waapenen bataillonswijze in ordre van parade — omtrent 50000 man. Voorzegde Infantery was geplaast een yder na hunne rang, werdende wij vervolgens int voorbyryden van t inkoome der stad tot slands Huis, t geen een zeer groot end is, allen militaire honneurs door t salueere met de vaandels en spontons als andersints aangedaan. Aan hetzelve genadert zijnde onder de boovengem. Escorte, wierden wij aldaar door de Magistraat gerecipieerd aan de beneedenste trappen en daarop na binne geleyd — waarna immediaat den groot Majoor Graave van Welderen ons op niews verwelkoomde en ons de stadssleutels offereerde — en t parool afvraagde (t geen wy dag om dag geeven) als meede de tyd, wanneer wy t guarnisoen langs ons Logement wilde sien defileeren, teffens versoekende de tijd te bepaalen de officieren van t garnisoen en anderen zig hier bevindende mogen presenteeren. — T eerste geschiede terstond (staande wij met de dames en de gansche Regeeringe om ons op het Bassecour —) aan hun hoofd hebbende de voorn. Graaf en doende wederom alle de militaire honneurs, daarop na binne getreede zijnde, gaaven wij audientie aan de Magistraet, doende de Pensionaris Olyslager eene cierlyke en deftige aanspraak, voorts de Nederduitsche Walsche en Lutersche Kerkenraeden — welke 2 eerste vooral voortreffelijke aanspraaken deeden. - Waarna den Commandeur aan ons op de bepaalde tijd heeft gepresenteert allen de officieren van t guarnisoen en Corps volgens rang en allen anderen officieren zig in deese stad bevindende — geevende verder dien avond nog verscheyde audientien aan de eerste van deese stad. — Des Dingsdaegs wierden wij gecomplimenteerd door de gedeputeerdens van de 3 Landen van Overmaaze — door t Capittel van St. Servaas — Haare Proost Le Comte de Glousee aan t hoofd hebbende als meede door den Proost van t Capittel van Onse Lieve

Vrouwe, voorts door alle geestelijke Kruisheeren, Predikheeren, Augustiners, Minnebroeders, Beggaarden, Capucijnen en Cellebroeders — een ieder met afzonderlijke harangues vol zegenwenschen, werdende ons ook op deese dag met veel plegtigheyd de kannen van eer of eerewijn aangebooden gedragen door 8 stadsboodens met roode mantels om — gevolgd door een gansche menigte anderen en voorafgegaan door de Secretaris der stad. Dien middag hadden wij groot dinê- en savond assemblê die zeer brillant was en vervolgens verschyde lui te soupeeren. — Des Woensdags hebben wij de 6 Jaarige verpagting van de Froenhooven gedaan, daarna deeden wij onder ons, Heeren, een wandeling langs de Maeze en langs de wallen; des smiddags groot dinê van de hoofdofficieren van t guarnisoen en de voornaamste der Magistraat. Nademiddag bezagen wij t Witte vrouweklooster en dat der Penitenten — des avonds maakte zommige een partytje andere een wandeling des donderdags deeden wij de groote verpagting der geestelijke domeynen en tollen van de 3 landen van Overmaaze; des smiddags klyn dinê, omdat wy vroeg uitreeden, ieder met zijn koets met 4 paarden en een voorrijder voorop (omdat wy niet voor 12 uuren meende weer te koomen en dit secuur ryd) door de Hr van Noordwyk, de freulle Steenis en ik te paard na t Kasteel Belle Vue van de Hertoginne de Loos, alwaar wij na een partytje gemaakt te hebbe en een wandeling gedaan te hebbe soupeerde (NB. Madame La Duchesse die geen woord Duitsch spreekt, Noordwyk en ik à L'Ombre; trouwens het Fransch lugt hier schoon en t red zig zeer wel) reeden daarop in een volmaakte avondstond zooals wy gekoome waeren na huis. —

Vrijdags smorgens was t groote parade by geleegenheyd wy op deselve adsisteerde en lieten een bataillon formeere(n) en vervolgens voor ons defileeren, werdende telkens door den Commandeur Gen. Bentenk, die daags na onse komst ook arriveerde en de graaf van Welderen uit en thuis geleyd — zagen daarop de Hoofdwagt die zeer mooi is — de Biblioteeq en Krygsraadskamer. Smiddags groot dinê, trouwens dit is meest by ons alle middagen na den eeten besagen wij de Kloosters van de Bons Enfants en

dat der Minnebroeders — van allen deese zaeken mondeling nader. — Saturdag hebben wij met de Hr. Commandant, Groot Majoor, en den Directeur de Vey inspectie genome van de fortificatien van onderen en van de mijnen hebbende zoo een uur of 2 onder de grond zoek gebragt met het uiterste genoege, vermits dit dubbeld de reyze waardig is en men zeekerlijk beetere fortificatien nergens vind, — want zijn oneyndig grooter en fraaier dan die van Bergen op den Zoom — en wanneer men van stuk tot stuk alles aangeweese en beduid werd — is zulks des te aangenamer. Nademiddag bezagen wij de Kloosters van de Predikheeren en dat der Capucynen — smiddags groot dinê en savonds soupê van dames. — — Deese week uit zijnde, eyndige ik ook deese — na alvoorens UWELEd: van onse volmaakte welstand, extra ordin. ongemeene harmonie, en groot divertisement te hebbe verwitigd, in hoope dat UWELEd: alle die deese leesen zullen en aan deselve zyn geparenteerd· in compleete gezondheyd zullen ontfangen, ons versoek is deese weederom als de voorige de ronde te doen passeeren, alzoo ik geen tyd hebbe aan een ieder der familie afzonderlijk te schryve — krabbelende reeds deese zeer om dat de post zoo op t ogenblik en wy van de middag zijnde Woensdag tot Zaturdag na Aeken maar 5 uur hier van daan vertrekken, blijvende met alle verschuldigde kinderlyke liefde en eerbied groetende allen

Seer Waarde en Veel Geliefde Ouders
UWELEDGEb: zeer onderdanige
DW dienaar en gehoorzame zoon
H. A. van Bleiswyk.

Verlangen altijd na
tyding uitstellend.

Mastrigt den 19 July 1775.

Seer Waerde en veel Geliefde Ouders,

Met blydschap vernamen wij uit de laaste missive van Papa van Bleiswijk dat de geheele familie zigh zoo welvaarende bevond, spijtende ons daar en teegen zeer dat onse lieve Mama nog al by continuatie bleef klagen over haar oog, twelke wij van ganscher herten wenschen — dat op de ontvangst deeser beeter mag zijn. Wij moete betuigen geschrikt te hebbe dat wij vernamen dat het de laaste brief zoude zijn die wy hier soude ontfangen —

daar wij nog tot aanstaande Sondag over 8 dagen hier blijven, wat zeg ik, wy vertrekken eerst des Maendags smorgens vroeg na Namen, zynde den laaste deeser maend, — versoeke derhalve nog een brief hier — en den 6. of 7 Aug. een te Bouxel geaddresseerd aan t jagt van de Raad van State leggende aldaar. — De Hr. Niers Ritmeester onde Famars, koomende van onse geboortestad, heeft ons iets of wat zoo veel hem bewust was, van de Enchuisser familie geinformeerd hooren tot ons leedweesen anders niet veel van deselve want hebbe nog geen een brief van daar mooge ontfange, zagt, ontfange zooeeve er een van Broeder van Loosen, Nieuws is hier niets — derhalve neeme ik al weeder myn toevlugt tot het Journaal onser reyze met iets kortelijks daar uit te melden; en vervolgens de voorige draad onser verrigtinge. —

Sondag den 9 July zijn wy allen in de St Jans Kerke geweest onder t gehoor van dominê Panneboeter. — Dien middag tege 3 uuren deeden wij een charmante tour met de koets van de Hr Baron van Steden & 2 huurkoetsen, ieder met 4 paarden (om t brabandsche spoor), zynde de Freulle van Noordwyk. gem. Heer, ik, de Hr Steenis en directeur de Vey te paard na t Fort van St Pieter (daar wy de werken besigtigden), t welk een heerlijk gezigt op de stad heeft. — Vervolgens uit hetzelve door de bedekte weg na de St Pieters Berg, leggende 240 trappen lager dan voorn. fort, geaccompagneert door 3 gidsen met flambouwen. Vervolgens reeden wy van daar na t Kasteel van den Abt van St Jacques omtrent een uur buite de stad, op een der hier omtrent zijnde hoogste bergen geleegen, hebbende dit gebouw een onbegrijpelijk alderheerlijkst en verrukkendst gezigt zoo op de Maes, die onder langs loopt als omleggende bergen, valleyen en kasteelen, zijnde dit zoo hoog, dat de koeien lammeren scheenen, — en men de hennen niet onderschijden konden, welke in groote menigte onder op een zeer grasige weijde liepe. Van daar om 6½ uuren van daar rydende de koetsen direct na de stad en de calvecade te paard berg op berg neer, na Slavante, beziende het Klooster der Capucynen op de Pieters Berg geleege, gaande teffens alhier nog een groot end weegs de berg in, retourneerende voorts onder een alderfraaist

gezigt langs de Maas na huis — en hadden wederom een groot soupê. — s Maandags den 10 deeden wij de besteeding van allen de kerkens onderhoud in de 3 landen van Overmaze — bezigtigde ook dien dag de brandspuiten — na de middags gingen wy in de Comedie — en savonds soupeerde wij met eenige der voornaamste uit deese stad by den Heer Baron van Stade. — Dingsdag om 7 uuren gingen wij al de Mineurs zien werken en bezagen verschyden fortificatien om 10 uuren manouvreerden voor ons t Corps Artillerie met geweer en canon, waarby de dames in eene opgeslagene tent adsisteerde (exept myn lieve lekkere schat, die voor deeze zaaken niet zeer is), begeevende zig de Heeren van daar na de parade, die wij een uur laater gestelt hadde. Smiddags dineerde alle de officieren van t bovengen. corps by ons, savonds ordinaare assemblê en daarna een wandeling. — s Woensdags om 10 uuren zagen wij er 300 ophangen — waarvan er egter geeneen stierf, als zijnde maar haare namen alle van deserteurs in dit jaar gedeserteerd — twelk onder een geschilderde galg door de beul verrigt wierd met veel ceremonie in tegenwoordigheijd van t geheele garnisoen. — Om 12 uuren dineerende vertrokken wij vroeg in de middag met 2 koetsen en een dilechënsen, ieder met 4 paarden, na Aaken — te Gulpen ons een wijnig opgehouden en de kerk, waarin de Gereformeerde en de Roomsche beyde op gezette tijden dienst doen, gezien hebbende, vervolgde wij ons aangenaam reysje (rijdende dikwijls door een rivier) en kwamen te 7 uuren aldaar, hebbende een zeer aangename weg gepasseerd met heerlijke gezigten op de bergen en tusschen beijde leggende kloosters dorpen en kasteelen, neemende ons intrek au Grand Hotel bij Dubick vlak over de Baden naast de Fonteyn — alwaar 8 a 9 superbe kamers alle aan de andere voor aan straat hadden ter onse dispositie. — Vonden alhier nog een groote menigte vreemdelinge elderhande volkeren, talen en natien, onder andere, Mijnh. en Mevrouw van de Manderen en Changuion, uit Zeeland — en de Heer Villates Heer van Gend, die zonder ons weeten expres vooruit gereysd was om ons hier op te wagten. Dien avond nog een wandeling door de stad gedaan, en de laatsgem. Heer sou-

peerde vervolgens bij ons. — Gem. Heer had ter onser eere teegens de aanstaande morge een groot dejeunê van 112 personen der eerste distinctie by kaartjes verzogt, onder andere de Ambassadeur en Ambassadrice de Nouailles en verscheyde Princen zig hier bevindende. Bij de eerstgem wierden wy teegen de andere dag te dineere versogt maar bedankten. — Des Donderdags smorgen den 13 Julij waaren wy om 6 uuren al by de Fonteyn, en zommige t water geproefd en andere gedronken hebbende, deede wy de wandeling op de daartoe gemaakte wandelplaets, daarop zaage wy t Stadhuis, t geen zo om de anthieque en pragtige bouwkunde als fraaie schilderyen van de tijd van Karel de Groote zeer merkwaardig is, zijnde hier meede te zien de welgelijkende portraiten van de Heeren, die in den Jare 1748 tot sluite der vreede waare gecommitteerd, zijnde de kamer daar dit geschied is, zeer kostelijk met verschijde deuren en ronde tafel om alle ceeremonie te ontgaan. Van hier na een naaldefabrieq — daarna na t boovengen dejeunê, dat pragtig was, op de Redoutezaal, na t zelve door zommige partijen gemaak om te speelen en door de jongelui Contradansen gedanst tot 12½ uur — (beginnende om 12 uuren ook de groote Bank, die wij des avonds te vooren op de Redoute ook nog hadde weese aanschouwen en om de differenten gezigten der winnende of verliesende, wel eens waardig op te neeme, en daaruit te leeren de vervoeielijkheid van het dobbelspel. Vervolgens gingen wij van hier na t Klooster te Marienthal, zijnde eene vrouweklooster, alwaar fraaie gaarens gemaakt en verkogt werden. Savonds om 6½ uuren gingen wij weeder na de Redoutezaal (aldernaast ons logement) daar bal was. — Mijn vrouw maakte een party Ombre met de H^r^ van Noordwijk en de H^r^ van Gend, de jongelui danste en ik ging dan eens aan de Banktafel kijken en dan eens na t dansen — en diverteerde ons een ieder op zijn wijs. Van daar gingen wij om 10 uuren soupeeren in ons logement. Ik vergeete te melden dat de H^r^ van Noordwijk, mijn vrouw, Juffr. van der Hof en ik en carosse deese dag kort na den eeten een tour deeden na Bourget, zijnde een stad eeve buite Aaken geleegen en teegen een zeer hooge berg opgebouwd, (zoodat men een huis of 20

voortgaande, gelijk met het dak van het eerste huis staet, niettegenstaande de huisen zeer hoog zijn); midden in de stad vind men een put met kookend water (daar men in 3 minuten eyeren in gaer kookt) welke altijd oopen staat en een groote waazem van zig geeft. — Het singeluirste hierbij is, dat men aldernaast deese put een riviertje ziet loopen t welk water ijs koud is, — ja zoo digt aan melkander loopt, dat het ten laeste in de valleyen zig vereenigd. Des Vrijdags bezagen wij de Cathedrale Kerk zijnde een groot en pragtig gebouw, waarin men zeer kostbare ornamenten en reliquien vind; — hiervan nader, zijnde te wijdloopig om hieraan te beginne. —

Na een kort dinê vertrokken wij zeer content om 2 uuren van hier na Mastrigt, alwaar wij om 7 uuren in een volmaakte welstand springleevend arriveerde — en in welke situatie wij ons God zij lof nog bevinde.

Met veel blijdschap ontfingen wij de brief van onse waarde Broeder van Loosen en zagen met vreugde daaruit de herstelling van zijn Ed. lieve meijd – en de welstand der geheele familie — Ik zoude wel aan Zijn Ed. en andere schrijve, maar hebbe het waarlijk niet aan de tijd, ook diend deese voor allen. — Versoeke vriendelijk hij wederom de ronde doen mag — zoo UWELEd: mijn voorige brieven bewaard hebbe, zou mij aangenaam zijn, vermits ik geen journael houde en dus nog teen en ander daaruit herinnere kan. —

Groet allen oude van dagen en jongen nabestaende en goede vrienden en weest verzeekert dat, schoon wij in persoon verre van den ander zijn, wij egter met onse gedagten geduurig tot Enchuisen verkeeren en gelooft dat ik ben

Seer Waarde en Veel Geliefde Ouders
UWELEd. Geb. onderdanige dw.dienaar
en zeer gehoorsame zoon
H. A. van Bleiswijk.

P.S. dees gaat franco vermits wij geen port behoeve te betalen.

UWELEd. addresseerd ook maar direct op Mastrigt van Enchuisen af en laat zegge dat alles franco is.

Mastrigt 29 July 1775.

Seer Waerde en Veel Geliefde Ouders!

Zoo ik mij niet bedriege, zijn UWELEd: van een gedeelte onser verrigtinge en divertisementen door mij tot onse thuiskomst van Aken bewust. Nu zal het UWELEd: wederom misschien niet onaangenaam zijn, iets van het daarna gebeurde te weeten, vooral onse volmaakte welstand. — Saturdag den 15 daags na ons gedane plaisierig reysje was bestemd tot de exercitien der mineurs en t springen van 2 mijnen dog konde om t reegenagtige weer niet geschiede (zijnde dit het eenigste, dat ons door slegt weer alhier in ons oogmerk verhindert heeft, als hebbende het volmaakste weer van de wereld). — Van dinees of soupees zal ik niets melden (dien zijn tog allen daagen); des nademiddags om 5 uuren begaven wij ons na t Stadhuis alhier, alwaar wij aan de trappen door de Magistraat wierden ingehaald en vervolgens op de wandelzaal, die superbe is door de dames van gem. Heeren en andere daarbij genoodige gasten na alles bezien te hebben — wierden er partijen gemaakt en ververschinge gepresenteert en vervolgens op deselve wijze weeder uitgeleyd — Sondag den 16. — om 10 uuren gingen wij na de Kerk van St. Servaas, alwaar t feest van St. Monulphus en Godolphus stigters van die kerk wierd gevierd, bij welke geleegentheyd de Hoogmisse onder t accompagnement van een brillant musieq gezonge wierd, zijnde de Canter, cannunken en capellaenen allen in groot pontificaal. Na de kerktijd gaaven wij onse groote audientie volgens gebruik. Nademiddag in de Fransche Kerk bij Dominê Roux — en s avonds eenige dames bij dominê Voskuil — dog de Heeren begaven zich na de werken buiten de Bouxelsche poort bij t laade der mijnen, die de volgende dag springen zoude. Wij kroopen twee voor twee (in mineurs kleeren daarin); twas wel zeer benauwd en ongemakkelijk, dog egter zeer curieus om te zien en een duidelijk begrip van dit soort van werken daartoe behoorende te krijgen. Des s maandags groote parade (laaten verscheyde exercitien voor ons verrigte). Nademiddag om 4 uuren gingen wij na de binnewerken en lieten t Corps Mineurs paradeeren — teegen 5 uuren na de Comedie, die wij ½ uur vroeger geordoneert hadde aan te

gaan als ordinaar) en van daar na de Buitewerken bij de mijnen alias fourneaux — om die te zien springen (maar mijn lieve Cee was na huis gereede om alle schrik te menageere). Alhoewel het onder eene onbegrijpelijke toevloed van aanschouwers superbe reuseerde (hebbende de betrokkendheyd van de lugt zeer tot ons voordeel) wij hadde booven op de eene eene afgekeurde swaare affuit geplaasd om deselve te vermorselen — het sprong wel 40 voeten hoog en maakte rondsomme een schrikkelijk derangement — wij staken het bij ons door toedoen van een toutje zolver af. — Dien avond hadden wij allen officieren van dat corps en dames van deselve te soupeeren. — Bij onse thuiskomst zal Ik UWELEd. een teekening van t boovengem. laete zien. Dingsdags om 9½ uuren gingen wij weeder na boovengem. plaatse en ecrasseerde aldaar een oude galdery — door de kragt van t buskruid, t geen een zeer goed effect deed — daar op visiteerde wij t Arsenaal, t Hospitaal en 2 kruidmagazyne, zijnde allen zeer proper. — Nademiddag zag Mev. Bentink menschen wegens deselver eerste aankomste in deese stad, savonds hadden wij groote assemblê en na deselve een wandeling op t Vrijthof. — Woensdag — dineerde wij met de Hoofdofficieren van t guarnisoen ten huise van den Hr. Commandant Bentink; savonds na een partij gemaakt te hebben, deede wij een wandeling buiten de Vrouwe Poort aan de Maas, blijvende het gansche geselschap bij ons soupeeren. —

Donderdag den 20ste reeden wij des smorgens om 10 uuren met 5 rijtuigen, 2 met 6 en de overige met 4 paarden, na de abdy van St Gerlach, bestaande het geselschap in de 30 persoonen. Wij waaren met ons 5en en 2 knegts te paard — zoo dat dit een fraaie calvacade uitmaakten. Deese abdy is omtrent 2 uuren van hier geleege, bestaande uit adelijke dames, in t wit gekleed met witte kamerdoeke, geplooide voiles en beffen en swarte zijdekappen. Eertijds mogte zij uitgaan — dog dit is in 1750 op hun verzoek hun benoome en mooge nu maar alleen een dag, te weeten als de Staaten daar koomen eeten in den groote tuin wandelen — zittende ook met ons aan tafel met derselve abdisse, groot Proost en capellaan. Dit gebouw is zeer fraai en de kerk is rontom beschil-

dert met de historie van St Gerlach — liggende in t midde van deese kerk begraven. Op het graf legt eenig zand — t welk veel door het dom gemeen uit paapsche bijgeloovigheyd gehaelt werd, om onder t water te mengen, dat zij thans aan de beesten geeven teegens de grasseerende ziekte. Zeer voldaan over de receptie en na ons wel gediverteerd te hebben, keerden wij tegen 7 uuren na de stad terug en soupeerde onder ons alleen. — Vrijdag den 21 vertrokke wij met onse secretaris en mijn camerdienaar pr Carosse om 5 uuren na Venlo — zijnde reets een koets daags te voore met de boode, confiturier en cocq derwaarts gegaan. — Wij aten des smiddags bij de Comte de Beaumont te Roermond, die ons zeer tracteerde en uitermate vriendelijk ontfingh. — Des avonds om 7 uuren arriveerde wij in die stad, wierden met alle honneur zoo uit t canon, t salueeren van t guarnisoen als groot gejuigh van t volk ingehaald — (want alles des aangaande in t breede te beschrijve permitteerd dit velletje papier niet). Na de ontfangene complimenten bezagen wij die zelfde avond nog de fortificatien, en hadden een groot soupee. Saturdag smorgens om 6 uuren al weer op, om 8 uuren uit, bezigtigende de kloosters, de gereformeerde kerk, t stadhuis, de Parade, t Arsenael, t Hospitael, de Provoost en hadde een groot dinê bij de Baron de Villattes, daar wij kostelijk ter maaltijd onthaalt wierden (niet minder wierd hier gedronken als gegeeten); van daar na Fort St Miechiel, met de Gierbrug over de Maaze, op welke brug verscheyde stukken canon geplant waeren om ons by t ingaan en uitgaan te salueeren. — Op t fort wierden wij door den Commandant meede zeer gratieuselijk gerecipieerd. — De Engelsche eel [ale] en de oude Rinsche wijn maakte dat ik het aan verscheyde konde zien. Des avonds bij de bovengem. baron al weeder te soupeeren (die om onsent wille allen voorname lui zoo van t guarnisoen Hof als Magistraat versogt hadde. — Sondags om 7 uuren al weer op rys, dineerende wederom als te vooren te Roermond, deese reyze is het fatiganste geweest van de geheele Commissie en het smoor heete weer heeft er niet veel goeds toegedaan), zoodat wij allen zeer vermoeid thuis kwamen. Eer ik van Venlo afstappe, moet ik niet vergeete te melde dat ik by de

schoolmeester Nonnenberg en vrouw in huis geweest ben, die hier over niet wijnig in haar schik waaren en mij met zeegenwenschen en groetenissen overlaaden. — Hij sting al aan de poort van t Logement doen wij aankwamen, dog konde hem toen geen audientie geeven, maar zeyde in passant teegen hem morgen ogtend, waar over hij zeer blijde was. — Hij is aldaar van rooms en onroomsen zeer bemind. — — De dames hadde zig met klyne danspartytjes als andersints onder malkander zeer wel gediverteerd, hebbende de Hr Steenis deselve (om zig niet te veel buite noodzakelijkheyd te fatigeeren) geselschap gehouden. —

De goede harmonie tusschen malkander, de vrolykheyd, familjaerityt &z. is onmogelijk te beschrijven — en wensche nooit daaromtrent beeter Commissie.

Maandag den 24 July gingen wij om 9 uuren — buiten de poort van Onze Lieve Vrouwe in eene daartoe geapprovieerd vaartuig, berceaus-wijze met groente en bloemen overdekt, t welke aldaar door de Heeren Scheibbeler, zeer rijke fabriquanten in laken te Eysden, van daer was gezonden met eene Mynh. en Mev. Bekker, die de honneurs daar in deeden. t Vaartuig was voorzien met 7 musicanten, welke onder het opvaaren van de Maaze muciseerde, gaande t paard, dat ons de revier optrok, gedurig geheel en al tot swemmens toe vooruit door t water — zijnde gêm. vaart door de verrukkenste gezigte op de bergen en principaal door de thans bloeiende boekwyt een alderaangenaamst gezigt. — — Te Lysde vorn. naderende, wierden wij door 9 geplante stukjes canon gesalueerd, t welke by t arrivement en daarna dikwils gerepeteerd wierd en wij wierden bij t uittreeden door de Hr en Mevr. Scheibler en familie onder een toevloed van menschen gerecipieerd (staande er eenige burgers in de waapenen), en alzoo na haar Ed. fabrieq geleyd. — Na deselve bezigtigd, en wij door den Predikant en kerkenraad zeer fraai gecomplimenteert waeren — wierden wij pragtig ter maaltijd onthaald onder t speelen der voorn. musicanten, waartoe expresselijk voor de kamer een tent was opgeslagen. — Ten 5 uuren wierden wij op deselve wijze weder uitgeleijd onder t lossen van t canon en t geroep van Vivat Vivat de Staaten van

Holland. — De Maas afzakkende, kwamen wij ten 6 uuren weder in de stad, waarop wij na de comedie gingen. Dingsdag onse groote assemblê en savonds groote soupê met de Prins van Hessen Cassel.

Woensdag 26 reeden wij s morgens om 10 uuren met 2 koetsen en een charet naar t befaamde Valkenburg, alwaar wij door den Drost Vignon en Scheepenen op t stadhuis ontfange wierden. Na eenige ververschingen genoome te hebben, zagen wij allen de gevangenen, welke binne korte de doodstraf moete ondergaan als onder t bekende complot behoorende. — Moeste daar vele naare lamentatien van vrouwen aanhooren, om welke een en andere reede ik zeer blijde was mijn lieve Ceetje op mijn raad niet meede van deese partij was, hebbende juffr. Dorchee, een alderliefst braaf mensch, Haar Ed. geselschap gehouden. — Wy aaten by d Hr Vignon zeer proper in de herberg (hebbende verzogt om myn cocq uit Mastrigt die delicieus kookt) en smiddags dronken wij thee &z bij de Professor van Dijk — bezigtigende de ruines van het bekende kasteel op een der hoogste bergen (niet zonder sweet in deese hette) &z&. — Donderdag niets van belang gedaan als veel contravisites. — Vrijdag het cabinet van de Hr La Calmette gezien; van daag preparatie voor de reys na Namen &z&. — Sluite deese in gezondheyd springleevend na voormaal onse ouders en goede vrienden in gedagte omhelst en de groetenisse versogt te hebbe mij noemende met liefde, UWEd. Geb. zeer onderdan. dw. dienaar

en gehoorzame zoon

H. A. v. Bleiswijk.

Verwagte brieven te Bouxel aan t jagt van de R. v. State.

Int jagt van den Raad van State den
14 Augustus 1775.

Seer Waarde en Veel Geliefde Ouders,

Mijn laaste eyndigde, zoo ik het wel onthoude hebbe, met het eynde van onse Commissie te Mastrigt — ten minste daar of daar omtrent 1 dag of 2 onbegreepen. T afscheyd geschiede wederom op het plegtigste, en de gewoone eerschooten wierden gelost.

Maandag den 31 July vertrokken wij met 2 koetsen en 2 postchaisen over de stad Tongeren tot Omale by de 5 Tombes, alwaar wij een koud dinê gebruikte, welke wij van Mastrigt meede genoome hadde, vervolgende daar op onse reyze na Namen, alwaar te 7½ uuren arriveerde, zijnde de weg wel zeer vermakelijk, om te rijden wegens de fraaie gezigten, edog niet gemakkelijk, om welke reede ik met mijn vrouw een aldergemakkelijkste reyskoets hadde genoome, hebbende naderhand allen onse reysen in eene zeer gemakkelijke (en eene koets versurpasseerende) charet gedaan, tgeen voor een vrouw in dien gezeegende staat — als mijn alderliefste lieve Keetje is, op zulke eene fatigante en groote reyze wel noodig is — als rijdende gedurig over rotsen, bergen en heuvelen, door rivieren en daalen &z.... en met dit alles is myn lieve wijfje springleevend — en beneffens mij en t gansche geselschap door Gods groote goedheijd fris en gezond. — Om nu wederom de voorige draad onser verrigtinge op te neeme, keere ik weder tot onse inkomste te Namen, alwaer wij door 21 schoten uit het canon en door de militie gesalueerd wierde onder een groote toevloed van menschen, ons intrek namen in l'Hotell de Hollande, werdende daar t garnisoen, haar commandant aan t hoofd hebbende, en voorts door de Nederduitsche en Fransche kerkenraad, en andere gecomplimenteerd — en bleeve de voornaamste bij ons soupeere, werdende gedurig onder het soupê fraai gemusiseerd door een bande musicanten, die door de Officier, die die avond de wagt had, zeer gratieus ter onse eere besteld waaren. ———

Des Dinsdags bezigtigde wij de wallen en fortificatien, visiteerende in passant eenige pulvermagazijnen, en zagen de Hollandsche en Walsche kerken, de Parade — die zeer fraay was, doende voor ons verscheijde fraaie maneuvres, geaccompagneerd van een schoon muzieq, ontfangende de militaire honneurs — van daar na t Hospitaal en eenig magazijnen. — S middags gaf ons de commandant Gros een superbe en kostbaar dinê; nademiddag kwamen de dames van de stad aan onse dames aldaar haar opwagting maaken. — Intusschen visiteerde wy t Arsenaal, daarop deeden wij een wandeling in de tuin van gem. Heer — die op de wal uit

een oude fortificatie op eene zeer aardige en charmante wijze gemaakt is — zijnde deese tuin waarlijk unieqe. — Vervolgens bezagen wij het paleys van den Bisschop van Namen, zijnde het zelve pragtig en aldeproprest na de nieuwste smaak gemeubeleerd. — Vandaar na de Cathedrale Kerk, waar in zeedert een jaar of 6 na een 70jarige arbeijd nu dienst gedaan werd. — Deselve is zeer fraai zoo wegens de fraaie bouwkunde als kostbaare schilderyen en andere cieraeden. Eyndelijk deeden wij een tour door de stad en hadde bij ons groot soupê. Woensdag om 8 uuren deeden wij een tour na t Kasteel, beginnende bij t fort Orange, bezigtigende de werken, de pulvermagazijnen & en t Arsenaal en probeerde de brandspuiten, gaande vervolgens over de hoogste bergen en forten tot in t midden van hetzelve, zijnde de gezigten van hier overheerlijk zoo over de Maas als bergen & en op de stad. Wij refrischeerde ons een wijnig bij de commandant Petit en retourneerde zeer vermoeid na ons logement. Thuis gekoome zijnde, wierden wij door allen de officieren weder gecomplimenteerd en smiddags hadden wij een zeer groot dinê. Nademiddag deeden de dames eenige contravisitens en een tour na t Kasteel, wij bezagen intusschen de Kerk der Recolletten, alwaar dienst gedaan wierd en gepreekt, daarna die der geweesene Jesuiten — en vervolgens de zaal der comedie & blijvende de commandant en familie bij ons soupeeren.

Donderdag 3 August — smorgens om 7½ uure embarqueerde wij ons in eene berge, wordende bij t uitgaan wederom door 27 schooten uit t canon gesalueerd. — Wij passeerde langs de Maaze voorbij de Hermitachie van Hubert, verschijde dorpen tusschen de rotsen door en den weederom daar tusschen beyde de geextendeerste en heerlijkste gezigten, dien men begrijpen kan — arriveerende om 11½ uuren te Bassaoha — zijnde de buiteplaats van de Hr. Commies van der Hoop, alwaar wij nog eenige heeren vonden en op een zeer proper dinê onthaald werden. — Vandaar vertrokken wij langs de stad Hoey (door een cascade) leggende zeer plaisierig aan de Maas — vervolgens voorbij zeer pragtige kasteelen, abtdyen — en de stad Serain en arriveerde eyndelijk na eenige keeren, weegens de laagte der Maas vastgezeete te

hebben, omtrent in pikdonkere duisternisse te Luik aan de wal: Aldaar wierden wij door een menigte gemeen op ons vaartuig omcingeld. Vermits de poort reeds gesloote was (en dan niemand in mogt koomen), moest een van de domestiquen, geopenbaart hebbende dat wij gedepût. van de Raad van State waaren, — met de wagt gezonde werde na 't paleys van de Prins — op de Hoofdwagt om de sleutel van de poort te haalen. Intussche verstond men zigh door tusschenkomst van onse schipper: (die getoond heeft in deese omstandigheyd een braaf kaerel te zijn) met eenig volk om de bagagie te besorge, waarvoor wij zeer bevreesd waaren. — Eenige onser dames gingen in een koets (bij geluk nog gekreegen); t ooverige geselschap met de bagagie, die door aller vigilantie geheel geborge wierd, mede hebbende booven op de kar een flambouw en nog een voor ons en 2 soldaten ons door de Luitenant aan de poort meedegegeven. Wij kwamen te 11 uuren in de stad — en een ontzaggelijk end deselve door gepasseerd zijnde, namen wij ons intrek bij Monseur à L'aigle noir bij de markt — zeer verblijd zijnde zoo gelukkig onder t dak te zijn. Vrijdag den 4 August deede ik met mijn vrouw en Juffr. van der Hoff en de freulle van Wassenaar een groote tour met een koets door de stad — wandelende de Hr Steenis en Hartman en wij zaagen bij die gelegenheyd de Cathedrale St Pauli en de Dominicane kerk — en vervolgens eenige winkels — en vertrokken teegen 2½ uuren met 2 koetsen, een charet en een postchais na Spa langs een steenweg, berg op berg neer tussche de rotsen. Wij namen de thee te Lovenier en passeerde de stad Feu en arriveerde te 8 uuren in het overal gerenomeerde Spaa. De dames gingen met de Hr Baron Villattes de Gent — (die om onsentwille daar weeder gekoome was) naa de Redoute, zijnde een zeer groote en brillante zaal — terwijl de heeren ondertusschen na logement zogten (vermits in t apartement voor ons bestelt zoo veel plaats niet was voor ons 20 t geen eyndelyk, na verscheyde huisen besigt te hebben met veel moeite en loopens — gins en herwaards om 11 uuren gevonde wierd à L'annau d'or à la Rue de Assemblê, zijnde een geheel huis, waarvan de eygenaar ons tegen een be-

paalde prijs t eete besorgde. Onse divertisementen alhier beslaan veel te groote plaats dan dat ik deselve op dit papiertje kan beschrijve(n), waarom ik hier eyndige, spaarende het zelve tot nadere geleegentheyd. Waarde Ouders, ons verzoek is om op t ontfange deeser onse maagden na buiten op Streeklust te laate vertrekke. Wij denken Dingsdag of uiterlijk Woensdag in den Haag te zijn en in t laatst van de week van daar te gaan — zullende, daar gekoomen zijnde, nader schrijven. Ik kan niet genoeg den Hemel danken wegens de gezondheyd en allezints gezeegende omstandigheyd, waarin mijn lieve Kee zig in haar staat bevind, want heeft nog nooit de minste ongemakkelijkheyd gehad en is een exempel uit 1000. Wij diverteeren ons en marveilje en niets ontbreekt ons als alleen t genoegen van UWELEd. Geb. en onse waarde Enchuiser vrienden te zien en te omhelsen, t geen wij hoopen in gezondheyd zal geschieden, versoekende intusschen onse hartelijke groetenisse en de lecture van deese aan die geene, die de voorige geleese hebbe, mij noemende met alle kinderlijke liefde en eerbied

Seer Waarde en Veel Geliefde Ouders
UWELEd. Geb. onderdanige dw. dienaar
en gehoorsame zoon
H. A. v. Bleiswijk.

P.S. Wij hebben UWELEd brieven te Bruxel ontfange, dog een dag of 3 later als wij deselve moeste ontfange hebbe na de datum.

Seer Waerde en Veel Geliefde Ouders,

Die op reijs is en wat wil zien, gaat laat na bed en staat vroeg op. Smorgens voor 7 uuren gingen wij gedeeltelijk in koetsen en andere te paard, onder welke laaste ik mij bevond, zittende mijn vrouw in een zeer gemakkelijk Engelsch postkoetsie op veeren (t welke wegens de abominable weg over de rotsen en diepe spooren zeer noodig was), de fonteynen besoeken, te weeten eerst de Pouhon, zijnde in t midde van Spa op de groote plaats. Dit is de fontijn, waarvan t water meest versonden werd. Van daar reeden wij na de Geronstêre, een uur van Spa, welke meest ge-

frequenteerd werd, en waar van de environs en wandelingen zeer aangenaam zijn, vervolgens na de Sauvenière, waarbij de promenades meede zeer fraai zijn. By deese fonteyn zijn zeer veel cascades — men vind bij deese fonteynen musicq tot divertisement van diegeene, die de wateren gebruiken. Daarna arreteerde wij ons bij de Tonnalet, naast welke een huis met baaden is. — Van daar reeden wij na de Vauxhal om lekker te dejeuneeren, zijnde een zeer groote kostbaare en propre zaal, hebbende een mooi uitzigt over de bergen; men word hier zoo in t silver als porcelijn zeer wel gedient, onder t dejeunê werd gedurig gemuciseerd. Naast deese zaal zijn nog 2 anderen groote zaalen rontom met spiegelglas — wordende aldaar de groote Bank gehouden en diverse partijen gemaakt. Hier vind men een ontzaggelijke quantiteyt menschen uit allen oorden van Europa, zijnde het thans bij uitneemendheyd vol. — Van hier bezogten wy eenige winkels — tegens 7 uuren savonds gingen wij weeder na Vauxhal, alwaar dien avond groot bal was, en retourneerde omtrent 11 uuren in ons logement. Zondag den 6 — smorgens wierden wij door t slegte weer belet de Tour van de Fonteynen te doen, zijnde de plasreegens zoo sterk, dat de fonteyn de *Pouhon* geheel onder water stond en daaruit niet geput kon worden — t geen zelden of nooit gebeurd. Teegens 11 uuren begon het weer op te klaaren, toen besogten wij eenige winkels en gingen van daar weeder op t Vauxhal dejeuneeren. Wij dineerde smiddags in ons logement, deeden daarna een wandeling door Spa en kogten een en ander verlakt goed. Savonds ging Hr Steenis, Hartman en ik na de comedie, zijnde een zeer propre zaal agter die van de Redoute. Uit de comedie komende bevind men zig direct door eene groote op te doene deur in de Redoute, t geen zeer frappant is en een magnifieq gezigt uitleevert en wierden allen met fijn ducatengoud verguld, moetende deselve in gereedheijd zijn om t feest van St Teresie te vieren, voorts besagen wij aldaar een galderij en kamers met verscheijde schoone stukken schilderij en eyndelijk t cabinet van natuurlijke historien, welke zoo in de schikking als kostbaarheeden der stukken zeer brilleert, en onder deselve een cabinet bezet met edele gesteentens

en antiques omtrent 6 voet breed en 4 a 5 voet hoog, afkomstig van Christiana Koningin van Sweeden als meede 2 kassen die ronddraaiden waar in verscheyden compartementen te zien waaren, waarin allen de ambagten met haar gereedschappen in miniatuur te zien waren — en zeer curieus gewerkt was. — In dit cabinet zijn allen uitgezogten stukken zoo van eedele gesteentens peotrafi-catien, mineraelen, schulpen, opgezette voogels, in een woord van alles te vinden; van daar in passant een winkel besoekende retourneerde wij na ons jagt en soupeerde alleen, werdende onder t zelve, naast ons jagt fraai gemuciseerd op t water.

Donderdag smorgens om 10 uuren reeden wij na een fabrieq van tapijten, zaagen aldaar superbe tapijten, en de manier waarop deselve gemaakt wierden; van daar zaagen wij t cabinet schilderijen van de Hr Chevalier Verhulst, zijnde een Hr, die in geen 35 jaar heeft uit geweest en 8 jaar de suite heeft te bed geleege. Desselvs cabinet is zeer groot en fraai, waarin uitmunte 2 schilderijen van Douw, en 1 van Rubbens, waarvoor dikwils *f* 18000 geboode is. — Daarna gingen wij na t stadhuis, alwaar het remarquabelste is de kamer daar de Staten vergaaren, zijnde met zeer fraaie tapijten behangen representeerende de blijde inkomst van Carel de Goede en &z... Van daar reeden wij na de groote Plaats bij t park om het standbeeld van Prins Carel aldaar, onlangs opgerigt te besigtige, zijnde zeer fors en schoon beeld van brons gemaakt. Verders gingen wij bezien de tuin en menagerie van t Hof, waarin zig veelen vreemde gewassen, broeryen en springende fonteynen bevinden. — In de menagerie zijn allerlij soort van schoone en vreemde gevogeltes, goud en zilvere lakense fesanten, roode patrijsen, pauwisen, kroonvogels en watergedierten. Dog t geen t remarquabelste is, was een wit Conijn, t geen bij een witte hen geplaasd wordende, t zelve treede als een Haan; onder andere waaren er jonge hoenders met hair, welke men verzeekerde dat daar van voortgekoome waaren. — In de tuinen zijn ook vijvers vol goude en silvere vissen &z. — Van daar reeden wij na t park zijnde een plaisierige en groote wandelplaats — voorts na de Kerk van St Gedulla, zijnde een extra groot en schoon gebouw, van bin-

nen zeer kostbaar met schilderijen en een silver autaar. — Nademiddag zaagen wij een kaartefabrieq en de manier op welke zij van t begin tot het eynde behandelt worden; — vervolgens zagen wij een winkel eenige papieren voor kamerbehangsels. — Van daar deeden wij een wandeling die zeer mooi is op het Cours; buiten de Laaksche Poort retourneerde het geselschap na t jagt en ik met de Hr Ernst gingen nog eens na de Nouvelle Place, die rond met nieuwe huizen gebouwd werd alle onder een lijst, en vervolgens na de comedie, daar een stuk vertoond wierd met superbe decoratien.

Dien avond deeden de dames een wandeling op de Bergh onder t geleyde van de Hr van Noordwijk; en kwamen allen gezamentlijk op de Redoute tot 10 uuren om te speelen en soupeerden toen in ons logement. Smaandags smorgens den 7 — namen de heeren hun dejeuné op de Redoutezaal zeer vroeg en deeden toen een extra groote wandeling, beginnende bij de promenade de Sept Heures, over de geheele rots aan welkers voet Spa geleege(n) is, zijnde deselve extra hoog en van een zeer ver en uitmuntend gezigt over geheel Spa en omleggende rotsen en gingen zoo vervolgens door de promenade de 4 Heures weder na ons logement (NB. deese wandeling is zeer lommerijk met slingerlaanen van de geheele rots —). Om 10½ uuren vertrokke wij wederom met de voorige rytuigen, die wij ter onser dispositie gehoude hadden, passeerende deselve weg na Luik — wij hielden ons middagmaal, tgeen zeer goed was, te Loevenier en arriveerde om 5½ uur te Luik, nemende ons intrek in t voorige logement — alwaar wij de voorige reys zeer wel, dog deese nagt abominabel slegt gelogeert waaren en in t generaal zeer malcontent over de behandeling en enorme duurte vertrokken. Dingsdags smorgens om 3½ uuren op, dog door eenige desastres om 5½ uuren pas vertrokke, met deselve rytuigen van Luik — door verscheijde dorpen en quamen om 11 uuren te St Truien, een ouderwetsch stadje. — Wij deeden aldaar een klijne wandeling en bezagen de kerk, die mooi was na maten van de stad. Na aldaar t middagmaal gehoude te hebbe, vertrokke wij om 2 uuren van daar, namen de thee te Tirlemont in t Hert by Juffr.

Gneffer, zijnde dit een mooi stadje met groote plynen en allen huisen wit, vervordenen zoo voorts onse reijs na Leuven, wierden aldaar in 2 logementen teruggezonden, als zijnde daar geen plaats, namen in t 3de, zijnde en *Lempereur*, ons intrek; aldaar waaren die morgen daar 2 studenten met de kap gepromoveerd. Woensdag den 9 August vertrokken wij ten 6½ uuren van Leuven passeerende een zeer plaisierige straatweg aan beyder zijde met een allee beplant, arriveerende te 10½ uuren te Bruxel, alwaar wy ons buitejagt vonden, leggende eerst aan t eijnde der stad, dog zoo dra wij daar ingekoome waaren, lieten wy ons op een zeer plaisierige plaats in de Zouthaven, die zeer ruim is aan de wal leggen. — Dien middag kwam ons de Hr Ernst Secretaris van de Hr Minister Hop eene visiete geeve, welke met ons dineerde. ——— Nademiddag gingen wij besien t Hof van Prins Carel Gouverneur der Oostenrijkse Nederlanden, welke ten allen deelen vorstelijke en zeer pragtig is, zoo door t gebouw zelfs als rijke meubelementen van een extra goede smaak, onder welke een Chinees cabinet van verlakt zeer uitmunt: de nieuwe apartementen bestaande in een voorzaal voor de noble guardes, audientiezaal en nog 2 volgende zaalen waaren nog niet geheel voltooijd.

Vrijdag 11 Augustus — smorgens om 10½ hoorde wij in de kerk van St Gorie de groote misse met musieq bij geleegendheyd van de viering van t feest van St Gorie, zijnde de patroon van die kerk. Uit de kerk na een huis bij een coopman in wijnen gegaan zijnde, zaagen wij de processie ter eere van boovengem Heylige voorbij gaan met veel ceremonie — van daar na de Capel van de bon Secour welke vercierd was met afbeeldsels van jonge kinderen aan gem. Kerk vereerd door verscheyde vrouwen, welke vreesende onvrugtbaar te zijn en te blijven, deselven van de Heylige Maagd, patrones van die kerk, hadde afgebeeden. Daarna deeden wij een wandeling door de stad, zagen een winkel van byouteries en voort na t jagt. — Nademiddag deeden wij een wandeling na een Bagijnhof, zijnde een groote afgesloote plaats, bij wijze van een klijn stadje, in verscheyde straaten verdeelt, zagen aldaar de kerk, welke zeer proper en redelijk groot is. Savonds

gingen wij na de comedie, zijnde een zeer groot en schoon gebouw, wordende dien dag gerepresenteerd *Le Barbier de Seville* ou la *précaution inutile* Comedie welke met veel approbatie wierd vertoond — zijnde voorafgegaan: *Les deux Chasseurs & la Latière*, opera, zijnde beyde die stukke met veel applaudisement geexcuteerd — en door een extra fraai orchester van omtrent 40 musicanten geaccompagneert. — Vandaar na t jagt dat wij intussche na buite hadde laate schieten. Saturdag 12 Augt smorgens om 5 uuren, staaken wij uit de haven van Brussel, werdens het jagt door 4 paarden voortgetrokken langs een aldervermaakelijkste vaart, langs de Fonteyn of Vilvoordensche Sas — voorbij Vilvoorde, alwaar een zeer schoon groot gebouw, door de Staaten van Brabant gestigt wierd, zullende tot een tugthuis, waarin verscheyden ambagten verrigt zulle werde, dienen voor allen landloopers, die voor haar leeven daar geplaast werden en hunne kinderen tot het 20 jaar toe dat zij hun ambacht wel kenne — vervolgens wierden wij voortgetrokken door deese plaisieriege vaart langs Imbeck Tissel, Groot en Klijn Willebroek, aan welke plaatsen wij telkens versassen moesten — aan de laastgem. plaats arriveerde wij ten 5 uuren en moesten aldaar om het ty een uur aan de wal blijve leggen, hebbende vandaar een zeer mooi gezigt op het regt daarover teegens leggende dorp Boom, geleege aan de Vaart, genaamd t Wiel, welke wij om de stilte met de sloep door gebougseerd wierden en vervolgens met een zeer aangenaame avondstond, de Abtdye van St Bernas passeerende langs de Schelde, quamen wij savonds omtrent 10 uuren voor Antwerpen bij t Vlaamsche Hoofd ten anker. —

Zondag den 13 Augustus. Na alvoorens des morgens een huurknegt genoome te hebbe genaamd J. Baptist Blavier, gelijk wij tot Bruxel ook een gehad hadde, met name La Violet, gingen wij met de sloep van boord, en reeden met 2 huurkoetsen eerst na de Academie der Schilderkonst booven de Beurs, zagen aldaar eene mooye zaal met verscheyde fraaye schilderyen van eerste meesters waaronder excelleerde die van Rubbens en van Dijk, zijnde aldaar ook nog de stoel van de eerstgêm. als geweese hoofd deeser schoole. —

Van daar reeden wij na het Bagijnenhof alwaar wij de kerk bezagen en t een en ander kogte bij de Bagyntjes; vervolgens zagen wij de Cathedrale Kerk, zijnde een zeer groot en pragtig gebouw met 37 zoo groote als kleyne en onder deselve zeer kostbaare autaaren en capellen; hebbende ieder gilde zijn autaar, in deselve bevinden zigh een menigte van extra fraaye en groote stukken schilderyen voor de eerstgenoemde booven een autaar, verbeeldende de aflaating van de Heere Christus van t Kruis. Dit stuk heeft 2 deuren, verbeeldende de eene de visitatie en de andere zijde de purificatie van Onze Lieve Vrouwe, op de andere kant Christophorus het kindeke Jesus over de rivier dragende en aan de andere zijde eene Heremijt. ——— In deese kerk zijn behalven een meenigte konststukken onder andere verwonderenswaardig de afbeeldsels van verscheyde Bisschoppen van Antwerpen in t marmer uitgehouwen, leggende op het Choor, gemaakt door de vermaarde C. Quilyn, zijnde deselve die aan t stadhuis van Amsterdam gearbeyd heeft. — Na deese kerk besigtigt te hebben, zagen wij die van St Jacob, zijnde meede een schoon net en kunstig gebouw, met verscheyde fraaye stukken schilderye voorsien — dog muntede voornamentlijk uit een menigte konststukken van marmer, alles van de ordonnantie van boovengem Quilijn, zijnde ook in deese kerk te vinden de kapel en begraafplaats van Rubbens en zijn familie. Vandaar reeden wij na de kerk der Predikheeren, besigtigende voor den ingang der kerke aan de regterzijde de bekende en schoone Berg van Calavarien, verbeeldende een rots rondom met verschijde beelden (van vermaarde meesters) al bestaande in propheeten, Evangelisten en apostelen; aan t eynde het graf van de Zaligmaaker en daar naast het vagevuur. Deese berg is omtrent 50 jaaren geleede gevestigt door 2 Predikheeren, die de reys na Jerusalem en t hylige graf besogt hadden en nog eersten tweedemaal derwaarts gereysd zijn om het te perfectioneeren, de kerk is meede voorsien met verscheijde fraaie schilderyen door de eerste meesters. —

Nademiddag tegens 3½ uur reeden wij na de Abtdy van St Michael, zagen aldaar onder andere de kamer alwaar de Koningh van Vrankrijk over 30 jaaren logeerende, uit vrees van overvallen

te worden, zijn papieren verbrande, zijnde de teekens in de vloer nog te vinden. In de kerk van deese abtdy zijn onder een menigte schilderijen 4 van J. Quillijn, verbeeldende de martelaaren van Gorcum. — In deese abtdy is vooral merkwaardig de Reefter of eetzaal rontsomme superbe door de grooste meesters beschildert. Van hier gingen wij na t Nonnenklooster van Osmaalen om eenig kloosterwerk van popjes te koopen; vandaar reeden wij een tour door de stad en bezagen daarop t waterhuis, zijnde gemaakt tot gebruik en gemak van brouwers, die allen in dat quartier van de stad moete woonen. Het water werd door 40 emmers uit een diepe put opgehaalt — door de beweging van een rad, t geen door een paard omgaat en fourneert alzoo door onderaardsche pijpen het water aan ieder brouwery, koomende dit water wel 1/2 uur ver onder de grond door een goot in die put, die 70 voet diep is. — Van daar retourneerde wij na t jagt en gingen onder zeyl om 7 uuren, wordende om de stilte weeder voorgebougseerd, voorbij t fort Philip, de Paarel, Lillo, Liefkenshoek &z... en lieten ons anker vallen op de hoogte van Saftink —, ligtende het zelve weederom den 14, om 4 1/2 uuren, zeylende voorby Bergen op Zoom, de Landen van Zierkzee, Goes en Tholen door de Schelde, Zype, Keeten en zoo vervolgens door de Kil na Dord met het alderliefste weer en windje van de wereld, werdende het egter op laest doodstil waarom — mijn vrouw, de Hr Steenis en ik, na de stad gesalueert te hebben, ons met de sloep aan wal liete zetten, marcheerende direct na het huis van Oom Bosschaard, die wij niet thuis vonden als zijnde na buiten — beziende het huis dat op een extra plaisierige stant aan de Maaze geleege is, en wandelde toen met ons drien na de thuin, daar wij Oom en Tante beneffens zijn zuster en dominê Knok en vrouw, die daar logeeren, vonden, zijnde dit voor beyde een aangenaame surprise, want zij waare uitermate verheugd — Oome dat hij juist van de vergadering voor een dag of 3 thuis was — en beyde dat zij mijn lieve vrouw zagen. — Tante zag er capitaal uit en was zeer fris en gezond. — Om 9 1/2 uuren kwamen wij weder aan t jagt en Dingsdag den 15 zeylden wij van hier met een liev oost windje; om 11 uuren

kwamen wy te Rotterdam en vertrokken met het binnejagt om $1^1/_2$ uuren al eetende na den Haag — daar wij thans fris en gezond ons bevinden. ——— Zie daar 3 volle epistels te gelijk — maar gelieft te weeten dat de eerste reets in couvert geweest is te Bruxel, dog aan de post komend, was deselve eeve vertrokke, gelijk zulks te Dord hetzelfde was. In hoope dat deese breedvoerige beschrijving UWELEd. attentie niet verveele zal en dat UWELEd. gelieve te begrijpe dat het principaal geschied om nader een journaal in beter styl en order uit op te maken — blijven na hartelijke groetenisse beyde springleevend

UWELEdGeb. gehoorsame zoon
H. A. van Bleiswijk.

In t jagt tot Rotterdam
den 15 Aug. 1775.

OUDHEIDKUNDE.

HET KLOKKENSPEL DER GEMEENTE HATTEM.

Wanneer men den toren van *Hattem* beklimt, komt men spoedig bij de heel-uurklok, tevens groote luiklok. Reeds onmiddellijk ziet men, al hangt zij zoo, dat hare bijzonderheden aan onbescheiden blikken onttrokken zijn, dat men met geen gewone klok te doen heeft. Dank zij een aangebrachten steiger kunnen wij van haar de volgende beschrijving geven. Haar bovenrand is voorzien van medaillons met borstbeelden dragende de opschriften: „S. Johannes," „St. Jacobus," „Cimonius," „S. Antonius," „S. Andreas" en „Paulus." Tusschen deze beeltenissen in staan met Gothische letters de woorden:

„S. Ghertrudis + S. Margaretha + Maria + Jacobus + Maria Maddalena + S. Lucia + Apollonia + Elisabet + o + rex + gloriae + veni + cum + pacte."

terwijl eveneens met Gothische maar grootere letters hieronder en tusschen de medaillons staat:

„Katerina + bin + ic + ghehetē + de stat + vā + hattē + en kerspel + let + mi + ghiet + anno dm̄ m cccc Lv."

Hieronder en midden op de klok staan ten voeten uit drie groote beelden, elk van onderen voorzien van een schild, waarop het wapen van de stad *Hattem* staat. Het eene beeld heeft het opschrift „aue maria gracia," het andere „sanctus Andreas" en het derde aan de andere zijde der klok staande tegenover het midden der beide eersten „sancta Katerina." De beide eerste beelden zijn van onderen door een slinger verbonden, waaraan een klok hangt.

Het onderste randschrift luidt:

„Vake + op + mensche + dat + vil + ic + di + raden + ganck + du + to + kercken + drade + unde + hor + demisse + mit + vlite + so + vil + di + got + vorlenen + sin +

evighe + rike + dns + rodolfus + pastor + Johan + van + oldeniele + matis + stert + wesel + de + muser [1]) + ghert + klinghe [2]) + mi + ghegoten + heat + got + gheue + siner + sele + raet + sancte + spiritus + defunctos + plango + vinos + voce + fulgura + frango + vox + mea + vite + voce + vos + ad + sacra + venite."

Het oudste stuk, dat wij vonden, waarin over haar gesproken wordt, is eene resolutie van den magistraat van 23 Augustus 1636, [3]) die ook als bijdrage van volksgewoonten niet onbelangrijk is. Zij luidt aldus:

„Scholtis Burghemrn. Schepenen ende Raedt bij experientie bevindende, dat noch daeghelijcks bij diverse personen dodeghelaeghen gheholden, oock aen den ghenen, so die selve ter aerden draegen vereronghen ghedaen worden, waer wt niet anders als aenleijdonghen ende occasien ontstaen tot ongheregheltheiden ende insolentie welcke men principaelijck in dese bedroefde conjuncture van tijdt behoort te vermijden, hebben nodich gheacht t' interdiceren alle roumaeltijden, dodeghelaeghen, ende vereronghen aen draeghers van doden, op poene van vijff goltgulden te verbeuren bij den ghenen op wiens ordre ende kosten sulx gheschieden mochte, als oock eenen goltgulden voor eenijder persone die sich in sodanighe gheselschappen laet vinden. Voorbeholden dat die vrunden der afghestorvene van andere plaetsen ghekomen sijnde alleen tot nootdruft sullen moghen getracteert worden.

Ende also voor desen een yeder dode apart is overluijdet twelck dan bij continuatie van dese sieckte bezwaerlijk ende facheus valt, hebben haer Edele mede gheordonneert, dat die dode so men voornemens is ter aerden te bestaeden teghens den ordinaris ende bestemdheijt, so veel moghelijk te ghelijck zullen wtghedraeghen worden, om daer over eens voor all die klocken te doen trecken."

Dit besluit was echter niet afdoende om dergelijke bijeenkomsten

---

[1]) De drie laatsten in 1455 kerkmeesters.

[2]) De bekende klokkengieter der 15de eeuw.

[3]) De aanwezige resolutieboeken beginnen met 1634.

te verhinderen, althans het onderstaande, genomen den 2 September 1636, scheen niet overbodig te zijn:

„Die Magistraet ghespeurt hebbende, dat haere intentie int verbot belanghende het maeken van krensen ende besteeken van doden, gheilludeert wordt door het vlechten van eenen hooftcrans als niet specialijck int voors. verbot gheexpresseert, onder welck praetext dan a dato van disselfs publicatie diverse bijkompsten van jonghe luijden syn gheholden, welcke haer WelEd. in deze gheleghenheit van tijt niet raedtsaem achten te tolereren, heeft goedt ghevonden tot amplificatie van die ghemelte ordonnantie kondt te doen, dat nijmandt sich nae desen onderstaen sal enighe soorten van kransen ten voors. fine te doen oft helpen maecken, op poene van vijff goltgulden te verbeuren bij dieghene op wiens ordre off permissie sulx gheschiet, als oock eenen goltgulden tot last van die ghene, so sich daer thoe laeten ghebruijcken."

Vlak naast de groote klok hangt de kleine luiklok met het opschrift:

„Wilhelm van Haersolte Heere toe yrst Hoogscholtis ende Burgemeyster Gerhard Jan van Galen. Dr Samuel Quintin. Dr Jacob Muys Engelbert Cruiner. Pauel Rengers. Johan Greve. Johan van Heerde. Hardenberch Burgemeysteren. Frans Auercamp Secretaris. Aelt Holleman Kerckmeysteren."

„Gerhard Schimmel heeft mij gegoten in Deventer". Hieronder staat het stadswapen met het onderschrift: „De stadt Hattem anno 1686."

Van deze klok vonden wij in het Archief onderstaande afrekening:

„Ick ondergeschreven bekenne ontfangen te hebben van De Heeren van de Magestraet der Stadt Hattum een Oude geborsten klock weegt 1885 ℔ Hier voor een uijr klock gegoten weegt 1795 ℔ het pont voort verbuijten bedongen ad 4 st. beloopt . . . . *f* 359. — : —

waegt gelt afgetogen . . . . 2. — 6 —

356. — 14

Hierop ontfangen 98 ℔ klockspise

Soo de oude meerder wooge ad 9 st. het
℔ beloopt . . . . *f* 40 — 10
Ontfangen van de Ontfan. Henrich Jordens *f* 70 — . . —
nog ontfangen van den Ontf. Henrich
Jordens . . . . *f* 68 — . . —
1687 de 7 Januarij ontf. van de Heer Ontf.
Jordens . . . . *f* 102 — . . —
1687 den 9 April Bij afrek. ontfangen van
de Heer Ontf. Jordens de resterende . . *f* 76 — 4 —
356 — 14 — 356 — 14.

Bekenne Ick onder geschreven van de bovenstaande Leverantie voldaen en betaelt te Sijn Deventer Den 19 April 1697. Voor de Somma van drie hondert Ses en viftig guld vertien st. Segge.... *f* 356 — 14.

Door de Heer Ontfanger Henrich Jordens voldaen Datum als boven.

Gerryt Schimmel beken als boven klockgyeter van deventer."

Begeven wij ons thans naar het klokkenspel. Wij mochten het geluk hebben zijn oorsprong te ontdekken. De resolutieboeken van den Magistraat vermelden namelijk onder dagteekening van 19 October 1634:

„Is in die vergaederinghe gheproponeert of men niet tot ornament deser Stadt solde doen maeken een klockenspel, daer tho enen Mr. Fransois voor ghebeur synen dienst nefens die spijse, ende diverse particulieren seckere penninghen hebben ghepresenteert te contribueren: so bij pluraliteit van stemmen besloten, dat men daerover metten voors. Mr. fransois tracteren ende het gheproponeerde synen voortghank ende effect sal laeten ghewinnen."

Hieruit kan men besluiten, dat *Hattem* zich destijds in eenigen voorspoed verheugde. De overeenkomst voor de levering van het klokkenspel hebben wij niet kunnen vinden, alleen de volgende besluiten, om in de noodige gelden tot aanschaffing te voorzien. Zoo bevat het resolutieboek onder dagteekening van 14 November 1634 het volgende:

„Op die resolutie den 19 October laestleden over die bestaedinghe

eens klockenspeels ghenomen is in die vergaderinghe voorghekomen, oft niet raedtsaem solde werden geacht tottet voltrecken van dien t'emploijeren een ghedeelte der servitie penninghen op die laest-geholden reckeninghe vañ ontfanghen bans(?) gheobtineert: waer op by die meeste stemmen ghearresteert is om seeckere consideratien, dat die helfte van die aenghetoghen penninghen daer tho besteedt, ende die defects deezes collecte onder enighe vrijwillighen als oock uijt andere middelen sullen ghesuppleert worden."

Den 21 Januari 1635 werd besloten:

„Is gherisolveert dattet huijs bij Evert ende desselfs huysvrouwen Erfghenaemen aen die kercke ghecedeert, als ook die hof op deses stadts grafte gheleghen, so Jan Brouwer ende Henrich Magnus int ghebruijk hebbe sullen verkocht worden, ende dat die penninghen daer van procedeerde sullen werden bestedet tot betaelinghe des klockenspels."

Uit eene aanteekening der giften voor het klokkenspel blijkt dat Mr. Francoys Sijmon de klokken goot. In 1642 was het klokkenspel gereed, want onder dagteekening van 5 Februari 1642 lezen wij in de resolutie-boeken:

„Is gheaccordeert tusschen den Burghemr̄ Gerrit van Galen ende Helt Coendert als Kerkmrñ, met thoestemminghe des magistraets, ende mr̄ hans van Neurenberch dat hij den tyt van vier achtereenvolghende jaeren had onderholden die beyde uyrwercken op den thoorn en Derppoorti, heffens het speelwerck, waer voor hij tot jaerlycks salaris ghenieten sal sesthien hḡulden, sullende het eerste jaer verschynen op petri 1643, ende so voortaen. Over sal mr. Hans voors. daer en boven eens hebbende twaelf hḡulden voort repareeren ende schoonmaeken vant uijrwerck op die voorñ poorte."

Dat dit klokkenspel, behalve door het uurwerk, ook uit de hand bespeeld werd, blijkt uit de volgende resolutie van 25 Februari 1646:

„Is goetgevonden Henricus Bornman wegens deselfs indispositie t' ontlasten van synen dienst so hy tot noch thoe int spelen op die klocken ende stellen van die uyrklocke metten aenkleven van

dien heeft gedaen ende deselver te bevelen meyster Thomas Arnoldi tegens het genot van die jaerlixe gaj. mette profyte die voorñ Bornman daer voor heeft getrocken. Ende heeft voorgende Thomas Arnoldi beloevt die voorgemelte bedieninge nae behoeren ende tot contentement des magistraets waer te nemen."

Als klokkenstelder wordt de schoolmeester genoemd, die echter in zijne plichten te kort schoot, althans den 23 Februari 1650 beklaagde zich de burgerij bij den magistraat hierover o. m. in de volgende bewoordingen:

„Dat oock het vuijrwerck ofte klockenslag beter mach in acht genomen werden als nu een langen tijt herwaerts geschiet is, en dat oock het vuijrwerck van gene schoolkinderen mach (gelijck veeltijts voor desen) geregeert werden."

Deze klacht zal mede gewerkt hebben tot het benoemen van een nieuwen schoolmeester-klokkenstelder op den 22 Maart 1650, waaromtrent men leest:

„Is voor die tyt van een jaer tot schoolmr̄ aengenomen Wilhelmus van Bronckhorst opt tractement van hondert tnegentich gulden neffens 2 karren turf vry huys mette drie schaeren [1]) en den hof. Sullende van jeder kint. so latine gheinstitueerd worden en daler, ende in duyts vier en twintich stuyvers jaerlyx mogen trecken, als oock voort stellen der klocke ende overluyden der doden die profyten daer thoe staende."

Na den dood van *H. Bornman* werd *E. Keller* in diens plaats tot klokkenspeler aangesteld. Uit de resolutie van 28 Juni 1660, hierop betrekking hebbende, zien wij tevens, dat het klokkenspel dagelijks bespeeld werd:

„Door 't affsterven van Henricus Bornman als gewesene organist eñ voorsanger, is Evert Keller in desselfs plaetse by provisie van een jaer gekosen, mits dat de selve des middaeghs het klockenspell eñ voorts die duytsche schole ijverigh eñ neerstigh mede waernemen eñ bediene sullende jaerlijcks voor tractement genieten een hondert en t' negentigh gulden, voorts vrije huijshuijr, eñ allen

[1]) Dit waren Scharen op den Hoenwaard, eene weide den burgers van Hattem in 1401 door Willem hertog van Gelre en Gulik en graaf van Zutphen geschonken.

anders toe slaende, soo als sulcks gewoonlijck en gebruijckelijck is."

Te *Hattem* was het ambt van klokkenstelder niet onafscheidelijk verbonden met dat van schoolmeester, zooals nog ten overvloede uit onderstaande resolutie van 7 Januari 1665 blijkt:

„Sijnde Jan Rutgersz. Buijssenkool, om redenen, van sijn kosterampt en andere bijhebbende bedieningen ontslagen; soo hebben haar Eers. daer mede bij provisie voor een jaer begunstiget Geerligh Abrahamsz., sullende neffens het Koster Ampt mede waer nemen het stellen der klocke, eñ het doode bidden, mits dat hij met alle getrouwigheijt eñ neerstigheijt sijne functie well kome t'administreren".

Omtrent den opvolger van *Evert Keller* lezen wij in de resolutie van 3 October 1666:

„Synde door 't overlijden van Adolph Kelder komen te vaceren des organist en schoolmeijsters plaetse, Eñ daer toe sijnen goeden en vlijtigen dienst heeft geoffereert Wilhelmus Dalmahoij; soo ist dat nae verhoringhe van sijne konst en wetenschap d'selve daer toe is aengenomen, sullende het orgell, voorsingen, klockenspell, en die duijtse school neerstigh sonder eenighe klachte hebben waer te nemen, met toeseegginghe oock dat niemant anders eenighe kinderen in 't duijtsch sall mogen institueren, Eñ daer voor jaerlijcks op St.' Michaelis genieten die summa van hondert en t'negentigh Caroli guldens, vrij huijs mette gerechtigheijt van drie schaeren, den hoff eñ ses karren Turff, sullende voor d'institutie van ijeder kindt des maents moghen trecken eñ profiteren drie stuijvers".

Na den dood van *Dalmahoij*, werd den 13 September 1677 *Johannes Oosterlingh* met het „schoolmeijsterschap eñ organistplaetse cum annexis" begiftigd.

Intusschen waren herstellingen aan het uurwerk noodig. In de rekeningen vonden wij hieromtrent de volgende kwitantiën van *J. Sprakel:*

„Bekenne ich onders. uijt handen van Secret. Avercamp wegens reparatie van t'urwerck extraordinaire van radt, ronsels eñ andere gemaeckt, ontfangen te hebben die summa van veertig Car. guldens, Actum den 18 Novembr. 1687.

Jacob Sprakel."

„Bij mij onders. ontfangen uijt handen van Secretaris Avercamp wegens Extraordinarisse reparatie van klocken, soo de kerk van Hattem aen mij verplightet is, die summa van vijff gulden thijn stuijvers; wien volgents denselven secrt. voor goede betalinge ben bedanckende. Actum den 31 maij 1688.

Jacob Sprakel."

„1691. den 28 maaij

Het speelwarck tot Hattum het clawier vermaeckt dat heel af gesleten was, en die Hamers en Veeren ook te regte gemaeckt als ook die draden vermaekt op mijn kosten samen verdient . . . . *f* 9 — 0 — 0
daar bij gekoft $2^1/_4$ pont Iser draat daarvoor betaldt - 13 — 0
somma 9 — 13 — 0

UE. D. Dijenaar
Jacob Spraakell

betaald in 1695."

Ten tijde dezer herstellingen was *Geerligh Abrahamsz.* belast met het toezicht over het uurwerk. De talrijke betrekkingen, die hij gelijktijdig waarnam, blijken uit de Resolutie van 19 Mei 1691, luidende aldus:

„Door indispositie eñ onbequaemheijt van Geerligh Abrahamsz. als Custos eñ stadtsbode, is bij haer WelEd. als mede die kerckenraedt goet gevonden en verstaen, dat in desselffs plaetse sall worden aengestelt Jan Berentsz, mits conditie dat hij Geerligh sall behouden het jaerlijcks tractement van 't Costerampt en bodendienst. En alle weeken van Gemeenen Armen genieten acht stuijvers, gelijcke acht stuijvers vañ diaconie, sullende hij Jan Berentsz alle die extraordinarisse proffijten van 't stellen der klocke, overluijden, doodtbidden, eñ gangen als bode etc. worden genoten. Eñ nae overlijden van hem Geerligh, alle die tractamenten daertoe staende."

In 1692 overleed *Geerligh Abrahamsz*; een resolutie van 4 November 1692 luidt:

„Op versoeck is Catharina, weduwe van wijlen de Custos Geerligh Abrahamsz., geconsenteert een Camer ofte woninge in Luch-

tenberghe huisjes, op sodaene conditis, als bij d'andere vrouwen aldaer genoten wordt."

Jan Berentsz. kwam dus toen pas in het volle bezit van zijn tractement.

Het bespelen van het klokkenspel schijnt in dien tijd niet meer geregeld te hebben plaats gehad, daar hiervan geruimen tijd niet meer bepaald gesproken wordt. Uit de resolutiën blijkt alleen, dat het gedrag van den schoolmeester-organist, alsmede de gang van het uurwerk te wenschen overlieten.

Ten opzichte van den eersten vonden wij onder dagteekening van 29 Augustus 1692:

„Bnm̄ Schepenen en Raedt nae verscheijden voorgekomene klachten van quaede bedieninge haere Schoolmr̄ en Organist Willem Taets, als dat d'selve tot het drincken van brandewijn komt te vervallen, de kinderen qualijck te tracteren, weijnigh d'selve te overhoren, sigh van t'Orgel nae eerst gedaene dienst voor t' t'absenteren; soo is dat haer Wel Ed. en Achtb. tot dienst eñ welvaeren vañ jonge jeught eñ vervolghlijck tot aenwas van kennisse eñ verstandt van dien, de gemlt. Willem Taets bij desen notificeren eñ lasten, sijnen dienst in alles well en nae behoren waer te nemen, sigh van 't drincken der brandewijn t'ontholden, gheene kinderen onbehoorlijck te slaen een eerlijk leven te houden, de kerckendienst ten uijteijnde van dien waer te nemen eñ aldaer te verblijven. Ofte sall bij onstentenisse van dien, eñ naelatigheijt van 't eene eñ het andere, op vordere klachte, eñ bekenmaeckinge van sulcken, d'selve van sijne bedieninge sonder eenigh conniventie de plano worden gecasseert."

Omstreeks dezen tijd liet de toestand van het uurwerk zeer veel te wenschen over. Waar echter de stad geen geld had, om de kosten der herstelling te bestrijden, nam de magistraat het volgende besluit om een soort van fonds hiervoor te vormen:

„1700 Den 6 junii hebben haer WelEd. en Achtbr̄. geresolveert en gestatueert dat van nu voortaen geene Leden vañ magistraet op donderdagh in de stad synde, buyten de vergaderinghe van haer WelEd. en Achtbr̄. om in alle voorvallende saecken te helpen

assisteren sonder wettige en erheffelycke redenen sigh niet en sullen mogen absenteren, welcke erheffelycke redenen by de president in omme vrage sullen gebracht en aeñ tafel van haer WelEd. en Achtbr. daer over erkent werden, En in vall jemand der leden het contrarie mochte practiseren, en sigh uyt de ordinaire vergaderinghe absenteren, dat de selve telckens en yeder reyse sullen hebben te verbeuren eenen rycksdaelder welcken rycksdaelder by de camener in de tyd van het tractament sullen ingehouden, en aeñ kerck tot opmaekinghe van het Hoorloge geemployert werden."

Vermakelijk is de volgende rekening, die wij vonden. Wanneer men denkt aan den vrij hoogen en stofferigen toren, en al het werk, dat *Buitenhuis* bovendien nog verrichtte, dan gelooven wij, dat de lezer ook wel toestemmend op het slot van zijne rekening zou geantwoord hebben:

1712.

„aent uerwerck gearbeijt voor Gerit Edt uerwerck van de toren gedragen noch een dage met uitgebrant noch de kaste alte male afgeschrapt noch de tooren afgestoft van boven tot onder noch dat uerwerck weder op de toren gedragen en de uerwercker alle dagen ten dienste moeten staen soo lange als daer aen is gearbeijt soo dat mijn dunckt dat daer wel vif gulden aen is verdient

Dit boven staende is mijn voldaan en betaelt 30 Junius

Dorent Buitenhuis 1712"

Behalve „*Gerit*", dien wij uit bovenstaande rekening leerden kennen, werkte ook *P. Winckelaar*, smid te *Hattem* aan het uurwerk. Voor zijne diensten werd hem in 1712 *f* 25 — 6. betaald.

Grootere herstellingen bleken weldra noodig te zijn, het besluit hiertoe werd den 2 November 1724 genomen, en luidde:

„Ter vergaderinge van Haer WelEd. en agtb. gecommuniceert seeckere missive van den agent Hinkel aen de Heer Borgerm̃ Torck over het herstellen van het uur- en speel-werck van de kercktooren geschreven, soo is nae deliberatie goed gevonden en verstaen hooghgemelte Heer Torck mitsdesen te versoecken en t'authoriseeren om met den meister Horologe maecker tot Amsterdam over voorn. herstellen van 't uur- en speelwerck te spreecken en

finael t'accorderen, en soo veel van den eisch in voorn. missive vermelt aff te dingen als eenighsins mooghlick sal zijn, met dien verstande en bedingh dat het uur-werck geheel nieuw sal moeten zijn, sonder dat daer in eniege oude stukken sullen mogen worden gebraght oft gebruickt. Voorts dat den aennemer sigh verbinde het horologe oft uurwerk eeniege jaeren op syn eigen costen t'onderhouden. Belovende Haar WelEd. en agtbr̄ alle hetgene de Heer Torck craght deses sal sluijten van volle craght en waerde te houden."

Als gevolg hiervan kwam zekere mr. *van der Meer* over, om het uurwerk te onderzoeken. Uit eene kwitantie, die wij vonden, gedagteekend den 15 Maart 1726, blijkt, dat hij *f* 10. ontving aan reiskosten voor het „naazien van het orloogi in de toorn." De overeenkomst tot het herstellen, met hem door den magistraat aangegaan, vonden wij onder de rekeningen terug. Zij luidde aldus:

„Op dato ondergesrv̄ is tusschen de Heeren van de Magistraet der Stad Hattem ter eenre en mr. Melstert van der Meer woonende tot Crommenij ter andren zijden geaccordeert en over een gekomen over het repareren en herstellen van het horologe oft uurwerck van dese stadtstoorn als mede van het klocke-spel, in manieren als volght:

Meester van der Meer voorn. neemt aen en verbind sigh craght deses, het horologe en klockespel voerschreven te herstellen en in een volkomen goeden staet te brengen, sonder dat er iets aen sal mogen manqueren, tegens primo maij deses jaars 1725. olde stijl, als wanneer alles tot amsterdam veerdigh sal moeten zijn om herwaerts overgevoert te konnen worden (waer van hij mr. Melsert 8 daegen te voren per missive kennis aen Haar WelEd. en aghtb. sal moeten geven) bij poene dat voer ijder veerthien daegen die het werck laeter moghte veerdigh worden, van de bedongene penningen sal moeten missen vijff en twintigh guldens, ten waere door extraordinaire toevallen van sieckten off anders moghte verhindert worden, waerop nae redelickheit sal gereflecteert worden. Verders sal hij gehouden zijn, wanneer [tijd] is van het werck in de Toorn te brengen, syn eigen logement en verteringe te betaelen. Daetegens

de Heeren van de Magistraat beloven en sigh craght deses verbinden aen mr. van der Meer, te betaelen, soo dat het uurwerck en klockespel in een goede en volkomen staet in de Toorn sal gebraght zijn, eene summa van drie hondert Car. guldens, en een jaer daer nae, wanneer het werck dan nogh in goeden staet is, de so[a] van twee hondert guldens. Nemende vorders Haar WelEd. en aghtb. tot haeren laste het transport van het uurwerck nae Amsterdam heen en weer, als ook het veergeld en van de uurwijsers, en het leveren van de nogh manquerende klockjes in het klockespel. Tot naerkominge van 't gene voorscr. zijn hier van twee eensluidende verveerdight en met wederzijdtze onderteekeningen, onder verband van Personen en goederen bekraghtight.

Actum Hattem den 24 Februarij 1725.

Ter ordonn. van Haar WelEd. en aghtbr."

Onderteekend door den Secretaris en van der Meer.

Op hetzelfde stuk, dat de overeenkomst bevat, staat:

„Pro memorie

De betaelinge is geschied met seven hondert guldens.

te weeten,	500	guld. voor het horologe
	160	voor vacaties
Nogh	40	voor het maecken van 't uurwerck van het langer te doen gaen."

„Bekenne ick ondergescr. van den inhout van nevenstaende accoord als mede van beijde mijne naereeckeningen en gedaene vacaties tot dat en deses van de Heeren van de Magistraat voldaen en betaelt te zijn, Hattem den 2 Novemb. 1726.

Melstert van der Meer."

De Smid *P. Wincklaar* zal hierbij zijne hulp ook wel verleend hebben, wij vonden althans eene kwitantie volgens welke hem den 27 December 1726 en den 22 Januari 1728 ten volle *f* 58 : 2 betaald waren voor allerlei kleine herstellingen en vernieuwingen aan het klokkenspel in de jaren 1725 en 1726.

Blijkens onderstaande rekeningen herstelde zekere *Dirk Amink* in 1727 alles wat tot het bespelen van de klokken noodig was:

„Rekeninge van Dirk Amink

aan De Edele agtb. Heren van de Magistraat tot Hattem
1727 in Junij drie dagen op de tooren geweest by 't
maken vant pedaal . . . . *f* 3 — 15 : 0
twe koperen pijpen en een koperen plaat op loon
zolder ingezoldeert . . . . 3 — 0 : 0
agt koperen veren die onder pedaal leggen . . 2 : 8 : 0
agt koperen kettings an pedaal en schering van
pedaal en Clavier . . . . 2 : 10 : 0
aan orlogie op de toren de spil daar de lepels
an zitten de welk was gebroken die geholpen 1 : 0 : 0
12 : 13 : 0

dit door haar WelE. en agtb. Heeren voldaan
Dirk Amink."

„Rekeninge van Dr. Amink. In den Jaare 1727 in de maant November aan De Edelagb. Heren van de Magistraat tot Hattem door order van Haar Edele drie dagen op de toorn gewerkt an het herstellen van het speel klawier en pedaal en hantklawier en het klokjen in de kerk daar an verdient 3 guld. 15 st. dat bovenstaande is mijn van Haar Edele agb. voldaan den 24 Februarij 1728.
Dk. Amink."

Zooals uit de klokkenopschriften, die wij later zullen mededeelen, blijkt, leverde *Jan Albert de Grave* in hetzelfde jaar klokken aan *Hattem*. Omtrent deze levering mocht het ons alleen gelukken onderstaande rekening te vinden:

„Amsterdam den 25 April 1727.

De E. E. Magistrad der Stad Hattem debet aan Jan Albert de Grave voor 2 Nieuwe Speelklocken ten behoeve van haer E. klokkespelen wegen

A. — $34\frac{1}{2}$ ℔
C. — 25 „ $59\frac{1}{2}$ ℔ à ℔ 20 st. . . . . . *f* 59 : 10 : —
4 Nieuwe kneepels wegen $4\frac{1}{2}$ ℔ à ℔ 7 st. . . . . 1 : 3 : 8.
aen onkosten gedaen wegens ontfangen en ten overzenden der klocken . . . . — : 18 : —
aen drinkgelt voor de knegts . . . . — : 12 : —
64 : 3 : 8.

Den inhout ontfangen en hier meede voldaen den 8 Maij 1727.
Jan Albert de Grave."

Hegeman, dien wij ergens anders als klokkenspeler te *Hattem* vermeld vinden, was bij deze werkzaamheden behulpzaam, zooals uit de volgende rekening van *L. Swaijer* blijkt:

„Reeckinge soo met Hegeman op de toren geweest om het klockenspel te veranderen:

1727 den 28 Juni een dach	1 —	
„ 29 „ „ „	1 —	
„ 20 Augustus „	1 —	
„ 21 „ half „	0 —	10
denselven dito een sleutel tot de ton gemaeck	0 —	6
Deze bovenstaen is voldaen Somma	3 —	16.

Lambert Swayer

In 1729 waren in elk geval de herstellingen en aanvullingen van het uurwerk en klokkenspel afgeloopen, en werd het speelwerk door *Hegeman* verstoken. Omtrent dezen arbeid vonden wij de volgende kwitantiën:

1729. den 16 majus en den 17 majus met *Hegeman* op de toren geweest om het klockenspel te versetten an verd. . . *f* — 7 — 0
Voldaen op den 28 Julij
Lambert Swaijer.

1729. Den 16 en den 17 majus het horologie op de tooren telkens een gedeelte uit en in malkanderen gestoken en de noten op de ton helpen en steeken voldaen op den 28 Julij 1729 *f* 2 — 1 — :
H. Bijvanck [1])

Hegeman schijnt zich goed van zijne plichten gekweten te hebben, althans een resolutie van 7 Petri 1730 bepaalde, dat hij een jaarlijks supplement van 5 ducatons wegens zijne goede diensten als „orgelist en klokkenist" zou genieten.

Na bovenvermelde groote herstelling beperkten zich de uitga-

---

[1]) Deze Bijvanck was „Gerightsdienaer" en tevens belast met het bedienen van het horologie o. a. blijkens een quitantie van 14 September 1727.

ven voor het uurwerk en klokkenspel verder hoofdzakelijk tot kleinere reparatiën.

Opmerkelijk zijn de herstellingen, die in 1767 plaats hadden. De stadshorlogemaker van Kampen *Seedes*, hiermede belast, diende hiervan onderstaande rekening in:

„door order van de Edele agbaar heere minheere burgemesters van de Stad hattum.

Gewerckt aan het Speelwerck en Slagwerck op de tooren voor eerst al de klocke gemakt suijver van slagh, van de hamers af tot aan de kaptreckers op het plat alle gaar nuewe koperetreckers gemakt van de kaptreckers tot aan de tuijmelaars allegaar nuewe koperetreckers gemakt, van de tuijmelaars tot aan de klavieren voor de Speelton alle gaar nuewe koopere treckers gemakt een nuewe koopere rooster boove de ton gemakt en al de klavieren voor de ton vernuet en al de nooten in de Speelton gerepareert en hondert nuewe nooten in de Speelton ingemakt en hondert nuewe schroeve gemakt tot gebruijck van de nooten en van alle de kleepels af tot aan het handklavier toe alle gaar nuewe koopere treckers gemakt en aan het voetpedaal ook en verder goet gaande en slaande gemaakt en aan de kleepels nuewe stale veere gemakt en aan alle de treckers nuewe haake en essers aangemaakt.

gewerkt veijf en sestigh dagen verdient twe gulden dags makt	130 —		
en knegt gebruijkt twalef dagen verdient een guld. vier stuijvers dags makt	14	8	
gelevert hondert nuewe nooten a. agt stuijv. het stuck	40		
hondert nueuwe schroeve a: twe stuijvers het stuck	10		
dartigh pont koperdraat a: een guld. het pont	30		
voor reijskoste en loosement	42		
aan de orgelist van Eem	6		
aan de koperslager van der Wal voor koper	5	16	12
	278	4	12

Gedaan door H. Seedes Stadsorlosiemaker van Campen."

Dit stuk gaf tot zeer veel opmerkingen aanleiding. In het Archief te *Hattem* vonden wij een vrij groot pakket met papieren hierop betrekking hebbende.

Eene verklaring van den rentmeester *H. van Meekeren* luidde als volgt:

„deze Jonge die hier de naam van knegt wordt gegeven heeft nae mijn gedagten geen 4 stuijv. dags verdient alzoo hij bij het weven is en niet bij het orlogimaken en ik heb het ook gecondsidereert omtrent het kostgelt heb van hem dags 4 st. en van de bas 8 st. voor kost en loozement gehadt

Hend. van Meekeren
Rentmeester."

Liet deze verklaring reeds twijfel rijzen omtrent de juistheid van de rekening van *Seedes*, onderstaande verklaring van den ontboden Stadshorlogemaker van *Amsterdam* nam de laatste sporen weg:

„Verclaere ik onderget. Dirk van der Meer Stadts Horlogiemaaker te Amsterdam, dat ik ter requisitie van de Heeren van de Magistraat der Stadt Hattem g'examineert heb de Rekening van H. Seedes Stadts Horologie-maeker van Campen, wegens 't geen denselven met sijn knegt in 1767 aen het Speel-, uur- en Slag-werck alhier in de Toren heeft gedaan, monterende met de Leverantie en 't verschot een summa van *f* 278 — 4 — 12 en daer bij teffens naeuwkeurig opgenomen het Werk en Leverantie selve door hem gedaen, welke sig van 't oude distinctelijk was onderscheijdende, bevonden heb.

Dat het werck doorgaens seer slegt en niet voldoende is gemaakt, soo dat 't sullende deugen en van nut sijn, meest verandert moet worden.

Dat 't oude koper-draad van 't Speel Clavier van de Ton daer uit genomen en aan mij vertoont, soo goedt voor 't gebruik is als 't nieuwe door Sedes in derselver plaats gebragt.

Dat, so 't werk al goedt en zonder onnodige kosten was gemaakt, hij voor arbeijdsloon in plaats van in 65 dagen 130 gulden, althans

niet meer had behooren te rekenen dan 15 dagen en dus tegens 2 gulden daegs . . . . *f* 30 — „ — „

En voor de knegt, veronderstellende, dat hij, soals de Attestant geinformeert was, op kosten van de Stadt 10 en ¼ dag een Handlanger gehadt heeft, gemerkt 't daer mede in die 15 dagen sonder knegt, door iemant sijn werk verstaende, gemakkelijk had kunnen worden gedaen in plaets van 14 — 8 — „ . *f* 2 — 7 — 8

Dat hem Attestant het in rekening gebragte getal van 100 nieuwe Noten en Schroeven of Moeren suspect voorgekomen sijnde, hij alle de Noten en Moeren heeft uit de Ton genomen, en bevonden dat er maar waeren 80 nieuwe Noten en Moeren voor welke soort van Noten met de Moeren, hem in plaats van 10 st. niet meer competeren, dan tegens 5 st. 't stuk gerekent . . . . *f* 20 — „ — „

Dat hem de ingebragte 30 pond koperdraad niet minder verdagt voorgekomen sijnde, hij 't selve daerom en ook omdat 't zo niet kon blijven heeft afgenomen en laten wegen, en dat 't heeft gewogen 22 pond; hier bij gerekent voor Lakatie in 't bewerken 1 pondt, komt hem niet meer dan van die 23 pond, gerekent tegens 18 st. ieder . . . . *f* 20 — 14 — „

Dat het koper, waervoor Seedes aen den koperslaeger van der Wal soude hebben betaelt *f* 5 — 16 — 12 almede afgenomen en op de schaal gelegt sijnde, heeft gewogen 2 pond en ses lood, en met de Lakatie in 't verwerken niet hooger kan gerekent worden dan op 3¼ pond, makende tegens 16 st. 't pond als de hoogste prijs gerekent, in plaats van die ingebragte *f* 5 — 16 — 12 . . . . *f* 2 — 12 — „

Dat 't den Attestant voorkomt dat denselven rijkelijk betaalt is, so hem worden goed gedaen voor reijskosten 10 gls., en voor verteringe in die 15 dagen ook 10 glns. en dus in plaets van 42 . . . . . . *f* 20 — „ — „

Dat den Attestant op 't Posjen van den Organist van Eem geen taxatie kunnende maeken, soude vermenen, dat hem 't selve soude kunnen gevalideert worden, dus . . . . *f* 6 — „ — „

En dat dien ten gevolge die rekening van *f* 278 — 4 — 12 betaalt wordende met *f* 101 — 13 — 8 hij Seedes althans geen reden heeft te klaegen.

Aldus ter goeder trouwe en nae mijn beste kennis dat werk opgenomen en die rekening in voegen voorn. getaxeert, met beloffte om ten allen tijden sulx gerequireert wordende, met solemnelen Ede tot God Almagtig te sterken door mij onderget. binnen Hattem op den 23 Julij 1768.

Dirk van der Meer
Stadshorloogiemaaker
der stad Amsterdam."

Wij zullen niet verder op deze minder verkwikkelijke geschiedenis ingaan, maar alleen vermelden, dat *Seedes*, terwijl de afrekening nog hangende was, stierf, en de rekening eerst den 27 September 1774 met de erfgenamen met *f* 65 — 4 — vereffend werd.

Dirk van der Meer schijnt in den smaak van den Magistraat gevallen te zijn, eene resolutie van 20 October 1772 vermeldt:

„Haer WelEd. en Agtb. hebben met den Horologie-maker Dirk van der Meer geconvenieert, dat denselven alle jaar het uurwerk in de Toren alhier eens zal visiteren, hetgeen daar alsdan of tusschen beiden defectueus aan mogte zijn, herstellen, soo dat het in staat is, om sijn dienst te kunnen doen, en sulx gedurende den tijd van tien jaren, 's jaars voor vijf en twintig gulden, waar van het eerste jaar verschijnen sal op den 1 Juni 1773 sullende hier onder nogtans niet begrepen zijn extraordinaire toevallen, 't zij door swaar weer of bouwvalligheid van de toren, veroorsaakt, ook sal daar buiten zijn het ijserwerk daartoe nodig, welke door een smid sal worden gemaakt, alsmede de touwen, 't koperdraad en boomolie, welke tot het speel- en uurwerk sal noodig zijn, en dan nog 't ver-

steken van de speelton, als daar andere airtjes op gestoken worden, welk alles voor rekeninge van de stad sal zijn; wordende den tijdelijken Camener gelast om die betalinge te doen, alsmede de Sa van vijf en seventig gulden, voor reparatie aan dat uurwerk, in de drie vorige jaren reets verdient."

In 1777 werd voor het behoorlijk herstellen en schoonmaken van beide *f* 24 : 16 uitgegeven.

Het resolutieboek van de Magistraat vermeldt onder dagteekening van 24 September 1805:

„Den overwerkmeester rapporteerd, dat den Uurwerkmaker Gluisteen, thans hier van Kampen present tot herstelling van het gebrekkige aan het Stads uurwerk, aan hem had berigt, dat boven de gewone reparatien aan het zelve noodzakelijk vereijscht werd eenige verbetering aan het raderwerk en schering van het speelwerk, dat hij overwerkmeester hem had afgevraagd, wat dit wel konde bedragen en ten antwoord had bekomen dat dit een object van *f* 60 a 70 Guld. konde uitmaken, waar onder mede begrepen zoude zijn het brengen van een nieuw airtjen op het klokkenspel; wordende na gehouden deliberatie verstaan om den overwerkmeester te aucthoriseeren, zoo als geaucthoriseerd wordt bij en mits dezen, om op de menageuste wijze mogelijk de opgegevene extra ordinaire verbetering van het Stads uurwerk te doen bewerkstelligen."

terwijl uit de „geslagen ordonnantiën op de Cameraers" blijkt:

1806 „ . . . . . . C. Gluyssteen te Campen wegens buitengewone reparatien aan deser stads uur- en speelwerk van 5 Aug. tot 25 Octob. 1805 . . . . *f.* 106 „ 8 „ —

. . . . . . J. M. Suskens, wegens gedane leverantien aan 't Stadsuurwerk, op den 2 November 1805 . . *f.* 7 „ 10 „ —

. . . . . . Steven Kraandijk, wegens leverantie van touwen aan de klokken, op den 23 October 1805 . . . *f.* 24 : 4. —

Met de voldoening dezer rekening van *Gluisteen* schijnt men weinig haast gemaakt te hebben, of wel deze uurwerkmaker had geld noodig; in de resolutie van 20 Mei 1806 vonden wij althans het volgende opgeteekend:

„Den Overwerkmeester van Mekeren produceerd eene aan hem geaddresseerde Missive van Gluisteen te Kampen waar hij andermaal versocht betaling van zijne rekening wegens reparatie aan het klokkenspel.

En is goetgevonden in het gedane versoek te difficulteren, en die rekening niet anders dan gelijk met de andere rekeningen over 1805 te voldoen."

Deze uitgaven waren zeker geschied, om in 1806 den verjaardag van Koning Lodewijk feestelijk te kunnen vieren, want in de vergadering van de Magistraat van 23 Augustus was bepaald, dat voor 's Konings verjaardag drie maal daags de klokken zouden geluid worden met tusschenbeide bespeling van het carillon. Het volgende jaar werd den 15 Augustus een dergelijke resolutie eveneens genomen, op Hooger Last werd toen besloten bij gelegenheid van den naamdag van Z. M. den Keizer en Koning *Napoleon* het klokkenspel te bespelen, waarbij tevens gedacht zoude worden aan het feest wegens den geeindigden oorlog op het Vaste Land.

Over 1811 vonden wij nog den volgenden post:

1811 den 22 van Sprokkelmaand Coram dheeren Schmiedeman, van Meekeren, Kumsuis en Partes, tenbehoeve van G. D. Treep, wegens een gemaakt Touw gemackt aan 't klokkenspel op den 18 van Sprokkelmaand 1811 . . . . *f* 15 „ 12 „ —

Bovengenoemde *Gluisteen* had behalve het herstellen van het Slag- en Speelwerk ook het onderhoud van een en ander op zich genomen, zooals uit onderstaande Gemeenterekening 1813, dagteekening 13 Mei 1814, blijkt:

„De Burgemeester van Hattem gelast den Stedelijken Ontvanger Nicolaas Romswinckel te betalen aan Casper Gluysteyn, wonende te Campen 75 gulden strekkende in voldoening van het onderhouden en repareeren van het Slag- en Speelwerk der Stadsklokken."

Hoezeer men destijds nog het bespelen van het klokkenspel nog waardeerde blijkt wel uit de resolutie van 29 April 1806:

„Den Schoolmeester en Klokkenist Rave, versoekende gedurende den aanstaanden Maand Mei te mogen worden geexcuseerd om des morgens te speelen op het Klokkespel uit hoofde van

zyne zwakke Gezondheid, zo word om redenen hier in gedifficulteerd."

Staan wij thans nog een oogenblik stil bij de klokkenspelers. Een der voorgangers van *Rave* was D. Bloemert, na wiens dood besloten werd de volgende oproeping in de Haarlemsche Courant van 23 en 30 April en 7 Mei 1785 te doen:

„Alsoo door het overlijden van Derk Bloemert de duitsche Schoolmeester-Voorsanger-Organist-en Klockenist-plaatsen binnen de stad Hattem zijn komen te vaceren op jaarlikse tractementen en emolumenten van ruim hondert rijksdaalders behalven 't schoolgeld en een vrije woninge, soo gelieven die geene, welke daar toe genegen mogten zijn en de vereischte bekwaamheid hebben, sig ten eersten, immers voor den 1 Junij 1785, op dingsdagen 's morgens te tien uur, met behoorlijke attestatien te addresseren ter Secretarij aldaar."

Het gevolg van deze advertentie lezen wij in het resolutieboek onder dagteekening van 25 Februari 1786 aldus:

„Door dode van Derk Bloemert gewesene Organist klokkenist Schoolmeester en voorsanger deser Stadt, hebben haar WelEd. en Agtb. tot die voors. bedieningen aangestelt de persoon van Jan Santink thans schoolmeester te Bergklooster op zodanig tractement emolumenten en schoolgelt als daartoe zijn staande en wijle Derk Bloemert genoten en geprofiteert gehad heeft onder die mits dat voors. organist klokkenist schoolmeester en voorsanger jaarlijks en alle jaar aanvank nemende met den dag zijner aanstelling, aan de Wed. van de gewezene organist klokkenist schoolmeester en koorsanger Blomert met namen Jurriana Vegneris zal uitkeren van zijn tractement de somma van 50 Guldens, zo lange hij Jan Santink hier die functien voors. sal waarnemen en niet nae elders beroepen werd, en de Wed. niet koomt te hertrouwen, of buiten deze stad gaat wonen, in welke drie gevallen deze uitkeering aanstonds sal cesseren:

Sullende aan gem. Organist Klokkenist Schoolmeester en Voorzanger, gelijk mede aan voors. wed. Bloemert ieder een Extract deses tot haar narigt worden ter hand gestelt."

Langzamerhand kwam het klokkenspel in verval. Eene resolutie van 3 Juli 1851 bepaalde het versteken der ton aldus:

„Gehoord dat de uurwerkhersteller Brouwer, genegen is om te bewerken, dat er een ander aria door het klokkespel worde gespeeld, doch dat zulks eene uitgave van hoogstens *f* 11: „ sal veroorzaken, aangezien de pennen op den trommel moeten worden veranderd.

Is goetgevonden: De kosten ad *f* 11: (elf gulden) tot het bedoelde werk verlangt toe te staan."

In hetzelfde jaar vonden wij ook weer eenige herstellingen, blijkens onderstaande rekening:

„Rek. 1851. J. Riphagen te Hattem.

Mei 12.	Het toren uurwerk gerepareert uitgebrand en schoongemaakt	*f* 22. —
	Een N. dubbelde stalen veer onder volslagshamer een N. schijf aan Een gewicht en een draaijer	4.90
Juli 18.	Het speelwerk in orde gemaakt volgens opgaaf	10.50
	2 hamers op een klok gem^t^	0.90
Juli 31.	Een N. ijzer aan het slagwerk	0.60
		38.90."

Voor het laatst tot heden werden nog eens belangrijke herstellingen in 1852 gedaan. De notulen der raadszitting van 25 September 1852 deelen hieromtrent het volgende mede:

„Gehoord de Heer Voorzitter te kennen gevende, dat het Heeren Burgemeester en Wethouders is gebleken, dat een klok in den toren zich bevindende en na raming wegende 400—500 Ned. ponden niet wordt gebezigd, dat daarentegen in het klokkenspel twee klokken ontbreken, en dat uit de opbrengst der niet gebezigd wordende de kosten der benoodigden welligt zullen worden gedekt, verzoekende magtiging tot den verkoop der onnoodige en tot aanschaffing der ontbrekenden, teneinde het klokkespel in behoorlijke orde te verkrijgen.

Zoo is met algemeene stemmen de verlangde magtiging verleend."

en de notulen der

Vergadering Burgemeester en Wethouders.

20 April 1854

„Is goedgevonden:

1° Vast te stellen de navolgende afrekening:

De gemeente Hattem geleverd een oude klok wegende 506 Ned. ponden a *f* 1 : „ p. pond	*f* 506 : „
een klepel zwaar Ned. p. ad *f* is	„ 7 : 50
Dus komt de gemeente Hattem	„ 513 : 50

2° De Heeren Petit en Fritsen uit te noodigen, die gelden bij den Ontvanger dezer gemeente te storten.

3° De Gemeente Ontvanger te magtigen, die som in ontvangst te nemen, en te verantwoorden, als Buitengewone Ontvangst in de rekening van 1856.

4° De Heeren Petit en Fritsen aankomende, als:

a., wegens geleverde klokken	*f* 516 : 50
b. „ „ klepels	„ 9 : „
c. „ reiskosten van Aerle Rixtel naar Hattem voor het opnemen van het klokkenspel . .	„ 25 : „
Samen	*f* 548 : 50

Zoo zal dat bedrag betaalbaar worden gesteld, door afgifte der noodige mandaten."

Volgens de gemeente rekening van 1853 bedroegen de gezamenlijke uitgaven voor het klokkenspel in dat jaar *f* 627,26.

De toestand, waarin thans het uurwerk en klokkenspel verkeeren, meenen wij niet beter te kunnen weergeven, dan verslag te doen uit eigen aanschouwen.

Eenige jaren geleden kwamen wij voor het eerst in het stadje, en het deed ons Vaderlandsch hart goed het klokkenspel vóór dat het volle uur sloeg het „Wien Neerlandsch bloed" te hooren spelen. Ons gehoor werd echter op een harde proef gesteld, en ware het niet, dat ons Volkslied zoo diep in ons hart gegrift was, dan gelooven wij niet, dat wij uit de onsamenhangende klanken de melodie erkend hadden. Op het kwartier liet het klokkenspel zich andermaal hooren, maar thans schoot onze opmerkingsgave te kort, en alleen „de klokkenist" breidelde onze verbeelding door te verklaren, dat „Schept vreugde in het leven" gespeeld werd. Toen het halve uur

zou slaan begon het klokkenspel weder, andermaal spanden wij ons in de wijs te vatten, doch tevergeefs. De klokkenist kwam ons te hulp door te zeggen, dat thans het klokkenspel het „Wij leven vrij" trachte ten beste te geven.

Den wensch om den toren te beklimmen en het uurwerk van nabij te bezien was naauwelijks bij ons opgekomen, of wij zagen ons daartoe in staat gesteld. Als gids diende ons de persoon, die belast was met het toezicht over het uurwerk, en dien wij bij nadere kennismaking, herkenden als denzelfden, die ons des morgens geschoren had. Het ambt van klokkensteller, met het beroep van barbier waren dus in één persoon vereenigd. Daar stonden wij bij het uurwerk. Waarlijk de tand des tijds had op de raderen en assen wel zeer sterk zijne sporen achtergelaten, en de ijzeren ton maakte bij het in beweging komen, en zijn, een vervaardelijk leven waaraan echter de vogels, die den toren tot hunne woonplaats hadden uitgekozen, gewoon waren, want alleen wij schenen vogelverschrikkers te zijn. Het uurwerk, dat aan de drie zijden van den toren wijzerborden heeft, bezit alleen uurwijzers. Op het contrôleuurwerk in den toren staat „$\frac{1668}{1851}$." In den toren hangen twee en twintig klokken, die tot het klokkenspel behooren, en elk van twee hamers voorzien zijn, en verder nog twee luiklokken. Hoog in de lucht, blootgesteld aan weer en wind, hangen daar die klokken.

Het mocht ons gelukken op hen het volgende te lezen:

1°. „Jan Albert de Grave Amsterdam."

2°. „M. F. S. Hattem. 1636."
Verder voorzien van een merk in den vorm van een waaier.

3°. Onder het wapen der stad Zwolle staat:
„M. F. S. 1636"
en verder het merk onder 2° genoemd.

4°. „Petit & Fritsen me fūderunt."

5°. „Jan Albert de Grave me fecit Amsterdam 1723."

6°. „Jan Albert de Grave Amsterdam."

7°. „Jan Albert de Grave me fecit 1727."

8°. Opschrift als onder 1°.

9°. „Jan Albert de Grave 1723."
10°. „Jan Albert de Grave 1722."
11°. „1631."
12°. Opschrift, als onder 1°.
13°. Opschrift als onder 9°.
14°. „De kerck tot Hattem 1636 M. F. S."
Verder een wapen, waarin een pelikaan.
15°. Opschrift als onder 10°.
16°. Opschrift als onder 9°.
17°. „Jan Albert de Grave."
18°. „Jacob Gruinert en Gosen Gruinert Secretaris Kercke tot Hattem."
19°. „Deo gloria M. F. S."
Verder het merk onder 2°. vermeld.
20°. „De Kercke tot Hattem 1635. Corda metalli recre pelloque tristes pectore."
Deze klok maakt deel van het speelwerk uit, en is tevens halfuursklok.
21°. „De Kercke tot Hattem 1635. Dico sonoro verbere psalmos vos grati labra movete"
Verder heeft deze klok het merk onder 1°. genoemd.
22°. Opschrift als onder 10°.

In Mei 1889 vierde natuurlijk ieder in *Hattem* feest. Gold het toch niet het veertigjarig Koningschap van wijle *Z. M. Koning Willem III!* Tot verhooging der feestvreugde moest het oude klokkenspel medewerken. Dagen te voren waren de klokkenist, dien wij reeds kennen leerden, en de organist der kerk bezig geweest, om de draden van het klokkenspel met den stoel te verbinden, en alles was voorbereid, om het klokkenspel nog eens te bespelen. De dag verscheen, de organist beklom den stoel, en nu zongen de klokken hun lied. In de feestvreugde lette men niet al te streng op zuiverheid van tonen; waar *Nederlandsche* harten zelfs bij monde van metaal op zulke dagen spreken, heerscht geen wanklank. Toen de nacht aanbrak, en de klepperman aan de inwoners het versje van *van Alphen* herinnerde, zweeg het klokkenspel weder,

om alleen zijn deuntjes op bepaalde tijden te laten hooren, onafhankelijk van de bezieling van den organist.

En sinds werd die regelmaat in den toren niet verbroken. Alleen in December 1890 sloeg ieder den schrik om het harte, want....... de torenklok sloeg 107 slagen, en eindigde alleen, omdat het slagwerk afgeloopen was. Zelfs Nieuwjaarsdag was niet bij machte verandering te brengen, en dat zegt veel, want op dien dag heerscht binnen de oude wallen een drukte, waarvan alleen hij, die haar bijwoonde, zich een denkbeeld kan vormen. Dan hebben de voordeuren der huizen het soms hard te verantwoorden, daar het volk de hartelijkheid zijner wenschen uit in de kracht van den schop tegen deze sluiting.

Sinds jaren wordt het klokkenspel niet meer regelmatig bespeeld. De man, die het uurwerk verzorgt, ontvangt voor zijne moeiten het sobere loon van 52 gl. In de laatste vijf en twintig jaren, werd ons verzekerd, werd de ton niet meer verstoken.

Mocht eens de tijd van voorspoed weer voor *Hattem* aanbreken, in elk geval geen schendende hand het klokkenspel sloopen, met dezen wensch eindigen wij dit historisch overzicht.

Hattem. F. A. HOEFER.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

GENEALOGIE VAN DE FAMILIE LIENS.

DOOR

L. F. DUYMAER VAN TWIST.

Liens

Eenigen tijd geleden, had ik het groote voorrecht, ter inzage te mogen ontvangen een handschrift, bevattende: een familieregister van het geslacht Liens, bewerkt omstreeks het jaar 1812 door den heer Adolph van Hoey Schilthouwer van Oostée [1]).

Aangezien van dit oude en aanzienlijke Zeeuwsche geslacht slechts stuksgewijze genealogien bestaan, heb ik gemeend, dat het niet van belang ontbloot zou zijn, onderstaande geslachtrekening te vervaardigen. Het handschrift is hierin tot grondslag gebruikt, en daar waar leemten en kleine onjuistheden bestonden, zijn deze door mij aangevuld en verbeterd geworden uit vertrouwbare bronnen.

Vooraf mijnen dank aan den Hoogedelgestrengen heer A. J. Vis-

[1]) In den aanvang van het handschrift geeft de heer Adolph van Hoey zijne verwantschapping aan met de familie Liens. Hij zegt o. a. daarvan, dat zijn vader Jan van Hoey Schilthouwer gehuwd was met Cornelia Boutina Matthia van Oostée, dochter van Goverdina Adriana Colen Reders (zie hierachter noot 41). Als sterfjaar geeft hij aan voor Goverdina Adriana het jaar 1769, en als dat van Cornelia 1784, (zie over Adolph van Hoey, Luitenant-Generaal der Artillerie, verder Ned. Fam. blad. Jaargang 1887).

ser, gepensioneerd kapitein ter zee der Kon. Ned. Marine, bij wien het handschrift berust, en die het mij welwillend ter inzage afstond.

Als wapen van de familie Liens komt in het register voor:

Een groene leeuw op een zilveren veld, een band rondom van groen met 3 gouden dekbladeren [1]).

Het handschrift begint met Philippus Liens [2]), geb......, overl..... in 1550 secretaris van Staat, gehuwd met Lucretia van Borssele, uit het beroemde Zeeuwsche geslacht van dien naam, geb......, overl...... Uit dit huwelijk één zoon: Joan Liens, geb. 1549, overl. Februari 1594, mederegent van Tholen en drost van de heerlijkheid St. Maartensdijk, liggende 2 uren van Tholen. Gehuwd met 1e Anna Dallens [3]); 2e Philippine Werckendet, dochter van

---

[1]) In Smallegange, „Chronyk van Zeeland" komt dit wapen voor. De beschrijving moet hoogstwaarschijnlijk zijn:

Drie gouden appelen 2 (en chef) 1, (en pointe) waarmede beladen is, de azuren rand van het zilveren schild, waarop de klimmende leeuw van sinopel.

[2]) Nagtglas, „beroemde Zeeuwen" 3e aflevering blz. 76—80 zegt, dat de familie Liens waarschijnlijk in de 16e eeuw te Bergen op Zoom gevestigd is geweest. Hij maakt melding van Mayken Liens gehuwd met Hugo Maurits Huygens, waaruit voortkwam Catharina echtgenoote van Jacob Jansz. Veth, levende omstreeks 1560 (Genealogie van „Veth" bij de la Palma).

Philip Liens komt als rentmeester van St. Maartensdijk voor, toen Jhr. Plouers met den titel van Drossaert regeerde.

[3]) De heer van Hoey teekent hierbij aan, dat zij de zuster was van Jacques Dallens, afgevaardigde ter Staten-Generaal; maar dat hij haar niet gevonden heeft in het geslachtsregister van de familie Dallens.

Ofschoon het handschrift niet aangeeft, dat Joan Liens tweemaal gehuwd geweest is, zoo kan men dit toch als zeker aannemen.

Op een wapenbord in het Westeinde der preekkerk te St. Maartensdijk toch komt voor tegen de zuidzijde der muur: een manswapen Liens, en eene vrouwenwapen; gedeeld: Liens en Werckendet. Het opschrift, ook gedeeltelijk op een zerk tegen den muur, geeft o. a. aan, dat zich hier de begraafplaats bevindt van Joan Liens, begraven in 1594, oud 45 jaar en van zijne vrouw Philippine Werckendet begraven in 1610, oud 53 jaar, ouders van Cornelis en Johannes Liens (zie Zelandia Illustrata 2e deel blz. 333).

Deze Joan Liens is waarschijnlijk dezelfde, als die, welke in 1595 eene bedevaart deed naar St. Jago di Compostella (zie afbeelding van den beker van het St. Jacobsgilde te St. Maartensdijk, Zelandia Illustratie, 2e deel, blz. 326).

Cornelis Lieven Werckendet, Bailliu van Ziericksee. Philippine Werckendet, geb...... 1557, overl. November 1610.

Uit beide huwelijken 16 kinderen:

A. Joachim Liens, geb...... te Tholen, overl. 18 Maart 1625, regent van Tholen, lid van de Staten-Generaal, 1618 buitengewoon gezant naar Engeland [1]), ter wegneming van de geschillen ontstaan in Oost-Indië, Groenland, Spitsbergen enz. In hetzelfde jaar door Jacobus I, koning van Engeland, tot ridder gemaakt. Gehuwd met [2]): 1e Elizabeth van Borsele, geb......, overl......, dochter

---

In hetzelfde werk blz. 333 komt onder de wapenborden in meergenoemde kerk een ruitvormig bord voor, waarop de wapens afgebeeld zijn van de geslachten: Ten Have en Liens. Uit het opschrift blijkt, dat aldaar begraven ligt: Agathe Adriani van der Have gestorven 6 Augustus 1584 in den ouderdom van 56 jaar, weduwe van Joachim Henricus Liens uit Bergen (waarschijnlijk Bergen op Zoom).

Zoo de heer van Hoey het tegendeel niet beweerde, zou men kunnen aannemen, dat zij de ouders waren van Joan Liens, vooral ook, daar in het opschrift één Joan Liens (ontvanger) voorkomt, door wiens bemiddeling waarschijnlijk het wapenbord vervaardigd is geworden.

In de „beroemde Zeeuwen" wordt Joachim Liens (zie hierboven als zoon van Joan Liens) als vermoedelijke zoon opgegeven van Joachim Henricus Liens en Agathe Adriani van der Have, hetgeen met zekerheid ongegrond kan verklaard worden.

Wellicht heeft Joan Liens een broeder gehad Joachim A. Liens geb. 1572, overl. 9 December 1607, rentmeester van St. Maartensdijk.

[1]) De werkzaamheden van Joachim Liens, als buitengewoon gezant bij het Engelsche hof, worden beschreven in J. van den Sande „Ned. Historie" blz. 229 en in de „wakende Leeuw."

Het origineel document of de bul, waarmede Joachim door koning Jacobus I begiftigd werd, en waaruit zijne verheffing tot den adelstand bleek met den titel van ridder, was in 1726 berustende bij den predikant Jona van Middelhoven, (ziet onder a. 2. I) en in 1755 nog in bewaring bij Juffr. van Middelhoven, waarschijnlijk zijne dochter, gehuwd met den predikant........ van der Star.

Joachim Liens werd in de kerk te Tholen begraven. Onder de afbeeldingen van zerken en wapenborden in de kerk te Tholen komt ook zijn wapenbord voor.

[2]) Over het aantal malen, dat Joachim gehuwd is geweest, worden verschillende gissingen gemaakt. Het handschrift geeft eveneens als de Navorscher (2e Jaarg. blz. 285) driemaal op.

van ...., van Borssele en ..... Vermuyden; 2e ..... Werckendet, geb......, overl......, dochter van Lieven Werckendet, burgemeester van Zierikzee, en Rentmeester-Generaal beooster-Schelde, overl. 30 Nov. 1622, en van Elisabeth (?) van Hutsbeecke.

3. Cornelia Vermuyden, geb....., overl....., zuster van Cornelis en Jan Vermuyden.

Van het 1e huwelijk wordt medegedeeld, dat het kinderloos bleef.

De heer van Hoey geeft voor het 2e huwelijk op: Joachim Liens gehuwd met .... van Hertsbeecke, dochter van den burgemeester van Zieriekzee, welke aldaar sterft 30 Nov. 1622 en van vrouw Werckendet. Hij was ook Rentmeester-generaal B. O. S.

Dit zal wel eene vergissing zijn:

Van Hertsbeecke toch komt niet voor op de lijst van alle de Heeren, die binnen Zierikzee Burgemeester geweest zijn (zie Smallegange); maar wel komt in de Chronyck van Zeeland (blz. 394) voor als burgemeester te Ziericzee: Lieven Werckendet in 1601, 1604, 1607, 1610, 1613, 1616 en 1619.

Onder de Rentmeesters-generaal B. O. S., resideerende tot Ziericzee, komt Hertsbeecke *niet*, maar Lieven Werkendet *wel* voor.

Hieruit kan men met zekerheid besluiten, vooral daar Smallegange in de Chronyck van Zeeland (blz. 321) zegt: dat Heer Lieven Werckendet stierf den lesten November anno 1622 te Ziericzee, dat Joachim Liens voor de 2e maal gehuwd is geweest met .... Werkendet, dochter van .... enz, en van .... van Hertsbeecke (hoogstwaarschijnlijk Elisabeth). Dit laatste zou men kunnen opmaken uit een noot, gevoegd bij het handschrift. Hier wordt gesproken over een huwelijk van Elisabeth van Hertsbeecke met den Heer Johan Anthonius de Jonge, heer van Oosterland en Sir Jansland, (waarschijnlijk dus een 2e huwelijk), waaruit voortgesproten is de familie de Jonge van Ellemeet, met Jacob de Jonge van Ellemeet, pensionaris der stad den Briel. Als dochter uit het huwelijk wordt opgegeven: Elisabeth de Jonge gehuwd met Mr. Huibert van Beaumont, pensionaris van Dordrecht (zie ook Ferwerda, „Ned. Gesl.-, Stam- en Wapenboek," geslacht Beaumont 7e generatie). Verder zegt het handschrift, dat Jacob de Jonge van Ellemeet van moederszijde afstamt uit de Zuidlanden, Vlaanderen en Braband van de Hertsbeecke's en de van Dallens.

Volgens de genealogie van de familie de Jonge (Rietstap) zou Elisabeth van Hertsbeecke niet met Lieven Werckendet gehuwd kunnen geweest zijn, daar hij eerst in 1622 sterft, en zij reeds in 1606 gehuwd was met Johan Anthonissen de Jonge.

Dat Lieven Werckendet met .... Hertsbeke gehuwd geweest is, blijkt uit de gemeenschappelijke bezitting van een deel van de heerlijkheid Botlandt waar zij beiden op de derde steenrol voorkomen.

Uit het 2e en 3e huwelijk 5 kinderen:

1. Joachim Liens [1]), geb....., overl....., officier in Staatschen dienst, vestigt zich omstreeks 1632 te Zwolle. Hij sterft in den ouderdom van 27 jaar, gehuwd met...... Schutte of Schuttinius geb....., overl....., dochter van D..... Schuttinius, predikant te Zwolle, en.....

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

1. Joachim, zie *a. i.*; 2. eene dochter, 3. eene dochter.

2. Cornelis Liens, geb....., overl....., te St. Maartensdijk, Drost van St. Maartendijk, gehuwd met Maria Vermuijlen, zie C. 1, geb....., overl.....

3. Susanna Liens, geb....., voor 1618, overl....., gehuwd met Jaques Dallens [2]), Rekenmeester in de Generaliteits Rekenkamer.

---

[1]) Joachim Liens, zoon van Joachim Liens, regent van Tholen, staat in het handschrift niet als zoodanig opgegeven, maar vormt daarin met zijne descendenten eene afzonderlijke tak, waarvan de samensteller zegt, niet te weten, waar deze te plaatsen. Aangezien vele geloofwaardige bronnen (Nagtglas, levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 79; de Boekzaal 1768, blz. 193; enz.) hem waarschijnlijk voor den zoon van bovengenoemden houden (overeenkomst van geslachtswapens), zoo is hij hier geplaatst. Nagtglas geeft als zijne kinderen op 1 zoon en 2 dochters, terwijl het handschrift slechts over één zoon spreekt.

[2]) In het geslachtsregister van de familie Cau komt Jacques Dallens, Rentmeester in de Generaliteitsrekenkamer, ook voor als Burgemeester van Tholen. Zijn zoon Jaques Dallens wordt hier aangegeven, als te zijn gehuwd 7 Aug 1658 met Maria Cau. Voor de kinderen uit het huwelijk van Jacques Dallens en Susanna Liens wordt in het handschrift verwezen naar het register van Dallens blz. 1 N°. 4. Een van de zoons, Johan Dallens (Zelandia Illustrata, deel I, blz. 483), stierf 19 Juni 1666, als vaandrig in den ouderdom van 22 jaar aan de in den vierdaagschen zeeslag bekomen wonden (zie ook Nagtglas, levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 78). Zijn wapenbord in de kerk van Tholen werd vereerd met een latijnsch lofgedicht van Daniel van Middelhoven. Op het wapenbord bevindt zich een ruit met het wapen van Dallens, azuur met een leeuw van goud, bezaaid met gouden blokjes.

In den rand: Dulce et decorum est pro patria mori. Op het schild, obijt den 19 Juni 1666 en de letteren V. D.

Vier kwartierwapens

Dallens (ontbreekt).	Liens.
de Huybert.	Vermuijden.

geb. . . . ., overl. . . . ., zoon van Jacques Dallens, Burgemeester van Tholen en Catharina de Huybert.

4. Philippine Liens [1]), geb. 5 April 1618, overl. omstreeks 1700, gehuwd met Hermanus Mévius [2]), Predikant te St. Maartensdijk, geb. . . . ., overl. . . . .

Uit dit huwelijk geen kinderen:

5. Johanna Liens, geb. na 1618, overl. voor 1699. gehuwd met Daniël van Middelhoven [3]), Predikant te Bergen op Zoom, geb. . . . . 1612 te Voorschoten, overl. 23 Mei 1670, zoon van Michaël van Middelhoven, Predikant te Voorschoten, en Sara Andries dr.

Uit dit huwelijk 3 zonen.

1 Michaël, zie *a. 2*; 2. Jacobus, zie *a. 3*; 3. Johannes.

B. Cornelis Liens [4]), geb. . . . . 1580 te Zierikzee, overl. 1 Maart

---

[1]) In het bezit van den heer van Hoey is een lofgedicht van Michaël van Middelhoven op den 81en verjaardag van zijn tante Philippine Liens.

[2]) Wellicht is deze Hermanus Mevius dezelfde als die, welke voorkomt in den Navorscher Jaarg. 1883, blz. 406, waarin o. a. staat Hermanus Mevius werd in 17 Mei 1639 proponent van de cl. van Tholen, en 15 Juli 1639 benoemd tot predikant van den Kruisschans en het fort Frederik-Hendrik, waar hij in September werd bevestigd. Beroepen in Dec. 1640 te St. Maartensdijk, vertrok hij in het begin van 1641 derwaarts. In 1687 emeritus verklaard, overleed hij te dier plaatse 9 Juli 1688 in den ouderdom van 73 jaar.

[3]) Daniel van Middelhoven werd in 1636 eerst predikant bij de Nederlandsche ambassade te Venetie; daarna bij die te Parijs. In 1628 beroepen te Tholen, nam hij dit beroep aan, doch vertrok weer in 1662 naar Bergen op Zoom.

Volgens van der Aa, Biogr. woordenboek, 12e deel, 2e stuk, was zijn vader van 1592—1634 predikant te Voorschoten. Zie verder over de familie van Middelhoven, Nagtglas, levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 176—178 en Navorscher, 2e deel, blz. 154. Sommige geven op, dat Daniel 3 zonen en 2 of 3 dochters naliet. Het handschrift spreekt alleen van 3 zoons.

[4]) In het handschrift komt als een der zonen van Joan Liens voor, Cornelis Liens. Van dezen wordt niets anders medegedeeld, dan, dat hij drost van St. Maartensdijk was. De zoo bekende Cornelis Liens, hierboven onder B. genoemd, wordt aldaar opgegeven, als een zoon van Joachim te zijn geweest. Dit schijnt echter eene vergissing in het handschrift. Joan Liens werd in 1549 geboren, zijn zoon Joachim kon dus op zijn vroegst in 1569 het levenslicht gezien hebben, en diens zoon Cornelis zou dan in 1580 geboren moeten zijn, hetgeen eene

1636, Drossaard van St. Maartensdijk, Bailliu van Scherpenisse, gehuwd met Eleonora van Walen (Walhain), geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

---

onmogelijkheid is. Veilig kan men dus aannemen, dat Cornelis Liens, geboren in 1580, de zoon was van Joan Liens.

Van der Aa meldt nog in zijn Biogr. woordenboek, 11e deel blz. 418: dat Jhr. Cornelis Liens, geb. 1580 te Zierikzee, aldaar gewoon stadsgeneesheer is geweest, en later eerst drossaard van St. Maartensdijk en bailliu van Scherpenisse. Het handschrift geeft als begraafplaats van Cornelis Liens op de kerk van St. Maartensdijk, alwaar hij tijdens zijn leven eene graftombe van albast liet stichten.

Cornelis Liens was ook de stichter van het kasteel te St. Maartensdijk. Onder zijne nagelaten werken neemt voorzeker eene eerste plaats in „de Kleyne Wereldt," in 2 deelen, waarin zijn portret voorkomt, fraai in koper gesneden, en daarom de woorden: Mr. Cornelis Liens, Drost van de baronnie van Martiaens-dyck Bailliou van Scherpenisse etc. Aet. 56, ob. 1636, met zijn zinspreuk „Sin vaerdich, Open recht." (Zie verder over hem de la Rue, geletterd Zeeland, en de Zelandia Illustrata.) In het Zeeuwsch genootschap der wetenschappen bevindt zich: eene afbeelding der tombe, breed 30, hoog 37 M. voorstellende: een op zuilen rustend gewelf, waarboven het familiewapen; en 2 portretten van Cornelis Liens, waarvan een geheel overeenkomende met dat wat zich bevindt in de „Kleyne wereldt," maar gevolgd door een achtregelig vers geteekend: C. Liens.

Walhain, een der bezittingen van de heeren van Bergen op Zoom, werd in 1472 tot een graafschap verheven, ten behoeve van Jan van Glimes van Bergen (Zelandia Illustrata, 2e deel, blz. 335).

In de Zelandia Illustrata, 1e deel, blz. 336 en 337, komt nog voor Elisabeth Liens. De heer Nagtglas geeft op, dat zij eene dochter was van Cornelis Liens, dus eene zuster van Maria Liens. B. 4. Twee wapenborden komen voor in de kerk te St. Maartensdijk.

1°. wapenbord, waarop een vrouwewapen, gedeeld: rechts Liens en links een faas, — beneden drie (2 en 1) klokjes, boven een molenijzer. Ter zijde E(lisabeth). L(iens) obiit 1643.

2°. Ruitvormig wapenbord, waarop een wapen: gedeeld rechts Liens, links als boven (Smulders), waaronder een onderschrift.

Elisabeth was gehuwd met Jacobus Smulders.

In het onderschrift staat: dat Smulders was gesproten uit d'Heer Grenu. Jacob Smulders was med. doctor en Burgemeester te St. Maartensdijk.

De heer Nagtglas geeft in zijne levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 78

1 één zoon die drost geweest is te St. Maartensdijk.

2. Joan Liens, geb. . . . ., overl. . . . ., Med. Docter te Tholen, gehuwd met . . . . geb. . . . ., overl. . . . .

Uit dit huwelijk één zoon:

Joan Liens, is in 1699 of 1700 naar Duitschland vertrokken.

3. . . . . . Liens, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met . . . . . Anochée. Advocaat voor 't Hof van Holland te 's Gravenhage.

Uit dit huwelijk . . . . . kinderen.

4 Maria Liens, zie E. 2.

C. Clasina Liens, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met Cornelis Vermuyden [1]) gewezen burgemeester van Tholen, geb. . . . . overl. . . . .

Uit dit huwelijk 4 kinderen.

1 Maria Vermuyden zie A 2.

2 . . . . . Vermuyden, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met Philibert van Borsele [2]), Burgemeester te Tholen, Rentmeester generaal be-

---

nog op, dat eene dochter van Cornelis Liens gehuwd was met Daniel van Middelhoven. Dit zal echter eene vergissing zijn, want op blz. 177 zegt hij Daniel van Middelhoven trouwde met Johanna Liens Joachims dr.

[1]) Op de lijst der Burgemeesteren van Tholen, sedert den jare 1483, (Chronyck van Zeeland door Smallegange) komt Cornelis Vermuyden niet voor.

Met zekerheid mag men aannemen, dat, Cornelis Vermuyden dezelfde is geweest, als de ingenieur Vermuijden, die, tijdens Karel I koning van Engeland, aldaar zoo'n belangrijke rol heeft gespeeld, waarvoor hij dan ook tot ridder werd gemaakt. (Navorscher I. 17, 35, 163, II 126, 254, 285, 349, Bijbl. 1853 i. X 27, 103, 326).

In het handschrift, waar medegedeeld wordt, dat Cornelis tante zeggen moest tegen de derde vrouw van Joachim Liens en dat Clasina Liens, zich metterwoon vestigde in Engeland, en daar gebleven is, komt behalve de hierboven vermelde 4 kinderen geen andere meer voor. Waarschijnlijk is het dus Cornelis, die 11 Oct. 1643 tegenwoordig was bij het gevecht van Winceby en die genoemd wordt in een brief van Olivier Cromwell van 4 Junij 1645, en colonel is geworden. (Navorscher I 163).

[2]) Philibert van Borssele was een neef van den Premier Noble van Zeeland. Volgens het handschrift is hij met . . . . . . Vermuyden voor de 1e of 2e maal gehuwd geweest, waarschijnlijk voor de 1e maal. Als 2e vrouw wordt dan genoemd Lucretia van Hertsbeke. Dit 2e huwelijk is waarschijnlijk, dat wat voorkomt in Ferwerda „Nederl. Gesl.- Stam- en wapenboek," geslacht van

ooster Schilde, geb..... te Goes, overl. 17 Januari 1627 te zierikzee.

Uit dit huwelijk eene dochter:

Lucretia, zie D 1.

3. Jacoba Vermuijden, geb....., overl....., gehuwd met..... de Laeter, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 2 kinderen:

1. een zoon, zie C 1; 2. eene dochter, zie C 2.

4. Johan Vermuijden [1], geb..... 1595 te Tholen, overl. 17 Oct. 1669 te Tholen, Burgemeester van Tholen, gehuwd met Clasina Dallens geb....., overl. April 1675, dochter van Johan Dallens, Burgemeester van Tholen, en......

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

1 Catharina; 2 Jacoba, geb. 1644; 3 Clasina.

D. Johan Liens [2], geb....., overl....., Heer van Westkerke,

---

Borssele(n) 17e generatie, waar o. a. staat: Philibert van Borsselen, zoon van Wolphert van Borselen, Heer van Spreeuwenstein, Rentmeester generaal van Zeeland beooster Schelde, was getrout met Lucretia van Hertsbeecke, uit welke hij 6 kinderen verwekt heeft, Wolphert, Jan, Philibert, Philibert Philibert, Maria en Elisabeth.

[1]) Nagtglas geeft in zijne „levensberichten van Zeeuwen" op, dat Johan Vermuyden, een broederszoon was van Sir Cornelius en dat hij voor de 1e maal huwde met Susanna Liens, dochter van Joachim Liens, in 1618 ambassadeur in Engeland (deel II, blz. 837); zie A 3.

Hiervan is in het handschrift niets vermeld. Zou het ook kunnen zijn, dat hij voor de 1e maal gehuwd is geweest met Maria Liens, zie F. 3 ?. Van deze staat in het handschrift niets vermeld. De waarschijnlijkheid is hierop gegrond, dat de heer Nagtglas op blz. 838 zegt: „Uit zijn huwelijk met Maria Liens (op blz. 837 met Susanna Liens) kwam een zoon voort Bartholomeus."

Over Johan Liens, schrijver van den „Spiegel van Gods barmhartigheid," waarin door Jacob Cats, zijn neef, een lofgedicht geplaatst is (handschrift), zie men verder, Nagtglas, levensberichten van Zeeuwen," de „Zelandia Illustrata, deel I, en voor zijne nakomelingen het geslachtsregister van de familie Dallens.

[2]) In het handschrift komt deze Johan Liens niet voor. Er bestaat echter voldoende reden hem hier te plaatsen. In het opschrift, geplaatst bij het wapenbord van Joan Liens en Philippini Werckendet, toch wordt gesproken van één zoon Johannes, en naar het schijnt als jongere broeder van Cornelis. In een

Dijkgraaf van St. Maartensdijk, gehuwd met Elisabeth van Borssele, geb. . . ., overl. . . ., dochter van Wolfert van Borssele, en Maria van Lier.

Uit dit huwelijk één zoon:

Cornelis Liens [1]), geb. . . . ., overl. . . . ., Heer van Westkerke, gehuwd met Lucretia van Borssele. Zie C. 2. 1., geb. . . . ., overl. . . . .

Uit dit huwelijk eene dochter:

Lucretia zie d. 1.

E. Adriaan Liens [2]), geb. . . . ., overl. . . . . ., Secretaris van Oud-

---

brief van prins Frederik Hendrik d.d. 15 Mei 1625 komt, behalve Joachim en Cornelis, ook Johan Liens voor.

In „beroemde Zeeuwen" van Nagtglas wordt bij de familie Liens medegedeeld, dat Johan huwde met Elisabeth van Borssele; wellicht is dit niet juist, of hij moet nog voor de 2e maal gehuwd zijn geweest, want in de „Zelandia Illustrata" (2e deel blz. 357) komt voor Johan Liens, gehuwd met Cornelia van Stryen. Deze Johan schijnt dezelfde geweest te zijn, die in 1628 de helft kocht der heerlijkheid Westkerke. In het handschrift komt Lucretia Liens, dochter van Cornelis en kleindochter van den bekenden Cornelis Liens (zie onder B) voor, als vrouw van Westkerke. De Zelandia Illustrata (2e deel blz. 363) zegt van die heerlijkheid Westkerke, dat zij in 1650 kwam aan den zoon van Johan, n.l. Cornelis, en in 1682 aan zijne dochter Lucretia. Dit zal dus waarschijnlijk moeten zijn aan de dochter van Cornelis.

1) In de „Zelandia Illustrata", 2e deel blz., 338, komt voor:

Wapenbord met acht kwartierschilden.

Hoofdwapen: links Liens, rechts: Borssele—Capelle (de la Chapelle) kwartierwapens.

Borssele.	Hertsbeecke.
	Gevierendeeld 1, ...
Lier.	2 twee halve molenwieken, 3 een burgt, 4 een ster.
van der Hooge.	Doorsneden: Boven een gewapend man, beneden 3 (2 en 1) sterren.
Kruiningen (gebroken).	een faas?

terzijde E. B. obiit den April 1679.

Elisabeth v. Borssele, dochter van Philibert van Borssele van Spreeuwenstein en Lucretia van Hertsbeecke was gehuwd anno 1660 met Cornelis Liens.

Cornelis Liens schijnt dus waarschijnlijk 2 maal gehuwd te zijn geweest met Elisabeth en Lucretia van Borssele, halve zusters, zie noot 14.

2) De portretten van Adriaan Liens en Maria Vaas, benevens dat van haar

en Nieuw-Vossemeer. In 1631 aangesteld tot penningmeester van al de gilden der heerlijkheid v. O.- en N.-Vossemeer, gehuwd met Maria Vaas, geb....., overl......

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

1 Jacob Liens, geb....., overl....., Secretaris van Oud en Nieuw-Vossemeer, gehuwd met Cornelia Goudweert of Goutsweerts, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 2 dochters:

1. Maria, zie e 1; 2 Adriana, zie e 2.

2. Pieter Liens, geb....., overl. 1678, Bailluw en dijkgraaf van Oud en Nieuw-Vossemeer, gehuwd met 1e Maria Liens, zie B 4, geb....., overl....., 2e Margaretha Berk [1]), geb. 1 Mei 1646 te Dordrecht, overl. Sept. 1671 te Dordrecht, dochter van Mr. Dirk Berk, Burgemeester van Dordrecht, en Johanna de Roovere.

Uit het 1e huwelijk eene dochter: Maria, zie e 3.

Uit het 2e huwelijk eene dochter, Adriana Liens [2]).

3 Anna Liens [3]); 4 Catharina Liens.

---

vader of haar broeder en dat van Catharina, zoowel in haar geestelijk gewaad, als in dat voor zij non werd, zijn in het bezit der familie v. Hoey (zoo schrijft de vervaardiger van het handschrift).

Omtrent de familie Vaas is door mij niets gevonden kunnen worden, ook niets omtrent het familiewapen. Wellicht was het een faas (Zelandia Illustrata, 2e deel, blz. 338). Zou het wellicht Faas kunnen geweest zijn? Ermerins „Zeeuwsche oudheden" geeft op 2e deel, blz. 66, dat Pieter Faas(z) in 1543 bailliu was van Oud-Vossemeer en op blz. 130 als rentmeester in 1654 Jacob Jacobse Vaas gest. 1678.

[1]) In de „Batavische adelaar", 1e deel, blz. 30 komt voor:

„Mr. Dirck Berk, Burgemeester in 1652, Schepen in 1643, Raad 1638 en Secretaris van de weeskamer 1635 in Dordrecht, griffier der munte van Holland 1636 troude 6 November 1635 Joffv. Johanna de Roovere, dochter Pompeus ende Margarita Muijs van Holij; dochter Margarita Berk, geb. i Mey 1646, troude den .... Heer Pieter Liens, Bailliu ende Dijkgraaff van Out en Nieuw Vosmaar." Volgens Ermerins, „Zeeuwsche oudheden", 2e deel, blz. 66, zou hij Balliu geweest zijn 1665—1678.

[2]) Zie omtrent haar de Dordsche geslachten.

[3]) Omtrent Anna, waarvan in het handschrift niets naders gezegd wordt, zou wellicht het volgende inlichtingen kunnen geven.

F. Hendrik Liens [1]), geb....., overl. 24 Juni 1639, Dijkgraaf en Burgemeester van St Maartensdijk, Bewindhebber der West-Indische Compagnie, gehuwd met Abigaïl Couwenburg, geb....., overl. 26 December 1629, dochter van Pieter Couwenburg (?) in 1623 Schout te St Maartensdijk, en.....

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

1e Iman Liens [2]), geb....., overl....., Burgemeester van Tholen, gehuwd met Maria Koven, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 2 kinderen:

1 Jong gestorven; 2 Dina, zie f 1.

In de kerk te Hulst draagt grafsteen N°. 68 dit opschrift:

„Sepulture van d'Heere Daniel de Vrieze in zijn leven schepen deser stede en van den lande van Hulster amb. etc † 27 Augustus 1684 en de van Jufvr. Anna Liens zijn Ed huisvrouwe, † 13 Januari 1685."

2 wapens de Vrieze en Liens.

Daniel de Vrieze, Schepen van Hulst 1666, 1670, 1674, 1675 en 1677, werd begraven te Hulst 31 Augustus 1684; was gehuwd met Anna Liens, begraven te Hulst 18 Januari 1685. Hunne dochter Digna werd gedoopt te Hulst 19 Juni 1665, waarbij getuigen waren Hendrik en Digna Liens, zie wellicht F 2 (zie ook Navorscher Jaarg. 1888).

De heer Nagtglas maakt in zijne levensberichten van Zeeuwen melding van een doctor Liens, aan wien in 1671 te Sas van Gent het H. Avondmaal werd ontzegd. Wellicht behoorde deze tot genoemden tak der Liensen.

[1]) Onder de grafzerken in de kerk te St Maartensdijk komt er één voor, waarop twee wapenschilden:

manswapen: doorsn. boven Liens, beneden eene onnauwkeurige afteekening van dat van Werckendet.

Vrouwenwapen: doorsn. boven zal Couwenburg moeten verbeelden, beneden drie (2 en 1) rozen.

In het onderschrift wordt melding gemaakt van Hendrik Liens en Abigail Couwenburg (Zelandia Illustrata, 2e deel, blz. 336).

Zie omtrent de familie Couwenburg verder hetzelfde werk blz. 264.

[2]) In het algemeen register der grafzerken van de kerk te Tholen komt de volgende beschrijving voor, zerk N°. 34. „Hier leght begraven d'Heer Iman Liens, president schepen deser stede Tholen, sterft den....... en burgemr out synde .... Jaren."

Latere eigenaar werd Iman Spruyt (zie f 1 I). Iman Liens was in 1686 burgemeester van Tholen (Chronyck van Zeeland).

2. Dina Liens (zie noot op blz. 517) geb......, overl....., gehuwd met Winand Cansius, Predikant te Tholen, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk een zoon, Johannes, zie f 2.

3. Maria, zie noot 1 op blz. 514, geb....., overl.....

a. 1. Joachim Liens, geb....., overl...... 1696, Predikant te Wierden en Vriezeveen, gehuwd met Sara Putman, geb. ongeveer 1650, overl....., dochter van Rutger Putman, Predikant te Delden, en Johanna van den Berg [1]).

Uit dit huwelijk 5 kinderen:

I. Joachim Rutger Liens, geb....., overl. 3 Sept. 1721, Advocaat en secretaris van Almelo, gehuwd met Henrica Schuitemaker, geb....., overl. 15 Augustus 1721, dochter van H. Schuitemaker, Burgemeester te Almelo, en.....

Uit dit huwelijk 5 kinderen:

1 Joachim, zie a 4; 2 Sara Elisabeth, zie a 6; 3 Hendrikus, zie a 5; 4 Jan Adriaan, sterft in Maart 1747 te Oldenzaal, 27 jaar oud; 5 jong gestorven,

II. Jan Abraham Liens, geb..... 1691, overl. 4 Februari 1727 te Bergen op Zoom, 15 April 1715, vaandrig onder Eck van Panthaleon.

III..... Liens, geb....., overl......, gehuwd met Theodorus Bruins [2]), Advocaat en secretaris van Almelo, geb....., overl. 16 April 1722.

---

[1]) Johanna van den Berg was geboortig van Amsterdam, waar haar vader destijds een aanzienlijk koopman was. Haar moeder was de dochter van den edelen hopman Charles de Héraugière, die op 3 Maart 1590 met een turfschip Breda verraste, en daarna door Prins Maurits tot bevelhebber der stad werd benoemd. (Boekzaal, Augustus 1768, blz. 193, en Nagtglas, levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 80).

[2]) In het handschrift wordt medegedeeld, dat de bekendmaking van het overlijden van Theodorus Bruins en zijne huisvrouw .... Liens, uit aller naam onderteekend werd door N. A. L. C. Bruins als zoon. De heer van Hoey meldt, dat hij later in de courant las: „Heden overleed mijn zeer geliefde echtgenoot Dirk Bruins, oud ruim 77 jaren, get. Almelo 28 Juny 1812. Sara Bruins geb. Ledeboer." Dirk Bruins, geb. in 1735, was Burgemeester van Almelo. Hij was wellicht een kleinzoon van Theodorus Bruins. Sara Bruins stierf 4 Augustus 1812 in den ouderdom van 71 jaren.

IV. en V. jong overleden.

a 2. Michaël van Middelhoven [1]), geb. April 1645, overl. 1 Juli 1706, Predikant te Wouw en Zaamslag, gehuwd met 1e Adriana Jacoba van Wielandt, geb. . . . . ., overl. . . . . ; 2e Sara d'Hap, geb. . . . . , overl. . . . . .

Uit het 2e huwelijk 2 zoons:

I. Jona van Middelhoven [2]), geb. 17 Oct. 1685 te Zaamslag, overl. 30 Oct. 1770 te Axel, Predikant te Axel, gehuwd met Dina Kelle, geb. . . . . . , overl. . . . . .

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

1. Sara, zie a 7; 2. Michaël, zie a 8; 3. eene dochter, zie a 9.

II. Jacobus van Middelhoven, geb. . . . . ., overl. . . . . ., Ingenieur.

a. 3. Jacobus van Middelhoven [3]), geb. . . . . ., overl. . . . . , Capitein bij het Regiment van Haersolte, gehuwd met . . . . . . Wielandt, geb. . . . . . , overl. . . . . .

Uit dit huwelijk 5 kinderen:

I. zoon
II. zoon } gesneuveld in den slag bij Malplaquet, 11 Sept. 1709.
III. zoon

1) Michael van Middelhoven werd in 1645 predikant te Wouw en in 1677 te Zaamslag, waar hij tot 1704 is werkzaam geweest. Hij vestigde zich daarna te „Axel, waar hij stierf (v. d. Aa „biogr. woordenboek", 12e deel, 2e stuk, blz. 839). Het handschrift geeft niet op, met wie hij getrouwd is geweest. Wel dat zijn broeder Jacobus huwde met . . . . Wieland. Van der Aa geeft op, dat Michael huwde met Adriana Jacoba van Wieland, en voor de 2e maal met Sara d'Ha(r)p. Wellicht is dus, hetgeen vermeld staat van het huwelijk van Jacobus eene vergissing, of hij moet gehuwd geweest zijn met eene zuster van Adriana, Jacoba. (zie verder Nagtglas.)

2) Jona van Middelhoven, in wiens bezit zich de bulle van Joachim Liens bevond (zie noot 1 op blz. 508), was van 19 Juli 1705 tot 27 September 1757 predikant te Axel.

3) In het handschrift staat, zooals in noot 1 gezegd is, dat de kapitein van Middelhoven gehuwd was met . . . . Wielandt. Volgens anderen, zegt de heer van Hoey, kan hij wellicht gehuwd geweest zijn met een Juffrouw van(der)Os.

De namen der zonen staan niet vermeld, wel, dat zij sneuvelden in de bataille van Malplaquet, 11 Sept. 1709. Jacobus sneuvelde dienzelfden zomer, op een commando zijnde.

IV. Charles of Carel van Middelhoven [1]), geb. . . . ., overl. . . . ., Capitein bij het Regiment van den Luitenant-Generaal Prins van Holstein-Beek, gehuwd 1724 met S . . . . . de Munck [2]), geb. . . . ., overl. . . . ., dochter van . . . . en . . . . .

Uit dit huwelijk een zoon:

1. Jacobus, zie a 10.

V. . . . . . Middelhoven [3]), geb. . . . ., overl. . . . .

c. 1. . . . . . de Laeter, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met . . . . . Karrebeek, wellicht v. Karnebeek, geb. . . . ., overl. . . . .

c. 2. . . . . . de Laeter, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met . . . . . Verelst [4]), Burgemeester waarschijnlijk te Veere, geb. . . ., overl. . . .

Uit dit huwelijk 2 dochters:

I. . . . . . Verelst, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met . . . . . Booms, Admiraal, geb. . . . ., overl. . . . .

II. Sara Verelst, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met 1e Mr. Hen-

---

[1]) Charles van Middelhoven werd 30 Nov. 1723 Vaandrig, 22 Nov. 1728 Lieutenant, 10 Junij 1729 Capitein. In 1738 bevindt hij zich nog in dienst.

[2]) De moeder van S. (wellicht Sara) de Munck was de dochter van den heer van der Nisse te Tergoes. Wellicht was zij eene dochter van Mr David van der Nisse, („norsche David", zooals hij in pamfletten van dien tijd genoemd werd) heer van Nisse, Waarde enz. en Clara van Borssele van der Hooge, wier huwelijk voltrokken werd in Augustus 1669. Hij huwde in April 1693 voor de 2e maal met Sara de Munck Alexandersdochter (Nagtglas, Levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 279). Zij kan ook eene dochter geweest zijn van Elisabeth van der Nisse, maar dan uit een 2e huwelijk met de Munck, aangezien Elisabeth voor de 1e maal gehuwd geweest is met Willem Adriaan van Nassau van Odijk, een natuurlijke zoon van Willem den Eerste.

[3]) Zij stierf ongehuwd, doch volgens sommige aanteekeningen zou zij Kabet geheeten hebben, en gehuwd zijn geweest met . . . . Caerlis.

[4]) Hij was waarschijnlijk Adriaan Verelst, die van 1709—1723 schepen en meermalen burgemeester was van Veere, de vader van Jean Louis Verelst, op wiens aandrang 25 April 1747, Ter Veer het Voorbeeld gaf, om den Prins van Oranje tot stadhouder te verheffen. Ofschoon hij huwde met Margaretha Maria Godin (Nagtglas, Levensberichten van Zeeuwen, 2e deel, blz. 831), sluit dit niet uit, dat hij voor de 2e maal kan gehuwd zijn met . . . . de Laeter. Zijn kleinzoon was de bekende David Hubert Verelst, door Frederik de Groote in den gravenstand verheven.

drik Haak Kerkman [1]), geb....., overl....., Burgemeester van Veere, geb....., overl....., 2e..... Wiltschut [2]), Admiraal, geb....., overl.....

Uit het 1e huwelijk éene dochter:

1. ..... Haak Kerkman, zie C 3.

d. 1. Lucretia Liens, Vrouwe van Westkerke, geb....., overl..... gehuwd met..... de Bierman Colon. Commandant van Bergen op Zoom, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 2 dochters:

I. Sophia Emilia de Bierman Colon, geb..... overl....., 1749 te Arnhem, gehuwd met Philip Bonaventura de Lesner, Lieutenant bij het Regiment Cavallerie van den Prins van Hessen-Philipsthal, geb..... 1709, overl. 15 Maart 1748 te Arnhem.

II. Elisabeth Magdalene de Bierman Colon, geb..... 1684, overl. 1 December 1742.

e. 1. Maria Liens, geb....., overl....., gehuwd met Hendrik Rooseveld [3]) wellicht van Rosevelt), geb....., overl.....

---

[1]) De heer Nagtglas geeft in zijne levenberichten van Zeeuwen, 1e deel, blz. 533 op, dat Mr Hendrik Haak Kerkman, Burgemeester van Veere, gehuwd was met Sara Verelst. Het handschrift geeft alleen op, dat zij huwde met een burgemeester Haak. Wellicht hebben we dus met één zelfde huwelijk te doen.

[2]) Wellicht was hij Hermanus Wiltschut, zoon van Steven Wiltschut en Anna Cornelis Oostwalt, geboren te Wychen in Gelderland en in 1745 Luitenant-Admiraal van Zeeland. Hij stierf in 1748. Hermanus huwde in 1734 met Johanna Maria Austen (Nagtglas, „Levensberichten van Zeeuwen", 2e deel blz. 970). Zoo Hermanus de hierboven bedoelde geweest is, zal hij voor de 2e maal gehuwd moeten geweest zijn met Sara Verelst.

[3]) Op de lijst van bezitters en rentmeesters van de heerlijkheid Vossemeer (Ermerins, „Zeeuwsche oudheden" 2e deel), komt telkens de naam voor van Rosevelt, zoo o. a.:

Bezitter van de heerlijkheid Vossemeer, 1733 Mr Johan Willem van Rosevelt, Raad der stad Goes en wegens derzelve Gecommitteerde Raad en Raad ter Admiraliteit van Zeeland.

Rentmeesters van de heerlijkheid Vossemeer:

1679 Marinus van Rosevelt, 1687 zijn zoon.

1690 Henricus van Rosevelt.

1707 Pieter zijn broeder obiit 1732.

e. 2. Adriana Liens, geb....., overl....., gehuwd met Johan Bodel, Burgemeester van Tholen, daarna van Zeeland, gedeputeerd in den Raad van State, geb....., overl..... Hij hertrouwt als weduwnaar met Catharina Elisabeth Pottey [1]).

Uit het 1e huwelijk 3 kinderen:

I. Johan Bodel, geb..... 1706 te Tholen, overl. 22 Januari 1738 te Tholen, Med. Doctor, Burgemeester van Tholen, Raad en Ontvanger van den Hove van Zeeland gehuwd....., 1733 te Middelburg met Catharina Johanna van Bentle [2]), geb. 25 Nov. 1715 te Middelburg, overl..... Zij hertrouwt 6 Augustus 1741 te Tholen met Joachim Sandra, geb. 25 Juni 1720 te Leiden, overl.....

Uit het 1e huwelijk 3 kinderen:

1. Joan; 2. Judick, zie e. 4; 3. Cornelia, zie e. 5.

e. 4. of II. Judick Bodel [3]), geb....., overl....., gehuwd met..... Clements, Predikant te Tholen, daarna Professor te 's Hertogenbosch geb....., overl.....

e. 5 of III. Cornelia Bodel, geb....., overl....., gehuwd met Jacob van Vrijbergen, Capitein in 't Regiment van den Prins van Stolbergen, geb....., overl.....

Uit het 2e huwelijk 2 kinderen:

IV....., Bodel [4]), geb....., overl....., Lieut-colonel bij de Armée,

---

Aangezien Maria Liens geboortig was uit Vossemeer, kan zij wellicht met een van deze rentmeesters gehuwd zijn geweest.

[1]) Zie over het geslacht Pottey: Nagtglas „Levensgeschiedenis van Zeeuwen," 2e deel, blz. 425.

[2]) In het geslachtsregister van de familie Sandra (Ned. Familiebl. 7e Jaargang, blz. 148) komt voor:

Joachim Sandra, geb. te Leiden 25 Juni 1720, sterft te ...., trouwt te Tholen 5 September (?) 1741 Catharina Johanna Bentle, geb. te Middelburg 25 November 1715, wede. van Jan Bodel.

[3]) Judick en Cornelia Bodel kunnen ook dochters geweest zijn van Johan Bodel, uit zijn huwelijk met Catharina Johanna van Bentle.

[4]) In het Naamregister van Militaire officieren van 1 November 1761 komt op blz. 156 voor onder Hulst:

Groot Major P. J. Bodel Capt.

Capitein van eene compie onder Raders en Groot-Mayoor van Hulst.

V. Catharina Johanna Bodel, geb..... te Zierikzee, begraven 29 Juli 1773, gehuwd met Mr Emanuel Casper Jacobus Paris. [1]), Advocaat, schepen en griffier van Hulster ambacht, geb...., overl...., te Antwerpen, zoon van Johannes Willem Paris, Predikant te Hulst en Johanna Theodora Streso.

e. 3. Maria Liens, geb. 11 Maart 1670, overl. 18 Mei 1701 te Oud-Vossemeer, gehuwd 11 Juli 1685 te St Maartensdijk [2]) met Pieter Colen, Bailliu en dijkgraaf van Nieuw-Vosmeer, geb. 16 Maart 1663, overl. 16 November 1708 te Oud-Vossemeer.

f. 1 Dina Liens, geb. 1 Julij 1678, overl. 28 September 1757, gehuwd met Adriaan Spruyt [3]), geb....., overl....., Secretaris en Dijkgraaf van Poortvliet.

Uit dit huwelijk 6 kinderen:

I. Iman Spruyt, geb....., 1698, overl. 15 February 1772, Rentmeester van Poortvliet, gehuwd 1e met Elisabeth (Johanna) van Dulmen, geb....., 1702, overl. 4 Januari 1745; 2e 29 Mei 1768 te Tholen met M..... E..... van Dam, weduwnaar van..... Koning, geb....., overl.....

Uit het 1e huwelijk 3 kinderen:

1 ..... Spruijt, geb......, overl......, Secretaris van Poortvliet. 2 Dina Maria Spruijt, geb. 20 January 1740, overl. 28 December 1766; ongehuwd. 3 eene dochter.

---

[1]) In den Navorscher 32e jaargang, blz. 582, wordt gezegd, dat Emanuel Casper Jacobus Paris hevig Franschgezind was. Zijn vader werd in 1738 pred. te Hulst, was geboren te Anhalt-Bernburg en werd in 1776 begraven te Hulst. Zijne moeder, gedoopt te Hulst 1 Maart 1713, werd aldaar begraven 9 Nov. 1789; zij was de dochter van Mr Casper en A. A. Wierts. Zie ook Nagtglas, „Levenberichten van Zeeuwen," 2e deel, blz. 346.

[2]) Het huwelijk werd ingezegend door ds Mevius (zie noot 2 op blz. 511). Uit dit huwelijk stamde af de vervaardiger van het handschrift, de Luitenant-Generaal Adolph van Hoey Schildhouwer van Oostée (zie noot op blz. 506). Waarschijnlijk zal de naam Colen wel met *oo* moeten geschreven worden. Voor de nakomelingen verwijst de vervaardiger verder naar het geslacht Colen.

[3]) Zie over de familie Spruyt „Batavia Illustrata" pag. 1110, tevens noot 2 op blz. 517.

II. Hendrik Spruijt, geb. ..... 1705, overl. 10 September 1747 te Poortvliet, Rentmeester-Secretaris van Poortvliet, ongehuwd.

III. Jacob Spruijt, geb. ....., overl. ....., Procureur voor 't Hof te 's Hage, gehuwd in 1733 of voor 1740 te Tholen; 1e met Apollonia Agatha van Diest [1]), geb. 9 April 1716 te 's Hage, overl. 25 October 1761; 2e 12 Juny 1763 met A..... G..... Schepman, weduwe ..... Bosch, geb. ....., overl. .....

Uit het 1e huwelijk 5 kinderen:

1 een zoon; 2 een zoon; 3 .....; 4 D..... A....., zie f 3; 5 Margaretha Cornelia, ... f 4.

IV. Jacoba Spruijt, geb. 26 January 1730, overl. 19 December 1765 te Tholen. Ongehuwd.

V. Anna Maria Spruijt, geb. ..... 1710, overl. 19 Mei 1758 te Poortvliet. Ongehuwd.

VI. Maria Spruijt, geb. ....., overl. ....., gehuwd ..... 1733 te Poortvliet met Everhardus Willem Metting [2]), Predikant te Poortvliet, geb. 7 Junij 1713, overl. 13 October 1765 te Poortvliet.

Uit dit huwelijk 2 zonen:

f 2 Johannes Cansius, geb. ....., overl. ..... 1711, Predikant te Dordrecht, gehuwd met ....., geb. ....., overl. .....

Uit dit huwelijk 5 kinderen:

I..... Cansius, geb....., overl....., Predikant te Amsterdam. gehuwd met..... geb....., overl....,

Uit dit huwelijk 2 dochters:

II. Jan, Wijnand, Cansius, geb....., overl....., Predikant te Zierikzee, gehuwd met Cornelia van Borre, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk een dochter:

1 Cornelia Maria Cansius, zie onder f 5.

III. Elisabeth Johanna Cansius [3]), geb....., overl....., gehuwd

[1]) Wellicht was zij eene dochter van Nicolaas van Diest, overleden 1732, Rentmeester van O. en N. Vossemeer (Ermerins, „Zeeuwsche Oudheden", 2e deel, blz.130).

[2]) Hij werd 20 November 1735 bevestigd in zijn ambt (Ermerins „Zeeuwsche Oudheden", 9e deel, blz. 125).

[3]) Zij kan ook eene dochter geweest zijn van de onder f 2 I vermelde ... Cansius, Predikant te Amsterdam (handschrift). Zie over Mr Jan Wybo de genealogie Steijn.

met Mr. Jan Wijbo, Advocaat-Fiscaal van den Hove van Zeeland. geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 2 dochters:

IV.....

V.....

a 4. Joachim Liens [1]), geb. 1 Maart 1714, overl. 16 November 1779 te Kruiningen, Predikant te Tholen, gehuwd 4 September 1742 met Clara Nagel, dochter van Thomas Ernst Nagel, Predikant te Oldenzaal, en Sibilla van Eibergen, geb..... 1720, overl. 26 Mei 1771.

Uit dit huwelijk 8 kinderen:

I. Henrika Margaretha Liens, geb. 9 October 1743, overl..... November 1733.

II. Joachim Rutger Liens, geb. 28 Mei 1745, overl. 10 Maart 1784, Chartermeester te Middelburg, gehuwd 1768 met 1e Sara Cornelia de Heere, [2]) geb. 3 October 1743, overl. 27 Mei 1782 te Middelburg, 14 Julij 1783; 2e met Susanna Catharina de Ko(c)k, weduwe van ..... Tijs, geb....., overl.....

Uit het 1e huwelijk drie kinderen:

1. Clara, zie a 11.

---

[1]) Met hem ging deze tak van de familie Liens na een afwezigheid van circa 100 jaren weer naar Zeeland terug. Bij hunne terugkomst vonden zij in Tholen nog een predikant D. J. Liens met 4 zonen en 1 dochter. Hij studeerde met zijnen broeder Hendrikus aan de Hoogeschool te Groningen (Boekzaal Augustus 1768 blz. 193).

[2]) Zij stierf na daags te voren verlost te zijn van eenen dooden zoon. Haar vader was voor de 2e maal gehuwd met .... Damas, uit welk huwelijk Cornelia, echtgenoote van Hendrik van Heemstee (zie noot 3 op blz. 530). Wellicht was deze Zeeuwsche familie de Heere verwant aan Jacob de Heere, wiens dochter Adriana de Heere voorkomt in het geslachtsregister van de familie van Baenst; als gehuwd met: Anthony van Baenst, zoon van Roelandt van Baenst, Ridder, Raad der Hertogen Philips en Karel van Bourgondien (Smallegange, Chronyck van Zeeland, blz. 404). Zie omtrent de familie de Heere verder; Goethals, „Dictionaire Généalogique et Héraldique de Belgique," Tome I, page 388 et Tome III, page 484; Goethals „Miroir etc." Tome I, page 418 et 653; Navorscher jaargang 1893, blz. 495—498.

2. Joachim, geb. 22 Januarij 1774, overl..... te Batavia.

3. Cornelis Iman [1]), geb. 17 Februarij 1778, overl....... te Samarang.

III. Thomas Ernestus Liens, geb. 12 Januarij 1748, overl. 27 Februarij 1803, Bailliu en Secretaris te Oosterland, gehuwd te Oosterland met Maria de Heere [2]), geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

1. Antoinetta, zie a 12; 2. Clara, zie a 13; 3. Henrika, zie a 14.

IV. Hermanus, Johannes, Wilhelmus Liens, geb. 29 Mei 1751, overl. 28 September 1792, Schout te Kruiningen, gehuwd met 1e Johanna Maria de Heere [3]), geb. 5 Augustus 1739, overl..... 1778 te Kruiningen; 2e met Johanna Cornelia de Koning [4]), geb..... te Rotterdam, overl.....

Uit het 1e huwelijk 3 kinderen:

1. Helena, geb....., overl. op haar 20e jaar.

2. Hendrikus, geb....., overl..... op zijn 20e jaar.

3. Clara, zie a 15.

Uit het 2e huwelijk 2 kinderen.

4. Catharina Maria, zie a 16; 5. Joachim [5]).

V. Hendrika Helena Liens, geb. 22 Junij 1754, overl. 5 Januarij 1775.

VI. Hendrikus Liens, geb. 26 Augustus 1756, overl. Januarij 1776.

VII. Jan Benjamin Liens, geb. 26 April 1758, overl. 27 Mei 1758.

VIII. Margarita Liens, geb. 29 Maart 1760, overl. 19 Mei 1760.

a. 5. Hendrikus Liens [6]), geb..... 1716, overl. 22 Mei 1768, Predikant te Veere, gehuwd 25 October 1746 met Helena Keuvel,

---

[1]) Hij werd genoemd naar zijn oud-oom Cornelis Liens, Drost van St Maartensdijk en Bailliu van Scherpenisse (zie onder B).

[2]) Halve zuster van Sara Cornelia de Heere.

[3]) Zuster van Sara Cornelia de Heere.

[4]) Zij leefde nog in 1812.

[5]) Hij woonde nog in 1812 te Tholen.

[6]) Hendrikus Liens werd 13 Maart 1742 predikant te Molenaarsgraaf, 22 April 1744 te Koudekerk, 15 April 1745 te Kortgene, en 14 Februari (volgens anderen 27 Mei) 1753 te Veere. Hij stierf op Pinksterdag en werd op Vrijdag 27 Mei begraven in de groote kerk te Veere (Boekzaal Augustus 1768, blz. 193 en Nederlandsch familieblad, jaargang 1887).

geb. . . . . 1714, overl. 29 Maart 1779, dochter van Cornelis Keuvel, Burgemeester van Veere, Bewindhebber der W.-I. Comp. en Jacoba van Aller.

Uit dit huwelijk 2 kinderen [1].

1. zoon, jong overleden.

2. zoon, op 12-jarigen leeftijd overleden.

a. 6. Sara Elisabeth Liens, geb. . . . . 1717 of 1718, overl. 27 Maart 1763, gehuwd met Cornelis Kraaivelt, Predikant te Beekerke, geb. 8 Junij 1719 te 's Bosch, overl. Januarij 1794 te Heusden.

Uit dit huwelijk 3 kinderen [2].

I. Cornelia Hendrika Kraaivelt, geb. 7 Nov. 1750 te Beekerke, overl. . . . ., gehuwd 26 September 1783 met Isaak Nederhouw, Predikant te Sleeuwijk en geb. . . . ., overl. . . . .

Uit dit huwelijk 6 kinderen.

1. Lambertina Maria, geb. 9 Juli 1784 te Wijk bij Heusden, overl. . . . . .

2. Cornelia Sara Elisabeth, geb. 11 Junij 1786 te Wijk bij Heusden, overl. . . . .

3. Peternella Christina, geb. 16 Augustus 1788 te Wijk bij Heusden, overl. . . . .

4. Johanna, geb. 27 November 1789 te Wijk bij Heusden, overl. . . . .

5. Cornelis Lambertus, geb. 29 December 1792 te Wijk bij Heusden, overl. . . . . In 1815 Officier de Santé van de 3e divisie der Ambulancen bij de Mobiele armée van den Koning der Nederlanden.

6. Lambertus, geb. 24 December 1795 te Waarder, overl. . . . .

II. Hendrika Johanna Kraaivelt, geb. 16 Julij 1752 te Beekerke, overl. . . . . gehuwd 26 September 1783 met Bernard Willem Pabst.

---

[1]) Hoewel het handschrift en de heer Nagtglas opgeven, dat dit huwelijk kinderloos was, zoo vermeldt de Boekzaal (Augustus 1768) toch, dat uit dit huwelijk 2 zoons zijn voortgesproten, van wie de een reeds als kind en de andere op 12jarigen leeftijd overleed.

De vader van Jacoba van Aller was schepen en raad te Veere.

[2]) Zij leefden nog in Juli 1815 (Handschrift).

Capitein bij de de 2e batterij der 5e halve Brigade, geb. .... sneuvelt 27 September 1800 voor de citadel van Wurtsburg.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

1 ...., jong gestorven.

2 ...., jong gestorven.

3 David Johan [1]) geb. 22 September 1784 te Heusden, overl..... Lieut.-Colonel bij het O. I. Leger, gehuwd 25 November 1810 te Batavia, met Aletta Petronella de Weerd, geb..... overl..... dochter van .... de Weerd, Raad van Indien, en .....

4. Cornelis, geb....., overl.....

III. Helena Klara Kraaivelt, geb. 29 Januarij 1755 te Beekerke, overl......, gehuwd 9 September 1785 te Sluis met Alexander Gijsbert Webster [2]), vaandrig in het Regiment van Generaal-Majoor Stuart, geb..... te Breda, overl.....

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

1 Johan, geb....., overl......, Lieutenant.

2 Cornelis Kraaivelt Webster, geb. 7 Februarij 1790 te Heusden, overl......

3 Sara Cornelia, geb. 23 April 1697 te Heusden, overl.....

a 7. Sara van Middelhoven, geb. Januarij 1717, overl....., gehuwd November 1738 met Willem Te Water [3]), Predikant te

---

[1]) Hij was in 1813 krijgsgevangene der Engelschen.

[2]) In de trouwregisters van Sluis komt o. a. voor: 18 Augustus 1784 ondertrouwd te Heusden Alexander Gijsbert Webster, Vaendrig in 't regiment van Gen. Maj. Stuart J. m., geboren in Breda, in garnizoen te Sluijs, met de Weledele mejuffrouw Helena Clara Krayvelt j. v., geb. te Beekerke, wonende te Heusden.

In 1813 was hij Plaatselijk Adjudant van den eersten rang te Embden.

[3]) v. d. Aa, „Biogr. woordenboek der Nederlanden" deel 20, deelt van het geslacht Te Water o. a. mede: Willem Te Water, afstammeling van het geslacht Toe Water of The Water, hetwelk reeds in 1292 te Elburg bloeide, geb. 25 Juni 1698, (2n van Hendrik Te Water en Catharine Kurst), werd in 1725 predikant te Zaamslag en in 1742 te Axel. Hij stierf 26 Maart 1764. Hij was gehuwd 1e met Josina Biscop, eenige dochter van Jan Biscop, griffier der Staten van Zeeland, bij wie 2 kinderen.

1. Jan Te Water, gehuwd met Johanna Catharina van de Spiegel, jongste zuster van den raadpensionaris.

2. Hendrik Te Water.

Axel, geb. 15 Junij 1698 te Amsterdam, overl. 26 Maart 1764 te Axel, zoon van Hendrik Te Water, en Katharina Kurst.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

a 8. Michael van Middelhoven, geb. November 1730 te Axel, overl. 28 September 1762 te Serooskerke, Predikant te Serooskerke, gehuwd met Johanna de Lege, geb. . . . . ., overl. . . . . .

Uit dit huwelijk 2 dochters:

a 9. . . . . van Middelhoven [1], geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met . . . . . van der Star, Predikant, geb. . . . ., overl. . . . .

a 10 Jacobus van Middelhoven, geb. . . . ., overl. . . . ., gehuwd met 1e Susanna Adriana Eversdijk, geb. . . . ., overl. . . . ., dochter van Matheus Eversdijk [2]; 2e met Petronella Quirina van Vlisseghem [3], geb. . . . ., overl. . . . .

Uit het huwelijk 4 kinderen:

1. Anna Alexandrina; 2. Carel Johannes, 3. Cornelis Adrianus; 4. Daniel Gerardus.

c 3 . . . . . Haak Kerkman, geb. . . . . ., overl. . . . . ., gehuwd met . . . . . Deutz [4] of Deijs, Capitein, geb. . . . . ., overl. . . . . .

2e. 6 November 1738 met Sara, dochter van Jona van Middelhoven, rustend predikant te Axel.

Uit dit huwelijk werd de bekende hoogleeraar Te Water geboren (Zie geslacht Te Water bij Nagtglas).

[1] In het handschrift wordt zij genoemd de laatste bekende bezitster van de origineele bulle van den ridder Joachim Liens (zie noot 1 op blz. 508. Zij moet omstreeks 1755 te Middelburg geleefd hebben.

[2] In het handschrift wordt zij genoemd de dochter van Matthias Eversdijk, wellicht van Matthijs Eversdijk, burgemeester van Goes, die in 1692 ter dood veroordeeld werd, doch na wijziging van het vonnis, na den dood van Willem III weer in zijn ambt hersteld werd.

De heer Nagtglas geeft een huwelijk op van Jan Cornelis Ockerse Jr, Raad te Zierikzee en Adriana Susanna Eversdijk te Goes (1743).

Zou zij misschien dezelfde geweest zijn?

[3] Het handschrift spreekt van Petronella Quirina van Vlissegem, dit zal zeker van Vlissig*h*em moeten geweest zijn. Zij woonde in 1755 te Middelburg.

Het wapen der familie bevindt zich op een grafsteen in de kerk te Hulst.

[4] In de Naamlijst van Militaire officieren van het jaar 1761 komt de naam Deutz meermalen voor.

Uit dit huwelijk 2 kinderen.

f 3 D..... A..... Spruijt, geb. ....., overl. ....., gehuwd 4 December 1757 te 's Hage met Mr H..... Nederburg, Advocaat, geb. ....., overl. .....

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

1 eene dochter, geb. 2 Januarij 1766; 2 een zoon, geb. 1 Julij 1767; 3 eene dochter, geb. 24 April 1769; 4 .....

f 4 Margaretha Cornelia Spruijt, geb. 16 Maart 1742, overl. 24 November 1780 te Amsterdam, gehuwd 12 Augustus 1764 te 's Hage met Pieter van der Meulen [1]), Koopman te Amsterdam, geb. ....., overl. .....

Uit dit huwelijk 3 kinderen; één zoon werd geboren 28 Maart 1769.

f 5 Cornelia Maria Cansius, geb. 21 November 1709 te Zierikzee, overl. 18 Sept. 1762, gehuwd 1 Julij 1734 met Cornelis de Jonge [2]), Secretaris van 't land van Schouwen, gedoopt 29 September 1699, overl. .....

Uit dit huwelijk 8 kinderen.

a 11 Clara Liens, geb. 28 April 1770, overl. ....., gehuwd 1 Februarij 1805 te Rotterdam met Hendrik van Heemstee, weduwman van ..... de Heere [3]), geb. ....., overl. .....

a 12 Antoinetta Liens, geb. 26 Augustus 1778 te Oosterland, overl. ...... gehuwd met Gerbrand Hendrik Schutters, Predikant te Oosterland, geb. ....., overl. .....

Uit dit huwelijk 5 kinderen:

I. Diederik Jacob Schutters, geb. 8 January 1801 te Oosterland, overl....., Ontvanger der directe belastingen, gehuwd met Fanna Meerendonk, geb....., overl.....

II. Thomia Ernestina Maria Schutters, geb. 17 January 1806 te Oosterland, overl....., ongehuwd.

III Cornelis Anne Schutters, geb. 22 Maart 1808 te Oosterland, overl..... gehuwd met Johanna Jagt, geb..... overl.....

---

[1]) Hij woonde in 1810 te Amsterdam in de Warmoesstraat schuins over de Papenbrugsteeg.

[2]) Uit dit huwelijk stamt af de familie de Jonge van Zwijnsbergen.

[3]) Zij was de halve zuster van Sara en Cornelia de Heere (zie noot op blz. 525).

IV. Clara Geerarda Egidia Schutters, geb. 24 February 1812 te Oosterland, overl..... ongehuwd.

V. Diederika Helena Petronella Schutters, geb. 26 Mei 1818 te Oosterland, overl..... gehuwd met Mr Anthony van Weel, Notaris te Oud-Beierland geb..... overl.....

a 13. Clara Liens, geb....., overl....., gehuwd met Everardus Egidius Schutters, [1]) Burgemeester en Notaris te Oosterland, geb..... overl.....

Uit dit huwelijk 2 kinderen:

I. Louise Ernestine Maria Schutters, geb. 29 October 1805 te Oosterland, overl....., gehuwd met Bernardus Gewin, Predikant te Oosterland, geb....., overl.....

II. Clara Schutters, geb. 23 February 1814 te Oosterland, overl.... gehuwd met Pieter Le Sage ten Broek, Ontvanger der Registratie te Oud-Beierland, daarna te Rotterdam, geb....., overl.....

a 14. Hendrika Liens, geb..... overl.....

a. 15. Clara Liens, geb. 18 December 1776 te Kruiningen, overl. 17 Februari 1842 te Rijswijk, gehuwd 16 November 1800 te Oosterland met Mr Coenraad Visser Jz., Advocaat en commies van de domeinen te 's Gravenhage, geb. 31 October 1770 te Breda, overl. 2 October 1832.

Uit dit huwelijk 5 kinderen.

I. Johanna Alexandrina Visser, geb. 25 Juni 1801 te Middelburg, overl..... 1885 te 's Gravenhage.

II. Hermanus Johannes Wilhelmus Visser, geb. 3 Februarij 1803 te Middelburg, overl. 12 April 1884 te 's Gravenhage, Referendaris a/h Departement van Finantiën, Ridder der Nederlandsche orden, gehuwd met 1e 7 Augustus 1831 Justina Christina Tengbergen, geb. 3 April 1800, overl. 14 Januari 1840; 2e ..... 1842 met Gertrude Cornelia Albertina Cazaux, geb. 4 November 1806, overl.....

Uit het 1e huwelijk:

---

[1]) Everardus Egidius Schutter werkte met Cornelis van der Stolpe, Burgemeester van Bruinisse, mede tot de omwenteling van 1813. Door hun toedoen werd met behulp der Engelsche vloot Zierikzee door de Franschen ontruimd.

1. Clara Coenradina Visser, geb. 8 Januari 1832.

2. Justinus Constantinus Visser, geb. 14 April 1834.

3. Carel Marinus Visser, geb. 1 Maart 1836.

4. Adriaan Johan Visser, geb. 12 Mei 1839 [1]).

Uit het 2e huwelijk:

Jacob Marius Visser, geb. 12 Juli 1843.

III. Johannes Schröder Visser, geb. 30 Maart 1804, overl....., gehuwd 19 October 1831 met Adriana Maria Schadée, geb. 19 Maart 1814, overl.....

Uit dit huwelijk één zoon:

Henricus Schröder Visser, geb. 22 Juli 1837.

IV. Karel Marinus Visser, geb. 10 Februari 1806, overl. 19 September 1855 [2]), Gouverneur der Moluksche Archipel, gehuwd met..... van Riemsdijk, geb....., overl.....

Uit dit huwelijk 8 kinderen.

V. Clara Visser, geb. 11 November 1812, overl. 14 September 1887, gehuwd met Jan Willem Duymaer van Twist, geb. 9 Juli 1812, overl. 26 April 1888, Apotheker, zoon van Willem Duymaer van Twist, Lid van den Raad van Justitie te Soerabaja, en Charlotta Sophia Françina de Rochefort [3]).

Uit dit huwelijk 2 kinderen:

1. Willem Lodewijk Franciscus Duymaer van Twist, geb. 22 April 1837.

2. Clara Conradina Duymaer van Twist, geb. 3 November 1838, overl. 4 October 1841.

a 16. Catharina Maria Liens, geb...... 1783, overl...... 1844, gehuwd met Jan Willem Kok, geb...... 1784, overl..... 1842.

Uit dit huwelijk 4 kinderen:

I. Jan Cornelis Filedt Kok, geb. 7 September 1810, overl. 28 Januari 1872.

---

[1]) Zie de voorrede.

[2]) Zie omtrent zijn overlijden „Dr Bleeker, Reis door de Molukken van den Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist, 1e deel."

[3]) Zie de genealogie van de familie de Rochefort door L. F. Duymaer van Twist.

II. Johanna Cornelia, geb. 2 Januari 1812.

III. Joachim Liens Kok, geb. 27 November 1815, overl. 26 November 1893.

IV. Willem Marinus Kok, geb. 26 Januari 1819.

Cornets de Groot. — Dat het wapen der familie van Beresteyn, besproken op blz. 378 en vv. van dezen jaargang, zooals het thans door haar wordt gevoerd, niet het eenige wapen van een adellijk geslacht is, waartegen bedenkingen kunnen worden geopperd, zal uit het volgende blijken.

In het bericht over de adellijke huizen en ridderlijke hofsteden van ouds onder het baljuwschap van Delfland gelegen, voorkomende in de nareden en het aanhangsel van de beschrijving der stad Delft door Mr. Dirck van Bleyswijck Evertsz. (Delft 1667), lezen wij het volgende: „Het Huys hedendaegs door de wandeling genaemt *'t Crayenest*, gelegen tusschen de Stad Delft ende de Hoornbrugh, aen de Oost-zijde van de Haegsche-vaert, een stuck-weeghs te landewaert in, is mij mede verseeckerender-wijse geseght een Stam-huys geweest te zijn, ende voor desen den naem van *Crayenburgh* gevoert te hebben, zijnde het Wapen van *Crayenburgh* drie Goude Bollen ghestelt als een Bande, met drie Goude Vogelen, een boven in de rechter-hoeck, en twee onder in de slincker-hoeck, op een zwart Schilt."

Dat huis, waaraan later weder den naam Kraeyenburch is gegeven, en dat thans nog in den Ouden Broekpolder is gelegen, moet met het oog op het voormeld wapen worden gehouden voor het stamhuis of de zate der oude familie de Groot, wier wapen mede aanleiding geeft tot de meening, dat zij gesproten kan zijn uit het adellijk geslacht van der Made, waartoe behoorde Bartholomeus van der Made, die omstreeks het jaar 1240 de oude of St.-Bartholomeus-kerk, later St.-Hypolitus-kerk genaamd, te Delft heeft gesticht, en als de eerste patroon van die kerk wordt vermeld. Dat geslacht voerde namelijk in zilver een gewelfde zwarte schuinbalk, beladen met drie gouden bollen, een wapen dat aan de verovering herinnert van Byzantium of Constantinopel in 1204,

evenals de wapenschilden van van der Merwede, van Ruytenburch, van Schengen, Dantonge, de Peugi, Botlier de Sops, Pilgran de Lete, de Melun, de Bullioud, de Cheyna, de Rochefort, de Ronchaux, de Touges, von Bülow, von Weijer, enz.

De huwelijken als van Hugo van Crayenburgh (geb. 1350) met Maria de Heuyter, van diens zoon Dirck van Crayenburgh (geb. 1374) met Alitha Cleyman, en van diens kleinzoon Hugo van Crayenburgh, n. f. reeds genaamd de Groot, (geb. 1398) met Elisabeth Duyst, wanneer de opgave daaromtrent, afkomstig van de familie Cornets de Groot, juist mocht zijn, geven stof om te oordeelen over het aanzien der familie de Groot.

De zoon van den laatstgenoemde was Mr. Hugo Hugosz. de Groot, geb. 1426, pastoor van de nieuwe kerk te Delft, veertig-raad aldaar (1485), raad in den hove van Holland, kanunnik van de hofkapel te 's-Gravenhage en deken van 't college der kanunniken te Geervliet. Hij stierf 8 Mei 1509 en werd te 's-Gravenhage begraven (de Riemer, Beschrijving van 's-Gravenhage, I, blz. 250) en liet na Dirck Hugosz. de Groot, geb. 1453, overl. te Delft 13 April 1524, voor de eerste maal schepen aldaar 1491, thesaurier 1493, voor de eerste maal burgemeester 1501 en voor de eerste maal weesmeester 1505. Deze was echter niet gehuwd met Maria Jansdr. van der Dussen (onbekend in de genealogie van dat geslacht) zooals in de aanteekeningen der familie Cornets de Groot vermeld staat, maar met Maritge of Maertgen Willemsdr. overl. te Delft 8 Aug. 1542 (Algem. Nederl. Familieblad 1883/84, N° 142, blz. 7b).

Uit het voormeld huwelijk zijn slechts twee dochters geboren, als: 1° Clara de Groot, overl. 1509, die reeds omstr. Jan. 1495 huwde met Bartholomeus Claesz. van Diemen (wapen: in rood een vijfpuntige gouden ster), overl. 12 Juni 1533, veertig-raad, schepen, thesaurier, burgemeester en weesmeester te Delft, wiens 2e zoon werd genaamd Huyck de Groot; en 2° Ermpge of Orm de Groot, geb. 1493, die, zoools wij later zullen zien, de echtgenoote werd van Cornelis Dircksz. Cornets.

Volgens de genealogie in mijn bezit was de stamvader van het

geslacht Cornets genaamd Henrick Cornets, geb. omstreeks 1430, vermoedelijk te Delft. Zijn sprekend of naamwapen was in zilver drie zwarte posthoorns met gouden beslag, monding en opening. Het wapen zijner vrouw, wier naam onbekend is, was een latijnsch kruis en een verkorte smalle linkerschuinbalk, boven links en onder rechts voorzien van een vierkant blokje, geplaatst als een St. Andrieskruis.

Hij had twee zonen, als: Dirck Henricksz. Cornets, geb. omstreeks 1460, overl. te Delft 19 Mei 1532, veertig-raad aldaar, gehuwd met Maria van der Leer (wapen: eene rechtop geplaatste ladder van drie sporten), en Hubrecht Henricksz. Cornets, broodbakker te Delft, gehuwd met zijne nicht Agata Hubrechts (wapen: drie horizontaal geplaatste visschen boven elkander) overl. 1530 (zie Algem. Nederl. Familieblad 1883/84, N°. 137, blz. 4), dochter van N. Hubrecht en N. Cornets, die ook bij de posthoorns de ster voerde. Waarschijnlijk was Hubrecht Cornets, wanneer hij zijn beroep van bakker niet in een huis genaamd „de Ster" heeft uitgeoefend, de jongere zoon, aangezien zijn wapen, in tegenstelling met dat zijns broeders, op zijn grafzerk voorkwam, gebroken met een zespuntige ster in het midden van het schild (zie de wapenboeken afkomstig uit de nalatenschap van den heer van der Lely van Oudewater, berustende op het gemeente-archief te Delft, waaronder de afbeeldingen van de wapens op de grafzerken in de oude kerk en de nieuwe kerk te Delft, zooals die vóór het jaar 1795 nog te zien waren).

Die broeders hebben zeker nooit gemeend aanspraak te kunnen maken op eene bijzonder luisterrijke of adellijke afkomst. Dat de oudste (Dirck) veertig-raad was, onder een aantal ambtgenooten van oude en aanzienlijke geslachten, was voor hem een eer en een bewijs dat hij onder hen mocht gerekend worden. Zijn eenige zoon Cornelisz. Dircksz. Cornets, mede veertig-raad te Delft in 1534, huwde, zooals hierboven reeds werd gezegd, met Empge de Groot, geb. 1493, overl. 2 Juli 1566.

Bij gelegenheid van dit huwelijk zou luidens de familieberichten de voorwaarde zijn gemaakt, dat de oudste zoon den naam van den vader en de tweede den naam van de moeder zou voeren;

terwijl bij de geboorte van slechts één zoon, door hem de beide familienamen vereenigd zouden gevoerd worden. Toen er, behalve eene dochter (Fijtgen, overl. te Leiden 5 Febr. 1541, gehuwd met Jacob Cornelisz. Gorter (wapen: gedwarsbalkt van blauw en goud, van zes stukken), overl. Nov. 1548, veertig der stad Leiden, vermeld in het Algem. Ned. Familieblad 1883/84, No 142, blz. 7), slechts één zoon (Huyg) uit het huwelijk werd geboren, verkreeg deze desniettemin alleen den naam der moeder, welk kind de stamvader werd van het aanzienlijk geslacht de Groot en de grootvader is geweest van den beroemden Hugo de Groot (Grotius), de eeuwige eer en het orakel van Delft. Volgens anderen was Cornelis Dircksz. Cornets zoo weinig op zijne afkomst gesteld, dat hij, om de rijke Delftsche burgemeestersdochter te kunnen huwen, zich bij het aangaan van zijn huwelijk verbond, zijn naam niet door zijne kinderen te zullen laten voeren, maar dien van de Groot te zullen laten aannemen (zie de Lange van Wijngaerden, Geschiedenis der Heeren en beschrijving der stad van der Goude, I. blz. 473), hetgeen mij voorkomt meer overeenkomstig de waarheid te zijn, omdat ook zijne dochter Fijtgen den naam de Groot droeg.

Huyg Cornelisz. de Groot voornoemd (geb. 1511, st. 1567), bijgenaamd van Noirthoorne, vermoedelijk als eigenaar van het huis de Hoorn, gelegen bij de Hoornbrug aan de Haagsche vaart, voerde alleen het wapen Cornets, doch gebroken in het midden van het schild door eene zespuntige gouden ster. Zijne zonen Mr. Cornelis en Mr. Jan de Groot hebben die ster in een zwart hartschild gevoerd, en het wapen Cornets met dat van de Groot geëcarteleerd. Zij hebben mitsdien naar 's lands gebruik in hun schild den oorsprong van hunne vaderlijke afkomst blijven aanduiden.

Hoewel Hugo Grotius zegelde met het oude wapen van de Groot, vermeerderd met eene zespuntige ster, geplaatst in de punt van het schildhoofd (zie Eigen Haard van 8 April 1883), trof men daarentegen op het bord, dat met zijne acht kwartieren in de Nieuwe kerk te Delft was opgehangen, als zijn wapen alleen dat van Cornets aan, van welk bord, zoogenaamde wapenkasse, eene afbeelding voorkomt in het 1ste deel der Verzameling van gedenk-

stukken door P. Timareten, en in het werkje van A. A. Vorsterman van Oyen, getiteld: Hugo de Groot en zijn geslacht Amsterdam 1883). De vier kwartieren van moederszijde waren op dat bord echter onjuist aangegeven, omdat ze niet zijn: van Overschie, van Adrichem, van der Dussen, van der Vliet (afkomstig van een jonger zoon uit het oud adellijk geslacht van der Woert) maar van Overschie, Borre, van der Dussen, Coorn (zie Algem. Nederl. Familieblad 1883/84, N° 75 en 77).

Hugo de Groot (geb. 1658, st. 1705), drossaard van Bergen op Zoom, de eenige zoon van den ambassadeur Pieter de Groot, heeft den naam Cornets weder aangenomen en zich gaan schrijven Cornets de Groot. Hij was de voorzaat van de personen van dien naam en bijgevolg ook van hen, die van dit geslacht op den 22 Maart 1843 tot den adelstand werden verheven.

Het aannemen van den naam Cornets door Hugo de Groot wekte zoodanig de verontwaardiging op van zijn neef Mr. Adriaen Prins (geb. 1692, st. 1780), schepen van Schieland, dijkgraaf van Charlois en van Katendrecht, bewindhebber der O. I. C., leenman van Putten, raad in de vroedschap en burgemeester van Rotterdam, gecomm. raad ter admiraliteit op de Maas, zoon van zijne zuster Adriana Jacoba de Groot, dat hij bij zijn testament bepaalde, dat het metselaarspakje, waarin Hugo Grotius is gevlucht, en dat hij bij erfenis had gekregen, nooit mag komen aan hen, die zich Cornets de Groot schrijven (Zie het reeds aangehaalde werk over Gouda van de Lange van Wijngaerden).

Overeenkomstig hun verlangen werd bij de adelsverheffing in 1843 van de Heeren Cornets de Groot hun wapen vastgesteld als volgt: gevierendeeld: 1. en 4. in goud drie blauwe jachthoorns, gesnoerd en gemond van rood, beslagen met goud, 2 en 1 (*Cornets*), en in een rood hartschild eene achtpuntige zilveren ster (*Baux*); 2. en 3. in zwart drie bollen, gerangschikt in de richting van een schuinbalk en vergezeld van drie kraaien, 1 in den linkerbovenhoek, en de 2 andere in den rechterbenedenhoek, mede gerangschikt in de richting van een schuinbalk; alles van goud (*de Groot* of *Kraaijenburg*). Zie Rietstap, De wapens van den

tegenwoordigen en den vroegeren Nederlandschen Adel, blz. 51.

Daartoe in staat gesteld door de welwillendheid van den Heer jonkheer *Rutgers van Rozenburg*, secretaris van den Hoogen Raad van Adel, kan door mij worden medegedeeld, dat de Heeren *Hugo Cornets de Groot*, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Resident op Java, en *Jan Pieter Cornets de Groot*, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en laatst Algemeen Secretaris der Oost-Indische Regeering, bij Koninklijk besluit van 22 Maart 1843, N° 74, tot den adelstand der Nederlanden werden verheven, met bepaling dat de diplomata van verheffingen zouden worden verwisseld tegen die van inlijvingen, zoodra zij stellige bewijzen zouden produceeren dat hun voorvader *Cornelis Dirksz. Cornets*, die in den aanvang der 16e eeuw huwde met *Ermgarda de Groot*, van welke geboren is *Hugo Cornets de Groot*, de grootvader van den als staatsman en geleerde zoo vermaarden *Huig de Groot*, van wien zij in den zesden graad in rechte lijn afstamden, behoorde tot het adellijk geslacht van *Cornets* in *Frankrijk*.

Tot heden schijnen die bewijzen nog niet te zijn geleverd.

Naar mijne bescheiden meening bestaan er geen voldoende gronden voor de beweerde afkomst, en mag ten minste als zeker worden aangenomen, dat de ster van de Baux nimmer aan den Delftschen heraldieken hemel is verschenen, omdat zij met hare 16 punten naar recht alleen heeft mogen schitteren in het wapenschild van het huis van Luxemburg (wapen: in zilver een gekroonde roode leeuw, met een staart schuinkruislings en gevorkt), tengevolge van het huwelijk vóór het jaar 1532 van de laatste afstammeling der familie de Baux met een lid van het geslacht van Luxemburg (Frans van Mieris, Nederl. Historiepenningen II, blz. 361; en Menestrier, Le véritable art du Blason, blz. 75 en 76).

Uit het voorafgaande blijkt n. h. v. voldoende het onhoudbare van de sage als zou de familie Cornets de Groot afstammen uit het geslacht de Baux, welke sage tant soit peu belichaamd is in de thans ten onrechte gevoerde ster, welke, in strijd met het doel waarvoor zij moet dienen, bij de willekeurige wijziging van een meer dan vier eeuwen gevoerd geslachtswapen, n. f. alweder door

onkunde in stede van met 16 punten slechts met 8 punten prijkt.

De toenmalige Hooge Raad van Adel is echter niet geheel vrij te pleiten van eenige medeplichtigheid aan het voormelde feit, omdat dit eerbiedwaardig college daaraan stilzwijgend zijn zegel heeft gehecht bij de afgifte van een diploma met het verlangde wapen.

Ten slotte teeken ik hierbij aan, dat blijkens den Catalogus der tentoonstelling van oudheden enz., in Juli en Augustus 1863 te Delft gehouden, onder N° 3946 door Mr. F. L. L. Prins was ingezonden het buisje, hetwelk Hugo de Groot na zijne ontvlugting uit Loevestein te Gorinchem gedragen heeft, en dat (Mr.) Adriaan Johan Willem Cornets de Groot, geboren 2 Juni 1823, overleden te 's-Gravenhage 28 Mei 1893 als oud raadsheer in het hoog gerechtshof van Ned.-Indië, niet gelijktijdig met zijne beide ooms in 1843, zooals in het hierboven aangehaalde werk van Rietstap wordt vermeld, maar eerst bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1892, N° 31, tot den adelstand werd verheven. Wel werd daartoe in 1843 door zijne grootmoeder aanvrage gedaan, maar aan die aanvrage kon, omdat hij toen nog minderjarig was, destijds geen gevolg worden gegeven. V. R. V. D. K.

Hallincg (XLIV, 354). — In antwoord op eene vraag in het laatste nummer van „de Navorscher" betreffende den Haagschen tak der familie Hallincg kan ik het volgende mededeelen, dat wellicht iets tot de oplossing zal kunnen bijdragen:

I. Aert Hallincg had een zoon.

II. Willem Hallincg, tr. Machteld van Harscamp, waaruit

III. Pieter Hallincg, Commies op het Comptoir van den ontvanger-generaal van Holland in den Haag. Hij tr. in den Haag 23 Oct. 1605 Lucia van Suyrendael Jansdr.

Uit dit huwelijk eene dochter:

Lucia Hallincg, st. 25 Dec. 1653, tr. in den Haag 14 Nov. 1638 Mr. Gerard Beelaerts, geb. te Heusden 4 Juni 1613, st. 27 Aug. 1643, advocaat bij het Hof van Holland.

Hare 4 kwartieren waren:

Hallincq (in goud 3 halve zwarte leeuwen, getongd en gewapend van rood.)

Van Suijrendael (in zilver een moorenkop met rood-zilveren wrong, vergezeld van 5 zoomswijze geplaatste gouden rozen van 4 bladen.)

Van Harscamp (in zilver een kruis, waarvan de paal rood en de dwarsbalk blauw.)

Schrieck (in blauw drie zilveren roskammen.)

Kan mogelijk een der lezers deze gegevens nog aanvullen?

BEELAERTS V. BLOKLAND.

Hartsinck en **v. Marselis** (XLIV, 179). — In de geslachtlijst van mijne onlangs overleden echtgenoote (Françoise Serrurier) komen die namen beide voor, doch soms gespeld als: „*Hartzinck*" en „*Marcelis.*"

De overgrootvader van mijne vrouw Philippe *Serrurier* is gehuwd te Amsterdam 21 Mei 1765 met Cornelia Eliana *Marcelis.* Deze, geboren 2 April 1739, † 20 Jan. 1803, is eene dochter van Jan Marcelis en Sophia de Bas. Sophia de Bas is eene dochter van Lodewijk *de Bas* en Cornelia Eliana Reaal.

Lodewijk de Bas, Heer van de Horstermeer, was President-schepen te Amsterdam en lid van de Rekenkamer. Zijne dochter of kleindochter Johanna Cornelia is gehuwd met Andries *Hartzinck*, vice-admiraal, uit welk huwelijk 5 kinderen, waarvan 1: Andries naar Ned. Indië vertrokken en eene dochter, Johanna, gehuwd is met Graaf *d'Oultremont*, wier dochter Henriette gehuwd is met Z. M. Koning Willem I als Willem Frederik Graaf *van Nassau*; terwijl 1: een zoon met één naam is, niet ingevuld.

Jan Marcelis en Sophia de Bas voornoemd, hadden behalve Cornelia Eliana nog eene dochter: Elisabeth Sophia, gehuwd met Mr. Willem Cornelis *Backer*, hoofdofficier der stad Amsterdam, uit welk huwelijk 7 kinderen, waarvan eene dochter Maria Wilhelmina gehuwd met Antonie *van Vollenhoven*. Uit dit laatste huwelijk zijn 8 kinderen, waarvan 1: Jan Messchert van Vollenhoven, burgemeester van Amsterdam en eene dochter: Elisabeth, gehuwd met Hendrik *Hovy*.

Eene kleindochter van Mr. W. C. Backer vnd, Sophie Elisabeth, is gehuwd met *Gildemeester*.

Ik ben zoo vrij al die namen hier mede te deelen, omdat uit de geslachtlijsten van die personen, zoo „Hartsinck" en „Hartzinck" alsmede „Marcelis" en „van Marselis" één zijn, wellicht de vraag beantwoord kan worden: „waar en wanneer Carel Hartsinck geboren en overleden is, die in leven Directeur-Generaal was der O. I. Compagnie in N. I."

Amsterdam. A. C. SCHEPPER.

de Gimmer (XLIV, 395). — Herman Hendrik Otters, geb. of ged. te Arnhem 13 Febr. 1698, huwde, te Hattem 17 Augs. 1728 Abigail Martha Tulleken. Huwelijksafkondiging te Arnhem 30 Juli 1728. Hij was zoon van Dirk Otters, boschmeester van de Veluwe enz. en Maria de Gimmer. Dit echtpaar huwde te Arnhem 19 April 1696. De vader van Dirk heette: Hendrik, die van Maria: Daniel.

Verdere inlichtingen omtrent deze geslachten alsmede opgave van het wapen de Gimmer zullen ook mij zeer welkom zijn.

Deventer. M. E. HOUCK.

Pleijsier. — Kan iemand ook inlichtingen verstrekken, omtrent afkomst en wapen van dit geslacht, afkomstig en gedeeltelijk nog wonend in Zuid-Holland en hoofdzakelijk te Vlaardingen tehuis behoorend?

Wijlen Scheffer en ook Vorsterman v. Oyen geven als wapen op: doorsneden (a) in blauw twee gekruiste gouden kolven; (b) in zilver een met goud beslagen en gebonden rooden pijlkoker; helmteeken: de halve kolven uitkomend uit een ronde bolvormige muts, dekkleeden goudrood.

Dit wapen zou genomen zijn, volgens bovengenoemde heeren, naar een oud vensterglas, in 1869 nog te zien in een huis in de Baanstraat te Rotterdam, waaronder de naam Cornelis Pleysier of Playsir, wien bedoeld huis in 1600 toebehoorde en die daaruit in 1642 zou begraven zijn. X.

Van Mierop (XLIV, 269). — Bekend is Cuyck van Mierop (Myerop). Ook v. Mierop op zichzelf kwam vroeger voor, zie *Navr* Algem. Regr III; en bestaat nòg, ni fallor, te Rotterdam. Te Winterswijk schonk Mevr. A. W. E. v. Mierop geb. Jonkvre Gevers Deynoot, 31 Maart 1879 aan eene dochter de geboorte. Zie ook J. H. Scheffer's „Familie-Archief" in „Algem. Nederl. Familieblad" 1883/84. Naast Mieroop (*Navr* XXVIII, 629) zonder voorzetsel, vond men ook v. Mierop v. Hasselen (ibid. XXVII, 478, 9). In zijne „Geschiedenis v. h. Land en der Heeren van Cuyck" (ao 1858) verklaarde Dr. Wap vruchtloos naar de ligging van dat Mierop te hebben gezocht. Want eene plaats van dezen naam *moet* er geweest zijn. Zelfs Mo wist het in 1873 niet — en dat zegt wat! — anders zou deze veelzijdige navorscher 't ons *Navr* XXIII, 409, 10 wel reeds hebben aangewezen. Daarom, waar lag Mierop? — Niedorp (N.-Holland) luidt wel Nierop (vgl. ibid. bl. 577; XXVI, 299). Zou Mierop = Miedorp (d. i. weide-dorp) een vroegere dubbelnaam hebben kunnen wezen van Mijdrecht, dat wel Meijert luidt? Waren de heeren van Cuyck eertijds ook te Mijdrecht gegoed? Het is maar een vraag. Gissen doet wel missen, maar de eene gedachte brengt toch op de andere. En zoo komt men langzamerhand achter de dingen.

JAC. A.

Van Nijvenheim (XLIV, 204). — De hertogin de Brancas was eene der vele zusters van de markiezin de Champcenetz, en dus niet „de dame naar wie gevraagd wordt."

's Gravenhage. M. P. SMISSAERT.

Blanckenhagen. — Is de Hollandsche familie Blanckenhagen verwant aan de Russische familie von Blanckenhagen?

A. P. A. S.

Van Renesse. — Te Elburg vond ik in de kerk een grafzerk, met een wapen (van Renesse) het helmteeken: een ster of ossekop, was niet juist meer te onderscheiden. Ook het opschrift: „*Frederick vā Renesse sterf anno* 1602", vooral het laatste cijfer was niet duidelijk meer.

Naarden. J. C. GIJSBERTE HODENPIJL V. H.

Genealogie van de familie LIENS.

Philippus Liens geb. . . . . overl. . . . .
gehuwd met Lucretia van Borssele geb. . . . . overl. . . . .
Uit dit huwelijk één kind.

Joan Liens geb. 1549, overl. Februari 1594
gehuwd met 1° Anna Dallens geb. . . . . overl. . . . .
2° Philippine Werckendet geb. 1557 overl. . . November 1610.
Uit beide huwelijken 16 kinderen (waarvan 6 bekend).

GESCHIEDENIS.

AANTEEKENINGEN OVER DE BAT. OMWENTELING,

VOORNAMELIJK BINNEN UTRECHT,

DOOR EEN OOGGETUIGE [1]).

Zat. 24 Jan. Utrecht en 's Hage — beyde deeze steden gaven stof van groot belang, betreffende de gebeurtenissen van deezen dag. Utrecht wegens de eerste beginselen der Regeeringsverandering en 's Hage wegens het verhandelde in de vergadering van H.H.M. met de Fransche Repraesentanten. Om dan eerst van Utrecht te spreeken, moeten wij vooraf aanhalen, daar het Zaturdag was, het marktdag had moeten wezen maar geen schijn van dezelve was aanwezig. Alle boeren bleven met alle hunne goederen terug om menigvuldige reedenen; hetzij uit vreese van zig na een stad te begeeven, daar de meeste poorten gesloten waren; hetzij om niet op de markt overweldigt te worden; hetzij om niet met hunne wagens geprest te worden; ook omdat zij zig niet van hunne woningen dorsten te begeeven uit hoofde van alle de op het platte land omzwervende en doorpasserende militairen. Alle burgers en ingezetenen, die gewoon waren hunne goederen, of op de markt, of voor hunne huisen ten toon te stellen, hielden dezelve ook binnen de muuren, ja zelfs hunne winkels nog gesloten. De gewoone volk- en vrachtwagens (ik spreek hier van wagens; want door de aanhoudende strenge koude was het nog besloten water) waren wel binnengekomen, maar moesten ledig weder vertrekken, ook omdat al zedert drie dagen de minste uitvoer van goederen, vooral van levensmiddelen, ten strengste was verboden. De gewone werkzaamheden van de stedelijke Bestuuren wierden, zooveel de tijdsom-

---

[1]) Vervolg van Nav, XLIV, blz. 257.

standigheden toelieten, ook ten uitvoer gebracht. Noch daarenboven wierd door de Vroedschap een publicatie afgekundigt (en dit was haar laatste voortbrengsel, o tijden! o zeden!), waarbij allen en een iegelijk wierden aangemaant, om, op last van den alhier commandeerende Generaal der Fransche troepes, zig met alle hunne ontfangene assignaten te begeeven aan het bureau achter St. Pieter op de hoek van het Voetiussteegje, ter verifieering van dezelve ingericht. Hierdoor de assignaten gangbaar geworden zijnde, wierden de troepes een middel aan de hand gegeeven, om het nodige te bekomen, en de burgers van veele onaangenaamheden bevrijd, van welke verscheijde zig reets hadden aangedient en verklaart dat hunne geheele ondergang nabij was, zo in die netelige zaak niet spoedig was voorzien geworden. 's Namiddags omtrent vijf uuren kwam een artillerijtrein binnen van 10 stukken geschut, evenveel caissons en 12 bagagiewagens, en kort daarna een corps Fransche Jagers met omtrent 50 krijgsgevangene Hollandsche constapels, die zig te Naarden geweijgert hadden over te geven. Eindelijk de klokke 6 uuren geslagen zijnde, bespeurde men eenige beweging in de stad. De leden van de leesgezelschappen liepen wijd en zijd door de stad — met drift — met ijver — met het grootste vergenoegen op hun aangezicht. De groote zaak (de remotie van de regeering namelijk) zou een aanvang neemen. Zij waren alreets te lang getergt, om in navolging van veele andere steden, aan een maatregel van zo een groot belang langer uitstel te geeven. Zij begaven zig respectivelijk ieder na hun gewoon gezelschap, want het societeitshuis was, na het bevel van Pichegru, nog gesloten. Ieder gezelschap benoemde twee gecommitteerden uit haar midden. Deeze gecommitteerden, in een der gezelschapshuisen bijeengekomen zijnde, verkosen 40 heeren, die zij oordeelden met hunne gevoelens overeen te stemmen, om bij het afzetten der 40 Raden van de Vroedschap, provisioneel het bestuur van de stad op zig te neemen, om daardoor die altijd gevaarlijke regeeringloosheid voor te komen. Zij formeerden ook uit haar midden een Committé revolutionair van vijf leden om de remotie ten uitvoer te brengen. De gewezen student Perné, die, in het afgeloopen jaar om zijn

oproerig gedrag — och! laat ik doch zo een man van achting — van kunde — van ijver — van onderneming niet oproerig noemen! — om zijn recht vaderlandsch gedrag gebannen was, wierd aan het hoofd van dit Committé gestelt. Intusschen bleven de gezelschappen onder een rijkelijk teugje oud bruin de lijsten der nieuw verkozenen afwachten, om hen te beoordeelen. Omtrent elf uuren kwamen dezelven eerst binnen. 38 leden wierden goed en 2 afgekeurt: zodat het reets middernacht was geworden, eer dat de gezelschappen zig uiteen begaven.

Nu tot 's Hage overgaande, zo was het omtrent 11 uuren, toen de Fransche Repraesentanten met den Generaal Pichegru aldaar arriveerden, nadat even te voren twee battaillons Infanterij binnen gekomen waren. Zij namen hun intrek, de Repraesentanten in het Stadhouderlijk Hof en Pichegru in het Hotel van den Franschen Ambassadeur. Al schielijk begaven zij zig na de vergadering van H.H.M. Hetgeen wierd afgehandelt, was van geen gering belang en gansch niet tot nadeel der Franschen. Dan overheerd moet lijden. H.H.M. vonden zig genoodzaakt in al hetgeen gevordert wierd toe te stemmen. In de eerste plaats eischten de Repraesentanten uit naam van de Conventie de verwijdering van het Huis van Oranje uit de geheele Republiek, en het daaruit volgend ontslag van de drie Prinsen van Oranje uit alle hunne militaire charges, vooraleer zij tot verdere schikkingen konden overgaan. Daar nu de gansche Stadhouderlijke familie den 16en Januarij laatstleden het land verlaten had en na Engeland overgestoken was, zo was deeze zwarigheid alreets uit den weg geruimt. Men ging dus verder. De Hollandsche militie was toen het eerste point van deliberatie. Er wierd besloten, dat dezelve, voorzover zij toen ter tijd bestond, vooralsnog zoude aanwezig blijven, maar dat zij in de eed van de Fransche Republiek moest overgenomen worden, na vooraf uit die van den Staat van den Stadhouder ontslagen te zijn; en dat zij dus de Oranjecocardes van de hoeden moest afleggen. Van dit besluit kennis gegeven zijnde aan de Raad van Staten, kwam onmiddelijk daarna het Hollandsch garnisoen ten dien einde in de wapenen; en er wierden verscheijde officieren, die volstrekt

wijgerden de gemelde eed af te leggen, terstond uit den dienst ontslagen. De Generaal Pichegru liet daarop de nodige orders afvaardigen aan alle de commanderende officieren der Fransche troepes, van geen Hollandsche militairen meer te vervolgen of krijgsgevangen te neemen. En van dit oogenblik afaan wierden ook alle de wachten door de Franschen en Hollanders gezamentlijk waargenomen. — Van de overige besluiten, die door H.H.M. met de Repraesentanten wierden afgedaan, wierd er nog een tenzelve dage afgekondigt; daar het gansche land van daverde. Het was een requisitie, waarover H.H.M. zelfs getroffen waren, en die door de Franschen aangemerkt wierd als een wijnig beduidend begin van degeenen, welke allengskens op deeze zouden volgen. Er wierd dan afgevordert om te leveren voor de Fransche legers binnen een maand 200.000 quintalen koorn, 5.000.000 rations hooy à 15 pond, 200.000 rations stroo à 10 pond, 5.000.000 schepels haver à 10 pond, 150.000 paar schoenen, 20.000 paar laarsen, 20.000 lakensche rokken, en evenzoo vele vesten, 40.000 gebreide broeken, 150.000 pantalons, 200.000 hembden en 50.000 hoeden; en binnen twee maanden 12.000 ossen, alles te leveren aan de daartoe ingerichte bureaux te Nijmegen, Thiel en 's Hertogenbosch. Hiertoe wierd dan een overslag gemaakt na evenredigheid van het aandeel, dat iedere provintie in 't lands lasten droeg: en volgens dezelve kreeg iedere provintie afzonderlijk aanschrijving van hetgeen door haar, betreffende alle de bovengemelde artikelen, binnen de daarbij bepaalde tijd moest geleevert worden. Behalven deeze algemeene requisitie, die dan na het voorgeeven der Repraesentanten door de Conventie wierd afgevordert, deeden de Commandeerende Generaals nog bijzondere respectivelijk ter plaatse, alwaar zij commandeerden. De mogelijkheid van te voldoen wierd niet gevraagt. Hetgeen geeischt wierd, moest geleevert worden binnen de gestelde tijd zonder eenige toegeeving. Onze stad Utrecht wierd ook al onder dat juk geknelt. De Generaal Marpaude, die na het vertrek van den Generaal Dusaussay na Amsterdam, om aldaar in de plaats van Pichegru het commando op zig te neemen, alhier commandeerde, gaf orders, dat alle de magasijnen aanhoudend

moesten aangevult worden, en nog daarenboven dat binnen 24 uuren 400 ossen moesten geleevert worden voor de troepes, die onder zijn commandement behoorden. Alles moest met wagens binnegevoert worden uit hoofde van het besloten water. Ieder boer moest dagelijks een wagen met turf inbrengen; en zo vervolgens met al het benodigde. — Ziedaar nu de vruchten van onze verkregen vrijheid.

Zond. 25 Jan. De Zondag eeniglijk ingestelt tot het uitoefenen der Godsdienst, wierd dan genomen tot het uitwerken eener verregaande overheersching. Het verhandelde van de leesgezelschappen van daags te voren reets algemeen bekend geworden zijnde, was een ieder al vroegtijdig wachtende, wat er stond te gebeuren. Omtrent 9 uuren kwam de eerste beweging. De leden van de leesgezelschappen haastten zig respectivelijk na hunne gewone vergaderplaatsen. Tegelijkertijd vergaderde de Vroedschap genoegzaam voltallig, zijnde de Raden, die gevlucht waren, als de heeren Van Bronckhorst, Meijen en nog eenige anderen, reets vooraf teruggekomen; en de nieuw aangestelde Regenten, die tot de leesgezelschappen behoorden, kwamen bijeen in de Place Royaal in de Minnebroerstraat. Ten 10 uuren trokken alle de gezelschappen na het societeitshuis, waarvan de ontsluiting te voren van den Franschen commandant was afgevraagt. Maar bijeengekomen zijnde, wierden in plaatse van de twee afgekeurde Raden twee anderen voorgestelt en goedgekeurt. Omtrent half elf wierd de deur van het hek opengezet voor een ieder; alle de leden begaven zig na de plaats voor het huis; en het Committé Revolutionair verscheen op het balcon. Dit Committé bestond uit de burgers Perné, Pinsen, Veltman, Bloedbergen en Van Leeuwen en Van Dam als Secretaris. Ik noem ze maar burgers en niet heeren; want de eerste was een verlopen proponent, de tweede een ledigganger, de derde een kousenkoper, de vierde een kruidenier, en de vijfde een herbergier. De heer Perné als Praesident voerde het woord. Hij begon zijn aanspraak met *Volk van Utrecht!* Hij noemde dus de vergaderde menigte het volk van Utrecht; en het waren maar de leden van de Societeit met eenige toegevloeide nieuwsgierigen van de gering-

ste classe. Zijne redevoering vervolgende, stelde hij aan dit zogenoemde volk van Utrecht de 40 nieuw verkorene heeren voor, die als Provisioneele Muncipaliteit het stadsbestuur zouden worden opgedragen in plaatse van de tegenwoordige Regeering, die men dadelijk zou gaan ontbinden en afdanken. Met eenparigheid van stemmen, gepaard met algemeene toejuiching, wierd in al het voorgedragene bewilligt en toegestemt. De 40 nieuw benoemden waren de heeren P. C. H. van Renesse, A. van Scherpenzeel, J. J. Crol, H. Kluit, G. C. Brouwer, L. de With Hoevenaar, J. van Vliet, P. Bosch, Y. van Hamelsveld, D. Sigal, H. A. Driesman, S. Essenius, G. van Bosveld, A. Zwartendijk, H. W. Nagtglas Versteeg, L. Kuiper, Th. Schuurman, Y. de Kock Jansz., I. G. Steeman van Maarsbergen, C. H. Cambier, J. W. de Ridder, P. C. van Westrenen van Themaat, W. Peiffers Scheidius, C. J. Vos, L. van Loenen, G. Nieuwenhuis, G. J. Wolff, G. A. Visser, A. Abeleven, A. J. Strick van Linschoten van Loenersloot, A. van Dulken, M. D. G. Heldewier, G. Baardspul, J. Robol, J. T. Blikman, G. Post, J. Falck, G. Bentink, C. van Goudoever en D. J. van Olst. Omtrent half 12 geschiedde de optocht. De vergaderde menigte trok op met het Committé Revolutionair aan het hoofd na het Stadhuis. Alle de leden (nu weder van de Vaderlandsche Societeit) schaarden zig voor het Stadhuis; terwijl het Committé Revolutionair de Raadzaal introk. De hr. Perné sprak en zeide, dat de wil des volks was, dat alle de Raden vrijwillig hunne posten zouden nederleggen, om niet door hoger macht daartoe genoodzaakt te worden; en dat hij derhalven hen ontsloeg uit de eed uit naam van hetzelve volk. Alle de regenten, in acht neemende, hoe dit werkje reets in verscheyde andere steden was afgeloopen, bewilligden in al hetgeen hun wierd voorgedragen, en verlieten dadelijk de Raadkamer: en dus verdreef degeene, die in het afgeloopen jaar door de Vroedschap uit de stad verdreven was toen zijne verdrijvers uit de Raadzaal! Wat een omkeering! Daarop begaf zig het Committé Revolutionair, gevolgt van een gedeelte van de societeitsleden, na de Place Royal, en bracht de nieuw benoemde Regenten, onder een aanhoudend gejuich en geschreeuw van Hoezee! Vivat de

Vrijheid! Hoezee! vandaar na de Raadkamer, alwaar zij zig terstond formeerden tot eene Provisionale Municipaliteit. Ten half een de klok van aflezen beginnende te luijen, snelde het volk van alle kanten na het Stadhuis. Er wierd van de puije van het Stadhuis door den Secr[s] Van Dam een declaratoir van het Committé Revolutionair den volke bekend gemaakt, behelsende de remotie van de Regeering, de aanstelling van de Municipaliteit en het ontslag uit den eed, gedaan op de vorige Constitutie, al hetwelk met een eenparig Hoezee! wierd toegejuicht. Tegelijkertijd hoorde men het carriljon op den Dom speelen, zeeker ter aanduiding van het overgroot geluk, hetwelk toen den burger was overkomen, en in het vervolg van tijden verder zoude overkomen. — Terwijl dit alles gebeurde, wierden de Gedeputeerde Staten geladen tegens 's avonds 5 uuren, als wanneer dan ook de vergadering gehouden wierd, zonder dat er iets van uitlekte. — Hier nu bijgevoegt dat de krijgsgevangene constapels verder vervoert wierden na Coeverden; dat de ossen en schaapen bij menigte door de stad gedreeven werden; dat de koornmolens maalden, de broodbakkers bakten, de smits smeeden; dat het hooy, stroo, turf enz. de gansche dag door met wagens wierden aangevoert; dat de mestwagens van alle kanten door de stad passeerden; dit alles hier dan bijgevoegt, is licht te beseffen, hoe wijnig die Zondag na een Zondag geleek. — De poorten bleven nog als vorige dagen. — De herbergen en winkels waeren gesloten, 's avonds seer stil. 's Anderen daags

26 Jan. de Municipaliteit vergadert zijnde, wierd een driecoleurige vlag uit het Stadhuis uitgestoken, en een dergelijke boven op den Domstoren geplaatst. De heeren van Westreenen van Themaat, Kuijper, Driesman en Van Loenen kwamen in de vergadering, bedankten voor hunne aanstelling en verlieten dus weder de Raadkamer, en de heeren Baardspul, Schuurman en Nagtglas Versteeg verzochten hun ontslag schriftelijk. Daarop verdeelden de leden de commissien, die tot den Raad behoorden, onder elkanderen. De hr. Van Renesse van Wilp wierd tot Maire verkoren, de hh. Brouwer, Van Dulken, Post en Schuurman tot schepenen, de hr. Nieuwenhuis tot Commissaris op de Momboirskamer, de hr. Bosch

tot Kameraar, de hh. Zwartendijk en Nagtglas tot Ontvangers van de impost op het bier en gemaal, de hh. Van Scherpenzeel en Van Bosveld tot die op de wijnen, en zo vervolgens. Hunne meedeleeden, de hh. Falck, Bentink, Van Goudoever en Van Olst benoemden zij tot fungeerende Secretarissen, eindelijk wierd het Postmeestersampt aan een zeij gelegt voor den uitgeweeken Burgemeester De Ridder van 1787, die eerstdaags terug verwacht wierd, Middelerwijl verscheen er een Aide de Camp [1]) van den Generaal Marpaude in de vergadering, met verzoek (of liever met bevel; want de Fransche Commandanten verzochten niet), dat het dragen van goude of zilvere boordzels of randen aan de hoeden voor een ieder, hetzij burger of liverijbedienden voor altijd zoude verboden worden, vermits hetzelve een cieraad en onderscheidingsteken alleen voor de Fransche Generaals was. Toen dit verbod van de puije van het Stadhuis zoude afgepubliceert worden, begon de Secrs Van Olst met de woorden *Vrijheid! Gelijkheid! Broederschap!* De gewone spreuk, in Vrankrijk gebruikelijk, welke toen ook noodzakelijk in Holland moest ingevoert worden. Het verbod wierd aangeplakt: aan het hoofd stond *Vrijheid! Gelijkheid! Broederschap!* Geene publieke bladen, van welken aart ook zij mochten wezen, verscheenen in het licht, of zij pronkten met de woorden *Vrijheid! Gelijkheid! Broederschap.* Onze stadscourant, die zedert de komst der Franschen was achtergebleven, kwam ook weder te voorschijn als een eerste nummer, en wierd zelfs nog om de menigvuldige nieuwstijdingen 's weekelijks met een Zaturdagsnummer vermeerdert. Bovenaan stonden de woorden *Vrijheid! Gelijkheid! Broederschap* en onder het wapen *Het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid.* Op gelijke wijse waren ook alle andere dagbladen en tijdschriften opgeciert. O wij ongelukkigen! Vrijheid, vrijheid! En nooit was grooter slavernij beleeft! — Verders viel er dien dag niets meer voor. — De beweging van af- en aanrijdende boerewagens was weder zeer groot; onder anderen trok een trein van 30 wagens,

[1]) De Aides de Camp bekleedden bij de Franschen de post van de Adjudanten Generaals bij de Hollanders,

alle met brood geladen, de Waardpoort uit. — Met de poorten als ook met de winkels bleef het noch, als na gewoonte.

Wat nu de overige steden onzer Provintie betrof: deezen oogden maar op en regelden zig maar na Utrecht, en hetgeen Utrecht opleverde. Zoo wierden, al op deeze zelve dag, te Amersfoort, Rhenen en Montfoort de Regeering afgezet en de Municipaliteit aangestelt. En, om niet te langwijlig te wezen, zo was het met alles. Hetgeen vandaag in Utrecht wierd afgedaan, wierd morgen door de andere steden opgevolgt. In Wijck bij Duursteeden wierd de remotie gedaan de volgende dag,

27 Jan. dus ook op Utrecht gewagt; alhoewel die stad den 16de laatsleden reets door de Franschen was ingenomen.

Deeze dag hield onze Municipaliteit haare tweede vergadering, die van groot belang was, en meer dan zes uuren duurde, door een brief, die van 's Hage was gezonden, en behelsde dat de remotie van de Staten van Holland reets volbracht was, en gevolgelijk ook de vergadering van H.H.M. ophield te bestaan. Dat vervolgens reets twaalf steden, te weten, Dordrecht, Haarlem, Delft, Leijden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam, Schiedam, Alkmaar, Enkhuisen, Monnikendam en Purmerende hunne Gedeputeerden gezonden hadden; en dat deeze alreets haare eerste Vergadering der Provisioneele Repraesentanten van Holland [1]) gehouden hadden.

Met reede was dan deeze vergadering van belang; want op die gewichtige tijding moest beraadslaagt worden, wanneer en op wat wijse men de remotie van de Staten van Utrecht zou in het werk stellen. Men gaf, staande de vergadering, den Generaal Marpaude kennis van den brief, en verzocht hem, de nodige assistentie te verleenen, zo zulks mocht vereischt worden, tot het volbrengen van dat groote werk; waarop de Generaal zig in persoon na de vergadering begaf, en met dezelve overeenkwam, dat de remotie zoude geschieden op de volgende dag en door eene Commissie van de Municipaliteit, vermits hij begeerde, dat alle remotieen, die

---

[1]) De vijf overige steden hebben 31 Jan. hunne gecommitteerden ter vergadering ingezonden.

door de burgerij verlangt worden, zonder verwijl ten spoedigsten moesten volbragt werden, maar dat vooraf het gansche volk moest opgeroepen worden, om tot dit een en ander hunne toestemming af te vragen. Deze oproeping wierd dadelijk na de resolutie van de puije van het Stadhuis afgelezen, en bepaalt op de volgende dag 's voormiddags ten 10 uuren. Waarschijnlijk zou die vergadering nog van langer duur zijn geweest, ware deselve niet afgebroken geworden door het inkomen van eene groote menigte militairen, hetwelk een ieder na zijn huis deed spoeden, om aldaar zijne inkwartiering af te wachten. Er kwamen dan binnen, een kwartier na elkander, eerst een trein van over de 3000 man Fransche Infanterij uit de Meijerij van 's Hertogenbosch, en vervolgens de geheele bezettingen van Woerden, Oudewater en Schoonhoven, zijnde meest Fransche jagers voetvolk. Zij trokken alle de Tolsteegpoort in, want de andere poorten bleven nog al na gewoonte gesloten. Deeze drie steden wierden toen door Hollanders bezet. Ook arriveerde alhier uit den Bosch de Fransche Generaal Van Damme, die, hoger in rang zijnde als Marpaude, het commando van de stad van hem overnam. Hij wierd gebiljetteert bij den Hr. Van der Hagen op het Janskerkhof, wiens huis gerequereert was voor het hoofdkwartier, waartoe die Heer vijf à zes, na goedvinden van den Generaal behoorlijk gemeubileerde kamers moest afstaan. Alhoewel toen zeer veele militairen zig in de stad bevonden, was het overige van den dag zeer stil. Het gewoel van de boerewagens was ook wijnig, behalve dat weder een trein van 30 geladene broodwagens de Waardpoort uittrok. En zo kwamen wij dan tot

28 Jan. de dag, op welke de remotie van H.Ed.Mog. moest gebeuren. Daar, nu reets vroeg in den morgen alle de daags te voren ingekomene militairen weder waren afgetrokken, gaf dit aanleiding, dat veele burgers, toen van hunne inkwartiering bevrijd, gelegenheid hadden, om zig op de gedane oproeping na het Stadhuis te begeeven, en dus ten 10 uuren eene grote menigte aldaar verzamelt was, waaronder selfs eenigen van de afgezette Raden zig bevonden. De Secr^{s} Falck voor het opene vengster verschenen

zijnde, las een schriftelijk bevel voor van den Gen. Marpaude, volgens hetwelk het gansche volk van Utrecht (de aldaar vergaderde menigte wierd gerekent het gansche volk uit te maaken) wierd afgevraagt, dat, so iemand van hen zig trachtte tegen de aanstelling van een of meer leden van de Municipaliteit te verzetten, hij zulks met de reedenen van dien aan hetzelve Collegie zou hebben kenbaar te maken. Een algemeen gejuich gaf eene algemeene goedkeuring in deese te kennen. Daarna wierd de plaats van den Hr. Falck vervangen door den Secr^s Van Olst. Deeze las een besluit van de Municipaliteit voor, dat den 30 Januarij aanstaande eene algemeene collecte aan alle de huisen zou gedaan worden tot ondersteuning van alle de door de aanhoudende strenge koude zo zeer gedrukt wordende armen van alle de godsdienstige gezindheden zonder onderscheid. Een wel uitgevonden maatregel, voorwaar, om het gemeene volk in zijne belangen over te haalen. Eindelijk ten derde vertoonde zig de Secr^s Falck weder voor het vengster, die het volk bekend maakte, dat men op het oogenblik de remotie van de Staten alsook van de Ridderschap zou in het werk stellen, dat de Municipaliteit door den toen commanderenden Gen. Van Damme ten sterkste daartoe was aangezet, en dat zij konde vertrouwen op de assistentie van de militaire macht, zo hetzelve onverhoopt mocht nodig wezen. Dit alles wierd alweder met een algemeen Hoezee! toegejuicht. Omtrent 12 uuren begaf zig de Commissie, bestaande uit de Heeren Van Vliet, Essenius en Strik van Linschoten, na de Statenvergadering. De Heer Van Vliet voerde het woord en gaf H.Ed. Mog. de begeerte van het volk alsook van den commanderenden Generaal te kennen, waarop alle de leden zo van het eerste als van het tweede Lid van Staat zeer bedaart opstonden en de vergaderzaal verlieten, zodat niet de minste militaire assistentie nodig was. Intusschen waren de Gecommitteerden van de steeden Amersfoort, Wijck en Montfoort reets gearriveert om provisioneel het Provintiaal bestuur meede te aanvaarden, ten welken einde zij daags te voren door de Municipaliteit dadelijk na de vergadering beschreven waren. Ten 2 uuren wierd door de Gecommitteerden van de vier steden (zijnde

door Rheenen geen Gecommitteerde afgezonden) de eerste Vergadering gehouden, waarbij de Heeren Bentink en Goudoever fungeerden als Secretarissen. De Gecommitteerden wegens Utrecht waren de Heeren Strick van Linschoten, De With Hoevenaar, Essenius en Van Vliet, wegens Amersfoort de Heer Van Lommen, wegens Wijck de Heer ..... en wegens Montfoort de Heer Story. Zij gaven hunne vergadering de naam van De Vergadering der Provisioneele Repraesentanten 's Lands van Utrecht en hunne vergaderzaal die van het Landschapshuis. Zij benoemden den Heer Strick van Linschoten om wegens Utrecht sessie te neemen in de Hoge Vergadering van den lande in 's Hage. En hiermeede liep die eerste Vergadering spoedig af. Voorts was het overige van dien dag zeer stil. Het inkomen van de Grenadiercompagnieen van het Hollandsch regiment van Welderen met de vaandels 's avonds ten half zeven haalde nog eenigzints menschen op de been. De poorten bleven nog al gesloten; en de meeste winkeliers aarzelden nog hunne winkels te openen uithoofde van de onaangenaamheden door de assignaten.

29 Jan. vergaderden de Provintiale Repraesentanten weder, als ook de Stedelijke Municipaliteit. Een christelijke doch te gelijk hatelijke resolutie was hetgeen het eerst de aandacht der Repraesentanten in deeze haare eerste vergadering na zig trok: het houden van een dank- en bededag. Dit was christelijk, maar daartoe te bepalen den achtste Maart, de geboorteverjaardag van Zijne Doorl. Hoogheid; dit was hatelijk. En uit de vergadering van de Municipaliteit kwamen drie publicatien voort. Bij de eerste wierd bekend gemaakt, dat de remotie der Statenvergadering met haare Secretarissen volbracht was, en dat de Gecommitteerden van vier steden provisioneel het Provintiaal bestuur aanvaart hadden. Volgens de tweede wierden alle degeenen, die eenige goederen, van welken aart die ook mochten wezen, door de Engelsche troepes achtergelaten, onder zich hadden, dezelve binnen de tijd van tweemaal 24 uuren ter Stads Secretarij te doen overhandigen. En de derde behelsde de vernietiging van de accijs op de rogge. Ha! Nu waren de rechte vaderlanders aan het regeeren! De impost van

het roggebrood af! Nu zou de gemeene man zo niet meer gedrukt worden! Maar ongelukkig ondervond men al schielijk het dwaaze, het verkeerde, het nadelige van die onberedeneerde stap. Had men liever de vernietiging van de zo hatelijke en drukkende inkwartiering kunnen bewerken; men had den burger, voornamelijk van ons Utrecht, wat meer voordeel aangebracht, zonder het land te benadeelen. Ongelukkig wierden dien dag alweder zeer vele burgers dergelijke onaangename logeergasten opgedrongen. De daags te voren ingekomene Grenadiers van Welderen waren 's morgens vroeg wel weder afgetrokken, maar daarentegen kwamen binnen 's namiddags ten 2 uuren een batt. Fransche Infanterij; ten 3 uuren weder een dergelijk batt., beyde met haar ammunitie. Een kwartier daarna een batt. Fransche Jagers; ten 4 uuren dertien wagens met gevangene Fransche vlugtelingen van Amsterdam, die op het Stadhuis in bewaring gezet wierden; en eindelijk tegen den avond vier esquadrons witte Hussaren, al hetwelk gansch niet wijnig inkwartiering veroorzaakte. Nog passeerde door de stad de Waardpoort uit (want de andere poorten bleven nog al gesloten) een batt. Fransche Infanterij met haar ammunitie, zijnde gewoonlijk 2 canonnen en 3 caissons, en daarenboven nog 7 karren en 2 bagatiewagens. Dan trokken nog langs de stad 4 battaillons Fransche Infanterij en een corps Constapels met zeer veel ammunitie. Bij dit alles was de drukte onder de boerenwagens ook weder groot. Telkens zag men er een aantal de Waardpoort uittrekken, die met turf, hout, hooij, stroo, koorn, meel, brood of allerhande bagagie geladen waren. Alle deeze militaire bewegingen, alsook dat de Generaal Pichegru 's Hage verliet, waren het gevolg van het opmarscheren der Fransche legers en het avanceeren van dezelve in Overijssel, zijnde daags tevoren Deventer en Zwol en op deeze dag Campen door de Engelschen verlaaten en door de Franschen bezet geworden. De Engelschen waren de weg op getrokken na Hollen en Linge. Overal waar de Franschen binnentrokken, moesten de Engelschen het haasenpad kiesen; maar de Hollanders bleven hunne wachten en posten na gewoonte waarneemen, nochtans niet in de Frontiersteden. Toen Breda en Bergen op Zoom aan de Franschen

wierden overgegeven, trokken de Hollanders met volle krijgseer er uit, met geweer en wapenen, met slaande trom en vliegende vaandels; en zoo had dit plaats met alle de vestingen. Overal, waar het overgaan der stad voorviel, wierd hetzelve al schielijk door het veranderen der regering opgevolgt, als te Breda, Heusden, Woudrichem, Leyerdorp, Alkemade, Vlaardingen en meer andere. In 's Hage wierd ook eerst op deeze dag de Vroedschap afgezet en 24 provisioneele Repraesentanten aangestelt. Daar nu door alle die remotieen de Vergadering van H.H. Mog. geheel uit haar verband was geraakt en nochtans 's Lands belangen derzelver aanwezenheid ten hoogste vorderden, zoo wierd op deeze zelve dag weder vergadering gehouden, waarop de nieuw benoemde Gecommitteerden wegens Holland noch maar alleen compareerden. Want Gelderland had nog geen gecommitteerden ingezonden; Overijssel, Vriesland en Groningen waren nog niet door de Franschen ingenomen en Zeeland bleef zig nog tegen alles verzetten. In deeze Vergadering wierd de Hofcourant [1]) weder tot eene gewone 's Gravenhaagsche Courant geformeert. De provintie Zeeland wierd al op deeze zelve dag opgeeischt door den commanderenden generaal van het Land van Cadzand, hetwelk die Provintie toen schielijk deed buigen, vermits haar gansche bezetting uit wijnig meer troepes bestond, als uit de Infanterij-regimenten van De Vilattes, De Bons en Van Monster. Nu tot

30 Jan. overgaande, zo lokte een aantal verschillende gebeurtenissen gedurende de gansche dag veele menschen op de been. Ten 9 uuren wierd, volgens publicatie van den 28sten deezer, de algemeene collecte gedaan door de Ouderlingen en Diakenen voor de Herv. godsdienst, gaande door iedere compagnie een Ouderling en twee Diakenen. Er wierd gecollecteert 2139 gulden, 13 stuivers en 8 penningen. Ten 10 uuren was er weder vergadering op het Landschapshuis. Ten 11 uuren trok een trein van 40 wagens met

---

[1]) De Hofcourant was geboren in den jaare 1787 na de omwenteling, heeft geleefd tot op deezen dag en moest nu gewisselijk door deeze tweede omwenteling weder tot eene gewone 's Gravenhaagsche Courant herschapen worden.

brood af van het magasijn in het Vendutiehuis. Ten half 12 wierd weder een burger, een lid van eene der Leesgezelschappen door de gezamentlijke leden op dezelve wijze begraven, als den 21sten laatstleden had plaats gehad. Ten 1 uur wierden buiten de Wittevrouwe Poort twee Fransche militairen op last van den Commandant door Fransche Jagers doodgeschoten, van welken de een gedeserteert en tot de vijand overgelopen, en de ander briefwisseling van vijandelijke correspondentie gehouden had. Hierdoor bleef toen deeze poort de gansche dag open, maar de andere na gewoonte gesloten. Ten 2 uuren kwamen 28 wagens met hooij aan het magasijn, de Buurtkerk aan. Ten half 3 verschenen alle de boeren van alle de nabijgelegene dorpen op het Vreburg met alle hunne runderbeesten. Met sterke dreigementen waren deeze op last van den Commandant tot die voor hen zo hart grievende onderneming genoodzaakt. Een groot aantal er uit gekosen en na de manegie gedreven zijnde, wierden de boeren tot derzelver voldoening na de Municipaliteit gewezen. Eindelijk omtrent 4 uuren kwam er weder een batt. Fransche Infanterij met de gewone ammunitie binnen. De stad werd deerlijk overladen met militairen, en de inkwartiering daardoor ondragelijk. Geen huis was meer vrij. Zommige burgers wierden zelfs met een dubbel, ja een driedubbel getal manschappen lastig gevallen, waardoor de gecommitteerden tot de inkwartiering zig bij den burger, nochtans buiten hunne schuld, zeer gehaat maakten. 's Anderen daags

31 Jan. bleef de Wittevrouwenpoort, evenals de anderen weder na gewoonte gesloten. Met de winkels bleef het ook nog in dezelve omstandigheid. Er waren nog maar wijnigen, die het waagden dezelve open te stellen. Het was Zaturdag, maar genoegzaam geen marktdag, hetwelk eenigzints schaarste aan zommige levensmiddelen veroorzaakte, daar integendeel door de menigte van militairen eer overvloed nodig was. 's Namiddags ten 1 uur wierd er appèl geblasen en geslagen door de gansche stad, en kort daarna waren alle militairen in de wapenen. Men was nieuwsgierig wat dit beduidde. Men hoopte op eenige verlichting, op een uitmarscheren, doch te vergeefs. Het was maar alleen, om, uit hoofde van de menigvuldige

klachten, die, zo bij den Commandant, als bij de Regeering en de Commissie van inkwartiering, over de thans plaats hebbende zo ongeregelde inkwartiering gedaan wierden, dezelve op een beter geevenredigde wijse in het werk te stellen. Een ieder wierd dan opnieuw met twee man overladen, behalven eenige der voornaamste burgers, die, door de menigvuldigheid der militairen, zig een dubbel getal moesten getroosten. En nu was het nog niet voldoende. Die bij voorbeeld goedaardige met kwaadwilligen, of zindelijken met onzuiveren, of gezonden met half zieken of schurftachtigen verwisselt hadden, die waren weder te onvreden. Dan niets kon daartegen baten, de zaak was toen ten einde. Nu volgde nog een daad van verregaande overheersching van onzen Franschen Opperhoofd. 's Avonds ten 5 uuren de klok van afleezen getrokken wordende, kwam het volk van alle kanten na het Stadhuis toevloeden om te vernemen, wat doch dat ontijdig afleezen zou opleeveren. De Secretaris Van Olst begon dan na gewoonte met de woorden *Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap!* en las vervolgens af een strikt bevel van onzen commanderenden generaal, dat alle eijgenaars of houders van paarden van plaisier zonder eenig onderscheid of uitzondering, alle hunne paarden en wagens zouden hebben te zenden 's anderen daags 's morgens voor 8 uuren op het St Janskerkhof, zonder in derzelver plaats anderen van stalmeesters als anderzints te mogen leenen of huuren. Dit was dan Vrijheid! Dit was dan Broederschap! (*Wordt vervolgd.*)

BRIEF VAN L. VAN STEVENINCK AAN ADR. STOLKER.

De schrijver van dezen brief woonde vóór de omwenteling van 1787 als koopman te Middelburg en oefende aldaar tevens de geneeskunde uit. Als een ijverig patriot was hij kapitein geweest van het Genootschap tot oefening in den wapenhandel. Bij het Oranje-oproer in den zomer van dat jaar had men het in de eerste plaats op hem gemunt. Zijn huis werd jammerlijk geplunderd, en ter nauwernood ontkwam hij aan de handen van het verwoede gepeupel. De magistraat loofde eene premie uit aan ieder, die den dokter levend in handen van het gerecht zou overleveren. Doch Steveninck wist zich bij goede vrienden buiten de stad een tijd lang verborgen te houden, waarna hij in vrouwenkleederen de wijk nam naar Brabant. (Vgl. *N. Nederl. Jaarb.* 1787, blz. 2025 vv.; *Beknopte historie der onlusten in de Nederlanden*, Braband 1790, dl. IV blz. 134 vv.). Te Brussel had hij, onder de vele emigranten, die zich in de laatste maanden van 1787 en in het volgend jaar derwaarts hadden begeven, ook Adriaan Stolker, den gewezen Remonstrantschen predikant van Schoonhoven, leeren kennen, die mede als patriot bekend stond en bij de nadering der Pruisen was gevlucht. Het oproer in de Oostenrijksche Nederlanden, dat in 1789 uitbrak, heeft Steveninck, evenals anderen, waarschijnlijk doen besluiten naar Frankrijk te trekken. Wat hij mededeelt omtrent de emigranten te St. Omer behoeft zeker geen commentaar. Met de „discrepance" aldaar doelt hij natuurlijk op den strijd tusschen Valckenaar en Van Beijma. Het ware te wenschen dat meerdere brieven van dien aard bewaard gebleven waren, die ons zouden kunnen inlichten omtrent het leven der emigranten gedurende de jaren hunner ballingschap en de betrekkingen, die zij onderhielden met hunne lotgenooten in den vreemde en de geestverwanten in het Vaderland.

H. C. ROGGE.

St. Omer August 1789.

Wel Eerwaarde Heer & Geachte Vriend!

Altoos zeer gaarn praesterende mijne gedane beloftens, kan ik tans ook niet voorbij UEerw. bij dezen met eenige letteren nopens mijn verblijf en tegenwoordige toestand van gezondheid te informeren, die Gode zij dank, tot heden vrij voordeelig is geweest, in hoop dat ook deze UEerw. en verdere heeren bekende a costi als deelgenoten van dit voorregt zal geworden. Na UEerw. gratieuslijk mijn dank te hebben betuigd voor de eer en genotene bewijzen van vriendschap gedurende mijn aanwezen te Brussel, mag ik UEerw. melden, dat ik van daar over Gend, Brugge, alwaar maar zeer kort, vermits [zich] daar weinig of geen van onze lotgenoten bevonden, op Dunkerque ben doorgereist, daar ik zeer veel van dezelve mogte ontmoeten, en daaronder zeer bekende en voormaals met mij vriendschap gecultiveerd hebbende landsluiden, zo dat mij daar gedurende 8 dagen heb opgehouden, en voor 10 dagen nu hier ter plaats ben gearriveerd, en de meeste van onse gevlugte Zeeuwen hier heb aangetroffen, die niet minder verheugd waren mij, dan ik haar te mogen zien en ontmoeten, en welke ontmoeting mij te aangenamer was, gemerkt er zeer veel goede vrienden van mij onder waren, en dezelve mij tevens verblijden mogten met de zeer favorable berigten, die men juist toen van Parijs hadde ontfangen wegens de zo zeer gelukkige als triumphante ommekeer van zaken aldaar, en van waar wij buiten twijfel ook onze en onzes Vaderlands heyl en verlossing mogen en konnen verwagten. De zo zeer fatale als tegen onze belangens strijdende berigten, die wij te Dunkerque ontfingen, benamen niet alleen mij maar genoegzaam alle onze land- en lotgenoten zodanig de moed, dat men op elk aangezigt zeer wel de gesteldheid onzer zielen lezen kon. Met één woord, alle hoop en verwagting op herstel scheen voor ons verloren, en het was alleen op de regtvaardigheid onzer zaak, dat wij van den almagtigen nog eenige hulp verwagteden, en het is ook deze, die tans schijnt dit gewigtig evenement te hebben willen laten gebeuren, om mogelijk aan onze verwagting

van redres eenige meerdere zekerheid en spoed bij te zetten. Dit is algemeen wel het gevoelen der meest bedaarde zig hier bevindende patriotten, en ofschoon ik niet kan ontkennen mij ook met die hoop te streelen, moet ik egter betuigen niet zonder vrees te zijn, dat de verregaande verwijderingen en veranderingen in dit rijck zeer ligt ten gevolge kunnen hobben de onmogelijkheid om zig, tenzij na een complete schikking, met onze en andere buitenlandsche zaken te bemoeijen. Intusschen is mijn en aller braaven wensch en bede, dat God onze heyl en verlossing uit Vranckrijcks verlossing wil doen voortkomen.

Voorlede dinsdag was deze stad in de grootste blijdschap, komende des morgens het regement van Provence, dat zig te Parijs zeer wel hadde gedragen en gerefuseerd tegen de belangens van hun vaderland te dienen, weder terug. Hetzelve wierd door gewapende burgers (die hier zo wel als in geheel Vranckrijck geärmeerd zijn), benevens de schutterijen ingehaald, daarop in de Cathedrale kerk het te Deum met een keurig musicq gezongen, dien middag de beide regementen op vlees, brood, bier en wijn getracteerd, en alles was die dag in de grootste vreugde, hoorende men uit duizenden monden telkens en aanhoudend roepen: Vive le Roi! Vive la Nation! Vive les Hollandois! en hetgeen dan ook door ons wierd gereciproceerd. Enfin dees dag alleen heeft tusschen de natie en onze landgenoten meerder harmonie gemaakt, dan al het verblijf onzer natie gedurende 1½ jaar; ofschoon ik tot mijn leedwezen moet zeggen, dat de weinige achting, die veel franschen aan veele van onze emigranten [bewijzen], grootendeels te inputeren is aan hun eijge slegte en onbehoorelijke conduites, die ik tot mijn uiterste displaisier hier vrij gemeen gevonden heb. Dan dit passerende, gaa ik over tot de illuminaties, die op order van de magistraat deze festiviteit besloten en waar in onze landslieden zig zeer gedistingueerd en hunne sentimenten zo wel als het deel dat zij in de gelukkige omkeer van zaaken in dit rijck namen, aan den dag leiden. De natie was er algemeen zo door ingenomen, dat zij ons niet alleen zeer veel douceurs zeiden, maar veele betuigden en wenschten met waare en opregte toewenschingen, dat hun heijl en

verlossing mogte strekken om oók onze banden en kluisters te verbreken en ons herstel daar te stellen. De beide hollandsche coffijhuisen, de casernen der hollanders waren den onderlinge contributies uitmuntend geillumineerd en door duizende lampions verligt; de mottos waren alle zeer toepasselijk en op Vranckrijks en op onze toestand en de onderlinge overeenkomst die er was in deselve dog nu in Vranckrijck zo gelukkig verandert, daar wij in ons Vaderland nog daarin zugten, dan geven te gelijk te kennen, dat wij ons met die hoop koesterden, dat ook onze bondgenoot onze redder en helper zijn zoude.

De magistraat en abt van St. Bertin hebben onder een sterk detachement met militair musicq de geheele stad doorgewandelt en hunne bijzondere genoegens aan onze landslui betuigd, en hun van hunne bijzondere achting en protectie laten verzekeren. En deze zo groote vreugde is zonder de minste onaangename ontmoetingen of disorders afgeloopen, en tot de volgende morgen voortgeduurd. Dan gelijk het dikwils gebeurd, dat groote vreugdebedrijven een droevige nasleep hebben, zo begon men hier ook niet weinig daarvoor te vreese, want woensdag morgen kreeg men berigten, dat de Prins van Condé zig aan het hoofd van eenige duizenden hadde gesteld, alles afliep, plunderde en verbrande, en reeds eenige steden en dorpen de ongelukkige slagtoffers daarvan waren. Men zag van alle kanten de boeren met vrouw en kinderen en have herwaarts vlugten, en alles was in de uiterste consternatie. Elk wierd gewapend; veele hollanders boden ook hun dienst aan (dat provisioneel nog niet wierd aangenomen) en veele detachementen van militairen wierden na de omliggende dorpen gezonden, dan die meest alle dienzelven avond terugkwamen met berigt er niets te doen was, zo dat wij ter dezer plaats met de schrik vrij kwamen; ofschoon wij daarna vernamen, dat er te St. Amand, Rijssel en in de brabantsche quartieren wel eenige disorders hadden plaats gehad, dan die gelukkig met eenige strafoeffeningen gestilt waren.

Ten aanzien van de bewuste discrepance alhier, dezelve heb ik nog slimmer bevonden dan men mij a costi en elders daarvan hadde

geinformeerd. 't Is, Mijnheer! inderdaad taedieus voor een weldenkend mensch en patriot, zo veel wanorders en ongeregeldheden te moeten zien, en de verbittering is zo enorm, dat men in het vaderland die niet grooter vind onder ons patriotten en de landverdervende factie van Graaf Willem. Ik heb dan vrugteloos getracht vele van die heethoofden hun onbetamelijk gedrag en de zo pernicieuse gevolgens voor hun zelvs, ons allen en ons dierbaar Vaderland onder het oog te brengen, hetgeen mij zelv onder suspicie brogt of ik de opposite partij was toegedaan; dan gelijk ik het aan beide partijen deed, konde men mij met grond niet verdenken, te meer wijl ik mij in de oorzaak of merites van het geschil niet inliet, en mij alleen bepaalde en ook hun zogt te bepalen bij de nadeelige gevolgen van het geschil. En dat remarquabel is, de hoofden zelvs van de beide partijen schijnen wel het minst gepiqueerd, en integendeel zo als dikwils de domme wel het meest. 't Gaat zo ver, dat men zelvs niet ontziet de heer Colignon en Slingeland publicque kleinigheden en insultes aan te doen, hetgeen gewis hun slegt bekomen moet. Intusschen is men tans niet weinig in 't gat genepen en egter te brutaalder; want tans betalings tijd zijnde en geen geld voorhanden, krijgen veele niets, andere $^1/_3$, $^1/_4$, $^1/_6$ van hun gewoon soutien. Ziedaar, Mijnheer! eenige bijzonderheden, die ik meende eenigzints aan UEerw. attentie waardig te zijn, en voldoende aan mijne beloftens om UEerw. van hier een lettertje toe te zenden. UEerw. zult mij verpligten mij met UEerw. antwoord te vereeren, als meenende nog circa 14 dagen hier te vertoeven, zullende het mij zonderling aangenaam zijn, zo UEerw. mij eenige favorabele berigten omtrend onse verlossing en Vaderland kunt mededeelen. Ik eindig na mij in UEerw. hoog gerespecteerde vriendschap te hebben aanbevolen, UEerw. de hoogedele, edelmogende en weledele heeren Van de Capelle, Turcq, Van de Pot, Van Rijkevorssel en andere braave Vaderlanders van mijne waare achting en diepe eerbied te hebben verzekerd, zo teekene

WelEerw. Heer! zeer Geachte Vriend!

UwelEerw. Dw. Dienaar

L. v. STEVENINCK Az.

Mijn adres is chez monsr J. Dicque, Rue St. Marguerite, vis a vis la dite église, No. 26 à

St. Omer.

WelEerwaarde heer

Den heere Ads. Stolker

v. d. m.

adres bij den WelEd. heer

Den Heere G. v. d. Pot van Groeneveld

Op het Park te

Brussel.

OUDHEIDKUNDE.

HET RASPHUISPOORTJE TE AMSTERDAM

EN ZIJN GESCHIEDENIS.

Onder de hier en daar door onze oude Amstelstad verspreide monumenten, wier aanblik episoden uit Amsterdams schoon verleden in het geheugen terugroepen, neemt om een dubbele reden het Rasphuispoortje een waardige plaats in.

Uit een kunstenaarsoogpunt beschouwd, boeit het zoowel door zijn vorm als door de fraai gehouwen zinnebeeldige voorstelling, die men er op aanschouwt en door de beeldengroep die het dekt. Neemt men het als historisch monument, dan herinnert het aan een daad van menschlievendheid onzer voorvaderen, want het daarachter gelegen gebouw werd gesticht om hen, die vervallen waren tot misdaden, niet zwaar genoeg om er halszaken van te maken — hetgeen voorheen maar al te vaak geschiedde — door zwaren arbeid en tuchtiging tot een beter leven te brengen.

Doch wij laten het Tuchthuis rusten en treden evenmin in een architectonische beschouwing van het poortje, om ons slechts tot de geschiedenis er van te bepalen. En in die geschiedenis komen nog steeds een paar vraagteekens voor, welke weinig kans hebben spoedig te verdwijnen, omdat de bronnen, die de oplossing dier raadselen zouden kunnen geven, niet meer te raadplegen zijn. Hiermede bedoel ik het oud-archief van het Mannen-Tuchthuis.

Slaat men Pontanus op, wiens latijnsche tekst van 1611 in 1614 in het Nederlandsch vertaald werd, dan leest men daarin wel, dat in 1525 de Vroeschap besloot een Tuchthuis te stichten en daarvoor het St Claraklooster in de Kalverstraat koos, doch verder niets omtrent een toegang, hetzij door een poort, straat of steeg,

zoodat het niet recht duidelijk is langs welken weg men de gevangenen binnenbracht: van af den Heiligenweg of den Singel, òf van uit de Kalverstraat. Het zwijgen van Pontanus hierover bewijst echter dat in zijn dagen de poort nog niet bestond. Had zij bestaan, dan zou hij haar voorzeker niet verzwegen hebben, maar haar veeleer, evenals Dompselaer in 1665, als een „geweldige witte poort", of mogelijk in nog grootscher bewoordingen hebben geroemd.

Men ziet dus, dat de bouw van het poortje niet samenging met de stichting van het Rasphuis, alsmede dat hij tusschen de jaren 1614 en 1665 moet vallen.

Bij geen der schrijvers over Amsterdam, schoon allen het poortje om het zeerste roemen, vindt men dien bouwtijd vermeld, zoodat het blijkbaar van geen belang geoordeeld werd hem op te sporen — of mogelijk waren de Heeren Regenten van het Tuchthuis een weinig geheimhoudend en wars van het geven van inzage hunner rekeningen. Een gelukkig toeval verschaft mij de gelegenheid eene genoegzaam nauwkeurige bepaling te geven van het jaar, waarin die bouw plaats vond. Niet lang geleden kwamen mij twee stukken in handen, die weleer deel moeten hebben uitgemaakt van het Oude Rasphuis-archief.

Het eerste is een koopcedul, den 8en Maart 1634 gepasseerd door W. Cluyt, notaris publicus, ten overstaan van Jacob Jacobsz. Seeu, Franck van der Meer en N. van Loon als getuigen, waarin Claes Reyersz. Meulensteen, burger van Amsterdam, verklaart verkocht te hebben voor de som van 1900 Karolus guldens aan de Ed. Heeren Regenten van het Tuchthuis te dezer stede „seecker huys ende erve gestaen ende gelegen op de Heylige wech alhier, in sulcker voegen tselve huys ende erve aldaer gelegen is beheynt ende betimmert staet, Belent aen de Oostsyde Willem Hermansz., houtwercker, met een gemeyne muyr, ende aen de Westsyde Beatrix Claes met een vrye muyr, streckende voor van de straet tot aen de plaets van tvoorsz Tuchthuys toe."

Deze acte zou echter weinig bewijzen, ware het niet, dat op den rug er van staat aangeteekend: „coopzedul vant Huys daer de poort sal geset werden".

Het tweede stuk is de kwijtschelding van genoemd huis door Claes Reyersz. Meulensteen ten behoeve van de Regenten van het Tuchthuis voor Ernst Roeters en Jacob Jacobsz. Vinck, schepenen in Amsterdam, gepasseerd op den 25en April 1634.

Ik vermoed, dat de Heeren Regenten niet lang gedraald zullen hebben met het afbreken van dit huis en het daarvoor in de plaats stellen van het poortje, om reden, dat de eigenaar Meulensteen blijkbaar zelf het huis bewoonde en er dus geen servituut van huur aan verbonden was. Ware het door een ander bewoond en had deze er nog een tijdlang huur aan gehad, dan zou daarvan in de kwijtschelding melding gemaakt zijn. Niet te gewaagd dunkt het mij dus de bouw van het poortje te stellen op 1634 of 1635.

Het gebouwtje verkreeg echter toen nu niet het aanzien dat het tegenwoordig vertoont. De beeldengroep, die het dekt, dagteekent van later datum — doch van wanneer?

Ziedaar één der vraagteekens, die ik aan het begin van dit opstel aankondigde, en waar men vraagt naar den naam van den vervaardiger, komt een tweede.

Voor zoover ik kon nagaan, draagt de groep naam noch jaartal, doch daar Casparus Commelin, wiens geschiedenis van Amsterdam tot den jare 1691 loopt, van deze beelden nog geen gewag maakt, terwijl het boekje getiteld: „Le Guide ou nouvelle description d' Amsterdam etc.", dat in 1720 hier ter stede bij Paul de la Feuille het licht zag, ze wel vermeldt, kan men met zekerheid aannemen, dat zij tusschen beide genoemde jaartallen vervaardigd werden. Meer kon ik er echter niet over vinden, omdat zij blijkbaar bij ordonnantie van de Tuchthuismeesteren op koste van het Rasphuis gemaakt werden. Dit gesticht toch voerde zijn eigen administratie en legde jaarlijks zijn rekening ter goedkeuring aan Burgemeesters over. Ware die groep door de stadsregeering besteld geworden, dan zou men daarover een post in de Memorialen der Thesaurie en in de Stadsrekeningen moeten aantreffen, hetgeen niet het geval is.

De oorspronkelijke vorm van het dekstuk vertoonde een rondboog, op welks midden zich de keizerlijke kroon boven het Stadswapen

verheft, terwijl twee leeuwen van den kroon af op het bovenvlak van dien boog liggen. Men vergelijke hier omtrent de fraaie plaat uit O. Dapper.

Vondel geeft door zijn gedicht „op de afbeeldingen van de Tucht boven de Tuchtpoort uitgehouwen", dat hij in 1655 schreef en den Heer Jacob Hinlopen Vermaes opdroeg, aanleiding tot een derde vraagteeken.

Dat gedicht luidt:

„Raspijn, de Tuchtheer, temt met arbeid zweet en slagen,
„Wat Circes Kroes in schijn van dieren heeft ontaard.
„Hij spant hun onder 't juk van zijnen zwaren wagen;
„Zijn zweep verschrikt het wild, dat stad en land vervaart.
„Zoo wordt de wanhoop hier voor 't halsgerecht bewaard."

Waarom dichtte hij deze regels in dat jaar? Was het om den Heer Hinlopen, die in 1655 Regent van het Rasphuis werd, in dat ambt te verwelkomen en zou men dus onder Raspijn, de Tuchtheer, den nieuwen functionaris moeten verstaan? 't Is mogelijk, maar bizonder geaard voor een gelegenheidsgedicht kan ik het versje niet vinden.

Het geeft mij meer den indruk, als zou die allegorische voorstelling er eerst in dat jaar op zijn aangebracht, en dan ligt het voor de hand, dat hij zijn uitlegging er van den Heer Hinlopen in diens functie van Tuchthuismeester opdroeg. Bovendien dunkt mij, dat de dichter wel een beetje laat met zijn explicatie zou aangekomen zijn, wanneer men aanneemt, dat die voorstelling daar van den beginne af geprijkt heeft. Naar de veronderstelling, die ik hierboven omtrent den datum van den bouw van het poortje maakte, zou zij in 1655 reeds ongeveer twintig jaar oud geweest zijn. De beteekenis der zinnebeeldige figuren kan men na zulk een tijdsverloop toch voorzeker wel als algemeen bekend beschouwen, waardoor Vondels nieuwe uitlegging eene bepaalde overbodigheid zou worden. Neemt men echter aan, dat het poortje er eerst in 1655 mede versierd werd — iets waartegen voorloopig door gebrek aan bewijzen van het tegendeel geen bezwaren kunnen bestaan — dan wordt het aangehaalde gedicht in alle deelen ad rem.

Beeldengroep en allegorie waren veroordeeld een tijdlang aan het oog des voorbijgangers onttrokken te worden. Het Rasphuis had zijn oude bestemming verloren en was sinds 1822 een Huis van Arrest en Justitie geworden. Raspijn de Tuchtheer paste dus niet langer boven de poort en evenmin de Castigatio, want de geeselroede kwam daarbinnen niet meer in gebruik. Toch duurde het nog tot ongeveer 1829 voor men ze deed verdwijnen, ten minste in de in dat jaar verschenen Gids „The city of Amsterdam or the Travellers Guide", staan zij niet meer vermeld, terwijl zij in het boekje „Tableau Statistique Historique d'Amsterdam, ou Guide du Voyageur de cette ville", dat in 1826 uitkwam, wel beschreven worden. Sinds eerstgenoemd jaar lag de zinnebeeldige voorstelling onder ettelijke lagen verf bedolven en was de Castigatio met haar beide tuchtelingen door een houten in zandsteenkleur geschilderde kist omgeven.

Aan de herinnering ontrukte men ze op deze wijze echter niet. Een tiental jaren later, in 1839, klonk nog eens een woord van waardeering en van beklag over het verbergen dier beeldengroep. W. I. Olivier, Professeur de langues et Traducteur juré, gaf zijn „Manuel des Etrangers à Amsterdam" uit, en daarin schreef hij: „Je cite ces sculptures parceque, comme je l'ai déjà remarqué ailleurs, elles faisaient preuve du génie des artistes de ces temps; et pour cette raison, si les sujets qu'ils avaient representés ne s'accordent plus avec nos moeurs actuelles, leur disparition est à regretter sous le rapport des beaux arts. Par suite de la transformation de l'établissement en sa présente destination, ces jolies sculptures ont été masquées par l'espèce de boite, portant actuellement l'inscription de Huis van Arrest (maison d'arrest), inscription que le peintre moderne s'est avisé d'entourer en partie par la peinture d'une guirlande de fleurs, ce dont j'avoue ne pouvoir saisir la signification, voire même le sens allégorique qu'il aura peut être voulu y mettre."

Enfin, 't was de geest van den tijd. Het gevoel voor de zinnebeeldige voorstellingen, de dichtregels en onderschriften in proza, waardoor onze voorvaderen den voorbijganger den aard en de

strekklng van verschillende gebouwen en stichtingen kenbaar maakten, scheen afgestompt en het oog verblind voor de kunstwaarde van menig beeldhouwwerk. Van der Vijver (1844) zag dit in en vandaar zijne verzuchting: „De meeste zinnebeelden zijn thans vernield of voor het oog der voorbijgangers verborgen, welk lot de beelden boven de Gasthuispoort, en de weinige andere zinnebeeldige voorwerpen, om den geest des tijds getrouw te blijven, weldra zullen ondergaan." Maar bot daarop bewijst hij ook zelf door dien tijdgeest beheerscht te worden, als hij vervolgt: „Het spreekt van zelf, dat wij hier niet doelen op de zinnebeeldige voorstellingen van het Rasphuis, dat thans vervallen is."

Gelukkig is zijn sombere voorspelling omtrent de beelden boven de Gasthuispoort niet bewaarheid geworden.

Een halve eeuw lang bleef het fraaie relief onder zijn vuil witte verflaag rusten en de Castigatio door haar kist omhuld. Toen echter begon men het wandalisme hiervan in te zien; het kunstgevoel was uit zijn sluimer opgewekt en begon zich te laten gelden. Aldus geschiedde het, dat men in 1880 de restauratie van het poortje aan de vaardige hand van Dr P. J. H. Cuypers toevertrouwde. Zorgvuldig werden de verflagen verwijderd en daaronder kwamen de oorspronkelijke kleuren en goudversieringen te voorschijn, die men thans nog op het relief aanschouwt. En toen sloeg tevens het uur der bevrijding van de Castigatie uit haren engen kerker.

Moge de schoonheidszin voortaan nimmer tot het lage peil dalen, waarop hij in de eerste helft dezer eeuw gezonken was.

Amsterdam. W. J. M. BROUWER ANCHER.

Studiekosten. — Volgens 't album studiosorum Ultr. is in 1778 onder rector J. Th. Rossijn een zekere P. Heydanus (Vespensis) ingeschreven, waarschijnlijk de latere advocaat voor den Hove van Holland en West-Friesland, vertaler van verscheiden verhandelingen (zie Biogr. woordenb. v. d. Aa). Nu kwam onlangs in mijn bezit een almanak, toebehoord hebbend aan Pieter Heydanus, Oldensael 1770. Het is, meen ik, niet al te gewaagd te veronderstellen,

dat men hier met één en denzelfden persoon te doen heeft. Hij heeft verschillende aanteekeningen gemaakt over de kosten van zijn verblijf aan de Utr. academie, enz. van 19 Sept. 1775—paaschvakantie 1778. Zijne promotie volgde later.

Er is weinig verschil in de soort van uitgaven over die jaren; daarom zal ik slechts de uitgaven in den cursus 1776—1777 vermelden. Uit die aanteekeningen blijkt, dat de cursus, evenals tegenwoordig, ongeveer den 20 September begon, want Heydanus kwam den 19 Sept. 1775 te Utr. om de colleges bij te wonen en hij nam den 22 Sept. 1776 na de groote vakantie mede van huis *f* 63. —

UITGAVEN:

Na de groote vakantie.	1776
voor kamerhuur	*f* 17—10—
aan vragt	—10—
voor verschot aan hospita van voor de vakantie	11— 6—12
op collegie bij Tydeman	—11
„ „ Bondam	5— 6—
voor schoenen(?)	1— 8—
„ kamerhuur	14—10—
„ een mandje pijpen	1—18—
„ verschot	7— 7— 6
„ (onleesb.)	: —13—
aan boeken op auctie	6— 8— 2
„ kostgeld den. — Oct.	16— : —
„ kostgeld	16— : —
voor verschot aan hospita 3 Nov.	7— 2—10
aan pruykemaker	3—12—
„ kostgeld	17— 3—
	f 125—5—10

Na de kerstvakantie.	1777
voor kamerhuur	*f* 17—10—
aan kostgeld	16— : —
voor verschot	6— 1— 2
„ formulierboek	1—16—
aan kostgeld	14—17—
„ pruykemaker	2— 8—
voor verschot	3— 1—
	f 61—13— 2

Na de Paaschvakantie.	1777
voor kamerhuur	*f* 14—10—
aan Schoonhoven	11— 2—
aan kostgeld	16— 1—
aan Paddenburg voor 't 9e dl. werk van Hennert	1—16—
voor verschot	7—12—12
den 2en Juny aan het kostgeld	16— : —
voor boeken op auctie van 12 Juny	—18— 8
aan Italj. meester	2— 2—
aan den kleermaker	10— 7— 9
aan kostgeld	10— 6—
voor verschot	4—11— 8
aan den pruykemaker	3— : —
	f 98— 6— 4

Voor kamerhuur werd dus *f* 64 betaald, in 3 maandel. termijnen blijkbaar. Volgens de aanteekeningen werd met Nieuwjaar en kermis een fooi van *f* 3 gegeven; voor kostgeld ruim *f* 106.

Ook komt eens voor onder de uitgaven: aan 't „genootschap" voor kamerhuur *f* 3, en den 17 Oct. 1775: aan 't „genootschap" *f* 5—16—. Voor 't inbinden van een boek werd uitgegeven 10 St.; voor 't toemaken van den schoorsteen in October *f* 1—3—8; voor thuisbrengen van de kolen 8 st.; aan kleer- en schoenmaker is al heel weinig betaald (waarschijnlijk kreeg H. kleeren en schoenen van huis, en staat ook een en ander onder de verschotten), aan den eersten *f* 19—3—, aan den tweeden *f* 4—2—; voor een paar handschoenen vind ik *f* 1—2— uitgegeven.

Voorts moet onder „vragt" ook verstaan worden jager- en poortgeld. Verder vind ik opgeteekend, dat H. in October 1778 tot zijne promotie medekreeg naar Utrecht *f* 475, waarvan hij betaald heeft:

a.	aan prof. Bondam voor 4 volle collegiën ieder à *f* 30	*f* 120— : —
b.	„ „ „ 't nazien van het dispuut. .	15—15—
c.	„ „ Hennert „ 1 geheel en 2 halve collegiën	60— : —
d.	„ „ Saxe „ 1 geheel collegie	30— : —
e.	„ „ Rossijn „ inteekenen	5— 5—
f.	„ „ Tydeman „ ½ collegie	15— : —
g.	voor 't drukken en innaaien van 't dispuut volgens quitantie	57—16—
h.	aan den knecht van den drukker	3— : —
i.	aan Paddenburg volgens quit.	8— : —
k.	aan den Pedel voor de Bul	5— 5—
l.	voor het candidaat worden	45— : —
m.	voor de promotie zelve	102— : —
		f 467— 1—

De promotie alleen kostte, zegt H., de som der uitgaven onder *b*, *e*, *h*, *k*, *l*, *m*, = *f* 234—1- .

Tegenwoordig is een en ander wel anders!

U. M. C. N.

Mand met hondjes als halssieraad? (XLIII, 329). — Op de

laatst gehouden voorjaars-tentoonstelling van de Royal Academy te Londen bevond zich ook eene schilderij van W. F. Yeames, getiteld „Le Roi s'amuse." Dit stuk vertoont koning Hendrik III in halfliggende houding op eene rustbank. Om zijn hals hangt aan een koord *een rond mandje, waarin drie jonge hondjes,* waarnaar de vorst met de grootste belangstelling kijkt.

Dit zotte halssieraad schijnt toen ter tijd in de mode te zijn geweest. De vertaling van Motley's werk is dus juist.

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Naschrift. — Zou de hr. Scharp ook kunnen mededeelen of de door hem vermelde schilderij van Yeames tot de „oude kunst" behoort; zoo ja, dan geef ik het pleit gewonnen. Zoo het evenwel een voortbrengsel is van een schilder uit *onze* dagen, dan kan de maker de voorstelling geput hebben uit de lezing van Motley, en is er niets van de juistheid bewezen. RED.

Verlij (Vreemdsoortig). — In het ten Rijksarchieve berustend leenregister getiteld „Tricushandt" leest men op fol. 21: „Jacob van Rysoerde houdt sijn slaepdranck, caersen, conine, moech ende reygher ten rechten lien nae inhoudt sijnre brieven." Kan iemand mij over de beteekenis van zulk een verlij nader inlichten?

Rotterdam. W. B.

Wolffsglazen (XLIV, 376), — aldus genaamd naar den kunstenaar Wolff, die in het einde der vorige eeuw met de diamantstift op tal van drinkglazen cierlijke tafereeltjes (meest engeltjes) graveerde. Zie Navorscher II, 218, III, bl. 217, Bijbl. 1853, clxiii en C. Kramm.

V. DE S.

Uniform-Roode rok (XLIII, 635). — Tijdens het gemelde tijdvak 1830—1839, waren *alle* trompetters van het Nederlandsche leger gekleed in roode rokken, behalve die der Lansiers, die witte rokken droegen.

's-Gravenhage. A. C. SNOUCKAERT V. S.

Kerkregisters van St. Omer (XLIII, 567; XLIV, 334). — In het Archief voor kerkelijke historie 1866, IV, 395, komt van de

hand van Mr J. T. Bodel Nijenhuis eene bijdrage voor, getiteld: De kerkelijke toestand der op het einde van de 19de eeuw naar St. Omer uitgeweken Nederlanders. Men leest daar: „Daar zij verre van het grondgebied der republiek verwijderd waren, konden zij zich bezwaarlijk aan eenig kerkelijk ressort of klassis aansluiten. Hierom zijn dan ook alle kerkelijke boeken als 1° Kerkenraads-acteboek voor de Hollandsche vlugtelingen te St. Omer. 49 bl. 4to; 2° Rekenboek van ontvang en uitgaaf der gecollecteerde penningen ten behoeve van kerkhuur te St. Omer, 26 bl. 4to; 3o Doopregister van de Hollandsche protestantsche vluchtelingen te St. Omer 10 bl. folio (in duplo) nergens gedeponeerd geworden, maar bij de familie van den eersten predikant Willem Huijgens gebleven, eerst bij des predikantszoon, den kerkmeester-thesaurier A. A. Huijgens, en later bij diens broeder Mr W. B. Huijgens, die in Maart 1864 in 84-jarigen ouderdom te Leiden is overleden.

T. H. J. V. W.

Vlaamsche plaatsnamen (XLIV, 377). — Ten einde oorsprong en beteekenis van plaatsnamen te kunnen nagaan, behoort men bekend te zijn met de oudste schrijfwijzen daarvan. Weinig woorden toch zijn in den loop der eeuwen zoo verbasterd en verknoeid als de meeste plaatsnamen. Onbekend zijnde met de oudere vormen der op bl. 377 opgegevene, kan ik slechts *gissen* naar de beteekenis. Ik vermoed dat Hemelverdighem ontstond uit Amelfrid-ing-heim. Amelfrid of Hamulfrid was een mansnaam. Dat frid verd werd, weten wij uit Godfried, Govert. Uit Amel, Hamel maakte de volks-etymologie Hemel. Heim is domus, rus, patria, iemands tehuis. Met den uitgang -ing — in bovengemelde Vlaamsche plaatsnamen versleten tot -eg — gehecht aan persoonsnamen, werd aangeduid dat daar ter plaatse de familie van die persoon haar woonstede had. Zooals Lotharingen het gebied van Lothar, en de duizende plaatsnamen in ons land op ingen uitgaande.

Godverdeghem = Godfrid-ing-heim.

Sotteghem = Sundo-ing-heim. Sundo was een mansnaam. Daarin ging de n verloren, evenals in het Oudhoogduitsch. Sundan

waaruit ons Zuiden, Fransch Sud, Engelsch South ontstonden.

(H)emelghem = Amal-ing-heim. Amal, Emil is afkorting van namen met Amal samengesteld, zooals bovengemelde Amalfrid, Amalgar, Amalhart, Amalric, en in een twintigtal anderen.

Godewaarsvelde = veld van Godoward, Godwar of Godfried.

Ghyvelde = veld van Ghy of Guy, een mansnaam.

Swalm bij riviernamen is het Oudhoogduitsche sualm = vorago in aqua, middelhoogduitsch swalm en nog in Beijeren met die beteekenis in gebruik Schwalm. De Schwalm, een rivier in Hessen-Kassel, oudtijds Sualm-aha: aha = water.

Aan Matere en Liesde waag ik mij niet. V. SCH.

Vlaamsche plaatsnamen (XVLI, 377). — Godewaarsvelde (Fr. Vlaanderen), verklaart in zijne hoofdsylbe Godverdeghem als *heem* van Godverd = Godfried, Govert. Dus z. v. a. woning van Godfried. Waarom woning der afstamlingen Godfried (*Navr* XXVI, 363)? De letter *g* kan als eufoniek worden aangemerkt. Evenzoo Hemelveerdighem z. v. a. woning van Hemel-, Emil-, Amalfried; volg. ibid. XXVII, 625 woning der afstamlingen van Ermfred, Armfried (Irmifried), daar de dorpsnaam in een charter der XIde eeuw luidt „Ermefredegehem”. Schuilt, naar analogie van deze beiden, in Sotteghem's hoofdsylbe ook een persoonsnaam? Zoo neen, dan òf z. v. a. zuider-woning, òf sluiswoning. — Voor Liesde vgl. *Navr* XXXIX, 416 vg., 482 vg. — Matere, afgeknot uit Materhem, zal etymologisch-identisch zijn met Meteren (Tielerwaard), a⁰ 850 denklijk Medua, a⁰ 1472 Metheren, 16de eeuw Metteren, z. v. a. made-heem, d. i. grasland-woning. — Ghyvelde z. v. a. gein-velde; zie over het wijdvertakte woord *gein* in plaatsnamen, *Navr* XL, 220 vg. — Swalm hangt qua riviernaam gewis samen met Swolen ao 1046, Suollen, Suol ao 1179 = Zoelen (Neder-Betuwe), alwaar een watertje de Zoele, en met de hoofdsylbe in Zoelmond a⁰ 1248 Suolemunde a⁰ 1375 Salmonde (*Navr* XLIII, 678), Grp Buren. z. v. a. uitmonding van die Zoele. Vgl. nog Zwolle (bij Groenlo) a⁰ 1234 Suellen, a⁰ 1245 Suolle. Dit Zoele = Swel, Swal verwijst naar *sluis* (waar het water zwelt). En

Swalm zal hiervan een verleng- of versterkte vorm wezen; vgl. *Navr* XXXVII, 292. 3 noot.

Al wie er iets beters op weet, verzwijge het niet. JAC. A.

Monster (XLI, 557). — Drie zegels van aan elkander gehechte Monstersche schepenbrieven van de jaren 1334, 1405 en 1412, aanwezig in het kapittel-archief van St. Pancras, gemeente-archief van Leiden, vertoonen eene kerk, gelijk aan die, welke voorkomt op het schepenzegel van den brief van 1296, afgedrukt in het Oorkondenb. van Holland en Zeeland II, n⁰ 951. Van het oudste der drie bedoelde zegels is het randschrift afgebrokkeld, maar op de beide andere luidt het aldus: „s † sca(bino)rum de ma ≤ emunstir”.

Vermoedelijk zijn de te Leiden voorhanden zegels van denzelfden stempel afkomstig, en voeren dus het randschrift, 't welk aan het vroeger besproken zegel van 1296 (alsmede aan dat van 1384) ontbreekt. JAMES DE FREMERY.

Black (XLIV, 377). — Voor de beteekenis enz. van „black-monday” verwijs ik naar „Brand's Popular Antiquities,” I, blz. 453, waaruit tevens blijkt, dat hiermede niet de Tweede Paaschdag, maar de eerste Maandag na de Kerstvacantie wordt aangegeven.

Wellicht is het boek van John Brand, M. A., niet binnen ieders bereik, en veroorloof ik mij daarom de bedoelde bladzijde hieronder over te schrijven.

„Few schoolboys are ignorant that the first Monday after the holidays, when they are to return to school again, and produce or repeat the several tasks that had been set them, is called *Black Monday.* [This is alluded to in the following curious passage: „The month of January is like a tadpole which swims in the water in the summer time, with a broad, thick, plump head, but a small thin tail: for the month begins with New Years Day, which always comes before Christmass is out; and while Christmass lasts we expect good cheer, strong beer, warm fires, little work, or almost downright holydays. But after Twelfth Day, Christmass is visibly eclips'd and beclouded; then comes *Black Monday* for the school-

boys, and they as well as the rest must go tho their daily labour: the husbandman to the field, the thrasher to the barn, the shoemaker to his garret, &c., that this may be call'd the small hungry cold end of January. But here the smith at his labour finds a sort of an advantage of the rest, for let him be hungry or thirsty, he may be warm if he is at work." — Poor Robin, 1735.]"

F. A. HOEFER.

Black (XLIV, 377). — Black monday. Any inauspicious day; among schoolboys, the Monday on which the school re-opens after a vacation; originally a fatal Easter Monday, in the reign of Edward III (1327—1377), of unusual *gloom* and bitterly cold (Nuttall's Standard Dictionary). J. D. WAGNER.

Huismunten van Nederland en zijne koloniën (XLIV, 369). — In de „Numismatische Verzameling van het Bataviaasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen" vindt men:

Preanger.

1. Waspada, thee- en kina-onderneming.

10 cents }
5 cents } koper, zonder jaartal.
1 cent }

2. Tjirohani (Moendjoel), thee-onderneming.

10 cents }
5 cents } bamboe, zonder jaartal.
1 cent }
½ cent }

3. Parakan Salak, thee-onderneming.

10 cents }
5 cents }
2½ cent } koper, zonder jaartal.
1 cent }
½ cent }

In den catalogus der Noord- en Zuid-Nederl. Munten enz. van het Prov. Gen. van K. en W. in N.-Brabant:

Strafgevangenis te Woerden.

50, 25, 10, 5, 1 en 1/2 cent, zink.

Tuchthuis te 's-Hertogenbosch:

(1824) 50, 10, 5 cent, blik. Hiernevens berust een standaard van blik, waarop elke muntsoort van 50, 25, 10, 5 en 1/2 cent is ingestempeld; deze standaard diende tot vergelijking der muntwerken.

In den Catalogus der Verkooping Verkade, 1849.

Ommerschans:

50, 25, 10, 5, 2½ cent, ijzer.

50, 25, 10, 5, 2½, 1¼, 1 cent, koper.

Kolonie Veenhuijzen, 1e Gesticht:

Winkelkaarten van 25, 10, 5 cent, papier.

Koloniale Broodloodjes:

50, 25, 20 cent, papier.

Winkelloodjes:

25, 10 cent, papier.

In den Catalogus W. C. Esdré 1842:

Looden Huismunt van het Werkhuis te Amsterdam van 50 cents, ingestempeld met V. G. (van Grutinge) om het namaken te beletten.

Kolonie Veenhuizen:

Kaartjes 25, 10, 5, 1 en ½ cent.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Huismunten (XLIV, 369). — In het belangrijk artikel van den hr. Henri J. Scharp komt, jammer genoeg voor de verzamelaars, geen beschrijving voor van de munten 54—77.

Wat de munten van het tuchthuis te 's-Hertogenbosch betreft, kan ik het volgende mededeelen:

Van die munten bestaan twee variëteiten.

Behalve de in Navorscher XLIV 369 vermelde bestaat er nog eene en wel die van 1/2 cent.

De blikslager A. J. Wansink te 's-Hertogenbosch werd (1824)

met het vervaardigen der huismunt belast. Hij gaf later de standaard aan het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant ten geschenke. De munt van 50 cent had de grootte van den tegenwoordigen Rijksdaalder en zoo afdalende had die van ½ cent de grootte van onzen tegenwoordigen cent. (Zie J h r. M. A. S n o e k, *Bijdrage tot de penningkunde van Noord-Brabant.* Niet in den handel, 1883, nr. 245.)

De huismunt van 5 cent komt in mijne verzameling voor. Dit exemplaar is van blik, en heeft eene middellijn van 26 m.M. Ingestempeld 5 C. en daarboven een breedarmig kruisje.

Helmond. AUG. SASSEN.

Een antiquiteit uit Bantam. — Men vraagt naar de afkomst en bestemming van de hierna beschreven schel, die uit eene kampong in het Bantamsche afkomstig is.

Het is eene (tafel-?) schel van zwaar geel koper, met gedreven, zuiver afgewerkte figuren in 2 afdeelingen of vakken op den rand. Tusschen de bovenste afdeeling en de onderste leest men de namen der 4 apostelen: $ MATHEVS: enz. De onderste is hier en daar opengewerkt, en vertoont onder ieder der apostelnamen telkens een simbolische dierfiguur; bv. onder Johannes een vogel met nimbus (duif = H. Geest?); onder Marcus een gevleugelde leeuw, enz. Zou iemand wellicht kunnen opgeven of die schel werkelijk eene antiquiteit is, ja dan neen, en in welken tijd zij kan zijn vervaardigd?

Java. WESTPALM V. HOORN.

Varempré. — Wat beteekent de naam van dezen polder onder Hulst? G. P. ROOS.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Van Lawick (XLIII, 413, XLIV, 343). — Den heer van Epen te wijzen op al hetgeen omtrent dit geslacht te vinden is bij baron d'Ablaing in diens Zutfensche en Veluwsche Ridderschappen is natuurlijk onnoodig. Terloops zij hier opgemerkt dat in de Veluwsche Ridderschap in het Naamregister in voce „Lawick" niet zijn aangehaald bladzijden XXXII, LXI, LXII, LXX.

Ook de zes personen, die Joosting (Archief Nijmeegsche Broedersch.) geeft, wil ik niet copieeren, doch alleen het vermoeden opperen dat *Arnt* de richter van Overbetuwe aldaar op 1471 en 1484 dezelfde is als *Arnt*, voorkomende 1501 en zeker dezelfde als d'Ablaing geeft op bladzijde 21 der Veluwsche Ridderschap.

Wat de vraag betreft der verwantschap tusschen de Nijmeegsche en Veluwsche takken zou ik de conjectuur willen opwerpen dat Ernst van der Lawick en Jorden van der Lawick, de Drost van Buren, (zie d'Ablaing, Veluwsche Ridd. bl. 21 en Zutf. Ridd. bl. 53) beide zonen waren van Arnt van der Lawick en Elisabeth van der Huet. Het is toch opmerkelijk dat beide, hun oudsten zoon *Arnt* doopten. In aanzienlijke geslachten is het heden ten dage nog wel gebruikelijk dat meerdere kleinzoons naar één gemeenschappelijken grootvader van vaderskant gedoopt worden, ten einde bij overlijden, toch altoos iemand van het geslacht dien voornaam blijve dragen.

Ook is mij bekend dat het manuscript van W. J. baron d'Ablaing v. Giessenburg, dezen winter bij de firma Nijhoff te 's Hage verkocht, verscheidene leden van dit geslacht bevat.

Bestaat er verband tusschen de geslachten van Lawick, Ingenalandt en van Welderen? De wapens doen dit vermoeden. In elk geval voert het geslacht Steenbergen Lawick als sur-le-tout (zie Veluwsche Riddersch.)

In van der Aa, Aardr. Woordenb. staat vermeld: de Kortenburg, landgoed 2½ uur westelijk van Arnhem op de Veluwe als behoo-

rende omstreeks 1700 (?) aan het geslacht van Lawijck. In het *Album amicorum* van den Utrechtschen student Johan de Hinnojosa (1616—1624) dat als n°. 1221 op 28 October 1891 bij P. Gouda Quint te Arnhem werd verkocht komt onder de handteekeningen voor: F. Lawick van Tienhoven. s.

GESLACHT EN WAPEN THIBAUT MATHIJSSEN.

In den jaargang 1883 van De Navorscher werd op blz. 96 gevraagd naar het geslacht en wapen mijner vrouw.

Het wapen is dat van Mathijssen, gekwartierd met een der wapens van Thibaut, (welk geslacht, zooals bekend is, dikwijls van wapen veranderde), te weten het oorspronkelijke wapen van Thibaut van Aagtekerke. Het wapen Thibaut Mathijssen is: 1 en 4, Mathijssen, drie gespleten granaatappels. 2 en 1, op een zilveren veld; 2 en 3, Thibaut, in blauw een gouden dwarsbalk; boven twee gouden sterren; onder een zilveren keper.

Wegens uitsterven van een tak van het geslacht Thibaut is de naam, afkomstig uit de moederlijke linie, in der tijd aan die van Mathijssen toegevoegd. In den jaarg. 1894 van het Algemeen Nederl. Familieblad deelde ik reeds eenige gegevens omtrent de geslachten Mathijssen en Thibaut mede, waarnaar ik, wat dat betreft, mij veroorloof, te verwijzen. Thans kan ik nog den vierenzestig-kwartierstaat mijner kinderen geven, waarin ook gegevens omtrent beide geslachten voorkomen. Wegens den omvang, die eene volledige opstelling bezwaarlijk te drukken maakt, vermeld ik de zeven generaties, waaruit hij bestaat, achter elkander, van links naar rechts gelezen:

1e generatie: 1, Jacobus van der Minne, geh. m. 2, Lijsbeth van Dort Jansdochter. — 3, Leendert Dijxhoorn, geh. m. 4, Maria van der Snoek. — 5, Jacob Spaan, geh. m. 6, Claartje van Duijn, of Verduijn. — 7, François Schrijver, geh. m. 8, Soetje Blom. — 9,

Arie Vermaet, geh. m. 10, Ariaantje Euwits (Ewouts). — 11, Teunis Jansz. Kruijne, geh. m. 12, Lijntje Croonenburgh. — 13, Jeroen de Gelleke, geh. m. 14, Elizabeth Roois. — 15, Jan Pool Planta, geh. m. 16, Maria van Huijsen. — 17, Arij Poort Cornsz., geh. m. 18, Willemina Houck. — 19, Pieter de Star, geh. m. 20, Anna Jans. — 21. Valentijn Jansz. de Winter, geh. m. 22, Grietje Arendse de Klerck. — 23, Jan Leendertsz. Patijn, geh. m. 24, Trijntje Pieters. — 25, Jacobus Spieringshoek, geh. m. 26. Magdalena van Tol. — 27, Jan Gijsen van der Most, geh. m. 28, Clasijntie Ariëns. — 29, Alewijn Crombrugge, geh. m. 30, Trintje Goverts van Wijn. — 31, Simon Gerritsz. Molenaar, geh. m. 32, Margaretha van Zuijlen. — 33, Pieter Mathijssen, geh. m. 34, Neeltje Jacobs. — 35, Jacobus Plequet, geh. m. 36, Maria de Rijke. — 37, Huijbrecht Thibaut, geh. m. 38, Margarieta van der Sterre. — 39, Arnout Sanders, geh. m. 40, Neeltje Ingels. — 41, Daniël Canisius, geh. m. 42, Pieternella van Roseveld. — 43, Cornelius Canisius, geh. m. 44, Cornelia Oijé. — 45, Jan Lettink, geh. m. 46, Jacomijntje van der Noot. — 47, Marinus Reijnout, geh. m. 48, Elisabeth Cornelisse. — 49, Nicolaas de Stoppelaar, geh. m. 50, Geertruida Gravius. — 51, Cornelis Rijcken, geh. m. 52, Johanna Mens. — 53, Dr. David van Visvliet, geh. m. 54, Catharina Ursula Sautijn. — 55, Philibert van Boeschot, geh. m. 56, Catharina Johanna van de Putte. — 57, Matheus van der Hucht, geh. m. 58, Anna Dekker. — 59, Alexander Dona, geh. m. 60, Anna Lamenter. — 61, Jan van de Kruijsse, geh. m. 62, Elisabet du Pon. — 63, Dirk van der Baan, geh. m. 64, Fanna Waterlander.

2e generatie: 1, Johannes van der Minne, geb. Delft, 22 Oct. 1701, overl....., geh. Voorburg 27 Oct. 1731 m. 3, Ariaantje Dijxhoorn, ged. Voorburg 24 Oct. 1706, overl..... — 5. Arij Spaan, ged. Brielle 17 Juli 1711, ald. overl. Dec. 1736, geh. Brielle 26 Dec. 1731 m. 7, Magdalena Schrijver, ged. Brielle 15 Jan. 1710, ald. overl. 8 April 1805. — 9, Philip Vermaat, ged. Hekelingen 28 Dec. 1704, begr. Brielle 10 Mei 1741, geh. Zwartewaal 17 Mei 1733 met 11, Johanna, of Anna Kruijne, ged. Zwartewaal 6 Sept. 1716, begr. Brielle 14 Jan. 1778. — 13, Pieter de Gelleke,

geb. den Haag 5 Aug. 1710, ald. begr. 18 Mrt. 1758, geh. Amsterdam 9 Oct. 1431 m. 15, Margarita Planta, geb. Amsterdam 1708, begr. den Haag 26 Apr. 1758. — 17, Cornelis Poort, ged. Schiedam 22 Febr. 1699, ald. begr. 26 Aug. 1775, ald. geh. 13 Mrt. 1723 m. 19, Maria van der Star, ald. ged. 30 Jan. 1699, ald. begr. 12 Oct. 1790. — 21, Arij de Winter, ged. Delfshaven 5 Nov. 1692, overl....., geh. Schiedam 5 Nov. 1727 m. 23, Aaltje Patijn, ged. Schiedam 5 Mrt. 1694, ald. begr. 15 Nov. 1769. — 25, Cornelis Spieringshoek, geb. Schiedam 7 Nov. 1704, ald. begr. 17 Sept. 1766, geh..... 1 Mei 1723 m. 27. Dievertje van der Most, geb. Schiedam 30 Jan. 1699, ald. overl. 13 Mrt. 1765. — 29, Govert van Crombrugge, ged. Maassluis 4 Mrt. 1708, overl....., geh. Maassluis 31 Mrt. 1739 m. 31, Alida Molenaar, geb Tienhoven 1714, overl..... — 33, Daniël Mathijssen. geb. Middelburg 19 Jan. 1699, ald. overl. 9 Juni 1767, ald. geh. 20 Mei 1720 m. 35, Maria Placquet, ged. Middelburg 23 Febr. 1702, ald. overl. 11 Febr. 1759. — 37, Huibrecht Thibaut, geb. 3 Juni 1711, overl. Batavia 19 Jan. 1754, geh. Westcapelle 16 Aug. 1735 m. 39, Apollonia Sanders, ged. ald. 9 Juli 1713. — 41, Dr Marijnus Canisius, geb. Zierikzee 22 Nov. 1699, begr. Goes 5 Dec. 1757, geh. ald. 22 Nov. 1724 m. 43, Geertruid Johanna Canisius, geb. Axel Juni 1703, overl. na 174'. — 45, Hendrik Lettink geb. Middelburg 1 Dec. 1720, ald. overl. 8 Febr. 1764, geh. m. 47, Levina Rijnhout, ged. Oostburg 25 Nov. 1714, overl. Middelburg 30 Apr. 1767. — 49, Anthony de Stoppelaar, geb. Rotterdam 8 Nov. 1715, overl. 18 Juni 1770, geh. Rucphen 5 Juni 1746, m. 51, Anna Anthonetta Rijcken, geb. 10 Aug. 1727, overl. Leiden 10 Sept. 1777. — 53, Pieter van Visvliet, geb. Middelburg 31 Jan. 1717, ald. overl. 15 Febr. 1787, geh. Koudekerke 19 Mei 1745 m. 55, Cornelia Constantia van Boeschot, geb. Vlissingen 20 Aug. 1721, overl. Middelburg 8 Dec. 1755. — 57, Nicolaas van der Hucht, geb. Zierikzee 15 Mrt. 1714, overl. ald. 21 Oct. 1767, geh. Zierikzee 8 Febr. 1757 m. 59, Willemina Elisabeth Dona, ged. Bergen op Zoom 14 Mei 1730, begr. Zierikzee 11 Oct. 1790. — 61, Jan van de Kruysse, geb. Middelburg 9 Apr. 1736, ald. overl. 21 Apr.

1805, ald. geh. 10 Oct. 1759 m. 63, Jacomina Catharina van der Baan, geb. Middelburg 6 Juli 1735, ald. overl. 2 Jan. 1784.

3e generatie: 1, Jacobus van der Minne, ged. Delft (uit Vrijenban) 2 Dec. 1742, overl. Brielle 1 Mrt. 1773, ald. geh. 22 Mei 1765 m. 5, Klara Spaan, ald. geb. 1 Mrt. 1733, ald. overl. 29 Aug. 1773. — 9, Adrianus Vermaat, ged. Brielle 9 Febr. 1734, ald. begr. 15 Jan. 1793, geh. den Haag 2 Sept. 1759 m. 13, Maria de Gelleke, geb. Amsterdam 10 Dec. 1732, begr. Brielle 22 Febr. 1807. — 17, Ary Poort, ged. Schiedam 8 Dec. 1723, ald. begr. 9 Aug. 1808, ald. geh. 2 Mei 1753 m. 21, Grietje de Winter, ged. Schiedam 27 Nov. 1728. — 25, Joannes Spieringshoek, ged. Schiedam 28 Apr. 1732, ald. begr. 23 Juli 1782. ald. geh. 30 Juni 1762 m. 29, Trijntje van Crombrugge, geb. Maassluis 17 Jan. 1742, overl. Schiedam 14 Febr. 1816. — 33, Petrus Jacobus Matthijssen, ged. Middelburg 22 Jan. 1734, ald. overl. 9 Febr. 1809, geh. Vlissingen 3 Juni 1764 m. 37, Pieternella Thibaut, geb. Vlissingen 19 Apr. 1741, begr. Middelburg 23 Apr. 1790. — 41, Mr Johan Canisius, ged. Goes 22 Jan. 1740, begr. Middelburg 3 Mei 1790, ald. geh. 9 Jan. 1776 m. 43, Elisabeth Lettink, ged. Middelburg 30 Sept. 1749, ald. begr. 17 Nov. 1805. — 49, Joan de Stoppelaar, geb. Oudenbosch 31 Juli 1757, overl. Gorinchem 15 Febr. 1800, geh. Goes 19 Sept. 1788 m. 53, Johanna Constantia van Visvliet, geb. Middelburg 3 Nov. 1754, overl. Gorinchem 9 Juli 1808. — 57, Adriaan van der Hucht, geb. Zierikzee 12 Mrt. 1764, geh. Middelburg Juni 1789 m. 61, Elisabeth van de Kruijsse, ged. Middelburg 4 Dec. 1766, overl. Brugge 16 Mei 1809.

4e generatie: 1, Johannes van der Minne, geb. Brielle 27 Oct. 1766, ald. overl. 30 Aug. 1858, ald. geh. 3 Sept. 1786 m. 9, Johanna Adriana Vermaat, geb. Brielle 3 Sept. 1763, ald. overl. 18 Nov. 1834. — 17, Adrianus Poort, geb. Schiedam 7 Apr. 1765, ald. overl. 10 Mrt. 1845, ald. geh. 17 Juni 1793 m. 25, Divertje Spieringshoek, geb. Nieuwland 13 Apr. 1768, overl. Schiedam 2 Juni 1834. — 33, Huijbrecht Johannes Thibaut Mathijssen, geb. Middelburg 24 Mrt. 1777, overl. Vrouwepolder 19 Juni 1813, geh. Middelburg, 7 Sept. 1804 m. 41, Johanna Canisius, geb. ald. 4 Mei

1776, ald. overl. 12 Jan. 1847. — 49, Pieter de Stoppelaar, geb. Goes 25 Sept. 1789, overl. Middelburg 1 Mei 1853, geh. 1 Apr. 1812 m. 57, Jacomina Cornelia Johanna van der Hucht, geb. Zierikzee 7 Apr. 1793, overl. Middelburg 8 Oct. 1821.

5e generatie: 1, Johannes Marius van der Minne, geb. Brielle 7 Jan. 1805, overl. Middelburg 1 Dec. 1883, geh. Schiedam 22 Juni 1838 m. 17, Diewerta Adriana Poort, geb. Schiedam 26 Mei 1806, overl. Middelburg 16 Juni 1880. — 33, Mr Jacobus Daniël Thibaut Mathijssen, geb. Middelburg 22 Juli 1810, ald. overl. 22 Jan. 1879, ald. geh. 30 Mei 1844 m. 49, Maria Constantia de Stoppelaar, geb. Middelburg 30 Mei 1815, ald. overl. 19 Oct. 1857.

6e generatie: 2, Johannes van der Minne, geb. Kethel 9 Febr. 1845, geh. Middelburg 5 Febr. 1880 m. 33, Jacomina Cornelia Johanna Thibaut Mathijssen, geb. ald. 20 Mei 1847.

7e generatie: *a.* Marius Constantius van der Minne, geb. Zevenbergen 8 Dec. 1881, *b.* Johannes Wilhelmus Ernestus Amalius van der Minne, geb. 2 Dec. 1883.

Den Haag. J. VAN DER MINNE.

Mercator-Schellekens-Six-Wisman-Backlier-de Noville, enz. — In de Geïllustr. Encyclopaedie van den hr. Jan Brouwer ('s-Gravenhage, IJkema, 1886) vindt men o. a. vermeld: Gerard Mercator of Kremer, Vlaamsch wiskundige en aardrijkskundige; vond een nieuwe projectie van deelen der aardoppervlakte op een plat vlak; 1512—1594.

Voor hen die niet in de gelegenheid zijn de levensbeschrijving van Mercator te bestudeeren, geeft deze aanhaling voldoende opheldering omtrent den man wiens nakomelingschap hieronder zal worden medegedeeld uit een handschrift van Constantia Backlier van omstreeks 1630 en eene bijbehoorende aanteekening in een ander handschrift van omstreeks 1645. Deze handschriften werden 22 April 1800 door de firma Fred. Muller en C°. ten onrechte verkocht als vervaardigd door Constantia Backer. (Zie n° 1925 Catalogus Bibl. Prof. Alberdingk Thijm).

Het eerstgenoemde luidt aldus:

1572.

Onse grootmoeder dorothea Mercator dochter van gerrardus mercator en barbara schellekens is getrout met Alart Six ende verlost van een Jonge dochter den XVe 7temb. 1572 binnen duesburg. genaempt barbara Six; de getuijgen sijn geweest walraven dragon en barbara schellekens haer grootmoeder de huijsvrou van gerrardus Mercator.

Sara Six dochter van Alart Six ende dorothea Mercator is geboren Anno 1575.

Anno 1594 is onse moeijttien barbara Six getrout met Steffen Wisman, soone van Joost Wisman ende Anna De Nouile.

Steffen Wisman gebooren binnen Ceulen anno 1596 den 5 9vemb. de getuijgen waren thomas broun en Ragell le bruijn eerste huijsvrou van ons oom Jaques Six.

nicht dorothea wisman is geboren binnen Ceulen 1598 den xv[e] 7temb. de getuijgen Melchior de Nouile ende Sara Six, huijsvrou van Marck Anthonie backlier.

int Jaer 1595 is onse moeder Sara Six met ons vader Mercanthonie backlier getrout, wesenden soon van Anthonie backlier ende Margriet hagens.

Anno 1598 den 4 Jannē(warie) ben ick Constantia backlier geboren binnen Wesell, de getuijgen sijn tielleman de Nouile ons grootmoeder ende Constantia hagens ons out-moeyttien.

onse broeder Anthonie backlier is geboren binnen Ceulen 1599 getuijgen mon oncle Jaques Six.

Nicht anna Wisman is geboren binnen Ceulen 1600 den lesten Julij.

onse broeder Abraham backlier is geboren te Amsterdam 1601.

Nicht barbara Wisman is geboren binnen Ceulen 1602 den xi[e] Julij.

maseur dorothea backlier is geboren 1603 den ..... Jannē binnen Wesel.

Cosijn Jeremias Wisman geboren binnen Ceulen 1604 den achsten Junij.

1605.

maseur geertruijt backlier geboren binnen Wesell.

nicht Clara Wisman geboren 1606 den xxiij[e] Octob. binnen franckfoort.

1607 is onse lieve moeder Sara Six binnen wesell seer christlyck in den heere gerust den 3en octob ende in de groote kerck aldaer begraven.

1607 is ons grootvader tieleman de Nouile binnen wesel over leden den 30en Octob. ende in de groote kerck aldaer begraven.

1607, den 20 nouemb. is onsen lieven vader marckanton backlier binnen Wesel oock overleden en den 22en dito by ons moeder in de groote kerck begrauen; naergelaten ses kinderen.

onse lieuve moeijttien barbara Six is seer christelijck deser werrelt ouerleden den 2 Jannē en tot franckfort begrauen (1615)

monfreer daniel backlier is te hanau ouerleden ende aldaer begrauen out sijnde omtrent 16 Jaer en aldaer begrauen.

grandmere de Nouile oock te hanau gestoruen ende aldaar begrauen out sijnde ontrent 80 Jaren.

oom Jaques Six is gestoruen t' amsterdam ende aldaer in de suijder kerck begrauen ende sijn huijsvrou Elisabet Cabart een halff Jaer naer ende aldaer bij hem begrauen.

1623 ben ick Constantia backlier getrout met Pieter De Swart binnen Utrecht.

Monfreer Abraham backlier gestoruen in brasill op 't recieff naer gelaten een dochter hester backlier die getrout is aen Jacob klijnenbroeck. haer moeder is weder getrout aen Jan van listren in brasill.

Monfreer Anthonie backlier oock in West indien gestoruen naer gelaten een dochterken van sijn dochter Sara backlier getrout geweest sijnde met Abraham malie, hetwelck heet Susanna Malie. Monfreer Jacob about den eerste man van Maseur geertruijt backlier is verongeluckt tot St Croij in barbarij.

Anno 1625 is ons grootmoeder magriete hagens tot utrecht gestoruen den xvie meert en aldaar in St Catrijne kerck begrauen.

1627 is mijn dochter Sara De Swart geboren den 19en augustie op Swarte Sluijs. —

Ter verduidelijking diene dit overzicht:

	G. Mercator	
	tr. Barbara Schellekens	
N. N. tr. met *Allard Six*	Dorothea Mercater	A. Backlier
Jacques Allart	tr.	tr.
geb. te Frankfort	Allard Six weduwnaar	m. Hagens.
tr.	van NN.	M. A Backlier
1o. R. le Brun	Steffen Wisman Barbara	tr.
2o. E. Babart of	tr. Six	Sara Six
Gaffart	Dorothea Wisman	Constantia Backlier
geen kinderen	geboren 1598	geboren 1598
bekend.	Anna Wisman	Anthonie Backlier
	geboren 1600	geboren 1599
	Barbara Wisman	Abraham Backlier
	geboren 1602	geboren 1601
	Jeremias Wisman	Dorothea Backlier
	geboren 1604	geboren 1603
		Geertruijt Backlier
		geboren 1605
		Daniel Backlier

Jacques Six is hoogstwaarschijnlijk dezelfde persoon, van wien in het Album Amicorum van Esaïe du Pré, Pasteur Wallon à Leijden (uitgegeven door Dr. W. du Rieu in het Bulletin de l'histoire des Eglises Wallonnes) staat aangeteekend, qu'il fut le 18 Aougst 1613 tesmoin lorsque fut baptisé Jacques du Pré fils ainé d'Esaie du Pré, alors à Wesel. (Jacques du Pré werd 1640 waalsch predikant te Kampen, daarna te Leiden, alwaar hij 1651 overleed).

Het andere manuscript is vermoedelijk de copie van een geslachtslijst uit een familie-bijbel. Het vangt althans aan met den overigens op geen der aangegeven personen betrekkelijk datum

anno 1586. adij 15 Augustij

Joost wismann, gebooren van quadenbree Int lant van Luijck, gestorven 1592 in Antwerpen adij 15 Septemb. Ende Anna de

Noville sijne huisvrou van antwerpen gest. 1575, 23 Xbr in Antwerpen.

Robbert gebooren . . . . . , gestorven . . . . .

Jeremias . . . . . 1606, 30 Septemb. aan de pest tot frankfort

Steffen geb. 1562, 26 augustij binnen antwerpen gest. 1615.

Peter 11 Sept. in fr fort

Joost . . . . . binnen darmstadt, ao 1624

Davidt . . . . . Jongm̄. 1599 in duseldorp.

Susanna

Anna . . . . . ongetr. 1591 tot f: fort.

Janneken.

Robbert Wissman getrowt met Margaretha Strengen.

Susanna Wismans en Jaques Baron, davan 3 kinderen:

Peter geboren . , . . ., gestorven 1606 in Janw.

Jeremias Wisman en Margarete feldthusen van Wesel.

Steffen Wisman en Barbara Six van Dusburch, gebooren 1572, 15 Sept. in dusburch, dito gestorven 1615 2 January binnen frfort, sijn saemen getrow. 1594 9 augusto tot Wesel.

Anna Wismans met Lanselo de Necker van Brussel.

Peter wismans.

Steffen Wisman en Barbara Six: kinderen,

Jeremias geboren 1595, 3 Juny in Coullen, gestorven 1596. 12 Meert.

Steffen Wisman geboren 1596, 5 Novemb. in Collen, gehuwd met Catharina van der Plat in hannoe a° 1618. 18 Junij; gestorven 1625 22 November.

Dorothea gebooren 1598. 15 Sept. in Collen; onget. gestorven 1615, 26 Augustij in franckfort.

anna, gebooren in Collen ao 1600 ultimo Julij.

Barbara gebooren in Collen a° 1602 11 Julij: get. met Peter de Berles van antw. 1623 24 febr. tot Straeszburgh; gestorven in Januw. a. 1646. 24 decemb.

Jeremias Wisman gebooren in Collen. a. 1604 adij 8 Junij.

Clara gebooren in franckfort ɛ. 1606 $\frac{13}{22}$ Octob.; getr. met Pieter bienne van Wesel 1624 5 april in frankfort.

Jost gebooren binnen franckfort 1610. Septemb.

Elisabet gebooren 1612 adij Septemb. binnen franckfort.

Een derde handschrift leert mij ten slotte nog het volgende, waarvan ik hierboven bij het overzicht reeds partij trok:

den 23 July 1604 (is) bij Jan fransz Bruyningh Notaris alhier (te weten: Amsterdam) het Testament (gemaakt) van Jacob Sicx, burger tot franckfoort. (Hierin komen voor) legaten aan de volgende personen:

Judith Berbe dochter van Pieter Berbe.

Samuel Bourgois, sone van Mr Jan Bourgois.

Salomon Dragon, sone van Aernoult (Dragon).

zijne (van Six) huijsvrouwe Jufvrouw Elisabeth Gaffart.

En disponeerende verklaart hij Testateur, zijn broeder Allert Sicx in een derde part, de kinderen van Barbara Sicx, zijn halve suster, Huisvrouw van Steven Wisman mede een derde part ende kinderen van Sara Sicx, Huisvrouw van Marcantony Baccler mede een halve suster voor 't laatste derde part.

---

den 1 febr. 1619 bij P. Ruttens, Notaris (in 't fransch) Testament van Guilliaume Six. zoon van wijlen Charles, en Johanna Wijmar, dochter van Pierre Wijmar, E(chte L(ieden) stellende tot hunne Erfgenamen hunne kinderen Alix, Charles, Pierre, Marie et Guilliame Six. Benoemen tot voogden Adriaen Cromhout haar behuwdzoon en Nicolas Desmuliers professeur te Groningen en Jacques Barclan, schoonbroeder van de Testateur en pierre Wijmar broeder van de Testatrice.

den 16 febr. 1620 bij Jan fransz. Bruijningh, Notaris. Huwelijksche voorwaarden van Adriaen Six en Anneke Wouters (dochter van Kermpt)

den 3 Juny 1630 bij P. Ruttens, Notaris, alhier, Testament van Susanna Cocx, eerder weduwe van Michiel Six en laatst van Samuel Bloemart.

Uit de vermelding van grandpère et grandmère Tieleman de Novile in het handschrift van Constantia Backlier, is de zeer waarschijnlijke gevolgtrekking te maken dat haar vader Marc. Anthony Backlier in eerste huwelijk is getrouwd geweest met eene de Novile.

Is Backlier Vlaamsch voor *Bachelier* of voor *Bâcleur?* Onder Napoleon's vanen streed L. A. G. baron de Bacler d'Albe 1762—1824) Fransch landschapschilder en teekenaar van kaarten. Is de naam meer bekend? R. C. SIX.

Geslacht van Waveren (XXVII, 391). — Het geslacht van Waveren voerde tot wapen in goud een roode keper, vergezeld van 3 roode St. Andrieskruisjes.

Tot dit geslacht behoorde Geertruid Tymansdr van Waveren, gehuwd met Gerbrand van Abcoude, overleden in 1485. Hun zoon Jacob van Waveren, die den naam zijner moeder aannam, overleed 9 Juli 1527 en liet bij zijne echtgenoote Machteld Andriesdr van Beekestein (overl. 30 October 1514) zes kinderen na, waaronder Nicolaas van Waveren, overleden 28 Januari 1538. Uit zijn huwelijk met Oetge, dochter van Jan Berends en Aleid van Naaldwijk, sproot een zoon, Frans, die zich Oetgens van Waveren noemde, en 10 Maart 1557 overleed.

Zijn zoon Hendrik Oetgens van Waveren (overl. 1571) huwde Wendela Jacobsdr Oem (overl. 11 Februari 1566), wier wapen was: in zilver een roode dwarsbalk beladen met een gouden halven leeuw, vergezeld van 15 groene zoden (5, 4, 3, 2 en 1), waarvan 9 boven, 6 onder den dwarsbalk.

Zij lieten o.a. twee zonen na: Frans Hendrikz. Oetgens van Waveren, in 1599 burgemeester van Amsterdam, overleden in 1625, en Jacob Hendrikz. van Waveren, schepen van Amsterdam, overleden in 1584, gehuwd met Gertruij Dobbens Bors. Hunne nakomelingen noemden zich Bors van Waveren, doch bleven het oorspronkelijke wapen ongebroken voeren.

Frans Hendriksz. Oetgens van Waveren, bovenvermeld, vierendeelde zijn wapen en voerde: 1. van Waveren; 2. Oem; 3. in zilver 3 zwarte leeuwen(?)koppen; en 4. in goud een roode rechterschuinbalk.

Zijn zoon Anthony Franz Oetgens van Waveren, heer van Botshol en Wilnis, burgemeester van Amsterdam (1626), en overleden in Augustus 1658, was gehuwd met Anna Spiegel (geb. 1573, overleden in April 1644) wier wapen was: doorsneden: 1. in zilver drie roode hertenkoppen; 2. in rood een vierbladige zilveren roos. Hij voerde het wapen: gevierendeeld: 1 en 4 van Waveren; 2 en 3 in rood een gouden adelaar; hartschild het wapen van Botshol en Wilnis, zijnde in goud twee roode dwarsbalken beladen met vijf (3 en 2) liggende zilveren ruiten.

Zijne kinderen en hunne nakomelingen vervingen het 2e en 3e kwartier door het wapen van Spiegel.

's-Gravenhage. C. J. POLVLIET.

Kwartierstaat van Bemmel (XLIV, 395). — Maria Anna Mechteld van Heemskerck, echtgenoot van Johan van Bemmel, dochter van: Johan van Heemskerck van Beekestein en Geertruid van de Werve.

Kleindochter van Cornelis van Heemskerk van Beekestein, heer van Incoudt en Longueville, gehuwd met Catharina van Drenkwaart, en van Hendrik van de Werve, heer van Westkerke en Spirenbroek gehuwd met Maria Taets van Amerongen.

Achterkleindochter van: Derk van Heemskerck van Beekestein gehuwd met Adriana de Gorter van Muilwijk;

van Willem van Drenkwaart gehuwd met Maria van der Laan; van Derk van de Werve, gehuwd met Catharina van Vaernewijk; en van Willem Taets van Amerongen gehuwd met Cornelia van Valladolid.

Maria Anna Mechteld huwde Johan v. Bemmel.	Johan v. Heemskerck v. Beekestein.	Cornelis v. Heemskerck v. Beekestein.	Dirk v. Heemskerck v. Beekestein.
			Adriana de Gorter v. Muilwijk.
		Catharina v. Drenkwaart.	Willem v. Drenkwaart.
			Maria v. der Laan.
	Geertruida van de Werve.	Hendrik v. de Werve.	Dirk v. de Werve.
			Catharina v. Vaernewijck.
		Maria Taets v. Amerongen.	Willem Taets v. Amerongen.
			Cornelia van Valladolid.

's-Gravenhage. C. J. POLVLIET.

Familie Blanckenhagen (XLIV, 542) — wordt de vraag gedaan: „Is de Nederl. familie Blanckenhagen aan de Russische familie *Von* Blanckenhagen verwant?

Ter beantwoording van deze vraag ontleen ik aan een bewezen genealogie der familie Bl., in mijn bezit, de volgende bijzonderheden omtrent dit geslacht:

In de laatste helft der 16de eeuw komt een zekere Simon Bl., geboren te Stralsund, derhalve Noord-Duitscher, voor als predikant te Pernau in Lijfland. Deze overleed in 1599, nalatende bij zijn huisvrouw Gertrude Soldens een zoon, eveneens Simon geheeten, die 23 Sept. 1640 als predikant te Reval (Lijfland) stierf, na aldaar gehuwd te zijn geweest met Elisabeth Göding. De afstammelingen van dezen Simon Bl., en Elisabeth Göding bleven te Reval gevestigd, alwaar zij behoorden tot de deftige ingezetenen van het plaatsje en alwaar zij als zoodanig bekleedden allerlei aangeziene ambten. De twee achter achter-kleinzoonen van dit echtpaar (Kinderen van Simon Bl. bij Agneta Elisabeth von Glehn) nam.: Peter Heinrich en Simon verlieten Lijfland en gingen de wereld in. De eerste Peter Heinrich, geboren te Reval 3 Oct. 1723, vestigde zich als koopman te Riga, alwaar hij zich wist op te werken tot een der aanzienlijkste Rigasche burgers. Hij werd er eigenaar van de in de nabijheid gelegen groote landgoederen Allasch en Judasch en werd in 1793 voor de diensten, aan de stad zijner inwoning bewezen, aangesteld tot staatsraad en verheven in den Russischen adelstand met den titel van baron. Hij overleed te Riga 7 Januari 1794. De nakomelingen van dezen Peter Heinrich behooren thans onder den naam van Von Bl. tot de aanzienlijke Rigasche geslachten.

De tweede Simon Johann, geb. te Reval 30 Mei 1725, vestigde zich als koopman te Amsterdam, alwaar hij 23 febr. 1790 overleed, na gehuwd te zijn geweest in April 1777 met Hellegonda Gerbrand, bij wie een zoon Peter Heinrich, geb. te Amsterdam 6 Dec. 1778, overleden 5 febr. 1822, gehuwd te Bremen 8 Januari 1805 met Johanna Maria Anna Thorbecke, welke ouders drie kinderen nalieten, te weten:

1° Wilhelmina Hillegonda, geb. te Amsterdam 13 Oct. 1805, overleden aldaar 14 Dec. 1878, en gehuwd in 1854 aan Mr Johannes Jacobus Splitgerber, raadsheer in het gerechtshof te Amsterdam en lid der Prov. Staten van Noord-Holland.

2° Wilhelm Mathias, geb. te Amsterdam 23 Dec. 1807, overl. ongehuwd op reis van Indië naar Europa Maart 1852. Hij was eigenaar van de suikerfabriek Djati Kedirie.

3° Johannes Jacobus, geb. te Amsterdam 15 Aug. 1813, overl. te 's Hage 21 Juni 1885, en gehuwd te Batavia, alwaar hij lid was van het bekende Engelsche handelsbankierskantoor MacLaine Watson en C°., met Dorothea Elisabette Sebo, geb. 7 Nov. 1812, overl. te 's Hage 5 Juni 1880, bij wie hij de navolgende kinderen naliet:

Theodoor Johan Mathias, geb. 12 Sept. 1841, gehuwd met M. A. Bik.

Wilhelmina Henriette, geb. 17 Aug. 1845, gehuwd met Mr J. M. van Benthem van den Bergh.

Mr Owen Maurits, geb. 3 Oct. 1847, gehuwd met J. A. de Bruyn.

Johann Jacobus, geb. 16 Jan. 1851, gehuwd met D. E. van Eck.

Louis Antoine, geb. 5 Juli 1853.

Charles, geb. 25 Juli 1855, gehuwd met jonkvr. A. L. C. van der Goes.

Het wapen, door deze familie en ook door de Rigasche branche gevoerd, is een verticaal gedeeld schild, rechts blauw, links rood veld, waarin een duif van zilver met een groenen tak in den bek gezeten op een rots; helmteeken de duif, wapenspreuk: aliis volat propriis.

Zegels ervan uit de 17de eeuw worden nog aangetroffen in de archieven te Reval, onder de zegels van de oudsten of meesters der gilden. TH.

Familie Cornets de Groot. — In aflevering 8/9 van „De Navorscher" 1894, bladz. 533 en volg., noemt de heer v. R. v. d. K. de afstamming van de familie Cornets de Groot uit het geslacht der Baronnen de Baux, eene onhoudbare sage.

Dat het volledig bewijs der afstamming van Cornelis of Corneille

Cornets uit het adelijk geslacht Cornets in Frankrijk, gesproten uit de Baux niet is geschied, is zeker waar. Doch even waar is het, dat het *onbewezene*, vooral op genealogisch gebied, nog niet onwaar of onwaarschijnlijk moet geacht worden, wanneer voor de *waarschijnlijkheid* voldoende hronnen bestaan.

Nu heeft niemand minder dan Hugo Grotius zelf, — gedeeltelijk puttende uit nog bestaande eigenhandige aanteekeningen van zijn vader, den Delftschen Burgemeester Johan Hugo de Groot, geschreven in 1610, derhalve uit bronnen nu 285 jaren oud, toen voldoende bewijzen konden bestaan, — uitdrukkelijk en met beroep op de Charter van het Huis van Oranje, in een zijner brieven aan den geleerden Peijrescus, geschiedschrijver van Provence, verklaart, dat de Cornets afkomstig waren uit genoemd, eertijds tot Bourgondië behoorend landschap.

Voorts spreekt daarvan ook mr Johan de Groot broederszoon van Grotius in een geschrift van 1657, dat in 1847 nog berustte bij de familie Graswinkel te Rotterdam en waarin meer bepaald Avignon als de stamplaats wordt aangewezen.

In genoemde aanteekeningen van Johan Hugo de Groot zegt deze, dat zijn grootvader Cornelis of Corneille Cornets de zoon was van Diederik of Thierry en deze wederom de zoon van Hendrik of Henry Cornets, geboren omstreeks 1430, terwijl uit de geschiedenis blijkt, dat met den Hertog van Bourgondië zekere edelman Jean Cornets seigneur de Bije in 1402 in de Nederlanden kwam. Ofschoon nu de afstamming van Hendrik Cornets uit dezen seigneur de Bije niet bewezen zij, komt het ons toch voor, dat de verklaring van Grotius zelf, die haar aanneemt, wèl opweegt tegen de bezwaren en argumenten van den heer v. R. v. d. K., welke volstrekt niet onwederlegbaar zijn.

Immers zijne bewering, dat genoemde Cornelis Cornets, die met Ermgarde de Groot huwde, zoo weinig op zijne afkomst gesteld zou zijn geweest, dat hij zich dáárom verbond zijne kinderen den naam van *de Groot* te doen dragen, gaat te ver en bewijst dus niets. Want, ware de naam Cornets voor die kinderen te onaanzienlijk, hij zou het ook voor Ermgarde zelve geweest zijn en toch nam zij die aan, door met Cornelis te huwen!

Meer overeenkomstig de waarheid zoeke men dus den grond der naamsverandering daarin, dat hij anders zou zijn uitgestorven, omdat Ermgarde met hare jongere zuster Clara de laatsten waren van haar geslacht.

Ermgarde's eenige zoon Hugo *heeft* dus werkelijk en zonder dat hij de *eenige* zou blijven, volgens afspraak zich Cornets de Groot van Kraijenburg te noemen. De nieuwe naam verdrong, wat begrijpelijk is, den ouden juist door zijne nieuwheid en locale *beroemdheid* te Delft, waar men toen niet zooveel meer wist van dien edelman Jean Cornets, Hugo's bet-overgrootvader van voor honderd jaren geleden, doch des te meer van de De Grooten, van ouds gevestigd op het nabij gelegen Krayenburg.

Nog meer redenen kunnen er geweest zijn, waarom de naam Cornets in onbruik geraakte, zonder dat ééne er van onwaarschijnlijker behoeft te zijn dan die, dat men er zoo weinig op gesteld zou zijn geweest. Ook Clara's zonen (zij was gehuwd met den Delftschen bnrgemeester Van Diemen) veranderden van naam. De oudste Nicolaas droeg den gecombineerden naam Van Diemen de Groot en zijn broeder Hugo enkel den naam de Groot. Zou ook deze zich voor den naam Van Diemen geschaamd hebben?

Wanneer men dit alles in aanmerking neemt, dan is het niet zoo vreemd meer, dat ook Fijtgen, de dochter van Cornelis Cornets, zich de Groot noemde of zóó genoemd werd.

Verder zegt de heer v. R. v. d. K., dat volgens eene genealogie in zijn bezit, omtrent welker waarde hij evenwel niets mededeelt, Hubrecht Cornets, oom van Cornelis Cornets en jongere broeder van des laatsten vader Dirck, broodbakker te Delft zou zijn geweest, — om dan bedektelijk te kennen te geven, dat de willekeurig door hem *veronderstelde* ster aan diens woning, wel eens de oorsprong kon geweest zijn der ster in het wapen Cornets de Groot.

Wij antwoorden daarop, dat een jongere zoon uit een adelijk geslacht spoedig genoeg in verval geraken, broodbakker, wie weet hoe, geworden en toch van adel kan zijn, en dat de ster, al is het met te weinig punten, in Hugo's wapen toch onmiddellijk aan het

voorvaderlijk schild van Baux kan ontleend zijn, zonder te komen van de bakkerswoning eens *oudooms!*

Eindelijk verhaalt de heer v. R. v. d. K. nog, dat veel later toen Hugo Cornets de Groot, kleinzoon van Grotius, den naam Cornets weder bij dien van de Groot voegde en droeg, zijn neef (zwager?) mr Adriaen Prins. daarover zóó verontwaardigd was, dat hij bij testament bepaalde, dat het metselaarsgewaad in zijn bezit, waarin Grotius gevlucht was, nooit mocht komen aan hen die zich Cornets de Groot schrijven!

's Mans verontwaardiging moge groot geweest zijn, de strafbepaling was, meenen wij, zoo kleingeestig, dat zijn toorn, waarvan wel de aanleiding doch geenszins de redelijke gronden medegedeeld zijn, te ongemotiveerd moet geacht worden, om daaruit besluiten te trekken, lijnrecht in strijd met de verklaring van Grotius en met de eeuwenoude familietraditie.

Is dus de afstamming der Cornets uit het geslacht Baux niet bewezen, het onhoudbare der zoogenaamde sage evenmin.

Overigens staat noch valt het aanzien der familie Cornets de Groot, met dat door den Hoogen Raad van Adel geëischt positief bewijs van afstamming.

Immers waren de De Grooten van Krayenburg reeds in het midden der 14de eeuw in het bezit der hofstede Krayenburg bij Delft en werden zij van ouds gerekend tot den adel te behooren. Dat was dan ook de reden waarom Grotius in 1598 de hem vanwege koning Hendrik IV van Frankrijk aangeboden adeldomsbrieven afwees met de opmerking, dat hij door aanneming (als zijnde reeds van adel), zijn geslacht ongelijk zou aandoen. Zoo werd nog tijdens zijn leven, zijn zoon Diederik vermeld onder de edellieden, aan wie Bernard Hertog van Saxen-Weimar in 1639 legaten elk van 4000 thaler had vermaakt, terwijl later bij het tegen Pieter de Groot in 1676 gevoerd politiek proces, dezen door den fiscaal, zijne edele geboorte zijdelings tot een verwijt werd gemaakt.

Dit alles en nog veel meer staat te lezen in het werk, getiteld: Levensschets van mr Pieter de Groot, gezant der Vereenigde Neder-

landen door Jhr J. P. Cornets de Groot, gedrukt bij Gebroeders Belinfante te 's-Gravenhage. 1847 (Niet in den handel).

Utrecht. Mr A. A. H. B.

Lord Huntingfield (XLIV, 199). — De Barons H. behooren tot de *Peerage of Ireland* (en daartoe uitsluitend en niet, zooals vele andere Iersche Pairs, tevens tot de *Peerage of the United Kingdom*). De titel dateert van (*was created*) 1796. De tegenwoordige drager daarvan — tenzij dat de man sedert 1891 mocht overleden zijn — heet Charles Andrew Vanneck, geb. 1812; hij volgde op in 1844. *Zijn* vermoedelijke opvolger is the Hon. J. C. Vanneck, geb. 1842.

In *Debrett* of een ander handboek over den Engelschen en Ierschen adel zal er wel meer over het onderwerp te vinden zijn.

Nieuwer-Amstel. S. H. MARLOF.

Lord Huntingfield (XLIV, 199). — De familie van Neck was reeds voor eeuwen in Holland bekend; bij den tweeden tocht der Hollanders naar Oost-Indië in 1568 was de Admiraal Jacob(us) Cornelis van Neck hun bevelhebber. Een zijner nakomelingen Cornelis, kwartiermeester in het leger der Vereenigde Nederlanden liet 6 kinderen na: 1. Gerard, huwde in 1736 Mary, weduwe van den Baronet Sir Denis Dutry, en stierf kinderloos in 1750; 2. Sir Joshua, tot Baronet verheven (zie onder); 3. Abraham, Advocaat-generaal van Holland; 4. Lambert, Pensionaris van Rotterdam; 5. Willem, Hoogleeraar te Maastricht: en 6. Jacobus, Burgemeester van 's-Gravenhage.

Sir Joshua Vanneck (volgens Engelsche schrijfwijze) van Heveningham Hall (Gr. Suffolk) werd 11 December 1751 tot Baronet verheven, hij huwde in 1732 Mary Daubuz, († 1750) en had nakomelingen: 1. Sir Gerard, tweede Baronet; 2. Sir Joshua, derde Baronet en eerste Baron; 3. Elizabeth, huwde 14 Nov. 1753 Thomas Walpole, tweeden zoon van Horatio, eerste Graaf van Orford, Ridder v. d. Kouseband. Zij stierf 9 Juni 1760 en had kinderen; 4. Mary Anne, huwde Henry Uhtoff. (kinderen: Henry, Rector van Huntingfield, Gr. Suffolk; Joshua; en Catherine). 5. Gertrude

„privy purse" van de Prinses van Wales, † 14 Maart 1798; 6. Margaret, huwde 22 Nov. 1758 Richard Walpole, derden zoon van Horatio, eerste Lord Walpole van Wolterton en had kinderen. (Zij stierf 9 Mei 1818). Sir Joshua overleed 6 Maart 1777 en werd opgevolgd door zijnen eenigen zoon:

Sir Joshua Vanneck, derde Baronet, geb. 1745, zes maal afgevaardigde voor Dunwich, werd 16 Juli 1796 tot Baron Huntingfield van Heveningham Hall verheven [1]). Hij huwde 27 Sept. 1777 Maria, tweede dochter van Andrew Thomson van Roehampton (Surrey) en had bij haar (zij overl. 7 Dec. 1811) de volgende kinderen:

1. Joshua, tweede Baron; 2. Gerard, geb. 23 Aug. 1783, huwde 29 Dec. 1810 Charlotte, tweede dochter van Robert Lovelace van Quidenham Hall (Norfolk) had éene dochter, geb. 28 Dec. 1816; 3. Thomson, geb. 27 Jan. 1791, huwde 3 Nov. 1816 Miss Mary Anne Palmer van Halesworth; 4. Maria, huwde 1 Mei 1817 Charles Lovelace en 5. Caroline, geb. 14 Jan. 1788 huwde 1 Mei 1817 Alexander Donovan, advocaat, Bramfield Place (Sussex). Kinderen: Caroline, geb. 1818; Alexander geb. 1819 en Maria geb. 1820. De Baron stierf 15 Aug. 1816 en werd opgevolgd door zijnen oudsten zoon Joshua, geb. 12 Aug. 1778, huwde 1° 2 April 1810 Frances Catherine, oudste dochter van Challoner Arcedeckne van Glovering Hall (Suffolk) en had bij haar 2 kinderen: Joshua geb. 29 Sept. 1811 en Maria Louisa. — 2° 6 Jan. 1817 Lucy Anne, derde dochter van Sir Charles Blois van Cockfield Hall (Suffolk) Baronet, uit welk huwelijk de tegenwoordige Baron Charles Andrew Vanneck, geb. 1818. Deze volgde zijnen vader in 1844 op. De erfgenaam van den titel is de Hon. J. C. Vanneck, geb. 1842 [2]).

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

---

[1]) Van het koopen van eenen titel als *Lord Huntingfield* kan toch geen sprake zijn; daarvoor geeft de Engelsche „Peerage" als politiek lichaam zekeren waarborg. Wel moet voor een adelsdiploma een som betaald worden, die in Engeland vrij hoog is.

[2]) Whitaker's Almanack for the year 1894, pag. 133.

Otters (XLIV, 395). — M^r^. Herman Hendrik Otters, overleden te Arnhem, en Abigael Martha Tulleken lieten na:

1° Josina Christina O., geb. Arnhem 20 Aug. 1732, overl. Arnhem 28 Nov. 1792, huwt Johan Gaymans.

2° Diderica Maria O., huwt Martinus Vitringa, predikant te Arnhem.

3° Mr. Rutger Otters, postmeester, huwt te Arnhem 23 Mei 1766 Maria Pronck, dochter van Jan Reijnder en Elisabeth Umbgrove, geb. Arnhem 28 Sept. 1739. Zij waren ouders van:

a. Abigael Martha Elisabeth O., geb. 7 Maart 1767, overl. 1767.

b. Johanna Reiniera Elisabeth O., geb. 8 Febr. 1770, huwt Jean Henri Appelius, minister van financiën.

c. Hermanna Henriëtte O., geb. 23 Jan. 1771, huwt Egbert Daendels, burgemeester van Hattem.

d. Gerhard O., geb. 3 Juli 1773, overl. 22 Sept. d. a. v.

's-Gravenhage. C. J. POLVLIET.

KERKGESCHIEDENIS.

Torrentius (Laevinus), alias Liévin van der Beke. — Men vraagt of er van dezen bekenden Lat. dichter en Bisschop van Antwerpen, in 1595 tot Aartsbischop van Mechelen gekozen, maar niet gewijd, (daar hij in 't zelfde jaar te Brussel overleed), eene biographie bestaat, *na 1800* geschreven of uitgegeven. Kan een onzer Belgische medewerkers hierop antwoorden? RED.

Micro(e)n (Maarten). — Wie kan mij mededeelen waar een ex. te vinden is van de volgende geschriftjes van dezen Hervormer? 1 Een klare ende schriftelike onderrichtinge van den Eed. — Dit boekje is eene vertaling van Musculus de juramento, plus een klein aanhangsel van Microns hand door hem uitgegeven in 1555. — 2 Von der Hoheit, dem Nutzen und der Nothwendigkeit der Christlichen Versammlungen Ins lat. geschrieben und ins Niederl. gebracht und hrsg. von Nic. Carmaeus (vg. Reershemius, Prediger Denkmahl, S. 226).

Lopik. J. H. GERRITSEN.

Oudste synodale acten van Gelderland. — Door de heeren dr. J. Reitsma, kerkelijk hoogleeraar, en dr. S. D. van Veen, predikant te Groningen worden uitgegeven de acten van de oudste provinciale en particuliere synoden tot en met het jaar 1620. Reeds drie deelen daarvan hebben het licht gezien: deze bevatten de synodale handelingen van Noord- en Zuid-Holland. Hun plan is in het vierde deel der serie een dergelijke uitgave te bezorgen van de Geldersche synoden van 1579, toen te Arnhem de eerste gehouden werd, tot 1620. De daarvoor benoodigde handschriften bevinden zich verspreid en niet alle volledig in verschillende archieven van het rijk en van de kerkelijke besturen. Doch het zou ook kunnen zijn, dat nog belangrijke afschriften of codices van die Geldersche acta zich bevinden, hetzij in het bezit van particulieren, hetzij in stedelijke archieven. Wie daaromtrent eenig naricht kan geven, wordt beleefd verzocht één van beide bovengenoemde bewerkers dezer uitgave daarop opmerkzaam te maken. RED.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Spreekwijzen. — *Het uitgeven van de lakens* (XLIV, 425). 't Komt mij voor, dat men denken moet aan een meester in een magazijn van kleeding, die aan ieder eene door hem bepaalde hoeveelheid stof toelegt, voor de vervaardiging van dit of dat stuk. Van daar: beschikken, regeeren, de baas zijn, de wet stellen.

Hij is zeker te Wichen geweest (XLIV, 427). — In mijn: *Op een stoel door uw land* gaf ik de meening op, dat, als men met die spreekwijs ook dronkenschap aanduidt, gedoeld kan worden op vee- en paardenmarkten, die te Wichen gehouden werden en zekere beruchtheid hadden om den staat, waarin de meeste huiswaartskeerenden zich bevonden.

Met een zilveren lepel in den mond geboren (XLIV, 428). — Zou het zwaartepunt niet liggen in *geboren*? Wat een ander kind bij den Doop eerst *krijgt*, *brengt* het gelukskind bij zijn geboorte al mêe.

E. LAURILLARD.

Bidmûth (XLIV, 431). — Ik kan den vrager niet leveren wat hij verlangt, maar wel het volgende zeggen: *dmûth* is *gelijkenis*. Met de *b* er voor is het: *in de gelijkenis*, met de *k* er voor is het: *naar de gelijkenis*. Dit *kidmûth* is bijwoord geworden, beteekenende *evenals*. Ps. 58, v. 5. Soms wordt die *k* ook weggelaten en 't enkele *dmûth* als bijwoord gebruikt. Jez. 13, v. 4. Ezech. 23, v. 15. Overigens, *b* en *k* gelijken in 't Hebreeuwsch zoo zeer op elkaâr, dat zeker *bidmuth* en *kidmuth* lichtelijk konden verwisseld worden.

E. LAURILLARD.

Schampeljoen (XLIV, 222). — Molema zegt in zijn woordenboek der Groningsche Volkstaal in de 19de eeuw i. v.

„Schampeljoun = patroon, modelzeel, Schampeljoen = patroon „van een kleed; N.Holl. Schampseljoun = patroon, model; Kil. „Schampelioen. Verbasterd van het Fransche échantillon = mon- „ster, proeve."

Ten plattelande in de provincie Groningen wordt het woord gebruikt in de bovengenoemde beteekenis van patroon of model, althans in de streken van het oude kwartier Hunsingo.

Een pupil van mij, die te Aken op school was, kocht daar eens een doosje met zoogenaamd garen om te letteren — daarbij was een voorbeeld gevoegd, waarop modellen van de te maken letters stonden, waarboven stond Schampeljoon, of Scampeljonen (de juiste spelling is mij vergeten)-muster.

W. DE R.

Nagelaten papieren van W. A. Ockerse en H. M. C. van Oosterzee. — De briefwisseling, door Ockerse met Bellamy en vele andere tijdgenooten gevoerd, bleef bewaard, althans voor een deel. H. M. C. van Oosterzee, die van 1840 tot 1872 te Oirschot predikant was, en in 1877 te Haarlem overleed, maakte er gebruik van, toen hij in 1855 in het Jaarboekje *Zeeland* eene „*Levensschets van Adr. Uyttenhooven* schreef. Hij zelf heeft naar alle waarschijnlijkheid papieren nagelaten, die voor de geschiedenis van de tweede helft der 18de eeuw, inzonderheid voor Zeeland van belang kunnen zijn. Is ook bekend waar die briefwisseling van Ockerse en deze papieren gebleven kunnen zijn? R.

Aan mijne protest. medechristenen enz. (XLIV, 431). — Deze brochure werd aangekondigd in de *Nieuwe Algem. Vaderlandsche Letteroefeningen*, Dl. IV, St. 1 (Amst. 1789), blz. 398 vv. R.

Joncktijs en Janus Secundus. — Wie kan mij aanwijzing doen of inzage verleenen van de volgende werkjes?

1. Roselijns Ooghies ontleend door Dan. Joncktijs. Te Dordrecht in het Hoff (Vermeld in Geschied- en letterk. mengelw. van Jac. Scheltema III, 1, blz. 44,45.)

2. P. J. Heu, Les baisers etc. de Jean Second, etc. Paris, Sabot 1806.

3. Made Vien (Rose Celeste Bache), Baisers de Jean Second, etc. Paris, Delaunay 1832.

's-Gravenhage. J. H. SCHELTEMA.

Daar loopt wat van St. Anne onder (XLIV, 229). — Dit gezegde wordt in Zvl. veel gehoord en aangevoerd, als men de juistheid of zuiverheid van iets betwijfelt, des te meer omdat ieder het dorpje St. Anne kent (in W. Z. Vl. thans eene wijk van Sluis). Ziehier den historischen oorsprong, volgens de volksoverlevering. Op zeker Vlaamsch dorp waren twee klokken. Met St. Marie luidde men voor onbesproken bruiden, was er echter een steek los bij de bruid dan luidde men St. Anne (de *moeder* van Maria).

Zeker paartje kwam bij den pastoor der plaats om te huwen. Welke klok? Dit hing van de biecht der bruid af, verplichtend voor het paar dat huwen wilde. De pastoor kreeg van het bruidje naïef ten antwoord: „Och meneer, laat er maar wat van St. Anne onder loopen." En dit woord ging uit en bleef tot op den huidigen dag. Ook volgens P. Meesters in een zijner beruchte romans.

G. P. ROOS.

Eest (XLII, 551, 618, 641, XLIII, 604), — Naar aanleiding van — dat in 't Hoogduitsch nog *Esse* luidt evenals 't dit deed in 't Middelhoogduitsch met de beteekenis metaaloven, en in 't Middelnederlandsch met de beteekenis vuurhaard, willen wij opmerken, dat de stad *Essen* er wegens de vele ovens en fabrieken haar naam naar draagt. G. A. NAUTA.

Scheltpos (XLIII, 378). — Dit is 't vischje *pos* of *post* (acerina cernua), welks naam bij Kiliaan *pors* luidt. Ook *Bredero* noemt 't in 't *Moortje* vs. 704, waar Kackerlack 't tegelijk met meer namen van lekkere vischsoorten vermeldt:

„Y-bot, Hoeck-bot, dats blaeuwe Braet-spieringh, dat sin Melckbaersjes en *purmerpos*." Vooral schijnt dus de pos uit de Purmer geliefd te zijn geweest. *Vondel* noemt 't diertje in zijn *Leeuwendalers* vs. 1370. Wat het *schelt* betreft, misschien mag men dit attribuut voor synoniem houden met *scheel*, want *schele posk* — wellicht geeft de stand der oogen bij 't diertje tot dit bijvoegelijk naamwoord aanleiding — luidde bij ons, Leeuwarders, de naam van het hier met „scheltpos" waarschijnlijk bedoelde vischje.

G. A. NAUTA.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Sprakel. — Aan het slot van zijn opstel „De klokkengieters Hemony en de uurwerkmaker Juriaan Sprakel", — zie „Oud-Holland" X (1892) bl.24,25, — telt de heer J. Gimberg (Zutphen) het kroost op van dien bekenden uurwerkmaker († omstr. 1668). Tot eenige aanvulling diene het volgende.

Aan zijn zoon Jacob, die in 1681 de kleine burgerschap (het kleinburgerrecht) te Zwolle verwierf (Mr. J. van Doorninck's „Geslachtk. Aanteek." 1871 bl. 627) was door den magistraat dezer stad opgedragen het opwinden van het uurwerk op den toren, en het onderhoud van dat op de Dieserpoort. Den 5 Jan[i] 1711 ontving hij hiervoor zijne bezolding („Bijdragen Geschied. v. Overijsel" I, 269). De vraag, of hij dezelfde (18 Maart 1657 gedoopte) Jacob Sprakel is, die als echtgenoot van Aleijda Stours, 13 Dec. 1685 te Zwolle eenen zoon Jurriën doopen liet, — laat zich toestemmend beantwoorden, en wèl uit de evengenoemde „Geslachtk. Aantt." t. a. pl. Ze leeren, dat deze Jurriën, 22 Febr[i] 1714 te Zwolle aangesteld tot het „bestellersampt van de Amsterdammer brieven, met het veerschip komende" („Bijdragen" ibid. bl. 271), 28 Oct. 1718 voorkomt onder borgtocht van zijn vader Jacob en zijn zwager Joan Stolte, en gehuwd is geweest met Henrika Westenberg, de 27 Dec. 1691 ter stede gedoopte en als zijne weduwe 20 Oct. 1778 in Michaëlikerk begraven dochter van Johan W., scholte (schout) van Ommen en den Ham, bij Margriet Sas of 't Zas („Geslachtk. Aantt." bl. 643, 4). Bij haar had hij Jacob Sprakel, gedoopt 18 Dec. 1716, begr. 8 Oct. 1788 in dezelfde kerk, en Johanna Margriet, geb. 1725, als gade van den overste William Lodewijk Turnbull 8 Febr. 1781 terzelfder stede en plaatse bijgezet.

Jurriën (Jurriaan) Jacobszoon voornoemd had een ouderen broeder Christoffel, gedoopt te Zwolle 3 Dec. 1682, † als ordinaris gedeputeerde 21 Mei 1728. die in het Zwolsche Doodboek op 26 Mei daaraanvolgende Joan Christoffel heet. Deze trad 23 Juni 1709

in den echt met Catharina Aleida Jaling(s) uit Staphorst, geb. 1686, begraven 22 Dec. 1781 in de Michaëlikerk, en was als zoodanig een behuwdbroeder van de echtelieden Wilhelm Hulsken, richter van Enschede, en Elisabeth Jaling. Daar deze Christoffel (of Joan Chr.) als gedeputeerde overleed, zal hij de Zwolsche burgemeester geweest zijn, vermeld in eene magistraats-resolutie dezer stad d.d. 19 Aug. 1711 („Bijdragen" I, 178, noot).

JAC. A.

Jozua de Grave (XLIV, 432), — leefde in de 2e helft der XVIIe eeuw. Hij was een zeer bekwaam en trouw teekenaar van stads- en dorpsgezichten, en heeft die ook geschilderd. Als kapitein in Hollandschen dienst, nam hij deel aan de veldtochten van Willem III in Limburg en België, en daaraan heeft men een aantal teekeningen van legerkampen van zijne hand te danken. V. DE S.

GESCHIEDENIS.

DE PLUNDERING TE 'S HERTOGENBOSCH IN 1787.

Men weet dat toen in het jaar 1787 verschillende steden van ons vaderland het tooneel waren van oproer en plundering, er vooral in 's Hertogenbosch ergerlijk is huisgehouden. Reeds meer dan eens werden er stukken in het licht gegeven, die het voorgevallene op meer en minder verschillende wijze verhalen. Vrij kort zijn de berichten opgenomen in de Nieuwe Nederlandsche jaarboeken, doch in zijn Geschiedkundig Mengelwerk en zijne Bijdragen voor Noord-Brabantsche geschiedenis gaf Dr Hermans twee verhalen van ooggetuigen, van den koopman Verreyck en den secretaris Santvoort, die de gebeurtenissen van November 1787 uitvoerig beschrijven. In den jaargang 1891 van dit Tijdschrift gaf de heer Ch. Verreyt eenige aanteekeningen van den predikant van Drunen over het bedoelde feit.

Door mij werden in de handschriftenverzameling van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant twee manuscripten aangetroffen, beide autografen van personen die zich ook tijdens die voorvallen te 's Bosch bevonden en hunne bevindingen hebben geboekstaafd. Wie de schrijver van het eerste verhaal, het „eenvoudig verhaal van de plunderingen" is, kan ik niet uitmaken, daar het handschrift dienaangaande geen licht geeft; klaarblijkelijk werd het kort na de bedoelde gebeurtenissen geschreven. Het manuscript is een kladopstel, zooals blijkt uit het tweemaal op het schutblad geplaatste woord „brouillon", alsmede uit het feit, dat er vele verbeteringen, doorhalingen en veranderingen in het handschrift voorkomen, steeds van dezelfde hand; of er een afschrift in het net bestaat, heb ik niet kunnen ontdekken. Het verhaal komt mij vooral belangrijk voor wegens de schets, die het

van den toestand binnen 's Bosch vóór de plundering geeft, welke den schrijver, die klaarblijkelijk een vurig prinsgezinde was, stof tot menig bittere opmerking heeft verschaft.

Het tweede bericht, het „Journaal" is een soort dagboek, geschreven door den Bosschen advocaat Mr. Losecaat, zoon van den schepen Pieter Losecaat. Van af den 4 November 1787 heeft de schrijver van dag tot dag opgeteekend wat hem het merkwaardigst voorkwam, waarbij hij op eigenaardige wijze huiselijke bijzonderheden tusschen haakjes vermeldt. Nu en dan zijn berichten in margine geplaatst, waarschijnlijk bijvoegingen van den schrijver, als hij later nog iets vernam en dit dan op den juisten datum wilde vermelden. Hier en daar zijn woorden weggelaten, soms zijn er puntjes geplaatst, als wanneer men gemakkelijk het woord kan raden; soms is er een witte plek, misschien bestemd om later ingevuld te worden, dat nu en dan bij de vermelding van namen voorkomt.

Het journaal loopt vrij geregeld door tot 1788; daarna worden de tusschenruimten tusschen de berichten grooter, zeker wijl er ook niet zooveel bijzonders meer te vermelden was; de laatste aanteekeningen zijn over 16 en 17 Juni, terwijl tot slot voor de meerdere volledigheid een bericht is opgenomen over April 1789, dat tot het vroeger voorgevallene in verband staat.

Tot naricht voor belangstellenden wensch ik nog mede te deelen dat er zich op het Gemeente-archief te 's Bosch een groote bundel stukken bevindt, waaruit nadere bijzonderheden over de gebeurtenissen van November 1787 te putten zijn.

Rotterdam. W. BEZEMER.

Eenvoudig verhaal van de plunderingen in de hoofdstad 's Hertogenbosch voorgevallen in de nagten tusschen den 8 en 10 November in 't jaar 1787, alsmeede de waarschijnelijke oorspronk en oorzaak daarvan.

Een yder waarhijdminnende en onpartijdige, die in de tijden der verwarringe onder de Bosschenaaren gewoond en gekend

hebben, zal moeten toestemmen dat er geen stadt in de geheele Republicq bekend is, die in het algemeen de verdervende zoogenaamde patriottische cabaal zoo waaren toegedaan als de inwoonderen van 's Hertogenbosch, een Generaliteijdsplaats, die zig in 't geheel met de troubelen der provintien niet behoefden te bemoeijen, en die hunne vrijhijd alleenig aan den dapperen prins Fedrik Hendrik verschuldigt zijn, toen die vorst in 't jaar 1629 die stadt innam en hun van de Spaansche dwinglandij verlosten. Deeze zijn het die de nakomelingen van die vorst en zijn doorluchtig huis de grootste haat toedroegen van de eerste tot de laaste. Het is overbekend, dat men onder de regering van de veertig raaden op zijn hoogste een vierde gedeelte konde reekenen, die de oude en wettige 's lands constitutie waaren toegedaan, en onder de burgerij en welgezeetene inwoonders waare de weldenkende zoo schaars te vinden, dat men het schrikt dat het klijn getal, dat men noemen wilden, inderdaad nog te veel zoude. Dit is zeker dat alle Roomsgezinden inwoonders, die zeer talrijk zijn (eenige wijnige uitgezondert) alle Orangehaaters waaren, wijl die zig door het instellen der nieuwe constitutie verbeelde grootere vrijheedens voor hunne godsdienst te zullen verkrijgen, daar zijl. van de nieuwheidszoekers en hunne pastoors in gesterkt wierden. De blijke van het nieuwerwetsche patriottisme vertoonde zig aldaar zoo schilijk als in Holland, en men volgde volkoomen het alsdoen heerschende sistema van die provintie in 't geheim zoowel als in 't oopenbaar. Schoon de meerderheid der regering heeft willen beweeren dat zijl. nooijd tegens Orange waare geweest, moet men eenige stukjes aanhaalen die alle onder het oog der magistraat gebeurd zijn. Vooreerst in 't jaar 1785 dat de groote sositeyd opgebouwd of vermaakt wierd hadden de timmerlieden en metselaarsknegs volgens een oud gebruik in ons land een vlag en kroon boven het geraamte van het dak uitgestooken, op welke vlag te lezen stond VIVAT O...., de rest was onzigbaar en door ouderdom versleeten. Deeze vlag was kwalijk op dit huis geplaats, of wierd door eenige vrijheidshelden met stukken en brokken afgescheurd, en mogt er niet meer op. Met den 1ste Januarij 1786 waaren van de vier schuttersboogaarden er

twee die hunne tambours in de gedrukte vaarsen of nieuwejaarswens, die bij de schutters rondgebragt wierden, en waarin volgens ouder gewoonte een zeegenswens voor de Heer Stadhouder, zijne Koninglijke gemalin en vorstelijke telgen wierd uitgesprooken. Deese tambours wierden bij veele burgers van de deur om deeze reede weggejaagd zonder hunne gewoonelijke nieuwejaarsgiften te ontfangen, ja zelfs wierden eenige deezer gedrukte zeegenwenschen met veele ceremoniën in den kroeg den Endvogel ten vuuren gedoemd en verbrand.

In dit zelfde jaar dat de getrouwe Zeeuwen het genot van de gezeegende rust weerder genooten, kwam den verblijde schipper de Roover van Middelburg naar die stad met een Staatevlag, welke met klijne Orange lintjes aan de vlaggestok was vastgestrikt; dit wierd schilijk door de inwoonders voor oproer uitgekreeten. De schipper wierd gedagvaard op het stadhuis en verzogt dit niet meer te onderneemen.

Daarna gebeurde het dat twee cannonniers van den compagnie artillerie van capitain Pikhart des savons naar hunne caserne gingen en al gaande bedaard iets van Orange zongen, die daarop van een troup burgers gesteenigt wierden, zonder dat de daaders gestraft zijn, zoo min als diegeenen welke de capitain van Wel van 't regiment van Douglas, die met zijne Orange uniforme cocarde uit Gelderland met verlof kwam, geattaqueerd en insgelijks met steenen geworpen is geworden, zoodat hij zich ter nauwernood heeft weeten te redden, en als een misdaadige daags daarna 's morgens vroeg onder bescherming van een detachement grenadiers uit de stadt heeft moete gaan, en zig naar zijn garnisoen heeft geretireerd, en zijn vrouw en kinderen in de grootste vrees heeft moeten agterlaaten.

Twee inwoonders welke hunne burgerlijke eed op het stadhuis moesten afleggen, weigerde deeze eed te doen, omdat zoo zijl. voorgaaven geen eed van getrouwighijd of verbinding voor de stadthouder wilde afleggen. Deeze burgers zijn alleenig weggezonden zonder de minste corectie te ontfangen, en 't wierd enkel aan hun naadere bedenking overgelaaten.

Vijf officieren van de artillerie wierden door den Rotterdamschen schipper van Heemert verklaagd, omdat dezelve niet hadde willen dulden dat door zijn passagiers, dat Hollandsche wervers waare, alsook genoodschappers van Engelen en 's Bosch, geinsulteerd wierden, terwijl zijlieden in een schuitje door Engelen voorbij zijn schip roeijden, en in plaats dat de officieren satisfactie kreegen, begeerde de schipper zelfs dat deeze Orangeklanten gestraft zoude worden, dat evenwel niet gebeurd is.

Men liet in de stad toe het drukken van de Gazette van Brabant, dat tot heeden toe nog gedrukt word door den drukker van Gulpen, de grootste lasteraar en leugenaar, die alles lasterlijks wat teegen het Orangehuis was copieerden uit de Neederlandsche, Vaderlandsche en Zuidhollandsche couranten teegen zijne eijge beeter weeten aan, en dit vergiftig papier wierd door de geheele Meijerij met de grootste graagte geleezen.

Dit en meer andere gepasseerde zaaken te veel om te noemen gebeurde daagelijks zonder te melden alle de beschimpingen en smaadheedens die de officieren en het gemeen van het toenmaalig garnisoen van de burgeren moesten verdraagen, omdat dezelve op het sterks verknogt waare aan hun eed en pligt. Wanneer ik al die historien opnoemen wilde, zoude men nog zoo schielijk niet gedaan hebben.

Eindelijk wierd den Bosch beroemd als het kweekschool der patriotten in de Generaliteijd; men rigte een vaderlandsche societeijd op, die ras zeer talrijk was, waarvan spreeker was den tans gedeporteerde Frans predicant La Font, die om zijn klijn perzoon op een catheder of verheeven gestoelte geplaats wierd. Den overleedene coopman in winkelwaaren Vereijk en den advocaat Hopman speelden den voornaamste rol, welke door den geweezene pensionaris Martini gesouteneerd wierden. Ter dier tijd was men reeds beezig in de particulieren boogaarden te exerseeren, en eijndelijk maakte men daaruit een combinatie-genootschap, die in 't begin in de oude boogaart begonnen te exerseeren, waarvan de Heer Kien Collonel en den Drost Verster major was. Dit duurden zoo lang totdat de meerderheid der patriottische regenten aan die zooge-

naamde vrijwillige schutters een vrije exersitieplaats schonken bezijden den Handboog. Toen had men 't regt naar zijn zin, men had een beedelbus tot aanschaffing der geweeren en kleederen voor de minvermoogende om die te lokken, men maakte een afzonderlijk reglement buiten de ordinaire vier schuttersboogaarden, men verwden de Orange echarpes groen, daar de schutterijen van oudsher meede geparadeerd hadde, edog daar hebbe zijl. zig niet meede durven te vertonen, omdat dezelve in de verw een al te viese drekcouleur bekoomen hadde. Men hield alstoen corespondentien met de patriottische genootschappen in Holland en Utregt, eenige van deese vrijwilligers trokken ter verdeediging der stad Utregt of naar andere Hollandsche steeden uit (van welke manschappen men bij noodzaak nog een lijst zoude kunne opgeeven) dog zonder geweer, dewijl dezelve op een kar of schuitje naar het dorp Engelen getransporteerd wierden. Men had tot betaaling van die luiden of voor het algemeen vaderlands fons een beurs, daar de groene-roe schouten ontfanger van was. Men gaf aan de leeden der sositeijd diploma's uit met een cierlijk gegraveert signet, dat door de schilder van Amelsvoort geteekend was, daar de Bossche wildeman het driehoofdig monster versloeg etc.

Enfin, ijder applaudiceerden deese vrijheidszoonen, die van alle kanten vooral uit de nabuurige vergiftige Langstraat, van Heusden en Engelen bezoeken ontfingen. Daagelijks vermeerderde dit vrijcorps. De zoon des stadhouders Adrichem verneederde zig om daarvan voorexerseerder of vleugelman te zijn. De tans van religie gechangeerde oudste dogter van den scheepe van der Does en de dogter van den koopman Landschot vereerden dit genootschap met eijke takken en cierlijke aanspraaken, welke jonge juffrouwen ook daarna panassen zoude gegeeven hebbe; alsook zoude het corps met een nieuw vaandel zijn beschonken geworden, dat door de schilder van Amelsvoord zoude uitgevoerd zijn geweest, was zulks door de vesite van de Pruisische niet verhindert geworden. Tot voor die tijd was 's Hertogenbosch ten hoogste top van ingebeelde vrijheijd gesteegen, alles wat militare uniform droeg van 't garnisoen of andere Generaliteijdstroupes wierden over schouder aangezien.

Alsook de getrouwe en verjaagde braave toenmaals van Holland gesuspendeerde officieren, die zig naar de Generaliteijd of Gelderland retireeren en aldaar passeerden of hunne familien zich aldaar kwaamen neederzetten, ondergingen alle veragting en versmading, dog niet diegeene die daagelijks uit de Hollandsche steeden met hoopen zig in allerhande monteeringen van genootschappen of Hollandsche regimenten in de stad vertoonde, en met hunne zijdgeweere op zijde voorbij de militaire hoofdwagt en andere wagte op een inzulteerende wijse zwierde, en met de grootste toejuiging in de zoogenaamde vaderlandsche sositeijd, die naast de hoofdwagt was, ontfangen wierden.

Toen onderging het garnisoen de grootste laagheedens. De officieren moesten geduldig aanhooren dat hunne wettige souverain de Heere Staaten Generaal, Raden van Staaten en Zijne Doorluchtige Hoogheid op het sterks gehoond en geschonden wierden, zooals men maar twee staaltjes zal aanhaalen. Ten tijden dat de Heere Raden van Staaten uit naam van de Staaten Generaal een publicatie zonden dat alle genootschappen in de stad en Meijerij zoude ophouden met exerseeren, vuurden men diezelfde avond teegens den wil der souverain onder de naam van vrijwillige schutters, schoon men het aan yders oordeel laat uit het vorig verhaal of dezelve geen vrijcorperisten waaren, ja twee advocaten en voornaame nieuwe patriotten durfden in een publicq koffiehuis te zeggen toen de puplicatie afgeleezen wierd, dat men zijn g.. er aan veege moest en men zig niet aan moest stooren, maar door exerseeren.

Een ander burger uit 's Bosch en onderdaan van den Generaliteyd vermeete zig buiten de poort in een herberg in pretensie van twee officieren van 't garnisoen te zeggen van te sch.... in de Staaten Generaal, en dat de Bosschenaaren geen andere souverain erkenden als de Staaten van Holland. Deese officieren hebbe daarover geklaagt zonder vrugt, en zoo was het resonement van veele, ja zelfs waare er eenige voor om van de Meijerij een agterprovintie te maaken. De bekende de Roo van Wulverhorst contribueerden niet wijnig in het verlijden van de Bossche en Meijerijsche inwoon-

ders, want bij hem wierden de grootste ontwerpen gesmeed, zoodat het voor 't toenmaalig garnisoen hoe langer hoe meer ondraagelijk wierd, die 's avons aan alle hoeken der straaten opgepast wierden door de patriottische burgers, totdat de gezegende omwenteling gebooren wierd, wanneer men moet zeggen dat het alstoen verdrukte garnisoen zig wel gedraagen heeft. Alleenig hebbe de cannonniers van de compagnie Pikhart bij eenige voornaame bekende nieuwerwetse patriotten aan huis geweest, gezongen en gedanst en in de zogenaamde vaderlandsche sositeijd het bord weggenoomen en met opene raamen in die kaamer gerookt, gedronken en alles betaald, zonder verdere eenige baldaadigheeden te hebben gepleegt.

Alstoen was de vrees groot onder de Bosschenaaren, dog de schrik was naauelijks van 't hart of ijder toonden dat zijl. geen deel naamen in de gezegende omwenteling. De zoogenaamde vrijwillige schutters behieuwe hun geweeren en scherpe patroonen, en veele continueerden in het draagen van haare lissen aan de hoeden in de form van een V, of distingueerde zig in het draagen van extra klijne lintjes aan de agterste lis binnen de hoed of heel onder aan de knoop, waaraan zijl. elkandere kenden. Terwijl kwam het nieuwe garnisoen binnen, bestaande in regimenten die door de verwarring der tijden wijnig of geen subordonnantie hadden, en waardoor haast de geheele armee bedorven was. Vooreerst het regiment van Hardenbroek, dat in het Hollands cordon kwam (uitgezondert eenige die naar het Sijster camp overgegaan waare geweest), dan het tweede bataillon Grenier Wallon, een compagnie artillerie van Geeling en twee escadrons ruiters van Tuil, alle uit het Hollands cordon of uit Utregt. Daarbij kwam het regiment van Mönster uit het camp bij Zijst en een bataillon van Houtton uit Tholen, welke laaste aldaar uit hadde moeten marcheeren om de disordres die door hun daar gepleegd waaren. En van het oud garnisoen was nog in de stad de compagnie artillerie van capitain Pikhart en een groot detachement Zwitsers van Maij, welke laaste zooals reets gemeld is zig bij de omwenteling wel gedraagen hadden.

De eerstgemelde troupes die uit het Hollandsch cordon gekoomen waaren kende nog disipline nog subordonantie. Eenige onder hun waare de soogenaamde patriotten nog toegedaan, andere waare daarentegen er sterk op verbitterd, omdat zijl. dikwils om het roepen of 't draagen van orange gestraft waaren geweest. Deese seg ik hadde niets dan losbandigheid en ongeregeltheeden onder de burgertroupes en auxiliairen geleerd, en waaren toen meest van hunne officieren ontblood, dewijl diegeene welke hun eed aan de Generaliteijd gedaan geschonden hadden, gesuspendeerd waaren, zoodat er battaillons waaren die maar 2 à 3 officieren hadden, die trouw gebleeven waaren.

De andere battaillons uit 't Seijstercamp en Thoolen waaren meede in die order niet als het behoorden, dewijl dezelve in disordre geraakt waaren door toegeefelijkhijd, die men bij verdeeltheedens in een en dezelve staat en armee dikwils moet gebruiken om zijn volk voor zijn partij te behouden en te bewaaren, die alle daagen bloodstonden door de teegenpartij gedebaucheerd en verleijd te worden door veel geld en schoone beloften, om teevens hunne capitainen te runieeren, en op die wijse was de subordonnantie bij de melitie tot smerte van alle brave officieren den bodem ingeslaagen, daar den soldaat inteegendeel ten strikste in toom dient gehouden te werden.

Deese melange van losbandige troupes maakte het garnisoen uit, die naar eenige klijne disputen en schermutselingen onder elkander over de partijschappen hadde gehad, het eijndelijk eens wierden, en waaren weldra onderrigt van het oud garnisoen die alles gezien en ondervonden hadden, hoe de inwoonders in 't algemeen op het sujet van de Prins en zijne aanhangeren dagten, hetgeene zij zelfs schielijk ondervonden en zaagen hoe het geschapen stond, dewijl nog geen genootschapper ontwaapend was, daar de omwenteling reeds zoo lang had plaats gehad. Elk in de stad bleef hardnekkig, niemand verheugdigde zig met de gelukkige verandering, inteegendeel lieten zij opentlijk blijken dat zijl. nog als vooren dagten, dewijl eenige hunne orange cocardes wegsmeeten en droegen de lis van een breed zwart lint in de form van een V, dat vrijhijd

voor hun beteekende en wanneer er ijmand van de soldaaten gestraft wierden om de dissipline te herstellen, voegde de zoogenaamde patriotten zig op de executieplaats om de gestrafte uit te jouwen en te verwijten dat zij prinsluiden waaren, en lieten niet na bij alle geleegentheeden in alle herbergen patriottische gezangen te zingen. Men ging voort het militaire bij aanhoudenhijd alle smaadheeden aan te doen, men liep savons met sabels onder de rokken, men attaqueerde de militaire schildwagten op hun posten zooals twee onderschijde rijsen aan de Vismart gebeurd is, men queste een tambour van het regiment van Munster ontzaggelijk terwijl hij de taptoe sloeg, dit maakte het volk verwoed. Ondertusschen had de heer gouverneur zig genootzaakt gevonden om het volk in toom te houden, hun laaten verbieden de poorten uit te gaan, en liet saavond om 7 uuren de taptoe slaan, daar de heer commandant bij absentie van de gouverneur meede liet continueeren toen het volk begon te woelen, dat erger wierd op het kwetze van de gemelde tambour, wierden malcontent over het vroeg slaan der taptoe, te meer omdat de patriottische burgers zig daarin verheugde en de soldaaten alsdan toeriepen:

„Allons honden, naar jou nest," en „Voort kippen, naar jou hok."

Dit ongenoegen vermeerderde tot zij gewaar wierden dat de stad aan de heer gouverneur de gewoonelijke bienvenu (die aan de nieuwe gouverneur nog niet gegeeven was) op die tijd geschonken had, alsook een present aan de heere commandant en ondermajor voor de bewaarde rust der stad, dog men zeijde dat de heer commandant hetzelve gewijgert had, en de heer ondermajor heeft het zijne, bestaande in een goude snuifdoos, de eerste dag naar de plunderingen (om, was het moogelijk, het volk te bevreedige) terug gegeven. Hieruit begreep het volk verkeerdelijk (omdat zij wisten dat de voornaamste pariotten tot dat present gecontribueerd hadden) dat zij daarvoor geplaagd wierden. Uit dit een en andere vermeerderde dagelijks de haat van het garnisoen teegen de burgerij, en het plunderzugt gemeen voegde zich er schielijk bij en ruiden het volk op om wraak te neemen. Deese, die niet dagten dat er zwaare straf op zoude volgen, wijl er reeds 12 als 13 plun-

deringen zoo groot als klijn in ons land ongestraft waaren voorgevallen, begonnen 's Maandags in de handboog, waarnaast het genootschap geexerseerd had, de glaasen in te slaan en eenige goederen te rooven. Daar alstoen onderzoek gedaan wierd, en een sterke ordre van de heer commandant wierd gegeeven, en snags wierden er piquetten bij de casernen geplaatst om het volk binnen te houden, maar wijl zij het alle eens waaren braken zij op het slaan der taptoe om 7 uuren eensklaps uit, dog nimmer heeft men kunne gelooven dat het oogmerk is geweest om op zoo een verregaande wijse te werk te gaan, maar veele omstandigheeden en confusiën hebben het verergert. Het canaille was aan alle kanten met honderde om het volk tot plunderen te animeeren, veele burgers zegt men waaren als soldaaten gekleed om de huis der prinsluiden aan te wijzen onder de naam van patriottische huisen, eenige cadets of sergeanten, die als officieren bij Holland gediend hadden en door de Generaliteijd gesuspendeerd waaren, bevonden zig nog in de stad en contribueerde veel tot de verwarring uit weerwraak. Het volk wierd om zeeker te zijn het meeste aangehist teegens hun eige officieren, die alles deeden om hun in de baldaadigheeden teegen te gaan, dog vrugteloos, want zij oponeeren zig het eerst teegen deesen die te wijnig in getal waaren om zig te doen gelden en drongen teegens wil en dank gewaapend de quartieren uit. Eenige officieren op de mart zig verzaamelden 17 à 18 sterk, meest met pistoolen of zabels gewaapend, booden zig aan om geweld met geweld te keer te gaan en de plunderaars te verjaagen, waarbij de ondermajor Tomson zig voegden, dog verzogten een detachement cavallerie om in te vallen en voor te marscheeren, die zijl. met een wagtmeester aan 't hoofd kreegen, alsook nog een detachement infanterie, welke tusschen de cavallerie en de officieren geplaast wierden, en marscheerde tegelijk naar het huis De Engelsche Winkel van Mons. Pesenakker, alwaar op zijde van dit huis van de kant van 't Wild Varken eenige hondert gewapende plunderaars stonden te wagten, die op het sterkst op de nadering van de piquetten met scherp begonnen te vuuren, zoodat de cavallerie in plaats van lings te zwenken en aan te vallen

de officieren verlieten en regts uitrenden, en steegen daarna van hunne paarden af, die zij naar de stallen bragten of aan de leuningen der huisen vastbonden, en zig bij hunne spitsbroeders voegden en het piquet infanterie wijgerde insgelijks aan te vallen, maar verdeelden zig regs en lings naar de huisen en riepen dat de officieren voor zouden marscheeren, en begonnen te gelijktijdig op de officieren te vuuren, zoowel als diegeenen die zij mosten ataqueeren, zoodat de officieren tusschen twee vuuren stonden genootzaakt waaren uit elkanderen te gaan, hoewel er eenige nog doorgedrongen zijn zonder veel vrugd, schoon er nog eenige door hun gekwets en gedood wierde, dog daar zig alstoen de helft van het garnisoen gewapend op straat was, was geen mogelijkhijd het teegen te gaan, schoon nog een officier van de artillerie het uiterste wilde waagen, om, was het mogelijk, met het canon er onder te vuuren, en zig daartoe bij heer commandant aanpresenteerde, hetgeene gepermiteerd zoude zijn geweest was het met de stikduisternis niet onmogelijk gemaakt, en men konde de soldaaten vertrouwen om het canon te dekken, nog de cannonnier om er meede te ageeren, zoodat de heer commandant aan die officieren, die op straat alle moeijte hadden aangewent om de troupen te verstrooijen, order gaf ijder naar zijn caserne te vervoegen om de rest van het volk binnen te houden, dat aan eenige gelukte, dog dit duurde zoo lang dat er uit de Toeburgstraat een groote troup gewapend volk met slaande trom van meer dan 5 à 600 sterk, gevolgd door honderde van 't gemeen, naar de andere casernen toogen, eerst naar de Barber-caserne, en daar meest het volk meedenaamen, en toen naar de Sint Janscaserne al schietende aanrukten en met geweld de deuren opensloegen, en gestaadig door de vensteren schooten om de rest van het volk te dwingen meede te gaan, terwijl zij de dood zwoeren aan de officieren die hun daarin verhinderde. Teegens deese waaren zijl. zooals ik reeds gezegt hebbe ook verstoord (omdat er daags voor de generale revolte op Woensdag eenige van het regiment van Hardenbroek door hen aan St. Janscasernen geblesseerd waaren bij het inslaan der glaasen in Sint-Jacobsstraat, Wijnberg en Diepstraat, wanneer

zij dien avond nog terug naar hunne caserne gedreven zijn).

Deeze gewaapende hoop versprijden zig aan alle kanten door de stad, en men konde toen dezelve wel bij de twee duizend sterk reekenen. Zij doorboorden de huisen die door het gemeen aangeweesen wierden, sloegen de glaazen, deuren en vensters aan stukken. Het gedonder van 't schieten, het gerommel der trommen, het kraken der deuren en vensters, het geringking der glaasen, het gekerm der inwoonders was alleraakelijkst. Hier zag men meest door gemeene vrouwlieden de geplunderde goederen aan alle kanten wegsleepen, daar zag men bevreesde vrouwen en kinderen van het eenen huis in het andere vlugten, daar klommen zij met levensgevaar op de daaken en in gooten, daar zijl. voor de vliegende kogels niet vijlig waaren. Eenige burgers gaaven de soldaaten en het gemeen drank om haar te bevreedige, dat des te erger was, wijl alstoen de disordre en verwarring ten hoogste top gesteegen was. Men perste geld af, men verkragte eenige vrouwlieden, en de vervloekinge die op de inwoonders uitgebraakt wierden waaren groot. Dit is het verwonderlijkste, door de duisende snaphaanschooten die met scherp in die twee nagten gedaan zijn, ongelukkig maar éen meisje, in de Verwerstraat boven een pruikenmaaker woonende, voor de glaase staande door het hooft is doodgeschooten, dog van het garnisoen kon men het getal dooden niet bepaalen, die door de officieren terneer geschooten of gestooken zijn, wijl die in den revier Diest gesleept wierden, waaruit buiten de stad bij Crevecoeur twee à drie lijken van soldaaten gevist zijn. In de Hinthamerstraat waaren den eersten nagt 3 à 4 officieren van Hardenbroek en van de artillerie die het waagden om hun eige goederen en die van hunne hospissen te behouden, als zij aan hunne deuren kwaamen zig te defendeeren, zooals gebeurden, en schooten met jagtgeweeren en pistoolen uit hunne boovekamers, dog dit maakte hunne woede nog grooter, zoodat zijl. zelve van plunderinge niet bevrijd bleeven. Met het aanbreeken van den dag hielden zij van zelfs op, zoodat op den morgen van den 9den alles in rust was, en wat te verwonderen was, de heer commandant ontfong als gewoonelijk 's morgens 't rapport dat de rondes en

patrouilles gegaan waaren, en dat ijder soldaat op zijn post was, en de parade selfs verscheen dien dag in reedelijke goede ordre. De commandant, de officieren en de heeren van den Magistraat deeden al wat moogelijk was om te ontdekken wat zij begeerde, belooningen en beloften van presenten wierden om hun te bevreedige en verschijde andere middelen aangewend, maar alles te vergeefs, want op den 9den zoo ras het donker geworden was begonnen zij weeder met dezelfde woeden, hetgeene andermaal duurden tot het dagligt van den 10de dag, met dat onderscheijd dat nu bijde partijen leeden, ja zelfs toen wel de Prinsluiden wel het meeste, wijl de soogenaamde patriotten nu in een goede verstandhouding met het muitend garnisoen scheenen te staan, en ten gevolgen had dat verschijden van de notabelste huisen der patriotten gespaard wierden, te meer daar dezelve door geschenken veele schildwagten ter hunne bescherming lokte. In die twee daagen was de geheele stad haast van inwoonders ontblood, ijder vlugte met het overschot of een gedeelte hunner goederen in de grootste confusie en vrees aan alle kante de poorten uit in het bedroefste weer van reegen en zwaare storm; de dorpen in den omtrek konden de vlugtende niet bergen, die al dieper de Meierij intoogen, het was niet dan rijtuigen en karren op de weegen, en scheepen buiten den boom waaren met menschen en goederen gelaaden, die in de treurigste omstandigheeden gedompeld waaren en daerna weeder langsaamerhand in de stad retourneerde. Het getal der total geplunderde huisen reekende men op 60, en die gedeeltelijk geplundert waaren op 186, zoodat men te zaamen kan reekenen met diegeenen welke de glaasen ingeslaagen zijn op 863 huisen te zaamen, welke meer of min geschonden waaren.

Op den 10de waaren er twee officieren en een cadet van de artillerie, die van Boxel de deserteerende plunderaars tegemoet gegaan waaren, van welke zijl. eenige beursen afnaamen en naar de stad terug dreeven, waarvan zij een kwaadwillige op de weg doodschooten. Op diezelfde dag booden zig geheele hoopen van soldaaten, hetzij uit vrees, berouw of op hoop van pardon dewijl zijl. toen hun zelve verfoeijde, zig zelfs aan als vrijwilligers, gelijk

ook een groot detachement cavallerie zig vrijwillig aanbood om de dorpen te beschermen voor de mishandelingen, die zijl. zelfs in gemeenschap met de rest van 't garnisoen bedreeven hadden, en hun aanbod wierd terstond uit hoofden der noodzakelijkhijd zonder eenig aarseling aangenoomen, en zij hielden ook hun woord, voorkoomende toen alle disordres van eenige consideratie naderhand bedreeven, en continueerden in het doen der patrouilles totdat de Hollandsche gardes en Nassau binnekwam. Den 11 en 12 adsisteerde de vrijwillige patrouilles zelfs de magistraat in het visiteeren der gemeene burgerhuisen, die menigvuldig waaren, waar de geplunderde goederen welke daar gevonden wierden en geborgen waare geweest, en welke in de kerken of op het stadhuis en in de V: M: loge gebragt wierden. Dog men vermeijde alstoen nog zorgvuldig het visiteeren der casernen, om de woeden der soldaaten niet weeder gaande te maaken, totdat er versterking van troupes zou gearriveerd zijn, en dit kwam ook, op den 15de het battaillon van Orange-Nassau en den 16 uit den Haag een battaillon Hollandse gardes en op den 17de, 18de en 19de marcheerde van de muitende battaillons uit 2 batt. van 't regiment Monster naar Mastrigt, het 2de bataillon Grenier Wallon naar Bergen-op-Zoom, alwaar dezelve door de andere troupes ontwaapend wierden en in hegtenis gebragt en gevisiteerd zijn.

Op den 25sten snags om 1 uur wierd het ovrige gedeelte van het muitend garnisoen in 's Bosch meede ontwaapend, bestaande nog uit het regiment van Hardenbroek, het bataillon van Houtton, de twee escadrons ruiters van Tuil, twee compagnien artillerie van Geling en Pikhart en het detachement Zwitsers van Maij, hetwelk zonder eenige hindernis is toegegaan, de manschappen op onderschijde plaatsen gevangen gezet, als in de oude Barbercapel op de Weeversplaats, in de provoost, in een groot pakhuis agter de Hoofdwage en in hunne eijge caserne de min suspecten, die met palisaaten en barrieres afgeslooten wierden. Daarop wierden zijl. gevisiteerd en veele geplunderde goederen bij hun gevonden.

In die tijd waare de Heeren Gecommiteerden tot onderzoek der zaak uit den Haag gekoomen, en men begon met het opmaaken

hunner processen, die in de maand van Julij van 't jaar 1788 eerst geeindigt waaren. Een burger, een corperaal van Hardenbroek en een grenadier van Houtton wierden opgehangen, een ruiter gearcubuteerd en een vrouwspersoon gegezelt en eenige gebannen. Te Mastrigt wierden er van Monster 6 opgehangen en 2 gegezeld en 1 gebrandmerkt, en de suspecte, waaronder die van Grenier Wallon te Berge-op-Zoom wierden bij gedeelten op de Pruisische grensen getransporteerd, die omtrent in 't geheel haast een twee derde uitmaakte. De onschuldig verklaarde wierden weeder gearmeerd en marcheerden ten eerste uit, de cavallerie van Tuil naar Bommel, 't battaillon van Houtton naar Bergen-op-Zoom, een battaillon van Hardenbroek naar Grave en het andere naar Breda, de compagnie artillerie van Geeling naar schans Sint Andries, en die van capt. Pikhart naar Breda, en het detachement Zwitsers voegde zig daarna bij hun regiment, alle met ordre om weeder de mankeerende manschappen aan te werven.

Aan deese gepasseerde historie zie men de uitwerksels van een slappe dissipline, welke moet plaats hebbe onder regulieren troupes wanneer in 't midden van burgerlijke verdeeldheedens de officieren aan 't wankelen gebragt worden door geweld of vleijerij van partij te veranderen en hunne verbintenissen te breeken, want dan zijn de beste pogingen van die officieren, die aan hun eed en pligt getrouw blijven, niet voldoende en alle hunne moeijte en ijver vrugteloos om de soldaaten tot hunne behoorlijke pligt te houden.

De armee van den staat, die voorheen zoo beroemd is geweest wegens goede ordre en regulier gedrag is daardoor geheel bedorven geweest, en hebben zig door slegte voorbeelden van andere tot rooven en plunderen begeeven, en alhoewel de goede ordre begint hersteld te worden, zal het nog eenige tijd duuren eer dezelve in ordre is, en men moet dit door onophoudelijke attentie en strikte dissipline weeder te booven koomen.

Journaal van het merkwaardigste, voorgevallen voor, op en na de geweldige beroering 's nachts tusschen Donderdag en Vrijdag den 8 en 9 en tusschen Vrijdag en Zaterdag den 9 en 10 November 1787 in 's Bosch.

4 November. Zondag. Wierd een tamboer van 't guarnisoen door eenige lieden in burgerkleederen gekleed aan 't hoofd gekwetst en een ander geslaagen, ook dreigingen gedaan aan schildwagten.

5 November. Maandag, wierd 's avonds om acht uuren even voor 't slaan van den taptoe de Boomgaard van den heer baron Sweerts door 't volk van M....r geplunderd, en de hospes gekwetst.

6 November. Dingsdag sloeg de taptoe (tot chagrin der militairen) om 7 uur. 's Avonds wierden in de Putstraat in 3 en in de St. Jakobsstraat in 30 huizen de glaazen ingeslaagen, door de M....n.

7 November. Woensdag sloeg de taptoe te 7 uur, daar was veel gemurmureer onder de M....n.

8 November Donderdag. Hoogschout en schepenen resolveerden: 1° dat ijder zich met Orange-verciersels moest vertoonen op poene van 6 gl. 2° geene aanleiding te moogen geeven tot ongenoegen van 't guarnizoen. 3° in publieke plaatzen geene partijdige redevoeringen te moogen houden. Beloovende ook een premie van *f* 150 voor 't ontdekken van den daader of daaders van 't kwetzen van den tamboer op den 4 November.

's Avonds omtrent half zeeven begonnen de M....n gemengd met Bosch gemeen omtrent de Paradeplaats de glaazen in te slaan, en dat door de heele stad, en veele huizen te plunderen, geld en wijn af te persen en burgers te mishandelen en continueerden tot 's morgens toe. [Bij ons werden al vroeg zeer veele glaazen ingeslaagen en raamen ontramponeerd, 's nachts sloegen zij op de deur zeer hard, maar kwamen niet binnen, zij schooten in huis. Wij bragten den nacht in bittere naarheid door; wij verstommelden het beste goed].

Den 9 November, Vrijdag. 's Morgens vroeg wierden bij ons gelijk aan zeer veele huizen in de stad de benedenraamen toegeplankt. Het scheen uiterlijk in de stad alsof er niets verrigt was,

behalven dat ijders hart beklemd was. Daar trok maar eene ordinaire parade op. Veele menschen vlugten met hun goed naar buiten, zommige secureerden alleen hunne persoonen.

In de twee nachten van Donderdag en Vrijdag maakten zich de plunderaars schuldig aan de misdaaden van straatschenderij, afkneevelen van geld en drank, openbaar geweld, rebellie, oproer, muitzucht, geweldige huisbraaken, diefstal, mishandelen van persoonen, als slaan, kwetzen etc., moord (zoo men denkt van 3 persoonen), waaronder de zoon van den Joodschen doctor, vrouwenkragt (in praesentie van den man door verscheidene gepleegd etc.) en brand (dog 't geen gelukkig bij tijds wierd gepraevenieerd). Men denkt met grond, dat er ook eenige van de plunderaars gebleeven zijn, en meenige gekwetst. Het getal der geplunderde huizen word begroot op 500 à 545, en de schade op 4, 5 à 6 millioenen. Noch predikanten, pastoors, schepens nog militairen wierden ontzien, zelfs 's lands comptoir niet, als bij Lamier etc. [1]).

[Omtrent den middag (zonder te eeten als waartoe geen tijd was) gongen grootmoeder en haar meid en onze geheel huisgezin te voet naar Hintham, en reeden vandaar in twee karren naar Berlicum en logeerden bij Wijgerganp, behalven dat vader, Piet, Aldert en ik bij den oud-praesident Hartman gong slaapen].

's Avonds al vroeg begon men weer te plunderen op de schriklijkste manier, tot 's morgens tot het al licht was toe.

[In ons huis (dat van vooren gelijk andere huizen, alwaar de glazen waaren ingeslaagen, toegeplankt was) was gesteld Hellings (en Veldman, welke echter niet gewaakt heeft). De plunderaars kwaamen voor 't huis, doch wierden daar door tusschenspraak van onzen buurman den heer officier H......h ter neer gezet en verlieten dus 't huis.]

Den 10 November, Zaturdag. Nadat zich eenige officiers en ruiters vrijwillig geneegen getoond hadden om 't oproer te stuiten en 't over-

---

[1]) Het voorafgaande van af „In de twee nachten" staat met dezelfde hand in margine links en schijnt bijgevoegd.

schot van de stad te redden [1]), wierden alle vrijwillige van 't garnizoen, waaronder de meeste ruiters, op de parade geschaard en zwooren de stad trouwe. Men hoopte dus dit door goede maatregelen de rust hersteld zoude worden. Intusschen wierd aan H. H. M. en Z. D. H. kennis gegeeven van den naaren toestand der stad.

[Tegen den middag kwamen de jonge Hellings en zijn kameraat, beide zoldaaten onder Grenier, ons verslag doen van 't gepasseerde zoo in de stad als in ons huis. Aldert wierd met een kar met den ouden en jongen Wijgerganp naar de stad gezonden om een kistje met 't beste goed naar buiten te transporteeren, 't geen zeer wel ten uitvoer gebragt wierd.]

Op deeze of volgenden dag wierden in 't magazijn vier veldstukjens gereed gemaakt en gelaaden met druiven, om zoo 't de nood mogt vorderen, dezelve te gebruiken door middel van canoniers, waarop men zich dacht te kunne vertrouwen. Om 't morrend gemeen, voornaamenlijk onder de M.....n genoegen te geeven, wierd de taptoe van 7 op 9 uuren gesteld, en 2° vrijheid gegeeven aan de M.....n om vrij de stad te moogen verlaaten, 't geen zeer veele met den but deeden. Ook resolveerde de regeering, dat de exerceerende leeden der burgerij hunne wapens op 't stadhuis moesten brengen, 't geen zij dus moesten doen en daarmeede den geheelen dag doorbragten.

Den 11 November. Zondag. De nacht was vrij gerust doorgebragt, de vrijwilligers, bijzonder de cavallerij vigileerden schoon. Daar wierden verscheide huizen gevisiteerd door schepenen en suspecte goederen opgebragt en suspecte personen gearresteerd.

Bij schepenen wierd smorgens eene publicatie gearresteerd, dat de burgers 't geplunderd goed onder hun berustende voor 4 uuren 's namiddags aan 't collegie van schepenen aan te geeven, op poene

---

[1]) In marg. links staat: Men zegt dat om de militairen tot reede te brengen door de regeering onbepaalde commissie gegeeven was aan de heeren Ack en van T. om van stads weegen geld aan hun te geeven, gelijk zij dan ook over de *f* 3000 zoude gegeeven hebben.

van als medepligtigen aan de plundering te zullen gestraft worden, met verbod van geene goederen te moogen wegwerpen.

['s Morgens ging ik met Piet naar 's Bosch om te zien hoe 't geleegen was in de stad en ons huis. Wij lieten Veldman haalen en stelden die met Hellings over 't huis. 's Avonds gongen wij weer naar Berlicum].

Geduurende deezen dag en eenige verdere daagen wierden de valbruggen buiten de poorten opgehaald en nu en dan over dezelve de menschen in en uitgelaaten en opgepast, dat geene geplunderde goederen wierden uitgevoerd.

Den 12 November, Maandag. Veel goederen wierden wederom opgehaald, en eenige suspecte lieden.

[Vader, Piet en ik gongen en reeden met een kar naar 's Bosch en aten 's middags aldaar; den avond passeerden wij met den ingenieur Rühle, en bleeven 't grootste van den nacht op, een grenadier aan 't huis van den heer Eelsing bij form van sauvegarde staande, 't geen toen en volgende daagen in de stad veel gepractizeerd wierd, pastte mede op ons huis voor 2 zestehalven.]

Den 13 November, Dingsdag. [At 's middags Rühle bij ons. Na den middag kwamen Dingena, Toon, Aldert, en de meid met een kar van Berlicum en bleeven hier. Den avond en den nacht brachten wij door met Rühle en den officier onder de artillerie Blekour, welke nog eenen canonnier voor sauvegarde had medegebragt.]

Men ontfing tijding uit 's Hage van H. H. M. en Z. D. H. dat Monster en Grenier zou uittrekken en de guardes infanterij uit 's Hage en Orange-Nassau uit Gorcum zou inkoomen, en dat de Heer Gouverneur terug zou koomen. De nacht was tamelijk gerust, behalven een rencontre op de Paradeplaats, alwaar twee schooten geschiedden en 3 zoldaaten wierden gevat.

Den 14 November, Woensdag. [Na den eeten vertrokken wij wederom met één kar naar buiten]. Hoogschout, schepenen, gezwoorens en raaden lieten eene waarschouwing afkondigen, waarbij tot voorkooming van ongemak ijder burger en ingezetenen vermaand wierd zich niet na 9 uur 's avonds op straat te begeeven of zich daarop te vertoonen. De nacht was redelijk stil doorgebragt, [bij

ons had buiten Veldman en Hellings de Heer Blekour met twee canoniers gewaakt].

Den 15 November, Donderdag. [Aldert en Toon gongen naar de stad, en retourneerden met den Heer Blekour, welke 's nachts wederom met een canonier gewaakt had.]

Den 16 November, Vrijdag. 's Morgens om 10 uur kwaamen in 5 scheepen de Hollandsche guardes infantery, groot 400 man, met den Heer Gouverneur hier aan. Voor 't aan land treeden wierd hun een orde van Z. D. H. voorgehouden van zich als eerlijke luiden te gedraagen en geene familiariteit met die van 't oud guarnisoen te houden. De Heer Gouverneur geleidde hun terstond naar de Kruiskerk, alwaar ze geinkwartierd wierden. De hoofdwagt wierd terstond door hun bezet. Bij eene waarschouwing van Hoogschout en schepenen wierd een ijder vermaand geen gebrooken glas op straat te brengen, en 't glas op straat liggende te verzamelen in bakken op poene van 30 stuivers. Daar wierd een order gegeven, dat na 9 uur 's avonds geen militair zich mogt op straat bevinden.

[Vader en ik kwaamen 's morgens in de stad, aaten 's middags bij den Heer Addens, en gongen 's avonds weer naar buiten]. Deeze en volgende nacht wierden de patrouilles door de stad alleen gedaan door de cavallerij en guardes.

[Hellings wierd voor zijne diensten bedankt. Blekour waakte weer met een canonier].

Den 17 November, Zaturdag. 's morgens 7 uur marcheerde een bataillon van Monster uit naar Mastricht. ['s Middags 3 uur kwamen grootmoeder en haar meid en ons geheel huisgezin in twee karren wederom in de stad] [Behalven Veldman bleef vader en Piet waaken.]

Den 18 November, Zondag. 's Morgens 7 uur marcheerde het bataillon van Grenier Wallons uit naar Bergen-op-Zoom. Volgens belofte wierd de uittrekkende militairen door de regeering de beloofde belooning als vrijwilligers gegeeve en in hunne krijgskasten bewaard, dog als aangemerkt wordende dat als afgedwongen was, wierdt 't van Mastricht terug gezonden, doch 't ander was te Bergen-op-Zoom reeds uitgedeeld.

Evenals den voorigen Zondag, zoo wierd er maar 3 maal gepreedikt, 2 maal in de groote kerk voor en na de middag; ook zijn de weekbeurten opgeheeven.

Na den middag om ... uur kwam 't .... bataillon Oragne-Nassau van Gorcum hier binnen, en wierd boven de hoofdwagt geinkwartierd.

[Tegen den avond wier Veldman, die nu een ronde week 't huis nacht en dag bewaard hadde, bedankt en beloond. 's Nachts waakten vader en Piet tot twee uur, en ik en Toon van twee uur tot den ligten dag toe].

Den 19 November, Maandag. Schepenen lieten bekend maaken dat dezelve op Donderdag den 22 deezer zoude aanvangen met de opneeming van de huizen, van 't inslaan van glaazen, van de geheele of gedeeltelijke uitplondering, met aanmaaning van de vereiste hulp en aanwijzing.

Hoogschout en schepenen lieten een ijder waarschouwen en verbieden geene geroofde of gestoolen goederen te koopen, op poene van strenge straf, met verbod ook van geene eetwaaren, waarin glas zou kunnen gevallen zijn, te verkoopen, tenzij na behoorlijke zuivering, op poene van 6 gulden boete.

's Morgens 7 uur is 't resteerend bataillon van Munster uitgemarcheerd naar Mastricht met stille trom evenals de vorige.

Om ..... uuren marcheerden Oragne-Nassau naar de ..... barakken.

Om 4 uur ontstond er groote oneenigheid tusschen eenige zoldaaten van Hardenbroek en Oragne-Nassau, doch waaraan door 't schielijk aanrukken van detachementen rasch een einde gemaakt wierd; evenwel wierd één zoldaat van Hardenbroek zwaar, en eenige ligter gekwetst.

De Heer Hoog- en Laagschout Bigot arriveerde.

[Veldman waakte bij ons].

's Avonds wierden nog eenige luiden zelfs aan de huizen onder groote dreigementen om geld gevraagd en 't hun afgeperst.

's Nachts wierd de schildwagt op de Parade aangedaan, tenminste daar kwam ijmand naar hem toe, hij schoot er op, en toen

kwaamen er wel 2, 3 à 400 man, zoo zoldaaten als ruiters van detachementen en patrouilles naar de Paradeplaats toe, de kaerel was weg, maar men vond eenen zoldaatenhoed.

Den 20 November. Dingsdag. De regeering gong zelfs met den Heer Hoogschout wederom visitatie in de huizen doen, 't geen men in eenige daagen niet verrigt had. Men vernam, dat er te Utrecht 8 zoldaaten van Monster gearresteerd waaren met veel geld en goed bij zich, en dat van Utrecht naar deeze stad geschreeven was, dat men ze moest afhaalen.

In het vallen van den avond begon men in de stad en wel op de markt eenige attroupementen te bespeuren, hierom wierden twee gelaade drieponders met de noodige canoniers en 't bataillon Orange-Nassau voor de hoofdwagt gesteld, en bleef daar omtrent een uur staan, wanneer 't volk weer terug trok. ['s Nachts waakten Dingena en Aldert tot één uur.]

Den 21 November, Woensdag. Bij stadsvergadering wierd verstaan, dat in de tegenwoordige tijd de militaire patrouilles, zoo zulks de nood vereischte, in burgerhuizen mogt koomen, schoon niet behoorlijk geadsisteerd door schepenen. Ook wierd goedgevonden, dat de aanstaande St. Nicolaasmarkt geen voortgang zou hebben.

Men vernam dat de drost de Jong in de Meijerij 7 zoldaaten van Grenier, belaaden met geld, gearresteerd had. 's Morgens vertrok een officier van Orange naar 's Hage, om kennis te geeven (zoo men debiteerde) van 't ongenoegen tusschen 't nieuw en oud guarnizoen, waarvan men na den middag wederom trekken bespeurde. Hoogschout en schepenen verbooden bij eene waarschouwing eenige intreede te doen in burgerhuizen tot nazoeking of navorsching van goederen, zonder bijweezen van Heeren Schepenen op eene boete van 25 gulden.

['s Nachts waakte ik en Toon tot een uur].

Den 22 November, Donderdag. 's Morgens 11 uur reeden twee karren met een detachement van de guardes en van Orange-Nassau de stad uit op eene expeditie om eenige van Grenier af te haalen van Lommel.

['s Nachts waakte Pieter tot over 12 uur].

Den 23 November, Vrijdag. Een zoldaat van Houston liep 5 maal op en neer en kreeg een goed pak, omdat (zoo ik hoorde) hij van zijn post was gegaan.

['s Nachts waakte ik, Toon en Aldert tot over 12 uur]. Bij de juffr. B....r tenteerden eenige zold..... om de glaazen in te slaan omdat ze hersteld waaren, maar wierden daarin tegengegaan.

Den 24 November, Zaturdag. Twee zoldaaten kreegen een frisse roevel, de een had op lichten dag in de Exter Donderdag te vooren de glaazen ingeslaagen. 's Morgens elf uuren arriveerde met een jagt eene extraordinaire commissie uit de H. E. M. de Raaden van Staate, bestaande uit de Heeren van der Staal en Camper met den secretaris Mollerus, de Heer Fiscaal was ook gearriveerd.

Van Maastricht vernam men, dat 't regiment van Mönster aldaar ontwaapend en in Wijk opgeslooten is, 't zelfde verwagt men van 't bataillon van Grenier te Bergen-op-Zoom, *gelijk ook op den 7 December geschied is* [1]).

['s Nachts waakte Ding., ik, Toon en Aldert tot 12 uur.]

Den 21 November, Zondag. De 7 van Grenier van Lommel met een kar wierden binnengebragt met hun geld en goed. Ook wierden 4 karren met goed gearresteerd.

's Nachts wierd op bevel van Hun Ed. Mog. zeer behendig 't oud guarnizoen, bestaande in een half regiment ruiters van Thuyl, een regiment van Hardenbroek, een bataillon van Houston en twee compagnien artillerij van Pickhard en Geelink zeer behendig omtrent een uur door 't nieuw guarnizoen guardes en een bataillon Orange-Nassau ontwaapend en gearresteerd, en alle in de casernen opgeslooten, wordende de casernen gevisiteerd. Een gedeelte wierd boven de hoofdwagt opgeslooten.

Door het eerste bataillon Holl. guardes wierden ontwaapend twee esquadrons cavallerij van Thuyl, twee bataillons van Hardenbroek en twee compagnien artillerij van Geelink en Pikhard, en door het eerste bataillon van het tweede regiment Orange-Nassau het bataillon van Houston en een detachement van 120 Zwitsers van May.

---

[1]) De gecursiveerde woorden zijn later bijgeschreven.

De manschappen wierden in de casernen gearresteerd en gevisiteerd. ['s Nachts waakte vader en Piet tot 12 uur].

Den 26 November, Maandag. 's Morgens 10 uur wierd bij publicatie alle onrustige beweegingen, zaamenrottingen en attroupementen van burgers en ingezetenen verbooden op straaten en publieke plaatzen, op poene van als rustverstoorder gestraft te worden.

Den 27 November, Dingsdag. Veele suspecte gevangens van 't oud guarnizoen wierden overgevoerd naar de St Barbarakapel op de Weeversplaats.

Bij stadsvergadering wierd zonder resumptie geconcludeerd voor de extraordinaire diensten van de onderofficieren en gemeenen der guardes en Orange-Nassau genoegen en erkentenis te betuigen aan de chefs, met verzoek van zulks aan de officieren, onderofficieren en gemeenen te communiceeren.

Den 28 November, Woensdag. Veele suspecte gevangens van 't oud guarnizoen wierden weder getransporteerd zoo naar de Barberkapel als naar een pakhuis agter de hoofdwagt en 't geweldiger. Bijna het 3e part van 't oud muizugtig guarnizoen wierd in verzeekerde plaatzen gevangen gebragt, en wel 237 man in de Barberkapel. Eenige militairen wierden ontslaagen, evenwel (zoo ik denk) onder handtasting.

Den 29 November, Donderdag, wierd een begin gemaakt met de gevangenen te informeeren. Ook wierd deeze en 2 volgende daagen door schepenen in de stad huis aan huis geinformeerd, wat aan de huizen geschied was, of dezelve geheel of gedeeltelijk uitgeplunderd dan of aan dezelve de glaazen maar waaren ingeslaagen.

De magistraat zond een plegtige deputatie aan den collonel Reynst van de guardes en den graaf van Waltensleben van Orange-Nassau om dezelve te bedanken voor de goede order, waarmeede de ontwaapening (die door verscheidene off..... van 't oud guarnizoen voor ondoenlijk wierd gehouden) geschied was.

Den 30 November, Vrijdag, begon men palissaden en andere verzeekeringsmiddelen bij de Barberkapel te plaatzen.

's Middags wierd nog een burger Zieso op de poort gehaald.

Den 1 December, Zaturdag. Men vernam dat de oude-kleerkooper

Boer te Mastricht gearresteerd was. Een onderofficier van Geelink wierd buiten de Barberkapel geboeid en naar 't geweldiger gebragt.

Schepenen lieten bekendmaaken, dat zij op Maan- en Dingsdag zoude vaceeren om een ijder, die onder eed zou verklaaren bij de plundering bedden, peuluwen, kussens en dekens kwijtgeraakt te zijn, dezelve te laaten naarzien en kenmerken van eigendom opgeeven, en op Woensdag de kenmerken zoude overweegen en de goederen aan de geregtigden geeven.

Den 2 December, Zondag. 's Morgens 9 uur wierd van weegens Heeren schepenen door eenen groeneroeden dominé Lafont, die na de middag zou prediken, aangezegd van zich tot nader order daarvan te onthouden, en dus wierd de Heer Lafont door den Heer Gallé vervangen. Op deezen dag wierd wederom avondpredikatie gedaan, zooals ook in de week staat te geschieden, maar in de kleine kerken kon de godsdienst nog niet verrigt worden.

's Avonds liep wederom een zoldaat verscheidene huizen rond, dreigende de glaazen in te slaan.

Den 3 December, Maandag. Een van de guardes geld gevraagd en afgeperst hebbende, en welke daarop door een cameraat betrapt en aangebragt was, wierd 4 maal op en neer door de spitsroeden geleid en voor schelm weggejaagd.

Door den uitroeper werd een ijder bekend gemaakt, dat aanstaande Woensdag een begin zou gemaakt worden met 't geroofde en gevonde goed aan den eijgenaar te helpen.

's Avonds tusschen 10 en 11 uuren ontstond er in 't huis van van der Does eenig gerugt, waarop eenige officiers en gemeenen van de hoofdwagt van bezijden door een ander huis in voorgemeld huis kwaamen, en er een kaerel uithaalden, zijnde een deserteur en man van een vrouw, die aldaar oppastte; zij bragten hem op de hoofdwagt.

Dings. Men begon de goederen van te visiteeren.

Den 5 December, Woensdag. Omtrent 4 uur à half 5 na de middag wierd door misverstand van een brief gedebiteerd, dat er 's nachts weer geplunderd zou werden en wel door de G . . . . , en dat men ook de gevangene uit hunne detentie zou ontslaan, welk

gerugt als een vliegend vuurtje zeer rasch de stad door was, alles in rep en roer stelde, en de harten der inwoonders, nog niet geheel in rust gekoomen, terstond allarmeerde, zoodat zeer veele hunne goederen gongen bergen, de stad uitzonden, jaa zelve de stad verlieten. De meesten echter wierden gerustgesteld zoo door de verzeekeringen van persoonen van den hoogsten rang en crediet als door de volgende waarschouwing van hoogschout en schepenen daaromtrent gedaan, waarbij een premie van een 100 zilvere ducatons wordt beloofd aan den aanbrenger van den uitstrooijer of uitvinder van voorgemelde ongegronde en hatelijke gerugten, met verzeekering, dat alle moogelijke precautien bij 't militair en politiek gouvernement genoomen zijn en nog worden, en dus geene reede is voor zoodaanige uitstrooizelen!!

De avond en nacht, schoon St. Nicolaasavond, wierd zeer stil doorgebragt: 't nieuw guarnizoen had nog eenige extra maatregelen genoomen.

[Ik, Toon en Aldert hadden tot half éen uur gewaakt.]

Den 8 December, Zaturdag. 's Morgens wierden 8 sl..... uit 't geweldiger naar Breda getransporteerd om plaats te maaken alhier voor gevangene.

's Morgens wierd een gemeen burger of inwoonder alhier, die mede geplunderd en goed gestoolen had, opgehangen met een bord voor de borst, waarop met groote letters geschreeven stond: Plunderaar; hij was omtrent 30 jaar oud, een bezemmaaker van zijn ambacht en woonde in de Tolbrugstraat, laatende een vrouw met kinderen na. Ook wierd nog een jong vrouwspersoon, geboortig uit Luik, gegeeseld, zijnde mede aan plundering schuldig. Daar waaren zeer groote precautien bij deze executie genoomen, 's morgens voor 10 uur werden de poorten geslooten, 't geheel guarnizoen was in de wapenen, zoo bij de barakken, op de wagt als voor 't schavot; ook waren de 2 veldstukjens gelaaden met druiven, die anders voor de hoofdwagt stonden, voor 't schavot geappointeerd. De gansche stadsvergadering was in 't zwart boven geciteerd, ten einde alzoo den Heer Hoogschout, welke in zijne qualiteit over deeze eerste executie staan wilde, te recipieeren.

13 December bij resolutie hebben H. H. M. (tot voorkooming van gebeurtenissen gelijk aan die welke met de bezetting van 's Bosch hebben plaats gehad) zijne D. H. verzogt en geauthoriseerd, alle commandeerende officieren in steeden en plaatzen van de Generaliteit aan te schrijven, om in gevalle door de troupes eenig openlijk geweld, plundering, opstand of revolte mogt worden gepleegd en de daaders op 't fait betrapt of geapprehendeerd, of aanstonds daarna in hegtenis genoomen worden, dezelve door een daartoe te benoemen krijgsraad de plano te doen beoordeelen, en zo bij confessie of bewijsen blijken schuldig te zijn, naar gestrengheid van wetten hunne sententien uit te voeren, ten einde door zulk een (on)verwijlde en exemplaire strafoefening den geest eener allergevaarlijkste losbandigheid en oproerigheid kragtdaadig te beteugelen en alle verdere onheilen voor te komen.

14 December. Ik vernam dat er hier omtrent 620 zoldaaten, ruiters enz. gevangen zitten en in de 20 burger gemeen op de Gevangepoort. Men vernam (doch niet met zeekerheid) dat H. H. M. geresolveerd hadden, dat bij aldien zoo militairen als politicquen, geconvinceerd wordende van aan de plundering handaadig geweest te zijn, niet wilden confessie doen, dezelve alsdan zonder confessie zoude vermoogen ter dood gebragt te worden.

Den 14 Dec. hebben H. H. M. resolutie genoomen op de missive van Hoogschout en schepenen van 's Bosch van den 9 Dec., geschreeven tot rescontre van de klagten van den advocaat-fiscael en bij zijne missive van 26 Nov. vervat, en is gestatueerd, dat het oogmerk van H. H. M. op 't neemen van de resolutie van 20 Nov. niet is geweest om inbreuk te doen op de rechte, privilegiën en costuimen der stad, maar om geinformeerd te worden van de waare saake en aanleidende oorzaaken van de ongeregeldheeden en gewelddaadigheeden, zoo door militairen en eenige ingezetenen gepleegd, en zal gemelde advocaat worden aangeschreeven, dat H. H. M. vertrouwden, dat hij in staat is om verslag te doen en dus verlangen, dat hij zich naar 's Hage begeeven, te meer omdat de justitie door H. Schout en schepenen met de vereischte activiteit wordt geoefend tot genoegen van H. H. M.

Omtrent deezen tijd moesten alle officieren van 't oud guarnizoen schriftelijk opgeeven, wat door hun voor, in en na de plundering geschied was.

15 December. Omtrent licht en donker marcheerde 't regiment van Douglas binnen.

15 December. Het groot orgel, thans geheel hersteld, werd plegtig ingewijd door den heer Prof. van Drunen uit den 150 psalm.

In de Fransche kerk geschiedde deezen Zondag en volgende zooals in de Kersdaagen geene godsdienst, vermits indispositie van den Heer Gallé.

18 December. 's Morgens wierd aan 't huis van mevrouw D...m door den heer T....n aangeplakt gevonden [1]) en door hem met 2 getuigen afgetrokken en naar stadhuis gebragt pasquil, waarop tekenen van galg, van etc. en naamen van D(ouglas), A(ckersdijck), v(an) T(eylingen) en B(owier) [2]), en een vuile toepassing van voorgemelde tekenen op die naamen. Hoogschout en schepenen lieten heeden bij publicatie een ijgelijk met ernst waarschouwen van zich van zulke schimp- en schotschriften te wagten op poene van naar strengheid te zullen gestrafd worden, met belofte tegelijk van een poene van 200 zilvere ducatons voor den ontdekker van den daader of daaders, met belofte van secretesse etc.

Op deezen dag vertrok de Heer Fiscaal van Braband, zijnde bij resolutie van H. H. M. gerappelleerd.

19 Dececember, Woensdag. De Heer Hoogschout vertrok naar 's Hage.

Thans fungeeren buiten den gewoonen auditeur nog twee auditeuren, te weeten de Heer secretaris Ackersdijck en H. Bowier.

Heeden kwam bij de weduwe Vieweg een lijst van geplunderde huizen en waar de glaazen ingeslaagen waaren in 4to uit voor 5 st., welke lijst aan eenige fouten en misslaagen onderheevig is.

---

[1]) In marg. links met dezelfde hand: Aan de groote kerk was een dito pasquil aangeplakt, doch zonder tekenen; bij gerugten vernam men dat de inhoud was: Edel Mogende Heeren, wil doen ophangen deeze vier: R....D....., W. C. A....., A. v. T..... en de kromme B.....

[2]) De namen zijn door een latere hand met potlood ingevuld.

21 December, Vrijdag. Een militair, den dood aangezegd, kreeg acces tot zich van de practizijns tot deezen avond 8 uuren; denkelijk was hij zonder confessie gecondemneerd. Daar gong een bediende van den capitein-geweldiger bij advocaaten rond, en kwam ook bij mij, doch ik excuseerde mij van bij deezen delinquant te koomen en zijne papieren te examineeren.

22 December, Zaturdag. Heeden kwaamen 7 gevangene militairen, te Utrecht gevat, zijnde zoldaaten van Monster binnen, zijnde geëscorteerd met een detachement van 32 zoldaaten van van Dam (van Efferen). Tegen den avond wierd nog een militair de dood aangezegd, twee waaren reeds den voorigen dag de dood aangezegd.

23 December, Zondag. In de kerken wierd gebeeden voor drie ter dood veroordeelde militaire misdaadigers.

24 December, Maandag. Heeden morgen wierden aan de Vugterpoort de voorgemelde misdaadigers geexecuteerd; een corporaal van Hardenbroek genaamd Leurs, een eerste belhamel, hebbende in de gedaane plundering bijna overal bij geweest en alle slegtheeden medegedaan, welke niet had wille confesseeren, maar door zeer veel getuigenissen was geconvinceerd, en een grenadier van Houston, welke in de eerste nacht der plundering zich wel had gedraagen, maar in den tweeden medegedaan, wierden opgehangen, de eerste met een bordje voor de borst, waarop stond Muitemaaker, en een ruiter, welke in den eersten nacht voorneemens was van niet mede te doen en ten dien einde gevlugt was, dan agterhaald en door 't inslaan van drank gedebaucheerd zijnde evenwel mededeed, zelf in zooverre dat zijn post van patrouilleeren etc. verzuimd heeft, hebbende daarenboven met mantel en bef van dominé Pruiming geplunderd, wierd gearquebuseerd en daarna begraaven. Zeer groote precautien waren voor deeze executie genoomen; te 9 uur trok een dubbele parade ook, zoodat de wagten 3 dubbel waren, dewijl de vorige wagt niet aftrok; te 9 uur wierden de poorten geslooten. De 2 veldstukjens gelaaden en staande anders voor de hoofdwagt wierden naar de Vugterpoort ter plaatze der executie gebragt en aldaar gerigt, zijnde aldaar ook volk geposteerd. De delinquanten

wierden door 48 man en officier afgehaald, op de markt stond een groot detachement van de guardes geposteerd voor stadscoffijhuis, de societeit en Palier, het overig volk stond aan hunne casernen in de wapenen; de Barbercapel, alwaar zeer veele gevangene zitten, werd ook door een detachement bewaard. Om half 11 was de executie verrigt. De ruiter, welke eerst geexecuteerd wierd, was zeer gelaaten gestorven, de grenadier ook, maar sprak tot het laatste van genaade; de corporaal stierf assurant, hardnekkig en met zeer groote presencie d'esprit. Zij waaren alle drie buiten Mastricht vandaan, de laatste was van ordentelijke familie, hebbende zelf eenen pastoor tot nabestaande. De vonnissen maakten geene de minste melding van approbatie van Z. D. H., zooals anders gewoonlijk is.

Den 25 December, Dingsdag, 1e Kersdag. Heeden morgen te 7 uur vertrokken de Heeren van der Staal en Mollerus per rijtuig en daarna de Heeren Camper en van Hees met den Rotterdammer van hier, en dus retourneerde de commissie uit den Raad van Staate naar 's Hage.

In het geweldiger zitten thans omtrent 60 gevangene, waaronder de allersuspectste van schuldig te zijn aan plundering etc.

Den 27 December, Donderdag. Heeden morgen om zeeven uuren vertrokken te scheep het eerste bataillon Holl. guardes te voet naar 's Hage.

Den 29 December, Zaturdag. Heeden na de middag circa half 5 uuren marcheerde een compagnie artillerie binnen, waarvan capitein is geweest Du Bois, en thans geleid word door den capt-lieut. Paravicini de Capelli; zij kwam van Breda.

Omtrent deezen tijd kreegen de gevangene klompen met zokken.

Tusschen Zaturdag 29 en Zondag den 30 December 's nachts dagt men dat de gevangene in de Barberkapel begonnen te breeken, dan bij nader onderzoek bleek de onwaarheid van die maare.

Achter de hoofdwagt zitten 170 gevangene, in geweldiger over de 80, meest schuldigen.

Den 2 Januarij 1788, Woensdag. 's Morgens wierd een zoldaat van Douglas, omdat te laat in de barakken gekoomen was, sterk

gerouffeld, ook een constapel om dezelvde reden, en omdat dronken was geweest. Vrijdag daaraan liep ook een van Orange om diergelijke misdaad.

Den 3 Januarij, Donderdag. In den voornacht tusschen den 2 en 3 Januarij ontstond er brand in 't voorhuis en winkel van den koopman van Sante in de Doornekroon, doch wierd schielijk gebluscht, zoodat zelfs de brandspuit geene werking behoefde te doen; de schaade wierd op *f* 500 gereekend.

Den 11 Januarij, Vrijdag. Bij stads-drukster kwam een verbeeterde lijst der geplunderde huizen etc. uit; zoo ik hoor laboreerd dezelve aan nog veele fouten en misslaagen.

Den 12 Januarij, Zaterdag. Ik verstond, dat er thans drie militaire krijgsraaden zijn, één om te ontschuldigen of om de onschuldigen uit te zoeken en te ontslaan, en 2 om te beschuldigen, waarbij de 3 auditeurs adsisteeren en 3 praesidenten, te weeten de Brauw van Douglas, Wartensleben van Orange en van Thans zitten op de stads gevangepoort 13 gevangene, behalven de Mastrichtze.

Den 18 Januarij, Vrijdag. Zeedert eenige daagen beginnen er militaire van de suspecte regimenten te deserteeren, jaa uit de gevangenissen weeten er te ontkoomen.

's Nachts braaken uit 't geweldiger 3 los, waarvan men zegd dat er één binnenkort met de dood zou gestraft zijn geworden. Den geheelen nacht door moesten de canoniers bij de twee veldstukjens voor de hoofdwagt blijven; of men wederom iets wagte of waarom zulks geschiede weet ik niet.

Den 19 Januarij, Zaturdag. Daar wierde deeze morgen of gisteren order uitgegeeven, hoe zich 't guarnizoen in kas van tumult, plundering etc. gedraagen moest, zoo omtrent 't emploieeren en dekken der veldstukjens voor de hoofdwagt, 't bezetten der gevangenissen, bewaaren der barakken van 't oud guarnizoen als anderzins.

„Men verneemd (Haarl. Kourant van Dingsdag 22 Januarij)" dat bij hun Hoog Mog. zeeven generaals benoemd zijn om kennis te neemen van al het gebeurde bij de revolte en plunderingen in

's Bosch, en of bij die gelegenheid de commandanten en verdere officieren zich van hun pligt hebben gekweeten."

27 Januarij, Zondag. 's Nachts 12 uuren wierden op de Hinthamereinde omtrent 12 burgers, meest hoveniers, gevat en naar de hoofdwagt gebragt; zij hadden rusie onder malkanderen gehad en zoude ook den schildwagt geinsulteerd hebben, welke op hun had geschooten. 's Anderen daags wierden zij ontslaagen.

29 Januarij, Donderdag [1]. 's Middags tusschen 12 en éen uur zijn uit de gevangenis achter de hoofdwagt 12 zoldaaten van Hardenbroek en een van Monster geëchappeerd.

Omtrent deezen tijd vernam men uit de Haagsche Courant, dat de magistraat van 's Bosch aan de hier geleegen hebbende guardes voor hunne getrouwe diensten 't volgend praesent zoude gegeeven hebben, te weten aan de commandanten van Reijnst en Schmidt elk een gouden, de andere officieren en onderofficieren een dubbelden zilveren stadhuispenning van den stempel, in 't jaar 1776 op 't 25 jaarig gouvernement van den hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel gemaakt. Heeden morgen [2] is op de Groote Markt te Mastricht volgens sententie van den krijgsraad van het guarnizoen, de eerste executie werkstellig gemaakt aan vijf misdaadigers van het regiment van den Generaal-Majoor van Monster, welke schuldig staan aan de revolte, roof en plundering op den 8 en 9 November des voorleeden jaars binnen 's Bosch voorgevallen, waarvan drie met de koorde zijn gestraft en opgehangen, éen met den strop om den hals strengelijk gegeezeld en gebrandmerkt en éen strengelijk gegeezeld, en voorts bijde gebannen. (Haarl. Courant van 2 Febr. 1788 n⁰ 15).

4 Febr. Maandag. Tegen den avond ontkwam in vrouwekleeren van de Papenbril, gebruik maakende van de gelegenheid dat de majoorsvrouw aldaar beezig was met kraamen en dat dus vrouwspersonen in en uit mogten gaan, een officier van Houston genaamd

[1] Eerst stond hier Dinsdag, doch dat is door dezelfde hand veranderd, doch klaarblijkelijk bestaat hier eene vergissing, daar 29 Jan. op Dinsdag viel.

[2] In margine nogmaals: 29 Januari.

Sissingh. Deeze officier wierd zeer gesuspecteerd in de plundering van Tholen deel gehad te hebben, men had een kistje met zilver bij hem gevonden. Toen 't bataillon Houston hier kwam, wierd hij in 't geweldiger gearresteerd, alwaar de provoost hem om te bewaaren (in de plundering alhier) een zak van 400 Zeeuwen zou gegeeven hebben volgens geruchten, doch dezelve niet heeft kunnen weerbekoomen; uit 't geweldiger is hij daarna naar den Bril getransporteerd. De onderofficier, die ten tijde zijner vlugt de wagt had, is gearresteerd.

Den 1 Februarij, Dingsdag. 's Avonds omtrent half 10 wierd er ontdekt, dat er in de Barbercapel door de gevangenen gebrooken was, doch door de wakkerheid van den schildwagt, die zelf er op schoot, ook van de wagt en verdere precautien denkt men dat er geene ontvlugt zijn. In dezelfde nacht omtrent 12 uuren wierd volgens gemaakte schikkingen eenige huisjes achter de groote kerk bezet, waarin men suspecteerde dat twee zoldaaten van Houston gevlugt waaren, bij die gelegenheid wierden door de posten 2 keerels gezien, die men zogt te krijgen, en waartegen men ook werda riep, maar zij liepen door; dan een schildwagt tegenover 't hooghuis van Megen staande schoot er een van hen, zijnde een grenadier van Douglas, ter neer, zoodat hij terstond dood was. Ongelukkig was hij in plaats van een roeffel, die hij door 't uit de barakken gaan verdiend had, met de dood gestraft.

Den 7 Februarij, Donderdag. 45 gevangenen wierden uit de Barberkapel getransporteerd naar   en wel om plaats te hebben om de kapel wat te vermaaken.

Den 23 Februarij, Zaturdag. Zeedert eenigen tijd is alles zeer stil geweest, nu en dan ontkoomen wel eens gevangenen, maar niet veel. Van nacht heeft men aan veele burgerhuizen getenteerd om te breeken, gebeld, bellen afgetrokken etc., doch men is nergens ingekoomen.

Resolutie van Hoogschout en Schepenen in dato 21 Febr. 1788, waarbij burgers en ingezetenen worden aangemaand om binnen acht daagen bij den auditeur de militairen, die zij in de plundering of daarbij mogten gezien hebben, te koomen be- of ontschuldigen,

zonder dat zij daarover door ijmand mooge worden miszegd of misdaan op poene van 25 gl. die zulks doen, en dat dezelve ook de gevonde militaire wapenen en klederen binnen gemelde 8 daagen op 't stadhuis 's morgens tusschen 11 en 12 uuren moeten brengen op poene van 25 gl. Deeze resolutie word gezegd genoomen te zijn op te kennen geeven van 't gouvernement militair en guarnizoenskrijgsraad, en wel tot spoedige afdoening der proceduures tegen genoemde militairen.

21 Februarij, Donderdag zijn er te Mastricht 3 van Monster opgehangen (waaronder de tamboer die 's nachts 't eerst de trom geroerd had in den eersten nacht der plundering, welke ook met een bordje waarop stond: muit of oproermaaker, en 2 gegeesseld en gebannen omdat geplunderd goed gekogt en bewaard hadden, en is 't schavot blijven staan; ik vernam dat de officieren van ons oud plunder-guarnizoen te Mastricht geene wagten moogen doen, schoon dit in 's Bosch anders begreepen word.

27 Februarij, Woensdag. Dewijl men 't gansche land door praeparatie maakte om den aanstaanden 3 Maart plegtig te vieren, zoo schreeven scheepenen alhier aan den H. Schout in 's Hage, verzoekende om te willen melden wat hier zou dienen te geschieden, welke heer wederom heeft geschreeven, dat Z. D. H. gezegt had van lief te zien, dat onze ongelukkige stad op dien dag niets deed.

Omtrent 8 daagen geleeden ontfing de gouverneur een brief, waarin de stad bedreigd wierd op den 8 Maart, zoo de gevangen niet wierden losgelaaten; daarna is nog een brief gevonde met sterke bedreigingen, zoo op gemelde dag niet geillumineerd wierd.

Op den 28 Februarij 1788 is 's morgens zeer vroeg aan de groote kerk aan den kant van de Toorenstraat gevonden een allerinfaamst en gruwelijk zoort van paskuil, zijnde een stuk papier dubbeld aan twee stokjens vastgemaakt; op 't bovenste stond een geele galg, waaraan twee persoonen achterwaarts gekeerd aan hongen, de eerste had aan wit met blaauw, de tweede blaauw met rood; onder de galg stond een vierregelig vaers geschreeven met loopende druk-

letteren tusschen gelinieerde reegels, alles zooals hierboven in profil te zien is. [1]) De vaerzen waaren van deezen inhoud:

Daar hangt de gouverneur, Thomsen de plaatsmajor,
Dewijl die van patriot zijn geld vulden hun thresor,
Misbruikten militairsch, favoriseerde de burgerij,
Daarom hangen zij hier beijde als hoofden der muiterij.

Op den 27 Febr. deeden Hoogschout, Schepenen, gezwoorens en raaden eene plublicatie afkondigen, waarin zeggen genegen te zijn om boven gewoone vreugdebedrijven op den 8 Maart ook openbaare blijken daarvan, wegens de herstelling van Z. D. H., toe te laaten, dan dat daarin weerhouden worden door de verklaring van Z. D. H. dat het uit aanmerking van die ongelukkige omstandigheeden (plundering) Hoogstdenzelven ook aangenaam weezen zouden dat tot voorkooming van alle verdere onheilen, er geen openbaare blijken van vreugde bij die gelegenheid alhier bedreeven wierden. Dat zij dus hiervan kennis geeven, vermaanende een ijder zich daarna te gedraagen, geen vreugde te bedrijven die aanleiding tot nieuwe beweegingen kunnen geven, niet zamen te rotten, niet te zingen of schreeuwen, geen geld af te vorderen, booge te maaken, afsteeken van vuurwerken, werpen van slangen, schieten met kanonnetjens etc., op poene bij voorgaande publicatie gesteld, en dat tegen de overtreeders de kragtdadigste maatregels zullen worden geexecuteerd. En word een ijder alnog vermaand alle partijschappen af te leggen en tot eendracht zamen en mede te werken.

Hun Hoog Mog. [1]) hebben den predikant bij de Walsche gemeente in 's Hertogenbosch, J. G. la Font, wegen deszelfs onbetaamlijk gedrag in deszelfs nagebed [2]) op den 26 Augustus laatstleeden gehouden voor den tijd van 6 maanden met inhouding van zijn tractement en emolumenten gesuspendeerd, zullende dezelve predikant na verloop van gemelden tijd gehouden zijn zig bij requeste aan H. H. Mog. te adresseeren, zijn berouw en leetweezen over

---

[1]) Dit bericht staat met dezelfde hand op een ingeplakt blaadje.

[2]) De tekst van dit gebed is te vinden in de Nieuwe Nederl. Jaarb. 1787 VII, bladz. 1837.

zijn gedrag te betoonen, en opheffing van deszelfs suspensie te verzoeken. (Haagsche Courant n°. 26 Vrijdag 29 Februarij 1788.)

4 Maart. Schepenen ontfingen van H. H. Mog. eene resolutie, waarbij de predikant la Font voor 6 maanden wierd gesuspendeerd in zijn dienst met verlies van tractement, (welke intusschen aan den Heer Gallé wierden toegevoegd) na welken tijd gemelde la Font berouw en leedweezen aan H. H. M. moest betoonen, en wel weegens zeeker nagebed en bijkoomende omstandigheeden, welke resolutie schepenen aan la Font des anderen daags in hun collegie communiceerden, gelijk dezelve ook in de Fransche kerkenraad wierd gecommuniceerd, en in de retroacta geregistreerd en den 9e Zondag van den predikstoel afgeleezen.

8 Maart. Door de publicatie van den 27 Febr., door het verdubbelen der wagten tegen den avond, het gestaadig patrouilleeren van detachementen infanterij, zelfs met officiers aan 't hoofd, en van cavallerij, bestaande uit trouwe onderofficieren en gemeenen van 't oud guarnizoen, alsmeede door 't in avans houden van nog eenige compagnien, bovenal door 't allervoorbeeldigst gedrag der loffelijke burgerij en onvermoeiden vlijt van den Heer Gouverneur, is de avond en nacht van 8 Maart zeer stil doorgebragt zonder eenige uiterlijke vroolijkheid, en ook zonder moedwil. 's Middags had de Heer Gouverneur eenige gasten, en 's avonds was er hier en daar een partij, dog in de volgende week wierden er nog twee soupeeën en ballen gehouden.

Van deeze dag af reeden alle avonden vertrouwde onderofficieren en ruiters, sterk 8 man, patrouille door de stad.

10 Maart, Maandag, wierd een zoldaat, welke gistermiddag op ligten dag in de Keizersstraat de glaazen had ingeslaagen, frisch afgeroufeld.

13 Donderdag wierd scheele Truij (une courtisane fameuse) en eenige andere gebannen weegens dat ze in de plundering etc. betrokken waaren.

17 April, Donderdag, wierden 's morgens zeer vroeg 96 gevangene van 't oud guarnizoen, die hun onschuld aan de plundering niet hadden beweezen, en bestaande uit eenige onderofficieren en

verdere gemeenen, met touwen drie aan drie aan de armen gebonden door een detachement van 150 infanteristen, onder commando van een major, 4 capiteins en verdere officieren, naar de Graaf gebragt, om vandaar verder van ons territoir geëloigneerd te worden.

Na de middag kwamen de quartiermaakers van de ruiters van Stöcken binnen.

18 April, Vrijdag. Over 9 uur 's morgens trokken de ruiters van Thuil van 't oud guarnizoen op de Parade op zonder palassen, met hunne paarden, op zommige van welke behalven gewoon pakkaadje ook de karabijn lag; nadat zij afgezeeten waaren, wierd hun eene resolutie of brief van Z. D. H. voorgeleezen, waarbij gezegd wierd dat zij, als hunne eerlijkheid hebbende beweezen, alsnu hersteld wierde en de wapenen weerom kreegen, dat hun de ontwaapening etc. nooit tot eenigen blaam zou verstrekken, dat zij zich als eerlijke lieden en militairen nu moesten gedraagen en een ijder ernstig vermaand, deeze lieden nooit of immer eenige reproche te doen. Daarna zaaten zij op en vertrokken over half elf uuren, gewaapend, met slaande pook (pauken?) en blaazende trompet, 36 gemeenen in getal in plaats dat ze 140 sterk diende geweest te zijn, de stad uit om naar Bommel guarnizoen te houden; een menigte paarden wierden hun nagevoerd.

's Nachts tusschen den 17 en 18 hebben er zich omtrent 40 militairen van 't oud guarnizoen, die onder handtasting los waaren, zich zoek gemaakt, zijnde zeeker beducht van vervoerd te zullen worden.

's Nachts tusschen den 18 en 19 zijn nog twee compagnien van de cavallerij van Stöcken binnengekoomen. In denzelfden nacht zijn alle de gevangenen van de onderste verdieping uit 't pakhuis achter de hoofdwagt, ten getale van in de veertig, losgebrooken; in 't geweldiger hadden de gevangene ook beginnen te breeken.

19 April, Zaturdag. 's Morgens omtrent 6 uur wierden door een zeer sterk detachement onder commando van den Major Frantzen en verdere officieren, in de zeventig gevangene militairen, welke ten opzichte der revolte en plundering hunne onschuld niet hadden kunnen bewijzen, naar de Graaf getransporteerd, om aldaar als

ontslaagene uit 's lands dienst buiten ons territoir op vrije voeten gesteld te worden. Zondag namiddag omtrent 5 uur keerde 't detachement terug.

Om 9 uur vergaaderde een ordinaire parade en gong de stad in, om hier en daar de militairen van 't oud guarnizoen, meestendeels die hun onschuld beweezen hadden en daarom los waaren, op te vangen en daardoor voor te koomen, dat ze zich niet zoek zoude maaken uit vrees van opgepakt te zullen worden en te zullen verzonden worden naar den Pruisch, gelijk men toen nog algemeen dacht dat met de getransporteerde zou geschieden.

20 April, Zondag. 's Morgens 9 uur vertrok 't bataillon van Houston naar Bergen-op-Zoom, sterk tusschen de 70 en 80 gemeenen; de omstandigheeden op de Parade waaren als die bij de ruiters hebben plaats gehad.

Men hoorde nu algemeen, dat de gevangene, die al getransporteerd waaren, buiten ons territoir op vrije voeten gesteld waaren, dat er veele hunner niet ver van de stad af waaren etc.; dit verstrekte de militairen van 't oud guarnizoen tot vreugde, de meeste burgers zagen dit uit een ander oogpunt aan.

Bij publicatie [1]) van 19 April 1788 hebben Hoogschout en schepenen vermits de waarschijnlijkheid dat bij 't ontkoomen der militaire gevangenen in den voorleeden nacht de burgers en ingezetenen daarin zijn behulpzaam geweest, en vermits 't attroupeeren bij 't uitbrengen der gevangenen, beijde ten sterkste verbooden op poene van als verstoorders der gemeene rust naar exigentie te zullen gestraft worden.

En bij publicatie van 20 April hebben Hoogschout en schepenen, met ongenoegen vernoomen hebbende, dat verscheide militaire gevangenen volgens resolutie van den Raad van Staate als suspecte persoonen uit 's lands dienst ontslaagen en buiten de grenzen gebragt, weer in de stad en vrijdom terug zijn gekoomen, provisioneel de burgers en ingezetenen verbooden hun in derzelve

---

[1]) Al hetgeen volgt tot het bericht van 21 April is op een ingeplakt blaadje geschreven.

huizen te ontfangen of daarin te laaten op poene van *f* 25 boven arbitraire correctie.

Bij publicatie van 30 April zeggen Hoogschout en schepenen dat 't hun gebleeken is, dat de vervoerde militaire gevangenen niet meer als militairen moeten geconsidereerd worden maar zij aan den magistraat worden overgelaaten, waarom de publicatie van 20 April word ingetrokken, voor zoover onder die persoonen zich eenige burgers deezer stad mogten bevinden, welke zich weer binnen deeze stad moogen begeeven, mits zich als braave en vreedzaame ingezetenen gedraagende, zullende op hun een waakzaam oog te houden, blijvende gemelde publicatie voor 't overigen in zijn geheel, moetende ook mans en vaders, vrouwen, kinderen van gemelde ingezetenen deeze stad verlaaten etc. etc.

21 April, Maandag is het 3e transport van militaire gevangenen, die hun onschuld niet hebben kunnen bewijzen, bestaande in een getal van 105, onder commando van den major Bonakker naar de grenzen gebragt.

Omtrent deezen tijd wierd van Gulpen, vermits wat sterk van dit transporteeren geschreeven had, 't drukken en debiteeren van zijne Antwerpsche Gazette geïnterdiceerd. Men zeijde nu algemeen, dat men verzuimd had 't eerste transport aan de Pr... over te geeven, waarvan men nu de gevolgen zag, dat de losgelaatene in 't land terug keerden, maar dat de volgende effectief overgegeeven wierden, ten minste die bij de 2e verzending overgegeeven waaren hebben met de Pr.... eenigzins handgemeen geweest, zoodaanig zelfs dat een corporaal van de ruiters door den arm geschooten wierd, evenwel ontkwam hij.

Daarna verstaan, dat de gevangene van Mönster alleen maar en quarrée aan de Pruissische zijn overgegeeven, maar geene die hier vandaan zijn getransporteerd.

22 April, Dingsdag zijn de resteerende manschappen van de compagnie artillerie van den capitein Pickhard, sterk 80 man (in plaats van 150) van hier naar Breda gemarcheerd.

23 April, Woensdag is het 4e sterk transport gevangenen onder commando van een hoofdofficier van Orange onder een zwaar escorte naar de grenzen gebragt, zij waaren man sterk.

24 April, Donderdag zijn de resteerende manschappen van de compagnie artillerie van den Lt coll. Geelink van hier naar schans St Andries vertrokken, zij waaren 7 gemeenen sterk in plaats van 150 man.

25 April, Vrijdag is het 5e sterk transport gevangenen onder commando van onder een zwaar escorte naar de grenzen gebragt; zij waaren sterk man.

26 April, Zaturdag zijn de resteerende manschappen van 't 1e bataillon van 't regiment van den generaal Hardenbroek van hier naar Breda vertrokken, bestaande in.....

Bossche Courant van 25 April. Van Maastricht heeft men vernomen, dat aldaar den 16 deezer een Staaten boode gearriveerd was met de patenten voor 't 2e bataillon Zwitsers van den generaal-major Hitzel, om van daaruit te marcheeren naar Woerden, met order om teffens een gedeelte der arrestanten van 't regiment van den generaal-major van Mönster te transporteeren naar Venlo, en aldaar verder de ordres van den staat te executeeren; ingevolge van dien waaren den 18 twee compagnien van gemelde bataillon uitgetrokken, medeneemende 55 man, den 19 en 21 marcheerde de 4 overige compagnien, zullende insgelijks ieder dag een goed gedeelte der arrestanten medeneemen [1]). Voorts verneemd men van Bergen-op-Zoom dat de gevangenen van 't regiment van den generaal-major Grenier, die hunne onschuld niet hebben kunnen bewijzen, door een schip vandaar naar Nijmeegen en verders naar de grenzen zullen worden getransporteerd, en de resteerende onschuldig verklaarde manschappen van daar naar Sluis in Vlaanderen zal vertrekken.

27 April, Zondag, is het 6e en laatste transport gevangenen naar de grenzen geëscorteerd, sterk man.

28 April, Maandag, zijn de resteerende manschappen van 't 2e bataillon van Hardenbroek van hier naar de Graaf vertrokken, bestaande in man.

---

[1]) In margine links: van Mönster zijn te zamen 318 arrestanten naar de grenzen getransporteerd.

Thans is 't oud guarnizoen van den plundertijd geheel uit de stad, behalven een groote 100 man overgebleeve Zwitsers.

29 April, Dingsdag, kwam de compagnie artillerij van Bekker binnen van Breda om hier guarnizoen te houden.

Den 2 Maij. Een commando van 100 Pruissische husaaren van Goltz kwaamen 's morgens 10 uur hierdoor en reeden de Hinthamerpoort uit om zich weer bij de overige Pruissische troepen te voegen en ons land te verlaaten; 't waare dezelfde die even na de plundering den 11 November 1787 hier bijna waaren binnengetrokken. Zij trokken alstoen buiten de stad om naar de Langstraat, en hebben den heelen winter aldaar verspreid gecantonneerd geleegen.

Het regiment [1]) van Monster zullende naar Mastricht vertrekken zoo was hun pakkaadje gepakt op 13 Luiksche karren, doch wierd goedgevonden om gemelde karren niet te laate volgen, maar in de Kruiskerk te bergen, 't gestoole goed er uit te neemen en 't ander te laate volgen, 't geen dan ook zoo geschied is.

Den 16 en 17 Junij zijn 's morgens met detachementen omtrent in de 60 militaire gevangene van diversche corpsen, schuldig aan de plundering, naar de grenzen gebragt, zijnde voor altoos uit de stad en Meijerij gebannen, zoodat er nu geene uit hoofde van beschuldiging van hardaardigheid aan plundering zitten zijn gebleeven.

In de maand April 1789 zijn in de Geertruijkerk's na de middags geduurende eenige daagen ten overstaan van schepenen-commissarissen geplunderde klederen, goud, zilver etc. dat door niemand geeijgend was, verkogt, en hebben opgebragt omtrent *f* 5000.

---

[1]) Dit bericht is geschreven op een ingeplakt blaadje.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

HET ALBUM AMICORUM VAN ELISABETH BUYCK.

De *albums amicorum*, welke ons uit de 16e 17e en 18e eeuw zijn nagelaten, zijn onbetwistbaar uitstekende hulpbronnen voor de beoefenaars en navorschers der geschiedenis van vervlogene eeuwen. Zij bevatten namen van magistrale en andere familien, en leeren ons, door hunne inschriften, personen en zeden kennen uit dien tijd. Ook voor de heraldiek en geslachtsrekenkunde zijn deze vrienden-albums van onberekenbaar nut.

Onder de belangrijkste en fraaiste albums, welke ik zoo hier en daar in bibliotheken, op veilingen enz. gezien heb, kan aan dat van *Elisabeth Buyck* zeker wel eene eereplaats gegeven worden. In 1882 was het nog in handen van een onzer eerste en beste antiquaren, die zoo welwillend was het ter inzage te geven. Later is het zoek geraakt en men weet niet, waar het gebleven is. Gelukkig heb ik destijds een kort afschrift er van gemaakt. Had ik evenwel vooruit geweten, welk treurig lot dit belangrijk amsterdamsch document was beschoren, voorzeker, ik had het in zijn geheel overgeschreven en laten nateekenen. Hetgeen ik copieërde, is trouwens nog belangrijk genoeg om het hier mede te deelen.

Het album was in bruin leder gebonden, met rijk in goud gestempelde ornamenten. Op de voorzijde stond in lauwerkrans het wapen van *Buyck*, zijnde: doorsnede van zilver en rood, met een leeuw van het eene in het andere. Op de achterzijde de hollandsche Maagd in den hollandschen tuin gezeten, en de wapens van Holland en van Amsterdam. Boven en onder de Maagd en de wapens:

AINSY DIEU PLAIST.
ELISABETH BUYCKEN.
VAN AMSTELREDAMME.
ANNO * 1587

Elisabeth Buyck was de dochter van *Sybrant*, die met zijn vader *Joost Buyck*, den welbekenden amsterdamschen Burgemeester, in 1578 de stad werd uitgezet, en van *Grietje Gerbrands Benning*. Haar broeder *Gerbrandt* was de over-grootvader van *Cornelia Elisabeth Buyck* ob. 9 Juli 1744 en gehuwd met *Adriaan van Adrichem van Dorp*, broeder van *Johanna Maria v. Adrichem*, die tot man had *Jan Cavellier*, wier nazaten, de jonkheeren *van Sasse van IJsselt*, in deze eeuw de eigenaars waren van genoemd album.

Elisabeth schreef in haar album verscheidene gedichtjes, welke zij onderteekende nu eens met *Gheluck voor Gunst*, dan weder met *Niet voor weldoen*.

Op bladzijde 8 zette *N*(icolaas) *Buyck* zijne handteekening met de spreuk *Si curie si juste* Hij schreef o. m.:

J'espère en Dieu et en Madame
L'un(e) pour corps et l'autre pour l'âme.

Hij was de broeder van *Elisabeth*, student te Leiden in 1611 en is overleden te Amsterdam, alwaar hij in 1630 in de Nieuwe Kerk begraven werd.

Op blz. 10 schreef *Catryn van der Borcht*: *Amour et Foy 1589*, waaronder haar wapen: een zilver veld met kruisvormige stukjes zwart bont „hermelijnstaartjes" (mouchetures d'hermine), waarop drie figuren in rood, geplaatst 2 en 1, waarvan de afbeelding bij Rietstap niet voorkomt, doch welke veel gelijken op paddenstoelen.

Op blz. 11. Een aardige teekening in kleuren en goud. *Paris* schaakt *Helena*. Rechts op een achtergrond de stad Amsterdam en het Y (?). Op een der schepen AL'S WED 1589, en op een der vlaggen: het wapen van *Buyck*. De beteekenis der zoo juist genoemde letters heb ik niet kunnen ontcijferen. Zij komen later nog eens voor, vergezeld van een wapen.

Op blz. 12. *Hero* en *Leander*. Hij springt naakt in zee; zijne kleederen liggen op de kust. Deze teekening is gemerkt Ƶ (15)87.

Blz. 13. Een dame in 16eeuwsch kostuum houdt het wapen van *Bam*: tegengedwarsbalkt in vier stukken van zwart en goud; daaronder:

RIEN SANS PAINE.

Volgt op blz. 14 en verso een gedicht, waarvan het laatste couplet luidt.

Princes op u myne hope staet, eerlyck wilt my tracteeren,
Troost myn, o mondelyn delicaet, schoon lief 't is myn begeeren.
Op u alleen staet sin en lyff, niemant en weet wat ick bedryff,
Eenparlyck suchten en beven, eylaas myn hart
Lydt grooten smart,
Als anderen in vreuchten leeven.

Op blz. 16. Een fransch gedicht van *C. Duijn.*

Op blz. 16 v°. Een dame met het wapen van *Pieck*: in zilver een rood kruis, met de spreuk *Honneur pour Bien.* De monogram van den teekenaar is I.K.Q. of O (dooreengeslingerd). Onder de teekening het wapen van *Beatrix Pieck*, zijnde: gevierendeeld: 1 en 4 *Pieck*; 2 en 3 de *Coninck*. *Beatrix* was de dochter van *Saris (Alexander) de Coninck* en *Anna Occo.* Zie mijn werk: *Het Geslacht Occo en het Hofje van Barmhartigheid,* blz. 29. Zij was gehuwd met *Walraven Pieck*, heer van Wolfswaard, die als wapen voerde: in zilver drie roode kronen. Op blz. 17 en v°. schreef zij een fransch versje met de onderteekening *Beatrix Pieck* 10 *novembris.*

Op blz. 18 v°. een mannelijk en vrouwelijk schild: in groen een barensteel van goud, en een zilveren faas, waarin drie klaverblâren van groen. Het vrouwelijke: gevierendeeld: 1 en 4 dat van den man zonder barensteel, 2 en 3 in zilver een dubbele adelaar van .... Wie voerden deze wapens?

Op blz. 21 v°. een vrouwelijk schild: gevierendeeld 1 en 4 *Pieck*, 2 en 3 in goud een staande leeuw van rood met barensteel van blauw. Onder het wapen staat *Maria Gouwe.* In het *Geslacht Pieck* in Heraldische Bibliotheek, blz. 188, komt geen *Gouwe* voor gehuwd met *Pieck.*

Op blz. 24 schreef *J. Boelens* VIRESCIT VULNERE VIRTUS. In *Het Patriciaat van Amsterdam* komt omtrent den jare 1590 geen *Boelens* voor met de voorletter J. Waarschijnlijk hebben wij hier te doen met *Joost Boelissen*, die door zijn eerste vrouw *Anna Dirckx* aan de familie *Buyck* verwant was.

Blz. 24 v° geeft te zien het oordeel van *Paris*. Hij is geheel naakt, maar met gekapt haar en krullend snorretje.

Op blz. 30 teekent *Weijn Jacobsdr* haar naam, waaronder haar wapen, gevierendeeld: 1 en 4 *Bam* 2 en 3 *van der Horst*. Zij was de dochter van *Jacob Cornelisz Brouwer* genaamd *Bam* en van *Agniet Florisdr van Alkemade*. Zie mijn *Cornelis Jacobsz Brouwer gend Bam* in het *Amsterdamsche Jaarboekje* van 1890, en in dit maandschrift, XLI, blz. 440. Zij was gehuwd met..... *van der Horst*, die tot wapen voerde: in zilver een zwarte leeuw. Op een wapenbord in het *Hofje van Barmhartigheid* (*Occo-Gilles*) was het wapen van *van der Horst*: in rood een gouden leeuw.

Op blz. 32 ontmoet men het wapen en de handteekening van *D* * *Bas*. Tot mijn spijt heb ik van het wapen geen copie genomen, zoodat ik niet weet, met wien of met wie wij hier te doen hebben. Onder het wapen schreef genoemde *Bas*:

Lyeff denckt om myn als ick om dyn.
Wye sullen noch by een ander syn.

Blz. 36 v° laat ons zien een vrouwelijk gedeeld schild, waaronder *A. Sandelijn* 1589. Het wapen is half *Sandelijn*, half *Deijmans*, zijnde in rood drie zilveren gekroonde hanen, en in goud een rood rad. Kan iemand mij ook zeggen of *A. Sandelijn* tot man had..... *Deijmans*? Ik vond in het *Alg. Ned. Familieblad* 1e jaargang, n° 38, dat *Arent Sandelijn*, de oud-schepen van Amsterdam, die in 1578 de stad is uitgezet, doopborg was in 1523 van *Reijnier Moons*, wiens vader tot eerste vrouw had *Agatha Deijman*. *Sandelijn* was waarschijnlijk gehuwd met *N. Deijman* en de bovengenoemde *A. Sandelijn* zoude dan een dochter uit dat huwelijk kunnen zijn.

Op blz. 38 v° leest men:

Maria Meyster.
Mechtelt Bor van Amerongen.
Josyna Meyster.

De familie *Meyster* was aan Buyck verwant door *Sybrant Buyck*, die tot tweede vrouw had *Ael Jacob Meysterdr*. *Mechtelt Bor van Amerongen* was een Utrechtsche schoone.

De eigenares van het album *Elysabeth Buyck* dichtte op blz. 39 v°.

L'amour de l'homme ce n'est que vent
Fol est femme qui L'attent. E. B.

Waarschijnlijk schreef zij deze regelen in een bui van kwaadheid over bedrogen liefde. Zij stelde zich later niet meer bloot aan *l'amour de l'homme* en stierf maagd.

Op blz. 43 vindt men het wapen van *Bam:* tegengedwarsbalkt in vier stukken van zwart en goud, waaronder $\overset{\text{FB}}{1601}$ = *F*(loris)*Bam.* Hij was de zoon van *Jacob Cornelisz Brouwer* gend *Bam* en de broeder van *Weijn Jacobs*, hiervoor genoemd. Hij was gehuwd met *Johanna Verhoogh.*

Blz. 44 laat ons zien een vrouwelijk schild: gevierendeeld: 1 en 4 in zilver een band van zwart; 2 en 3 in rood drie zilveren jachthoorns. Zijnde 1e en 4e kwartier *Duynen;* 2e en 3e *de Vlaming.* Onder het schild is geschreven *Lysbeth Duynen.* Zij was waarschijnlijk een dochter van *Jan Duyn Cornelisz*, geb. 12 maart 1525 en van *Hillegond de Vlaming*, geb. 1527 of 28.

Op blz. 47. Eene teekening: *D. warachtich conterfeytsel der Musen na d'Antyck medalien.* De monogram van den teekenaar was I. K. Q. of O. (dooreengeslingerd).

Op hetzelfde blad een mannelijk schild, gevierendeeld: 1 en 4 *Buyck*, 2 en 3 in goud een s'Jacob-pelgrim (wapen van ?). Hartschild *Occo:* in blauw een gouden adelaar met roode bek en klauwen, met uitgebreide vleugels. Onder het wapen: VIVE UT VIVAS. Waarschijnlijk is de eigenaar van dit wapen *Claes Buyck*, zoon van Burgemeester *Joost Buyck* en *Ballichje Occo*, kerkmeester der Oude Kerk van 1566—1578, begraven 10 Decb. 1595, gehuwd 1559 met *Alida Claes Pelgroms.* In genoemd wapen vinden wij terug: *Buyck*, *Occo*, en? In *Rietstap's Wapenboek* voert de familie *Pelgroms* geen s'Jacob-pelgrim.

Blz. 47 v° geeft te lezen: *En Dieu Croyes * Au Roy fideles.*

Blz. 53: de 5 kwartieren van *Westreenen*, aldus geplaatst en genoemd:

Westrenen *Diverden*
Westrenen
Bol *Peut*

Het geslacht *Westreenen* voerde tot wapen, volgens het album-Buyck: in goud een ring van zwart, vergezeld van drie lelien van zwart, 2 en 1. *Diverden* lees *Deuverden*: doorsneden: 1 in rood twee zilveren leliën, 2 geheel goud. *Bol* lees *Boll:* doorsneden: 1 in rood drie wielen van goud, 2 geornamenteerd zilver. *Peut* lees *Poeuyt:* in rood drie zilveren degens of sabels, geplaatst boven elkander in schuinsche richting. Alle deze geslachten behoorden in de provincie Utrecht te huis.

Blz. 54: Een landschap met vogels en een man in gesprek.

Blz. 56 v°: Wapen van *D*(irck) *Verburch:* in geornamenteerd goud een band van rood. Onder het wapen de spreuk *Post Funera Virtus*, en *D. Verburch*. In dit maandschrift XXIV blz. 184 komt het geslacht *de Coninck* voor. Wij lezen daar op blz. 186 „*Anna Occo ex Verburg* zuster van *Dirck.*" Indien *Dirck Verburch* van dit album de broeder is van *Anna* — hetgeen ik ten zeerste betwijfel, daar hij in mijn *Geslacht Occo* niet voorkomt — dan voerden zij beiden een verschillend wapen.

Op blz. 57. Eene allerliefste teekening met goud en kleuren naar *Dirk Barentsen* gevolgd. Boven de deur het wapen van den zoo juist genoemden *D. Verburch* en 1589. In de ramen de wapens van Gouda, Amsterdam en Leiden. De groepeering der personen is geheel naar *Dirk Barentsen* gevolgd. De man met de gitaar is in een moor veranderd; in plaats van de vrouw met den schotel met vruchten, staat links een tweede man met gitaar. De kleederdrachten zijn veranderd. Alle personen schijnen naar het leven geteekend. Aan den zolder hangt een kroon. Rechts een deur, waardoor een man met een kan in de hand binnenkomt. Het gevecht in Het laatste Oordeel ontbreekt. Door een der ramen op den achtergrond kijkt een man naar binnen, op den voorgrond een hond.

Op blz. 60 vindt men den naam *J. Blyenborch 1592.*

Op blz. 62 het volgend wapen: in blauw drie gouden kreeften. Onder het wapen *J. Spaen*. Volgens Rietstap voert het geldersche geslacht *Spaen* een geheel ander wapen.

Blz. 65: de handteekening van *S. Walraven. Mr. Simon Walraven* van Alkmaar was in 1609 gehuwd met *Petronella Geenen,*

dochter van *Geen Symonsz. Peereboom* en *Ael Buyck*. Na den dood zijner vrouw werd hij priester en gaf hij uit *Spieghel der Weder-doopers*.

Op blz. 67: Het wapen van *Deyman*: in goud een rad van rood. Verder een teekening: *Pyramus* en *Thisbé* met manneken-pis"! Daar het manneke van Brussel eerst in 1619 door *Duquesnoy* is opgericht, zoo zien wij in het album-Buyck een voorloopster van de bekende Brusselsche fontein.

Blz. 67 v°. het wapen van? Gevierendeeld: 1 en 4 in zilver een ster van blauw, vergezeld van vijf gouden leliën; 2 en 3 in zilver drie gouden zuilen, geplaatst 2 en 1. Hartschild: wapen van echtgenooten: in zilver een vogel op een kruk; in zilver een keper. Onder het wapen het monogram A[s] WD.

Blz. 72 de handteekening van *G. de Claerout 1 may 1591.*

Op blz. 74 schreef *J. Buyck*:

J'attens mon heur.
Voor Cupidoos schieten claer
Compt daermenich in lyden swaer.
Daerom syt wys en bedenckt u well
Eer ghy u begheeft onder syn bevell.

Op blz. 75 een vrouwelijk schild: gevierendeeld; 1 en 4 *Bam* 2 en 3 *Buijck*. *Marritje Buijck*, dochter van Burgemeester *Joost Buijck* was gehuwd met *Wessel Cornelisz. Bam.* Bovengenoemd wapen zal waarschijnlijk zijn van haar dochter *Jacoba*, later genoemd *Maria*, daar de moeder reeds in 1573 overleden was.

Op blz. 79 de handteekening van *S* (ybrant?). *Buyck*, en op blz. 80 die van *E. Mente* 1590. Laatstgenoemde is mij geheel onbekend.

Blz. 90 geeft te lezen:

A. Blyenborch.
H. Blyenborch.

Vlak daaronder een vrouwelijk schild: gedeeld: 1 in rood twee zilveren rozen; 2 in zilver een gedeelte van een ster van rood. Onder dat schild:

DH. Blyenborch. / A. Blyenborch. 1589

De familie *Blyenborch* was in Amsterdam vertegenwoordigd door *Magdalena*, gehuwd met *Claes Holland*, en door een andere *Magdalena*, gehuwd met *Hugo Ruysch.*

Blz. 98 de handteekening van *N. Verburch.* Hij of zij was waarschijnlijk een familielid van den hierboven genoemden *Dirck Verburch.*

Balicghen Gheenen zette op blz. 99 haar handteekening en wapen: gevierendeeld: 1. en 4: in zwart een eend van zilver, vergezeld van drie houtbossen in zilver, geplaatst 2 en 1; 2e en 3e Kwartier *Buyck*. *Balichje Geenen* was de dochter van *Geen Symonsz. Peereboom* en van *Ael Buyck.* Daar zij eerst April 1609 huwde met *Rem Antonisz. Fonteyn*, zoo is waarschijnlijk genoemd wapen dat van hare ouders.

Op blz. 101 zet *Jacobus de Nes* de volgende letters met de verklaring:

EE		AS . AS	
E	ut	AS	= VIVE ut VIVAS [1])
EE		AS AS	

Deze spreuk vindt men ook op blz. 47 van dit album.

Blz. 103 het wapen van *Sandelyn*: in rood drie zilveren gekroonde hanen, waaronder *Geerhart Sandelyn.* Hij was gehuwd met *Mary Buyck*, de dochter van *Gerbrant Buyck* en *Reintje Hoogerbeets Cornelisdr.*

Op blz. 104 teekenen *Anna* en *Agatha Sandelyn* hare namen. *Anna*, dochter van Mr. Arnout, huwde *Dirc van Alkemade*, zoon van *Kerstant* en *Anna van der Goes.*

Op blz. 108 v° vindt men de herhaling van blz. 43.

Blz. 110 de handteekening van *G. Tuning.*

Op blz. 114 een vrouwelijk schild: gevierendeeld: 1 en 4 Meyster; 2 en 3 gedeeld: in goud een leeuw zonder achterpooten van rood met blauwen barensteel; 2 geheel zwart.

Op de laatste bladzijde:

Si mà maitresse
Veult être diablesse,
Et bannie en enfer,
Du bon coeur veulx être Lucifer.

---

[1]) Deze rebus is denkelijk, zoo te lezen: Vijf E ut vijf A's.

De schrijver moet wel erg verliefd zijn geweest om ter liefde van zijne „maîtresse" ter helle te willen varen!

Elisabeth Buyck begreep dan ook, dat dit zuchten ijdel gesnap was. Zij schreef vlak daaronder.

Als den vogelaer het vogelken
Vry liet vliegen,
Fluyt hy seer soet om het
Vogelken te bedriegen!

Elysabeth Buycken.

BERNARD J. M. DE BONT.

Vernatti. — Familieaanteekeningen vermelden dat dit geslacht in Engeland kwam uit Holland met Cornelis Vermuyden en anderen, om verdronken land droog te malen omstreeks 1620. F. Vernatti schreef in 1628 aan Monsieur St. Gillis over de droogmakerijen. De familie Vernatti wordt vermeld in: Smiles' Lives of the Engineers en ook in Hessels' Register of the attestations etc. preserved in the Dutch Reformed Church, Austin friars, Londen.

Delft schijnt de vaderstad dezer familie te zijn geweest; de afstammelingen in Engeland zijn verwant aan aanzienlijke geslachten.

Vrage: zijn er hier te lande óók afstammelingen?

FR. D. O. OBREEN.

Arent, v. Bakergem, Crombou. — Helene Arent, geb. 1747, gest. te Amst. (?) 1838, huwt 1°. Ds. Crombou te Piershil, 2°. Nicolaas v. Bakergem, generaal-boekhouder van den gouverneur van St. George d'Elmina, aldaar overleden. Van het eerste huwelijk eene dr. tr. den burgem. van Mijdrecht (wie ?). Van het tweede huwelijk een zoon Nic. Matth. Thomas, gehuwd met Joh. Kastelein, waaruit Nic., gehuwd met Magdalena Josina v. Helsdingen, waarvan de kinderen te Rotterdam wonen. Meerdere inlichtingen worden gevraagd voor de samenstelling eener genealogie-Arent.

Utrecht. H. J. SCHOUTEN.

Hartsinck (XLIV, 540). — De directeur-generaal Carel Hartsinck is geboren te Meurs omstr. 1610 en stierf te Batavia 24 September 1667. M. P. S.

KERKGESCHIEDENIS.

DE REMONSTRANTEN TE BRIELLE

NA DE ZEGEPRAAL DER TEGENPARTIJ IN 1618.

DOOR

H. DE JAGER. [1])

De genoemde Pieter van Almonde behoorde tot de regeeringspersonen dier dagen. Eerst weigerde hij rekenschap van het gesprokene aan de Broeders te geven en werd hij deswege gecensureerd, maar later bekende hij de geïncrimineerde woorden in haastigheid te hebben gesproken en vroeg hij verschooning [2]). Men mag echter uit de medegedeelde aanteekening afleiden, dat in 1627 de vervolging der Remonstranten niet met toestemming van alle regeeringspersonen geschiedde, en dat, toen den 5den Julij 1627 door de Vroedschap besloten werd de gedeputeerden ter Statenvergadering op te dragen „geen consent tot het inwilligen van eenige middelen" te geven, „tensij bij die van Rotterdam alvooren de missive van haer Ed. Ho. Mo. nopende trenoveren vant placcaet tegens de verboden vergaderingen soude wesen gepubliceert", Pieter van Almonde met dat besluit wel niet zal ingestemd hebben.

In de Magistraatsvergadering van 24 Oct. 1627 werd weer gehandeld over „de groote stouticheijt van de Remonstranten" en nadat de stadhouder Meeuwesteijn ontboden was, werd hem ernstig gelast „bij alle mogelijcke middelen de verboden vergaderingen te weeren" en beloofd dat de „Magistraten hem in alles de hant bieden" zouden. Den 27sten Nov. 1627 werd besloten hetzelfde aan

---

[1]) Vervolg van Nav. XLIV, blz. 417.

[2]) Acta van 2 Julij, 10 en 31 Aug. en 4 Nov. 1627.

te zeggen aan den baljuw. Nadat „de vergaderinge opten eedt gelast was dese resolutie niemande ter weerelt te releveren" en ieder lid der vergadering zulks „aen handen van den burgemeester Gellinchuijsen belooft" had, werd de baljuw ontboden, maar de stadhouder rapporteerde, dat „denselven van huijs was opte jacht." Dat hij later voor de Vroedschap of Magistraten verscheen, staat niet gemeld. In het begin van April 1628 werd weer genotuleerd, „dat de Remonstranten meer als voren beghonnen hare conventiculen te frequenteren ende daerin gantsch niet en werd gedaen tot weeringe." De kerkeraad vaardigde daarom een paar broeders af naar den Officier om hem te vragen „off sijne E. eenich heymelick interdict" had, „om het placcaet der Heeren Staten generael niet te executeren." Bij een ontkennend antwoord moesten de broeders den baljuw aanmanen „sijn devoir te willen doen" (Acta van 11 April 1628). Den 18den April 1628 werd aan den kerkeraad gerapporteerd, dat de baljuw beloofd had „sijn devoir vortaen te willen doen." Naderhand verklaarde de baljuw iets anders. Den 16den Mei 1628 verschenen een predikant en een ouderling der Herv. Gemeente in de vergadering der Magistraten en uit naam van den kerkeraad deelden zij mede „dat door tweederleij oorsaecken de luijden misleijt ende belettet werden tot gehoor van Godes H. Woort in de publijckque kercke te coemen, als door de profanitie van den sabbath midtsgaders doort houden van de aparte vergaderingen der Remonstranten, die met oochluijckinge genouchsaem publyclijck getolereert werden, waerdoor de eenvoudige ende simple luijden, siende dat de voors. vergaderingen door publijcke authoriteijt niet en werden gestuijtet grootelijcx geabuseert ende misleijt werden alsmede uijt de kercke trocken." Nadat de Magistraten over de mededeeling der Broeders hadden gedelibereerd, werd de Officier ontboden en deze „verclaerde in sijn vermogen niet te wesen de remonstrantsche vergaderingen te weeren, tensij alvooren bij de Heeren Staten een generale ordre ende middelen van executie gestelt" waren. De Magistraten, deze verklaring gehoord hebbende, committeerde twee uit hun midden om met den baljuw aan Gecommitteerde Raden te verzoeken „hulpe ende assis-

tentie om de conventiculen te weeren" [1]). Het resultaat van de zending is niet geboekt.

Den 13den Maart 1629 kwam bij den kerkeraad der Herv. Gemeente eene missive ter tafel van „Petrus Nieuwenroe, deputatus Synodi, geschreven in den naem van alle de Gedeputeerden, waerin versocht werdt, dat uyt dese vergaderinge eenige mochten gesonden worden in sGravenhage op maendach toecomende, omme dijnsdaechs smorgens neffens hare E. E. ende andere Gedeputeerden der kercken, daer de Remonstrantsche factie grasseert, te verschijnen in de groote kercke aldaer ende metten anderen te beraemen eenige middelen tot stueytinge derselver." Aan die uitnoodiging werd gehoor gegeven. Willem Crijnsze en de ouderling W. Taerling werden afgevaardigd. Het rapport, dat 23 Maart door W. Crijnsze uitgebracht werd, eindigt met de mededeeling dat men ook den Prins was gaan spreken. „Eindelijck waeren sij mede geweest bij den Prins van Oranien, ende hem de noot der kercke, ontstaende uijt de factie der Remonstranten, voorgedragen, waerop sijne vorstelijcke genade henlieden versekerde dat hij sijn goet ende bloet wilde geven om de ruste ende vrede der kercke te soecken, indien sij daermede konde vercregen worden."

Eenige dagen na het houden dier conferentie in Den Haag ontving de „officier" van Brielle eene missive van de Staten van Holland, waarin hem gelast werd „dat hij wel scherpelijck daerop soude letten, dat geene Remonstrantsche predicanten, uijt den lande gebannen," te Brielle „souden werden toegelaeten, tensij deselve de acte van stilstant hadden onderteeckent, ende dat de vergaderingen van de Remonstranten bij alle mogelijcke middelen tot de meeste ruste ende stilte mochten werden gestuijtet." In de vergadering, door de Vroedschap en de Magistraten den 13den April 1629 gehouden, maakte de baljuw de Heeren met dat schrijven bekend en verklaarde hij, „niettegenstaende hij sijn devoyren daertoe gedaen" had, „de vergaderingen met sijn authoriteijt niet te hebben konnen beletten," waarom hij „tbehulp ende assistentie

[1]) Res. Mag. 16 Mei 1628 en Acta van 16 Mei 1628.

van de Heeren Magistraten versocht." De Magistraten waren terstond bereid om handen aan 't werk te slaan en wat toen en later in 1629 plaats had, blijkt uit de volgende Resoluties:

Res. Vr. en Mag. 13 April 1629: „Is verstaen ende geresolveert, dat men eerst ende alvooren de plaetse ende schuijre, alwaer de remonstranten haere vergaderingen frequenteren, collegialiter sal inspecteren, omme daernae tot weeringe van dien te nemen soodanige resolutie, als men ten meesten dienste ende ruste van de stadt bevinden sal te behooren."

„De voors. schuijre geïnspecteert ende besichticht sijnde, is deselve sulcx geconditioneert bevonden dat die binnen weijnich daegen boven de helft is vergrootet, ende sulcx tegenwoordich met bancken ende andere sitplaetsen gemaect, dat deselve een groote ende ontallijcke menichte van menschen soude konnen vaten."

„Naer middach eodem die. De Heeren Magistraten ende Vroetschappen, naer de middach wederom vergaedert sijnde, hebben voor haer ontboden de werckluijden, die de voors. schuijre hebben getimmert, als Willem Abrahamsze Boucgen, Engebrecht Willemsze Brant, Willem Roelantsze, timmerluijden, Claes Claesze Mast metselaer ende Abraham glaesemaecker, ende sijn deselve, deen voor ende dander nae, ondervraecht ende geexamineert, wie henluijden de voors. schuijre ende timmeragie hadde aenbesteet te maecken, die daerop verclaerden sulcx niet te weten, maer dat sij generale last hadden van de remonstrantsche gemeente, omme tselve werck te voltrecken, sonder dat sij ijemant int particulier konden noemen; dat sij oock niet en wisten wie dat haer betaelen soude; doch verclaerden naemaels Willem Roelantsze, Claes Claesze Mast ende Abraham de glaesemaecker, dat sij bij Willem Abrahamsze Boucgen waeren aengesproocken om aldaer int werck te coemen."

„Op welcke examinatie naeder gedelibereert sijnde, is verstaen ende geresolveert, alsoo de voors. werckluijden de voorn. schuijre sonder consent van de Magistraten ende tegens de placcaten van de Ho. Overicheijt tot een publijcq predichuijs hebben geapproprieert, dat sij tselve datelijcken ende voor morgen avont sullen afbreecken ende demolieren, op peine dat den officier naar exigentie

van saecken tegens haer sal procederen: welcke resolutie de voors. werckluijden aengeseijt sijnde, hebben geweijgert tselve naer te coemen ende teffectueren."

„Coemen in de vergaderinge Heijnric Meeuwesteijn, stadthouder van den heere Bailliu, midtsgaders Cornelis Keijser ende Bastiaen Ramstaert, stedeboden, gelast omme te gaen ter plaetse, waer de remonstranten haere vergaderingen hebben gehouden, omme bij authoriteijt van den officier ende magistraten met behulp van sheeren dienaers ende stadtsarbeijders van daer te haelen de bancken ende sitplaetsen, rapporterende dat sij geweest sijn opt Maerlant voor de poorte van de voors. plaetse ende schuijre, die sij geslooten vonden, wesende aldaer bijeenvergaedert een groote menichte van menschen; dat den voors. stedehouder versochte omme door de huijsinge van eennen Adriaen Jansze schuijtvoerder in de voors. schuijre te coemen, ende soo den ingangh van de poorte aldaer te openen; welcken ingangh bij de huijsvrouwe van den voorn. Adriaen Jansze schuijtvoerder den voorn. stedehouder geweijgert sijnde, heeft denselven forselijcken mette vuijst op sijn borst gestooten ende de deure van haer huijs met gewelt toegeslooten, seggende den voorn. Adriaen Jansze onder anderen tegens den stedehouder, dat hij de deure voor hem niet begeerde te openen ende dat hij met hem niet te doen hadde, dan wanneer hem sulcx bij den burgemeester soude werden gelast, ende dat hij in persoone aldaer quaeme ende tselve versochte, dat hij sijn bevel alsdan naercoemen soude, maer anders niet."

„Versoucken binnen te staen eenige van de Remonstranten als Jan Adriaensze brouwer, Augustijn Dircxz Nagge, Wouter Lambrechtsze, Corstiaen Gillisze ende Francoeijs Braet, seggende ijets de vergaderinge hebben voor te draegen, dewelcke, binnengecoemen sijnde, versoucken vrijdom ende libere exercitie van haeren godtsdienst, om deselve in alle stilte (sulcx sij verclaeren tot noch toe gedaen te hebben) ende onverhindert te mogen plegen; dat die van de remonstrantsche gemeente, waeronder sij seijden mede geweest te sijn, doort accresceren ende vermeerderen van haere vergaderinge haer tegenwoordich predichuijs ten minsten koste hadden

vergrootet, dat sij niet souden gedaen hebben, bijaldien haer de voorgaende plaetse ende schuijre niet waere affhandich gemaect; dat de Heeren gelieven met haere begonste proceduijren te supercederen ter tijt in de naebuijrige steden op het houden van de Remonstrantsche vergaderingen eenparige ordre sal wesen geraemt. Op welck versouck gedelibereert sijnde, is de voorn. Remonstrantgesinde uijt den naeme van de vergaderinge aengeseijt, dat de heeren niet konnen goetvinden, dat men haere conventiculen met soo groote ende openbaere confluentie van volck sal tolereren, dat men tot noch toe haere vergaderingen met oochluijckinge hadde aengesien ende geconniveert; dat sij niet waeren tevreden geweest haere predicatien in stillicheijt ende mette minste beroerte te continueren, maer dat sij uijtgeborsten waeren tot meerder stouticheijt in verachtinge van de Ho. Overicheijt ende haere Magistraten; dat men oversulcx met de aengevangen proceduijren niet en kan nochte mach supercederen, ten waere sij onder hanttastinge wilden belooven haer nieu gemaecte predichuijs voor morgen avont te sullen demolieren ende afbreecken. Waerop de voors. Remonstranten verclaerden sulcx niet te konnen doen."

„Is voorts verstaen, dat men tgepasseerde op huijden in de saecke van de remonstranten sijn Pr. Excellentie ende heeren Gecommitteerde Raden sal communiceren ende daertegens versoucken ordre ende remedie, ende sijn daertoe gecommitteert den burgemeester Joris Gerritsze ende Pieter Jansze van Schoor."

Res. Vr. en Magistr. 16 April 1629: „Sijn in de vergaderinge geïntroduceert de gedeputeerde vant Hoff provinciael, de Heeren mr. Jacob de Wit ende mr. de Block, raetsluijden van denselven Hove, hebbende tot adjunct Francoeijs de Witte, griffier, alhijer door last van sijn Pr. Excellentie expresselijcken afgesonden, omme haer te informeren opt gunt vrijdach voorleden in de saecke van de remonstranten alhijer is gepasseert, ende tegens haere vergaderingen ende bijeencompsten te stellen ordre ende remedie ten meesten ruste van de stadt: waerop goetgevonden is bij de voors. commissarissen met eenige gedeputeerden, uijt dese vergaderinge daertoe genomineert, de plaetse van de remonstranten te inspecteren."

Res. Vr. en Mag. 17 April 1629: „Is alsnoch verstaen, dat men de resolutie, op vrijdach voorleden genomen nopende taffbreecken ende demolieren van de schuijre, bij de remonstrantsgesinde in forme van een predichuijs tegens wille ende consent van de heeren Magistraten ende in verachtinge van de authoriteijt van de Ho. Ov. opgetimmert, sal doen executeren, te weten dat men de werckluijden, die de voors. schuijre selffs opgetimmert ende gemaect hebben, tot het affbreecken van dien sal constringeren, ende dat men tot meerder voortgangh ende demolitie vant selve werck mede sal gebruijcken tbehulp van stadtsarbeijders. Welcke resolutie de heeren Commissarissen in haer logement door den heer officier ende twee heeren burgermeesteren gecommuniceert sijnde, verclaerden dat sulcx niet konde geschieden mette meeste ruste ende minste commotie, dat de werckluijden daertoe niet souden wesen te brengen als mette uijtterste extremiteijten; dat beter waere dat sulcx gedaen werde door stadtsarbeijders, om alle onheijlen te verhoeden; ende is goetgevonden met hetselve advijs te conformeren."

Res. Vroedsch. 19 April 1629: „Is den burgemeester Joris Gerritsze ende Jan Pietersze Lelievelt in mandatis gegeven aen thoff provinciael te remonstreren de groote stouticheijt, die bij de Remonstranten nae tvestreck van de Heeren Commissarissen ende taffbreecken van de schuijre gepleecht wert, dat sij deselve tot het predicken weder geformeert hebben ende de bancquen ende schraegen doen herstellen."

„Willem Abrahamsze Boucgen timmerman, opt raethuijs ontboden sijnde ende ondervraecht wesende, verclaert dat hem bij Wouter Lambrechtsze, Jan Arentse brouwer, Lenaert Willemsze Potael, Thobias Corvincxze, Mees Cornelisze ende meer andere gelast is de afgebroocken schuijre, waer de remonstranten haere vergaderinge gehouden hebben ende door last van de heeren Commissarissen, vant Hoff Provinciael daertoe affgesonden, afgebroocken, weder te prepareren om te predicken, dat hij diensvolgens aldaer op gisteren weder int werck gecoemen is ende de bancken ende schraegen herstelt ende de schuijre van achteren dicht gemaect heeft."

„Willem Roelantsze verclaert ad idem. Ende is de voors. tim-

merluijden geïnterdiceert het voors. werck te voltrecken op seeckere peine, daertoe te statueren."

Res. Mag. 27 April 1629: „Sijn binnengestaen eenige van de Remonstranten als Jan Adriaensze brouwer, Wouter Lambrechtsze, Lenaert Willemsze Potael ende Mees Cornelisze, wijtloopich verhaelende dat sij op de clachte van de gecommitteerde uijt den vroetschappe, aen den Hove provintiael gedaen, door een deurwaerder tegens maendaege daeraenvolgende voor den voors. Hove waeren verdachvaert, niet wetende waerinne haer te hebben misgaen, omme als criminele ende misdadige personen aldaer geciteert te werden; dat sij dienvolgende ten voors. daege voor den voorn. Hove waeren gecompareert, alwaer men eenige daegen haer hadde slepende gehouden, eer dat in haere saecke bij den raedt werde gedisponeert, totdat eijntelijck nae lange aenhoudens ende continuele solicitatien sij voor die reijse wierden gelicentieert naer huijs te vertrecken, mits dat sij aen handen van den president mosten belooven op donderdaege toecoemende, dat wesen sal den 3 Meije, wederom in den Haege te sullen verschijnnen; ende alsoo de stadt van den Brielle neffens andere steden van Hollant onder andere was geprivilegieert dat haere burgeren ende ingesetenen voor deerste instantie nergens anders mochten werden gecauseert ende te rechte gestelt dan voor haeren ordinaris ende competenten rechter, ende dat tHoff in desen schijnt te willen gaen bij preventie tot vernietinge van de voors. privilegie, die sij voor haeren competenten rechter niet en erkennen, versochten derhalven dat de heeren Magistraten souden gelieven haere saecke bij de hant te nemen ende den officier ordonneren, dat in cas sij, versouckers, haer in eenige deelen souden hebben misgaen ende daerover boete verbeurt, dat hij deselve terechte stellen soude, ende dat die van den Hove mach werden aengeschreven, dat sij niet konnen verstaen, dat haere burgeren aldaer voor deerste instantie in rechte sullen werden betrocken, maer dat sij volgens haeren eedt den officier op sijnnen eijsch ende conclusie op haer te nemen sullen recht doen."

Res. Vroedsch. en Mag. 1 Mei 1629: „Is rapport gedaen bij de gecommitteerdens, geweest sijnde in den Haege aen den hove van

Hollant, omme deselve te remonstreren, dat de Remonstranten corts nae tvertreck van de heeren Commissarissen de afgebroocken schuijre van achteren weder dicht gemaect hadden, de schraegen ende bancken herstelt ende alle commoditeijten geprepareert om te predicken; ende is dienvolgens overgelevert ende gelesen seeckere schriftelijcke acte van den voors. Hove waerbij tvoors. Hoff goetgevonden ende verstaen heeft, dat bij bailliu, burgemeesteren ende regierders deser stede ende door derselver authoriteijt alle de preparaten, daermede de voors. schuijre wederomme soo boven als beneden is geaccommodeert, sullen werden geamoveert ende wechgenomen."

„Is dienvolgens verstaen ende geresolveert, dat men de schraegen, bancken ende gereetschappen van daer door stadtarbeijders sal doen amoveren ende wechnemen, dat men daertoe gebruijcken sal den stedehouder van den officier met sheeren dienaers, ende in cas van resistentie dat men door tguarnisoen alle violentie ende onheijlen sal soucken te beletten."

„Sijn opt raethuijs ontboden Thobias Corvincxz, Elias Jansze ende Cornelis Joosten twijnder, ende is deselve, den eenen voor ende dander nae, affgevraecht wat henluijden gemoveert heeft de plancken, schraegen ende sitplaetsen uijt de schuijre, waer de Remonstranten haere vergaderingen hebben gehouden, wech te nemen. Hebben daerop verclaert, dat sij aldaer in loco geweest (zijn) ende eenige plancken van daer genomen (hebben), niet wetende daer ijet aen verbeurt ofte qualijcken gedaen te hebben; dat sij sulcx gedaen hadden volgens den last van de Heeren Commissarissen, dat het beter was dat sij selver vrijwillich de schuijre van de bancken ende sitplaetsen ontledichden, als dat het geschiede van hooger hant; dat soo datelijc als henluijden van stadts wegen door den bode Keijser was aengeseijt, dat sij haer niet vervorderen souden ijetwes van daer te nemen, dat sijluijden geobedieert hebben ende de bevelen van de Magistraet naegecomen."

— „Heijnric Meeuwesteijn, stedehouder, verclaert dat hij door last van de Heeren geweest is in de gemelte schuijre ende bevonden, dat meest alle de schragen ende plancken van daer

genomen waeren, doch dat hij noch eenige schraegen, van sprieten ende ander scheepshout gemaect, met weijnigh plancken soo beneden als boven geamoveert ende door de wagens wech doen draegen heeft."

„Is Cornelis Kijvidt, Claes Roobol ende Thonis Jans Pijn, voerluijden, omdat sij weijgerich sijn geweest de stadt ten dienste te staen, haer gilde ontseijt. Is verstaen dat men Huijch Proper, die als vooren de stadt wederhoorich geweest is ende om sijn onbehoorlijck spreecken, sal voor eenige daegen doen logeren op poorterskamer ende is denselven mede sijn gilde ontseijt" [1]).

Res. Vroedsch. 2 Mei 1629: „Sijn binnengestaen Jan Adriaensze brouwer, Wouter Lambrechtsze, Mees Cornelisze ende Lenaert Potael, remonstranten, in substantie doende gelijcke versouck als sij op vrijdage voorleden aen de Magistraet gedaen hebben. Waerop deselve tot antwoort gegeven is dat, alsoo de voors. saecke bij tHoff was geïntameert ende sij, versouckers, aen sijn Excellentie ende den voors. Hove doort redintegreren van de schuijre ende therstellen van de bancken, schraegen ende andere commoditeijten aldaer offentie gegeven hebben, dat de heeren in haer versouck niet konnen disponeren, maer dat sij de bevelen van de Hooge Ov. sullen hebben te obedieren ende ten gesetten daege voor den voorn. Hove te compareren."

Res. Mag. 26 Mei 1629: „Sijn binnengestaen Jan Adriaensze brouwer, Mees Cornelisze, Elias Jansze ende Tobias Corvincxz, gedeputeerde van de Remonstrantsgesinde, versouckende dat de heeren van de Magistraet souden gelieven te consenteren, dat de eijgenaers van de materialen van de affgebroocken schuijre, alwaer de Remonstranten haere vergaderingen gehouden hebben, die noch onbetaelt sijn, deselve uijt de stadtsschuijre nae haer souden mogen nemen, beloovende de voors. materialen niet weder ter saecke voors. te sullen gebruijcken: waerop gedelibereert sijnde, is tvoors.

[1]) De in deze aanteekening vermelde personen zullen geweigerd hebben de in de voorgaande aant. genoemde voorwerpen te vervoeren. Zie ook Res. Mag. 3 Mei 1629 en Res. Vr. en Mag. 3 Mei 1629.

versouck gehouden in bedencken tot de thuijscompste van den bailliu" [1]).

Uit de medegedeelde resoluties ziet men dat de baljuw het in 1629 niet bij woorden niet blijven. Dat er in 1631 weer verboden vergaderingen werden gehouden, zegt ons eene Res. Mag. van 5 Julij 1631, waarbij „Mr. Carel Wijchuijs den jongen ter saecke hij de remonstrantsche vergaderingen tot verscheijden maelen volgens sijn eijgen confessie gefrequenteert" had, „geïnterdiceert" werd „het schoolampt te exerceren."

Dat de kerkeraad der Herv. Gemeente evenmin als de burgerlijke Overheid gezind was de bijwoning van een vergadering der Remonstranten ongestraft te laten, toonde hij nog in 1639. In de Acta van 19 Julij 1639 staat: „Wert ingebracht dat tot ergernisse van dese gemeijnte in de voorleden Pinxsterdagen D. Johannes Ruijting, predicant in 't Zuijtlandt, alhier leggende op de wint om in Engellant te vaeren, gefrequenteert heeft de Arminiaensche predicatie op 't Maerlandt, ende sulcx tegen Abraham van den Berge vóór sijn vertreck bekent heeft: behalve dat hij eenige weken selfs over den biddach hier hem hebbende onthouden, niet meer dan eene reijse in de publijcke kercke hem heeft laten vinden. De vergaderinge heeft noodich geacht sulcx ad notam te nemen, om 't selve op den naestcomenden Classem in te brengen, ten eijnde hij, wedergecomen sijnde, daerover satisfactie geve." In de Acta van 1 Sept. 1639: „Wert ingebracht dat D. J. Ruijting, weder uijt Engellant t'huijs gecomen sijnde, van 't gene den 19 Julij ad notam genomen is, de predicanten alhier sijn leetwesen sulcx bethoont ende in conferentie soo veele satisfactie gegeven heeft, dat hij het minste bedencken niet en heeft naegelaten tot sijne beswaerenisse oft vreese voor het toecomende van diergelijcke ergernisse. De vergaderinge, nemende hierinne volcomen contentement, verstaet hem niet bij den Classem te beswaeren, maer van sijnen 't wegen iedereen gerust te stellen."

Op den laatsten dag van het jaar, waarin over Ds Ruijting in

[1]) Dat later een besluit werd genomen, zag ik niet vermeld.

de kerkeraadsvergadering gehandeld werd, kwam Ds J. Cloppenburch in de vergadering der Magistraten met de mededeeling dat hij zijn woonhuis en erve verkocht had aan Cornelis Hermansze van Leeuwen, niet beter wetende of de man had het voor zich zelven gekocht. Daarna was hem ter oore gekomen, dat Van Leeuwen het huis gekocht had „niet voor hem selven, maer ten behouve van de societeyt der Remonstranten". Mocht zulks waar zijn, dan zou het, naar Cloppenburchs verklaring, „grootelijcx strecken tot schandale ende blame van de gereformeerde religie ende insonderheijt van sijn persoon". Door een bode had hij Van Leeuwen „doen insinueren dat hij geliefde te verclaeren voor wie hij den coop hadde gedaen", waarop tot antwoord gegeven was „dat hij hem reguleerde nae de voorwaerden, die hij hadde geteijckent ende onder den vercooper waeren berustende". Cloppenburch, „in sijne goede meeninge bedrogen sijnde, was niet gesint den coop te presteren" en verzocht aan de Magistraten „daervan gereleveert te werden". Van Leeuwen, ontboden zijnde, verklaarde aan de Magistraten hetzelfde wat hij aan Cloppenburch had gezegd en voegde er bij „dat de huijsinge totten godtsdienst niet soude werden geapproprieert, doch dat hem vrij stont in tijt ende wijlen mette selve huijsinge ofte erve sijn proffijt te doen". Van Leeuwen gehoord hebbende, gaven de Magistraten aan den predikant te kennen dat zij hem „van den coop niet konden releveren, maer dat hij, sulcx versouckende, hem te addresseren hadde aen de Hooge Overicheijt". Cloppenburg ontving van den president van 't Hof van Holland den raad om zich nogmaals tot de Magistraten te wenden en hun te verzoeken „dat sij uijt macht ende authoriteijt van haere regieringe soodanige ordre ende voorsieninge souden gelieven te doen, datte ruste ende vrede van de kercke deser stede door het appropieren van de huijsinge tot een predichuijs voor de factie der Remonstranten niet geturbeert ende in onruste gestelt wert, ofte dat zij hem van de voors. vercoopinge souden willen ontslaen". Cloppenburg volgde dien raad op en een en andermaal werd er met Van Leeuwen gesproken. Hij eindigde met te bekennen „datte huijsinge van Cloppenburch met sulcken inten-

tie bij hem was gecoft, dat de erve bij de remonstranten totte exercitie van haeren godtsdienst in tijt ende wijlen soude werden getimmert, doch dat sij sulcx niet souden doen sonder toelaten van de Magistraten". Hoewel hij zei niet van den koop ontslagen te willen zijn, ging het huis toch in eigendom over aan de stad, wier Regeering het weer verkocht aan Ds. Hasius op voorwaarde dat bij sterven of eventueel vertrek van den predikant de stad het weer voor dezelfde som zou overnemen [1]).

In 1646 openbaarde zich dezelfde onverdraagzaamheid als in 1639. In de kerkeraadsvergadering van 27 Maart 1646 werd „inghebracht dat volgens de stercke gheruchten daervan sijnde de Remonstranten voorghenomen hadden een nieuwe verghaderplaetse te bouwen." De Broeders, van oordeel dat „het nieuwe onlusten ende beroerten soude verwecken," achtten zich verplicht aan de Vroedschap te verzoeken „het opbouwen te interdiceren" en met eenparige stemmen werd daartoe besloten. In de Vroedschapsvergadering van 9 April 1646 verschenen de gedeputeerden des kerkeraads en brachten het verzoek over, „daerbij int lange deducerende het schadelijcke gevolch eensamentlijcken de perturbatie van de ruste ende vreede, die daeruut (het opbouwen van een kerk) tot nadeel van de bloeijende gemeente (der Hervormden) stont te verwachten." Er werd door de Vroedschap besloten „het bouwen van de nieuwe kercke de facto te doen weren." Aan de timmerlieden en metselaars werd gelast „met het werck op te houden, all t' gunt sij alreede souden hebben gemaect wederom te demolieren ende te stellen in sulcken staet als t'selve voor date geweest" was, „op peijne dat sijluijden als wederhorighe de stadt souden hebben te ruijmen." Jan Adriaensze de Vogel, Corstiaen Gillisze, Cornelis Couter en Cornelis Arentsze van der Wijel, [2]) „wesende van de gesinte van de Remonstranten," verzochten, „eerst mondelijcken ende daernaer bij overleveringe van requeste uutten naem van die van de voors. gesinte, consent omme met haer begonnen ofte voorgenomen gebouw van een kercke te mogen voortgaen,"

[1]) Ress. Vroedsch 12 en 30 April 1640, Ress. Mag. 4 en 30 Nov., en 1 Dec. 1640.

[2]) In Res. Mag. 23 Julij 1646 heet hij „beenhacker."

maar de Vroedschap bleef bij haar genomen besluit [1]. Tweemaal kwam bij de Magistraten bericht dat er toch met den bouw der kerk werd voortgegaan en de Heeren handelden naar bevind van zaken [2]. De laatste resolutie door mij betreffende de zaak gevonden, is eene Res. Mag. van 17 Nov. 1646, luidende: „Es bij resumptie van de resolutie, op voorleden saterdach genomen nopende het demolijeren van het aengevangen gebouw opte erve achter de huijsinge van Cornelis van der Wijel int Noorteijnde binnen deser stede, in de vergaderinghe ontboden Gerrit Jacobsze van Dam stadtstimmerman, ende denselven gelast te nemen inspectie oculair off het voors. gebouw volgens de voors. resolutie was affgebroocken, dewelcke naer volvoeringhe van sijnnen last heeft gerefereert t'voors. werck alsnoch gevonden te hebben in state, gelijck t'selve voor date van de voors. resolutie was geweest, waerop gedelibreert sijnde es den voors. Gerrit van Dam ende Pieter Hubrechtsze stadtsmetselaer gelast omme henluijden met stadtsarbeijders op naermiddach te laten vinden opte voors. erve, ende aldaer ter executie van de voors. resolutie ende het besluijt van de Heeren van den Vroetschappe de facto te demolijeren ende aff te breecken de geheele suijtmuijer ende het fondament van dijen, ende voorts de verdere muijragie vant voors. werck, tot op de hoochte van 6 voeten uutten gront te reeckenen, midtsgaders wech te doen alle gereetschap van staecken, stellingen ende anders, die opt voors. werck sullen werden bevonden."

Ook in latere tijden kwam nu en dan de oude onverdraagzaamheid voor den dag. In de Vroedschapsvergadering van 5 Junij 1702 kwam ter sprake een nominatie van 20 personen, waaruit 10 leenmannen moesten worden gekozen, en tot de aanmerkingen, welke op die nominatie werden gemaakt, behoorde dat onder de genomineerden waren een „dienent ouderling van de *remonstrantse kerk*" en „een die doende was publijcque professie van de *Lutheraanse religie.*" In Dec. 1702 moest de verovering van „Keijserweert, Venlo

[1] Res. Vroedsch. 16 April 1646.
[2] Res. Mag. 18 en 23 Julij, 10 Nov. 1646.

etc." door een dankdag worden gevierd. Tot de feestelijkheden te Brielle zou behooren „een fatsoenelijk collation naar het lossen van het canon op de groote bovencamer van het stadhuijs, van stadswegen door den burgemeester Pieter van Almonde te geven," en den 2den Dec. besloten de Magistraten verschillende personen tot dat collation te noodigen, onder hen „de drie duijtsche en walsche predicanten," maar van den remonstrantschen predikant J. van Engelen was geen sprake.

Toen de Magistraten den 16den Aug. 1675 goedvonden te bepalen dat er in de kerken van Den Briel een collecte zou worden gehouden „voor de restauratie" van de kerk te Woerden, die door den vijand „afgebrant ende geraseert" was, werd tevens besloten „de societeijt der Remonstranten ende Mennonijten daertoe mede te doen versoucken." [1])

Dat men van de Remonstranten wel geldelijke bijdragen wilde hebben, werd ook in 1689 openbaar. Om het noodige geld te krijgen ter lossing van Jacob Samuelsze t'Jongh, „slave tot Algiers," werd een collecte te Brielle gehouden, maar er moest meer zijn dan wat bijeengebracht was en den 24sten Dec. 1689 bepaalden de Magistraten op den 2den Kerstdag voor hetzelfde doel nogmaals een collecte te laten houden. Van de eerste collecte was alleen bericht gegeven aan de Hervormde predikanten. Van de 2de werd ook de Remonstrantsche in kennis gesteld, en waarom? Om hem de hem toekomende eere te geven? In Res. Mag. 24 Dec. 1689 leest men: „Ende dewijle van ter sijden werdt gehoordt, dat verscheijde leden van de Remonstrantse gemeente haere charitatie meerder souden hebben betoont, als wanneer sijlieden daervan tijdelijck kennisse hadden gehadt, soo is voor desen male tot weghneminge van soodanige precxten (lees: pretecxten) ende excuijsen

1) Den 26sten Junij 1676 besloot de kerkeraad op verzoek van de Magistraten een collecte te houden voor de „verarmde gemeente van Westmaes," o. a. op conditie dat na overgave van het bedrag ter secretarie een quitantie zou worden gegeven, „expresselijck" vermeldende dat de collecte geschied was op verzoek van de Magistraten. De collecte bracht voor Westmaas *f* 30 op en de verlangde quitantie werd gegeven.

den bode Hooghwerff gelast den Remonstranten predikant van de voors. sake kennisse te geven. Ende indien eenige penningen uijt hare gemeente mochten werden vergadert, dat deselve penningen mogen werden gefurneert aen den Secretaris."

Enkele jaren later toonde de Vroedschap zich welwillend jegens de Remonstranten en op het ééne bewijs van welwillendheid van de zijde der Contra-remonstranten volgden andere. Den 26sten Dec. 1699 werd door de Vroedschap aan de Remonstrantsche gemeente op haar verzoek toegestaan „omme haar preekplaatse, die vermits van hout sijnde bouvalligh gewerden was, met een muijr ofte van steene te mogen doen maken." Den 4den Julij 1716 vertoonde Jacob Lambregts, Remonstrantsch predikant te Brielle, aan de Magistraten „een bul als medicinae doctor" en men vond goed te accordeeren zijn verzoek om te Brielle „in die qualiteit te mogen practiseren." In de kerkeraadsacta der Herv. Gemeente van 30 Oct. 1749 staat: „Wijl bij het doen der Diaconie-Rekeningen meermalen bedenkingen waaren gevallen omtrent zulke persoonen, die, tot de Remonstrantsche kerk behoorende, nogtans van onze Diaconie bedeeld wierden, of niet veelligt aan dezelve ook eenig onderhoud van de Remonstrantsche kerk mogte gedaan worden, 't welk meer dan eens in voorgaande tijden aan zulke armen gevraagd was, dog van dezelve voorgegeeven, dat niets daarvan trokken, is goedgevonden om deswegens eenige nadere openinge te vraagen bij den heer Buitenweg, pred. van de Remonstrantsche gemeente alhier, opdat men naar bevind van zaaken zig in de bedeelinge van zodaanige armen zoude kunnen schikken." Ds. Buitenweg gaf de gevraagde „openinge", „erkennende met dankbetuiginge dat de Diaconie (der Herv. Gem.) ook het haare tot ondersteuninge dier armen (van de Rem. Gem.) toebragt" (Acta van 22 Jan. 1750).

Den 31sten Maart 1698 kwam in de kerk der Remonstranten „even voor de predicatie" een half beschonken soldaat. Eerst ging hij zitten „in de diaconsbanck", en daarna, „op 't aankomen van 2 à 3 soldaten van de wacht op de predickstoel". Hij „wilde zig door geen minnelijke persuasien laten bewegen om daaraf en uit de kerk te gaan, totdat men hem met gewelt, 't breken des

deurs van den predikstoel etc., daaruit heeft moeten schoppen en ter kercke genoegsaam uitslepen, zijnde zulx niet toegegaan zonder groote alteratie van vele menschen, confusie van onze godsdienst en pericul van des soldaats leven, in gevalle door eenige daar tegenwoordig zijnde menschen daarin niet ware voorzien geweest". Er werd door den kerkeraad der Remonstrantsche Gemeente besloten het voorgevallene aan den burgemeester bekend te maken, „evenwel niet bij forme van klagte, maar als een simple notificatie". De daartoe benoemde Commissie werd ontvangen door den burgemeester Taal, die tot antwoord gaf dat hij het medegedeelde „zoude aanteeckenen, aan de Magistraat te kennen geven en zorge dragen dat voortaan in diergelijcke zaacken zou voorzien worden." Ten slotte verzekerde hij aan de Commissie „zeer minnelijck uit naam van de Regeringe in zulcke en andere voorvallen de protectie van hare E. agtb."

De laatste mededeeling is ontleend aan de kerkeraadsacta van de Rem onstrantsche Gemeente te Brielle. Van deze acta is één boek aanwezig, loopende van 3 Jan. 1647 — 7 Maart 1724. Uit dat Register wil ik nog ettelijke bijzonderheden mededeelen, ter completeering, een enkele maal ter verbetering [1]) van hetgeen Dr. J. Tideman heeft bekend gemaakt in zijn verdienstelijk werk: „De Remonstrantsche Broederschap, Biographische Naamlijst enz." (Haarlem, 1847), blz. 199—207.

Als eerste vaste leeraar der Brielsche Gemeente is aldaar genoemd Theophilus Rijckewaert [2]). 't Notulenboek behelst aangaande dezen man het volgende.

Th. Rijckewaert was tot in 1650 te Brielle dienstdoend predikant. Hij werd in dat jaar vervangen, maar van alle werkzaamheden wenschte men hem niet ontslagen te zien. In de „Wetten",

[1]) Op blz. 200 spreekt Dr. Tideman van de „Maaslandsche" kerk. Men moet lezen „Maerlandsche."

[2]) Over dezen leeraar zie men niet alleen wat Dr. Tideman meldde, maar ook wat ik schreef in „Het Brielsche Archief", bl. 101—104 en in de 30ste aanteekening achter mijn, in Prof. Fruins „Bijdragen" geplaatste „Bijdrage tot de geschiedenis van het klooster en de goederen der Regulieren te Rugge."

welke in 1652 werden gearresteerd, komen artikelen voor, die zulks bewijzen. Art. 1 luidt: „Eerstelijck dat alle ende een ieder van ons voor het hooft ofte preses van de verghaderinghe onses kerckenraet sal erkennen te wesen den godtvruchtigen onsen ouden leeraer D. Theophilus Rijckwaert, soo lanck hij leeft, ende in sijn absentie of andere ongheleghentheden de andere predicanten bij beurten van 2 maenden, beginnende van de outste, van Rijckwaert volghende ende soo voortghaende in haerder aller absentie tot op de outste dienende ouderlingh of diacon, die alsdan soude mooghen present wesen". En art. 8: „Dat het hooghwaerdich avontmael onses H. Jesu Christi sal bedient werden bij den godtvruchtighen onsen ouden leeraer Theophilum Rijckwaert, soo lanck hij leeft en Godt Almachtich hem daertoe kracht en vermogen sal ghelieven te verleenen, en bij ghebreecke van dien met ghebeurte bij de andere predicanten of leeraers, soo lanck alsser meer als een sal wesen. En sal hetselve gheschieden 4 mael 's jaers naer voorghenomen resolutie, naementlijck op den eersten sondach int jaer, op Paeschdach en dan voort van 3 maenden tot 3 maenden". Op den 7den Maart 1652, toen de Wetten, waarin deze artikelen werden opgenomen, geteekend werden, was Theoph. Rijckewaert nog in leven; wanneer hij stierf, zeggen de Acta niet. Men vindt alleen in de Acta van 2 Oct. 1661 gewag gemaakt van de dienstmaagd van de „weduwe van Ds. Theoph. Rijckwaert." (*Wordt vervolgd.*)

Laevinus Torrentius (XLIV, 601). — Levensbeschrijvingen en brieven van, en andere berichten betreffende L. T., geschreven of uitgegeven in de 19e eeuw, zijn te vinden in:

Annales de l'Académie archéologique de Belgique. Antw. jg. 1853. — *Précis historiques*. Mélanges religieux, littéraires, et scientifiques. Brussel, Vromant, aflev. voor Oct., Nov. en Dec. 1877. — *Revue de Liège*, sous la direction de Félix van Hulst. Luik, Oudart, jaarg. 1844, I. 434—57 en II, 217—33. — *Annuaire* de l'université de Louvain, jaarg. 1851. — *Bulletin* de la Commission royale d'histoire, dl. XVI. — *Annuaire* de la Bibliothèque roy. de Belgique, publ. par de Reiffenberg, 1849.

Gent. TH. J. I. ARNOLD.

FOLKLORE.

HET EINDE DER WERELD

IN DE LETTERKUNDE DER OUDE GERMANEN.

Dat men vaak het: tempora mutantur et nos mutamur in ipsis niet al te streng moet opvatten en men zaken, die in oude tijden geloof vonden en schrijvers en dichters stof voor hun lettervruchten gaven, nog heden ten dage als zoodanig ziet dienst doen, bewijzen ons de dagbladen.

In 't Nieuws van den Dag van 27 December 1893 lezen we: „Professor *Falb*, die door zijne weersvoorspelling nog al eens van zich spreken deed, voorspelt nu iets veel ergens dan stormen en regen, namelijk..... het eind der wereld. Volgens hem zou dat einde zeer nabij zijn. Een komeet, in 1886 ontdekt, moet, volgens zijne berekeningen, den 13den November 1899 — misschien een paar dagen later, den 15den — in botsing komen met onzen aardbol, waardoor alles, wat daarop is, zal vergaan.

Mocht de wereld er beter afkomen dan de professor vreest, dan zal men een natuuurverschijnsel zien, zooals nog nooit is aanschouwd, namelijk een regen van vallende sterren.

Nog meer worden we er van overtuigd, dat vele „alte Geschichten immer neu bleiben," wanneer een vermaard Fransch letterkundige en astronoom, in hooge mate begaafd met de aan zijne natie zoo eigen scheppende fantasie en art de dire ons meesleept in een roman over: *La Fin du Monde*, [1]) waarvan 't heet: „Dans un roman des plus curieux qui vient de paraître, *M. Camille Flammarion*, envisage cette hypothèse, (c. a. d. la fin du monde). Une comète heurte la terre. Qu'en résulte-t-il? La catastrophe se

---

[1]) Zooeven is een Hollandsche bewerking door Dr. B. C. Goudsmit bij Thieme te Zutfen verschenen.

produit à la fin du vingtième siècle, c'est à dire à une époque déjà très différente de la nôtre, transformée par la découverte des aérostats, par les progrès de l'électricité etc." [1])

Ondanks de nieuwere leer, die 't onheilspellende karakter, dat in den loop der tijden aan de kometen is gegeven, aan haar ontzegt, daar ze evengoed als al 't bestaande aan verschillende natuurwetten o.a. die der zwaartekracht onderhevig zijn, zich in banen bewegen met de zon in 't eene brandpunt; ondanks dat volgens de wetenschap de invloed der kometen op de planeten veel geringer is dan omgekeerd, laten onze Fransche schrijver en professor *Falb* kometen verschijnen, behept met 't onheilspellende der ons uit de geschiedenis bekende, waarvan 't niet onaardig is enkele in onze herinnering terug te roepen.

Reeds zeer oud is de gewoonte om in kometen boden van slechte tijden, van ongeluk en ramp, van buitengewone gebeurtenissen te zien, ook om ze voor de geesten van gestorvenen te houden, die der menschheid schrik en vrees aanjagen. We noemen bijv. 't zoogenaamde *Julium Sidus*, de komeet, waarvan *Suetonius* spreekt in hoofdstuk 88 van 't leven van *C. Jul. Caesar*: „Hij (Caesar) overleed op zijn 56e jaar en is onder de goden opgenomen niet alleen in den mond van hen, die zulks verklaren, maar ook in de overtuiging des volks, daar immers op de spelen door hem ingesteld, die zijn opvolger *Augustus* 't eerst gaf, een „ster met haar" (d. i. woordelijk de vertaling van 't Grieksche woord κομήτης) gedurende 7 dagen achtereen scheen, opgekomen ongeveer op 't 11e uur. En men geloofde, dat 't de geest van *Caesar* was na zijne opneming in den hemel en daarom wordt met zijn beeld een sterrenbeeld aan den hemel toegevoegd." Dit was in 't jaar 44 v. Chr.

Tacitus in zijne *Annales* 14, 22 meldt ons 't verschijnen van een komeet in 't jaar 61 n. Chr. „Daarbij scheen een komeetster, waarvan 't volk de meening heeft, dat zij verandering in de regeeringen voorspelt." Nogmaals noemt hij eene, welker gevolgen zorgvuldig

---

[1]) Zie *Les annales politiques et littéraires,* revue populaire van 24 Dec. 1893 en *De Amsterdammer*, Weekbl. voor Nederl. van 26 Nov. 1893.

door offers werden afgeweerd in 't jaar 65 n. Chr. (*Ann.* 15, 49). Bekend is ook de plaats uit *Vergilius*' *Georgica* (1, 448), waar vermeld wordt, dat de slag bij *Philippi* in 42 v. Chr. tusschen *Octavius* en *Antonius* tegen *Brutus* en *Cassius*, voorafgegaan werd door hevige onweders en „*diri cometae*" d. i. onheilspellende kometen. Ook andere schrijvers uit de oudheid als *Aristoteles* en *Seneca* vermelden, waarvan kometen sprake is, steeds 't gewone daaraan gehechte bijgeloof.

En in later tijd? Wien is 't niet bekend, dat de komst van *Tamerlan* in verband werd gebracht met een komeet, die in 't jaar 1402 verscheen? Ook na den val van *Constantinopel* in 1456 kon 't niet anders of 't volk meende, dat de gebeurtenis samenhing met de verschijning van een komeet in dat jaar. En in 1618, in 't begin van den dertigjarigen oorlog werd de ons aan dien oorlog verbonden ellende en jammer voorspeld, niet door éene, maar door twee kometen, waarvan de eene een staart had van 100 graden; we denken hierbij onwillekeurig aan de woorden uit de bekende Capucijner preek in *Wallensteins Lager* van *Schiller*: „Den Kometen steckt er (der Herrgott) wie eine Ruthe, drohend am Himmelsfenster aus," en aan *Vondel's Leeuwendalers*, vs. 545 vlgg. De komeet van 1664 gaf aanleiding tot 't slaan van een penning met opschrift: Ach Heer, straf ons niet in Uwen toorn. De komeet van 1680 is bekend om hare grootte, die echter nog weer overtroffen werd door de monsterkomeet van 1811, welke een middellijn had van 80 maal die der aarde. De komeet van *Halley* (1682) verscheen weer in 1835. En ook later hebben ze zich voorgedaan, doch 't bijgeloof schijnt zeer te zijn afgenomen; de kometen hebben veel van haar slechten naam verloren, niet 't minst door de vorderingen der sterrenkunde, die gelijk iedere exacte wetenschap, alle wonderen en ongegronde hypothesen verre van zich houdt. 't Was Dr. *Olbers* (geb. 1758), die reeds zeide: „Zoodanig heeft de Almacht ons zonnesysteem ingericht, dat planeten en kometen millioenen jaren lang ongehinderd en ongestoord hare banen kunnen doorloopen. Deze uitspraak der wetenschap is bijgevolg zoo verrassend en te gelijk zoo volkomen geruststellend, dat men tenminste gedurende den

korten duur eens menschenlevens geen gegronde zorg behoeft te hebben om zoo iets vreeselijks te moeten beleven."

Waar een man van 't vak zoo afdoende spreekt, kunnen geen schrijvers of dichters, zooals indertijd *Milton* (in zijn *Paradise lost* 2, 706 vlgg.) of *Shakespeare* (in 1 *Henry* VI 1. 1.), hunne werken met schoone en afschrikwekkende schilderingen van kometen en hare gevolgen meer versieren en zal alleen de roman desnoods nog eene plaats over hebben om de thans zoo in hare eer herstelde kometen onder haren kwaden naam te doen optreden. Het woord van *Voltaire* is in vervulling gekomen:

„Comètes que l'on craint à l'égal du tonnerre,
Cessez d'épouvanter les peuples de la terre."

Om thans van 't chapitre der kometen af te stappen en terug te komen op 't „*Einde der wereld*", ziedaar inderdaad een onderwerp, dat reeds zoo oud is bijna als het begin, het ontstaan der wereld. Denken we niet dadelijk aan 't bijbelverhaal? Aan den ondergang der *eerste* wereld, eene gebeurtenis, die onzen *Bilderdijk* de stof gaf voor zijn heldendicht? Aan den zondvloed, de straffe Gods voor de bedorven menschheid, die door geen waarschuwingen van *Noach*, „den prediker der gerechtigheid", zooals hij door *Petrus* genoemd wordt, zich op den rechten weg liet brengen, over de menschheid, die zoo ver was gedaald, dat *Enoch*, die „met God wandelde", te goed was om onder haar te verblijven? Denken we ook niet dadelijk aan de 3, 4 of 5 leeuwen of tijdperken, aetates, *αἰῶνες* der Grieksche en Romeinsche mythologie, waarvan *Hesiodus* (± 400 v. Chr.) *Apollodorus* (± 150 v. Chr.) en last not least *Ovidius*, (± 17 n. Chr.) in 't 1e boek zijner *Metamorphosen*, spreken en die elkaar opvolgen, wanneer de verdorvenheid te groot werd en de ondergang door de goden besloten was? Zoowel dus bij de Joden, resp. Christenen, als bij de heidensche volkeren, zien we 't geloof aan een wereldeinde reeds in zeer ouden tijd bestaan.

Doch ook de latere, de tweede wereld zal eens ten onder gaan en niet door water, maar door vuur. En 't is weer de bijbel, waarop dit geloof steunt, en 't is weer niet alleen de Christelijke godsdienst, die het wereldeinde predikt, maar ook, om iets te noemen, de leer

van *Zoroaster*. Ook volgens die leer zal eens *Ormuzd*, de goede geest triomfeeren, wanneer het rijk van *Ahriman*, den *Angra mainyus*, den slaanden geest, gevallen is. En dat in de Germaansche mythologie, de ondergang der wereld, niet weinig versterkt onder invloed van het Christelijk geloof in de gemoederen des volks vaststond, zal beneden blijken.

Bekend is de beschrijving van *het jongste gericht*, *iudicium universale sive novissimum* bij *Mattheus* 25, 31—46. Dan, op of na dien oordeelsdag, *dies illa* (2 Timoth. 4, 8), zal de aarde en alles, wat zij inhoudt, ten ondergaan; de zon zal verduisteren, evenals de maan, de sterren zullen nedervallen en de elementen des hemels zullen beginnen te werken. De Christus zal komen en in zijn oordeel de goeden van de boozen scheiden, genen in zijn eeuwig rijk van zaligheid opnemen, doch dezen ten vure doemen en daarheen verwijzen, waar „weening is en knersing der tanden.” De drie eerste evangeliën niet alleen, maar ook *Petrus*, *Paulus*, *Jacobus* [1]) in hunne werken wijzen dikwijls op de groote gebeurtenis, doch vooral is ’t *Openbaring* hoofdst. 11 en 20, welker schildering van den ondergang der wereld in de Middeleeuwen indruk heeft gemaakt. Want op haar steunt ’t geloof aan een duizendjarig rijk vol heerlijkheid, dat aanvangt na de overwinning van Christus op den Antichrist, en dat eindigt met de „voleinding der wereld” (*Matth.* 13, 40), de *Consommatio seculi* ook wel *annihilatio* genoemd, een geloof, dat men gewoon is *Chiliasmus*, minder vaak *Millennarismus* te noemen. Dit Chiliasme had in den ouden tijd zoo diep wortel geschoten [2]), dat ’t door predikers herhaaldelijk werd te pas gebracht, om de licht tot zonden geneigde menschheid te waarschuwen, en met schrik en vrees te vervullen. Wij behoeven niet

---

[1]) Bijv. *Matth.* 13, 41; 19, 28; 24, 29; *Marc.* 13, 24; *Luc.* 21, 25; 2 *Petr.* 2, 7 enz.

[2]) In den Tijdspiegel van Januari 1894 wordt door *Dr. J. G. de Vos* betoogd, dat ’t geloof aan den wereldondergang in ’t jaar 1800 en de vrees daarvoor bij de menschen in den ouden tijd „naar het gebied der legende moet worden verwezen.”

[3]) Dat later andere jaren als ’t begin van ’t duizendjarig rijk werden vastgesteld is bekend genoeg. Ik herinner bijv. aan den ongelukkigen *Dulcinus*, ’t

alleen preeken van vóór 't jaar 1000 [3]), dat men voor 't jaar begon te houden, waarin de gebeurtenis zou plaats vinden, op te slaan om te bewijzen, dat een beschrijving van den jongsten dag in al zijne verschrikkelijkheden een integreerend deel der gebruikelijke homiliën was. Om niet te ver af te dwalen en ieder onzer lezers in staat te stellen zich te overtuigen van onze bewering, wijzen we er op, dat de bekende schrijver van *Ekkehard*, *Victor Scheffel*. een getrouw beeld van den tijd vooral daar schildert, waar hij in 't 14e hoofdstuk van zijn roman ons de preek te lezen geeft, die *Ekkehard* houdt tot 't vergaderde volk om 't met krijgslust en moed te vervullen. En in later tijd, in de 17e eeuw en thans, wordt der gemeente de oordeelsdag voor oogen gehouden, wat ons o. a. de Engelschman *Jeremy Taylor* (1613—67) in zijne preeken bewijst. En nog heden ten dage behoeven we ons maar op *Allerzielendag* (2 Nov.) naar de katholieke kerk te begeven om 't bekende aan *Thomas van Celano* toegeschreven, en door verschillende componisten op muziek gezette: *Dies irae, dies illa, solvet secla in favilla* te hooren zingen. Men zie ook voor den nieuwsten tijd het Januarinummer van „de Gids" in dit jaar, bl. 134 en 135, waar een fragmentarisch gedicht: *Der Tage der Vollendung* door *Christian Wagner*, omstreeks 1860 geschreven, vermeld wordt. Men denke voorts aan *Felix Dahn's* gedichten: *Weltuntergangs-Erwartung*.

Geen wonder dus, dat de nadering des gerichts en de beschrijving van 't oordeel en wat daarop volgt meermalen ook bij onze voorvaderen, de oude Germanen stof voor een gedicht gaf en al is de invloed van den Christelijken bijbel onmiskenbaar, geenszins zal men sporen van 't oude, heidensche geloof in deze kwestie kunnen ontkennen.

De nog niet geheel voldoende verklaarde naam van den wereldondergang is in 't Germaansch: *Muspilli* d. i. vernietiging door vuur; een andere is de Oudnoorsche *Ragnarökkr* = duisternis der goden, godenschemering, Götterdämmerung, een tamelijk zinlooze naam,

---

hoofd der Dulcinisten, die leerde, dat 't duizendjarig rijk in 1300 begonnen was, aan *Jacob Böhme* en aan *Johannes Bengel*, die 1836 als 't beginjaar vaststelden.

die door verwarring, reeds in den ouden tijd en bij de Scandinaviërs zelve in de plaats is gekomen voor 't oorspronkelijke en een goeden zin gevende *Ragnarǫk* = lotgevallen der goden d. i. hun strijd tegen de booze geesten en hun ondergang, die daarop volgde, dus evenals *aldar rǫk* = wereldeinde.

Thans zijn we aan 't eigenlijke doel van onzen arbeid gekomen om nam. nader kennis te maken met gedichten der oude Germanen, die het hier besproken onderwerp, den ondergang der wereld, behandelen. In verschillende Germaansche dialecten, 't *Oudfriesch*, *Oudhoogduitsch*, *Oudsaksisch* en *Oudnoorsch* — ook in 't *Angelsaksisch*, 't *Middelhoogduitsch* en in onze oudere taal zijn ze aan te wijzen — zijn ons zoogenaamde Eschatologieën overgebleven, die eene nadere beschouwing en vertaling overwaard zijn. [1])

In de eerste plaats de *Oudfriesche* beschrijving of nauwkeuriger de *Oudoostfriesche*, want ze is ons overgeleverd in 't dialect der *Rustringers*, die in de nabijheid van de Weser woonden.

Zij begint met te vermelden, dat volgens *Hieronymus* er 15 teekenen [2]) zijn, die den oordeelsdag aankondigen. Hierbij dient wel opgemerkt te worden, dat reeds *Jacob Grimm* in zijne *Deutsche Mythologie* (1835) bl. 473 opmerkte: „Thomas Aquinas, Asegabôk und Berceo beziehen sich auf Hieronymus, in dessen Werken eine solche Zusammenstellung der fünfzehn Zeichen nirgends vorkommt" [3]).

Dit zijn de vijftien teekenen, die vóór den doemsdag zullen

---

[1]) Men verwachte hier geen diepzinnige, critische en exegetische verklaringen, doch slechts de resultaten der onderzoekingen van onze groote germanisten, ook geen dichterlijke, onberispelijke vertaling, doch eene vertolking, welker waarde wellicht alleen ligt in de getrouwheid, waarmee zij de eigenaardige taal en den stijl van 't oorspronkelijke tracht weer te geven.

[2]) Over deze teekenen is al heel wat geschreven! In den bijbel worden ze niet dan in 't apocryphe 4e boek *Ezra* uitvoerig genoemd, dit zal dan ook wel de oorsprong der later zoo veel beschreven legende zijn. Zie hierover meer uitvoerig *G. Nölle* in de Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur, (herausgeg. van Paul und Braune) VI, 415 vlgg. De schrijver noemt en groepeert daar een vijftigtal bemerkingen van de legende der 15 teekens.

[3]) Vgl. bovengenoemd opstel van Nölle, blz. 419.

komen (en) die Sint Hieronymus geschreven vond in de boeken der Joden. [1])

Des eersten daags, stijgen alle wateren 40 vademen boven alle bergen en zij zullen dan staan als de muur, die van steen gewrocht is.

Des tweeden daags worden ze gelijk aan dezelfde gedaante, waarin ze te voren waren.

Des derden daags vallen ze zoo ver weg, dat geen oog ze kan zien.

Des vierden daags verzamelen zich alle visschen, die in de wateren zijn en roepen alle tot God en die stem kent geen mensch, behalve God alleen.

Des vijfden daags branden alle wateren, van 't Oosten der wereld tot 't Westen der wereld.

Des zesden daags, zijn alle boomen en alle grassen met een bloedigen dauw bedekt.

Des zevenden daags valt al 't hout, van 't Oosten der wereld tot 't Westen der wereld en wordt altegader gebroken.

Des achtsten daags valt de eene steen tegen den anderen, en de bergen worden met den grond gelijk gemaakt.

Des negenden daags, vindt er zulk een groote aardbeving plaats, als er van 't begin der wereld af nooit eene is geweest.

Des tienden daags wordt de wereld gelijk gemaakt tot denzelfden vorm, waarin onze Heer ze geschapen heeft.

Des elfden daags gaat de eene mensch tot den anderen, en geen mensch kan den anderen antwoorden van nood en van angst; want dan is iedereen van zijn zinnen beroofd.

Des twaalfden daags wordt vergaderd al 't gebeente op de wereld, op eene plaats.

Des dertienden daags vallen alle sterren van den hemel.

Des veertienden daags sterven alle lieden, en zullen daarna opstaan met andere kleederen.

---

[1]) De oorspronkelijke tekst is te vinden in de uitgave van *Von Richthofen's Friesische Rechtsquellen* blz. 130, en *De Haan Hettema's Oude Friesche wetten*, I, 130.

Des vijftienden daags, dan brandt de geheele wereld, van 't Oosten der wereld naar 't Westen der wereld, geheel tot de poort der hel.

Daarna komt de doemsdag; dan komt onze Heer met al zijn engelen en met al zijn heiligen, dan beeft de geheele wereld als 't espeloof, als ze hem zien met het kruis, en met de speer en met de nagels en met de doornenkroon en met de vijf wonden, die hij aan 't kruis duldde voor ons en voor geheel het menschelijk geslacht.

Ziedaar de Oostfriesche eschatologie, zooals die gevonden wordt in 't bovengenoemde manuscript der Rustringer wetten van omstreeks het jaar 1300.

Van ouderen datum, de opteekening althans, is 't *Oudhoogduitsche,* of nauwkeuriger *Oudbeiersche* allitereerende gedicht, dat den naam van *Mûspilli* draagt. Het is ons niet in zijn geheel overgeleverd, daar 't begin zoowel als 't slot verloren zijn, waarschijnlijk omdat die geschreven waren op de dekbladen van 't boekje, waarin ons gedicht is neergeschreven en dat een preek bevat van den heiligen *Augustinus.* Het dateert uit de 9^{e} eeuw en is afkomstig uit 't klooster *Emmerau*, doch is thans te *München.* Men weet aangaande den schrijver niets zekers, alleen weten de geleerden op te maken, dat 't geen geestelijke was, maar vermoedelijk iemand, die aan 't hof verkeerde, zelfs is 't niet zonder grond 't vermoeden, dat koning *Lodewijk de Duitscher* of diens vrouw *Hemma* voor den maker of de maakster [1]) verklaart. Anderen echter zien in ons gedicht 't werk niet van één, maar van meer dan één dichter, omdat 't zich zoo gemakkelijk in drie gedeelten laat splitsen, nam. in: *a* den strijd tusschen de engelen en duivelen; *b* den strijd tusschen Elias en den Antichrist; *c* de beschrijving van 't laatste oordeel.

---

[1]) Deze koningin is niet de eenige vrouw uit de oude tijden, van wie ons bekend is, dat ze als schrijfster de menschheid wilde leeren door bijbelstof te verwerken. Ik herinner aan zekere *Ava,* (uit 't begin der 12e eeuw) van wie ons in 't Middelhoogduitsch eene berijming van het Nieuwe Testament is overgeleverd. Natuurlijk kan de belangstellende lezer ook daar het jongste gericht beschreven vinden.

[1]) . . Zijn dag kome, dat hij sterven zal.
Want zoodra zich de ziel op weg maakt,
En zij 't lichaam laat liggen,
Dan komt éen leger uit 't hemelgesternte,
Een ander uit de hel: dan twisten ze om haar.
Bezorgd zijn kan de ziel, totdat 't oordeel aangaat
Tot welk der beide legers zij gehaald zal worden.
Want indien Satan en de zijnen haar verkrijgen,
Dan brengt hij haar spoedig daar, waar haar leed geschiedt,
In vuur en in duisternis; dat is een zeer gruwelijk ding.
Indien echter zij, die van den hemel komen, haar bestralen
En zij 't eigendom wordt der engelen,
Die brengen haar dadelijk omhoog naar 't hemelrijk;
Daar is leven zonder dood, licht zonder duisternis,
Een woning zonder zorgen, daar is niemand ziek.
Wanneer de mensch in 't Paradijs een woning krijgt,
Een huis in den hemel, dan komt tot hem hulpe genoeg.
Daarom is er groote behoefte . . . . .
Voor een ieder der menschen, dat hem zijn hart daartoe aanspore,
Dat hij Gods wil ijverig doe
En 't hellevuur terdege vermijde,
De pijnen der hel: daar geeft de oudste Satan
Een heet vuur; daaraan mag dus wel denken
En zeer voor bezorgd zijn, hij die zich zondig weet.
Wee hem, die in duisternis zijn schanddaden moet boeten,
Branden in de hel, want 't is een zeer verderfelijk ding,
Dat de mensch roept tot God, en hem geen hulp gewordt.
Op genade hoopt de ellendige ziel,
Maar 't komt niet op in de gedachte van den hemelschen God,
Want hiernaar is op de wereld zijn werken niet geweest.
Wanneer dan de machtige koning voor het gericht oproept. [2])
Dan zal daar komen elk der geslachten,
Dan durft geen der menschenkinderen de oproeping verzitten,
Opdat geen van allen bij 't oordeel nog schuld hebbe.

---

[1]) Het eerst is 't gedicht uitgegeven door den geleerde, die 't ook den naam Muspilli gaf, nam. door *Schmeller* in 1832, en later vele malen door anderen. Voor den lezer is er eene rijke literatuur over het gedicht te genieten.

[2]) Deze en volgende 5 regels, het zal den aandachtigen lezer opgevallen zijn, voegen hier niet goed, de critici willen ze dan ook verplaatsen of beschouwen ze, wat m. i. het rechte is, als eene inlassching, interpolatie.

Daar zal hij vóor den koning ter verantwoording staan,
Over dat, wat hij op de wereld eens gedaan heeft.
Het volgende hoorde ik de vrome lieden verhalen,
Dat de Antichrist[1]) met Elias zal strijden,
De boosdoener is gewapend, en zoo wordt de strijd onder hen aangevangen
De strijders zijn zeer krachtig, de zaak zoo gewichtig:
Elias kampt voor 't eeuwige leven,
En hij wil den rechtvaardigen het hemelsche rijk bevestigen,
Derhalve zal hem helpen Hij, die over den hemel heerscht.
De Antichrist staat bij den oudvijand,
Staat bij den Satan, die hem ten val zal brengen,
Daarom zal hij op de kampplaats, gewond neervallen
En aldaar de zege niet wegdragen.
Toch meent menigeen der dienaren Gods,
Dat Elias in dien strijd gedood zal worden,
Wanneer Elias' bloed op de aarde druppelt,
Dan ontbranden de bergen, geen boom blijft staan
In den grond, de wateren verdrogen,
Het moeras zwelgt zich op, in vlammen verzengt de hemel,
De maan valt, de aarde verbrandt,
Geen steen blijft staan. Dan komt de oordeelsdag in 't land,
Hij komt met vuur de menschen bezoeken,
Geen een kan dan zijn verwant beschermen voor den wereldbrand.
Wanneer de breede gloedregen alles verbrandt,
En vuur en lucht 't alles schoonveegt,
Waar is dan 't land, waarover men eens met zijn magen twistte?
Het land is verbrand, de ziel is in verdrukking,
Ze weet niet waarmee ze boete zal doen, (en) aanstonds vaart ze ter helle.
Daarom is 't den mensch zoo goed, wanneer hij in de rechtszitting komt,
Dat hij elke zaak naar recht vonnisse.
Dan hoeft hij niet te vreezen, wanneer hij tot 't laatste oordeel komt.
De ongelukkige man weet niet, welken wachter hij heeft,
Wanneer hij om loon het recht tegengaat,
Dat de duivel daarbij in 't verborgen staat.
Die brengt in rekening iedere zaak,
Wat de mensch vroeg en laat kwaads heeft gedaan,

---

[1]) Dezen naam vinden we niet in de Openbaring van Johannes, het is daar een draak, doch de brieven van Johannes, o. a. 1, 2, 18 vermelden wel den naam Antichrist. Van de aardbeving, waarvan sprake is Openb. 11, 13, gewaagt ons gedicht niet.

Zoodat hij 't alles vertelt, wanneer hij bij 't oordeel komt.
Nooit toch behoorde eenig mensch loon te ontvangen.
Wanneer de hoorn des hemels weerklinkt,
En zich de rechter op weg begeeft,
Die zal oordeelen over dooden en levenden,
Dan verheft zich met hem de grootste der heirscharen;
Die is in alles zoo dapper, dat niemand ze bestrijden kan.
Dan gaat hij naar de rechtplaats, die daar is afgepaald,
Daar vindt 't oordeel plaats, waarvan men altijd heeft verteld.
Dan komen de Engelen over de landen,
Wekken de volken en wijzen ze naar 't geding.
Dan zal iedereen uit 't stof opstaan,
Zich bevrijden van den last des grafheuvels, 't leven zal hem wederkeeren,
Opdat hij al zijn handel en wandel kunne verhalen,
En hij naar zijn daden gevonnist worde.
Dan zet zich neer, Hij, die daar zal oordeelen,
En vonnissen over dooden en levenden;
Dan staat daarbij een menigte van engelen
En van goede menschen, de schare is zeer groot,
Daar komen tot de rechtzitting zoo velen, die daar uit de rust opstaan.
En daar kan geen der menschen iets geheim houden.
Daar zal dan een hand spreken, een hoofd zeggen,
En elk van alle leden tot aan den kleinen vinger,
Wat het onder de menschen kwaads heeft gedaan,
Er bestaat geen zoo listig man, die daar iets kan ontkennen,
Die daar kan verborgen houden één zijner daden,
Zoodat ze niet aan den koning bekend wordt,
Tenzij hij dit door weldaden vermag te doen[1])
En met vasten zijn misdaden boette.
Dan vat hij moed, die daar boete heeft gedaan,
Wanneer hij komt op de plaats van het oordeel.
Dan wordt naar voren gedragen 't kruis des Heeren,
Waar de heilige Christus aan gehangen werd.
Dan vertoont hij de wonden, die hij als mensch ontving,
Die hij terwille van dit menschengeslacht heeft ondergaan.

Thans gaan we over tot eene derde, *Oudsaksische*, beschrijving, die, daar ze voorkomt in eene Evangeliënharmonie 't meest over-

[1]) Deze en de volgende regel boden ontegenzeggelijk de meeste moeielijkheid bij de vertaling, en geen wonder, want de oorspronkelijke tekst is ook niet in orde doch is door scherpzinnige tekstcritiek leesbaar gemaakt.

eenkomt met de voorstelling in de Heilige Schrift. De aardbeving o. a., die we in de vorige voorstelling misten en door Johannes, Apocol. 11, 13 vermeld wordt, zal de lezer in 't onderstaande ook genoemd vinden. De bedoelde Evangeliënharmonie is bekend onder den naam *Heliand* (= *Heiland*), een titel, die alweer niet uit den ouden tijd dagteekent maar door denzelfden geleerde als bij 't Mûspilli naar Schmeller aan 't gedicht gegeven is. De dichter, vermoedelijk een geestelijke, werkte tijdens en op aansporing van *Lodewijk den Vromen*, tusschen de jaren 820 en 840. De goede man gaat soms te ver in zijn loffelijk streven om zijn bijbelsche stof in te richten en te veranderen naar Duitsche opvattingen, en ze pasklaar te maken voor de destijds heerschende gebruiken en gewoonten. Zijn naam is in de letterkundige wereld in dit opzicht vermaard, wij zien Jezus bijv. voorgesteld als een hertog uit den heldentijd der Germaansche volkeren, zijne apostelen als diens ridders. Meermalen zouden we, afgaande op de schildering des dichters, meenen, dat 't tooneel der handelingen niet was 't Heilige land doch 't Germaansche vaderland des dichters enz. Hierbij dient ook vermeld, dat de dichter voor Christelijke ideeën meermalen woorden bezigt, die aan 't heidendom herinneren; ik noem slechts het ons thans bekend *Mutspelli* voor wereldbrand. Het taalmonument is ons bewaard in twee handschriften, *a* de zoogenaamde *Codex Monacensis*, zoo geheeten naar *München*, waar hij thans bewaard wordt. Deze is de oudste, uit de 9^{e} eeuw dateerende en op verscheidene plaatsen door 't uitsnijden van bladen verminkt. *b* De *Cottonianus*, zoo genoemd omdat hij behoort tot de beroemde verzameling van *Robert Bruce Cotton* († 1631) in 't Britsch Museum. Hij dateert uit de 10^{e} eeuw en is op weinig verzen na volledig. Nog niet lang geleden, in 1881, werd te Praag een fragment van 47 versregels ontdekt, dat te Weenen in druk is verschenen. Herhaalde malen is 't werk uitgegeven, de editie van Prof. *Sievers* kan als *de* uitgave bij uitnemendheid beschouwd worden, zij bevat beide teksten naast elkaar en afdruk van de bronnen.

Voor ons doel zijn 't de verzen 4278—4376, die onzen lezers bekend moeten worden.

Jezus houdt naar gewoonte een gesprek met zijne jongeren en dezen prijzen den tempel van Jeruzalem als een voortreffelijk, onvergankelijk werk.

....Doch de machtige sprak,
De hooge hemelkoning — en de anderen hoorden 't aan —:
Ik kan u vertellen — sprak hij — dat nog de tijd zal komen,
Dat geen steen meer op den anderen zal blijven staan,
Maar dat hij (de tempel) ter neer zal vallen, dat vuur hem zal verteren,
De vlam des vijands, hoe voortreffelijk hij nu ook is,
Hoe met wijsheid ook gewrocht; en zoo gaat 't met al 't geschapene dezer wereld
Vergaan ook zal 't groene veld. Toen traden de jongeren naar hem toe,
En vroegen hem in stilte: Hoe lang zal nog, — zoo spraken zij —
Deze wereld in haar heerlijkheid bestaan, voordat 't einde komt,
Dat de laatste dag des lichts schijnt,
Door den wolkensluier, of wanneer is er hoop op uwe komst[1])
Om op deze aarde over 't menschengeslacht
Te oordeelen, over dooden en levenden?
Geliefde heer, wij zijn zeer nieuwsgierig
Machtige Christus, om te weten wanneer dat gebeuren zal.
Toen gaf de alheerschende Christus zelve
Den mannen dit antwoord:
Dat houdt — zoo sprak hij — de goede Heer zoo verborgen,
De hemelsche Vader houdt 't zoozeer verholen,
De Heer dezer wereld, dat geen menschenkind
Kan weten, wanneer de heerlijke tijd genaakt
Op deze wereld, en in waarheid weten 't ook niet
De engelen Gods, die steeds bij hem tegenwoordig
Zijn, zij kunnen 't ook niet zeggen,
In waarheid met hun woorden, wanneer 't gebeuren zal,
Dat de machtige Heer op deze wereld
De menschen wil opzoeken. De Vader alleen weet 't,
De Heilige in den hemel, anders is 't allen verholen,
Levenden en dooden, wanneer zijn komst plaats vindt.
Toch kan ik u vertellen, welke wondervolle teekenen
Hier te voren plaats vinden, voordat hij op deze wereld komt,
Op den beroemden dag; dat zal hier dan aan de maan zichtbaar zijn,

---

[1]) Prof. Sievers in zijne editie (bl. 532) zegt van dezen versregel (4289*b*): „diese Zeile scheint noch von allen Erklärern misverstanden zu sein." De vertaling hier gegeven, stemt overeen met de verklaring, die door hem, na andere overwogen te hebben, als de beste wordt opgegeven.

En eveneens aan de zon, beide verduisteren zij,
En worden ze met duisternis bedekt, de sterren vallen,
't Glanzende hemelgesternte, en de aarde schudt,
Deze groote wereld beeft — vele zulker teekenen zullen plaats vinden —
De groote zee woedt, de stroom van de wateren
Verspreidt vrees met zijn golven onder de aardbewoners.
Dan komt 't volk om door den grooten nood,
't Volk door de vrees, dan is er nergens vrede,
Maar is er zoo menige strijd over de geheele wereld,
In vijandschap uitgebroken, en 't eene geslacht
Voert tegen 't ander zijn leger aan, strijd der koningen vindt plaats,
Heirtochten in menigte, de dood van velen is 't gevolg,
En open oorlog, 't is een vreeselijk ding,
Dat de menschen zulk een moord moeten aanvangen,
Zeer groot zal 't verderf worden op de geheele wereld,
Het grootste versterf van menschen, die meer dan ooit op deze aarde
Door ziekten overlijden, de zieken liggen ter neer,
Vallen en sterven en eindigen hun leven,
Vervullen 't met hun geest, een zeer groote hongersnood
Genaakt over alle menschenkinderen
De grootste der hongersnooden — en dat is niet de geringste
Der straffen op deze wereld, die er plaats zullen vinden
Voor den doemsdag. Wanneer gij die daden zien
Zult op deze wereld, dan moogt gij naar waarheid opmerken,
Dat dan de laatste dag den lieden naakt,
Vol heerlijkheid voor de menschen, en de macht Gods
De beroering van de kracht des hemels en de komst
Des heiligen Vaders met zijn heerlijkheid. Voorwaar, gij kunt
't Beeld der dingen aan deze boomen kennen;
Wanneer ze uitbotten en bloeien en bladeren toonen
't Loof ontluikt, dan weten de menschenkinderen,
Dat dan spoedig daarna de zomer nadert,
Warm en heerlijk, en schoon weder.
Zoo weet gij ook door deze teekenen, die ik u hier zeide,
Wanneer de laatste dag den lieden naakt.
Dan zeg ik u voorwaar, dat dit volk, deze menigte
Niet eerder kan uiteengaan, voordat mijne woorden
Worden vervuld en bewaarheid. Het einde komt
Voor hemel en voor aarde, en mijn heilig woord staat
Voortaan vast en geheel zal 't vervuld worden,
En volvoerd in dit licht, zooals ik voor deze lieden spreek.

Voorwaar waakt er voor, want gewis zal eens komen
De groote doemsdag en de kracht uws Heeren,
Zijn overgroote macht en de roemrijke tijd,
't Einde dezer wereld. Daarom moet gij u wachten,
Dat hij u in den slaap op de legerstede
Niet plotseling overvalle bij uw zondige daden,
Wanneer gij vervuld zijt van boosheid. De wereldbrand komt
In duisteren nacht, gelijk een dief gaat [1])
In 't geheim met zijn daden, zoo komt die dag over de menschen,
De laatste dag van dit licht, zoodat deze menschen 't van te voren niet weten,
Evenals de zondvloed eens in oude dagen,
Die met zijn waterstroomen de menschheid verdierf
In de tijden van Noach, behalve dat God hem redde,
Met zijn gezin, de heilige God,
Uit den stroom van den vloed; zoo is ook 't vuur
Heet van den hemel gekomen, dat de hooge burchten
In 't land van Sodom, een zwarte vlam, verteerde,
Onverbiddelijk en woest, zoodat daar geen mensch gered werd
Als Loth alleen; hem leidden vandaar weg
De engelen des Heeren en zijn twee dochters;
Tot boven op een berg, opdat 't zengende vuur
Al 't overige land en menschen kon verteren.
Even plotseling als dat vuur is gekomen, zoo is ook de zondvloed gekomen
En zoo zal 't gaan met den laatsten dag.

De laatste hier te behandelen overlevering, de *Oudnoorsche*, ademt nog 't meest den heidenschen geest. Wij putten hier uit de liederen der *Oudere Edda* en wel uit de Godenliederen of mythologische zooals men ze noemt tegenover de overige der verzameling, die als Heldenliederen bekend staan. De eerste zijn 14 in aantal — een twaalftal kleine fragmenten uit de *jongere* of *Snorra-Edda* laten we buiten rekening — van de laatste zijn er 15 (19) behalve een paar, die alleen in proza zijn overgeleverd. Alvorens den lezers de vertaling der hier van belang zijnde stukken aan te bieden, nemen wij de gelegenheid waar om, evenals dat boven is gebeurd — ik bedoel het vermelde over Godenschemering — het licht, dat de wetenschap omtrent eene dwaling heeft doen opgaan ook voor anderen dan vakmannen te doen schijnen. Zoo hier iets zeer kort

[1]) Vgl. 2 Petr. 3 : 10.

over de Edda, den naam, dien de overlevering gegeven heeft aan de verzameling van belangrijke, deels in proza deels in poëzie geschreven, voortbrengselen der *Oudijslandsche* literatuur. In de eerste plaats over de beteekening des woords. Dat Edda, zooals lang de meening was, *„overgrootmoeder"* beteekent is, ondanks 't mooie beeld, dat 't ons voor de gedachte brengt — een grootmoedertje, dat haar kinderen en kleinkinderen oude sagen en verhalen vertelt — zelve een sage geworden. Ongetwijfeld is 't woord als naam eener vrouw in 't Oudnoorsch bekend, doch *hier* als titel eener bundel gedichten zullen we wel te denken hebben aan een woord, dat Dichtkunst beteekent en de taalkundige wijst om dit te staven terecht op een bestaand woord *óthr* met de beteekenis van dichtkunst, waarmee ons woord Edda zeer goed in nauw verband kan staan.

Thans iets over de vraag, hoe is men aan den naam gekomen, want zooeven werd reeds gezegd, dat de *overlevering* den naam aan den bundel had gegeven. Welnu, het is met den naam van dit taalmonument gegaan als met dien van vele andere: hij dateert niet uit den tijd, waarin 't werk is ontstaan of van den tijd des schrijvers, maar van lateren tijd; wij hebben toevallig in dit artikel twee andere voorbeelden hiervan gezien, nam. bij den Heliand en bij 't gedicht Muspilli, welk laatste, dateerende uit de 9e eeuw, zijn naam in 1832, dus in de negentiende eeuw gekregen heeft en wel van den eersten uitgever *Schmeller*. Hoe is men dan juist aan den naam Edda gekomen? Eene Edda bestond feitelijk in de Oudijslandsche literatuur, zij was de titel van 't verhaal in proza van de oude sagen, een leerboek voor jonge skalden, geschreven door zekeren *Snorri Sturluzon* (d. i. zoon van Sturla) in 't begin der 13e eeuw en nog als Snorra-Edda of jongere Edda bekend. Als bron van deze Edda noemde de *traditie* een verloren gegaan geschrift, dat dezelfde traditie ook maar Edda noemde en dat ze toeschreef aan zekeren *Saemundr fródhe* d. i. Saemund de Wijze, die omstreeks 1100 geleefd had en als vruchtbaar schrijver bekend stond. Men ziet, men giste en had geene behoorlijke motieven voor 't beweerde. Nu wilde het toeval, dat in 1643 bisschop

Brijnjólf Solinsson op IJsland een perkamenten handschrift uit de 13^{e} eeuw met oude liederen vond, dat nog thans als *Codex Regius* bekend staat en te Kopenhagen op de groote koninklijke bibliotheek bewaard wordt. Wat lag nu meer voor de hand dan dat de goede bisschop meende de verloren gewaande Edda van Saemund voor zich te hebben. En inderdaad, hij gaf zijn vondst den titel: *Edda Saemundi multiscii* d. i. de Edda van den veelwetenden Saemund. De naam, die alleen berustte op eene gissing, is dus de nog thans geldende vaste naam geworden van 't groote, onwaardeerbare taalmonument der Oudijslandsche taal. Ware de wetenschap der palaeographie in de 17^{e} eeuw op 't standpunt geweest, waarop ze tegenwoordig is, men had zich nog wel eens bedacht met in den Codex Regius een zooveel ouder handschrift te zien dan dat van Snorri, want beide dateeren ze uit 't einde der 13^{e} eeuw, strikt genomen kan 't handschrift van Snorri's werk zelfs een 20tal jaren ouder zijn dan de Codex Regius.

Vele geleerden hebben hunne beste krachten gewijd aan de uitgave der Edda, het zou niet moeilijk zijn een tiental edities op te noemen. Ook wat vertalingen aangaat, zijn we ruim voorzien. De embarras de choix echter, die zoodoende ontstaan is, heeft opgehouden te bestaan, sedert in 1888 te Halle de editie van onzen Groningschen hoogleeraar *B. Symons* is uitgekomen (tot dusverre nog slechts de 1er Band en daarvan de 1^{e} Hälfte, behelzende de Götterlieder) en in 1892 de vertaling van: Die Lieder der sogenannten Edda van de hand van Prof. *Hugo Gering*, die van een wetenschappelijk oogpunt uit tegenwoordig als de alleen gangbare moeten gelden [1]).

Welke Eddaliederen komen voor ons doel in aanmerking? In hoofdzaak 't eerste: Vǫlospǫ́ en ter aanvulling daarvan 't derde: Vafthrúthnesmǫ́l [2]) en 't 11^{e} Vegtamskvitha.

Vǫlospǫ́ d. i. voorspelling der vǫlva, waaronder we eene toover-

[1]) Zie Museum I, 181 en Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte, Neue Folge 6, 302 vlg.

[2]) Men spreke de in 't Oudnoorsch veel voorkomende letter *th* als de *th* in 't Eng. *father* uit.

stafdragende waarzegster te verstaan hebben, is een gedicht van 66 strophen, dat aanleiding tot veel strijd en geschrijf onder de geleerden heeft gegeven. Enkelen vonden 't een afgerond geheel vormend, andere onsamenhangend, de een zag er Christelijken invloed in, de ander meende den inhoud voor meer heidensch te moeten houden. Doch dit alles is hier van ondergeschikt belang.

Wij vinden 't gedicht in zijn geheel overgeleverd in den Codex Regius; ook in 't zoogenaamde, uit de 14e eeuw dateerende, *Hauksbók*, [1]) welks codex op de universiteitsbibliotheek te Kopenhagen bewaard wordt. Het is een handschrift, dat niet alleen veel, maar ook velerlei literatuur inhoudt.

Slechts met 't laatste gedeelte van 't gedicht, de 26 laatste strophen, hebben wij voor om doel kennis te maken, volledigheidshalve echter en om een beter inzicht te geven laten wij den inhoud van 't eerste deel hier volgen (1—40): De vǫlva gebiedt stilte, want op verlangen van Othin (= de stormer), den Valfather (= de vader der dooden) zal zij de schepping der wereld verhalen, haar bestaan en haren ondergang.

In den oudsten tijd, toen de reus Ymir [2]) leefde, was er niets dan een chaos, een Ginnungagap (= gapende afgrond); geen zee, geen aarde, geen hemel. De drie zonen van Bor, nam. Othin, Vili (= Wil) en Ve (= Heiligheid) scheppen den Mithgarthr d. i. 't middelgedeelte der aarde, dat door de menschen zou bewoond worden [3]). Maar zon, maan en sterren dwalen nog doelloos rond, totdat de raad der goden of aeser (asen) samenkomt en zij dag en nacht, morgen en avond, nieuwe en volle maan instellen. Daarmee is dan de gouden eeuw aangebroken, nadat op Ithavǫllr (= het Idaveld, veld des arbeids) altaren en tempels zijn opgericht en werktuigen zijn gesmeed. Deze maatregelen van voorzienigheid worden genomen met 't oog op de menschen, die eerlang zullen geschapen worden en wel uit den esch en den olm, doordat Othin

[1]) Het ontleent zijn naam aan den schrijver *Herra Hauks Erlendsson* (†1334).

[2]) Men spreke de y als onze uu uit.

[3]) Het lag tusschen het warme Múspell en het koude Niflheimr in.

dezen adem zal geven, Hönir de ziel en Lothorr (een andere naam voor Loki, zie beneden) warmte en kleur [1].

Gelukkig leven de goden in vrede en tevredenheid, totdat de machtige drie Nornen, Urth, Vertkandi en Skuld, de reuzendochters uit Thorsonheimr of Jǫtonheimr d. i. het reuzenland zich vertoonen. Het zijn de drie jonkvrouwen, die over 't lot van goden en menschen beschikken en gezeten zijn aan den stam van den wereldesch Yggdrasil aan de Urthbron. De heerlijkheid en vrede der gouden eeuw behoort nu spoedig tot 't verledene, want de asen komen in aanraking met andere godheden, de vanen, die zich naast hen willen doen gelden. Aanleiding tot strijd geeft dan de ongastvrijheid der asen, die eene der vanen, Gollveig, de personificatie van de verderfelijke macht des gouds, verbranden.

In dezen strijd wordt de burcht der asen geheel verwoest, en de krijg eindigt met een verdrag, dat beiden dezelfde rechten geeft. Nu eens de strijd op de wereld heeft gewoed, blijft hij voortdurend aanwezig; twisten ontstaan, eeden worden gebroken, verdragen geschonden. De vǫlva — wij zien ze is bezig met 't beschrijven van 't bestaan der wereld — voorspelt, dat dit alles tot den ondergang moet leiden en nadat ze [2]) verzekerd heeft, dat hare voorspellingen uit zullen komen en zij dit bewijst door te verhalen, dat zelfs Othin hare voorspellingsgave eerbiedigt, begint ze te zinspelen op onheilspellende voorteekenen. Zij weet, zoo zegt ze den hoorn van Heimdallr, (= de over de wereld glanzende) den wachter der asen, den Gjallarhorn, die de goden eens zal

[1]) Een friesche traditie van de schepping van den mensch, ons overgeleverd in een handschrift uit 't begin der 15e eeuw in 't Emsigoër dialect, luidt als 't volgt: „God schiep den eersten mensch, dat was Adam, van acht dingen. Het gebeente van den steen, het vleesch van de aarde, het bloed van 't water, het hart van den wind, de gedachte van de wolken, het zweet van den dauw, de haren van 't gras, de oogen van de zon, en toen blies hij hem den heiligen adem in, en toen schiep hij Eva van zijn rib, de echtgenoot van Adam." Het oorspronkelijke is te vinden bij Von Richthofen, Fries. Rechtsquellen blz. 211, en bij De Haan Hettema, Oude Friesche wetten, 1, 123, § 13.

[2]) Om den gang van het verhaal te verbeteren, heb ik mij de vrijheid veroorloofd de strophen-volgorde van het oorspronkelijke niet te volgen.

oproepen tot den wereldkamp, maar die nog verborgen ligt onder den wereldesch Yggdrasil. Ook rept zij van het verdrinken en zoodoende vergaan van Valvather's pand, Othin's pand aan Mimir d. i. de zon. Zij gaat verder en zegt: Ik heb reeds de Valkyren (de maagden, die op bevel van Othin *de dooden kiezen*, de overwinning en de nederlaag uitdeelen) zich reisvaardig zien maken om naar Mithgarthr te komen, ze heeft voorts den edelen god Baldr (= Heer)[1]) zien sterven door 't schot van diens blinden broeder Hóthr (= krijg) met een misteltak (wat de zege van de duisternis over 't licht voorstelt, en dus ook een slecht voorteeken was). Ook heb ik Loki[2]) (= sluiter, einde-brenger) gezien, en rondom de aarde zag ik verderf dreigen, vijandige reuzen en dwergen, giften en slangen, meineedige menschen, moordenaars en echtbrekers, die in de hel hun straffen ondergingen. En weet ge wat er verder volgt? Dit zijn de reeds meermalen door de volva gebezigde slotwoorden, wanneer ze weer een malum omen heeft genoemd.

Zoo gaat 't dan voort in strophe 40—59.

In 't Oosten zat de Oude in 't IJzerwoud
En baarde daar de kinder van Fenrir.[3])
Een van deze allen zal eens
De roover der zon worden, in de gedaante van een monster.

Hij voedt zich met 't vleesch van gevallen mannen,
Hij kleurt den zetel der goden met rood bloed;
Zwart worden de zonnestralen, in de zomers daarna
Is alle weer onstuimig, weet gij wat er verder volgt?

Daar zat op de hoogte en tokkelde de harp,
De herder der reuzin, de vroolijke Eggther[4])
Boven hem zong in 't vogelwoud
De schoonroode haan, die Fjalarr is geheeten.

---

[1]) De vreedzame Baldr, de zoon van Othin en oorspronkelijk een lichtgod werd eigenlijk door den kwaden demon, Loki, gedood, daar deze den misteltak en den boog voor den blinden Hòthr richtte.

[2]) Ook dit was een slecht teeken, zijn naam geeft reeds te kennen, dat hij een eind aan alles maakt, hij is dan ook de god van 't allesverdelgende vuur.

[3]) Dit is de groote demon met de gestalte van een wolf, die eens Othin zal verslinden.

[4]) d. i. zwaardknecht.

Om de asen riep Gollenkambe [1])
Die wekt de mannen in de halle van Herjafothor, [2])
Een andere kraait onder in de aarde,
De roetbruine haan, in de zalen van Hel. [3])

Garmr [4]) blaft luide vóor Gnipahellir,
De keten gaat los, de wolf [5]) rent weg!
Veel wijsheid heb ik, ik voorzie nog meer
Van de vreeselijke lotgevallen [6]) der goden, die de zege verleenen.

Broeders worden slaags en worden elkaars moordenaars,
Verwanten schenden bloedverwantschap,
Vreeselijk is 't op de wereld, groote ontucht,
Een tijd van bijlen en zwaarden, de schilden barsten,
Een tijd van stormen, van wolven, voordat de wereld ondergaat.
Geen man zal den ander sparen.

De zonen van Mim [7]) verheffen zich, 't einde breekt aan
Met den ouden Gjallarhoorn,
Luidt blaast Heimdallr er op, de hoorn is in de lucht,
Othin spreekt met 't hoofd van Mim.

Yggdrasil beeft, de hoogstaande esch
De oude boom ruischt, de reus [8]) wordt vrij.
Allen sidderen op de hellewegen,
Voordat de verwant van Surtr [9]) zijn tocht begint.

Hoe is 't met de asen, hoe is 't met de elven?
Geheel de reuzenwereld raast, de asen vergaderen;
De dwergen kermen voor de steenen deuren,
De bewoners der rotsen, weet ge wat er verder volgt?

Garmr blaft luide vóor Gnipahellir
De keten gaat los, de wolf rent weg,
Veel wijsheid heb ik, ik voorzie nog meer
Van de vreeselijke lotgevallen der goden, die de zege verleenen.

---

[1]) d. i. de goudkam.
[2]) d. i. Heirvader, vader der heirscharen, Othin.
[3]) d. i. de godin des doods.
[4]) d. i. de helhond, die in Gnipahellir = rotsholte de wacht houdt.
[5]) d. i. Fenrir, die vastgeketend was door de asen, maar nu losraakt.
[6]) Hier hebben we 't vermaarde woord ragnarok (zie bov.)
[7]) d. z. de wateren. Mim of Mimir is een watergeest.
[8]) Wederom is dit Fenrir.
[9]) d. i. de reus, die de wereld des vuurs, Muspelheimr, beheerscht.

Hrymr [1]) komt van 't oosten, 't schild houdt hij voor zich,
De wereldslang kronkelt zich in reuzentoorn,
Die slang zweept de golven, de arend krast,
De vaalneuzige verscheurt de lijken, Naglfor [2]) wordt los.

Een kiel komt van 't noorden en lieden van Hel
Komen over zee en Loke stuurt.
De wilde mannen volgen allen den wolf,
Met hen is de broeder van Byleiptr [3]) op weg.

Van 't zuiden komt Surtr, met 't verderf der twijgen, [4])
Van de punt des zwaards glans de zon der doodsgoden,
Rotsgebergten storten neer, reuzinnen vallen,
Menschen betreden den helleweg, de hemel barst.

Dan komt een tweede Onheil van Hlin daarbij,
Wanneer Othin gaat om tegen den wolf te kampen,
En de blanke dooder [5]) van Beli tegen Surrtr,
Dan zal de geliefde [6]) van Frigg vallen.

Dan komt een groote zoon van den zegevader,
Vitharr, [7]) om tegen het lijkenetend dier te strijden,
Hij laat zijn hand het zwaard stooten
Tot in 't hart van den reuzenzoon, dan is de vader gewroken.

Dan komt de voortreffelijke zoon van Hlothyn, [8])
De gordel der aarde [9]) gaapt tot boven in de lucht,
Maar Othin's zoon gaat 't monster tegemoet.

In woede doodt het de zegenaar der aarde
Alle menschen moeten hun woonplaats ruimen;
Negen pas gaat de zoon van Fjǫrgyn [10])
Terug voor de slang, die geen euveldaad vreest.

De zon gaat zwart onder, de aarde valt in de zee,
En van den hemel vallen de heldere sterren,

---

[1]) d. i. de uitgeputte; het is de aanvoerder der reuzen.

[2]) d. i. het schip der reuzen.

[3]) De broeder van Byleiptr is Loke.

[4]) d. i. een dichterlijke omschrijving van 't vuur.

[5]) d. i. Freyr (= Heer), Beli (= huller).

[6]) d. i. Othin, die met Frigg (= de geliefde) de zonnegodin, gehuwd is.

[7]) Hij is de zoon van Othin en wreekt dien door Fenrir te dooden, hij overleeft den wereldbrand.

[8]) d. i. Jǫrth, de aarde; de zoon is Thórr. [9]) d. i. de wereldslang.

[10]) Dit is wederom een naam van Jǫrth.

Damp stijgt op en de gever des levens, [1])
En een hooggaande vlam gaat tot den hemel zelven.

Nu blaft Garmr luide vóor Gnipahellir,
De keten gaat los, de wolf rent weg;
Veel wijsheid heb ik, ik voorzie nog meer
Van de vreeselijke lotgevallen der goden, die de zege verleenen.

Hiermee is de wereld met menschen en goden ten onder gegaan, de lotgevallen der goden, de Ragnarǫk zijn geëindigd, een nieuwe wereld wordt geschapen, nieuwe goden en nieuwe menschen komen te voorschijn [2]); 't is een wereld, waarop misdaad en dood niet bekend zijn. Dit is in 't kort de inhoud der 8 laatste strophen (59—66) van ons gedicht, die helaas in zeer gehavenden toestand tot ons gekomen zijn.

Als 't tweede lied uit de Edda, dat ons belang inboezemt, hoewel in de verste verte niet zooveel als de Vǫlospǫ́, is *Vafthrúthnesmol* d. i. 't (dialogische) gedicht van Vafthrúthnir, den wijzen reus. Het is 55 strophen lang en behelst een aantal mythologische vragen en antwoorden, die gemelde reus en Othin — hij noemt zich hier Gagnráthr = „die goed weet te raden" — elkander doen. Beiden blijken ze van alle vraagpunten op de hoogte te zijn en 't is voor Othin te hopen, dat hij zijne meerdere wijsheid kan bewijzen, daar anders de reus hem niet het leven wil laten behouden. En 't loopt voor den god ook goed af, want op éëne vraag van Othin moet de reus het antwoord schuldig blijven, nam.: wat fluisterde Othin zijn zoon Baldr in 't oor, toen deze stervende was? De reus geeft zich gewonnen en met diens woorden: „Gij zijt voor immer de wijste der mannen" eindigt het gedicht.

Als aanvulling op 'tgeen ons de Vǫlospǫ́ leert omtrent den wereldondergang dienen we te vertalen strophe 17 en 18. De eerste geeft ons de vraag van den reus, die evenals later die van Othin op dezelfde manier geformuleerd zijn, de tweede het antwoord van Othin; zij leert ons den naam van 't slagveld der goden.

---

[1]) d. i. het vuur.

[2]) Hoe, zal 't volgende gedicht leeren.

Zeg, Gagnrárthr, die op dezen vloer
Uwe wijsheid wilt bewijzen:
Hoe heet het veld, waar elkander in den strijd vinden
Surtr en de milde goden?

Vigríthr [1]) heet 't, waar in den strijd elkander vinden
Surtr en de milde goden.
Honderd mijlen is 't naar elken kant;
Dat veld is hun bestemd.

Het is thans Othin's beurt geworden om den reus vragen te doen; over 't ontstaan der wereld doet hij eenige, voorts over Njǫrthr [2]), over de gevallen helden, over de rúnen d. i. geheime wijsheid enz. Eindelijk vraagt Othin: (str. 44 vlgg).

Veel heb ik getogen, veel heb ik onderzocht,
Veel heb ik de goden op de proef gesteld:
Wat leeft er van de menschen, wanneer eens naakt
De lange winter [3]) onder de lieden?

En de reus antwoordt:

Lif [4]) en Lifthraser [4]) zullen zich verbergen
In 't woud van Hoddmimir,
Morgendauwdruppels hebben ze tot spijs,
En daarvan zullen de lieden zich voeden.

Othin weer:

Veel heb ik getogen, veel heb ik onderzocht,
Veel heb ik de goden op de proef gesteld:
Vanwaar komt de zon aan den effen hemel,
Wanneer Fenrir deze heeft vernietigd?

De reus:

Eén dochter baart Alfrǫtholl [5])
Omdat Fenrir ze vernietigt,
Dan zal, wanneer de goden sterven,
De dochter de paden der moeder betreden.

---

[1]) d. i. slagveld.

[2]) Den god der zee, der scheepvaart.

[3]) De winter van 3 jaren, die den wereldondergang voorafgaat.

[4]) d. i. „Leven" en „De naar 't leven verlangende", zij zullen dus alleen den ondergang overleven en zoo 't eerste menschenpaar worden in de nieuwe wereld. Eigenaardig is 't dat Eva ook verklaard wordt als „leven" beteekenende (van het Hebr. werkw. haja). Adam beteekent mensch. [5]) d. i. de zon.

Twee strophen (no. 48 en 49) slaan we over; Othin begint weer:

Veel heb ik getogen, veel heb ik onderzocht,
Veel heb ik de goden op de proef gesteld:
Welke asen besturen de eigendommen der goden
Wanneer de vlam van Surtr uitgaat?

Vafthrúthnir antwoordt:

Vittarr en Vále bewonen het huis der goden
Wanneer de vlam van Surtr uitgaat.
Móthe en Magne zullen Mjǫlnir [1]) hebben
Van Vingnir [2]) bij 't einde des strijds.

Othin:

Veel heb ik getogen, veel heb ik onderzocht,
Veel heb ik de goden op de proef gesteld:
Wat wordt Othin tot een levenseinde
Wanneer de goden ten ondergaan?

De reus:

De wolf zal den vader der menschen verslinden,
Waarover Vitharr wraak zal nemen,
De verderfelijke kaken zal hij uiteenrukken
Van den wolf in den stijd.

En dan volgen de twee laatste strophen (no. 54 en 55), waarin de reus zich gewonnen geeft en Othin voor den wijsten man verklaart.

Veel korter (14 strophen) is het 3e lied uit de Edda, dat voor ons van belang is in onze kwestie, nam. *Vegtams-kvitha* d. i. lied van Vegtam d. w. z. van hem, die veel op den weg is, een karakteristieke naam dus voor Othin als windgod [3]). Het lied heeft in den perkamenten codex Arnamagnalanus (te Kopenhagen) den titel „Baldrs dranmar" = de droomen van Baldr [4]). De bovengenoemde en meer passende titel is ontleend aan papieren handschriften, is dus van

[1]) d. i. Thórr's kamer. [2]) d. i. Thórr.

[3]) Men vergelijke ook den bijnaam Gamgleri = zwerver, eveneens typisch voor een windgod, die overal en naar alle kanten gaat.

[4]) Oorspronkelijk een lichtgod, later ook personificatie van reinheid en onschuld, gerechtigheid en mildheid.

jonger datum. De inhoud van het gedicht komt hierop neer: Baldr heeft kwade droomen gehad en alle goden en godinnen willen; daar ze aan droomen nog geloof hechten, deze uitgelegd hebben. Othin bestijgt zijn achtpootig ros Sleipnir en rent naar eene volva [1], aan wie hij zich, daar zij eene reuzin is èn als zoodanig den goden vijandig, als Vegtam bekend maakt. Hij vraagt dan, voor wie zijn al die schittterende banken en bedden, met goud bedekt, bestemd? En 't onheilspellende antwoord is: „voor Baldr staat de drank gereed, bedekt met een schild, de hoop voor de zonen der asen is verloren; door den nood gedwongen, zeg ik dit, maar thans wil ik zwijgen." Maar Othin laat niet af: Wie zal Baldrs bloed vergieten en dat van Othins zonen, wie zal hen wreken? Ook hierop geeft de vǫlva noode een antwoord, nam. het moordtuig zal de boom des roems worden, d. i. de misteltak, en de moordenaar Hóthr, de blinde broeder van Baldr die dezen doodt, daar de booze Loki het schot op dezen richt. De wreker zal een andere broeder van Baldr worden, nam. Váli; pas één nacht oud zal hij Hóthr reeds dooden. En de slotstrophe luidt:

Rijd naar huis, Othin, en wees fier op uw roem,
Geen man komt hierna mij meer bezoeken,
Tot Loke, vrij van banden, losgaat
En tot ondergang der goden de verwoesters komen.

G. A. NAUTA.

[1] Zie boven.

OUDHEIDKUNDE.

Mand met hondjes als halssieraad? (XLIII, 329 ; XLIV, 572). — De hieromtrent in den vorigen jaargang van dit tijdschrift door Dr J. Hartog gedane vraag me toen ontsnapt zijnde, ben ik eerst thans door het schrijven van den heer H. J. Scharp er opmerkzaam op geworden en herinnerde me, nu, jaren geleden bij het lezen der *Mémoires* van Sully, dit verhaal bij hem gevonden te hebben. Ik heb me de moeite gegeven de plaats bij hem op te zoeken, en dan ook teruggevonden in de *Mémoires de Sully.* Londres, 1778, I, 208, waar de zaak, op het jaar 1586 vermeld, aldus voorkomt.

> J'arrivai (Sully *scil.*) à Saint-Maur où étoit pour lors la Cour, & j'allai descendre chez Villeroi, avec lequel je dînai & passai le reste de la journée. Le lendemain il me présenta au Roi (Henri III *scil.*). Je me souviendrai toujours de l'attitude & de l'attirail bizarre où je trouvai ce Prince dans son cabinet. Il avoit l'épée au côté, une cape sur les épaules, une petite toque sur la tête, un panier plein de petits chiens pendu à son cou par un large ruban, & il se tenoit si immobile qu'en nous parlant il ne remua ni tête, ni pieds, ni mains. Il commença par laisser évaporer toute sa bile contre la Ligue, *etc.*

In chapitre XXI van Sully's *Oeconomies royales* [1]) wordt hetzelfde in eenige andere bewoordingen verhaald, welke plaats ik volledigheidshalve hier ook nog wil uitschrijven.

> Peu de jours apres que le roy de Navarre fut arrivé à la Rochelle, il receut des lettres du Roy pour envoyer quelqu'un de ses principaux serviteurs, afin de traitter . . . .
> A quoy faire le roy de Navarre vous (*i. e.* Sully) destina aussi tost; et avec passe-port envoyé en blanc, vous vous

[1]) *Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France, par M. Petitot.* Paris, 1820, 2me Série, I, 362.

acheminastes à la Cour qui estoit à Sainct Maur, ... et vous estant addressé à M. de Ville-Roy, il vous tesmoigna que le Roy avoit un grand contentement du choix que le roy de Navarre avoit fait de vostre personne: vous disnastes chez luy, et le lendemain il vous presenta au Roy. Nous vous avons oüy dire que vous le trouvastes dans son cabinet l'espée au costé, une cappe sur les espaules, son petit toquet en teste, et un pannier pendu en escharpe au col comme ces vendeurs de fromages, dans lequel il y avoit deux ou trois petits chiens pas plus gros que le poing.

Apres que vous eustes fait vostre harangue, le Roy reprit tous les points d'icelle, sans mouvoir ny pieds, ny mains, ny teste, et sembloit comme immobile; et vous dit de plus qu'il falloit que le roy de Navarre *etc.*

Amsterdam. J. H. L. V. D. SCHAAFF.

Iets dergelijks berichtte de hr. J. Loosjes te Amsterdam.

Nog eens het Rasphuispoortje. — In mijn opstel, verschenen in afl. 10 van dit tijdschrift,[1]) maakte ik de veronderstelling, dat de toegang tot het Rasphuis door een poort op den Heiligenweg eerst van omstreeks 1635 dagteekent, en wel op grond van de geciteerde koopcedul i. d. 8 Maart 1634.

Thans is mij gebleken, dat de aanteekening op den rug van die acte slechts topographische waarde heeft en dat die toegang reeds vroeger door een poort in genoemde straat verleend werd.

De WelEerw. Heer B. H. Klönne, Rector van het Bagijnhof te dezer stede, had de vriendelijke welwillendheid mij te wijzen op een Resolutie den 26 Augustus 1633 door regeerende en oud-Burgemeesters genomen en die aldus luidt:

„De Heeren Burgemeesteren sijn geauthoriseert om het versoeck van de Regenten toe te staen aengaen̄ het copen van een woninge oft twe in de heyligewechsstraet om aldaer de poorte te doen stellen en̄ het erff alwaer de poorte vant selfde huys nu staet weder te vercopen."

[1]) Men leze ald. blz. 565 reg. 3 v. o: 1595, inplaats van 1525.

Dat de aankoop van het perceel van Claes Reyersz Meulensteen een gevolg van dit Raadsbesluit was, behoeft geen betoog.

Geoordeeld naar de redactie van de aangehaalde Resolutie meen ik te mogen vermoeden, dat die oude poort in hoofdzaak in wezen bleef, m. a. w. slechts eenvoudig verplaatst werd.

A. J. M. BROUWER ANCHER.

Een antiquiteit uit Bantam (XLIV, 579). — 't Komt mij voor, dat de vraag door niemand kan beantwoord worden, die 't voorwerp niet ziet. Maar naar aanleiding van de gestelde vraag merk ik op, dat het woord *apostelen* te vervangen is door *evangelisten*, en dat Johannes' vogel geen *duif*, maar een *arend* is. De vier evangelisten immers hebben vier attributen, die op verschillende wijzen hun worden toebedeeld. Maar daaronder is gewoon: een menschen- of engelenbeeld bij Mattheus, een leeuw bij Marcus, een rund bij Lucas, een arend bij Johannes. E. LAURILLARD.

Antiquiteit uit Bantam (XLIV, 579). — Deze antiquiteit staat afgebeeld op blz. 41 van „The Industrial arts," Chapman and Hall London 1876. Het is een kerk- of altaarschel uit de 12de eeuw, uit westelijk Europa. Zij waren ook wel beschilderd. Ik kocht circa 8 jaren geleden een uitstekende reproductie van zulk een bel in een galanteriewinkel te Leiden of te Haarlem. Namaak bestaat er dus ook van. Sinds wanneer was die bel in die kampong?

R. C. SIX.

Het Rattenschip en Kattentoorn. — In Muller's beschrijving van historieplaten komt in de rubriek volks- en kinderprenten onder n⁰ 3979 ook voor: 't Rattenschip en Kattentoorn, gedrukt bij J. Kannewet. Het is eene zeer oude houtsnede van 24 bij 30 cM., en stelt voor hoe de ratten met lansen en bogen gewapend te water (op een oorlogschip) en te land (te paard in gesloten gelederen) het „kattekasteel" bestormen. Uit den toren den „Katten-toorn" hangt aan een stok een rat te bengelen.

Opschrift van de prent:

Kinders wie heeft dit oyt meer verzonnen,
Dat Ratten den krijg met Katten begonnen.

't Adres op mijn exemplaar is van S. en W. Koene, boekdrukkers, boek- en papierverkoopers te Amsteldam op de Lindegracht.

Nu is 't merkwaardige van deze prent, dat ze den drukker eenige zeer onaangename dagen verschaft heeft — ja 't scheelde niet veel of hij was beschuldigd van hoogverraad. Dit blijkt uit een uitvoerig schrijven van Febr. 1797 bij de prent.

De zaak droeg zich volgenderwijze toe: De houten plaat werd door den boekdrukker (oningevuld, maar hoogstwaarschijnlijk Koene zelf) in de Lindestraat op de auctie-Kannewet (denkelijk in 1787) gekocht, en was toen al zoo oud, zegt de schrijver, dat ze van achter geklampt en beplakt was. Ze kon echter nog wel afdrukken leveren, maar sommige, al te slecht om te verkoopen, werden voor omslagpapier gebruikt. Zoo komt op een goeden dag iemand een zegeltje halen, en om 't voor vuil worden te behoeden, doet de vrouw van den boekverkooper, alleen thuis, er zoo'n prent om. Deze komt in handen van lieden „die dat omgeslagen vod nauwkeurig bekijken, en weegens een beschuldigend geweeten, dat op elk ridselen van een blad sidderd, deze print aanmerken als op hen gemaakt, en er als zoodanig mede na het zoogenaamt Commité van Waakzaamheid of Justitie gaan om het aan te klaagen als een revolutionaire en rustverstoorende print, die op hun patriotten of keezen nu in deeze tijd toepasselijk gemaakt is en dus van gevaarlijke gevolgen zijn kan." Het Comité is 't daar mede eens. De boekverkooper wordt uit zijn huis gehaald, in de boeien gesloten en eindelijk ondervraagd. (Ondertusschen waren al zijne papieren, prenten en houten platen, ook die van 't Rattenschip, uit zijn huis gehaald en op 't stadhuis gebracht.) 't Kostte hem groote moeite zijne ondervragers er van te overtuigen, dat zulk een plaat, waarvan de stukken met moeite bijeen werden gehouden, onmogelijk pas gemaakt kon zijn, en hij ze werkelijk bij Kannewet had gekocht.

Hij mocht toen naar huis gaan, maar van eerherstel of terugkrijgen zijner prenten, enz. was geen sprake, want anders had hij

misschien „hoe gebrekkig en oud de plaat ook was dezelve kunnen gebruyken om te herdrukken en daaruit een dubbele winst trekken," (gelijk de Haagse courant (Maart 1797), waarin de geboorte van den jongen Prins en zijn doop stond ten eerste uitverkogt is en men wel 1000 stuks te kort kwam weegens de sterke aansoek voegt mijn zegsman er bij). De hiergenoemde prins was prins Frederik, 28 Febr. 1797 geboren.

U. M. C. NIJLAND.

Reisjournalen van de Kaapkolonie. — Men vraagt wie de tegenwoordige bezitter mag zijn van de reisbeschrijving van den Commissaris-generaal Mr. J. A. de Mist, welke door de firma Fred. Muller & Co. te Amsterdam in een harer vroegere magazijnscatalogussen te koop werd aangeboden. Ook zijne dochter, die haren vader vergezelde, hield een reisjournaal, dat in een der jongste catalogussen van genoemde firma vermeld en later gedrukt werd in het tijdschrift Penélopé. Beide zijn verkocht, doch waarheen? Inlichtingen verzoekt dringend de RED.

Uit den eersten tijd der koepokinenting. — In een brief van een dokter te Schoonhoven, die zijn naam verzwijgt, d° 3 Febr. 1789 las ik het volgende: „Naar dat in 't najaar nog al wat zieken waren, kwam alhier de besmettelijke kinderziekte. Altoos had ik voor de inentinge geweest, dog mijne beminde niet; dan door praten, lezen &c. won ik haar volmaakt, en naar mijne drie kinderen behoorlijk te hebben geprepareert, entede ik dezelve in, tegelijk, ten mijnen huijzen, met dat gelukkig gevolg, Swane Betje vijf, Jantje 14, Pau Mietje 4 pokjes gehad hebben. Niet wijnig wierd in die stad er van gesproken, dan wy stoorden ons nergens aan, en dank zij der goede Voorzienigheid, dit zo gelukkig gereusseerd is. De ziekte woed alhier allersterkst, zo ook in alle omliggende steeden en dorpen, ja zelfs in Zeeland, Utregt, Gelderland. Der gestorvenen getal is exorbitant, vier in een huijs alhier. Mevrouw van de Kop en oudste zoontje zijn ook door de ziekte weggerukt; het eenig zoontje van neef van Kempen en jongste

dogtertje ook, en schoon reeds in de tagtig zijn overleeden, woed die besmetting even sterk. Mijn schoonvader en moeder, ziende de gelukkige uitslag der inentinge aan mijne kinderen, schoon haar Ed. ook sterk altoos teegen deeze zijn ingenomen geweest, verzogten mij Moortje in te enten, hetgeen door my geschied ook gelukkig is afgeloopen. Te Gouda is men deeze week, vermits zeer veele aan de natuurlijke pokjes stierven, ook aan 't inenten gegaan. Mevrouw Wijgaerdt heeft ze natuurlijk gehad en is hersteld; de kinderen van den heer C. v. d. Borch zijn tot heeden nog vrij; Leendert van Oosterhout, gewezene vaandrig, ligt aan die besmetting zeer gevaarlijk." H. C. R.

Opschrift. — In Tirion's 12de deel der Tegenwoord. Staat, handelende over Nederhorst den Berg (prov. Utrecht), leest men dat „op de Oosterpoort en boven den drempel van de Noorderdeur der kerke" een oud opschrift staat dat „niet verstaanbaar schijnt." Ik vond alleen dat van de Noorderdeur nog aanwezig. Mijne lezing er van luidt aldus:

Qui petit hac aula petat celibus clamore salva et pietate. Nullus intret n(isi? enz).

De steenhouwer is hier blijkbaar blijven steken, want de steen is glad voor de rest. De woorden staan op de rechterdeurpost en boven de deur ingehakt. *Celibus* zal een fout zijn voor coelibus. De „S" is niet waar te nemen, doch de ruimte er voor is open.

Het opschrift zegt dus aan den kerkganger: Wie dit gebouw binnentreedt, hij wijde zijn aandacht aan de hemelsche dingen, zonder gedruisch en met godvruchtigheid. Niemand trede hier binnen......

Weet een onzer Navorschers mij te zeggen hoe oud dit opschrift is? R. C. SIX.

Opschrift der kerkklok te Nederhorst d/Berg. — „In het jaer onzes Heeren 1790 wanneer de Heerlijkheid Nederhorst c. s. nog onverdeeld was onder den W.E.Geb. Heer Mr Thomas Adriaen Elias en Henry Philippe Hope; zijnde toen predikant Henricus

Rappardus; schout Theodorus Koppen; kerkmeesters Jan de Heer en Hendrik van Polten en de maker van deeze klok Henricus Petit". — Onder dit randschrift staat aan de Noordzijde het onderstaande gedicht:

Mijn schoon geluid, wel eer verloren,
Doch nu door Hope's huis herboren,
Was wel Sanct Thomas toegewijd.
Maar zal nu voor den Godsdienst strekken,
Om ider tot zijn plicht te wekken,
So wel in Druk als vreugdens tijt.

R. C. SIX.

Willem II te Zutphen (XLII, 620). — Uit de notulen der vergaderingen van Burgemeester en Wethouders de dato 13, 16 en 22 Aug. 1842 en 29 Maart 1843 is mij thans het volgende gebleken. Koning Willem II zou 17 Aug. 1842 Zutphen bezoeken en er tot den volgenden morgen verblijven. Dit geschiedde echter niet; het bezoek werd eene week uitgesteld en nu 24 en 25 Aug. d. a. v. gebracht.

Zutphen. J. GIMBERG.

TAIRE ⁂ ET ⁂ EAIRE. — Aan de eene zijde van een rond stuk ijzer staan deze woorden, aan de andere het wapen van Zutphen. Moet wellicht in plaats van EAIRE het werkwoord FAIRE gelezen worden? Het stuk ijzer maakt een deel uit van een verzameling strafwerktuigen. Waartoe heeft het gediend? Met de beantwoording dezer vragen zou men mij zeer verplichten.

Zutphen. J. GIMBERG.

Heesmarkt (XLIV, 320). — Wijlen mijn vriend M. W. ter Bengevoirt, van Winterswijk geboortig, verhaalde mij veel uit die landstreek, waarin hij zeer goed bekend was. Onder anderen van

de menigte karren, Hessenkarren genoemd die sinds onheugelijke tijden door Winterswijk naar Zuudven (Zuidveen) zei hij in zijn ronde en gulle volksspraak, zoo treffend met het West en Zeeuwsch Vlaamsch, de germanismen daargelaten, overeenkomende, trokken. Ze waren allen met apothekersflesschen geladen, die uit Hessenland aangevoerd waren. Deze flesschen waren in mijne jeugd bolrond met nauwen hals en zoo vinden we ze dan ook op de prenten afgebeeld, in Cats, en andere versierde boeken. Ik herinner mij eene oortjesprent, waarop allerlei rijtuigen afgedeeld waren. Onder de afbeelding van eene vrachtrijderskar las men;

Deez kar is waarlijk zwaar gelaan
Met kleine apothekers flesschen
. . . . ?
En deze komen meest uit Hessen.

G. P. ROOS.

Heesmarkt (XLIV, 320). — Van dusdanig bezoek der Hessen in de Middeleeuw, hoorde men, naar ik meen, nooit. Tenzij dan dat „Hessenmarkt", als variant van Heesmarkt, reeds in die Middeleeuw wordt aangetroffen. Zoo niet, is dit „Hessenmarkt" een eerst veel later voorkomende variant, dan mag men in „Hessenmarkt" eene verhaspeling zien van „Heesmarkt", in den mond des volks, hetwelk de Hessenkarren op de markt had zien staan. Is „Hessenmarkt" louter verhaspeling van „Heesmarkt", dan „Heesmarkt" z. v. a.: bosch (vgl. *Navr* XXXV, 380 vg.; 'IX, 41), d. i. houtmarkt? Of „Heestmarkt" verhaspeld uit eest-markt, de marktplaats, waar men een eest-(oven, vgl. ibid. XLII, 641, 2) aantrof? 't Zijn slechts vragen, om op 't spoor te helpen. JAC. A.

Rees (XLIV, 320). — Ik weet niet, of bij namen van deze rubriek onderscheid moet gemaakt worden tusschen plaats- en waternamen; zie *Navr* XXXVIII, 344, 5. Zoo neen, dan kan bij dit woord overal *rijte*, *ryte* = kanaal, waterlossing, spelen; vgl. rijsen in den zin van „vallen, dalen". *S* en *t* toch zijn dikwijls wisselletters.

JAC. A.

Munten en penningen. — Wie verklaart mij de volgende munten en penningen, wijst mij aan waar ze beschreven zijn en vult de hieronder cursief gedrukte verkortingen aan?

1. Geelkoper. Vz. Borstbeeld: Lud XVI D G Fr et Nav rex. Kz. Ruiterstandbeeld: Optimo principi. 1788. Onder het borstb. de letter *R.*

2. Brons. Vz. Borstbeeld: Iohn Wilkinson Iron master. Kz. een zwaar werktuig (stoomhamer?): 1793.

3. Koper. Vz. Een krijgsman gaande naast een leeuw: Flink och fardig. 1711. Kz. 1. Daler S. M.

4. Een zelfde munt met het jaartal 1718.

5. Koper. Vz. Borstbeeld: Frideric. *Boruss:* Rex Kz. Vliegende adelaar met zwaard en wereldbol in de klauwen: 1 stuber 1776. *A.*

6. Koper. Vz. Sint Paulus ten halven lijve; daaronder: S. Pavlvs. omschrift: Mon: cathed: eccles: Monaste: Kz. III Pfenning 1743.

7. Koper. Vz. Drie wapens in ronde schilden: 1 Beieren 2 een gaande leeuw met elken klauw op een bergje. 3 schildvoet beladen met 3 penningen (?) en halve adelaar uit den schildvoet opstijgende; boven de wapens de letters *L. W.* Kz. 2 Pfenning 1766.

8. Koper. Vz. Een wapen (afgesleten), gedekt door eene hertogelijke kroon en waarachter zwaard en kromstaf uitkomen: Theodor. D. G. *A. C. S. R. I. P.* Kz. III Pfen. 1787 Furstl. corvey. landmuntz.

9. Koper. Vz. Wapen: Doorsneden I een binnenzoom II effen (rood?); boven en terzijde van het wapen drie onkenbare figuren (Alles te zamen gelijk aan het derde kwartier van het wapen van Sleeswijk-Holstein). Naast het wapen de letters *F. L.* Kz. 1 Guter Pfenn. 1776. *B. R.*

10. Koper. Vz. Het wapen van Keulen. Kz. 17. Brodt penning. 89.

11. Koper. Vz. Een wildeman met een getakten stok in de rechterhand, staande op een grond, die bestoken is met pijlpunten (?) Daaronder de letters *E. P. H.* Kz. I Penning, Scheidemuntz 1726.

12. Koper. Vz. Een reus met eene knods in de rechter en eene kroon in de linkerhand, staande naast een centaur, gewapend met

eene knods; daarboven Opportvnivs; daaronder de letters *H. K.* Kz. de wapens van Bourbon en Navarre, gedekt door een kroon en omhangen door een ordelint; onder het wapen de letter *H.* Omschrift: Camerae. comp. vtor. reciorvm.

13. Zilver. Vz. Een hert gaande naast eene kolom (?) Daaronder: Werck. Omschrift: Gott seegne verhalt ? ? ? Sereberg. Kz. 48 einen Thaler fein Silb *I. E. V. C.* 1756.

14. Koper. Vz. twee ovale wapenschilden gedekt door eene hertogelijke kroon, 1 adelaar, 2 leeuw met dubbelen staart (in rood ?). Kz. 1/4 Stvber 1754.

H. s.

Huismunten van Nederl. (XLIV, 369). — Onder n⁰ 64—68 zijn de tuchthuismunten van 's Bosch beschreven. Daaraan ontbreekt nog 1/2 cent (zie Snoeck, Bijdr. tot de Penningkunde v. N. Brabant n⁰ 245). Verder zijn van de geheele serie 2 varieteiten bekend, daar 't muntteeken nu rechts dan weer links op die munten voorkomt. x.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Geslacht van Waveren (XXVII, 391, XLIV, 591). — Onder mij berust een oud h.s. betreffende dit geslacht; dat ik, wijl het eene gansch andere afstamming geeft, dan de Heer Polvliet mededeelt, hier laat volgen.

„Willem Heer Henrixsoon van Naeltwijck getrout met j° Wil-„lemina Heer Jansdochter van Egmondt heeft nagelaten drie sonen: „1° Henrick getrout met j° Machteld van Raephorst, daar een eenige „dochter van quam, getrout met den burghgraef van Montfoort; „2° Jan getrout j° Alyd de Grebber, daerva neen soon quam sonder „kinderen gestorven, 3° Adriaen, getrout met j° Dirckgen van „Haeften, Ende hadde 3 dochteren 1° Catharijn heeft gehadt 2 mans, „de 1e Gijsbrecht van Ysselsteijn, de 2e Michiel van Hulken. De „2e dochter was Isabelle, was getrout met Jan van Hodenpijl tot „Delft; de 3e dochter was Alyd, getrout met Jan Berens, die „hadden sonen en eene dochter Oda genaempt; van de een der „sonen sijn gecomen de Berens, daer de kinderen van pr van Cam-„per uxoris nomine afgecomen sijn. Van Oda getrout met Claes „van Waveren Garbrants sone geboren a° 1485, wiens grootvader „Tymen van Waveren a° 1421 bij de groote inundatie vand zuijt „hollantschen waert bij Dordrecht sijn meeste goederen aldaer „quijtgeworden sijnde hem tot Naerden begeven heeft.

„Van Oda of Oetgen Jan Berens dochter en Claes Garbrandts „is gecomen een eenighe soon Frans genaempt getrout met [onin-„gevuld].

„van Frans is gecomen Henrick, Jacob, Claes, Oda en Aeltgen.

„van Henrick getrout met Wendel of Wijn Jacob Oomendochter „is gecomen Frans, Jan en Agatha; van Frans getrout met Alyd „van Hove van Zijll Antonisdochter is gecomen Antonis, Wijntgen „Ludewyn, Cornelia, Maria, Machteld en Margriete. Van Antonis „getrout met Anna Spiegel Jansdochter is gecomen Jan, Alijd, „Frans, Niclaes.

„Alijd is getrout met Lodewijck van Alteren van Jaersvelt, „bailliu van Kennemerlandt.

„van Alijd is gecomen Margarieta, Simon en Anna."

Tot dusverre het h.s. —

Henrich Oetgens van Waveren Franszoon zette den tak *Oetgens van Waveren* voort; hij had 2 broeders en 2 zusters; zijn oudste broeder Jacob was in 1578 Raad te Amsterdam en huwde Geertruij Bors Dobben Jansdr; zijne afstammelingen noemden zich *Bors van Waveren*; zijn jongste broeder Claes, was a° 1586 Burgemeester van Amsterdam, en huwde 1° Pietertje Laurensdr (Reael?) en 2° Jobgen Tonisdr; hij had [uit zijn 1e huwelijk] slechts eene dochter Margaretha O. v. W., geb. 1579, die huwde met Jan Witsen, accijnsmeester te Amsterdam. —

Alkmaar. V. D. F.

Geslacht van Waveren (XLIV, 591). — Het door mij t. a. pl. ingezonden bericht omtrent het geslacht *van Waveren*, gaf den heer Jhr. M. P. Smissaert aanleiding tot een paar bedenkingen, die Z. H. W. G. de welwillendheid had mij mede te deelen.

Volgens aanteekeningen in zijn bezit, zou het oorspronkelijke geslacht van Waveren, — waartoe Geertruid Eymansdr van Waveren, echtgenoote van Gerbrand van Abcoude behoorde, — gevoerd hebben in goud twee roode dwarsbalken, beladen de bovenste met 3, de onderste met 2 liggende zilveren ruiten, zijnde dit het wapen der heerlijkheden Waveren, Botshol en Wilnis, later door de eigenaars dier heerlijkheden behoorende tot het jongere geslacht van Waveren, als hartschild gevoerd.

Het wapen van dit jongere geslacht van Waveren: in goud een roode keper vergezeld van drie roode St Andrieskruisjes, zou vermoedelijk toebehoord hebben aan Oetge, dochter van Jan Berendz, echtgenoote van Nicolaas van Waveren, en stammoeder van dit jongere geslacht van Waveren.

Voorts zoude Jacob van Waveren, overleden in 1584, de stamvader van den tak Bors van Waveren, niet de zoon, maar de broeder zijn geweest van Hendrik Fransz Oetgens van Waveren.

In het Woordenboek van Kok (XXX, bl. 330) wordt hij trouwens Jacob *Fransz* Oetgens van Waveren genoemd.

's-Gravenhage. CHR^N. J. POLVLIET.

Blanckenhagen (XLIV, 542, 593). — Reeds eerder komt deze naam hier te lande voor: Hendrik en Willem Blankenhagen waren met den predikant Everhard Meyer executeuren van het testament van Christoffel van Brantz, overl. omstreeks 1733, koopman te Amsterdam, raad en resident van 't Russische Hof aldaar, alsmede stichter van 't Van Brantzen-Rus-Hofje te dier stede. In den zuidelijken gevel van dit godshuis waren de drie wapenschilden van genoemde executeuren aangebracht, naar Wagenaar in zijne Beschrijving van Amsterdam, D. II, blz. 355, vermeldt. —

A. J. E. VAN DER CRAB.

Pieter van Hoorn. — Kan iemand mij inlichting geven over Pieter van Hoorn, de vader van Joan van Hoorn, G. G. van N Indië (geb. 16 Nov. 1653)? Is deze Pieter van Hoorn een broeder wellicht van Cornelis Nicolaas van Hoorn, gest. te Vlissingen 16 Sept. 1649, wiens kinderen en kleinkinderen tot in verscheidene geslachten enkele hooge betrekkingen hadden in de Kamer van Zeeland der O. I. Compagnie?

Cornelis Nicolaas van Hoorn, hierboven genoemd, was afkomstig van Vlaanderen. W. V. HOORN.

Pit. — de Leeuw. — van Doelen. — Verwey enz. — Wie is in staat in onderstaande opgaven het ontbrekende aan te vullen?

Jan Pit, Laurenszoon ex Elisabeth de Vogel, geb. te..... den..... 1648, overl. te..... 2 Nov. 1704, huwt te..... 13 Aug. 1676 *Margaretha Ruijsch* Edmondsdr. ex Cornelia van Daalen, geb. te..... den..... 1660, overl. te..... den..... 1713.

Egbertus de Leeuw, Balthasardz. ex Cornelia de Glarges, geb. te..... den..... 1634, overl. te..... 22 Febr. 1699, huwt te..... den..... 1668 *Catharina d'Hochepied*, Danielsdr. ex Catha-

rina Beck, geb. te Amsterdam..... 1647, overl. te.... 29 Sept. 1727.

Mr. Martinus van Doelen, Johannesz. ex Jacoba van de Spiegel, geb. te..... Juli 1644, overl. te Breukelen 26 Sept. 1709, huwt te..... den..... *Heremina Cornelia Rogge*,..... dr. ex..... geb. te..... den..... overl. te..... vóór 1680. Tevens wordt het wapen van Rogge gevraagd.

Cornelis Verweij, drossaert v. Leersum, Johansz. ex Antonia van Wttenwaerd, geb. te..... 24 Maart 1638, overl. te..... 25 Juni 1695, huwt te Rijnswoude (?) 12 Juli 1668 *Beatrix van Cleeff*, Willemsdr. ex Maria de With, geb. te Doorn (?) 23 April 1640, overl. te..... 22(3) Oct. 1723, begr. te Eemnes. G. V. S.

Bronckhorst. — Dirk v. Br., van Batenburg, heer van Nederwormter, werd in 1572 door Prins Willem tot stadhouder van Friesland aangesteld.

Gabbema, Gesch. v. Leeuw. bl. 552, 553, verhaalt, dat hij in Sneek gevangen werd genomen door den Spaanschen stadhouder de Robles. Op bl. 559 zegt hij: „Hij zat naaderhands vijf jaar op 't „Blokhuis, als blijkt uit een smeekschrift aan de Staaten van „Friesland, door zijne Dochter Vrouw Geertruyd oovergeleevert". Volgens v. d. Aa, Biogr. Wbk. stierf hij echter 6 Sept. 1574 en uit diens art. blijkt niet, dat hij kinderen achterliet. Maar wel teekent v. d. Aa aan, dat zijn broeder Joost eene dochter Geertruid had. Er schijnt hier eenige verwarring te bestaan, die ik niet kan oplossen.

Tot nog toe gaven de Friesche archieven hieromtrent geen licht.

Kan iemand, die eene volledige genealogie van het geslacht Bronckhorst bezit, hierover eenig licht verspreiden?

Kollum. ANDREAE.

Van Winter, Oskamp (XLIV, 389). — Uit dit huwelijk eene dochter, genaamd Catharina Elisabeth, geb. te..... den....., † te Amsterdam den....., trouwt Mr G. Schimmelpenninck Jzn.,

geb. te Amsterdam ± 1804, † te Amsterdam na 1868, zoon van Jan Schimmelpenninck Gzn. en Johanna Engelina Gulcher, getr. te Amsterdam 26 Febr. 1802. Bovengenoemde Catharina Elisb. Oskamp had eene zuster getr. met Gerrit Jan Dijk, makelaar in effecten te Amsterdam.

Den Haag. G. S.

Hartsinck (XLIV, 540). — Uit de navolgende aanteekeningen blijkt met wie Carel Hartzinck was gehuwd en wanneer hij is overleden. „Gedoopt te Batavia 14 Aug. 1653 Joan, kind van Carel Hartzing en Sara Solemne, getuigen: H^r Genl Joan Maetsuyker, Joan Cunaeus, Susanna Calandrini in plaats van Barbara Pers, en Catharina Blanks."

„Overl. saterdagh 24 Sept. 1667 in t casteel Batavia 's morgens omtrent 4 uuren Carel Hartzinck eerste raet en directeur generael van India." Carel Hartzinck voornoemd was reeds in 1640 opperkoopman. V. R. V. D. K.

Heerlijkheden. — Wie zou mij de namen kunnen opgeven der vroegere of tegenwoordige eigenaars der volgende Heerlijkheden: *St.-Annaland* (Tholen), *Bath* (Z. Beveland), *Noord-Beveland*, *de Bildt* (Utrecht), *Bonrepas* (bij Schoonhoven), *Bottenstein* (bij Vleuten), *de Breul* (bij Zeist), *Cathrijne* (Utrecht), *Domproostengerecht* (bij id.), *het Gein* (bij Jutphaas), *Gerverskop* (bij Woerden), *Ginkel* (bij Leersum), *'s-Gravesloot* (bij Woerden,) *Hardenbroek* (bij Sterkenburg), *Harmelen*, *Honswijk* (bij Tull), *Leersum?*

De hr. C. Vercruse uit Gent is thans eigenaar van de Breul bij Zeist. RED.

Amsterdam. HENRI J. SCHARP.

Geslacht de Jong van Beek en Donk. — Wie zou mij de ouders met hunne wapens kunnen opgeven van Gerard de Jong, geb. te Schijndel 13 April 1685 en Johanna Judith Josselin; Johan de Jongh, geb. te Hedikhuisen? 1704 en Elisabeth de Bije; Christiaan Vaillant, geb. te Leyden, 28 Mei 1672 en Catharina Everardina van den Treek, geb. te Amersfoort 19 Oct. 1685? (Zie de

kwartierstaat van Jonkh[r] M[r] Jan Olphert de Jong van Beek en Donk in de kwartierstaten van Nederl. Geslachten). Iedere inlichting en elk wapen zal zeer welkom zijn.

Wapen. — Op een oud schilderij komt het volgende wapen voor: Parti. A. gevierendeeld: 1 en 4, van sabel, beladen met 3 croissants van zilver, 2 en 3 van bruin (?) beladen met een lelie van goud; B. van keel beladen met een weegschaal, waarvan de schalen goud zijn. — Wie zou 't geslacht kunnen opgeven, dat dat wapen voerde? W. F. G.

Thibaut (Hendrik). — In: *Zelandia Illustrata* I: 228 wordt melding gemaakt van eene in 4° gedrukte brochure: *Politieke treken en gebreken van Mr. H. Thibaut.* Waar is deze te vinden? Noch in de verzameling pamfletten van het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen, noch in die in de Provinciale bibliotheek van Zeeland komt ze voor. M[r] Hendrik Thibaut was o. a. burgemeester van Middelburg en is in 1667 overleden.

Domburg. H. M. KESTELOO.

Liens (XLIV, 506 vv.) — De op bladz. 520 noot bedoelde S. de Munck kan niet zijn geweest eene dochter uit een 2[e] huwelijk van Elisabeth van der Nisse, die gehuwd was met W. A. graaf van Nassau Odijck, omdat deze Elisabeth a° 1700 stierf en haar echtgenoot a° 1705, dus vóór dezen.

Ook was genoemde W. A. van Nassau, die a° 1679 met zijne twee broeders door keizer Leopold tot Rijksgraaf werd verheven, niet een natuurlijke zoon van prins Willem I [1]), doch de zoon van Lodewijk van Nassau la Lecq, Odyck en Beverweerd en van Elisabeth gravin van Hornes, welke Lodewijk was een natuurlijke zoon van prins Maurits en jonkvr. Margaretha van Mechelen.

Alkmaar. V. D. F.

---

[1]) Prins Willem I had bij Eva Elinx of Eliver een natuurlijken zoon: Justinus van Nassau, gouverneur van Breda, geboren 1559, st. 1631.

BLADWIJZER.

A.

Aan mijne protest. medechristenen in Frankrijk. 1788, 431, 603.

Aanteekeningen en brieven van den raadpensionaris Van de Spiegel, 1—14.

Aanteekeningen over de Bat. omwenteling, voorn. binnen Utrecht, 15—31, 241—257, 543—558.

Aanteekeningen over erfpachten en leenrechten, 339.

Aarsen, A., 218, 418, 431.

Abbenbroek, pred., 399.

Acten (Oudste synodale) v. Gelderland, 601.

Adriaensze, S., schoolm., 316 n.

Aert, mak, 86.

Aken, Portr. der vredemakers, 461.

——, Dom, 462.

——, schuldbekentenis, 144.

Album amicorum (Het) van E. Buyck, 649—57.

Aldar rok, 682.

Allerzielendag, 681.

Altena (Land van), baljuw, 327.

Alva's karakter (Een en ander over), 77—82.

Ambtsreis (Eene) in de 18de eeuw, 433—479.

Amersfoort, Milit. hospitalen, 17.

Amersfoort, Regentenremotie, 551.

Amink, D., uurwerkmaker, 491, 492.

Amsterdam, Admiraliteit, 7, 9.

——————, Armenhuis, 372.

——————, burgem., 322.

——————, Het Rasphuispoortje, 565, 704.

——————, remotie, 143.

——————, schout, 322.

Ancher, A. J. M. Brouwer, 570, 705.

Andreae, A. J., 36, 394, 716.

Anjou, Wapen van, 353.

Anspach, J., 51, 85, 86, 89, 180, 181, 213, 220, 227, 346, 351, 354, 363, 368, 377, 423, 542, 576, 606, 710.

Antiochus, 85.

Antiquiteit uit Bantam (Een), 579, 705.

Antwerpen, Abdij v. St. Michael, 447.

——————, Academie, 476.

——————, Bagijnenhof, 477.

——————, Berg v. Calvarië, 477.

——————, Graftombe v. Rubbens, 477.

——————, Kathedraal, 477.

——————, Predikheerenkerk, 477.

Apilly, markiez., 203.

Arckenbout, M. J., Doopsg. pred. 110, 115.

Arenberg, heerl., 42.

Aren, 60, 368.
Arent, 657.
Armenzorg, 5.
Arnaud (D'), De Ceva, 279.
Arngrim, 284.
Arnold, Ritter van Linne, ist Herr der Herrschaft Linne, bijl. 7—18.
Arnold, Th. J. I., 61, 63, 180, 215, 227, 240.
Arnoldi, Th., klokkenist, 485.
Arverod, 284.
Aulrinia, 300.

B.

Baan, J. v. d., 176.
Baillet, heerl., 203.
Bake, C., 225, 367, 423.
Bakerghem, v., 657.
Barentsen, Dk., kunstschilder, 654.
Barmont, heerl., 203.
Beelaerts v. Blokland, ..., 540.
Begin v. h. jaar in Overijsel, 141.
Beierland (Oud-), baljuw, 332.
Beke, D. v., schilder, 57.
Bekemannus, Abr., conrect., 132, 140.
Bentinck, C., gener.-maj., 68.
Berch, Van den, 391.
Beresteyn (Van), 378.
Berg (Heilige), 221.
Berg, A. v. d., 205.
Bergambacht, 331.
Bergesteyn, heerl., 192.
Berkoude, pred., 197.
Bernhuyter, 225.
Besluit (Minist.) in zake familienamen, 386.
Beverst, heerl., 192.
Bezemer, W., 34, 608.
Bidmûth, 431, 602.
Black, 377, 576, 577.
Black Monday, 576, 577.
Bladzijde (Eene) uit Brandts Hist. der Reformatie, 218.
Blanckenhagen, 542, 593, 715.
Blanckenhagen, S., pred., 593.
Blauwboekje v. 1788, 431.
Bleiswijk, H. A. v., 434—479.
Bloemert, D., schoolm., 500.
Blockhuys (Geslacht), van Blokhuys, enz., 49.
Blokhuys, Blokhuis, 380.
Bodegrave, schout, 57.
Bodicherus, J., 137.
Boekdrukkunst (Uitvinding der), 58.
Boekenoogen, G. J., 57, 64, 128.
Boer, T. J. de, 421.
Boëtius (Poesius), P., conr., 305—7.
Bohain, graafsch., 204.
Bolck, 388.
Bolenstijn, Ridderhofst., 376.
Bont, B. J. M. de, 179, 657.
Boom, H. W., schoolm., 315.
Booth, Corn., burgem., 258.
Borg, J. ter, 219.
Bornman, H., klokkenist, 484.
Borssaoha. buitengoed, 469.
Borsselen, F. v., portr., 89.
Borsselen (Jan v.), wapenheraut onder den naam van „Vrieslandt", 272.
Bothmer, Von, 396.
Botshol, heerl., 592.
Boudry, heerl., 191.
Boukele, heerl., 193.
Brandis (Von), 87.
Brandts Historie der Reformatie (Eene bladzijde uit), 218.
Brecht, heerl., 121.
Breda, burgem., 386.
Brederode, Griane, 423.
————, Moortje, 124.
Bredevoort, jacht, 345.
Brief v. L. v. Steveninck aan A. Stolker, 559.
Brielle, burgem., 397, 401, 664, 672.

Brielle, Eng. kerk, 398.
———, Groote kerk, 298.
———, Instructie, 316—19.
———, pred., 197.
———, (Mennoniten te), 101—123.
———, (Remonstr. gem.), 112, 129.
———, Schoolwezen, 305—19.
Brielle (De Remonstranten te), 397—417, 658—675.
Brigade (De Holl.) op Wight, 65—76.
Brigeanteau (De), 178.
Broekhuizen, 349.
Bronckhorst, 716.
Bronckhorst, W. v., Klokkenist, 485.
Brouwer, uurwerkmaker, 501.
Brouwer Ancher, A. J. M., 570, 705.
Brouwerus, D., conr., 312, 13.
Brouwerus, D., pred., 313.
Bruinisse, burgem., 531.
Brull, . . ., pens[s], 440.
Brunswijk, Lodew. hertog van, 7.
Brussel, ingenomen, 3.
———, Stadhuis, 473.
———, Standbeeld v. Pr. Karel, 473.
Brussel, Bagijnhof, 475.
———, Hof van Pr. Karel, 472, 475.
———, Kapel de bon Secours, 475.
———, Kerk v. St. Gorie, 475.
———, Menagerie, 473.
———, Nouvelle place, 474.
———, Zouthaven, 475.
Bruyningh, J. F., not[s], 590.
Bruynsvelt, (Brunsvelt), Th., 199.
Buddingh, 274.
Burg, S. v. d., 60.
Burggraaf v. Zeeland, 4.
Burgvliet, C. P., pred., 398.
Burmania, J. E. v., Luit.-gen., 439, 440.
Butkens, Chr., 258—67.
Buyck (E.), Album amicorum, 648—657.
Bijdrage tot de geschied. v. h. vaderl. schoolwezen, 129—141, 305—19.
Bijdragen tot de geschied. van Butkens' geneal. vervalschingen, 258—267.
Bijlevelt, heerl., 192.
Bijzonderheden betreff. de Mennonieten te Brielle, 101—123.

C.

Caland, F., 272, 274, 339, 353.
Cansius, W., pred., 518, 524
Cap(p)ellen (Van de(r)), 92.
Carmignalen, 251.
Carrariet, 86.
Casthago, Concilie, 6.
Catalogus (Beschrijvende) der Huismunten van Nederl. enz. 369—376.
Catechismus, oft kinderleere. Emden 1558, 58.
Chabanus, . . ., rector, 140.
Chatelineau (Castilinia), 159.
Chessel, Chesseler (v.), 396.
Chiliasmus, 680.
Chimay, Graafsch., 42.
Chrétien, uitvinder d. physionotrace, 239.
Clements, . . ., pred., 522.
Clock, A., pred., 134 n.
Cloppenburgh, J., Herv. pred., 669.
Codex Arnamagnaeanus, 701.
Codex Cottonianus, 688.
Codex Monacensis, 688.
Codex Regius, 693.
Coeckelberg, huizing, 341.
Colff, W. A. C. v. d., 202.
Colombine-vendel, 320.
Compagnie, O.-Ind., 4, 7.
Compagnie, Eng. O.-I., 7.
Concept-missive van Baron van Lynden v. Blitterswijk, betreff. v. d. Palm, 52.

Concilie v. Carthago, 6.
Constant Villars, (De), gener. maj., 74.
Contracten v. correspondentie, 433.
Cooth (**v.**), **v. Kooten**, 50, 277, 354.
Coppelstock, J. P., 102.
Cornets de Groot, 533—539.
Cortenberg (Kortenburg), leeng., 346.
Cox, 347.
Crab, A. J. E. v. d., 183, 196, 398, 715.
Crab, Ds. van der, 274.
Crayenburgh, huis te, 533.
Crayenest ('t), huis, 533.
Crombou, 657.
Cromhout (**De ouders van G. F.**), 178.
Croockewit, 88.
Crijnsze, C., 314, 15.
Crijnsze, W., pred., 397.

D.

Daar loopt wat van St. Anne onder 604.
Daendels, ..., gener., 244.
Dag (De) des oordeels, 680, 681.
Dalmahoy, W., schoolm., 486.
Damman, T., pred., 398.
Damme, . . . van, Generl., 552.
Dank- en bededag, 554.
Deil, heerl., 344.
Delfshaven, schout, 330.
Delft, past., 322.
——, pens., 325.
——, schout, 331.
Deli-Langkat, 376.
Dessausey, gener., 252.
Diepenbeeck, baronn., 191.
Dirick van Lienden, Canoniker zu Lüttich (1538—1603), Bijl. 1—7.
Dirksland, baljuw, 333.
Doelen (**van**), 715.
Does, J. A. v. d., 183.
Domburg (**Afbeelding van**), 145.
Doopboek (**Het**) **der Ned. Herv. Gemeente te Katwijk**, 185—188.
Doopsgezinden te Brielle, 101—123.
Doornik, citadel, 2.
Doorninck, D. C. J. v., 188, 279.
Dordrecht, burgem., 516.
————, pens., 325.
Dormael, burggr., 150.
Drage, J., pred., 175.
Drakenborch, heerl., 191.
Drakennamen, 220.
Driesberg, heerl., 205.
Drinklied, 54.
Drinkliedje, 222.
Drinkliedje (**Een Veluwsch**), 430.
Drunen, . . . v., Prof. theol., 635.
Dusaussey, Generl, 546.
Du Toict (**Geslacht**), 196.
Duymaer v. Twist, L. F., 184, 205.
Dijkers, 83.

E.

Edda (oudere en jongere), 691.
Een en ander over Alva's karakter, 77—82.
Eest, 604.
Effect (**Een oud**), 144.
Einde (**Het**) **der wereld in de letterk. der oude Germanen**, 676—702.
Ek-en-Wiel, heerl., 344.
Elderen, A. ab., conrect., 137.
Eldik (**Van**), 274.
Elst (Ter), Hof, 342.
Emigrantencorps v. Damas, 16, 18, 29
———— v. Hohenlohe, 24.
Emigratie (Mijne) in Duitschland, Engeland en Ierland, 65.

Empel, heerl., 42.
Engelen, J. v., Remonstr. pred., 672.
Enkhuizen, burgem., 435.
————, schout, 326.
Eten als een vaatdorscher, 418.
Ex-libris, bijl. 1—7.
Extracten uit de crimineele ordonnantien van Holland, 321.
Eijsden, lakenfabriek, 466.

F.

Famars, de, Luit.-gen., 439.
Familienamen, (Schrijfw. v.), 383.
Flammarion, La fin du monde, 676.
Flash, dp., 128.
Flashtalk, 128.
Flashmen, 128.
Flesschentrekkers, 128, 224, 363—367.
Franconville, markiez., 203.
Fremery, J. de, 576.
Freyja, 301.
Frieshem (Graftombe v.), 452.
Frieswijck, 388.
Fusiek, 213.

G.

Gallé, ..., Herv. pred., 632.
Gansneb gnd. Tengnagel, 202, 395.
Gaukelius, P., conrect., 135, 136.
Gedichten van Poot en van v. Beke, 57.
Geertruidenberg, burgem., 386.
Geisteranus, N., pred., 398.
Genealogie van de familie Liens, 506—533.
Gericht (Het jongste), 680.
Gerlach, Abdy van St., 464.
Gerlings, J. D. Oortman, 368.
Gerritsen, J. H., 601.
Gersteyn, maj., 443.
Geslacht Blockhuys, van Blokhuys enz., 49.
Geslacht de Jong v. Beek en Donk, 717.
Geslacht en wapen Thibaut Mathijssen, 581.
Geslacht van Waveren, 591.

GESLACHTEN.

v. d. **Aa**, 323, 324. — Aams, 329. — v. Abcoude, 591, 714. — v. d. Abeele, 34. — Abeleven, 548. — Absolons, 180. — Ackersdijck, 635. — Addens, 627. — Adriaansz, 327, 330. — v. Adrichem, 537, 650. — v. Adrichem v. Dorp, 650. — v. Aefferden, 443. — v. Aelst, 86. — Aerynsz, 189. — Aigremont, 41. — v. Aken, 264. — v. Akeren, 197. — v. Alkemade, 322, 329, 652, 656. — v. Aller, 527. — v. Almonde, 138, 415 n. 4, 658, 672. — v. Alpem, 167. — Alsfados, 325. — Altena, 41. — v. Alteren v. Jaersvelt, 714. — v. Alveringe, 333. — Ambrosius, 308 n. — v. Amelonse, 100. — de Amelsdorp, bijl. 17, 18. — v. Amelsdorpe, 160. — v. Amerongen, 51, 354. — Amstel, bijl. 4, 5, 19. —

v. Amster, 328. — v. Amsterdam, 330, 331. — v. Andel, 117. — Andel, 268. — Andriesz, 322. — Anochée, 513. — Anthonisz, 323, 325. — Appelius, 600. — Arcedeckne, 599. — Arckel, 263. — v. Arcloch, 192. — v. Arenberg, 42. — Arent, 657. — Arents (Aertsen), 177. — Ariëns, 582. — Arisz, 325. — D'Arnaud, 279. — Arnoldussen, 392. — Arnts, 160. — Artwijn, 268. — v. Asperen, 344. — v. Assendelft, 322. — v. Assendorp, 326, 330. — d'Assignies, 342. — d'Assigny, 331. — d'Assonville, 324. — v. Athlone, 242. — Attems, 37. — Augustinus, 449. — v. Ausbach, 35. — Austen, 521 n. 2. — Autris de la Court de la Cardonière, 43. — Avercamp, 482, 486.

v. d. Baan, 582, 584. — Baardspul, 548, 549. — Backer, 540. — Backlier, 585, 586, 587, 588. — de Bader d'Albe, 591. — v. Baecxen, 191. — v. Baenst, 525 n. 2. — v. Baer, 273. — v. Baerle, 333. — Baerts, 325. — v. d. Baetzeler (Boetzeler), 167. — v. Baexen, 192. — v. Bakerghem, 657. — Bal, 331. — Balck, 37. — Baldauf v. Waldenstein, 45. — Balk, 198. — v. Balveren, 346. — Bam, 652, 655. — v. Bamma, 186. — v. Banchem, 323, 326, 328, 330, 332. — v. Banken, 388. — Bannier, 43. — Barchman, 29. — Barclan, 590. — Baron, 589. — Bas, 652. — de Bas, 540. — de la Bassecour, 117, 435. — Bastiaansz., 322. — van Batenborch, 191. — Baux, 537, 538. — Baije, 339. — de Beaumont, 465, 509 n. — Beck, 716. — Becker, 328. — Becqu, 196. — v. Beekestein, 591. — Beelaerts, 328, 539. — Beeldsnijder, 100. — Been, 405. — de Beer, 319, n. 1. — Beerts, 49. — v. Beest, 327. — v. d. Beke, 601. — v. Bekerken, 325. — v. Bekesteyn, 268. — Bekker, 466, 648. — v. d. Bel, 319, n. 1. — Bellegarde, 251. — v. Bellinghove, 350. — v. Bemmel, 201, 396, 592, bijl. 3, 5. — Benning, 650. — Benninga, 278, 279. — v. Benthem v. d. Bergh, 594. — Bentinck, 328. — Bentink, 242, 457, 464, 548, 550, 554. — v. Bentle, 522. — Berbe, 590. — v. d. Berch, 391. — v. Berchem, 340. — Berck, 333. — v. Berckingen, 161. — Berends, 591. — Berens, 713, 714. — v. Beresteyn, 378. — v. d. Berg, 518, 591. — v. d. Berge, 668. — De Berghes v. Essedelle, 40. — Berk, 516. — v. Berken Roede, 326. — de Berles, 589. — Berninck, 190. — v. Berten, 91. — v. Bertin, 91. — Bertincourt, 40. — Beukelsz, 322. — van Bevervoorden, 186, 187. — v. Beijeren, 310. — Biekens, 340. — Bienne, 590. — de Bierman Colon, 521. — Bigot, 628. — Bigot de Kerjégu, 45. — Bik, 594. — Bird, 347. — Biscop, 528. — v. Bladegem, 388. — de Blaeu, 199. — Blanchart 37. — v. Blanckendael, 192. — Blanckenhagen, 542, 593, 715. — Blanks, 717. — Blankvliet, 332. — Blécour, 627. — v. Bleiswijk, 40, 328. 434—479. — Blikman, 548. — de Block, 663. — Blockhuys, v. Blokhuys, Blokhuis, 49, 50, 380, 381. — Bloedbergen, 547. — Bloemart, 590. — Blois, 599. — v. d. Block, 202. — Blokhuis, Blokhuys. Zie Blockhuys. — Blom, 581. — Blommen, 40. — Blundt, 326. — Blyenborch, 654, 655. — v. Bobarden, 164, 165. — v. Bocholdt, 171. — Bock, 331. — Bode, 2. — Bodégut, 40. — Bodel, 522, 523. — Boelen, bijl. 10, 18. — Boelensz, 329, 651. — Boelisz, 331. — Boellaard, 328. — v. Boelre v. Herderen, 161. — den Boer, 270. — Boerman, 328. — Boers, 186, 187, 270. — Boeschat, 582, 583. — v. Boetberg, 349. — v. d. Boetzelaer, 259. — v. Boetselaer, 328. — v. Boevenijen, 340. — Boeij, 328. — Bois-Glé, 45. — Bolck, 388. — Boll, 653, 654. — Bom, 190. — Bonakker, 646. — Bondart, 40. — Bonhuyse,

201. — de Boo, 328. — Boockles, 35. — Boogaerd (Boogart), 395. — Boomhof, 333. — Booms, 520. — Boon, 329. — Boot, 322. — Booth, 190. — Bor, 189, 191. — Bor v. Amerongen, 652. — v. d. Borch, 190, 708. — v. d. Borcht, 650. — v. Borculo, 40. — Borluut, 193. — Borre, 325, 524, 537. — Bors Dobben, 714. — Bors v. Waveren, 391, 591, 714. — v. Borssele, 507, 508, 513. — v. Borssele v. d. Hooge, 520 n. 2. — v. Borsselen, 272. — Bosch, 190, 524, 548, 549. — Bosch de la Calmette, 441. — v. d. Bosch, 146, 148, 149, 150, 156, 161, 163. — v. d. Bosch Blokhuis, 381. — v. d. Bosch de Meere, 41. — v. d. Bosch v. Maesdam, 40. — Boslan (?), 188. — Bosschaard, 478. — Bosschaert, 435. — v. Bosveld, 548, 550. — Bosvelt, 394. — Both, 189. — Both v. d. Eem, 190. — Botlier de Sops, 534. — Boucgen, 660, 664. — Bouck, 86. — v. d. Bouckhorst, 326. — de Boulogne, 41. — Bourgeois, 590. — Bourne, 347. — Bouwensz, 322. — Bovetis, 324. — Bovyer, 163. — Bowier, 635. — Boijmer 325. — du Boys, 330. — Braet, 415 n. 4, 660, — v. Brakel, 185, 191, 264, 329. — Brakelman, 353. — v. Bramen, 313. — de Brancas, 203, 542. — Brand, 329. — v. Brandis, 87—89. — Brant, 660. — v. Brantz, 715. — de Brauw, 638. — Brechthoek, 333. — v. Brederode, 181, 182, 261, 324. — Brender à Brandis, 88. — Breyes, 188. — Briel, 404 n. — de Brigeanteau, 178. — v. Broeckhuy- sen, 189. — v. d. Broek, 46. — v. Bronchorst, 168. — v. Bronckhorst, 547, 716, bijl. 3, 5, 19. — Brouwenaar, 112. — Brouwer, 249, 324, 333, 484, 548, 549. — Brouwer gend. Bam, 652. — Brouwers, 328. — Broun (Braun ?), 586. — v. Brugge, 329. — v. Bruhese, 342. — de Bruin, 450. — Bruins, 518. — Brûlart, 204. — Bruloch, 38. — Brummelkamp, 187. — Brunsdorp, 308 n. — de Bruxelles, 190. — de Bruyn, 594. — Bruynsveldt (Brunsvelt), 198. — Buddingh, 274. — Buitenhuis, 489. — de Bullioud, 534. — v. Bulloe, 168. — von Bülow, 534. — v. Buren, 12. — Burgers, 329. — v. d. Burgh, 326, 333. — de Burlett, 176. — Burton, 347. — de Busscher, 45. — v. Buuren, 333. — Buijck, 333, 649. — Buijens, 332. — Buys, 197, 328. — Buijskes, 435. — de Bye, 100, 342, 717. — v. Bijler, 189. — Bijvanck, 493.

Caauw, 449. — Cabart, 587, 588. — Cadeau, 203. — Caerlis, 520 n. 3. — Caesarius, 330, 331. — Calandrini, 717. — Callenburg Baertmans, 328. — La Calmette, 467. — Cambier, 328, 548. — Camper, 630, 637. — Canisius, 582, 583, 584. — Cansius, 518, 524, 530. — Canter, 189. — Capelle, 92, 187. — Capelle (de la Chapelle), 515. — v. d. Cap(p)ellen, 92. — Cappelaensz, 268. — Carbonier, 193. — Carpentier, 185. — Casembroot, 190, 324, 326, 327. — v. Cassen, 38. — v. Cats, 34, 326, 329, 330. — Cau, 510 n. 2. — Cavellier, 650. — Cazaux, 531. — De Ceva, 279. — Champcenetz, 94, 204, 542. — des Champs, 197. — Changuion, 460. — de Chavonnes Kuys, 381. — v. Chessel (Chesseler), 396. — de Cheyna, 534. — v. Citters, 184. — de Claerout, 655. — Claaswaal, 327. — Clant, 202. — v. Cleeff, 191, 716. — Clements, 522. — Le Clercq, 188. — Clerx, 166. — Cleuter, 331, 332. — Cleyman, 534. — Cloeck, 189. — Cloeps d'Heernesse, 43. — Cloot, 41. — Cluyt, 326, 566. — Clut, 163, bijl. 14. — Cnoepe, 160. — Cobben, 160. — Cobels, 36. — de Cock, 394. — de Cocq, 333. — Cocx, 590. — Codde v. d. Burgh, 435. — Coendert, 484. — Coenen, 153, 392. — Colbri, 327. — Colen, 523. — Colen Reders, 506 n. — Colignon, 563. — Colterman, 327. — Comani, 189. — Commersteijn, 133, 138. —

Coninck, 330. — de Coninck, 189, 651, 654. — Cool, 326. — Coolhais, 352. — Coolman, 192, n. 2. — v. Coolwijck, 324. — Coorn, 357. — v. Cooten, 51, 354. — v. Cooth, v. Kooten, 50, 51, 354. — v. Cooth, 277—279. — Corneli, 331. — Cornelisse, 582. — Cornets, 534, 595. — Cornets de Groot, 533—539, 594—598. — Corsz, 325. — Cortenbach, 344. — Cortleven, 435. — Corts, 380. — Corvincx, 408, 415 n. 4, 664, 666, 667. — Coster, 92. — v. Coudenhoven, 305. — De la Cour de Morvilliers, 43. — de la Court, 328. — Courtz, 331. — Couter, 670. — Couwenburg, 517. — Cox, 279, 347. — v. d. Crab, 274. — v. Crayenburgh, 534. — Cremer, 93. — Crieck, 192. — Crillaerts, 386. — Croese, 242, 328. — Crol, 548. — Crombou, 657. — v. Crombrugge, 582, 583, 584. — Cromhout, 178, 326, 590. — v. Cromvliet, 332. — Crook, 327. — Croonenburgh, 582. — Crouse, 92. — v. Croy, 42. — Cruiner, 482. — v. Cruningen, 322. — Crijnsze, 660. — Cunaeus, 717. — v. Cuijck, 326. — Cuyck v. Mierop, 269. — v. Cuylenborch, 191, 192. — Cuijper, 411.

v. Daalen, 715. — Daems, 92. — Daandels, 600. — v. d. Daesdonk, 340. — v. Dalen, 49. — Dallens, 507, 510, 514. — v. Dam, 323, 523, 547, 549, 671. — v. Dam v. Aerden, 117, 120, 122. — Damas, 525 n. 2. — Dankaarts, 328. — Dantonge, 534. — v. Dashorst, 189. — Daubuz, 598. — Davids, 329. — Debburg, 322. — Dedel, 185, 413. — Deedel, 185. — Dekker, 333, 582. — v. Delden, 346. — v. Delen, 343, bijl. 3, 5, 19. — Delff, 410. — Desmuliers, 590. — v. Detten, 190. — v. Deurne, 386. — Deutz (Deijs), 529. — Deuverden, 653, 654. — Devrient, 180. — Deijmans, 652, 655. — v. Dielen, 30. — v. Diemen, 186, 534, 596. — Dierboudt, 192. — Dierick, 2. — Dierkens, 328, 329. — Diest, 325, 329, 330. — v. Diest, 524. — Dieterinck, 92. — Dimmer, 323, 326, 331, 333. — Dingemans, 271. — Dingena, 626, 629. — Dircksz, 322. — Dirckx, 651. — Dobbens Bors, 591. — v. Doelen, 715, 716. — Doensz, 326. — v. d. Does, 326, 331, 332, 333, 437. — v. d. Does v. Noortwijck, 192. — Doest, 327. — Dona, 582, 593. — Donovan, 599. — Dongelberg, 262. — Donker, 325. — v. Doorn, 186. — Dorchée, 453, 467. — v. Dorp, 326. — v. d. Dorp, 190. — v. Dorsten, 306. — v. Dort, 581. — Douglas, 187, 635. — Dragon, 586, 590. — v. Drenkwaart, 592. — Dridsman, 494. — v. Driel, 44. — v. Drielenborch, 189. — Driesman, 548, 549. — Dros? 91. — Drossaet, 181. — v. Drüffel, 419. — Drijel, 329. — Du Bois, 637. — Duindam, 270. — Duivensz, 449. — v. Dulken, 249, 548, 549. — v. Dulmen, 523. — v. Dulst, 328. — Dunalley, 348. — Dunnen, 163. — Durendael, bijl. 17, 18. — Dusaar, 186. — v. Dusseldorp, 271. — v. d. Dussen, 534, 537. — Dutrij, 328, 598. — v. Duvenvoorden, 329, 320. — Duyck, 188, 192. — Duijck de Jeude, 326. — Duymaer v. Twist, 183, 532. — Duijn, 651, 653. — v. Duijn, (Verduijn), 581. — Duijst, 331, 534. — v. Dijck, 324, 325, 330, 333. — Dijk, 717. — v. Dijk, 51, 467. — Dijxhoorn, 581, 582.

v. Eck, 189, 594. — Edam, 329. — v. Eeckeren, 340, 406. — v. Eede, 190. — Eekman, 176. — Eelbo, 340. — Eelsing, 626. — v. Eerde, 37. — v. Eeten, 328. — Egeling, 51. — Egginck, 351. — Egman, 2. — v. Egmond, 324, 330. — v. Egmondt, 713. — v. Egmont, 42. — v. Eibergen, 5, 525. — Elbers, 347. — v. Elderen, 150, bijl. 1 n. 3, 19. — v. Eldik, 274. — Elias, 708. — v. d. Elst,

326, 333. — v. Elten, 350. — Elzevier, 190. — v. Embrugge, 325, 330. — Emmius, 199. — Emstel, 36. — Engelbert, 186, 187. — Engelhard, 43. — Engelsman, 330. — Engring, 136. — Ens, 333. — D'Epinal, 44. — v. Erckel, 191. — d'Escurij, 328. — Esmonard, 44. — Essenius, 548, 553, 554. — v. Eussum (Ewsum?), 190. — Euwits (Ewouts), 582. — Evans, 348. — Eversdijk, 529. — Evertsz, 327. — v. Ewijck, 191, 396. — v. Eijck, 319, n. 1. — v. Eijk, 115. — v. Eymoele, 153. — v. d. Eijnden, 322. — v. Eijs, 328.

Faas, 186, 516 n. — Falck, 548, 550, 552, 553. — v. Falckenhayn, 342. — Feldthusen, 589. — Ferns, 348. — de Feijtere, 323. — Filedt Kok, 532. — Flaman, 198. — Flaminks(x), 201. — v. Flodorff, 173. — Floris, 322, 325. — Fockink, 93. — de Fontaynes, 181. — Fonteyn, 656. — Foreest, 330. — Fraikin, 144. — Fransz, 331. — Frantzen, 644. — Fredericx, 190. — Fremyn de Moras, 203. — Frericksmaker, 325. — Fruijtier, 197.

Gael, 450. — v. Gael, 265. — Gaffart, 588, 590. — v. Galen, 482, 484. — v. d. Gall, 189. — v. Gallitzin, 419. — Gambs, 48. — Gansneb Tengnagel, 202, 395. — Garjan de Kervessault, 44. — Gavanon, 46. — Gavre, 43. — Gaymans, 600. — Geelink, 647. — Geemez, 201. — Gheenen, 654, 656. — de Gelleke, 582, 584. — Gellinchuijsen, 659. — v. Geloes, 192. — v. Genderen, 435. — v. Gennep, 150, 271. — Gennits, 323, 330. — v. Gent, 324. — Gerbrand. 593. — v. Geresteyn, 191. — v. Gesseler, 396. — v. Gestel, 167. — Gevers Deynoot, 542. — Gewin, 531. — Gezelschap, 91. — v. Ghoer, 156. — v. Giffen, 386. — Gildemeester, 541. — Gilles, 328. — Gillet, 251. — Gillis, 326. — Gimberg, 279. — de Gimmer, 395, 541. — v. Ginhove, 186. — de Glarges, 325, 715. — v. Glehn, 593. — Gleser, 327. — v. Glimes v. Bergen, 512 n. — de Glousee, 456. — Goddyns, 161. — Godin, 191, 520 n. 4. — Göding, 593. — v. d. Goes, 319, n. 1, 594, 656. — Goethals, 2. — Goodefrooy, 452. — Goris, 350. — Gorter, 536. — de Gorter v. Muilwijk, 592. — v. d. Goude, 322, 326, 333. — v. Goudoever, 548, 550, 554. — v. Goudveld, 327. — Goudweert (Goutsweerts), 516. — Gouthouven, 261. — Gouthoven, 323. — Gouwe, 651. — Gouwenaer, 408, n. 2. — Goverts, 309. n. — Graadt v. Roggen, 393. — Van de Graaf, 178. — de Graaff, 380. — Graafland, 328, 450. — de Graef, 185, 186, 319 n. 1. — de Graeff, 117. — v. Gramsbergen, 41. — de Grande, 328, 329. — Grapheus, 333. — de Grave, 606. — v. 's Gravendijk, 185. — Gravius, 582. — de Grebber, 713. — Greve, 482. — Grimertingen, bijl. 16, 17. — v. Groenewegen, 415, n. 4. — Groesbeeck, bijl. 6. — Gronsfeld, 41. — v. Gronsvelt, 189. — de Groot, 533, 535, 595. — Gros, 468. — Gruinert, 504. — Gruijter, 322. — v. Gudegoven (Guygoven), 161. — v. Guele, 44. — Guillemot de la Roselais, 44. — Guistell, bijl. 4, 5. — Gulcher, 717. — v. Gulpen, 611. — Gustarelli, 38. — Guijon, 324. — de Gyselaar, 328. — Gyselen, 333. — Gijselings, 322.

Haack, 199. — Haack de Jong, 199. — Haak, 435. — Haak Kerkman, 521, 529. — v. Haansbergen, 188. — v. Haastregt, 330. — Hack, 189. — Haecks, 156. — v. Haeften, 713. — v. Haersolte, 482. — de Haese, 271. — v. Haestrecht, 33. — Hagedorn, 167. — Hagen, 153. — ten Hagen, 189. — v. d. Hagen, 552. — Hagens, 586, 587, 588. — Haïs, 44. — Haiu de Man, 188. — Halen, bijl. 4, 5, 19. — van Halen, 190. — Halewijn, 189, 190. — v. Half-Wassenaer,

350. — Hallincg, 354, 539. — Hambroek v. Dooren, 188. — Hamekers, 165. — v. Hamelsveld, 548. — Hammecker, 91. — Hardenberch, 482. — v. Harderwijck, 344. — v. Haren, 386. — v. Harinxsma, 394. — d'Harp, 519. — v. Harscamp, 539, 540. — v. Hartevelt, 192. — Hartichvelt, 133. — Hartius, 326. — Hartman 451, 624. — v. Hartom, 191. — Hartsinck, 179, 540, 657, 717. — Hartsink, 186, 187. — Hasebroeck, 239. — v. Hasselt, 40. — v. Hasselt van Zwanenburg, 40. — Haultain, 323. — Ten Have, 508 n. — v. d. Have, 508 n. — Havelaar, 91. — Havius, 269. — Heckhuijsen, 328. — Hector, 331. — v. Heeckeren, 239. — Heekeren tot Kell, 438. — v. Heemert, 611. — v. Heemskerck, 190. — v. Heemskerk v. Beekestein, 592. — v. Heemskercken, 191, — v. Heemskerk, 396. — v. Heemstee, 530. — Heer, 451. — De Heer(e), 100, 192—196, 205. — De Heer, 709. — d'Heer Grenu, 512 n. — Van Heer, 196. — v. Heerde, 482. — Heere, 333. — Heere, 525, 526, 530. — v. Heerdt, 342. — Heerman, 330. — Heertgens, 326. — Heerts, 329. — v. Hees, 328, 329, 637. — v. Heezel, 329. — Heldewier, 548. — Helffenstein, 88. — v. d. Hell, 344. — Hellings, 624, 625, 626, 627. — Helmers, 381. — v. Helsdingen, 657. — Hemsterhuis, 419. — Hen, 333. — Hendriksz., 388. — de Heraugière, 518 n. 1. — v. Hertsbeecke, 509 n., 514 n. — Herweyers, 330, 332. — Hessels, 190. — v. Hessen Kassel, 467. — Heuft, 189. — v. Heukesloot, 353. — v. d. Heul, 132, 191. — Heurnius, 191. — de Heuyter, 534. — v. Hevendonck, 325. — Heydanus, 570. — Heyndricksz, 323. — Heynen, bijl. 18. — Heythoven, 323. — Hillen, 156. — Hiltze, Hiltjes, 203. — Hinckart, 342, bijl. 4, 5. — Hinkel, 489. — Hinlopen, 272. — Hinlopen Vermaes, 568. — de Hinniosa, 330. — Hitzel, 647. — Hochard, 391. — d'Hochepied, 716. — Hocken, 388. — v. Hodenpijl, 331 n., 713. — v. Hoef, 277. — v. Hoenselaer (Honseler), 349. — de Hoest, 117. — Hoeuft, 328, 329. — Hoevenaar (de With), 548, 554. — v. Hoey, 506 n. — v. Hoey Schilthouwer, 506 n. — v. Hoey Schilthouwer v. Oostée, 506. — v. d. Hof(f), 453, 455. — Hogendorp, 332. — Hogerbeets, 325, 327, 330. — v. Hohenlohe, 324. — Holland, 656. — Holleman, 482. — v. d. Honaert, 189. — v. d. Honart, 191. — Honderdtheunen, 332. — v. d. Honert, 329. — Honigh, 114, 117, 123, 125, 126. — v. Honnepel, 350. — van Hooff, 277. — Hooft, 186. — Hoofdtack, 327. — v. d. Hooge, 515 n. — Hoogendorp, 133. — Hoogerbeets, 656. — Hooghwerff, 673. — Hoogvlied, 187. — Hoogvliet, 187. — v. Hoogwerf, 117. — v. d. Hoop, 442, 469. — v. Hoorn, 715. — Hope, 708. — Hopman, 611. — v. Horn, 158. — v. Hornes, 718. — v. d. Horst, 652. — Houck, 582. — v. Hout, 332. — Houtingh, 435. — Houtman, 38. — v. d. Houve, 389. — v. d. Houven, 390. — v. Hove, 36, 323, 341. — v. d. Hove, 157. — v. Hove v. Zijll, 713. — Hovy, 540. — Hubrechts, 535. — v. d. Hucht, 582, 583, 584, 585. — v. Hueckelom, 262. — v. d. Huet, 580. — v. Huisduinen, 181. — v. Hulken, 713. — v. Hulsen, 189. — Hulsken, 606. — Huntingfield, 199, 598. — Hutereus, 201. — Huuck, 188. — de Huijbert, 510 n. 2, 511. — Huyckqueslooth, 353. — Huijgens, 188, 328, 334, 507 n. 2, 574. — Huygensz, 323. — v. Huijsen, 582.

Iekerman, 153. — Illies, 203. — Iman, 526. — Immens, 185, 195. — Immink, 51. — Impel tot Groen, 351. — Inchiquin, 347. — In die Keye, 158. — Ingels, 582. — Ingenalandt, 580.

Jacobs, 582. — Jacobsz, 324. — Jacobsze, 397. — Jagt, 530. — Jaling(s), 606. — Jamin, 198. — Jes, 326. — Jhovius, 305. — de Jonckheer, 186, 187. — v. Jonckhout, 160. — De Jong, 198, 199, 328, 717. — de Jong v. Beek en Donk, 717. — de Jonge, 333, 388, 509 n., 530. — de Jonge v. Ellemeet, 509 n. — de Jonge v. Zwijnsbergen, 530. — Jongeneel, 133. — de Jongh, 717. — Joosten, 327, 666. — Joppen, 323, 327, 333. — Jordens, 483. — Josselin, 717. — Joubert, 251. — v. d. Juncheyt, 166.

Kabet, 520 n. 3. — Kalkhoven, 346. — Kamerling, 330. — Kammerer, 39. — Kapelle, 187. — Karrebeek (Karnebeek), 520. — Kastelein, 657. — Keettel, 15. — Kegelingh, 191. — Kelderman, 328. — Kelle, 519. — v. de Kamp, 191. — Kempe, 163, bijl. 14. — v. Kenenburgh, 323. — v. Kerckhoven, 327. — v. d. Kerckhoven, 339. — v. Kerckwerve, 329. — v. Kerckwijck, 333. — v. Kermpt, 590. — v. Kerpen, 168. — v. Kessel, 392, 396. — v. Kesteren, 89, 392, 393. — Keuchenius, 184, 185, 186. — Keuvel, 526. — Keijser, 660, 666. — Kien, 611. — 't Kindt, 192. — Kingma, 381. — v. Kirchberg, 88. — Kist, 51. — de Klerck, 323, 582. — v. d. Kloot, 100. — Klos, 277. — Kluit, 548. — Klijnenbroeck, 587. — Knobbert, 378. — Knok, 478. — de Kock, 525, 548. — Kok, 532. — Koninck, 324. — Koning, 523. — de Koning, 526. — v. Konijnenburg, 380. — v. Kooten, 354. Zie ook v. Cooth. — v. d. Kop, 328. — Koppen, 709. — Kormarsch, 38. — Koven, 517. — Kraaivelt, 527. — Kraaivelt Webster, 528. — Kracht (Cracht, Craght), 274. — Kramer, 381. — Kremer, 346. — Krenken, 156. — Kreuzwendedich v. d. Borne, 200. — Krieger, 338. — v. Kronenburg, 330. — Krummel, 93. — Kruninge (Cruiningen), 4. — Kruijff, 380, 381. — Kruijne, 582. — v. Kruijningen, 324. — v. d. Kruijsse, 582, 583, 584. — Krijnen, 331. — Kudde, 91. — Kuiper, 548, 549. — Kuper, 346. — Kurst, 528, 529. — v. Kuijck, 331, 332. — Kuys, 381. — Kuys Blokhuis, 381. — Kijvidt (Kieviet), 667.

Laan, 26, 242. — v. d. Laan, 326, 329, 353, 592. — La Coste, 251. — Laef (Loeff), 330. — de Laeter, 514, 520. — Lambregts, 330. — Lambregtsche, 329. — Lamenter, 582. — Lamier, 624. — Lammens, 188. — Lammers, 351. — La Motte, 324. — v. Landskroon, 327. — de Lange, 331, 332. — Lange v. Langenwald, 39. — Langelaan, 186, 187, 188. — Langevelt, 185. — de Langhe, bijl. 19, 21. — v. Lanscroon, 189. — Lansen, 188. — v. Lantskroon, 353. — Lap v. Waveren, 265—67. — La Roche, 335—339. — Laverman, 186. — v. Lawick, 343—46, 580. — v. Lawick v. Pabst, 343. — Le Bru(y)n, 586, 588. — Ledeboer, 518 n. 2. — v. d. Leemputte, 39. — v. d. Leer, 535. — de Leeuw, 185, 715. — v. Leeuwaarden, 389. — v. Leeuwen, 197, 412, 547, 669. — de Lege, 529. — Leidemater, 35. — v. d. Lek, 182. — Lelievelt, 664. — v. d. Lelij, 329. — Le Maire, 185. — Lenaerts, 331. — v. Lennep, 344. — v. Lennip, 189. — de Lesner, 521. — Lettink, 582, 583, 584. — Leunissen, 186, 187. — v. Leuwen, 325, 326, 332. — Le Vasseur de Thouars, 269. — Leydekkers, 328. — v. Leyden, 328, 332. — v. Leyenberch, 192. — v. Leyenberg, 34. — v. Leyenburg, 262. — Leyendorffer, 187. — Libaerts, 190. — Liens, 195, 506, 533, 718. — Liens Kok, 533. — v. Liere, 185. — de Lille, 450. — v. Limburg-Stirum, 395. — de Limminghe, 180. — v. Linde. Zie: v. Lynden. — v. d. Linden, 393. — v. Lingen, 190. — Lipsius, 185. — v. Listren, 587. —

v. Lith de Jeude, 247. — v. Lobbrecht, 190. — v. Lockhorst, 350. — v. Loë, 239. — v. Loenen, 548, 549. — v. d. Loeten, 408 n. 2. — Loke, 345. — Loménie, 204. — v. Lommen, 554. — v. Loo, 36. — v. Loon, 187, 188, 566. — de Loos, 457. — Loosen, 326. — v. Loosen, 435, 459, 462. — Losecaat, 608. — v. Losecaat, 263. — Lovelace, 599. — Luitjes, 325. — v. Lummen, 42. — Lus, 326, 333. — v. Lymborch, 154. — v. Lynden (v. Linde), 146—174, 259, 264, bijl. 1—26. — v. Lynden v. Blitterswijk, 52. — v. Lynden tot Oldenaller, 198. — v. Lijndenholt, 392. — v. Lyenen, 350. — Lyon, 348.

Maalson, 325. — MacKellar, 348. — Macqueleijn, 185. — Madaillau de l'Esparre, 203. — v. d. Made, 533. — Maelplume, bijl. 16, 18. — Maertensz, 322, 330. — Maetsuyker, 717. — Magnus, 484. — Mailly, 203. — de Malapart, 189. — v. Malborch, 189. — Malie, 587. — v. Malsen, 349. — v. d. Mandere, 460. — Manderslo, 326, 333. — Manert, 189, 190. — v. Mansvelt, 192. — Mantels, 319 n. 1, 412. — Maraan, 326. — Marchal, 345. — Marchant, 278. — v. d. Marck, 34, 41, 353. — Marcus, 389. — de Mariau, 272. — Marienburg, 93. — Marselis (Marcelis), 179, 540. — Martena, 344. — Marthea, 153. — Martrini, 325, 611. — Mast, 660. — v. Mathenes, 324. — Mathijssen, 581, 582, 583, 584, 585. — Matroos, 100. — Mauregnault, 185, 328, 329. — v. Mechelen, 324, 718. — v. Meckeren, 495, 499. — v. d. Meer, 324, 325, 326, 566. — Meerendonk, 530. — Meerkerken, 324. — Meese, 115. — Meeuwesteijn, 402, 408 n. 1, 658, 662, 666. — v. Meldert, 332. — de Melun, 534. — Mens, 582. — Mente, 655. — de Menijn, 324, 325, 330, 333. — Menijnz, 331. — Mercator (Kremer), 585, 586, 588. — Meren, 165. — v. Merenborch, 189. — v. Merken, 389. — de Merode, 350, bijl. 22, 26. — v. d. Merwede, 534. — Merwyck, 263. — Mesdach, 387. — Messchert v. Vollenhoven, 540. — Metting, 524. — de Metz, 36. — Metzmeker, bijl. 14. — v. d. Meulen, 530. — Meulensteen, 566. — v. Meurs, 42. — Mévius, 511. — Meyen, 547. — Meyer, 202, bijl. 17. — Meijerinck, 93. — Meijers, 340. — Meijners, 159. — Meijster, 324, 652, 656. — Michaelis, 188. — Michielsz, 322. — v. Middachten, 345. — v. Middelhoven, 508 n. 1, 511, 528, 529. — v. Middelwijk, 86. — v. d. Mieden, 328. — v. Mierlo, 190. — v. Mierop, 268, 542. — v. Mierop v. Hasselen, 542. — de Milde, 322. — Miller, 348. — Millinga, 37. — Minheer, 122. — v. d. Minne, 581, 582, 584. — Mirop, 329. — v. d. Moelen, 329. — v. Moermont, 341. — Mohr, 188. — Molenaar, 582, 583. — Molenijzer, 326. — Mollerus, 328, 329, 630, 637. — Mom, 347. — Monsleo, 327. — Montanus, 311. — v. Montemaken, 159. — Montfoort, 259, 713. — v. Montfort, 87. — de Montigny, 332. — Moolenwater, 113, 115. — Moons, 652. — Moreelsz, 189. — Mortangie, 324. — Mortier, 326. — v. d. Most, 582, 583. — Mous, bijl. 14. — Mouwe(n), 177. — Muhl, 389. — Mulder, 188. — de Munck, 520. — Munters, 201. — Musch, 414 n. 2. — v. Muyden, 189. — Muijlwijck, 328. — Muijs, 324, 330, 331, 482. — Muys v. Holy, 329, 516 n. 1. — v. Myddelhoven, 158. — v. d. Mijle, 324. — v. Mijnden, 190. — Mijnheere, 193.

v. **N**aaldwijk, 581. — v. Naeltwijck, 713. — v. Naarlé, 328. — Nagel, 186, 187, 525. — Nagge, 415, n. 4, 660. — Nagtergaal, 185. — Naleesting, 186. — v. Namen, 279. — Nanninx, 323. — Nassau, 540. — Nassau la Lecq, 718. — v. Nassau Odyck, 520, n. 2, 718. — v. Neck, 187, 188, 199, 598. — de Necker,

589. — Nederburg, 530. — Nederburgh, 2. — Nederhouw, 527. — de Nes, 656. — Neukirchen, 94. — v. Neukirchen, gen. Nijvenheim, 344. — Nicolai (Ruysch), 330, 333. — Niers, 459. — v. d. Nieustad, 326. — v. d. Nieustadt, 137. — Nieuwenhuis, 548, 549. — Nieuwenroe, 660. — Nieuwstad, 330. — v. Nispen, 327, 328. — v. d. Nisse, 520, n. 2, 718. — Noirot, 341. — v. d. Nolck, 389. — Nonnenberg, 466. — Noordwijck, 328. — v. Noordwijk, 455. — Noormans, 407. — v. Noortwijck, 190. — de Noot, 185. — v. d. Noot, 582. — de Nouailles, 461. — De Nouile, 586, 587. — v. Nulandt, 171. — Nuyens, bijl. 21. — v. Nydrauw, 87. — Nijenburg, 330. — Nyenrode, 262. — v. d. Nijpoort, 188. — v. Nijvenheim, 94, 203, 205, 542.

v. **O**bdam, 323. — O'Brien, 348. — Occo, 651, 653. — Ockerse, 529 n. 2. — Oem, 386, 388, 591. — v. Oeteren, 160. — Oetgens van Waveren, 391, 591, 714, 715. — l'Oiseleur de Villiers, 178. — v. Oldenbarneveld, 326. — Olivier, 569. — v. Olst, 548, 550, 553, 558. — Ouderwater, 94, 178. — Ooms, 100. — Oostdijck, 411. — v. Oosterhout, 708. — Oostwalt, 521 n. 2. — Ormea, 410. — v. (d.) Os, 519 n. 3. — Oskamp, 389. — v. Ossenbroek, 167. — v. Ossewaarde, 13. — Otters, 395, 541, 600. — Oudeman, 91. — Oudemans, 90, 91, 388. — d'Oultremont, 540. — Outgers, 325. — Ouwerkerck, 325. — v. Overschie, 537. — Oijé, 582.

de **P**aap, 330. — Paats, 323. — v. Pabst, 346, 527. — Pabst, v. Lawick v., 343. — de Paep, 333. — Paets, 268. — v. Pallandt, 350. — Palmer, 599. — Pan, 327, 435. — v. Panhuys, 191. — Paravicini de Capelli, 637. — Paris, 523. — Partijcq, 324. — Parve (Perve), 399, 415 n. 4. — v. Parijs, 325, 380, 381. — Paschier, 326. — Patijn, 582, 583. — Paulusz, 323. — Pauw, 328, 329. — Pauwels (Pouwels), 159. — Peek, 186. — Peereboom, 655, 656. — Pelgroms, 653. — Pennewaert, 328. — Peperlaken, 41. — Perc, 278. — Perck, 277. — Perné, 250, 547. — de Perponcher, 26. — Perret (Paret), 325, 330. — Pers, 717. — Persijn, 413. — Pesenakker, 617. — Pessers, 328. — Pestenake, 110. — Petit, 469. — de Peugi, 534. — Pichot, 391. — Pieck, 191, 344, 651. — Pieters, 582. — Pietersz, 327. — Pikhart, 610. — Pilgran de Lete, 534. — Pinsen, 547. — Pit, 715. — Placquet, 583. — Planta, 328, 583. — v. d. Plat, 589. — v. d. Plate, 329. — Plequet, 582. — Pleijsier, 541. — v. d. Ploeg, 380. — v. Poelgeest, 197, 333. — v. Poelwyck, 86. — Poeuyt, 653, 654. — v. Polanen, 185. — Polen, 333. — de Polignac, 94. — v. d. Poll, 189, 191. — Pollart, 155. — v. Polten, 709. — Pomp, 330. — du Pon, 582. — Pool Planta, 582. — Poort, 582, 583, 584, 585. — Portier de Loise, 251. — de la Porto-Mazarin, 203. — Partoens, 162. — Post, 249, 548, 549. — v. d. Pot v. Groeneveld, 564. — Potael, 408, 415, n. 4, 664, 665, 667. — Poth, 191. — Potter v. d. Loo, 330. — Pottey, 522. — Prasers, 340. — de Pret v. Wesembeeck, 180. — Prins, 187, 188, 537, 597. — Proenen, bijl. 14. — Proest, bijl. 16. — Pronck, 600. — v. Prooijen, 90, 388. — Proper, 667. — Prynt (Prent), 159, 166. — Puppius, 326. — v. d. Putte, 582. — v. Putten, 159. — Pyck (Pieck), bijl. 3, 5. — v. d. Pijl, 328. — Pijlijser, 344. — Pijn, 667. — Pijpers, 187.

Quadacker, 92. — Quarles, 328. — Quintin, 482.

Raaphorst, 330, 331, 333, — v. Raephorst, 713. — Ramot, 328. — Ramstaert, 660. — Rana, 333. — Randach, 158. — v. Randenrode, 259. — Randwick, bijl.

3, 5, 19. -- Rantzau(-zow), 202. — Rantzow, 387. — de Rappach, 35. — Rappardus, 328. — Rappert, 188. — Rataller, 34—36. — Raud, 325. — Raus, 452. — v. Ray, 201. — Reaal, 540. — Reael (?), 714. — v. Reede, 189, 350. — v. Reede tot Amerongen, 190. — de Regtere, 326. — Reingout, 325. — Reisevegge, 47. — v. Renesse, 37, 542, 548, 549. — v. Renesse v. Moermont, 191. — Rengers, 482. — v. Renoy, 42. — Rensing, 185. — Reuteling, Reudlinger, 329. — Reuter, 381. — Reijnen, 331. — Reijnout, 582. — v. Reynst, 631, 639. — v. Rhoon, 330, 331, 394. — v. Rhijnsburg, 185. — Richteringh, 93. — de Ridder, 548, 550. — de Rie, 328. — v. Riemsdijk, 532. — v. Rietwijk, 33. — Rikzen, 49. — Ripperda, 37. — Rivière, 330. — v. d. Riviere, 323. — Robaert, 323. — Robol, 548. — Robijn, 263. — de Rochefort, 176, 532, 534. — Rochusz, 332. — v. Rode, 149, 166. — Roeloffs, 352. — Roemen, 351. — Roest, 117. — Roeters, 567. — Rogge, 716. — Rol, 329. — Rolandus, 117. — Rollin Couquerque, 391. — v. Romont, 30. — Rompius (Romphius), 351. — de Ronchaux, 534. — de Roo, 196. — Roobol, 326, 667. — Roocx, 333. — de Roode, 189. — Roois, 582. — de Roos, 177. — Rooseveld (v. Rosevelt), 521. — de Roovere, 516, 610. — v. Rooijen, 185. — Rosendaal, 278, 326, 327. — Rosenthal, 326, 333. — v. Roseveld, 582. — v. Rossem, Rossum, 319, n. 1, 349, 380. — v. Rossen, 435. — de Rottal, 35. — Rotteveel, 45. — de Rover, 259. — de Roy, 328. — v. Roijen, 187, 188, 328. — Rudatz, 45. — Ruempst, 191. — Rühle, 626. — v. Ruischenberg, 171. — v. Rumbeke, 271. — Rumpff-Harel, 180. — Rutgers, 242. — Ruttens, 160. — Ruijsch, 177, 189, 260, 656, 715. — Ruysch Nicolai, 330, 333. — Ruysseners, 386. — v. Ruytenburch, 534. — de Ruyter 344. — de Ruijtere, 333. — Rijcken, 582, 583. — De Rijke, 2, 582. — Rijnders, 328. — Rijnhout, 583. — v. Rysoorde, 573. — v. Ryssel, 328. — v. Rijswijke, 193. — v. Rijswijk de Jong, 198. — Rijzer, 386.

Le Sage ten Broek, 531. — v. d. Sande, 327. — Sandelijn, 652, 656. — v. Sandenborch, 190. — Sanders, 2, 152, 153, 582, 583. — v. Sandheuvel, 328, 323. — v. d. Sandheuvel, 188, 438. — Sandra, 117, 522. — v. Sandwijk, 186. — Sanguin, 333. — Sangwijn, 330. — v. Sante, 637. — Santvliet, 329. — Sas ('t Zas), 605. — v. Sasse v. IJsselt, 650. — v. Sassenheim, 44. — Saurin, 348. — Sautijn, 582. — Saijt, 394. — Scats v. Herderen, 161. — Schaap v. d. Dam, 185, 192. — Schadée, 329, 532. — v. Schaeck, 331. — v. Schagen, 190. — Scharff, 176. — Scharlaken, 386. — Scheibeler, 466. — Scheidius (Peiffers), 548. — Schellekens, 586, 588. — Scheller, 39. — Scheltema, 195. — v. Schengen, 534. — Schepman, 524. — Schermer, 186. — v. Scherpenzeel, 548, 550. — Schimmelpenning, 328. — Schimmelpenninck, 389, 717. — Schipperius, 192. — Schoenmakers, 332. — Schmidt, 639. — Schoof, 342. — Schoon, 330. — v. Schoonhoven, 342. — v. Schoor, 137, 663. — Schosp, 47. — Schoter, 187. — v. Schounderwoerd, 328. — v. d. Schout, 199. — Schoute (Schouytte), 387. — Schouten v. Prooijen, 388. — v. d. Schouw, 28. — Schreefbeek, 324. — Schrieck, 540. — Schröder, 180. — Schröder Visser, 532. — Schrijver, 581, 582. — v. Schuilenburgh, 441. — Schuitemaker, 518. — Schutters, 530, 531. — Schuttinius, 510. — v. d. Schuuren, 342. — Schuurman, 548, 549. — Schwartz, 346. — Schwartzenberg, 93. — Schwarz, 346, 347. — v. Scoluchteren, bijl. 14. — Sebo, 594. —

Sebrechts, 340. — Seeu, 566. — Senje, 332. — v. Sero(o)skercke, 403 n. 1. — Serrurier, 540. — Servaas, 345. — Setters, 327. — Sevenbergen, 324, bijl. 4, 5. — v. Sevender, 323. — Shea, 348. — Sigal, 250, 548. — Sille, 324, 325. — Simons, 51. — v. Sindert, 189. — Sismus, 415, n. 4. — de Sitter, 115. — Six, 9, 272, 586, 587, 588, 589, 590. — Slicher, 328. — v. Slingeland, 353, 563. — v. Slingelandt, 329. — v. Slooten, 325. — Sluijter, 187. — Smelsinck, 92. — Smith, 328. — Smits, 331. — Smitshuisen, 443. — Smulders, 512 n. — Smijters (de Smijtere), 193, 195. — Snellen, 386. — Snoeck, 332. — Snoek, 330. — v. d. Snoek, 90, 388, 581. — v. Soest, 114. — Soetens, 93, 393. — Soldens, 593. — Solemne, 717. — v. Solms, 27, 192. — v. Someren, 191, 274. — Sonck, 35, 327. — v. Sonnenberg, 88. — v. Sonnevelt, 268. — Sonnius, 322. — v. Sonsbeek, 191. — Sonselle, 192. — Spaan, 581, 582, 584. — Spaen, 654. — v. Spangen, 191, 342. — v. Speulde, 189. — Spiegel, 592, 713. — v. d. Spiegel, 11—14, 528, 716. — Spieringshoek, 582, 583, 584. — Splitgerber, 594. — Spoor, 410. — Sprakel, 605. — Sprangers, 187. — Sprong, 331. — Spruyt, 517 n. 2, 523, 524, 530. — v. d. Staal, 630, 637. — v. Stade, 460. — v. d. Stael, 328. — Sta(e)lle, bijl. 4, 5. — Stalpaert, 323. — Stalpart, 330, 331. — v. Stapele, 183. — de Star, 582. — v. d. Star, 529, 583. — v. Stavele, 387. — v. Steden, 459. — v. Steeland, 332. — Steeman v. Maarsbergen, 548. — v. d. Steen, 190. — v. Steenberch, 189. — v. Steenbergen, 186, 187, 188. — v. Steenhuys, 350. — Steenis, 435, 449, 451. — v. Steenre, 190. — Stegeman, 202. — v. d. Stel, 270—72. — v. d. Sterre, 582. — Steijl, 333. — v. Steynbergen, 86. — Stockers, 352. — v. Stogbroick, 155. — v. d. Stolpe, 531 n. — Stolte, 605. — Stooffgen, 402. — Stoop, 328. — de Stoppelaar, 582, 583, 584, 585. — Story, 554. — Stours, 605. — v. Stralen, 408, n. 1. — v. d. Strande, 319, n. 1. — v. Straten, 189. — v. d. Straten, 167, 342. — Strengen, 589. — Streso, 523. — Strick v. Linschoten, 548, 553, 554. — Strikken, 386. — Stroeckel, 92. — Stroi, 187. — Strossi, 327. — v. Strijen, 39, 329, 515 n. — Styckers, 350. — v. Sulz, 88. — v. Susteren, 324. — Suurmondt, 346. — v. Suyrendaal, 539, 540. — Swalen, bijl. 18. — v. d. Swane, 163. — Swanenburg, 328. — De Swart, 587. — Swaving, 187. — v. d. Sweerde, 153. — Sweers, 329. — Sweerts, 623. — Sweertveger, 180. — Swennen, 166. — v. Swieten, 327. — Swinnas, 312. — Syvertsz, 326.

Tack, 176, 322. — Tael, 113. — Taerling, 660. — Taets v. Amerongen, 592. — v. Tautenburg, 36. — Tegeders, 92. — Tegel, 187, 188. — Temminck, 92. — Tengbergen, 531. — Testart d'Acquet, 328. — Tetroede, 202. — v. Teylingen, 181—183, 189, 635. — v. Teylingen v. Kamerik, 182. — Thelting, 187. — Thibaut, 581, 582, 583, 584, 718. — Thibaut Mathijssen, 581, 584. — Thielman, 332. — Thierry, 46, 47. — Thierrij de Bije, 328. — v. Thierstein, 87. — Thomson, 599, 642. — v. Thoor, 38. — Thorbecke, 593. — v. Thorenvliet (Toornvliet), 333. — v. Thuyll, 181. — v. d. Tocht, 387. — Du Toict, 187—198. — v. Tol, 582. — de Tombe, 186. — Tollius, 396. — Torck, 489. — Torrentius, 675. — Toth, 185. — de Touges, 534. — du Tour, 270. — v. d. Treek, 718. — Tresling, 175, 176. — Treslong, 322. — Trompert, 333. — Truchsess, 181. — v. Tuil, 201. — Tulleken, 395, 541. — Tuning, 656. — Turnbull, 605. — Tijken, 329.

Uhtoff, 598. – Umbgrove, 600. – Uijttenbogaart, 332. – Uijtenbroek, 323. – v. Uijttenbrouck, 410.

Vaas, 515 n. – v. Vaernewijk, 592. – Vaillant, 707. – Vailliant, 328. – v. Valkenborch, 163. – v. Valladolid, 592. – Vanneck, 598. – Vasquel, 324. – Vechters, 333. – Veen, 327. – v. Veen, 327, 333. – de Veer, 191. – Vigneris, 500. – Vegters, 325, 327. – v. d. Velde, 323. – Veldman, 624, 626, 627. – Veltere, 271. – v. Velthuysen, 191. – Veltman, 547. – v. d. Ven, 329. – v. d. Vene, 189. – Verborcht, 190, 191. – Verburch, 654, 656. – Vercruse, 717. – Vereem, 191. - Verelst, 520, 521 n. 1. – Vereyde, 341. – Vereijk, 611. – Vergunst, 185. – Verhagen, 327. – Verhoef, 328. – Verhoogh, 653. – Verhorst, 325, 326. – v. Verhyen, 353. – Verlinden, 152. – Vermaat, 582, 584. – Vermaet, 582. – Vermaten, 184. – Vermeer, 113. – Vermeren, 331. – Vermuyden, 509, 510 n. 2, 513, 657. – Vermuijlen, 510. – Vernatti, 657. – Vernero, 327. – Verschuur, 380. – Versteeg (Nagtglas), 548, 549. – Verster, 611. — v. Verstraten, 190. – Verwey, 715, 716. – Veth, 507 n. 2. – de Vey, 458. – de Vianen, 190, 344. – v. Vianen v. Jaersvelt, 189. – v. Vierhuysen, 191. – v. V(i)ernenborch, 350. – Vieweg, 635. – Vignon, 467. – Villattes, 460, 465. – de Villeers, 331. – Villiers-Stuart, 348. – v. Vinceler, 345, 346. – Vincentsz, 324. – Vinck, 328. – de Vinder (de Winter?), 197. — Vink, 567. — Vissec de la Tude, 43. – Visser, 247, 507, 531, 532, 548. – v. Visvliet, 582, 583, 584. – Vitringa, 600. – du Vivié, 197. – de Vlaming, 653. – Vlieg, 325. – v. Vliet, 324, 548, 553, 554. – v. d. Vliet, 537. – Vliethop, 326. – v. Vlisseghem, 529. — Vlissingen, 326. – de Vogel, 670, 715. – Vogelesang, 327. – v. Vollenhove, 192. – v. Vollenhoven, 540. – Vollenweider, 175. – Vonk v. Linden, 345. — Voogd, 325, 326, 330. – de Voogt, 271. – v. d. Voorda, 188. – v. Voorne, 181. – v. Voorst, 192. – Vos, 327, 548. – v. Vosbergen, 191. – Vosch, 191. – Vranck, 325, 327, 330. – Vrancken, bijl. 13. – de Vray, 333. – de Vrede, 201. – Vrients, 159. – de Vries, 324, 326, 379. – de Vrieze, 517 n. – v. Vrijbergen, 522. – de Vrijese (Vriese), 331. – de Vulder v. Noorden, 184. – Vurs, 153. – Vygh, bijl. 3, 5.

de **W**aal, 329. – de Wael v. Vronesteyn, 192, 260. – Waldau, 200. – v. Walen (Walhain), 512. – Walhain, bijl. 4, 5, 19. — v. d. Wall, 177, 178. – Wallaardt Sacré, 346. — de Wallencourt, 185. – Walpole, 598, 599. – Walraven, 654. — v. Waltensleben, 631, 638. – Wannerts, 333. – v. Warmond, 324, 325. – Warwellis, 163. – v. Wassenaar, 185, 437, 453, 455. – v. Wassenaer, 328, 338. – Wasteels, 323. – te Water, 528. – Waterlander, 582. – v. Waveren, 591, 592, 713. – Webster, 528. – v. Weede, 189. – v. Weel, 531. – Weer, 325. – de Weerd, 528. – v. Weerst, 159. — v. Weilburgh, 438. – v. Wel, 610. – v. Welderen, 580. – v. Welhoek, 331. – Welkens, 393. – v. d. Well, 191. – Welij, 323. – v. Wena, 394. – Wensen, 330. – Wenszen, 330. – v. d. Wercken, 325. – Werckendet, 507, 508, 509. – v. Werdenberg, 88. – v. Werestein, 333. – v. d. Werf, 328. – v. d. Werk, 339. — Wernards, 332. — v. d. Werve, 398, 592. — Westen, 333. — Westenberg, 605. — Westreenen, 652, 654. — v. Westrenen, 189, 191. — v. Westrenen v. Themaat,

548, 549. — v. Westrenen v. Wickenborch, 189. — v. Weyer, 534. — Weijten, 330. — v. Wezicke, 92. — v. Wielandt, 519. — v. d. Wiele, 179. — Wieling, 30. — Wierts, 523 n. 1. — Willeman, 48. — Willems, 188. — Willemsz, 322, 327. — Wils, bijl. 10. — De Wils, 42. — de Wilt, 189. — Wilts, 191. — Wiltschut, 521. — de Win, 345, 346. — Winckelaar, 489. — Winsen, bijl. 3, 5. — v. Winssen, 191, 259, 260, 262. — de Winter, 582, 583, 584. — v. Winter, 389, 716. — Wintgens (Wyntgens), 201. — Wisman, 586, 588, 589. — v. Wissel, 202, 327. — de Wit, 118, 121, 663. — Witbols, 271. — de With, 716. — Witsen, 714. — de Witt, 327. — v. Wittenhorst, 171, 349—51. — Wittens, 393. — Wittgenstein, 45. — Witthuys, 147. — v. d. Woert, 537. — Woessen, 197. — Wolle, 324. — Wolff, 548. — v. d. Wolff, 390. — Woutenaer, 329. — Wouters, 2. — Woutersz, 327. — Wttenbogaert, 190. — Wttenwaerd, 716. — Wttewael, 190. — v. Wulven, 189. — Wuytiers, 178. — Wijbo, 329, 525. — v. Wijchuijs, 306, 668. — v. de Wijel (Wiel), 670. — v. Wyenhorst, 349. — Wijgaerdt, 708. — Wijgerganp, 624, 625. — v. Wijhe, 185, 205. — v. Wylach, bijl. 20 n. 2. — Wijmar, 590. — v. Wijmen, 327. — v. Wijn, 582. — Wynants, 166. — v. Wijngaarden, 324, 330.

v. **Y**pelaer, 340. — v. Ypelstein, 325. — Ypolitus, 322. — v. Ysendoorn, 344. — v. Ysselsteijn, 713.

v. **Z**aijs, 331. — Zeedijck, 331. — Zeegers, 188. — Zegwaard, 381. — Zellen, 153. — v. Zelst, 354. — v. Zevender, 397. — Zeyst, 327. — v. Zon, 186. — Zonnevijl, 112. — Zoudenbalch, 191, 260. — Zoutman, 46—48. — v. Zuylen, 191, 273, 582. — v. Zuylen v. Harmelen, 40. — v. Zuijlen v. Nijeveld, 324, 326, 330. — v. Zuijlen v. Nijvelt, 190. — Zwartendijk, 548, 550. — v. Zwieten (Swieten), 32—34, 262. — v. Zijll, 328. — Zype, 2. — v. Zijpestein, 327, 328.

Gewin, B., pred., 531.
Gezant (Spaansche), 352.
Gimberg, J., 239, 279, 352, 709.
Gimberg, 279.
de Gimmer, 541.
Gluisteen, C., uurwerkmaker, 498, 499.
Godfried, Bisschop, 83.
Goliath, C., landmeter, 145.
Gonnet, C. J., 479.
Gooiland, baljuw, 330.
Goor, Th. E. v., 339.
Gouda, baljuw, 327.
Gouw, J, E. ter, 352, 363, 368, 578.
Graaf (Van de), 178.
Grave, Jozua de, 606.
Grave, J. A. de, klokkengieter, 492, 503.
Gravenhage ('s), baljuw, 327, 330.
——————, Colombine-vendel, 320.
——————, Courant, 506.
——————, Regentenremotie, 556.
——————, schout, 327.
Gravenhoeve ('s), huis, 345.
Grift (De), 84.
Grims, J.. pred., 176.
Groen, heerl., 351.
Groot (Cornets de), 533—539, 594—598.
Groot, C. Hofstede de, 58, 85.
Gross, kol., 442.
Guttenberg, Joh., 58.

H.

Haagloopers, 61.
Haenwijck, heerl., 192.
Haeren, herren, her, enz., 421.
Hagemunt, hagepoorter, 320.
Halkett, Command., 442.
Hallel, 220.
Hallincg, 354, 539.
Halsten, 285.
Hanover, Huis van, 9.
Hardelingen, heerl., 161.
Harinxsma-De Cock (Van), 394.
Hartbeen, 286.
Hartsinck, 179, 657, 717.
Hartsinck e. **v. Marselis,** 540.
Hater, 286.
Hattem, burgem., 482.
———, klokkenspel, 480—505.
———, ontvanger, 483.
Hauksbok, 694.
Haultam, heerl., 170.
Heenvliet, baljuw, 322.
Heere (De), 100, 192—196, 205.
Heerlijkheden, 717.
Heesbeen, heerl., 37.
Heesmarkt, 320, 709, 710.
Hegeman, . . ., klokkenist, 493.
Heilige Berg, 221.
Helder (Den), pred., 197.
Heliand, 688.
Hellevoetsluis, pred., 334.
Helmers, 381.
Hemma, 684.
Hemony (Gebr.), 239.
Hemsterhuis-Gallitzin, 419.
Hensbroeck, pred., 197.
Herbeville, heerl., 203.
Hercules (Thórr), 297.
Hermelen, heerl., 192.
Hermelerweert, heerl., 192.
Hertel, Luit.-gener., 442.
Hertogenbosch (*'s*), Courant, 611.
————————, Vaderl. societeit, 611.
Hertogenbosch (*'s*), Barberkapel, 621, 631, 637.
————————, Barberkazerne, 618.
————————, Garnizoen, 414 vv.
————————, Geertruikerk, 648.
————————, Gouverneur, 616, 627.
————————, St. Janskazerne, 618.
————————, Kruiskerk, 627,
————————, Paskwil, 635, 641.
————————, Plundering in 1787, 607—648.
————————, Tuchthuis, 375, 578.
————————, Tuchthuismunten, 712.
Hessels, Ondermaj., 455.
Heu, Les baisers de Jean Second, 603.
Heukelom, Kerk, 263.
—————, leeng., 346.
Heuvel Jz., R. R. v. d., 354.
Hiltze, Hiltjes, Illies, 203.
Hithin, 286.
Hodenpijl van Hodenpijl (J. G. Gijsberti), 321, 542.
Hoefer, F. A., 505, 577.
Hoelbeeck, heerl., 159.
Hoeufft v. Ooijen, Gener., 26, 30, 243.
Holda, 288.
Holslinus, Jer., conrect., 138, 139.
Honepel, heerl., 167.
Hoorn, schout, 329.
———, strafgevangenis, 875.
Hoorn (de), huis, 536.
Hoorn (Pieter van), 715.
Hoorn, v., Rem. pred., 449.
Hoorn, Westpalm v., 579, 715.
Horst (Ter), slot, 83.
Hot en haar, 61.
Houck, M. E., 93, 541.
Houte (Ten), huis, 342.
Houve, van der, 389.
Huis (Het) „te Sonnevelt", 267.

Huismunten v. Nederland, 369—376, 577, 578, 712.
Huntingfield (Lord), 199, 598.
Huyckqueslooth, 353.

I.

Illies (Hiltze, Hiltjes), 203.
Incoudt, heerl., 592.
Ingolf, 285.
Isle-sous-Montréal, prinsd., 204.
Isselmonde, heerl., 191.
Ittersum, A. M. K. W. v., 98, 386.

J.

Jager, H. de, 101, 129, 305, 397, 658.
Jagers (De) van v. Dam, 217.
Joden, 9.
Joncktijs, Roselijns Ooghies, 603.
Joncktijs en Janus Secundus, 603.
Jongh, .. de, pred., 452.
Julium Sidus, 677.
Junius, A., rector, 132, 133.
Junius, D., pred., 134 n.
Jus primae noctis, 6.

K.

Kannewet, ..., boekdr.. 706.
Katwijk, baljuw, 333.
Katwijk a/d. Rijn (Het doopboek der Ned. Herv. Gemeente te), 185—188.
Katwijk a. Zee, pred., 197.
Keettel, H., 15.
Kelder, A., schoolm., 486.
Keller, E., klokkenist, 485.
Kennemerland, baljuw, 327.
Kerkregisters van St. Omer, 334, 573.
Kessel, heerl., 205.
Kessenich, heerl., 147, 350.
Kesteloo, H. M., 718.
Kesteren (Van), 99, 392, 393.
Klokkenopschriften, 480, 482, 708.
Klokkenspel (Het) der gemeente Hattem, 480.
Knappert, L., 280.
Koene, ..., boekdr., 706.
Koepokinenting (Uit den eersten tijd der), 707.
Koldewey, prof., 396.
Kolenbrander, .. v. Berk, 177.
Kollewijn Nz., A. M., 64.
Kolonie Veenhuizen, 371.
Kolverschoten, heerl., 345.
Königsegg, Von, gener., 3.
Kortenburg (De), huis, 580.
Kraaivelt, C., pred., 527.
Kraandijk, St., touwmaker, 498.
Kracht, 274.
Kranenwick, heerl., 170.
Kremer, A. J. C., 347.
Kreuzwendedich v. d. Borne, 200.
Kwartierstaat v. Bemmel, 395, 592.
Kwartierstaten Crillaerts, Snellen, enz. 386.
Kymmell, J. A. R., 46, 128.

L.

Ladenius, N. Th., 184.
La Font, J. G., Waalsch pred., 611, 632, 642, 643.
Lakenburg, heerl., 346.
Lambel, 352.
Lambregts, Jc., Remonstr. pred.

Land, B. J., 431.
Langeweide, heerl., 328.
Laren, D. v., pred., 397.
La Roche (J.) onbekend wapenteekenaar, 335—39.
Lauraguais, graafsch., 203.
Laurillard, E., 222, 363, 602, 705.
Lauwickerslag (Het), 343.
Lawick (v.), 343—46, 580.
Lede (Huis ter), 264.
Leerdam, schout, 323.
Leeuw (de), 715.
Leeuwarden, Strafgevangenis, 374.
Leiden, burgem., 327.
———, pens., 328.
———, schout, 34. 323, 333.
———, secret., 332.
Lempereur, C., prof., 139.
Leseur, D., schoolm., 319.
Leuth, heerl., 173.
Levensmiddelen, 444—446.
Lienden, heerl., 150.
Liens, 718.
Liens, H., pred., 526.
Liens, J., pred., 518.
Lille, heerl., 342.
Limburg-Stirum, v., 395.
Linden, A. von, bijl. 18.
List, Ter, heerl., 191.
Livrei-uniformen, 550.
Lodewijk (Petrarca's vriend), 212.
Lodewijk de Duitscher, 684.
Lodewijk de Vrome, 688.
Loménie, E. C. de, bissch., 207.
Lonen, Th. à, 240,
Longueville, heerl., 592.
Lord Huntingfield, 199.
Losecaat, 600.
Luik, Dominikanerkerk, 470.
——, kerk St. Pauli, 470.
Lymington, dp., 66, 76.
Lynden v. Blitterswyk (Van), Concept-missive betreff. het beroep van Ds. v. d. Palm, 52.

M.

Maartensdijk (St.), burgem., 517.
————————, drost, 507, 510, 512.
————————, heerl., 273.
————————, schout, 517.
Maartensdijk, pred., 52.
Maastricht, Brusselsche poort, 455, 463.
—————, Wittevrouwenkloost., 457.
—————, Penitentenkloost., 457.
—————, Hoofdwagt, 457.
—————, Bibliotheek, 457.
—————, Krijgsraadkamer, 457.
—————, Klooster der Bons enfants, 457.
—————, Minnebr. kloost., 458.
—————, Predikh. kloost., 458.
—————, Kapucyner kloost., 458.
—————, Fort van St. Pieter, 459.
—————, Pietersberg, 459.
—————, Kerk van St. Servaas, 463.
Maastricht, Fransche kerk, 463.
—————, Arsenaal, 464.
—————, Hospitaal, 464.
—————, St. Janskerk, 459.
Maatschappij v. Weldadigheid, 369.
Macdonald, . . ., gener., 246.
Machten des doods, 221.
Magerus, P., pred., 141.
Magnus, F., glasschrijver, 134 n.
Mand met hondjes als halssieraad? 572, 703.
Mander, C. van, schilder, 193.
———, C. van, Jr., schilder, 193 n.
Manicamp, graafsch., 203.
Marchal, F. M., pred., 345.
Marienweert, kapel, 264.
Marken, wapen, 334.
Marlof, S. H., 598.
Marmer (nabootsing van), 86.

Marpaude, Generl, 546, 553.
Mars (Zio), 296.
Marsdrager (De) of nieuwe Tooverlantaarn, 124.
Marselis (Van), 179.
Matroos, 100.
Maubec, graafsch., 203.
Meer, D. v. d., uurwerkmaker, 495—97.
Meer, M. v. d., uurwerkmaker, 490.
Meer v. Kuffeler, J. C. F. v. d., 393.
Mennonieten te Brielle (Bijzonderheden betreffende de) 101—123.
Mercator-Schellekens-Six-Wisman enz., 585.
Mercurius (Wodan), 296.
Merode, baanderij, 191.
Merwijck, heerl., 42.
Metting, E. W., pred., 524.
Mévius, H., pred., 511.
Meijer Jr., D. C., 387, 395.
Micro(e)n, M., 601.
Middelburg, pred., 53.
Middelhoven, D. v., pred., 511.
Middelhoven, J. v., pred., 519, 529.
————, M. v., pred., 519, 529.
Mierop (Van), 542.
Milaan, 319.
Minne, J. v. d., 585.
Mist, J. A. de, Commiss.-gener., 707.
Moeyaert, Cl. Corn., kunstschilder, 85.
Molenaar, A. M., 206, 355.
Monster, 576.
Montfoort, burggr., 191.
————, Regentenremotie, 551.
Moock, heerl., 205.
Mopertingen, heerl., 148, 159.
Moras, graafsch., 203.
Moulin, ... du, Kol., 441, 442, 443.
Muisje (Dat) heeft een staartje, 62.
Munsterbilscen, Klooster, 163.
Munt der O. I. Comp., 4.
Munten en penningen, 711.
Munten in Indië, 2.
Muspilli, 684.
Mythen (Kosmologische), 221.

N.

Naaldwijk, heerl., 42, 353.
Nagel, Th. E., pred., 525.
Nalezingen op Oudemans' Middenned. woordenb., 206—12, 353—61.
Namen, Arsenaal, 468.
Namen, Bisschopp. paleis, 468.
———, Jezuietenkerk, 469.
———, Kathedraal, 468.
———, Kasteel, 468.
———, Kerk d. Recolletten, 469.

NAMEN.

Plaats- Campinia, 213. — Cempinne, 213. — Drenthe, 282. — Godewaarsvelde, 377, 575. — Godverdeghem, 377, 574, 575. — Ghyvelde, 377, 575. — Groningen, 282. — Helvoetsluis, 299. — Hemelghem, 377, 575. — Hemelverdighem, 377, 574, 575. — Heymenberg, 260. — Kempen, 213. — Kempinia, 213. — Leusden, 260. — Liesde, 575. — Lindinium, 260. — Lisiduna, 260. — Lynden, 260. — Matere, 575. — Mierop, 542. — Norg, 282. — Ootmarsum, 293. — Rees, 320. — Reigerskooi, 418. — Sotteghem, 377, 574, 575. — Swalm, 377, 575. — Varempré, 579. — Zoelen, 575.

Nat- en droogbal, 64, 368.
Nauta, G. A., 604, 702.
Nederburgh, H. C., 2, 52.
Nederhorst d/Berg, kerkklok, 708.
Nederhouw, Is., 527.
Nehalennia, 298.
Nesle, markiez., 204.
Neurenberg, H. v., klokkenist, 484.
Nolthenius, H., pred., 135.
Noten en ploten, 422.
Nijland, M. C., 707.
Nyvenheim (Van), 203, 542.

O.

Ockerse en v. Oosterzee, Nagel. papieren, 603.
Oelem, graafsch., 191.
Oestgeest, schout, 323.
Oetgens en Bors van Waveren, 391.
Oise de l'Isle-Champtercier, baronn., 203.
Officieele schrijfwijze v. familienamen, 94—100, 275—77, 383.
Olyslager, 456.
Omelette (Tant de bruit pour une), 62.
Omer (St.), pred., 334.
Ommerschans, 371, 578.
Omwenteling (Bat.) — Aanteekeningen over de — voorn. binnen Utrecht, 15—31, 241—257.
Ondaatje, Quint, 245.
Onderwater, M. A. H., 94, 178.
Oorkonden voor de genealogie van het geslacht Van Zwieten, 32.
Oorlog (Amerik.-Eng.), 8.
Oosterland, burgem., 531.
Oosterlingh, J., schoolm., 486.
Oostvoorne, pred., 409.
Opcanne, heerl., 163.
Oploo, heerl., 351.
Opschrift, 708.
Opschrift der kerkklok te Nederhorst d/Berg, 708.
Orange, prinsd., 204.
Orde van St. Antonie, 89.
Oseel (Ouseel), J., conr., 311.
Oskamp, 389, 716.
Osmaalen, nonnenkloost., 478.
Otters, 600.
Oudemans, 90, 388.
Ouders (De) van G. F. Cromhout, 178.

P.

Palm (J. H. v. d.), Concept-missive betreffende het beroep van, 52.
Palm, J. H. v. d., pred., 52, 53.
Pallardy, kol., 443.
Pamflet van 1672, 143.
Panneboeter, . . ., pred., 459.
Papieren (Nagelaten) van W. A. Ockerse en H. C. M. v. Oosterzee, 603.
Parakan Salak, thee-onderneming, 577.
Paris, J. W., pred., 523.
Patriotten, 11.
Penning, 376.
Peterschem, baanderij, 191.
Petit, H., klokkengieter, 709.
Petit, de, Gr. maj., 442.
Petit en Fritsen, klokkengieters, 502, 503.
Petrarca's vriend Lodewijk, 212.
Physionotrace-portretten van Nederl., 239.
Picardt's „Antiquiteiten", 280—304.

Pichegru, Gener., 246, 545, 546, 555.
Piraeus (De) wordt voor een man aangezien, 63.
Pit, 715.
Plaatsnamen (Vlaamsche), 377, 574, 575.
Pleijsier, 541.
Plundering (De) te 's Hertogenbosch in 1787, 607—648.
Poesius (Boësius), P., Conr., 305.
Poll, K., 226.
Polvliet, C. J., 592, 600, 715.
Pont (Du), Luit.-kol., 74, 75, 76.
Poot, H. K., dichter, 57.
Poot (Gedichten van) en van v. Beke, 57.
Posthumus Meyes, ... pred., 176.
Praet, A. v., schoolm., 316.
Pré, E. du, Waalsch pred, 588.
——, J. du, Waalsch pred., 588.
Promotiekosten, 572.
Pruimers, J. C., 128.
Pruiming, ..., Herv. pred., 636.
Pruissen, Monarchie, 7.
Punt (Een) zuigen, 214.
Putman, S., pred., 518.
Putten, baljuw, 331.
Pijp rooken (Een leelijke), 214.

Q.

Quellinus, C., beeldh., 477.
Quellinus, J., kunstsch., 478.

R.

R.... au, alias G. F. Meijer, 202, 387.
Raeren, plateelwerk, 93.
———, heerl., 93.
Ragay, D., adj., 70.
Rappard, H., Herv. pred., 709.
Rasphuispoortje (Nog eens het), 704.
Rataller. 34.
Rattenschip (Het) en Kattentoorn, 705.
Rave, ..., schoolm., 499.
Rees, 320, 710.
Regiment Panhuis, 18.
———— v. Hessen Kassel. 18.
———— v. Wartensleben, 18.
———— Timmerman, 29.
———— Rijd. artillerie, 16, 29.
———— v. Hoeufft v. Ooyen, 29.
———— v. Thuyll, 16, 29,
———— v. Heeckeren, 16.
———— v. Hohenlohe, 16, 29.
———— Bentinck, 16, 29.
Regiment v. Waldeck, 16, 29.
———— v. Löwensteyn Wertheim, 17, 25.
———— Lega, 17.
———— de Laval, 17, 25.
———— v. Solms, 18.
———— v. Hardenbroek, 614, 621, 628, 630.
———— Grenier Wallon, 614, 621, 626, 627, 630.
———— Geeling, 614, 621, 630.
———— v. Mönster, 614, 621, 626, 628.
———— v. Houtton, 614, 621, 630.
———— Zwitsers, 17, 614, 621, 630.
———— Orange-Nassau, 23, 621, 626, 628.
———— Holl. gardes, 621, 626, 637.
———— Douglas, 635.
Regt (J. de), Starredeun, 126.
Regteren, van, Luit.-Gen., 443.
Reigerskooi, 418.
Reisjournalen van de Kaapkolonie, 707.

Reitsma, J., prof. theol., 601.
Remonstranten (De) te Brielle, 397—417, 658—675.
Remotie der Staten v. Utrecht, 533.
Renesse (Van), 542.
Reuzennamen, 284—87.
Rhenen, klooster, 259, 264.
———, Regentenremotie, 551,
Rhoon (Van), 394.
Ridderkerk, heerl., 191.
Riedtwijck, C. v., 261—65.
Rimboen, Tabaksonderneming, 376.
Riphagen, J., uurwerkmaker, 501.
Roche (J. La), onbekend wapenteekenaar, 335—39.
Rogge, H. C., 431, 559.
Roi (Le) s'amuse, 573.
Rolvo, 285.
Rollin Couquerque, 391.
Rompius of Romphius, 351.
Romswinckel, N., 499.
Roos, G. P., 90, 377, 423, 579, 604, 710.
Rossum, H. v., pred., 319 en 319 n. 1.
Rossum, H. v., schoolm., 318, 19.
Rossum, heerl., 349.
Rossyn, J. Th., rector magn., 570.
Roux, ..., Waalsch pred., 463.
Rumpff-Harel, 180,
Ruteau, A., conrect., 129, 307—10.
Ruttens, P., not., 590.
Ruijting, Joh., Herv. pred., 668.
Rijckewaert, Th., pred., 398, 674.
Rijnland, baljuw, 34, 323.
Rijnsaterwoude, heerl., 185.
Rijswijk de Jong (Van), 198.

S.

Sabron, De oorlog van 1794—95, 15.
Saemund de Wijze, 692.
Salm, .. van, gener., 244.
Santink, J., schoolm., 500.
Sassen, Aug., 93, 579.
Scadden, 64.
Schaaff, J. H. L. v. d., 704.
Schagen, heerl., 190.
Schakele, 64.
Schampeljoen, 602.
Schanspeljoen, 222, 368.
Scharp, H. J., 89, 202, 334, 349, 353, 354, 369, 573, 599, 717.
Scheffer, A. C., 541.
Schel (Tafel- of kerk-?), 579, 705.
Scheltema, J. H., 603.
Scheltpos, 604.
Schepenzegel, 576.
Scherpenuisse, baljuw, 512.
Schiedam, baljuw, 332.
Schimmel, G., klokkengieter, 482.
Scholen (Lat.), 5.
Schoolwezen (Bijdr. tot de geschied. v. h. vaderl.), 129—141, 305—19.
Schoonbeek, heerl., 344.
Schoonhoven, baljuw, 326.
Schotten, 395,
Schrijfwijze (Officieele) van familienamen, 94—100, 275—77, 383—86.
Schutters, G. H., 530.
Schuttinius, ..., pred., 510.
Schuijlius, H., pred., 312.
Schuijlius, Th., conr., 312.
Schwartzenberg, 93.
Schwarz, 346.
Schwarz, Chr., pred., 347.
Schwarz, H., pred., 347.
Schwarz, K. C., pred., 346.
Schyffelinghe, 64.
Scobbeland, Ambacht, 34.
Seedes, H., uurwerkmaker, 494, 495.
Selcart, C., pred., 309.
Seroeijen, M., conrect., 140, 141, 310.
Shakespeare-Bredero, 423.
Shakespeare, Hamleth, 423.
Siba (Sippia), 302.
Sigillographie des Hauses v. Linde, 146—174.
Six, R. C., 391, 591, 705, 708, 709.

Sjalot, 418.
Sladus, C., rector, 305.
Slangenstroomen, 221.
Slavante, 459.
Sloten, kerkm., 327.
Sluipik, secret., 327.
Smissaert, M. P., 100, 177, 205, 542.
Snok, 226.
Snouckaert v. Schouburg, A. C., 573.
Soetens (Corn.), 93, 393.
Someren (**Van**), 274.
Sonneveldt (Huis te), 267.
Spa, Fonteinen, 472.
—, Vauxhal, 472.
Spa, Speelbank (redoute), 472, 474.
Spaansche gezant, 352.
Spangen, heerl., 191.
Spekdief, 226.
Spiegel (**Van de**), **Aanteekeningen en brieven van**, 1—14.
Spirenbroek, heerl., 592.
Sprakel, 605.
Sprakel, J., klokkengieter, 486, 487.
Spreekwoorden, 215.
Spreekwijzen, 221, 362, 363.
Spreekwijzen, 602.
Spreekwijzen (**Oudere**), 59, 227—238, 423.

SPREEKWOORDEN (-WIJZEN).

Daar loopt wat van St. Anna onder, 229, 604. — Iemand een bokking geven, 232. — Hij gaat naar Brummen (Bremen) om raadzaad te halen, 222. — Hij haalt mij een heelen doorn uit den voet, 423. — Het is weer in den emmer, 215, 362. — Ezelstroost, 423. — Een geheugen als een garnaal, 61. — Op zoo'n geissel past zoo'n brandmerk, 424. — Eten als 'n heetsniier, 418. — Eten als een vaatdorscher, 237. — Eten met vijf monden (bekken), 426. — Den gebraden haan uithangen, 217, 362, 363. — Zijn haring braadt daar niet, 424. — Dat gaat er Harleveensch naar toe, 424. — In den hoek staan, waar de slagen vallen, 424. — Hot en haar, 61. — Dat muisje heeft een staartje, 62. — In de kaken des doods zich bevinden, 221. — Uit de kaken des doods verlossen, 221. — Hij loopt goed op zijn kant, 425. — In de kous hebben, 59. — Iemand bij den kraag hebben, 60. — Hij is erg in zijn kuif geprikt, 215, 362. — In de lapmand zijn, 60. — Achter het linnen hebben, 59. — Iemand in de maling nemen, 425. — Iemand in de zon zetten, 428. — Iemand in den neus boren, 216, 362. — Iemand in zijn zak steken, 427. — Tant de bruit pour une omelette, 62. — In 't ootje nemen, 425. — Iets opschrijven in Mozes, 215, 362, 363. — De Piraeus wordt voor een man aangezien, 63. — Er is een profetenkamer in dat huis, 425. — Een punt zuigen, 214. — Een leelijke pijp rooken, 60, 214. — Dat gaat van Sassen bloede, 227. — Hij heeft een schildpadden-natuur, 228. — Daar komt een schip met zure appelen, 228. — De schuurdeur loszetten, 228. — Het schuurtje bij het walletje houden, 229. — Secret d'Arlequin, 231. — Secret de polichinel, 231. — A la silhouette, 228. — Uit zijn (haar) slof schieten, 231. — Soerensche daghuurder, 231. — 't Heeft slot noch zin, 229. — Hij is niet goed snik, 231. — Sondachshoek (In den) driven, 361 — Een soppe maken, 231. — Hij heeft het Spaansch, 232. — Iemand er voor (voor den ploeg) spannen, 232. — Hij zit (er) voor spek en boonen (bij), 233. — Het is alsof het spel spreekt, 233. — Hij heeft zijne sporen verdiend, 233. — Een storm in een glas water, 234. — Daar loopt een streep

door, 234. — Het aan den stok krijgen, 234. — Vloeken, zuipen als een tempelier, 234. — Om den tuin leiden, 235. — Op den tuin hangen, 235. — Uilen naar Athene dragen, 236. — Het uitgeven der lakens, 425, 602. — Vale paarden, 237. — Een witte veer laten zien, 238. — 'k Zit niet bij 'n boer in 't vengster, 238. — Het ventje zijn, 238. — De vlammen zijn hem uit het gezicht geslagen, 426. — Hij vloog te hoog van stal, 234. — Als vorsten bouwen, hebben de karrelui werk, 426. — Wacht u voor de geteekenden, 426. — Hij (zij) zit goed in de was, 427. — Waskaarsen, 427. — Hij is te Wichen geweest, 427, 602. — Wijd en zijd, 428. — Een raar (wonderlijk) zeeschip, 428. — Met een zilveren lepel in den mond geboren, 428, 602. — Als je in de zon gaat staan, valt er licht op je, 429. — Hij heeft al wat zwarte sneeuw gezien, 429.

Staatsschuld, 10.
Stad a/h. Haringvliet, heerl., 351.
Star, . . . v. d., pred., 529.
Starkuter, 284.
Staten v. Holl. en Zeel., 4.
Staten v. Utrecht (Remotie der), 553.
Staten-Generaal, 3.
Stel (**Van der**), 270.
Stephanik, J. W., numism., 369.
Sterrelied (**Het**) **geparodieerd**, 124—28.
Steur, W., pred., 409.
Steveninck (**L. v.**), **Brief aan A. Stolker**, 559—64.
Steveninck, L. v., med. dr., 559—64.
Steyn, baronn., 191.
Stolker, A., remonstr. pred., 559.
Stowig, slot., 199.
Studiekosten, 570.
Suriname, 9.
Suskens, J. M., uurwerkmaker, 498.
Swammerdam, schout, 326.
Swartius, E., rector, 135.
Swayer, L., klokkenist, 493.
Sweertveger, 180.
Symon, F., klokkengieter, 484.
Sypkens, H., pred., 175.

T.

Tack, 176.
Taets, W., organist, 488.
Taire et eaire, 709.
Tanfana, 293.
Tanna, 286.
Tempels, 292, 293.
Tetterode, (**Tettroy?**) 202.
Thibaut (**H.**), 718.
Thibaut, **Mathijssen** (**Geslacht en wapen**), 581.
Tholen, burgem., 513, 517, 522.
———, regent, 508.
Thuyll (**Van**), 181.
Tichelt, leeng., 342.
Tideman, J., 87.
Tjirohani, thee-onderneming, 577.
Tocht. v. d., 387.
Toict (**Geslacht Du**), 196.
Tollius (**Jc.**), 396.
Tongernell, 170.
Torrentius (**L.**), 601, 675.
Treep, G. D., touwmaker, 499.
Tresling, 175.
Tresling, G., pred., 175.
Trompetters, 573.
Troostenburg de Bruyn, C. A. L. v., 274.
Twist, L. F. Duymaer v., 506.

U.

Uffo, 285.
Uithoorn (Den), pred., 50.
Uitvinding der boekdrukkunst, 58.
Uniform-Roôde rok, 573.
Uniform-schutterij, 145.
Uselius (Oselius), J., conr., 311.
Utrecht, Overluidingen, 188—192.
————, Bat. omwenteling, 15—31.
————, garnizoen, 16.
————, Mariekerk, 17, 256.
————, Waag, 17.
————, Kraamgasthuis, 23.
————, Geertekerk, 26.
————, Manege, 26.
————, IJzeren Hek, 31, 257.
————, capitulatie, 30.
————, bisschop, 83.
Utrecht, pred., 197.
————, tuchthuis, 241.
————, Duitsche Huis, 246.
————, Vrijheidsboomen, 250, 252.
————, Vendutiehuis, 255.
————, Buurtkerk, 257, 259.
————, Janskerkhof, 257.
————, Huis van Grothe, 257.
————, — — v. Bosveld, 257.
————, — — D'Averhoult, 257.
————, — — d'Ivoy, 257.
————, — — de Chateler, 257.
————, — — v. d. Hagen, 552.
————, Assignatenbureau, 544.
————, Regentenremotie, 549.
————, Stadscourant, 550.
————, Algem. collecte, 556.

V.

Valckenier, G., burgem., 143.
Valkenburg, drost, 467.
Valkensweerd, drost, 453.
Varempré, 579.
Veen, S. D. v., pred., 601.
Veenhuizen, kolonie, 371, 578.
Veere, burgem., 521, 527.
Velleda, 299.
Velthuijsen, heerl., 190.
Veluwsch drinkliedje (Een), 430.
Venendaal, dp., 84.
Venlo, Arsenaal, 465.
——, Hospitaal, 465.
——, Herv. kerk, 465.
——, Provoost, 465.
——, Stadhuis, 645
Vergadering d. provis. Repraesentanten v. Holland, 551.
Ver Huell, 215.
Verkortingen, 215.
Verlij (Vreemdsoortig), 573.
Vernatti, 657.
Verreyt, Ch. C. V., 342.
Verster, J. F., 393, 394.
Verweij, 715.
Vianen, drost, 328.
Vicarien van Milaan, 320.
Vien (Mad.), Baisers de Jean Second, 603.
Villars-Brancas, hertogd., 203.
Villerius, A., conr., 310.
Villerius, F., rector, 129—31, 305, 06.
Vilvoorden, tuchthuis, 476.
Vlie ('t, commiss., 327.
————, schout, 327.
Vlissingen, pred., 53.
Volcaerts, F., Doopsg. pred., 101.
Volkslied (Een oud), 54—57, 222.
Volks- en kinderprent, 705.
Voogd, de, 382.
Voorburg, pastoor, 323.
Vorden, heerl., 37.
Voskuil, ..., pred., 463.

W.

Wagner, J. D., 94, 202, 376, 577.
Waldeck, Prins v., 3.
Walhain, graafsch., 512 n.
Wall (Van de), 177.
Wall, G. A. v. d., 178.
Wampoe, Tabaksonderneming, 376.
Wapen, 354, 718.
Wapen van Brederode-v. Teylingen, 181, 183.
Wapen van Devrient, 180.
Wapen gesl. de Gimmer, 395.
Wapenharceering, bijl. 2.
Wapens, 183, 184.
Wapens gevraagd, 36—46.
Wapenschilden met den leeuw, 260.
Waspada, thee- en kina-onderneming, 577.
Water, W. te, pred., 528.
Waveren (Geslacht v.), 591, 713, 714.
Wederdoopers te Brielle, 101.
Weilburgh, Prins v., Gen., 439, 440.
Weingehuizen, van, Kol., 443.
Welderen, v., Kol., 439, 440, 455.
Werme, heerl., 161.
Werner, H. M., 277.
Westerholt, leeng., 344.
Westerloe, Mark., 191.
Westerlo, heerl., 349.
Westkerke, heerl., 592.
Westpalm v. Hoorn, 579, 715.
Wildeman, J. E., gener.-maj., 65.
Wildeman, M. G., 49, 66, 200, 270, 279, 352, 391.
Wilhelmuslied. Varianten, 58.
Willehad, apostel, 303.
Willem Frederik, erfpr., v. Or., 71, 75.
Willem II te Zutphen, 709.
Willigen, P. v. d., pred., 176.
Wilnis, heerl., 592.
Winkler, Johan, 223, 422.
Winter (Van), 389, 716.
Wintgens (Wyntgens), 201.
Witten, buurt, 289.
Wittenhorst (v.), 349.
Woerden, baljuw, 322.
————, strafgevangenis, 375, 578.
Wolff, ..., glasgraveur, 573.
Wolffglazen, 376, 573.
Wolffsweert, heerl., 191.
Wolfswaard, heerl., 651.
Wolterbeek, ..., pred., 176.
Woorden (Oude), 219.

WOORDEN EN UITDRUKKINGEN

afgeleid en verklaard.

Alfro-tholl, 700. — Aren, 60, 368. — Arents, 61.

Baldr, 696. — Beli, 698. — Bernhuyter, 225, — Bidmûth, 602. — Black letter, 377. — Black Monday, 377. — Byleiptr, 698.

Edda, 692. — Eest, 604. — Eva, 700. — Eggther, 696.

Fannin, 220. — Fjörgyn, 698. — Flash language, 368 n. — Flashman, 367, 368 n. — Flash notes, 368 n. — Flesschentrekker, 224, 363. — Flins, 214. — Freyr, 698. — Frigg, 698. — Fuseye, 214. — Fusiek, 213.

Garmr, 697. — Nagnrúthr, 699. — Ginnungagap, 694. — Gnipahellir, 697. — Gollenkambe, 697.

Haag-(heg-)munt, 61. — Haeghklerck, 320. — Haeghpape, 321. — Haeghschole, 321. — Haeghspel 321. — Haeren, 421. — Hagemunt, 320. — Hagepoorter,

320. — Hagepreek, 321. — Hageweduw, 321. — Hallel, 220. — Haren, 61. — Harn, 421. — Heern, 421. — Heimdallr, 695. — Her, 421. — Herjafǫthor, 697. — Herren, 421. — Hlothyn, 698. — Hóthr, 696.

Ithavǫllr, 694.

Jildpong, 58. — Jorth, 698.

Komeet, 677. — Kraam, 59. — Kreamheinster, 59.

Levyathan, 220. — Lif, 700. — Lifthraser, 700. — Loki, 696.

Messelgier, 350. — Middelen, 60. — Mimir, 696. — Mithgarthr, 694. — Mjǫlnir, 701. — Muspilli, 681. — Mutspelli, 688.

Naglfor, 698. — Nat- en droogbal, 64, 368. — Njǫrthr, 700. — Noten en ploten, 422.

Pluckschulden, 219. — Pong, 58.

Raek, 219. — Ragnarökkr, 681. — Rahab, 220. — Rees, 710.

Scadden, 64. — Schakele, 64. — Schampeljoen, 602. — Schanspeljoen, 222, 368. — Scheltpos, 604. — Schribbelen, 206. — Schrickelen, 206. — Schrikkelstap, 206. — Schrinkel, 206. — Schrobbe, 207. — Schu, 207. — Schuddeboef, 207. — Schuddemakooi, 207. — Schuvage spelen, 208. — Schuymsel, 207. — Schuyt, 207. — Schuyveren, 207. — Schuyverincgh, 207. — Schyffelinghe, 64. — Scrincken, 207. — Scullebode, -boe, 230. — Siffel, 208. — Siffelen, 208. — Sinste ('t), 208. — Sjalot, 231, 418. — Slaapspreken, 209. — Slaefheyt, 209. — Slaen (Int beste), 209. — Slangelijck, 209. — Slangen, 209. — Slapernije, 209 — Slechtelijc, 210. — Sledderig, 209. — Sleeplenden, 209. — Sleepooghen, 209. — Sleggerich, 210. — Slegghe, 209. — Slem, 210. — Slet, 210. — Sletteren, 210. — Sleurig, 210. — Sleyp-voeten, 210. — Slibberachtig, 210. — Slibberachtigheit, 210. — Slibberbaen, 210. — Slibbergladt, 210. — Slibberigh, 211. — Slickaert, 211. — Slikkertanden, 211. — Slikker-mikjen, 211. — Slimmeren, 211. — Slindich, 211. — Slinger-airsen, 211. — Slingerschorten, 211. — Slipperachtig, 211. — Slipperen, 211. — Slipperich, 211. — Slippert, 211. — Slippertje (Een) maken, 212. — Slyplenter, 211. — Smackmonden, 355. — Smadelen, 212. — Smadinge, 212. — Smaeckrich, 212. — Smagterig, 212. — Smagtig, 212. — Smeeck, 355. — Smeerdagge, 355. — Smeichelaar, 355. — Smeichelen, 355. — Smektongen, 355. — Smets, 355. — Smetsbroer, 356. — Smicksmaek, 356. — Smicse, 356. — Smik, 356. — Smikker, 356. — Smockelbieren, 357. — Smodderbekje, 356. — Smodderen, 356. — Smodderig, 357. — Smoddermuil, -muiltje, -smoeltje, 357. — Smodderije, 357. — Smots, 357. — Smul, 558. — Smulleken, 358. — Smuysteren, 357. — Smijten, 356. — Snabbe, 358. — Snabbel, 358. — Snaken, 358. — Snaphaen, 358. — Ter Snaps, 358. — Snatersnel, 358. — Snats, 359. — Snave, 359. — Snebel, 359. — Sneercken, 359. — Sneirts, 359. — Snel, 359. — Sneppen, 359. — Snepper, 359. — Sneuffelen, 359. — Sneukelen, 359. — Sneukeling, 359. — Snoeven, 360. — Snok, 226. — Snureel, 360. — Sobbelaar, 360. — Sobbendoppen, 360. — Sokses, 360. — Sollebollen, 360. — Solt, 361. — Soubatteeren, 361. — Souffelen, 361. — Souteren, 361. — Spekdief, 226.

Vafthruthnesmól, 693. — Vegtamskvitha, 693. — Vingnir, 701. — Vitharr, 698. — Vǫlospó, 693. — Volva, 693.

Ziende, 208. — Zoeckelen, 360. — Zotterinneken, 361. -- Zydich, 208.

Wijckhuijs, C., rector, 129, 131.
Wijckhuijs, C., schoolm., 314.
Wijk bij Duurstede, Regentenremotie, 551.
Wijnken ghij sijt groene, 54.
Wijven (Witte), 287.

Y.

Yeames, W. F., kunstschilder, 573.
Ysendijck, A. v., teeken., 719.

Z.

Zegelafbeeldingen, 146, 148, 156.
Zelst (v.), 354.
Zierikzee, baljuw, 508.
———, burgem., 509.
Zoppenbroich, 170.
Zoutman, 46.
Zuid-Holland, baljuw, 331.
Zutphen, Heesmarkt, 320, 709, 710.
Zutphen, strafwerktuig, 709.
———, Willem II te, 709.
Zwaluw, ..., pred., 177.
Zwieten (Van), Oorkonden voor de genealogie van het geslacht, 32.
Zwoantien ('t Golden), 128.
Zwolle, gildebroeders, 142.

ERRATA.

Blz.	13	reg.	16 v. o.	schrap de woorden: „Van dit pensioen" enz. tot „gemaakt."
„	27	„	18 v. o.	staat: Toe-; *lees:* Tol-.
„	52	„	7 v. b.	schrap de woorden: van Mr. L. P. van de Spiegel.
„	77	„	6 v. b.	staat: volkaards; *lees:* volksaard.
„	82	„	16 v. o.	staat: bovengstelde; *lees:* bovengestelde.
„	220	„	18 v. o.	staat: dolen; *lees:* dalen.
„	„	„	11 v. o.	is de naam Jac. A. weggevallen.
„	„	„	9 v. o.	staat: Livyathan; *lees:* Levyathan.
„	265	„	3 v. b.	staat: Gacl; *lees:* Gael.
„	271	„	15 v. o.	staat: indivisio; *lees:* indiviso.
„	273	„	8 v. b.	staat: quame; *lees:* quyten.
„	373	„	5 v. b.	staat: zijne; *lees:* zijnen.
„	376	„	10 v. o.	staat: hulpmunten; *lees:* huismunten.
„	377	„	4 v. b.	staat: Black letter: *lees:* Black.
„	„	„	12 v. b.	staat: de koning nog; *lees:* de koning nog zelfs.
„	„	„	17 v. b.	staat: niet betiteld?; *lees:* niet aldus betiteld?
„	381	„	3 v. o.	is de naam Bl. weggevallen.
„	425	„	17 v. o.	staat: ollotje; *lees:* olletje.
„	426	„	8 v. o.	staat: beztgt; *lees:* bezigt.
„	428	„	9 v. o.	staat: Nieuw-Holland; *lees:* Noord-Holland
„	455	„	14 v. b.	en blz. 463 reg. 9 v. o. staat: Bouxelsche; *lees:* Bruxelsche.
„	459	„	4 v. b.	„ „ 467 „ 9 v. o. staat: Bouxel; *lees:* Bruxel.
„	472	„	7 v. o.	uitleevert. Hierachter te lezen de woorden van blz. 474 „Dien avond deeden" enz. tot het woord „voltooyd" op blz. 475 reg. 16 v. o., welke te verkeerder plaatse zijn ingelascht.
„	479	„	13 v. b.	Onder dit stuk is weggevallen: Medegedeeld door C. J. Gonnet.
„	514	„	2 v. o.	staat: Philippini; *lees:* Philippina.
„	542	„	8 v. b.	staat: Hasselen; *lees:* Vorsselen.
„	„	„	1 v. o.	staat: Gijsberte; *lees:* Gijsberti.
„	565	„	3 v. o.	staat: 1525 de Vroeschap; *lees:* 1595 de Vroedschap.

Blz. 570	reg.	8	v. o.	staat: W. J. M. BROUWER ANCHER; *lees:* A. J. M. BROUWER ANCHER.
„ 585	„	4	v. o.	staat 1800; *lees:* 1890.
„ 588	„	8	v. b.	staat: E. Babart; *lees:* E. Cabart.
„ 596	„	6	v. b.	*lees* aldus: hij er zich voor schaamde, eerst Hugo Cornets geheeten, om pas later, toen men wist dat hij de *eenige* zou blijven, volgens afspraak zich Cornets de Groot enz.
„ 676	„	11	v. b.	staat: ergens; *lees:* ergers.
„ 678	„	14	v. b.	staat: de ons aan; *lees:* de aan.
„ 679	„	12	v. o.	staat: leeuwen; *lees:* eeuwen.
„ 680	„	5	v. o.	staat: 1800; *lees:* 1000.
„ 681	„	15	v. o.	staat: Der Tage; *lees:* Die Tage.
„ 682	„	2	v. o.	staat: bemerkingen; *lees:* bewerkingen.
„ 684	„	14	v. o.	staat: Emmerau; *lees:* Emmeran.
„ „	„	11	v. o.	staat: is 't niet; *lees:* is niet.
„ 687	„	2	v. o.	staat: is ook niet; *lees:* is niet.
„ 688	„	7	v. b.	staat: naar; *lees:* door.
„ 692	„	4	v. b.	staat: beteekening; *lees:* beteekenis.
„ „	„	8	v. o.	staat: Sturluzon; *lees:* Sturluson.
„ 693	„	1	v. b.	staat: Solinsson; *lees:* Sveinsson.
„ „	„	6	v. o.	staat: 11e; *lees:* 11e:
„ 694	„	3	v. o.	staat: Hauks; *lees:* Haukr.
„ 695	„	4	v. b.	staat: Vertkandi; *lees:* Verthandi.
„ 696	„	19	v. b.	staat: kinder; *lees:* kinderen.
„ 698	„	6	v. o.	staat: huller; *lees:* bruller.
„ 699	„	14	v. b.	staat: Als 't; *lees:* 'T.
„ „	„	16	v. b.	staat: nesmol; *lees:* nismól.
„ 700	„	1	v. b.	staat: Gagnrárthr; *lees:* Gagnráthr.
„ 701	„	15	v. o.	staat: stijd; *lees:* strijd.
„ „	„	8	v. o.	staat: Arnamagnalanus; *lees:* Arnamagnaeanus.
„ „	„	7	v. o.	staat: dranmar; *lees:* draumar.
„ „	„	5	v. o.	staat: kamer; *lees:* hamer.
„ „	„	4	v. o.	staat: Gamgleri; *lees:* Gangleri.